

नेपाल

मानवअधिकार वर्ष पुस्तक १९९९

यस वर्षको उल्लेख्यः
नेपालमा राजनीतिक भ्रष्टाचार

मानवअधिकार वर्ष पुस्तक १९९८

(०५४ पुस १७ गतेदेखि ०५५ पुस १६ गतेसम्म अर्थात् सन् १९९८ भरिका घटनाहरूको संकलन)

मानवअधिकार र सामाजिक न्यायका निमित्त
अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक)

कलंकी, स्युचाटार

पोष्ट बक्स २७२६, काठमाडौं, नेपाल

फोन नं. २७०७७०, २७८७७०

फ्याक्स : २७०५५१

e-mail: insec@mos.com.np

Web-site: <http://www.south-asia.com/insec>

मानवअधिकार वर्ष पुस्तक १९८८

प्रकाशन मिति

०५५ चैत २७ गते

संख्या

दुई हजार प्रति

प्रकाशक

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक)

सर्वाधिकार

इन्सेकमा सुरक्षित

(यस पुस्तकमा प्रकाशित सामग्री इन्सेकको अनुमति
लिएर श्रोत उल्लेख गरी पुनर्मुद्रण गर्न सकिनेछ ।)

आवरण

महेन्द्र श्रेष्ठ

आइडियल डिजाइनर्स, वुटवल

फोन नं. : ०७१-४४८१७

मूल्य

रु. १५० ।-

मुद्रक

इन्द्रेणी अफसेट प्रेस

बागबजार, फोन २२५९५४

विषय सूची

पृष्ठ संख्या

भूमिका

परिच्छेदहरू

परिच्छेद १	राज्य र मानवअधिकार	
	(क) न्यायपालिका	१
	(ख) कार्यपालिका	१९
	(ग) व्यवस्थापिका	२७
परिच्छेद २	मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रको ५० वर्ष	४७
परिच्छेद ३	वर्ष पुस्तक भित्र यस्ता घटनाहरू पनि छन्	६७

अनुसूचीहरू

अनुसूची १	यस वर्षको उल्लेख्य : नेपालमा राजनीतिक भ्रष्टाचार	८३
अनुसूची २	यस वर्षको प्रमुख घटना : नेपालमा राजनीतिक पार्टीहरूको गठन र विघटन	९९
अनुसूची ३	माओवादी क्रियाकलाप र सरकारी व्यवहार	१११
अनुसूची ४	आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक अधिकार र नेपाल	१३१
अनुसूची ५	नेपाली आमसंचारमा महिला	१३९
अनुसूची ६	नेपालमा बाल अधिकार	१५५
अनुसूची ७	सन् १९९८ र मानवअधिकार उल्लंघनका तथ्यहरू	
	१. पूर्वाञ्चल	१७३
	२. मध्यमाञ्चल	२२५
	३. पश्चिमाञ्चल	३०३
	४. मध्यपश्चिमाञ्चल	३४३
	५. सुदूर पश्चिमाञ्चल	३९९

अनुसूची ८	मानवअधिकार स्थितिको समग्र मूल्यांकन १९९८	४१७
अनुसूची ९	सन् १९९८ को मानवअधिकार स्थितिबारे राजनीतिक पार्टीका धारणाहरू	४५१
अनुसूची १०	सन् १९९८ को मानवअधिकार स्थितिबारे विभिन्न क्षेत्रका धारणाहरू	४६३
अनुसूची ११	क्रिया प्रतिक्रिया	४७१
अनुसूची १२	चिठी पत्र	४८७
अनुसूची १३	वर्ष पुस्तक १९९८ तयारीका क्रममा संलग्न व्यक्तिहरू	४९५
अनुसूची १४	सन् १९९८ मा राज्यद्वारा पीडित भएकाहरूको संख्या	४९८

जिल्लागत विषय सूची

१. पूर्वाञ्चल

१.१	भापा	१७३
१.२	इलाम	१७८
१.३	पाँचथर	१८१
१.४	ताप्लेजुङ	१८३
१.५	मोरङ	१८५
१.६	सुनसरी	१९०
१.७	धनकुटा	१९३
१.८	तेह्रथुम	१९५
१.९	भोजपुर	१९७
१.१०	संखुवासभा	२००
१.११	सप्तरी	२०२
१.१२	सिराहा	२०६
१.१३	उदयपुर	२०८
१.१४	खोटाङ	२१६
१.१५	ओखलढुङ्गा	२१८
१.१६	सोलुखुम्बु	२२०

२. मध्यमाञ्चल

२.१	धनुषा	२२५
२.२	महोत्तरी	२२८
२.३	सर्लाही	२३०
२.४	सिन्धुली	२३३
२.५	रामेछाप	२४३
२.६	दोलखा	२४८
२.७	रौतहट	२५१
२.८	बारा	२५४
२.९	पर्सा	२५८
२.१०	चितवन	२६२
२.११	मकवानपुर	२६७
२.१२	ललितपुर	२७०
२.१३	काभ्रे	२७२
२.१४	भक्तपुर	२७८
२.१५	काठमाडौं	२८०
२.१६	धादिङ	२८८
२.१७	सिन्धुपाल्चोक	२८९
२.१८	नुवाकोट	२९५
२.१९	रसुवा	२९८

३. पश्चिमाञ्चल

३.१	तनहुँ	३०३
३.२	गोरखा	३०६
३.३	लमजुङ	३१०
३.४	स्याङ्जा	३१२
३.५	कास्की	३१४
३.६	मनाङ	३१८
३.७	नवलपरासी	३१९
३.८	रूपन्देही	३२१
३.९	पाल्पा	३२५
३.१०	कपिलवस्तु	३२७
३.११	अर्घाखाँची	३३०
३.१२	गुल्मी	३३१
३.१३	बाग्लुङ	३३३
३.१४	पर्वत	३३७
३.१५	म्याग्दी	३३८
३.१६	मुस्ताङ	३३९

४. मध्यपश्चिमाञ्चल

४.१	दाङ	३४३
४.२	प्युठान	३४७
४.३	रोल्पा	३५०
४.४	सल्यान	३५७
४.५	रूकुम	३६०
४.६	बाँके	३६५
४.७	बर्दिया	३६९
४.८	सुर्खेत	३७४
४.९	जाजरकोट	३७७
४.१०	दैलेख	३८२
४.११	डोल्पा	३८४
४.१२	जुम्ला	३८६
४.१३	कालिकोट	३८९
४.१४	मुगु	३९१
४.१५	हुम्ला	३९४

५. सुदूरपश्चिमाञ्चल

५.१	कैलाली	३९९
५.२	अछाम	४०३
५.३	डोटी	४०६
५.४	बाजुरा	४०७
५.५	बझाङ	४०९
५.६	कञ्चनपुर	४१०
५.७	डडेलधुरा	४१२
५.८	बैतडी	४१४
५.९	दार्चुला	४१५

अरूको मानवअधिकार उल्लंघनमा चासो देखाए मात्र आफ्नो अधिकारको रक्षा गर्न सकिन्छ ।

हामी मानवअधिकार वर्ष पुस्तकलाई मानवअधिकार उल्लंघनका सूचनाहरूको प्रमाणिक दस्तावेज बनाउन क्रियाशील छौं । तपाईंहरूलाई वर्ष पुस्तकमा अझ पनि कुनै सूचना छुटेको जस्तो लागेमा हामीलाई सूचित गरी सहयोग गरिदिनु हुन अनुरोध गर्दछौं । हामीले सबै पक्षबाट मानवअधिकार उल्लंघनसम्बन्धी जानकारीको अपेक्षा गरेका छौं । घटनाहरूको संकलनका लागि पछहत्तरै जिल्लामा हाम्रा जिल्ला प्रतिनिधिहरू क्रियाशील हुनुहुन्छ । मानवअधिकार उल्लंघनसम्बन्धी जानकारी लिखित वा मौखिकरूपमा हामीलाई उपलब्ध गराई सहयोग गरिदिनुभए हाम्रो अग्रिम अझ सशक्त बन्न सक्नेछ । याद गर्नुपर्ने कुरा हो- अरूको मानवअधिकार उल्लंघनमा चासो देखाउन सकियो भने मात्र आफ्नो मानवअधिकारको पनि रक्षा गर्न सकिन्छ ।

हाम्रा ठेगानाहरू :

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक)
केन्द्रीय कार्यालय
कलंकी, स्युचाटार
फोन नं. २७०७७०, २७८७७०
फ्याक्स : २७०५५१
पोष्टबक्स नं. २७२६

पूर्वाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय
जनपथटोल, विगतनगर
फोन नं. २८५२१, २७१६४

मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय
कलंकी, काठमाडौं
फोन नं. २७४४२७

मध्य तथा सुदूर पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय
नेपालगञ्ज
फोन नं. २१९६५, २२०६८

पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय
नागदुंगा, पोखरा
फोन नं. २६५१२

इन्सेक सम्पर्क कार्यालय
कैलाली धनगढी
फोन नं. २३३४८, २३२४४

भूमिका

मानव अधिकार हननका बारेमा जनतामा जानकारी दिने, हननका कारणहरू पत्ता लगाउने र आगामी दिनमा हननको पुनरावृत्ति नहोस् भन्नेमा सचेतनता जगाउने उद्देश्यका साथ आफ्नो स्थापनाको तीन वर्षपछि इन्सेकद्वारा प्रकाशित मानव अधिकार वर्ष पुस्तकको सातौं श्रृंखला प्रस्तुत गर्न हामी सफल भएका छौं। यो इन्सेक स्थापनाको १० वर्ष, मानव अधिकार घोषणापत्रको ५० वर्ष र मानव अधिकार वर्ष पुस्तकको ७ औं वर्ष हो। यस्तो महत्वपूर्ण वर्षभर विश्वका, नेपालका र इन्सेकका मानव अधिकार कार्यकर्ताहरू “सबैका लागि सबै मानव अधिकार” प्राप्तिको संघर्षमा जुटिरहे। इन्सेकले पनि यो अवधिमा दर्जनौं उल्लेख्य कार्यहरू सम्पन्न गर्‍यो। ती विविध कार्यमध्ये वर्ष पुस्तकको प्रकाशन पनि एक रह्यो। वर्ष पुस्तक प्रकाशनको ७ औं वर्षको अवधिमा वर्ष पुस्तक नेपालको मानव अधिकार आन्दोलनमा अहम् महत्व राख्ने दस्तावेजको रूपमा स्थापित भएको हामीलाई महसुस भएको छ। यही महत्वपूर्ण अवसर पारेर यो सुखद अनुभूति हामी सबैसँग बाँड्नुपर्ने गर्नुपर्छ।

नेपालमा ०४६ सालको जनआन्दोलनपछि मानव अधिकारको समग्र स्थितिमा क्रमिक सुधार आउने संकेत देखा पर्दा-नपर्दै ०५२ फागुनदेखि शुरू गरिएको माओवादी जनयुद्धपछि नेपालको मानव अधिकारको स्थिति जटिलबाट जटिलतम बन्दै गएको छ। एकातिर सरकारले मानव अधिकारप्रति देखाएका सैद्धान्तिक प्रतिबद्धताहरू छन् भने अर्कोतिर व्यवहारमा ठीक उल्टो भएको देखिएको छ। माओवादी जनयुद्धपछि तथाकथित भिडन्तमा मारिनेको संख्या सयौंमा गणना गर्नुपर्ने गरी नाघिसकेको छ भने बेपत्ता गरिने, बलात्कार गरिने, विना मुद्दा थुनिने र विना पूर्जा पक्राउ गरिने घटनामा अत्याधिक वृद्धि भएको छ। सरकार र माओवादी भिडन्तको बीचमा गाउँले-गरीब जनता दिन/प्रतिदिन पीडित बन्दै गएका छन्। जनताको के नागरिक राजनीतिक अधिकार, के आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक अधिकार सबै नै संकटमा पर्दै गएका छन्।

विगतमा भैं प्रस्तुत पुस्तकमा पनि विभिन्न परिच्छेदहरूमार्फत् मानव अधिकार क्षेत्रबारे जानकारी प्रस्तुत गर्ने प्रयत्न गरिएको छ। देशमा संचालित माओवादी जनयुद्ध र त्यस क्रममा सरकारद्वारा चालिएका कदमका कारण देशको मानव अधिकार उल्लंघनको स्थिति अबै उँधो लाग्ने क्रममा छ। सयौंको संख्यामा व्यक्ति हत्या भइरहेको छ र यो क्रम अब क्रमशः सामूहिक हत्यामा रूपान्तरण हुने प्रक्रियामा अघि बढ्दैछ। सरकार र माओवादी दुवैतिरबाट मानव अधिकारको विषयमा चासो देखाइन छाडिएको पाइएको छ। राज्य र माओवादी समूह दुवै पक्षले सामान्य मानवीयतासमेत देखाउन सकेनन्, न त राज्यका महत्वपूर्ण अंगहरू नै यस्ता विषयप्रति खासै गम्भीर देखिए। माओवादी जनयुद्धको विकासक्रम, यस सम्बन्धमा सरकारका कारबाही, भूमिका आदिलाई समावेश गरी माओवादी क्रियाकलाप र सरकारी व्यवहार शीर्षकको अनुच्छेदमार्फत् यसको तथ्यपरक जानकारी पाठकहरूसमक्ष राख्ने प्रयास गरिएको छ।

मानव अधिकार राज्यको व्यवहारसँग जोडिएको विषय हो। राज्यलाई सुव्यवस्थित तवरबाट संचालन गर्नका लागि महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने न्यायपालिका, कार्यपालिका र व्यवस्थापिकाको भूमिकामै त्यस राज्यको मानव अधिकारको कमी निहित हुन्छ। बित्तिको वर्षमा मुलुकमा यी महत्वपूर्ण निकायहरूबाट के/कस्ता काम-कारबाहीहरू यसतर्फ भए भन्ने सवाल महत्वपूर्ण हुने हुँदा सदाभैं यी तीन निकायले खेलेका भूमिकाबारेमा विश्लेषण गर्ने प्रयास भएको छ।

वित्तिको वर्षमा न्यायालयबाट भएका कार्यसम्पादन, महत्वपूर्ण फैसलाहरू, तिनका विरुद्धमा उठेका चर्चा/परिचर्चाहरू, न्यायकर्मीहरूका क्रियाकलापबारे भएका टिप्पणीहरू एवं यी काम कारबाहीहरूले पार्न सक्ने असर तथा दीर्घकालीन प्रभावका बारेमा उल्लेख गर्ने प्रयास गरिएको छ। त्यसैगरी राज्यको कार्यान्वयन निकायका रूपमा रहेको कार्यपालिकाले

वर्षभरमा गरेका काम-कारबाही, त्यसले मानव अधिकारप्रति देखाएको चासो, काम गराईमा देखिएको कमजोरी एवं राम्रा पक्ष र तिनका दूरगामी प्रभावका बारेमा केलाउने जमर्को पनि राज्य र कार्यपालिका शीर्षकअन्तर्गत रहेर गरिएको छ।

राज्यको नीति निर्माणको थलो व्यवस्थापिकातर्फबाट यस क्षेत्रका लागि उठेका आवाजहरू, विधायकहरूले राज्य र जनताका अधिकारका पक्षमा खेलेका भूमिकाहरू एवं उनीहरूका कार्यशैलीको व्याख्या गर्ने प्रयास पनि गरिएको छ। चर्चित विधेयकहरू तथा तिनका बारेमा सुनिएका टिप्पणीहरूलाई समावेश गर्दै पारित विधेयकहरूको बारेमा समेत सामान्य जानकारी दिने प्रयास गरिएको छ। साथै विधायकमा देखिएका नकारात्मक पक्षहरू तथा तिनले जनतामा पारेको नराम्रो असरलाई यस पुस्तकमा प्रस्तुत गरिएको छ।

मानव अधिकार घोषणापत्रको स्वर्ण वर्षका रूपमा पनि सन् १९९८ को वर्ष ऐतिहासिक बन्न पुग्यो। युद्ध विभीषिकाको कहालिलागदो वातावरणबीच जारी गरिएको यो घोषणापत्रको सार्थकता कस्तो रह्यो?, यसले बितेका ५० वर्षमा विश्वका जनताबीच के प्रदान गर्न सक्यो र यसको भूमिका कस्तो हुनुपर्थ्यो भन्ने विषयमा केन्द्रित रही मानव अधिकार घोषणापत्रको ५० औं वर्ष र नेपाल शीर्षकमा यसको औचित्य र आवश्यकता मन्थन गर्ने प्रयास गरिएको छ।

वर्ष पुस्तकभित्र यस्ता पनि घटना छन् नामक छुट्टै परिच्छेदअन्तर्गत यस पुस्तकभित्र भएका विशेष घटनाहरूलाई उल्लेख गरिएको छ। जसमा बाबुले छोरीलाई, प्रहरीले आश्रयकर्तालाई बलात्कार गरेका जस्ता घटनामात्र होइन, छोराको बाबुलाई र पतिले पत्नीलाई मारेका घटना पनि छन्। समाजमा मानव अधिकार उल्लंघनका यस्तासमेत घटना हुन्छन् भन्ने दर्शाउन खोजिएको यस परिच्छेदमा यातना र कुटपिटका पराकाष्ठा प्रस्तुत गरिएका छन्।

नेपाल विश्वकै दोस्रो गरीब देशमा पर्छ। यसै हुनुमा अन्य कारणका बाबजुद देशको राजश्व तथा विदेशी सहायताबाट प्राप्त रकममा भ्रष्टाचार हुनुलाई नै सबैभन्दा ठूलो कारण मानिएको छ। यसरी भ्रष्टाचार गर्नेहरूमा सानातिना मात्र नभएर देश चलाउने महत्वपूर्ण ठाउँमा आसीन नेता तथा कर्मचारीहरूको हात प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्षरूपमा देखिँदै आएको पनि छ। तर यस्ता व्यक्तिहरूलाई कारबाहीको साटो पुरस्कृत गरिने परम्परा पनि वर्षौंदेखि चल्दै आएको छ। भ्रष्टाचारका यिनै पाटाहरूलाई ऐतिहासिक सन्दर्भसँग गाँसेर यसको नालिबेली उतार्ने प्रयास नेपालमा राजनीतिक भ्रष्टाचार शीर्षकको अनुच्छेदमार्फत गरिएको छ। बितेको वर्ष पनि भ्रष्टाचारको यो श्रृंखलामा कमी आउनुको सट्टा भन् नयाँ शैली र प्रतिस्पर्धात्मकताबीच गुञ्जिएकाले यस विषयलाई यस वर्षको उल्लेख्य विषयका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ।

नेपालमा पार्टीहरू गठनको लगत्तैदेखि विघटन र पुनर्गठनको प्रक्रिया चलेको पाइन्छ। यो प्रक्रिया दलहरूको प्रतिबन्धित अवस्थामा र त्यसपछि पनि निरन्तररूपमा जारी रहेको थियो। यसमा पनि सन् १९९४ को आमनिर्वाचनपछि संसदमा कुनै पनि पार्टीको बहुमत नरहेको स्थितिका कारण सरकार बनाउने, गिराउने र टुटाउने-फुटाउने अभियानमा सिंगै वर्ष अग्रसर रह्यो। सत्तासमीकरणको यो खेलमा लाग्ने क्रममा संसदमा सबैभन्दा ठूलो पार्टी नेकपा एमाले र अर्को पार्टी राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी पनि टुक्रन पुग्यो। जसले गर्दा तत्कालीन मात्र नभई राष्ट्रिय राजनीतिका भावी दिनहरूसमेत प्रभावित हुने स्पष्ट लक्षणहरू देखा परिसकेका छन्। यिनै विषयहरूको समीक्षात्मक प्रस्तुतिलाई आधार बनाई यस वर्षको प्रमुख घटनाका रूपमा नेपालमा राजनीतिक पार्टीहरूको गठन र विघटनलाई महत्वपूर्ण स्थान दिइएको छ।

आर्थिक, सांस्कृतिक र सामाजिक अधिकारलाई नेपाली जनताले उपयोग गर्न पाएका छन् कि छैनन्? तिनका सम्बन्धमा विभिन्न सन्धि/अभिसन्धिहरूमा कसरी उल्लेख गरिएको छ र यसका लागि जनताको जागरूकता किन आवश्यक छ भन्ने जस्ता ज्वलन्त सवाललाई उजागर गरी नेपालमा आर्थिक, सांस्कृतिक र सामाजिक अधिकार विषयक एक सामाग्री पनि यस पुस्तकमा समावेश गरिएको छ। यस अनुच्छेदमा नेपाली जनताको आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक पक्षको वर्तमान अवस्थाबारेमा संक्षिप्त जानकारी दिने प्रयत्न गरिएको छ।

नेपाली आमसंचारमा महिलाहरूको स्थिति प्रस्तुति र सहभागिता दुवैका हिसावले दयनीय रहेको छ। एकातर्फ महिलाहरूलाई अनावश्यक विषय र पुरूष सन्तुष्टिको सामाग्रीका रूपमा प्रयोग गर्ने गरिएको छ भने अर्कोतर्फ आधुनिकताको नाममा महिलाहरू स्वयं यसमा सम्मिलित हुन अग्रसर भइरहेका देखिन्छन्। आमसंचारका माध्यममा महिलाहरूको पहुँचमा देखिएको कमीका कारण पनि यो क्रम घट्नुको साटो बढ्दै गएको देखिन थालेको छ। तर पनि केही समययता यस क्षेत्रप्रति देखिएको चासोले यो विसंगतिमा कमी आउने आशा गर्न सकिन्छ। यिनै निराशा र आशाका

बीच प्रस्तुत नेपाली आमसंचारमा महिला नामक विषयवस्तुले आमसंचारमा महिलाको स्थितिका बारेमा जानकारीमूलक सन्देश प्रवाह गर्ने अपेक्षा गरिएको छ।

नेपालमा बालअधिकारको वर्तमान स्थितिलाई पनि यसै पुस्तकको माध्यमबाट प्रष्ट्याउने प्रयास भएको छ। नेपालमा बालबालिकाप्रति राज्यले अपनाउनुपर्ने सतर्कता, अभिभावकीय माया-ममताका साथै यसको अभावमा यिनीहरूमा उत्पन्न हुनसक्ने विकृति, स्वरावीका सम्बन्धमा पनि उल्लेख गरिएको यस अनुसूचीमा बालअधिकारको इतिहास खोतल्ने जमर्को पनि गरिएको छ। यसका साथै बालअधिकार विषयको महत्व र यसतर्फ सरकारी तथा गैरसरकारी तवरबाट भएका काम-कारवाहीहरूको संक्षिप्त प्रस्तुति गरिएको छ।

अन्य नियमित सामाग्रीका साथै पचहत्तरै जिल्लामा भएका मानव अधिकार उल्लंघनका घटनालाई क्रमबद्धरूपमा तथ्यपरक ढंगबाट प्रस्तुत गर्नुका साथै विभिन्न क्षेत्रबाट प्राप्त प्रतिक्रियालाई पनि हामीले सहयोगकै एक अंश मानेर प्रस्तुत गरेका छौं। यसका अलावा शुभेच्छुकहरूकै सुझावअनुसार आवरण र भित्री सज्जामा केही परिवर्तन गरिएको छ। साथै यस अंकदेखि वर्ष पुस्तक विमोचन भएको वर्षलाई आधार मानी सोही वर्ष आवरणमा उल्लेख गर्ने निधो गरेको जानकारी पनि आदरणीय पाठक वर्गमा गराउन चाहन्छौं।

मानव अधिकारसँग सरोकार राख्ने विविध पक्षहरूबीचको अन्तर सम्बन्ध, तिनमा देखिएका विरोधाभाष र काम गराइबीचको तालमेलबारे पनि सर्वसाधारणले सूचित हुन पाउनुपर्ने अधिकारको ख्याल गर्दै त्यस्ता पक्षहरूको विश्लेषण, व्याख्या गर्ने जमर्को यस अभिलेखीय पुस्तकमा गरिएको छ। यिनै विषयवस्तुमार्फत् मानव अधिकारको स्थिति पाठकहरूसामु प्रष्टिने विश्वास हामीले लिएका छौं।

यी सबै कार्य गर्ने सम्बन्धमा हामी विगतका अनुभवका साथै यहाँहरूको अमूल्य सुझाव र मार्गनिर्देशनको ऋणी छौं। आगामी दिनहरूमा अझै हामीलाई भक्कम्याइरहन यहाँहरूको सक्रियता बढोस्, तबमात्र मानव अधिकार आन्दोलनको भविष्य सुन्दर हुनेछ भन्ने हामीलाई लागेको छ।

अन्त्यमा, लामो समयदेखि वर्ष पुस्तक समितिमा रही वर्ष पुस्तकलाई यो अवस्थासम्म ल्याउन सहयोग पुऱ्याउने समितिका सदस्यहरू डा. राजेश गौतम र सुबोध प्याकुरेललाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु। यो पुस्तक प्रकाशनको क्रममा खट्ने केन्द्रका साथीहरू, जिल्लाका विविध अफ्यारा परिस्थितिहरूसँग जुध्दै मानव अधिकार आन्दोलनको जगलाई मजबुत गराउने जिल्ला प्रतिनिधिहरू तथा क्षेत्रीय कार्यालयका साथीहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु। आफ्नो व्यस्त समयका खातिर अमूल्य बुद्धि र विवेक प्रयोग गरी परिच्छेद लेखनमा सहभागी रहने विद्वत् वर्ग, आफ्ना धारणाहरू उपलब्ध गराइदिई सहयोग गर्ने विभिन्न सरकारी निकाय, राजनीतिक पार्टीहरू र पुस्तक प्रकाशनका क्रममा संलग्न सम्पादनकर्मी, अनुवादकर्ता तथा सम्पूर्ण सहयोगीहरूप्रति पनि धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहन्छु।

सुशील प्याकुरेल

अध्यक्ष

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक)

परित्येद

राज्य र मानवअधिकार

(क) न्यायपालिका

भूमिका

संविधान एवं कानूनले मानव अधिकारको प्रत्याभूति गर्दछन्। संविधान र कानूनले गरेको प्रत्याभूतिलाई व्यवहारिक यथार्थतामा लागू गर्ने वा गराउने कार्य सरकारले गर्दछ। मानव अधिकारको उपभोग गर्न पाउने नागरिक वा व्यक्तिको हकमा कसैले आघात पुऱ्याएमा वा व्यवधान खडा गरेमा त्यस्तो आघात र व्यवधान उपर अदालतले उपचार प्रदान गर्दछ। त्यसैले मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नका लागि अदालतको भूमिका अहम् महत्वको मान्ने गरिन्छ। कानून र संविधानमा उल्लेखित अधिकारहरू त्यस बेलासम्म निष्क्रिय वा निर्जीव रहन्छन् जबसम्म अदालतले न्यायिक व्याख्याका माध्यमबाट तिनलाई सक्रिय तुल्याउने र जीवन्तता दिने कार्य गर्दैन। यसर्थ मानव अधिकारको सम्बर्द्धन र संरक्षणमा अदालत त्यसमा पनि सर्वोच्च अदालतको भूमिका ज्यादै महत्वको रहेको पाइन्छ।

मानव अधिकार स्वयंभू प्रत्येक व्यक्तिले मानवोचित जीवन यापन गर्न पाउने, वैयक्तिक स्वतन्त्रताको उपभोग गर्न पाउने, सामाजिकरूपमा एक अर्कोसहर नै इज्जत एवं प्रतिष्ठाका साथ समाजमा रहन पाउने र मर्यादित व्यक्तित्व विकास गर्नका लागि आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक एवं सांस्कृतिक प्रतिस्पर्धामा भाग लिन पाउने विषयसँग सम्बन्धित रहेको छ। मानव अधिकार पूर्णरूपमा कानूनी दस्तावेजमा लिखित नहुन पनि सक्दछ। त्यसैले आजभोलि मानव अधिकारलाई लिखतबद्ध मानव अधिकार (Enumerated Human Rights) र लिखतबद्ध नभएको अर्थात् अलिखित मानव अधिकार (Unenumerated Human Rights) को रूपमा बुझ्ने गरिन्छ। अदालतले लिखतबद्ध मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने कार्य मात्रै गर्दैन, बरू लिखतबद्ध मानव अधिकारको सार्थक प्रयोग र उपयोगका लागि आवश्यक पर्ने तर अलिखित मानव अधिकारलाई समेत लागू गराउने कार्य गर्दछ। यस दिशामा न्यायिक व्याख्या सदा अपेक्षित हुन्छ। यद्यपि प्राकृतिक अधिकारका रूपमा रहेका यस्ता अलिखित मानव अधिकारहरूलाई पहिचान गरी व्याख्या गर्ने काम हाम्रा अदालतबाट हालसम्म पनि हुन सकिरहेको छैन।

मानव अधिकार अहस्तान्तरणीय (Inalienable) र

अउल्लंघनीय (Inviolable) अधिकार भएकाले व्यक्तिको यस अधिकारप्रति सरकार सदा दायित्वाधीन रहेको मानिन्छ। मानव अधिकारलाई सरकारले कानूनमा परिवर्तन गरेर वा संशोधन गरेरसमेत समाप्त पार्न सक्दैन। मानव अधिकारप्रतिको राज्यको यो दायित्व संविधान एवं अन्य प्रचलित कानूनहरूमा अभिव्यक्त भएको मानिन्छ। यस्ता केही महत्वपूर्ण कानूनहरूलाई निम्नरूपमा उल्लेख गर्न सकिन्छ।

मानव अधिकारसँग सम्बन्धित केही महत्वपूर्ण कानूनहरू

मानव अधिकारसँग प्रायस धेरै कानूनहरू कुनै न कुनैरूपमा सम्बन्धित हुन्छन्। त्यस्ता सबै कानूनको विवरण र वर्णन यहाँ सम्भव छैन। त्यसैले मानव अधिकारसँग सम्बन्धित केही महत्वपूर्ण कानूनहरूलाई मात्रै यहाँ उल्लेख गरिएको छ। जुन निम्नबमोजिम छन् :

- (क) नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७, विशेषगरी भाग ३ र धारा ८८
- (ख) नागरिक अधिकार ऐन, २०१२
- (ग) मानव अधिकार आयोग ऐन, २०५३
- (घ) सन्धि ऐन २०४७ को दफा ९
- (ङ) यातनासम्बन्धी क्षतिपूर्ति ऐन, २०५३

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ : मौलिक अधिकार

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को भाग ३ मा मौलिक हकको व्यवस्था गरिएको छ। यस संविधानको धारा ११-२३ सम्म व्यवस्थित मौलिक हकहरू नै लिखतबद्ध मानव अधिकारहरू हुन्। जुन निम्न बमोजिम छन् :

धारा ११ : समानताको हक

यस धाराले नागरिक र व्यक्तिलाई फरक-फरक हक प्रदान गरेको छ। व्यक्तिभित्र नागरिक पनि पर्दछन् तर नागरिक भन्नाले गैरनागरिक व्यक्तिलाई समेट्न सक्दैन। सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुने र कानूनको समान संरक्षणबाट वञ्चित नगरिने व्यवस्था गरिनुका साथै महिला, बृद्ध, बालक, शारीरिक र मानसिकरूपमा अशक्त व्यक्ति वा आर्थिक, सामाजिक वा

शैक्षिक दृष्टिबाट पिछडिएको वर्गको संरक्षण वा विकासका लागि कानूनद्वारा विशेष व्यवस्था (Positive Discrimination) गर्न सकिने प्रावधान यस धारामा रहेको छ।

धारा १२ :

धारा १२ ले मृत्युदण्ड नदिइने र कानूनबमोजिम बाहेक निम्नलिखित ५ वटा स्वतन्त्रताहरू अपहरण नहुने व्यवस्था गरेको छ। जुन निम्नबमोजिम छन् -

- (क) विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता
- (ख) विना हातहतियार शान्तिपूर्वक भेला हुने स्वतन्त्रता
- (ग) संघ-संस्था खोल्ने स्वतन्त्रता
- (घ) अधिराज्यभरि आवत-जावत र बसोबास गर्ने स्वतन्त्रता
- (ङ) कुनै पेशा, रोजगार, उद्योग र व्यापार गर्ने स्वतन्त्रता।

धारा १३ : छापाखाना र पत्रपत्रिकासम्बन्धी हक।

धारा १४ : फौजदारी न्यायसम्बन्धी हक।

धारा १५ : निवारक नजरबन्दविरुद्धको हक।

धारा १६ : सूचनाको हक।

धारा १७ : सम्पत्तिसम्बन्धी हक।

धारा १८ : संस्कृति एवं शिक्षासम्बन्धी हक।

धारा १९ : धर्मसम्बन्धी हक।

धारा २० : शोषणविरुद्धको हक।

धारा २१ : देश निकालाविरुद्धको हक।

धारा २२ : गोपनीयताको हक।

धारा २३ : संवैधानिक उपचारको हक।

उल्लेखित विभिन्न अधिकारहरूमध्ये सन् १९९८ को वर्षमा केही मौलिक हकको प्रश्न सर्वोच्च अदालतमा ज्यादै महत्वपूर्णरूपमा प्रस्तुत हुनुका साथै चर्चाको विषयसमेत बनेका छन्। जसमध्ये जीवन र वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अधिकार, निवारक नजरबन्दको विरुद्धको अधिकार, सूचना र गोपनीयताको हक, संस्कृति एवं शिक्षासम्बन्धी हक, समानताको हक आदि विशेष चर्चाको विषयवस्तु बनेका छन्। मानव अधिकारको प्रश्नलाई सर्वोच्च अदालतले संविधानको धारा ८८ अन्तर्गत क्षेत्राधिकार ग्रहण गरी व्याख्या गर्न र मानव अधिकारको प्रत्याभूति दिन सक्ने भएकाले नै यी विषयवस्तुहरू चर्चाको शिखरमा पुग्न सकेका छन्।

नागरिक अधिकार ऐन २०१२ : नागरिक अधिकार

२०१२ सालमा बनेको नागरिक अधिकार ऐनले केही यस्ता मानव अधिकारहरू प्रत्याभूत गरेको छ, जुन २०४७ को संविधानपूर्व र पश्चात् पनि समानरूपमा आकर्षित छन्, जुन यसप्रकार छन् :

दफा ३ : कानूनको दृष्टिमा समानता र कानूनको समान संरक्षण।

दफा ४ : धर्म, जात, जाति वा लिंगका आधारमा भेदभाव नगर्ने।

दफा ५ : विशेष वर्गका लागि विशेष व्यवस्था गर्न सकिने।

दफा ६ : वाक स्वतन्त्रतालगायतका स्वतन्त्रतासम्बन्धी अधिकार।

दफा ७ : धर्मसम्बन्धी हक।

दफा ८ : कानूनको अस्तिवारीबिना कर नलगाउने।

दफा ९ : सम्पत्तिसम्बन्धी अधिकार।

दफा १० : नागरिकको वासस्थानको रक्षा।

दफा ११ : फौजदारी अपराधसम्बन्धी हक।

दफा १२ : ज्यान वा वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अधिकार।

दफा १३ : इच्छाविरुद्ध काम गराउन मनाही।

दफा १४ : नाबालकलाई कारखाना इत्यादिमा काममा लगाउन निषेध।

दफा १५ : गिरफ्तारिका सम्बन्धमा बचाउ।

दफा १६ र १७ : उपचारसम्बन्धी व्यवस्था।

मानव अधिकार आयोग ऐन, २०५३

संविधान तथा अन्य प्रचलित कानूनद्वारा प्रदत्त मानव अधिकारको प्रभावकारी कार्यान्वयन एवं संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने सम्बन्धमा स्वतन्त्र र स्वायत्त राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको स्थापना गर्नका लागि २०५३/९/२४ मा निर्मित भई सोही मितिबाट उक्त ऐन लागू भए तापनि सो ऐन लागू भएको दुई वर्ष बितिसक्दा पनि मानव अधिकार आयोग ऐन बन्न सकेको छैन। यसका पछाडि दुईवटा मूलभूत कारणहरू रहेका छन् :

प्रथम : मानव अधिकार आयोग ऐन २०५३ को दफा ३ अन्तर्गत आयोगको अध्यक्षमा सर्वोच्च अदालतका सेवा निवृत्त भएका प्रधान न्यायाधीश वा न्यायाधीशमध्येबाट नियुक्त गरिने भन्ने व्यवस्था र दफा ४ (ख) अन्तर्गत मानव अधिकार आयोगको नियुक्ति र सिफारिस गर्ने समितिमा प्रधान न्यायाधीशलाई सदस्य तुल्याउने गरी गरिएको व्यवस्था न्यायाधीशलाई अन्य कुनै पनि पदमा सरुवा गर्न वा काममा लगाउन नहुने भनी नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ९२ सँग बाभिएकोले बदर गरिपाउँ भनी निवेदक शिवप्रसाद पौडेल विरुद्ध मन्त्री परिषद् सचिवालयसमेत भएको २०५३/१०/२४ को रिट नं. २६१० को रिट निवेदन सर्वोच्च अदालतबाट निर्णय नहुनु मानव अधिकार आयोग गठन हुनमा ढिलाईको एक प्रमुख कारण बनेको छ। यस्तो सम्वेदनशील विषयलाई अग्राधिकार दिई निर्णय गर्नुपर्नेमा सो हुन नसक्नुले मानव अधिकारप्रति सर्वोच्च अदालत निराश रहेको हो कि भन्ने भान पर्ने गर्दछ।

द्वितीय : ऐन लागू भएको १ महिनापछि सर्वोच्च अदालतमा रिट परेको देखिन्छ। ऐन २०५३/९/२४ मा लागू भएको छ। मानव अधिकार आयोग गठन गर्ने प्रयोजनका लागि नै बनेको ऐन लागू हुनासाथ मानव अधिकार आयोग गठन हुनुपर्ने थियो।

सो दायित्व श्री ५ को सरकारले पूरा गर्न नसकेको कारणले श्री ५ को सरकार मानव अधिकारप्रति गम्भीर नभएको प्रतीत हुन्छ। यसरी नै अदालतमा मुद्दाको विपक्षमा रहेको श्री ५ को सरकारले सो मुद्दालाई अप्राधिकार दिई निर्णय गर्नका लागि सर्वोच्च अदालतमा निवेदन दिई मुद्दा छिटो किनारा लगाउन पहल लिनुपर्नेमा त्यस्तो पहलसमेत गरेको पाइँदैन। श्री ५ को सरकारका यी अनुत्तरदायी क्रियाकलापहरू मानव अधिकार आयोग गठन हुन नसक्नु पछाडिको दोस्रो महत्वपूर्ण कारण हो।

सार्वजनिक हित रक्षाका खातिर सार्वजनिक संरकारका विवाद Public Interest Litigation / Social Action Litigation (PIL/SAL) अपेक्षित हुन्छन् तर सार्वजनिक हित र उद्देश्यलाई पराजित गर्ने केवल कानूनी प्राविधिकताका लागि लडाइँ लड्ने प्रयोजनले युक्त भएका सार्वजनिक संरकारका विवादलाई सर्वोच्च अदालतले हतोत्साहित तुल्याउनुपर्दछ। मानव अधिकार आयोग गठन गर्ने प्रक्रियालाई अवरोध तुल्याउने यस किसिमका PIL लाई निरुत्साहित तुल्याउनुपर्नेमा दुई-दुई वर्षसम्म पनि अनिर्णित अवस्थामा राख्नुले मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनप्रतिको सर्वोच्च अदालतको प्रतिज्ञामा जनमानसले प्रश्न चिन्ह उठाउने मौका पाएका छन्। यस्ता कुराप्रति सर्वोच्च अदालत सजग हुन नसकेमा खुल्ला समाज र प्रजातान्त्रिक समाजको संरचनामा नै आघात पुग्न सक्दछ।

सन्धि ऐन २०४७ को दफा ९

नेपाल सन्धि ऐन २०४७ को दफा ९ अन्तरगत संसदबाट अनुमोदन सम्मिलन, स्वीकृति वा समर्थन भएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौता, सविदा वा अनुबन्धहरू नेपाल कानूनसरह नै लागू हुने गर्दछन्। तसर्थ व्यवस्थापिकाले स्वीकार गरेका मानव अधिकारसँग सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताहरू नेपालका लागि राष्ट्रिय कानूनसरह नै मान्य र लागू हुने गर्दछन्। साथै त्यस्ता सन्धिलाई राष्ट्रिय कानूनसरह नै प्रभावकारीरूपमा व्याख्या गर्ने दायित्वबाट न्यायपालिका पनि पन्छिन पाउने अवस्था छैन। अन्तर्राष्ट्रिय कानूनलाई नैतिकताको कानून भन्दा माथि उठाई प्रभावकारी बनाउन सन्धि ऐनले लिएको अवधारणागत विकास हो। जुन निसन्देह नै मानवअधिकारको क्षेत्रमा स्वागतयोग्य रहेको छ।

अमेरिकी सविधानअन्तरगत अमेरिकी सरकारले अनुमोदन गरेको सन्धि सम्झौता सिनेटले सहमति दिएमा कानूनसरह लागू हुने जुन व्यवस्था गरिएको छ, त्यसको प्रभाव नेपाल सन्धि ऐन २०४७ मा पनि परेको पाइन्छ। तर पनि हाम्रा अदालतबाट व्याख्या हुने क्रममा सन्धि सम्झौताको आधारमा सरकारलाई दायित्व वहन गराउने गरी निर्णय भएको पाइन्छ। भारतीय कानूनअनुसार सन्धि सम्झौता राष्ट्रिय कानूनसरह प्रभावकारी हुन नसक्ने भए तापनि भारतीय सर्वोच्च अदालतले विभिन्न मुद्दामा व्याख्या गर्ने क्रममा अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताअन्तरगतको दायित्वसमेत सरकारलाई वहन गर्न

लगाएको पाइन्छ। अदालतको यस किसिमको भूमिका मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनका लागि अपेक्षित हुन्छ। यस अपेक्षालाई सर्वोच्च अदालतबाट अद्यावधि व्यावहारिक नवनाइएको भए तापनि भावी दिनमा यसो हुने कुरामा आशावादी हुन सर्वोच्च अदालतका वरिष्ठ न्यायाधीशहरूद्वारा विभिन्न गोपनी र कार्यक्रममा अभिव्यक्त विचारबाट आश्वस्त हुन सकिन्छ।

यस सन्दर्भमा मानव अधिकारसँग सम्बन्धित निम्नलिखित अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि र सम्झौतालाई व्यवहारिक तुल्याउने दिशामा सर्वोच्च अदालतको भूमिका दिनानुदिन बढीभन्दा बढी अपेक्षित बन्दै गइरहेको छ :

- (क) संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानवअधिकारसँग सम्बन्धित घोषणापत्र सन् १९४८
- (ख) संयुक्त राष्ट्रसंघीय नागरिक एवं राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी सविदा, सन् १९६६
- (ग) संयुक्त राष्ट्रसंघीय नागरिक एवं राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी सविदाको अनुबन्ध सन् १९६६
- (घ) संयुक्त राष्ट्रसंघीय आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी सविदा सन् १९६६
- (ङ) महिलाविरूद्ध गरिने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने संयुक्त राष्ट्रसंघीय सविदा सन् १९७९
- (च) बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि १९८९
- (छ) मृत्युदण्ड उन्मूलन गर्ने उद्देश्यले व्यवस्था भएको नागरिक एवं राजनीतिक अधिकारको अनुबन्ध सन् १९८९
- (ज) जीउ मान्ने/वेच्ने तथा अरूको बंश्यावृत्तिको शोषणको दमनका लागि व्यवस्था भएको महासन्धि १९४९
- (झ) यातना तथा अन्य क्रूर अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा दण्डविरूद्धको महासन्धि १९८४
- (ञ) सबै किसिमको जातीय भेदभाव उन्मूलन गर्नेसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, १९६५
- (ट) जाति हत्या अपराधको रोकथाम र सजायसम्बन्धी महासन्धि १९४८
- (ठ) दासत्व महासन्धि, सन् १९२६
- (ड) दासत्व, दास व्यापार र दासत्व समान संस्था र अभ्यासहरूको उन्मूलनसम्बन्धी पुरक महासन्धि १९५६।
- (ढ) दासत्व महासन्धिलाई संशोधन गर्ने प्रोटोकल महासन्धि, सन् १९२६
- (ण) नारीको राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९५२
- (त) रंगभेद अपराधको दमन र दण्डसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, १९७३
- (थ) खेलकुदमा रंगभेदविरूद्धको अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, १९८५

अनुसन्धान, तहकिकात वा पुर्पक्षको सिलसिलामा वा अरू कुनै किसिमले थुनामा रहेको व्यक्तिलाई शारीरिक वा मानसिक यातना दिए वा निर्मम, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार गरेबापत क्षतिपूर्ति दिने सम्बन्धमा यस ऐनले व्यवस्था गरेको छ। क्षतिपूर्तिको रकम निश्चित गरिएको छैन, बरू निम्न कुराहरूलाई समेत ध्यानमा राखेर क्षतिपूर्तिको रकम निर्धारण गर्ने अधिकार र दायित्व अदालतलाई दिइएको छ। क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्ने आधारहरू निम्न छन् :

- पीडित व्यक्तिलाई पर्न गएको शारीरिक वा मानसिक कष्ट वा पीडा र त्यसको गम्भीरता।
- शारीरिक वा मानसिक क्षतिको कारण पीडित व्यक्तिको आयआर्जन गर्ने क्षमतामा हुन गएको ह्रास।
- उपचार हुन नसक्ने किसिमको शारीरिक वा मानसिक क्षति पुगेकोमा पीडित व्यक्तिको उमेर र निजको पारिवारिक दायित्व।
- उपचार हुन नसक्ने किसिमको क्षति भएमा उपचार गराउन लाग्ने अनुमानित खर्च।
- यातनाको कारणबाट पीडित व्यक्तिको मृत्यु भएकोमा निजको आम्दानीमा आश्रित निजको परिवारका सदस्यहरूको संख्या र तिनीहरूको जीविकोपार्जनका निमित्त आवश्यक पर्ने न्यूनतम खर्च।
- पीडित व्यक्तिले दाबी गरेका कुराहरूमध्ये उचित र उपयुक्त देखिएका कुराहरू।

यो कानून नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १४ (४) सँग सम्बन्धित रहेको छ। हुन त यो ऐन प्रारम्भ भएपछि पनि यातनाविरुद्ध क्षतिपूर्ति पाउनका लागि व्यक्तिहरू अदालतमा जान्छन् तर अदालतबाट क्षतिपूर्ति पाउने काम शून्यप्रायः जस्तै रहेको छ। केही समयअघि ०५५ कार्तिकमा अनामनगर प्रहरी कार्यालयद्वारा थुनामा राखिएका गणेश राईलाई कुटपिट गरी निजलाई मारिएको घटना यातनासम्बन्धी क्षतिपूर्ति ऐन २०५३ अन्तरगत काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दर्ता भएको छ, निर्णय भएको छैन। हुन त नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ प्रारम्भ भइसकेपश्चात् अनुसन्धान, तहकिकातको सिलसिलामा दिइएको शारीरिक एवं मानसिक यातनाविरुद्ध क्षतिपूर्ति पाउनका लागि सर्वोच्च अदालतमा दायर भएको पूर्णबहादुर छन्तेल वि. प्रजिअ दाङको मुद्दामा (नेकाप २०४८ अंक ६) सर्वोच्च अदालतबाट कानूनको अभावमा क्षतिपूर्ति दिन नमिल्ने भनी व्याख्या गरियो। यो व्याख्याले मानवअधिकारप्रतिको सर्वोच्च अदालतले बोध गर्नुपर्ने दायित्व आवश्यक रूपमा बोध गर्न नसकेको देखियो। जबकि गोपाल सिवाकोटी वि. श्री ५ को सरकारको मुद्दामा (नेकाप ०५१, अंक ४) सर्वोच्च अदालतले सूचनासम्बन्धी कानून नबनेसम्मका लागि सूचना दिँदा अपनाउनुपर्ने कार्यविधि आफैँ तय गरेको पाइन्छ। अदालतको सक्रियतामा एकातिर र समरूप हुन नसकेको तथ्य यसबाट प्रष्ट

हुन्छ। विगतका गल्ती र कमजोरीलाई अदालतले सुधारार्नुपर्ने आवश्यकता आजको प्रमुख आवश्यकता बनेको छ। जसको अभावमा मानव अधिकारप्रतिको राष्ट्रको प्रतिज्ञा कमजोर र फितलो बन्न पुग्दछ।

चर्चित र महत्वपूर्ण केही निर्णयहरू/मुद्दाहरू

विगतमा भैँ सन् १९९८ को वर्षमा पनि सर्वोच्च अदालत र मातहतका अदालतमा केही चर्चित र महत्वपूर्ण मुद्दाहरू दायर भएका छन् र निर्णय भएका छन्। कतिपय यस्ता मुद्दाहरू पनि छन्, जसको निर्णय अफसम्म पनि हुन सकिरहेको छैन। त्यस्तै अन्य कतिपय यस्ता मुद्दाहरू दायर भएका छन्, जसले ज्यादै ठूलो सामाजिक चासो र चर्चा/परिचर्चा सृजना गरेका छन्। कतिपय यस्ता निर्णय पनि भएका छन् जुन सर्वाधिक विवादास्पद बन्न पुगेका छन्। विगतमा गरिएका कतिपय निर्णयहरू हालसम्म पनि कार्यान्वयन हुन सकिराखेका छैनन्। अदालत आफूले गरेका निर्णयहरूका कारण विगतभन्दा धेरै नै आलोच्य भएको छ तर प्रशंसनीय निर्णय भने गर्न सकिरहेको छैन। अदालतका निर्णयहरूले पेशागत एवं सार्वजनिक प्रशंसा र समर्थन पाउन नसक्नु प्रजातान्त्रिक संविधानको कार्यान्वयन पक्षमा देखापरेको एक ठूलो तथ्य वा विसंगतिको रूपमा चित्रण हुन सक्दछ। यो समयावधिमा रहेका केही चर्चित मुद्दा एवं निर्णयको रूपमा निम्न मुद्दाहरूलाई लिन सकिन्छ :

- (क) अन्नपूर्ण राणाको मुद्दा अर्थात् कुमारीत्व जाँचसम्बन्धी मुद्दा (Virginity Test Case), निर्णय मिति ०५५/२/२५।
- (ख) भाषा मुद्दा, अधिवक्ता लालबहादुर थापा, वि. श्री ५ को सरकार स्थानीय विकास मन्त्रालय समेत, ०५४ सालको रिट नं. २९३१।
- (ग) संचार माध्यममा जनताको शेयरको प्रश्नसम्बन्धी मुद्दा, अधिवक्ता पवनकुमार ओझा वि. मन्त्री परिषद् सचिवालयसमेत, ०५३ सालको रिट नं. ३२८६, निर्णय मिति ०५५/९/१५।
- (घ) बृहद् नेपालसम्बन्धी मुद्दा, अधिवक्ता रामजी बिष्टसमेत वि. श्री ५ को सरकार मन्त्री परिषद् सचिवालय समेत, ०५४ सालको रिट नं. ३१९३, ०५५/१२/२५ मा निर्णय सुनाइने।
- (ङ) भोकमरीसम्बन्धी मुद्दा, अधिवक्ता माधव बस्नेत वि. श्री ५ को सरकार मन्त्री परिषद् सचिवालय समेत, ०५५ सालको रिट नं. ३३४१, निर्णय मिति ०५५/६/३०।
- (च) लोकभक्तशमशेर ज.ब.रा. वि. रमादेवी राजभण्डारी, २०४७ सालको फौ. पू. इ. नं. २६, निर्णय मिति २०५४/१०/१७।
- (छ) सूर्य टोवाको कम्पनी प्रा.लि. वि. श्री महालेखा परीक्षक, महालेखा परीक्षकको कार्यालय, काठमाडौं,

०५३ सालको रिट नं. २८२५, निर्णय मिति ०५४/१२/२६।

- (ज) प्रधानमन्त्री थापाको विघटनसम्बन्धी मुद्दा, सर्वोच्च अदालतबाट श्री ५ मा जाहेर भएको राय, मिति ०५४/१०/११।
- (फ) माओवादीसम्बन्धी मुद्दा अर्थात् माओवादीको आरोपमा सुरक्षा कानूनअन्तरगत थुनामा राखिएका मुद्दा, बेनोज अधिकारीसमेत वि. श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालयसमेत (ने.का.प. २०५५, अंक १, पृ. १)
- (ज) पंचायतकालीन सांसद सदस्यहरूको सुविधासम्बन्धी मुद्दा, दीर्घराज प्रसाई वि. श्री ५ को सरकार मन्त्री परिषद् सचिवालयसमेत (ने.का.प. ०५५, अंक २, पृ. ५७)
- (ट) लोट्टो मुद्दा, अधिवक्ता चन्द्रप्रसाद काफ्ले वि. मन्त्री परिषद् सचिवालयसमेत, ०५४ सालको रिट नं. २९३३
- (ठ) गैंडा मुद्दा, अधिवक्ता सुरेन्द्र भण्डारी वि. श्री ५ को सरकार मन्त्री परिषद् सचिवालयसमेत, ०५४ सालको रिट नं. २९२६।
- (ड) नाबालकलाई फलामे सिक्रीले बाँधेको मुद्दा, धीरज के.सी. को हकमा सिविन वि. मधुसुधन मुनिकर्मीसमेत ०५४ सालको रिट नं. ३१२३।
- (ढ) गोकर्ण वातावरणसम्बन्धी मुद्दा, अधिवक्ता सुरेन्द्र भण्डारी, विपक्षी श्री ५ को सरकार, वातावरण मन्त्रालयसमेत, ०५४ सालको रिट नं. २९३०।
- (ण) अर्दलीको सुविधासम्बन्धी मुद्दा, अधिवक्ता रामकृष्ण भण्डारी, विपक्षी शिव अधिकारीसमेत, काठमाडौं जिल्ला अदालत, निर्णय मिति ०५५/५/१।
- (त) पद्मसुन्दर लावतीको मुद्दा, तेजनाथ धमला विपक्षी पद्मसुन्दर लावतीसमेत (ने.का.प. ०५४, अंक ११, पृ. ६१५)
- (थ) धरहरासम्बन्धी मुद्दा, यज्ञबहादुर थापा, विपक्षी काठमाडौं महानगरपालिकासमेत, २०५५ सालको रिट नं. २९८५।
- (द) मानवअधिकार आयोग गठन गरिपाउने विषयको मुद्दा, ०५५ सालको रिट नं. ३३६६
- (ध) बन्दीहरूको मानवअधिकारसम्बन्धी मुद्दा, ०५५ सालको रिट नं. ३४५५ को मोतिराज गौतम विपक्षी मन्त्री परिषद् सचिवालयसमेत।
- (न) टुक-टुक टेम्पोको प्रदूषणसम्बन्धी मुद्दा, अधिवक्ता भरतमणि गौतम विपक्षी मन्त्री परिषद् सचिवालयसमेत ०५५ सालको रिट नं. ३२८३, दर्ता मिति ०५५/१८/१३।
- (प) भारतीयहरूलाई नेपाल प्रवेश गर्दा भिसा लगाउनुपर्नेसम्बन्धी मुद्दा, अधिवक्ता भरतमणि गौतम विपक्षी अध्यागमन विभागसमेत, ०५५ सालको रिट

नं. ३३६९, दर्ता मिति ०५५/१८/२३।

- (फ) महिला र पुरुषको बीचमा नागरिकताका सम्बन्धमा भेदभावसम्बन्धी मुद्दा, जाविर हुसैन विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंसमेत, ०५५ सालको रिट नं. ३५०५ दर्ता मिति ०५५/९/२४

माथि उल्लेखित मुद्दाहरूबाट सर्वोच्च अदालत र मातहतका अदालतमा भएका मुद्दाहरूको सर्वांगीण चित्रण हुन सक्दैन। यी केही त्यस्ता चर्चित मुद्दाहरू हुन्, जसको आधारमा सर्वोच्च अदालत र मातहतका अदालतले मानव अधिकार र सामाजिक जीवनप्रति देखाएको भावना प्रतिविम्बित हुने गर्दछ। उक्त मुद्दाहरूको संक्षेपमा जानकारी दिने उद्देश्यले निम्नबमोजिम चर्चा गर्नु यहाँ उपयुक्त ठानिएको छ।

धरहरा संरक्षणसम्बन्धी मुद्दा

०५५/५/१९ गते यज्ञबहादुर थापासमेतले काठमाडौं महानगरपालिकासमेत विरुद्ध ०५५ सालको रिट नं. २९८५ को उत्प्रेषण मिश्रित परमादेशको आदेश जारी गरिपाउन सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदन दायर गर्नुभएको थियो। काठमाडौं महानगरपालिकाले साइड वर्क्स ट्रेडर्स प्रा.लि. का संजीव तुलाधरसँग मिति ०५५/२/२८ मा सम्झौता गरी धरहरा क्षेत्रलाई ब्लक "ए", "बि", "सि", "डि" र "इ" गरी विभाजन गरी ब्लक "इ" मा क्याफे बियर बारलगायतको पसल खोल्न दिने र धरहराभित्र सर्वसाधारणले प्रवेश गर्न पनि साइड वर्क्स ट्रेडर्स प्रा.लि.को अनुमति लिनुपर्ने व्यवस्था गरी क्याफे, बार र रेष्टुरेन्ट संचालन गर्न निज प्रा.लि. लाई निर्माण कार्य गर्ने अनुमतिसमेत दिइएको।

त्यसरी राष्ट्रिय सम्पदाभित्र पर्ने धरहरा र धरहरा क्षेत्रको संरक्षण र जगेर्ना गर्ने दायित्व भएको काठमाडौं महानगरपालिकाले सो ऐतिहासिक महत्वको सम्पदालाई कुनै व्यक्तिको निजी आर्थिक हितका लागि व्यापारिक प्रयोजनले सार्वजनिक ठाउँमा बियर बारसमेत खोल्न पाउनेगरी दिइएको अनुमति र निर्माण कार्यसमेतले धरहराको ऐतिहासिक महत्व र सांस्कृतिक विरासतलाई प्रतिकूल असर पार्ने भएकाले त्यसबाट नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १८ ले प्रदान गरेको संस्कृतिसम्बन्धी अधिकारमा आघात पर्न गएकोले त्यस्तो करारनामा बदर गरी धरहराको संरक्षण गरिपाउन रिट निवेदन गरिएको।

सो रिट निवेदनको अन्तिम दुंगो अफ्न पनि लागेको छैन। मुद्दा सुनवाईको क्रममा रहेको छ। यद्यपि सर्वोच्च अदालतबाट ब्लक "इ" मा बियर बार राख्ने सम्बन्धमा निर्माण कार्य नगर्नका लागि अन्तरिम आदेश जारी भएको छ।

भोकमरीसम्बन्धी मुद्दा

अधिवक्ता माधवकुमार बस्नेतले ०५५ सालको रिट नं. ३३४१ मा मिति ०५५/२/८ गते सर्वोच्च अदालतमा दायर

गर्नुभएको रिट निवेदनउपर ०५५/२/१३ गते नै आदेश जारी गरी १२ दिनभित्रै उक्त मुद्दाको गम्भीरतालाई ध्यानमा राखी निर्णय गर्नुपर्ने देखी विपक्षीहरूलाई लिखित जवाफ लिई ०५५/२/२५ मा उपस्थित हुन आदेशसमेत जारी गर्‍यो। यसरी अदालतले यस मुद्दामा देखाएको सक्रियता ज्यादै प्रशंसनीय रहेको थियो।

मुद्दाको तथ्य

मिति ०५५/२/४ देखि कान्तिपुर दैनिकले लगाताररूपमा हुम्ला, जुम्ला, मुगु, कालिकोट, डोल्पा, वझाङ, दार्चुलालगायतका जिल्लाहरूमा स्वाद्यान्नको अभावले भोकमरी र रोगव्याधी उत्पन्न भई रिट निवेदन दर्ता गर्दाको बखतसम्म अर्थात् ०५५/२/८ सम्म १३३ जना मानिसको मृत्यु भइसकेको कुरा सार्वजनिक जानकारीमा ल्याएको थियो। यसरी वर्षेनी नेपालबाट स्वाद्यान्न निर्यात गरिने तर आफ्नै देशका जनतालाई बाँच्न चाहिनेसम्मको स्वाद्यान्न वजारमा सरकारले उपलब्ध गराउन नसकेबाट राज्य, नागरिक र सामाजिक न्याय (Social Justice) प्रतिको आफ्नो दायित्वबाट च्युत भएकाले हुम्लालगायतका उल्लेखित जिल्लाहरूमा स्वाद्यान्न आपूर्ति गर्नुपर्ने दायित्व श्री ५ को सरकारको आधारभूत आवश्यकताको सिद्धान्त (Basic Needs Doctrine) अन्तरगतको दायित्व भएको र सो दायित्व श्री ५ को सरकारले पूरा नगर्नाले १३३ जनाभन्दा बढी व्यक्तिहरूको बाँच्न पाउने संवैधानिक अधिकार अर्थात् नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ११(१), १२(१) समेतको अधिकार कुण्ठित भएकाले सो अधिकारको जगेर्ना गरी हुम्ला, जुम्लालगायतका व्यक्तिले स्वाद्यान्नको अभावले जीवन समाप्त हुनुपर्ने अवस्था भोग्न नपरोस् भन्नाका लागि आवश्यक आज्ञा आदेश जारी गरिपाउन सार्वजनिक सरोकारको मुद्दा (PIL) दर्ता गरिएको थियो।

सो मुद्दाको गम्भीरतालाई विचार गरी सर्वोच्च अदालतबाट ०५५/२/१३ मा भएको आदेशको व्यहोरा यसप्रकार छ- प्रस्तुत रिट निवेदनको विषयवस्तुको प्रकृतिबाट तत्काल निर्णय गर्नुपर्ने देखिएकाले मिति ०५५/२/२५ गतेको दिन मुद्दा पेशी राखी सो दिनसम्ममा लिखित जवाफ प्रस्तुत गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा यथाशक्य चाँडो म्याद सूचना पठाई नियमानुसार गर्नु।

०५५/२/२५ मा लिखित जवाफ पेश भई मुद्दा इजलाससमक्ष पेश हुँदाका बखतसम्म सो क्षेत्रमा १७० जना भन्दा बढी व्यक्तिको मृत्यु भइसकेको थियो। लिखित जवाफ पेश गर्ने विपक्षीहरूले सो क्षेत्रमा पर्याप्त मात्रामा स्वाद्यान्न आपूर्ति गरिएको र स्वाद्यान्न संकट नभएको जिकिर लिएको थियो। सो समयमा उक्त मुद्दा निर्णय हुन सकेन। मिति ०५५/६/३० मा सो मुद्दामा निर्णय गरिँदा रिट निवेदन खारेज गरियो। शुरूमा जुन गम्भीरताका साथ सर्वोच्च अदालतले यस मुद्दाको गम्भीरतालाई स्वीकार गरेको थियो। अन्त्यमा १७० जना व्यक्तिको भोकमरीका कारणले ज्यान जाँदा पनि रिट खारेज गरी मानव अधिकार एवं आधारभूत आवश्यकताको अधिकार (Basic Needs Doctrine) प्रति अदालतले राज्यको दायित्व भएको

स्वीकार नगर्नाले जीवनको अधिकारका बारेमा संविधानको धारा ११(१) मा गरिएको व्यवस्था निष्क्रिय र पराजित हुन पुगेको छ। अदालत सामाजिक न्यायतर्फ उन्मुख सामाजिक इन्जिनियर भन्दा पनि यान्त्रिक र प्राविधिक बन्न पुगेको छ। जुन मानव अधिकारको संरक्षणको दिशामा एक निराशाजन्य अवस्था हो।

भोकमरीको समस्याप्रति राज्य वा सरकारको दायित्व हुन्छ वा हुँदैन र के कस्तो दायित्व हुन्छ भन्नेबारेमा भारत र पाकिस्तानका अदालतमा समेत विवाद उठी व्याख्या भएको पाइन्छ। सन् १९७९ को न्यायाधीश साइकियाको नामले चिनिने एक पाकिस्तानी मुद्दामा देशको कुनै पनि क्षेत्रमा नागरिकले स्वाद्यान्नको अभावका कारणले मृत्युको सामना गर्नुपर्ने अवस्था भनेको सरकारको निष्क्रियताको पराकाष्ठा हो। जुन सरकारले जनतालाई खान दिन सक्दैन, त्यस्तो सरकारलाई राज्य गर्ने अधिकार नै हुन सक्दैन। त्यसैले सरकारले भोकमरीग्रस्त क्षेत्रको समस्या यथाशीघ्र समाधान गर्नुपर्छ भनी आदेश जारी गरेको थियो। त्यसरी नै किसन पटनाइक विरूद्ध ओरिसा राज्यको मुद्दामा (SCC 1989) भारतीय सुप्रीम कोर्टले भोकमरीका कारणले ओरिसा राज्यमा २ जना व्यक्तिको मृत्यु भएकोमा पनि राज्यको हेल्चेक्रेयाई र लापरवाही ठानी सो समस्या यथाशीघ्र समाधान गर्न आदेश जारी गरेको थियो। त्यसरी नै डेँगु ज्वरोको प्रकोप भारतको दिल्लीमा सन् १९९८ मा फैलिनपछाडि सरकारले विश्व स्वास्थ्य संगठनको सुभाव र प्रतिवेदनउपर ध्यान नदिएकाले हो भन्दै डेँगु ज्वरो फैलिने कारक तत्वको रूपमा रहेको दूषित पानीको आपूर्ति रोक्न, शहरी फोहरमैला व्यवस्थित गर्न र लामखुट्टे नास गर्ने कार्य गर्न दिल्ली उच्च अदालतले सन् १९९८ अगष्ट २६ मा आदेश दिएको थियो।

यसरी छिमेकी देशका अदालतहरू गरीब मानिस, समुदाय, भोकमरी जस्ता समस्यालाई मानव अधिकारको समस्या मानी तिनको निराकरणका लागि सरकारी संयन्त्रलाई सक्रिय गराउन जसरी तत्पर रहेका छन्, सो तत्परता हाम्रो न्यायपालिकासँग भएको देखिँदैन। यस्ता सम्बेदनशील विषयमा न्यायपालिका तत्पर नहुनाले न्यायपालिकाप्रतिको जनआस्थामा आँच पुग्ने गर्दछ। न्यायपालिकाले आफ्नो मर्यादा कायम राख्नका लागि न्यायिक तत्परता देखाउनुपर्ने सत्यलाई बिर्सनुहुँदैन।

नाबालकलाई फलामे सिक्रीले बाँधेकोसम्बन्धी मुद्दा

१२ वर्षका धीरज के.सी. अर्काको घरमा काम गरेर जीविका चलाउने गर्दथे। यसै क्रममा काठमाडौं, त्रिपुरेश्वरस्थित मधुसुधन मुनकर्मो नामक व्यक्तिको घरमा काम गरेर बसेका धीरज के.सी. लाई मधुसुधन मुनकर्माले आफ्नो घरमा घरेलु काम लगाउने मात्रै गरेनन्, बरू आफूहरू नभएको बेलामा के.सी. भान्न नपाउनु भनेर उनलाई शिरदेखि पाइतालासम्म सिक्रीले बाँधेर राख्ने गर्दथे। यसरी मानिसलाई दाससरह व्यवहार गर्ने मधुसुधनलाई मुलुकी ऐन जोड मास्ने-बेच्ने

महलको ३ नं. अन्तरगत ३ वर्षदेखि १० वर्षसम्म केंद्र हुने व्यवस्था छ भने वालवालिका ऐन २०४८ अन्तरगत कार्यवाही गर्दा पनि १ वर्ष केंद्र हुन्छ।

१२ वर्षीय धीरज के.सी. को घटना ०५३ साल साउनको घटना हो। पाल्पा तानसेन घर भएका त्रिपुरेश्वर काठमाडौंमा डेरा गरी बस्ने मधुसुधन मुनकर्मो भन्ने व्यक्तिको घरमा धीरज घरेलु काम गर्दै आएका थिए। आफ्नो घर भैरहवा हो भन्नेसम्म थाहा भएका के.सी. लाई आफ्ना बाबुआमाको बारमा थाहा छैन। बाबु आमाको नामसम्म पनि उनी जान्दैनन्। उनका बाबु छन् भन्ने कुरासम्म उनलाई मुनकर्मोले भनेकाले थाहा भएको हो तर उनी किन मुनकर्मोकाहाँ घरेलु काम गर्न वस्नुपरेको हो उनलाई थाहा थिएन। मुनकर्मोको घरमा गाली खाने, कुटाई खाने, डोरीले बाँधनुपर्ने कुरा धीरजका लागि सामान्य थिए। हुँदाहुँदै उनलाई दिनभर-रातभर पनि फलामे साइलाले बाँधेर राख्न थालियो। यस्तो पार्साविकतालाई पनि धीरजले धेरै दिनसम्म सहनुपरेको थियो। एक दिन अर्थात् ०५३/१६ गते धीरज मौका पाउनासाथ भागेर भूकट्टीमण्डपमा आएपछि उक्त सम्पूर्ण कुरा खुल्न आएको थियो।

यसरी मुनकर्मोको दासत्वयुक्त व्यवहारको पोल खुल्न आएपछि समाजका सबै तप्काले उनीमाथि कडा भन्दा कडा कानूनी कारवाही हुनुपर्ने माग गरेका थिए। तर श्री ५ को सरकारले जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंमा केही सार्वजनिक अपराध र सजाय ऐन २०२८ को दफा ६(१) अनुसार मुद्दा दायर गरी जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंबाट निज मुनकर्मोलाई रु. १५००।- जरिवाना गरियो। मानव अधिकारप्रति श्री ५ को सरकारले बहन गरेको दायित्वको यो एउटा दर्दनाक र हास्यास्पद दृष्टान्त हो।

यसरी श्री ५ को सरकारले धीरज के.सी. लाई कमारा, कमारी र दाससरह व्यवहार गर्ने मुनकर्मोलाई वालवालिका ऐन २०४८ को दफा ७ को कसुर गरेको अभियोगमा मुद्दा चलाई १ वर्षसम्म केंद्र गराउन वा मुलुकी ऐन जीउ मास्ने/वेच्नेको महलको ३ नं. अनुसार मुद्दा चलाई ३ वर्षदेखि १० वर्षसम्म केंद्र गराउन पहिले लिनुपर्नेमा सो पहिले नलिई बर्बरताजन्य घटनालाई पनि सार्वजनिक अपराधसरह मानी रु. १५००।- जरिवाना गराउनुलाई दोषीमाथि उचित कानूनको प्रयोग भएन र उचित सजाय भएन, तसर्थ त्यस्तो सतही कारवाहीलाई बदर गरी वालवालिका ऐनअन्तरगत सजाय गरिपाउन सिबिनका तारक धिताललगायतका व्यक्तिहरूले ०५४ सालको रिट नं. ३१२३ मार्फत् उपर्युक्त आज्ञा आदेश जारी गरिपाउन (उत्प्रेषणलगायत आवश्यक पर्ने आज्ञा आदेश) सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदन दायर गर्नुभएको छ।

२०५४/३/१३ मा सर्वोच्च अदालतमा दायर भएको उक्त मुद्दाका विपक्षीहरूमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौं र निज मधुसुधन मुनकर्मो रहेका छन्। २०५४/९/९ मा लिखित जवाफ प्रस्तुत गर्ने जि.प्र.का. काठमाडौंले मुनकर्मोलाई वालवालिका ऐन २०४८ अन्तरगत सजाय हुन कारवाही भएमा

आफ्नो आपत्ति नहुने कुरा लिखित जवाफमा उल्लेख गर्नुको बदलामा रिट निवेदन स्वार्ज गरिपाउन माग गर्नु आफैमा दुस्खलाग्दो विषय हो। मुनकर्मोसमेतले ०५५/३/१७ मा लिखित जवाफ प्रस्तुत गरिसकेका छन्, अपितु सर्वोच्च अदालतबाट यस्तो सम्बेदनशील विषयमा हालसम्म पनि निर्णय हुन नसक्दा “विलम्बले न्यायलाई पराजित गर्दछ” भन्ने उक्त चरितार्थ हुन पुगेको छ।

कुमारित्व जाँचसम्बन्धी मुद्दा

२०५३ सालको रिट नं. २१८७ को उत्प्रेषणको मुद्दा अर्थात् अन्नपूर्ण राणा विरूद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालतसमेत भएको ज्यादै चर्चित र विवादाम्पद मुद्दाको निर्णय २०५५/२/२५ मा भएको छ। सो निर्णयले काठमाडौं जिल्ला अदालतले अन्नपूर्ण राणाको योनी तथा पाठेघरको चिकित्सकीय परीक्षण गर्नका लागि दिएको आदेशलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २२ मा व्यवस्थित “गोपनीयताको हक” को प्रतिकूल भएको ठानी बदर गरेको छ।

मुद्दाको तथ्य

अन्नपूर्ण राणा, अम्बिकाराज्यलक्ष्मी राणाकी छोरी एवं गोरखशमशेर राणाकी बहिनी हुन्। आमा र दाजुले ०४६/९/१३ मा अंशवण्डा गर्दा अन्नपूर्ण राणाको विवाह स्वर्च नछुट्याइकन अंशवण्डा गरेकोमा विवाह स्वर्च दिलाइपाउन र विवाह नभएसम्मका लागि खान, लाउन, बस्नका लागि लाग्ने स्वर्च मानाचामल भराइपाउनका लागि अन्नपूर्ण राणाले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा “मानाचामल” मुद्दा दायर गरेकोमा सो मुद्दाको प्रतिउत्तरपत्र फर्काउँदा अन्नपूर्ण राणा विवाहित भएकाले मानाचामल दिनुपर्ने होइन, सो कुराको प्रमाणका लागि अन्नपूर्ण राणाको योनी तथा पाठेघर जाँच गरिपाउँ भनी जिकिर लिएको हुनाले अन्नपूर्ण राणा विवाहित हुन् कि होइनन् भन्ने कुरा बुझ्नका लागि काठमाडौं जिल्ला अदालतले कम्तीमा तीन जना सरकारी गाइनेकोलजिष्टबाट अन्नपूर्ण राणाको योनी, पाठेघर तथा शरीर जे जो जाँच्नुपर्छ जाँची प्रतिवेदन पेश गर्न आदेश दिएको थियो।

यसरी काठमाडौं जिल्ला अदालतले दिएको आदेशले नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा २२ ले प्रत्येक नागरिकलाई जीउन, आवास, सम्पत्ति, लिखत, पत्राचार वा सूचनाको गोपनीयताको हक कानूनद्वारा तोकिएको अवस्थामा बाहेक अर्नातिक्रम्य हुनेछ भनी गरेको व्यवस्थाको प्रतिकूल छ। नारी अस्मिता र गोपनीयतालाई कानूनले स्पष्टरूपमा नतोके वा व्यवस्था नगरेसम्म उल्लंघन गर्न पाइने होइन। काठमाडौं जिल्ला अदालतको उक्त आदेशले धारा २२ को गोपनीयताको हकलाई मात्रै उल्लंघन गरेको नभई प्रतिष्ठित र मानवोचितरूपमा जीवन जीउन पाउने अधिकारलाई समेत कुण्ठित गरेकोले उक्त आदेश बदर गरिपाउँ भनी अन्नपूर्ण

राणाले ०५३ साल आश्विनमा रिट नं. २१८७ मार्फत् सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदन दायर गरेकी थिइन्।

उक्त रिट निवेदनको लिखित जवाफ दिने क्रममा काठमाडौं जिल्ला अदालतलगायत् लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्ताहरूले काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेश मुद्दाका सन्दर्भमा प्रमाण बुझ्न आवश्यक भई मुद्दाको सम्बद्ध प्रमाण बुझ्ने क्रममा सम्बद्ध प्रमाण बुझ्नका लागि गरिएको आदेश भएकाले कानूनप्रतिकूल छैन, मुद्दामा प्रमाण बुझ्नलाई संविधानको धारा २२ ले रोक लगाएको छैन। तसर्थ उक्त आदेशबाट रिट निवेदिकाको गोपनीयताको अधिकारमा आघात पुग्न सक्दैन भन्ने जिकिर लिइएको थियो।

मुद्दाको निर्णय

कुनै पनि महिलाको कुमारित्वको जाँच एक सम्बेदनयुक्त विषय हो र निश्चय नै यस्तोमा सार्वजनिक चासो पनि बढ्न सक्दछ। त्यति मात्रै नभई सम्बन्धित व्यक्तिको सामाजिक स्थितिलगायत् अन्य कतिपय कुरामा तत्कालै असर पनि पुग्न सक्दछ। त्यसैले यस्तो सम्बेदनयुक्त व्यापक चासो हुने कुरामा अदालतले कुनै आदेश गर्दा बढी सतर्कतासमेत अपनाउनुपर्ने हुन्छ। मुद्दाको समग्र प्रवृत्तिलाई तत्कालै दृष्टिगत गरेर मात्रै अदालतले कुनै आदेश गर्नु श्रेयष्कर हुन्छ। जब प्रतिउत्तरपत्रमा नै अन्नपूर्ण राणा विवाहित हुन र उनीबाट एक छोरीसमेतको जायजन्म भएको छ भन्ने अस्पतालको दस्तावेज पेश भएको छ, तब सो प्रमाणको मूल्यांकन नगरी योनी तथा पाठेघर जाँच गर्ने आदेश गर्नु युक्तिसंगत हुँदैन। त्यसरी नै कुनै पनि महिलाको योनी तथा पाठेघरको जाँचबाट सो महिला विवाहित नै हुन् भनी ठोकुवा गर्न मिल्ने पनि होइन। कुमारित्व कायम रहेको नदेखिनु तथा विवाहित देखिनु दुई अलग-अलग अवस्था हुन्। कानूनी दृष्टिबाट पनि त्यही हो। कुमारित्व भंग भएको हुँदा विवाहित नै हो भनी अनुमान गर्न सकिँदैन। जब उमेरअनुसार कुनै महिलाको कुनै पुरुषसँग कतै कुनै पनि बेला यौन सम्पर्क रहन सक्दछ। हाल यो सामान्य कुरा भइसकेको छ। जब त्यसरी यौन सम्पर्क रहन सक्छ भने त्यसबाट चाहेर वा नचाहेर पनि गर्भ रही बच्चा जन्मन सक्दछ। त्यो पनि स्वभाविक नै हुन्छ। यस्तो स्थितिमा उक्त कुमारित्वको परीक्षणबाट सार्थक कं परिणाम आउन सक्दछ भन्ने कुरा नै मुख्य विचारणीय हुन आउँछ। बदलिँदो सामाजिक परिवेशलाई हेर्ने हो भने पनि कुमारित्व कायम राख्ने वा स्वच्छन्द भएर आफूले मन पराएको मानिससँग यौन सम्पर्क राख्दै जाने भन्ने कुरा सम्बन्धित व्यक्तिको आफ्नो निजी आचरणको कुरा हो। कसैले खुलस्त भएर त्यस्तो आचरण गर्दै जाने पनि हुन सक्छ भने कसैले लुकिछिपी अर्थात् गोप्यरूपमा त्यस्तो आचरण गर्दै जाने पनि हुन सक्छ। त्यस्तो यौन सम्पर्क भएको हुँदा महिलाको कानूनी स्थितिमा खास परिवर्तन हुन सक्दैन। कसैकसैले पहिले यौन सम्पर्क राखी त्यसबाट बच्चासमेत जन्मिएपछि मात्र

विधिवतरूपमा लाग्ने स्वास्नीको सम्बन्ध जोड्न सक्दछन्। अझ अगाडि बढेर भन्ने हो भने यौन सम्पर्क तथा अन्य यावत् दृष्टिबाट लाग्ने स्वास्नी जस्तो गरी बसे/हिँडेडुलेको देखिने भए पनि विवाहको सूत्र नजोडी परस्पर स्वतन्त्र भएर वर्षौंसम्म सँगै बसी आउन नसक्ने अवस्था पनि देखिँदैन। जब यस्तोलाई पनि अब समाजले मान्यता दिँदै जानुपर्ने स्थिति छ भने कुनै पनि कंटीले आफू कंटी साथी भई कुनै कंटा साथी बनाएर सबै सन्तुष्टि लिएर हिँडडुल गर्नसक्छ वा त्यसबाट बच्चाको जन्म हुनसक्छ भने त्यस्तो भएको हुँदा कुनै एक कंटी र कुनै एक कंटाको विवाह नै भयो भनेर मान्न सकिँदैन। त्यसमा पनि हाम्रो सामाजिक परिपाटीअनुसार अभिभावक वा आमा बाबुबाट विधिवतरूपमा विवाह गरिदिएको अवस्था छैन भने कंटीले आफूखुशी कतै कसैसँग यौन सम्पर्क राख्न पुगी र त्यसबाट बच्चा पैदा भयो भन्दैमा त्यो कंटीले त्यो कंटासँग विवाह गरेको हो भनी स्वतः भन्न मिल्ने होइन। वास्तवमा परम्परागतरूपमा वा विधिविधान केही नगरी सामान्य ढंगबाट विवाह भएको वा कानूनबमोजिम दर्ता गरी विवाह भएको हो भन्ने तथ्ययुक्त आधार प्रमाणबेगर कुनै महिलाको कुनै पुरुषसँग विवाह भइसकेको हो भनी निक्कै गर्न मिल्दैन।

फैसलाको प्रभाव र उब्जिएका प्रश्नहरू

- (क) यस मुद्दाको निर्णयले महिलाहरूलाई अधिकार सम्पन्न गर्न खोजेको छ भन्ने एकथरिको तर्क रहेको छ भने सिंगो सामाजिक, सांस्कृतिक संरचना र अभ्यास प्रतिकूल निर्णय भएको छ भन्ने अर्कोथरिको तर्क रहेको छ।
- (ख) यस मुद्दाले महिलाको यौन अवस्थामाथि पुरुषबाट भइरहेको शोषण र नियन्त्रणलाई हटाउन सघाउ पुग्ने विचार केहीले राखेका छन् भने यौन स्वच्छन्दताको अधिकार दिएर महिलालाई अधिकार सम्पन्न गर्न नसकिने, बरु त्यसको अप्रत्यक्ष लाभ पुरुषहरूले नै उठाउन सक्ने भएका कारणले यस फैसलाले महिलालाई समाजमा असुरक्षित बनाएको छ भन्ने अर्कोथरिको तर्क रहेको छ।
- (ग) महिलाको इच्छाप्रतिकूल निजको गुप्तांग जाँच गर्न नपाइने गरी गोपनीयताको अधिकारको व्याख्या गरिनाले मानव अधिकारको संरक्षण भएको छ भन्ने एकथरिको मत रहेको छ भने न्यायिक निरोपणका सवालमा आवश्यक र सम्बद्ध प्रमाण बुझ्न पाउने अदालतको अधिकारलाई सीमित गर्नुका साथै बलात्कार गर्ने बलात्कारीको लिंग जाँच गर्न पनि गोपनीयताको अधिकार आकर्षित गराउन पाइने गरी जुन व्याख्या भएको छ, यसले न्याय प्रशासनै अप्ठ्यारोमा पर्ने विचार अर्कोथरिले राखेका छन्।
- (घ) यस फैसलाले नारी स्वतन्त्रताको वकालत गरेको छ

भनी कंहीले फैसलाको प्रशंसा गरेका छन् भने विवाह प्रणाली र पारिवारिक जीवनमा आमूल परिवर्तन ल्याउने यस फैसलाले सामाजिक मान्यता र विवाह एवं परिवारसँग सम्बन्धित कानून र परम्परालाई चुनौती दिएकाले यो फैसला सामाजिकरूपमा आपत्तिजनक भएको विचार अरू कंहीले राखेको पाइन्छ।

- (ङ) आफूले चाहेको मानिससँग यौन सम्पर्क राख्न पाउनु नै स्वतन्त्रताको अर्थ होइन। वरू यसले मानिसको वैवाहिक जीवनमा समेत प्रतिकूल असर पार्ने र उच्च नैतिक मर्यादा र आपसी प्रेम सहयोगमा आधारित नेपाली पारिवारिक संरचनालाई बिग्रन यस फैसलाले मद्दत गर्ने भएकाले कतिपयले यस फैसलालाई आलोचनात्मकरूपमा पनि हेरेका छन्।
- (च) कम्पेया प्रथा उन्मूलन गर्ने सम्बन्धमा इन्सेकका अध्यक्ष सुशील प्याक्त्रेले प्रस्तुत गरेको रिट निवेदनमा (२०५० सालको रिट नं. ३३०२, निर्णय मिति ०५४/४/१०) निर्णय गर्ने न्यायाधीश अरविन्दनाथ आचार्यले सो निर्णय गर्दा कम्पेया प्रथा उन्मूलन गर्ने कुरालाई एकाइसौं शताब्दीको यस पूर्वार्द्धको आवश्यकता नठान्नु तर महिलाहरूलाई यौन अधिकार दिने कुरा आवश्यक ठानी निर्णय गर्नुलाई आफैमा आश्चर्यको विषयसमेत कतिपयले मानेको पाइएको छ।
- (छ) तर जे जस्ता तर्कहरू देखिए तापनि यो फैसला आफैमा नयाँ र महिलाहरूप्रति सम्बेदनशील रहेको मान्न सकिन्छ।

संक्षेपमा भन्दा यो फैसला सर्वोच्च अदालतबाट व्याख्या गरिएको आफैमा एक विशेष फैसला हो। हुनसक्छ, यसले महिलाहरूको सशक्तिकरणमा अपेक्षितरूपमा सहयोग पुऱ्याओस् वा हुनसक्छ नेपाली वर्तमान वास्तविकताभित्र महिलाहरूलाई अरू वंशी शोषित वा पीडित तुल्याउन मद्दत गरेको। यसबाट जे/जस्ता परिणाम निस्के पनि त्यो परिणाम हेर्न बाँकी नै छ। त्यसैले यस फैसलाको वास्तविक विवाद र छलफल समाजमा आउन अझै कंही वर्ष लाग्न सक्ने देखिएको छ।

भाषा मुद्दा

२०५४ सालको रिट नं. २९३१ को अधिवक्ता लालबहादुर थापा विपक्षी श्री ५ को सरकार स्थानीय विकास मन्त्रालयसमेत विपक्षी भएको उन्प्रेषणयुक्त परमादेश मुद्दामा नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ६ को प्रश्न उठाइएको छ। उक्त धारा ६ निम्न बमोजिम छ।

धारा ६ : राष्ट्र भाषा : (१) देवनागरी लिपिमा नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्र भाषा हो। नेपाली भाषा सरकारी कामकाजको भाषा हुनेछ। (२) नेपालको विभिन्न भागमा मातृभाषाका रूपमा

बोलिने सबै भाषाहरू नेपालका राष्ट्रिय भाषा हुन्।

भाषा मुद्दाको विवाद २०५४/४/१० मा काठमाडौं महानगरपालिकाले नेवारी भाषालाई सरकारी कामकाजको भाषाको रूपमा मान्यता दिनेगरी निर्णय गरेपछि उक्त निर्णय नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ६ प्रतिकूल छ भन्ने प्रश्न उठिरहेकै बेला मिति २०५४/८/६ गते राजविराज नगरपालिकाले सरकारी कामकाजका लागि मैथिली भाषालाई मान्यता दिएपछि अधिवक्ता लालबहादुर थापाले गायतृका व्यक्तिहरूले सो निर्णय बदर गरी पाउन सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदन दायर गरेको पाइन्छ।

रिट निवेदनका अनुसार आज विभिन्न स्थानीय निकायहरूले भाषाको संरक्षण गर्ने नाममा अन्य राष्ट्रिय भाषाहरूलाई कामकाजको भाषाको रूपमा मान्यता दिने निर्णय गर्ने लहडवाजी चलाएका छन्। जसले नेपाली जनतामा हजारौं वर्षदेखि बढ्दै गएको आपसी प्रेम र सद्भाव तथा राष्ट्रिय एकताको भावनामा खलल पर्न गई राष्ट्र विखण्डनको बाटोमा धकेलिन सक्दछ। राष्ट्र भाषाको रूपमा नेपालको विभिन्न भागमा बोलिने भाषाहरू पनि हाम्रा अमूल्य निधि हुन् तर तिनलाई सरकारी कामकाजको भाषा बनाउने परिकल्पना स्वयं संविधानले नै गरेको छैन। यस्तो अवस्थामा नेपालीहरूको एकताको सूत्रको रूपमा रहेको नेपाली भाषाको समकक्षमा विभिन्न ठाउँमा विभिन्न राष्ट्रिय भाषालाई सरकारी कामकाजको भाषा बनाउँदा राष्ट्रिय एकतामा नै असर पुग्ने र त्यस्तो कार्य संविधानप्रतिकूल भएकाले रोक लगाउनुपर्ने भन्ने रिट निवेदकहरूको माग दाबी रहेको पाइन्छ।

काठमाडौं महानगरपालिकासमेतको लिखित जवाफमा आ-आफ्नो भाषाभाषीका जनतालाई उनीहरूको भाषामा नगरपालिकासँग सम्बन्धित काम कारवाही गर्दा लेखापढी गर्न पाउने स्वतन्त्रता प्रदान गर्दा त्यस्ता भाषाभाषीका जनताको आधारभूत मानव अधिकारको रक्षा हुने र राष्ट्रिय एकतामा खलल नहुने कुरा उल्लेख गरिएको पाइन्छ। भातृत्व र एकता भन्ने कुरा समानता, बराबरी, समभेदारी, सहिष्णुता भएमा मात्रै हुने कुरा हो। एक भाषाले अर्को भाषा, एक जातले अर्को जातलाई उन्नति गर्न, विकास गर्न मौका दिनु, टेवा दिनुपर्दछ। त्यसो नगरी दबाउने थिचोमिचो गर्ने हो भने एकता र भातृत्व कायम हुन सक्दैन। वरू भाषिक वा जातीय तानाशाही र अधिनायकवादी प्रवृत्तिले अनेकता, अनमेल, विषमताको भावलाई जन्माउँछ। तसर्थ नेवारी एवं मैथिली भाषालाई आ-आफ्नो ठाउँमा सरकारी कामकाजको भाषा बनाउने गरी गरिएको निर्णय संविधानप्रतिकूल छैन भन्ने लिखित जवाफ रहेको थियो।

उक्त विषयमा सर्वोच्च अदालतमा ०५४/१२/५ मा सुनवाई हुँदा प्रस्तुत मुद्दाको अन्तिम टुंगो नलागेसम्मका लागि नेवारी वा मैथिली जस्ता स्थानीय वा क्षेत्रीय भाषालाई सरकारी कामकाजको भाषाको रूपमा मान्यता दिनेगरी भएका निर्णयहरू कार्यान्वयन नगर्नु भनी अन्तरिम आदेश जारी भएको छ।

अन्तरिम आदेश जारी भएपछि सो आदेश बढेर गरिपाउन काठमाडौं महानगरपालिकासमेतले दिएको निवेदनपत्रउपर हाल अन्तिम सुनवाई भइरहेको छ। मुद्दा निर्णय भइसकेको छैन। तर छिट्टै मुद्दा निर्णय हुने स्थितिमा छ। सर्वोच्च अदालतको दृष्टिकोण मुद्दाको निर्णयपश्चात् मात्रै ज्ञात हुन सक्दछ। तर मुद्दाको सुनवाईको क्रममा लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्ताहरूको समर्थनमा सर्वोच्च अदालतको प्रारम्भमा नारा जुलुससमेत गर्ने कार्य भएका छन्।

अर्दली मुद्दा

२०५४/२/२८ को गोरखापत्र दैनिकको मुखपृष्ठमा “न्यायालयमा हुने अनियमितताको यो रूप न्यायाधीशहरू अर्दलीको तलबसमेत हजम गर्छन्” भन्ने शीर्षकमा समाचार प्रकाशित भई सो समाचारमा महालेखा परीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन २०५४-०५५ मा उल्लेखित विवरणका आधारमा सार्वजनिक लेखा समितिमा समेत छलफल भएको अर्दलीको सुविधासम्बन्धी विषयका बारेमा समाचार प्रेषित गरिएको थियो।

महालेखा परीक्षकको प्रतिवेदनको पृष्ठ १२२ मा निम्न कुरा उल्लेख गरेको पाइन्छ।

सर्वोच्च अदालत तथा पुनरावेदन अदालतका माननीय न्यायाधीशहरू र जिल्ला अदालतका न्यायाधीशहरूलाई ०५२/१०/१ देखि आवासमा काम गर्नका लागि १ जना अर्दली ज्यालादारीमा राख्न पाउने व्यवस्था भएअनुसार सर्वोच्च अदालतका माननीय न्यायाधीशहरूले रु. ३ लाख ३६ हजार ६००, पुनरावेदन अदालत कास्की, बागलुङ र तुलसीपुरका माननीय न्यायाधीशहरूले रु. ३ लाख ३५ हजार ३०० र जिल्ला अदालत ललितपुर, बाजुरा र कैलालीका न्यायाधीशहरूले रु. ५७ हजार ५० अर्दली सुविधावापतको रकम आफैले बुभेको देखियो।

यसरी अर्दलीको सुविधा न्यायाधीशहरूले आफै बुभेको लिएको कुरालाई “हजम” गरेको भनी गोरखापत्रले समाचार प्रकाशन गरी जनमानसमा अदालतप्रतिको अनास्था फैलाउने काम गरेकाले अदालतको अपहेलनामा मुद्दा चलाई गोरखापत्रका सम्पादक एवं संवाददातासमेतलाई सजाय गरिपाउन काठमाडौं जिल्ला अदालतमा ०५४/२/२८ गते नै मुद्दा दायर गरियो। मुद्दा दायर भएको दिन अर्थात् ०५४/२/२८ गते नै काठमाडौं जिल्ला अदालतले संवाददाता कुलप्रसाद गौतमलगायतका व्यक्तिमाथि ७ दिनभित्र आफै हाजिर हुन आउनु भनी आदेश जारी गर्‍यो। आदेशबमोजिम काठमाडौं जिल्ला अदालतमा उपस्थित भई बयान दिँदा गोरखापत्र संस्थानका कार्यकारी अध्यक्ष, का.मु. सम्पादक र संवाददाताले महालेखा परीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनउपर छलफलबारे संसदको सार्वजनिक लेखा समितिले प्राप्त गरेको आधार नै समाचारको स्रोत हो, महालेखा परीक्षकको प्रतिवेदनमा न्यायाधीशहरू अर्दलीको ज्यालासमेत हजम गर्छन् भन्ने

शब्दावली परेको छैन तर त्यस्तै आशयका प्रक्रिया पूरा नगरी अर्दलीको रूपमा काम गर्ने व्यक्तिले पाउने रकम माननीय न्यायाधीशहरूले आफैले बुभेको देखिन आयो भन्ने वाक्यांश प्रयोग भएका छन्। प्रक्रिया पूरा नगरी अर्दलीको रूपमा काम गर्ने व्यक्तिले पाउने रकम आफैले बुभेको देखिन आएको वाक्यांशले गर्दा “हजम” शब्द प्रयोग गर्नुपरेको हो भन्ने कुरा व्यक्त गरेका थिए।

०५४/५/१ गते उक्त मुद्दामा निर्णय गरिँदा ०५४/२/२८ को गोरखापत्रले दिएको समाचार विवरण (समाचार वृत्तान्त) महालेखा परीक्षकको प्रतिवेदन र संसदको सार्वजनिक लेखा समितिमा भएको छलफलमा आधारित भएको र सो प्रतिवेदन र छलफलले अदालतको मानहानी नभएको तर “हजम” भन्ने शब्द राखी समाचार प्रेषित गरेबाट सो हजम शब्दको नकारात्मक र द्वेषपूर्ण अर्थ भएकाले गोरखापत्रका कार्यकारी अध्यक्ष, का.मु. प्रधान सम्पादक एवं संवाददाताले अदालतको अवहेलना गरेको ठहर गरी संवाददातालाई ५ दिन कैद र ५००/- जरिवाना तथा अन्य २ जनालाई रु. ५००/- जरिवाना गर्ने निर्णय गरियो।

प्रजातान्त्रिक र खुला समाजमा अदालतको गरिमा र जनआस्था जबर्जस्तरूपमा प्राप्त हुन सक्दैन। खुल्ला समाजको चरित्र र विशेषतालाई अदालतले बुभूत र सहन सक्नुपर्दछ। कसैले गलत समाचार दिन्छ भने त्यस्तो निकाय नै समाजमा अविश्वसनीय बन्न पुग्दछ। त्यसबाट अदालतलाई हानी हुँदैन। खुल्ला समाजका सदस्यहरू कुनै पनि सूचना र घटनाको बारेमा आफै मूल्यांकन गर्न सक्दछन् भन्ने कुरा अदालत र सरकारी निकायले ठान्नुपर्दछ। खुल्ला समाजको रसास्वादन लिइरहेको विभिन्न देशहरूमा “अदालतको अवहेलना” जस्तो मुद्दा आज इतिहासको विषय बनेको छ। “लर्ड डेनिङ गधा हो” भनी दि अब्जभर र दि टाइम जस्तो पत्रिकाले मुखपृष्ठमा लेख्दा पनि ब्रिटेनमा अदालतको अवहेलना ठानिएन, बरु पत्रपत्रिकालाई आफ्नो विचार व्यक्त गर्न दिनुपर्दछ, त्यसको सत्यता वा असत्यताको बारेमा नागरिक समाजले नै मूल्यांकन गर्दछ भन्ने मान्यता राखियो। तर हाम्रो समाजमा थिर प्र. पोखरेल विरुद्ध विमर्शका हरिहर विरहीको मुद्दा (नि.न. ४६०४, ने.का.प. २०४९, पृ. ७७०) देखि नै गलत परम्पराको थालनी भयो। न्यायाधीशहरूको बारेमा समाजले बोल्न नपाउने अर्थात् न्यायाधीशको प्रशंसाबाहेक विरोध गर्न नपाइने हो भन्ने प्रजातान्त्रिक व्यवस्था र संविधानको कुनै सार्थकता नै रहँदैन। मुद्दाको तथ्य र विवरण अवहेलनात्मक नहुने केवल “हजम” भन्ने शब्द राखिएको कारणले २०५४/२/८ को गोरखापत्रको “न्यायालयमा हुने अनियमितताको यो रूप न्यायाधीशहरू अर्दलीको तलबसमेत हजम गर्दछन्” भन्ने समाचार अवहेलनात्मक हुनेगरी निर्णय गर्नाले खुल्ला समाज, सूचनाको महत्त्व एवं खुल्ला समाजले राज्यका निकायलाई नियन्त्रण गर्ने भूमिकाप्रति अदालत विश्वस्त हुन नसकेको जस्तो देखिन्छ। अदालतको अवहेलना जस्तो मुद्दा बहुतेक विरलै अवस्थामा मात्रै

प्रयोग गर्नुपर्दछ। सानातिना आलोचना र शब्दका कुरालाई लिएर अदालतको अवहेलनामा मुद्दा चलाई सजाय गर्ने हो भने त्यसबाट नागरिक समाजको अन्त्य हुन सक्दछ र मानव अधिकारसमेत अछुयारोमा पर्न सक्दछ। जसले अदालतको मर्यादा र गरिमालाई बढाउनुको सट्टा भन क्षीण बनाउँछ।

बृहत् नेपालसम्बन्धी मुद्दा

२०५४ साल असार ११ गते ०५४ सालको रिट नं. ३१९३ मा दायर भएको अधिवक्ता रामजी विष्टसमेत विपक्षी मन्त्री परिषद् सचिवालयसमेत भएको मुद्दामा यही ०५५ फागुन ६ गते फैसला सुनाइने भएको छ। पूर्वमा टिष्टा, पश्चिममा कांगडा, उत्तरमा तिब्बत र दक्षिणमा गंगासम्मको भू-भाग सुगौली सन्धिको गुमेकोमा सन् १९५० मा नेपाल भारत शान्ति एवं मैत्री सन्धिको दफा ८ ले सुगौली सन्धि रद्द गरी उक्त गुमेको भू-भाग नेपालमा कायम भएकोमा हालसम्म पनि उक्त भू-भागलाई नेपालको भू-भागको रूपमा घोषणा गरिएकोले उक्त भूमि प्राप्त गरी नेपाल अधिराज्य घोषित गरियोस् भनी परेको उक्त रिट निवेदनउपर ०५४/४/२३ गते सुनवाई भएको थियो।

०५४/४/२३ गते सर्वोच्च अदालतको एकल इजलासबाट भएको सुनवाईमा "टनकपुर मुद्दा" का नामले चिनिने ०४८ सालको रिट नं. १८५१ निर्णय मिति ०४९/८/३० को बालकृष्ण न्यौपाने विरुद्ध गिरिजाप्रसाद कोइरालासमेत भएको मुद्दाको मिसिल संलग्न गर्ने आदेश भएको थियो। ०५४/९/३ गते माननीय न्यायाधीश कंदारनाथ आचार्यको एकल इजलासबाट सरकारका नाममा कारण देखाउ आदेश जारी भएको थियो। लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्तामध्ये मन्त्रिपरिषद् सचिवालयलगायतले रिट निवेदन जारी हुनुपर्ने होइन भनी रिट निवेदन खारेज गरिपाउन जिकिर लिएको थियो। प्रस्तुत मुद्दाको सुनवाई सर्वोच्च अदालतका माननीय न्यायाधीश लक्ष्मण अर्याल, कृष्णकुमार बर्मा र टोपबहादुर सिंहको इजलासबाट भएको छ। सुनवाई समाप्त भई ०५५/११/६ गतेलाई निर्णय सुनाउने दिन तोकिएको छ।

माओवाद र सार्वजनिक सुरक्षा ऐनअन्तरगतको मुद्दा

विगत वर्षहरूमा भैं नै यस वर्ष पनि माओवादीको आरोपमा गिरफ्तार गरी सार्वजनिक सुरक्षा ऐन २०४६ अन्तरगत राखिएको निवारक नजरबन्दउपर सर्वोच्च अदालतबाट बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी छुटकारा दिने कार्य भएको पाइन्छ। माओवादीका नाममा गिरफ्तार गरी निवारक नजरबन्द गरिएका सबै व्यक्तिहरूका हकमा सर्वोच्च अदालतले उदारतापूर्वक बन्दी प्रत्यक्षीकरणको रिट आदेश जारी गर्ने गरेको छ। तर सर्वोच्च अदालतले यसरी छुटकारा दिने गरे तापनि सरकार र प्रशासनका तर्फबाट माओवादीका नाममा धरपकड गर्ने कार्यमा कुनै पनि किमिमले कमी आएको छैन। भर्खरै अमृत साइन्स क्याम्पसको हाताबाट विभिन्न विष्फोटक

पदार्थसमेत सँगै पक्रिएका भनिएका विद्यार्थीहरूका हकमा समेत बन्दी प्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन जारी भइसकेको छ।

यसै सन्दर्भमा वनेोज अधिकारीसमेत विरुद्ध श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालयसमेत भएको २०५४ सालको रिट पूर्ण इजलास नं. ५२ को (ने.का.प. ०५५। अंक १, पृ.१) मुद्दामा सिद्धान्त प्रतिपादन भएपछि सोही सिद्धान्तका आधारमा माओवादीका नाममा गिरफ्तार गरी सुरक्षा कानूनअन्तरगत थुनामा राखिएका व्यक्तिलाई छोड्ने गरेको पाइन्छ। सो मुद्दामा पूर्ण इजलासले प्रतिपादन गरेको सिद्धान्त निम्न बमोजिमको छ- सार्वजनिक सुरक्षा ऐनअन्तरगतको थुना निरोधात्मक प्रकृतिको हुन्छ। कुनै व्यक्तिलाई देशको शान्ति र व्यवस्थामा स्वलल पर्नसक्ने कार्यबाट तत्काल रोक्नका लागि केही अवधिसम्म थुनामा राख्ने उद्देश्य रहेको हुन्छ। त्यस्तो थुनामा राख्दा प्रतिवादीलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १४ (६) द्वारा प्रदत्त पत्राउ भएको व्यक्तिलाई २४ घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष उपस्थित गराउने र २४ घण्टाभन्दा बढी मुद्दा हेर्ने अधिकारीको आदेशबगर थुनामा रहनु नपर्ने हकसमेत उपलब्ध हुँदैन। त्यसैले यस कानूनको प्रयोग राष्ट्रको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति व्यवस्था, सर्वसाधारण जनताको हित वा विभिन्न जाति वा सम्प्रदायहरूबीच सुसम्बन्ध कायम राख्ने उद्देश्यले हुन्छ। तर फौजदारी अपराधमा सजाय भोगाउन थुनामा राख्ने दण्डनीय थुनाको प्रकृति उद्देश्य र तात्पर्य विल्कुल फरक हुन्छ। दण्डनीय थुनामा प्रचलित कानूनविपरीत कार्य गरेको ठहरेमा सजायको रूपमा थुनामा राखिन्छ। सजाय हुनुअघि सबुद प्रमाण दिने, आफ्नो कुरा भन्ने आदि आधारभूत मानव अधिकारहरू फौजदारी न्याय सम्पादन गर्दा उपलब्ध हुन्छन्। यसमा खुल्ला इजलासमा न्यायिक अधिकारद्वारा मुद्दाको सुनवाई र निर्णय हुन्छ। तसर्थ दण्डनीय थुना र निरोधात्मक थुनाको बीचमा आकाश जमिनको अन्तर हुन्छ।

हाते बम, पेट्रोल बम जस्ता पदार्थ राख्नु विष्फोटक पदार्थ ऐन, २०१८ तथा हातहतियार स्वरस्वजाना ऐन, २०१९ द्वारा निषेधित कार्य हुन्। यस्तो निषेधित फौजदारी कार्य गरेमा कानूनबमोजिम मुद्दा चलाई कारवाही गर्नुपर्ने हुन्छ। त्यसरी कानूनबमोजिम कारवाही चलाउनुपर्ने कुराका सम्बन्धलाई लिएर सार्वजनिक सुरक्षा कानूनअन्तरगत थुनामा राख्नु जुन कानून जुन तात्पर्यका लागि बनेको हो, सोही तात्पर्यका लागि प्रयुक्त हुनुपर्ने भन्ने सामान्य कानूनी सिद्धान्तअनुरूप भएको भन्ने नमिल्ने हुन्छ।

सूर्य टोवाकोको मुद्दा

२०५३ सालको रिट नं. २८२५ को सूर्य टोवाको कम्पनी प्रा.लि. विरुद्ध महालेखा परीक्षकसमेत भएको मुद्दाको निर्णय २०५४ चैत २६ गते भएको छ। सर्वोच्च अदालतले निर्णय गरेका केही विवादास्पद मुद्दाहरूमध्ये यो मुद्दा ज्यादै नै ठूलो

विवादमा परेको छ। यो मुद्दाको निर्णय भएपछि सार्वजनिक लेखा समितिले समेत असन्तोष प्रकट गरेका कुरा समाचार, पत्रपत्रिका एवं सभा, सम्मेलन र सेमिनारमा समेत प्रकट भए।

सर्वोच्च अदालतको संयुक्त इजलाशका माननीय न्यायाधीश हरिप्रसाद शर्मा र हरिश्चन्द्रप्रसाद उपाध्यायबाट भएको उक्त फैसलामा सूर्य टोवाको कम्पनीले तिर्नुपर्ने भनी ०५०/०५१ र ०५१/०५२ को आर्थिक वर्षको महालेखा परीक्षकको प्रतिवेदन ०५३ मा बेरुजु रहेको भनिएको कुल रकम रु. १३,५९,८१,६१५।७३ (तेह करोड उनात्ताठी लाख एकासी हजार छ सय पन्ध्र रूपैया त्रिहत्तर पैसा) असुल उपर गर्नु नपर्ने गरी निर्णय भएको थियो।

मुद्दाको तथ्य

महालेखा परीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन २०५३ को भाग १ को बेरुजु खण्डमा सूर्य टोवाको कम्पनीको आर्थिक वर्ष ०५०/०५१ र ०५१/०५२ मा इजाजतबमोजिम चुरोट उत्पादन गर्न दिएको अनुसार ६३,५४,०११ के.जी. मात्रै सुर्ति स्वपत हुनुपर्नेमा सो भन्दा वेशी ६८,२०,३३० के.जी. सुर्ति स्वपत गरी अर्थात् अनुमति दिएको भन्दा ४,६६,३१९ के.जी. वेशी सुर्ति अन्तःशुल्क नतिरी स्वपत गरेको देखिएकाले आर्थिक ऐन २०५० को अनुसूची २ को द्रष्टव्य (२) अनुसार अन्तःशुल्क लाग्ने वस्तुको उत्पादकले इजाजतबमोजिमको कच्चा मालको अनुपातमा तयारी माल उत्पादन गरेको नदेखिएमा उपरोक्त दरबन्दीमा माल प्रतिशतमा १५ प्रतिशत थप गरी अन्तःशुल्क असुल उपर गर्ने व्यवस्था भएबमोजिम कुल रु. १३,५९,८१,६१५।७३ बेरुजु देखाइएको थियो। सो रकम सूर्य टोवाकोबाट असुल उपर गर्ने गरी सार्वजनिक लेखा समितिबाट मिति ०५३/१२/१२ मा निर्णय गरी निर्देशन दिएबमोजिम मूल्य अभिवृद्धि कर कार्यालयबाट सो असुल उपर गर्न सूर्य टोवाकोलाई ०५३/१२/१७ मा पत्र लेखिएपछि उक्त थप १५ प्रतिशत अन्तःशुल्क बुझाउनुपर्ने कानूनी व्यवस्था नभएको र द्रष्टव्य कानून नहुने र द्रष्टव्यका आधारमा थप १५ प्रतिशत अन्तःशुल्क असुल उपर गर्न नसकिने भएकाले असुल उपर गर्नु भन्ने मूल्य अभिवृद्धि कर कार्यालयको आदेश बदर गरिएपछि भनी सूर्य टोवाकोका तर्फबाट मिति ०५३/१२/२८ मा सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदन परेको थियो।

उक्त रिट निवेदन उपर निर्णय गरिँदा द्रष्टव्यलाई सारवान कानून मान्न नमिल्ने भएकाले द्रष्टव्यका आधारमा कर उठाउनु गैरकानूनी हुने एवं अन्तःशुल्क अधिकारीको प्रत्यक्ष नियन्त्रणमा सुर्तिको कच्चा पदार्थदेखि तयारी माल उत्पादन हुँदासम्म रजिष्टरमा जनिई रेकर्ड रहने अवस्था भएकाले कच्चा मालको अनुपातमा तयारी मालको उत्पादन भएन भनेर भन्न मिल्ने अवस्था देखिँदैन, तसर्थः सार्वजनिक लेखा समितिको निर्देशनलाई कार्यान्वयन गर्ने काम कानूनको ठाडो उल्लंघन (Gross violation) भएको देखिएको भन्दै सूर्य टोवाको कम्पनीबाट बेरुजु रकम असुल उपर नगर्नु भनी परमादेशको

आदेश जारी गरिएको पाइन्छ।

यो निर्णय राष्ट्रिय आर्थिक स्रोतमा नै नकारात्मक असर पार्ने र कानूनको प्राविधिक एकांकी र गलत व्याख्या भएको भनी आलोच्य बन्न पुगेको छ। विधायिकाको अंगको रूपमा मानिने लेखा समिति अन्तःशुल्क असुल उपर गर्नुपर्छ भन्ने पक्षमा रहँदारहँदै अदालतले विधायिकाको मनसायको गलत व्याख्या गरेको भन्नेसमेतका आलोचना यस मुद्दाको निर्णय उपर व्यक्त भएको पाइन्छ।

थापा-संसद विघटन : सर्वोच्चको राय

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ लागू भएको ७ वर्षभित्रमा संसद विघटनका लागि भएका ३ वटा सिफारिसमध्ये तीनै वटा कुनै न कुनै रूपमा सर्वोच्च अदालतको व्याख्याका विषय बनेका छन्। पहिलो मुद्दा मिति ०५१/३/२६ गतेका दिन तत्कालीन प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाले सरकारको नीति तथा कार्यक्रम प्रतिनिधिसभामा पारित हुन नसकेपछि प्रतिनिधिसभा विघटनका लागि गरेको सिफारिस उपर सर्वोच्च अदालतमा रिट परी ०५१/५/२७ मा निर्णय गरिँदा यो राजनीतिक प्रश्न भएको र प्रतिनिधिसभा विघटन गर्दा सिफारिस गर्न पाउने प्रधानमन्त्रीको अधिकारमा कुनै पूर्व शर्त (Condition Precedent) संविधानले नराखेकाले उक्त सिफारिस गर्न पाउने निर्णय गरी संसदको विघटनलाई मान्यता दिइएको थियो।

यसै परिप्रेक्ष्यमा २०५१ साल कार्तिक २९ गते मध्यावधि निर्वाचन भएपछि प्रतिनिधिसभामा सबैभन्दा बढी संख्या भएको दलको रूपमा नेकपा (एमाले) रहन पुग्यो। एमालेले मनमोहन अधिकारीको नेतृत्वमा सरकार गठन गर्‍यो। सरकार गठन भएको आठ महिनामा मनमोहन अधिकारीको सरकारविरुद्ध अविश्वासको प्रस्ताव ल्याउन ०५२/३/२ मा विशेष अधिवेशन र ०५२/३/११ मा सदनको नियमित नवौं अधिवेशन आह्वान भयो। ०५२/२/२६ मा तत्कालीन प्रधानमन्त्री मनमोहन अधिकारीले संविधानको धारा ५३(४) अन्तरगत प्रतिनिधिसभा विघटनका लागि श्री ५ समक्ष समावेदन चढाउनुभएपछि मिति ०५२/२/२९ मा श्री ५ वाट प्रतिनिधिसभा विघटन गरिबक्स्यो। तत्पश्चात् उक्त विघटनलाई असंवैधानिक घोषणा गरिपाउन ०५२ सालको रिट नं. ३१०५ लगायतका रिट निवेदनहरू सर्वोच्च अदालतमा पेश भएपछि ०५२/५/१२ मा निर्णय गरिँदा प्रतिनिधिसभा विघटन गर्न पाउने प्रधानमन्त्रीको अधिकारमा केही निहीत शर्तहरू (Implied conditions) छन् र प्रतिनिधिसभा विघटनको प्रश्न विशुद्ध राजनीतिक प्रश्न नभएको भन्ने आधारमा प्रतिनिधिसभाको विघटनलाई असंवैधानिक घोषणा गरी प्रतिनिधिसभालाई पुनर्स्थापित गरियो।

उक्त दुई वटा मुद्दा मात्रै यस प्रश्नको व्याख्या गर्न पर्याप्त भएनन्। तसर्थ तत्कालीन प्रधानमन्त्री सूर्यबहादुर थापाले संविधानको धारा ५३(४) बमोजिम मिति ०५४/९/२४ गते प्रतिनिधिसभा विघटन गर्न सिफारिस चढाउनुभएको र सोही दिन ०५४/९/२४ गते नै सो सिफारिस दर्ता भएपछि संविधानको धारा

५३(३) बमोजिम प्रतिनिधिसभाको विशेष अधिवेशन बोलाउन ९६ जना सांसद सदस्यहरूको श्री ५ समक्ष समावेदन परेकामा सोमध्वे कसले प्राथमिकता पाउँछ भन्नेबारेमा श्री ५ बाट सर्वोच्च अदालतसँग संविधानको धारा ८८(५) बमोजिम राय माग गरिबक्सपछि तेस्रो पटक संसद विघटनको सवाललाई अदालतले व्याख्या गर्नुपर्‍यो।

राय दिने क्रममा सर्वोच्च अदालतले प्रतिनिधिसभा विघटन गर्ने प्रधानमन्त्रीको अधिकार सशर्त र नियन्त्रित भएको र प्रतिनिधिसभा जीवित रहेकै अवस्थामा धारा ५३(३) को सांसदहरूको अनियन्त्रित विशेष अधिकारको वाध्यात्मक व्यवस्थालाई धारा ५३(४) को प्रधानमन्त्रीको प्रतिनिधिसभा विघटनको सिफारिस गर्ने शर्त बन्दैसहितको नियन्त्रित व्यवस्थाले कुण्ठित, संकुचित र निष्प्रयोजन बनाउन सक्ने कुनै संवैधानिक वा कानूनी व्यवस्था नदेखिँदा धारा ५३(३) ले प्राथमिकता पाउने विचार व्यक्त गर्‍यो।

हुन त धारा ८८(५) अन्तर्गत दिइएको राय (Advisory opinion) लाई नजिर मानी सिद्धान्तको रूपमा पछिल्ला मुद्दामा आकर्षित गर्न सकिँदैन भन्ने सामान्य कानूनी सिद्धान्त भए तापनि संविधानको व्याख्याको क्रममा यसको कुनै पनि भूमिका नै हुँदैन भन्ने भन्न सकिन्छ। त्यसैले यस रायको पनि आफ्नै किसिमको संवैधानिक महत्त्व रहन्छ। यस निर्णयपश्चात् संसद विघटन गर्न पाउने प्रधानमन्त्रीको अधिकार भन्दा विशेष अधिवेशन बोलाउने र सरकारको विकल्प दिन पाउने (Floor test) प्रतिनिधिसभाको अधिकारले प्राथमिकता पाउँछ भन्ने कुरा स्थापित भएको छ। जसको प्रयोग प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाले मिति ०५५/८/२५ मा प्रतिनिधिसभा विघटन गर्न गर्नुभएको सिफारिस र मिति ०५५/८/२५ मा विशेष अधिवेशन बोलाउन जाहेर भएको समावेदनमध्ये समावेदनलाई प्राथमिकता दिई ०५५/९/९ मा विशेष अधिवेशन बोलाइएको घटनाले पनि स्थापित गर्दछ। हुन त आउँदा दिनमा यी फैसलाको प्रयोग कं कसरी हुन्छ हेर्न बाँकी नै छ। सीमित घटनाक्रमका आधारमा फैसलाको प्रभाव र प्रयोग मूल्यांकन गर्न पनि कठिन हुन्छ।

राष्ट्रिय पंचायतका सदस्यले सांसद भत्ता पाउने कि नपाउनेसम्बन्धी मुद्दा

२०५२ सालको रिट नं. २९२२ को दीर्घराज प्रसाईसमेत विरूद्ध श्री ५ को सरकार मन्त्री परिषद् सचिवालयसमेत भएको उत्प्रेषणको निर्णय पनि यसै वर्ष भएको छ। (ने.का.प. ०५५, अंक २, पृ. ५७) सात जना न्यायाधीशको इजलासबाट निर्णित यस मुद्दामा नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ पूर्व नेपालको संविधान २०१९ अन्तर्गतको राष्ट्रिय पंचायतका सदस्य रहेका दीर्घराज प्रसाईलगायतले राष्ट्रिय पंचायतका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष र सदस्यहरूलाई पारिश्रमिक दिने ऐन २०२१ को छैटौँ संशोधन २०४५ ले आफ्नो पदावधि पूरा गर्ने राष्ट्रिय पंचायतका सदस्यलाई तोकिएको भत्ता आजीवन पाउने र निजको शेषपछि ७ वर्षसम्म परिवारका सदस्यहरूले उक्त भत्ता पाउने कानूनी

व्यवस्था गरेकोमा २०४७ सालमा वनेको केही नेपाल कानून स्वार्ज गर्ने ऐनले सो व्यवस्था स्वार्ज गर्‍यो तर २०५२/१०/१७ मा संसदका पदाधिकारी तथा सदस्यहरूको पारिश्रमिक र सुविधा ऐन २०५२ लागू गरेको घोषणा गरी सोको दफा २५ ले व्यवस्थापिकाका पूर्व सदस्य हामीहरूलाई भेटभाव गरी भत्ता सुविधा नदिने व्यवस्था गरेकाले उक्त व्यवस्था नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ११(३) सँग बाभिएकाले बदर गरी राष्ट्रिय पंचायतका सदस्यलाई समेत सुविधा उपलब्ध गराइपाउन दायर भएको रिट निवेदनउपर निम्न निर्णय भएको छ।

कानूनको समानता भन्नाले समानहरूका बीच समान कानून र सो समानरूपमा प्रशासित हुनुपर्ने र समानहरूका बीच समान व्यवहार हुनुपर्ने भन्ने हो। समानताको हक वा कानूनको समान संरक्षण भन्ने पदावलीभित्र शारीरिकरूपमा असम्भव हुने वा सामान्य ज्ञान र विवेकको ज्ञानसँग मेल नखाने अर्थ समावेश गर्न मिल्ने देखिँदैन। नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १३१ अनुसार संविधान प्रारम्भ हुँदाका वस्त्र लागू रहेका सबै कानून स्वार्ज वा संशोधन नभएसम्म लागू रहन्छन्। तर यस संविधानसँग बाभिएको कानून यो संविधान प्रारम्भ भएको एक वर्षपछि स्वतः निष्क्रिय हुनेछ भन्ने व्यवस्थाअनुसार निवेदकहरूले राष्ट्रिय पंचायतको सदस्यलाई पारिश्रमिक सुविधा र भत्ता प्रदान गर्ने ऐन स्वार्ज भएको र नेपालको संविधान २०१९ प्रतिसंहरण हुनुअगावै राष्ट्रिय पंचायत विघटन भइरहेको अवस्था हुँदा राष्ट्रिय पंचायतको अस्तित्व कायम छ भन्ने मिल्ने नदेखिने र अस्तित्वमा नरहेको व्यवस्थापिका सदस्यहरूलाई हालको पूर्ण अस्तित्वमा रहेको संसदका सदस्यहरूलाई प्रदान गरेको विशेष भत्ता निवेदकहरूले पाउनुपर्ने भनी उठाएको प्रश्न कानूनको समानताभित्र पर्दैन। समानताको हक स्वभावले समानहरूका बीच प्राप्त हुने हक भएकाले असमानहरूका बीच समानताको हक प्रयोग गर्न नमिल्ने भनी व्याख्या गरिएको छ।

संचार संस्थानको शेयरसम्बन्धी मुद्दा

२०५३ सालको रिट निवेदन ३२८६ मा अधिवक्ता पवनकुमार ओझा विरूद्ध मन्त्री परिषद् सचिवालय, समेतको रिट निवेदन मुद्दाको निर्णय ०५५/९/१५ मा भएको छ। सर्वसाधारण जनतालाई समेत सकभर बढी मात्रामा सरिक गराई उनीहरूको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याई जीवनस्तर उच्च पार्दै लैजानका लागि त्यस्ता संस्थानहरूको आवश्यक कानूनी व्यवस्था गर्न संचार संस्थान ऐन २०२८ बनी सोअनुसार विभिन्न संचार संस्थानहरू स्थापित भएका छन्। सो ऐनको दफा ६ देखि १३ सम्ममा त्यसरी स्थापित संचार संस्थानको ५१ प्रतिशत शेयर श्री ५ को सरकारले लिने, २५ प्रतिशत कर्मचारीलाई दिने र बाँकी २४ प्रतिशत सर्वसाधारणमा वितरण गर्ने व्यवस्था छ। तर गोरखापत्र संस्थान, राष्ट्रिय समाचार समिति, दूरसंचार संस्थान, नेपाल टेलिभिजन आदिको २४

प्रतिशत शेयर सर्वसाधारणमा वितरण भएको छैन। ऐन बनेको २५ वर्ष बितिसकदा पनि ऐनको कार्यान्वयन नभएकाले सर्वसाधारणले स्वरीद गर्न पाउने शेयर सर्वसाधारणमा बिक्री गर्न आदेश जारी गरी बहुदलीय पद्धतिमा संचार माध्यममा जनताको सहभागिता गराइपाउने भनी दायर भएको उक्त रिट निवेदन ०५४/९/१५ मा निर्णय भए पनि हालसम्म पनि फैसला तयार भएको छैन। फैसला तयार भएपछि मात्रै यसका तर्कहरूउपर छलफल गर्न सकिन्छ। यद्यपि रिट निवेदन स्वारेज गर्ने तर ऐन कार्यान्वयन गराउने श्री ५ को सरकारका नाममा निर्देशन दिने जुन निर्णय भएको छ, त्यो आफैमा अनौठो छ।

४. न्यायिक क्षेत्रमा देखिएका असन्तोषहरू

न्यायिक क्षेत्रमा अदालत व्यवस्थापन समितिको प्रतिवेदन २०५५, न्यायाधीशहरूको आचारसंहिता २०५५ जस्ता दस्तावेज ल्याउने प्रशंसनीय कामहरू यसै वर्ष गरिएका भए तापनि यस क्षेत्रमा देखिएका असन्तोषहरू भने कम भएको पाइँदैन। यस क्षेत्रमा देखिएका असन्तोषहरू एकै किसिमका र एकै प्रकृतिका छैनन्। मुद्दामा गरिएका निर्णय, न्यायाधीशको नियुक्ति, न्याय परिषद्, कानून व्यवसायीहरूको आचरणलगायत विभिन्न सवालमा चिन्ता र असन्तोष व्यक्त भइरहेको पाइन्छ।

न्यायाधीशको नियुक्ति गर्दा आफ्नो मान्छे भन्ने आधारमा नियुक्त गर्ने, संविधानसमेतलाई मिचेर न्यायपरिषदले काम गर्ने र व्यक्तिवादी चरित्रलाई हावी गराउने काम गरिएको भनी न्याय परिषदप्रति आलोचना गरिएको पाइन्छ। पुनरावेदन अदालतको संस्था आवश्यकता भन्दा वेशी बढाई १६ सम्म पुऱ्याइएको छ। न्यायाधीशको नियुक्तिमा समान आधार र निष्पक्षता कायम गर्न नसकिएको देखिएको छ। वर्तमान नियुक्तिको प्रणालीले न्यायिक सक्रियता घटाउने, यथास्थितिवादी धुरी चढ्ने र सिर्जनशील र प्रतिभाशाली व्यक्तिहरू पछि पर्ने अवस्था छ। न्याय परिषदले जाडोमा घाम ताप्ने र गर्मीमा पंखाको हावा खाने काम गर्दछ। गुटबन्दी सिर्जना गर्ने र आफ्ना गुटका व्यक्तिलाई भर्ति, संरक्षण तथा पुरस्कृत गर्ने कर्तव्य न्याय परिषदले लिएको भनी आलोचना भएका छन्। यसै सन्दर्भमा न्यायको व्यापार हुने र न्यायपालिकाको बारेमा बोल्न नपाइने अवस्था स्वयं न्यायपालिकाका लागि नै दुर्भाग्यपूर्ण हुने विचार पनि व्यक्त भएको पाइन्छ। न्यायपालिकालाई भ्रष्ट बनाउन वकिलहरूको भूमिका कम छैन। बेज्जमा बहस गर्नुभन्दा मोलतोल गरेर पक्षलाई मुद्दा जित्ने प्रत्याभूतिसमेत दिने वकिलले न्यायपालिकालाई भ्रष्ट बनाउन थप ऊर्जा प्रदान गर्दछन्। न्यायपालिकालाई भ्रष्ट हुनबाट जोगाउने स्वयं “वार” स्वच्छ हुनु जरूरी छ। अदालतमा कार्यरत कर्मचारीहरूको लोभलालचले न्यायपालिकाको बदनाम हुने मात्र होइन, न्याय मार्ग नै दूषित हुन्छ। दुवैतर्फबाट थैली बन्द गर्ने र हार्ने पक्षलाई फिर्ता गर्ने किस्सा यदि सत्य हुन भने यहाँभन्दा बढी अन्याय संसारको अरू कुन मुलुकमा होला भन्ने प्रश्नसमेत उठाइएको पाइन्छ।

प्रधान न्यायाधीश र न्यायाधीशहरू पनि भ्रष्ट छैनन् भनी भन्न नसकिने अवस्था छ भनी स्वयं पूर्व प्रधानन्यायाधीश विश्वनाथ उपाध्यायले भन्नुभएको छ। उहाँ जस्तै प्रायः सबै प्रधानन्यायाधीशले आफू सेवा निवृत्त भएपछि न्यायपालिकाप्रतिको भ्रष्टाचारलाई कुनै न कुनै रूपमा व्यक्त गरेको पाइन्छ। “२०४७ सालपछि न्यायपालिकामा फेरबदल भयो, सुधारको निमित्त फेरबदल हुन्छ, सुधार भएपछि सबै कुरा मिलेर जान्छ, तर आज हामी ठीक उल्टो पाउँछौं। सम्पूर्ण न्यायपालिका खलबलिएको देखा पर्छ। आज संविधान लागू भएको ७-८ वर्ष भइसक्यो। सबै तहमा शुद्धता आउला, जनताले न्याय इन्साफ पाउलान्, भ्रष्टाचार रोकिएला भन्ने आशा निराशामा परिणत हुँदै गएको देख्छु” भनी पूर्व प्रधान न्यायाधीश नयनबहादुर स्वर्नीले चिन्ता व्यक्त गरेको पाइन्छ। सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीश लक्ष्मणप्रसाद अर्याल अदालतले अपेक्षा गरेबमोजिम कानून व्यवसायीहरूले भूमिका निर्वाह गर्न नसकेको अनुभूति भएको उल्लेख गर्नुहुन्छ। त्यसरी नै स्वयं कानून व्यवसायीहरूले आज केही कानून व्यवसायीहरू नै भ्रष्टाचार गर्ने/गराउने माध्यम भएको, मुद्दा मामिला जिताइदिने नाममा ठेकेदारीको काम वकिलबाट भएको, होटल, क्लब आदिमा फगडियासँग न्यायकर्तालाई भेटाइदिने काम पनि यीबाट भएको, ठूला वकिलहरू कुरा ठूला गरे पनि आफ्नै सहायकहरूका माध्यमबाट दूषित लाभ प्राप्त गर्दछन् भन्ने आलोचनासमेत हुँदै आएको छ।

न्यायकर्मीहरू आज शुद्ध तलबजीवी मात्रै नभएको आभाष हुन्छ। न्यायपालिकाको भ्रष्टाचारका बारेमा कार्यपालिका र व्यवस्थापिकाको भ्रष्टाचारभै नै चर्चा हुन थालेको छ। न्यायिक क्षेत्रको भ्रष्टाचारका बारेमा आज कागजहरू रंगिन थालेका छन् एवं भिताहरू अब बोल्ने तरस्वरमा छन्। सिंगो मुलुक आज जसरी राष्ट्रनेताको खोजीमा छ, त्यसरी नै न्यायपालिका पनि जनआस्थाको गिरावट, यसभित्रका विश्वस्वलता, न्यायको ढिलो र स्वर्चिलो रूपप्रति चिन्तित हुने सक्षम न्यायिक नेतृत्वको खोजीमा छ भन्ने विचारसमेत व्यक्त भएका छन्। कालो कोटभित्र विसंगतिका दागहरू देखिएका छन्। कानून व्यवसायीहरू न्यायाधीशको आशीर्वाद प्राप्त गर्न सक्रियरूपले लागेका छन्। केहीले आशीर्वाद प्राप्त गरिसकेको कुरा धेरै कानून व्यवसायीबीच गोप्य छैन। लागू औषध, जोऊ मास्ने बेच्ने, विदेशी विनिमय, गुठी जग्गा, ज्यानसम्बन्धी, ठूलठूला व्यापारी र विदेशीहरूसम्बन्धी मुद्दालाई आफ्नो अनुकूल बनाउन ठूलै गिरोह सक्रिय रहेको बताइन्छ। यस गिरोहमा कानून व्यवसायी, न्यायाधीश, सरकारी वकिल र प्रहरीका उच्चपदस्थ व्यक्तिहरू सामेल छन्। त्यो गिरोहले न्यायाधीशलाई आफ्नो बनाउन सुरा-सुन्दरीको व्यवस्था गर्ने, लामो यात्रामा घुमाउने लैजाने, होटलमा रात्रिबासको प्रबन्ध मिलाउने, जुवा तासमा पैसा हारिदिने र उनीहरूको घरायसी प्रयोगमा आवश्यक पर्ने भौतिक सामाग्रीको बन्दोबस्त पनि गरिदिने गरिन्छ भन्दै कानून व्यवसायीहरूले नै व्यक्त गरेको भनी प्रकाशमा आएको पाइन्छ।

आजकल प्रायः सबै संचार साधनमा न्यायिक समाचारले प्रमुख स्थान पाएको देखिन्छ। तर यसमा न्यायिक काम कारबाहीको सकारात्मक प्रस्तुतिको बाहुल्यता भन्दा नकारात्मक दृष्टिकोणले बढी आश्रय पाएको छ। यसको कारणमा न्यायप्रतिको असन्तुष्टिको अभिव्यक्ति सन्निहित छैन भन्न सकिन्न भनी जिल्ला अदालतका न्यायाधीश यज्ञप्रसाद बस्न्याल भन्नुहुन्छ। पूर्व प्रधान न्यायाधीश त्रिलोकप्रताप राणा पनि न्याय परिषदले काठमाडौंमा बसेर पचहत्तरै जिल्लाको भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न नसक्ने अनुभव आफूले गरेको बताउनुहुन्छ। त्यसरी नै अर्का जिल्ला न्यायाधीश हरिप्रसाद बगाले नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ जारी भएपछि न्यायपालिकालाई जति सम्मानित र शक्तिशाली बनाइयो, त्यति नै यसको न्याय सम्पादनका कार्यप्रति जनगुनासा, टीकाटीप्पणी र आलोचनाहरू हुन थालेका छन्, जसबाट यस संस्थाप्रति जनआस्थाको मात्रामा कमी भएको हो कि भन्ने प्रश्न चिह्न खडा भएको छ। यस्तो हुनुको कारण न्याय प्रणालीको कमजोरी हो वा न्यायकर्मीको कर्तव्यप्रतिको उदासीनता एवं विचलन हो भन्ने प्रश्न नै वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा विचारणीय एवं मानवीय देखिन्छ भन्ने विचार उहाँ राख्नुहुन्छ।

लागू औषध, जीउ मार्ने/बच्ने, राजश्वसम्बन्धी र भ्रष्टाचारसम्बन्धी मुद्दामा अनुसन्धानदेखि निर्णयसम्म पर्दापछाडि खेल हुने गर्दछ। अनुसन्धानकर्तालाई निर्णयकर्ताको घरदैलो चाहार्ने बोकाहाहरूको तीन पुस्तै थाहा हुन्छ, इमानदार वकिलको नामसम्म थाहा हुँदैन। केही खराब व्यक्तिले न्यायपालिकाको गरिमा, प्रतिष्ठा र मर्यादालाई घटाउने कार्य गरिरहेका छन्। यस्ता व्यक्तिलाई कारबाही गर्न न्याय परिषदले सक्रियता लिनुपर्दछ। नत्र न्यायपालिकाको छवि बढ्न सक्दैन। अर्दलीको सुविधाका सम्बन्धमा महालेखा परीक्षकको प्रतिवेदनमा बेरुजु देखिएको रकममा सर्वोच्च अदालत र न्यायाधीश समाजले खण्डन गर्ने वक्तव्य दिएर दायित्व पूरा हुँदैन, अदालतको प्रतिष्ठा कायम हुँदैन बरु दोषीमाथि कारबाही गरेर देखाएमा मात्रै जनआस्था बढ्न सक्दछ। अदालतले न्यायिक विलम्बलाई रोक्न सक्नुपर्दछ। छिटो, छरितो र सर्वसुलभरूपमा न्याय दिन सकेमा मात्रै जनआस्था आर्जन हुन सक्दछ। ढिलासुस्तीका कारणले पनि न्यायाधीशको आचरण र शुद्धतामा जनमानसमा नकारात्मक धारणा बढेको तथ्यलाई बुझ्न आवश्यक भइसकेको छ। न्यायाधीशले कानूनबमोजिम प्रयोग गर्न पाउने स्वाविवेकीय अधिकारलाई समेत युक्तिसंगतरूपमा प्रयोग गर्नुपर्दछ। न्यायलाई न्यायाधीश र वकिलको वाकजालको विषय नबनाई जनजीवनको यथार्थ बनाउने प्रयत्न गर्नुपर्छ। न्यायिक कर्तव्यतर्फ गम्भीर नबन्ने केवल मानहानिमा मुद्दा चलाइ अदालतको गरिमा बढ्छ भन्ने मान्यताका आधारमा काम गर्ने हो भने न्यायपालिकाले जनआस्था गुमाउन पुग्दछ। त्यसैले अब हामीले त्यस्तो न्यायिक संस्कृतिलाई प्रोत्साहित गर्नुपर्दछ, जुन दिगो होस् र त्यस्तो कानून प्रणालीको विकास गर्नुपर्दछ, जुन जनजीवनमा भिजेको र स्थीर होस्।

आज देशमा बढ्दो भ्रष्टाचार र राजनीतिक विकृतिबाट निराश भएको समाज र वैदिक जगत सक्षम र प्रभावशाली न्यायिक नेतृत्वको आशमा बसेको छ। यसै क्रममा सर्वोच्च अदालतले कतिपय कुरालाई बाध वा महसुस गरेको छ। जुन निश्चय नै सकारात्मक कुरा हुन्। यस सन्दर्भमा अदालत व्यवस्थापन समितिको प्रतिवेदन २०५५ र न्यायाधीशको आचारसंहिता २०५५ आउनु प्रशंसनीय कुरा हो, जसको संक्षेपमा केही बुँदा र विवरण यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ।

न्यायाधीशको आचारसंहिता- २०५५

यस आचारसंहिताका केही महत्वपूर्ण कुराहरूलाई निम्नबमोजिम उल्लेख गर्न सकिन्छ।

१. न्यायाधीशले आफ्नो पदीय हैसियतबाट अथवा निजी तवरबाट समेत अदालतको विश्वसनीयता वा गरिमामा आँच पुग्ने किसिमका कुनै काम कारबाही गर्न वा गर्न दिन वा गर्न उक्साउन हुँदैन।
२. न्यायाधीशले आफू वा आफ्नो परिवारको कुनै सदस्य शेयर होल्डर रहेको कुनै कम्पनी वा संस्था सम्बन्धित भएको कुनै विवादको निरूपण गर्न हुँदैन।
३. न्यायाधीशले शेयर, डिभेन्चर स्वरीद विक्री गराउने वा अन्य यस्तै प्रकृतिको सट्टावाजी व्यवसाय संचालन गर्न हुँदैन।
४. न्यायाधीशले प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरूपमा आफू एकलै वा कुनै समूह वा व्यक्तिसँग आबद्ध भई वा नभई कुनै व्यापार, व्यवसायमा संलग्न हुनुहुँदैन।
५. न्यायाधीशले आफ्नो पदीय कर्तव्यमा असर पर्ने गरी कुनै व्यक्ति वा संस्थाबाट कुनै किसिमको उपहार, दान वा चन्दा ग्रहण वा स्वीकार गर्न तथा कुनै किसिमबाट जुनसुकै प्रयोजनका लागि चन्दा, दान वा सहयोग उठाउने काममा लाग्न हुँदैन।
६. न्यायाधीशले प्राप्त गर्ने भनी कानूनद्वारा स्पष्टरूपमा उल्लेख भएको तथा श्री ५ को सरकारले निर्णय गरी स्पष्टरूपमा प्रदान गरेको सुविधाबाहेक पद वा सेवाका लागि अपरिहार्य वा आवश्यक पूर्वशर्त वा पूर्वधार हो भनी वा यस्तो सुविधा लिन मिल्छ भन्ने व्याख्या गरी कुनै किसिमको वित्तीय वा अन्य सुविधा वा सहूलियत लिने वा दिलाउने प्रयत्न गर्न हुँदैन।
७. न्यायाधीशले आफ्नो परिवारको कुनै पनि सदस्य (पति, पत्नी, छोरा, छोरी, बृहारी, ज्वाइँ, दाजु-भाइ, दिदी-बहिनी) लाई आफूले निरूपण गर्ने विवादको निरूपणको क्रममा आफूसमक्ष वा अदालतमा उपस्थित हुन वा विवादमा संलग्न हुन अनुमति दिन हुँदैन।
८. न्यायाधीशले आफ्नो परिवारको कुनै सदस्य कानून व्यवसायी भएको मुद्दा निरूपण गर्न हुँदैन।
९. न्यायाधीशले आफ्नो पदीय हैसियतबाट कानूनबमोजिम प्रयोगका लागि प्राप्त गरेको कुनै किसिमको सुविधाको

दुरुपयोग गर्न वा गर्न दिन हुँदैन।

१०. न्यायाधीशले अदालतमा विचाराधीन रहेको वा अदालतबाट निरूपण भइसकेको कुनै विवाद वा प्रसंगलाई लिएर अदालतको मर्यादा, गरिमा र विश्वसनीयतामा आँच पुग्ने किसिमले कुनै संचार माध्यममार्फत् अन्तरवार्ता दिन वा राय एवं प्रतिक्रिया व्यक्त गर्नुहुँदैन।
११. न्यायाधीशले कुनै अदालतमा विचाराधीन रहेको विषय, राजनीतिक प्रकृतिको विषय तथा अदालतमा न्यायिक निरोपणको लागि प्रस्तुत हुन सक्ने कानूनी प्रश्न निहित भएको सार्वजनिक सरोकारको विवादास्पद विषयहरूमा आफ्नो राय वा प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न हुँदैन।
१२. न्यायाधीशले आफ्नो परिवारको कुनै सदस्य वा नजिकको नातदार वा घनिष्ठ मित्रसँग सम्बन्धितबाहेक अदालतमा विचाराधीन रहेको वा निरोपणका लागि अदालतमा प्रस्तुत हुने क्रममा रहेको कुनै मुद्दा वा विवादसँग सरोकार रहेको कुनै व्यक्ति वा पदाधिकारीबाट आतिथ्यता, दान वा उपहार स्वीकार वा ग्रहण गर्न हुँदैन।
१३. न्यायाधीशले कानून र न्यायसँग सम्बन्धित बाहेक पदीय कर्तव्यमा प्रभाव पार्ने अन्य कुनै किसिमको संस्थाको कार्यकारी पदमा रहनु वा त्यस्तो पदमा उम्मेदवारी दिनु वा त्यस्तो संस्थामा हुने मतदानमा भाग लिन हुँदैन।
१४. न्यायाधीशले मुद्दासँग सरोकार रहेका पक्षहरूसँग कुनै किसिमको कारोबार गर्न/गराउन हुँदैन।
१५. न्यायाधीशले मरमोलाहिजा, पक्षपात, भनसुन वा द्वेष तथा प्रतिशोधको भावना राखी निर्णय गर्न हुँदैन।
१६. न्यायाधीशले न्यायपालिकाको स्वतन्त्रता एवं निष्पक्षता अक्षुण्ण राख्न सदैव तत्पर रहनुपर्दछ। न्यायाधीशले न्यायाधीशप्रति सधैं असल व्यवहार गर्नुपर्छ।
१७. न्यायाधीश आफू र आफ्नो परिवारको सदस्यको नाममा रहेको चल अचल सम्पत्तिको सम्पूर्ण स्थिति र त्यसको स्रोतसमेत न्यायाधीशको पदमा नियुक्ति भएका व्यक्तिहरूले न्यायाधीशको पदमा नियुक्ति भएको मितिले एवं बहाल रहेका न्यायाधीशहरूले आचारसंहिता लागू भएका मितिले पैंतीस दिनभित्र न्याय परिषद् सचिवालयमा पेश गर्नुपर्दछ र यसरी पेश गरिएको विवरण प्रत्येक दुई वर्षमा अद्यावधिक गराउनुपर्दछ।
१८. न्यायाधीशले अदालतको उच्चतम मर्यादा र गरिमामा आँच पुग्ने कुनै किसिमको काम कारवाही हुन नदिन सदा सचेत रहनुपर्दछ।
१९. न्यायाधीशले मूलतः अदालतको गरिमा, मर्यादा, इज्जत एवं प्रतिष्ठाका नै आफ्नो पनि गरिमा, मर्यादा, इज्जत एवं प्रतिष्ठा सम्निहित रहेको सम्झी कर्तव्य निर्वाह गर्नुपर्दछ।

सर्वोच्च अदालतका माननीय न्यायाधीश केशवप्रसाद

उपाध्यायको अध्यक्षतामा गठित अदालत व्यवस्थापन समितिको पूर्ण प्रतिवेदनका केही अंश

न्यायाधीशको चयन व्यवसायिक क्षमताका आधार (On the basis of professional competency) एवं योग्यता र दक्षताको आधार (Selection based on merit) मा हुनुपर्ने।

सेवाको जेष्ठता न्यायाधीश नियुक्तिको एक मात्र आधार नबनाई कार्य सम्पादनको मूल्यांकन स्तर र पदीय आचरणको पालना जस्ता कुराहरूलाई आधार लिई सक्षम व्यक्तिलाई नियुक्ति, बढुवा र पुरस्कृत गर्ने सम्बन्धमा न्याय परिषद्को भूमिका प्रभावकारी हुनुपर्ने।

न्यायाधीशले आफ्नो पदीय मर्यादाभित्र रही कार्य सम्पादन गर्नका निम्ति निश्चित न्यून्यधिक आचारसंहिता (Code of judicial conduct) को तर्जुमा हुनुपर्ने।

न्यायिक आचारसंहिताभित्र मूलतः न्यायाधीशले न्यायपालिकाको स्वतन्त्रता र मर्यादाको सम्मान गर्नुपर्ने, लगनशील भई आफ्नो कर्तव्य निष्पक्षतापूर्वक सम्पन्न गर्नुपर्ने, आफ्नो स्वार्थ निहित मुद्दा हेर्न नहुने, मुद्दासँग सम्बद्ध पक्षहरूबाट प्रत्यक्ष वा परोक्षरूपमा कुनै उपहार वा ऋण लिन नहुने, न्यायाधीशले व्यापारिक कारोबारमा आफू सहभागी हुन नहुने जस्ता विषयहरू समाविष्ट गर्नुपर्ने।

योग्य र दक्ष व्यक्तिहरूलाई न्यायाधीशमा नियुक्तिको निमित्त सिफारिश गर्न उनीहरूको व्यक्तिगत विवरण संकलन गर्ने प्रक्रियाको सम्बन्धमा, सरुवा र बढुवाको आधारहरू निश्चित गर्ने सम्बन्धमा, न्यायाधीशविरुद्ध परेका उजुरी छानबिन गरी कारवाही गर्ने सम्बन्धमा, न्यायाधीशको कार्य सम्पादनको मूल्यांकनको प्रक्रियाका सम्बन्धमा न्याय परिषद् कार्यविधिसम्बन्धी नियमहरूमा स्पष्ट हुनुपर्ने।

कुनै मुद्दामा धेरै कानून व्यवसायीहरूको वकालतनामा पेश भएकोमा कानून व्यवसायीहरूमध्येबाट कुनै एक प्रमुख कानून व्यवसायी (Lead Lawyer Concept) को अवधारणाअनुसार बहसको व्यवस्थापन गर्ने, यसरी धेरै कानून व्यवसायीहरू भएकोमा कुन कानून व्यवसायीले मुद्दामा उठाइएको प्रश्न (Issue) मध्ये कुन प्रश्न (Issue) मा बहस गर्ने, सो इजलासलाई पहिले नै जानकारी दिई सोही प्रश्नभित्र सीमित रहेर बहस गर्ने र अघिल्ला कानून व्यवसायीले बहसमा उठाइसकेका प्रसंगहरू नदोहोर्याउने गरी बहस प्रस्तुतिलाई व्यवस्थित गर्ने।

कानून व्यवसायीहरूले मुद्दा स्थगित गर्न पाउने आधारहरू वस्तुनिष्ठ गराउने र पटक निश्चित गर्ने सम्बन्धमा अदालत र बारबाट एक निश्चित मापदण्ड तयार गर्ने।

इजलासले पनि कानून व्यवसायीहरूको बहसलाई मुद्दाको विषयवस्तुसँग मात्र सीमित गर्न निर्देशित गर्ने साथै मुद्दामा अन्य कुनै प्रासंगिक प्रश्न भएमा त्यस विषयमा पनि बहस गर्न निर्देशित गर्ने।

कानून व्यवसायी परिषद्ले कानून व्यवसायीहरूको

आचारसंहितालाई प्रभावकारीरूपमा लागू गरी कानून व्यवसायीको पेशालाई मर्यादित र सम्मानित बनाउनेतर्फ सक्रियतापूर्वक भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने।

तोकिएवमोजिम ठीक समयमा पेशी सूची निकाली सक्नुपर्ने र तोकिएवमोजिम ठीक समयमा इजलास बस्ने प्रबन्ध गर्ने।

मुद्दा दर्ता भएपछि इजलासमा पेश गर्ने, आदेश र फैसला तयार गर्ने, आदेशको कार्यान्वयन गर्न पत्राचार गर्ने कामका लागि समयवर्षा किटान गरी सेवामोजिम भए/नभएको सम्बन्धमा अनुगमनको प्रभावकारी व्यवस्था गर्नुपर्ने।

पुनरावेदन अदालतको संख्या प्रादेशिक क्षेत्राधिकारको निर्धारणमा वैज्ञानिकता र तर्कसंगत आधारहरू हुनुपर्ने, पुनरावेदन अदालतहरूको संख्या तोकनुपूर्व आवश्यक सांघर्षाज र अनुसन्धान गरेर मात्र आवश्यकता र औचित्यका आधारमा तोकनुपर्ने, त्यसमा पनि सर्वोच्च अदालत र न्याय परिषद्को परामर्शबाट मात्र श्री ५ को सरकारले तोकन सक्ने व्यवस्था हुनुपर्ने र पुनरावेदन अदालतको वर्तमान संख्यामा पुनर्विचार हुनुपर्ने।

न्यायाधीशको नियुक्तिमा क्षमता र योग्यतालाई विशेष आधार बनाइ नियुक्ति गर्न सिफारिस गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने।

न्याय परिषद्को विद्यमान भूमिका र कार्यशैलीमा परिवर्तन ल्याई सबै न्यायाधीशहरूको कार्यक्षमता, इमानदारिता, कर्तव्यनिष्ठता, कामप्रतिको उत्साह आदि जस्ता विषयहरूको निरन्तर निरीक्षण तथा अनुगमन गरी तत्सम्बन्धी पक्ष वस्तुनिष्ठ गराई अभिलेख अद्यावधिक राख्ने, न्यायाधीशको सम्बन्धमा परेका अधिकारको दुरुपयोग तथा स्वराव आचरणसम्बन्धी उजुरी निवेदनहरू छानविन, अध्ययन तथा अनुसन्धान गरी उचित समयमा उचित र प्रभावकारी निर्णय गर्नेसमेतको व्यवस्था हुनुपर्ने।

न्यायाधीशहरूको आचारसंहिता बनाई लागू गरिनुका साथै त्यसको पालन भए/नभएको भन्ने सम्बन्धमा न्याय परिषद्बाट अनुगमन गरिनुपर्ने।

न्याय परिषद्ले न्यायाधीशहरूको नियुक्ति, पदस्थापन, सरुवा गर्दा कार्यसम्पादन मूल्यांकन आदिसम्बन्धी विषयहरू हेर्नुपर्ने र यसरी न्यायाधीशहरू नियुक्ति गर्दा न्याय सेवाका अधिकृत, कानून व्यवसायीहरू तथा विश्वविद्यालयका प्राध्यापकहरूमध्येबाट गर्न सकिने संवैधानिक प्रावधानले गर्दा सबै क्षेत्रहरूसँग सम्पर्क कायम गर्न र सबै क्षेत्रहरूको योग्य एवं सक्षम व्यक्तिहरूको अभिलेख राख्न आवश्यक भएकाले न्याय सेवाअन्तर्गतका विभिन्न निकाय तथा सेवा बाहिर कानून व्यवसायी परिषद् तथा विश्वविद्यालयसँग सम्पर्क प्रभावकारी बनाउन न्याय परिषद् सचिवको मातहतमा एउटा सूचना संकलन समूह (Information Collection Cell) को व्यवस्था हुनुपर्ने।

न्याय परिषद्को सचिवलाई न्यायाधीशहरूको विरुद्ध परेका उजुरी निवेदनहरूमा प्रारम्भिक कारबाही गर्ने अधिकार दिइनुपर्ने र त्यस्तो कारबाहीबाट प्राप्त कागजात, सूचना, तथ्य एवं

प्रमाणसम्बन्धी विस्तृत प्रतिवेदन तयार गरी न्याय परिषद्को बैठकमा पेश गर्ने कानूनी व्यवस्था हुनुपर्ने।

न्यायाधीशको पदमा नियुक्ति हुन सम्भाव्य उम्मेदवारहरूको अलग्गै सूची बनाई त्यस्ता उम्मेदवारहरूको सम्बन्धमा त्यस्तो अवधिभित्र विशेष सूचना एवं जानकारीहरू संकलन गर्ने र तत्सम्बन्धमा प्राप्त सूचनाको आधारमा कैफियत जनाइराख्ने व्यवस्था न्याय परिषद् सचिवालयले गर्नुपर्ने।

न्याय परिषद्को अध्यक्ष वा निजले तोकेंको सदस्यले सबै न्यायाधीशहरूको काम कारबाही निरन्तररूपमा निरीक्षण, अध्ययन, अनुगमन र अनुसन्धान गरी प्राप्त भएका सूचनाहरू अध्यावधिक गरी सोही आधारमा वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी राख्ने व्यवस्था हुनुपर्ने।

संविधानको धारा ९३ को उपधारा ५ मा न्याय परिषद्को नियम बन्नुपर्ने भन्ने व्यवस्था भएअनुसार न्यायाधीशहरूको कार्य सम्पादन मूल्यांकन गर्न तथा न्याय परिषद् ऐन २०४७ लाई प्रभावकारी बनाउने उद्देश्यले समेत न्याय परिषद् (कार्यविधि) नियमावली २०५४ मा न्यायाधीशहरूको कार्य सम्पादनसम्बन्धी पहलुहरूको अभिलेख अद्यावधिक राख्ने व्यवस्था, वैयक्तिक विवरणको ढाँचा, निरीक्षण गर्ने व्यवस्था, निरीक्षणसम्बन्धी प्रक्रिया, कार्यसम्पादन एवं कार्यक्षमता मूल्यांकनका वस्तुनिष्ठ आधारहरू मूल्यांकन गर्ने पदाधिकारी, उजुरीसम्बन्धी व्यवस्था, प्रारम्भिक छानविन, अनुसन्धानको प्रक्रिया, न्यायाधीशलाई सरुवा गर्दा अपनाउनुपर्ने आधारहरू आदिसमेतको उचित व्यवस्थाहरू समावेश गरिनुपर्ने।

सर्वोच्च अदालतले आवश्यक ठानेमा तोकेंको स्थानमा इजलास कायम गर्ने प्रयोजनका लागि मुद्दाको चाप धेरै भएका जिल्ला अदालतहरू (जस्तै काठमाडौं) लाई निर्वाचन क्षेत्रको आधारमा प्रादेशिक क्षेत्राधिकार छुट्याई छुट्टै इजलास कायम गर्न सकिने व्यवस्थासमेत गर्न न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा ३ मा थप व्यवस्था हुनुपर्ने।

सामान्य अदालतको कार्यवोभमा वृद्धि हुँदै गइरहेको तथ्यलाई महसुस गरी विशेष प्रकृतिका मुद्दाहरू सामान्य अदालतको क्षेत्राधिकारभन्दा बाहिर राखी विशेष ज्ञान र दक्षता प्राप्त गरेका व्यक्तिहरूबाट विशेष कार्यविधि अपनाई निर्णय गर्ने व्यवस्था गर्न विशेष प्रकृतिका अदालत वा न्यायाधीकरणहरूको गठन हुनुपर्ने। यस्ता विशेष प्रकृतिका अदालतहरूमा पारिवारिक अदालत, भ्रष्टाचारका मुद्दाहरू हेर्ने छुट्टै न्यायाधीकरण जस्ता अदालत वा न्यायाधीकरणको स्थापना हुनुपर्ने।

सानातिना प्रकृतिका मुद्दाहरू स्थानीय तहमा नै टुंग्याउन स्थानीय निकाय (गाविस, नगरपालिका) ले मध्यस्थ समितिको माध्यमद्वारा सानातिना विवादहरू समाधान गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने, साथै अदालतभन्दा बाहिर पनि मेलमिलाप अधिकारीको माध्यमद्वारा खास-खास विवादहरू समाधान गराउन विवाद समाधानको वैकल्पिक उपायहरूलाई अवलम्बन गर्नुपर्ने।

समयलाई व्यवस्थित गर्न कार्यविधि कानूनलाई सरलीकरण गरी समयसारिणीको व्यवस्था गर्ने, यसैगरी कार्यविधि कानूनमा

एकरूपता ल्याउन छुट्टै कार्यविधिसम्बन्धी कानून बन्नुपर्ने।

न्यायाधीशहरूको दक्षता अभिवृद्धिका निम्ति प्रशिक्षण, अन्तरक्रिया जस्ता कार्यक्रमको संचालनका निम्ति न्यायिक प्रतिष्ठानको स्थापना हुनुपर्ने, कानून व्यवसायीको क्षमता वृद्धि र पेशागत दक्षता अभिवृद्धिका निम्ति कानून व्यवसायी परिषद् अन्तरगत प्रतिष्ठानको स्थापना हुनुपर्ने।

बार र बेन्चको सम्बन्ध सौहार्द बनाइराख्न समय-समयमा बार र बेन्चका बीच अन्तरक्रिया, गोष्ठीको सामूहिक कार्यक्रमहरू संचालन हुनुपर्ने।

अदालतप्रतिको जनआस्थामा अभिवृद्धि गर्न न्याय सम्पादनको कार्यमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरूपमा सम्बद्ध सबै पक्षको सहयोगात्मक भूमिका हुनुपर्ने।

समयमा नै मुद्दाको किनारा गर्नका निम्ति न्यायाधीशलाई बढी जिम्मेवारी बहन गराउन एकभन्दा बढी न्यायाधीश भएका अदालतहरूमा न्यायाधीशहरूका बीचमा मुद्दा दर्ताको अवस्थादेखि नै वण्डा गरी जिम्मेवारी सुम्पिने व्यवस्था गर्ने वा विशिष्टीकृत बेन्चको गठन गर्ने।

६. उपसंहार

स्वस्थ, सक्षम, आस्थावान र सिद्धान्तनिष्ठ अदालतबाट मात्रै नागरिकका मौलिक अधिकार एवं मानव अधिकारको

संरक्षण हुन सक्दछ। प्रजातान्त्रिक र खुल्ला समाजको कारणले वर्तमानमा न्यायपालिकाभित्रका गलत पक्षका बारेमा सर्वजनिकरूपमा चर्चा, छलफल र विवाद हुनु आफैमा नराम्रो कुरा होइन। बरू यसले अदालतलाई आफ्ना कमजोरी बुझ्न वा पत्ता लगाउनका लागि मद्दत नै पुऱ्याउँछ। तर अदालतले न्यायिक क्षेत्रमा देखिएको अन्याय र शंकाको वातावरणलाई नियन्त्रण गर्न आचारसंहिता र प्रतिवेदन तयार गर्नु मात्रै पर्याप्त हुँदैन। बरू तिनको निष्ठाका साथ कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ। अदालतमा सक्षम, अध्ययनशील, चरित्रवान, मेहनति र सिद्धान्तनिष्ठ मानिसको नियुक्ति भएमा त्यसले अदालतको गुणस्तर र न्यायिक प्रक्रियासमेतमा सकारात्मक परिणाम ल्याउँछ। तसर्थ स्वराब व्यक्तिलाई कारबाही गर्ने र असल व्यक्तिलाई अदालतभित्र निम्त्याउने काम हुनसकेमा मात्रै अदालतको छवि र आस्था सुदृढ हुन सक्दछ। मानव अधिकारको संरक्षण र प्रजातान्त्रिक सिविधान एवं शासन व्यवस्थाको जनस्तरमा रसास्वादन हुन सक्दछ। आउँदा दिनमा यसै दिशामा कार्य गर्नु र नागरिक समाजलाई सशक्त तुल्याउन मद्दत गर्नु नै आजको सन्दर्भमा न्यायपालिकाको दायित्व हुन सक्दछ।

राज्य र मानवअधिकार

(ख) कार्यपालिका

अहिलेसम्म प्रकाशित मानवअधिकार वर्ष पुस्तकहरूमा आमरूपमा मुलुकमा कार्यपालिकाबाट हुने गरेका मानवअधिकार उल्लंघनका घटनाहरूको सूची प्रस्तुत गरिंदै आएको छ। यस अंकमा पनि त्यस्ता विवरणहरूको तथ्यांक प्रस्तुत गरिनेछ। पुस्तकमा प्रस्तुत तथ्यांकहरूलाई कतैबाट पनि चुनौती दिन सकिने स्थिति छैन। कार्यपालिकाले आफूलाई जोगाउन विभिन्न कोणबाट तर्कहरू प्रस्तुत गर्नु एउटा कुरा हुन सक्छ, तर पुस्तकमा प्रस्तुत तथ्यांकहरूलाई गलत साबित गर्ने कुनै पनि खालको आधार कार्यपालिकाले खडा गर्न सक्दैन।

नेपालको मात्र होइन, संसारको जुनसुकै मुलुकमा पनि मानव अधिकार उल्लंघनको क्षेत्रमा सम्बन्धित मुलुकको कार्यपालिका सबैभन्दा गम्भीररूपमा संलग्न रहेको देखिन्छ। प्रजातान्त्रिक प्रणालीको आदर्श भनिने संयुक्त राज्य अमेरिकादेखि समाजवादको किल्ला भनिने जनगणतन्त्र चीनसम्मका मुलुकहरूमा मानवअधिकार उल्लंघनमा कार्यपालिकाको भूमिका प्रमुख रहने गरेको आरोप मानवअधिकारवादी संस्थाहरूले लगाउँदै आएका छन्। ती मुलुकहरूले पनि मानवअधिकारवादी संस्थाहरूका अधिकांश अभियोग र आरोपहरूको स्पष्ट जवाफ दिन सकेका छैनन्।

नेपालमा पनि गएको पचास वर्षमा दुई खालका प्रणालीहरू संचालित भए। एउटा प्रणालीलाई निरंकुश तथा निर्दलीय पंचायती व्यवस्था भनियो। त्यो व्यवस्था आधारभूतरूपमा नै मानवअधिकार विरोधी थियो। त्यो व्यवस्थामा, जनताको जीविकाको अधिकार कुण्ठित थियो। लेख्ने, बोल्ने, सभा गर्ने अभिव्यक्तिको अधिकार कुण्ठित थियो। संगठन गर्ने राजनीतिक अधिकार कुण्ठित थियो। सामाजिकरूपमा त्यो व्यवस्था प्रतिगमनकारी थियो र सर्वत्र दमन नै त्यसको अस्तित्वको आधार थियो। त्यसैले त्यतिबेला कार्यपालिकाद्वारा मानवअधिकारको उल्लंघन एउटा सामान्य प्रकृया थियो। मानवअधिकार र पंचायतकालीन कार्यपालिकाको बीचमा कुनै खालको सम्बन्ध थिएन।

मुलुकका राजनीतिक पार्टीहरू, मानवअधिकारवादी संघसंस्थाहरू र सामाजिक संस्थाहरूले पंचायती व्यवस्थाका विरुद्ध कठिन र कठोर संघर्ष गरे। सन् १९९० मा पंचायती व्यवस्थाको अन्त्य भयो। पंचायतको समाप्तिले मुलुकको

मानवअधिकारको अवस्थामा सुधार ल्यायो। मानव अधिकारका आंशिक व्यवस्थाहरू, आन्दोलनको सफलतासँगै स्वतः स्थापित भए। मानिसहरूले बोल्ने, लेख्ने, सभा-संगठन गर्ने, निर्विधनापूर्वक हिँडडुल गर्ने अधिकार पाए। नागरिकको जीविकाको अधिकारको ग्यारेण्टी नभएको भए पनि मानवअधिकार आन्दोलनलाई आफ्नो संघर्षको प्रमुख मुद्दा बनाएर सरकार गठन गर्न पुगेका पार्टीहरूले मानवअधिकारको पूर्ण ग्यारेण्टी गर्नु भन्ने आशा सबैतिर पलायो। पार्टीहरू मात्र होइन, स्वयं मानवअधिकार आन्दोलनका नेता र कार्यकर्ताहरूले कार्यपालिकाका प्रमुख पदहरू ओगट्ने मौका पाए।

तर पनि मुलुकको मानवअधिकारको स्थिति सन्तोषजनक रहेन। बहुदलीय व्यवस्थाका आरम्भिक दिनहरूमा मानवअधिकार सचेतनाका बारेमा सरकारले बढी ध्यान दिएको भए तापनि पछिल्ला दिनहरूमा सरकारको भूमिका भन् भन् नकारात्मक बन्दै गयो। १९९८ सम्म आइपुग्दा त मानवअधिकारको ग्यारेण्टी गरियोस् भन्ने संघर्ष, सामाजिक संघर्षको एउटा महत्वपूर्ण मुद्दा बन्न पुग्यो। यो वर्ष कार्यपालिकाको तर्फबाट भएका मानवअधिकार हननका घटनाहरूले त्यसभन्दा पहिलेका सबै सूचकांकलाई सानो बनाए। अर्थात्, यो वर्ष सबै क्षेत्रमा सरकारका काम-कारवाहीहरू जनता र जनताका नैसर्गिक अधिकार विरोधी भए।

कुनै पनि मुलुकको सरकार मानवअधिकार मान्यताको विरोधी हुनुका कारणहरूलाई नकलाउने हो भने वर्षेपिच्छे टिप्पणीहरू उठाएर केही हुने देखिँदैन। के सरकार मानवअधिकार विरोधी हुनैपर्छ ? के मानवअधिकार र सरकार विलकुल विपरीत ध्रुवहरू हुन् ? कि सरकारको कार्यशैलीमा केही त्यस्ता गम्भीर खोटहरू छन्, जसका कारण सरकार र मानवअधिकारको सम्बन्ध तिर र नकारात्मक भइरहन्छ ? आरम्भमा छोटो चर्चा गर्नुपर्ने विषय यही हो।

सरकारको कार्यप्रणालीमा एकांगीपन हुन्छ। त्यसको सबैभन्दा माथि मन्त्री परिषद् हुन्छ। मन्त्री परिषदलाई सचिवालयले सहयोग गरिरहेको हुन्छ। नेपालमा सचिवालय शब्दको प्रचलन छैन। त्यसलाई सचिव पदले प्रतिस्थापित गरेको

छ। यथार्थमा सचिव पद भनेको मन्त्री परिषद्का कामहरूलाई व्यवस्थित गर्ने, मन्त्री परिषद्को कामलाई केन्द्रित वा विकेन्द्रित दुवै ढंगले समन्वित गर्ने र सिंगो संस्थालाई संचालित गर्ने सचिवालय हो। यति ठूलो जिम्मेवारी बाँक्ने यो सचिवालय पूर्णरूपले आत्मकेन्द्रित हुन्छ। त्यसका सूचनाका श्रोतहरू नितान्त आफ्ना हुन्छन्। त्यसले जनताको तहसम्म अत्यन्त साँघुरो घेराबाट आफूलाई भारेको हुन्छ। सामान्यतया प्रशासनका विभिन्न निकायहरूमा बढी संकीर्ण दृष्टिकोण हुन्छ। यो संकीर्णता त्यसका प्रत्येक काममा अभिव्यक्त भैरहेको हुन्छ। कार्यपालिकाका सबैभन्दा तल्लो अंगका अगुवा भनेको प्रशासन प्रमुख र प्रहरी प्रमुखहरू नै हुन्। तिनीहरूको सामाजिक सम्पर्क एकांगी हुन्छ। तिनीहरूको विश्लेषण क्षमतामा स्वाट हुन्छ। उनीहरूमा सामाजिक दायित्वको भावना जगाउने काम कतैबाट भएको छैन। तिनीहरूलाई कर्तव्य निर्वाह गर्ने जीवित मेसिन मात्र बनाइएको हुन्छ। अहिलेसम्मको कार्यप्रणालीले तिनीहरूलाई माथिल्लो अंगप्रति मात्रै दायित्वशील बनाएको छ। कसरी माथिल्लो अंगलाई खुशी पार्न सकिन्छ, उसले आफ्ना कामहरूलाई त्यतिमै सीमित गर्दछ। आमजनताको अधिकारको रक्षा गर्ने, जनताको जीविकाको ग्यारेण्टी गर्ने जस्ता कामहरूलाई त्यसले आफ्नो कामको अंग नै ठान्दैन। उसका लागि त्यस्ता कामहरू भैपरी आउने दायित्व मात्र हुन्। अर्थात्, कतै दैवी विपत्ति परेमा, कुनै ठूलो महामारी फैलिएमा जनताको सुरक्षा त्यसको कार्यसूची बन्छ। सामान्य अवस्थामा जनतालाई त्यसले आफ्नो जिम्मेवारीको क्षेत्र मान्दै मान्दैन। त्यो एउटा साँघुरो पाइपमा बगेको पानी जसरी एउटा निश्चित लिकमा हिँड्न मात्र जान्दछ। त्योसँग अन्तरक्रिया गर्ने क्षमता र शैली नै हुँदैन। त्यो आफू र आफ्ना अंगहरूबाहेक अरू कसैमाथि पनि विश्वास गर्दैन। जनतालाई पनि आफ्नो विश्वासमा लिनुपर्छ र जनता र कार्यपालिकालाई एउटै धागोमा उन्ने काम गर्नुपर्छ भन्ने त्यसलाई थाहै हुँदैन। जनता उसका लागि आँखाले देख्न भ्याउने यात्रीहरू मात्र हुन्, त्यसैले ऊ जनतामाथि अविश्वास गर्छ। सरकारको कार्यशैलीलाई जस्तोको तस्तै उतार्ने हो भने यो अविश्वास आफैँ प्रष्ट हुन्छ।

सरकारका कुनै पनि कामहरूको थालनी तल्लो तहको टिप्पणीबाट आरम्भ हुन्छ। प्रत्येक तल्लो अंगले आफ्नो व्याख्या र परिभाषालाई खुम्च्याउँदै आफूभन्दा माथिल्लो निकाय वा पदलाई टिप्पणी सदर गर्दै लैजान्छ। टिप्पणी सदर गर्ने यो प्रणाली अझै पनि पुरातनपन्थी छ। यो तरिकाले दस्तावेजहरू एकै ठाउँमा संग्रहित त हुन्छन्, तर जनताको चासो र जिज्ञासासँग आमरूपमा टिप्पणी सदर गर्ने प्रक्रियाको स्वास सम्बन्ध हुँदैन। यसले गर्दा जनता र प्रशासनको सम्बन्ध दस्तावेजहरूमा पारदर्शी र अन्तरसम्बन्धित हुँदैन। प्रशासनको तल्लो तहमा देखिने एकांगीपन र टिप्पणी सदर गर्ने पुरातनपन्थी कार्यशैली नै कार्यपालिकाबाट निरन्तर दोहोरिइरहने मानव अधिकार विरोधी गतिविधिको कारण हो। जबसम्म यो कार्यप्रणालीलाई सच्याउने काम हुँदैन, तबसम्म जतिसुकै ठूलो मानवअधिकारवादी नेता सरकारको प्रमुख भए पनि या कुनै

मानवअधिकारवादी संस्था स्वयमूले सरकार चलाए पनि कार्यपालिका र मानव अधिकारको क्षेत्रको अन्तरविरोधलाई, संघर्षलाई सम्पाउन सकिँदैन।

सामान्यरूपले भन्ने हो भने अहिलेसम्म यस दिशामा कतैबाट र कसैबाट पनि काम भएको छैन। सरकारहरू बन्ने र भत्किने क्रम त चलिरह्यो तर सरकारबाट मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरू एउटा श्रृंखलाकै रूपमा चलिरहे। यसबीचमा मानवअधिकारवादी संघ-संस्थाहरूले मानवअधिकार उल्लंघनका घटनाहरूको चर्चा गर्ने, तिनका बारेमा सरकारसँग वार्ता गर्ने, सरकारलाई चेतावनी दिने, मानवअधिकारको सम्मानको प्रत्याभूतिका लागि संघर्ष गर्ने, मानवअधिकार आयोग बनाउन दबाब दिनेसम्मका कामहरू गरे। तर मुलुकमा मानवअधिकारको स्थितिमा कहिल्यै सुधार आएन। तथ्यांकलाई आधार बनाउने हो भने बरु त्यो फन फन बिग्रिँदै गयो।

सरकारले जहिले पनि आफ्ना अंगहरूमाथि मात्र भरोसा गरिरहेको छ र मानवअधिकारवादी संस्थाहरूले तथ्यांकको आधारमा निष्कर्ष निकालिरहेका छन्। आफ्नै अंगहरूमाथि मात्र भरोसा गर्ने सरकारको वर्तमान कार्यप्रणाली नै सरकारद्वारा मानव अधिकार हनन भइरहने अर्को कारण हो। मुलुकको मानवअधिकारको अवस्थालाई उन्नत बनाउन यी दुवै पक्षको सहयोगी भूमिका रहनुपर्ने कुरालाई दुवै पक्षबाट सही ढंगले बुझ्न नसक्दा पनि अहिलेसम्म समस्याको समाधान हुन सकिरहेको छैन। सरकार भन्छ, मुलुकमा एक दर्जनभन्दा बढी मानवअधिकारवादी संस्थाहरू छन्। तिनीहरूको आ-आफ्नो दृष्टिकोण छ र तिनीहरू कि त राजनीतिक स्वार्थबाट प्रेरित छन् कि नाम मात्रका छन्। सरकारको यो भनाइ, आफ्नो आलोचना भएको विरुद्धमा मानवअधिकारवादी संस्थाप्रति पोस्वएको आक्रोस हो वा साँच्चै मुलुकका मानवअधिकारवादी संस्थाहरूको चरित्र त्यस्तै छ भन्नेबारेमा संस्था र सरकारका बीचमा गम्भीर छलफल भएको छैन। सरकारबाट नियमितरूपमा मानवअधिकारको उल्लंघन भइरहने र मानव अधिकारवादी संस्थाहरू एकीकृत ढंगले त्यसका विरुद्ध उभिन नसक्ने वर्तमान स्थितिका कारणहरू खोज्नु जरूरी हुन्छ। केही केही संस्थाहरूमा राजनीतिक आग्रह पनि फेला पर्न सक्छ। कतिपय मानवअधिकारवादी संस्थाहरू त रकमको हिनामिना, अधिकारको दुरुपयोग जस्ता सवालहरूमा सरकारकै निकायमा मुद्दा खेपिरहेका पनि छन्। मानवअधिकारवादी संस्थामा देखापर्ने यस्ता सानातिना कमजोरीलाई ठूलो बनाएर सरकार मानवअधिकारवादी संस्थालाई आमरूपमा सम्मान नगर्न निहुँ खोज्ने गर्छ। फट्ट सुन्दा यो सरकारको दृष्टिदोष जस्तो देखिए पनि मानवअधिकारको पक्षमा सरकारलाई दृढतापूर्वक उभ्याउन मानवअधिकारवादी संस्थामा देखा पर्ने सानातिना कमजोरीको पनि गम्भीर नकारात्मक भूमिका रहेको छ।

मानवअधिकारको क्षेत्रमा गम्भीरतापूर्वक काम गरिरहेका मानवअधिकारवादी संस्था र सरकारको सम्बन्ध पनि उपचारात्मक विधिको मात्र छ। यस्तो सम्बन्धले सरकारका क्रियाकलापमा देखिने खोटहरूलाई समयमै रोक्ने काम गर्न

मन्त्री नेपाल अगाडि भन्नुहुन्छ- “प्रत्येक मन्त्रालय, संस्थान, प्राधिकरण र संस्थाका टेण्डर वा कांटेनरका प्रक्रियाको जानकारी रातागत सबै कमिशन एजेण्टहरूलाई हुन्छ। आगामी दिनमा कस्तो योजना आउनेछ भन्ने कुराको जानकारी कर्मचारी प्रशासनलाई भन्दा पहिले ठूला ठूला कम्पनीहरूलाई बोकेर हिँड्ने कमिशन एजेण्टहरूलाई भएको पाइन्छ। अति गोप्यतापूर्वक गरिनुपर्ने मूल्यांकन पत्रहरूको सम्पूर्ण जानकारी, सबैभन्दा पहिले कमिशन एजेण्टहरूमा पुग्ने गरेको देखिएको छ। यतिमात्र होइन, कमिशनसँग सम्बन्धित कुनै पनि कागजपत्र कमिशन एजेण्टहरूको हात हातमा नाचिरहेको हुन्छ।” “कतिपय ठाउँमा मूल्यांकन समितिमा कम्पनीहरूले आफूप्रति सहानुभूति राख्नेहरूलाई वा गुप्तरूपमा आफ्नो दलाली गर्नेहरूलाई मूल्यांकन समितिमा घुसाएका हुन्छन्। त्यसैले टेण्डर मूल्यांकनमा पनि धेरैजसो धोखेवादी हुने गर्छ। नम्वरहरू तल-माथि पार्नु, नचाहिँदा भन्फट अघि सारेर आफूले डछ्छाएको कम्पनीको हितमा काम गर्नु, प्राविधिक मूल्यांकनमा गडबडी गर्नु जस्ता गलत कामहरू पनि कतिपय संस्थामा सामान्य भैसकेका छन्।” - मन्त्री नेपालको टिप्पणी छ। आफ्नो संस्थाप्रति भन्दा बढी अर्को कुनै शक्ति केन्द्रप्रति निष्ठा जाहेर गर्ने मानिसहरूका कारण सरकारको चरित्र नै कमिशन एजेण्टको सहायक जस्तो हुने स्वतन्त्र बढ्दै गएको छ। सरकारले आफ्नो कार्यशैलीमा फेरबदल गरेर र आर्थिक प्रशासनलाई पारदर्शी तुल्याउन सकेन भने सरकारले जनताप्रति प्रतिवद्ध रहिरहनुपर्ने आफ्नो वास्तविक चरित्र गुमाउनेछ।

राजनीतिक अस्थिरताको निरन्तरता र सरकारको गठन/पुनर्गठन

२०५२ साल भदौ १२ गतेको निर्णयपछि उत्पन्न भएको राजनीतिक विकृति, अस्थिरता र राजनीतिको अधोपतन यो वर्षमा पनि जारी रह्यो। राजनीतिक क्षेत्रमा देखापरेको अस्थिरता एवम् अन्यौलले सरकारका काम-कारवाहीमा गम्भीर असर गयो। विनाकारण सरकार पुनर्गठन हुने, जनता दबाउने सरकारी कार्यमा बढेको हुने, भ्रष्टाचार राष्ट्रिय डकैतीमा रूपान्तरित हुने, संसदीय प्रणाली भन्नु भन्नु कमजोर हुने काममा कार्यपालिकाको अहम् भूमिका रह्यो। गएको वर्ष कार्यपालिका र मानवअधिकारको स्थिति वितेका ८ वर्षमा सबैभन्दा नकारात्मक रह्यो।

०५४ सालको असोज महिनामा राप्रपाको नेतृत्वमा गठित संयुक्त सरकारलाई राप्रपाका नेताहरूले गिराउने काम गरे। अघिल्लो सरकारमा राप्रपाका संसदीय दलका नेता लोकेन्द्रबहादुर चन्द प्रधानमन्त्री हुनुहुन्थ्यो भने ०५४ सालमा गठित सरकारको नेतृत्व राप्रपाका अध्यक्ष सूर्यबहादुर थापाले गर्नुभयो। यसरी १९९८ सालको थालनी हुँदा आफ्नै घर भत्काउने पार्टीका प्रमुखले नेतृत्व गरेको सरकारले हाम्रो मुलुकको संचालन गरिरहेको थियो।

सूर्यबहादुर थापाको नेतृत्वमा संचालित राप्रपा-कांग्रेस र

सद्भावना पार्टीको संयुक्त सरकार ०५४ सालको चैत महिनासम्म चल्थ्यो। त्यो संयुक्त सरकारले मुलुकलाई सरकारको प्रत्याभूति दिने कुनै ठोस काम गर्न सकेन। सरकारका दैनन्दिन कामकाजहरू संचालन गर्ने प्रक्रिया पूरा गरेर त्यसले आफ्नो दिन कटानी गर्यो। तीन दर्जन भन्दा बढी सदस्य रहेको एउटा भट्टा मन्त्री मण्डलले विषम मुलुकको आर्थिक श्रोत साधनको उपयोग गर्नेबाहेक अरु कुनै काम गर्न सकेन।

०५४ सालको चैत २८ गते सूर्यबहादुर थापाले राप्रपा कांग्रेस सहमतिका आधारमा प्रधानमन्त्री पदबाट राजिनामा गर्नुभयो। सार्वजनिकरूपमा अहिलेसम्म प्रकाशित हुन नसकेको उक्त राप्रपा-कांग्रेस सम्झौता लागू गर्ने क्रममा नेपाली कांग्रेसको तर्फबाट धोका भएको आरोप त्यसयता राप्रपाका नेताहरूले लगातार लगाउँदै आएका छन् र नेपाली कांग्रेसले औपचारिकरूपमा अहिलेसम्म त्यसको खण्डन पनि गर्न सकेको छैन। राप्रपाले लगाएका आरोपको आधारमा निष्कर्ष निकाल्दा त्यो समीकरण आफैमा अस्वभाविक देखिन्छ। त्यसबेलादेखि नै चिसिम शुरू भएको राप्रपा र कांग्रेसबीचको सम्बन्ध वर्षको अन्तसम्म पनि चिसै रहेको छ।

सूर्यबहादुर थापाको नेतृत्वमा गठित संयुक्त सरकारले राजिनामा गरेपछि कुनै गठबन्धनले सरकार गठनका लागि प्रयत्न गरेनन्। त्यसैले त्यतिबेला संसदमा सबैभन्दा ठूला पार्टी हुन पुगेको नेपाली कांग्रेसले ०५४ चैत २९ गते अल्पमतको सरकार गठन गर्ने अवसर पायो र कांग्रेस पार्टीका नेता गिरिजाप्रसाद कोइराला अल्पमतको प्रधानमन्त्री वन्नुभयो। सरकार गठन भएपछि विश्वासको मत लिँदा प्रमुख प्रतिपक्षी दल नेकपा (एमाले) ले ३६ सूत्रीय मागहरू अघि सारेर शर्तसहित सरकारलाई विश्वासको मत दियो। अल्पमतको सरकार भए पनि सरकारको कार्यशैली निरंकुश र कठोर देखियो। त्यसले जनतामाथिको दमनलाई चर्कायो। नागरिकहरू भुटा मुद्दामा थुनिन थाले। ०५५ सालको जेठ १६ गतेदेखि माओवादी दबाउने नाममा जनता मार्ने क्रममा अत्याधिक वृद्धि भयो। सरकार जनताकै विरुद्ध हिंस्रक भएको देखेपछि नेकपा (एमाले) ले आफ्नो समर्थन फिर्ता लिएको घोषणा गर्दै शीघ्र निर्वाचनको माग अघि सार्यो। असार २० गते वसेको नेकपा (एमाले) को बैठकले सरकारले अघि सारेको नीति तथा कार्यक्रमलाई आफ्नो संसदीय दलले समर्थन नगर्ने, बजेटको समर्थन नगर्ने र सरकारलाई चुनावमा जान बाध्य पार्ने निर्णय गर्यो।

नेकपा (एमाले) को यो निर्णयपश्चात् नेपाली राजनीतिमा पुनः अर्को समीकरणको खेल आरम्भ भयो। संसदीय प्रयोजनका लागि मान्यता पाएको नेकपा (माले) ले नेपाली कांग्रेसको सरकारलाई निशर्त समर्थन गर्ने निर्णय गर्यो। सरकारलाई समर्थन जनाउन त्यस दलले आफूले अघि सारेको नीति तथा कार्यक्रममाथिको संशोधनको मतदान बहिष्कार गर्यो।

नेपाली कांग्रेसले नेकपा (माले) का १३ जना सदस्यहरूलाई ०५५ भदौ १० गते नेपाली कांग्रेसको मन्त्री परिषद्मा समावेश गर्यो। त्यो सरकारले पनि जनता र राष्ट्रको पक्षमा कुनै काम

सकिँदैन। काम विग्रसकैपछि त्यसको समीक्षा हुने तरिका अहिलेको मूल कार्यप्रणाली भएको छ। घटना भडमकैपछि त्यसको विरोध गर्ने, घटनाक्रमहरूको समाप्तिपछि तिनको समीक्षा बैठक डाक्ने जस्ता कामहरू नै अहिलेका मानवअधिकारवादी संस्था र सरकारबीचको सम्बन्धका आधारहरू हुन्। कामको यस्ता तरिकाले कार्यपालिकाबाट हुने मानवअधिकारको हननलाई घटाउन सकिँदैन। यो प्रणालीबाट कार्यपालिकाको कुनै अंगलाई पनि शिक्षित गर्न सकिँदैन।

कार्यपालिकाले आफ्नो कार्यप्रणालीमा रहेका त्रुटिहरूलाई सच्याओस् भन्ने हिमावले अवको सम्बन्धलाई विकसित गर्नुपर्छ। सरकार, प्रशासनिक इकाइ मात्र होइन, त्यो मुलुकको राजनीति र सामाजिक प्रणालीको सुदृढीकरणलाई अधि वढाउने संयन्त्र हो। सरकार भनेको गम्भीर सामाजिक दायित्व वहन गरेको संस्था हो। प्रजातान्त्रिक परिपाटीलाई बलियो बनाउनका लागि गठन भएको सरकारको मूल दायित्व क्षेत्र भनेको प्रशासन होइन, जनता हो भन्ने कुरालाई राजनीतिक तहमा स्थापित नगर्ने हो भने कार्यपालिकाबाट बराबर दोहोरिडरहने मानवअधिकार उल्लंघनका घटनाहरूलाई गैरकथाम गर्ने सम्भावना देखिँदैन। आधारभूतरूपमा सरकारको कार्यप्रणालीमा फेरबदल नल्याउने हो, जनताप्रतिको सरकारको दायित्वलाई गम्भीरतापूर्वक महसुस गराएर त्यसको कार्यान्वयनमा नलगाउने हो भने सरकारले मानवअधिकारको उल्लंघन गरिरहने र मानवअधिकारवादी संस्थाले त्यसको विरोधमा घाँटो मुकाडेरहुनुपर्ने अवस्थाको अन्त्य गर्न सकिँदैन।

अहिलेसम्मको सरकारको कार्यप्रणालीको ठोस आलोचना भएको छैन र मानवअधिकार हननलाई गैरकथाम गर्ने सही तरिका मिलाउने काम पनि भएको छैन। मुलुकमा एक दर्जन भन्दा बढी मानवअधिकारवादी संस्था विद्यमान देखिए पनि तिनीहरू र सरकारबीचको सम्बन्ध व्यवस्थापन सही छैन। केही केही मानवअधिकारवादी संस्थाहरूले प्रशासनसँग मिलेर चेतना अभिवृद्धिका कामहरू गरेका होलान्। तर मानवअधिकारवादी संस्था र सरकार एक अर्काका काममा सहायक बन्न सक्छन् भन्ने सोचबाट पनि अहिलेसम्म काम हुन सकेको छैन। यसरी काम नहोउन्जेलसम्म कार्यपालिकाबाट मानवअधिकारको उल्लंघन भइरहने र त्यसको मात्रा बढ्दै जाने कुरालाई कसैले पनि रोक्न सक्दैन।

सरकारका काम-कारवाहीमा बाह्य दबाव

नेपाल एउटा सार्वभौम राष्ट्र हो र अहिले जनताको हातमा सार्वभौमिकता सुरक्षित छ। यसको तात्पर्य के हो भने नेपाल, नेपाली जनताको हो र आफ्नो मुलुकका बारेमा निर्णय लिने अधिकार पनि नेपाली जनतामा सुरक्षित छ। राष्ट्रिय स्वाभिमानको रक्षा भनेको नेपाली सिमानाको रक्षा हो, नेपाली भूमि र नेपाली आकाशको पनि रक्षा हो। यतिमात्र होइन, राष्ट्रिय स्वाभिमान र सार्वभौमिकताको रक्षा भनेको स्वतन्त्रतापूर्वक नेपाली जनता र जनताले चुनेको सरकारले काम गर्न पाउनु पनि

हो। नेपाली सिमाना, नेपाली भूमि र नेपाली आकाशको बारेमा जनताको सचेतनता बढेको छ। तर अझै पनि बहुराष्ट्रिय निगमहरूको दबावका बारेमा जनतालाई सचेत तुल्याउने काम स्वासरूपमा हुन सकिरहेको छैन।

सरकारका काम-कारवाहीहरूमा पर्ने गरेको बाह्य दबावको चर्चा सही ढंगले भैरहेको छैन। ४ वर्ष पहिले अरुण तेस्रो जलविद्युत् आयोजनामा विश्व बैंक र सरकारबीचको द्वन्द्वको बारेमा सामान्य चर्चा भएको थियो। तर त्यसलाई विस्तारपूर्वक जनतामा लैजाने र बैंकहरूले नेपालमाथि गरिरहेको थिचमिचोका बारेमा जनतालाई सचेत तुल्याएर बहुराष्ट्रिय कम्पनी र बैंकहरूको दबावका विरुद्धमा जनमत सिर्जना गर्ने काम हुन सकेन। त्यसबारेक मुलुकमा शासन गर्ने, अलग अलग पार्टीहरूले सरकार बनाउँदा बाह्य दबावका सन्दर्भमा अलग अलग नीति लिने चलन तरिका बढेर गयो। ०५१ सालमा नेपाली कांग्रेसको सरकार रहिरहँदा जस्तामुकै दबावहरू राखिएका भए पनि अथवा जस्तामुकै शर्तपत्रमा हस्ताक्षर गर्नुपरे पनि नेपालले विश्व बैंकको शर्तवर्माजिम काम गर्न तयार हुनुपर्छ भन्ने नीति अधि सारिएको थियो। ०५१ सालमा नेकपा (एमाले) को सरकार गठन भएपछि त्यसले विश्व बैंकबाट अधि सारिएका र नेपालको स्वाभिमानमा ठेस पुऱ्याउने खालका शर्तहरूलाई मान्न नसकिने निर्णय गर्यो। तर ०५२ सालपछि गठन भएका संयुक्त सरकारहरूले त्यो नीतिलाई निरन्तरता दिन सकेनन्।

सरकारका काम कारवाहीमा बाह्य दबावको सम्बन्धमा वर्तमान स्वास्थ्य तथा जलस्रोत मन्त्री प्रदीप नेपालको टिप्पणी छ- “नेपालको सरकारको अंग अंगमा बहुराष्ट्रिय निगमका एजेण्टहरूको घुसपेठ छ। कतिपय कामको फाइल कुन टेबुलमा पुगेको छ भन्ने सूचना प्रायः सबैजसो एजेण्टहरूलाई थाहा हुन्छ। त्यसले गर्दा कतिपय सवालमा विश्व बैंक, एसियाली विकास बैंक, अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष जस्ता निकायहरूले फाइल तलमाथि चलिरेहँदा पनि आफ्नो स्वार्थ पूरा गराउन प्रधानमन्त्री, मन्त्री र सचिव जस्ता महत्त्वपूर्ण पदहरूमा लवी गरिरहेका हुन्छन्। यसले गर्दा कतिपय सम्झौताका लेखाइहरूलाई बीच बीचमा सच्याउने कामसमेत हुने गरेको छ। त्यसरी सच्याउने काम, सरकारको तर्फबाट स्वतन्त्र ढंगले हुन सक्दैन। त्यसमा बैंक र बहुराष्ट्रिय निगमकै दबदबा रहन्छ। कतिपय फाइलहरू त एउटा कोठामा बैंकका प्रतिनिधिहरू बसेर सच्याउने र अर्को कोठामा भैरहेको सरकारको नीतिगत निर्णय गर्ने बैठकमा लगेर सुनाउँदै फाइल परिमार्जन गर्नेसम्मको काम भएको छ। ०५४।०५५ सालमा बनेका सरकारहरूका पालामा यो बाह्य दबावको चाप भन बढेको छ र बाध्यतावश हस्ताक्षर गर्ने काम पनि भएको छ।”

यस्तो दबाव आफ्ना कामहरू गराउन कुनै पनि व्यक्ति वा संस्थाले पनि गरिरहेको हुन्छ। अर्थात् सरकारमाथि दबाव सिर्जना गर्न बहुराष्ट्रिय निगम या अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय संस्थाहरू नै आउनुपर्छ भन्ने केही छैन। यो दबावकै कारण मुलुक भ्रष्टाचारको दलदलमा निस्कनै नसक्ने गरी फसेको पनि हो।

गर्न सकेन। त्यस अवधिमा माओवादी दमनका नाममा ठाउँ ठाउँमा सयौं मानिसहरू मारिए। शान्ति सुरक्षाको स्थिति चौपट भयो। जनतालाई नभै नहुने आलु, प्याज, तेल जस्ता खाद्य पदार्थको भाउ आकाश छुन गरी बढ्यो। भ्रष्टाचार नांगरूपमा सरकारको अंग बनेर आयो। इतिहासमा सधैं कुर्यान् रहिरहने चेज एयर कम्पनीसँग भाडाको विमानसम्बन्धी विवाद प्रकरणपछि नेपाली कांग्रेस र नेकपा (माले) का नेताहरूबीचको अन्तरविरोध तीव्र भयो। मंसिर महिनाको अन्तमा नेकपा (माले) को तर्फबाट सरकारमा पठाइएका मन्त्रीहरूले राजिनामा गरे। मंसिर २५ गते प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाले चैत १७ गते आमनिर्वाचन सम्पन्न गर्ने गरी प्रतिनिधि सभाको विघटन गर्नुभयो। सोही दिन राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी तथा स्वतन्त्र सांसदहरूले संसदको अधिवेशनको माग गर्दै श्री ५ समक्ष समावेदन दर्ता गराए।

मुलुकको राजनीतिमा अर्को नयाँ मोड आयो। समावेदन गर्ने पार्टीहरूले निर्वाचन पर सातौं शतमा नेकपा (एमाले) का अध्यक्ष मनमोहन अधिकारीलाई नयाँ प्रधानमन्त्रीका रूपमा चयन गर्ने प्रस्ताव गरे। तर शीघ्र निर्वाचनको माग राखेर आन्दोलन गर्दै आएको नेकपा (एमाले) ले चुनावलाई प्राथमिकता दियो। सोही अवसरमा नेपाली कांग्रेसले चैत्र महिनामा निर्वाचन सम्पन्न गराउने गरी नेकपा (एमाले) सँग मिलेर संयुक्त सरकार गठन गर्ने प्रस्ताव अधि साय्यो। निर्वाचन गराउने शर्तमा नेकपा (एमाले) र नेपाली कांग्रेसको सरकार गठन हुने अवस्था उत्पन्न भएपछि प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाले अल्पमतको सरकारको प्रधानमन्त्रीको हैसियतबाट गर्नुभएको राजिनामा पुस ६ गते श्री ५ वाट स्वीकृत भयो।

पुस ८ गते नेकपा (एमाले) र नेपाली कांग्रेसका सांसदहरूको समर्थन लिएर गिरिजाप्रसाद कोइराला पुनः अर्को पटक संयुक्त सरकारको प्रधानमन्त्री पदमा आसिन हुनुभयो। पुस ९ गते ०५१ पछिको सबैभन्दा सानो मन्त्रिमण्डलको गठन भयो। नेपाली कांग्रेस, नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (एमाले), नेपाल सद्भावना पार्टी र एक जना स्वतन्त्र सांसदसमेत गरी ११ जना सदस्य रहेको मन्त्री परिषदले पुस १३ गते शपथ ग्रहण गर्‍यो।

छिनछिनमा सरकार फेरिने, सरकारले आफ्ना प्रतिबद्धताहरूलाई पूरा गर्न नसक्ने, सरकार परिवर्तनका पछिल्लर अन्याय्य कारणहरू जिम्मेवार रहिरहने कुराले गर्दा अधिल्लो वर्षको उत्तरार्द्धमा मुलुकको बहुदलीय व्यवस्था र प्रजातान्त्रिक परिपाटी नै स्वतरामा पय्यो भन्ने मानसिकताले पनि मुलुकको राजनीति आतंकित भयो। कतिपय राजनीतिक पार्टीका क्रियाकलाप, मुलुकको राजनीतिमा तस्करहरूको बढ्दो हस्तक्षेप, भ्रष्टाचार र अनाचार विरोधी अभियानको असफलता जस्ता कारणहरूले जनतामा उत्पन्न विरोध, आक्रोश र दिक्दारीलाई बहुदलीय व्यवस्थाकै विरुद्ध प्रयोग गर्ने कोशिश पनि यो वर्षमा भयो। देशका विभिन्न भागहरूमा बहुदलीय व्यवस्था मूर्दावाद भन्ने नारा लगाउँदै जुलुसहरू निकालिए। प्रमुख शहरहरूमा राजा आउ देश बचाउ भन्ने हास्यास्पद तुलहरू टाँगेर आफूलाई राजावादी भन्नेहरूले राजा र बहुदलीय

व्यवस्था दुश्मन हुनु भन्ने प्रचार पनि गरे। काठमाडौं, पोखरा, चितवन जस्ता केही महत्वपूर्ण ठाउँहरूमा पनि बहुदलीय व्यवस्थाका विरुद्ध आमसभाहरू आयोजना गर्ने असफल कोशिशहरू भए। ०५५ सालको असरदेखि कार्तिकसम्म बहुदलीय व्यवस्था र प्रजातान्त्रिक परिपाटी विरोधी यो गतिविधि विशेष क्रियाशील रह्यो। वर्षको समाप्ति हुँदा/नहुँदासम्म यो शिथिल हुन थालिसकेको थियो।

बहुदलीय व्यवस्था स्थापना भएपश्चात्का राम्रा कामहरूलाई सही तरिकाले प्रचार गर्न नसक्नु, गलत कामहरूका विरुद्ध सरकारले बलियो अडान लिन नसक्नुका कारण व्यवस्था विरोधीहरूले जनताको भावनामा उत्तेजना भर्ने र उत्तेजनाकै आधारमा व्यवस्थाका विरुद्ध मानिसहरूलाई परिचालित गर्ने प्रयत्न भएको छ। स्वास गरेर, जनताका समस्याहरू सुन्ने र तिनको समाधान गर्ने, आफ्ना सारा काम-कारबाहीलाई पारदर्शी तुल्याउन नसक्ने सरकारी कार्यशैलीका कारण पनि जनता सरकारसँग असन्तुष्ट भएका छन्। आफ्ना कमजोरीलाई स्वीकार गरेर निनलाई सच्याउने काममा सरकारले कन्जुस्याईं देखाएको हुनाले पनि यो वर्ष बहुदलीय व्यवस्थाका विरुद्धमा गतिविधि संचालन गर्ने अवसर पाएका हुन्।

मानव अधिकार आयोग

सरकार फेरिने क्रममा तीब्रता आएको भए पनि अधिल्लो वर्षहरूदेखि अहिलेसम्म स्थगित हुँदै आएको एउटा महत्वपूर्ण काम गएको वर्षमा पनि सम्पन्न हुन सकेन। विशेष गरेर सरकारको पक्षबाट र आमरूपमा सबै पक्षबाट मानवअधिकारको उल्लंघन नहोस् र जनतामा मानवअधिकारसम्बन्धी चेतना अभिवृद्धि गर्न सहयोग पुगोस्, मानवअधिकार उल्लंघनका घटनाहरूको छानबिन गरी सरकारलाई मानवअधिकारको ग्यारेण्टी गर्ने काममा सघाउ पुर्‍याउन सकियोस् भन्ने उद्देश्यले ०५३ सालमै मानवअधिकार आयोग गठन गरिनुपर्छ भन्ने मान्यतालाई अधि सारेर संसदले मानवअधिकार आयोग गठन गर्ने ऐन पारित गरेको थियो। ०५४ साल नलाग्दै त्यो ऐन कार्यान्वयन भैसक्नुपर्ने थियो। तर ऐन बनेको दुई वर्ष बितिसकदा र सबैखाले मानवअधिकारवादीहरूले पटक पटक सरकारलाई दबाव दिँदै आउँदा पनि अहिलेसम्म आयोगको गठन हुन सकेन।

मानवअधिकार वर्ष सन् १९९८ राष्ट्रिय समिति

यो वर्ष मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र १९४८ जारी भएको ५० औं वार्षिकोत्सव भएकोले यस उपलक्ष्यमा मानवअधिकार सम्बन्धी विभिन्न गतिविधिहरू संचालन गर्न संयुक्त राष्ट्र संघको आह्वान बमोजिम न्याय तथा कानून मन्त्रीको संयोजकत्वमा मानवअधिकार वर्ष सन् १९९८ राष्ट्रिय समिति गठन गरियो। सरकारी स्तरबाट गठित सो समितिमा विभिन्न मानवअधिकार संस्थाहरूको समेत प्रतिनिधित्व रहेको

थियो। समितिको आयोजनामा मानवअधिकारका विविध पक्षहरूको बारेमा चेतना फैलाउने र नीति निर्माण तथा कार्यान्वयनको तहमा गरिनुपर्ने काम कारवाहीहरूको बारेमा विचार विमर्श गरी निष्कर्ष निकाल्ने उद्देश्यले विभिन्न गोष्ठी, अन्तरक्रिया, रचनात्मक क्रियाकलाप आदि सम्पन्न भए।

हिंसा र राज्य आतंक

सरकारको तर्फबाट हुने राज्य आतंकले वर्षको आरम्भदेखि नै मुलुकलाई गाँज्यो। यो वर्ष सयौं जना नेपाली नागरिकहरू सरकारी गोलीको शिकार भए। यो संख्या विगतका वर्षहरूको तुलनामा सबैभन्दा बढी रह्यो। यो वर्ष, मारिने व्यक्तिहरूको हिसयत र हत्याका घटनाहरूको स्थिति पनि पहिले कहिल्यै भन्दा निरंकुश रह्यो। सरकारको विरुद्धमा सशस्त्र संघर्ष गरिरहेका माओवादी गुरिल्लाहरूले पनि आफ्ना काम-कारवाहीलाई तीव्र पारे। उनीहरूले आफ्नो युद्धलाई माथिल्लो चरणमा विकसित भएका घोषणा गरे र सरकारी संस्थाहरूमाथि आक्रमण गर्न थाले। प्रहरी चौकीहरूमाथि आक्रमण गर्ने, सरकारी कार्यालयका भूयाल र पर्खालहरूमा बम पड्काउने, सरकारसँग सम्बन्धित मानिसहरूको हत्या गर्ने जस्ता माओवादी गुरिल्लाहरूका क्रियाकलापले सरकारसँगको उनीहरूको अन्तरविरोधलाई अत्यन्तै तिव्र बनाइदियो। सशस्त्र संघर्षको वर्तमान परिभाषामा हान र भाग सिद्धान्तमा विश्वास गर्ने माओवादी गुरिल्लाहरूको त्रुटिपूर्ण कार्यशैलीका कारण जनताले बढी मार खप्नुपर्थ्यो। कुनै पनि ठाउँमा माओवादी गुरिल्लाहरूले सरकारी पक्षमाथि आक्रमण गर्ने, उनीहरू भागिसकेपछि पुलिस आक्रमण भएको ठाउँमा पुग्ने र त्यहाँ घरबास गरेर जीवन धानिरहेका निर्दोष जनता मारिने क्रम यो वर्षमा साइँ धेरै देखियो। राज्यले मच्चाएका आतंकपूर्ण क्रियाकलापहरूमा अधिकांश स्थानमा यस्तै क्रम चलेको पाइन्छ।

०५४ फागुनदेखि सरकार अत्यन्तै हिंस्रक भएर देखापर्थ्यो। त्यतिबेला मुलुकमा सूर्यबहादुर थापाको नेतृत्वमा राप्रपा, नेपाली कांग्रेस र सदभावना पार्टीको संयुक्त सरकार थियो। ०५४ सालको फागुन २४ गते प्रहरीले थारुमाथि गाविसमा भइरहेको सांस्कृतिक कार्यक्रममा विनाकारण आक्रमण गर्‍यो। त्यो कार्यक्रम माओवादीलाई समर्थन गर्ने कार्यक्रम हो भन्ने सरकारी दाबी थियो। तर त्यो कार्यक्रम ग्रामीण कलाकारहरूको कार्यक्रम थियो र त्यहाँ कुनै विध्वंसात्मक गतिविधिहरू भएका थिएनन्। सरकारी पक्षको उद्दण्डतालाई रोक्न र कलाकार टोलीमाथि जथाभावी आक्रमण नगर्न प्रहरीलाई सम्झाइरहेका थारुमाथि गाविसका अध्यक्ष एवम् स्थानीय तहमा मानव अधिकारवादी कार्यकर्ताका रूपमा स्थापित हेमराज के. सी. लाई प्रहरीले सिधै गोली हानेर हत्या गर्‍यो।

०५५ जेठ महिनादेखि माओवादी गुरिल्लाहरूले खोज्ने र मार्ने सिद्धान्त अवलम्बन गरी सरकारले किलो सेरा टु अभियान संचालन गर्‍यो। सरकारले माओवादीप्रति लक्षित गरेर यस्तो

अभियान संचालन गरेको कुरालाई कहिल्यै खुलेर स्वीकार गरेन। सरकारको यो व्यवहारले किलो सेरा टुलाई आफैँमा अपारदर्शी र गलत आशयबाट प्रेरित अभियान थियो भन्ने प्रष्ट पारेको छ। तनहुँ जिल्लामा नहर खन लगाएको जिलेटिन लुट्ने माओवादी गुरिल्लाहरूलाई गिरफ्तार गर्ने बहानामा आरम्भ भएको किलो सेरा टुले तीन खालका नागरिकहरूको हत्याको लहर चलायो। पहिलोमा, केही माओवादी गुरिल्लाहरू पनि थिए। तिनीहरू अत्यन्तै सानो संख्यामा थिए। दोश्रोमा, माओवादी पार्टीप्रति भावनात्मक सम्बन्ध राख्ने नागरिकहरू थिए र कुनै पनि हिसाबले उनीहरू निर्दोष थिए। उनीहरूको विश्वास मात्र माओवादप्रति थियो। उनीहरू कुनै विध्वंसात्मक गतिविधिमा संलग्न थिएनन्। विश्वासको आधारमा कसैलाई सरकारी या अन्य कुनै पनि प्रकारको दमनको शिकार बनाउन मिल्दैन। प्रहरीले आग्रहमा यही पक्षका मानिसलाई गोलीको शिकार बनाउने काम गर्‍यो। तेश्रो पक्षमा त यसभन्दा पनि निर्दोष र निष्कलंक नागरिकहरू थिए। तिनीहरू या त अन्य कुनै पार्टीका कार्यकर्ता थिए या तिनीहरू कुनै खालको पनि राजनीतिक सोच राख्दैनथे। आफ्नो घरको दुःखजिलो धानेर जीवनयापन गरिरहेका थिए। यिनीहरूको हत्या यथार्थमा सरकारले चलाएको आततायी नरसंहार मात्र थियो। यस्ता मानिसहरूको संख्या पहिलोभन्दा बढी र दोश्रो भन्दा कम थियो।

यो वर्ष माओवादी गुरिल्लाका विरुद्ध संचालन गरिएको भनिएको दमन अभियानमा सिन्धुली, सिन्धुपाल्चोक, रामेछाप, गोरखा, तनहुँ, रूकुम, राँतेपा, जाजरकोट र सल्यान जिल्ला विशेष प्रभावित रहे। तर सरकारले खुलस्तरूपमा आफूले गरेका काम-कारवाहीको पुष्टि कतै पनि गर्न सकेन। गत साल सम्पन्न संसदका अधिवेशनहरूमा सरकारले राजनीतिक कारणले कसैलाई पक्राउ नगरेको, गिरफ्तार गरेर नमारिएको र राजनीतिक आस्थाका कारण कसैमाथि कारबाही नगरिएको स्पष्टीकरण दियो। सरकारको यो काम-कारवाहीले सरकारबाट गलत काम भएका रहेछन् भन्ने वास्तविकतालाई पुष्टि गर्ने काम मात्रै गरेन। त्यसले संसदको मर्यादालाई कमजोर पार्नेसमेत काम गर्न पुग्यो।

यतिमात्र होइन, यो वर्ष नागरिक अधिकारका विरुद्धमा सरकारले पहिले भन्दा बढी आक्रमण गर्‍यो। विभिन्न संघ/संस्थाको भेलामाथि आक्रमण गरेर सहभागीहरूलाई थुन्ने, थुनामा परेकाहरूलाई शारीरिक र मानसिक यातना दिने जस्ता कामहरू पनि यस वर्षमा भए। शान्तिपूर्ण भेला र कार्यक्रमहरूमा सहभागी बनेका नागरिकहरूलाई थुन्ने, अदालतले उनीहरूको रिहाइको आदेश दिएपछि अदालतको परिसरबाट बाहिर निस्कन पनि नभ्याउँदै उनीहरूलाई पुनः गिरफ्तार गर्ने काम गरेर सरकारले पंचायतकालीन दमन परम्परालाई दोहोर्‍याउने काम गर्‍यो। यसरी सरकारले आफूलाई प्रत्येक क्षेत्रमा संकीर्ण बनाउँदै गएको उदाहरण दियो। ०४६ सालको जनआन्दोलनको दशौँ वर्ष प्रवेश गर्ने तयारी गरिरहेको यो वर्षमा सरकारले पंचायती व्यवस्थालाई सम्झाउने धेरैखालका गतिविधिहरूलाई पुनर्जीवित गर्‍यो। त्यसैले सरकारका काम-कारवाहीका कारण नै

प्रतिगमनको खतरा बढेको चर्चा पनि सार्वजनिकरूपमा धेरै ठाउँमा भयो।

यतिमात्र होइन, सामाजिक संघ/संस्थाहरूलाई स्वतन्त्रतापूर्वक काम गर्न नदिन गएको वर्ष सरकारले अत्यन्त धेरै कोशिश गर्‍यो। कुनै न कुनै हिसाबले सामाजिक क्षेत्रमा क्रियाशील संस्थाहरूलाई दर्ता नगरिदिने, उनीहरूका समस्याहरूप्रति सम्बेदनशील नबनिदिने, उनीहरूले उठाएका कुराहरूलाई कारवाहीमा नलगाइदिने जस्ता असहिष्णु कामहरू सरकारबाट भएका छन्। सामाजिक संघ/संस्थाका सन्दर्भमा यस वर्ष सरकारले अख्तियार गरेको नीति र व्यवहार सबै हिसाबले पंचायतकालीन व्यवहार नै थियो।

आवधिक निर्वाचन र मतदाताको सक्रियता

०५४ सालको जेठ र असार महिनामा, माओवादी गुरिल्लाहरूका आक्रमण र विरोधका कारण रूकुम, रोल्पा, सल्यान, जाजरकोट, गोरखालगायतका केही जिल्लाहरूमा स्थानीय तहको निर्वाचन सम्पन्न हुन सकेको थिएन। तत्कालीन कानूनी व्यवस्था अनुसार केही गाउँ विकास समितिको निर्वाचन नभएको कारणले चौध वटा जिल्लामा जिल्ला विकास समितिको निर्वाचन र केही विकास क्षेत्रबाट छानिनुपर्ने राष्ट्रिय सभा सदस्यको निर्वाचन पनि हुन सकेको थिएन। ०५५ सालमा वसेको संसदको वर्षाकालीन अधिवेशनले केही गाविसमा निर्वाचन हुन नसक्दा विकास क्षेत्रभरिका जिल्ला विकास समिति र सम्बन्धित क्षेत्रको राष्ट्रिय सभा सदस्यको निर्वाचन नै विधिलेनै पट्टालाई संशोधन गरेपछि ०५५ सालको कार्तिक, मंसिर र पौष महिनामा बाँकी रहेका ठाउँहरूमा निर्वाचन सम्पन्न भयो। १८ वटा जिल्ला विकास समितिको निर्वाचनमा नेकपा (एमाले) पहिलो र नेपाली कांग्रेस दोश्रो स्थानमा आए। माओवादी गुरिल्लाहरूको आक्रमण र विरोधका कारण निर्वाचन स्थगित भएर अड्किएका गाउँ विकास समितिका निर्वाचनहरूमा ७८ प्रतिशतसम्म मतदान भयो। गाउँ विकास समितिको निर्वाचनमा पनि पहिलोमा नेकपा (एमाले) र दोश्रो स्थानमा नेपाली कांग्रेस नै रहे। पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रबाट प्रतिनिधित्व हुने राष्ट्रिय सभाका तीन स्थानमा भएको निर्वाचनमा नेकपा (एमाले) ले र सुदूरपश्चिमान्चलको एक स्थानमा नेपाली कांग्रेसले विजय हासिल गरे।

भ्रष्टाचार र तस्करी

यो वर्ष मुलुकको राजनीतिमा तस्कर र कमिशनस्वरहरूको बलियो पकड रह्यो। कुर्यात तस्करहरूको नाम मुलुकको राजनीतिक वृत्तमा विशेष चर्चित रह्यो। बाह्रय मुलुकबाट किलो किलो सुन तस्करी गरेर मुलुकमा भित्र्याउने र त्यसलाई पुनः तस्करीको मार्गबाट सुन महंगो भएका मुलुकहरूमा पठाउनेहरूको गिराह पार्टीहरूको विभाजन गराउने, सरकार बनाउने र पल्टाउने काममा सक्रिय रह्यो। स्वयं जिम्मेवार मन्त्री

र पार्टीका नेताहरूको नाम यो तस्करीमा मुछिएर आयो।

सुन तस्करी जसरी नै यो वर्ष लागू पदार्थको ओसारपसारका केही अपराधपूर्ण घटनाहरूको पर्दाफास भयो। संस्थागत ढंगले लागू पदार्थ तथा विस्फोटक पदार्थको ओसारपसार हुने केही प्रामाणिक घटनाहरूले मुलुकको शान्ति सुरक्षाको स्थिति गम्भीर मोडमा पुगेको प्रमाणित गरे। ती घटनाहरूले या त सरकारी निकायहरू निकम्मा छन् या सरकारी निकायको विभिन्न तहमा त्यस्ता अपराधीहरूको पकड छ भन्ने मान्यतालाई बलियो बनायो।

यो वर्ष भ्रष्टाचार, डकैतीका रूपमा अगाडि आयो। वर्षको सबैभन्दा चर्चित घटना चेज एयर प्रकरणको नाममा भएको ठगी नै रह्यो। नेकपा (माले) का तर्फबाट नेपाली कांग्रेसको सरकारमा समाहित मन्त्री यामलाल कँडेलको मातहतमा रहेको पर्यटन मन्त्रालयले अमेरिकाको चेज एयर कम्पनीबाट एउटा बोइङ जहाज भाडामा ल्याउने नाममा ७ लाख ८४ हजार ७ सय ५० अमेरिकी डलर चेज एयर कम्पनीलाई निकासी दिएको कागज बनायो। अधिल्लो सरकारले जहाज भाडामा लिनका लागि टेण्डर आह्वान गरेका थिए। विश्वका १० वटा कम्पनीले २६५० अमेरिकी डलर प्रतिघण्टाको दरदेखि ३२०० अमेरिकी डलर प्रतिघण्टासम्म माग गरी टेण्डर भरेंका थिए। तर ती सबै टेण्डर खारेज गरी अमेरिकाको चेज नाम गरेको कम्पनीबाट प्रतिघण्टा २८५० डलर प्रतिघण्टाका दरले भुक्तानी दिएर ठाडो कागजको भरमा जहाज मगाउने निर्णय भयो। निर्णयको लगत्तै चेज एयरलाई रकम भुक्तानी दिने काम भयो। यसरी पैसा पठाउने काम आर्थिक अनुशासनको सामान्य नियम विपरीत थियो। यति भएर पनि चेज एयर कम्पनीले जहाज पठाएन। सरकारले गरेको यो ठाडो डकैतीका विरुद्ध बाक्लै आवाज उठ्न थालेपछि सरकारले परस्पर विरोधी वक्तव्यहरू दिन थाल्यो। त्यसपछि पैसा कहाँ हराएको छ भनेर खोजी गर्नका लागि पुनः अर्को ७० हजार डलर सरकारले खर्च गर्‍यो। यथार्थमा कम्पनी र जहाज भाडामा लिन काम एउटा खेल मात्र थियो।

समग्रमा भन्नुपर्दा यो वर्ष कार्यपालिकाद्वारा मानवअधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने सवालमा उदासिनता देखाइयो। मानवअधिकार वर्ष सन् १९९८ राष्ट्रिय समिति गठन गरी त्यसमार्फत मानवअधिकार सम्बन्धी विविध कार्यक्रमहरूको आयोजना गरिएता पनि कार्यपालिकाका अन्य व्यवहारहरूका कारण त्यस्ता कार्यक्रमहरूको प्रभाव न्यून रह्यो। हत्या र हिंसा नेपालकै इतिहासमा उल्लेख्य रह्यो। मानवअधिकार आयोगको गठन गर्नेतर्फ कुनै कदम चालिएन। यी कारणबाट यो वर्ष मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रको ५० औं वार्षिकोत्सव भए पनि कार्यपालिकाद्वारा मानवअधिकार हननको अन्त्यको साटो बढावा दिइएको देखियो। यसर्थ मानवअधिकारको क्षेत्रमा कार्यपालिकाको भूमिकाप्रति सन्तुष्टि व्यक्त गर्ने ठाउँ भेटिएन।

(ग) व्यवस्थापिका

जनप्रतिनिधिमूलक शासन व्यवस्थामा कानूनद्वारा राज्य सञ्चालन (Administration by rule of law) हुने र कानून निर्माणको काम व्यवस्थापिकाले गर्ने हुनाले यसको स्थान उच्चतम र महत्वपूर्ण मानिएको छ। यसका अतिरिक्त सार्वभौमसत्ता सम्पन्न जनताको सर्वोच्च जनप्रतिनिधि संस्थाको नाताले जनइच्छा र आकांक्षाको परिपूर्ति गर्ने निकाय पनि व्यवस्थापिका नै हो।

व्यवस्थापिकाको अर्को नाम संसद पनि हो। संसद शब्दले एक सदनात्मक र दुई सदनात्मक व्यवस्थापिका दुवैलाई जनाउँछ। बेलायतमा House of Commons (तल्लो सदन) र House of Lords (माथिल्लो सदन), भारतमा Lok Sabha (तल्लो सदन) र Rajya Sabha (माथिल्लो सदन), नेपालमा House of Representatives (तल्लो सदन) र National Assembly (माथिल्लो सदन) लाई समुच्चमा जनाउने शब्द “संसद” नै हो।

नेपालमा वालिग मताधिकारको आधारमा प्रत्यक्ष निर्वाचन पद्धतिअनुसार जनप्रतिनिधिहरूको निर्वाचन गरिने परम्पराको थालनी भएको त्यति धेरै वर्ष भएको छैन। २००७ सालभन्दा अगाडि १०४ वर्षसम्मको जहानिया निरंकुश शासन, २००७ सालदेखि २०१५ सालसम्म अस्थिर बहुदलीय शासन, २०१५ देखि २०१७ सालको बीचमा डेढ वर्षको जनप्रतिनिधिमूलक शासन, २०१७ देखि २०४६ सालसम्म निर्दलीय शासन, व्यवस्था संचालन भएको देश नेपालले २०४६ सालमा सम्पन्न ऐतिहासिक जनआन्दोलनको माध्यमबाट बहुदलीय शासन व्यवस्थाको पुनर्स्थापना भएपछि बनेको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ द्वारा व्यवस्थित शासन प्रणालीको अनुभव र अभ्यास गरिरहेको छ।

नेपालमा द्विसदनात्मक व्यवस्थापिकाको गठन

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को भाग ८ को धारा ४४ ले “श्री ५, प्रतिनिधिसभा र राष्ट्रियसभा नामका दुई सदनसहितको व्यवस्थापिका हुनेछ जसलाई संसद भनिनेछ” भनी राजालाई संसदको एक अभिन्न अंग बनाई संवैधानिक राजतन्त्रको विकासमा जोड दिएको छ। यद्यपि राजा भएका सबै

देशमा राजा वा रानीलाई संसदको अंग मानिएको छैन जस्तो कि जापानमा त्यहाँको सम्राटलाई संसदको अभिन्न अंगको रूपमा लिइएको छैन। त्यसैगरी, राष्ट्रपति भएको देश नै भए पनि (भारत) मा राष्ट्रपतिलाई संसदको एक अभिन्न अंग मानिएको हुँदा के देखिन्छ भने व्यवस्थापिकाको गठनको सम्बन्धमा विश्वव्यापीरूपमा एउटै सर्वस्वीकार्य प्रचलन छैन। यस्तो कुरामा सम्बन्धित देशको राजनीतिक, साँस्कृतिक, आर्थिक, सामाजिक र परम्परागत मूल्य एवं मान्यताका कुराहरूले असर पारेको हुन्छ।

दक्षिण एसियाका सातवटा देशहरूमध्ये भूटान, बंगलादेश, मालदिभ्स र श्रीलंकाले एक सदनात्मक व्यवस्थापिकाबाटै काम लिइआएका छन् भने भारत, नेपाल र पाकिस्तानले दुईवटा सदनसहितको व्यवस्थापिका स्वीकार गरेका छन्। एक सदनात्मक व्यवस्थापिका र द्विसदनात्मक व्यवस्थापिकाको उपयोगिता र अनुपयोगिताको सम्बन्धमा शताब्दियौँदेखि नै मतमतान्तर हुँदै आएको र फाइदा र बेफाइदाका पक्षमा अनेकौँ तर्क दिइँदै आएको पाइन्छ तपनि भूगोल तथा जनसंख्याको हिसाबले सानो मानिएका देशहरूको लागि एक सदनात्मक व्यवस्थापिका नै बढी व्यवहारिक र कम खर्चिलो हुने कुरामा आधारयुक्त तर्कहरू प्रस्तुत भएको पाइन्छ। हुन पनि एक फ्रान्सिसी चिन्तक आवेसियस (Mr. Abbe Sieyes) को तर्कलाई मान्ने हो भने द्विसदनात्मक व्यवस्थापिकाको कुनै औचित्य छैन। उनले भनेका छन्- “दुई सदन भएको संसदमा यदि दोस्रो सदन पहिलो सदनसँग सहमत भएन भने त्यो दुर्भाग्य हुनेछ र यदि पहिलोसँग सहमत भयो भने दोस्रो बेकम्मा ठहरिनेछ।” नेपालमा प्रचलनमा आएको द्विसदनात्मक व्यवस्थापिकाको सदनगत काम, कर्तव्य र अधिकारतर्फ विचार गर्दा प्रतिनिधिसभा नै केन्द्रविन्दुमा रहेको र यो सदनकै बढी वर्चस्व रहेको देखिन्छ।

व्यवस्थापिकाको काम, कर्तव्य र अधिकार:

सामान्य र परम्परागतरूपमा हेर्ने हो भने कानून बनाउनु नै व्यवस्थापिकाको प्रमुख काम हो। तर आधुनिक जनकल्याणकारी शासन व्यवस्थामा सरकारको कार्यक्षेत्र र

भूमिका जटिल बन्दै गएको र जिम्मेवारी थपिँदै गएको परिप्रेक्ष्यमा व्यवस्थापिकाको दायित्व पनि सोही अनुपातमा वृद्धि हुँदै गएको छ। सरकारको गठन र विघटन गर्नेदेखि कार्यपालिकाद्वारा निर्मित नियम, नीति तथा निर्णयहरूमा समेत फेरबदल गर्न सक्ने सर्वाधिकार सम्पन्न व्यवस्थापिकाको काम यतिमात्रै हो भनेर रेखांकन गर्न पनि नसकिने भएको छ। व्यवस्थापिकाको काम, कर्तव्य र अधिकार व्यापक र विस्तृत भए तापनि व्यवस्थापिकाद्वारा सम्पादन गरिने मुख्य-मुख्य कामहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छः

- (१) विधायनसम्बन्धी काम,
- (२) सरकारको कामको मूल्यांकन र लेखाजोखा गर्ने काम,
- (३) राजश्व र व्ययको जाँचसम्बन्धी काम,
- (४) सार्वजनिक लेखाको जाँचसम्बन्धी काम,
- (५) प्रत्यायोजित व्यवस्थापनसम्बन्धी काम,
- (६) सरकारले दिएको आश्वासन पूरा भए/नभएको जाँच गर्नेसम्बन्धी काम,
- (७) सरकार निर्माणको काम,
- (८) सरकारउपर विभिन्न ढंगले नियन्त्रण राख्ने काम,
- (९) सन्धि/सम्झौतालाई स्वीकृति प्रदान गर्ने काम,
- (१०) विदेश नीतिलाई मूल्यांकन गरी सरकारलाई सुझाव दिनेसम्बन्धी काम,
- (११) महाभियोग लगाई सर्वैधानिक अंग र निकायका पदाधिकारीहरूलाई अनुशासनमा राख्ने काम,
- (१२) दण्ड सजाय प्रस्तावित गर्ने काम,
- (१३) सरकारउपर अविश्वासको प्रस्ताव राखी सरकारलाई हटाउने र नवनिर्मित सरकारलाई विश्वासको मत प्रदान गर्नेसम्बन्धी काम,
- (१४) तल्लो सदनबाट माथिल्लो सदनका सदस्यहरू निर्वाचन गर्नेसम्बन्धी सदनगत काम, कर्तव्य र अधिकार निर्वाह गर्ने जस्ता महत्वपूर्ण दायित्व रहेको छ।

प्रतिनिधिसभाको गठन

सम्वत् ०४६ सालमा सम्पन्न ऐतिहासिक जनआन्दोलनबाट राजनीतिक व्यवस्थाको परिवर्तन भएपछि बनेको नेपाल अधिराज्यको संविधान, ०४७ अनुसार प्रतिनिधिसभा सदस्यको २ सय ५ स्थानको लागि ०४८ वैशाख २९ गते आमनिर्वाचन सम्पन्न भयो। उक्त निर्वाचनमा २ सय ५ स्थानका लागि १ हजार ३ सय ४५ जना उम्मेदवार थिए। प्रथम प्रतिनिधिसभाको प्रथम अधिवेशन अवधिभित्र प्रतिनिधिसभातर्फ ७३ दिनमा ९५ पटक बैठक बसेको थियो।

राष्ट्रिय सभाको गठनः

संसदको माथिल्लो सदन अर्थात् राष्ट्रिय सभाको गठन सम्वत् ०४८ असार ६ गतेसम्म भैनसकेकाले उक्त दिनदेखि

प्रारम्भ हुने गरी संसदको अधिवेशन बस्न आह्वान भएको भएता पनि असार १३ गते बृहस्पतिबार साँझ ७:०० बजे मात्र राष्ट्रियसभाको प्रथम बैठक बस्न सक्यो। त्यसभन्दा अगाडि संविधानको धारा ४६ को उपधारा (१) को खण्ड (ख) र (ग) अनुसार ०४८ असार १२ गते राष्ट्रिय सभाका लागि सम्पन्न भएको निर्वाचनमा नेपाली कांग्रेस पार्टी ३१ स्थानमा, ने.क.पा. (एमाले) १६ स्थानमा, संयुक्त जनमोर्चा नेपाल २ स्थानमा र नेपाल सद्भावना पार्टी १ स्थानमा गरी ५० जना सदस्यहरू निर्वाचित भएका थिए भने श्री ५ महाराजाधिराजबाट असार १३ गते नै १० जना सदस्यहरू मनोनित गरिबक्सिएपछि सभाका जम्मा ६० जना सदस्यहरूको गठन विधि पूरा भएको थियो।

अधिवेशनहरू

राष्ट्रिय सभाको पहिलो अधिवेशनका विभिन्न ६ दिनका बैठकहरूमा ५५ जना सदस्यहरूले श्री ५ बाट बक्संको सम्बोधनमा उल्लिखित श्री ५ को सरकारको नीति तथा कार्यक्रममाथिको छलफलमा भाग लिनुभई आफ्ना विचार, धारणा र तर्कहरू प्रस्तुत गर्नुभएको थियो। असार २६ गते राष्ट्रिय सभामा आर्थिक सर्वेक्षण पेश भयो भने असार २७ गते आय-व्ययको वार्षिक अनुमान टेकुल गरिएको थियो। ११ वटा जरूरी सार्वजनिक महत्वको प्रस्तावमाथि छलफल भएको थियो। २५ वटा विषयमा सम्बन्धित मन्त्रीहरूको ध्यान आकर्षण गरिएको थियो भने उक्त सभामा उत्पत्ति भएका मूल विधेयक ३ र संशोधन विधेयक ३ गरी जम्मा ६ वटा विधेयकहरू पारित भएका थिए। राष्ट्रिय सभामा मौखिक-१ सय ६२, लिखित-८ र अल्पसूचना-१ समेत गरी जम्मा १७१ प्रश्नहरू सोधिएका थिए र तिनको उत्तर दिइएको थियो। राष्ट्रिय सभाको प्रथम अधिवेशन ०४८ असार १३ गते प्रारम्भ भै ०४८ असोज १३ गतेसम्म जम्मा ९५ दिन चालू रह्यो र ती दिनहरूमध्ये ४० दिनमा ५६ पटक बैठक बसी १ सय १० घण्टा ११ मिनेट स्वास कार्यमा स्वर्च भयो। दोस्रो अधिवेशन (अर्थात् हिउँदे अधिवेशन) पहिलो अधिवेशन भन्दा कम अवधि चल्यो। तल्लो सदन (प्रतिनिधिसभा) २४ दिन र माथिल्लो सदन (राष्ट्रिय सभा) २९ दिनका लागि मात्र बसेको थियो। सम्वत् ०४९ असार १५ गते प्रारम्भ भई ८० दिन चालू रहेर भदौ ३१ गते तेस्रो अधिवेशन समापन भयो। तेस्रो अधिवेशनकालमा प्रतिनिधिसभामा मानव अधिकारको विषयले विधिर्वत् प्रवेश पनि पायो। मानव अधिकार तथा मौलिक हकहरू उल्लंघन भएको भन्ने जरूरी सार्वजनिक महत्वको प्रस्ताव (प्रस्तावक मा. फलनाथ खनाल, ने.क.पा.(एमाले) उपर छलफल भै गृहमन्त्री (मा. शेरबहादुर देउवा) बाट उत्तर लिने काम भयो। चौथो अधिवेशन तुलनात्मकरूपले लामै समय चल्यो। सम्वत् ०४९ फागुन ३ देखि चैत २६ गतेसम्म जम्मा ५३ दिनमा ३१ दिन चालू रहेको अधिवेशनले प्रतिनिधिसभातर्फ ३४ पटक बैठक बसी १ सय ५९ घण्टा स्वास कार्यमा बिताएको थियो।

पाँचौं अधिवेशनमा मानव अधिकारको संरक्षण र

सम्बर्द्धनसम्बन्धी विषयले पनि सदनमा प्रवेश पायो। प्रतिनिधिसभाको विशेष अधिवेशन सकिएको भोलिपल्ट अर्थात् ०५० फागुन २४ गतेदेखि संसदको छैटौँ अधिवेशन प्रारम्भ भई जम्माजम्मी २/३ दिनको अवधिभर विधेयक सत्र (Bill Session) को रूपमा छैटौँ अधिवेशन चालू रहे तापनि संसदीय कार्यबाहीमा भने प्रतिनिधिसभातर्फ जम्मा १९ दिनमा २१ पटक बैठक बसी ११० घण्टा खास संसदीय कारवाहीमा खर्च भएको थियो। विधेयक सत्र भइकन पनि दुवै सदनबाट १।१ गरी जम्मा २ वटा विधेयक पारित हुन सकेको थियो। ०५१ असार २७ गते प्रतिनिधिसभा विघटनको घोषणा भएपछि २८ गते राष्ट्रिय सभा पनि श्री ५ बाट अन्त्य गरिबक्स्यो।

सम्बत् ०५१ कार्तिक २९ गतेको मध्यावधि निर्वाचनपछिको अधिवेशन अर्थात् संसदको आठौँ अधिवेशन ०५१ मंसिर २८ गते बुधवार दिनको १:०० बजे प्रारम्भ भयो। सभामुख र उपसभामुखको निर्वाचनपछि अर्थात् पुस ७ गते प्रधानमन्त्री मनमोहन अधिकारीद्वारा प्रस्तुत विश्वासको प्रस्तावमा मतदान हुँदा उहाँलाई १ सय ९८ सदस्यहरूले विश्वासको मत दिएका थिए।

आठौँ अधिवेशनमा ७ वटा विषयहरूमा सम्बन्धित मन्त्रीको ध्यान आकर्षण गरिएको र मौखिक प्रश्न ५४४, अल्प सूचनाको प्रश्न १६ र लिखित प्रश्न ६ वटा सोधिएको र तिनको जवाफ दिइएको थियो।

६ महिनाअगाडि संयुक्त सरकार गठन गर्न सकिने पर्याप्त अवसर हुँदा पनि नेकपा (एमाले) लाई अल्पमतको सरकार गठन गर्न दिई सर्वसम्मत ढंगबाट विश्वासको मतसमेत दिएका नेपाली कांग्रेस, राप्रपा र सद्भावनाले ६ महिनापछि आएर नेकपा (एमाले) लाई सरकार चलाउन नदिने अठोट गरेको स्पष्ट देखापर्‍यो। एमालेको सरकारविरुद्ध अविश्वासको प्रस्ताव प्रस्तुत गर्न विशेष अधिवेशनका लागि समावेदन चढाइयो। प्रधानमन्त्री मनमोहन अधिकारीको सिफारिशमा श्री ५ बाट असार ११ गते संसदको नवौँ अधिवेशनका निमित्त मिति तोकिबक्सिएको थियो। जेठ २६ गते प्रधानमन्त्री मनमोहन अधिकारीले प्रतिनिधिसभा विघटन गरी मंसिर ७ गते अर्को चुनाव गर्न मिति तोकिबक्सन श्री ५ समक्ष सिफारिस गर्नुभयो। भदौ १२ गते सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिनिधिसभा पुनर्स्थापनाको पक्षमा फैसला भयो। भदौ २५ गते प्रधानमन्त्रीविरुद्धको अविश्वासको प्रस्ताव १ सय ७ मतले पारित भएपछि सोही दिन साँभ प्रधानमन्त्री मनमोहन अधिकारीले राजिनामा दिनुभयो। संसदको नवौँ अधिवेशन ०५२ भदौ २९ गते प्रारम्भ भै पुस २१ गतेसम्म जम्मा १ सय १४ दिन चालू रह्यो। उक्त दिनहरूमध्ये प्रतिनिधिसभामा ५७ दिनमा ६४ पटक बैठक बस्यो र बैठकले जम्मा १ सय ९६ घण्टा ५० मिनेट खास कार्यमा लगायो।

संसदको नियमित (दशौँ) अधिवेशन ०५३ असार १२ देखि प्रारम्भ भयो। दशौँ अधिवेशनमा प्रतिनिधिसभाको बैठक ७४ दिनमा ७८ पटक बस्यो र राष्ट्रियसभाको बैठक ४८ दिनमा ५५ पटक बस्यो। दशौँ अधिवेशनमा मानव अधिकार आयोग

विधेयक गैरसरकारी विधेयकको रूपमा पारित गरियो।

संसदको नियमित दशौँ अधिवेशन समाप्त भएको दुई महिना पनि नबित्दै प्रतिनिधिसभाका १०२ जना सदस्यहरूले ०५३ मंसिर २३ गते समावेदन चढाए। प्रधानमन्त्री शेरबहादुर देउवा सरकारमाथि “संसदको विश्वास छैन” भन्ने प्रस्ताव प्रस्तुत गर्न उक्त समावेदन चढाइएको थियो तर अविश्वासको प्रस्तावबाट प्रधानमन्त्री शेरबहादुर देउवाको सरकार ढलेन।

सम्बत् ०५३ फागुन २० गतेदेखि ०५३ चैत १२ गतेसम्म २९ दिन चालू रहेको ११ औँ अधिवेशनमा दुवै सदनतर्फ ९।९ दिन १०।१० बैठक चली प्रतिनिधिसभातर्फ २६ घण्टा र राष्ट्रिय सभातर्फ ९ घण्टाको समय खास कार्यमा खर्च भएको थियो।

०५३ फागुन २८ गते गठित राप्रपाका नेता लोकेंद्रबहादुर चन्दको नेतृत्वमा नेकपा (एमाले) र नेपाल सद्भावना पार्टीसहितको संयुक्त सरकार नेपालको लागि दोस्रो अभ्यासका रूपमा रह्यो।

नियमित बाह्रौँ अधिवेशन प्रारम्भ भएको ९५ दिनपछि प्रधानमन्त्री लोकेंद्रबहादुर चन्दका विरुद्ध ०५४ असोज १६ गते अविश्वासको प्रस्तावउपर छलफल प्रारम्भ भै असोज १८ गतेको बैठकमा निर्णयार्थ प्रस्तुत हुँदा प्रस्तावको पक्षमा १ सय ७ मत र विपक्षमा ९४ मत परेकाले प्रधानमन्त्रीको पदबाट लोकेंद्रबहादुर चन्दले श्री ५ समक्ष चढाउनुभएको राजिनामा मौसूफबाट स्वीकृत गरिबक्स्यो राप्रपाका सूर्यबहादुर थापालाई प्रधानमन्त्रीको पदमा नियुक्त गरिबक्स्यो।

०५४ असोज २१ गते नेपाली कांग्रेस पार्टी र नेपाल सद्भावना पार्टीको समर्थनमा सूर्यबहादुर थापा प्रधानमन्त्री नियुक्त हुनुभएपछि उहाँलाई चन्द्रपक्षीय सांसदहरू र स्वयं लोकेंद्रबहादुर चन्दले पनि सूर्यबहादुर थापालाई रा.प्र.पा.ले संसदीय दलको नेता बनाएको छैन भन्ने आरोप लगाउनुभयो।

०५४ असार १२ गते प्रारम्भ भएको बाह्रौँ अधिवेशन ०५४ आश्विन २३ गतेसम्म जम्मा १ सय ६ दिन चालू रह्यो। उक्त अवधिमा प्रतिनिधिसभातर्फ ७२ दिनमा ९२ पटक बैठक बस्यो र बैठकले ३ सय ३९ घण्टा १८ मिनेट समय लियो। त्यसैगरी राष्ट्रिय सभातर्फ ५३ दिनमा ६५ पटक बैठक बस्यो र बैठकले १ सय १७ घण्टा ५५ मिनेट समय लियो।

कसैको पनि बहुमत नभएको कारणले सत्तामा जाने अवसर सवैलाई खुला भएको भए तापनि एक वर्षभित्रै २।३ वटा सरकारको गठन र विघटन भैरहुनु सर्वत्र चिन्ताको विषय थियो। यमरी सत्तामा आएको हेराफेरीको विकृतिले राष्ट्रिय राजनीतिमा मात्र संकट ल्याएको नभै राष्ट्रिय अर्थतन्त्र र सामाजिक संरचनामा नै प्रकारान्तरले नराम्रो प्रहार भएको अनुभव गरियो।

चन्द्रपक्षीय राप्रपा जसरी पनि सूर्यबहादुर थापाको प्रधानमन्त्रीत्वमा रहेको सरकारलाई हटाउने अभियानमा जुटिरहेको टिप्पणी सार्वजनिक भयो। चन्द्रपक्षीय राप्रपाको उक्त अभियानमा नेकपा (एमाले) को समर्थन यथावतरूपमा रहेकै थियो।

उपर्युक्त पृष्ठभूमिमा ०५४ पुस २४ गते नेकपा (एमाले) पक्षबाट आफ्नो विरुद्धमा अविश्वासको प्रस्ताव ल्याउने तयारी भैरहेको र आफ्नै दलका सदस्यहरूबाट पनि मतदानमा धोखा हुन सक्छ भन्ने आशंकाका प्रधानमन्त्री सूर्यबहादुर थापाद्वारा प्रतिनिधिसभाको विघटन गर्न श्री ५ समक्ष सिफारिश भयो। तत्क्षणमा नै रा.प्र.पा. पनि विभाजन भयो (२०५४ माघ ७) र नयाँ राप्रपाको नेतृत्व लोकेंद्रबहादुर चन्दले गर्नुभयो। अब नयाँतर्फ ८ र पुरानोतर्फ ११ सदस्य (प्रतिनिधिसभामा) संख्या भएको दुई छुट्टाछुट्टै राप्रपा (थापा) र राप्रपा (चन्द) संसदमा देखा परे।

उपर्युक्त ढंगबाट ०५४ असोज २० गते सांसद सूर्यबहादुर थापाको नेतृत्वमा गठन भएको सरकारको विरुद्धमा ०५४ पुस २४ गते अर्थात् ९४ दिनपछि अविश्वासको प्रस्ताव ल्याउने तयारी हुनु र उक्त प्रस्ताव छलनका लागि प्रतिनिधिसभाको विघटन गर्ने सिफारिश प्रधानमन्त्रीबाट हुनु नेपालको संसदीय राजनीतिमा देखापर्नेको अनौपल्यिक स्थिति र सत्ता हेराफेरीको चरमोत्कर्ष नै मान्नुपर्छ। यस घटनासँग जोडिएको अर्को रोचक पक्ष राजदरबार सचिवालयमा पुस २४ गते दर्ता भएको विघटनको सिफारिश र विशेष अधिवेशनको आह्वानका लागि दर्ता भएको समावेदनसम्बन्धी छुट्टाछुट्टै आवेदनमध्ये कुनले र किन प्राथमिकता पाउने भन्ने संवैधानिक प्रश्न खडा भयो। एकै दिन केही समयको फरक पारी दर्ता भएका छुट्टाछुट्टै विषयमध्ये कसले प्राथमिकता पाउने भन्ने व्याख्या गर्न सर्वोच्च अदालतसम्म श्री ५ महाराजाधिराजबाट सोधनी हुँदा लगभग डेढ महिनाको छलफलपछि सर्वोच्च अदालतले विशेष अधिवेशन नै बस्नुपर्ने राय सुभावा श्री ५ समक्ष टर्क्युएफछि प्रतिनिधिसभाको विशेष अधिवेशन बस्न ०५४ माघ २९ गतेको मिति तोकिएको थियो।

प्रधानमन्त्री सूर्यबहादुर थापालाई समर्थन दिँदा नेपाली कांग्रेस र राप्रपाले बाँकी अवधि आधा-आधा शासन गर्ने सहमति भएको हुँदा सूर्यबहादुर थापाले नेपाली कांग्रेसलाई सत्ता हस्तान्तरण गर्नुपर्छ भन्ने दवाव त्यतिबेला चर्केरूपमा प्रकट भएको देखियो। अविश्वासको प्रस्तावबाट हट्न नपर्ने र अविश्वासको प्रस्तावलाई विफल पार्न नेपाली कांग्रेसले सहयोग गर्ने भएमा पूर्व शर्तअनुसार नेपाली कांग्रेसलाई सत्ता हस्तान्तरण गर्न आफू सहमत हुने भन्ने प्रधानमन्त्री सूर्यबहादुर थापाको अभिव्यक्ति प्रकट भयो। फलतः ०४८ फागुन ८ गते बसेको प्रतिनिधिसभाको विशेष अधिवेशनको बैठकमा अविश्वासको प्रस्तावमार्फत मतदान हुँदा प्रस्तावको पक्षमा १ सय र विपक्षमा १ सय ३ मत परी अविश्वासको प्रस्ताव अस्वीकृत भयो।

०५४ फागुन २१ गते संसदको सबैभन्दा ठूलो दलको रूपमा स्थापित नेकपा (एमाले) पनि विभाजित हुन पुग्यो। सांसद श्रीमती सहाना प्रधानको अध्यक्षतामा ने.क.पा.(माले) नामको संसदीय दलको गठन भएपछि संसदमा सबभन्दा ठूलो दलको रूपमा नेपाली कांग्रेस पार्टी स्वतः देखापर्‍यो।

संसदको नियमित तेह्रौं अधिवेशन ०५४ चैत २१ गते प्रारम्भ

भयो। ०५४ साल चैत २८ गते प्रधानमन्त्री सूर्यबहादुर थापाले पूर्व सहमतिअनुसार नेपाली कांग्रेसको नेतृत्वमा सरकार गठन गर्ने वातावरण तयार गर्न प्रधानमन्त्री पदबाट राजिनामा दिनुभयो। उक्त घटना पनि सरकार गठन विघटनको क्रममा एउटा उल्लेख्य घटना नै भयो। तदनुरूप ०५४ चैत ३० गते नेपाली कांग्रेसका संसदीय दलका नेता गिरिजाप्रसाद कोइरालाको नेतृत्वमा संविधानको धारा ४२ (२) अनुसार नेपाली कांग्रेसको अल्पमतको सरकार गठन भयो। त्यतिबेला अल्पमतको सरकारलाई समर्थन दिन सत्ताबाट भर्खरै हटेको राप्रपाले जाँगर देखाएन, तटस्थ बस्यो। एमालेबाट छुट्टिएको नेकपा (माले) ले पनि चासो देखाएन, विरोध गर्‍यो र विरोधमै मतदान गर्‍यो। नबनियुक्त प्रधानमन्त्रीलाई विश्वासको मत दिई टेको लगाउने काम नेकपा (एमाले) ले गर्‍यो। नेकपा (एमाले) को समर्थनमा अल्पमतको कांग्रेसको सरकार चलायमान हुन थालेपछि ०५५ वैशाख ५ गतेको विश्वासको मतदानमा विपक्षमा मतदान गर्ने नेकपा (माले) कांग्रेससँग सहकार्य गरी सत्तामा जान संकल्पित भयो। गृहकार्य शुरू भयो। उपर्युक्तअनुसार संसदको नियमित तेह्रौं अधिवेशन ०५४ चैत २१ गते प्रारम्भ भई ०५५ वैशाख २५ गतेसम्म जम्मा ३६ दिन चालू रह्यो। उक्त अवधिमा प्रतिनिधिसभातर्फ २४ बैठक बसी ४९ घण्टा २५ मिनेट स्वरूप भयो। त्यसैगरी राष्ट्रिय सभामा १५ दिनमा १७ पटक बैठक बसी २६ घण्टा ३५ मिनेट समय स्वरूप भएको थियो।

तेह्रौं अधिवेशनमा प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाले प्रस्तुत गर्नुभएको विश्वासको प्रस्ताव पारित हुनुका साथै रिक्त उपसभामुख पदमा लीला श्रेष्ठ सुब्बा (नेकपा-एमाले) लाई निर्वाचित (निर्विरोध) गर्‍यो। तत्कालीन उपसभामुख रामविलास यादव, सूर्यबहादुर थापाको नेतृत्वमा गठित मन्त्रिपरिषद्मा समावेश हुनुभएकाले उपसभामुखको पद रिक्त रहेको थियो। सभाको नयाँ नियमावलीअनुसार सभाका स्थायी समितिहरू गठन गरिए। साथै सभाका कार्यव्यवस्था परामर्श समिति, विशेषाधिकार समिति र आचार समितिहरू गठन गरिए। उक्त अधिवेशनमा नै राजश्व चुहावटको छानबिनसम्बन्धी संसदीय संयुक्त समिति गठन गरियो र बाह्रौं अधिवेशनमा गठित राजश्व चुहावटको छानबिन गर्न सर्वदलीय संसदीय संयुक्त समितिको म्याद तेस्रो अधिवेशन शुरू भएको १५ दिनसम्म रहेकोमा सो समितिको म्याद समाप्त भएको मितिदेखि चौधौं अधिवेशन कालभरका लागि थप गरियो।

चौधौं अधिवेशनमा प्रतिनिधिसभामा उत्पत्ति भएका २५ वटा र राष्ट्रियसभामा उत्पत्ति भएका २ वटा विधेयक गरी जम्मा २७ वटा विधेयकहरू पारित भए। उक्त अधिवेशनमा नै शिक्षासम्बन्धी केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने विधेयक, ०५३ फिर्ता लिनसम्बन्धी प्रतिवेदन सम्बन्धित समितिले पेश गर्‍यो र तदनुरूप उक्त विधेयक फिर्ता लिन सहमति दिइयो।

संसदको तेह्रौं अधिवेशन सकिएपछि नेपाली कांग्रेसको नेतृत्वमा नेकपा (माले) सरकारमा सामेल हुनेबारेको गृहकार्य

प्रारम्भ भए पनि संसदको नियमित चौधौं अधिवेशन शुरू हुँदासम्म पनि गृहकार्य सकिएन। ०५५ वैशाख २५ गते तेह्रौं अधिवेशन सकिएर ०५५ असार १४ गते चौधौं अधिवेशन प्रारम्भ नभइन्जेल संसदमा प्रतिनिधित्व गर्ने राजनीतिक दलहरू आफ्ना-आफ्ना दलहरूको सुदृढीकरणमा जुटेको पाइयो।

संसदको चौधौं अधिवेशन पनि निकै नै घटनापूर्ण रह्यो। सहज र सरल ढंगबाट अधिवेशन सकिन पाएन। राजनीतिक दलहरूका संसदवाहिरका राजनीतिक खेल र गतिविधिहरूले संसदीय कार्यवाहीमा समेत प्रवेश पाई सदनका गतिविधिहरू प्रभावित हुने परम्पराले चौधौं अधिवेशनलाई पनि छाडेन। नेपाली कांग्रेसको अल्पमतको सरकारमा जान लालायित नेकपा (माले) ले विभिन्न माग राखी सडक आन्दोलनमा लागेका वामघटकहरूको समेत विश्वास लिएर आउनुपर्छ र सरकारलाई समर्थन गर्नुपर्छ भन्ने मनसाय नेपाली कांग्रेसले व्यक्त गरेपछि नेपाली कांग्रेसको अल्पमतको सरकार र नौ वटा वामपन्थी दलका प्रतिनिधिहरूबीच समसामयिक राजनीतिका विषयमा ०५५ साउन १४ गतेदेखि शुरू भएको वार्ता ११ चरणमा पूरा भई नौ वटासम्म सहमतिमा पुगी टुंगियो। वार्ता टुंगिएपछि मालेलाई सरकारमा जान बाटो खुल्यो। ०५५ भदौ १० गते माले सत्तामा सामेल भयो। नेकपा (माले) ले कांग्रेससँग सहकार्य गरेपछि पहिले कांग्रेसलाई समर्थन गर्ने एमालेले कांग्रेसको सरकार टिकाउन समर्थन गर्नुपरेन।

आफ्नो दलबाट छुट्टिएर बनेको दललाई नेपाली कांग्रेसले सरकारमा सामेल गराई नेकपा (एमाले) लाई राजनीतिक हिसाबले अछिरोमा पारेपछि उसले सघाउन नपर्ने भयो। तीव्र विरोधमा उत्रिए पनि हुन भयो। नभन्दै त्यस्तै भयो। प्रमुख प्रतिपक्षी नेकपा (एमाले) ले संसदको चौधौं अधिवेशनमा ०५५ भदौ २२ गते पहिलो पटक स्थगन प्रस्ताव प्रस्तुत गर्‍यो। स्थगन प्रस्तावलाई संसदीय व्यवस्थामा महत्वपूर्ण र निर्णायक विरोधको उपाय मानिन्छ। लगभग अविश्वासको प्रस्ताव सरह नै सरकारलाई अल्पमतमा पार्ने हतियारको रूपमा स्थगन प्रस्तावलाई लिने गरिन्छ। नेकपा (एमाले) ले साउन २२ गतेदेखि भदौ २ गतेसम्म जम्मा ३ वटा स्थगन प्रस्ताव पेश गर्‍यो तर एउटै पनि स्वीकृत हुन सकेन। त्यसरी पेश गरिएका स्थगन प्रस्तावहरूमा: (१) दैनिक उपभोग्य वस्तुहरूको मूल्यमा अत्यधिक वृद्धि भई सर्वसाधारण जनता महँगीको मारमा परेको, (२) नेपाली भूभाग कालापानी क्षेत्रमा रहेको भारतीय सेनालाई फिर्ता पठाउने र नेपालको सार्वभौम सत्ताको र अखण्डताको रक्षा गर्ने, र (३) शान्ति सुरक्षाको स्थिति दिन/प्रतिदिन गम्भीर बन्दै गएको तथा शान्ति सुरक्षा कायम गर्न सरकार असफल भएको र राजनीतिक समस्याको रूपमा देखापर्नेको माओवादी जनयुद्धलाई नियन्त्रण गर्ने नाममा सरकारले राज्य आतंक चलाइरहेको जस्ता विषयहरू रहेका थिए।

उपर्युक्त छुट्टाछुट्टै तीन विषयका स्थगन प्रस्तावहरूमध्येको दोस्रो प्रस्ताव सभामुखले “स्थगन प्रस्तावमा उल्लिखित विषय प्रतिनिधिसभा नियमावली ०५४ को नियम ८९ (क) बमोजिम

तत्काल घटेको घटना नभएकोले उक्त स्थगन प्रस्ताव नियमानुकूल नभएको देखिँदा प्रतिनिधिसभाको नियमावली ०५४ को नियम ८८ (१) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशबमोजिम अस्वीकृत गरिएको” जानकारी गराए अनुसार बैठकसमक्ष छलफलमा आउन सकेन। त्यसको विरोधमा एमाले सांसदहरूले साउन २७ गतेको प्रतिनिधिसभाको बैठकमा ५ घण्टासम्म रोष्ट्रम घेराउ र नाराबाजी गरेकाले उक्त दिन बैठक सञ्चालन हुन नसकी स्थगित गर्नुपरेको थियो।

माथि उल्लेख गरिएभैं प्रस्ताव छलफलमा नल्याइएपछि र छलफलमा आएका प्रस्तावहरू पनि अस्वीकृत भएपछि ०५५ भदौ ६ गते नेकपा (एमाले) ले उपत्यकामा लामो सडक आन्दोलनको घोषणा गर्‍यो।

चौधौं अधिवेशन सञ्चालन भएका बेलाको सदनका बैठकहरूको घटनाक्रमको पुनरावलोकन गर्दा भदौ ३ गते प्रतिनिधिसभाको बैठकमा घटेको एउटा संक्षिप्त तर सम्बेदनशील घटनालाई बिसर्न सकिँदैन। उक्त दिन बैठक चलिरहेको बेला दर्शकदीर्घाबाट अचानक नारा लगाइयो। दर्शकदीर्घाबाट यसरी नारा लागेको यो पहिलो घटना थियो। त्यस दिन दर्शकदीर्घामा वसेका अखिल नेपाल महिला संघका १८ जना महिलाहरूले “महिला अंश विधेयक पारित गर, हामीलाई अंश चाहिन्छ, चाहिन्छ” भन्ने नारा लगाए। नारा लगाउने महिलाहरूलाई तत्काल महिला सुरक्षाकर्मीहरूले सभा भवनबाट बाहिर निकाले। तत्कालै घटनाको छानबिन गर्न सभामुखबाट नियमाज्ञा पनि भयो।

चौधौं अधिवेशन घटनापूर्ण रहनुमा “स्थानीय स्वायत्त शासन विधेयक, ०५४” एक प्रमुख कारक तत्वको रूपमा देखा पर्‍यो। संसदमा थाँती रहँदै आएको उक्त विधेयक चौधौं अधिवेशनमा पनि पारित नगरी अल्फाडराख्नु युक्तिसंगत थिएन। प्रतिनिधिसभाको विकास समितिसँग सम्बन्धित उक्त विधेयकका सम्बन्धमा विषद विचार-विमर्श र छलफल भएको थियो। समितिले पारित गर्ने क्रममा सर्वसम्मत ढंगले निर्णय गर्न सकेन। अन्ततः समितिले मतदान प्रणालीबाट विधेयकमा भएका संशोधनहरूलाई पारित गरी प्रतिवेदनसहित सभामा पठाएको थियो। उक्त विधेयक दफावार छलफलसहित र मतदानबाट समेत पारित भई सदनसमक्ष प्रस्तुत भएकोमा सदनमा प्रतिपक्षी सांसदहरूले भदौ २४ गतेको बैठकमा “विधेयकलाई सहमतिको आधारमा पारित नगरेको” भन्ने आरोप लगाउँदै विरोध र नाराबाजी गरेकाले बैठक अवरुद्ध भई अगाडि बढ्न सकेन। २४ गतेदेखि बैठकमा नाराबाजी र अवरोध एकनास हुँदै गयो। २६ गतेको बैठकमा “स्थानीय निकायलाई अधिकार सम्पन्न बनाउनेपर्छ”, “बहुदलीयता विरोधी षडयन्त्र मूर्दावाद” र “नगरपालिकालाई आर्थिक श्रोत दिनैपर्छ” भन्ने नारा लाग्यो। त्यसरी नारा लगाउनेमा नेकपा (एमाले) र राप्रपाका सदस्यहरू थिए। २९ गतेको बैठकमा पनि यस्तै नारा लाग्यो। त्यतिबेला बैठकको अध्यक्षता प्रतिपक्षी दल नेकपा (एमाले) तर्फकी सांसद तथा उपसभामुख लीला श्रेष्ठ सुब्बाद्वारा गरिएको थियो।

सभामुख रामचन्द्र पौडेल अन्तर-व्यवस्थापिका संधको १०० औं अधिवेशनमा भाग लिन रुसको राजधानी मस्को जानुभएको थियो।

भदौ २९ गते मस्कोबाट फर्किएपछि संसदीय दलका नेताहरूसँग कुराकानी र वार्ताहरू गरी सभामुखले भदौ २४ गतेदेखिको बैठक अवरोधलाई साम्य पार्ने प्रयास भएको जानकारी बैठकसमक्ष दिनुभयो। तर प्रतिपक्षी सांसदहरू विकास समितिले प्रस्तुत गरेको रूपमा स्थानीय स्वायत्त शासन विधेयकलाई पारित गर्ने मनस्थितिमा रहेनन्। “सोहीरूपमा पारित गरिएमा स्थानीय निकायहरूमा दल त्याग गर्न पाइने र त्यसले अनुशासनहीनतालाई प्रश्रय दिने तथा संविधानको भावनाविपरीत हुने भएकाले सत्तापक्षले सहमतिमा साथ उक्त विधेयक पारित गराउनुपर्ने र जबरजस्ती पारित गराउने कोसिस भएमा नेकपा (एमाले) एउटा सांसद जीउँदो रहेसम्म पनि त्यसलाई कुनै हालतमा पनि जबरजस्ती गरेर पारित गराउन दिने छैन” भन्ने नेकपा (एमाले) का सांसदहरूको अभिव्यक्ति बैठकसमक्ष आयो, तर पनि विवाद टुंगिएन, फन् बढ्यो। सत्तापक्ष प्रस्तुत भएकैरूपमा नै विधेयक पारित गराउन अडिग रह्यो।

यसैबीच २०५५ असोज १ गतेका दिन बसेको प्रतिनिधिसभाको बैठकमा सभामुखले स्थानीय विकास मन्त्रीलाई विकास समितिको प्रतिवेदनसहितको स्थानीय स्वायत्त शासन विधेयक, ०५४ माथि छलफल गरियोस् भनी प्रस्ताव पेश गर्न अनुमति दिएपछि प्रतिपक्षी सांसदहरूद्वारा रोष्ट्रम घेरियो, सभामुखको डायसअगाडिको खाली भागमा प्रतिपक्षी सांसदहरू जम्मा भए, हो-हल्ला र नाराबाजी भयो। यस्तो परिस्थितिमा रोष्ट्रममा नै नगई आफ्नै आसनबाट स्थानीय विकास मन्त्रीले “विकास समितिको प्रतिवेदनसहितको स्थानीय स्वायत्त शासन विधेयक, ०५४ माथि छलफल गरियोस्” भनी प्रस्ताव पेश गरेपछि हो-हल्लाकै बीचमा छलफल भएको र पारित भएको घोषणा भयो। उक्त दिन बैठकभित्र सुरक्षाकर्मी (मर्यादापालकहरूको) संख्यामा वृद्धि गरी रोष्ट्रम, सभामुखको डायस र दर्शकदीर्घासमेतका ठाउँहरूमा सुरक्षाको विशेष प्रबन्ध मिलाइएको थियो। त्यति भइकन पनि बैठकमा सांसदहरूका बीच हात हालाहाल भयो। कहीलाई सामान्य चाटपटक लाग्यो। अग्रभागका मेच र डेस्कहरू तोडफोड भए। सभामुखको आसनअगाडिको डायस भत्कियो। त्यसरी प्रतिपक्ष र सत्तापक्षबीच सहमतिमा पुग्न लामो प्रयास गरिँदा पनि सो सफल हुन नसकेपछि “ध्वनि मत” द्वारा नै स्थानीय स्वायत्त शासन विधेयक पारित गरिएको घटना एक उल्लेखनीय घटनाको रूपमा रह्यो।

स्थानीय स्वायत्त शासनसम्बन्धी विधेयक पारित भएको कुरालाई विपक्षीहरूद्वारा प्रक्रिया पूरा नगरी पारित गरिएको र त्यसमा सभामुखले सत्तापक्षलाई पक्षपातपूर्ण ढंगले साथ दिएको आरोप लाग्यो। त्यसपछिका बैठकहरूमा सदनको कार्यबाहीको रेकर्ड उपलब्ध गराउन माग गर्दै पुनः बैठकहरू अवरूद्ध भए। बैठकको सम्पूर्ण कार्यबाहीको रेकर्ड दिन नमिल्ने नियमाज्ञा

सभामुखले गरेपछि पनि बैठक चलन सकेन। त्यस विषयलाई लिएर फण्डै २० दिन जति बैठक बस्ने र स्थगित हुने अनि सूचना टाँसद्वारा बैठक बस्ने मिति सार्ने काम भइरह्यो। अन्ततः सभामुखले पदअनुकूल आचरण नगरेकाले निजउपर महाभियोग लगाउने प्रस्ताव ल्याउने समाचार सार्वजनिक भयो। समस्याको निराकरणार्थ दिनभर सभामुखको कार्यक्षमता सर्वदलीय बैठक बस्ने र साँझपख सदनको बैठक बस्ने स्थगित गर्ने औपचारिकता निर्वाहको काममा मात्र संसद्को समय खेर गइरह्यो।

असोज २२ गते नेकपा (एमाले) का सांसद के.पी. शर्मा ओलीसमेत ५४ जना सदस्यहरूले “सभामुख रामचन्द्र पौडेलले पदअनुकूलको आचरण गरेको छैन” भनी प्रतिनिधिसभा नियमावली, ०५४ को नियम १ सय ८० को उपनियम (१) बमोजिम प्रस्ताव पेश गर्ने सूचना दिनुभएकोमा सो प्रस्तावउपर ०५५ असोज २४ र २५ गते छलफल तथा मतदान हुने कार्यक्रम रहेको थियो। तर छलफल हुने बैठकमा अध्यक्षता गरिरहनुभएकी उपसभामुख लीला श्रेष्ठ सुब्बाले निर्धारित कार्यक्रमलाई अगाडि नबढाई उपसभामुख पदबाट राजिनामा दिने जानकारी दिई सोही दिन राजिनामा दिनुभयो। उपसभामुखको अभावमा सभामुखले पदअनुकूल आचरण नगरेको भन्ने प्रस्ताव अर्को उपसभामुखको निर्वाचन नभएसम्मका लागि स्थगित भयो। त्यसपछि असोज २८ गतेको बैठकले नेकपा (माले) का भोजराज जोशीलाई उपसभामुखमा निर्विरोध निर्वाचन गरेपछि सभाको बाँकी रहेको मुख्य काम अर्थात् सभामुखले पदअनुकूल आचरण नगरेको भन्ने प्रस्ताव उपसभामुखको अध्यक्षतामा असोज ३ गते छलफल भै टुंगो लाग्यो। सभामुखले पदअनुकूल आचरण गरेको छैन भन्ने प्रस्तावमा छलफल भएपछि भएको मतदानमा प्रस्तावको पक्षमा ५५ मत र विपक्षमा १२३ मत परी उक्त प्रस्ताव अस्वीकृत भई सभामुखले पदअनुकूल आचरण नगरेको भन्नेसम्बन्धी प्रकरणको टुंगो लाग्न गएको थियो। उक्त प्रकरणमा नेकपा (एमाले) ले उपसभामुख पद गुमायो भने नेकपा (माले) ले उपसभामुखको पद हात पऱ्यो।

संसदको चौधौं अधिवेशन कालमा रा.प्र.पा.का सांसद स्वोभारी रायले काठमाडौंको एउटा होटलमा त्यहाँको सुरक्षा गार्डलाई हातपात गरेको र बन्दूक देखाई ज्यान मार्नेसमेतको उद्योग गरेको भनी पक्राउ गरिएको सूचना जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंबाट आएको जानकारी सभालाई दिइएको थियो। उक्त अधिवेशनमा प्रतिनिधिसभाका सांसद मिर्जा दिलसाद वेग (राप्रपा) को अज्ञात बन्दूकधारीहरूबाट ०५५ असार १५ गते हत्या भएको विषयमा सरकारले सुरक्षा प्रदान गर्न नसकेको भन्ने पनि आरोप सरकारउपर लगाइएको थियो।

संसदको चौधौं अधिवेशनमा प्रतिनिधिसभाको बैठक ०५५ असार १४ गते आइतबार प्रारम्भ भई ०५५ कार्तिक १ गते आइतबारसम्म जम्मा १ सय १३ दिन चालू रह्यो। यी दिनहरूमध्ये ६६ दिनमा ७८ पटक प्रतिनिधिसभाको बैठक

बस्यो र बैठकले ३ सय १० घण्टा ५० मिनेट समय लियो। त्यसैगरी, राष्ट्रिय सभातर्फ १ सय १३ दिनमध्ये ४९ दिनमा ५७ पटक बसी १ सय १९ घण्टा ५० मिनेट समय व्यतीत भएको थियो।

चौधौ अधिवेशन बजेट सत्र भएकाले उक्त अधिवेशनमा अर्थमन्त्रीबाट आ.व. ०५५/०५६ को लागि राजश्व र व्ययको अनुमान प्रस्तुत भयो र आ.व. ०५४/०५५ को आर्थिक सर्वेक्षण पेश गरियो। अधिवेशनमा संवैधानिक निकायका वार्षिक प्रतिवेदनहरू र संसदीय समितिका प्रतिवेदनहरू पनि सदाभै पेश गरिए। त्यसैगरी प्रतिनिधिसभामा ३ वटा जरूरी सार्वजनिक महत्त्वका प्रस्तावहरूमाथि छलफल हुनुका साथै ८ वटा विषयमा सम्बन्धित मन्त्रीको ध्यानाकर्षण गरियो र १ हजार २ सय ६२ वटा मौखिक प्रश्न र २२ वटा लिखित प्रश्न सोधियो र तिनको उत्तर दिइयो।

चौधौ अधिवेशनमा देशको शान्ति, सुव्यवस्था र माओवादी गतिविधि नियन्त्रण सम्बन्धमा भएको कारबाहीको विषयमा छानबिन गर्न सदस्यहरूबाट संसदीय समिति गठन गर्ने माग भैरहेको सन्दर्भमा राज्यव्यवस्था समितिलाई आवश्यक जाँच-पडताल गरी सदनमा प्रतिवेदन पेश गर्न निर्देशन दिइएको थियो।

संसदीय समितिहरूलाई प्रभावकारी पार्नेतर्फ भएका प्रयासहरू

सरकारी क्रियाकलापहरूको क्षेत्राधिकार दिनानुदिन विस्तारित भैरहेको सन्दर्भमा व्यवस्थापिकाले विधि निर्माणमा जोड दिनुपर्ने र सरकारको कामका सम्बन्धमा अनवरत दृष्टि पुऱ्याउनुपर्ने भएको छ। संसद वा सदनका बैठकहरूमा राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिकलगायत राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय मामिलाका कुराहरूलाई प्रवेश गराएर निचोड निकाल्न व्यवहारिक र उपयोगी नहुनुका साथै समयले पनि

नभ्याउने हुँदै गएको सन्दर्भमा सुक्ष्म कामहरू गरी संसदीय दायित्व निर्वाह गर्न वैकल्पिक संयन्त्रको खोजी गर्दा संसदीय समितिहरूको स्थापना र विकास हुँदै आएको हो। विभिन्न प्रयोजनार्थ गठन भएका संसदीय समितिहरूले व्यापक र विस्तृत ढंगबाट काम गर्दै जाँदा कार्यपालिकालाई व्यवस्थापिकाप्रति उत्तरदायी र जवाफदेही बनाउन सकिएकोले नै एक सदनात्मक वा दुई सदनात्मक व्यवस्थापिका भएका संसारका सबै व्यवस्थापिकाले समिति प्रणालीकै माध्यमबाट काम गर्दै आएको पाइन्छ।

संसदीय समिति स्थापनाका कारणहरू:

सदनीय कार्यबोभलाई कम गराई गम्भीर चिन्तन र प्रभावकारी ढंगले विषयगत विश्लेषणमा सघाउ पुऱ्याउन नै संसदीय समितिहरू स्थापना गरिएका हुन्। संसदीय व्यवस्थाको जननी मानिएको बेलायतमा संसदीय समितिलाई सुक्ष्म सदन (Mini Parliament) भनिएको र पहिलो लिखित सिविधान निर्माण गर्ने देश संयुक्त राज्य अमेरिकाको अमेरिकी कांग्रेसमा समितिहरूलाई संसदीय कार्यशाला (Parliamentary Workshop) को रूपमा नामाकरण गरिएकोबाट पनि संसदीय समितिहरूको अनिवार्य आवश्यकताको पुष्ट्याई हुन्छ। बृहत्, जटिल र विस्तारित कार्यक्षेत्र ओगटेको राज्य संयन्त्रको समुचारूपमा लेखाजोखा, छानबिन, अध्ययन, अनुसन्धान आदि काम गर्ने जिम्मेवारी पूरा गर्न संसद स्वयं सक्षम नहुने भएकाले छुट्टाछुट्टै कामहरूका लागि बेग्लाबेग्लै समितिहरू गठन गर्नुपर्ने हुन्छ।

प्रतिनिधिसभाको पहिलो अवधिको सातवटा अधिवेशन कालमा समितिहरूबाट विधेयक र अन्य गतिविधिका सम्बन्धमा सम्पादन गरिएका क्रियाकलापहरू निम्नानुसार रहेका छन्:-

संसदीय स्थायी समितिहरूको क्रियाकलाप					
प्रतिनिधि सभाको प्रथमदेखि सातौं अधिवेशनकालसम्म					
समितिको नाम (प्र.स. नियमावली ०४८)	बैठक संख्या	बैठकले लिएको समस्यावधि (घ.-मि.)	छलफलका लागि समितिलाई प्राप्त विधेयक संख्या	प्रतिवेदन सहित सभामा प्रस्तुत विधेयक संख्या	सभामा प्रस्तुत गरिएका अन्य प्रतिवेदन संख्या
१. अर्थ	६७	१४७.५	८	७	२
२. सार्वजनिक सेवा	२१८	५६०.३०	-	-	४
३. परराष्ट्र तथा मानव अधिकार	५०	१०३.१३	९	८	१
४. प्राकृति स्रोत र रक्षण तथा वातावरण संरक्षण	५३	१११.४५	११	११	-
५. जनसंख्या तथा सामाजिक	४६	१०२.१५	९	९	१
६. राज्य व्यवस्था	३९	८४.३०	९	८	-
७. विकास तथा संचार	४२	१११.४५	१०	१०	-
जम्मा	-	-	५५	५३	८

प्रतिनिधि सभाको आठौँ देखि चौधौँ अधिवेशनकालसम्म					
समितिको नाम (प्र.स. नियमावली ०४८)	बैठक संख्या	बैठकले लिएको समयावधि (घ.-मि.)	छलफलका लागि समितिलाई प्राप्त विधेयक संख्या	प्रतिवेदन सहित सभामा प्रस्तुत विधेयक संख्या	सभामा प्रस्तुत गरिएका अन्य प्रतिवेदन संख्या
१. अर्थ	१०४	२०८	११	११	२
२. सार्वजनिक लेखा	४०६	११५०.३०	-	-	८
३. परराष्ट्र सम्बन्ध तथा मा.अ.	६८	२७२.२५	३	३	२
४. प्राकृति स्रोत र साधन	८३	१६४	६	६	३
५. जनसंख्या तथा सामाजिक	८१	१८३	१७	१५	१
६. राज्य व्यवस्था	१६७	३४०	६	५	३
७. विकास	१११	३३०.५०	२१	१९	-
८. कानून, न्याय तथा संसदीय व्यवस्था	१६	५७	१	-	-
९. वातावरण संरक्षण	२२	१८.१५	१	१	१
जम्मा	-	-	६६	६०	२०

राष्ट्रियसभा (प्रथमदेखि चौधौँ अधिवेशनसम्म)					
समितिको नाम (प्र.स. नियमावली ०४८)	बैठक संख्या	बैठकले लिएको समयावधि (घ.-मि.)	छलफलका लागि समितिलाई प्राप्त विधेयक संख्या	प्रतिवेदन सहित सभामा प्रस्तुत विधेयक संख्या	सभामा प्रस्तुत गरिएका अन्य प्रतिवेदन संख्या
१. दुर्गम क्षेत्र	६८	१३६	-	-	२
२. सरकारी आवासन	१८	५५	-	-	-
३. प्रत्यायोजित व्यवस्थापन	५	७.१५	-	-	-
४. सामाजिक न्याय	८	२४	-	-	-
जम्मा	९९	२२२.१५	-	-	२

राष्ट्रियसभा विशेष समिति			
अधिवेशन	समिति संख्या	प्रतिवेदन पेश भएको संख्या	कैफियत
प्रथम	३	३	-
द्वितीय	५	५	-
तृतीय	१५	१५	-
चौथो	५	५	-
छैटौँ	१	१	-
सातौँ	-	-	कुनै पनि विधेयक विशेष समितिमा नपठाइएको
आठौँ	-	-	एजेन (सातौँ)
नवौँ	२	१	-
बैठक अधिवेशन	१	१	प्रतिनिधि सभा पुनर्स्थापित भएपछि राष्ट्रिय सभाले पुनः नवौँ अधिवेशन संचालन गर्नु परेको अधिवेशन
दशौँ	२	१	-
एघारौँ	-	-	कुनै पनि विधेयक विशेष समितिमा नपठाइएको
बाह्रौँ	१	-	-
तेह्रौँ	-	-	विधेयकको लागि विशेष समिति गठन नभएको
चौधौँ	-	-	एजेन (तेह्रौँ)
पन्ध्रौँ	-	-	एजेन (चौधौँ)

त्यसैगरी, राष्ट्रिय सभातर्फ पनि दुई वटा विषयगत समितिहरू विशेष र आचार समिति थपिएका छन्।
हाल निम्नानुसारका समितिहरू प्रचलनमा रहेका छन् :

१. प्रतिनिधि सभाका समितिहरू

(क) विषयगत समितिहरू

समितिको नाम (सभाको नियमावली ७४)	सदस्य संख्या	सभापति	समितिसंग सम्बन्धित विषय
१. अर्थ समिति	२५	समितिका सदस्यहरू बाट निर्वाचित	अर्थ र आर्थिक योजना
२. सार्वजनिक लेखा समिति	२५	ऐजन्	सार्वजनिक लेखा र महालेखा परिक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन
३. परराष्ट्र सम्बन्ध तथा मा.अ.स.	२५	ऐजन्	परराष्ट्र, मा.अ., वणिज्य, आपूर्ति र पर्यटन तथा नागरिक उ.
४. प्राकृतिक स्रोत र साधन समिति	२५	ऐजन्	जलस्रोत, भूमिसुधार, भूमि व्यवस्था तथा कृषि
५. वातावरण संरक्षण समिति	२५	ऐजन्	वातावरण, वन, भूसंरक्षण, उद्योग, आवास र भौतिक योजना
६. जनसंख्या तथा सामाजिक समिति	२५	ऐजन्	जनसंख्या, शिक्षा, स्वास्थ्य, महिला, सामाजिक कल्याण, श्रम र युवा, खेलकुद तथा संस्कृति
७. राज्य व्यवस्था समिति	२५	ऐजन्	मन्त्रिपरिषद्, रक्षा, गृह, सामान्य प्रशासन, अस्तिपार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन र लोकसेवा आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन
८. कानून, न्याय तथा संसदीय व्यवस्था समिति	२५	ऐजन्	कानून, न्याय प्रशासन, संसदीय व्यवस्था, महान्यायाधिवक्ताको वार्षिक प्रतिवेदन र प्रत्यायोजित व्यवस्थापन
९. विकास समिति	२५	ऐजन्	निर्माण, यातायात, स्थानीय विकास, विज्ञान तथा प्रविधि सुचना र संचार

संसदीय समितिहरूको प्रभावकारिता :

राज्य सञ्चालनको हरेक मोडमा दिनानुदिन थपिँदै गएको जटिलता र त्यसले उत्पन्न गरेका हाँकलाई निर्भयतापूर्वक सामना गर्नका साथै राज्यले निर्वाह गर्नुपर्ने सार्वजनिक भलाईको काममा देखा पर्ने त्रुटि, कमजोरी र समस्याको निराकरणका लागि समयसापेक्ष ढंगबाट उपयुक्त नियम, कानूनको तर्जुमा गरी सरकारलाई राय सुभाष दिनेसम्बन्धी विषयहरूमा छलफल गर्न संसदीय समितिहरूलाई नै प्रभावकारी बनाउनुपर्ने कुरामा एक मत रहेको पाइन्छ। यस प्रसंगमा समिति व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउन निम्नानुसारको कुराहरूमा ध्यान दिनुपर्ने मानिएको छ- (१) बैठकमा पूर्ण सहभागिता, (२) सदस्यहरूको निरन्तरता, (३) सामूहिक प्रयत्नमा जोड, (४) विषयगत विशेषज्ञता, (५) विश्वसनीय र ताजा सूचनाको उपलब्धता, (६) सदस्यको शैक्षिक योग्यता, (७) संसदीय सचिवालयबाट पर्याप्त सहयोग, (८) समितिका सुभावहरूको सरकारद्वारा कार्यान्वयन, (९) प्रभावकारी नेतृत्व दिन सक्ने सभापतिको छनौट, (१०) औचित्यपूर्ण स्थलगत भ्रमण, (११) उद्देश्यमूलक कार्यक्रम, (१२) आवश्यक उपसमितिहरूको गठन (१३) विशेषज्ञ तथा परामर्शदाताहरूको संलग्नता, (१४) बैठकको कार्यतालिका, (१५) बैठकको छलफलको कार्यसूचीको पूर्वतयारी र वितरण, (१६) सदस्यहरूको उपस्थिति, (१७)

अध्ययन र अवलोकन भ्रमण, (१८) सभा, सम्मेलन र गोष्ठीहरूको आयोजना।

संसदीय समितिका क्रियाकलाप :

प्रजातान्त्रिक समाजमा संसदीय समितिहरूको अत्यन्त महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ। संसदीय समितिहरूलाई उपयोगी र व्यवहारिक संयन्त्रको रूपमा अंगिकार गरिएको छ। त्यसैले भन्ने पनि गरिएको छ कि संसदीय शासन व्यवस्थामा समितिहरूद्वारा सरकार सञ्चालन गरिन्छ। (Parliamentary Form of Government is Governed by Committees) संसदीय वा अध्यक्षतात्मक शासन प्रणाली जहाँसुकै पनि समितिहरूको अभावमा विधायकीय क्रियाकलापको कल्पनासम्म पनि गर्न नसकिने भएको छ। सदनको पूर्ण बैठकले गर्नुपर्ने कामहरूलाई सरलीकरण गरी छिटोछरितो ढंगबाट कार्य सम्पादन गर्न र सदनीय कार्यबोफको जन्जालबाट पन्छिएर संसदीय क्रियाकलापहरूलाई प्राथमिकताको घेराबाट उम्किन नदिई संसदीय पहरेदारको रूपमा काम गर्न संसदका समितिहरू उत्कृष्ट सावित भएका छन्। सदनका छलफलहरूमा भाग लिने मौकाबाट वञ्चित भएका पछिल्ला बेन्चमा बस्ने सदस्यहरू (Back Bencher) लाई प्रतिनिधित्वको उत्तरदायित्व बोध गराई संसदका कामहरूमा

चिन्तनशील बनाउन संसदीय समिति भदपदो कार्यशाला नै हुने गरेका छन्।

संसदीय समितिहरू सक्रिय हुन नसक्नु र समितिहरूको क्रियाकलाप न्यून रहनुमा विभिन्न कारणहरू देखिएका छन्। दोस्रो प्रतिनिधिसभाको उत्तरार्द्धमा आइपुग्दा संसदीय काम कार्यबाहीमा सांसदहरूको उपस्थिति, प्रस्तुति तथा लगनशीलता अत्यन्त कम हुँदै गएको टिप्पणी संसदीय दलका जिम्मेवार नेताहरूबाट र स्वयं सभामुखबाट समेत औपचारिक तथा अनौपचारिक भेटघाटका अवसरहरूमा व्यक्त भएको पनि पाइएकै हो। त्यसै सन्दर्भलाई लिएर प्रतिनिधिसभाको सभामुखको पहलमा ०५४ साउन २३ गते संसद सचिवालयमा संसद र सांसदहरूलाई कसरी प्रभावकारी बनाउने भन्ने विषयमा सर्वदलीय छलफल कार्यक्रमको आयोजना गरिएको थियो। उक्त अवसरमा संसदीय दलका नेता तथा सांसदहरूबाट समेत संसदीय समितिहरूको प्रभावकारिता कम भएको भन्ने स्वीकारोक्ति रहेको थियो।

परराष्ट्र तथा मानव अधिकार समिति

प्रतिनिधिसभा नियमावली, ०४८ को नियम १ सय ८२ अन्तर्गत गठित सातवटा समिति र ०५४ को नियम १ सय ८८ अन्तर्गत गठित नौ वटा समितिहरूमध्ये परराष्ट्र तथा मानव अधिकार समितिलाई एक महत्वपूर्ण संसदीय समितिको रूपमा स्थापित गरिएको छ। ०४८ को नियमावलीले समितिको कार्यक्षेत्रसँग सम्बन्धित विषयहरू कानून, न्याय प्रशासन, संसदीय व्यवस्था, प्रत्ययोजित व्यवस्थापन, मानव अधिकार, विदेशी राष्ट्र र संघ संस्था, अस्त्रियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग र महान्यायाधिवक्ताको प्रतिवेदनसम्बन्धी काम गर्ने गरी तोकेकोमा प्रतिनिधिसभाको ०५४ सालमा बनेको नयाँ नियमावलीले उक्त समितिको कार्यक्षेत्रमा हेरफेर गरी परराष्ट्र, मानव अधिकार, वाणिज्य, आपूर्ति र पर्यटन तथा नागरिक उड्डयनसँग सम्बन्धित निकायहरू हेर्ने गरी तोकेको छ।

परराष्ट्र सम्बन्ध तथा मानव अधिकार समितिले प्रतिनिधिसभाको पहिलो कार्यकालमा नौवटा विधेयकउपर छलफल गरी आठवटा विधेयकका सम्बन्धमा सभामा प्रतिवेदन प्रस्तुत गरेको थियो भने आफ्नो कार्यक्षेत्रसँग सम्बन्धित विषयहरूमा अध्ययन, छानबिन तथा जाँच-पडताल गरी एउटा मात्र प्रतिवेदन सभासमक्ष प्रस्तुत गर्न सकेको थियो। साथै समितिले पहिलो प्रतिनिधिसभाको कार्यकालमा ५० पटक बैठक बसी १ सय १३ घण्टा १३ मिनेट खास कार्यमा खर्च गरेको थियो। त्यसैगरी, समितिले सभाको दोस्रो कार्यकालको आठौँ अधिवेशनदेखि चौधौँ अधिवेशनसम्ममा ६८ पटक बैठक बसी २ सय ७२ घण्टा खास कार्यमा बिताई एउटा मात्र प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्न सक्यो।

मानव अधिकारका विषयमा समितिले नेपालमा मानव अधिकारसम्बन्धी अवधारणा बनाउनुअघि नेपालको आर्थिक

अवस्था र त्यसले उत्पन्न गरेका परिस्थितिहरू, नेपालले बेहोरेका ऐतिहासिक घटनाक्रमहरू र भोग्नुपरेका राजनीतिक परिस्थितिहरू, सामाजिक संरचना र मान्यताहरू, साक्षरताको स्थिति आदिबाट सिर्जित जनचेतनाको स्तरलाई आधार मानी हेर्नुपर्ने कुरामा समितिले आफ्नो राय दिँदै आएको छ। साथै समितिले गरिबी, अशिक्षा र सामाजिक कुरीतिले उब्जाएको नारी-पुरुषबीचको भेदभाव, धनी र गरीबबीचको भेदभाव, जातजाति र प्रजातिबीचको भेदभाव, भाषा भेषबीचको भेदभाव कायम रहेसम्म सरकार तथा मानव अधिकारवादी संस्थाले जतिसुकै चाहे पनि मानव अधिकारको उल्लंघन रोक्न कठिन हुने विचार पनि राख्दै आएको छ।

नागरिक इन्साफ र हक, अधिकारको सुरक्षाका लागि प्रजातान्त्रिक समाजमा सभा, धर्ना, जुलुस, नारा जस्ता शान्तिपूर्ण उपায়हरूबाट सरकारको ध्यानाकर्षण गर्न पाइन्छ। संघर्षका यस्ता मार्गहरू खुला रहेको अवस्थामा तोडफोड र हिंसाको बाटो अवलम्बन गरिनु आधुनिक सभ्य समाजका नागरिकहरूलाई सुहाउने कुरा होइन। यसप्रति चिन्तन हुनसकेमा र परिस्थितिको वास्तविक जायजा लिएर सरकारले आफ्ना क्रियाकलापहरूलाई पनि शान्तिपूर्ण ढंगबाटनै सुरक्षात्मक प्रवन्ध मिलाउन सकेमा असहज र दुःखदायी घटना हुन जाने थिएन। प्रजातन्त्रको पुनर्स्थापनापछि पनि राजनीतिक पार्टीहरूमा दुष्प्रवृत्तिले प्रवेश पाई पार्टीहरू असहिष्णु ढंगले एक-आपसमा हट्टैसम्मको दुश्मनीमा उत्रिएका घटनाहरूलाई विचार गर्दा राजनीतिक र सामाजिक असहिष्णुता हाम्रो जस्तो विकासोन्मुख देशले भोग्नुपर्ने यथार्थता जस्तो देखा परेको छ। यस किसिमका कुराहरूमा समितिले छलफल र विचार-विमर्श गरी मौलिक हकको संरक्षण र मानव अधिकारको सम्मान हुने कुरामा उपायहरू पहिल्याउन यथेष्ट समय दिन सकेको देखिँदैन।

परराष्ट्र तथा मानव अधिकार समितिले आफ्नो पहिलो प्रतिवेदनमार्फत् नारी स्वतन्त्रता र स्वावलम्बनको सम्बन्धमा कहाली लाग्दा बलात्कारका घटनाहरू, छुवाछूत, आदिबासी, समान अवसर, पक्राउ, यातना, जेल, बाल, अम, कमैया प्रथा लगायतका मानव अधिकारसँग सम्बन्धित विषयहरूमा दिएका सुझावहरू भने उल्लेखनीय मानिएका छन्। सभाको पहिलो कार्यकालको तुलनामा दोस्रो कार्यकाल शुरू भएपछि परराष्ट्र तथा मानव अधिकार समितिद्वारा भएका काम र यसका क्रियाकलापहरू धेरै हदसम्म समसामयिक देखा परेका छन्। आर्थिक कूटनीति संचालनमा देखापरेको नैराश्रयता र कमजोरी, भूटानी शरणार्थी समस्या, माओवादी जनयुद्धको नामबाट सिर्जित डरलाग्दा समस्या र मानव अधिकार संरक्षणमा स्वस्कंदो अवस्थाका बारेमा समितिले लिएको चिन्तातर्फ सरकार गम्भीर हुनसकेमा जनप्रतिनिधिहरूको मेहनतको कदर हुन जाने विश्वास गर्न सकिन्छ। त्यसैगरी न्यायिक क्षेत्रमा जनविश्वास जगाउने कुरा, अस्त्रियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको प्रभावकारितामा आएको प्रश्नको कुरा, कारागारहरूको अवस्थामा सुधार हुनुपर्ने कुरा र महान्यायाधिवक्ताको

कार्यालयको प्रभावकारिता बढाउनुपर्ने कुराहरूका सम्बन्धमा समितिद्वारा प्रेषित सुभावहरूतर्फ सरकारको यथासमयमै ध्यान गएमा संसदीय समितिहरूको कार्यकुशलता र प्रभावकारिता पनि स्वभाविक ढंगले अभिवृद्धि भएको मान्न सकिने थियो।

सांसदहरूका क्रियाकलाप र देखापरेका विकृतिहरू

संसदीय प्रणाली र प्रजातान्त्रिक शासन व्यवस्था भएका देशमा जननिर्वाचित प्रतिनिधिहरू र खासगरी विधायकहरूको अत्यन्त महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ। प्रजातन्त्रको उज्ज्वल छवि र उज्ज्वल भविष्यको निर्माणमा संसद र सांसदको गतिविधि तथा क्रियाकलापले दूरगामी प्रभाव पार्दछ। त्यसैले संसद सदस्य भएपछि हरेक सदस्यले “संवैधानप्रति पूर्ण वफादार रही संसद सदस्यको कामकाज मुलुकको सोभो चिताई कसैको डर नमान्ने पक्षपात नगरी स्नेह वा स्वराव भावना नलिई इमान्दारीसाथ गर्नेछु” भनी ईश्वरको नाममा शपथ लिएको हुन्छ र सत्य निष्ठापूर्वक प्रतिज्ञा पनि गरेको हुन्छ। तर जनताको आशा, भरोसा र आकांक्षाअनुसार सत्यनिष्ठापूर्वक काम गर्न हाम्रा जनप्रतिनिधि विधायकहरू कति सफल छन्, कस्तो संसदीय संस्कृतिको विकास गरेका छन् वा विकृति फैल्याउने काममा लागेका छन्, त्यसको मूल्यांकन र लेखाजोखा भैरहुनुपर्ने हो।

आधुनिक प्रजातान्त्रिक समाजमा कुनै पनि देशको विधायिकाले त्यहाँको व्यक्ति वा समाजको ऐनाको काम गरिरहेको हुन्छ। जनताका आवश्यकता र आकांक्षाहरूको परिपूर्ति गर्ने सहज माध्यम पनि जननिर्वाचित सांसद र निनीहरूको कार्यथलोको रूपमा रहेको संसद नै हो। सरकारी नीति र योजनावद्ध विकासका आधारहरूलाई संसदले स्वीकृति प्रदान गरेपछि तिनको यथाचित कार्यान्वयन गराउने र कार्यान्वयनमा अप्ठेरो परेमा बाधा अड्काउ फुकाउने सर्वोच्च निकाय पनि संसद नै हो।

संसदको सदस्य भैसकेपछि उसको दायित्व र कर्तव्य आफ्नो निर्वाचन क्षेत्रप्रति मात्र नभएर सम्पूर्ण राष्ट्रप्रति नै हुन्छ। त्यसैले एउटा सांसदद्वारा सदनभित्र र सदनबाहिर खेल्ने भूमिकाले समान स्थान ओगटेको हुन्छ। अशिक्षा, गरिबी, बेरोजगारी, महंगी, भ्रष्टाचार, अन्याय र अत्याचारबाट पीडित र प्रताडित रहँदै आएका हाम्रो जस्तो अल्पविकसित देशका बहुसंख्यक बासिन्दाहरूको भरोसाको एकमात्र आधार र निकाय “संसद” हो भन्ने ठानी निष्पक्ष र निष्कपट ढंगबाट काम गरिने हो भने जनता र सरकारको बीचमा मध्यस्थताको भूमिका निर्वाह गर्ने थलो यो भन्दा अर्को हुन सक्दैन।

उपर्युक्त पृष्ठभूमिबाट विचार गर्दा संसद सदस्यको काम, कर्तव्य र भूमिकालाई नजरअन्दाज गर्न मिल्दैन। संसदले आफ्नो कार्यकालमा विभिन्न हैसियतले काम गर्नुपर्ने हुन्छ। एउटा सांसदले संसदीय समितिको सदस्य, समितिको सभापति, मन्त्री, राजनीतिक दलको कार्यकर्ता, प्रवक्ता, समुदायको नेता र अगुवा जस्ता विभिन्न हैसियतमा काम गर्नु परिरहेको हुन्छ।

सांसदले राजधानीमा बसेर गरेका कामको फेहरिस्त तयार गर्न त्यति सजिलो छैन। आफूले खाएका शपथ र गरेको प्रतिज्ञानुसार सदनका र समितिका काम कारवाहीहरूमा लागिरहँदा केही फुर्सद निकालेर मन्त्रालय र विभागहरूमा जनताकै काममा धाउन पनि सांसदलाई हम्मे पर्ने हुन्छ। पार्टीको काममा खटाइयो भने पनि त्यसलाई हान्न र तिरस्कार गर्न सांसदलाई सम्भव हुँदैन। जागिर माग्न आउने, ओखतीमूला गर्ने आउने र वैदेशिक रोजगारका लागि राहदानी र प्रवेशाज्ञाको खोजीमा आउने मतदाताहरूलाई अधि-पछि लगाएर लावालस्करसहित भौतारिँदै हिँडेको सांसदको गतिमायालागदो र टीठलागदो हुन्छ। तैपनि ऊ थाकेको देखिँदैन, हरेस खाएको पाइँदैन।

सांसदको भूमिका र क्रियाकलापको कुरा गर्दा बेलायती संसदीय इतिहासको थालनीताक त्यहाँको ब्रिटल निर्वाचन क्षेत्रका प्रभावशाली सांसद एडमण्ड ब्रुक (Edmund Bruke) सँग सम्बन्धित घटनाको एउटा रोचक पक्ष यहाँ उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक हुने देखिन्छ। आफ्नो निर्वाचन क्षेत्रमा घुम्न गएका सांसद ब्रुकलाई त्यहाँका जनताले एउटा लिफ्ट दिँदै तपाईंले यी कामहरू गर्नुपर्ने भने। त्यसबेला उनले भने कि “यो कुरा साँचो हो तपाईंहरूले मलाई निर्वाचनमा जिताउनुभयो तर बेलायती संसदमा प्रत्यायोजित काम गर्न होइन कि जनप्रतिनिधिको रूपमा काम गर्न” (It is true you have elected me but not as a delegate but as a representative in the British Parliament)। यस उक्तिले के सावित गर्छ भने सांसदको जिम्मेवारी के हो उसले बुझ्नुपर्छ र जनताले उसबाट के आशा राखेका हुन्छन् त्यो पनि उसले ख्याल गर्नुपर्दछ तर एक विधायकले विधायिकामा बसेर विधि निर्माण गर्ने जस्तो महत्वपूर्ण कुरालाई अपहेलना गर्छ भने उसले सारा समाजलाई ठगिरहेको हुन्छ। यसरी हेर्दा हाम्रो विधायिका र हाम्रा विधायकहरू कुन रूप रंग र ढंगका देखा पर्छन् ? यसतर्फ भएका र देखिएका राम्रा र नराम्रा कुराहरूको खोजीनीति गर्नु नै पर्ने हुन्छ। कतै विकृत र निराशाजन्य अवस्थाको सृजना त भएको छैन ? भनेर सम्हालिने र सुध्रिनेतर्फको खोजी हुनु नै पर्दछ।

सांसदहरूको क्रियाकलापको मूल्यांकन गर्दा पहिलो प्रतिनिधिसभाको कार्यकाल र दोस्रो प्रतिनिधिसभाको कार्यकाललाई छुट्टाछुट्टै रूपमा हेर्नुपर्ने हुन्छ। पहिलो र दोस्रो प्रतिनिधिसभामा आधारभूत रूपले नै दलहरूको संरचना बदलिएकाले संसदभित्र दलहरूको भूमिका र कार्यशैलीमा पनि भिन्नता आउने नै भयो। दलगत राजनीतिमा संसदभित्र दलहरूद्वारा खेल्ने भूमिका र निर्वाह गरिने कार्यशैलीले संसदीय क्रियाकलापमा दूरगामी असर पर्न जान्छ। नेपालमा ०४६ सालको जनआन्दोलनद्वारा व्यवस्था परिवर्तन भएपछि पहिलो पटक सार्वभौम भएका जनताले ०४८ सालमा सम्पन्न आमनिर्वाचन र दोस्रो पटक ०५१ सालमा सम्पन्न मध्यावधि निर्वाचनमा अत्यन्त उत्साहबद्ध ढंगले आ-आफ्ना विधायकहरू छनौट गर्ने जिम्मेवारी पूरा गरे।

जनताको आशा, भरोसा र आकांक्षालाई तिनका जनप्रतिनिधिहरूले कस्तो आचरण र कार्यकलापका माध्यमबाट पूरा गर्न सके भन्ने कुरालाई विश्लेषण गर्न र जनताको नजरमा जनप्रतिनिधिहरू एवं जनप्रतिनिधिमूलक शासन प्रणाली कुन ढंगबाट परिमार्जित हुँदै गएको छ भन्ने बुझ्न पहिलो र दोस्रो संसदको कार्यकाललाई अलग राखेर हेरिनुपर्दछ। यस दृष्टिकोणबाट विचार गर्दा पहिलो प्रतिनिधिसभाको कार्यकाल

राजनीतिक दल	प्रतिनिधि सभा ०४८	प्रतिनिधिसभा ०५१
नेपाली कांग्रेस	११०	८३
एमाले	६९	८८
संजमो नेपाल	९	०
नेपाल सद्भावना पार्टी	६	३
राप्रपा (चन्द)	३	२०
राप्रपा (थापा)	१	०
नेमकिपा	२	४
नेकपा (प्र.)	२	०
स्वतन्त्र	३	५
राजमो नेपाल (मसाल)	०	२
जम्मा	२०५	२०५

(प्रथम अधिवेशनदेखि सातौं अधिवेशनसम्म) लाई हामी “स्थिर काल” र प्रतिनिधिसभाको दोस्रो कार्यकाल (आठौंदेखि पन्ध्रौं अधिवेशनसम्म) लाई हामी “अस्थिर काल” पनि भन्न सक्छौं। साथै यी भिन्न दुईवटा कार्यकालमा संसदभित्र रहेका संसदीय दलहरू र तिनीहरूको सदस्य संख्याले सरकारको गठन र विघटनमा प्रभाव पारी समूचा राष्ट्रिय राजनीतिको फाँटमा नै प्रभाव पार्ने हुनाले दलीय संरचनातर्फ ध्यान दिनु सान्दर्भिक हुने देखिएकाले तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

नोट :

- स्वतन्त्ररूपमा निर्वाचित सदस्यहरू नेपाली कांग्रेस पार्टीमा प्रवेश गरेका र उपनिर्वाचनमा ने.का.को एक जना उम्मेदवारको विजयपछि नेपाली कांग्रेस पार्टीको कुल सदस्य संख्या १ सय १४ पुगेको।
- उपनिर्वाचनपछि एक स्थान घट्न गई ने.क.पा.(एमाले)

राजनीतिक दल	सदस्य संख्या
नेपाली कांग्रेस	८९
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१९
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माले)	४०
राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी (थापा)	१०
राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी (चन्द)	८
नेपाल सद्भावना पार्टी	३
नेपाल मजदुर किसान पार्टी	२
राष्ट्रिय जनमोर्चा नेपाल (मसाल)	२
जम्मा	२०३

पार्टीको कुल सदस्य संख्या ६८ भएको।

वि.स. ०५१ सालमा सम्पन्न मध्यावधि निर्वाचनपछि अन्तर-पार्टी कलह बढ्दै गएकाले संसदीय दल पनि विभाजन हुन पुगे। यस क्रममा २०५४ साल माघ ७ गते रा.प्र.पा. संसदीय दल र ०५४ साल फागुन २१ गते ने.क.पा.(एमाले) संसदीय दलमा विभाजन भएपछि प्रतिनिधिसभाको दोस्रो कार्यकालको उत्तरार्द्धसम्म आइपुग्दा प्रतिनिधिसभामा दलीय संरचनाको स्थिति तथ्यांकमा दिइएअनुसार देखापर्‍यो।

नोट:

❖ प्रतिनिधिसभामा स्वतन्त्र हैसियत राख्ने (राष्ट्रिय पार्टीमा गणना नगरिएका) नेपाल मजदुर किसान पार्टीको ४ सदस्यमध्ये एक एक जना सदस्य ने.क.पा.(एमाले)मा र नेपाली कांग्रेसमा सामेल भएकाले ने.म.कि.पा.को सदस्य संख्या पहिलेको भन्दा कम देखिन गएको।

निर्वाचित सदस्यहरूको मृत्यु र उपनिर्वाचनका कारणले ने.का. र ने.क.पा. एमालेको सदस्य संख्या घटबढ हुन गएको।

अभ्यासमा देखापरेका कमजोर पक्षहरू

प्रजातन्त्रको नमूना देश र संसदीय राजनीतिक प्रणालीको जननी भनेर चिनिएको र मानिएको देश बेलायतमा लिखित संविधानबिना पनि त्यहाँ काम चलेको छ। लिखित संविधानको अभावको पूर्ति त्यहाँ “परम्परा” ले गरेको छ। त्यहाँ प्रजातन्त्र सुरक्षित छ। लिखित संविधान नभएको कारणले त्यहाँको प्रजातन्त्र स्वतन्त्र परेको छैन। स्वतन्त्रको आशंकासम्म छैन। त्यहाँको शासन व्यवस्था विश्वासमा मौलाएको छ। परम्पराले महत्त्व र मान्यता पाएको छ। सोचविचार गरेर काम गरिन्छ। गरेका कामको र अनुभवको धरोहर भोलिको पुस्तालाई सार्चर राखिन्छ। आजकोबाट भोलिकाले प्रेरणा लिने गरिन्छ। त्यसैले गर्दा त्यहाँको भविष्य दिगो र टिकाउ छ। तर भएका विधि-विधान र नियम कानूनको मर्यादित ढंगले पालना हुँदैन भने लिखित दस्तावेज र सहमतिका ठेलीहरू जतिसुकै ठूला बनाए पनि आस्था र विश्वास भत्किन्छ। विधान र संविधान पनि भत्किन्छ।

जनप्रतिनिधिहरू र राजनीतिक कार्यकर्ताले पनि संवैधानिक मूल्य र मान्यतालाई ख्याल गरी शालीन, सभ्य तथा सुसंस्कृत संसदीय संस्कारको जग बसाल्ने शिक्षा पाएको देखिएन। सार्वभौम भएका जनतालाई सन्तुलित राजनीति र त्यसका अनुकूलको अर्थनीतिका माध्यमबाट विश्वस्त गराउन सकिएको पाइएन।

पहिलो संसदीय फाँटको ठूलो हिस्सा ओगटेको अर्थात् १ सय १४ सिट हासिल गरी पूर्ण बहुमतको सरकार सञ्चालन गरेको नेपाली कांग्रेस पार्टीले एकजुट भएर ५ वर्षको संसदको कार्यकाल पूरा गरी नियमित ढंगबाट आमनिर्वाचन गराउन सकेको भए नेपालको संसदीय संस्कृतिउपर लाञ्छना लाग्न

पाउने थिएन। तर कांग्रेस पार्टीभित्रको मत-मतान्तरले पार्टीका सांसदहरूद्वारा संसदीय मर्यादाको उल्लंघन र पार्टी हवीप उल्लंघन गरी गैर अनुशासनको पराकाष्ठमा उत्रिएपछि उक्त कृत्यलाई सत्ता युद्धको अपरिपक्व अभ्यास भन्न कुनै संकोच मान्नुपर्ने देखिंदैन।

सदनभित्र नारा, धर्ना, रोष्ट्रम घेराउका साथै सभाको अध्यक्षता गर्नेमाथि हातपात र कुटाकुटसम्मका अशोभनीय घटनाहरू हुन गए। घटना अशोभनीय भए पनि अतिवादी संसदीय शैलीसम्म भएको हो भनेर पक्ष प्रतिपक्षका बीचमा सदनभित्र नै छलफल भएको कुरालाई भने उल्लेखनीय कार्यशैली अपनाएको मान्नुपर्छ। उक्त अभ्यासलाई विकृतितन्त्र घटनाका रूपमा नलिएर अनुभव र अभ्यासको न्यूनताको रूपमा मात्र लिनसके प्रजातान्त्रिक विकासमा आस्था राख्नेहरूका लागि सन्तुष्टि लिन सहज उपाय हुन सक्छ। यति गर्ने धैर्य पनि भएन भने “संसद नेपालीको हृदयको धड्कन र राष्ट्रको बोली बोल्ने ठाउँ हो” भन्ने उच्चतम विशेषताको विभूषण अपत्यारिलो हुन जान्छ। संसदको अवमूल्यन र अपहेलनाले प्रजातन्त्रलाई आघात पुग्न सक्छ।

१. दलको भूमिका:

नेपाल अधिराज्यको संविधानले राजनीतिक दलहरूलाई उच्चस्थान दिएको छ। दलहरूको क्रियाकलाप, गतिविधि, इमान्दारिता र दलीय अनुशासनको प्रतिछायाँ संसदीय गतिविधिमा संसदभित्र पर्न जाने हुनाले सबै दलहरूले संसदीय दलका आ-आफ्ना विधान र सबै दलहरूबीचको अन्तर सम्बन्धको विकासमा सहयोग पुऱ्याउने परम्परा बसाल्न नसकेको कारणले संसदभित्र कार्यगत समन्वय राख्ने कुरामा समेत व्यवधान आयो।

२. विधेयक मस्यौदा र प्रस्तुति:

अधिवेशनका प्रथम चरणहरूमा राजनीतिक व्यवस्था परिवर्तनलाई आत्मसात गर्ने ढंगले जति मात्रामा र जुन रफ्तारमा संशोधन र मूल विधेयकहरूको मस्यौदा र तर्जुमा गरी सदनमा पेश गर्नुपर्ने हो, त्यसमा अत्यन्त सुस्ती देखियो। त्यसले गर्दा कुनै अधिवेशनमा विधेयकहरूको भरमार ढंगले प्रवेश गराई अध्ययनका लागि समय नै नदिई २१ दिनमा २० वटासम्म विधेयक पारित गराउने काम भयो भने कुनै अधिवेशन विधेयक शून्य अवस्थामा रहे। कार्यपालिका र व्यवस्थापिकाबीचको अन्तर सम्बन्धको स्थापना र विकासमा ठोस योजना बन्न नसकेकाले नै त्यसो भएको हो।

३. भाषा तथा पोशाक:

संविधानतः संसदभित्रको भाषा राष्ट्र भाषा हुनुपर्ने हो र त्यसैलाई जाड दिइनुपर्ने हो। तर जनआन्दोलनकारी शक्तिहरूले शुरूका दिनहरूमा जनताको पक्षबाट वकालत गर्दा भाषागत

कठिनाई भेल्ले नपरोस् भन्ने ढंगले स्थानीय भाषामा बोल्ने छुट दिइयो तर त्यसले संसदमा स्थायित्व पायो। त्यसले भाषा सञ्चारमा भन्दा पनि राजनीतिक रंग ग्रहण गर्यो। पोशाक राष्ट्रिय हुनुपर्ने हो। त्यसमा पनि इच्छानुसार लगाउने छुट दिइयो। तर त्यसबाट संसदीय गरिमा वृद्धि भएको छ भन्ने स्थिति देखा परेन।

४. पूर्व तयारी र गृहकार्य:

नयाँ, ताजा र भरपर्दो सूचना स्रोतसहित सदनको बैठकहरूमा सहभागी हुनेको संख्या न्यून देखियो। सत्तापक्षका सदस्यहरूको सोचाईमा सरकारले पेश गरेको विधेयकमा संशोधन प्रस्ताव राखिरहन नपर्ने र प्रतिपक्षीले संशोधन प्रस्ताव राख्नेमा त्यसलाई विरोध गर्नुपर्ने, त्यसैगरी सत्तापक्षको प्रस्तावमा प्रतिपक्षले विरोध गर्ने बुँदाको स्वाजी गर्नुपर्ने र प्रतिवाद जनाइहाल्नुपर्ने भन्ने मानसिकताले काम गरेको पाइयो। यसो हुनुमा संसदीय कार्यक्रमको सूची पहिले नै तयार हुन नसक्नु र सांसदहरूलाई संसद सचिवालय र संसदीय दलका तर्फबाट प्रशिक्षणको अभाव रहनु नै मुख्य कारण थिए।

५. उपस्थिति र प्रस्तुति:

मन्त्रीहरूको उपस्थिति अत्यन्त न्यून भएका कारणले पटक-पटक बैठकसमेत स्थागित गर्नुपर्ने, सत्तापक्षका सदस्यहरू कोरम पुऱ्याउने हिसाबले बस्नुपर्ने र संचार माध्यमबाट नाम प्रचार गराउने मनसायले शून्य समय र विशेष समयमा बोल्नका लागि तछाड-मछाड हुनेसम्मको स्थिति आउनुले संसदीय अभ्यास र गतिविधिलाई बल पुऱ्याएको भन्न सकिंदैन।

६. नियमको पालना:

सांसदहरूले सदनको बैठक बसेको समयमा पालन गर्नुपर्ने आचरणका कुराहरूको सम्बन्धमा सम्बन्धित सदनको नियमावलीले स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ। यसरी तोकिएका नियमका बुँदाहरूमा सांसदहरूको ध्यान पुगेमा र त्यसको पालन हुनसकेमा सदनको मर्यादा र सांसदको प्रतिष्ठा तथा इज्जत स्वभावतः वृद्धि हुन्छ। सदनको बैठकमा सम्बोधन गर्दा र बोल्ने क्रम अन्त्य गर्दा आदरपूर्ण ढंगले सबै सदस्यहरूले एउटै शब्द प्रयोग गर्नु राम्रो मानिन्छ। तर आफ्नो प्रस्तुतिको अन्त्यमा “धन्यवाद” शब्दको सट्टा कतिपय सदस्यहरूले “जय नेपाल”, “जय मातृभूमि”, “लाल सलाम” जस्ता शब्दावलीको प्रयोग गरिएको पाइएकोमा हाल आएर त्यसमा कमी आएको छ तापनि अझै एकरूपता आउन भने सकेको छैन।

७. समयको सदुपयोग:

संसारभर नै सदनको समयलाई अत्यन्त महत्त्व दिइन्छ। तोकिएको समयविधिभित्र आफ्नो भनाई समाप्त गर्ने प्रयास र

बानी हाम्रा सांसदहरूमा बस्न सकेन। समयप्रति ध्यान दिन पटक पटक आग्रह गर्दा अध्यक्षासनलाई नै लाञ्छना लगाउने गरेको पनि पाइएकै हो। यस किसिमको अवज्ञा र अटेरीपनले संसदीय कार्यविधि र संसदीय गतिविधिलाई परिमार्जन गर्न अवश्य नै सघाउँदैन। दलीय संस्कारको विकासका साथै संसदीय प्रक्रिया र कार्यबाहीलाई व्यवस्थित गर्नका लागि सभाको कार्यव्यवस्था परामर्श समितिको परामर्श लिई दलीय आधारमा दललाई समय विभाजन गर्दा जनप्रतिनिधिहरूलाई समयको पावन्दी लगाइनुहुन भनी छलफल बहिष्कार गरिएका उदाहरण पनि हाम्रा सामु रहेकै छन्।

८. शून्य समय:

शून्य समयको प्रचलन संसदीय कार्यबाहीको एउटा हिस्सा हो। भारतमा प्रश्नोत्तरकालपछिको १ घण्टाको समय “शून्य काल” को रूपमा विकसित भएको छ। हामीकहाँ शून्य भन्नाले बैठकको कार्यबाहीको प्रस्थान बिन्दु नै हो भन्ने ठानिएको छ। नियमावलीमा शून्य कालको व्यवस्था छैन। परम्परा र प्रचलनले गर्दा शून्य समय नियममा परेसरह नै भएको छ। एक घण्टाको लागि भनिएको शून्य समय पाँच घण्टासम्म चालू (चौथौ अधिवेशन, प्र.स.को ०४९ फागुन १५ गतेको बैठक) रहेकोतर्फ विचार गर्दा समयलाई व्यवस्थित गर्न नसकिएको भन्नुपर्ने हुन्छ। शून्य समयले नपुगेर पूर्व शून्य समय (Pre Zero Hour) र विशेष समय (Post Zero Hour) का प्रक्रियासमेत संसदका बैठकहरूमा चलेका छन्। नियममा नपरेका र संसदीय कार्यबाहीको रूपमा गणना नगरिने यस्ता अभ्यासहरू केवल सरकारउपर रोष प्रकट गर्ने र प्रचारमुखी हिसावले मात्र अगाडि नबढी जनजीवनमा तत्काल प्रभाव पर्ने कुराहरूउपर सरकारको ध्यान आकर्षण गर्नसके यस्तो अभ्यासको पुष्ट्याई हुन जान्छ।

९. छण्डनको तरिका:

बैठक संचालन भएका बखत एक सदस्यले बोलिरहेको समयमा अर्कोले ध्यान नदिनु, शून्य समयपछि बैठकमा उपस्थिति घट्दै जानु, मन्त्रीहरूद्वारा सदनको कामलाई भन्दा मन्त्रालयको कामलाई महत्व दिएको बहाना बनाई संसदीय उत्तरदायित्वबाट उम्कन खोज्नु, नियम नै नमिचिएकोमा पनि नियमापत्ति भन्दै समय लिएर आफ्ना तर्क र विचारहरू जबरजस्ती राख्ने प्रयास गर्नु र अर्को पक्षलाई चिढाउने र गालीगलौजको भाषा शैलीको प्रयोग गरी अर्काको भनाईको खण्डन गर्ने तरिकाको सही प्रयोग गर्न नसक्नु हाम्रा विधायकहरूका कमजोर पक्षहरूको रूपमा देखिएका छन्।

अस्थिरकालमा देखिएका विकृतिहरू

राजनीतिक दलहरूका बीचमा कुन दलसँग मिलेर सरकार गठन गर्दा र कुन पार्टीलाई फुटाउँदा आफ्नो राजनीतिक अभिष्ट पूरा हुन्छ भन्ने अभ्यासमा लागिरेहँदा कल्पना नै गर्न नसकिने

ढंगले सरकार बनाउने र बिगानै कामहरू भए। सत्तालाई साधन होइन, साध्य नै बनाएर सत्ता मोहमा मोहित भएका नेताहरूले प्रधानमन्त्रीको कुर्सी प्राप्तमा हमलावार ढंगले पेश भएको अनौठो चरित्रको निर्माण र विकास हुँदै गएको पनि पाइयो। यसले गर्दा संसदको तल्लो सदनको रूपमा रहेको प्रतिनिधिसभा विशेषतः विश्वास र अविश्वासका प्रस्तावहरूमा मतदान गर्ने थलोको रूपमा परिणत भयो। विश्वास र अविश्वासका क्रममा सांसदहरूलाई होटल र लजमा थुपारेर थुनुपर्ने, एउटाले थुनेकोलाई अर्कोले चोरेर भगाउनुपर्ने, स्वदेशमा लुकाएर नभै विदेशमा समेत पठाई लुकाउनुपर्ने, करोडौं करोडको लेनदेन भएका शुभलाभका कुराहरू हुनुपर्ने, थुनिएकाहरूलाई दिल बहलाउन सुरा सुन्दरीको अपूर्ति गरिनुपर्ने, यस्ता काममा स्वर्च जुटाउन तस्करहरूसँग मिलेर अवैध धन्दामा सांसद र मन्त्रीहरू स्वयं नै संलग्न रहनुपर्ने, यस्तै प्रलोभनमा पारेर एउटाले अर्को दलको सदस्य खोस्ने र त्यतिले नपुगे दल नै विभाजन गराएर सत्तामा सहभागी गराइएको भन्ने जस्ता अनगिन्ति अपत्यारिला र फोहरी खेलमा देश रूमलिइरहेकाले प्रतिनिधिसभाको दोस्रो कार्यकाललाई अस्थिर काल मानिएको हो।

सत्ताको सुख भोग गर्न नपाउने अर्थार्थ मन्त्री हुन नपाउने सांसदहरूलाई अन्य सुख सयल र सन्तुष्टि प्रदान गर्न सरकार स्वयं लाग्नुपरेको र सांसदहरूका दोषहरू पञ्चखत माफ गरिएभै मिनाहा माफी दिँदै जानुपर्ने बाध्यता सरकारलाई पयो। त्यसकै आडमा औषधीका नक्कली बिल बनाउँदा फोर्टुमको बिल बन्न गयो। सुविधामा लिएको गाडी बिक्री भयो। भन्सार मिनाहा माफी गराएर भित्र्याइएको गाडी सरकारी संस्था र प्रोजेक्टहरूलाई भाडामा दिने र त्यसरी भाडामा दिएको गाडी सरकारको सिफारिशमा फिकाएर पुनः आफैले प्रयोग गर्ने गरियो भन्ने जस्ता समाचार पनि सार्वजनिक भएको पाइयो।

नेकपा (एमाले) को नौ महिने शासनकालमा प्रधानमन्त्रीद्वारा सिफारिश भएअनुसार विघटन भएको प्रतिनिधिसभा पुनर्स्थापित भएयता एकपछि अर्को गर्दै सत्ता परिवर्तन हुने क्रममा तीब्रता आयो। आठौँदेखि चौधौँ अधिवेशनसम्म आइपुग्दा पाँच जनाले प्रधानमन्त्रीको पदभार ग्रहण गर्ने मौका पाए। प्रधानमन्त्रीउपर अविश्वासको प्रस्ताव पेश गर्नकै लागि ६ पटक विशेष अधिवेशन बस्नुपयो। मानौं कि संसद, सांसद र संसदीय दलका एकसूत्रीय राजनीतिक कार्यक्रम नै तय भएभै भयो कि “सत्ता पल्टाउने अनि सत्तामा जाने” यस किसिमको सत्ताको खेलले प्रतिनिधिसभाको लगभग एउटा पूर्णकाल स्वाइदियो। विकास अवरूद्ध भयो। विदेशी लगानी घट्यो। विदेशीले विश्वास गर्न छाडे। सम्भौताको तयारीमा रहेका ठूला आयोजनाहरू रद्द भए। मुलुकको राजस्व घट्यो। भ्रष्टाचार बढ्यो। इमान्दारिता र नैतिकतामा ह्रास आयो। सांसदहरूउपर ठूलाठूला लाञ्छना लागे। चांसो र निष्पक्ष रहनुपर्ने विधायक बिटुलियो र अत्यन्त आलोच्य हुन पुग्यो। सांसदलाई चिनाउने “लोगो”समेत लगाएर हिँड्न सांसदहरूलाई लाज मर्नु भयो। यसरी सत्तामा रमाउने क्षणिक आनन्दको लोभमा फस्न जाँदा

वर्षौ वर्षको मेहनत र त्याग, तपस्या र बलिदानबाट आजन्म गरिएको संसदीय बहुदलीय प्रजातन्त्रउपर घृणा जगाउने र व्यवस्थाको बदनाम गर्ने काम भयो।

विकृतिका कारण र सुधारको प्रयास

नयाँ व्यवस्थाको थालनी भएको एक दशक पनि पूरा नहुँदै सांसदहरूले आफ्नो आर्थिक र राजनीतिक भविष्यको ठेगान नभएभैं गैरकानूनी आर्जनको माध्यमबाट समाजमा प्रतिष्ठा पाउन खोजेको अनुभव गरियो। राष्ट्रिय स्वार्थको सर्वसम्मत र पारदर्शी परिभाषा तयार गर्न नसक्दा जसरी भए पनि चुनाव जित्नुपर्ने मान्यता प्रबल हुँदै गएकाले सांसदका क्रियाकलापहरू असन्तुलित र विकृत हुँदै गएको हो भनियो। उम्मेदवारको छनौटमा गुणात्मकता र स्तरीयताको कमीको कारणले र प्रजातान्त्रिक संस्कारको अभ्यास दलभित्र र बाहिर प्रभावकारी हुन नसकेर पनि अनगिणित विकृतिहरू देखा परेका हुन्। त्यसैगरी, संसदीय मूल मर्मलाई आत्मसात गर्न नसक्दा, विधिको शासनको महत्त्व बुझ्न नसक्दा वा बुझेर बुझ्न पचाउँदा, एक अर्काप्रति अविश्वास तथा सांसदलाई विश्वासमा लिन सक्ने आत्मविश्वास नहुँदा, राष्ट्रिय दृष्टिकोण भन्दा दलीय दृष्टिकोणले प्राथमिकता पाउँदा, दलभन्दा राष्ट्र तूला हो भन्ने भावनाको अभाव हुँदा, पार्टीहरूमा सैद्धान्तिक विचलन आउँदा, पार्टी नेतृत्वले देशको आवश्यकता भन्दा मन परेकालाई पृष्ठपोषण गर्दा र सांसद भएपछि जे गरे पनि हुन्छ भन्ने भावना प्रबल भैँदा हदैसम्मको राजनीतिक विकृति देखा पर्न गएको हो भन्न सकिने भयो।

उपर्युक्त कारणहरूले गर्दा देशमा राजनीतिक अपराधीकरण जस्तो भयावह समस्या देखा पर्यो। राष्ट्रिय चिन्तनमा कमी आयो। मन्त्री र सांसदहरू निर्वाचन क्षेत्रमुखी हुँदै गए। भनाई र गराईका बीचमा ठूलै भिन्नता देखा पर्न थाल्यो। संसदीय गतिविधिमा सहभागिता बढाउनुको सट्टा अवाञ्छनीय सुविधा र सहूलियतको खोजी गर्नेतर्फ ध्यान केन्द्रित भयो। संसदीय समितिहरू पनि निस्प्रभावी हुँदै गए। सांसदहरू विधि निर्माणतर्फ र विधायन कार्य भन्दा कार्यकारिणी कामप्रति बढी ध्यान दिन थाले। जनसरोकारका समस्याहरूप्रति उदासीनता बढ्दै गयो। सरकार पनि उदात्त भावनाले अगाडि आउन सकेको पाइएन। सरकार र सांसदका बीच समन्वय र समझदारीको कमी देखा पर्यो। यसरी अत्यधिक मात्रामा राजनीतिकरण र धुवीकरण हुँदै गएकाले नियम र पद्धतिको आधारमा भन्दा छुट्टै बाटो खोजी हचुवा पाराले काम गर्ने प्रवृत्ति र परम्परातर्फ देश उन्मुख हुँदै गएकाले देशको सर्वांगीण विकासमा प्रतिकूल असर पर्न गयो।

यसरी सांसदहरूमा आएको नैतिक ह्रास, बढ्दो गैरजिम्मेवारी, आचरणमा ह्रास र दायित्वबोधमा देखा परेको कमीका सम्बन्धमा प्रतिनिधिसभाको उत्तरार्धतर्फ आइपुग्दा यी कुराहरू राष्ट्रिय बहस र चर्चाका विषयहरू हुन पुगे। संक्रमणकालीन अवस्थामा यस किसिमका विकृतिहरू देखा पर्छन् तापनि हामीकहाँ त्यसलाई बढाई चढाई गरी अतिरञ्जित

ढंगले प्रस्तुत गरी सम्पूर्ण नाश भैसक्यो, अब कुनै कुराको आश छैन भन्ने ढंगले सम्पूर्ण समाजलाई अन्धकार भविष्यको गर्तमा धकेलिदिने व्यापक प्रचलन नभएको पनि होइन।

यसै पृष्ठभूमिमा ०५४ साउन २३ गते र त्यसपछि पुनः फागुन १७ र १८ गतेसमेत २।३ चरणमा संसद र सांसदको गरिमा बढाउन र देखापरेका विकृतिहरू हटाउने उपायहरूको खोजी गर्न संसद हाताभित्र सर्वदलीय बैठक बसेको कुरा उल्लेखनीय छ। सभामुखको संयोजकत्वमा बसेको उक्त सर्वदलीय छलफल कार्यक्रममा प्रधानमन्त्री, भूतपूर्व प्रधानमन्त्री, संसदीय दलका नेता, संसदीय दलका प्रमुख सचेतक, समितिका सभापतिका साथै सांसदहरूको उपस्थिति र सहभागितामा संसद तथा सांसदसम्बन्धी र राज्य व्यवस्थासम्बन्धी समसामयिक परिस्थितिको विश्लेषण गर्ने काम भयो। सोही क्रममा सहभागीहरूद्वारा प्रजातन्त्र भन्दा ठूलो क्रान्ति अर्को हुन नसक्ने, प्रजातन्त्रको विकल्प प्रजातन्त्र नै हुने, सांसदहरूको आचरण र अनुशासन कायम राख्न संसदीय नियमावली (Parliamentary Code of Conduct) बनाई लागू गर्नुपर्ने, सांसदको क्षमताअनुसार मन्त्री, समितिको सभापति र अन्य जिम्मेवारीपूर्ण पदमा राख्नुपर्ने, सभामुखको पद आलोच्य हुन नपाउन र सभामुख निष्पक्ष हुन सर्वदलीय बैठक बसी आधारहरू तोकिनुपर्ने, कस्तो व्यक्तिलाई राष्ट्रियसभामा ल्याउने भन्ने ठोस सोचाई राख्नुपर्ने र केवल पुरस्कार दिने थलोको रूपमा राष्ट्रियसभा र सभाका समितिहरूलाई हेरिन नहुने, संसदप्रति मन्त्री र मन्त्रिपरिषद् उत्तरदायी हुने गरी काम गरिनुपर्ने, सोधिएका प्रश्नको उत्तर मन्त्रीहरूले दिने पर्ने र उत्तर दिनबाट मन्त्री उम्कन नपाउने गरी नियम बनाउनुपर्ने जस्ता कुराहरू त्यतिबेला उठाइएका थिए।

उक्त सर्वदलीय बैठकमा नै सहभागीहरूद्वारा सांसदले लिएको सुविधाको पुष्ट्याई गर्नुपर्ने, सदनको बैठकमा उपस्थित हुँदा सांसदहरूले आवश्यक गृहकार्यसहित यथार्थ र वस्तुनिष्ठ ढंगले प्रस्तुतीकरणमा जोड दिनुपर्ने, वार्षिक बजेट निर्माणमा सांसदहरूको राय सुभाब लिइनुपर्ने, सदन चलेको बेलापमा जिल्ला र अंचलस्तरीय बैठकहरूमा भाग लिने गरी सांसदहरूलाई पठाउन नहुने, जनताको आवश्यकता र सरोकारका कुराहरू उठाई संसद अधिवेशनका बैठकहरूलाई रोचक बनाइनुपर्ने, प्रचारको लागि नाम सुनाउने हिसाबले मात्र संसदले बैठकमा भाग लिने गर्न नहुने, संसदीय दल र सांसदहरूलाई संसदीय तौरतरिका र विधि-व्यवहार तथा आचरणका बारेमा प्रशिक्षित पार्न संसद सचिवालयले व्यवस्था मिलाउनुपर्ने, प्रतिपक्षले वैकल्पिक कार्यक्रमको आधारमा विरोध गर्ने बानी बसाल्नुपर्ने, सांसदले उपस्थित भएको दिनको मात्र भत्ता लिने र बिदामा बसेका दिनको बिदा स्वीकृत गराई भत्ता दिने/लिने गर्न नहुने, राष्ट्रिय चिन्तन र प्राज्ञिक प्रबलताको वृद्धि गराउन पुस्तकालय तथा अनुसन्धान केन्द्रको स्थापना र विकास हुनुपर्ने, संसदीय गतिविधि र अभ्यासका बारेमा जानकारी दिन अधिवेशन चालू भएको समयमा कम्तिमा पनि हप्तामा एक

पटक Meet the Press कार्यक्रम चलाइनुपर्ने, संसद र संसदप्रति अनास्था र भ्रम फैलाएकाले सोको निवारण गर्न नेतृत्व तहबाट पहल हुनुपर्नेसमेत सुझावहरू प्रस्तुत गरिएका थिए।

संसद प्रभाव शून्य भयो र आकर्षक भएन भन्ने प्रचारबाजी संचार जगतबाट भएकोमा त्यसप्रति असहमति जनाउँदै प्रभावकारिताको बुझाई स्पष्ट नभएको तर्क पनि सर्वदलीय बैठकमा पेश गरियो। त्यसैगरी, सांसदहरूमा सहिष्णुताको भण्डार रित्तिएको, राष्ट्रियसभालाई यथेष्ट कार्यबोझ नभएको, संसदीय मानव अधिकार र परराष्ट्र समिति जस्ता महत्वपूर्ण समितिहरूलाई नजरअन्दाज गरिएको, सरकारको असक्षमताको कारणले सांसद आलोच्य हुन परेको, सांसदले आदर माग्नको सट्टा आफैं आदरणीय हुन जानुपर्ने, विधेयकहरूउपर यथेष्ट छलफल हुनुपर्ने, संसदको कामको वार्षिक कार्यसूची (Calander of operation) तयार गरिनुपर्ने, गैरसरकारी विधेयकलाई पनि तर्जुमा गर्न र सदनमा प्रस्तुत गर्ने वातावरण बनाइनुपर्ने, बारम्बार एउटै कुरा उठेपछि त्यसमा सरकारले यथेष्ट ध्यान दिई छिनाफानो गर्ने बानी बसाल्नुपर्ने, प्रधानमन्त्री, सभामुख र प्रमुख विपक्षी दलको नेताका बीच अनवरत भेटघाट र विचार-विमर्श भैरहनुपर्ने धारणासहित परिस्थितिको विश्लेषण गरी संसदीय व्यवस्थाको सुदृढीकरणमा एउटा प्रस्थान बिन्दुको हिसाबले कार्यरम्भ भएको थियो।

उपर्युक्तअनुसारको प्रस्थान बिन्दुको अर्को दोस्रो बिन्दुको रूपमा ०५५ वैशाख ८ गते पुनः अर्को सर्वदलीय बैठक बसी संसद तथा सांसदसम्बन्धी परिस्थितिको विश्लेषण गरी विकृति र विसंगति हटाउने सम्बन्धमा व्यापक छलफल भएकोबाट पनि त्रुटि र भूललाई सच्याउनेतर्फ प्रयास भएको मान्नुपर्दछ।

केही चर्चित विधेयकहरू

१. सार्वजनिक सुरक्षा ऐन (दोस्रो संशोधन) विधेयक, ०४८

संसदको प्रथम अधिवेशनद्वारा पारित यस विधेयकले मूल ऐनको प्रस्तावनामा नै संशोधन गरी पहिलोपटक निवारक नजरबन्दको लागि आदेश जारी गर्न सकिने व्यवस्था विधेयकमा गरियो। नेपाल अधिराज्यको संविधान, ०४७ को धारा १५ (२) द्वारा कानून विपरीत वा बदनियतपूर्वक नजरबन्द राखिएकोमा क्षतिपूर्ति पाउने मौलिक हक प्रत्याभूत भएकाले पनि संवैधानिक हक संरक्षणका लागि कानून बनाउन पर्ने सन्दर्भमा उक्त विधेयक पारित गरिएको हो।

२. निजामती सेवा विधेयक, ०४८:

संसदको दोस्रो अधिवेशनमा प्रस्तुत गरिएको निजामती सेवा विधेयक चौथो अधिवेशनमा आवश्यक परिमार्जनसमेत गरी उक्त विधेयक पारित भएको थियो।

३. गाउँ विकास समिति विधेयक, ०४८, नगरपालिका विधेयक, ०४८ र जिल्ला विकास समिति विधेयक, ०४८:

नेपाल अधिराज्यको संविधान, ०४७ ले विकेन्द्रीकरण तथा स्वायत्त शासनका सिद्धान्तलाई अंगिकार गरेकाले स्थानीय निकायहरूको स्वरूप तथा भूमिकामा प्रजातान्त्रीकरण गरी स्थानीय स्तरमा नेतृत्वको विकास गर्ने तथा विकास कार्यक्रमलाई गाउँ, नगर तथा जिल्ला समितिको माध्यमबाट संस्थागत गर्ने उद्देश्यले उपर्युक्त ३ वटा छुट्टाछुट्टै विधेयक संसदको दोस्रो अधिवेशनले पारित गरेको थियो।

४. सन्धि ऐन (संशोधन) विधेयक, ०४९:

०४९ मंसिर ३० गते सर्वोच्च अदालतले टनकपुरसम्बन्धी मुद्दाको फैसला गर्दा सन्धि ऐनमा समेत केही त्रुटि औल्याएपछि श्री ५ को सरकारले संसदको चौथो अधिवेशनमा सन्धि ऐन (संशोधन) विधेयक, ०४९ प्रस्तुत गरेको थियो। ०४९ फागुन १० गते संसदको माथिल्लो सदन अर्थात् राष्ट्रियसभामा प्रस्तुत उक्त विधेयक चैत्र १६ गते मात्र राष्ट्रियसभाबाट पारित भएको थियो।

५. निजीकरण विधेयक, ०५०:

संसदको पाँचौ अधिवेशनमा ०५० असार ३१ गते प्रतिनिधिसभामा मूल विधेयकको रूपमा सरकारद्वारा प्रस्तुत निजीकरण विधेयक, ०५० पुस १९ गते लालमोहर लागेपछि लागू भएको थियो। नेपाल जस्तो औद्योगिकीकरण नभइसकेको देशमा मूलतः सरकारी स्वामित्वमा रहेका औद्योगिक प्रतिष्ठान, कलकारखाना, संस्थान आदिलाई निजीकरण गर्ने मनसायले प्रस्तुत भएको विधेयकले निकै चर्चा पायो।

६. मूल्य अभिवृद्धि कर विधेयक, ०५२:

०५२ मंसिर १७ गते बसेको संसदको तल्लो सदन अर्थात् प्रतिनिधिसभाको बैठकसमक्ष सरकारी विधेयकको रूपमा प्रस्तुत यो विधेयक ०५० चैत्र ७ गते लालमोहर लागी प्रचलनमा आएको मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, ०५२ उपर उद्योगी तथा व्यापारी वर्गको पेशागत संगठनका मार्फत् अनेकौं ढंगले विरोध जनाइएको हुनाले विधेयक प्रस्तुत हुँदादेखि हालसम्म पनि विवादित र हाँकको रूपमा देखिएको छ।

७. संसदका पदाधिकारी तथा सदस्यहरूको पारिश्रमिक र सुविधासम्बन्धी विधेयक, ०५२:

संसदको नवौ अधिवेशनकालमा ०५२ मंसिर १७ गते प्रतिनिधिसभामा प्रस्तुत गरिएको यस विधेयकले सांसदहरू सुविधाभोगी हुँदै गएको भन्ने आरोप लागिरहेको समयमा उनीहरूको पारिश्रमिकका साथै निजी सहायक र अन्य सुविधा थप गर्ने प्रावधानसहित विधेयक प्रस्तुत भएकाले सांसदहरूउपर नै लाञ्छनासमेत लगाई सञ्चार माध्यममार्फत् र जनमानसका बीचमा पनि मुख्य चर्चाको विषय बन्न गएको थियो।

अधिवेशन	प्रारम्भ-अन्त्य	बालु रहेको दिन	कार्यक्रम व्यतिरिक्त दिन र बैठक	तमय घण्टा-मिनट
पहिलो	०५०/११/१२ ०५०/११/२३		१२	१/६ १९ ३५
दोस्रो	०५२/१२/३० ०५२/१२/२५	६	५/७	१२ ४०
तेस्रो	०५२/१२/७ ०५२/१२/११	५	४/५	१६ ४०
चौथो	०५३/१/१ ०५३/१/९	९	४/७	१४ २५
पाँचौ	०५४/१०/२९ ०५४/११/८	१०	४/४	१२ ४०
छैटौ	०५४/९/९- ऐन	१	१/१	०० ४०

अन्य चर्चित विधेयकहरू:

१. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग (पहिलो संशोधन) विधेयक, ०४८,
२. श्रमजीवी पत्रकारसम्बन्धी विधेयक, ०५१,
३. नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण विधेयक, ०५३,
४. भूमिसम्बन्धी चौथो संशोधन विधेयक, ०५३,
५. वातावरण संरक्षण विधेयक, ०५३,
६. सञ्चार संस्थान विधेयक, ०५३,
७. नेपाल स्वास्थ्य सेवा विधेयक, ०५३,
८. मानव अधिकार आयोग विधेयक, ०५३,
९. अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय कारोबार विधेयक, ०५४,
१०. कानूनी सहायतासम्बन्धी विधेयक, ०५४,
११. दल त्याग विधेयक, ०५४,
१२. भवन विधेयक, ०५४,
१३. निजामती सेवा पहिलो संशोधन विधेयक, ०५४,
१४. मानव शरीरको अंग प्रत्यारोपण विधेयक, ०५४,
१५. पशु वधशाला र मासु जाँच विधेयक, ०५४,
१६. जलचर संरक्षण विधेयक, ०५४,
१७. वित्तीय मध्यस्थताको काम गर्ने संस्थासम्बन्धी विधेयक, ०५४,
१८. स्थानीय निकाय तथा निर्वाचनसम्बन्धी केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने विधेयक, ०५४,
१९. स्थानीय स्वायत्त शासन विधेयक, ०५४,
२०. गर्भ संरक्षणसम्बन्धी विधेयक, ०५४ (समितिमा विचाराधीन)।

विशेष अधिवेशन

नेपाल अधिराज्यको संविधान, ०४७ को धारा ५३ को उपधारा (३) मा “श्री ५ बाट प्रतिनिधिसभाको अधिवेशन चालु नरहेको वा बैठक स्थगित भएको अवस्थामा अधिवेशन वा

बैठक बोलाउन वाञ्छनीय छ भनी प्रतिनिधिसभाको सम्पूर्ण सदस्य संख्याको एक चौथाई सदस्यहरूले समावेदन गरेमा त्यस्तो अधिवेशन वा बैठक बस्ने मिति र समय तोकिएको बक्सनेछ र त्यसरी तोकिएको मिति र समयमा प्रतिनिधिसभाको अधिवेशन प्रारम्भ हुने वा बैठक बस्नेछ” भन्ने प्रावधान रहेको छ। यसै प्रावधानअनुसार संसदको प्रथमदेखि चौधौं अधिवेशनको कार्यकालभित्र प्रतिनिधिसभाको मात्र ६ वटा छुट्टै बैठक सम्पन्न भएको छ।

“विशेष अधिवेशन” नामको अस्थिरतायुक्त राजनीतिक अभ्यासका क्रममा राजनीतिक दलका नेताहरूबाट के कस्तो प्रयोजनका लागि कस्ता प्रस्तावहरू राखिएका थिए र प्रस्तावको पक्ष विपक्षमा के कस्तो नतिजा प्राप्त भयो भन्ने सम्पूर्ण बेहोराको जानकारी लिन सक्षिप्त विवरण तल प्रस्तुत गरिएको छ।

देशमा संसदीय बहुदलीय प्रजातन्त्र सुचारुरूपले अगाडि बढ्न सकेको छैन। राजनीतिक स्थिरता कायम गर्न सकिएको छैन। संसदीय अभ्यासको कमी र अधैर्यको कारणले हचुवा प्रवृत्ति बढ्न गई स्वार्थीपन बढेको छ र पद प्राप्तिका लागि जस्तोसुकै पनि प्रपञ्चको रचना गर्न र अवाञ्छनीय लाभ लिन सांसदहरू पछि हट्दैनन् भन्ने आरोपहरू लागेका छन्। राजनीतिमा हिंसा र अपराधीकरण बढेको छ। भ्रष्टाचार व्याप्त भएको छ र दोषीउपर कारबाही हुनुको सट्टा माफिया र ज्यानमाराहरू छुटाइएका छन् भन्ने जस्ता आरोपहरू पनि प्रशस्त लगाइएका छन्। सबै त्वालको आरोपको केन्द्रविन्दु पनि राजनीतिक दलहरू र तिनका नेताहरू भएका छन्।

त्यसैले बहुदलीय व्यवस्थाको परिमार्जन, सम्बर्द्धन र सुदृढीकरणमा दलहरूले नै मिलेर काम गर्नुपर्दछ। राजनीतिक दलहरूमा इमान्दारिता भएमा र उनीहरूका क्रियाकलापहरू र गतिविधिहरू सुजनशील भएमा अराजकताको स्थितिलाई रोक्न र विकृतिहरूलाई हटाई कानूनी राज्यको स्थापना गर्न त्यति धेरै गाह्रो पर्ने पनि कुनै कारण देखिँदैन।

संसदीय क्रियाकलापको मूल्यांकन गर्दा समस्याहरूको

निराकरण गरी समाधानका उपायहरू पनि अवलम्बन गर्न सकिने देखिई बुँदागतरूपमा देहायबमोजिम उल्लेख गरिएको छः

- (१) राजनीतिक अपराधीकरण बढ्दै गएकोमा त्यसको निराकरणका लागि सांसदहरूको सम्पत्ति विवरण पहिले नै प्रस्तुत गर्न लगाउने र प्रतिवर्ष त्यसमा पुनरावलोकन गर्ने कानूनी व्यवस्था मिलाउने,
- (२) सांसदहरूमा अवाञ्छनीय सुविधा र सहूलियत लिने/खाने बानी र चाहना बढ्दै गएको समस्याको समाधानार्थ सुहाउँदो आचारसंहिता तयार गरी प्रभावकारी ढंगले कार्यान्वयन गराउन सरकारी संयन्त्रलाई क्रियाशील बनाउने, सांसदहरूको आचरणउपर निगरानी तथा दण्डको व्यवस्था गर्ने, मुलुकको प्रतिव्यक्ति आयको निश्चित स्तरसम्म नपुगी सांसदको कुनै पनि सुविधा तथा पारिश्रमिक वृद्धि गरिने छैन भन्ने नीति तय गरी कडाइसाथ लागू गर्ने,
- (३) सांसदहरूमा न्यून रहेको राष्ट्रिय चिन्तनको समस्याको समाधान गर्न संसदले नै राष्ट्रिय हितको प्राथमिकता सर्वसम्मत ढंगले पहिचान गरी सार्वजनिक घोषणा गराई लागू गर्ने,
- (४) मन्त्री र सांसदहरू निर्वाचन क्षेत्रमुखी हुँदै गएको भन्ने समस्या समाधानका लागि सबै पक्ष र क्षेत्रलाई समग्र राष्ट्रिय मूल प्रवाहमा समाहित गर्ने गरी ठोस कार्यक्रम बनाउनुपर्ने,
- (५) सांसद तथा मन्त्रीहरूको भनाई र गराईमा भिन्नता रहेको समस्याको समाधानार्थ प्रेस र बुद्धिजीवीबाट व्यापक आलोचना गरिनुपर्ने र दल तथा दलको सदस्यको आम्दानो परदर्शी बनाउनुपर्ने,
- (६) संसदीय गतिविधिमा सांसदको न्यून सहभागिता पनि एउटा ठूलो समस्या भएकाले यसको समाधानका लागि पार्टीहरूले समयमै विचार गरी सक्षम र लायक व्यक्तिलाई उम्मेदवार बनाउने र प्रारम्भमा नै सांसदहरूलाई संसदीय विधि, व्यवहार, आचरण, प्रक्रिया, आदिका सम्बन्धमा प्रशिक्षण दिने व्यवस्था मिलाउने,
- (७) सांसदहरूको मूल काम विधि निर्माण गर्नु हो तापनि सांसदहरूमा विकास निर्माणका कामहरूमा प्रत्यक्ष भूमिका खोज्ने, ठेक्कापट्टा लिने/दिने काममा चासो लिने जस्ता गलत प्रवृत्ति देखा पर्दै आएकोमा राजनीतिक दलहरूले त्यसरी अन्यत्र आकृष्ट हुने प्रवृत्तिलाई रोक्न अनुशासनात्मक कार्यबाहीहरू गर्ने,
- (८) संसदीय व्यवस्था अनुकूलका कानूनहरूको निर्माण हुन नसकेकोले समस्या समाधानका लागि सांसदहरूलाई उनीहरूको जिम्मेवारी र जवाफदेहीबारे सजग गराई पार्टी तथा आमजनतालाई उनीहरूले गर्नुपर्ने, गर्न हुने र गर्न नहुने काम, कर्तव्य र अधिकारका बारेमा प्रचार-प्रसार गरी सजग गराउने,
- (९) संसद र संसदीय समितिका कामहरूमा भन्दा कार्यकारिणीको कामप्रति बढी अभिरुचि देखाउने

सांसदहरूलाई संसदीय काम कार्यबाहीमा आकर्षित गर्न संसद र सांसदको भूमिकाका साथै विधायिकी कामको महत्वबारे सजग गराउने,

- (१०) विधिको शासनप्रति उदासीन रहने र बेवास्तासमेत गरी जनसाधारणका समस्याहरूप्रति बेफिक्री रहने बानी पनि समस्याको रूपमा नै रहेकाले सांसदहरूलाई संसदीय अभ्यासप्रति सचेत गराउँदै कानून मिच्ने प्रवृत्तिलाई दुरुत्साहन गर्न सरकार र राजनीतिक दलहरूले समन्वयात्मक ढंगले काम गर्नुपर्ने,
- (११) सरकार, संसद र सांसदहरूका बीच समन्वय र समझदारीको अभावको समस्या पनि त्यतिकै पेचिलो भएको सन्दर्भमा यिनीहरूका बीच संवादको स्थिति कायम गरी जनप्रतिनिधिका जिज्ञासाहरूलाई सकारात्मकरूपमा सरकारले लिने परिपाटी बसाल्न नेतृत्वको उच्च तहबाट नै सुपरीवेक्षण तथा निर्देशन हुनुपर्ने,
- (१२) राजनीतिक संस्कारको कमी र सरकारमा रहनेको पक्षपातपूर्ण भावनाको कारणले सांसदहरू राष्ट्रिय चिन्तन भन्दा पनि क्षेत्रगत काम कुराको चिन्तामा लागिरहने समस्याको समाधानार्थ सांसदहरूलाई उनीहरूको दायित्व र जिम्मेवारीबारे सजग गराउन राजनीतिक दलहरूले भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने,
- (१३) पार्टीहरूमा सैद्धान्तिक विचलन आएको कारणले राजनीतिक परिपक्वताको अभाव, सकीर्णता र अवसरवादी प्रवृत्ति बढ्दै गएको छ भन्ने समस्या बेलाबखतमा देखाइने गरिएकाले सोको निराकरणका लागि स्वयं पार्टीहरू नै आफ्नो सैद्धान्तिक अडानलाई कायम गर्न दृढ हुनुपर्ने र सैद्धान्तिक अडान छाड्नेहरूलाई जनताका सामु तिनीहरूको सक्कली अनुहार देखाउन जनदबाव समूह, प्रेस र बुद्धिजीवी वर्गले अहम् भूमिका खेल्नुपर्ने। साथै राष्ट्रिय मुद्दाहरूमा दलहरूका बीच आमसहमति कायम गर्न दलहरूका बीचमा स्थायी समन्वय राख्ने संयन्त्रको स्थापना र विकास गर्नुपर्ने।
- (१४) निर्वाचन दिनानुदिन खर्चिलो हुँदै गएको सन्दर्भमा भ्रष्टाचार र अनुचित ढंगबाट आय आर्जन गरी चुनावमा भएको खर्च उठाउने अभिप्रायले सांसदहरूमा नैतिक विचलन आउने समस्या देखा पर्दै गएको सन्दर्भमा पार्टीहरूले उम्मेदवार खडा गर्दा निश्चित मापदण्डको आधारमा मात्र टिकट दिने र उम्मेदवारको घोषणा गर्ने, तोकिएको खर्च सीमाभित्र रही चुनावमा भाग लिने वाध्यात्मक व्यवस्था गर्ने र निर्वाचन आचारसंहिता पालन गरेको नदेखिएमा चुनाव नै बदर गर्ने व्यवस्था हुनसक्नेमा प्रजातन्त्रको मूल्य, मान्यता र मर्मअनुसार काम भएको भन्न कसैले पनि अठ्ठरो महसुस गर्नुपर्ने थिएन।

विशेष अधिवेशन

अधिवेशनका लागि समावेदन गरेको मिति :	०५०/११/४
प्रारम्भ - समाप्त मिति :	०५०/११/१२-२३
समावेदन कर्ता :	मा. चामदेव गौतम समेत ५२ जना प्रतिनिधि सभा सदस्य
राजनैतिक दल वा सदस्य :	नेकपा (एमाले)
प्रयोजन :	देशको राजनीतिक र आर्थिक स्थिति गम्भीर भएकोले।
प्रस्ताव :	प्रधानमन्त्री श्री गिरिजाप्रसाद कोइराला उपर अविश्वास प्रस्ताव
प्रस्तावक :	मा. मनमोहन अधिकारी समेत ५५ जना माननीय सदस्य
प्रस्तावकको पक्षमा :	८१ मत (एमाले, सज्जमा र स्वतन्त्र)
प्रस्तावकको विपक्षमा :	११३ मत (ने.का.)
तटस्थ :	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी
निर्णय र मिति :	अविश्वासको प्रस्ताव अस्वीकृत (०५०/११/३२)
कैफियत :	माननीय प्रधानमन्त्री श्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाले जवाफ दिने क्रममा रोष्टममा अस्वस्थ भई जवाफ पूरा गर्न नसकी अर्को बैठकमा पूरा गर्नु भएको।
अधिवेशनका लागि समावेदन गरेको मिति :	०५२/२/२५
प्रारम्भ - समाप्त मिति :	०५२/५/२०-२५
समावेदन कर्ता :	माननीय शेरबहादुर देउवा समेत ७० जना प्रतिनिधि सभा सदस्य
राजनैतिक दल वा सदस्य :	नेपाली कांग्रेस
प्रयोजन :	देशको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक लगायत विविध कुराहरूको संरचना स्वसम्बलितकोले।
प्रस्ताव :	प्रधानमन्त्री श्री मनमोहन अधिकारी उपर अविश्वास प्रस्ताव
प्रस्तावक :	मा. शेरबहादुर देउवा समेत ७७ जना माननीय सदस्य
प्रस्तावकको पक्षमा :	१०७ मत (ने.का., ने.स.पा., राप्रपा र स्वतन्त्र)
प्रस्तावकको विपक्षमा :	८८ मत (एमाले र स्वतन्त्र)
तटस्थ :	-
निर्णय र मिति :	अविश्वासको प्रस्ताव अस्वीकृत (०५२/५/२५)
कैफियत :	०५२/२/३० मा प्रतिनिधि सभा विघटन भएकोमा ०५२/५/१२ गते सर्वोच्च अदालतको निर्णयानुसार प्रतिनिधिसभा पुनर्जीवित भएको। प्रधानमन्त्री मनमोहन अधिकारी हेलिकोप्टर दुर्घटनामा परी उपचार गराई रहनु भएकोमा प्रतिनिधिसभाले शीघ्र स्वास्थ्य लाभको कामना गर्दै ०५२/५/२० गते प्रस्ताव पारित। प्रधानमन्त्रीले शिक्षण अस्पतालको उपचार गैर्याबाटै जवाफ दिनु भएको ०५२/५/२५)
अधिवेशनका लागि समावेदन गरेको मिति :	०५२/११/२८
प्रारम्भ - समाप्त मिति :	०५२/१२/७-११
समावेदन कर्ता :	मा. मनमोहन अधिकारी समेत ८६ जना प्रतिनिधि सभा सदस्य
राजनैतिक दल वा सदस्य :	नेकपा (एमाले)
प्रयोजन :	मुलुक गतिहीन, दिशाहीन र लक्ष्यहीन भएकोले।
प्रस्ताव :	प्रधानमन्त्री श्री शेरबहादुर देउवा उपर अविश्वास प्रस्ताव
प्रस्तावक :	मा. मनमोहन अधिकारी समेत ८८ जना माननीय सदस्य
प्रस्तावकको पक्षमा :	९० मत (एमाले र स्वतन्त्र)
प्रस्तावकको विपक्षमा :	१०६ मत (ने.का., राप्रपा र नेसपा)
तटस्थ :	स्वतन्त्र
निर्णय र मिति :	अविश्वासको प्रस्ताव अस्वीकृत (०५२/१२/११)
कैफियत :	माननीय नारायणमान विजुक्टे, माननीय आशाकाजी वासुक्ला र मा. मत्तबहादुर रोकायाले मतदान वहिष्कार गर्नुभएको।

अधिवेशनका लागि समावेदन गरेको मिति :	०५३/९/१
प्रारम्भ - समाप्त मिति :	०५३/९/१-९
समावेदन कर्ता :	मा. मनमोहन अधिकारी समेत १०२ जना प्रतिनिधि सभा सदस्य
राजनैतिक दल वा सदस्य :	नेकपा (एमाले), राप्रपा, स्वतन्त्र, नेसपा
प्रयोजन :	मुलुक गतिहीन, लक्ष्यहीन र दिशाहीन भएकाले।
प्रस्ताव :	प्रधानमन्त्री श्री शेरबहादुर देउवा उपर अविश्वास प्रस्ताव
प्रस्तावक :	मा. मनमोहन अधिकारी समेत १०२ जना माननीय सदस्य
प्रस्तावकको पक्षमा :	१०१ मत (एमाले), राप्रपा, नेसपा र स्वतन्त्र
प्रस्तावकको विपक्षमा :	८४ मत (ने.का., नेसपा, राप्रपा र स्वतन्त्र)
तटस्थ :	-
निर्णय र मिति :	अविश्वासको प्रस्ताव अस्वीकृत (०५३/९/९)
कैफियत :	-

अधिवेशनका लागि समावेदन गरेको मिति :	०५४/९/२४
प्रारम्भ - समाप्त मिति :	०५४/१०/२९-०५४/११/८
समावेदन कर्ता :	मा. भलनाथ खनाल समेत ९६ जना प्रतिनिधि सभा सदस्य
राजनैतिक दल वा सदस्य :	नेकपा (एमाले), राप्रपा (चन्द)
प्रयोजन :	सरकारले देशलाई निश्चित गन्तव्य, दिशा र गति दिन नसकेकाले।
प्रस्ताव :	प्रधानमन्त्री श्री सूर्यबहादुर थापा उपर अविश्वास प्रस्ताव
प्रस्तावक :	मा. मनमोहन अधिकारी समेत ९० जना माननीय सदस्य
प्रस्तावकको पक्षमा :	१०० मत (एमाले), राप्रपा (चन्द), नेका, स्वतन्त्र
प्रस्तावकको विपक्षमा :	१०३ मत (ने.का., राप्रपा, नेसपा)
तटस्थ :	-
निर्णय र मिति :	अविश्वासको प्रस्ताव अस्वीकृत (०५४/११/८)
कैफियत :	ने.कां. मा ज्योतेन्द्रमोहन चौधरी राप्रपामा प्रवेश गरेपनि कानूनी रूपमा ने.कां. नै रहेको।

अधिवेशनका लागि समावेदन गरेको मिति :	०५५/८/२५
प्रारम्भ - समाप्त मिति :	०५५/९/९-९
समावेदन कर्ता :	मा. वामदेव गौतम समेत ६२ जना प्रतिनिधि सभा सदस्य
राजनैतिक दल वा सदस्य :	नेकपा (माले), राप्रपा (चन्द) र नेसपा
प्रयोजन :	प्रधानमन्त्री उपर अविश्वास प्रस्ताव ल्याउने उद्देश्यले।
प्रस्ताव :	प्रधानमन्त्री श्री गिरिजाप्रसाद कोइराला उपर अविश्वास प्रस्ताव
प्रस्तावक :	मा. वामदेव गौतम समेत ५४ जना माननीय सदस्य
प्रस्तावकको पक्षमा :	छलफल तथा मतदान नभएको
प्रस्तावकको विपक्षमा :	-
तटस्थ :	-
निर्णय र मिति :	-
कैफियत :	प्रधानमन्त्री श्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाले विशेष अधिवेशन माग गरी अविश्वासको प्रस्ताव आएपछि राजिनामा दिनु भएको र संविधान अनुसार विश्वास प्राप्त गर्ने गरी प्रस्तावित समेत भएकोले यस सम्बन्धी कार्यवाही गर्नु नभएको र औपचारिक बैठक बसी अन्त्य गरिएको।

दृष्टव्य : ०५२ साल असार २ गते प्रारम्भ हुने गरी आहवान गरिएको प्रतिनिधिसभाको अधिवेशन (०५२/२/२५ मा) श्री ५ बाट प्रतिनिधिसभाको विघटन गरिबक्सेको र पछि उक्त विशेष अधिवेशन सो समयमा नभएको।

मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रको ५० वर्ष

विश्वका राष्ट्रहरूको संयुक्त प्रयासमा सबै देशका सबै जनताले निर्वाधरूपमा उपयोग गर्न पाउनुपर्ने केही आधारभूत साझा आदर्शहरूको पहिचान र स्थापना गरिएको थियो पचास वर्षअघि। तिनै आदर्शहरूको संगालो हो- विश्व मानव अधिकार घोषणापत्र।

संयुक्त राष्ट्र संघकै विशेष पहल र निर्देशनमा विश्वभर १९९८ पर्व वर्षका रूपमा मनाइयो। मानव अधिकारहरूको संस्थागत विकासका लागि प्रत्येक सदस्य राष्ट्रले विशेष कार्यक्रमहरू संचालन गर्नुपर्ने थियो। गैरसरकारी संस्थाहरूले पनि यो पचासौं वर्षलाई एउटा मूल्यांकन वर्षका रूपमा लिए। यो लंखोटको सन्दर्भ यही पचास वर्षे अधिकार-यात्राका आरोह/अवरोहभित्र सीमित छ।

“इतिहास मान्छेहरूले बनाउँछन्। तर उनीहरूको छनोट र चाहनाअनुसार इतिहास बन्दैन।” महान् समाजवादी चिन्तक कार्ल मार्क्सको मानव इतिहास निर्माणसम्बन्धी यो विचार मानव अधिकार आन्दोलनको विश्व इतिहास निर्माण अभियानमा पनि लागू हुन्छ। तर यो आन्दोलनको इतिहास भने निकै हृदयसम्म मान्छेहरूले चाहेजस्तै गरी विकास भएको छ।

दोस्रो विश्वयुद्धको विध्वंशले एउटा नयाँ मानवपक्षीय आन्दोलनको बीजारोपण गर्यो। आन्दोलनको एउटा मात्र लक्ष्य थियो- फेरि त्यस्ता विध्वंशात्मक घटनाहरू इतिहासमा नदोहोरिऊन्। विश्वयुद्ध कुनै प्राकृतिक या अप्रत्यासित घटना थिएन। मान्छेले मान्छेमाथि लाटेको नियति थियो। मानवीय मष्तिस्कभित्रको आदिम पक्षको अभिव्यक्ति थियो यो। डर र पीडाले सिर्जनाका लागि अभिप्रेरित गर्यो- विश्व समुदायलाई। फलस्वरूप विनाशको खरानीमाथि लख्खराउँदै उठ्यो संयुक्त राष्ट्र संघ र यसलाई संचालन गर्ने कानून संयुक्त राष्ट्र संघको वडापत्र। विश्व शान्तिका लागि मानव अधिकारहरूको सम्मानको अपरिहार्यता स्वीकार गरियो। यही विन्दुदेखि मानव अधिकारहरू अन्तर्राष्ट्रिय सरोकारका सिद्धान्त बने।

मानव अधिकारहरू मानव प्रकृतिभित्र समाहित अधिकारहरू हुन्। यिनको अभावमा हामी मानवको रूपमा चिनिन र बाँच्न सक्दैनौं। मानव अधिकारहरूलाई “मानवीयताको साझा भाषा” पनि भन्ने गरिन्छ। यो यस्तो भाषा

हो- जसले मानव समुदायमा समता, ममता र नम्रताको सन्देश प्रसारण गर्दछ। “मानव अधिकारहरू आमा-बाबुबाट छोरा-छोरीमा सञ्चार गरिने जन्मजात अधिकारहरू हुन्, यस्तो प्रकारको सञ्चार जस्तो कि नदीले किनाराका जीवहरूमा पानीको सञ्चार गर्दछ।”^१

मान्छे तार्किक र नैतिक प्राणी भएका कारण पृथ्वीका अरू प्राणीभन्दा उच्च र भिन्न छ। उसको तर्कशीलता र विवेकको प्रयोजनका लागि केही निश्चित स्वतन्त्रता र सम्मानहरूको पहिचान गरिएको छ। मान्छेलाई अरू प्राणीभन्दा भिन्न र उच्च राख्ने यी स्वतन्त्रता, सम्मानहरू र तिनलाई उपयोग गर्न सक्ने उसको विवेक मानव अधिकारहरूका आधार-स्रोतहरू हुन्।

मानव अधिकारहरूको पहिचान र स्थापना एउटा लामो इतिहासको उपज हो। समसामयिक घटना र प्रवृत्तिहरूको विवेचनाले मात्र मानव अधिकार आन्दोलनको तस्वीर खिचन सकिन्छ। मानव सभ्यता जतिकै पुरानो यो आन्दोलन विभिन्नरूपमा सभ्यताकै इतिहासमा अभिव्यक्त हुँदै आएको छ, त्यसैले पचास-वर्षे आन्दोलन यात्राको चर्चा गर्दा अवधारणात्मक र वैचारिक तहमा मानव अधिकारको इतिहास कसरी कोरिएको छ, समीक्षा गर्नु सान्दर्भिक हुन्छ।

अवधारणाको तहमा मानव अधिकार

आधुनिक मानव अधिकारको अवधारणा धर्म र नैतिकतासँग सम्बन्धित अपेक्षित मानवीय गुणहरूको विकसित रूप हो। नीतिशास्त्र र धर्मशास्त्रले उल्लेख गरेका आदर्श पक्षहरू र आदर्श व्यक्तिका रूपमा चित्रण गरिएका काव्य-पात्रहरूलाई वर्तमान मानव अधिकार कानून र मान्यताको स्रोतका रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ।

संसारका सबै सभ्यताका इतिहासहरूमा, सबै समुदायहरूमा मानव गरिमाको अवधारणालाई कुनै न कुनैरूपमा पहिचान र अभिव्यक्त गरिएको छ। यही पहिचानको आधारमा केही पक्षहरू ग्राह्य र केही पक्षहरू त्याज्य मानिन्छन्। एउटा समुदायलाई र समाजका विभिन्न पक्षहरूलाई एकताबद्ध र संगतिपूर्णरूपमा संचालन गर्न र सामाजिक मेलमिलाप कायम राख्न समाज विकासको क्रमसँगै केही निश्चित मान्यता, मूल्य र

प्रणालीहरूको विकास गरिएको पाइन्छ। केही सामाजिक, धार्मिक या नैतिक नियमहरू बनाई तिनका आधारमा व्यक्तिगत आचारसंहिता र कर्तव्यहरू किटान गरिएका हुन्छन्। प्रत्येक समुदायले, प्रत्येक सभ्यताले सही या अपेक्षित कर्तव्यको पालनालाई प्रोत्साहित गर्न केही सामाजिक सम्मान, दर्जा या उपाधिको व्यवस्था पनि गरेको पाइन्छ। आज हामीले भन्ने गरेको “मानव अधिकार” यस्तै कर्तव्य र अधिकारको लामो श्रृंखलाबाट विकसित मानव स्वतन्त्रता र सम्मानसम्बन्धी मूल्य, मान्यता र कानूनहरूको विशिष्टीकरण हो।

स्वतन्त्रता र सम्मानसँग गाँसिएका मानवीय आवश्यकताहरू, दुःखी र असहायहरूलाई सहयोग गर्नुपर्छ भन्ने धार्मिक सन्देशहरू पूर्वीय र पश्चात्य दुवै मुलुकका प्राचीन ग्रन्थहरूमा उल्लेख गरिएको छ। पूर्वीय दर्शनको स्रोत मानिने धर्मशास्त्रका वेद, महाभारत, गीता आदिमा अभिव्यक्त त्याग, अहिंसा, प्रेम आदि जस्ता मानवीय गुणहरू, बुद्ध दर्शनका चार शाश्वत सत्यहरू तथा चिनियाँ सभ्यताका महान् दार्शनिक कन्फ्युसियसको नैतिक चरित्र, सभ्य व्यवहार र जवाफदेहितासम्बन्धी विचारहरू सबैमा मानवीय सम्बन्ध संचालन गर्न आवश्यक पर्ने केही व्यावहारिक मापदण्डहरू नीतिको रूपमा अधि सारिएका छन्। यी नैतिक मापदण्डहरू सबैमा लागू गरिनुपर्ने एक प्रकारका कानूनी मापदण्डहरू पनि थिए।

मानव अधिकार अवधारणाको विकासमा पश्चिमा राजनीतिक दर्शनको त्यत्तिकै महत्व छ। क्लासिकल ग्रीक दर्शनमा प्राचीन नागरिक समाज संचालन गर्न हरेक व्यक्तिको निश्चित भूमिकाको अपेक्षा गरिएको छ। “पोलिस” नाम दिइएको त्यो भूमिका “मान्छेका अधिकारहरू” सम्बन्धी छलफल र वादविवाद संचालन गर्नका लागि पश्चिमा मुलुकहरूको इतिहासमा एउटा सूत्रधार नै मानिन्छ। यो भूमिका प्लेटो र सुक्रातको “प्राकृतिक न्याय” र “आदर्शवाद” को विकासमा पनि सहायक बनेको थियो। यी विचारहरूका अनुसार राजा या शासकहरूद्वारा निर्मित नियम कानून (जसलाई सकारात्मक कानून भनिन्थ्यो) भन्दा माथि प्राकृतिक कानूनहरू रहन्थे, जो सबैका लागि लागू हुन्थे र सबै शासकहरू तिनै नियमका आधारमा जाँचिन्थे। ग्रीक दार्शनिक प्लेटोको “मानव आत्माको सिद्धान्त”, अरिष्टोटलको ज्ञान, तर्कशीलता र कर्तव्य परायणतासम्बन्धी विचारहरूले तत्कालीन शासकहरूको शासन संचालनसम्बन्धी योग्यता, अनिवार्यता र जवाफदेहिता विषयमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको छ। प्राकृतिक कानूनका प्रवक्ता विद्वान् जोनलक जीवन स्वतन्त्रता र प्राकृतिक विपत्तिको अवस्थामा सम्पत्तिमाथिको अधिकारलाई अहरणीय अधिकारको रूपमा संकेत गर्दछन्।

पूर्व र पश्चिम दुवै दर्शनहरूमा अधि सारिएका यी कर्म र नीति, कर्तव्य र जवाफदेहिता, पवित्र आत्मा र योग्यता आदि जस्ता मानव गुणहरू वर्तमान मानव अधिकारहरूको अवधारणात्मक उर्वर स्रोत हुन्।

वैचारिक तहमा मानव अधिकार

प्रत्येक व्यक्तिका नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारहरू सुनिश्चित गर्ने अभिप्रायका साथ पश्चिमा संसारबाट नै मानव अधिकारको वैचारिक विकास शुरू भएको हो। यो वैचारिक विकास तिनै प्राचीन ग्रीक दार्शनिक प्लेटो र अरिष्टोटलका नीति तथा राजनीतिसम्बन्धी विचारहरूबाट नै उठेको हो। सरकार या शासकको शासित या जनतामाथि हुने शक्तिको दुरुपयोगलाई सीमित गर्न लक्षित यी अधिकारहरू स्वासगरी धर्म र सभासम्बन्धी स्वतन्त्रता, राजनीतिक सहभागितासम्बन्धी स्वतन्त्रता र व्यक्तिगत स्वतन्त्रताहरूसँग सम्बन्धित थिए।

सोभियत संघको स्थापनापछि मानव अधिकारलाई व्याख्या गर्ने अर्को नयाँ दृष्टिकोण आयो। स्वतन्त्रता र आधारभूत अधिकारहरूलाई एउटा व्यक्तिको निजी जीवनको तहमा मात्र सीमित हुन दिनुहुन्न भन्ने सोच अधि सान्यो- तत्कालीन सोभियत संघले। आधारभूत अधिकारहरूलाई अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति र सुरक्षाको विषयको रूपमा हेर्न थालियो। अधिकार प्रत्यायोजन र प्रत्याभूतिमा राज्यको सर्वोच्चता रहनुपर्छ भन्ने मान्यतालाई जोड दिइयो।

मानव अधिकारसम्बन्धी दुई विवादास्पद विचारहरू देखा परे। पश्चिमा मुलुकहरूमा राज्यको सक्रियता कम हुनुपर्ने कुरामा जोड दिइयो, सोभियत संघमा भने राज्य बढी सक्रिय हुनुपर्छ भन्ने धारणा विकास भयो। सोभियत संघले अधि सारको विचारअनुसार मानव अधिकारहरू सापेक्षित विचारहरू थिए। अर्थात् राज्यको सामाजिक, आर्थिक विकासको सापेक्षतामा मानव अधिकारको पहिचान र व्याख्या गरिनु पर्दथ्यो र यो व्याख्या या पहिचान व्यक्तिले हैन, राज्य या सरकारले गर्दथ्यो। पहिलो विचारअनुसार मानव अधिकार “व्यक्तिगत” अधिकारहरू थिए, दोस्रो अनुसार “सामा” (सामूहिक) अधिकारहरू।

वास्तवमा वैचारिकरूपमा देखिएको यो विवाद मार्क्सवादी र गैरमार्क्सवादी चिन्तनबीचको विवाद थियो। पश्चिमा देशहरू व्यक्तिगत स्वतन्त्रता (नागरिक, राजनीतिक स्वतन्त्रता) हरूलाई मानव अधिकारको आधार मान्दथे। एउटा व्यक्तिले आफ्नो व्यक्तिगत क्षमता, योग्यता र शीपको आधारमा अन्य अधिकार (सामाजिक, आर्थिक आदि) लिनुपर्दथ्यो। मार्क्सवादी दर्शनमा विश्वास राख्ने सोभियत संघलगायन् अन्य समाजवादी देशहरूका लागि नागरिक-राजनीतिक अधिकार (व्यक्तिगत स्वतन्त्रता)हरू केवल “बुजुवा-चिन्तन” मात्र थिए। समाजमा व्यक्तिको सर्वोच्चतामाथि अत्यन्त जोड दिनु ठूलो भूल थियो मार्क्सवादीहरूको विचारमा। उनीहरू राज्यले सामूहिक अधिकारहरूको प्रत्याभूत गरेको हेर्न चाहन्थे। उनीहरूका अनुसार आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिकरूपले सम्पन्न समाजको निर्माण गर्नु राज्यको भूमिका हुन्थ्यो। र, यस्तो सम्पन्न समाजमा व्यक्ति-व्यक्तिका अधिकारहरूको कुनै अर्थ र महत्व रहँदैनथ्यो। समाज उन्नत र विकसित भएपछि व्यक्तिगत

अधिकारहरू स्वतः प्राप्त गर्न सकिन्छ भन्ने सोच थियो- यो। यो तर्कलाई “व्यक्तिगत अधिकार” का पक्षपातीहरूले भने राज्यले व्यक्तिगत स्वतन्त्रतालाई हनन गर्ने र टुवाउने चालको रूपमा लिए।

तेस्रो विश्वका देशहरूको मानव अधिकारको वैचारिक आन्दोलनमा भने सशहनीय स्थान रहेको छ। हुन त तेस्रो विश्वको अवधारणा सन् १९५० को दशकदेखि मात्र विकास भएको हो तापनि मानव अधिकारसम्बन्धी ऐतिहासिक नासोको रूपमा रहेको वैचारिक विवादको हल गर्ने यी “गरीब” राष्ट्रहरूको भूमिका महत्वपूर्ण रह्यो। “तेस्रो विश्व” का देशहरूले प्रथम विश्वका औद्योगिक, पूँजीवादी देशहरू र दोस्रो विश्वका कम्युनिष्ट औद्योगिक देशहरूबीच रहेको मानव अधिकारको व्याख्यासम्बन्धी विवादको छिनाफानो गर्ने अर्को फर्कालो वैचारिक-संयुक्त विकास गरे। यिनीहरूको जोड रह्यो कि मानव अधिकारहरू व्यक्तिगत स्वतन्त्रतामा आधारित नागरिक, राजनीतिक अधिकारहरू मात्र होइनन्। त्यस्तै समाजवादी मुलुकहरूले भनेजस्तै राज्यद्वारा प्रदत्त, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारहरू मात्र पनि होइनन्। व्यक्तिगत स्वतन्त्रता र सामूहिक अधिकारहरू दुवै एक-अर्काका पुरकका रूपमा रहेका अधिकारहरू नै मानव अधिकार हुन् भन्ने विस्तारित व्याख्या तेस्रो विश्वका मुलुकहरूको रह्यो। “तेस्रो विश्व” ले अधि मागको यो सोचले पहिलो र दोस्रो विश्वको बीचमा रहेको विवादको समाधान मात्र नभएर मानव अधिकारहरू अविभाज्य र अन्यान्याश्रित हुन्छन् भन्ने वर्तमान विश्वव्यापी मान्यताको सूत्रपात पनि गर्यो।

संगठित तहमा मानव अधिकार

मानव अधिकार आन्दोलनको विकासमा वैचारिक बहस र विवादको लामो श्रृंखलासँगै संस्थागतरूपमा भएका संगठित प्रयासहरूको पनि लामो सूची रहेको छ। आज विश्वभर रूचि र वाध्यताका साथ स्वीकारिएका मानव अधिकारहरू विश्वका सबै क्षेत्रका शासकहरूले जनतामाथि थोपर्न खाजेको अत्यधिक नियन्त्रण र यसको विरोधमा जनताको तहबाट उठाइएका जवाफी आन्दोलनहरूका परिणाम हुन्। आन्दोलन एक्लो व्यक्तिबाट सम्भव हुन्छ। पीडितहरूको मुक्ति प्रयास एक्लो रहँदैन पनि, किनकि मुक्ति विश्वका अधिकतम जनताको लक्ष्य हो। र, सो प्राप्तिमा इतिहास आफैँ आन्दोलन बनेर आइरहेको छ। मानव अधिकार आन्दोलनको इतिहास यस्तै छ। यो आन्दोलनको विकास आधुनिक राज्यहरूको निर्माण र शासकहरूको स्वेच्छाचारी शासनको घनत्वसँगै भएको छ।

शासकहरूको सनकलाई नै राज्यको कानून मान्दा-मान्दा हेरान बनेका बेलायती पादरी र व्यापारहरूले आफ्नो नैसर्गिक अधिकारहरूको संरक्षण र चर्च-कर्तव्यहरूको संचालन गर्न तत्कालीन राजाको विरुद्ध संगठितरूपमा विद्रोह गर्नु जरूरी ठाने, म्याग्ना कार्टा (महान् बडापत्र) यस्तै विद्रोहको प्राप्ति थियो। सन्

११९९ का बेलायती राजा जोनले शासकको व्यापक दुरुपयोग गरे।^{१२} जथाभावी करको निर्धारण, डछालाई नै अदालतको फैसला मान्नुपर्ने वाध्यता आदिका विरुद्ध तत्कालीन पादरीहरूले संघर्ष लड्ने प्रतिवद्धता र तयारी गरे। कानूनको निर्माण, पालना र कर निर्धारणसम्बन्धी केही सिद्धान्तहरूको विकास र ती सिद्धान्तहरूका आधारमा स्वेच्छाचारिविरुद्धको यो विद्रोह राजा जोनका लागि निकै महँगो सावित भयो परिणामस्वरूप उनी बाध्य भए एउटा दस्तावेजमाथि हस्ताक्षर गर्न। स्वासगरी सामन्त वर्ग, पादरी, व्यापार आदिका हितसँग मात्र सम्बन्धित विभिन्न ६३ धाराहरू भएको त्यो दस्तावेज तत्कालीन समाजका सामान्य जनताको व्यक्तिगत स्वतन्त्रताको उल्लेख र रक्खवारी गर्ने असफल थियो तापनि “कानूनको शासन” को अवधारणा विकास गर्ने यो नै सबैभन्दा पहिलो स्रोत बन्यो। यसले स्वेच्छाचारलाई संवैधानिक सीमाभित्र कैद गर्न मद्दत गर्यो। अंग्रेज राजा कानूनको परिधिभित्र सीमित गराए, शाही अधिकारहरूमाथि यही आन्दोलनका कारण अंकुश लाग्यो। पादरीहरू, व्यापारहरू या नवमध्यमवर्गीय प्रतिनिधिहरूको पहल भए पनि यो एक प्रकारको जनताको आन्दोलन थियो। र, प्राप्ति आन्दोलनको प्रतिफल थियो।

तत्कालीन परिवेशमा म्याग्ना कार्टाको प्राप्ति एउटा क्रान्तिकारी सफलता नै थियो। आधुनिक कानूनी प्रक्रियाहरूको विकास गर्न र आधुनिक न्यायको सिद्धान्तको विकास गर्न मात्र नभएर म्याग्ना कार्टा पछिल्ला वर्षहरूमा, शताब्दीहरूमा विभिन्न प्रकारका जनआन्दोलनहरूको प्रेरणाको स्रोत बन्यो भने विश्वमा पहिलो लिखित दस्तावेज बन्ने श्रेय पाउन पनि यो सफल रह्यो। संगठित आन्दोलनबाट अधिकारहरूको संरक्षण गर्न सकिन्छ भन्ने नजिरको विकास भयो। म्याग्ना कार्टामा अभिव्यक्त स्वतन्त्रताहरू मुख्यतया निम्न सिद्धान्तमा आधारित थिए :

- नियमित संसदको अधिवेशन
- ऐन निर्माणको आधिकारिक स्थल-संसद
- कर निर्धारणका लागि संसदको स्वीकृति
- स्वतन्त्र न्याय व्यवस्था
- कानूनको सर्वोच्चता र कानूनवमोजिम दण्ड व्यवस्था

यसरी राजाका विशेष अधिकारहरू र जनताका अधिकारबीचको आन्दोलनले आधारभूत नागरिक अधिकारलाई जन्म दियो।^{१३} त्यसैले संवैधानिक शासन व्यवस्था र मानव अधिकार आन्दोलनको सन्दर्भमा म्याग्ना कार्टा पहिलो ऐतिहासिक र महत्वपूर्ण दस्तावेज भयो।

पछिल्ला शताब्दीहरूमा पनि बेलायती राजा र संसदबीच एक प्रकारको संसदीय संघर्ष जारी नै रह्यो। राजा संसदको क्षेत्राधिकार साँगुरो बनाउन चाहन्थे, संसद राजाको निरंकुशता अन्त गर्न चाहन्थ्यो। राजा र संसदको यो अन्तर्द्वन्द्वले अर्को एउटा दस्तावेजलाई जन्म दियो- अंग्रेजी बिल अफ राइट्स सन् १६८९। म्याग्ना कार्टामा आधारित यो दस्तावेजले राजाका अधिकारहरूलाई अझ सीमित गर्दै जनताप्रतिको सही कर्तव्यलाई मशक बनाउन मद्दत गर्यो। जनअधिकारको अझ

प्रष्ट पहिचान गर्‍यो। “जनताको विश्वास गुमाएको शासकलाई शासनको अधिकार हुन्” भन्ने विद्वान् जोन लकको सहयोगमा बेलायती संसदले तयार गरेको त्यो अधिकारहरूको दस्तावेज राजा विलियम तृतीय र रानी म्यारीको हस्ताक्षरबाट स्वीकृत भयो। बिल अफ राइट्समा वाक स्वतन्त्रता, धर्म र प्रकाशनसम्बन्धी स्वतन्त्रताको उल्लेख गरिएको छ। यो बिलमार्फत् सत्य, प्राचीन तथा शंकाहित जनताका अधिकार र स्वतन्त्रताहरूको सूची तयार गरियो।^{१४} यो दस्तावेजले गद्दीको उत्तराधिकारीसम्बन्धी प्रश्न, कर निर्धारण र सेनासम्बन्धी राजाको अधिकारको क्षेत्र स्वतन्त्र संसदको निर्वाचन र संसदमा वाक स्वतन्त्रताको अनुमति, जरिवाना र जमानत निर्धारण आदि महत्वपूर्ण विषयहरूमा स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ।

फ्रेञ्च अधिकारसम्बन्धी दस्तावेज (सन् १७८९) मानव अधिकार आन्दोलनको विकासक्रममा अर्को संस्थागत पहल थियो। “मान्छे र नागरिकहरूका अधिकारहरूको घोषणा” को धारा १ मा समानता र स्वतन्त्रताको अत्यन्त सुन्दर भावना प्रतिबिम्बित छ- सबै मान्छेहरू स्वतन्त्र र समान जन्मन्छन् र अधिकारहरूमा पनि स्वतन्त्र र समान हुन्छन्।^{१५}

फ्रेञ्च घोषणापत्रमा फ्रान्सेली राज्यक्रान्तिको प्रभाव फल्कन्छ। यो घोषणामा नागरिक अधिकारहरू, जीवन र स्वतन्त्रताको अधिकार, कानूनसमक्ष समानताको अधिकार, विचार, अभिव्यक्ति र सम्पत्तिमाथिको अधिकार आदि उल्लेखित छन्। फ्रेञ्च घोषणापत्रले स्वतन्त्रता, समानता र भातृत्वको क्रान्तिकारी परिभाषा दिन खोजेको देखिन्छ।

त्यस्तै, अमेरिकी स्वतन्त्रताको घोषणाले जीवन सुरक्षा र खुसी ईश्वरप्रदत्त मान्छेका अहर्णीय अधिकारहरू हुन् भन्ने कुरामाथि जोड दिएको छ। सबै मान्छे समानरूपमा सिर्जना गरिएका हुन्छन् भनेर घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएको छ। यो घोषणामा केही सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारहरू पनि समावेश गरिएका छन्।

यी अमेरिकी र फ्रान्सेली घोषणाहरू नवोदित राष्ट्रहरूको शासन प्रणालीको निर्माणमा मार्गदर्शक बनेका छन्। मानव अधिकारहरूलाई आधारभूत अधिकारहरू हुन् र यिनलाई निर्देशक सिद्धान्तका रूपमा समावेश गरिनुपर्छ भन्ने सोच र सुझावको विकासमा यी घोषणाहरूको उल्लेख्य भूमिका रहेको छ।

उल्लेखित घोषणापत्रहरू कुनै साहित्यकारको सिर्जना वा चिन्तकका विचार संग्रह होइनन्। यी त संगठित र संस्थागत आन्दोलनका प्राप्तिहरू हुन्, जसका लागि मानव जातिको एउटा लामो इतिहास खर्च भएको छ। यद्यपि यिनमा अभिव्यक्त अधिकारहरू आफैमा पूर्ण छैनन् तापनि हरेक पछिल्लो प्राप्ति अघिल्लोको पूरक बनेको छ र थप अधिकारका लागि अर्को आन्दोलनको स्रोत भएको देखिएको छ। दासहरू, युद्धका बन्दीहरू, राज्यहीन नागरिकहरू र महिलाहरूका लागि यी घोषणापत्रहरू प्रायः मौन छन्। सामाजिक, आर्थिक दृष्टिले तल्लो वर्गमा पर्ने मानिसहरूका लागि पनि ती घोषणाहरू बनेका

थिएनन्। तर पनि तिनीहरू अधिकारको नाम निशान नै नभएको मानव समाजमा अन्धकारको मधुर प्रकाशचाहिँ अवश्य थिए। थोरै र सानो हिस्सालाई समेट्ने मात्रै भए पनि भावी आन्दोलनका लागि तिनीहरू सांकेतिक आधार बनेका थिए।

मानव समानता मानव अधिकारको आधारभूत सिद्धान्त हो। यो सिद्धान्तको व्यावहारिक प्रयोग दास, बेचबिखन तथा दास प्रथालाई संस्थागत गरिरहेका सामाजिक संरचनाहरूको अन्त गर्न निर्माण गरिएको दास महासन्धि १९२६ बाट भएको छ। यो महासन्धिको आफ्नो छुट्टै इतिहास छ। दास बेचबिखन अन्त गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय प्रयासहरू-१८१५ को भियना सम्मेलन र १८८० को ब्रसेल्स सम्मेलनको उपज थियो- दास महासन्धि।

त्यस्तैगरी युद्धको समयमा व्यक्तिहरूको संरक्षणसम्बन्धी “अन्तर्राष्ट्रिय मानवतावादी कानून” को निर्माण भयो। यही अभिप्रायका साथ अन्तर्राष्ट्रिय रेडक्रस संगठनको स्थापना गरियो, जसलाई जेनेभा अभिसन्धि १८६४ अनुसार सञ्चालन गरिन्छ। जेनेभा अभिसन्धिमा बिरामी र घाइते सेनाको उपचार, युद्धका बन्दीहरू र विदेशीहरूका बारेमा गरिनुपर्ने व्यवहारसम्बन्धी न्यूनतम मापदण्डहरूको उल्लेख छ। युद्ध, युद्धका घाइते र युद्धका बन्दीहरूका अधिकारहरूसम्बन्धी यी अन्तर्राष्ट्रिय कदमहरूबाट मानव अधिकार कानूनको विकासमा समेत थप योगदान पुगेको महसुस भएको छ।

संगठित अन्तर्राष्ट्रिय आन्दोलन

लिग अफ नेसनस

प्रथम विश्वयुद्धको आहत र विनाशपछि संसारले एउटा नयाँ पाठ सिक्‍यो। राष्ट्र राष्ट्रबीच अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति स्थापनाका लागि विश्वका राष्ट्रहरूबीच एउटा साभा मञ्चको आवश्यकता महसुस भयो। यसै अनुरूप १९१९ मा प्रथम विश्वयुद्धका विजेता देशहरू फ्रान्स, बेलायत, इटली, जापान र संयुक्त राज्य अमेरिकालगायत अन्य देशहरूले एउटा विधानको तयार गरे र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा नै एउटा संगठनको स्थापना गरे। त्यो संगठन थियो- लीग अफ नेसनस।

कुनै शक्तिशाली राष्ट्रका कारण अर्को राष्ट्रमाथि आउन सक्ने खतराको अन्त गर्नु लिगको प्रमुख लक्ष्य थियो। राष्ट्रहरूको स्वतन्त्रता र एकताको सम्मान गर्नु यसको अर्को लक्ष्य थियो। र, यसो गर्न योजनाकर्ताहरूले “साभा सुरक्षा” को अवधारणा विकास गरेका थिए। साभा सुरक्षाको अर्थ थियो- कुनै एक सदस्य देशमाथिको आक्रमणको खतरा सबै लिगका सदस्यहरूको शान्ति र सुरक्षामाथिको खतरा बराबर हुन्थ्यो, जसको सामना/समाधानका लागि सबै सदस्य राष्ट्रहरूले ऐच्छिकरूपमा काम गर्नुपर्ने हुन्थ्यो।

“साभा सुरक्षा” शक्तिशालीहरूका लागि स्वीकार्य भएन। शक्तिशाली राष्ट्रले आ-आफ्नैरूपले यसको व्याख्या गरे, आफ्नो हितअनुसार। तत्कालीन संभियत संघले “साभा सुरक्षा” लाई साम्राज्यवादी चालको रूपमा मात्र लियो। फ्रान्सका

लागि जर्मनीमाथि थोपरिएको भूमिसम्बन्धी विवाद मिलाउने हतियार थियो यो। जापान र इटलीले त सदस्य राष्ट्रहरूमाथि आक्रमण गरेर यो अवधारणाप्रति विमति नै प्रकट गरे। सबैभन्दा अचम्म त लिगका मुख्य योजनाकर्ता अमेरिकन राष्ट्रपति वुड्रो विल्सनले आफ्नै देश अमेरिकालाई लिगको सदस्य बनाउन सकेनन्। “सामा सुरक्षा” को अवधारणासँग अमेरिकन सिनेट सहमत भएन। सन् १९२० मार्चमा नै अमेरिकाले यसको विरोध गर्‍यो र लिगमा अमेरिका कहिल्यै सामेल भएन।

लिगले आक्रमणकारी आफ्नै सदस्य राष्ट्रहरू जापान, सोभियत संघ र इटालीलाई नियन्त्रण गर्न असफल भयो। लिगको लक्ष्यको उल्लंघन गरेवापत निष्काशनवाहेक अन्य कुनै ठोस कारवाही गर्न सकेन किनकि यी सबै शक्तिशाली राष्ट्रहरू थिए। अतः पवित्र लक्ष्य छँदाछँदै पनि लिग अफ नेशन्स घोषित उद्देश्य प्राप्तमा असफल भयो।

लिगको संविधानमा मानव अधिकारको स्पष्ट अभिव्यक्ति थिएन तापनि विशेष दुई अवस्थामा रहेका जनताको अधिकार संरक्षण गर्न यो प्रयासगर्नु रह्यो— अल्प जातिहरूको संरक्षण र उपनिवेशबाट पीडित जनताको अधिकारको संरक्षण। मानव अधिकारको दृष्टिकोणबाट लिगको कार्यको अर्को उल्लेखनीय पक्ष भनेको कामदारहरूको अधिकारको संरक्षणमा यसले गरेको पहल हो। लिगको संविधानमा अभिव्यक्त “पुरुष, महिला र वच्चाहरूको श्रमका लागि राम्रा र मानवीय शर्तहरू” को लक्ष्य सन् १९१९ मा स्थापित अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनबाट व्यवहारमा लागू भयो। त्यही बेलादेखि नै अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन, अन्तर्राष्ट्रिय श्रम मापनहरू श्रम कार्य क्षेत्रमा लागू गर्न र लागू भए/नभएको रेखदेख गर्ने महत्वपूर्ण अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाको रूपमा रहँदै आएको छ।

संयुक्त राष्ट्र संघ र मानव अधिकार आन्दोलन

दोस्रो विश्वयुद्धपछिको नयाँ अन्तर्राष्ट्रिय विश्व परिस्थितिमा मानव अधिकार आन्दोलनहरू अन्तर्राष्ट्रिय आन्दोलनका रूपमा स्थापित भए। अमेरिकी राष्ट्रपति फ्र्यांकलिन डि. रूजभेल्टले १९४१ मा तत्कालीन विश्व अवस्थालाई मध्यनजर गरी विश्वव्यापी “चार स्वतन्त्रताहरू” को घोषणा गरे। बोली या अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता, आस्था वा विश्वासको स्वतन्त्रता, डर र अभावबाट मुक्ति थिए रूजभेल्टबाट घोषित स्वतन्त्रताहरू। मानव अधिकार आन्दोलनलाई विश्वव्यापी दिशाबोध गर्न यी घोषणाहरूले उर्वर आधारभूमि तयार गरे।

तर आधुनिक मानव अधिकार आन्दोलनको संगठित विकास भने संयुक्त राष्ट्र संघको स्थापनापछि मात्र हुन सक्‍यो। संयुक्त राष्ट्र संघको स्थापना कुनै खुशियालीको उपज थिएन, यो त अत्यन्तै कहालीलाग्दो मानव विनाशको, त्यसमा पनि नाजी शासकहरूको यहूदीविरुद्ध लक्षित आमहत्याले सिर्जना गरेको वाध्यताको परिणाम थियो।

मान्छेले मान्छेमाथि पाल्ने गरेको घृणा, उसको हेपाहा प्रवृत्ति,

घमण्ड र दुर्नीतिका कारण कहालीलाग्दो विध्वंसको जन्म हुन्छ भन्ने महसुस गर्न मानव जातिलाई लामो समय लाग्यो। जातीय घृणाबाट उठेको थियो दोस्रो विश्वयुद्धको लप्का, जसले मानव जातिलाई भण्डै इतिहासमै सीमित गराएको थियो। कसो कसो एउटा निकाश खोजियो र दोस्रो विश्वयुद्धको अन्त भयो। भविष्यमा यस्ता युद्ध हुन नदिन अत्यन्त गम्भीर प्रतिज्ञा गरियो, त्यही प्रतिज्ञा थियो— संयुक्त राष्ट्र संघको जन्म।

दोस्रो विश्वयुद्धको लगत्तैपछि संयुक्त राष्ट्र संघको स्थापना २४ अक्टोबर, १९४५ मा भएको हो। युद्धका प्रमुख कारण मानिएका जर्मनी, इटली र जापानका विरुद्ध उभिएका कहीं देशहरू अमेरिकाको सन्क्रान्तिस्को शहरमा भेला भएका थिए— एउटा वलियो संगठनको निर्माण गर्ने लक्ष्य बोकेर। त्यो संगठन संसारमा शान्ति स्थापना गर्न सक्ने, मानवीय सुरक्षा र भलाईका लागि काम गर्न सक्ने र भविष्यमा सबै प्रकारका विनाशकारी युद्धहरूको सम्भावना टाल्न सक्ने शक्तिपुञ्ज हुने आशा सँगालिएको थियो। सपना साकार भयो, संयुक्त राष्ट्र संघको वडापत्र तयार गर्न सफल भए निनीहरू। यो वडापत्र “संयुक्त राष्ट्र संघ” निर्माणसम्बन्धी विस्तृत योजनाको दस्तावेज थियो, साथै संयुक्त राष्ट्र संघ संचालन गर्ने एक प्रकारको विधान पनि।

संयुक्त राष्ट्र संघ लिग अफ नेशन्स जस्तै प्रतीत हुन्छ। यी दुवैको लक्ष्य र जन्म प्रक्रिया पनि भण्डै-भण्डै उस्तै-उस्तै छ— राष्ट्रहरूबीच शान्ति र सद्भावको विकास। राष्ट्रहरूको लिग पहिलो विश्वयुद्धपछि जन्मियो, संयुक्त राष्ट्र संघ दोस्रो विश्व युद्धपछि। तर संयुक्त राष्ट्र संघ लिग भन्दा एक पाइला यसकारण अगाडि छ कि उसँग लिगको असफलताको अनुभव पनि थियो। यसवाहेक अरू दुईवटा कारणले संयुक्त राष्ट्र संघ लिगभन्दा भिन्न छ। पहिलो संयुक्त राष्ट्र संघको स्थापनादेखि नै प्रायः सबै शक्तिशाली देशहरू यसको सदस्य बनेका छन्। लिगको सन्दर्भमा वास्तविकता यस्तो थिएन, संयुक्त राज्य अमेरिका कहिल्यै यसको सदस्य बनेन र अरू शक्ति राष्ट्रहरू पनि छोटो समयभित्रै लिगबाट अलग भए। दोस्रो, संयुक्त राष्ट्र संघको कार्याधिकारभित्र शान्ति र सदाचारवाहेक सामाजिक, आर्थिक र मानवीयताको भलाईसम्बन्धी अन्य समस्याहरू समावेश गरिएका थिए, जुन लिगमा थिएनन्।^६

संयुक्त राष्ट्र संघ “....राष्ट्रहरूका कामहरूको तादात्म्यताका लागि काम गर्ने केन्द्र”^७ को रूपमा स्थापित छ। अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति र सुरक्षाको स्थापना गर्नु, राष्ट्रहरूबीच मैत्री सम्बन्धको विकास गर्नु, सामाजिक उन्नति, जीवन शैलीको विकास र मानव अधिकार^८ संयुक्त राष्ट्र संघका प्रमुख लक्ष्यहरू हुन्। यी लक्ष्यहरू पूरा गर्न संयुक्त राष्ट्र संघ यसका प्रमुख ६ वटा अंगहरू (साधारण सभा, सुरक्षा परिषद्, आर्थिक तथा सामाजिक परिषद्, दृष्टिसिप परिषद्, अन्तर्राष्ट्रिय न्यायालय, र सचिवालय) र, थुप्रै विशिष्टिकृत निकायका माध्यमबाट कार्यरत छ। विशिष्टिकृत निकायहरू स्वास्थ्य, कृषि, शिक्षा, अन्तर्राष्ट्रिय उड्डयन आदि क्षेत्रमा कार्यरत छन्। संयुक्त राष्ट्र संघ, यसका विशिष्टिकृत निकायहरू, अरू कार्यक्रम तथा कोषहरू मिलेर

“संयुक्त राष्ट्र संघ प्रणाली” बनेको छ।

दोस्रो विश्वयुद्धको स्वराणीबाट भर्खर बाहेर सर्न थालेको संयुक्त राष्ट्र संघले गर्नुपर्ने तीन प्रमुख कामहरूमध्ये एक थियो- अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकारको प्रवर्द्धन र संरक्षण। शान्तिपूर्ण विश्वको निर्माण गर्ने कार्यक्रमको थालनी र भावी सन्ततिहरूको आधारभूत मानव अधिकारको सुरक्षा गर्नु थियो। त्यसैले सन् १९४५ अक्टोबर महिनामै संयुक्त राष्ट्रसंघीय प्रारम्भिक आयोगले आर्थिक तथा समाजिक परिषदसमक्ष मानव अधिकार आयोगको स्थापना गर्न सिफारिस गर्‍यो। अठार सदस्यीय मानव अधिकार आयोगको स्थापना भयो र यसको प्रमुख काम अन्तर्राष्ट्रिय अधिकारहरूको मस्यौदा तयार गर्नु थियो।

अधिकारहरूको दस्तावेज तयार गर्ने काम सन् १९४७ बाट शुरू भयो। यो दस्तावेज एउटा घोषणाको निर्माणबाट शुरू हुनुपर्ने थियो। आठ सदस्यीय समितिको गठन भयो। अष्ट्रेलिया, चीन, चिली, फ्रान्स, लेबनन, संयुक्त अधिराज्य, संयुक्त राज्य अमेरिका र सोभियत संघ समितिका सदस्य थिए। समितिको अध्यक्षमा अमेरिकी राष्ट्रपति फ्र्याङ्कलिन डी. रूजभेल्टकी पत्नी इलिनोर रूजभेल्टलाई छनोट गरियो।

तत्कालीन विश्व राजनीतिमा संयुक्त राष्ट्र संघका सबै सदस्यहरूलाई मान्य हुने मानव अधिकार दस्तावेज तयार गर्नु निकै कठिन चुनौती थियो। शुरूमा नै १८ सदस्यीय मानव अधिकार आयोगमा गहन विमर्त र अन्तहीन विवादहरूले घर गर्ने अवसर पाए। चिनिया प्रतिनिधि त्यो दस्तावेजमा कम्युनिसयसको दर्शन समावेश भएको हेर्न चाहन्थे। संयुक्त राज्य अमेरिकाका प्रतिनिधिको अमेरिकी अधिकारहरू प्रतिविम्बित हुनुपर्नेमा विशेष जोड रह्यो भने सोभियत संघका प्रतिनिधि कार्ल मार्क्सका विचार दृष्टिकोणहरू समावेश गर्न चाहन्थे।^{१९} विचारहरू विश्वव्यापी हुनुपर्दथ्यो। तिनीहरू विभिन्न राजनीतिक, सांस्कृतिक तथा धार्मिक आस्था र विश्वासहरू भन्दा माथि उठ्न सक्नुपर्थ्यो।

अन्तहीन र असंख्य विवादहरूका बीच श्रीमती रूजभेल्ट धीरताका साथ उभिएन्। अस्तित्वकै संकटमा पुगेको मानव जातिको संरक्षण गर्न रचनात्मक बाटो मात्र एउटा विकल्प थियो- रूजभेल्टका लागि। प्यारिसको एउटा भाषणमा श्रीमती रूजभेल्टले भनेकी थिइन् कि “उनले आफ्नो ठूलो परिवार संचालन गर्दा औधी धैर्यको उपयोग गर्नुपर्नेको थियो, धीरताको सीमा उनले जाँचसर्केकी थिइन् तर “मानव अधिकार आयोगको अध्यक्षता गर्न त्योभन्दा बढी सहनशीलताको जरूरी भयो।”^{२०} तत्कालीन समयका एक सम्वाददाताले श्रीमती रूजभेल्टको आयोग संचालन प्रक्रियालाई ममतामयी र सहस्री आमासँग तुलना गर्दै भनेका छन्- “उनी एउटा ठूलो परिवारको जिम्मेवारी लिएकी आमा थिइन्। उनले प्रायजसो भगडा गरिरहने, यतिसम्म कि कहिलेकाहीँ त नियन्त्रण गर्न पनि गाह्रो हुने तर आधारभूतरूपमा स्वच्छ हृदय भएका छोराहरूलाई मिलाएर बारम्बार आ-आफ्नो ठाउँमा राख्नुपर्दछ।”^{२१} श्रीमती रूजभेल्टको दृढता, धीरता र ममतामयी प्रवृत्तिका कारण

मानवअधिकार घोषणापत्रका ३० धाराहरू

- धारा १ सबै मानवहरू मर्यादामा स्वतन्त्र र समान हुन्छन्।
- धारा २ जात, रंग, धर्म, लिंग भाषा, विचार आदिमा आधारित विभेदबाट मुक्ति
- धारा ३ जीवन, स्वतन्त्रता र सुरक्षाको अधिकार
- धारा ४ दासताबाट मुक्ति
- धारा ५ यातनाबाट मुक्ति
- धारा ६ कानूनको दृष्टिमा व्यक्तिको पहिचानको अधिकार
- धारा ७ समान कानूनी सुरक्षाको अधिकार
- धारा ८ सक्षम/योग्य अदालती उपचारको अधिकार
- धारा ९ मनोमानी गिरफ्तारीबाट मुक्ति
- धारा १० स्वतन्त्र न्यायालयद्वारा निष्पक्ष सुनवाईको अधिकार
- धारा ११ छानबिनबाट प्रमाणित नहुन्जेल निर्दोषताको अधिकार
- धारा १२ घर, परिवार र पत्राचारमा गोप्यताको अधिकार
- धारा १३ देश छोड्न र फर्कन पाउने अधिकार
- धारा १४ अरू देशहरूमा राजनीतिक शरणको अधिकार
- धारा १५ राष्ट्रियताको अधिकार
- धारा १६ परिवार र परिवारको अधिकार/विवाह र विवाहपछि पुरुष र महिलाबीच समानताको अधिकार
- धारा १७ सम्पत्तिमाथिको अधिकार
- धारा १८ सोच, विवेक र धर्ममाथिको अधिकार
- धारा १९ विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता र सूचना लिने र दिने हक
- धारा २० इच्छाअनुसार सभा, संगठनमा सामेल हुन पाउने
- धारा २१ सरकारमा भाग लिन पाउने र सार्वजनिक सेवामा समान पहुँचको अधिकार
- धारा २२ सामाजिक सुरक्षाको अधिकार
- धारा २३ कामको अधिकार, समान कामका लागि समान ज्यालाको अधिकार, टेड युनियन निर्माण र प्रवेशको अधिकार
- धारा २४ उचित कामको समय (घण्टा) को अधिकार र तलबी बिदाहरूको अधिकार
- धारा २५ व्यक्ति उसको परिवारको पर्याप्त औषधी उपचार र सामाजिक सुरक्षा, खाना, बासस्थान कपडासहित सम्मानित जीवनको अधिकार
- धारा २६ शिक्षा प्राप्तिको अधिकार
- धारा २७ साँस्कृतिक जीवनमा सहभागिताको अधिकार
- धारा २८ बौद्धिक सम्पत्ति संरक्षणको अधिकार
- धारा २९ यस्ता अधिकार र स्वतन्त्रताहरू प्राप्त गर्न सामाजिक तथा अन्तर्राष्ट्रिय व्यवस्थाको अधिकार
- धारा २९ अरू व्यक्तिहरू र समाजप्रति हरेक व्यक्तिको निश्चित कर्तव्यहरू हुन्छन्। प्रजातान्त्रिक समाजमा यी आवश्यक हुन्छन्।
- धारा ३० कुनै देश या व्यक्तिले यी उल्लेखित अधिकारहरूको उल्लंघन या नाश गर्नको यो घोषणा प्रयोग गर्न सक्ने छैन।

विवादहरू रचनात्मक वाटोबाट अधि बढे। प्रतिपक्षी विचारहरूलाई रूजुवेल्ट आफ्नो जिम्मेवारीको पक्षमा सहमत गराउन सफल भइन्। उनी विभिन्न राजनीतिक, सांस्कृतिक तथा धार्मिक आस्था र विश्वासहरूभन्दा माथि उठिन। अन्ततः दुई वर्षको लामो छलफल, सयौं कंग्रेट/थपघट, हजारौं अभिव्यक्तिहरू र प्रत्येक शब्द र वाक्यांशमाथि १ हजार ४ सय पटक मतदानपछि मानव अधिकार आयोगले एउटा दस्तावेज तयार गर्यो। संसारको सबै कुनामा वसोवास गर्ने मानिसहरू, महिला तथा पुरुषहरूमाथि समानरूपमा लागू हुने अधिकारहरूको सूची तयार गर्यो। यो मानव अधिकारको सूची थियो- मानव अधिकारहरूको विश्वव्यापी घोषणापत्र। पचास वर्षअगाडि अर्थात् डिसेम्बर १०, १९४८ मा अग्ली, हजुरआमा जस्तै देखिनै रूजुवेल्टले भर्खरै निर्मित एउटा भवनमा बसेको संयुक्त राष्ट्र संघको साधारण सभालाई सम्बोधन गर्दै भनिन्- “आज हामी संयुक्त राष्ट्र संघ तथा मानव जातिको जीवनको ठूलो घटनाको प्रवेशद्वारमा उभिएका छौं। त्यो द्वार भनेको साधारण सभाद्वारा मानव अधिकार घोषणापत्रको स्वीकृति हो।”^{१२} रूजुवेल्टले घोषणापत्रको प्रस्तावना र यसका ३० धाराहरू पढेर सुनाइन्, तत्कालीन ५६ सदस्यीय साधारण सभा सदस्यमध्ये ४८ मतले घोषणापत्र स्वीकृत भयो। ८ राष्ट्र प्रतिनिधिहरूले मतदानमा भाग लिएनन्, तर पनि विरोधमा भने कसैले मतदान गरेनन्।

यसरी विश्व मानव अधिकार घोषणापत्र “मानव परिवारको सबै सदस्यहरूको मान तथा सम्मान”^{१३} का लागि ५० वर्षअघि जारी गरिएको थियो। मानव अधिकार घोषणापत्र विश्वका सबै सदस्य देशहरूको मानव अधिकारसम्बन्धी आधारभूत सांकेतिक प्रतिविम्ब बोक्ने एउटा जीवन्त दस्तावेज हो। यो दस्तावेज दुई भागमा विभाजित छ। प्रस्तावनामार्फत् किन मानव अधिकार घोषणापत्रको निर्माण गर्नुपर्‍यो भन्ने कुरा प्रष्ट पारिएको छ। अर्को भाग तीस वटा धाराहरूमा विभाजित छ।

मानव अधिकारहरूलाई निम्न पाँच प्रकारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ

क) नागरिक अधिकारहरू : सरकारको मनोमानी शक्ति संचालनबाट व्यक्तिको संरक्षण गर्ने सोचका साथ विकसित जीवन सुरक्षामा सम्बन्धी अधिकारहरू, जस्तो : बोली र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता, आस्था र विश्वासको अधिकार

ख) राजनीतिक अधिकारहरू : सभा संगठनको स्वतन्त्रता, चुनावमा भाग लिन पाउने (मतदानको) अधिकार, सरकारमा भाग लिन पाउने अधिकार आदि

ग) आर्थिक अधिकारहरू : उपयुक्त र समान ज्याला, स्वस्थ र सुरक्षित कामको अधिकार

घ) सामाजिक अधिकारहरू : शिक्षाको अधिकार, स्वास्थ्य सुरक्षाको अधिकार

ड) सांस्कृतिक अधिकारहरू : आफ्नै मातृभाषा प्रयोगको अधिकार आदि

त्यस्तै, विश्व मानव अधिकार घोषणापत्र केही निश्चित

सिद्धान्तहरूमा आधारित छ।

अन्तर्निहित अधिकारहरू : मान्छे भएकै कारण जन्मजात अधिकारहरूलाई उपयोग गर्न पाउनुपर्छ।

अहरणीय अधिकारहरू : यस्ता अधिकारहरू जमलाई न त मानव जातिले त्याग्न सक्छ, न कसैले खोसेर लैजान सक्छ।

विश्वव्यापी अधिकारहरू : यिनीहरू सबै अवस्थाका सबै मान्छेहरूका साझा अधिकारहरू हुन्। कुनै वर्ण, लिंग धर्म, जाति, रंग आदिका आधारमा त्याज्य या ग्राह्य हुन्नन्।

अविभाज्य अधिकारहरू : अधिकारहरूलाई बाँडेर या टुक्र्याएर उपयोग गर्न सकिन्न, केही अधिकारहरू उपयोग गर्न पाउने र केही नपाउने भन्ने हुन्

अन्तर्सम्बन्धित अधिकारहरू : सबै अधिकारहरू एक अर्कामा सम्बन्धित हुन्छन्, एकले अर्काको प्राप्तिमा सहयोग गर्ने हुन्छ, त्यसकारण मात्र अधिकारको सम्पूर्णता सुरक्षित, स्वतन्त्र र उत्पादनशील जीवन संचालनमा सहयोगी हुन्छ।

घोषणापत्रका निश्चित धाराहरूमा यी अधिकारहरू अभिव्यक्त छन्। नागरिक अधिकारहरू : धारा १ देखि १८ सम्म, राजनीतिक अधिकारहरू : धारा १९ देखि २१ सम्म, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारहरू : धारा २२ देखि २४ सम्म।

घोषणाले बोकेको लक्ष्य महान् छ, प्रेरणादायी पनि छ। प्रस्तावनामा नै सचेत गराइएको छ कि “मानव अधिकारहरूको अनादर र अवहेलनाका कारण बर्बरतापूर्ण कार्यहरू भएका छन्।” त्यस्तै “डर र अभावबाट मुक्ति” वास्तवमा सर्वसाधारण मानिसहरूको सबैभन्दा ठूलो चाहना हो।^{१४}

घोषणा सिद्धान्तहरूको अभिव्यक्ति मात्र हो, यो आफैमा बाध्यकारी दस्तावेज भने होइन। कुनै सरकारले यो घोषणामाथि स्वीकृति जनाउँदैन भने यो शर्तहरू लागू गर्नुपर्ने बाध्यता रहँदैन। त्यसैले मानव अधिकार घोषणापत्रमा सूचीबद्ध अधिकारहरू लागू गर्न बाध्यतामक दस्तावेजको रूपमा थप दुई वटा अनुबन्धहरू तयार गर्नुपर्‍यो। स्वीकृति जनाउनासित अनुबन्धमा उल्लेखित शर्तहरू सरकारी पक्षबाट व्यवहारमा लागू गर्नुपर्ने बाध्यतासहित निर्मित यी दस्तावेजहरूको कार्यान्वयन सम्बन्धित संयुक्त राष्ट्रसंघीय समितिबाट जाँच गरिन्छ। आफूले सम्पादन गरेको कामको प्रतिवेदन सरकारले बुझाउनुपर्ने हुन्छ सम्बन्धित समितिमा। यसरी मानव अधिकार घोषणापत्रमार्फत् जारी प्रतिबद्धताहरू “नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारहरूसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध” तथा “आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारहरूसम्बन्धी अनुबन्ध” का माध्यमबाट विश्वको मानव जातिको भलाइ, सम्मान र सुरक्षाका लागि व्यवहारमा लागू गरिएको छ। मानव अधिकार घोषणापत्रको निर्माण जति अप्ठ्यारो अवस्थामा भयो, पछिल्ला दुई दस्तावेजहरूको निर्माण त्यो भन्दा सहज भएन। फरक १७ वर्षको लामो बहस, विवाद र सम्झौतापछि कानूनी बाध्यता बोकेका दुई दस्तावेजहरू संयुक्त राष्ट्र संघको साधारण सभाले पारित गर्यो।

दस्तावेजहरू पारित भए, साथै राजनीतिक विवादको कठघरामा पनि उभिए। शीतयुद्धबाट उठेको संयुक्त राष्ट्र संघ फेरि विवादमा फस्न, देशहरूले स्वीकार गरेका राजनीतिक विचारहरू शीतयुद्धको कारण बने। र, यसको असर मानव अधिकारहरूको पहिचान, प्रयोग र लागू गर्ने प्रतिवद्धतामा पर्‍यो। समाजवादी र गैर समाजवादी विचारधारामा उभिएको विश्व राजनीति मानव अधिकारको सन्दर्भमा पनि दुई भागमा बाँडियो। गैरसमाजवादी मुलुकहरूले नागरिक र राजनीतिक अधिकारहरू आदिमा विशेष जोड दिए भने सोभियत संघ र यसको राजनीतिक प्रभावमा रहेका देशहरूले आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारहरूमाथि जोड दिए। शीतयुद्धको आसपास मानव अधिकारहरू व्यापक प्रचारका हतियारहरू मात्र बने। दुवै धारामा उभिएका मुलुकहरूले मानव अधिकारहरूलाई मोलतोलको हतियारको रूपमा पनि प्रयोग गरे।

थुप्रै अप्ठ्याराहरूका बाबजुद भ्रम र अस्पष्टताका बीच मानव अधिकार आन्दोलनले ५० वर्षे यात्रा पूरा गरिसकेको छ। यो यात्राको थालनीपूर्व र यात्राका क्रममा जे जति गुमेको भए पनि मानव मात्रको अन्तर्निहित गरिमा, उसको समान र अहरणीय अधिकारको सम्मानका खातिर निर्माण गरिएका दस्तावेजहरूलाई ऐतिहासिक प्राप्तिको रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ। तर व्यावहारिकरूपमा हेर्दा बितेका ५० वर्षहरू मानव अधिकारको सवालमा सबै सुनौला अक्षरले लेखिएका छैनन्। अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनमा छलफल र सम्वादका क्रममा मानव अधिकारप्रतिको प्रतिबद्धता जारी गर्ने सबै राष्ट्रहरू घर फर्किनासाथ कुनै न कुनै रूपमा मानव अधिकार उल्लंघनको कारक बनेका छन्। तर सबै सदस्य राष्ट्रहरू यो स्वीकार्न बाध्य छन् कि उनीहरू मानव अधिकार संरक्षण र प्रवर्द्धनमा लागिपरैकै छन्। मानव अधिकार घोषणापत्र त्यसकारण सरकारी उल्लंघन या अपराधको नैतिक सजायको माध्यमको रूपमा भने स्थापित छ। यसलाई पचास वर्षे प्रयोग अनुभवको सफलता मान्नुपर्छ।

नेपालमा मानव अधिकार

स्वतन्त्र र सार्वभौम देशको रूपमा नेपालको इतिहास २ सय ३० वर्ष पुरानो छ र इतिहासको यो सबै कालखण्डमा शाहवंशले शासन गरिरहेको छ- एकीकरणकर्ता राजाको रूपमा, नाम मात्रको राष्ट्र प्रमुखको रूपमा, सर्वसत्तावादी राजाको रूपमा र विगत दश वर्षदेखि संवैधानिक राजाको रूपमा।

नब्बेको दशकसम्म “नेपाल” अनुमान र यथार्थताबीचको द्वन्द्वमा रहेको थियो। “धेरै विदेशीहरूका लागि हिमाली अधिराज्य नेपाल अचम्मलाग्दो भौगोलिक सुन्दरता र साहसी यात्राको देश हुनसक्छ। त्यसका बासिन्दाहरूका लागि भने यथार्थता त्यति सहज छैन। चर्को सरकारी दमनद्वारा दैनिक जीवन थिचिएको छ, राजनीतिक विरोध सहज मानिन्न, बन्दीहरू विवेकहीन यातनाका शिकार बनेका छन्। राजाको शक्तिमाथि कुनै प्रकारको नियन्त्रण रहन्न।”^{१५} नेपालमा मानव अधिकार स्थिति सम्बन्धी एक प्रतिवेदनबाट भिकिएका यी उदाहरणहरू

प्रायः इतिहासको आदिदेखि नब्बेको शुरूसम्मको नेपालको मानव अधिकार स्थितिको चित्र कोर्न पर्याप्त छन्। तापनि विभिन्न शासकीय प्रकृतिलाई सुक्ष्मरूपमै भए पनि विवेचना गर्नु सान्दर्भिक हुन्छ।

राणा शासन र नेपाल

विश्व रंगमञ्चमा विकास भएका घटनाक्रमहरूले धेरै लामो समयसम्म नेपाललाई छुन सकेन। जतिवेला संयुक्त राष्ट्र संघको स्थापना भइरहेको थियो- हामी नेपालीहरू जहाँनिया राणा शासनको अधीनमा थियौं। नेपाल बाहिरी संसारको सम्पर्कबाट पूरै अलग राखिएको थियो। सन् १९५१ मा राणा शासनको अन्तसँगै नेपाल अन्तर्राष्ट्रिय सम्पर्कका लागि खुल्ला भयो। नेपालीहरू राजनीतिकरूपले खुकुलो वातावरणमा आए र शताब्दीदेखि निरंकुशताको पिंजडाभित्र कैद नेपालीहरूले एक प्रकारको मुक्ति पाए। तर ज्ञान र चिन्तनका दृष्टिले उनीहरूमा सय वर्षको शून्यता थियो। विश्वमा एक सय वर्षभित्र विकास भएको प्रविधि र सभ्यतासम्बन्धी आन्दोलनको कुनै असर थिएन। शासकीय भूमिकाका कारण नेपालीहरू ज्ञान र सूचनाको हकबाट वञ्चित गरिए। राणा शासकहरूका दृष्टिमा नेपालीहरू “जनता” बन्न सकेनन्, उनीहरू रैतिर र दास मात्र थिए। यी दासहरूका लागि कुनै स्कूलहरू थिएनन्, बाटोघाटो थिएनन्, अस्पतालहरू थिएनन्, दूर संचार तथा अन्य संचारको कुनै साधन थिएन। सम्मानित जीवनको अधिकारबाट विमुख रहे नेपालीहरू।

राजनीतिक शक्तिमाथिको एकाधिकारका कारण आर्थिक स्रोतमाथि पनि राणाहरूको एकाधिकार रह्यो। देशको स्रोत राणा शासकहरूको व्यक्तिगत तथा पारिवारिक उपयोगमा खपत भयो। सम्पूर्ण शक्ति एउटै परिवारको हातमा केन्द्रित भएका कारण आर्थिक विकासको कुनै सम्भावना नै रहेन। स्वेच्छाचारी हुकुम राणा शासनको कानून थियो। धार्मिक र नीतिशास्त्रमा आधारित आदेशहरू राज्य शक्तिको शिखरमा पदासीन व्यक्तिबाट संचार गरिन्थ्यो। शासकहरूको रुचि र लाभलाई नियन्त्रण गर्ने कुनै पनि कानूनी परम्परा थिएन। “कानूनको शासन” को अवधारणा राणा शासनभर प्रतिविम्बित थिएन।

राणा शासनको नेपाल एक प्रकारको आन्तरिक उपनिवेश थियो, यस्तो उपनिवेश जसका शासकहरू साम्राज्यवादीहरूको (तत्कालीन ब्रिटिश-इण्डिया) इशारा र सहारामा शासन गर्दथे। जनताको इमानदारीको व्यापारबाट राणा अंग्रेज सम्बन्धको स्थापना गरिएको थियो। तत्कालीन अंग्रेज शासकहरू र राणा शासकहरूबीच आ-आफ्नो सत्ता बलियो बनाउन एउटा सम्झौता भयो। “ब्रिटिशहरूले नेपालको आन्तरिक राजनीतिमा हस्तक्षेप नगर्ने र नेपाली शासकद्वारा लादिएको एकान्ततालाई स्वीकार गर्नुपर्ने थियो। त्यस्तै, परराष्ट्र मामिलामा नेपाली शासकहरूले ब्रिटिश शासकहरूको निर्देशन स्वीकार्ने र ब्रिटिश साम्राज्यवादी सेनामा नेपाली युवाहरूलाई भर्ना गर्न पठाउने।” यो

सम्भौताले नेपाली शासकहरूलाई छिमेकी देशहरूबाट हुनसक्ने स्वतन्त्रता मुक्त बनायो, उनीहरू निर्धक्क आफ्नो स्वच्छाचारिताको विरोधमा उठ्ने स्वदेशी आन्दोलनहरू दबाउन स्वतन्त्र भए। ब्रिटिशहरूले विश्वसनीय र आज्ञाकारी सेनाहरू सिर्जना गरे (या ती सन्तो मूल्यमा) पाउने भए, जसलाई भारतभित्र विकास भइरहेको या सम्भावित राष्ट्रवादी आन्दोलनहरू दबाउन विश्वसनीय सेनाको रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्थ्यो। १९६० यसरी गणहरूले नेपाली जनतालाई भाडाका सिपाही बन्न बाध्य बनाए।

राणाहरूको स्वच्छाचारिताको विरोधमा भएका छिटपुट प्रयासहरू, उठेका आवाजहरू (जस्तो: १८७७ को मर्कै पर्व) राणा परिवारका सदस्यबाट नियन्त्रित सेनाहरूमार्फत् निरमरूपमा दबाइए। दोस्रो विश्वयुद्धपछिको समय भने राणाहरूका लागि त्यति सहज भएन। ब्रिटिश सेनामा कार्यरत नेपाली युवाहरू ब्रिटिश साम्राज्यवादीको पक्षमा लड्दै विभिन्न देशहरूमा पुगे। सैन्य यात्राका क्रममा यी सेनाहरू नयाँ-नयाँ संस्कृति, नयाँ-नयाँ राजनीतिक सोचहरूसँग परिचित भए। स्वतन्त्रताको लडाइँमा सामेल भएका विभिन्न देशका मुक्ति सेनाहरूसँगको सम्पर्कबाट यिनीहरूमा एउटा नयाँ चेतनाको विकास भयो। यो थियो- स्वतन्त्रताको चेतना, साम्राज्यवाद र अधिनायकवाद विरोधी चेतना। अर्को शब्दमा भन्दा यो चेतना एउटा वैकल्पिक राजनीतिक सोचको चेतना थियो। राणा शासनको प्रमुख अभिभावक अंग्रेजहरू त्यतिबेर भारतबाट खेदिए। साम्राज्यवादी अंग्रेजमुक्त भारतमा विकास भएको प्रजातान्त्रिक शासन व्यवस्थाले नेपालको निरंकुश शासनको सत्तालाई पनि प्रतिकूल असर पार्‍यो भने भारतमा विकास भइरहेको साम्राज्यवाद विरोधी आन्दोलनले नेपाली जनतालाई संगठित हुन अभिप्रेरित गर्‍यो। नेपालको इतिहासमा मानव अधिकार आन्दोलनको उद्गम यही जहाँनिय शासन विरोधी राजनीतिक आन्दोलनबाट भएको थियो भन्नु असावधानिक हुँदैन। मानव अधिकार चेतनाबाट विकास भएको आन्दोलन नभए पनि अत्याचारको आहतबाट पीडित नेपाली जनताको राजनीतिक विकल्पको खोज थियो- त्यो राणा विरोधी आन्दोलन। राजनीतिक दासताको अन्त गरी सम्मानित नागरिक जीवन बाँच्ने लक्ष्य र प्रतिबद्धता थियो- त्यो आन्दोलन। त्यसैले सन्दर्भ जस्तासुकै भए पनि राजनीतिक अधिकार र सम्मानित जीवनका लागि छेडिएको मानव अधिकार आन्दोलन थियो- राणा शासन विरोधी आन्दोलन।

घटनाक्रमहरू बढ्दै गए, जनताका संगठित आन्दोलनहरू सशस्त्र आन्दोलनका रूपमा विकास हुँदै आए। दरबारमा कैद तत्कालीन राजपरिवार पनि राणा शासनको विरोधमा उल्टिरेको जनताको आन्दोलनबाट उद्देलित भयो। राजा त्रिभुवनले भारतीय दूतावासमा राजनीतिक शरण लिए नोभेम्बर ६, १९५० मा। राणा शासनको विरोधमा नाम मात्रका राजा र पीडित जनताको एक प्रकारको आन्दोलन- मोर्चा बन्यो नेपालको इतिहासमा। अन्ततः फेब्रुअरी १८ मा राणा शासनको अन्त

भयो। राजा त्रिभुवनले एउटा ऐतिहासिक उद्घोषण गरे कि “अब जनता जननिर्वाचित संविधान सभाले निर्माण गरेको प्रजातान्त्रिक संविधानद्वारा शासन गरिनेछन्”। तर यो घोषणा अर्थहीन सावित भयो, “संविधान सभा” को चुनाव त्रिभुवनको जीवनकालभरि भएन। र, त्रिभुवनको मृत्युपछि इतिहासका घटनाक्रमहरू उल्टो दिशातिर घुमे।

राणा शासन दमन र अत्याचारको अर्को नाम थियो- नेपालको इतिहासमा। मानव अधिकारको सन्दर्भमा कुरा गर्दा राणा शासनलाई अन्धकारको युग मान्नुपर्दछ। तर यसले जनतालाई, “अधिकारका लागि संगठित भई आन्दोलन लड्नुपर्छ” भन्ने चेतना विकास गर्न भने सहयोग पुर्‍याएको छ। शासनको अन्ततिर “कानूनको शासन” को अवधारणालाई स्वीकार पनि गरिएको पाइन्छ। व्यवहारमा लागू भएन तापनि यसले एउटा सानो समूहभित्र कानूनी सचेतनता विस्तार गर्न मद्दत गरेको छ।

सन् १९५० पछिको १० वर्ष संक्रमणकालीन समय थियो। दुःखको कुरा, यो संक्रमण नेपाली जनताको हितमा रहेन। एक प्रकारको निरंकुशताबाट अर्को प्रकारको निरंकुशतातिरको संक्रमण थियो यो। तापनि संक्रमण अवधि भने “जनजागरणका लागि सचेतन” को समय पनि बन्यो। दलीय राजनीतिको शुरूवात यही समयभित्र भएको हो। “वयस्क मताधिकार” को प्रयोग र सभा, संगठनसम्बन्धी अधिकारहरूको अभ्यास गर्न पाए नेपाली जनताले।

जनता आधारभूत जनअधिकारका लागि प्रयासरत भइरहेकै बेला शताब्दीभर गुमेको शाही अधिकार आफ्नो हातमा लिन दरबार पनि सक्रिय रह्यो। र, यसको शुरूवात “शाही-वरदान” संविधानको घोषणाबाट गरे राजा महेन्द्रले। आन्दोलनकारी जनताको अधिकार थियो संविधान। राजाले यसलाई तिरस्कार गरे। राजा र जनताबीच १० वर्षपहिले बनेको वाघ्यात्मक सम्भौता राजाको पक्षबाट पालना भएन। महेन्द्रले संविधानमार्फत् उल्लेखनीय अधिकारहरूको सूची तयार गरे। वयस्क मतदान, सर्वोच्च न्यायालयको गठन, कानूनी उपचारको अधिकार आदि। साथै संविधानकै धारा ५५ मार्फत् यी अधिकारहरू सीमित पनि गरे। राजाले आफ्नो शक्ति घटाउन चाहेंनन्, उनको आलोचना नै गर्न नपाइने भयो। अर्थात् संविधानभन्दा माथि बसे उनी। आफ्नो मात्र नभएर राजाको समेत मुक्तिका लागि ज्यानको बाजी थापेर लडेका जनता तिनै राजाबाट फेरि कैद गरिए- निरंकुश शासनको पिंजराभित्र।

पंचायती शासन र मानव अधिकार

आफैले थापेको संविधानको धारा ५५ को भुत्त खुकुरीमार्फत् राजा महेन्द्रले प्रजातन्त्र र निर्वाचित सरकारको हत्या गरेर २०१७ पुस १ गतेदेखि संसारमै नभएको “नेपालको माटो सुहाउँदो” निरंकुश व्यवस्थाको स्थापना गरे।

राणा शासन र पंचायती व्यवस्था लगभग उस्तै-उस्तै रहे। राणा शासन राणा परिवारका सीमित सदस्यहरूबाट संचालित

थियो, पंचायत संविधानभन्दा माथि आगीन राजाको सक्रिय नेतृत्वमा उनको “हुन्छ- मान्छेहरू” वाट संचालित थियो। गणा शासन शासकको हुकुम प्रमाणीमा चल्दथ्यो, पंचायत राजाद्वारा जनतामाथि शासन गर्न बनाइएको संविधानको आधारमा। गणाहरूका लागि नेपाली “रैनी” थिए, पंचायती शासकले उनीहरूलाई रैनी जनताका रूपमा शासन गरे। दुवै शासकहरूको निहीत स्वार्थ भन्ने एउटै थियो- आफ्नो परिवार र आसपासहरूबाट शासन गर्नु।

मानव अधिकार आन्दोलन र पंचायत

पंचायती व्यवस्थाको गृन्वान नै प्रजानान्त्रिक व्यवस्था (दलीय व्यवस्था) को हत्याबाट भएका कारण मानव अधिकारहरू पंचायती शासनभरि बन्दैज गए। नागरिक राजनीतिक अधिकारहरू र पंचायत व्यवस्था एक अर्काका दुश्मन थिए भन्नु त्यागित बद्ता हुँदैन। यस कारण कि राजनीतिक दलहरू पंचायती शासनभरि प्रतिबन्धित रहे। संविधान र शासनको स्रोत राजा आफैं थिए, जनता न उनको आशीर्वादमा बाँचेका एक प्रकारका शिष्यहरू। मानव अधिकार घोषणापत्रको धारा १ पंचायती शासनभरि निरर्थक रह्यो- नेपाली जनता “स्वतन्त्र र सम्मानित नागरिक” हुन सकेनन्।

नागरिक राजनीतिक अधिकारका लागि जनताले उठाएका आन्दोलनहरू राज्य आतंक र दमनको सहायमा दबाइयो। सभा सम्मेलन र संगठन गर्ने अधिकारमाथि बन्दैज लगाइयो र त्यस्ता कार्यमा संलग्न व्यक्तिहरू “देशद्रोह” र “राजकाजसम्बन्धी अपराध” गरेको आरोपमा मारिए। वर्षौंसम्म यी व्यक्तिहरू कैद गरिए।

सन् १९५५ डिसेम्बरमा नेपालले संयुक्त राष्ट्र संघको सदस्यता लिएको हो। सदस्य राष्ट्र भएका कारण मानव अधिकार घोषणामाथि नेपालको पूर्ण प्रतिबद्धता र जवाफदेहिता थियो। तर “आन्तरिक मामिला” र “राष्ट्रिय सुरक्षाका” नाममा घोषणापत्रका प्रतिबद्धताहरू पूर्णरूपमा निरस्कृत भए- पंचायत शासन अवधिभरि। अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताको उपहास गर्‍यो- पंचायतले। घटनाहरूको अध्ययनबाट यस्तो देखिन्छ कि पंचायतकालीन नेपाल संयुक्त राष्ट्र संघभित्र जनअधिकार र जनसबलीकरणका लागि नभएर आफ्नो शासन सत्ता (शासकीय अधिकार) सद्गुटीकरणका लागि मात्र सक्रिय थियो। त्यसैकारण पंचायत शासन अवधिभरि परराष्ट्र मामिलामा मात्र संयुक्त राष्ट्र संघको सन्दर्भलाई गाँसियो। ३० वर्षभरि जनअधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूको अस्वीकृतिबाट पनि यो कुनै सावित हुन्छ। पंचायत शासकहरूले नेपालीहरूको आवश्यकता र चाहनासँग प्रत्यक्षरूपमा सम्बन्ध नभएका केही अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरू मात्र स्वीकार गरे। यो स्वीकृति अन्तर्राष्ट्रिय समुदायमा लाज जोगाउने एउटा पंचायती चाल मात्र थियो।

आन्तरिक कानून र पंचायत

पंचायतकालीन संविधान र कानूनहरू द्विविधात्मक अस्तित्वका थिए। कागजी प्रतिबद्धताका हिसाबले पंचायती संविधानहरू समृद्ध देखिन्छन्। तर यिनको कार्यक्षेत्र, सीमित संवैधानिक धाराहरू र सुरक्षासम्बन्धी कानूनहरूको माध्यमबाट अत्यन्त निष्क्रिय र निष्काम भयो।

नागरिक अधिकार कानून (१९५०) र नेपालको संविधान (१९६२) दुवैमा आधारभूत मानव अधिकारसम्बन्धी थुप्रै प्रावधानहरू राखिएका थिए। तर यी सुन्दर प्रावधानहरू राष्ट्रिय सुरक्षा, सार्वजनिक सुरक्षा र विध्वंशात्मक अपराधसम्बन्धी कानूनहरूको माध्यमबाट निरर्थक मात्र हैन, निष्क्रिय बनाइए।

नागरिक अधिकार कानूनको धारा ३ र ४ तथा संविधानको धारा १० मा कानूनी सुरक्षासम्बन्धी अधिकारको उल्लेख गरिएको थियो। धर्म, जात, लिंग, वर्ण आदिका आधारमा सबै प्रकारका भेदभावको बन्दैज गरिएको थियो। धारा ११ मा स्वतन्त्रतासम्बन्धी अधिकारहरू- जीवन र व्यक्तिगत स्वतन्त्रताको अधिकार, वाक् स्वतन्त्रता, शान्तिपूर्णरूपमा भेला र संगठन गर्न पाउने अधिकार, युनियन निर्माणको स्वतन्त्रता, थुनामा कानूनी उपचार आदिको व्यवस्था गरिएको थियो। तर यी अधिकारहरू संविधानकै अर्को धारा २ (क) “पार्टी राजनीतिबाट निर्देशित कुनै राजनीतिक पार्टी निर्माण गर्न, युनियन खोल्न र संगठन बनाउन पाइने छैन” द्वारा निरन्तैज बनाइयो। त्यस्तै धारा १७ मा उल्लेखित सार्वजनिक भलाइका लागि यो भागमा निर्दिष्ट आधारभूत अधिकारहरू माथि नियमित र नियन्त्रण गर्न कानूनहरू बनाउन सकिनेछ भन्ने प्रावधानबाट पंचायतकालीन संविधान कति कमजोर थियो भन्ने सावित हुन्छ।

मूलतः निम्न ३ प्रकारका कानूनहरूबाट संवैधानिक अधिकारहरू निरन्तैज पारिएको थियो- पंचायत कालभरि।^{१६}

१. सार्वजनिक सुरक्षा ऐन (१९५१)

यसअन्तरगत “देशको सुरक्षा”, “देशभित्र शान्ति सुव्यवस्था”, अरू देशसँग मैत्रीपूर्ण सम्बन्धको संरक्षण आदि जस्ता अस्पष्ट प्रावधानहरू उल्लेखित थिए। “दोषी” लाई ३ वर्षसम्म कुनै पनि छानविनबेगर थुनामा राख्न सकिने व्यवस्था थियो।

२. राजकाजसम्बन्धी कानून

“राजा र राजपरिवारका सदस्यविरूद्ध प्रत्यक्ष या परोक्षरूपमा, लेखेर वा बोलेर, घृणा, द्वेष या अवहेलना फैलाउने काम गरेमा या गर्न लगाएमा ...” यो कानूनको प्रयोग गरिन्थ्यो। विचारको स्वतन्त्रतालाई बन्दैज गर्न यो कानूनअन्तरगतको धारा ६ बारम्बार शिक्षक, विद्यार्थी र राजनीतिक नेताहरूविरूद्ध प्रयोग गरियो।

३. विध्वंशात्मक अपराध कानून

१९८५ मा देशका विभिन्न भागमा भएको वम विस्फोटनपछि शान्ति, सुरक्षा र सुव्यवस्था कायम गर्ने बहानामा यो कानूनको निर्माण गरियो। यो कानूनलाई कानून निर्माण हुनुअघि भएका घटनाका सम्बन्धमा पनि लागू गरिएको थियो। अचलाधीशलाई “शंकास्पद” व्यक्तिहरूका विरुद्ध यो कानून लागू गर्ने अधिकार दिइएको थियो।

यसरी विभिन्न बहाना र अभियोगमा पंचायती शासन अवधिभर अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता, धर्मको स्वतन्त्रता, सभा सम्मेलन गर्ने स्वतन्त्रता, प्रेस स्वतन्त्रताको हनन गरियो। सबैभन्दा बढी पंचायतकालीन स्वेच्छाचारको शिकार भए शिक्षक, विद्यार्थी र राजनीतिकर्मीहरू।

स्वतन्त्र न्यायालयको सिद्धान्त पंचायती राजभरि अर्थहीन रह्यो। अदालतहरू व्यक्तिगत स्वतन्त्रताहरू लागू गर्न असमर्थ भए। “राजाको सर्वोच्चताका कारण अदालतको स्वतन्त्रता सीमित पारिएको” थियो पंचायत शासनकालमा।^{१७}

पंचायतकालको अर्को विशेषता थियो- जेलभित्र क्रुर यातना। यातनाकै भरमा वन्दीहरूलाई “अपराध स्वीकार्ने” बाध्य पारिन्थ्यो। कोर्गले पिट्ने, करेन्ट लगाउने, औंलाको टुप्पामा सियाले रंग्ने, मिस्रुपानीले पिट्ने आदि यातनाका शिकार बने पंचायत “डटर” राजनीतिक व्यक्तिहरू।

यसरी पंचायतकालीन शासन व्यवस्थाले मानव अधिकार घोषणापत्रका आधारभूत शर्तहरूको उल्लंघन तथा उपहास गरेको देखिन्छ। राजा, राजपरिवार र राजाको सक्रिय नेतृत्वमा रहेका मुटुठीभर पंचहरूबाहेक अरू जनता लगभग राणा शासन जस्तै निरंकुशताभित्र कैद रहन बाध्य पारिए। अधिकार, सम्मान, समानता र सहभागिता पंचायती व्यवस्था आफैले घोषणा गरेका विषय मूल शत्रु सावित भए। यस कारण कि पंचायत “प्रजातन्त्र” को विकल्पको रूपमा ल्याइएको थियो।

प्रजातान्त्रिक व्यवस्था र मानव अधिकार

सबै विकृतिको जिम्मेवार पंचायत र यसका संचालकहरू हुन् भन्ने निचोडका साथ पंचायती व्यवस्थाको अन्त र प्रजातान्त्रिक शासन पद्धतिको स्थापना गर्ने ९० को शुरुवाटै नेपाली जनता आन्दोलनका लागि सडकमा निस्किए। वर्षौंदेखि राज्यशक्तिको दुरुपयोग गरी दबाइएको प्रतिपक्षी सोच अप्रत्यासितरूपमा राष्ट्रिय जनआन्दोलनको रूपमा विकास भयो। युवा, महिला र पुरुषहरू मात्र नभएर बालबालिका, वृद्धहरू तथा अपांगहरू पनि तानाशाही व्यवस्थाको जरो उखेली प्रजातन्त्रको वीजारोपण गर्ने प्रतिवद्धताका साथ जुटे। राज्य आतंकले अधिकारका लागि ज्यान दिन तयार प्रदर्शनकारीहरूको मनाबल दबाउन सकेन। पंचायती निरंकुशताको अन्त भयो, र बहुदलीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाको सूत्रपात। नेपालको इतिहासमा पहिलो पल्ट प्रजातन्त्र र मानव अधिकारको पक्षमा नेपालकै आकासमृति उन्मुक्त वातावरणका

साथ सामूहिकरूपमा नाराहरू घन्किए। ती नाराहरू, जसलाई विश्वका अधिकतम राष्ट्रहरूले लगभग ४० वर्षपहिले नै व्यवहारमा अनुवाद गरिसकेका थिए।

जनआन्दोलनको सफलतापछि नेपाली कांग्रेस, संयुक्त वाममोर्चा र राजाका प्रतिनिधि सम्मिलित संविधान सुभावा आयोगद्वारा नयाँ संविधानको निर्माण भयो। “नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७” को प्रस्तावनामा नै “प्रत्येक नेपाली नागरिकको आधारभूत मानव अधिकारहरू सुरक्षित” गरियो। यो आधारभूत प्रावधानलाई मौलिक अधिकारहरूसम्बन्धी विभिन्न धाराहरूमार्फत् विस्तार साथै समर्थन गरिएको छ। नेपाली नागरिकहरू “सत्ताको अधिकारदेखि संवैधानिक उपचारको अधिकार” सम्म उपयोग गर्न पाउने भए।

नेपालको संविधान २०४७ मा निम्न अधिकारहरूको प्रत्याभूति गरिएको छ :

- समानताको अधिकार (धारा ११)
- स्वतन्त्रताको अधिकार (धारा १२)
- प्रेस तथा प्रकाशनसम्बन्धी अधिकार (धारा १३)
- फौजदारी न्यायसम्बन्धी हक (धारा १४)
- निवारक नजरबन्दविरुद्ध अधिकार (धारा १५)
- सूचनाको अधिकार (धारा १६)
- सम्पत्तिमाथिको अधिकार (धारा १७)
- सांस्कृतिक र शैक्षिक अधिकार (धारा १८)
- धर्मसम्बन्धी हक (धारा १९)
- शोषणविरुद्धको हक (धारा २०)
- देश निकालाविरुद्धको हक (धारा २१)
- गोपनीयताको अधिकार (धारा २२)
- संवैधानिक उपचारको हक (धारा २३)

प्रजातन्त्रको बहालीपछि नेपाली नागरिकहरूले अपूर्व रूपमा नागरिक स्वतन्त्रता र राजनीतिक अधिकारहरूको उपयोग गर्न पाएका छन्। नागरिकहरूको विश्वव्यापी अधिकारहरू संसदको कुनै पनि कामवाट परिवर्तन गर्न नसकिने गरी संविधानमा व्यवस्था गरिएको छ। महिला र पुरुषबीचको समानता स्वीकार गरिएको मात्र हैन कि “महिला, बालक, वृद्ध वा शारीरिक वा मानसिकरूपले अशक्त व्यक्ति वा आर्थिक, सामाजिक वा शैक्षिक दृष्टिले पिछडिएको वर्गको संरक्षण वा विकासका लागि कानूनद्वारा विशेष व्यवस्था गर्ने”^{१८} अवस्था पनि निर्माण गरिएको छ। राज्यका निर्देशक सिद्धान्त र नीतिको रूपमा स्वीकार गरिएको छ- मानव अधिकारहरूको संरक्षण र सम्बर्द्धन। संविधानको धारा १२ मार्फत् मृत्युदण्डको उन्मूलन गरिएको छ। यो संवैधानिक गतिलाई व्यवहारमा अनुवाद गर्न विगत ८ वर्षमा थुप्रै विवादास्पद कानूनहरू परिवर्तन गरिए, थुप्रै नयाँ कानूनहरूको निर्माण भयो। प्रजातन्त्र प्राप्तिपछिका ८ वर्षमा नै नेपालले प्रमुख अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार महासन्धिहरूमाथि स्वीकृति जनाएको हो। बालअधिकार महासन्धि, सामाजिक, सांस्कृतिक तथा नागरिक र राजनीतिक

अधिकारसम्बन्धी महासन्धि तथा प्रतिज्ञापत्रहरूलाई नेपालले यही छोटो अवधिमा स्वीकार गरेको छ।

प्रतिज्ञाहरूको सार्थकता व्यवहारको कमीमा जाँच्ने कुरा हो। कागजी प्रतिवद्धता र व्यावहारिक अभ्यास फरक-फरक चिजहरू हुन्। मानव अधिकारहरूको प्रत्याभूतिका सन्दर्भमा नेपाली अनुभव यसै द्विविधात्मक देखिन्छ। कागजी (सम्बर्द्धन) पक्ष अत्यन्त उत्साहजनक छ, तर यसैको व्यावहारिक (प्रवर्द्धन) पक्ष त्यति आशलाग्दो देखिन्न। संवैधानिक व्यवस्थाहरूलाई लागू गर्ने तत्परता र प्रक्रिया या संस्थाको निर्माणमा नेपालका प्रजातान्त्रिक सरकारहरू अति नै कन्जुस देखिए। फलस्वरूप परम्परावादी तथा गैर प्रजातान्त्रिक कानूनी अभ्यासलाई नै प्रजातान्त्रिक शासन संचालकहरूले शासनको माध्यम बनाए। शासन पद्धति प्रजातान्त्रिक छ, संविधान प्रजातान्त्रिक शासन संचालनका लागि साधक छ तर संचालकहरू, राजनीतिक पार्टीहरू, पार्टी नेताहरू, सामूहिक राजनीतिक व्यवहारमा प्रजातान्त्रिक पद्धतिको विकास गर्न असमर्थ रहेका कारण मानव अधिकारको प्रवर्द्धनमा, बहुलवादी समाजको निर्माण र त्यसअनुरूपको सामाजिक आचरणको विकासमा थुप्रै ढिलाइ भएको ठहर गर्न सकिन्छ।

असफलताका तथ्यहरू थुप्रै छन्। मानव अधिकार आयोग स्थापनासम्बन्धी ऐन दुई वर्षअघि नै पारित भएको हो तापनि आयोग निर्माणमा कुनै पहल भएको छैन। यातना पीडितहरूका लागि क्षतिपूर्ति दिउने कानूनको निर्माण न भयो तर यसैमा उल्लेखित कतिपय अस्पष्ट प्रावधानकै कारण यसलाई व्यवहारमा लागू गर्न सकिने अवस्था छैन, हालसम्म कसैले यस्तो क्षतिपूर्ति दिएका र लिएका छैनन्। महिलाहरूको सम्पत्तिमाथिको अधिकारसम्बन्धी कानून निर्माणमा जानाजान ढिलाइ भइरहेको देखिन्छ। संविधानको व्यवस्थाका विरुद्ध स्वेच्छाचारी गिरफ्तारीका घटनाहरू बढिरहेकै छन्। प्रजातन्त्र प्राप्तपछि पनि प्रत्येक वर्षहरूमा वृद्धो संख्यामा गिरफ्तारीका घटनाहरू भइरहेका देखिन्छन्। १९९२ देखि १९९६ बीच ८ हजार ८ सय ७ जनालाई गिरफ्तार गरियो। यस बीचमा ४ सय ३८ वटा यातनाका घटनाहरूमा १ हजार २ सय ६ जना पीडित भए। सोही अवधिमा प्रहरीको यातनाका कारण १४ जनाको थुनामा मृत्यु भयो। ५८ जना थुनाभित्रै रहेको अवस्थामा मरे। वर्ष १९९७ मा ३ जना प्रहरी यातनाका कारण मारिए, १ हजार ५६ जना गिरफ्तारी र यातनाको शिकार बने भने २५ जना थुनामा रहेको अवस्थामा मरे। १९९८ मा मात्र ३ सय ३३ जना व्यक्तिहरू प्रहरीको गोलीबाट मारिएका छन्।^{१९}

सामाजिक अपराध र प्रजातान्त्रिक शासनको उपहासको रूपमा स्वीकारिएको कमैया प्रथा नेपालको मानव अधिकारलाई उपहास गर्दै समाजको कलंकको रूपमा जीवित नै छ। यसलाई एउटा मोठो नांगको रूपमा मात्र लिएको देखिन्छ राजनीतिक पार्टीहरूले। वित्तका आठै वर्षभरि कमैया मुक्तिको कुरा प्रत्येक सामाजिक र राजनीतिक संवादको विषय बन्यो। मानव अधिकार संगठनहरूको अविच्छिन्न टवावका कारण

सरकारहरूले बेलाबखत एक दुईवटा समितिहरूको गठन गरे तापनि आश्वासन दिनेबाहेक कुनै ठोस पहल समाधानतर्फ उन्मुख भएको देखिन्न।

सरकार आफैले स्वीकृति जनाएको कारण आएको अन्तर्गर्पित मानव अधिकार दायित्वलाई पनि प्रजातान्त्रिक नेपालको प्रजातान्त्रिक सरकारले पालना गर्न सकेको देखिन्न। यस्ता कानूनहरूको पक्ष भाएका कारण नेपालले आवश्यक राष्ट्रिय कानूनी औजारहरूको निर्माण गर्नुपर्दथ्यो र त्यसअनुसारको प्रतिवेदन संयुक्त राष्ट्र संघको सम्बन्धित समितिमा बुझाउनुपर्दथ्यो। आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक समितिमा ३० जुन १९९३ मा नै बुझाउनुपर्ने प्रतिवेदन हालसम्म बुझाइएको देखिन्न। त्यस्तै नागरिक र राजनीतिक अधिकारहरूसम्बन्धी बुझाउनुपर्ने दोस्रो प्रतिवेदन, यातनासम्बन्धी दोस्रो प्रतिवेदन (१९९६ जुनमा बुझाउनुपर्ने), बालअधिकारसम्बन्धी दोस्रो प्रतिवेदन (अक्टोबर १९९६ मा बुझाउनुपर्ने) र महिलाहरूविरुद्धको विभेदभासम्बन्धी प्रतिवेदन बुझाउन बाँकी रहेको देखिन्छ।^{२०}

प्रजातन्त्र र मानव अधिकार जति अन्यायशत्रु छन्, त्यतिकै छन् जनसहभागिता र शक्तिमाथिको पहुँच। सहभागिताको अवसर नपाएका जनता अधिकार सम्पन्न हुनु/नहुनुको कुनै अर्थ रहन्न। अधिकारको सार्थकता उपयोगितासँगै रहन्छ र अधिकारको उपयोग त्यसले मात्र गर्न सक्छ, जो शक्ति संचालन प्रक्रियामा सहभागी हुन सक्छ। यस सन्दर्भमा वर्तमान नेपालमा “दुई वर्गका जनता” भेटिन्छन्। पहिलो वर्ग राजनीतिक पार्टीहरूका शक्ति केन्द्रसम्म पहुँच राख्न सक्छन्, दोस्रो समूह त्यसो गर्न सक्दैनन्। यो प्रक्रियामा एउटा सामान्य व्यक्ति पूर्ण या क्रमिकरूपमा बाहिर पर्दै जान्छ-^{२१} अधिकारको अनुभूत र अभ्यासका क्रममा। यसरी शासन संचालन प्रक्रियाकै क्रमवाट अधिकार सम्पन्न र विपन्न (अशक्त) वर्गको जन्म हुने खतरा बढ्दै गएको देखिन्छ। यसैगरी देशमा वढ्दै गएको पुर्ख्यौली राजनीतिक, सांस्कृतिक अर्को अनपेक्षित पक्षको संकेत गरेको छ। पार्टीका “कार्यकर्ताहरू” खासगरी सत्तामा नपार्टीका समर्थकहरू सार्वजनिक रूचि र जनभलाइको सम्बन्धमा भन्दा पनि आफू र आफ्ना सीमित आसपासहरूको निहोत स्वार्थपूर्तिका लागि बढ्ता सक्रिय भएको देखिन आएको छ। त्यस्तै राजनीतिक पार्टीको नेतृत्व एउटै परिवारका सदस्यबाटै हुनुपर्छ भन्ने अव्यक्त आग्रह विस्तारै देशका हरेक प्रमुख पार्टीमा बढ्दै गएको महसुस गर्न थालिएको छ। प्रजातान्त्रिक पद्धतिका लागि “जीवन अर्पन तयार” भएका “नेताहरू” सधैं शासक बन्न पाउनुपर्ने जिकिर र आग्रहका साथ प्रजातन्त्रका नाममा जर्जरोमुकै तानाशाही कदम लिन पनि तयार भएका केही घटनाले नेपालको प्रजातान्त्रिक नेतृत्व तहमा पदासीन केही महत्त्वपूर्ण व्यक्तिहरू स्वार्थी, लाभी र निरंकुश सावित भएका छन्। यसबाट अर्को सम्भावित खतराको गन्ध सुँघ्न सकिन्छ। कतै प्रजातन्त्रकै नाममा नेताहरू सधैं “शासक” र जनताहरू सधैं “शासित” हुनुपर्ने अर्को

विडम्बना त निर्मितने होइन ? यो सम्भावनापट्टि पनि थोरै ध्यान दिनुपर्ने शिक्षा दिएको छ- विगत आठ वर्षको अनुभवले।

प्रजातन्त्रको संस्थागत र संस्कृतिगत विकासका लागि खास पहल नभएवाट विगत आठ वर्षहरू राजनीतिकरूपमा जनतालाई सचेत र सवल बनाउन असफल रहे। पार्टीभित्रका केही मान्छेहरू र नेताहरूका वरिपरि घुमिरहनेबाहेक अरू सामान्य जनतालाई राजनीतिकरण गर्ने कुनै ठोस काम भएन। संगठित नेतृत्वको विकास गर्न जनस्तरमा कुनै विशेष पहल भएन र नेतृत्व क्षमताको अभावमा सामान्यस्तरका जनता या त्यो तहका जनप्रतिनिधिहरूले नीति निर्माणको तहमा कुनै प्रभाव या असर पार्न सकेनन्।

सारांशमा भन्नुपर्दा संवैधानिक र कानूनी रूपमा मानवअधिकारहरूको प्रत्याभूत गरिएको छ। यस्तै, अर्को उल्लेखनीय पक्ष, सामाजिक विकास, मानवअधिकार, महिला आदि विभिन्न विषयहरूमा आयोजित अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनहरूमा नेपालको सक्रिय सहभागिता रहँदै आएको छ। यस्ता सम्मेलनहरू मार्फत् नेपालले मानवअधिकार प्रतिको आफ्नो प्रतिबद्धता बारम्बार दोहोर्‍याउँदै आइरहेको छ। बालअधिकार सम्बन्धी महासन्धिको निर्माण कार्यमा नेपालले निभाएको भूमिका त्यत्तिकै सशक्त र उल्लेखनीय रहेको छ। तर अर्को पक्ष, कमजोरीको पक्ष, पनि त्यत्तिकै प्रबल छ। विगत आठ वर्षमा जनतालाई राजनीतिकरूपले सवल बनाउन कम लगानी गरियो। राजनीतिकरूपले त्यति बढी सचेत नभएका कारण प्रजातान्त्रिक अधिकार तथा मानव अधिकारहरूको अनुभूत र उपयोग गर्न अपेक्षितरूपमा सफल भएनन् जनता। सरकारहरू राजनीतिक विपक्षीहरूप्रति पूर्व राजनीतिक परिपाटीमा जस्तै असहिष्णु रहे। यसका कारण यातना र हत्याका घटनाका शृंखलाहरू बढ्दो क्रममा रहे। यसरी विगत आठ वर्ष सर्वसत्तावादबाट विस्तारै पूर्ण प्रजातन्त्रतिरको संक्रमण काल नै रहेकाले मानव अधिकारहरूको पहिचान र सदुपयोगमा पनि यही संक्रमणकालीन प्राप्ति भएको निचोड निकाल्नु नै सही मूल्यांकन हुन सक्छ। इतिहासले सिकाएको छ कि समाजको परिवर्तन एउटा जटिल प्रक्रिया हो, जसलाई लेनिनले “मिश्रित र अनमेल विकास” भनेका छन्।^{१२} नेपालको मानव अधिकार आन्दोलन यस्तै जटिल प्रक्रियामार्फत् अपेक्षित दिशातिर विकास भइरहेको छ। जनताले प्रजातन्त्र पाएका छन् तर उनीहरू उपयुक्त अवसरबाट वञ्चित छन्। “अवसर नदिइएको स्वतन्त्रता अभिशाप हो”।^{१३} आगामी दिनहरूमा पार्टीहरूले, नेताहरूले र सरकारहरूले समान अवसरको वितरणमा उचित ध्यान देलान् भन्ने आशा मात्र गर्न सकिन्छ।

प्रयोगको कसीमा घोषणापत्रका ५० वर्ष

पचास वर्ष एउटा लामो अवधि हो। नेपालीहरूको सरदर आयुलाई आधार मानेर हेर्दा यो आफैमा तीन पुस्ताको योग हो। मानव अधिकार आन्दोलनको सन्दर्भमा पनि ५० वर्ष छोटो

समय होइन। “मानवअधिकार र मौलिक स्वतन्त्रताप्रति विश्वव्यापी सम्मानको वृद्धि एवं पालना गर्ने” प्रतिवद्धताका साथ तयार गरिएको प्रतिज्ञा घोषणा व्यवहारमा कसरी उभिएको छ, मूल्यांकनको उपयुक्त समय हो ५० वर्ष।

तर, क्षति र प्राप्तिको मूल्यांकन सहज छैन। मूल्यांकनकर्ताको प्रकृतिअनुसार ५० वर्ष मूल्यांकनको परिणाम फरक-फरक आउनु स्वाभाविक देखिन्छ। एउटा “गोरा” का लागि यो एक प्रकारको अनुभव स्रोत हुन सक्छ, “काला” का लागि पूर्णरूपले फरक। “पुरुष” को मूल्यांकन एउटा “महिला” को भन्दा भिन्न आउन सक्छ। “धनी” हरूका लागि पूरै ५० वर्ष स्वर्ण वर्ष देखिएलान्, “गरीब” हरूका लागि यिनीहरू त्यति अपेक्षित नहुन सक्छन्। शरणार्थीहरूका आफ्नै अनुभव छन्। “शासक” र “शासित” हरूका आ-आफ्नै निष्कर्ष हुन सक्छन्। प्रजातन्त्र र मानव अधिकारको पक्षमा आवाज उठाएकै कारण आमा/बाबु मारिएका लाखौं दुहुराहरूका लागि ५० वर्ष सम्भना कहालीलाग्दो “सपना” मात्र हुन जान्छ। समतामूलक समाज र उन्नत जीवन प्राप्तिको आन्दोलनमा सरिक भएवापत बेपत्ता पारिएका सन्तानका आमा बाबुहरूका लागि “घोषणा” को असर कस्तो परेको होला, हरेक सहृदयी मान्छेले आफै लख् काट्ने कुरा हो।

एक मुठी खानाकै अभावमा तड्पी-तड्पी स्वार्तुमका सडकमा मरिरहेका सुडानीहरूका लागि मानव अधिकार घोषणा जीवन रक्षक त भएन-भएन, कात्राको रूपमा पनि प्रयोग हुन सकेन। रासायनिक हतियार निरीक्षणको बहानामा आर्थिक नाकाबन्दी र पटक-पटक वम प्रहारको चपेटामा परी आधारभूत औषधी उपचारको अभावमा सुकेनासले मरिरहेका इराकी शिशुहरूका लागि मानव अधिकार घोषणापत्रको सान्दर्भिकता भण्डै-भण्डै एक प्रकारको मृगतृष्णा नै हो, मूल्यांकन किमार्थ सजिलो छैन।

प्रगति समय सापेक्ष हुन्छ। मानव अधिकार आन्दोलनको प्रगति पनि यस्तै छ। यो प्रगतिको चर्चा गर्दा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूको संख्या र यिनमा व्यवस्थित बाध्यतात्मक शर्तहरू अर्ध सानुपर्ने हुन्छ। मानव जीवनको संरक्षण र मानव गरिमाको सम्मानका लागि संयुक्त राष्ट्र संघले विगत ५० वर्षमा लगभग ८० वटा जति सन्धि, अभिसन्धि र अनुबन्धहरू निर्माण गरिसकेको छ। राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक सबै पक्षबाट समृद्ध मानवीय समाजको निर्माण यी सबैको साभा लक्ष्य हो। विभिन्न जात, लिंग, धर्म, पेशा र वर्णमा विभाजित मानवीय समाजलाई एउटै “मानव समाज” को रूपमा स्थापना गर्नु सबै अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानूनहरूको कागजी प्रतिबद्धता पनि हो।

पचास वर्षको अन्तरालमा विश्व राजनीतिमा महत्वपूर्ण परिवर्तनहरू आए। धेरै तानाशाही शासन व्यवस्थाको अन्त भएको छ, धेरै प्रजातान्त्रिक शासन व्यवस्थाहरूको उदय भएको छ। थुप्रै राष्ट्रहरू उपनिवेशमुक्त स्वतन्त्र राष्ट्र बनेका छन्। शीतयुद्धको आयतन र गति साँघुरिदै आएको छ। दक्षिण

अफ्रिकी मूलकहरूले गोगाहरूद्वारा लादिएको साम्राज्यवाद र रंगभेदी शासन सत्ताको चर भत्काएपछि विश्व एक प्रकारले रंगभेदमुक्त संसारमा परिणत भएको छ।

मानव अधिकारहरू जीवनको सांगोपांगो पक्षकै अभिव्यक्ति हुन् भन्ने महसुस भएको छ आजको विश्वमा। वातावरण, संरक्षण, विकास निर्माण आदि कुनै पनि वहानामा आधारभूत मानव आवश्यकताहरूको अवहेलना गर्न पाइन्न भन्ने सम्मति पनि वनेको छ। वर्तमान संयुक्त राष्ट्र संध सुधार कार्यक्रममा संयुक्त राष्ट्र संध प्रणालीका सम्पूर्ण कार्यक्रमहरूमा मानव अधिकारहरूलाई महत्वपूर्ण र केन्द्रीय पक्षको रूपमा राखिएको छ।

पचास वर्षे समय सिककाको अर्को पाटो त्यत्तिकै भयावह छ। विश्वव्यापीरूपमा मानव अधिकारका आधारभूत तत्वहरूको रूपमा जीवन, स्वतन्त्रता र व्यक्तिगत सुरक्षाको पहिचान गरिएको छ तापनि करिब १२ करोड मान्छेहरू यसै शताब्दीमा सरकारी हस्तक्षेपका कारण मारिएका छन्। आर्थिक विपत्तिका पीडितहरूको कथा पनि कम त्रासदापूर्ण छैन। प्रतिवर्ष १ करोड ४० लाख शिशुहरू पाँच वर्षको उमेर नपुग्दै मरिरहेका छन्, कुपोषण, आवश्यक न्योप र स्वास्थ्य स्याहारको अभावमा। त्यस्तै हरेक ३ दिनमा लगभग १ लाख ४० हजार ४ वर्षमुनिका शिशुहरू भोक र रोगका कारण मरिरहेका छन्।

सामाजिक असुरक्षाको पक्ष त्यस्तै भयावह देखिन्छ। अन्तर्राष्ट्रिय कानूनमा दाम्ता या त्यस्ता खराब र तुच्छ व्यवहारहरू प्रतिबन्धित छन्। तर यसको व्यावहारिक तस्वीर भने ठीक उल्टो देखिन्छ। अहिले पनि विश्वमा लगभग २० करोड मानिसहरू दाम्ता, बाँधा श्रम र यस्तै अमानवीय व्यवहारको साइलोभित्र जकडिएका छन्। यसको आधा हिस्सा हृदयविदारक अवस्थामा रहेका बालश्रमिकहरूको संख्याले मात्र ओगटेको छ। वेश्यावृत्तिमा जीवन गुजारा गर्नेहरू र मगन्नेको संख्या पनि त्यत्तिकै भयावह छ।

अन्तर्राष्ट्रिय कानूनद्वारा वर्जित अर्को खराबी हो- यातना। यो राक्षसी-अभ्यासबाट एक सयभन्दा बढी देशका बन्दीहरू अझै पनि प्रताडित छन्। भियना विश्व मानव सम्मेलनको वरिपरि मात्र साढे ४ हजार आस्थाका बन्दीहरू संयुक्त राष्ट्र संधका एक तिहाइ सदस्य राष्ट्रका जेलभित्र कैद थिए। त्यही अवधिभित्र घटीमा २० जना यातनाका कारण मारिए, ४० भन्दा बढी बेपत्ता पारिए र १ सयभन्दा बढीलाई मृत्युदण्डको फैसला सुनाइयो।

यो दशकको शुरूको वर्षमा मात्र १० करोड भन्दा बढी मानिसहरू भोकमरीको चपेटामा परिसकेका छन्। विश्वका एक चौथाइ भन्दा बढी मानिसहरू पर्याप्त खानेकुराबाट वञ्चित छन् भने भोकै मर्नेहरूको संख्या लगभग १ अरब छ। शुद्ध खानेपानी र औषधोपचारको सुविधाबाट वञ्चित मानिसहरूको संख्या साढे १ अरब छ।^{२३}

मानव अधिकारको दायराभित्र विकासको अधिकार पनि समावेश गरिएको छ। विकास आयोजनाहरू अभियानका रूपमा

विश्वभर संचालन गरिएका छन् तर यो अभियानले सामाजिक र सांस्कृतिक क्षेत्रमा पारेको असरको बारेमा भने कमै ध्यान पुगेको छ। ठूला विकास आयोजनाको कारणबाट करोडौं मानिसहरू घरबारविहीन भएका छन्, आदिवासी संस्कृति र रहनसहनको तहसनहस भएको छ।

मानव अधिकार घोषणापत्र तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूमा आत्मनिर्णयको अधिकारका बारेमा व्याख्या गरिएको छ। तापनि वीसौं शताब्दीको अन्त हुन लागिसक्दा पनि यो विषय अझै विवादमुक्त हुन सकेको छैन। राष्ट्र, भाषा, जाति र जनजातिको विषयलाई लिएर मार्गमा भड्किएको छ।

वातावरणसम्बन्धी अधिकार ७० को दशकदेखि नै मानव अधिकारको एक कडीको रूपमा स्वीकारिएको छ। स्टकहोम सम्मेलन (१९७२) र रियो सम्मेलन (१९९२) पछि त यो अधिकार भण्डै-भण्डै सर्वस्वीकार्य बन्न पुगेको छ। तर प्रविधि उद्योगको पीडा भोगिरहेका भोपाल दुर्घटनाका पीडितहरू, चेर्नोबिल-विस्फोटनको आणविक दुष्परिणामका पारस्वीहरू विश्व वातावरण व्यवस्थापनका लागि भड्किएका यस्ता कागजी प्रयासहरूका बारेमा अर्नाभिन्न छन्। वातावरणसम्बन्धी अधिकारको पक्षमा आवाज उठाएवापत २ वर्षअघि मात्र नाइजेरियाका प्रसिद्ध लेखक तथा वातावरण अधिकार कार्यकर्ता केनसारो विवा आफ्ना आठ सहकर्मीसहित फाँसीमा चढाइए। दिनदिनै वातावरणसम्बन्धी अधिकारको प्रश्न विश्वभरि महँगो सावित हुँदै आइरहेको छ।

महिला अधिकारका सन्दर्भमा विगत वर्षहरूमा महत्वपूर्ण प्रगत भएको भनिएको छ तापनि महिला अधिकारको हनन बढ्दो क्रममा छ। बलात्कार, कुटपिट, घरायसी हिंसा, यौन-व्यापार, दाइजो-जलन, यौन शोषण, जबरजस्ती गर्भधारण आदि जस्ता सामाजिक-सांस्कृतिक प्रताडनाले पीडित छ-महिलाको एउटा ठूलो हिस्सा। आम हत्या, सामूहिक बलात्कार र यातनाका शिकार बनेका छन् महिलाहरू। हरेक वर्ष ५ लाख महिलाहरू गर्भावस्थामै सम्बन्धित विविध कारणबाट मर्दछन्। असुरक्षित गर्भ पतनका कारण करिब ६० हजार महिलाहरू प्रतिवर्ष मरिरहेका छन्। विकसित देशहरूको दाँजोमा करिब १२ गुणा बढी विकासोन्मुख देशका महिलाहरू गर्भावस्था र प्रसूति समयमा मर्दछन्। सामाजिक र आर्थिक परिसूचकका आधारमा हेर्दा महिलाहरूको स्थिति समृद्ध भनिने देशमा पनि समतामूलक अवस्था देखिन्न। शिक्षाको अधिकार उपयोग गर्ने क्रममा महिला र पुरुषबीच ठूलो असमानता छ। कलेज तहको शिक्षा तथा वैज्ञानिक र प्राविधिक विषयहरूमा त यो विभेद अझ छर्लंग छ। यो शैक्षिक विभेदको प्रत्यक्ष असर रोजगारीको अवसरमा पर्दछ। एकातिर पुरुष सरह श्रम बेच्ने महिलाहरू समान ज्यालाको अधिकारबाट वञ्चित छन्, अर्कोतिर बेरोजगारहरूमध्ये महिलाहरूको संख्या धेरै र जीवन बढी कष्टप्रद बनिरहेको छ। प्रायः सबै समाजमा नीति निर्माणको तहमा पुरुषहरूको बोलबाला रहेको छ। स्वेडन, नर्वे, फिनल्याण्ड आदि देशहरू जहाँ संसदमा महिलाहरूको उपस्थिति

संख्यात्मकरूपमा धेरै छ र पनि यो पीडामुक्त छैन।

एकातिर आर्थिकरूपले समृद्ध देशहरू शान्ति र आरामको जीवन बाँचिरहेका छन्। अर्कोतिर विकासोन्मुख देशका जनता भोकमरी, अशिक्षा, अभाव र हिंसा जेलिएका छन्। “सम्पन्न” र “विपन्न” वर्गमा बाँडिएको छ- आजको विश्व। एक्काइसौं शताब्दी जति नजिकिँदैछ, त्यति नै बढ्दो छ यो दरार। र, “सम्पन्न” भनिनेहरू “विपन्न” जनतालाई सहयोग हैन, “दान” या ऋण बाँडिरहेका छन्। विश्व एक प्रकारको “मालिक” र “नोकर” को सम्बन्धमा विभक्त भएको छ। यो सम्बन्ध आफैँमा मानव अधिकारका दृष्टिले प्रत्युत्पादक बनिरहेको छ।

त्यसैले यो पचासौं वर्ष कुनै हर्षोल्लासको समय हैन। यो न त सन्तुष्टि र आत्मगौरवको समय हो।^{२४} जनगणतन्त्र क्युबाका राष्ट्रपति डा. फिडेल क्यास्ट्रोले विश्व स्वास्थ्य संगठनको ५० औं वार्षिकोत्सवको अवसरमा आयोजित कार्यक्रममा अति सान्दर्भिक प्रश्नहरू उठाएका छन्। “यदि सम्मानित विश्लेषकहरूका अनुसार १९५० देखि १९९७ का बीचमा विश्व अर्थतन्त्रमा ६ गुणाले विस्तार भएको हो, सेवा र सुविधामा ५० खरबबाट २ सय ९० खरब डलरले वृद्धि भएको हो भने किन प्रतिवर्ष १ करोड २० लाख ५ वर्षमुनिका बालबालिकाहरू (प्रतिदिन ३३ हजार) मरिरहेका छन् ? संयुक्त राष्ट्र संघको स्थापनापछिका ५३ वर्षहरूमा प्रत्येक मिनेटपिच्छे, घण्टापिच्छे, दिनैपिच्छे यति धेरै मानिसहरू कुनै नरसंहार या युद्धका कारण नभएर भोक र गरिबीका कारण मरेका छन्। किन प्रत्येक वर्ष २० लाख महिलाहरू वेश्यावृत्तिमा सामेल गराइन्छन् ? लगभग ३ सय खरब डलर उत्पादन गर्ने विश्वमा किन १ करोड ३० लाख मानव जति निरपेक्ष गरिबीमा बाँच्न बाध्य छन् ? प्रायः १ डलरभन्दा पनि कम मूल्य पर्ने ओखती र उपचारको अभावमा किन प्रतिवर्ष १ करोड ७० लाख (प्रतिदिन लगभग ५० हजार) मर्दछन् ? मानव जीवनको मूल्य के हो ? १९९६ मा गर्भावस्था र प्रसवावस्थामा मात्र ५ लाख ८५ हजार महिलाहरू मरे। तीमध्ये ९९ प्रतिशत तेस्रो विश्वका महिलाहरू थिए।

मार्नका लागि निर्मित हतियारहरूको व्यापार बढ्दो छ। जर्वाक जीवन रक्षाका लागि निर्मित ओखतीहरू महँगो मूल्यमा बेचिन्छन्। १९९५ मा २ खरब ८० अरब डलरको ओखतीको किनबेच भयो। विकसित देशका ८२ करोड ४० लाख मानिसहरूले ८२ प्रतिशत ओखतीको उपयोग गरे र बाँकी संसारका ४ अरब १ करोड ५० लाख जनताका लागि १८ प्रतिशत मात्र प्राप्त भयो। तेस्रो विश्वमा पनि केही सुविधा सम्पन्न बाहेक अरूका लागि यो सुविधा प्रायः वर्जित छ।

फिडेल क्यास्ट्रोको चिन्ता आर्थिक सामाजिक क्षेत्रमा मात्र सीमित छैन। विग्रँदो वातावरण पनि त्यत्तिकै पीडादायी छ उनका लागि। उनले उठाएको अर्को प्रश्न त्यत्तिकै सटिक छ- “वातावरण परिवर्तित छ, महासागरहरू र वातावरण तात्दै आएका छन्, हावा र पानी अशुद्ध भएका छन्, माटो भूक्षयको शिकार भएको छ, मरुभूमिको मात्रा बढ्दो क्रममा छ, जंगलहरू

हराउँदैछन्, पानीको आपूर्तिमा कमी आएको छ। हाम्रा प्राणीहरूलाई कसले रक्षा गर्ने हो ?”^{२५} क्यास्ट्रोले उठाएका यी प्रश्नहरू आजको विश्व, खासगरी तेस्रो विश्वका प्रतिनिधिमूलक प्रश्नहरू हुन्, तर यी अनुत्तरित छन्।

त्यस्तै संयुक्त राष्ट्र संघको एकाउनौं साधारण सभाले प्रस्ताव नं. ५१/८८ मा घोषणाको पचासौं वार्षिकोत्सव मनाउने निर्णय गरेको थियो। निर्णयको पृष्ठभूमिमा मानव अधिकारहरूको वर्तमान अवस्थाको चित्रण यसरी गरिएको छ- “अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार मापनहरू पूर्ण र विश्वव्यापीरूपमा आदर गरिएका छैनन्, संसारको सबै भागहरूमा मानव अधिकारको उल्लंघन भइरहेको छ। जनता पीडा भोगिरहेका छन्। नागरिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, राजनीतिक र सामाजिक अधिकारहरूबाट वञ्चित छन्।”

यी अनुत्तरित प्रश्नहरू नै आजको विश्वका वास्तविकताहरू हुन्। र, यिनीहरूको निर्माणमा विगत ५० वर्षको ठूलो योगदान रहेको छ। मानव अधिकारको सान्दर्भिकता यही अप्रिय वास्तविकताभित्र खोजिनुपर्दछ।

निष्कर्ष

इतिहास परस्पर विरोधी घटनाहरूको श्रृंखला हो। पश्चिमा मुलुकहरूले “चार स्वतन्त्रताहरू” र “मानव अधिकारहरूको सर्वोच्चता” को कुरा उठाउँदै औपनिवेशिक र रंगभेदी नीति पनि सँगै संचालन गर्ने द्विविधात्मक कूटनीति अघि सारे। विश्वमा सधैं गोरा/धनी मालिकहरू र काला/गरीब दासहरू हुनुपर्छ भन्ने मनोवैज्ञानिक मान्यताको विकास गरे। यस्तो द्विविधामा पनि मानव अधिकारहरू “विश्वव्यापी” हुन् भन्ने सोच धनी सेताहरूको मनपरी र एकाधिकारको प्रतिकार गर्ने हतियार बनेको छ। मानव अधिकारको सर्वव्यापी भाषा मूलतः पीडित, तिरस्कृत र बहिस्कृत समुदायका जनताको मुक्तिको सपना बनेको छ।

मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणा जारी गरिएपछि विश्व राजनीतिले सकारात्मक फेड्को मारेको छ- यो ठोक्नु गर्न सकिन्छ। विश्व एउटै समाज हो भन्ने भावनाको विकास भएको छ- विगत ५० वर्षमा। यो भावनाले निरंकुश तानाशाहहरूलाई पनि आफूलाई विश्वसामु “उदारवादी निरंकुश” को रूपमा प्रस्तुत गर्नुपर्ने बाध्यता ल्याएको छ। तर यो प्रगति मात्र औसत प्रगति हो। मानव अधिकार औसतमा हिसाब गर्न सकिने गणितीय एकाइ होइन। प्रत्येक व्यक्ति आफैँमा “पूर्ण” हुन्छ। अधिकारबाट वञ्चित हुनेबित्तिकै उसको सम्पूर्णता हनन हुन पुग्छ। हरेक व्यक्ति मानव हो र कुनै एकको अधिकार हनन मानव जातिकै हार हो भन्ने कुरालाई विगत ५० वर्षभरि अवमूल्यन गरियो। विगतको एउटा ठूलो असफलता नै यही हो।

मानव अधिकार घोषणापत्र जारी गरिएको ५० वर्षसम्म आइपुग्दा पनि “पुलिसले कुटेर मारेका मान्छेहरू” या “जन्मदै भोकमरीले मर्नेहरू” कसलाई प्राथमिकता दिने भन्ने विषयको विवाद टुगिएन। “अमलेट बनाउन अण्डा फुटाउने पछि” अर्थात्

कुनै एक अधिकारका प्रत्याभूति गर्न अर्को अधिकारको कटौती हुन सक्छ भन्ने जस्ता तुच्छ तर्कहरू प्रायः सबै सरकार प्रमुखहरूले ऐन मौकामा अधि साँदै आएका छन्। त्यस्तै विकासको बाध्यताले प्रजातन्त्र र मानव अधिकारको शर्तहरूको उल्लंघन गर्न सक्छ, अर्थात् मानव अधिकारको सुरक्षा गर्ने नाममा विकास आयोजनाको कटौती गर्न मिल्दैन भन्ने जस्ता तर्कहरू पनि अधि सारिए। यस्तै मानव अधिकारको विश्वव्यापी अवधारणामा पनि प्रश्न उठाइयो। यो समय र संस्कृतिसापेक्ष हुन्छ भन्ने जस्ता अवधारणाहरू पनि कम महत्वका रहेनन्। मानव अधिकार “अविभाज्य” र “विश्वव्यापी” हो भन्ने कुरा ५० वर्षसम्म विवादको विषय हुनु आफैमा एक अनपेक्षित घटना हो।

मानव अधिकार प्रजातान्त्रिक शासन पद्धतिको विशिष्टता हो। तानाशाही शासन व्यवस्था र मानव अधिकार एक अर्कामा बाकिने कुरा हुन्। मानव अधिकारहरूको मापदण्डमा राखेर हेर्दा विश्वका प्रजातन्त्रवादी भनिने धेरै मुलुकहरू निरंकुश शैलीबाट मुक्त भएका पाइएनन्। समाजवादी शासन व्यवस्थाको अन्त गरिनु नै विगत ५० वर्षको सबैभन्दा ठूलो उपलब्धको रूपमा लिइयो। वास्तवमा यो एउटा ठूलो भूल हो। प्रजातान्त्रिक व्यवस्थामा प्रतिपक्षी विचारहरूको सम्मान गरिनुपर्दछ। आजको प्रजातान्त्रिक भनिने विश्व राजनीतिक व्यवस्था समाजवादी शासन पद्धतिको विपक्षमा जाडलाग्नु नै आफ्नो प्रमुख कर्तव्य ठानिरहेको छ र विश्वबाटै समाजवादी राजनीतिक व्यवस्थाको अन्तका लागि सम्पूर्ण ऊर्जा खर्च गरिरहेको छ। यदि वर्तमानमा हावी अमेरिका निर्देशित शासन व्यवस्थालाई नै प्रजातान्त्रिक शासन व्यवस्थाको रूपमा लिने हो भने समाजवादी शासन व्यवस्था यसको सशक्त प्रतिपक्षी व्यवस्थाको रूपमा स्थापित व्यवस्था हो। तर यो तथ्य स्वीकार्न न अमेरिका तयार छ, न यसका समर्थकहरू। यसकारण आजको विश्व राजनीतिको ठूलो हिस्सा प्रतिपक्षी राजनीतिक प्रणाली ध्वस्त गर्न उद्दत, अनुदार र निरंकुश छ। यो अनुदारता र निरंकुशता आफैले मानव अधिकारको उल्लंघनको जाहेरी गर्दछ। पूर्व सोभियत संघको पतनपछिको विश्व राजनीति अझ बढी स्वतन्त्रपूर्ण र आततायी दिशातर्फ उन्मुख छ। अर्थात् अमेरिकी एकाधिकारवादी राजनीति र अर्थ व्यवस्था विश्व मानव अधिकारको आन्दोलनमा एउटा ठूलो धक्काको रूपमा देखा परिरहेको छ।

शक्ति र अधिकार एकै सतहमा बस्न सक्दैनन्। अन्तर्राष्ट्रिय कानूनानुसार सरकारहरू मानव अधिकारको संरक्षणका लागि शक्ति संचालक मात्र हुन्। तर व्यवहारमा यिनीहरू शक्तिको स्रोत आफू भएको भ्रममा रहे। विभिन्न बहानामा मानव अधिकारको उल्लंघन गरिरहे। संरक्षकको रूपमा सरकारहरू ५० वर्ष इतिहासको प्रायः सबै मोडमा हारेका छन्। यसो त विश्व सम्मेलनमा आफैले उठाएका प्रतिबद्धता घर फर्कनासाथ कुल्चने राजनीतिज्ञहरूको अभाव कतै पनि देखिएन।

व्यापारिक संस्थाहरूको एउटै मात्र लक्ष्य नाफा कमाउनु हुन्छ। नाफाका लागि कुनै सीमा या शर्तको बन्देज रहँदैन। यस्तो नाफा कमाउने लक्ष्य राखेर तेस्रो विश्व पसेका यस्ता व्यापारिक संस्थाबाट गरीब जनतालाई भलो होइन, हानि पुगेको छ। ठूला आयोजना र बजार उत्पादनका पक्षपाती यी संस्थाहरूबाट उचित ज्याला, सुरक्षित काम गर्ने ठाउँ, निस्सक्ष नियुक्ति, संगठन निर्माणको स्वतन्त्रता, बाल श्रमको प्रयोग आदिका दृष्टिले मात्र नभएर यस्ता संस्थाहरूबाट स्थानीय संस्कृतिको लोप र परम्परागत साना व्यवसायहरूको अन्त हुने स्वतन्त्रता देखिएको छ। तेस्रो विश्वका प्रायः सबै देशहरू वातावरण विनासको चपेटामा परेका छन्। परिणामस्वरूप स्थानीय बासिन्दाहरू आफ्नो भूमि र व्यवसाय छाड्न बाध्य पारिएका छन्।

बीसौं शताब्दीको अन्तसम्म आइपुग्दा पनि सरकार प्रमुखहरू र जनताबीचको खाडल पुगिएन। जनतालाई अधिकार सम्पन्न बनाउन सरकारले आफ्नो शक्तिको कटौती गर्नुपर्दछ तर यसो गर्न सरकारहरू तयार भएनन्। वरू जनता जागरूक र अधिकार सम्पन्न भएमा आफ्नो शासन सत्तामा शंका उब्जने डरले मुलुकहरू अझ बढी पिरालिएका पाइएका छन्।

जीवनको प्रवृत्ति परिवर्तनशील छ, हरेक वस्तुको विकल्पको सम्भावना रहन्छ। विभिन्न समय परिस्थितिमा मानव निर्मित शासन व्यवस्थाहरू कालान्तरसम्म आवश्यक र सही नहुन सक्छन्। यसको विकल्प खोज्ने अधिकार मानव अधिकारको सारतत्त्व हो। यो कुरा संयुक्त राष्ट्र संघ र अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानूनले समेत स्वीकारेको छ। यसलाई सशक्तरूपमा व्यवहारमा स्वीकारिनुपर्दछ। विगत ५० वर्षको अनुभवमा यो लचकताको अभाव महसुस गरियो।

विज्ञान र प्रविधिको आकलन गर्ने नसकिने गतिमा भएको वृद्धिले पनि एउटा नयाँ समस्याको सिर्जना गर्‍यो। यो प्रविधि विस्तारको उपयोग केवल विश्वका एक तिहाई मानिसले मात्र गर्न सके। अर्थात् दुई तिहाई मानव जातिको सिर्जनशीलता विश्व निर्माणमा खपत हुन नसकी खेर गइरहेको छ। र, जानकारी भएको ढोंगमा एक “तिहाई” ले “दुई तिहाई” माथि शासन गरिरहेको छ। यो ज्ञान र अज्ञानको दरार कसरी पुर्ने हो? यो अर्को चिन्ताको विषय बनेको छ।

आवश्यकता र विलासिताबीचको द्वन्द्व अर्को उल्लेख्य पक्ष हो, जसका कारण भोक-पीडित र विलास-पीडितहरूको रूपमा बाँडिएको छ आजको विश्व। एकातिर विश्व आम्दानीको ठूलो हिस्सा शोख र शाखका लागि खर्च भइरहेको छ भने अर्कोतिर खान नपाएर मर्नेहरूको चिहानले लगभग धर्तीको एक चौथाइ उर्वर माटो ढाकिसकेको छ। प्राविधिक सहयोगअन्तरगत संयुक्त राष्ट्र विशिष्ट निकायहरूका लागि क्यानडाले सहयोग गर्ने रकमको दश गुणा बढी रकम क्यानाडियन महिलाहरू शोख र श्रृंगारको लागि मात्र खर्च गरिरहेका छन्।^{२६} र, क्यानडा त एउटा उदाहरण मात्र हो। यसरी एकातिर धनी राष्ट्रहरू र तिनको विलासी प्राथमिकता, अर्कोतिर न्यूनतम आवश्यकताबाट

वञ्चित अवस्था नै आजको संयुक्त राष्ट्र संघ उभिएको धरातल हो। यो आवश्यकता र विलासिताको द्वन्द्वमा फिलिस्तेको छ- हाम्रो विश्व मानव अधिकार आन्दोलन पनि।

हामीकहाँ संगठित मानव अधिकार आन्दोलनको छांटो इतिहास छ। स्वतन्त्र नागरिकका रूपमा यो आन्दोलनमा हाम्रो सहभागिता पनि समयको हिसाबले थोरै हो भन्नुपर्दछ। तर पनि स्वतन्त्रता र सम्मानका लागि विश्व मानव जातिले उठाएका आन्दोलनहरूलाई हामी गर्वका साथ हाम्रो सहभागिताको आन्दोलन भन्न सक्दछौं। प्राणि र क्षतिका अनुभवहरूलाई आफ्नै अनुभवका रूपमा स्वीकार्न सक्दछौं। यही संगठित ५० वर्षे आन्दोलनको विश्व अनुभवबाट भावी मानव अधिकार आन्दोलनको दिशासम्बन्धी केही सुभावहरू अधि सार्न अत्यावश्यक छ।

- विश्व मानव समुदायको तूलो हिस्सा निरक्षर भएकाले मानव अधिकार र तिनको उपयोगका बारेमा तिनीहरू अनभिज्ञ छन्। आन्दोलनले पचासौं वर्षे स्वपत गर्दा पनि लगभग ९ अरब वयस्क जनता पढ्न लेख्नबाट वञ्चित छन्। तिनीहरूका लागि शिक्षा र सचेतनसम्बन्धी वृहद् कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु आजको अपरिहार्य आवश्यकता हो। नागरिकहरू सचेत नभएसम्म मानव अधिकारको उपयोग, संरक्षण र प्रवर्द्धन हुन सक्दैन।
- मानव अधिकारहरू प्रजातान्त्रिक शासन व्यवस्थाका आदर्शहरू हुन्। व्यक्तिवादी तथा एकदलीय शासन व्यवस्थामा मानव अधिकारहरूको अर्थ रहन्न, त्यसैले मानव अधिकारहरूको बहाली, उपयोग, संरक्षण र प्रवर्द्धनका लागि शासन व्यवस्थालाई प्रजातान्त्रीकरण गरिनुपर्दछ।
- बहुदलीय व्यवस्था आफैमा प्रजातान्त्रीकरणको पर्याय होइन। प्रजातान्त्रीकरणको सच्चाइ प्रत्येक नागरिकका लागि अवसरमा दिइने समानता हो। राजनीतिक नेतृत्वमा पहुँचको खुल्ला अवसर, नीति निर्माणमा हरेकको सहभागिता, फरक विचारको अधिकार आदि प्रजातन्त्रका पर्याय हुन्। प्रजातन्त्रको साइनबोर्ड भुण्डाएर लादिएका तानाशाही शासनहरू निरंकुश शासन भन्दा धेरै गुण बढी हानिकारक हुन्छन्।
- विवेचनात्मक सूचनाको हक प्रजातन्त्रको संस्थागत विकासका लागि पहिलो शर्त हो। विविधी र सिपेनएनद्वारा निर्देशित आजको विश्व संचार एकपक्षीय पूँजीवादी शासन सत्ताको पक्षपोषक छ। तेस्रो विश्वका जनता विवेचनात्मक सूचनाका हकबाट वञ्चित छन्। उनीहरू अरूबाट लादिएको “तयारी” विचार बोक्न बाध्य छन्। विश्वका मुख्य समाचार माध्यमहरूमा तेस्रो विश्वका जनताको अभाव, पीडा र दैनन्दिन जीवनचर्याबारे पनि समाचार बन्नु आवश्यक छ।
- अमेरिका र उसको प्रभावका पश्चिमा राष्ट्रहरू अन्तर्राष्ट्रिय प्रणालीमाथि एकाधिकार कायम गर्न

चाहन्छन्। यो विश्व मानव अधिकार आन्दोलनका लागि हानिकारक छ। डराकविरुद्ध अमेरिकी प्रहारका सम्बन्धमा अमेरिकी नागरिक तथा प्रसिद्ध लेखक नोम चोम्स्की भन्दछन्- “अमेरिका र वेलायतले प्रष्ट र उच्च श्वरमा घोषणा गरेका छन् कि उनीहरू डरलाग्दा अपराधी देशहरू हुन्। उनीहरू अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको सञ्जाललाई पूर्णरूपले नष्ट पार्न चाहन्छन्।” मानव अधिकार आन्दोलनले यस्तो काम, जसले “शक्तिशालीद्वारा शासन गरिने कानूनविहीन विश्वलाई जागा गराउँदछ” का विरुद्ध विश्व जनमत जागरूक र संगठित गर्नुपर्दछ।^{१७}

- “मानव अधिकार आन्दोलन सरकारहरूबाट शुरू भएको होइन। यो आन्दोलनको श्रोत नागरिक समाजका व्यक्तिहरू र जनता, त्यसमा पनि नाजी जर्मनीको अत्याचार र उल्लंघनको प्रतिरोध गर्न संगठित पश्चिमा मुलुकका नागरिक संगठनहरू हुन्। १९४४ मा मस्योदा गरिएको संयुक्त राष्ट्र संघको मौलिक घोषणापत्रमा मानव अधिकारहरूको व्यक्ति उल्लेख गरिएको थिएन। सन्फ्रान्सिस्कोमा गैरसरकारी संस्थाहरूको दबावका कारण मात्र मानव अधिकारहरूलाई संयुक्त राष्ट्र संघको लक्ष्यको रूपमा उल्लेख गरिएको हो।”^{१८} विश्व राजनीति प्रतिदिन अस्पष्ट र जटिल हुँदै गइरहेको परिप्रेक्ष्यमा गैरसरकारी संस्थाहरू अझ बढी सक्रिय, जनउत्तरदायी र सजग हुनुपर्दछ ताकि सरकार प्रमुखहरूले “जनताको नाममा” मनोमानी गर्न नपाऊन्, र संयुक्त राष्ट्र संघ पीडित जनताको पक्षमा बढी सक्रिय रहनुपर्दछ।
- “प्रजातन्त्र” र “मानव अधिकार” नाराहरूमा सीमित हुनुहुन्न। हरेक मान्छे, त्यसमा पनि शासन संचालकहरूका लागि यिनीहरू निर्देशक सिद्धान्त र वाध्यात्मक शर्तहरू हुनुपर्दछ। अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार आन्दोलनको आशय र लक्ष्य पनि यही हो। व्यवहारमा यो ठीक उल्टो देखिन्छ। मानव अधिकार र प्रजातन्त्रकै ठेकेदारको रूपमा आफूलाई प्रस्तुत गर्ने अमेरिकालाई उदाहरणका रूपमा अधि सार्न सकिन्छ। एमनेष्टी इन्टरन्यासनलले तयार गरेको प्रतिवेदनका अनुसार ९० को दशकमा मात्र ३ सय ५० भन्दा बढी बन्दीहरूलाई मृत्युदण्ड दिइयो। अरू ३ हजार ३ सय अमेरिकी अधिकारीहरूको हातमा मृत्यु पस्किरहेका छन्। फ्लोरिडाका एक जना सिनेटका नेतालाई उद्घृत गर्दै सोही प्रतिवेदन उल्लेख गर्दछ- “पीडाहीन मृत्यु कुनै दण्ड होइन।”^{१९}
- व्यापारमा मानवीय भलाई, सेवा र सहयोगभन्दा पनि नाफा/घाटाका विषयमा बढी चासो रहन्छ। अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगका नाममा खुलेका आर्थिक संस्थाहरू व्यापारमुखी हुनुहुन्न। तिनीहरूलाई सेवामूलक

बनाइनुपर्दछ।

यस्ता संस्थाहरूको कार्यक्रमका बारेमा विश्लेषक विद्वान्को धारणा सकागत्मक देखिन्छ। दैनन्दिन हाम्रो अनुभवमा पनि यसको मानव अधिकारपक्षीय अनुहार देखिन्छ। इयाभिड कोर्टेन वर्तमान खुला बजार प्रणालीको कडा शब्दमा आलोचना गर्दछन्- “निरपेक्ष अभावमुनि थिचिएका अरवौं तिरस्कृत जनता र फलामे पर्वालीभित्र सम्पत्ति र विलासको पहरदारी गरिरहेका केही ठालुहरूबीच विभक्त विश्व एउटा सभ्य मान्छेको खोजी हाइन। गिर्दो सामाजिक र पर्यावरणीय प्रणालीहरूभित्रको विश्वमा जीवनको भविष्यका बारेमा रमाउन सकिन्छ। तापनि लगभग १२/१५ लाख मानिसहरूलाई उपयोग गर्न आवश्यक भन्दा धेरै बढी रूपैयाँ आर्जन गर्नका लागि हामीहरू मानव सभ्यता मात्र नभएर हाम्रा प्राणीहरूको जीवन नै स्वतरामा पारिरहेका छौं।”^{३०} मानव जीवनलाई नै बन्धक राखेर पतनको बाटोतिर गइरहेको यो व्यापारिक यात्रा पूर्णतः बन्द गरिनुपर्दछ।

यो यात्रामा सामेल अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू मानवीय भावनाबाट नभएर धनी राष्ट्रहरूको व्यापार विस्तारका लागि बढ्ता क्रियाशील भएको निष्कर्ष पत्रकार ग्राहम ह्याककको रहेको छ। विश्व बैंकका तत्कालीन राष्ट्रपति युजेन ब्याकले अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग विस्तार गर्न अमेरिकी नागरिक र व्यापारिक संस्थालाई सम्बोधन गर्दै भनेका थिए- अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगमा सामेल भएबाट “तीनवटा महत्वपूर्ण फाइदाहरू हुने छन् :

१. अमेरिकी सेवा र सामानका लागि तत्कालीन अर्थपूर्ण बजारको विस्तार
२. अमेरिकी कम्पनीहरूका लागि समुन्द्रपार व्यापारको विकास
३. विदेश सहयोग कार्यक्रमले राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई स्वतन्त्र उद्योग प्रणालीतिर अभिमुखक गर्ने हुँदा अमेरिकी फर्महरूको प्रबर्द्धन हुन सक्ने।”^{३१}

- विश्व बैंक तथा अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषको ऋण सहयोग लिने राष्ट्रहरू (प्रायः तेस्रो विश्वका राष्ट्रहरू) ले “संरचनात्मक समायोजन” नामक नीतिहरू स्वीकार्नु अनिवार्य हुन्छ। यी नीतिहरूका अनुसार जनकल्याणकारी कार्यमा सरकारले आफ्नो लगानी घटाउनु पर्दछ। यसो गरिएमा अशक्त, अपाङ्ग, वालवच्चा, वृद्ध, महिला तथा कामदारहरूका हक अधिकारहरू काटिन्छन् र तिनीहरूको संरक्षण सरकारको जिम्मा भन्दा बाहिर पर्दछ। यसरी तेस्रो विश्वका गरीब जनताहरूको दैनिक जीवन नै तहस नहस बनाउने विध्वंसात्मक नीतिहरूलाई कुनैपनि सहयोगको शर्त बनाइनु हुन्छ। त्यसो त सहयोगको

नाममा नाफा आर्जन गर्ने प्रक्रियाको अन्त्य गरिनु पर्दछ।

- त्यसैगरी “विश्वव्यापीकरण” तथा “उदारीकरण” को माध्यमबाट हानी र नोक्सानी मात्र विश्वव्यापी रूपमा फैलाइएका छन्। अवसर र फाइदाहरू निश्चित धनीहरूको हातमा केन्द्रित छन्। तेस्रो विश्वलाई धनी देशहरूमा उब्जिएका स्वरावीहरू जम्मा गर्ने डम्पीङ्ग साइट (फोहर भेला गर्ने क्षेत्र) बनाइनु हुन्छ। यो मुद्दालाई आगामी मानवअधिकार आन्दोलनको महत्वपूर्ण विषय बनाइनु पर्दछ।

- इयाभिड कोर्टेनको विचारमा त “विश्व बैंक बन्द गरिनुपर्दछ” किनकि “जबसम्म यो व्यापारमा रहन्छ दक्षिणी अर्थतन्त्रहरू अन्तर्राष्ट्रिय प्रणालीको ऋणभित्र बाँधिरहन्छन्।”^{३२} कोर्टेनको विचार सही छ। आजको विश्वको लगभग दुई तिहाई राष्ट्रका शिशुहरू “जन्मजात सम्मान एवं अधिकारमा स्वतन्त्र र समान” नागरिक होइन, अन्तर्राष्ट्रिय प्रणालीको ऋणबद्ध कर्मिका रूपमा जन्मन्छन्। यो आफैमा मानव अधिकार घोषणापत्रको धारा १ कै आदर्शविपरीत छ। विध्वंशात्मक आयोजनामा स्वर्च भइरहेको वैज्ञानिक स्रोत जीवन रक्षक आयोजनाका लागि प्रयोग गरिनुपर्दछ। “विश्वका विकसित देशहरूले अल्पविकसित क्षेत्रहरूको विकासका लागि प्राविधिक सहयोगको ३० गुणा बढी सुरक्षाका लागि स्वर्च गर्ने अनुमान गरिएको छ। के यो स्रोत समस्या समाधानका लागि उपलब्धिमूलकरूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छथ्यो ?”^{३३}

एकै वाक्यमा भन्नुपर्दा, मानव अधिकार आन्दोलनले समसामयिक र सम्भाव्य मानव आवश्यकतालाई समाधान गर्न सक्नुपर्छ। मानव अधिकारहरू मानव सन्तुष्टि र सभ्य समाजको पूर्ण योग बन्न सक्नुपर्छ। मानव अधिकार आन्दोलनहरू अझ संगठित, सुदृढ र सशक्तरूपमा विस्तार हुनुपर्दछ।

सन्दर्भ सामग्री

१. अवेक, नोभेम्बर २२, १९९८
२. वर्ल्ड बुक इन्साइक्लोपिडिया, एम, भोल १३
३. डिपार्टमेन्ट अफ फोरेन अफेयर्स एण्ड ट्रेड, १९९८, “हयुम्यान राइटस् म्यानुअल”, अष्ट्रेलिया
४. वर्ल्ड बुक इन्साइक्लोपिडिया, वी, भोल २
५. डिपार्टमेन्ट अफ फोरेन अफेयर्स एण्ड ट्रेड, १९९८, “हयुम्यान राइटस् म्यानुअल”, अष्ट्रेलिया
६. वर्ल्ड बुक इन्साइक्लोपिडिया, यु भि, भोल २०
७. संयुक्त राष्ट्रसंघको वडापत्र
८. संयुक्त राष्ट्र संघ, १९९७, “इमेज एण्ड रियालिटी”
९. अवेक, नोभेम्बर २२, १९९८
१०. ऐजन
११. ऐजन

१२. ऐजन्
१३. मानवअधिकार घोषणापत्र १९४८
१४. ऐजन्
१५. एसिया वाच, १९८९, “हयुम्यान राइट्स भाडओलेसन इन नेपाल”, न्यूयोर्क
१६. ऐजन्
१७. ऐजन्
१८. नेपाल अधिराज्यको संविधान ०४७
१९. इन्सेक, “मानवअधिकार वर्ष पुस्तक १९९६/१९९७”, नेपाल
२०. नेपाल ट्रिटिज एण्ड रिपोर्ट्स टु ट्रिटिविडिज १९९८, हयुम्यान राइट्स इन्टरनेट, क्यानडा (एच.आर.आई. इन्टरनेटबाट)
२१. नेसाक, १९९८ “नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन”, काठमाडौं
२२. ड्याभिड सेडन, १९९५, “नेपाल अ स्टेट अफ पोभर्टी”, इण्डिया
२३. नोम चोम्स्की, “मार्केट डिमोक्रेसी...”, इनफरमल मोल ८, नं. १
२४. “हयुम्यान राइट्स, द न्यू कन्सेन्सस् १९९४”, रिजेन्सी प्रेस, यु. के.
२५. म्यारी रॉविन्सन, १९९८, “हयुम्यान राइट्स म्यासेज” (स्वडेन) मा प्रकाशित लेखबाट
२६. लिंक, मोल ६, नं. ३, जुन १९९८ (अचन. मद्रास)
२७. एस. सी. दुवे, १९९२, “अन्डरस्ट्याण्डिङ चेंज...”, इण्डिया
२८. नोम चोम्स्की, फन्ट लाइन, जनवरी १५, १९९९ का लागि टिडएको अन्तरवार्ता
२९. सिग्न सिनार, जस्ट कमेन्टरी नं. १९, मलसिया
३०. एम्प्टी इन्टरन्यासनल, १९९८, “युनाइटेड स्टेट्स अफ अमेरिका राइट्स फर अल”, लण्डन
३१. ड्याभिड सि कोर्टेन, १९९५, “हवेन कर्पोरेशन रूल्ज द वर्ल्ड”, युएसए
३२. ग्रहाम ह्याङ्कक, १९८९, “लर्ड्स अफ पोभर्टी”, बेलायत
३३. ड्याभिड सि कोर्टेन, १९९५, “हवेन कर्पोरेशन रूल्ज द वर्ल्ड”, युएसए

वर्ष पुस्तकभिन्न यस्ता घटनाहरू पनि छन्

सम्मानित रूपले बाँच्ने अधिकार
हत्या गोली

भापा, गोलधापस्थित भूटानी शरणार्थी शिविरमा बस्ने ५० वर्षीया रत्नमाया ढुंगानालाई ०५४ माघ ३० गते सतासीधाम गाविस-६ का २२ वर्षीय यामकुमार शिवाकोटीसहितका व्यक्तिहरूले बलात्कार गरी हत्या गरे। यामकुमार पक्राउ परेकोमा तारेस्वमा छुटेका छन् भने अन्य पीडक फरार छन्।

भापा, अर्जुनधारा गाविस-३ की ११ वर्षीया हर्कमाया फावोलाई ०५५ असोज ११ गते गाईवस्नुले वाली खाँदा राम्रासँग नहेरको आरोपमा सांही ठाउँकी १३ वर्षीया प्रेमकुमारी अधिकारीले कुटपिट गरेकीमा उपचार हुँदाहुँदै मृत्यु भयो। पीडक बालिका भएकोले धरौटीमा छोडियो।

इलाम, चुलाचुली गाविस-९ का ४५ वर्षीय कर्णबहादुर राईलाई ०५५ मंसिर १७ गते काठ वोकी दमकतर्फ जाँदै गरेको बेला प्रहरीले गोली हानी हत्या गर्‍यो।

मिराहा, विष्णुपुर प्र.म. गाविस-६ की २५ वर्षीया फूलादेवी सिंहलाई ०५५ साउन ८ गते आफ्नै पति मोहित, सिंह महतो र जेठाजु सत्यनारायण सिंह महताले दाइजो नल्याएको कारण कुटपिट गरी हत्या गरे। पीडकहरू पुर्पक्षको लागि थुनामा छन्।

धनुषा, सखुवा महेन्द्रनगर गाविस-३ की २१ वर्षीया पुनमदेवी यादवलाई ०५५ वैशाख २३ गते दाइजो नल्याएको निहुँमा उनकै पति २४ वर्षीय रामनाथ यादवले घाँटीमा पासो लगाई हत्या गरे। पीडक र उनका बाबुलाई प्रहरीले पक्राउ गरी अदालतमा पेश गरेको छ।

सर्लाही, वरहथवा गाविस-४ का ३ वर्षीय कमलेश मण्डललाई ०५४ फागुन २४ गते सर्लाही पिपरिया गाविस-२ का १९ वर्षीय मोहम्मद अफताबले समलिंगी बलात्कार गरी हत्या गरे। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

सर्लाही, ईश्वरपुर गाविस सखुवानीका शंकर विश्वकर्मालाई ०५४ चैत १३ गते सामान्य निहुँमा भनाभन हुँदा उनकै बाबु हिरालाल विश्वकर्माले हानता रहेको लाठी खाँसी त्यसैले टाउकोमा हिराउँदा मृत्यु भयो। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

सर्लाही, खैवा गाविस-९ की २ वर्षीया बालिका इन्द्रकला रायलाई ०५५ कार्तिक २४ गते उनका बाबु श्रीराम राय र सांही ठाउँका सीताराम रायबीच विवाद हुँदा सीतारामले श्रीरामलाई हान्दा लाग्न गई सक्छ घाउने भएकोमा उपचार गर्दागर्दै मृत्यु

भयो। पीडित पक्षले प्रहरी चौकीमा उजुरी दिए पनि वास्ता नगरिएको गुनासो पीडित पक्षको छ।

सिन्धुली, जिनखु गाविस-३ का ४२ वर्षीय चन्द्रबहादुर कार्कीलाई माओवादी भएको आरोपमा ०५५ जेठ १७ गते घरबाट आरु बेचन हिँडेको अवस्थामा हत्यारे गाविस-८ कुथौलीको जंगलको वाटोमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितको लाम प्रहरीले बागमा हाली खाँल्सामा लगेर सेउलाले पुरिदिएका थिए।

रामेछाप, मन्थली गाविस-६ का १३ वर्षीय तीर्थबहादुर श्रेष्ठ, ९ वर्षीय ज्ञानबहादुर श्रेष्ठ र ११ वर्षीय सुन्तली श्रेष्ठले मालपोत कार्यालयमा अज्ञात व्यक्तिहरूद्वारा छोडिएको वम खेलौना भनी घरमा ल्याएर खेलाइरहेको अवस्थामा ०५५ कार्तिक १२ गते विष्फोटन हुँदा ज्ञानबहादुरको मृत्यु भयो भने अन्य २ जना सम्म घाइते भए। उक्त वम माओवादीहरूले राखेको आशंका गरिएको छ।

बारा, सिसनिया गाविस-२ की डेढ वर्षीया शिवदुलारी तेलीलाई ०५४ माघ २८ गते आफ्नै काका भुम्रेन्द्र माह तेलीले घाँटी थिची हत्या गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

बारा, भवानीपुर जीतपुर गाविस-३ की २५ वर्षीया रूचीदेवी सहनीलाई माइतीबाट ०५४ फागुन १ गते दाइजो नल्याएको र कुरूप भएको भनी उनकै पति संजय सहनीले कुटपिट गरी बेहास बनाएर विष सेवन गराउँदा उपचार गर्दागर्दै मृत्यु भयो। पीडकलाई अदालतको आदेशबाट तारेस्वमा छोडिएको छ।

बाग, वछनपूर्व गाविस-९ की ३० वर्षीया कैलाशिया अहिरलाई ०५४ फागुन ३ गते दिउँसो १ वजेतिर जंगलमा बाग्रा चराउन गएको अवस्थामा सांही गाविस-९ का अमिताभ माह तेली र विजय महाराले बलात्कार गर्न खाँज्दा नमानेपछि घाँटी थिची हत्या गरे। पीडकहरूलाई पक्राउ गरिएकोमा विजयलाई छोडियो भने अमिताभलाई वीरगन्ज जेलमा थुनामा राखिएको छ।

पर्सा, ठोरी गाविस-३ की १७ वर्षीया शान्ति थिडलाई ०५५ असार १२ गते परपुरुषसँग अनैतिक सम्बन्ध कायम गरेको आरोपमा उनकै पति रामसिंह मुक्तानले हत्या गरे। पीडकलाई अदालतले साधारण तारेस्वमा छोडियो।

चिनवन, रत्ननगर नपा-६ भेडाकी ८ वर्षीया बालिका

उमिता तामाङलाई ०५५ कार्तिक १३ गते सोही स्थानका २३ वर्षीय पुष्प साकीले रत्ननगर नपा-१ स्थित विर्ता भन्ने स्थानमा बलात्कार गरी हत्या गरेर नजिकैको फलको २ वटा कुनिउँको बीचमा छोपेर छोडे। पीडितको परिवार र गाउँलेहरूले १७ गते बिहान मात्र कुहिएर गन्हाइसकेको अवस्थामा उक्त लाश फेला पारे। पीडकलाई सोही दिन प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

चितवन, जुटपानी गाविस-१ का ३५ वर्षीय रामकाजी श्रेष्ठको ०५५ मंसिर ८ गते चण्डी भञ्ज्याङका १५ वर्षीय सोमबहादुर मगरले जंगली जनावर भनी गोली प्रहार गर्दा घाँटीमा लागी मृत्यु भयो। पीडकलाई पुर्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

मकवानपुर, बसामाडी गाविस-८ का २७ रामप्रसाद सापकोटालाई ०५४ पुस १९ गते आफ्नै साथी सोमबहादुर बलले जंगलमा शिकार खेल्न गएको बेला चित्तललाई भनेर हानेको गोली लाग्न गई मृत्यु भयो।

मकवानपुर, हाँडीखोला गाविस-८ का १४ वर्षीय कृष्णबहादुर वाइवालाई ०५४ माघ २० गते डण्डिबियो खेल्दा फेल गरेको निहुँमा सोही ठाउँका १५ वर्षीय रामचन्द्र खड्का र १४ वर्षीया राधिका विडारीले छातीमा लातैलात्तले हानेर हत्या गरे। पीडकहरू पुर्षका लागि थुनामा रहेका छन्।

काभ्रे, वनखु गाविस-३ की १७ वर्षीया छात्रा विमला वाइवाको ०५४ फागुन १९ गते दिउँसो २ बजे माओवादीद्वारा बुढाखानी गाविस-३ को जंगलमा विस्फोट गराइएको बमबाट मृत्यु भयो। मृतक कक्षा ६ मा अध्ययनरत रहँदाहँदै माओवादीहरूले भूमिगत गराएका थिए। शवलाई माओवादीहरूले नै गाव्य गरे।

काभ्रे, गोकुले गाविस-७ धापका कान्छा लामा र मेच्छे गाविस-९ मुक्पाका विष्णु स्याङ्तानलाई ०५५ जेठ २५ गते दिउँसो बुढाखानीको कलवनमा प्रहरीले गोलीद्वारा हत्या गरे। प्रहरी र माओवादीहरूबीच भिडन्त हुँदा लामाको घटनास्थलमै मृत्यु भएको थियो भने भिडन्तमा परी हात भाँचिएका पीडित स्याङ्तानलाई मृतकको शव बोकाएर महादेवटार चौकी नजिकै पिपलको बोटमा बाँधी गोली हानी हत्या गरियो। मृतकद्वयको शवलाई प्रहरीले बेपत्ता पारे।

काभ्रे, च्यासिङस्वर्क गाविस-३ का राजकुमार दाहाललाई ०५५ कार्तिक ४ गते दुस्वर्क गाविस-३ का मोतिकृष्ण फुयाँल, हरिशरण फुयाँल र राजु फुयाँलले रातको १२ बजे आफ्नी बहिनी सुन्तली फुयाँललाई अनैतिक कार्य गरेको भनी कुटपिट गरी जंगलमा भुण्ड्याए। पीडकहरूलाई अदालतमा पेश गर्दा सुन्तली फुयाँल २ हजार धरौटीमा छुटेकी छन् भने अन्य पीडकहरू पुर्षका लागि थुनामा राखिएका छन्।

भक्तपुर, ताथली गाविस-६ की २३ वर्षीय मखन कार्कीलाई ०५४ पुस २६ गते आफ्नै घरको कोठामा आफ्नै पति ३३ वर्षीय शिव कार्कीले मट्टितेल खन्याई आगो लगाएर हत्या गरे। पीडकलाई जिल्ला अदालत भक्तपुरले १० वर्षको कैद सजायको फैसला गरेको छ।

काठमाडौं, कामनपा जैसीदेवलका १० वर्षीय पूर्णवीर तण्डुकारलाई ०५५ असार २७ गते घरायसी भगाडा हुँदा आफ्नै छोराको कुटपिट गरी हत्या गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरी पुर्षका लागि थुनामा राखेको छ।

काठमाडौं, कामनपा-३१, बागबजारस्थित न्यु यात्री गेष्ट हाउसमा कार्यरत धनकुटा, छिन्ताङ गाविस-१ डाँडागाउँका २० वर्षीय गणेश राईलाई ०५५ असोज २८ गते प्रहरीले हिरासतमा कडा यातना दिएको कारण वीर अस्पतालमा उपचार गर्दागर्दै मृत्यु भयो। ०५५ असोज २० गते उक्त गेष्टहाउसमा बसेका भारतीय नागरिकको पैसा चोरी भएको आरोपमा प्रहरीले गणेश राई, होटल व्यवस्थापक नारायणसहित ५ जनालाई पक्राउ गरी वडा प्रहरी कार्यालय सिंहदरवार लगेको थियो। राईबाहेक अरूलाई प्रहरीले सोही दिन छाडेको थियो। उक्त घटनाको छानबिन गर्न बनेको आयोगले प्रहरी निरीक्षकसहित दुई प्रहरी जवानलाई विभागीय कारवाही गर्नुपर्ने ठहर गर्‍यो।

सिन्धुपाल्चोक, इर्खु गाविस-९ घर भई स्थानीय एक प्राविका शिक्षक २४ वर्षीय भूपेन्द्र कार्कीलाई ०५५ मंसिर १२ गते राति माओवादी समर्थकहरूले घरबाट बोलाएर गाउँ नजिकैको जंगलमा लगी हत्या गरे। चार दिनपछि उनको लास जंगलमा फेला परेको थियो। पीडितको हातमा “पार्टीको गोप्यता भंग गरी प्रहरीलाई सुराकी दिनेको यस्तै हविगत हुन्छ” भनी लेखिएको एक कागज पनि फेला परेको थियो।

सिन्धुपाल्चोक, घोर्थली गाविस-९ की १९ वर्षीया साइँली थामीलाई माइतीमा बसेको अवस्थामा शारीरिक सम्बन्धका बारेमा विवाद हुँदा ०५५ साउन २८ गते उनकै बाबु ३९ वर्षीय डम्बरबहादुर थामीले धारिलो हतियार प्रयोग गरी हत्या गरे। पीडकलाई पुर्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

नुवाकोट, कल्याणपुर गाविस-७ डेउडीका ५३ वर्षीय लक्ष्मण तामाङलाई ०५५ वैशाख २० गते राति उनकै पत्नी नोर्बुसाङ तामाङ, खड्गभञ्ज्याङ गाविस-१ का जयसिंह तामाङ, गोर्स्याङ गाविस-३ का माइला तामाङ र सोही ठाउँका सिङमान तामाङले हत्या गरे। पीडकहरूमध्ये नोर्बुसाङलाई पुर्षका लागि थुनामा राखिएको छ भने अन्य पीडक फरार छन्।

तनहुँ, सतिस्वारा गाविस-५ का खड्गबहादुर गुरूङको १८ महिने छोरा नेत्रबहादुर गुरूङलाई ०५५ साउन २ गते सौतेनी आमा हेमकला गुरूङले कुटपिट गरी हत्या गरिन्। पीडकलाई पुर्षका लागि कास्की जेलमा राखिएको छ।

तनहुँ, छाङ गाविस-२ की ४८ वर्षीय पद्मा आलेलाई ०५५ असोज २८ गते आफ्नै छोरा २३ वर्षीय मनवीर आलेले पैसा माग्दा नदिएको भोकमा हत्या गरे। पीडकलाई पुर्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

गोरखा, धुमी गाविस-९ बाँसपुरस्थित गाविस उपाध्यक्ष होमबहादुर आलेको घरमा बास बसिरहेका माओवादी छापामारहरू ताकु गाविस-१ का कृष्ण गुरूङ, ताप्ले गाविस-९ का तुलाराम भट्ट, बगुवाकी शान्ति श्रेष्ठ, तनहुँ जिल्ला रिस्ती

गाविसकी इन्दु अधिकारी, आरू आरवाड गाविस-८ की उमा न्यौपाने, दुर्गा वराल, धावाका सुवास शाक्य र मसेल-३ का नेजरन् शाक्यलाई ०५५ मंसिर २६ गते विहान ११ बजे प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितहरूको लाश एकै ठाउँमा राखी बाँसका भित्राले नर्चाने गरे पोली बाँसपुरको भित्रमा लगी प्रहरीले फाले।

कास्की, पोखरा उपमहानगरपालिका-७ मिलनटोलमा पसल गरी वस्ने खानेपानी संस्थानका कर्मचारी २० वर्षीय देवबहादुर भण्डारीलाई ०५४ पुस २६ गते गोरखा जिल्ला केराबारी घर भई सोही टोलमा वस्ने २४ वर्षीय गणेश गुरुङले रिभल्वर पड्काई घाउने बनाएकोमा उपचार हुँदाहुँदै पुस २९ गते उनको मृत्यु भयो। प्रहरी सब इन्स्पेक्टरको घरमा जिस्कँदा जिस्कँदै उक्त घटना भएको थियो भने रिभल्वर पनि प्रहरीकै थियो। पीडक फरार छ।

कास्की, मिजुरे गाविस-४ का ७० वर्षीय पदमबहादुर गुरुङलाई ०५५ असोज २९ गते आफ्नै छोरा २७ वर्षीय चित्रबहादुर गुरुङले दाउराले हिकोई हत्या गरे। किन काम नगरेको भनी बाबुले हप्काएपछि उनले हत्या गरेका थिए। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

नवलपरासी, तम्सिरिया गाविस-४ स्थित जंगलमा काठमाडौं जिल्ला लाजिम्पाटीकी २५ वर्षीय इन्दिरा श्रेष्ठलाई ०५५ वैशाख २० गतेसोही जिल्ला असनका ३० वर्षीय उमेश ताम्राकारले हत्या गरे। पीडितले चाँडै विहा गरौं भनेर आग्रह गरेपछि पीडकले आवंशमा आएर हत्या गरेका थिए। पीडक थुनामा छन्।

रूपन्देही, सिक्दहन गाविस-९ का ४० वर्षीय वनारसी पासीलाई ०५५ वैशाख २१ गते उनकै पत्नी सतिया पासीले दाजु इनरमान तथा राजेन्द्र यादवको सहयोगमा हत्या गरिन। इनरमान र सतियाबीच यौन सम्बन्ध भएका कारण हत्या गरिएको थियो। पीडकहरूमध्ये इनरमान पासीलाई ०५५ मंसिर २७ गते पक्राउ गरियो भने अरू फरार छन्।

कपिलवस्तु, वटकलपुर गाविस-४ चम्पापुरका भगुती थारूको घरमा चोरी गर्न गएका अर्घाखाँची जिल्ला किमडाँडा गाविस-४ का ४० वर्षीय हरिप्रसाद भुसाललाई ०५४ चैत १३ गते राति गाउँलेहरूले कुटपिट गर्दा उपचार हुँदाहुँदै चैत १४ गते मृत्यु भयो।

गुल्मी, हँसरा गाविस-१ करथककी २० वर्षीय तुलसी भण्डारीलाई ०५५ असोज २३ गते आफ्नै पति २६ वर्षीय दण्डपाणी भण्डारीले अरू लोग्ने मान्छेहरूसँग बोलेको आरोपमा हँसिया प्रहार गरी हत्या गरे। पीडक फरार छन्।

वाग्लुङ, बाङ्गा दोभान गाविस-२ की ५१ वर्षीय मनसरा रोकालाई ०५४ चैत २० गते आफ्नै वुहारी २१ वर्षीय लालकुमारी रोकाले ढुंगाले हानी हत्या गरेर भिरवाट गुल्टाइदिइन्। पीडक पक्राउ परिसकेकी छिन्। सासू-वुहारीबीच केही पहिलेदेखि नै बोलचाल थिएन।

पर्वत, कृष्ण गाविस-५ का ६२ वर्षीय पहलसिंह साकीलाई

०५५ साउन १० गते सोही ठाउँका ५२ वर्षीय ताराबहादुर साकीले खुकुरीले हानी हत्या गरे। पीडक मानसिक रोगी थिए। त्यसपछि उनले खुकुरीले आफ्नै भुँडी चिरी आत्महत्या गरे।

म्याग्दी, मुदी गाविस-१ का २१ वर्षीय बलबहादुर घर्तीलाई ०५५ वैशाख ३ गते सोही ठाउँका १८ वर्षीय देउकुमार घर्तीले खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरे। देउकुमार सुनिरहेको बेला बलबहादुर घर्ती, अर्जुन घर्ती र यमु घर्ती आक्रमण गर्न गएकोमा उसले थाहा पाई आफ्नै खुकुरी भित्रिँदै अँध्यारोमा चलाउँदा बलबहादुरको मृत्यु भएको थियो। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

दाङ, काभ्रे गाविसका उपाध्यक्ष ५० वर्षीय धनबहादुर घर्तीलाई ०५५ जेठ १७ गते माओवादी गतिविधिको सुराकी गरेको आरोपमा माओवादी कार्यकर्ताहरूले गोली हानी हत्या गरे।

दाङ, गोलटाकुरी गाविस-२ की २५ वर्षीय तिलसरी अधिकारीलाई ०५५ असार १८ गते उनकै पति महेन्द्र अधिकारीले हत्या गरे। छोरी मात्र जन्माएको भोकमा उपचार गर्ने निहुँमा अस्पताल जाँदै गर्दा बर्द नदीमा धकेलेर बगाई हत्या गरेको पीडकले स्वीकारेका छन्। पीडकलाई पुर्षक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

दाङ, हापुर गाविस-४ का १६ वर्षीय स्यानी चौधरी, २३ वर्षीय जागु चौधरी, सोही गाविस-२ का अमृत श्रेष्ठ, मानपुर गाविस-९ का माधव घिमिरे, गोर्वाडिया गाविस-८ का रुद्र न्यौपाने, रंग्पा जिल्ला जैमाकसला र खुंग्री गोगनेपानी घर भई महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस दाङमा आई.ए. प्रथम वर्षमा अध्ययनरत पुनाराम घर्ती र रेशम गिरीलाई ०५५ कार्तिक २३ गते राति ९.३० बजेतिर हापुर गाविसको कोलहविगियामा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। अ.ने.म.संघ (क्रान्तिकारी) को २४ गते हुने जिल्ला सम्मेलनका लागि पीडितहरू त्यहाँ जुटेका थिए।

रोल्पा, जेलवाड गाविस-४ ठूलोगाउँका ५१ वर्षीय पूर्णबहादुर पुनलाई ०५४ चैत ७ गते सोही गाविस-४ डाँफेमा आलु रोपी घरतिर फर्कन लाग्दा बाटोमा माओवादीहरूले खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरे।

रोल्पा, नुवागाउँ गाविस-७ हेयाडकी ३३ वर्षीया मंगली वि.क.लाई ०५५ जेठ २७ गते अरूसँग अनैतिक यौन सम्पर्क गरी गर्भ बोकेको आरोपमा उनकै पति ३५ वर्षीय स्वर्कबहादुर वि.क.ले दाउकोमा घनले हिकोई हत्या गरे। पीडकलाई पुर्षक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

रोल्पा, कुरेली गाविस-९ उपवाडका २८ वर्षीय जयधन रोकालाई ०५५ असार ३२ गते विहान ४.३० बजे माओवादी भएको आरोपमा आफ्नै घरबाट प्रहरीले पक्राउ गरी कुरेली प्रहरी चौकीमा लग्दै गर्दा कुरेली छहरा नेर लगी गोली हानी हत्या गरे। हत्यापछि पीडितहरूको लाश पोष्टमार्टम नै नगरी प्रहरीले नै जलाएका थिए।

रोल्पा, राङ्सी गाविस-९ भुल्टुङका २० वर्षीय जैमन

वलीलाई ०५५ मंसिर ११ गते माओवादीको आरोपमा घर नजिकैको बारीमा मल बोकिरहेको अवस्थामा प्रहरीले घर करेसमै गोली हानी हत्या गरे। पीडितको हत्यापश्चात् घर परिवारलाई थाहै नदिएर लाशको फास्टमार्टम नै नगरी प्रहरीले घर नजिकको केराको धारमा फालेका थिए।

सल्यान, दमाचौर गाविस-९ वुसंसिकी २२ वर्षीया स्वला के.सी. लाई ०५५ साउन ४ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरेर लगेकोमा साउन १८ गते रातमा जिनावाड गाविसको सिमाना जंगलमा उनको हत्या पछि पीडितको लास बोसामा हालेर प्रहरीले नै गाडेका थिए। पीडित गर्भवती थिइन्।

रूकुम, चौखावाड गाविस-१ की १८ वर्षीया विनिता बुढालाई ०५५ जेठ २७ गते चुनवाड गाविस-७ मा माओवादीको आशंकामा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितको लाश धेरै दिनपछि सडेको र टाउको नभएको अवस्थामा फेला परेको थियो।

रूकुम, प्वाड गाविस-४ का २७ वर्षीय दलराम खड्कालाई ०५५ मंसिर १ गते राइसी गाविस-४ मा माओवादीले आक्रमण गरी घाइते बनाए। पीडितको सोही चोटका कारण त्यसै दिन राति १ बजे मृत्यु भयो। पीडित नेकपा (एमाले) को इलाका कमिटी सदस्य थिए।

बर्दिया, न्याउलापुर गाविस-२ की ३१ वर्षीय दुर्गा तामाङलाई ०५४ चैत २ गते जाँडरक्सी खाएर हल्ला गरेको आरोपमा उनकै पति ३३ वर्षीय विरू तामाङ, सोही गाविस-५ का उत्तम भट्टराई, डिलबहादुर थारूसमेतले हत्या गरी घरनजिकै गाडे। सात दिनपछि लाश फेला परेपछि प्रहरीले उत्तम र डिलबहादुरलाई पक्राउ गर्‍यो भने मुख्य पीडक विरू तामाङ अभै फरार रहेका छन्।

सुर्खेत, दशरथपुर गाविस-४ का ३३ वर्षीय गणेश शर्मा न्यौपाने र जाजरकोट जिल्ला खलंगा गाविस-७ की १९ वर्षीया डिलाकुमारी थापा (संगीता आकाश) लाई ०५५ वैशाख २७ गते बिहान ८.३० बजेतिर लेखफर्सा गाविस-३ र ४ मा अलग अलग स्थानमा घेरा हाली पक्राउ गरेकोमा सोही दिन राति ८.०० बजेतिर गम्भीर यातना दिई प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

जाजरकोट, लहँ गाविस लविसा प्राविमा ०५५ जेठ २२ गते वार्षिक उत्सव मनाइरहेको अवस्थामा प्रहरीले गोली हानी ग्रामीण स्वास्थ्य कार्यकर्ता टेकजंग शाह शिक्षकहरू मोहनबहादुर रोकाय, गोरखाबहादुर शाही, हरिनारायण ठाकुर, स्थानीय वालिका मिश्री खड्का, मुक्तिसरा खड्का, पृथ्वीबहादुर खड्का र गोरर खड्काको हत्या गरे।

जुम्ला, मालिकाढाटा गाविस-२ की ३० वर्षीया लछिमान बस्नेतलाई ०५४ माघ १० गते वन सिमानासम्बन्धी भण्डामा कुडारी गाविस-४ की रामछाया हमाल, नानी सिंहलगायत ५ जना महिला तथा पुरुषहरू मिली कुटपिट गरे। पीडित त्यसको भोलिपल्ट सुत्केरी भइन् भने कुटपिटका कारण एक दिनपछि उनको मृत्यु भयो।

कालिकोट, कोटवाडा गाविसका प्रहरी हवलदार

टोपेन्द्रबहादुर थापालाई ०५४ चैत २६ गते रहगाउँमा जनता र प्रहरीबीच भिडन्त हुँदा सर्वसाधारणले हत्या गरे।

कालिकोट, मालकोट गाविस-३ का २२ वर्षीय मन्दिर बटालालाई ०५५ असार १९ गते मकै खान आएको बाँदर भगाउँदा माओवादी भगाएको भनी प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

कैलाली, वलिया गाविस-५ आपषानी बसुवा जंगलमा हिँडिरहेको अवस्थामा रूकुम जिल्ला नुवाकोट गाविसका यज्ञेश्वर शर्मा (प्रणव), वलिया गाविस-३ का ३० वर्षीय भिमबहादुर भाट र अछाम जिल्ला मंगलसेन गाविस-३ का २६ वर्षीय टंक वोगटीलाई माओवादीको आरोपमा ०५५ भदौ १७ गते प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

कञ्चनपुर, कृष्णपुर गाविस-८ का २६ वर्षीय अम्बर बहादुर कठायतलाई आफ्नै पत्नी १९ वर्षीय दीपा कठायतले अण्डकोष च्यापी हत्या गरिन्। पतिले जबरजस्ती करणी गर्न खोज्दा उक्त घटना भएको दीपा बताउँछिन्। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि कारागारमा राखिएको छ।

दार्चुला, भगवती गाविस-३ की ३० वर्षीया अन्यादेवी जोशीलाई ०५५ असोज २ गते उनकै पति ३२ वर्षीय हरिदत्त जोशीले खाना नपकाएको निहुँमा लात्ती र मुक्काले हानी हत्या गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

दार्चुला, ब्रह्मदेव गाविस-१ की २६ वर्षीय कलावतीदेवी जोशीलाई ०५५ मंसिर १२ गते उनकै पति २८ वर्षीय प्रेमदत्त जोशीले सम्भोग गर्न नदिएको निहुँमा जंगलमा घाँस लिन गइरहेको बेला टाउकोमा हँसियाले हानी हत्या गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

जेल शाखा मोरङका बन्दी बालकृष्ण पौडेलले आफूलाई कैद म्याद गणना गर्दा समय घटाइ अन्याय गरेको भनी ०५५ जेठ ३१ गतेदेखि आमरण अनसन बसे। उनी ०४४ फागुन ७ गते पक्राउ परी १० वर्षको सजाय भोग्दै थिए। पछि यसै घटनालाई लिएर १६ जना आमरण अनसनमा बसे। सहायक प्रमुख जिल्ला अधिकारी, अनसनकारी र मानव अधिकारवादीहरूका बीचमा वार्ता भई सम्भव भएसम्मका मागहरू पूरा गरिने लिखित आश्वासन दिइएपछि ०५५ असार ८ गते अनसन समाप्त भएको थियो। ७ महिना बितिसकदा पनि माग पूरा नभएका कारण बन्दीहरूले पुनः ०५५ माघ १५ गतेदेखि आन्दोलन गर्ने लिखित जानकारी सम्बन्धित पक्षलाई दिए।

रामेछाप, यस जेल र जिल्ला सदरमुकामको दूरी ४ कोष टाढा छ। तसर्थ तारेखमा अदालत वा जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा १० बजे हाजिर हुन पुग्न र गएर सोही दिन फर्कन थुनुवाहरूलाई ठूलो समस्या हुन्छ। लामो बसाईपछि एकै दिन ८ कोष बाटो हिँड्दा थुनुवाहरू बिगामी नै पर्न जान्छन्। यसका अतिरिक्त आफू जेलमा परेपछि आफ्नो घरमा गएर परिवारलाई

धम्व्याउने तथा ठग्ने गरेको कुरा पनि बन्दीहरू बताउँछन्।

रसुवा, कुल १५ जनाको क्षमता भएको रसुवा जेलमा ४ जना पुरुष बन्दीहरू रहेका छन्। यो जेल “घ” श्रेणीमा पर्दछ। घाम ताप, आगन्तुकहरूसँग भेटघाट गर्न र पत्रपत्रिकादेखि स्वास्थ्य सेवा, खानेपानी आदि सवालहरूमा निकै समस्या उत्पन्न भएको र जाडो याममा चिसोले निकै सताउने गरेको बन्दीहरूको गुनासो छ। सामान्य धरोटी राख्न नसकेर जेल परेकाहरू काठमाडौँस्थित जेलमा सरुवा हुन पाए व्यवसाय गरी धरोटी तिरेर बाहिर निस्कन पाउने आशामा छन्।

मुस्ताङ, मार्फा गाविस-८ जामसोममा अवस्थित ९ कोठे जेलमा १ जना कैद नताकिएका र ४ जना कैद ताकिएका गरी ५ जना बन्दी रहेका छन्। यस जेलमा ३ वर्ष र सोभन्दा बढी समयदेखि थुनामा रहेका बन्दी २ जना छन्। एउटै कोठामा ५ जना बन्दीलाई खुट्टामा नेल लगाएर राखिने गरिएको छ। जुनसुकै बेला पनि नेल लगाइने हुँदा साँझ यातना भएको पीडितहरूले बताए।

रोल्पा, जंकोट गाविस-४ लाखुरिवाङका ६० वर्षीय टीकामन डाँगीलाई माओवादी भएको आरोपमा ०५५ असार ७ गते आफ्नै घरमा बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी माडीचौर प्रहरी चौकीमा ल्याएर यातना दिएको कारण बिरामी भएकाले जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा ल्याइयो। हिरासतमा सक्न बिरामी भएपछि मात्र हेल्थ सेन्टर लिवाङमा औषधी गर्न लगेको समयमा ०५५ साउन २६ गते पीडितको मृत्यु भयो।

जाजरकोट, जेलभित्र प्रहरीले ज्यादती गरेको विरुद्धमा ०५५ वैशाख २२ गते बिहान ८ बजेदेखि यस जेलका २६ जना बन्दीहरूले विभिन्न नाराहरू लगाउँदै सिदा त्याग गरेका थिए। थुनुवा लोकबहादुर चलाउने र पहलबहादुर ध्यारलाई प्रहरीले अमानवीय व्यवहार गर्दा आफूहरूले ४ वटा माग राखेर विरोध गर्नु परेको बन्दीहरूले बताए।

मुगु जेलमा सन् १९९८ मा १ जना थुनुवा रहेकोमा ०५५ मंसिर २८ गते फेसला भई छुटे। हाल यो जेल खाली छ।

गिरफ्तारी र यातना

भापा, गोलधाप गाविस-२ का ६५ वर्षीय रूद्रप्रसाद गौतमलाई प्रहरीले पक्राउ गरी तातो पानी खन्याउने, प्लाष्टिकको डोरीले कुटपिट गर्ने जस्ता निर्मम यातना दियो। ०५५ साउन ८ गते पीडितको छोराले प्रेमबहादुर राईलाई हत्या गरी फरार भएपछि प्रहरीले पीडकका बाबुलाई पक्राउ गरी क्रुर यातना दिएर हत्या गरेको दस्तखत गराई थुनामा राखिएको छ।

दोलखा जिल्ला सुनाखरी गाविस-३ का २५ वर्षीय कृष्ण भन्ने बर्जुमान घनानेलाई माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा पक्राउ गरिएकोमा ०५५ कार्तिक १० गते राति पानीमा डुबाउँदै पिट्ने, हात खुट्टा बाँधेर नाँगै चिसो सिमेन्टमा रातभरि लडाएर राख्ने, पाइतालामा छडीले पिट्ने जस्ता निर्मम यातना दिइयो। यस्तो यातना १० दिनसम्म दिइएको पीडित बताउँछन्।

पीडित पुर्षक्षको लागि थुनामा रहेका छन्।

उदयपुर, सिरिसे गाविस-७ का २२ वर्षीय घमण्डबहादुर खत्री र जोगिदह गाविस-९ मोथियाहीका २५ वर्षीय विनोद पोखरेललाई ०५५ साउन १७ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरी कटारी ल्याएर सक्न यातना दियो। यातनाकै कारण घमण्डबहादुर एकोहोरो व्यवहार गर्ने तथा कान नसुन्ने भए। पीडितहरूलाई रिहा गरी सार्वजनिक मुद्दा लगाइएको छ।

उदयपुर, सोरुङ गाविस-५ बरडाँडाका ३२ वर्षीय शालिग्राम थापा, ६५ वर्षीय पूर्णबहादुर खत्री, सोरुङ-८ का ३१ वर्षीय विश्वनाथ बाग्ले, सिरिसे गाविस-१ का अर्जुन थापा, सिरिसे-३ का २५ वर्षीय लालबहादुर खत्री र कटारी-१ का बलबहादुर दनुवारलाई ०५५ वैशाख २ गते कृष्णबहादुर खड्काको घरमा डाँका गरेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। यातनाको क्रममा शालिग्राम थापालाई ९ दिनसम्म पोलिथिन पाइर्षभित्र लुट्टी राखेर पैतालामा पिटियो। पीडित विश्वनाथ बाग्लेलाई ०५५ कार्तिक १३ गते पुनः पक्राउ गरिएको थियो। पीडितहरूलाई पक्राउ गरेको ९ दिनपछि मात्र मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष हाजिर गराएको थियो। पीडितहरू मुद्दा लडिरहेका छन्।

उदयपुर, बर्रे गाविस-३ ठाडागाउँका २७ वर्षीय मोहन गोलेलाई ०५५ असोज ९ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी बाँसका भाटाले हर्काएर सक्न यातना दिए। पीडितलाई नाँगै पारेर बेहोस हुने गरी यातना दिइएको थियो। शरीरका विभिन्न भागबाट रगत फुट्न थालेपछि छाडिएको थियो।

सिन्धुली, रत्नावती गाविस-४ का ४५ वर्षीय अडिलबहादुर राईलाई ०५५ जेठ २३ गते हलो बोकेर खेतमा जान लागेको अवस्थामा प्रहरीले बोलाउँदा नआएका कारण प्रहरीले लस्खेटी पक्राउ गरे। पीडितलाई कटारीबाट जेठ २४ गते छोडियो।

सिन्धुली, कमलामाई नपा-१४ का १८ वर्षीय वन्दना सुवेदी र अमले गाविस-३ का १७ वर्षीय इन्द्रप्रसाद देवकोटालाई ०५५ असार ५ गते जेलबाट फर्कँदै गर्दा कमलामाई नपा-६ को बजारबाट प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूमध्ये इन्द्रप्रसादलाई सोही दिन बेलुका छोडियो भने वन्दनालाई शान्ति सुरक्षाअन्तर्गत थुनामा राखिएकोमा ०५५ पुस ५ गते अदालतको आदेशमा छोडियो र अदालत हाताबाहिर निस्कनासाथ पुनः पक्राउ गरियो। पीडितलाई थुनामा राखिएको छ।

सिन्धुली, कमलामाई नपा-१४ की ३९ वर्षीया कल्पना सुवेदीलाई ०५५ असोज १ गते जेलमा छोरीलाई भेट्न गएको अवस्थामा माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई थुनामा राखिएको छ।

सिन्धुली, अनेमसंघ (क्रान्तिकारी) को राष्ट्रिय सम्मेलनमा भाग लिन गएको बेला काठमाडौँबाट पक्राउ परेका कमलामाई नपा-१७ की गीता घिमिरे र भीमस्थान गाविस-३ की सावित्री श्रेष्ठलाई ०५५ मंसिर १८ गते सर्वोच्च अदालतले छोड्ने आदेश दिएपछि छोडियो र तत्कालै पक्राउ गरियो। पीडितहरूलाई

हातहतियार तथा स्वरस्वजाना मुद्दा अन्तर्गत ०५५ पुस १७ गतेबाट पुष्पकला लागि सिन्धुली जेलमा राखिएकोमा गीता घिमिरेलाई पुस २८ गते छोडियो।

चितवन, संयुक्त जनमोर्चा नेपालद्वारा आयोजना गरिने बन्द कार्यक्रमको प्रचारको क्रममा वर्षाध्वज गजमेर, टंक न्यौपाने, वीरेन्द्र खड्का र बालचन्द्र भट्टराईलाई ०५४ चैत १५ गते कोणसभा र सांस्कृतिक कार्यक्रममा सहभागी भएको कारण प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूका तर्फबाट प्रत्यक्षीकरण निवेदन दिएपछि २४ गते बन्दीहरूलाई रिहा गर्न आदेश भयो। तर पुनः अदालत परिसरबाटै पक्राउ गरियो। चैत २५ गते मानहानि मुद्दा दर्ता भयो भने टंक न्यौपाने र वीरेन्द्र खड्काबाहेक अन्यलाई रिहा गरियो। अदालतको आदेश कार्यान्वयन भएनभएको हेर्न एउटा टोली भरतपुर पुग्दा नपुग्दै राति नै सभापति विष्णु घिमिरेको जमानीमा अगाडिको मिति राखी बन्दीहरूलाई रिहा गरियो।

चितवन, भारत मोतीहारी घर भई भरतपुर नपा-१० मा डेरा गरी बस्ने चोरी मुद्दामा ०५५ मंसिर २८ गतेदेखि पक्राउ परेका २५ वर्षीय दुर्गाप्रसाद गुप्तालाई प्रहरीले बयान लिने क्रममा लौरोले हिकार्डै दाहिने हातको कान्छी र साहिँली औलाको बीचमा घाउ भई ६ टाँका लगाउनुपरेको थियो भने पेटैले हान्दा पिठ्युँमा घाउ भई ०५५ पुस १० गते घाउ जाँच गराइएको थियो। तर रिपोर्टमा घाउ नभएको उल्लेख भएकाले कानून व्यवसायीहरूको दबाबमा न्यायाधीशलाई समेत घाउ देखाई पुनः १७ गते घाउ जाँच गराइयो।

ललितपुर, विद्यार्थीहरू तपनारायण श्रेष्ठ, शोभा खनाल, कुवेर लामिछाने, जयन्ती लुईटेल र विष्णु चौलागाईंलाई ०५५ मंसिर ११ गते बिहान १०.३० बजे अ.ने.रा.स्व.वि.यू. (क्रान्तिकारी) द्वारा पाटन क्याम्पसमा स्वागत कार्यक्रम संचालन गरिरहेको अवस्थामा प्रहरीले विना सूचना क्याम्पस हाताभित्र प्रवेश गरी पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई केन्द्रीय कारागार र नरखु जेलमा लगिएको थियो।

काभ्रे, वनखु गाविस-५ लामाटोलका मेगरमान थिङ र कान्छामान थिङलाई ०५५ असोज १९ गते माओवादीहरूलाई सहयोग गरेको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितहरूलाई स्थानीय चौकीमा सिस्नो पानी लगाउने, पैतालामा कुट्ने र अमानवीय शब्द प्रयोग गरी यातना दिइएको थियो।

सिन्धुपाल्चोक, इर्खु गाविस-१ का २२ वर्षीय विमला वि.क. लाई ०५५ मंसिर २१ गते बिहान ६.३० बजेतिर आफ्नै घरमा बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई हिरासतमा खुट्टा पसारन लगाई लानी र कुर्सिले हिकार्ए निर्मम यातना दिइयो। उनलाई शान्ति सुरक्षा ऐनअन्तर्गत नजरबन्दमा राखिएको छ।

दाङ, त्रिभुवननगर नपा-६ का ७१ वर्षीय अन्धा व्यक्ति हर्कबहादुर बुढालाई माओवादी कार्यकर्ताहरूलाई आश्रय दिएको र चरेशको व्यापार गरेको आरोपमा ०५५ साउन २६ गते प्रहरीले घर खानतलासी गरी मानसिक यातना दिए।

प्युठान, रस्पुरकोट गाविस-६ का २२ वर्षीय नारायण पौडेललाई ०५५ असोज १४ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी केही दिन बेपत्ता पारे। पीडितलाई ०५५ असोज २८ गते जिप्रका प्युठानमा ल्याई अदालतमा पेश गर्दा २ वर्ष कैद तोकिएको थियो। उनी केन्द्रीय कारागारमा छन्।

रोल्पा, धवाङ गाविस-५ ठूलोगाउँका २४ वर्षीय मूलबहादुर बूढा, २५ वर्षीय कमला बूढा र सोही गाविस-७ भ्याम्नेटाका ३१ वर्षीय तलब रोकालाई ०५४ पुस १९ गते दिउँसो माओवादी भएको आरोपमा सोही गाविस-७ भ्याम्नेटाका ३७ वर्षीय ईश्वर गुरूङको घर बनाउँदै गरेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी खुट्टाको पाइतालामा पिट्ने, साप्रामा बेलना लगाउने, नडमा पिन ठोक्ने र शरीरमा कुटपीट गर्ने जस्ता यातना दिई सख्त घाइते बनाए। पीडितहरूलाई ०५४ पुस २१ गते तारेखमा छोडी तारेखमा आउँदा प्रत्येकले अनिवार्यरूपमा १/१ भारी दाउरा ल्याउन लगाइयो। पीडितलाई यातना दिएको असर ०५५ वैशाख १० गतेसम्म रहेको उनीहरू बताउँछन्।

रोल्पा, पाङ गाविस-३ हक्लोवाङका नेपाली काँग्रेसबाट विजयी वडा सदस्य २७ वर्षीय श्यामलाल पुन, सोही ठाउँका ३२ वर्षीय धनबहादुर घर्ती र ३० वर्षीय ओम कामीलाई ०५५ जेठ २७ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले ३ फायर गोली चलाई पक्राउ गरेर प्रहरी चौकी सिर्पमा लगी यातना दियो। पीडितलाई असोज ६ गते गाविस अध्यक्षको जिम्मेवारीमा दैनिकरूपमा प्रहरी चौकीमा हाजिर हुने गरी छोडियो।

रूकुम, मा.वि. चुनवाङमा अध्ययनरत रोल्पा जिल्ला पाछावाङका १७ वर्षीय निर्मला बुढालाई माओवादीको आशंकामा ०५४ माघ १ गते प्रहरीले गिरफ्तार गरी रूकुम जिप्रकामा ल्याएर गुप्तांगमा लाठी कोच्ने जस्ता यातना दिइयो। उनलाई आफन्तहरूसँग समेत भेट्न समेत दिइएको थिएन। पीडितलाई हाल तारेखमा छोडिएको छ।

वर्दिया, मगरगढी गाविस-७ घुसाका ५६ वर्षीय दामोदर आचार्यलाई ०५५ असोज १५ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी खुट्टामा बेलन लगाउने, लाठीले हिकार्डै जंगलमा लगेर माओवादी होस् कि होइनस् भन्दै बन्दूक अगाडि तेस्याउने जस्ता यातना दिए। पीडितलाई ०५५ कार्तिक १६ गते अदालतको आदेशअनुसार ५० हजार रुपैयाँ धरोटीमा रिहा गरियो।

जाजरकोट, रामीडाँडा गाविस-३ की रति गुरूङ र उनकै छोरा गणेश गुरूङलाई ०५४ माघ २४ गते माओवादीलाई खाना खान दिएको र अन्य सहयोग गरेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी इलाका प्रहरी कार्यालय रामीडाँडामा निर्मम यातना दिए।

जुम्ला, चन्दनाथ गाविस-६ का २७ वर्षीय कार्मा लाम र उनकै २० वर्षीय बहिनी टोमा लामालाई ०५५ वैशाख १६ गते रक्सी खाएको निहुँमा प्रहरीले लछारपछार गर्दै जिप्रका ल्याए। पीडित कार्मालाई २४ दिनसम्म हिरासतमा राखी शरीरमा नीलडाम हुने गरी यातना दिए भने पीडित टोमालाई यौन दुर्व्यवहार गरी पक्राउ परेको भोलिपल्ट छोडियो।

अछाम, कुङ्का गाविस-३ का भानुभक्त तिमिल्सिना, नन्दबहादुर चलाउने, सोही गाविस-६ का टंकप्रसाद तिमिल्सिनालगायत् २१/२२ जना व्यक्तिहरूलाई सोही गाविस-२ मा ०५५ असार १ गते धनमाल लुट्ने तथा घर घेराऊ र धम्की दिइएको घटनामा संलग्न भएको आशंकाका विभिन्न ठाउँबाट विभिन्न मितिमा प्रहरीले पक्राउ गरी ओलामा पिनले घाँचे, लाठीले पिट्ने, पैतालामा पाइपले हिकोउने र तिमीहरू गति भाग हामी गोली हान्छौं भन्ने जस्ता धम्की दिई शारीरिक तथा मानसिक यातना दिइयो। पीडितहरूमध्ये जगतबहादुर शाहीलगायत् ६ जनालाई डाँका/चोरी मुद्दा चलाई थुनामा राखिएको छ भने अन्य सबैलाई रिहा गरिएको छ।

वेपत्ता पारिएको

उदयपुर, त्रिवेणी गाविस-६ का २५ वर्षीय चन्द्रबहादुर पौडेल र ३० वर्षीय पुष्प कटुवाललाई ०५५ जेठ २० गते प्रहरीहरूले माओवादीहरूलाई सहयोग गरेको आरोपमा घरेमा आएर कुटपिट गरे। चन्द्रबहादुरलाई भैँसीको दाम्छाले खायो। बाँधेर बन्दुकले घाँचे पिटेर सक्न घाँचे पारे भने पुष्करलाई वडहरको रूखमा डोगीले बाँधेर पिटी आँखामा घाँचे तथा गुप्तांग समानेर चुडाउने प्रयास गरे।

सिन्धुली, अरुणठाकुर गाविस-७ निवृत्ताकारका २५ वर्षीय नरसिंह डुम्जन (तामाङ) लाई ०५५ जेठ २८ गते ससुराली घरतिर जाँदै गरेका बेला प्रहरीले बोलाउँदा नआएकाले कुकुरठाकुर गाविस-१ डुम्रेभञ्ज्याङबाट प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। पीडितलाई अनुहार छोपेर जेठ २९ गते उदयपुर जिल्लाको चित्रनागीसम्म पुर्‍याएकोमा त्यहाँबाट वेपत्ता पारिएको छ।

गण्डाख, लखनपुर गाविस-१ का ४३ वर्षीय होमनाथ गौतम, २७ वर्षीय नोबेन्द्रराज गौतम, कुलबहादुर गौतम, ज्ञानप्रसाद गौतम, मिनप्रसाद चौलागाई र नन्दप्रसाद गौतमलाई ०५५ मंसिर ५ गते सोही ठाउँका विष्णुप्रसाद गौतमको वारीमा गाडिएको ९ नाल भरूवा बन्दुक फेला पारेपछि प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई भुण्ड्याएर कुट्ने, शरीरमा पेल्ले जस्ता यातना दिइयो। उनीहरूलाई कारवाहीका लागि मंसिर ७ गते जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा पठाइएकोमा मंसिर ११ गते छाडियो।

दोलखा, भीमेश्वर नपा-७ का ३१ वर्षीय चित्रबहादुर श्रेष्ठलाई ०५४ चैत १९ गते आफ्नै भाउजूको गाली बेइज्जती गरेको भन्ने उजुरीको आधारमा प्रहरीले पक्राउ गरी चौरमा ईटामा हात र खुट्टा टेक्न लगाई घोप्टो पारेर वुट र लाठीले बेहोस हुने गरी यातना दिए।

दोलखा, नाम्दु गाविस-२ नयाँपुलमा ०५५ असार ५ गते राति ९.३० बजे प्रहरीले गोली चलाउँदा घाइते भएका नाम, थर र ठेगाना थाहा नभएका २ जना माओवादी कार्यकर्ताहरूलाई घाइते अवस्थामा प्रहरीले आफ्नो गाडीमा राखेर चरिकोटतर्फ ल्याएको स्थानीय जनताले देखेकोमा प्रहरीले सो घटनामा कसैलाई पनि पक्राउ नगरिएको बताई दुवै जनालाई वेपत्ता

पारेको छ।

तनहुँ, घाँसीकुवा गाविस-२ की २३ वर्षीया कल्पना पन्त, सोही गाविस ८ की २४ वर्षीया सरस्वती अधिकारी र पुर्कोटका २५ वर्षीय मदन पौडेललाई ०५५ मंसिर २२ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा उनीहरू कहाँ छन् भन्ने पत्ता लाग्न सकेको छैन।

दाङ, काभ्रे गाविस-९ का २३ वर्षीय होताराम विक, लाई ०५४ फागुन ६ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी वेपत्ता पारे। पीडित कहाँ राखिएका छन् भन्ने पत्ता लाग्न सकेको छैन।

प्युठान, तिराम गाविस-२ की २७ वर्षीया राधा घिमिरेलाई ०५५ कार्तिक २३ गते राति १२/१ बजे प्रहरीले पक्राउ गरी लगेकामा वेपत्ता पारिएको छ।

रेल्पा, काँचावाङ गाविस-५ तल्लोधापाकी २७ वर्षीया हुमी पुनलाई ०५५ असार २२ गते बिहान ९ बजे घर नजिकैको बागेमा मर्कै खन्न गएको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी माडीचौर प्रहरी चौकीमा लगेकामा चौकीको हिरासतबाट हालसम्म वेपत्ता पारिएको छ।

बाँके, महादेवपुरी गाविस-५ का ३२ वर्षीय मोहन वलीलाई ०५५ जेठ २९ गते राति ११ बजेतिर घरमा सुतिरहेको अवस्थामा प्रहरीले अपहरण गरी वेपत्ता पारे। पीडितको कुनै पत्ता लागेको छैन। उनको हत्या गरिएको हुनसक्ने आशंका पनि गरिएको छ।

जाजरकोट, जतिपुर गाविस-१ बाहुनगाउँका ३७ वर्षीय रत्नप्रसाद आचार्यलाई ०५५ जेठ २७ गते साँझ ५.३० बजेतिर माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा हालसम्म वेपत्ता पारिएको छ।

जाजरकोट, थालारैकर गाविस-१ का नेकपा (एमाले) को तर्फबाट गत स्थानीय निर्वाचनमा निर्वाचित वडा सदस्य बिजुलीप्रसाद रेग्मीलाई ०५५ कार्तिक १२ गते राति ८ बजे माओवादीहरूले अपहरण गरेकोमा वेपत्ता पारेका छन्।

डोल्पा, त्रिपुराकोट गाविस-२ का ३२ वर्षीय नन्दप्रसाद न्यौपाने र समी गाविस-३ का २१ वर्षीय प्रसाद बुढालाई ०५५ जेठ ९ गते जाजरकोट जिल्ला रम्दा गाविस-३ ध्यारगाउँ खोलाबाट प्रहरीले विना पूर्जा पक्राउ गरी प्रहरी चौकीहरू चौखा, दल्ली र रिम्नामा पुर्‍याइयो तर त्यहाँबाट कता लगियो, कहाँ राखिएको छ हालसम्म थाहा हुन सकेको छैन, पीडितहरूको हत्या गरिएको आशंका गरिएको छ।

जुम्ला, कालिकाखेत गाविस-४ का २४ वर्षीय दुर्गबहादुर शाही, २१ वर्षीय रामबहादुर शाही र तानोपानी गाविस-५ का पृथ्वीबहादुर रावल र गज्याङकोट गाविस-७ का हरिप्रसाद पाण्डेलाई ०५५ असोज १८ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले रामबहादुर शाहीको घरबाट गिरफ्तार गरी हालसम्म वेपत्ता पारिएको छ।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

इलाम, प्याङ गाविस-८ का वडा सदस्य २७ वर्षीय लोकबहादुर मुखियालाई ०५५ असार २१ गते घर फर्कदै गर्दा २८ वर्षीय लाम्पा शेर्पासहितका व्यक्तिले कुटपिट गरे। पीडितको अगाडिको दाँत फुस्कनुका साथै गिजा च्यातिएर २ भाग भयो भने हात पनि सुन्नियो। पीडकहरू फरार छन्।

सिन्धुली, कमलामाई नपा-४ का ३८ वर्षीय प्रकाश कोइरालालाई ०५४ फागुन ३ गते घर अगाडिबाट माओवादीलाई हिँड्न दिएको र माओवादीलाई पालेको आरोपमा बेलुका बिरामीलाई स्वाना पुर्‍याएर फर्किरहेको बेला प्रहरीले पक्राउ गरी ज्यान मार्ने धम्की दिए।

सिन्धुली, जलकन्या गाविस-५ का १५ वर्षीय रोहितप्रसाद देवकोटा र सोही ठाउँका १८ वर्षीय बलबहादुर गुरूङलाई ०५५ जेठ २२ गते माओवादी नदेखाएको आरोपमा दिउँसो प्रहरीले कुटपिट गरे।

सिन्धुली, अमले गाविस-३ का मोहनचन्द्र गौतमको घरमा ०५५ साउन २३ गते प्रहरीले आगो लगाए। सोही गाविस-१ का लक्ष्मीनारायण देवकोटा र उनको स्वतन्त्रता काम गर्ने महिलाहरूलाई प्रहरीले माओवादीको स्वतन्त्रता काम गरेमा ज्यान मार्ने धम्कीसमेत दिए।

सिन्धुली, तीनकन्या गाविस-८ का रितबहादुर गुरूङको घर ०५५ साउन २३ गते प्रहरीले स्वानतलासी गरी एउटा स्वसी र हाँसको अण्डा लगे। सोही ठाउँका स्वम्ब सिंहको घर छापा मारी पत्नीलाई लछारपछार गर्दै पतिलाई नदेखाएमा ज्यान मार्ने धम्कीसमेत दिए। सोही ठाउँका दिलबहादुर गुरूङलाई सोही दिन प्रहरीले कुटपिट गरे।

सिन्धुली, डुङभञ्ज्याङ गाविस-२ का बद्री पहाडीलाई ०५५ साउन २७ गते माओवादी गतिविधिविरुद्ध काम गरेको आरोपमा माओवादीहरूले दुवै हात काटि दिए।

रामेछाप, गोठगाउँ गाविसस्थित चण्डेश्वरी प्रस्तावित माविका शिक्षक ३० वर्षीय रामेश्वर यादवलाई ०५४ चैत ५ गते सोही विद्यालयका विद्यार्थी २० वर्षीय मिनबहादुर श्रेष्ठ र १६ वर्षीय देवकुमार श्रेष्ठलगायतले परीक्षामा चोरी गर्न नदिएको भनी विद्यालयभित्रै कुटपिट गरे। पीडकहरूलाई प्रहरीले कागज गराई छाड्यो।

रामेछाप, पुरानागाउँ गाविस-७ का वडाध्यक्ष २७ वर्षीय राजकुमार पुरीलाई ०५५ भदौ ६ गते प्रहरीलाई बास बस्न दिएको भनी बारीमा हलो जोतिरहेको अवस्थामा सोही गाविस-८ का देवराज गिरी र मणिराज गिरीले कुटपिट गरे। पीडितले सुरक्षाको लागि प्रहरीसमक्ष निवेदन दिए।

चितवन, चैनपुर गाविस-३ रामकोलाका ४० वर्षीय लहनी दैर र ४३ वर्षीय फोहरा दराईलाई ०५५ साउन २५ गते राति १२ बजे कुलो मर्मत गरी घरतिर फर्कदै गर्दा प्रहरीको एक टोलीले लाठी र बुट प्रहार गरी घाइते बनाए। सो दिन राति स्थानीय एक कुखुरा पालकसँग माओवादीहरूले ५० हजार रूपैयाँ लिन आउने

कुरा गरेको कारण माओवादीहरूमाथि कारवाही गर्न प्रहरीले मानिसको समूह देखेनवित्तिकै विना जाँचबुझ कारवाही गर्दा निर्दोष किसानहरूले पिटाई खाए।

काभ्रे, भीमखोरी गाविस-९ का टीकाजंग रायलाई ०५४ माघ ६ गते माओवादीहरूले गिरफ्तार गरी भ्याकुरेखोलामा लगी दुवै खुट्टा काटेर फर्काइदिए।

रूपन्देही, बुटवल नपा-१२ स्थित कालिकानगरमा नेकपा एमालेका नेता प्रदीप ज्ञवाली र मोदनथ प्रश्रितलाई ०५४ चैत १७ गते एमाले बुटवल नगर कमिटीले आयोजना गरेको बुद्धिजीवी भेलामा भाग लिने पुगेको बेला नेकपा (माले) का रूपनारायण श्रेष्ठ, राजु गुरूङलगायतका व्यक्तिहरूले कुटपिट गरे। पीडक राजु गुरूङलाई पक्राउ गरिएकोमा अदालतको आदेशबाट छुटे।

म्याग्दी, बरंजा गाविस-२ का ५० वर्षीय भीमबहादुर खड्कालाई ०५५ मंसिर २६ गते राति सुसकी गरेको आरोपमा माओवादी कार्यकर्ताहरूले दुवै खुट्टाको कुरकुच्चाको नशा काटेर छोडिदिए।

जाजरकोट, कृषि विकास शाखा जाजरकोटमा कार्यरत जेटिए चन्द्रबहादुर बुढालाई ०५५ असार १६ गते राजनीतिक पार्टीमा आस्था राखेको आरोपमा सिडिओ शिवप्रसाद नेपालले कुटपिट गरे। पीडितलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा काम गर्ने गरी राखिएको छ।

कैलाली, हसुलिया गाविसका अध्यक्ष होमबहादुर गुरूङसँग ०५५ साउन १६ गते टेकबहादुर विष्ट, जोस्वन चौधरी लगायत २०/३० जनाले माओवादी जनयुद्धलाई सहयोग गर्नुपर्ने भनी १ लाख रूपैयाँ माग गरेकोमा पीडितले नगद रूपैयाँ छैन भन्दा २ लाख २३ हजार ८ सय ४० रूपैयाँ बराबरको धनमाल लुटेर लगे। पीडकहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गरी पुर्पक्षको लागि थुनमा राखिएको छ।

डडेलधुरा, जोगबुढा गाविस लालढुङ्गामा डडेलधुरा जिविसका सभापति गजेन्द्र शाहीलाई ०५५ साउन ९ गते मोटर नदिएको आरोपमा केही व्यक्तिहरूले हातपात गरे। राजनीतिक प्रतिशोधको कारण हातपात गरिएको पीडितले बताएका छन्।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार (राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव समेत)

सिन्धुली, नेपाल राष्ट्रिय बुद्धिजीवी संगठनले ०५४ फागुन १५ गते सिन्धुलीमादोमा “जनयुद्धको दुई वर्ष र मानव अधिकार” विषयक एक अन्तरक्रिया कार्यक्रमको आयोजना गरेकोमा माओवादीसँग जोडिएको कुनै पनि कार्यक्रम गर्न नदिने भनी प्रहरीले कार्यक्रम सम्पन्न गर्न दिएन। आयोजकहरूलाई जिप्रकाबाट फर्कायो।

बारा, रतनपुरी गाविस-५ का ३५ वर्षीय निलबहादुर थिङलगायत ८ जना पुरुष र २२ वर्षीय हरिमाया स्याङ्तानलगायत ३ जना महिला गरी ११ जनालाई ०५५ साउन

२२ गते माओवादी गतिविधिमा सक्रियरूपले लागेको आरोप लगाई उलाका प्रहरी कार्यालय निजगढमा आत्मसमर्पण गर्न बाध्य गराइयो।

काठमाडौं, कामनपा- ११ स्थित थापाथली इन्जिनियरिङ क्याम्पसमा अखिल नेपाल महिला संघ (क्रान्तिकारी) तेस्रो राष्ट्रिय सम्मेलन तयारी समितिले आयोजना गरेको “नेपाली महिला मुक्ति आन्दोलनको कार्यदिशा” विषयक एक दिने अन्तरक्रिया कार्यक्रमबाट नेकपा एमाले समर्थित अनेमसंघकी महासचिव सीता पौडेल, नेकपा मसाल समर्थित अनेमसंघकी अध्यक्ष सूर्या थापा, राष्ट्रिय जनआन्दोलन संयोजन समितिका संयोजक भक्तवहादुर श्रेष्ठलगायतका ११८ जना सहभागीहरूलाई ०५५ कार्तिक २८ गते प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। ६४ जनावहक अरूलाई प्रहरीले सोही दिन राति छाडेको थियो भने अन्य केहीलाई २९/३० गते छाडिएको थियो। ३७ जनालाई हनुमान ढोका थुनामा राखिएको थियो। मंसिर १५ र १७ गते पीडितहरूलाई सर्वोच्च अदालतले छोड्ने आदेश दिए पनि प्रहरीले पुनः पक्राउ गरी कसैलाई हनुमान ढोकामा राखेको छ भने केहीलाई सम्बन्धित जिल्लामा मुद्दा चलाउन पठाएको छ।

सरूवा, घटुवा र पक्षपात आदि

महोत्तरी, फूलकाहा गाविस-३ का सोही गाविस अध्यक्ष भरत साहको दस्तखत भएको लेटरप्याडमा ०५५ असोज ४ गते गाविस सचिव लक्ष्मीकान्त भाले अध्यक्ष पदबाट राजिनामा दिएको व्यहोराको पत्र लेखी जिबिस समक्ष कारवाहीका लागि बुझाए।

सिन्धुली, स्थानीय विकास अधिकारी राजेन्द्रप्रसाद गौतमलाई ०५५ जेठ १३ गतेको जिल्ला शिक्षा समितिको बैठकमा तत्कालीन सिडिओ गणेश राईले प्रस्तावित गरेका नयाँ सदस्य नेपाली काँग्रेसकी इन्दिरा अधिकारीलाई नियम संगत नभएको भनी बैठकमा असहमति जनाएर नोट अफ डिसेन्ट लेखेको कारण माओवादीलाई सहयोग गरेको भनी जिल्लाबाट सरूवा गरियो।

रामेछाप, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र मन्थलीका हेल्थ असिस्टन्ट पदमा कार्यरत रामहरि सुवेदीलाई ०५४ माघ २४ गते नेपाल निजामती कर्मचारी संगठनमा सक्रियतापूर्वक लागेको भनी राजनीतिक पूर्वाग्रहका कारण रूकुम जिल्लाको जनस्वास्थ्य कार्यालयमा सरूवा गरियो।

दोलखा, यो वर्ष कृषि कार्यालयका प्रा.स. नवराज सापकोटालाई नुवाकोटमा, जिल्ला पशु सेवा कार्यालयका प्रा.स. वासुदेव आचार्यलाई मकवानपुरमा, सडक कार्यालयका भरते नेपाललाई डोटी, सोही कार्यालयका लक्ष्मी सिंलाई काठमाडौं, जनस्वास्थ्य कार्यालयका हरिहर न्यौपानेलाई रोल्पा, लामावगर हेल्थपोष्टका हेल्थ असिस्टन्ट के.वि. उप्रेतीलाई रूकुम जिल्लामा आस्थाको आधारमा भेदभाव गरी सरूवा गरियो।

धार्मिक स्वतन्त्रता

रूपन्देही, सिद्धार्थनगर नपा-६ का वडा सदस्य ६० वर्षीय मुक्तान अली मुसलमानलाई ०५५ भदौ ९ गते शिवसेनाका सचिवले मुसलमान भएकै कारण अभद्र व्यवहार गरे। पीडक तारेखमा छुटेका छन्।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

मुस्ताङ जिल्लामा अधिकांश मुद्दाहरू मुस्ताङ राजाले गाउँमै मिलाउने र स्थानीय मुखियाहरूले पनि आफ्नै तवरबाट मिलाउने हुँदा जिल्ला अदालतमा नगन्य मुद्दा पर्दछन्। जिल्ला अदालतमा रहेका ३ मुद्दामध्ये अंशमुद्दा १, लेनदेन मुद्दा १ र चोरी मुद्दा १ रहेका छन्। मुस्ताङ राजा भिगमी पलवर बिष्ट र उनकी भाउजू डिकी डोल्कर बिष्टको आवश्यक कागजात नपुगेकाले अंश मुद्दा ३ वर्षदेखि थोँत रहेको छ भने लेनदेनसम्बन्धी १ वर्षअगाडिको र चोरीसम्बन्धी ६ महिनाभन्दा कम अवधिको मुद्दा पनि रहेका छन्। अहिले यो जिल्लामा एउटा पनि कानून व्यवसायी छैनन्।

रोल्पा जिल्लाको अदालत ०५४ फागुन १ गतेदेखि ०५५ कार्तिक ११ गतेसम्म र कार्तिक २२ देखि हालसम्म न्यायाधीश विनाको भयो। न्यायाधीश नभएकै कारण मुद्दाहरू फैसला हुन सकेका छैनन्।

मुगु, अत्यन्तै दुर्गम भएका कारण यस जिल्लामा न्यायाधीश र सरकारी वकिल त्यति बस्ने गर्दैनन्। त्यसैले सामान्यतया साधारण प्रकृतिका मुद्दा ९० दिनभित्रै फैसला हुनुपर्ने प्रावधान भए पनि २ वर्षसम्म पनि फैसला नभई कैयौं मुद्दा त्यत्तिकै थन्किएर बसेका छन्।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

वारा, दक्षिण भिटेकैयौं गाविस-३ मा रहेको ऐलानी जग्गामा रहेका सुकुम्बासीहरूका ८ वटा घरलाई पुनरावेदन अदालतले निषेधाज्ञा जारी गरे तापनि सिडिओले राजनीतिक नेताको दबावमा ०५५ जेठ १ गते प्रहरी लगाई घरहरू भत्काउन र आगो लगाउन लगाए। सुकुम्बासीहरूका घरभित्रका सामानहरू पनि फाल्ने काम गरियो। उक्त घटनामा सुकुम्बासीहरूले सो कार्यको विरोध गर्दा ६ जनालाई पक्राउ गर्नुका साथै ४९ राउण्ड हवाई फायर र ५ सेल अश्रुर्याँससमेत प्रहार गरियो। ०२४ सालदेखि बसोबास गर्दै आएका ती सुकुम्बासीहरूको घर भत्काइएको विरोधमा सोही दिन दिउँसो स्थानीय वासिन्दाहरूले एक जुलुश निकाली जिल्ला प्रशासन कार्यालय घेरेका थिए।

चितवन, घडेरी र स्वाद्यान्नको माग गरी भोकमरी पीडित २०० सुकुम्बासीहरूले ०५५ वैशाख ११ देखि १७ गतेसम्म बघौडा गाविसको कार्यालय घेराउ गरे। गाविसको तर्फबाट स्वाद्यान्न खरीद गर्न १५ हजार रूपैयाँ दिने र अन्य निकायमा पनि पहल गर्ने सहमतिमा आन्दोलन तोडियो।

कपिलवस्तु, गजेहडा गाविस-३ राजापानीको डाँडोमा ०५५ कार्तिक ७ गतेदेखि बस्दै आएका सुकुम्बासीहरूको करिब २२० छात्रा ०५५ पुस ३ गते सशस्त्र वनरक्षकहरूद्वारा भत्काइयो। जसबाट १५०० व्यक्तिहरू प्रत्यक्षरूपमा पीडित भए।

कैलाली, चौमाला गाविस-७ गजिपुरकी ३७ वर्षीय इन्द्रामाया न्यौपाने, ३५ वर्षीय चम्पादेवी नेपाली, ४५ वर्षीय शसिकला नेपालीको घर ०५५ वैशाख ८ गते वन विभाग अधिकृत सिद्धराज दुङ्गनाको नेतृत्वमा गएका टंगीले भत्काउनुका साथै इन्द्रामायालाई कुटपीट समेत गरे। पीडितहरू ०४१ सालदेखि त्यस ठाउँमा सुकुम्बासीको रूपमा बस्दै आएका थिए। यसका साथै सोही गाविस-८ की सुकुम्बासी २४ वर्षीय लक्ष्मीदेवी नेपालीको घर पनि उनीहरूले भत्काइदिए।

महिला अधिकार

डोल्पा, कालिका गाविस-७ की २७ वर्षीया अर्जुनी शाहीलाई ०५४ माघ १ गते प्रसूती व्यथा लागेर सोही गाविसमा उपस्वास्थ्य चौकी भए पनि डाक्टर र औषधि नभएकोले औषधि उपचार नपाएको कारण सोही व्यथाले माघ ३ गते मृत्यु भयो।

महिला किनबेच, बलात्कार

भापा, अनारमनी गाविस-३ की १७ वर्षीया एक युवतीलाई ०५४ फागुन १२ गते आफ्नै बाबु ३६ वर्षीय राजु विश्वकर्मांले मादक पदार्थ सेवन गरी बलात्कार गरे। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ। आफूले धेरै मादक पदार्थ सेवन गरेको अवस्थामा पत्नी भन्टानेर सम्भोग गरेकोमा छोरी परेको पीडकले प्रहरीलाई बताए।

पाँचथर, ओलने गाविस-४ की ६ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ असोज २१ गते सोही ठाउँका ६१ वर्षीय कुलबहादुर राईले बलात्कार गरे। पीडक पुर्णक्षका लागि थुनामा छन्।

ताप्लेजुङ, तापथोक गाविस-८ की २७ वर्षीया एक महिलालाई ०५४ मंसिरदेखि आफ्नै भतिजा श्रीप्रसाद लिम्बूले पटक-पटक बलात्कार गरेको हुँदा ०५४ माघ २१ गते गाविस कार्यालयमा उजुरी दिइन्। पति यहाँ नभएको र पटक-पटक डर देखाइ भतिजाले बलात्कार गर्दै आएको तथा हल्ला गरेमा मारिदिने धम्की पनि पीडकले दिँदै आएको कुरा पीडितले बताइन्।

ताप्लेजुङ, आम्बेसुदिन गाविस-३ की ७ महिनाकी गर्भवती २४ वर्षीया एक महिलालाई ०५५ असोज १ गते सोही ठाउँका ३६ वर्षीय आइतमान लिम्बूले बलात्कार गरे। पीडक पुर्णक्षका लागि थुनामा छन्।

मोरङ, कटहरि गाविस-१ की ५ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ असार १४ गते सोही ठाउँका ११ वर्षीय टरा मुसहरले बलात्कार गरे। पीडक पक्राउ परेकोमा ०५५ भदौ २८ गते नाबालक ठहराई छोडियो।

मोरङ, विराटनगर उमनपा-५ की ६ कक्षमा अध्ययनरत १२ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ कार्तिक २५ गते गोग्राह उच्च

माविका शिक्षक दिलिप सिंहले विद्यालय समयभित्रै बलात्कार गरे। पीडकलाई कुनै कारबाही भएन।

मोरङ, उर्लाबारी गाविस-५ आइतबारेकी ९ वर्षीया एक बालिकालाई ०५४ माघ १० गते उनकै हजुरबुबा ५७ वर्षीय रामबहादुर तामाङले बलात्कार गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरेको छ। पीडकका ६ जना छोरा-छोरी र ६ जना नाति-नातिनासमेत छन्।

मोरङ, वेलबारी गाविस-३ की १३ वर्षीया एक बालिकालाई ०५४ फागुन १६ गते सलकपुर बजारबाट घर फर्कदै गरेको बेला ३५ वर्षीय रामकृष्ण मारिक, १६ वर्षीय तिलक दर्जी, १६ वर्षीय पप्पु विक, १६ वर्षीय सन्दीप सुना, १६ वर्षीय ठूलोभाइ मगरलगायतका व्यक्तिहरूले बलात्कार गरे। सन्दीप र तिलकलाई थुनामा राखिएको छ भने अन्य फरार छन्।

मोरङ, केराबारी गाविस-३ की १० महिनाकी एक बालिकालाई ०५४ चैत २० गते सोही ठाउँका ३७ वर्षीय नगेन्द्र साहले बलात्कार गरे। पीडकलाई पक्राउ गरी थुनामा राखिएको छ।

उदयपुर, मयासु-९ नागदह भन्ने ठाउँमा ओखलढुंगा जिल्ला सिस्नेरी गाविस-५ का २ महिलांलाई ०५५ जेठ २४ गते सौभ माओवादी खोज्न गएका प्रहरीहरूले सामूहिक बलात्कार गरे। उक्त घटनापछि पीडितहरू बेहोश भएका थिए।

सिन्धुली, महादेवस्थान गाविस-३ चिसापानीकी १६ वर्षीया एक महिला, सोही गाविस-१ अम्बासका २०, २७, २८, ४० वर्षीय एक/एक जना महिलासहित सो ठाउँका पन्ध्रौजना महिलांलाई ०५५ जेठ १२ देखि साउन २४ गतेसम्म माओवादी दमनका नाममा संचालित “किलो शेरा टू” अप्रेशनका बेला प्रहरीले घरमा प्रवेश गरी बलात्कार गरे। पीडितहरूको घरमा प्रहरी प्रवेश गरेपछि माओवादी कहाँ छन् भन्दै घर खानतलासी गर्ने र कसैलाई पनि नभेट्नेपछि घरमा बसेका पीडितहरूलाई बलात्कार तथा हातपात गर्ने गरेको पीडितहरूले बताए।

सिन्धुली, वस्तीपुर गाविस-६ चन्दनपुरकी १४ वर्षीया एक बालिका र सोही ठाउँकी १९ वर्षीया एक युवतीलाई ०५५ साउन २१ गते दिउँसो हाटमा गएका अवस्थामा ५ जना प्रहरीले रक्सी सेवन गरी सामूहिक बलात्कार गरे। पीडितहरूले कतै उजुरी गरेनन्।

बारा, निजगढ गाविस-२ की ४ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ साउन १८ गते सोही ठाउँका १८ वर्षीय महेश अधिकारीले चकलेट दिई फकाएर घरभित्रै बलात्कार गर्ने कांसिस गर्दा बेहोश नै बनाए। पीडकलाई पुर्णक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

पर्सा, वीरगन्ज उमनपा-२ की १८ वर्षीया एक महिलांलाई सोही उपमनपा-१७ का कपिलदेव कुर्मीको घरमा ०५५ कार्तिक २० गतेदेखि १ महिना २१ दिनसम्म नजरबन्द गरी शिवशंकर यादव, शैलेश पोखरेल, पुरुषोत्तम भट्टराई, कपिलदेव कुर्मी र प्रदीप कुर्मीले बलात्कार गरे। पीडकहरूमाथि कुनै कारबाही भएन।

काभ्रे, सस्युम्बर्क गाविस-१ का १७ वर्षीया दुई युवतीलाई ०५४ फागुन २३ गते आफ्नै भिनाजु चेत नेपालीले बेचे। पीडित महिलाहरूलाई पैधंगेमा पानी लिन जाने वहाना बनाई भिनाजुले भगाएका थिए।

भक्तपुर, मध्यपुर ठिमी नपा-१४ की ३ वर्षीया एक बालिकालाई ०५४ जेठ २० गते गलैचा कारखानामा काम गर्ने १७ वर्षीय सन्तबहादुर आले मगरले बलात्कार गरे। पीडकलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालयले पक्राउ गरी कारवाही चलाएको छ।

काठमाडौं, कामनपा- १४, रविभवनकी ५ वर्षीया एक बालिकालाई ०५४ चैत्र १ गते सोही ठाउँ वस्ने काभ्रे, नमोबुद्धका २० वर्षीय विनोद पाण्डेले बलात्कार गरे। पीडितलाई पीडकले आफ्नै काठामा लगी बलात्कार गरेर अचेत अवस्थामा वाटोमा फाली भागेको थियो। पीडितको उपचार वीर अस्पतालमा गरियो। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरी आवश्यक कारवाही थालेको छ।

सिन्धुपाल्चोक, मेलम्ची गाविस-२ की ४ वर्षीया एक बालिकालाई ०५४ फागुन २२ गते आफ्नै दाजु नाता पर्ने ग्विलवहादुर दनुवारले बलात्कार गरी अचेत तुल्याए। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

स्याङ्जा, श्रीकृष्णगण्डकी गाविस-६ गुरूङ्दीकी ७ वर्षीय एक बालिकालाई ०५४ जेठ २ गते राति सोही गाविसका २३ वर्षीय भाने भन्ने कुलबहादुर वि.क. ले सुतिरहेका बेला बोकेर मकैबारीमा लगी बलात्कार गरे। पीडकलाई अदालतको आदेशअनुसार ७ वर्षको जेल सजाय तोकिएको छ।

नवलपरासी, रजहर गाविस-९ की १४ वर्षीय एक बालिकालाई ०५४ मंसिर ३ गते सोही ठाउँका २० वर्षीय मानसिंह परियारले बलात्कार गरे। पीडित आँखा नदेख्ने भएकाले पीडकले सुतिरहेको ठाउँबाट सिसौधारीमा लगी बलात्कार गरेका थिए। पीडकलाई पक्राउ गरिएको छ।

वर्दिया, डेउडाकला गाविस-३ माछागढका ३० वर्षीय प्रहरी हवलदार भरतराज पौडेलले जाजरकोट जिल्ला राखी गाविस-२ की १७ वर्षीय एक युवतीलाई तिम्पो फुपूको घर महमतपुर प्युआर्डिन्छु भनी ०५४ वैशाख १२ गते नेपालगन्जबाट अन्तिम बसमा चढी राति १० बजेतिर जबर्जस्ती गुलरियास्थित जिविसको गेष्ट हाउसमा प्युआर् बलात्कार गरे। पीडकलाई पक्राउ गरी सजाय घोषित गरिएको छ।

कैलाली, सहजपुर गाविस-२ की २० वर्षीय एक युवतीलाई ०५४ पुस १० गते गाईगौरु चराउन जंगलमा गएको अवस्थामा सोही गाविसका सुरेन्द्र मल्ल, नगेंद्रप्रसाद डगौंग र उपेन्द्रबहादुर भण्डारीले ज्यानमार्ने धम्की दिई मुखमा पट्टी बाँधेर बलात्कार गरे। हाल पीडकहरू फरार रहेका छन्।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

दोलखा, लामावगर गाविस-९ की २८ वर्षीया बांधामञ्जरी आचार्यलाई ०५४ मंसिर १० गते उनकै पति ३० वर्षीय

उज्ज्वलकुमार आचार्य र ससुरा ५५ वर्षीय अच्युतप्रसाद आचार्यले कुटपिट गरी खुट्टा भाँचिदिए। पीडित २ महिनाकी सुत्कर्ग थिइन। पीडक उज्ज्वलकुमारले सोही ठाउँकी रिमा तामाङसँग दोश्रो विवाह गरी अनमी तालिमका लागि जनकपुरमा पठाएको र पीडितलाई घरबाट निकाल्न गाविसमा सम्बन्ध विच्छेदको मुद्दासमेत दायर गरेका छन्। पीडितले जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा ज्यान मार्ने उद्योगअन्तर्गत मुद्दा दर्ता गरेपछि पीडकहरू फरार रहेका छन्।

चितवन, पटिहानी गाविस-२ की ३२ वर्षीया पार्वती न्यौपानेलाई ०५४ माघ ३ गते ४८ वर्षीय जेठाजु नामदेव न्यौपानेलेगायत परिवारका अन्य सदस्यहरूले राति पतिको नाममा भएको घरजग्गा आफ्नो नाममा पास गरेका कारण कुटपिट गरे। पीडितका तर्फबाट माघ ७ गते जिप्रकामा उजुरी गरेपछि पीडक धर्मगत न्यौपाने र नामदेव न्यौपानेलाई प्रहरी कार्यालयमा ल्याई पीडितको अंशको ग्यारेण्टी गराई मिलापत्र गराइयो। पीडितका पति ४२ वर्षीय जयनारायण न्यौपानेले ०५४ मंसिर १७ गते अर्कीसँग विवाह गरेर घर छोडी हिँडेपछि घरजग्गा पीडितका नाममा पास गरिएको थियो।

कपिलवस्तु, हथिहवा गाविस-२, श्रीनगरकी ४५ वर्षीय गुल सिन्सालाई ०५४ पुस १७ गते उनकै पति ४५ वर्षीय करमहुसेन चौधरीले कुटपिट गरी घरबाटै निकालिदिए। उनले अर्की पत्नी ल्याएको हुँदा पीडितलाई १० र ६ वर्ष दुई वच्चासहित लस्बेटका थिए। पीडक दुई हजार रूपैयाँ धरौटी राखी छुटेका छन् भने पीडितले अंश पाएकी छैनन्।

वाग्लुङ, मालिका गाविस-८ पाखावारीकी ४२ वर्षीय तुलसीकला सापकोटालाई ०५४ जेठ २९ गते सामान्य भनाभन हुँदा आफ्नै छोरा भीमप्रसाद सापकोटाले पूरै निलडाग दुनेगरी कुटपिट गरे। पीडकलाई संसारकोट आमा समूहले ५ सय रूपैयाँ जग्गिबाना तिर्‍यो।

दाङ, त्रिभुवननगर नपा-१० की २० वर्षीया देवा डि.सी. लाई अपांग वच्चा जन्माएको कारणले ०५४ जेठ १९ गते उनकै पति ३५ वर्षीय शिवराज पाण्डेले घरबाट निकालिदिए। पीडित नारायणपुर गाविसस्थित माइतीघरमा रहेकी छिन्।

अछाम, कुस्कोट गाविस-८ राफाकी २० वर्षीया विन्द्रादेवी साउदलाई ०५४ मंसिर २१ गते राति सुतिरहेको अवस्थामा उनकै पति १९ वर्षीय देउसिंह साउदले गुप्ताङ्गमा खुर्सानीको धुलो हाली यातना दिए। पीडितले प्रहरी चौकीमा उजुरी दिएपछि पीडकलाई पक्राउ गरी मिलापत्र गरियो। पत्नीसँग जोडा नमिलेकाले छोड्नको लागि यातना दिएको पीडकले वनाए। हाल पीडित माइतीघरमा बसिरहेकी छिन्।

डोटी, महादेवस्थान गाविस-५ देहीकी सपना ढाटलाई ०५४ जेठ १८ गते अंशवण्डासम्बन्धी विषयलाई लिएर सामू र देवरले हतियार प्रयोग गरी कुटपिट गरे।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय /

अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

सिन्धुपाल्चोक, स्याउले गाविस-८ केराबारीकी २८ वर्षीया लाटी तथा अशक्त महिला भक्तकुमारी खत्रीले कुमारी अवस्थामै ०५४ फागुन ९ गते एक बच्चा जन्माइन्। राम्ररी बोलन र खुट्टा टेक्नसमेत नसक्ने पीडितलाई त्यो बच्चा कसको हो केही थाहा छैन। आफू घाँस काट्न गएको बेला आँखामा पट्टी बाँधेर कसैले अनुचित कार्य गरेको कुरा पीडितले हाउभाउद्वारा प्रष्ट्याइन्। पीडित आफ्नी आमासँग बसेकी छिन् भने बाबुचाहो अर्कै पत्नी विवाह गरी छुट्टै बस्छन्।

महोत्तरी, निगौल गाविस-१ की २४ वर्षीया पवित्रादेवी साहलाई ०५४ माघ २३ गते बोक्सीको आरोपमा सोही गाविसका धुवनारायण शाहले आफ्नो घरमा लगी बली चढाउने प्रयास गरे। बली चढाउन लागेको अवस्थामा प्रहरी पुगेपछि पीडितको सुरक्षा गरेका थिए। पीडकलाई पक्राउ गरी थुनामा राखिएको छ।

मुस्ताङमा धादिङ जिल्ला तिप्लिङ गाविस-१ घर भई ०४० सालदेखि सब्जी बेच्दै आएको ३८ वर्षीय फूलकुमारी गुरूडलाई ०५४ असोज १ गते बहुपति राखेको आरोपमा एयरपोर्ट आमा समूहले जिल्लाबाट निस्काशन गर्‍यो।

बाजुरा, ब्रह्मतोला गाविस-२ की २८ वर्षीया डम्म थापालाई ०५४ मंसिर ५ गते बोक्सीको आरोपमा सोही ठाउँका १६ वर्षीय गोविन्दबहादुर थापा र ३८ वर्षीय खन्टीदेवी थापा, २२ वर्षीय रंगीदेवी थापाले गाली बेइज्जती गरी अमानवीय व्यवहार गरे। पीडितले मन्दिरमा गएर म बोक्सी होइन भनी कसम खाएपछि दुवै पक्षबीच मेलमिलाप भयो।

गर्भ पतन

सर्लाही, सासापुर गाविस-३ का शम्भु कोइरालाले सोही ठाउँकी मनिला विश्वकर्मासँग अवैध यौन सम्पर्क राखी रहन गएको ३ महिनाको गर्भलाई विभिन्न औषधीहरू प्रयोग गरी ०५४ चैत २१ गते पतन गराउन बाध्य बनाए।

गुल्मी, सिमिचौर गाविस-५ विचौरकी ३० वर्षीय प्रेमकुमारी कार्कीको ०५४ फागुन ११ गते गर्भ पतन गराउन खोज्दा अत्यधिक रक्तश्राव भई मृत्यु भयो। छोराछोरी धेरै भएका कारण पति-पत्नीको सल्लाहले नै २ महिनाको गर्भ सिमिचौर उपस्वास्थ्य चौकीका अहेव गोपी पन्थीको सहयोगमा पतन गराउन लागिएको थियो। पीडितका पतिलाई तत्काल प्रहरीले गिरफ्तार गरी ३३ दिन हिरासतमा राखी ५ हजार धरौटी लिएर छुटे तापनि पीडकलगायतका व्यक्तिहरूलाई अदालतमा मुद्दा चलाइएको छ।

कैलाली, वलिया गाविस-९ की लिलादेवी पुनको ३ महिनाको गर्भलाई ०५४ फागुन ३ गते सोही ठाउँका बमबहादुर सिंहले कुटपीट गरी पतन गराए। पीडक सिंहलाई पक्राउ गरिएकोमा ०५४ असोज महिनामा धरौटीमा छोडियो।

वैतडी, सर्पाली गाविस-२ की भागुदेवी सावदले अवैध यौन सम्बन्धबाट रहन गएको गर्भ २०५४ वैशाख २ गते पतन गराउँदा औषधी सेवन गरेको कारण मृत्यु भयो। अवैध यौन सम्बन्ध राख्ने र औषधी प्रयोग गर्न लगाउने सोही ठाउँका गणेश सावद फरार छन्।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

पाँचथर, सिदिन गाविस-८ थोक्पनका ४० वर्षीय देवराज राईका छोरीहरू ८ वर्षीया अनिता र ६ वर्षीया पुनली राईको ०५४ साउन ५ गते स्नान नपाएर बिरामी हुँदा उपचारका लागि ल्याउँदा ल्याउँदै मृत्यु भयो। मजदूरी गरी जीविका चलाउने उक्त परिवारमा देवराजले अर्कै पत्नी लिएर हिँडेको र जेटी पत्नी गर्भवती भएर काम गर्न नसकेका कारण उनीहरू स्नान नपाउने अवस्थामा पुगेका हुन्।

काठमाडौँ, कामनपा - १४, कलंकीका कृष्ण सिग्देलका छोरा ८ वर्षीय आशीष सिग्देललाई ०५४ मंसिर १२ गते चितवन मेघौली- ८ का हरिप्रसाद शर्मा र बाबुराम महताले आर्थिक प्रलोभनका कारण अपहरण गरे। ५० हजार रूपैयाँ दिएपछि मात्र छोरो फर्काइदिने धम्की दिने पीडकहरूलाई प्रहरीले भारतीय प्रहरीको सहयोगमा ०५४ मंसिर २७ गते गिरफ्तार गर्‍यो।

आर्थिक अधिकार (पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनियन, श्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

सिन्धुपाल्चोक, ग्रामीण सामुदायिक पूर्वाधार विकास कार्यक्रमद्वारा कामका लागि स्वाद्यान्तर्गत निर्माण कार्य संचालन भइरहेको चौतारा-मेलम्ची मोटरबाटोको पीपलडाँडा खण्ड तथा धुस्कुन खण्डमा बाटो उपभोक्ता समिति तथा प्राविधिकहरूको मनोमानीपूर्ण व्यवहारका कारण कामदारहरूले निर्धारित ज्याला पाएनन्।

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू

दासत्व, कर्मैया, बाँधा र हलिया आदि

वर्दिया, मगरागडी गाविस-२ पत्थरडाँडाका १६ वर्षीय विक्रम थारूलाई ०५४ माघ २१ गते एक वर्षमा पाउनुपर्ने ४ क्विन्टल धान लिन जाँदा सोही ठाउँका ३४ वर्षीय सिपाही थारूले माथी मान्दा २/३ दिन काममा नआएको आरोप लगाई तीन दिनको १५० किलो धान कट्टा गरिदिन्छु भने। पछि जिल्ला प्रशासन कार्यालय र गाउँलेहरूको सहयोगले २५ किलो धान कट्टा गरी अरू बाँकी धान पीडितले पाए।

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूतसमेत

भापा, अर्जुनधारा गाविस-३ का १८ वर्षीय कृष्णकुमार साको र १७ वर्षीया कमला खड्काबीच ०५४ मंसिर २९ गते प्रेमविवाह भएको र केही समयपश्चात् घरमा आएको अवस्थामा

सोही ठाउँका वडाध्यक्ष तुलसी स्वतवडा र चिरञ्जीवी शिवाकोटीलगायतका व्यक्तिहरूको अग्रसरतामा हिन्दू कट्टरपन्थीहरूको जमानले घरमै गई लाठीमुग्री गरी लम्बेटे। पीडितहरूलाई घर नछोडेमा ज्यान मार्ने धम्कीसमेत दिइयो। पीडितहरू घर फर्किएका छैनन्।

डलाम, सोयाङ गाविस-१ शिरिपेका २७ वर्षीय शिवलाल सापकोटालाई ०५५ जेठमा आफ्नै घर परिवारले अमानवीय व्यवहार गरे। विवाह गरेको ५ महिनामै पत्नीले वच्चा जन्माएको र अर्कै पुरुषसँग उनको सम्बन्ध रहेको रहस्य खुलेपछि उनलाई घर परिवारले कुल विगारको ठहर गरी पहिलो दिन कपाल खैरिदिएर गाउँको गोबर मात्र खान दिए। त्यसैगरी दोस्रो दिन गहुँत, तेस्रो दिन दही, चौथो दिन दूध र पाँचौं दिन घ्यू तथा छैटौं दिन कुशको पानीमात्र खान दिई बत बसाइयो। सातौं दिन प्राजापत्य चन्द्रायण गरी चोग्याउने कार्य भयो।

उदयपुर, भुटार गाविस-५ बेलटारका गाविस अध्यक्ष ३५ वर्षीय होमबहादुर दाहाललाई ०५५ भदौ १ गते स्थानीय वासिन्दाहरूले गाविसकै कार्यकक्षमा मोसो र मोविल दलेर सामूहिकरूपले कूटापट गरे। त्यसपछि नागै पाँच गाउँ घुमाए।

महोत्तरी, फूलकाहा गाविस-४ का २५ वर्षीय गणेशराय यादवलाई ०५४ चैत ३० गते अछूत भनिने जातिको पसलमा चिया खाएको आरोपमा सोही गाविसका वनवारी राय, विकाउ राय, रामपुकार राय, महेश्वर रायलगायतका यादव समुदायले ५ सय रूपैयाँ जरिवाना गरे।

दोलखा, क्षेत्रपा गाविस-१ का ५८ वर्षीय गणेशबहादुर श्रेष्ठलाई ०५५ असोज २१ गते सोही ठाउँका ४८ वर्षीय लिलाबहादुर श्रेष्ठ र उनकै छोरा २४ वर्षीय लालबहादुर श्रेष्ठले बोक्से भएको आरोपमा मानिसको दिशा खुवाई सिस्नोसमेत लगाए। पीडकहरूलाई सार्वजनिक अपराध मुद्दा लगाइएकोमा धरौटी तारेखमा छन्।

चितवन, रत्ननगर नपा-७ कपरखोरीकी १६ वर्षीया कल्पना अमगाई र सोही स्थानका २१ वर्षीय कृष्ण वि.क.लाई ०५५ माघ ८ गते जात नमिलेको भनी प्रेम विवाह गर्न नदिई केटी तर्फकाले कूटापटसमेत गरी सम्बन्ध तोडाउन जबरजस्ती गरे। उनीहरूका बीच फागुन १५ गते औपचारिक विवाह सम्पन्न भयो।

सिन्धुपाल्चोक, मोहियानी समस्यावाट पीडित डचाकका मीनबहादुर खत्रीले चारपुस्तादेखि साहूको जग्गा कमाउँदै आएकोमा साहूले सो जग्गा खत्रीले कमाउँदै नकमाएको भनी भूमिसुधार कार्यालयमा मुद्दा दर्ता गरे। त्यसै डचाककै भीमबहादुर थापा आफूले ४९ वर्षदेखि कमाउँदै आएको जग्गा सोही गाविसका जानबहादुर पण्डितले खोसेको बताउँछन्।

तनहुँ, दमौलीस्थित प्राथमिक शिक्षक तालिम केन्द्रका प्राचार्य दीनबन्धु भालाई ०५४ चैत २० गते गण्डकी र धवलागिरी अंचलका १ सय ७० जना शिक्षकको जमानले घेरी मोसो दलितदिने र गालीगलौज गर्ने कार्य गरे। दिनुपर्ने मसलन्द सुविधा नदिइएको आरोप लगाएर उक्त अमानवीय कार्य गरिएको थियो। त्यसपछि भालाई काजमा अन्यत्र पठाइएको छ।

रूपन्देही, देवदह गाविस-३ खैरेनीका २१ वर्षीय दिलबहादुर रानाले ०५४ फागुन ४ गते भुण्डिएर आत्महत्या गरे। गृध्रमाया विकसँग प्रेम विवाह गरेको र उक्त विवाहलाई तल्लो जातकी केटी भनी परिवारले मान्यता नदिएका कारण उनले बाध्य भई आत्महत्या गर्नुपर्नेका गाउँलेहरूले बताएका छन्।

पर्वत, बाभुङ गाविसका दलित जातिहरूले ०५५ साउन १५ गते आफूले उत्पादन गरेको दूध बिक्री गर्न सहकारी संस्थामा लैजाँदा साना जातिको भनी बिक्री गर्न दिइएन। सोही विषयलाई लिएर विवाद हुँदा दूध संकलन केन्द्र नै बन्द गरियो।

दाङ, रामपुर गाविस-२ का १९ वर्षीय रामकुमार वि.क. र सोही ठाउँकी १८ वर्षीया नायाणी रावतबीच ०५४ माघ ७ गते अन्तर्जातीय प्रेमविवाह भयो। अन्तर्जातीय विवाह भएको कारण उक्त विवाह रद्द नगरेमा नायाणीका बाबु ४६ वर्षीय देवबहादुर रावतले रामकुमारको ज्यान लिने धम्कीसमेत दिए।

अछाम, बाक्ला गाविस-८ का ४० वर्षीय सज्जन लुहार र २८ वर्षीय सागरसिंह सुनारलाई ०५४ पुस १७ गते गाउँ परिषदको बैठक चलि रहेको बेला चियापान गर्दा सोही गाविस-२ का टंक कुँवर, डम्बर कुँवर र जयबहादुर कुँवरले तल्लो जातको भएर चिया छोएको भनी गाली बेइज्जती गरे। पीडितहरूले प्रशासनमा निवेदन दिएपछि दुवै पक्षबीच मिलापत्र भयो।

बझाङ, कोटभैरव गाविस-५ का ८ वर्षीय भरत गिरीको मुखमा सप्तरी जिल्ला जमीन मध्यपुरी गाविस घर भई हाल बझाङ जिल्ला शिक्षा कार्यालयका ओभरसियर रामआशिष दानले दुडेमाण्डु छेउमा ०५५ वैशाख १ गते वेलुकी अप्राकृतिक मेशुन गरी अमानवीय कार्य गरे। प्रहरीले पीडकलाई हिरासतमा राखी सार्वजनिक अपराधअन्तर्गत कारवाही चलाएकोमा अदालतबाट पीडकलाई २८ हजार धरौटी लिई तारेखमा छोडिएको छ।

महोत्तरी, मगरागडी गाविस-२ पन्थरडाँडाका १६ वर्षीय विक्रम थारूलाई ०५४ माघ २१ गते एक वर्षमा पाउनुपर्ने ४ क्विन्टल धान लिन जाँदा सोही ठाउँका ३४ वर्षीय सिपाही थारूले माघी मान्दा २/३ दिन काममा नआएको आरोप लगाई तीन दिनको १५० किलो धान कट्टा गरिदिन्छु भने। पछि जिल्ला प्रशासन कार्यालय र गाउँलेहरूको सहयोगले २५ किलो धान कट्टा गरी अरू बाँकी धान पीडितले पाए।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

पर्सा, हिन्दू धर्मावलम्बी भएका कारण शिव सेनाका वरिष्ठ सदस्य कृष्णप्रसाद शाहीलाई ०५५ पुस ४ गते जहिर मियाको नेतृत्वमा हमला भएको जनाउँदै शिवसेना नेपाल पर्सा शाखाका अध्यक्ष शिवशंकर आर्यद्वारा कारवाहीको माग गर्नुका साथै एक प्रेम विज्ञप्ति जारी गरियो।

काठमाडौं, भद्रकालीमा मानव अधिकार तथा शान्ति

समाजका अध्यक्ष कृष्ण पहाडीलगायतका १२ जनाभन्दा बढीले ०५५ साउन १२ गतेदेखि भारत र पाकिस्तानद्वारा गरिएको आणविक परीक्षणविरूद्ध सार्क राष्ट्रहरूको ध्यानाकर्षण गर्ने सात दिने २४ घण्टे भोक हडताल गरे।

काठमाडौं, नेपालमा महिला तथा बालबालिका बेचबिखनविरूद्ध सहकर्मी समूहको आयोजनामा ०५५ भदौ १२ गते चलिबेटी बेचबिखनविरूद्ध मौन प्रदर्शन गर्दै एक घण्टा हातेमालोद्वारा टुँडिखेल घेराउ गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो।

वाग्लुङ, जिल्ला विकास समितिमा जित्न सफल भएपछि नेकपा मसालेले जिल्लामा आतंक र सन्त्रास फैलाएको भनी नेपाली कांग्रेस, वाग्लुङले ०५५ भदौ ५ गते एक विज्ञप्ति प्रकाशित गरी विरोध जनायो।

हुम्ला जिल्लामा यो वर्ष पहिलो पटक एक पत्रकार भेलाको आयोजना गरियो। यस जिल्लामा ०५५ को शुरूवातदेखि उत्पन्न अनिकाल र महामारीले सर्वसाधारण व्यक्तिहरूको निधन हुन थालेपछि ०५५ गते नेपाली कांग्रेसका महामन्त्री तारानाथ राभटले एक पत्रकार भेला आयोजना गरी सम्बन्धित समस्याका बारेमा प्रतिक्रिया व्यक्त गर्दै पीडितहरूलाई राहतको माग पनि गर्नुभएको थियो। त्यस्तै सो महामारीका सम्बन्धमा विभिन्न राजनीतिक दल तथा गैरसरकारी संस्थाहरूले पनि प्रेस विज्ञप्ति जारी गरी पीडितहरूको लागि स्वास्थ्य उपचार, राहत तथा स्वाध्यान आपूर्तिको माग गरेका थिए।

अतिरिक्त जानकारीहरू

तनहुँ जिल्ला थप्रेक गाविस घर भई इलाका प्रहरी कार्यालय, कपिलाकोटमा कार्यरत प्रहरी असई भोमबहादुर क्षेत्रीलाई महादेवस्थान गाविस-१ अम्बासको स्वहरेखोला माओवादीहरूले एम्बुस पड्काएकाले भागदा ०५५ साउन ३१ गते राति मरिण खोलाले बगाएर मृत्यु भयो।

काठमाडौं, मण्डिस्वाटारमा बस्ने एकै परिवारका २४ वर्षीया सविना लाकौल, २२ वर्षीया सहाना लाकौल, १६ वर्षीया सरिना लाकौल र १७ वर्षीय प्रदीप लाकौलको ०५५ साउन १८ गते

रहस्यमय तरिकाले सुतेको ठाउँमै मृत्यु भयो। सोही घटनामा १९ वर्षीय संजय लाकौल र प्रवीण लाकौल पनि घाइते अवस्थामा ओछ्यानमै फेला परेकामा उपचारका लागि शिक्षण अस्पताल लिएको थियो। प्रहरीले छानबिनका लागि संजय लाकौल र प्रवीण लाकौललाई पक्राउ गरेकोमा धरोटीमा रिहा गरेको छ।

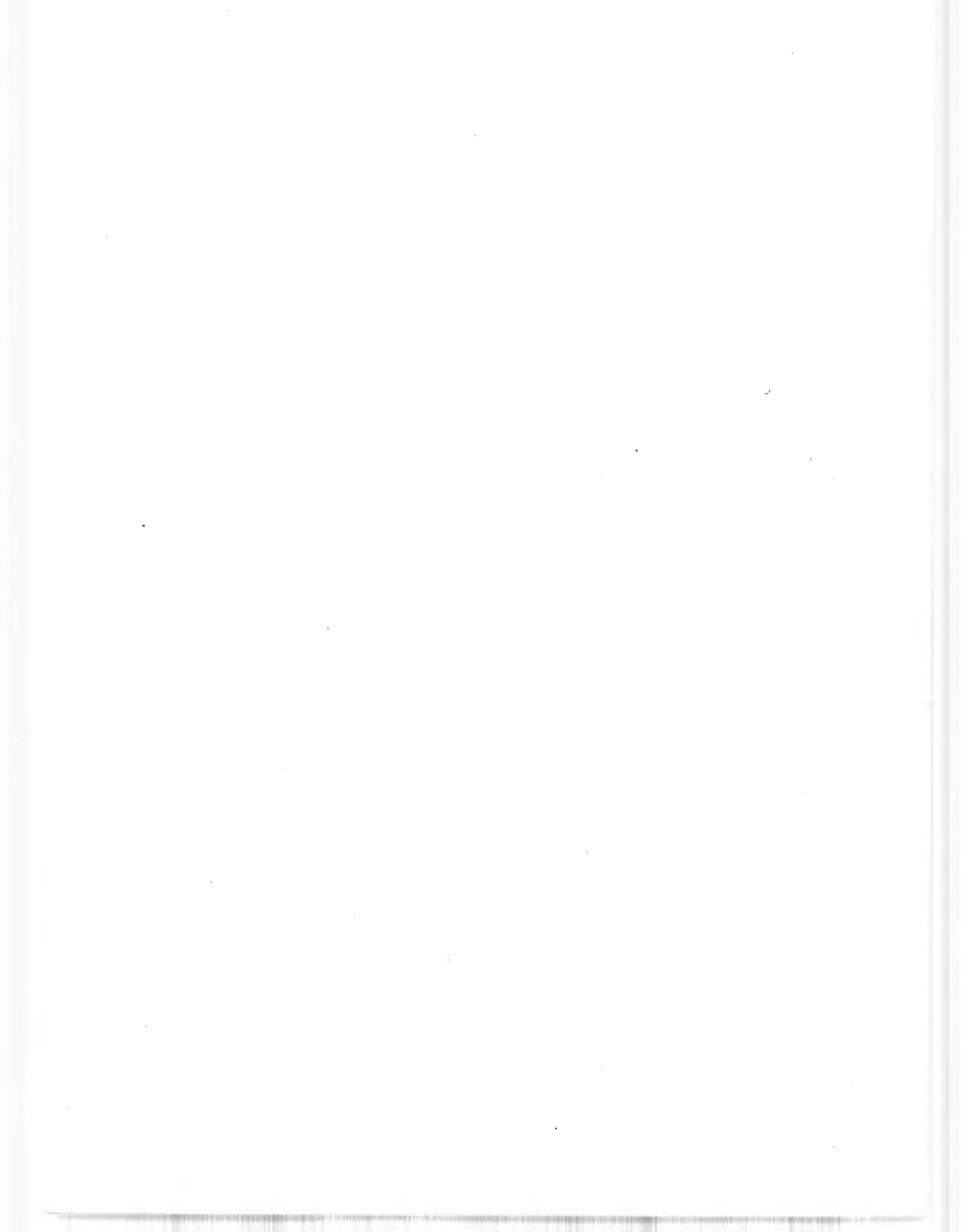
धादिङ, नेपाल बैंक लिमिटेडको शाखा कार्यालयमा ०५४ माघ २२ गते काठमाडौंबाट ल्याउँदै गरेको नगद २० लाख रूपैयाँ त्रिपुरेश्वर सेउली नजिक केही अज्ञात व्यक्तिहरूले लुटेर लगें।

सिन्धुपाल्चोक, भोटसिपा गाविस-५ गैटारको एक गोठमा सुतिरहेका ९ जना माओवादी कार्यकर्ताहरूमध्ये माइस्वा गाविस-८ का नीलप्रसाद पराजुलीले ०५५ जेठ ८ गते नजिकै रहेको अत्याधुनिक बम चलाउँदा अचानक विस्फोट हुँदा उनी र सानुसिरूवारी गाविस-८ कल्लेरीका रमेश तामाङको घटनास्थलमै मृत्यु भयो भने घाइते भएका भोटसिपा गाविस-९ का बलराम पराजुलीको जेठ १० गते चौतारा अस्पतालमा उपचार गर्दागर्दै मृत्यु भयो। सोही घटनामा ठूलो सिरूवारी गाविसका दिनेश दुलाल, नरमाया वि.क. र ज्ञानबहादुर गिरीलाई उपचारका निम्ति लामो समयसम्म चौतारा अस्पतालमा राखियो र हाल पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

नुवाकोट, गोर्स्याङ गाविस-७ का भरतप्रसाद गजुरेलको घरमा ०५४ चैत २२ गते सांही गाविसका पञ्चबहादुर तामाङसहितका ६ जना व्यक्तिहरूले राजनीतिक रिसइवीका कारण घरको चारैतिर रहेको परालको कुन्यु र गोठमा आगो लगाइदिए। पीडकहरूलाई पक्राउ गरिएकोमा तत्कालीन कृषि मन्त्रीको आदेशमा विना धरोटी तारस्वमा छोडियो।

मुस्ताङ, लोमन्थान गाविस-३ को एक ९ वर्षीय बालिकाको लाश ०५५ चैत १० गते निजकै गाई गोठमा गोबरले पुरिएको अवस्थामा फेला पर्यो। हालसम्म पीडकको पत्ता लाग्न सकेको छैन।

अनुसूची

यस वर्षको उल्लेख्य :

नेपालमा राजनीतिक भ्रष्टाचार

कुनै पनि समाज र कुनै पनि राष्ट्रको हरेक पक्ष र क्षेत्रको गतिविधिलाई प्रभावित गर्ने काम राजनीतिक प्रणाली र त्यसको नेतृत्वले गर्दछ। राष्ट्रलाई कुन दिशातर्फ अगाडि बढाउने भन्ने मूल जिम्मेवारी त्यहाँको राजनीतिक प्रणाली, सरकार र राजनीतिज्ञहरूको हो। शोषण, उत्पीडन, भ्रष्टाचार, कमिशन, तस्करी, अनैतिकता जस्ता नकारात्मक कुराहरूलाई निर्मूल पारेर राष्ट्र एवं जनताको हितमा यावत् कामहरू गर्ने र समृद्ध राष्ट्रको निर्माण गर्ने घोषणा गरेर नै कुनै पनि राजनीतिक प्रणाली र त्यसअन्तर्गतको सरकार गठन हुने गरेको छ। तर समाजका नकारात्मक कुराहरूको विरोध गरेर र तिनलाई समाप्त पार्ने नाग दिएर सनामा पुग्नेहरू जव आफैं अनैतिक, कमिशनखोर र भ्रष्ट बन्न पुग्छन्, तब मानव समाजबाट नकारात्मक कुराहरू समाप्त हुने कल्पना गर्ने सकिन्न। समाजका नकारात्मक कुराहरूलाई नष्ट गर्ने जिम्मेवारी लिएकाहरू आफैं त्यसको सूत्रधार बन्न पुगेका घटनाहरू विश्वमा अनन्त छन्। समाज वा राष्ट्रका लागि अत्यन्तै घातक ठानिएका विभिन्न नकारात्मक कुराहरूमध्ये एउटा प्रमुख पक्ष हो- भ्रष्टाचार।

भ्रष्टाचारका विभिन्न तह र क्षेत्रहरू हुने गर्दछन्। त्यो भ्रष्टाचारमा समाज वा राष्ट्रका विभिन्न क्षेत्रमा कार्यरत व्यक्तिहरू नै संलग्न रहने गरेका छन्। त्यसमध्ये राजनीतिक क्षेत्रका कतिपय व्यक्तिहरू पनि भ्रष्टाचारमा संलग्न रहँदै आएका घटनाहरू विश्वमै देखापर्दै आएका छन्- जसलाई राजनीतिक भ्रष्टाचार भन्ने गरिएको छ।

अमेरिकामा राष्ट्रपति रिचर्ड निक्सनको समयमा सन् १९७२ मा भ्रष्टाचारको विश्व चर्चित “वाटरगेट” काण्ड भयो। जापानमा सन् १९७३ मा राजनीतिज्ञहरूबाटै लकहिड र १९८९ मा रिक्रोट काण्ड भयो। भारतमा प्रधानमन्त्री राजीव गान्धीको शासनकालमा सन् १९८७ मा वोफोर्स काण्ड भयो। सन् १९९७ मा दक्षिण कोरियाका दुई पूर्व राष्ट्रपति करोडौं भ्रष्टाचार गरेर मृत्युको प्रतीक्षा गर्दै जेलजीवन बिताउन बाध्य बने। अरबौं भ्रष्टाचार गरेर विदेशमा सम्पत्ति थुपार्ने फिलिपिन्सका राष्ट्रपति तानाशाह मार्कोस अन्ततः आफैं पतन भएर गए। ल्याटिन अमेरिकी मुलुकहरूको शासनसत्ता अहिले पनि भ्रष्टाचारी

तस्करहरूको समूह माफियाले आफ्नो कब्जामा लिएर संचालन गर्दै आएको छ र त्यहाँ भ्रष्टाचार र राजनीति पर्यायका विषय बन्दै आएका छन्।

विश्वमा भएका भ्रष्टाचारका कतिपय घटनाहरू यस्ता छन्- जुन प्रभावशाली राजनीतिज्ञहरूबाटै भएका छन्। भ्रष्टाचार, कमिशन र तस्करका घटनाहरू राजनीतिज्ञ वा तिनकै संरक्षणमा हुने गरेको कुरालाई पनि यी घटनाहरूले स्मरण गराउने गरेका छन्। सबैको दृष्टिमा भ्रष्टाचार ठहरिएका यस्ता घटनाहरूलाई राजनीतिज्ञहरू भने स्वीकार गर्ने गर्दैनन्। उनीहरू त्यस किसिमका घटनालाई यथाशक्य गोप्य राख्ने र भित्रिभित्रै मिलाउने गर्दछन्। कथकदाचित त्यस्ता घटनाहरू मार्बजनिनक भैहाले पनि त्यसलाई “आफ्नो राजनीतिक छवि धमिल्याउने प्रतिशोधात्मक षडयन्त्र” बताउने गर्छन्। यसो भन्दाभन्दै उनीहरू विभिन्न ढंगबाट भ्रष्टाचार पनि गरिरहेकै हुन्छन्।

नेपालमा धेरै अगाडिदेखि भ्रष्टाचारका घटनाहरू देखापर्दै आएका छन्। यहाँको कुनै पनि क्षेत्र त्यस्तो छैन, जहाँ भ्रष्टाचारको चर्चा नभएको होस्। भनिन्छ- लोटा वोकर भारतबाट नेपाल भित्रिएको एउटा मारवाडी दश वर्षमै नेपालको अर्थतन्त्रलाई प्रभावित गर्ने “व्यापारी र उद्योगपति” बन्न पुगेको छ। मासिक दुई हजार तलब पाउने गरी स्वरिदार पदमा वीरगन्ज भन्सारमा नियुक्त एउटा कर्मचारी एक वर्षमै काठमाडौंमा महँगो घरजग्गा जोड्न सफल भएको छ। राजनीतिका लागि आफ्नो सर्वश्व सिध्याएको बताउने कतिपय नेताहरू मन्त्री हुनेवित्तिकै राजधानीमा आलिशान महल ठड्याउन पुगेका छन्। कतिपय व्यक्तिहरू यस्ता पनि छन्, जसको प्रत्यक्ष कुनै पेशा र व्यवसाय छैन। तापनि तिनीहरू करोडौंको सम्पत्ति कमाइरहेकै छन्। जोसुकैको अस्वभाविक आय आर्जन र सम्पत्तिलाई देख्नेहरू भन्छन्- “त्यो कमिशन, कालो धन्दा र भ्रष्टाचारको सम्पत्ति हो।” तर नेपालका ऐन कानूनहरू भन्छन्- “तिनीहरूले भ्रष्टाचार, कमिशन र कालो धन्दाद्वारा कमाएको भन्ने कुनै प्रमाण छैन।” वास्तवमा ऐन कानूनहरू प्रमाणको कुरा उठाएर मस्तसँग निदाइरहेका छन् र भ्रष्टाचारबाट कमाउनेहरू दिन/प्रतिदिन मौलाउँदै गएका छन्।

भ्रष्टाचार भनेको के हो ?

नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानद्वारा प्रकाशित "वृहद् नेपाली शब्दकोश" ले गरेको भ्रष्टाचारको परिभाषा यस्तो छ-

- (क) नीति नियमले मनाही गरेको व्यवहार
- (ख) कानूनले निषेध गरेको आचरण वा दुराचरण
- (ग) पतीत आचरण वा दूषित मर्यादा
- (घ) नियम वा कानूनविरुद्ध नैतिक पतन हुने काम गरी घूस स्वाई पक्षपातपूर्ण निर्णय वा व्यवहार गर्ने काम वा भ्रष्ट मनशाय वा घूसखोरीको काम।

अर्थविद् केशवप्रसाद आचार्यका अनुसार अमेरिकी तथा बेलायती विश्वकोश एवं शब्दकोशहरूमा भ्रष्टाचार (Corruption) लाई स्पष्टरूपमा राजनीतिक भ्रष्टाचारसँग जोड्ने गरेको पाइन्छ।

Encyclopedia American Golorial Incorporated \Connecticut मा भ्रष्टाचारलाई परिभाषित गर्दै भनिएको छ-"भ्रष्टाचारले सामान्यतया निजी लाभको लागि सार्वजनिक पद वा जिम्मेवारीको दुरुपयोग गरेको स्थितिलाई जनाउँछ। यसलाई व्याख्या गर्नुपर्दा पैसा, जागिर वा विशेष सुविधाको आश्वासन, दबाव तथा त्रासलगायत प्रत्यक्ष हस्तक्षेपमाफत समेत स्वच्छ निर्वाचन प्रक्रियालाई आफ्नो अनुकूल प्रभाव पारी गरिने निर्वाचन धौधली भन्ने बुझ्नुपर्दछ।"

अमेरिकी विश्वकोशका अनुसार संसदीय मत र न्यायिक तथा प्रशासनिक निर्णयलगायत सरकारी नियुक्तिमा गरिने धौधलीलाई पनि भ्रष्टाचारको श्रेणीमा राखेको पाइन्छ। त्यस्तै सार्वजनिक हित र कल्याणलाई अहित हुने गरी लिने कोसली, सेवा शुक्ललगायत पदको प्रयोग गरेर आफन्तलाई दिइने रोजगारीलाई पनि भ्रष्टाचारको कोटीमा राखिएको छ।

Advanced Learner's Dictionary ले भ्रष्टाचारलाई भ्रष्ट बनाउने वा भ्रष्ट हुने भनेको छ भने अनैतिक, वेडमान (घूस लिने वा दिने) क्रियाकलाप गर्ने व्यक्तिहरूलाई भ्रष्ट भनी परिभाषित गरेको छ।

कानूनी दृष्टिमा भ्रष्टाचार

नेपालको अहिलेको कानूनमा भ्रष्टाचारसम्बन्धी स्पष्ट परिभाषा र व्याख्या पाइँदैन। कुनै पनि व्यक्तिले गैरकानूनी ढंगले आफ्नो निजी फाइदा लिने काम गरेको र त्यो प्रमाणित भएमा मात्र भ्रष्टाचार ठान्ने गरिएको छ।

कानूनविद् टोपबहादुर सिंहले राष्ट्रसेवकले कानूनबमोजिम लिन/खाने हुनेमा बाहेक रकम, कलम, द्वैध दस्तुर, सलामी, इनाम, वकस, नगदी वा जिन्सी जुनसुकै आर्थिक लाभ गर्ने, लिने वा खाने कामलाई भ्रष्टाचार बताएका छन्। भ्रष्टाचारलाई परिभाषित गर्ने क्रममा उनले भनेका छन्- "कानूनको निषिद्धताबाट बच्ने जालसाजी र भ्रष्ट मनशाय, कानूनद्वारा निषिद्ध गरिएको वा कानूनविरुद्ध कुनै कार्य, अनुचित उद्देश्यबाट कानूनको जानाजान असम्मान भएको, इमान्दारीदेखि ठीक विपरीत वा नैतिक पतन।"

Black's Law Dictionary sf eg';f/ 'An act done with an intent to give some advantage in consistent with official duty and the right of others. The act of an official or fiduciary person who unlawfully and wrongfully uses his station or character to procure some benefit for himself or for another person, contrary to duty and the rights of other.' अर्थात् अरूको अधिकार र पदीय कर्तव्यसँग अमिल्दो लाभ लिने मनशायबाट गरिएको कार्य, पद वा अर्थसम्बन्धी व्यक्तिको कार्य, जसले गैरकानूनी र गलत तरिकाबाट आफ्नो पद वा स्वभाव आफ्नो वा अन्य व्यक्तिका लागि केही लाभ प्राप्त गर्न प्रयोग गर्दछ, जो अरूको कर्तव्य तथा अधिकारदेखि विरुद्ध हुन्छ।

नेपालको भ्रष्टाचार निवारण ऐन २०१७ को (पाँचौं संशोधन- २०५१) मा पनि भ्रष्टाचारको परिभाषा स्पष्ट ढंगले गरिएको छैन। उक्त ऐनको परिच्छेद-२ को कसुर र दण्ड सजायमा राष्ट्रसेवकले आफ्नो ओहदाको कामवापत कानूनी पारिश्रमिक बाहेक अरू रिसवत लिएमा, राष्ट्रसेवकले कामकाजसँग सम्बन्ध भएको व्यक्तिसँग बिना मोल, कम्ती मोलमा कुनै माल वस्तु लिएमा र गैरकानूनी लाभ वा हानि पुऱ्याउने बदनियतले राष्ट्रसेवकले काम गरेमा भ्रष्टाचार मानिने कुरा बताइएको छ।

त्यसरी नै गलत लिखत तयार गरे वा गलत अनुवाद गरेमा, प्रश्नपत्रको गोपनीयता भंग गरेमा, गैरकानूनी खरीद बिक्री र व्यापार गरेमा, नपाएको ओहदा, सुविधा वा अधिकार पाएँ भनी भुक्त्याएमा, राष्ट्रसेवकको ओहदाको निमित्त योग्यता, नाम इत्यादि ढाँटेमा, राष्ट्रिय, सार्वजनिक वा आफ्नो जिम्मा रहेको सम्पत्तिको हिनामिना, हानि नोक्सानी, दुरुपयोग वा मास्ने काम गरेमा र गैरकानूनी दबाव दिएमा पनि भ्रष्टाचार गरेको ठहरिने कुरा उल्लेख छ। तर यो ऐनले प्रमाणका आधारमा मात्र कसैलाई भ्रष्टाचारको कारबाही गर्नसक्छ। भ्रष्टाचार गर्नेले आफूलाई कानूनी कारबाहीमा पार्ने प्रमाण दिएर भ्रष्टाचार गर्दैन भन्ने पक्षमा ऐन सचेत देखिँदैन।

भ्रष्टाचारसम्बन्धी कानूनी व्याख्या र ऐनहरूलाई हेर्दा स्पष्ट छ- भ्रष्टाचार भनेको एउटा गम्भीर अपराध एवं सामाजिकरूपले नै व्यक्तिलाई पहल गराउने घोर अनैतिक तथा अनुचित कार्य हो। तर यतिबेला भ्रष्टाचारीहरू अपराधी एवं नैतिकरूपले पतीत हैन, उल्टो सम्मानित व्यक्ति बन्न पुगेका छन्। त्यसैले हरेक भ्रष्टाचारीलाई पतीत अपराधी साबित गर्न ऐन कानूनमा पनि नयाँ दृष्टिकोण ल्याइनुपर्ने भएको छ।

नेपालमा राजनीतिक भ्रष्टाचारको शृंखला

नेपालमा लिच्छवी वंशको शासन शुरू हुनुअघि भण्डै ७ सय वर्ष किराँतहरूले शासन गरेको अनुमान छ। तर लिच्छवी कालका मानदेव प्रथमको शासन शुरू हुनुअघिको समयको कुनै प्रामाणिक आधार उपलब्ध हुन नसकेकाले अनुमानकै आधारमा त्यसबेलाको राजनीति, अर्थनीति, समाज, संस्कृति, साहित्य

आदिको चर्चा गर्ने गरिएको छ। उपलब्ध ऐतिहासिक स्रोतका आधारमा लिच्छवीकालका मानदेव प्रथमलाई नै नेपालको पहिलो राजा मानिएको छ र लिच्छवी वंशको प्रारम्भिक समयदेखि नै नेपालमा राजनीतिक भ्रष्टाचारका घटनाहरू देखा परेको अनुमान इतिहासकारहरूले गर्ने गरेका छन्।

नेपालका इतिहासकारहरूका अनुसार लिच्छवीकालको शुरूका राजाहरू सत्ताका भोगी भएर पनि निकै डरपोक थिए। उनीहरूले आफ्नो सत्ता टिकाउन राज्यको स्रोतको ठूलै दुरुपयोग गरेका थिए।

भारतमा समुद्र गुप्तले आफ्नो साम्राज्य कायम गरेपछि उनको नकारात्मक दृष्टि नेपालप्रति रह्यो। नेपालका लिच्छवी राजाहरू आफ्नो शासन गुम्ने हो कि भनेर पनि डराए। देशभक्तिको भावनाले जुध्न छोडेर उनीहरू समुद्र गुप्तलाई कर बुझाउने नाममा नियमित घूस दिएर फकाउन पुगे। लिच्छवीकालकै पछिल्ला राजा वृषदेवले त्यसरी घूस दिने प्रचलनलाई बन्द गराएका थिए।

मानदेव प्रथमले आफूलाई शक्तिशाली शासकको रूपमा स्थापित गर्न, सर्वत्र आफ्नो प्रशंसा गराउन र आफ्नो शासनलाई लामो समयसम्म टिकाउन राज्यको सम्पूर्ण स्रोत एवं शक्तिलाई आफ्नो स्वार्थ अनुकूल संचालन गरे। यिनले राज्यकै स्वर्चवाट आफ्ना वाजे बराजुदेखिवा पुस्ताहरूको प्रशंसामा असंख्य शीलालेखहरू बनाउन लगाएका थिए। राजा शिवदेवका नाता पर्ने अंशुवमाले राजा नहुँदैदेखि राज्यबाट राजासहको अधिकार तथा सुविधा उपभोग गर्ने गरेका थिए। सामान्य नागरिकका रूपमा रहेका अंशुवर्मा, सामन्त, महासामन्त हुँदै राजासमेत बन्न पुगे। उनी ठूला सामन्त र आफ्ना स्तुतिगायक पण्डितहरूलाई दरबारमा बोलाएर राज्यकै स्वर्चमा भोजभतेरहरू खुवाउने गर्थे। यिनले आफ्ना कतिपय विरोधीहरूलाई राज्यको सुविधा दिएर र भोजभतेर खुवाएर आफ्ना प्रशंसक बनाएका थिए।

नागरिकहरूलाई तल्लो र माथिल्लो जातिमा विभाजित गरेर राजा जयस्थिति मल्लले “कानूनी” ढंगबाट माथिल्लो जातकाले तल्लो जातकालाई हेप्ने र शोषण गर्ने प्रचलन बसाले। आफ्नो आर्थिक लाभका लागि यिनले नागरिकहरूलाई आर्थिक दण्ड गर्ने नियमसमेत बनाए। राज्यकोष रित्याएर मन्दिरहरू बनाउने जयस्थिति मल्ल आफ्नो मनोरञ्जनका लागि राज्यकै स्वर्चबाट दरबारमा नाटकहरू पनि खेलाउँथे।

“जनतालाई न्याय दिने राजा” का रूपमा प्रचारित गोरखाका राजा राम शाह कर्तिको न्यायदाता थिए भन्ने कुरा उनले गरेका केही कामहरूबाटै महसुस गर्न सकिन्छ। राज्य संचालन गर्न राम शाहले आफ्नै खालको विशेष गुट बनाएका थिए। पाँडे, पन्त, अर्याल, खनाल, राना र बोहराको त्यो गुट राम शाहको व्यक्तिगत स्वार्थ पूर्तिको लागि बनाइएको थियो। समाजमा कुनै आडमाईमाथि बोक्सीको आरोग्य लागेमा गाउँबाटै निकाल्ने नियम बनाउने “न्यायदाता” राम शाहले राजपरिवारका आडमाईहरूले पाउसम्म सुनको गहना लगाउनुपर्ने तर अरूले अन्य धातुका गहना मात्र लगाउन पाउने नियम बनाए। उनले यो नियम सुन

र सुनका गहना जति सबै राजपरिवारको कब्जामा राख्नका लागि बनाएका थिए।

काठमाडौँ उपत्यकाका मल्ल राजाहरूले आफ्नो स्वार्थका लागि राज्यको कोष रित्याएर पनि नपुगी जनताबाट समेत कर असुल्ने गरेका थिए। दरबारमा विवाह, व्रतबन्ध, अन्त्येष्टि क्रिया, पूजा, पुगण आदि कार्य गरिँदा जनताबाट कर असुनी गरिन्थ्यो। नगद र जिन्सी दुवैरूपमा असुल गरिने त्यो कर राजा तथा राजपरिवारको आम्दानीको ठूलै स्रोत बनेको थियो। राज्यको कोषलाई आफ्नै आम्दानी ठानेर आफ्नो नाममा असीमित सम्पत्ति थुपार्ने, असंख्य मन्दिरहरू बनाउने र ठुलठूला दरवारहरू बनाउने मल्ल राजाहरूको शासनकालको अन्त्यतिर उपत्यकाको आर्थिक स्थिति अत्यन्तै नराम्रो बन्न पुग्यो। कान्तिपुरका राजा जयप्रकाश मल्लले खोटो सिक्का बनाउनु र विभिन्न मन्दिरको सम्पत्ति मासेर सेनालाई तलब खुवाउनुले नै त्यतिबेलाको राजनीतिक भ्रष्टाचारलाई बुझाउँछ।

भ्रष्टाचार तथा घूस लेनदेन निरन्तररूपमा चल्दै आएको कुरालाई पृथ्वीनारायण शाहको भनाइले पनि पुष्टि गरेको छ। उनले “घूस लिने र दिने दुवै राष्ट्रका शत्रु हुन्” भन्नुले नै त्यसबेला वा त्यसअघिदेखि नै घूस लेनदेन तथा भ्रष्टाचार कायम थियो भन्ने कुरालाई बुझाएको छ।

वहादुर शाहले आफ्नै भाउजू महारानी राजेन्द्रलक्ष्मीलाई दरबारभित्रै नजरबन्दमा राखेर आफू नायब बने। उनले राजेन्द्रलक्ष्मीलाई राज्यको आम्दानी आफ्नो विलासिताको लागि स्वर्च गरेको आरोप लगाएका थिए। भनिन्छ, राज्य कोषकै दुरुपयोग गरेर बहादुर शाहले पनि भारतको बेतियामा घरजग्गा जोडेका थिए।

राज्यकै स्वर्चबाट भारतको बनारस पुगी घरजग्गा जोडेर वसेका रणबहादुर शाह नेपाल फर्किएर सत्ता हत्याउन सफल भए। राजपरिवारको भ्रष्टाचारबाट राज्यको कोष टाट पल्टिएको थियो। सैनिक संगठन गर्ने नाममा रणबहादुरले ब्राह्मण र मन्दिरहरूको सम्पत्ति हरण गरे। भारदारहरूको विर्ता भने हरण गरिनु। पाँडेहरू भ्रष्ट रहेको आरोप लगाउँदै दरबारबाट उनीहरूलाई हटाउने अभियान भीमसेन थापाले चलाएका थिए। तर पछि भीमसेन थापा तिनै भ्रष्ट पाँडेहरूसँग पारिवारिक सम्बन्ध जोड्न पुगेका थिए।

बहादुर शाहको शासनकालमा कुमाउ नेपालमा मिलाइसकेपछि गढवालसँग पनि युद्ध भएको थियो। युद्धका क्रममा नेपाल र गढवालका राजाबीच सन्धि हुँदा गढवालका राजाले प्रतिवर्ष नेपाललाई ९ हजार रकम बुझाउनुपर्ने थियो। पछि रणबहादुर शाहले गढवालका राजासँग सौतगाँउ गरी नेपाललाई बुझाउनुपर्ने रकम ९ हजारबाट ३ हजारमात्र गरिदिए। राजा स्वयंबाट राष्ट्रलाई वार्षिक ६ हजार घाटा पुऱ्याउने काम भयो। नेपालको दरबारिया भण्डाको फाइदा उठाएर गढवालका राजाले त्यही ३ हजार पनि नबुझाएपछि फेरि युद्ध भयो। युद्धमा पराजित भएपछि गढवालका राजाले आफ्नो राजगद्दी १ लाख ५० हजारमा र सुनका गहना एवं वद्रीनाथको

सम्पत्ति ५० हजारमा बिक्री गरेर देहरादुनतिर लागे।

सन् १८१६ सम्ममा नेपालमा भन्सारबाट वार्षिक ८ हजार रूपैयाँ मात्र आम्दानी हुने गरेका थियो। त्यसपछि व्यापारमा सुधार भई भन्सारबाट वार्षिक २ लाख ५० हजार आम्दानी हुन थाल्यो। तर त्यो रकम दरबार र भाइभारदारहरूकै मौजमजाका लागि खर्च हुन थाल्यो। त्यो रकमबाट भीमसेन थापा पनि लाभान्वित हुन पुगेका थिए। प्रमुख पदहरूमा आफ्ना भाइ भतिजाहरूलाई राखेर यिनले प्रशासनलाई एकलौटी संचालन गरेका थिए।

जंगबहादुर राणाले सन् १८४६ नोभेम्बर १७ का दिन टुँडिखेलमा आमसभा गरी रानी राज्यलक्ष्मीलाई देशबाट निस्काशित गर्नुपर्नाको कारणबारे जानकारी गराए। उनले थुप्रै माग्नेको हत्या गरी राज्यमा भ्रष्टाचार मच्चाएको आरोप रानीलाई लगाए। २३ नोभेम्बर १८४६ का दिन रानी राज्यलक्ष्मी २१ लाख नगद र अन्य बहुमूल्य गरगहना लिई वनारस गइन्। उनी वनारसमा स्थायी घरजग्गा जोडेर बस्न थालिन्।

अरूलाई भ्रष्टाचारको आरोप लगाउने जंगबहादुर आफै पनि ठूलै भ्रष्टाचारी थिए। आफ्ना विरोधीहरूको सर्वस्वहरण गरेर त्यो सम्पत्ति आफ्नो कब्जामा लिने जंगबहादुर राज्यको सम्पूर्ण सम्पत्ति आफूसुशी खर्च गर्थे। उनले तराईका मुख्य मुख्य ठाउँका जग्गाहरू सबै आफ्नो परिवारका नाममा दर्ता गराएका थिए। शाह र राणा परिवारबीच वैवाहिक सम्बन्ध शुरू गरेर आफूलाई अर्भक बलियो बनाउने योजना उनले बनाए।

प्रमोदशमशेर राणाले “राणा नेपाल, इन इन्माइडर्स भ्यू” मा उल्लेख गरेअनुसार जंगबहादुरले आफ्ना सन्तानको विवाह गराइसकेपछि राज्यकोषबाट ठूलो धनराशि भिक्री थापाथली दरबार बनाए। त्यो दरबार इटलीको संगमरमर, बेल्जियमको ऐना, लण्डनको भाडफानुस र भिक्टोरियन फर्निचरद्वारा सजाइयो। जंगबहादुर विलासी जीवन बिताउन थाले। यसको प्रभाव उनका सन्तानमा पनि पर्यो। उनीहरू फ्रान्स र पोर्चुगलका अत्यन्तै महंगा रक्सीहरू पिउनमा प्रख्यात भए। जंगबहादुर दरबारमा एकलै बसेर रक्सी खान्थे, पार्टीहरूमा खाँदैनथे। तर बेलायत भ्रमणको बेला पार्टीमा रक्सी खाएको शंका करवीर खत्रीले गरे। त्यो शंकामा रिसाएर जंगबहादुरले करवीर खत्रीको मुखमा पिसाव गर्न एक जना व्यक्तिलाई खटाएका थिए।

इतिहास लेखक दुण्डीराज भण्डारीका अनुसार जंगबहादुर शक्तिमा रहेका राणाहरूले राज्यकोषको ब्रह्मलुट नै गरेका थिए। उनीहरूले भारदारहरूबाट समेत नजराना लिने गरेका थिए। रणोद्दीप सिंहको शासनकालमा घुसखोरी प्रथा बन्द गर्ने भनेर घुस खानेको जोउमा चराको भुल्ला टासी भ्याली पिट्दै शहर घुमाउने नियम बनाइयो। तर शासकहरू आफै घुस्याहा र भ्रष्टाचारी भएकाले त्यो नियम प्रभावकारी बन्ने सम्भावना नै थिएन। रणोद्दीप सिंह आफै पनि भ्रष्टाचारी थिए भन्ने कुरा उनको हत्यापछि उनका अत्यन्त निकटका पद्मजंग, रणवीरजंग र जुद्धप्रतापजंग प्रशस्त सम्पत्ति लिएर भाग्न लागेका घटनाले नै बताउँछ। जुद्धप्रतापजंग हीराको औठी, सुनको जुतासहित

गहनाको ठूलो पौके वाकेर मनोहरा दरबारबाट भाग्न लाग्दा उनको पनि हत्या भएको थियो।

जंगबहादुरले विदेशमा पैसा लान नपाउने नियम बनाए पनि मुलुकको दुकुटी रित्याएर आफ्नो दुकुटी भर्नमा कुनै राणा पछि परेनन्। वीरशमशेरको पालामा त विदेशी बैंकमा रकम जम्मा गर्न पाउने नियम नै बनाइयो। यसपछिका हरेक राणा शासकहरूले विदेशी बैंकमा रकम जम्मा गर्न थाले। राणाहरूमध्येकै सबैभन्दा ठूला शोषक मानिने वीरशमशेरले असल ठाउँका जग्गाहरू आफ्ना छोराहरूका नाममा दर्ता गराएका थिए।

अति नै उताउलो, विलासी र जुवाडे राणा प्रधानमन्त्री देवशमशेरले थोरै दिन शासन गरे पनि राज्यको धेरै सम्पत्ति नष्ट गरे। सुन्दरी कंटीहरू राख्नका लागि पनि यिनले राज्यको लाखौं रकम खर्च गरे। १ सय १४ दिनको शासनकालमा यिनले थुप्रै पटक सिन्दूर जात्रा मनाएर राज्यको स्रोत र शक्तिको दुरुपयोग गरेका थिए।

देशको सम्पत्ति विदेशीको सहयोगमा दिएर भए पनि नेपालमा राणाहरू सधैं शक्तिशाली भएर रहने प्रयासमा लागे। चन्द्रशमशेरले पहिलो विश्वयुद्धमा ब्रिटेनका शासकहरूलाई रिभाउन नेपालको राज्यकोषबाट विभिन्न मितिमा ८ लाख नगद, २५ लाख बराबरको चाँदी, ४० हजार पौण्ड अलैंची, ८४ हजार ६ सय ९९ पौण्ड चिया, २ सय वटा ज्याकेट, १२ वटा लामो कोट र २ सय २० वटा शिशौका रूख ब्रिटेनलाई दिएका थिए। आफ्नो शासनलाई टिकाइदिने माग गरेर नै चन्द्रशमशेरले ब्रिटेनलाई सहयोग गरेको बताइन्छ।

ब्रिटिश सरकारलाई भण्डै २ लाख गोर्खाली सैनिक उपलब्ध गराएबापत वार्षिक १० लाख कम्पनी रूपियाँ कमिशन चन्द्रशमशेरले पाउने गरेका थिए। त्यसरी नै चन्द्रशमशेरले ४० करोड रकम आफ्नो र आफ्ना छोराहरूको नाममा विदेशी बैंकमा जम्मा गराएका थिए भने ७ करोड खर्च गरेर आफ्ना सन्तानहरूको नाममा ठूलठूलो दरबारहरू बनाएका थिए। सिंहदरबारलाई हेर्दा पनि यिनले गरेको भ्रष्टाचारलाई बुझ्न सकिन्छ। यहाँसम्म कि दासप्रथा हटाउन भनेर पशुपति गुठीबाट लिएको लाखौं रकमसमेत यिनले पच पारेको कुरा इतिहासकारहरूले उल्लेख गरेका छन्।

राज्यको सम्पत्तिमा सुरा-सुन्दरीसमेतको भ्रष्ट र विलासी जीवन बिताउने भीमशमशेरका असंख्य सन्तानहरू थिए। आफ्ना सन्तानका लागि मात्रै यिनले राज्यको कोषबाट ५ वटा आलिशान दरबार बनाए। ६ करोडको सुनको गहना विदेशी बैंकमा जम्मा गराए। प्रतिवर्ष ५ लाख भन्दा बढी आम्दानी हुने जग्गा आफ्ना परिवारको नाममा दर्ता गराए। चाँदीको मूल्य प्रतिठोला २० पैसा तोकेर भीमशमशेर प्रशस्तै चाँदी जम्मा गर्नसमेत पछि परेनन्।

कामवासनाले उग्र जुद्धशमशेरले पनि राज्यको खर्चमा दरबारमा थुप्रै सुन्दरीहरू राखेका थिए। वृद्धावस्थामा सम्म दरबारमा रासलीला चलाएर भ्रष्ट र नैतिक पतनको संस्कृतिलाई

बढाउने जुद्धशमशेरले १० सालको भूकम्पबाट पीडितहरूलाई दिने भनिएको सहयोग रकममा समेत भ्रष्टाचार गरेको बताइन्छ। भूकम्प पीडितलाई सहयोग दिने नाममा यिनले आफ्नो तर्फबाट रू. ३ लाख र आफ्नी जेठी रानीको तर्फबाट रू. १ लाख चन्दा दिएको प्रचार गराए। उद्धार संस्थाले ५ लाख ६० हजार ९ सय ५६ रूपियाँ उठाएको थियो। त्यसबाहेक विकास स्वर्च र भूकम्पपीडितको सहयोगका लागि भनेर जुद्धशमशेरले मुलुकी खानाबाट ५० लाखको चाँदी निकालेर १८ करोडको मुद्रा बनाउन लगाएको बताइए पनि भूकम्प पीडितहरूलाई २९ लाख ८२ हजार ३ सय १६ रूपियाँ ६२ पैसा मात्र वितरण गरियो। बाँकी रकममध्ये केही विकास कार्यमा स्वर्च गरेर अरू सबै विदेशी बैंकमा राखे। भूकम्पपीडित सहयोग रकम बाँड्दा पनि यिनले राणा परिवारलाई बढी र सर्वसाधारणलाई अत्यन्त कम रकम बाँडेका थिए। आफ्ना सन्तानको नाममा यिनले पनि राज्यको ढुकुटीबाट विशाल महलहरू बनाए र अन्यथा विदेश जाँदासमेत लाखौं रकम तथा सुनका गहनाका पोकाहरू लिएर गए। भारतमा पनि जुद्धशमशेर आलिशान महल जोडेरै बसे।

“मैले आफूलाई राष्ट्रको एक नोकर सम्झेंको छु” भन्ने पद्मशमशेरको पनि राष्ट्रको ढुकुटी रित्याउनमा कम योगदान रहेन। पदमा रहँदै भारतमा प्रशस्त घरजग्गा जोड्न पुगेका पद्मशमशेरले जमिन्दारहरूको सम्मेलन गराएर सबै सामन्तहरूलाई आफ्नो भक्त बनाएका थिए। सामन्तहरूका लागि प्रिय बनेका यी राणा पनि भारत जाँदा प्रशस्तै सम्पत्ति लिएर गएका थिए।

राणाकालमा जंगबहादुर राणादेखि शुरू भएको भ्रष्टाचार मौलाउँदै मौलाउँदै मोहनशमशेरको समयसम्म कायमै रह्यो। राष्ट्रको ढुकुटी राणा शासकहरूको आफ्नो व्यक्तिगत ढुकुटीको रूपमा रह्यो। राणाहरूले असंख्य आलिशान दरबारहरू बनाएर अत्यन्तै विलासी जीवन मात्र बिताएनन्, विदेशी बैंकमा करोडौं रकम थुपारे। भारतमा समेत घरजग्गा जोडे। नेपालका प्रमुख ठाउँहरूको महत्वपूर्ण भूमि राणाहरूकै नाममा रह्यो। सन् १९५० सम्ममा तीन जना राणा परिवारको नाममा मात्र वित्तको रूपमा २ लाख २७ हजार १ सय छ एकड जग्गा थियो। राजदरबारको स्वर्चका लागि भनेर तराई क्षेत्रमा २३ हजार ८ सय ५८ विगाहा शेरा जग्गा छुट्याइएको थियो। तर त्यस्तो शेरा जग्गा वीरशमशेर, चन्द्रशमशेर र भीमशमशेरको नाउँमा मात्र ३ लाख ६३ हजार ३ सय ६९ विगाहा रहेको कुरा इतिहासकारहरूले उल्लेख गरेका छन्।

राणा शासनपछिको दश वर्ष

००७ सालमा राणा शासन पतन हुनुमा एउटा कारण त्यस कालको राजनीतिक भ्रष्टाचार पनि थियो। जनताले राणा शासनपछिको “प्रजातन्त्र” कालमा राजनीतिक भ्रष्टाचार निर्मूल हुने आशा गरेका थिए, तर त्यस्तो भएन।

राणा-कांग्रेसको संयुक्त मन्त्रिमण्डल बन्यो। एक वर्षमै त्यो

सरकार असफल भयो र नेपाली कांग्रेसका मानकप्रसाद कोइरालाको नेतृत्वमा अर्को सरकार गठन भयो। उच्चपदस्थ अधिकारीहरू राणा समर्थक नै थिए र भ्रष्टाचार एवं घूसखोरी चलि रहनेको थियो। प्रधानमन्त्री मानकप्रसाद कोइरालामार्फत कांग्रेसभित्रैबाट भ्रष्ट शासन चलाएको आरोप लाग्न थाल्यो।

टंकप्रसाद आचार्यको नेतृत्वमा अर्को मन्त्रिमण्डल बन्यो। यो सरकार पनि विभिन्न आरोपबाट मुक्त रहन सकेन। कर्मचारी नियुक्तिमा धाँधली भएको, प्रशासन भ्रष्ट भएको, सरकार असक्षम रहेको आदि आरोप लगाउँदै आचार्य मन्त्रिमण्डलका दुई सदस्य बालचन्द्र शर्मा र पशुपति घोषले मन्त्रीबाट राजीनामा दिए।

प्रधानमन्त्री टंकप्रसाद आचार्यले सरकार संचालन गर्न असमर्थता प्रकट गर्दै राजीनामा दिएपछि डा. के. आर्. सिंहको नेतृत्वमा अर्को सरकार गठन भयो। के. आर्. सिंहले भ्रष्टाचार हटाउन केही प्रयत्नहरू गरे। उनले आफ्नै मानहता विशेष प्रहरी विभाग खडा गरे। भूतपूर्व प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीहरूले भ्रष्टाचार गरेको सम्बन्धमा छानबिन गर्ने र कालो बजारी व्यापारलाई नियन्त्रण गर्ने नीति बनाए पनि कुनै काम हुन भने सकेन। प्रशासनमा सर्वत्र भ्रष्टाचार व्याप्त रहेको महसुस गरी प्रधानमन्त्री सिंहले राजाका एक जना मुख्य राजकीय निजी सचिव र अन्य १ सय १७ जना कर्मचारीलाई हटाउन खोजे। त्यसमा पनि उनी सफल हुन सकेनन्। उनी आफैं व्यक्तिगत व्यापारमा पुँजी लगानी गरेको आरोपमा परे। अल्पसमयमै के. आर्. सिंहको सरकार पनि ढल्यो।

त्यसपछि विना प्रधानमन्त्रीको ६ सदस्यीय मन्त्रिमण्डल गठन भयो। यो मन्त्रिमण्डल प्रत्यक्षरूपमा राजाको निर्देशनमा कार्यरत रह्यो।

२०१५ सालको आमनिर्वाचनपछि वी. पी. कोइरालाको नेतृत्वमा नेपाली कांग्रेसको एकलौटी सरकार गठन भयो। यो निर्वाचित सरकारले केही नयाँ काम गर्ने र भ्रष्टाचारलाई निर्मूल पार्ने आशा सवैले गरेका थिए। तर अन्य कुराहरू यथावत् रहे जस्तै भ्रष्टाचार पनि यथावतरूपमा चलि रह्यो। सत्ताको दुरुपयोग गरी भ्रष्टाचार बढाएको आरोपलाई कांग्रेस सरकारले पनि बेहोर्ने पर्यो।

पंचायती शासनको तीस वर्ष

०१७ साल पुस १ गतेदेखि लागू भएर २०४६ साल चैत २६ गतेसम्म टिकेको निरंकुश पंचायती व्यवस्था आफैमा एउटा भ्रष्ट शासन प्रणाली थियो। भ्रष्टाचार, तस्करी र कमिशनका दृष्टिले ३० वर्षे पंचायती शासन “स्वर्णकाल” नै थियो। यो समयमा शासनसत्तामा रहेका वरिष्ठ पंचहरू आफै पनि भ्रष्टाचार, तस्करी र कमिशनमा संलग्न रहेको चर्चाहरू भए। मन्त्रालयहरू, आयोजनाहरू, सामाजिक संस्थाहरू, प्रहरी प्रशासन र खेलकुद परिषदलाई समेत भ्रष्टाचारको अखडा बनाइयो।

विगतमा भएको भ्रष्टाचारलाई दृष्टिगत गरी नियन्त्रित गर्ने नाममा भ्रष्टाचार निवारण ऐन २०१७ को निर्माण गरियो। शुरूमा यो ऐनका कारण डराएर पनि हुनसक्छ, भ्रष्टाचारका घटनाहरू नियन्त्रित भएको अनुमान पनि गरियो। तर त्यो अनुमान वास्तविकतामा आधारित भने थिएन। निरंकुश व्यवस्थाका कारण शासकहरूबाट भएको भ्रष्टाचारलाई सार्वजनिक जानकारीमा ल्याउने हिम्मतको अभावकै कारण २०१७ सालपछिको केही समयसम्म भ्रष्टाचारका घटनाहरू गुपचुप नै रहे। तर केही समयपछि त्यस्ता भ्रष्टाचारका घटनाहरू क्रमशः सार्वजनिक हुन थाले।

पंचायती कालमा भ्रष्टाचारका अनेकौं घटनाहरू भए। त्यस अवधिमा गाउँ स्तरदेखि अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमै हल्ला हुने किसिमका भ्रष्टाचारहरू भएका पाइन्छन् जुन सानादेखि अत्यन्तै ठूला घटनाहरू समेत छन्। त्यस्ता सबै घटनाहरूको वर्णन यहाँ सम्भव छैन। विभिन्न व्यक्ति, निकाय र क्षेत्रबाट भएका भ्रष्टाचारका घटनाहरूमध्ये प्रकृतिगत र प्रवृत्तिगत छनौटका केही घटनाहरू मात्र यहाँ उल्लेख गरिएका छन्।

- २०२१ सालमा ७ जना कर्मचारी भ्रष्टाचारको कारबाहीमा परे। तिनमा एक जना असिस्टेन्ट लिडर तथा असिस्टेन्ट पब्लिक प्रोसिच्युटर, एक जना सरकारी मैनेजर, एक जना मुखिया र एक जना अर्दलीलाई भविष्यमा नोकरीका लागि अयोग्य ठहरिने गरी बर्खास्त गरियो। एक जना सर्वे इन्स्पेक्टरसहित अन्य ३ जनालाई भविष्यमा नोकरीका लागि अयोग्य नठहरिने गरी बर्खास्त गरिएको थियो। पंच शासकहरूसमेतको हात रहेको भनिएको यो भ्रष्टाचारमा कर्मचारी मात्र कारबाहीमा पारिए।

- २०२६ सालमा केही पंचहरूले विदेशी व्यापारीसँग पैसा लिई नेपालीको नाममा स्टेशनलेस स्टिल र सिन्थेटिक टेक्सटाइल कारखाना जस्ता उद्योगको स्थापना गर्ने अनुमति पत्र दिलाए। तर कसैलाई कारबाही गरिएन।

- राष्ट्रिय पंचायतका सदस्यहरूले डलर सुविधामा राष्ट्रलाई ठूलै घाटा पुऱ्याएको चर्चा चल्यो। २०२७ सालमा त्यो “डलर भ्रष्टाचार” चर्चामा आयो। त्यसबारे जनस्तरबाटै विरोध शुरू भएपछि तत्काललाई त्यो डलर सुविधा बन्द गर्ने भनियो।

यसै क्रममा २०१७ सालदेखि नै भूतपूर्व मन्त्री, राष्ट्रिय पंचायत सदस्य तथा उच्चपदस्थ अधिकृतहरूले घर बनाउन, मोटर किन्न लिएको नगद एवं नेशनल ट्रेडिङबाट किस्ताबन्दीमा लिएका मालसामानको करिब ५० लाखभन्दा बढी रकम नतिरेर पचाएको पाइयो। भ्रमण तथा विशेष भत्ताको रूपमा लिएको करिब ६० लाख पनि उनीहरूले पच गरे, जसको कुनै श्रेस्ता नै उपलब्ध भएन। पाँच वर्षदेखि विभिन्न पंचायत तथा वर्गीय संगठनलाई केन्द्रबाट प्रदान गरिएको भनिएको २ करोड रकमको हिसाब नै गायब गरियो।

- २०२८।०२९ सालदेखि ठूला पंचहरूकै संरक्षणमा ठूला होटेलहरूमा विदेशी मुद्राको चोरी बजारी व्यापक भयो।
- २०३० सालमा शंकरलाल केडियाले चामल लाइसेन्स काण्ड मच्चाए। केडियाद्वारा ९६ वटा दरखास्तहरू उनका कारिन्दा र नोकरचाकरको नाममा हालिएका थिए। प्रशासकीय दौडाहाले अभियुक्त केडियालाई गिरफ्तार गरी हिरासतमा लिए पनि आवश्यक कारबाही चलाइएन। चामल काण्डका रूपमा चर्चित यो घटनामा केडियाको पछाडिका शक्ति महापंचहरू नै थिए।
- प्रधानमन्त्री डा. तुलसी गिरीको कार्यकाल २०३३ सालमा भएको गलैंचा काण्ड, पंचायतकालमा ठूला भ्रष्टाचारका काण्डहरूमध्ये नै पर्दछ। गलैंचा अधिकरणको यो काण्डमा ६ करोडभन्दा बढी भ्रष्टाचार भएको थियो र प्रधानमन्त्री गिरीलाई कठघरामा उभ्याउन अस्तिरवार दुरुपयोग निवारण आयोग बाध्य बनेको थियो। यो काण्डमा त्यतिबेलाका अर्थमन्त्री डा. भेषबहादुर थापा पनि संलग्न रहेको बताइन्छ। यस किसिमको अधिकरणको भ्रष्टाचार पंचायती शासकहरूले २०२३ सालदेखि नै अन्य वस्तुहरूमा पनि गर्दै आएका थिए। जुट, दाल, सुठो, जडिबुटी र हस्तकलाका सामानको निकासीमा अधिक विजकीकरण गरी भ्रष्टाचार गर्नमा केही पंच र व्यापारीहरू लाग्दै आएका थिए। अधिक विजकीकरण निर्यातबापत बोनस भाउचर प्राप्त गरी पैठारी मालसामानको बिक्रीबाट लखपति वा करोडपति बन्ने लक्ष्यलाई ती पंच र व्यापारीले पूरा गरे।
- मोरङ जिल्ला पंचायतका सभापति बदीप्रसाद मण्डल र केशरबहादुर बस्नेतले भ्रष्टाचार गरेको आरोपमा विशेष प्रहरी विभागको एक टोलीले बयान लिई जिल्ला पंचायतको आर्थिक वर्ष २०३०।३१ र २०३४।३५ को कागजपत्र जफत गर्‍यो, तर कारबाही भएन।
- २०३४ सालमा “गाई-गध” काण्ड भ्रष्टाचारको चौतर्फी चर्चामा रह्यो। उक्त काण्डमा स्वाद्य कृषिमन्त्री रवीन्द्रनाथ शर्मा र स्वाद्य कृषि सचिव सुरेन्द्रराज शर्माको संलग्नता रहेको आरोपहरू लगाइए।
- शाही नेपाल वायुसेवा निगमले सन् १९७२ मा अमेरिकी बोइङ कर्पोरेशनसँग किनेको पहिलो विमानमा कमिशन खाएको कुरा २०३५ सालमा आएर थाहा भयो। उक्त अमेरिकी कम्पनीले एक अदालत समक्ष विमान बिक्री गराउन शाही नेपाल वायुसेवा निगमका संचालक समितिका सदस्य एवं सल्लाहकारलाई १ लाख २० हजार कमिशन दिएको स्वीकार गरेको थियो।
- कस्तूरीको विना २ सय ७० थान र ७० थान कस्तूरी एक व्यापारीको घरबाट बरामद भयो। व्यापारी फरार भयो। त्यो तस्करीमा जुम्लाका प्रभावशाली पंचहरू संलग्न थिए।

- प्रधानमन्त्री सूर्यबहादुर थापाको नेतृत्वमा रहेको मन्त्रिमण्डलले २०३६ सालमा एक व्यापारीलाई ५ लाख थान सर्पको छाला विदेश निर्यात गर्ने लाइसेन्स दिएको चर्चाले व्यापक प्रचार पायो। उक्त व्यापारीले प्रति सर्प ५ रूपियाँका दरले २५ लाख रूपियाँ कमिशन महापंचहरूलाई बुझाएको बताइन्छ। यो घटना सर्पको छाला तस्करीका नामले चर्चित छ।
 - प्रधानमन्त्री थापाकै कार्यालयमा कराडौँ रकमको वन विनाश काण्ड र काठको तस्करी काण्ड भएको आरोप २०३७ सालमा खुलामंचको भाषणमै कांग्रेसका नेताहरूले लगाए। उनीहरूका अनुसार ती दुवै काण्ड जनमत संग्रहमा निर्दललाई जिताउने उद्देश्यले भएका थिए।
- यही समयदेखि शुरू भएको मूर्ति चोरी-तस्करीमा पनि पंचायती व्यवस्थालाई प्रभावशाली र अन्यन्तै जिम्मेवार ठाउँका व्यक्तिहरू समेत संलग्न रहेको पाइयो। काठमाडौँ, ललितपुर, भक्तपुर, रम्जुवालगायन् ठाउँका मन्दिर तथा गुम्बाहरूमा रहेका ऐतिहासिक एवं बहुमूल्य मूर्तिहरू विदेश पुर्‍याइए।
- लोकेश्वरबहादुर चन्द प्रधानमन्त्री रहेको बेला २०४० सालमा बाँड ७२७-२०० खरीद सम्बन्धमा अनियमित काम भएको आरोप लगाइयो। “बाँड काण्ड” का रूपमा चर्चित यो काण्डमा कोटेशन माग्दा रीत नपुर्‍याई नियमविपरीत निर्णय गरिएको थियो। पर्यटन राज्यमन्त्री दीपक बोहरा, पर्यटन सचिव तेजबहादुर प्रसाई, महाप्रबन्धक अनुपशमशेर राणालगायतका व्यक्तिहरू यो काण्डमा संलग्न रहेको भनी आरोपित बने। प्रधानमन्त्री चन्दकै कार्यकालमा एक अरब डलर ऋणसम्बन्धी मामिला पनि “डलर काण्ड” को रूपमा बहुचर्चित हुन पुग्यो।
 - राष्ट्रिय पंचायत सदस्य चन्द्रबहादुर बुढा २०४३ सालमा ३ किलो सुन तस्करीमा त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलमा रंगहात पक्राउ परे। उनी सुन बुढाको नामले चर्चित भए।
 - प्रधानमन्त्री मरीचमान सिंहको कार्यकालमा पनि भ्रष्टाचार र तस्करीका थुप्रै घटनाहरू भए। प्रहरी महानिरीक्षक दिलबहादुर लामा पदमा रहँदा बजेट रकम हिनामिना गरेको, प्राचीन मूर्ति चोरी निर्यातमा संलग्न रहेको, तस्करीहरूलाई संरक्षण दिई कमिशन खाने गरेको र अन्य भ्रष्टाचार गरेको आरोपमा २०४४ साल असारमा गिरफ्तार गरिए। लागूपदार्थको कारोवार र तस्करीको गिराहका गिरिधारी शर्माले महापंच जांगमहर श्रेष्ठ र दिलबहादुर लामाको नाम पोलैपछि यो घटना गम्भीर बन्न पुगेको थियो।

त्यसै क्रममा तत्कालीन श्री ५ धीरेन्द्रका अंगरक्षक भरत गुरूङ गिरफ्तार गरिए। तत्काल गुरूङको घर

खानतलासी गर्दा १५ लाख ९८ हजार नेपाली रूपियाँ, ६ हजार ८ सय अमेरिकी डलर, न्यूयोर्क बैंकको चेक, विदेशी बैंकमा रकम जम्मा गरेको कागजात, माफिया ग्याङको ठेगाना तथा काँड नम्बरहरू, ९० ग्राम हिरोइन, ९५ ग्राम ब्राउन सुगर आदि अवैध चिजहरू फेला परेका थिए।

- गृहमन्त्री प्रकाशबहादुर सिंहले २०४४ साल भदौ २ गते राष्ट्रिय पंचायतको बैठकमा बोल्दै लागू पदार्थ, सुन तस्करी र विदेशी मुद्रा तस्करीमा संलग्न केही व्यक्तिहरूको नाम जानकारी गराए। उनले गराएको यो जानकारी पक्राउ गर्न बाँकी रहेका तस्करीहरूलाई भगाउने सुरक्षा कवच बन्न पुग्यो। विजय धारिवाल, राधेश्याम सर्राफ आदि तस्करीहरू तत्काल भाग्न सफल भए। उनीहरूलाई भगाउने गृहमन्त्री सिंहकै हात रहेको चर्चा चल्यो।
- महापंचहरूको संरक्षणमा विभिन्न अनियमित कार्यमा संलग्न १ सय ७० जना कर्मचारी २०४४ साल मंसिर १ गते कारवाहीमा परे। कारवाहीका क्रममा निष्काशनमा पर्नेमा उच्चपदस्थ कर्मचारीहरू समेत थिए। तिनमा देवबहादुर रायमाझी, कमलभक्त राजभण्डारी, चित्रदेव भट्ट, हेमराज ज्ञवाली, श्रीरंग पाठक, गुणानन्द ठाकुर, तीर्थबहादुर प्रधान, प्रकटमान सिंहलगायत थिए, तर कर्मचारीमाफत फाइदा लिने महापंचहरू कोही पनि कारवाहीमा परेनन्।
- करिब ४५ करोडको लागतमा निर्माण भएको कोशी पम्प नहरको भ्रष्टाचारमा जलस्रोत मन्त्री हरिवहादुर बस्नेतको संलग्नता रहेको चर्चा पत्रपत्रिकाले गरे।
- नियमविपरीत काठ वितरण गरेको र जंगल फडानी गरेको अभियोगमा अख्तियार दुरुपयोग निवारण आयोगद्वारा पूर्व वनमन्त्री हेमबहादुर मल्ललाई २०४५ जेठमा गिरफ्तार गरियो। उक्त काण्डमा दुई राज्यमन्त्री फत्तिसिंह थारू र निरञ्जन थापा तथा राष्ट्रिय पंचायत सदस्य मुकुन्दबहादुर बस्नेत र वीरेन्द्रकुमार पोखरेलसमेत संलग्न रहेको चर्चा चल्यो।
- नेपाल-भारत व्यापार तथा पारवहन सन्धि नवीकरण हुन नसकेको अवस्थामा २०४५ सालमा थुप्रै युवा पंचहरू नवोदित तस्करीका रूपमा देखापरे। उनीहरूले नेपाल-भारत सीमा नाकाका विभिन्न ठाउँबाट एक रातमा ५० लाखसम्मको सामानहरू तस्करीद्वारा नेपाल भित्र्याएको चर्चा व्यापक चल्यो।
- २०४५ साल जेठ २८ गते ११ करोड मूल्यको १ सय ९५ के.जी. सुन एयर कार्गोमिज फेला पर्यो। सहायक मन्त्री उत्तम पुनका ससुरा आइतसिंह गुरूङ र साला युक्तबहादुर गुरूङ गिरफ्तार भए। युक्तबहादुर गुरूङको वयानले उक्त सुन काण्डमा सहायक मन्त्री पुनलाई पनि मुछेको थियो तर उनीमाथि कुनै कारवाही गरिएन।

- यसै वर्ष कुलेस्वानी परियोजनाको दोस्रो चरणको ठेकेदारलाई जलस्रोत मन्त्री यादवप्रसाद पन्तले निर्धारित रकमभन्दा ९ करोड बढाएर ठेक्का दिएको आरोप लगाइयो। यो भ्रष्टाचार काण्डमा मन्त्री र प्राधिकरणका कर्मचारीहरू संलग्न रहेको चर्चा चल्यो।
- सरकारको नीति तथा कार्यक्रमका सम्बन्धमा २०४५ साल असार १९ गते राष्ट्रिय पंचायतमा बोल्दै राप्स रवीन्द्रनाथ शर्माले प्रधानमन्त्री मरीचमान सिंहद्वारा दुई राप्सलाई ३/३ लाख रूपैयाँ खुवाएर अविश्वास प्रस्ताव असफल गराउन लागेको बताए। राप्स शर्माले भने- "एक हजारका नोट, एक लाखको बिटो, जम्मा ६ वटा, ३/३ बिटाका दरले २ जनालाई बाँडियो। हामी किनबेचका वस्तु हाँडौं। प्रधानमन्त्रीले आफूविरुद्धको अविश्वास प्रस्तावको फेस गर्नुपर्दछ, हाउसको विश्वास प्राप्त गर्नुपर्दछ।"
- २०४५ सालमै भ्रष्टाचार एवं तस्करी काण्डमा चर्चित राप्स भीमप्रसाद गौचनलाई १२ वर्षको जेल सजाय सुनाइयो। उनी राप्सबाट निष्काशित भए।

यसरी पंचायती शासनकालमा भ्रष्टाचार र तस्करीका अनेकौं घटनाहरू भए। ती घटना पंच र महापंचहरूकै संरक्षण वा संलग्नतामा हुने गरेका थिए। कुनै काण्ड सार्वजनिक भैहालेको स्पष्टमा कुनै एक जना व्यक्तिलाई कारवाही गरेको देखिएर महापंचहरू आफू सुरक्षित रहन्थे। शक्तिशाली र पहुँचवाला व्यक्तिले जे गरे पनि हुने र उसलाई कारवाही पनि नहुने स्थितिको विकास त्यो समयमा गराइएको थियो। अनेकौं काण्डमा चर्चामा आएका शरदचन्द्र शाहलाई कुनै कारवाही नचलाउनुले नै त्यो कुराको पुष्टि हुन्छ।

बहुदलीय व्यवस्थाको पुनर्स्थापनापछिको नौ वर्ष

तस्करी, भ्रष्टाचार र कमिशनको स्वर्णकालको रूपमा राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा बदनाम बन्न पुगेको पंचायती शासन २०४६ सालको संयुक्त जनआन्दोलनबाट ढल्यो। जनआन्दोलनको सफलतापछि बहुदलीय व्यवस्थाको स्थापना भयो।

बहुदलीय व्यवस्थाको स्थापनापछि २०४७ साल वैशाख ६ गते नेपाली कांग्रेसका अध्यक्ष कृष्णप्रसाद भट्टराईको नेतृत्वमा वाममोर्चासमेत संलग्न अन्तरिम मन्त्रीमण्डल गठन भयो। प्रजातान्त्रिक संविधानको निर्माण गर्ने, पंचायतकालीन अपराधी तथा भ्रष्टाचारीलाई कारवाही गर्ने र आमनिर्वाचन सम्पन्न गराउने जिम्मेवारी यो सरकारको थियो। अन्य जिम्मेवारी सम्पन्न गरे पनि पंचायतकालीन अपराधी तथा भ्रष्टाचारीलाई कारवाही गर्ने जिम्मेवारी अन्तरिम सरकारले पूरा गर्न सकेन। उल्टै अन्तरिम सरकारका केही मन्त्री भ्रष्टाचारमा संलग्न रहेको चर्चा पत्रपत्रिकाले गरे।

२०४८ साल वैशाखमा सम्पन्न आमनिर्वाचनपछि नेपाली

कांग्रेसको एकमना सरकार गठन भयो। त्यो सरकारको गठनको लगत्तै केही मन्त्रीलाई भ्रष्टाचारमा संलग्न रहेको आरोप लगाइयो। सरकारले जनआन्दोलनको भावनाअनुरूप भ्रष्टाचार निर्मूल गर्नुको सट्टा आफैं भ्रष्टाचारी बन्न पुगेको बताउँदै प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाको मन्त्रिमण्डलका एक मन्त्री जगन्नाथ आचार्यले राजिनामा गर्नुभयो। प्रत्येक मन्त्रालयमा भ्रष्टाचार छ भनेकै आधारमा कोइराला मन्त्रिमण्डलकै कृषि मन्त्री शैलजा आचार्य राजिनामा गर्न बाध्य बन्नुभयो।

प्रधानमन्त्री कोइराला शाही नेपाल वायुसेवा निगमसँग सम्बन्धित दिनेश धमिजा काण्डसँग प्रत्यक्षरूपले नै मुछिएको चर्चाहरू भए। धमिजा काण्डमा उहाँको ठाडो आदेशबाट शाही नेपाल वायुसेवा निगमलाई करिब १० करोड हानि नोक्सानी पुर्‍याएको कुरा उदयो। त्यसरी नै उहाँले आफ्ना ज्वाइँ जर्मन नागरिक जोस्टलाई युरोपका लागि शाही नेपाल वायुसेवा निगमको ठेकेदार बनाएको र निज जोस्टले निगमलाई घाटा पारी करिब ४० करोड हात पारेको आरोप लगाइयो।

उद्योगपति मोहनगोपाल स्वतान २०५० साल भदौमा गिरफ्तारीमा परे। उनीमाथि राजस्व अनुसन्धान महाशाखाले नेपाल राष्ट्र बैंकको अनुमति विना नेपाल बैंक लिमिटेड र हडकडस्थित इण्डोस्वेज बैंकमा अनियमित ढंगले विदेशी मुद्राको खाता खोलेको अभियोग लगाएको थियो। स्वतानलाई २०५० साल भदौ २१ गते काठमाडौँ जिल्ला अदालतले १२ करोड ४० लाख ४६ हजार ३ सय ६० रूपैया धरोटी लिई तारेस्वमा छाड्यो। सरकारले स्वतानमाथि मुद्दा लगाई पछि आफैँले उक्त मुद्दा स्वारेज गर्नुले केही मन्त्री र नेतासमेत कमिशनबाट प्रभावित बन्न पुगेको टिप्पणीहरू भए। त्यस्तै पंचायती शासनमा समेत अपराधी ठहर गरी कारवाही चलाइएका भरत गुरूडलाई पनि दण्ड सजाय मिनाहा गरी १ सय २८ रोपनी जग्गालगायतको सम्पत्ति सरकारले फिर्ता गरेको र त्यो घटना भ्रष्टाचारी एवं नेताबीचको नजिकको सम्बन्धको एउटा उदाहरण रहेको चर्चाहरू भए।

२०५१ साल कार्तिक २९ गते सम्पन्न मध्यावधि निर्वाचनपछि २०५१ साल मंसिर १३ गते मनमोहन अधिकारीको नेतृत्वमा नेकपा (एमाले) को अल्पमतको सरकार गठन भयो। एमाले सरकारको कार्यकालमा लेवीको चिनी र कृषि मल आयात गर्ने सम्बन्धमा अनियमितता भएको चर्चाहरू भए। त्यतिबेला आपूर्ति मन्त्री भएर लेवीको चिनीसम्बन्धी विवादमा पर्नुहुने सी. पी. मैनालीले २०५५ साल माघ ५ गते रजधानीमा आयोजित एउटा कार्यक्रममा बोल्दै पार्टीको तर्फबाट त्यतिबेला सरकारमा बसेर आफूले कमिशन लिएको स्वीकार गर्नुभयो।

एमालेको कार्यकालमै करिब ७ करोडको प्रतीतपत्र घोटाला काण्ड भयो। विशेषगरी प्रकाश टिवडेवाला र आनन्द अग्रवाल जस्ता व्यापारी र सुरेन्द्रलाल राजभण्डारी जस्ता कर्मचारीको मिलोमतोमा भएको यो काण्डमा विभिन्न पार्टीका केही नेताहरूको समेत नाम जोडेर चर्चाहरू भए।

एमालेको अल्पमत सरकारलाई ढालेर २०५२ साल भदौ

२७ गते नेपाली कांग्रेसका नेता शेरबहादुर देउवाको नेतृत्वमा कांग्रेस, गणरा र सद्भावना पार्टी सम्मिलित सरकार गठन भयो। यो सरकारको कार्यकाल राजनीतिक अनैतिकता, भ्रष्टाचार र अनियमितताका दृष्टिले निकै चर्चामा रह्यो।

यो सरकारका कृषिमन्त्री पदममुन्दर लावतीले मलसम्बन्धी भ्रष्टाचारको अभियोगमा मुद्दा खेप्नुपथ्यो भने अमेरिकामा अवैध डलर खाता खोलेको आरोपमा अर्थमन्त्री डा. रामशरण महत राजिनामा गर्न बाध्य बने। सहायक मन्त्री महेन्द्र रायले ५ महिनासम्म मन्त्रालयमा गएर कामै नगरी तलब भत्ता खाए।

प्रतीतपत्र घोटाला काण्डमा राजनीतिक संलग्नता रहेको कुरा गिरफ्तार भैसकेका अभियुक्तहरूलाई देउवा सरकारका केही मन्त्रीले भगाउनुले भने पुष्टि गरेको टिप्पणीहरू गरिए। प्रतीतपत्र काण्डका प्रमुख अभियुक्तद्वय आनन्द अग्रवाल र प्रकाश टिवडेवालाई छानबिन आयोगले प्रतिवेदन बुझाएको पाँचौ दिनको राति गिरफ्तार गरिएको थियो। तर दुवै जनालाई भोलिपल्टै तारखमा छोडियो। उनीहरूलाई तारखमा छोडेको तेस्रो दिन मन्त्रिमण्डलले उनीहरूमाथि कारवाही चलाउने निर्णय गर्यो। त्यसको लगत्तै अभियुक्तहरू फरार भए। उनीहरूलाई भगाउन गृहमन्त्री खुमबहादुर खड्कालगायतकै हात रहेको चर्चाहरू भए। यो घटनाको जनस्तरबाटै व्यापक विरोध शुरू भएपछि सरकार प्रहरीलाई सक्रिय बनाउन बाध्य भएको थियो र प्रहरीले अभियुक्तद्वयलाई दिल्लीबाट गिरफ्तार गरेर ल्याएको थियो।

यो समयमा संस्थानहरूमा राजनीतिक नियुक्ति पाएका संचालकहरूबाट पनि भ्रष्टाचारहरू भए। नेशनल ट्रेडिङ लिमिटेडका संचालकहरूले कीर्ति बिल बनाएर भ्रष्टाचार गरे भने नेपाल आयल निगमका संचालकहरूले जग्गा खरीदमा भ्रष्टाचार गरेको बताइयो।

देउवा सरकारको कार्यकालमा २०५३ साल पुसमा सत्ता टिकाउने र सत्ता गिराउने धीनलाग्दा खेलहरू खेलिए। सांसदहरूको खरीद बिक्री यही समयदेखि शुरू भयो। सांसदहरू मालमोलाइको आधारमा ३३ लाख, २० लाख र १५ लाख रूपैयाँमा किनिएका समाचारहरू पत्रपत्रिकाहरूले प्रकाशित गरे। सांसद मिर्जालालसाद वेगलाई आफ्नो पक्षमा पार्नका लागि प्रधानमन्त्री निवास बालुवाटारमा २ दिनसम्म धुनेर राखियो। त्यस्तै सांसद भक्तबहादुर शेकायालाई अपहरण गरी भारतको पूर्णिया पुर्‍याएको कुरा त्यतिबेला निकै चर्चित रह्यो। गृहमन्त्री खुमबहादुर खड्का, नेपाली कांग्रेसका सांसद शिवराज जोशी र राजेन्द्रबहादुर शाह तथा प्रहरी महानिरीक्षक अच्युतकुण्ड स्वरेलसमेतको संलग्नतामा सांसद शेकायालाई अपहरण गरी विराटनगर हुँदै भारतको पूर्णियासम्म पुर्‍याएको चर्चा पत्रपत्रिकाले गरि। तर प्राची द्वैमासिकको पूर्णाङ्क १९ मा अपहृत सांसद शेकाया भन्छन्- हुन न मलाई कांग्रेसका सांसद शिवराज जोशी र राजेन्द्रबहादुर शाहले अपहरण गरे भनेर चर्चा चल्यो, चल्यो स्वभाविक हो। म अपहरित हुने कंटाकंटी होइन। म अपहरणबाट डराउने मान्छे होइन। मैले चाहेको भए अपहरण

गरिए पनि म विद्रोह गरी फुत्कर आउन सक्थेँ अथवा मारिथेँ।

२०५३ साल पुसमा अविश्वास प्रस्तावलाई विफल बनाउनका लागि मन्त्रीहरू स्वयं नै अनैतिक एवं घृणित खेलहरूमा लागे। देउवा मन्त्रिमण्डलमा राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टीबाट संलग्न रहेका पाँच जना मन्त्रीहरू बालाराम घर्तीमगर, शान्तिशमशेर राणा, बुद्धिमान तामाङ, विष्णुविक्रम थापा र महेन्द्र राय एकै पटक विगामी भएको बहाना बनाएर बैकक गए। उनीहरूलाई राष्ट्रको टुकुटीबाट २/२ हजार अमेरिकी डलर दिइएको थियो। यो घटना प्रधानमन्त्री शेरबहादुर देउवासमेतको संलग्नतामा हुन गएको थियो। यस्तै सांसद खरीद बिक्रीका क्रममा कहिले सरकारको पक्षमा र कहिले विपक्षमा लाग्ने सांसदहरूमा ज्योतिन्द्रमोहन चौधरी, राजीव पराजुली, प्रेमबहादुर भण्डारी, शान्तिशमशेर राणा, अनिस अन्सारी, मोतिप्रसाद पहाडीलगायतको नाम चर्चामा रह्यो। यस्ता चर्चामा रहनेहरूमा पूर्व पञ्च एवं स्वतन्त्र सांसदहरू नै देखिए। नेपाली कांग्रेस र नेकपा (एमाले) का सांसदहरू भने त्यस्तो बिक्रीको घटनामा संलग्न भएको पाइएन। तर सत्तामा जाने र सत्ताबाट नहट्ने खेलमा जनआन्दोलनकारी यी दुवै पार्टीबाट पनि स्वच्छ र शोभनीय भूमिका पूरा नगरिएको चर्चाहरू भए। यिनै पार्टीका केही नेताबाट सांसदहरूलाई खरीद बिक्री मात्र हैन, सुरासुन्दरी उपलब्ध गराएर आफ्नो पक्षमा तान्ने जस्ता कामहरू समेत भएका टिप्पणीहरू सार्वजनिकरूपमै भए।

२०५३ साल फागुनको अन्तिम साता देउवा सरकार ढलेपछि राप्रपाका लोकेन्द्रबहादुर चन्दको नेतृत्वमा एमाले र सद्भावना पार्टी सम्मिलित सरकार बन्यो। यो सरकार तत्त्वर भ्रष्टाचारीहरूका लागि निकै उर्वर बनेको चर्चाहरू गरिए। अर्थमन्त्री रवीन्द्रनाथ शर्मा र सरकारमा एमालेको नेतृत्व गर्नुहुने उपप्रधानमन्त्री एवं गृहमन्त्री वामदेव गौतम स्वयं नै भ्रष्टाचार र सुन तस्करीमा संलग्न रहेको आरोपहरू लगाइए। मन्त्रीहरूले तस्करी र कमिशनखोरहरूलाई त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल र अन्य महत्वपूर्ण भन्सार नाकाहरू ठेक्कामा दिएर एकमुष्ट कमिशन खाने गरेको बताइयो। पंचायती शासनकालमा तस्करी र भ्रष्टाचारमा मुछिएका व्यक्तिहरूको चहलपहल बढ्नु र तिनै व्यक्तिहरूको इशारा एवं नियन्त्रणमा त्यो सरकारलाई हिँडाउने प्रयास गरिनुले त्यस्ता चर्चाहरू अपत्यारिला ठान्न पनि सकिने। एमालेको तर्फबाट त्यो सरकारमा जाने केही मन्त्रीसमेत पंचायतकालीन तिनै खराब व्यक्तिहरूको प्रभावमा परेको कुरा एमालेकै नेताहरूले व्यक्त गर्न थाले।

एमाले-राप्रपाको उक्त सरकारलाई सात महिनामा ढालेर २०५४ असोजमा पुनः कांग्रेस-राप्रपाको सरकार गठन भयो। राप्रपा अध्यक्ष सूर्यबहादुर थापाको नेतृत्वमा बनेको त्यो सरकार भ्रष्टाचार र तस्करीकै कारण निकै चर्चामा रह्यो। नेपालमा यसअघि कहिल्यै नभएको भयावह सुन तस्करी यही सरकारको समयमा हुन पुगेको कुरा सत्तारूढ पार्टी नेपाली कांग्रेसभित्रैबाट उठ्यो। “राज्यसत्ताले तस्करहरूसँग अंकमाल गरेको छ” भनेर कांग्रेसी सांसदहरूले नै संसदमा आवाज उठाउनुले पनि सुन

तस्करीको डरलाग्दो अवस्थालाई प्रष्ट्याउँछ।

२०५४ चैतको अन्त्यमा प्रधानमन्त्री थापाले राजिनामा दिएपछि कांग्रेस सभापति गिरिजाप्रसाद कोइरालाको नेतृत्वमा नेपाली कांग्रेसको अल्पमतको सरकार बन्यो। चार महिनापछि त्यो सरकारमा एमालेबाट फुटेर बनेको नयाँ पार्टी नेकपा (माले) सम्मिलित भयो। कांग्रेस-मालेका केही मन्त्रीहरू भ्रष्टाचारका विभिन्न घटनामा संलग्न रहेको चर्चाहरू पत्रपत्रिकाले गरे। ती घटनामा मन्त्रिमण्डलमा नरहंका सत्तारूढ पार्टीका नेताहरूको नामसमेत जोडेर चर्चाहरू भए। त्यस्ता विभिन्न घटनामध्ये शाही नेपाल वायुसेवा निगमको “चेज एयर काण्ड” राजनीतिक भ्रष्टाचारका दृष्टिले आम चर्चा र चासोको घटना बन्न पुग्यो।

चेज एयर काण्ड

पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय अन्तरगतको शाही नेपाल वायु सेवा निगमले भाडामा लिएको युगोस्लाभियाको विमानको करार अवधि समाप्त हुने भएपछि निगमले नयाँ विमान भाडामा लिनका लागि टेण्डर आह्वान गर्‍यो। विमान भाडामा लिने निगमको शर्तमुताविक १० वटा टेण्डर दाखिल भए। तर निगमको व्यवस्थापनले ती टेण्डरहरू रीतपूर्वकको नभएको भनी खारेज गर्‍यो।

निगमको अन्तर्राष्ट्रिय उडानमा रहेको युगोस्लाभियाको विमान आफ्नो करार अवधि समाप्त भएपछि र निगमले थप समयका लागि भाडामा लिने चासो पनि नदेखाएपछि उक्त विमान फर्कियो। निगमसँग अन्तर्राष्ट्रिय उडानको विमान नै बाँकी रहैन। भनिन्छ- शानेवानिको व्यवस्थापनले यो समस्या जानी बुझिकन खडा गरेको थियो। निगमको व्यवस्थापन गम्भीर संकट देखाएर आफूले चाहने अनुसर र आफूले इच्छाएको कम्पनीसँग स्वार्थ मिलाएर विमान भाडामा लिन चाहन्थ्यो।

व्यवस्थापनको उद्देश्य अनुरूप नै संचालक समितिको बैठक डाकियो। बैठकले विमान भाडामा लिने सम्बन्धमा सम्भावित कम्पनीहरूसँग कुराकानी गर्ने अधिकार अध्यक्ष हङकङ रानालाई दियो तर अन्तिम निर्णय गर्ने अधिकार भने संचालक समितिमै रहेको निर्णय गर्‍यो। तर समितिको निर्णयविना नै अमेरिकाको चेज एयर कम्पनीसँग ६ महिनाका लागि बोइङ-७५७ विमान मासिक ७ लाख ८३ हजार ७ सय २५ अमेरिकी डलरमा भाडामा लिने सम्झौता २०५५ असोज ३१ गते गरियो। त्यो सम्झौता फ्याक्समाफर्नु गरिएको थियो।

त्यसरी सम्झौता गरिएको सार्वजनिक जानकारीमा आइसकेपछि संचालक समितिकै दुई जना सदस्य लोकमानसिंह कार्की र शंकर शर्मा विरोध जनाए। उनीहरूले निगमको संचालक समितिको बैठक नै नबसेको र त्यसरी विमान भाडामा लिने निर्णय पनि नभएको बताए भने सम्झौता अनुरूप निर्धारित समयमा विमान पनि आइपुगेन। विमान आइपुग्नुपर्ने निर्धारित समय गुजिसकेको ५ दिनपछि पर्यटन मन्त्री यमलाल कँडेल र निगमको व्यवस्थापनले ३ दिनभित्र जहाज आइपुग्ने बताए।

तैपनि विमान आएन। ३ दिनपछि शाही नेपाल वायु सेवा निगमलाई विमान उपलब्ध गराउन नसक्ने पत्र चेज एयर कम्पनीले पठाएपछि यो घटना गम्भीर बन्न पुगेको थियो। घटना यस कारण गम्भीर बन्न पुगेको थियो कि सम्झौता अनुरूप ७ लाख ८३ हजार ७ सय २५ अमेरिकी डलर निगमले भुक्तानी गरिसकेपछि सम्बन्धित कम्पनीले विमान उपलब्ध गराउन नसक्ने कुरा बताएको थियो र निगमको करोडौं रकम डुब्ने सम्भावना स्पष्ट बताएको थियो।

निगमले ३ लाख अमेरिकी डलर चेज एयरको नाममा पठाएको थियो भने ४ लाख ८३ हजार ७ सय २५ अमेरिकी डलर हर्जोग ग्रेडाल्ड भन्ने व्यक्तिको नाममा पठाएको थियो। चेज एयरले निगमलाई प्रेषित गरेको विवरणमा उल्लेखित १० जना कर्मचारीमा हर्जोग ग्रेडाल्ड भन्ने नाम समावेश नभएको अवस्थामा निगमले उक्त व्यक्तिको नाममा त्यति धेरै रकम किन पठायो ? यहीँबाट सो घटनामा अनियमितताको शंका उत्पन्न हुन पुगेको थियो।

शाही नेपाल वायु सेवा निगमका कानूनी प्रतिनिधिले संयुक्त राज्य अमेरिकाको न्यूयोर्कस्थित साउथर्न डिस्ट्रिक्ट कोर्टसमक्ष चेज एयरबाट रकम भराइपाउन उजुरी गरेअनुसार कोर्टको निर्णयबमोजिम ३ लाख अमेरिकी डलर फिर्ता पाएको निगमले जनाएको छ। यद्यपि निगमले विमान भाडामा लिने सम्बन्धमा गरेको गलत ढंगको सम्झौता र निगमको ४ लाख ८३ हजार ७ सय २५ अमेरिकी डलर अझै पनि फिर्ता हुने सम्भावना नदेखिएकाले कानूनी एवं आर्थिक दृष्टिले यो घटना त्यत्तिकै हराउने स्थिति छैन।

अधिवक्ता टीकाराम भट्टराईका अनुसार शानेवानिको व्यवस्थापनले चेज एयरसँग गरेको सम्झौता नै त्रुटिपूर्ण छ। उक्त सम्झौतामा प्रशस्तै त्रुटिहरू रहेका छन्। जस्तो-

- एक लाखभन्दा माथिको आर्थिक कारोवार गर्दा श्री ५ को सरकारको आर्थिक नियमावलीबमोजिम अनिवार्यरूपमा टेण्डर वा कोटेशन आह्वान गरी निर्णय गर्नुपर्नेमा सो गरिएको छैन।
- सम्झौतापत्रमा सम्झौताबमोजिमको कार्य सम्पन्न नगर्ने पक्षले पीडित पक्षलाई क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने प्रावधान राख्ने सामान्य प्रचलनको विपरीत यो प्रावधान नै राखिएको छैन।
- संस्थाले सम्झौता गर्दा सम्बन्धित संस्थाको आधिकारिक निर्णय गर्नुपर्नेमा संचालक समितिको निर्णयविना सम्झौता गरिएको छ।
- बैंक ग्यारेण्टी राखेको वा जम्मा गरेको आधिकारिक कागजात प्राप्त गरेपछि मात्र सम्झौतामा हस्ताक्षर गर्नुपर्नेमा सो गरिएको छैन।
- जहाज नेपाल भूमिमा अवतरण भएपश्चात् मात्र अग्रिम रकम भुक्तान गर्नुपर्नेमा जहाज आउने ग्यारेण्टी नै नभैकन रकम भुक्तान गरिएको छ।
- चेज एयर केवल बोकर हो जहाजधनी होइन।

वास्तविक जहाजधनीले चेज एयरलाई शानेवानिसँग सम्झौता गर्ने अनुमतिपत्र नै दिएको देखिँदैन।

- सम्झौतामा विवाद आएमा वेलायतको एउटा कम्पनीले मध्यस्थता गर्ने प्रावधान राखिएको छ जर्वाक उक्त कम्पनीको सहमतिपत्र सम्झौतासाथ पेश गरिएको छैन। जसले गर्दा उक्त कम्पनीले यो विवाद म हेर्न सकिदैन भन्ने प्रबल सम्भावना छ।
- संसारमै नभएको चलन नेपालीहरूको प्रतिष्ठामा नै आँच आउने गरी एउटा सरकारी संस्थाले एउटा ब्रोकरसँग फ्याक्समार्फत् सम्झौता गरेको छ।

यसरी नियमविपरीत सम्झौता गरिनु र निगमको फण्ड ५ लाख अमेरिकी डलर असम्बन्धित एवं अज्ञात व्यक्तिलाई भुक्तानी दिनुलाई ठूलै भ्रष्टाचार काण्डको रूपमा लिइएको छ। यो काण्डमा पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्री यमलाल कँडेल, निगमका अध्यक्ष हडकड राना, संचालकहरू गजेन्द्र श्रेष्ठ, अच्युत गौतमलगायत् संलग्न रहेको आरोप विभिन्न पक्षबाट लगाइएको छ।

शानेवानिको यो काण्डका बारेमा प्रतिनिधिसभा सार्वजनिक लेखा समितिले समेत एउटा उपसमिति गठन गरी छानविन गरेको थियो। सांसद हृदयेश त्रिपाठीको संयोजकत्वमा गठित छानविन उपसमितिले दोषीहरूलाई कारवाही गरी निगमको रकम सम्बद्ध व्यक्ति वा पक्षबाट असुलउपर गर्नुपर्ने ठहर गरेको छ। उपसमितिले बुँदागतरूपमा दिएको ठहर यस्तो छ-

- चेज एयर प्रकरणमा ७ लाख ८३ हजार ७ सय २५ अमेरिकी डलर बराबरको नेपाली रूपैयाँ अपचलन भएकाले उक्त रकम संचालकहरूबाट असुलउपर गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- उक्त कम्पनीसँग सम्झौता गर्दा प्रचलित ऐन कानूनविपरीत गरेको देखिन्छ।
- निगमको संचालक समिति गैरजिम्मेवार र अयोग्य भएकाले सरकारले कडा कारवाही गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- निगमको व्यवस्थापन गैरजिम्मेवार भएकाले बैंक ग्यारण्टीविना नै अग्रिम रकम भुक्तान गरेको देखिन्छ।
- उक्त सम्झौता गर्दा पर्यटन मन्त्रालयसमेतले लापरवाही र हेलचेक्र्याई गरेकाले मन्त्रालयको पनि संलग्नता देखिन्छ।
- विमान समयमै नआएको कारणबाट निगमलाई अप्रत्यक्षरूपमा भएको करोडौंको हानि नाक्सानीको जिम्मा संचालकहरूले लिनुपर्दछ।
- नेपाल राष्ट्र बैंक र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक विशालवजार शाखा पनि विदेशी मुद्रा अपचलन गराउने कार्यमा संलग्न भएकाले तिनीहरूलाई पनि सरकारले कडा कारवाही गर्नुपर्ने देखिन्छ।

यसरी प्रतिनिधिसभाको सार्वजनिक लेखा समितिले समेत यो घटनालाई ठूलै भ्रष्टाचार काण्ड ठहर गरेको छ। तर यस सम्बन्धमा सरकारले कारवाही अगाडि बढाएको देखिएको छैन।

अधिवक्ता टीकाराम भट्टराईले २०५५ साल कार्तिक २६ गते यो काण्डको अनुसन्धान गरी दोषीहरूलाई भ्रष्टाचार ऐन २०१७ बमोजिम, कारवाही गरिपाउँ भनी अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोगमा उजुरी दर्ता गर्नुभएको थियो। तर सो आयोगले पनि कुनै कारवाही शुरू गरेको सार्वजनिक जानकारीमा आएको छैन। सरकार वा सम्बन्धित नियकाले यो काण्डको छानविन तथा कारवाहीका लागि कुनै चासो नदेखाएकोमा थप आशंकाहरू उत्पन्न हुन पुगेका छन्।

सांसदहरूको औषधोपचार काण्ड

संसदीय प्रजातन्त्रमा संसद र सांसदहरूको गरिमा र प्रतिष्ठा वेग्ले छ। राष्ट्र र जनताप्रति अत्यन्तै जिम्मेवार हुने भएकैले संसद र सांसदहरू प्रतिष्ठित मानिन्छन्। तर केही सांसदको अनियमित कामका कारण संसद र सांसद नै बटनाम हुन पुगेका छन्। केही सांसदबाट यस्ता गलत काम पनि भए, जुन कामहरू राजनीतिक भ्रष्टाचारभन्दा भिन्न छैनन्। “कानून” द्वैमासिकका अनुसार नेपालको विगतको संसदमा केही सांसदले यस्तासम्म काम पनि गरे, जुन एउटा इमान्दार नागरिकलाई सुन्दैमा लाज लाग्छ। जस्तै-

- थाइल्याण्डमा वेयरा र ट्याक्सी ड्राइभरलाई टिप्स दिएको भनी हजारौं रूपैयाँ भुक्तानी लिने काम एक सांसदले गरे।
- वालाजुबाट किनेको चूर्णभण्ड भनी रु. ८० हजार भुक्तानी लिने काम एउटी महिला सांसदले गरिन्।
- प्राकृतिक चिकित्सालयमा उपचार गराएको भनी एक सांसदले रु. ४५ हजार भुक्तानी लिए।
- एक सांसदले चूर्णभण्ड किनेको भनी रु. ३८ हजार भुक्तानी लिए।
- अर्का एक सांसदले शुल्कवापत ६ हजार पर्ने र ब्रह्मनालमा सुताएपछि दिइने ३ वटा इन्जेक्सनको रु. १८ हजार भुक्तानीका लागि माग गरे।
- राष्ट्रिय सभाका एक सांसदले चूर्ण किनेको भनी रु. १८ हजार भुक्तानी लिए।
- एक सांसदले २ क.जी. तौलको ४ शिशो हर्लक्सको भुक्तानी संसदबाट लिए।
- ५६ बोतल स्लाइन पानी किनेको भनी एक सांसदले रकम भुक्तानी लिए।
- पूर्वका एक सांसदले दुर्गम गाउँको एउटा स्वास्थ्य चौकीबाट रु. ५० हजारको औषधी किनेको भनी रकम भुक्तानी लिए।
- महिलाले सुत्केरी हुँदा खाने औषधीको विल पेश गरी एक पुरुष सांसदले रकम भुक्तानी लिए।
- एक सांसदले दैनिक ३ हजार तिर्नुपर्ने अस्पतालको कोठाको विल र रु. ९० तिरेर औषधी खर्च रु. १ हजार ५ सय भुक्तानी लिए।
- केही सांसदले संसदको दुई बैठकवीचको खानी एक

- दिन जिल्ला पुगेर आएको भनी रु. १० हजार दावी गरे।
- प्रतिपटक रु. ४ हजार शुल्क लिने डाक्टरलाई ६ पटक जँचाएको भनी एक सांसदले रु. २४ हजार भुक्तानी लिए।
 - एक सांसदले विमानस्थलमा गाडी पठाइदिन अमेरिकाबाट फोन गर्दा लागेको खर्च भनी रु. १० हजार भुक्तानी लिए।
 - केही सांसदले गणपुरक संख्या नपुगेकाले निर्णयचाहिँ नभएको अवस्थामा निजामती सेवा ऐन संशोधन विधेयकमा छलफल गर्न वसेको भनी खाना खर्च रु. १० हजार भुक्तानी लिए।
 - मिनरल वाटर खाएको भनी केही सांसदले रु. ४८ हजार भुक्तानी लिए।
 - केही सांसदले खाजा खर्च भनी रु. ७५ हजार भुक्तानी लिए।

सांसदहरूले विभिन्न नाममा अनियमित ढंगले रकम भुक्तानी लिएका यी केही उदाहरण मात्र हुन्। यस्ता घटना विगतका केही सांसदबाट धेरै भए, जसमध्ये अधिकांश सांसदले औषधीको नाममा अनियमित तवरबाट रकम भुक्तानी लिएको पाइएको छ।

प्रतिनिधिसभाको २०५५ साल वैशाख ९ गतेको बैठकमा सार्वजनिक लेखा समितिका सदस्य विरोध स्वतिवडाले मन्त्री परिषदका सदस्य एवं सांसद पदाधिकारी तथा सदस्यहरूले लिएको औषधोपचारसम्बन्धी खर्चको औचित्यता र स्थितिका बारेमा समितिको प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नुभएको थियो। उहाँले बहुदलीय व्यवस्थाको पुनर्स्थापनापछि गठित संसदका सदस्य एवं मन्त्रीहरूको औषधोपचार खर्चको भुक्तानी सम्बन्धमा लेखा समितिले गरेको अध्ययनबाट आर्थिक वर्ष २०४९/५० देखि २०५३/५४ सम्ममा १ करोड ३१ लाख ७२ हजार खर्च भएको बताउनुभयो।

सांसद स्वतिवडाले केही मन्त्रीहरूले विदेशमा गई औषधोपचार गराएको भनी रकम भुक्तानी लिएकोमा मेडिकल बोर्डको सिफारिस नभएको र उपचार गराउँदाको बिल पनि पेश नगरेको जानकारी सदनमा दिनुभयो। उहाँले भन्नुभयो- “बिल भरपाइ पछि पेश गर्ने गरी दिइएका औषधोपचार पेशको रकमहरू पनि बिल भरपाइ पेश नगरी पछि आर्थिक सहायतामा परिणत गरेको देखिएकाले कानूनविपरीत भुक्तानी भएका यस्ता रकमहरू सम्बन्धित मन्त्रीबाट असुलउपर गर्नुपर्ने ठहर समितिले गरेको छ।”

“औषधोपचारसम्बन्धी रकम कानूनविपरीत भुक्तानी दिने प्रक्रिया श्री ५ को सरकारले बन्द गर्नुपर्दछ भन्ने समितिको दृढ धारणा रहेको छ। मन्त्रीहरूले नै कानूनको पालना नगर्ने हो भने अरूले कानूनको पालना गर्लान् भनी अपेक्षा राख्नु अस्वभाविक हुन्छ” सांसद स्वतिवडाले सदनमा जानकारी गराउँदै भन्नुभयो।

समितिको प्रतिवेदनमा उल्लेख भएअनुसार औषधीका नाममा प्रिन्टिङ प्रेसको बिल भुक्तानी भएको छ। अस्पतालको

रेकर्डसँग नमिल्ने प्रेसक्रिप्सनहरूको भुक्तानी भएको छ। प्रेसक्रिप्सनमा उल्लेखित रोगअनुसार औषधी मिलेको छैन। बिल भरपाइबेगर नै पेशको फर्स्यौट गर्ने गरिएको छ। सांसदहरूले श्रीमतीको नाममा समेत औषधी लिने गरेका छन्। औषधीबाहेक कलेजो, हर्लिक्स, जुस, हिटर जस्ता कुराहरू खरीद गरेको भुक्तानीसमेत लिए/दिएको देखिएको छ। एकै दिनमा रु. १२ हजारदेखि रु. १ लाखभन्दा बढीका औषधी खरीदका बिलहरूको भुक्तानी दिएको देखिएको छ। चिन्ताजनक सिकिस्न अवस्थाको बिरामीलाई अस्पतालको बेडमा दिइने फोर्टुम् इन्जेक्सन रोगको डाइग्नोसिस बेगर प्रयोग गर्न सिफारिस गरेको र त्यस्ता बिलहरूको भुक्तानीसमेत सांसदहरूले लिएको देखिएको छ। एक जना सांसदको मञ्जुरीनामा बेगर उपचार रकम अर्कै कुनै व्यक्तिलाई भुक्तानी दिएको घटना पनि समितिको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ।

समितिका सदस्य विरोध स्वतिवडाका अनुसार आर्थिक, पारदर्शिता, स्वच्छ चरित्र र कानूनी शासन प्रजातान्त्रिक शासन व्यवस्थाका अपरिहार्य गुणहरू भएकाले मन्त्री एवं सांसद सदस्यहरूले यी कुरातर्फ विशेष ध्यान दिनुपर्ने ठहर लेखा समितिले गरेको छ। तर सरकार, स्वयं सांसदहरू र सम्बन्धित निकायहरू यसतर्फ सचेष्ट रहेको पाइएको छैन। पजेरो र औषधोपचारको अनियमितताबाट आरोपित बनिरहेका केही सांसदहरू अहिले फेरि रातो पासपोर्ट काण्डमा मुछिन पुगेका छन्।

रातो पासपोर्ट काण्ड

मन्त्री, सांसदलगायत विशिष्ट व्यक्तिले विशेष सुविधाअन्तरगत कूटनीतिक राहदानी (रातो पासपोर्ट) को सुविधा पाउने व्यवस्था रहेको छ। त्यस्ता विशिष्ट व्यक्तिले सामाजिक प्रतिष्ठा, मर्यादा र विश्वासका आधारमा पनि त्यस्तो विशेष सुविधा प्रदान गर्ने गरिएको हो। तर अहिले त्यो सुविधाअन्तरगत प्राप्त कूटनीतिक पासपोर्टको प्रयोगद्वारा विभिन्न तस्करी एवं अवैध कारोबारका घटनाहरू समेत हुन पुगेका छन्। ती घटनाहरूमा समेत केही सांसदहरूको संलग्नता रहेको सार्वजनिक प्रचारहरू भइरहेका छन्।

कूटनीतिक पासपोर्टको अनियमित प्रयोगकै कारण नेपाली कांग्रेसका सांसद हस्तबहादुर मल्ल भारतको नयाँ दिल्लीमा रंगेहात पक्राउ परेका थिए। यही घटनाबाट यो काण्ड बढी चर्चित बन्न पुगेको हो। गृह मन्त्रालयका विशेष सचिव श्रीकान्त रेग्मीको संयोजकत्वमा कूटनीतिक पासपोर्ट दुरुपयोगको कारण पत्ता लगाई रोकथामका लागि सुझाव प्रस्तुत गर्न गठित छानबिन समितिले करिब ५० जना निवर्तमान सांसदहरूले त्यस्तो पासपोर्टको दुरुपयोग गर्नेमा संलग्न रहेको तथ्य पत्ता लगाएको चर्चा पत्रपत्रिकाले गरेको छ। ती ५० जनाभित्र विभिन्न पार्टीका केही प्रभावशाली नेताहरूको नामसमेत रहेको टिप्पणी पनि पत्रपत्रिकाले गर्दै आएका छन्। तर छानबिन समितिको प्रतिवेदन सार्वजनिक भइसकेको भने छैन। यद्यपि विशेष सुविधाअन्तरगत

वितरण गरिएको कूटनीतिक पासपोर्टको दुरुपयोग भइरहेको कुरालाई भने परराष्ट्र मन्त्रालयले समेत सार्वजनिकरूपमै स्वीकार गरिसकेको छ।

२०५५ माघ ६ गते परराष्ट्र मन्त्रालयले एक पत्रकार सम्मेलनको आयोजना गरेको थियो। सो पत्रकार सम्मेलनमा परराष्ट्र मन्त्रालयका सचिव मुरारिराज शर्माले विभिन्न मित्रराष्ट्रका राजदूतावासहरूले पासपोर्ट दुरुपयोगको सूचना दिएको बताउनुभयो। उहाँले “कूटनीतिक पासपोर्ट दुरुपयोग गर्ने धेरै व्यक्तिहरू फेला पनि परिसकेको तर नाम भन्न नमिल्ने” कुरा पनि बताउनुभयो।

सचिव शर्माका अनुसार कूटनीतिक पासपोर्ट वितरणको नीति अत्यन्तै लचिलो छ। सरकारले दिनुपर्छ भनेपछि त्यसलाई परराष्ट्र मन्त्रालयले रोकन मिल्दैन। कानूनी दृष्टिले मन्त्री, सांसद, सरकारका विशिष्ट श्रेणीका कर्मचारी तथा सरकारी स्तरबाट अन्तर्राष्ट्रिय गोष्ठीहरूमा सहभागी हुन जाने व्यक्तिहरूका लागि समेत कार्यक्रम अवधिभरका लागि कूटनीतिक पासपोर्ट दिने गरिएको छ। सम्बन्धित व्यक्ति फर्केपछि त्यस्ता कूटनीतिक पासपोर्ट सरकारलाई नै फिर्ता गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्थामा छ। तर पासपोर्ट कसैले फिर्ता गरेको पाइँदैन। २०३८ सालदेखि नै यो कानूनी व्यवस्था शिथिल हुँदै आएको बताइन्छ।

परराष्ट्र मन्त्रालयका अनुसार राहदानी ऐन २०२४ ले पासपोर्टको दुरुपयोगलाई दण्डनीय अपराध मानेको छ। त्यस्तो अपराध गर्ने व्यक्तिलाई एक वर्ष कैदको व्यवस्था पनि ऐनले गरेको छ। तर पासपोर्टको दुरुपयोग गर्ने कसैलाई पनि कानूनी कारवाही गरिएको घटना नेपालमा छैन। कूटनीतिक पासपोर्ट दुरुपयोगसम्बन्धी प्रतिवेदनलाई समेत सरकारले सार्वजनिक गरिरहेको छैन। तसर्थ रातो पासपोर्ट काण्डका अभियुक्तहरूलाई पनि सरकारले कारवाही गर्दा भन्ने विश्वास जनमानसमा छैन।

राजनीतिक पार्टी र भ्रष्टाचार

नेपालका राजनीतिक पार्टीका केही नेता भ्रष्टाचारी भएको र उनीहरूकै कारण राजनीतिक पार्टीहरू पनि भ्रष्टाचारी बन्न थालेको चर्चाहरू पनि हुँदै आएका छन्। पार्टी कोषका लागि राजनीतिक पार्टीहरूले कमिशन लिने र भ्रष्ट एवं बदनाम व्यापारी उद्योगपतिसँग चन्दा उठाउने मात्र गरेका छैनन्, त्यो पार्टी कोषबाट सांसद स्वरीद विक्री गर्ने र प्रतिस्पर्धी पार्टी फुटाउने कामसमेत गर्ने गरेका छन् भन्ने चर्चा पनि विगतमा भयो।

- २०५५ साल माघ ५ गते एउटा कार्यक्रममा नेकपा (माले) का नेता सी.पी. मैनालीले आफू नेकपा (एमाले) को अल्पमत सरकारमा आपूर्ति मन्त्री हुँदा कमिशन लिएको बताउनुभयो। उहाँले यसअघि “आफूले कमिशन नबुभाएकै कारण पार्टीले आफूलाई मन्त्रीबाट बर्खास्त गरेको” बताउनुभएको थियो।

- राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टीका सूर्यबहादुर थापाले २०५३ सालमा प्रतिनिधिसभाको बैठकमै भन्नुभयो- “एमालेका एक नेताले राप्रपाका ५ जना सांसदलाई किन्न प्रतिव्यक्ति १० लाखका दरले पचास लाख पठाएका थिए। अहिले त्यो ५० लाखको सुटकेश मसँग छ।” थापाले यो कुरा उठाएपछि संसदमै एमालेका सांसदहरूले प्रश्न गरे, त्यो पचास लाख दिने एमाले नेता को हो ?

त्यो प्रश्नको उत्तर थापाले दिनुभएन। उहाँ धेरै समयसम्म यस विषयमा चुपचाप नै रहनुभयो। केही समयअघि “बुधवार साप्ताहिक” को अन्तरवार्तामा थापाले भन्नुभयो- “त्यो पचास लाख पठाउने व्यक्ति अहिले एमालेमा छैनन्।”

- नेपाली कांग्रेसका केन्द्रीय सदस्य तथा भूतपूर्व गृहमन्त्री खुमबहादुर खड्काले नेकपा (एमाले) लाई विभाजन गर्न आफूले ३ करोड रूपैयाँ स्वर्च गरेको सार्वजनिक गर्नुभयो।

सी.पी. मैनालीले मन्त्री भएर कमिशन लिएको स्वीकार गर्दा पनि कारवाहीको कानूनी आधार भएन। सूर्यबहादुर थापाले ५० लाखको सुटकेशको कुरा उठाउँदा पनि त्यो दिन व्यक्ति को हो र कहाँबाट त्यत्रो पैसा आयो भन्ने स्वाजिवन गरेर कारवाही गर्ने कानूनी प्रक्रिया शुरू गरिएन। खुमबहादुर खड्काले एमाले फुटाउन ३ करोड स्वर्च गरेको बताउँदा पनि त्यति धेरै पैसा कहाँबाट ल्याइयो भनेर अनुसन्धान गरी कानूनी कारवाही चलाउने चासोसम्म राखिएन। राजनीतिक भ्रष्टाचारका सन्दर्भमा उल्लेख गरिएका यी तीनवटा प्रतिनिधि घटनाहरू मात्र हुन्। यस्ता घटनाहरू सार्वजनिक हुनेवित्तिकै कानूनी कारवाहीको शुरूवात हुनुपर्थ्यो, तर भएन। कानूनी कारवाहीको प्रक्रिया शुरू नगरेसम्म यस्ता घटना भइरहन्छन्।

राजनीतिक पार्टी र तिनका नेताहरू एकातिर भ्रष्टाचारको विरोध गरिरहेका छन् भने अर्कोतिर तिनै पार्टीका केही नेताहरू अहिले नवधनादयका रूपमा देखा परेका छन्। हिजो राष्ट्र, जनता र क्रान्तिका लागि आफ्नो सम्पूर्ण सम्पत्ति सिध्याएको बताउने नेताहरू अकुत सम्पत्तिका मालिक बन्न पुगेका छन्। राजधानीमा उनीहरूका भव्य महलहरूको निर्माण भएको छ। व्यक्तिगत वा पारिवारिक आर्जन बिना नै नेताहरूले त्यत्रो सम्पत्ति कहाँबाट जोडे ? यो प्रश्नको उत्तर पनि राजनीतिक भ्रष्टाचारमै पुगेर टुगिने गरेको छ।

राजनीतिक संरक्षणमा तस्करी र भ्रष्टाचार

राजनीतिक नेताहरू आफ्नै प्रत्यक्षतः संलग्न रहेको नदेखिने कतिपय तस्करी र भ्रष्टाचारका घटनाहरू समेत उनीहरूकै संरक्षणमा हुने गरेको बताइन्छ। त्यो कुरा सरकारले गठन गरेको छानबिन समितिले नै संकेत गरेको पाइन्छ।

त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल भन्सारबाट हुने तस्करी एवं अवैध घन्डालाई लिएर सरकारले २०५५ साल साउन १९ गते एउटा छानबिन समिति गठन गरेको थियो। गृह मन्त्रालयका

विशेष सचिव श्रीकान्त रेग्मीको संयोजकत्वमा गठित सो समितिले आफ्नो प्रतिवेदन २०५५ असोजमा सरकारलाई बुझाएको थियो। त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलमा अवैध कारोबारलाई रोक्न भन्ने स्वटाइएका गुप्तचर, प्रहरी र कर्मचारी स्वयं नै तस्करीमा संलग्न रहेको कुरालाई प्रतिवेदनले पुष्टि गरेको छ। समितिले घटनासँग सरोकार राख्ने सबैजसो प्रहरी, गुप्तचर तथा अन्य कर्मचारीहरूसँग लिएको बयानलाई प्रतिवेदनमा समावेश गरेको छ।

तस्करीमा संलग्न व्यक्तिहरूलाई हेर्दा र उनीहरूको बयान पढ्दा उनीहरू आफ्नै मात्र शक्तिका भरमा अवैध धन्धामा संलग्न रहेको महसुस गर्ने स्थिति छैन। प्रतिवेदनको समग्र अध्ययनबाट के बुझिन्छ भने त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल भन्सारबाट हुने तस्करीमा “माथि” अर्थात् सत्तासीन शक्तिशालीहरूको अप्रत्यक्ष संरक्षण रहने गरेको छ। तस्करको रूपमा चर्चामा रहेका दीपक मल्होत्राको बयानबाट पनि त्यो कुराको पुष्टि हुन्छ। उनले आफ्नो बयानमा “माथि” को प्रसंग उल्लेख गरेका छन्। त्यो “माथि” भनेको कहाँ हो र को हो भन्ने कुरा उल्लेख गर्नबाट छानबिन समिति आफैँ डराएको देखिन्छ। जहाँबाट छानबिन समिति गठन भयो, त्यहीँ पुगेर बयान लिने अधिकार नहुन सक्छ तर अरूको बयानले संकेत गरेको यथार्थलाई सार्वजनिक गर्न डराउनुले छानबिन समितिको प्रतिवेदन अपूर्ण बन्न पुगेको छ।

नेपालमा राजस्व चुहावटलाई रोक्ने र तस्करी नियन्त्रण गर्ने विषयमा छानबिन गरी राय दिन २०५५ साल वैशाखमा सांसद परि थापाको संयोजकत्वमा संयुक्त संसदीय समिति गठन भएको थियो। सो समितिले पनि राजस्व चुहावट, तस्करी र भ्रष्टाचारमा राजनीतिक नेतृत्व र उच्चपदस्थ कर्मचारीहरू नै जिम्मेवार रहेको ठहर गरेको छ। समितिको ठहरअनुसार राजस्व चुहावट र भ्रष्टाचारका ठूला दोषी अर्थमन्त्री र अर्थसचिव हुन्। समयवधि निश्चित गरेर उनीहरूमाथि कारबाही हुनुपर्छ।

त्यो निष्कर्ष संसदीय समितिले अर्थ मन्त्रालयका चारवटै विभाग (भन्सार, कर, मूल्य अभिवृद्धि कर र राजस्व अनुसन्धान) लगायत राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्र, अर्थ प्रशासनको कार्यसम्पादन, जनशक्ति परिचालन, क्षमता, प्रभावकारिता आदि विषयमा स्थलगत अध्ययन तथा त्यस क्रममा प्राप्त सूचनाहरूको विश्लेषणका आधारमा निकालेको हो। त्यो निष्कर्ष यथार्थमा आधारित हुँदाहुँदै अत्यन्तै गम्भीरसमेत बन्न पुगेको छ।

संसदीय समितिले कर्मचारीको उच्च नेतृत्व तह कमजोर हुन गई भ्रष्टाचारकै जालोमा जकडिन पुग्न र खास संयन्त्र तयार गरी एकातिर चुहावट गर्ने अनि अर्कोतिर ढाकछोप गर्ने षडयन्त्र हुँदै आएको बताएको छ। समितिको भनाइ छ- देशको आर्थिक स्थिति खस्कंदो छ। राजस्वको वृद्धिदर घट्दो छ। चुहावट र भ्रष्टाचारको प्रतिशत बढ्दो छ। अब त भ्रष्टाचार पत्ता लगाउने निकायहरूलाई नै कार्यक्षेत्रमा नपर्ने भन्ने जस्ता तर्क भ्रष्टाचार गर्नेहरूले नै दिन थालेका छन्। राजस्व चुहावट

नियन्त्रण गर्न नसक्नु, राजस्व वृद्धिदर बढाउन नसक्नु, भ्रष्ट कर्मचारीमाथि कारबाही गर्न नसक्नुको एकमात्र कारण उच्च नेतृत्व तह कमजोर हुनु तथा तिनै भ्रष्टाचारीहरूको जालोमा जकडिनुलाई लिन सकिन्छ। हरेक पटक सरकार बदलिँदा राजस्वका कर्मचारीको सेट नै बदलिन्छ। चुहावट र भ्रष्टाचार गर्ने माध्यम नै कर्मचारी हुन्। सत्तारूढ राजनीतिक पार्टी तथा उच्च प्रशासकहरूले राजस्व असुली गर्ने र चुहावट नियन्त्रण गर्ने निकायमा योजनाबद्ध ढंगले कर्मचारी स्थापना गरी एकातिर चुहावट गर्ने र अर्कोतिर ढाकछोप गर्ने षडयन्त्र गरेको पाइन्छ।

समितिका अनुसार अर्थ मन्त्रालयअन्तरगत सबैभन्दा बढी राजस्व उठ्ती हुने भन्सार विभागमा राजस्व चुहावट गर्न अर्थमन्त्री र अर्थसचिवले आफ्ना मान्छेलाई कार्यालय प्रमुख बनाउने गरेका छन्। त्यसका लागि उनीहरूले निजामती सेवा ऐन र नियमावलीलाई अर्कोतिर पन्छाएर अत्यन्तै स्वेच्छाचारी ढंगले काम गर्दै आएका दर्जनौँ प्रमाणहरू समितिलाई प्राप्त भएका छन्।

राजस्व चुहावटको छानबिनसम्बन्धी संसदीय संयुक्त समितिले आफ्नो प्रतिवेदन विघटित प्रतिनिधिसभामा २०५५ साल पुस २९ गते बुझाएको थियो। प्रतिवेदनमा राजस्व चुहावटसम्बन्धी कतिपय घटनाहरू उल्लेख गरी तिनको विस्तृत विवरणसमेत दिइएको छ। प्रतिवेदनले त्यस्ता घटनाहरूमा मन्त्रीहरू नै संलग्न रहने गरेको संकेतसमेत गरेको छ। उक्त प्रतिवेदनमा एउटा उदाहरणको रूपमा २०५४ साल असोज १० र २१ गते गरी ५ वटा रिफण्डिसन गाडी अनियमितरूपले भित्र्याइएको र राजस्व छलेर करोडौँको सुन आयात गरिएको घटना उल्लेख छ। उक्त प्रतिवेदन सार्वजनिक भएपछि सो घटनामा तत्कालीन अर्थमन्त्री रवीन्द्रनाथ शर्मा र गृहमन्त्री बामदेव गौतम तथा खुमबहादुर खड्का संलग्न रहेको चर्चा पत्रपत्रिकाले गरे।

सत्तामुखी राजनीति र भ्रष्टाचारी मनोवृत्ति

मान्छेमा जब इमान्दारिता, परिश्रम, स्वार्थहीनता, त्याग, जनउत्तरदायी भावना, राष्ट्रप्रेम र सादा जीवन उच्च विचार जस्ता कुराहरू समाप्त हुन्छन्, तब ठगी, कमिशन, तस्करी तथा भ्रष्टाचारी मनोवृत्तिको विकास हुन्छ। नेपालमा केही राजनीतिक नेता, कर्मचारी, व्यापारीलगायतमा देखिएको भ्रष्टाचारी मनोवृत्तिको विकास पनि त्यही नै हो।

अधिकांश नेताहरूको आकांक्षा सरकारमा जाने र मन्त्री हुने रहेको छ। मन्त्री हुनु नै सबैभन्दा ठूलो कुरा हो भन्ने भावनाका कारण मन्त्री नपाएको फोकमा नेताहरू आफ्नै पार्टीका विरुद्ध विद्रोहमा उत्रिन पनि थालेका छन्।

मन्त्री हुन चाहनेहरूको पहिलो रोजाई अर्थ मन्त्रालय हुन्छ। अर्थ मन्त्रालय यसकारण रोजिन्छ कि भ्रष्ट मनसाय भएकाहरूका लागि यहाँबाट जति चाहियो त्यति राशि वर्षिन्छ। व्यापारी र उद्योगपतिबाट जति कोसेली माग्यो त्यति भर्छ। लाभदायक भन्सार, करलगायतका कार्यालयहरूमा आफ्नो

तजवीजमा राखिएका कर्मचारीहरूमाफन्त प्राप्त हुने हिस्सा अर्थमन्त्रीको घरमै आइपुग्छ। भ्रष्ट मनसायबाट मन्त्री हुन चाहने तर सकेसम्म श्रम, कानून, संसदीय व्यवस्था, जनसंख्या जस्ता मन्त्रालयप्रति त्यति आकर्षित नहुनुले पनि नेताहरूको मनसाय बुझ्न सकिन्छ।

भ्रष्टाचारका विरुद्ध कडा आवाज उठाउने र प्रभावकारी ऐन कानूनहरू बनाउने जिम्मा लिएका नेपालका सांसदहरू आफैं भ्रष्टाचारलाई कानूनी मान्यता दिने र भ्रष्टाचार गर्ने काममा लागे। सांसदहरूले भन्सार छुटमा विदेशबाट महंगा गाडी फिकाउन पाउने व्यवस्था गरिनु भ्रष्टाचारलाई वैधता प्रदान गरिएको एउटा उदाहरण हो। त्यो निर्णयबाट विगत ३ वर्षमा गष्टले करिब ५० करोडको राजश्व घाटा सहनुपरेको तथ्यलाई सहजरूपमा लिन कुनै पनि देशभक्तले सक्दैन। संसदको चमेना गृहमा भडरहेको भ्रष्टाचारको विरोधमा चुँसम्म नबाल्ने सांसदहरू सार्वजनिक लेखा समितिमा बस्नलाई तँछाड मछाड गर्नु तर अन्य समितिमा रहनका लागि त्यति उत्सुक नहुनुलाई पनि भ्रष्टाचारी मनोवृत्तिकै रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ।

भ्रष्टाचार र सामाजिक धारणा

कानूनी दृष्टिले भ्रष्टाचार आफैंमा एउटा अनैतिक अपराध हो। भ्रष्टाचारले मान्छेलाई कारवाहीको भागीदार मात्र बनाउँदैन, सामाजिकरूपले पतन पनि गराउँछ। कुनै पनि भ्रष्टाचारीलाई एउटा गम्भीर अपराधीको रूपमा कानूनले लिन्छ। तर हाम्रो समाजको साँचाड भने त्यस्तो देखिएको छैन। भ्रष्टाचार भनेको अनैतिक र आपराधिक कार्य हो भन्ने बुझ्दाबुझ्दै पनि नेपाली समाजले कुनै पनि भ्रष्टाचारीलाई व्यवहारमा बहिस्कार गर्न सकेको छैन। रूढी तथा अन्धविश्वासमा निर्दोष एवं निरपराध मान्छेलाई बोक्सीको आरोपमा गाउँबाट लख्दैने वा अमानवीय ढंगले कुटीकुटी मार्ने नेपाली समाज भ्रष्टाचारीहरूको विरोधमा भने केही बोल्दैन। जसरी कानूनले भ्रष्टाचारीलाई नैतिकरूपले पतीत एउटा अक्षय्य अपराधी घोषित गर्छ, त्यसैगरी समाजले पनि त्यस्ता भ्रष्टाचारीलाई घृणा गर्ने, निरस्कार गर्ने र एकलौ पापे काम गर्नुपर्छ। तर नेपाली समाजले अहिलेसम्म त्यसो गर्न सकेको छैन।

भ्रष्टाचारीलाई सामाजिक निरस्कार गर्नुको सट्टा उल्टै हाम्रो समाज भ्रष्टाचारीलाई सम्मान दिन अगाडि बढेको छ। कुनै पनि भ्रष्टाचारीसँग कसैले नाता तोडेको घटना हाम्रो समाजमा छैन। भ्रष्टाचारबाट प्रशस्तै धन सम्पत्ति कमाउनेहरूसँग सम्बन्ध कायम गर्न चाहनेहरूको संख्या बढ्दो छ। कुनै पनि भ्रष्टाचारीसँग नयाँ नाता जोड्दिन भनेर पनि कसैले भन्ने गरेको छैन। वरू भ्रष्टाचारबाट अकुत सम्पत्ति कमाउने भ्रष्टाचारी वा उसको परिवारसँग वैवाहिक सम्बन्ध गाँस्न चाहनेहरूको तँछाडमछाड बढ्दो छ। भ्रष्टाचारी हाँस् वा जोसुकै, छोरी दिनुपर्दा वा छोरी लिनुपर्दा धनवान परिवार नै स्वर्गे प्रचलन र मनोवृत्ति समाजमा बढ्दो छ।

सबैभन्दा ठूलो सम्पत्ति नै हो, जे/जसरी भए पनि सम्पत्ति कमाउने मान्छे ठूलै हुन्छ भन्ने प्रभाव समाजमा विद्यमान छ। त्यसैले भ्रष्टाचार गरेर अपराधी ठहरिएका व्यक्तिलाई पनि समाजले मानप्रतिष्ठा दिइराखेको छ। त्यस्ता भ्रष्टाचारीहरू राजनीतिज्ञ, कर्मचारी, समाजसेवी, व्यापारी, उद्योगपति, वकिल, पत्रकार आदि भ्रष्टाचारलाई कायमै राखेका छन्।

भ्रष्टाचारीलाई जनस्तरबाटै निरस्कृत गर्ने एवं समाजबाट एकल्याउने प्रचलन आमरूपमै शुरू गरिएसम्म र उनीहरू वास्तवमै पतीत र गष्टका जघन्य अपराधी हुनु भन्ने कुरालाई बुझेर समाजले उनीहरूलाई निरस्कार तथा अपमानको व्यवहारिक ढण्ड नदिएसम्म भ्रष्टाचारीहरूको मनोबल कमजोर हुनेवाला छैन। समाजले भ्रष्टाचारीहरूलाई निरस्कृत गर्ने प्रभावकारी अभियान शुरू नगरेसम्म भ्रष्टाचारीहरू पनि बढ्दै जानेछन्। त्यसको प्रभाव समग्र समाजमा पर्नेछ। समाजका प्रत्येक मान्छेको मनोवृत्ति भ्रष्ट बन्दै जानेछ।

भ्रष्टाचार र नेताहरूको सम्पत्ति

भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने र त्यसलाई निर्मूल पापे जिम्मेवारी सरकार, संसद, राजनीतिक पार्टी र नेताहरूको हो। राजनीतिक पार्टी र तिनका पार्टीहरूले चुनावका समयमा आफ्ना उम्मेदवारलाई जिताएर सरकारमा पुर्‍याएमा भ्रष्टाचार निर्मूल गर्ने भाषण पनि ठोक्दै आएका छन्। सरकारमा नपुग्नुजेल भ्रष्टाचारविरुद्ध चर्का भाषण ठोक्ने कतिपय नेताहरू सरकारमा पुगेपछि जब आफैं भ्रष्टाचारी बन्न पुगेका छन्, तब भ्रष्टाचार पनि संस्थागत बन्न पुगेको महसुस गरिँदछ।

राणा शासन र पंचायती शासनमा भ्रष्टाचार हुनु कुनै अनीतो कुरा थिएन। राजनीतिक प्रणाली नै निरंकुश र निर्दलीय रहेको समयमा जे पनि हुन्थ्यो। गम्भीर चिन्ताको विषय त यो भएको छ कि भ्रष्ट शासनलाई फालेर स्वच्छ शासन कायम गर्ने नाममा स्थापित बहुदलीय व्यवस्था पनि पंचायती शासन जस्तै भ्रष्ट व्यवस्थाको रूपमा चित्रित हुन थालेको छ।

बहुदलीय व्यवस्थाको स्थापनाका लागि लड्नेहरूले यो मुलुकमा निकै ठूलो योगदान गरेका छन्। पंचायती निरंकुशताविरुद्ध लड्ने यी नेताहरूले जेल, नेल, यातना, भोक र दुःखकष्ट मात्र भोगेनन्, निरंकुशताबाट गष्ट र जनतालाई मुक्त गर्नका लागि कतिपयले आफ्नो सम्पत्तिसमेत सिध्याए। उनीहरूको त्याग र योगदानको सम्झना र सम्मान गर्नु पर्छ। तर बहुदलीय व्यवस्थाको स्थापनालाई सत्तामा पुगेका तिनै नेताहरूमध्ये कतिपयले भ्रष्टाचारी मनोवृत्तिद्वारा आफ्नो पहिलेको त्यागलाई आफैले मेटाउने काम गरेका छन्।

बहुदलीय व्यवस्था स्थापनाको नौ वर्षमै केही नेताहरू चालीस लाखको पजरो चढ्ने भएका छन्। काठमाडौँमा तीनचार तले विल्डिङ ठड्याउन पुगेका छन्। छांगछोरीलाई सकेसम्म विदेशमा र विदेशमा नभए काठमाडौँकै अत्यन्त महंगा विशालयहरूमा पढाउन सक्ने भएका छन्। उनीहरूको बैंक

बैलेन्स नेपालका बैंकहरूमा मात्र हैन, विदेशी बैंकहरूमा समेत रहेको चर्चा छ। उनीहरू नाफावाल संस्था वा उद्योगहरूको शेयर स्वरोद गर्ने कुरामा मात्र लागिरहेका छैनन्, गलैचा कारखाना र होटलहरूमा लगानी गर्न पनि भ्याउन थालेका छन्। केहीको टाभल एजेन्सी र होटलमा समेत लगानी रहेको चर्चा छ। हिजोका गरीब केही नेता आज उदीयमान नवधनाढ्यका रूपमा देखा परेका छन्।

मन्त्री बन्ने नेताहरूले आफूलाई स्वच्छ र इमान्दार देखाउन मन्त्री पदमा बहाल हुनेबित्तिकै आफ्नो सम्पत्ति विवरण सार्वजनिक गर्ने प्रचलन पनि देखिएको छ। कतिपयको सम्पत्ति विवरण हेर्दा “गरीब नै रहेछन्” भनेर कसैकसैलाई दया लाग्न पनि सक्छ। तर अरूले गरीब भनेर दया देखाएकामध्ये जो भ्रष्टाचारी मनोवृत्तिका छन्, उनीहरू भित्रिभित्रै कमाउन थाल्छन्। काठमाडौंको महंगो ठाउँमा घरजग्गा जोड्न पुग्छन्। मन्त्रीबाट हट्दा आफ्नो सम्पत्ति थप नभएको विवरण दिने ती केही नेताले काठमाडौंमा महंगो घरजग्गा कहाँबाट जोडे? उत्तरको खोजीमा प्रश्नहरू उठ्छन्। यस्ता प्रश्नहरूको उत्तर खाँदै जाँदा भ्रष्टाचार भने शब्दमै पुगेर अझिक्नुपर्ने हुन्छ।

कारबाहीको व्यवस्था किन नगर्ने ?

दक्षिण कोरियामा भ्रष्टाचारमा मुछिएका दुई राष्ट्रपतिलाग्यत् एक दर्जनभन्दा बढी राजनीतिज्ञहरू कानूनी सजाय भोग्न बाध्य बनेका छन्। भारतमा अप्रमाणित भ्रष्टाचारमा समेत कडा ढंगले छानबिन गर्न सक्ने संस्था छ- सी.बी.आई। त्यो संस्थाले थुप्रै राजनीतिक भ्रष्टाचारलाई पत्तो लगाएर दोषीहरूमाथि कारबाही चलाएको छ। पशु आहार कोषको करोडौं भ्रष्टाचारको आरोपमा बिहारका मुख्यमन्त्री तथा जनता दलका अध्यक्ष लालुप्रसाद यादवलाई गिरफ्तार गरेर थुनामा राखी कारबाही चलाएको घटना विश्व चर्चामै रह्यो। चीनमा सानो भ्रष्टाचारमा पनि कडा दण्डको व्यवस्था गरिएको छ। त्यहाँ चिनिया कम्युनिष्ट पार्टीका पोलिटव्यूरो सदस्यसमेत रहेका बेइजिङका मेयर सानो भ्रष्टाचारमा पनि आजीवन कारावासको सजाय भोगिरहेका छन्।

भ्रष्टाचार नेपाल मात्र हैन, विश्वका धेरै मुलुकका लागि भयावह समस्या बन्न पुगेको छ। यद्यपि भ्रष्टाचार नियन्त्रणसम्बन्धी अन्य मुलुकको ऐन, कानून र नेपालको ऐन कानूनमा भने फरक पाइन्छ।

कसैले अस्वाभाविक किसिमले सम्पत्ति आर्जन गरेको देखिनेबित्तिकै त्यसमा छानबिन गर्न सकिने कानूनी व्यवस्था भएमा धेरै हदसम्म भ्रष्टाचार नियन्त्रित हुने धारणा

कानूनविद्हरूको छ। उनीहरूको विचारमा नेपालमा त्यस किसिमको कानूनी व्यवस्था नभएकै कारण भ्रष्टाचार मौलाएको हो। भ्रष्टाचार गर्नेले प्रमाण राखेर भ्रष्टाचार गर्दैन भन्ने कुरालाई महसुस गरेर ऐन कानून बन्न नसक्नु नै अहिलेको प्रमुख समस्या हो भन्ने धारणा पनि केही कानूनविद्हरूको छ। उनीहरू भन्छन्- “नेपालमा अहिले देखिएको राजनीतिक तवरको वा अन्य तहबाट भएको भ्रष्टाचारलाई नियन्त्रण गर्न अस्वाभाविक आय आर्जन एवं सम्पत्तिको छानबिन गर्न सक्ने ऐन, कानून र त्यससम्बन्धी निकायको व्यवस्था हुनु अत्यावश्यक छ।”

कानूनविद् काशीराज दाहालका अनुसार भ्रष्टाचार निवारण ऐन २०१७ मा रहेको अनुमानित कसुरको व्यवस्थालाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गर्नसकेमा यस किसिमको भ्रष्टाचार नियन्त्रित हुनसक्छ। उहाँका अनुसार “भ्रष्टाचारको कसुर सफेद पोशाकधारीबाट गरिने गम्भीर प्रकृतिको कसुर भएकाले अनुमानित कसुरकै आधारमा कसुरदार ठहर्‍याउन मिल्ने विधायिकी इच्छा व्यक्त भइरहेको पृष्ठभूमिमा भ्रष्टाचार निवारण ऐन २०१७ को दफा १५ को व्यवस्थालाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गराउन सरकार एवं सम्बन्धित निकाय तत्पर र सक्षम भएमा भ्रष्टाचारको कार्यलाई केही न्यून गर्न सकिन्छ।” भ्रष्टाचार निवारण ऐन २०१७ अन्तर्गत सजाय हुने कुनै कसुरमा अभियोग लागेको कुनै राष्ट्रसेवकको साथमा निजको र निजको परिवारका सदस्यहरूको थाहा भएसम्मको आम्दानीको स्रोतको अनुपातमा नमिल्दो आर्थिक साधन वा सम्पत्ति भएको वा निजले त्यसरी नमिल्दो उच्च जीवनस्तर बनाएको वा अरू कसैलाई ठूलो दान, दातव्य, बकस दिएको फेला परेमा निजले त्यसको सन्तोषजनक हुने सवुद दिन सकेमा बाहेक गैरकानूनीरूपले रिसवत लिएको अनुमान गरिनेछ र सो अनुमानको आधारमा कसुरदार ठहर्‍याउन सकिन्छ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू

बालचन्द्र शर्मा- नेपालको ऐतिहासिक रूपरेखा, दुण्डीराज भण्डारी- नेपालको ऐतिहासिक विवेचना, जगदीशचन्द्र रेग्मी- प्राचीन नेपालको राजनैतिक इतिहास, कर्क पैट्रिक- एन एकाउण्ट अफ द किंगडम अफ नेपाल, बाबुराम आचार्य- राणाशाही र षडयन्त्र, प्रमोदशमशेर राणा- नेपाल एन इन्साइडर्स भ्यू, पीताम्बरलाल यादव- नेपालको राजनैतिक इतिहास, “कानून” द्वैमासिक, एक्काइसौं शताब्दी मासिक, मातृभूमि साप्ताहिक, समीक्षा साप्ताहिक, साप्ताहिक मंच, दृष्टि साप्ताहिक, विमर्श साप्ताहिक, समकालीन साप्ताहिक र देशान्तर साप्ताहिकका विभिन्न अंकहरू।

यस वर्षको प्रमुख घटना :

नेपालमा राजनीतिक पार्टीहरूको गठन र विघटन

कुनै पनि राजनीतिक पार्टीको फुट अथवा विद्रोह त्यस बेला मात्र सफल हुन्छ, जतिबेला फुटको पक्षपाति वा विद्रोहीहरूले राजनीतिको नयाँ क्षितिज उघार्न सक्छन्। नेपालमा केही वर्षयता पार्टीहरू फुटेर बनेका गुटहरू सबै नै विफल भएका छन्। फुटेका गुटहरू समयको अन्तरालमा सेलाएर गएका छन्। फुटपरस्तहरू मूलधारबाट हराएर गएका देखिन्छन्। ०५१ सालको मध्यावधि निर्वाचनमा जनआन्दोलनका एक कमाण्डर गणेशमान सिंहको नेतृत्वमा विद्रोह भयो। गणेशमानले देशभर “गिरिजामार्का उम्मेदवारहरूलाई” हराउन आह्वान गर्नुभयो। जनजागरण अभियानका कार्यकर्ताहरू जगन्नाथ आचार्यको नेतृत्वमा देशभर पुगे। तर कतै पनि विद्रोही कांग्रेसको जीत भएन। त्यसपछि जनकांग्रेस नामक पार्टी पनि देखा पर्यो। तर त्यसले उल्लेखनीय अस्तित्व कायम गर्न सकेन।

मध्यावधि निर्वाचनपछि कुनै पनि पार्टीको बहुमत नआएको अवस्थामा तीन वटा राष्ट्रिय पार्टीहरूमा विभाजन देखा पर्यो। नेपाल सद्भावना पार्टीबाट विद्रोह गरी हृदयेश त्रिपाठीले नेपाल समाजवादी जनता दल बनाए। तर छोटो समयमै उनी फेरि सद्भावना पार्टीमै फर्किए। छयालीस सालअघि नेपाल सद्भावना परिषद् नामक गैरसरकारी संस्था स्वोलेर राष्ट्रिय पंचायत सदस्य भई पंचायती राजनीतिमा संलग्न रहिआएका गजेन्द्रनारायण सिंहले ०४७ साल वैशाख ४ गते केही पुराना कम्युनिष्ट र कांग्रेसहरूलाई समेत समेटेर नेपाल सद्भावना पार्टीको निर्माण गरेका थिए। नेपालका तराईवासीले अधिकार पाएका छैनन् भन्ने त्यो पार्टीको धारणा छ। नेपालमा हिन्दी भाषाले मान्यता पाउनुपर्छ भन्ने त्यसको माग रहिआएको छ। मध्यावधि चुनावपछि संसदको सबैभन्दा ठूलो दल बनेको नेकपा (एमाले) र तेस्रो ठूलो दल राप्रपा पनि विभाजन भयो। तर सर्वाधिक हलचल ०५४ सालको उत्तरार्द्धमा भएको एमाले विभाजनले ल्यायो।

नेपालमा संगठित राजनीतिको इतिहास

नेपालमा राजनीतिक पार्टी गठनको इतिहासको चर्चा गर्दा अठसठ्ठी वर्षभन्दा पछाडि जान सकिँदैन तर राजनीतिक सुधारका लागि गरिएका प्रयत्नहरूको चर्चा गर्ने हो भने त्योभन्दा केही वर्ष परसम्म जान सकिन्छ।

शासनसत्तामा हस्तक्षेप गर्ने उद्देश्यका साथ नेपालमा पहिलो

पटक संगठित प्रयत्न सन् १९३१ मा भएको थियो। तत्कालीन शासक वर्गका नजिक रहेकाहरूद्वारा नै असन्तुष्टिका कारण गठन गरिएको प्रचण्ड गोरखालाई नेपालको पहिलो राजनीतिक पार्टी भन्ने गरिएको पाइन्छ। वैधानिक शासनको स्थापना गर्ने मूल उद्देश्य अधि सारको हुनाले त्यसलाई राजनीतिक पार्टी भनिएको हुन सक्छ। तर त्यसका सीमित नेताहरूको गिरफ्तारीपश्चात् त्यो विलुप्त हुन पुग्यो। प्रचण्ड गोरखाले राजनीतिक अभियानलाई अधि वढाउन सकेन। त्यसले राजनीतिक असन्तोषको बीजारोपणसम्म गयो।

सन् १९३६-३७ तिर काठमाडौं, खिल्ह टोलका फत्तबहादुर, चिनियामान, रामेश्वर स्थापित र आनन्दमान जस्ता उत्साही युवाहरूद्वारा खोलिएको महावीर स्कूलको वास्तविक उद्देश्य पनि राजनीतिक छलफललाई अधि वढाउनु नै थियो। आम गिरफ्तारीका क्रममा महावीर स्कूलका अट्ठाइस जना शिक्षकहरू पक्राउ परे। त्यसपछि त्यो स्कूल बन्द भयो। त्यो स्कूलमार्फन् अधि बढाइएको राजनीतिक प्रयत्न पनि सेलायो।

सन् १९३७ मा शुक्रराज शास्त्री, कंदारमान व्याथिन, मुरलीधर शर्मा, गंगालाल आदि एक्काइस जनाको सक्रियतामा नेपाल नागरिक अधिकार समितिको गठन गरियो। राणा शासनको जाँतोमुनि पिमिएर मौलिक हक अधिकारबाट वञ्चित जनतालाई उनीहरूको आधारभूत हक अधिकार उपलब्ध गराउने उद्देश्य उक्त समितिले अधि सारको थियो।

सन् १९३०-३१ को महाभूकम्पपछि नेपालका युवाहरूमा जागृतिको लहर छाउन थाल्यो। नव्वे सालको भूकम्पका रूपमा चर्चित उक्त महाभूकम्पपश्चात् राणा शासकहरूले जनतालाई नाममात्रको राहत उपलब्ध गराए। सधैं राणा शासनको जाँतोमुनि पित्तिएका जनतामाभ त्यस भूकम्पपछिको अस्तव्यस्तता र पीडाले आक्रोशको भावना मडारियो। त्यस परिस्थितिमा परिवर्तनकारी युवाहरू विभिन्न धार्मिक एवं सुधारवादी संस्थाहरूका नाममा संगठित हुन थाले।

१९९३ जेठ २२ गते भोर्छे ओमबहालमा धर्मभक्तको फुपूको घरमा पाँच जना क्रान्तिकारी युवाहरूको एउटा गोप्य भेला भयो। एउटा राजनीतिक संगठनको स्थापना गर्ने उद्देश्यका साथ त्यो भेलाको आयोजना गरिएको थियो। दशरथ चन्दले दलको नाम “नेपाल प्रजा परिषद्” राख्ने भन्ने प्रस्ताव राखे। त्यो प्रस्ताव

सबैलाई स्वीकार्य भयो। पार्टी संचालन गर्ने अवधारणा र राजनीतिक सोचसहित स्थापित प्रजा परिषद् कठोर दमनपश्चात् पनि विलुप्त भएन। त्यसले आफ्नो पार्टीगत चरित्र पछिसम्म कायम राख्यो। त्यसैले वास्तवमा नेपालको पहिलो राजनीतिक दल प्रजा परिषद् नै हो भन्ने कुरा सबैले स्वीकार गरेका छन्। अहिले प्रजा परिषद् पुरानो अवस्थामा छैन। तर प्रजा परिषद्का प्रमुख नेता स्वर्गीय टंकप्रसाद आचार्यलाई जेठा राजनीतिज्ञ भनेर नै सम्मान गरिन्छ।

प्रजा परिषद्को गठन गर्दा पाँच जना संस्थापकहरू टंकप्रसाद आचार्य, दशरथ चन्द, जीविराम शर्मा, रामहरि शर्मा र धर्मभक्तले श्रीमद् भागवत गीता टाउकोमा राखी संगठनको उद्देश्य प्राप्तिका लागि जे जस्तो त्याग, बलिदान गर्नुपरे पनि पछि हट्ने छैनौं भन्ने प्रण गरेका थिए। उनीहरूले आ-आफ्नो दाहिने हातको बूढी औलामा काटेर प्रजा परिषद्का उद्देश्यहरू लेखिएको कागजमा रगतले दस्तखत गरेका थिए। त्यस कागजमा प्रजा परिषद्को उद्देश्यका रूपमा राणा शासनका विरुद्धमा क्रियाशील रही राजाको शक्ति पुनर्स्थापना गर्ने, जनताको अधिकार कायम गर्ने, देशमा प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाको स्थापना गर्ने आदिलाई उल्लेख गरिएको थियो।

प्रजा परिषद्ले भूमिगतरूपमा आफ्नो गतिविधिलाई अधि बढायो। यस पार्टीको गतिविधिको प्रभाव देखिन थालेपछि राणाहरू अत्तालिए। १९९७ सालमा प्रजा परिषद्का अधिकांश सदस्यहरूलाई गिरफ्तार गरियो।

प्रजा परिषद्ले आफ्नो उद्देश्य यसरी अधि सारेको थियो- "जनताका प्रतिनिधिबाट जनताकै निमित्त राज्यको शासन भार सम्हाल्ने शासन पद्धतिलाई परिषद्ले रूचाएको थियो। ... नेपाल प्रजा परिषद्को मुख्य उद्देश्य प्रजातान्त्रिक जनराज्य स्थापना गर्नु नै हो। देशको प्रत्येक नागरिकलाई लाउन खान, बसोबास र विकासको पूर्ण अवसर प्रदान गर्ने परिषद्को मुख्य ध्येय थियो। तर श्री महाराजाधिराजको हृदय नछामुन्जेल परिषद् श्री ५ को सरकारको वैधानिक अधिनायकत्व स्वीकार गरे पनि डर र शंकामा थियो। राणा सरकारको अन्त्य भएपछि फेरि श्री ५ सरकारको उस्तै निरंकुश तानाशाही चल्थ्यो भने प्रजालाई त दुःखले जेलको जेलै रहने भो भन्ने डरले हामी धर्मरिएका थियौं। परिषद्को प्रयासले यदि राणा सरकारको अन्त्य भएछ भने र श्री ५ को सरकारले उसकै जुत्तामा खुट्टा मिलाउने चेष्टा गरेको खण्डमा परिषद् श्री ५ को सरकारसित पनि लड्न तयार थियो। हामीलाई सन्तोष लाग्ने गरी हाम्रा साथीहरूले विश्वास दिलाए कि श्री ५ महाराजाधिराज त्रिभुवन वीर विक्रम शाहदेवले वैधानिक शासन पद्धति कायम गर्नेछन्। जनतालाई समानाधिकार विकासको समान अवसर दिने कुराको साथै परिषद् पूर्णरूपेण देशमा औद्योगिकीकरण गर्ने इच्छा राख्दथ्यो। धर्मको पनि स्वतन्त्रता दिने परिषद्को निधो हो। विधान भने "पूर्णरूपेण" अंग्रेजी "अर्थात् इंग्ल्याण्डको विधानकै रूपमा दिने छ भन्ने निर्णय भएको हो। किन्तु एउटा कुरा फरक थियो। देश अत्यन्त सानु र आयव्ययको मुहान पनि सीमित हुनाले पूँजीवादीहरू र

पूँजीमाथि थोरै नियन्त्रण राख्ने पक्षमा भने हामी थियौं। यसको माने यो होइन कि परिषद् समाजवाद या मार्क्सवाद चाहन्थ्यो, त्यो होइन।"

नेपाल प्रजा परिषद्को उद्देश्यलाई यसरी प्रस्तुत गरिएको पनि पाइन्छ- "... प्रजा परिषद्लाई उपजाति भेद, भाषा, धर्म... इत्यादि कुनै पनि देशको उपहित गर्ने कुरा हुन् भन्ने पक्का विचार थियो। उसको उद्देश्यमा नेपाली मात्रले समान अधिकार पाएर जनमतकै इच्छामा चलनुपर्छ भन्ने बज्र अटोट भएको थियो। मनुष्यको जन्मसिद्ध अधिकारलाई प्रजा परिषद् पूर्णरूपेण मान्दथ्यो।"

प्रजा परिषद्का नेताहरूलाई व्यापकरूपमा गिरफ्तार गरिएपछि त्यसको काम लथालिग हुन पुग्यो। चार जना क्रान्तिकारीहरूलाई मृत्युदण्ड दिइयो, टंकप्रसाद आचार्य, गणेशमान सिंह, रामहरि शर्मा जस्ता नेताहरूलाई आजीवन कारावासको सजाय दिइयो। तर आमजनतामा रहेको राणा विरोधी भावना संलाउने कुरै थिएन। देशभित्रको निस्सासिंदो वातावरणमा पनि भित्रभित्रै राणा विरोधी भावना भन् भन् फैलिरहेको थियो। देश बाहिर भारत प्रवासमा नेपाली युवाहरू राणाविरुद्ध जनआन्दोलनको थालनी गर्नका निमित्त जम्जमाइरहेका थिए।

नेपाल प्रजा परिषद्का सदस्यहरूमाथि कठोर दमन गरिसकेपछि पनि नेपालको प्रजातान्त्रिक आन्दोलन कुनै न कुनै रूपमा अधि बढिरह्यो। ९७ सालको क्रूर दमनको घटनाचक्रको एक वर्षपछि नै काठमाडौँमा नेपाल प्रजातन्त्र संघको स्थापना गरियो। त्यस संघले पनि नेपाल प्रजा परिषद्को नाम जीवित राख्ने निर्णय गर्‍यो।

नेपाल प्रजा परिषद्को सदस्यका रूपमा काम गर्दागर्दै १९९७ सालको कार्तिक महिनामा जेल परी गणेशमान सिंहले आजन्म कारावासको सजाय पाए। अन्य राजबन्दीहरूसँगै उनलाई पनि नेल र गलफन्दीसहित भद्रगोल जेलमा कडा निगरानीका साथ राखिएको थियो। तर उनले जेलभित्र चुपचाप राणाहरूले दिएको सजाय सहेर आफ्नो समय बिताउन चाहिनन्। उनी कसैगरी जेलबाट बाहिर निस्की राणा शासनको अन्त्य गर्न चाहन्थे। त्यसैले उनी जेलबाट कसरी उम्कने भन्ने प्रयासमा लागिरे। अनेकौं प्रयत्नपछि उनी काठमाडौँको भद्रगोल जेलबाट सन् १९४४ को जुन २० का दिन भाग्न सफल भए। त्यतिखेर उनलाई सुरक्षित ढंगले काठमाडौँ शहर बाहिर पुर्‍याइयो। नेपाल प्रजातन्त्र संघले गरेको सबैभन्दा राजनीतिक र महत्वपूर्ण कार्य त्यही थियो।

गणेशमान सिंह जेलबाट फरार भएको केही दिनपछि नै नेपाल प्रजातन्त्र संघमा संकट आयो। उक्त संघबाट मैरवगोपाल वैद्य, जगतप्रतापजंग शाह, पुष्पलाल श्रेष्ठ र शम्भुराम श्रेष्ठ प्रेमबहादुर कंसाकारसँग मतभेद जनाई छुट्टिए। त्यही समयतिर प्रेमबहादुर कंसाकारले गोप्यरूपमा अर्को संगठनको स्थापना गरे। यस सम्बन्धमा प्रेमबहादुर कंसाकारको भनाइ छ- "यस संगठनको नेपाल प्रजातन्त्र संघसँग कुनै पनि सम्बन्ध थिएन।

नेपाल प्रजातन्त्र संघमा को-को सदस्यहरू थिए र मैले पछि खोलेको संगठनमा को को सदस्यहरू थिए भन्ने कुरा मलाई मात्र थाहा थियो।”

नेपाली कांग्रेसको स्थापना र विभाजन

नेपालमा प्रजातान्त्रिक आन्दोलनको श्रीगणेश वा प्रजातान्त्रिक चेतनाको शंखघोष नेपाली कांग्रेसको स्थापना हुनुअघि नै भडसकेको थियो। नेपाली कांग्रेसले समयक्रममा त्यस चेतनालाई अघि बढाएको थियो जतिखेर नेपालमा नेपाल प्रजा परिषद्का सदस्यहरूमाथि मुद्दा चलि रहेको थियो, त्यस वखतमा विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला पटनामा थिए। त्यसवेला उनी राजनीतिक नेताका रूपमा चिनिएका थिएनन्। प्रजा परिषद्का सदस्यहरूलाई मृत्युदण्ड दिइएको एक सातापछि विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला पटनाबाट दर्जिलिड पुगे। त्यहाँ पुगेको दुई-तीन दिनपछि उनले चार जनालाई मृत्युदण्ड दिइएको र टंकप्रसाद आचार्य र गणेशमान सिंहलगायत अरू धेरैलाई आजन्म कारावासको सजाय सुनाइएको थाहा पाए। त्यो दुख्द समाचार सुनेपछि उनले एउटा दायित्व र ठूलो चुनौती आफ्नो सामु आएको बताए।

विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाले नेपालमा चार क्रान्तिकारीहरूलाई मृत्युदण्ड दिइएको करिव एक सातापछि संवत् १९९७ को माघ २६ गतेका दिन दर्जिलिडमा आयोजित नेपाली युवाहरूको भेलालाई सम्बोधन गरे। त्यस अवसरमा वीपीले राणा शासनको अन्त्यका लागि नेपालमा एउटा सशक्त संगठनको आवश्यकता रहेको कुरामा जोड दिएका थिए। “वास्तविकता भन्ने हो भने विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको उक्त अभिव्यक्त विचार नै भविष्यमा निर्माण हुने नेपाली कांग्रेसको शिलान्यास थियो। यसपछि उनले राणाहरूको अत्याचारको विरोध गरि नै रहे र आफूलाई सम्पूर्ण राजनीतिको महासागरमा समाहित गरी त्यसैमा निरन्तर प्रवाहित भइरहे। यसरी विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको पूर्णरूपले राजनीतिक यात्राको शुरूवात भयो”- इतिहासका अध्येताहरूको भनाइ यस्तो छ।

सन् १९३५ को मध्यतिर बनारसमा रहेका नेपाली विद्यार्थीहरू नेपाली संघ स्थापित गरी राणा शासनविरुद्ध संगठित भएका थिए। त्यतिखेर भारतमा हिन्दू-मुसलमानबीच साम्प्रदायिक दंगाहरू भइरहन्थे। त्यसैले नेपाल छात्र संघलाई एकै ठाउँमा धेरै मानिसहरू जम्मा गरी कार्यक्रमहरू संचालन गर्न सजिलो थिएन। त्यसरी जम्मा हुन भारत सरकारले रोक लगाएको थियो। त्यसैले विद्यार्थीहरू त्यस्ता कार्यक्रमहरू विश्वविद्यालय भन्दा बाहिर भारतीय कांग्रेसका एक जना नेता प्रकाश गुप्ताको घरमा गर्दथे। त्यस्ता कार्यक्रमहरूमा खासगरी भारतीय समाजवादी नेताहरू आचार्य नरेन्द्रदेव, डा. राममनोहर लोहिया जस्ता व्यक्तिहरूले प्रवचन दिने गर्दथे। नेपाली विद्यार्थीहरूले आफ्नो संघको माध्यमबाट “विश्वविद्यालयमा नेपाल दिवस” मनाउने विचार गरी संघको आयोजनामा विश्वविद्यालयभित्रै रहेको विडला भवनमा एउटा बैठकको

आयोजना गरियो। उक्त बैठकले संघको विधान मस्यौदा गर्ने, “नेपाल दिवस” मनाउने आदि विषयमा विचार विमर्श गर्‍यो र त्यसै प्रयोजनका निम्ति वृहद् भेला गर्ने निधो गर्‍यो। त्यसैअनुसार पन्ध्र दिनपछि दूध विनायकस्थित नेपाली धर्मशालामा अर्को भेलाको आयोजना गरियो। त्यस भेलामा डा. राममनोहर लोहियाको पनि उपस्थिति थियो। त्यो भेलाबारे सुनेर भारतमा रहेका गणेशमान सिंह पनि त्यहाँ पुगे। उनले आफ्नो परिचय दिए। त्यसपछि उनलाई सभास्थलमा जान दिइयो। सभामा उनले पनि आफ्ना विचारहरू व्यक्त गरे। सिंहले “नेपाल प्रजा परिषद्” नामको राजनीतिक दलले १९९३ सालदेखि नै भूमिगतरूपले भए पनि आफ्ना गतिविधि चलाएको बताए। उनले प्रजातन्त्रको स्थापना गर्ने आफ्नो उद्देश्यबारे जनतालाई अवगत गराउन राजधानीभित्र-बाहिर प्रजा परिषद्ले पटक-पटक सार्वजनिकरूपमा पर्चाहरू छरेको पनि बताए। आफू २००१ सालमा जेलबाट भागेर आएको बताउँदै उनले प्रजा परिषद्का अध्यक्ष टंकप्रसाद, शहीदहरू दशरथ चन्द, गंगालाल श्रेष्ठ, धर्मभक्त आदिको बहादुरीका साथसाथै आचार्यको व्यक्तित्वका सम्बन्धमा जोडदार शब्दमा बताएका थिए।”

००३ साल कार्तिक १५ गते (सन् १९४६ को १ अक्टोबर) भारतको बनारसमा नेपाली युवाहरूको एक भेला सम्पन्न भयो। नेपाली छात्र संघद्वारा आयोजित उक्त भेलाले नेपालीहरूलाई समेटेर एउटा नयाँ राजनीतिक पार्टीको निर्माण गर्न तयारी समितिको गठन गर्‍यो। पछि गोरखा दुःख निवारण संघ, योग गोरखा एसोसिएसन, अखिल भारतीय गोरखा कांग्रेस, हिमाञ्चल छात्र संघ आदिको सहयोगमा उक्त समितिले “अखिल भारतीय नेपाली राष्ट्रिय कांग्रेसको स्थापना गर्‍यो। त्यसको सभापनिमा देवीप्रसाद सापकोटा र महामन्त्रीमा कृष्णप्रसाद भट्टराईलाई छानियो।

त्यसपछिका दिनहरूमा विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला अखिल भारतीय नेपाली कांग्रेसको नीति कार्यक्रमका बारेमा बताउन भारतका विभिन्न ठाउँहरूमा पुगे। ००३ साल माघ १२ र १३ गते कलकत्ताको भवानीपुरमा भएको सम्मेलनमा यसको नाम फेर्नुपर्ने प्रस्ताव राखियो। प्रजा परिषद्को सदस्यका रूपमा उक्त सम्मेलनमा भाग लिन गएका गणेशमान सिंहले “नेपाल एक स्वतन्त्र राष्ट्र हो” भन्दै अखिल भारतीय भन्न नहुने धारणा व्यक्त गरे। उनी त्यस राजनीतिक संगठनलाई नेपाल प्रजा परिषद्कै नाममा अघि बढाउनुपर्छ भन्ने पक्षमा थिए। तर त्यहाँ उपस्थित सर्वेजसो “नयाँ नाम, नयाँ कार्यक्रम, नयाँ स्फूर्ति र नयाँ उमंगका साथ नयाँ पार्टीको कार्यकर्ता भएर अघि बढ्ने” मनस्थितिमा थिए। सम्मेलनले अखिल भारतीय भन्ने शब्दलाई भने हटायो।

गणेशमान सिंहले यस सम्बन्धमा भनेका छन्- “... विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाले मलाई एक कुनामा लगी मलाई नामसँग केही मतलब छैन सिर्फ नेपालमा प्रजातन्त्र आउनुपर्छ, तर भारतीयहरूको मन र विश्वास जित्न यसको नाम “कांग्रेस” भन्ने शब्दसँग जोड्नु नै पर्छ भनी सम्झाए। त्यसमा म पनि सहमत भएँ।”

उक्त सम्मेलनमा डिल्लीरमण रेग्मीद्वारा प्रस्तुत र कृष्णप्रसाद भट्टराईसमेतद्वारा व्याख्या गरिएको यस्तो प्रस्ताव सर्वसम्मतिबाट पारित भएको थियो- “नेपालमा प्रजातन्त्र शासन तबसम्म सम्भव छैन, जबसम्म भारतमा ब्रिटिस साम्राज्यको अन्त हुँदैन। साथै, नेपालमा जनशक्ति जति-जति बढ्दै जान्छ, त्यति त्यति ब्रिटिस साम्राज्यको विरुद्ध हुने लडाइँ पनि त्यसको सहायताले बलियो हुँदै जान्छ। तसर्थ, यस अधिवेशनको दृष्टिमा मूलतः दुवै देशको समस्या एउटै छ।”

सम्मेलनको उद्घाटन समारोहको दोस्रो चरणका सभापति विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाले सभाको विसर्जन गर्दै भनेका थिए- “वास्तवमा नेपाल र भारत दुई देश हैनन्। के जातीय दृष्टिले, के धार्मिक दृष्टिले, के आर्थिक दृष्टिले, के सबै प्रकारले नेपाल भारत वर्षकै एउटा प्रमुख अंग भएको देखिन्छ। आज राजनीतिक दृष्टिले जुन भिन्नता देखिन्छ, त्यसको मूलमा कूटनीतिज्ञ र स्वार्थी राजनीतिज्ञहरूको चालबाजी मात्र छ।”

उक्त सम्मेलनले काठमाडौंको जेलमा रहेका नेपाल प्रजा परिषद्का सभापति टंकप्रसाद आचार्यलाई नै नेपाली राष्ट्रिय कांग्रेसको सभापति चुन्यो। वी. पी. कोइरालालाई त्यस पार्टीको कार्यवाहक सभापति बनाइयो।

००४ साल साउन १ देखि ३ गतेसम्म (सन् १९४७ को जुलाई १६ देखि १८ तारिखसम्म) बनारसमा बसेको नेपाली राष्ट्रिय कांग्रेसको बैठकले मातृकाप्रसाद कोइरालाको राजिनामा स्वीकृत गरी डिल्लीरमण रेग्मीलाई एक वर्षका लागि कार्यवाहक सभापति बनाउने निर्णय गर्यो। उक्त बैठकमा वि.पी. कोइराला थिएनन्। भारतीय नेताहरूसमेतको सक्रियतापछि सन् ४७ को अगष्टतिर (००४ भदौको अन्त्यतिर) वि. पी. कोइराला स्वास्थ्यका कारण नेपालको जेलबाट मुक्त हुनुभयो। जेल मुक्त भएपछि वी. पी. आफ्ना सहयोगी, शुभेच्छुकहरूको अनुरोधमा बनारसको बैठकले डिल्लीरमण रेग्मीलाई एक वर्षका लागि कार्यवाहक अध्यक्ष बनाउने गरेको निर्णयको विरुद्धमा ओर्लिए। त्यसपछि रेग्मी अफ अगाडि बढे। उनले आफूलाई सभापति नै घोषित गरे। वी. पी. कोइराला त्योभन्दा अगाडि बढे। उनले सन् ४७ को १४ नोभेम्बरका दिन (००४ साल असोज २८ गते) आफूले नेपाली राष्ट्रिय कांग्रेसको कार्यवाहक सभापतिको पदभार ग्रहण गरेको घोषणा गरे।

डिल्लीरमणले वी.पी. को कदम अवैधानिक छ भन्ने वक्तव्य जारी गरे। तर वी. पी. ले त्यसको पूर्णतः बेवास्ता गरे। यसरी नेपाली राष्ट्रिय कांग्रेस दुई फ्याक भयो।

प्रजा परिषद्मा रहिसकेका गणेशमान सिंहसमेतको सक्रियतामा ००६ साल चैत २७ गतेका दिन नेपाली राष्ट्रिय कांग्रेस र नेपाल प्रजातन्त्र कांग्रेसबीच एकता भयो। एउटाबाट राष्ट्रिय र अर्कोबाट प्रजातन्त्र भिकेर नेपाली कांग्रेसको निर्माण गरियो। प्रजातन्त्र कांग्रेसको चारतारे झण्डालाई नै नेपाली कांग्रेसको झण्डाका रूपमा स्वीकार गरियो। लस्सेटिएका राणाहरू महावीर शमशेर र सुवर्ण शमशेरको अगुवाईमा नेपाल प्रजातन्त्र कांग्रेसको स्थापना ००५ साल साउन १ गते भएको

थियो। त्यसपछि असन्तुष्ट राणाहरूलाई समेत समेटेर नेपाली कांग्रेस राणा विरोधी अभियानमा अघि बढ्यो। ००७ साल भदौ २६ र २७ गते भारत, बिहारको वैरगनियामा भएको सम्मेलनबाट कांग्रेसले सशस्त्र संघर्ष गर्ने निर्णय गर्यो। कंही महिनाको संघर्षपश्चात् राणाहरू सम्झौताका निम्ति तयार भए। तर त्यस बखत कांग्रेस र राजा मध्यस्तकर्ता भारतसँग बढी नै आश्रित भए। सात सालमा कांग्रेसको भूमिका बढी रहेको थियो। तर नेपालको प्रजातान्त्रिक आन्दोलनको थालनी भने कांग्रेसले गरेको थिएन। सामन्तवादसँग मतभेद राख्ने तत्वको आवश्यकताअनुरूप इतिहासको महत्वपूर्ण क्षणमा नेपाली कांग्रेसको जन्म भएको हो। कांग्रेसले नेपालको प्रजातान्त्रिक इतिहासमा बेला-बेला केन्द्रीय भूमिका खेलेको छ।

तर छयालीस सालपछि पनि नेपाली कांग्रेस आफैं बेलाबेलामा गहिरो संकटमा पर्दै आएको छ। आफ्नो बहुमतको सरकार हुँदाहुँदै पनि नेपाली कांग्रेसले ०५१ असार २६ गते सरकारको नीति तथा कार्यक्रम पारित गराउन सकेन। नीति कार्यक्रममाथिको मत विभाजनमा कांग्रेसका ३६ जना सांसदहरू अनुपस्थित रहे। कार्यक्रम ७४ का विरुद्ध ८६ मतले अस्वीकृत भयो। कांग्रेस प्रष्ट दुई खेमामा विभक्त रहेको देखियो। तत्कालीन प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाले त्यही दिन प्रतिनिधिसभाको विघटन र मध्यावधि निर्वाचनको सिफारिस गर्नुभयो। भेलिपल्टै प्रतिनिधिसभाको विघटन भयो। कांग्रेसमा त्यस घटनाले अरू उथलपुथल ल्यायो। त्यस पार्टीका सर्वोच्च नेता गणेशमान सिंहले प्रधानमन्त्रीको कदमलाई सिवधानमाथिको बलात्कार भन्नुभयो।

नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीको जन्म र विभाजन

राणा विरोधी जनमत सिर्जना भइरहेको अवस्थामा देशभित्रको सामन्तवाद विरोधी जनमतले एउटा नयाँ राजनीतिक पार्टीको आवश्यकता महसुस गर्न थाल्यो। दोस्रो विश्वयुद्धपछि संसारभर नै कम्युनिज्मको लहर छाएको थियो। कम्युनिज्मको त्यो विश्वव्यापी लहर, चीनको मुक्ति संग्राम र भारतको अंग्रेज छोडा आन्दोलनको प्रभावका कारण २२ अप्रिल १९४९ का दिन लेनिनको उनाइसौं जन्मदिनको अवसरमा नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीको स्थापना भयो। त्यतिखेर नेपालमा राजनीतिक गतिविधिमाथि पूर्ण प्रतिबन्ध लगाइएको हुनाले कम्युनिष्ट पार्टीको स्थापना गर्ने कार्य पनि भारतमै सम्पन्न भयो।

राणा शासनविरुद्ध अघि बढ्ने उत्साहसाथ नेपाली कांग्रेसमा आबद्ध भएका युवाहरू समय क्रममा निराश हुन पुगेका थिए। सामन्तवादका विरुद्ध नेपाली कांग्रेस एक हदसम्म अघि बढ्न सक्ने अवस्थामा रहेको भए पनि त्यो पार्टीले आमूल परिवर्तनको कार्यक्रम प्रस्तुत गरेको छैन भनी युवाहरू त्यसबाट छुट्टिए।

नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीका संस्थापक पुष्पलाल एवं नेपाली कम्युनिष्ट आन्दोलनका शीर्षस्थ व्यक्तित्व तुलसीलाल अमात्य पनि शुरूवातमा नेपाली राष्ट्रिय कांग्रेसमै संगठित भएका थिए।

समय क्रममा परिवर्तनको तीव्र आकांक्षा त्यस पार्टीमा बसेर पूरा नहुने ठहरमा उनीहरू पुगेका थिए।

नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी २०१८-१९ सालसम्म अविभाजित अवस्थामा थियो। सबभन्दा पहिले पार्टीमा सत्र सालको फौजी कदमका कारण मतभेद उत्पन्न भयो। ०१८ सालको दरभंगा प्लेनमपछि पार्टीमा स्पष्टतः विभाजनको रेखा कोरियो।

अविभाजित नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीको अन्तिम महाधिवेशन ०१९ साल वैशाख ४ देखि ५ गतेसम्म भएको तेस्रो महाधिवेशन नै हुन पुग्यो। नेकपाका संस्थापक महासचिव पुष्पलालले सन् १९५३ को मार्चमा स्टालिनको मृत्यु भएपश्चात् विश्व कम्युनिष्ट आन्दोलनमा संशोधनवादी गुटको उदय भएको उल्लेख गर्दै डा. केशरजंग रायमाझीका सम्बन्धमा लेखेका छन्- यस्तो अन्तर्राष्ट्रिय स्थिति भएको बेलामा गृहार रायमाझी गुट पार्टीको नेतृत्व हत्याउन नेपालमा पनि सफल हुन्छ। त्यसपछि सोभियत संघमा स्टालिनको आलोचना हुन थालेपछि त्यसैले यस गुटले पनि पार्टीको केन्द्रीय समितिको बैठक नै नगरी त्यसैको तालमा सुर लगाउँछ, अन्तर्राष्ट्रिय संशोधनवादीद्वारा पुठ पाएको हुँदा नेपालमा पनि शान्तिपूर्ण तरिकाले सामाजिक विकास हुन्छ भनी प्रचार प्रसार गर्न थालेपछि देशको शासक वर्गले नेपालमा उठेको कम्युनिष्टको क्रान्तिकारी प्रतिमा अन्तर्राष्ट्रिय कम्युनिष्ट आन्दोलनको प्रतिमालाई समेत गृहार रायमाझी गुटमार्फत् नेपालको शासक वर्ग आफ्नो पक्षमा गर्न सफल भयो। तेस्रो महाधिवेशनले दरबारपन्थीहरूलाई पन्छाइसकेपछि भने समयान्तरमा पुष्पलाल र तुलसीलाल बीच नयाँ राजनीतिक विवाद उत्पन्न भयो। पुष्पलाल र तुलसीलाल आ-आफ्नो “नयाँ जनवादी” र “राष्ट्रिय प्रजातन्त्र” को कार्यक्रमलाई अधि साट्टै विवाद गर्न थाले। रूसी र चिनिया कम्युनिष्ट पार्टीबीचको महाविवादमा पनि नेपाली कम्युनिष्ट आन्दोलन रूमलिन पुग्यो।

पार्टीको ०१७ सालको फौजी कदमपछि (सन् १९६० को फेब्रुअरीको अन्त्यतिर) भएको दरभंगा प्लेनमको सन्दर्भमा पुष्पलालले लेखेका छन्- “प्लेनमले रायमाझीको राजावादी रूझानको तीव्र आलोचना गर्यो। धेरै छलफलपछि तत्कालीन मुख्य कर्तव्य नै राजाको फौजी तथा शाही कदमका विरुद्ध संयुक्तरूपले जनवादी आन्दोलनको विकास गराउने कुरामा जोड दिँदै एक राजनीतिक रिपोर्ट पारित गर्यो। ... संघर्षलाई अधि बढाउनका निम्ति रायमाझीलाई अयोग्य ठानी उनलाई पार्टीको महामन्त्री पदबाट बर्खास्त गरी अन्तरिम अवधिका निम्ति तीन जनाको मन्त्री परिषद् गठन गर्ने फैसलाअनुसार शम्भुगम, डि.पी. अधिकारी र रायमाझीलगायतको एक मन्त्री परिषद् गठन भयो।”

बहुदलीय व्यवस्थाको पुनः स्थापनापछि ०४७ साल पुस २२ देखि २३ गतेसम्म बसेको तत्कालीन नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माक्सवादी) र नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माक्सवादी-लेनिनवादी) का राष्ट्रिय परिषद्हरूको संयुक्त बैठकले दुई पार्टीहरूको एकीकरण गर्ने निर्णय गर्यो। एकीकृत पार्टीको नाम कम्युनिष्ट पार्टी (एकीकृत माक्सवादी लेनिनवादी) राखियो। नेपाल

कम्युनिष्ट पार्टी (एकीकृत माक्सवादी लेनिनवादी) ले आफ्नो पहिलो घोषणापत्रबाट जनायो- “नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एकीकृत माक्सवादी लेनिनवादी) नेपालका सर्वहारा वर्गको राजनीतिक पार्टी हो। यसले द्वन्द्वात्मक भौतिकवादको वैज्ञानिक विश्व दृष्टिकोण अँगालेको छ। माक्सवाद लेनिनवादलाई आफ्नो चिन्तन र कामको मार्गदर्शक सिद्धान्त बनाएको छ। समाजवाद र साम्यवाद कायम गर्नु यसको उच्चतम लक्ष्य हो। अहिले नेपाली समाज सामन्तवाद दलाल नोकरशाही पूँजीवाद र साम्राज्यवादको शोषण उत्पीडनमा थिचिएको र अर्धसामन्ती तथा अर्ध उपनिवेशी अवस्था भएको हुनाले आमूल सामाजिक परिवर्तन गरी नयाँ जनवादी समाजको स्थापना गर्नु यस पार्टीको न्यूनतम लक्ष्य हो। माक्सवाद लेनिनवादी सिद्धान्तले सुसज्जित, कडा सुशासन भएको, जनतासँग घनिष्ट सम्बन्ध राख्न सक्ने क्रान्तिकारी पार्टीविना यी उद्देश्य र लक्ष्यहरू पूरा हुन सक्दैनन्। पार्टीले अधि सारका महान् उपयुक्त लक्ष्यहरू पूरा गर्न यस पार्टीका नेता, कार्यकर्ता र आम सदस्यहरू सादा जीवन र कठोर संघर्षको कार्यशैली अपनाउँछन्। जनता र राष्ट्रको मुक्तिको निमित्त आफ्नो सम्पूर्ण जीवन अर्पित गर्दछन्। मेहनतपूर्वक काम गर्ने र सुक्ष्मरूपमा समीक्षा गर्ने, आलोचना तथा आत्मालोचना गर्ने कार्यप्रणालीद्वारा आफूलाई विकसित र लडाईका सर्वहारावादी योद्धा बनाउँछन्। त्यसकारण यो पार्टी नै नेपालको वर्तमान स्थितिमा आमूल परिवर्तन गरी विकसित सम्बन्ध औद्योगिक नयाँ नेपाल निर्माण गर्ने ऐतिहासिक दायित्व बोक्न सक्ने पार्टी हो।”

घोषणापत्रको अन्तिम अनुच्छेदमा लेखिएको छ- “तीन दशकभन्दा बढी समयपश्चात् नेपालमा संसदीय व्यवस्थाको स्थापना हुन गइरहेको छ। निकट भविष्यमै आमचुनाव हुन गइरहेको छ। नेपालका शोषित पीडित जनता, किसान, मजदूर र जनवादी शक्तिलाई आफ्नो संघर्ष अधि बढाउन नयाँ ढोका खुलिरहेको छ। हाम्रो पार्टीले महानिर्वाचनमा व्यापकरूपले भाग लिनेछ। चुनावमार्फत् जनताका समस्यालाई उठाउनेछ। लाखौं लाख जनसमुदायलाई यिनको पक्षमा गोलबन्द गर्नेछ। यो पनि वर्ग संघर्षको एक रूप हो। संसदबाट पनि हाम्रो पार्टीले जनताका मागहरूलाई उठाउनेछ। जनताको संघर्षलाई उठाउन दृढताका साथ लागिरहनेछ। यसको साथ-साथै हाम्रो पार्टीले वर्ग संघर्ष किसान मजदूरहरूको आन्दोलनलाई अधि बढाउन प्राथमिकता साथ लागिरहनेछ। संसदभित्रको काम र संसद बाहिरको जनसंघर्षका बीच पार्टीले सदा तालमेल मिलाएर लानेछ। हाम्रो पार्टीको मूलधार वर्ग संघर्ष हो। वर्ग संघर्षलाई मूलधार बनाई ठोस परिस्थितिअनुरूप संघर्षका सबै सम्भाव्य रूप विधि र बाटोहरूको पार्टीले प्रयोग गर्दै जानेछ।”

छयालीस सालको ऐतिहासिक जनआन्दोलनमा सक्रियरूपले सहभागी भएर नेतृत्वदायी भूमिका खेल्ने दुई कम्युनिष्ट पार्टीहरूको एकतापश्चात् नेपाली जनमानसमा नयाँ प्रभाव पर्यो। तत्कालीन नेकपा (माले) कार्यकर्ताहरूमा आधारित व्यापकरूपमा कार्यकर्ता परिचालन गर्न सक्ने पार्टी थियो। तत्कालीन नेकपा (

मार्क्सवादी) मनमोहन अधिकारी जस्ता नेपालको पहिलो पुस्ताका कम्युनिष्ट नेताका नेतृत्वमा रहेको पार्टी थियो। ती दुई पार्टीको एकीकरणपश्चात् व्यापक कार्यकर्ता पक्ति र परिपक्व नेताहरूसहितको सशक्त राजनीतिक शक्तिको उदय भयो। बहुदलीय व्यवस्थाको पुनःस्थापनापछिको पहिलो आमनिर्वाचनमै त्यस शक्तिले आफ्नो हैसियत प्रष्ट पायो। ०४८ सालको आमनिर्वाचनमा त्यो शक्ति वैकल्पिक राजनीतिक शक्तिका रूपमा प्रकट भयो।

बहुदलीय व्यवस्थाको पुनः स्थापनापछि नेपाली कम्युनिष्ट आन्दोलनमा पुनः एकीकरणको नयाँ शुरुवात भयो। तर ०५४ सालको उत्तरार्द्धसम्ममा नेपाली कम्युनिष्ट आन्दोलनको मूलधारको मार्गमा पनि व्यवधान उत्पन्न हुन पुग्यो।

०५२ साल फागुन २६ गते एमालेका ८६ जना सांसदहरूले तत्कालीन सरकारविरुद्ध अविश्वास प्रस्ताव दर्ता गर्न समावेदन दर्ता गरे। चैत ७ गतेदेखि शुरू भएको विशेष अधिवेशनमा चैत ११ गते अविश्वास प्रस्तावमा मतदान हुँदा पक्षमा ९० र विपक्षमा १ सय ६ मत पर्थे। तर त्यो प्रस्ताव दर्ता गर्नुअघि र विफल भएपछि पनि एमाले राप्रपाले चन्द पक्षसँग ज्यादै नजिकिन पुग्यो। एमालेले चन्द पक्षलाई “विदेशीको इशारासा नचल्ने राष्ट्रवादी व्यक्ति” देख्न थाल्यो। तर त्यही क्रममा एमालेको एउटा पक्ति चन्दसँग अँगालो मार्दामाई दरबारको वृत्तमा पुगेको एमालेले धेरै पछि मात्र चाल पायो।

एमालेको छैटौँ महाधिवेशनको तयारीसँगै वामदेव गौतम पक्षले माधव नेपाल र के.पी. ओलीमाथि राष्ट्रघातीको आरोप लगाउन थाल्यो। ०५४ साल माघ १२ देखि १८ गतेसम्म नेपालगन्जमा भएको एमालेको छैटौँ महाधिवेशनको मूल नारा “विकृति र विसंगतिका विरुद्ध संघर्ष गरौं, विचारधारात्मक रूपले पार्टीलाई एकताबद्ध पार्औं” भन्ने थियो। तर महाधिवेशनमा गुटगत गतिविधिले चरम रूप लिएको देखियो। महाधिवेशनपछि पार्टी एकताबद्ध हुन पनि सकेन। महाकाली सन्धि संसदबाट पारित भइसकेपछि चन्द प्रधानमन्त्री र वामदेव उपप्रधानमन्त्री रहेका बेला त्यसलाई अघि कार्यान्वयन गर्ने दिशामा प्रक्रियाहरू अघि बढाइए। तर पछि महाकाली विरोधीका रूपमा देखाउँदै वामदेव पक्षले माधव नेपाल र के.पी. ओलीलाई चुनौती दिन थाले। महाकाली सन्धिसम्बन्धी फरक मतमा त्यो सन्धि स्वारेज गर्नुपर्छ भन्ने वामदेव पक्षले पनि भनेको छैन।

अमेरिकालाई साम्राज्यवादी र भारतलाई प्रभुत्ववादी भनेर कडा शब्दमा भन्नुपर्छ भन्ने माग गरे पनि वामदेव पक्ष राजतन्त्रका बारेमा मौन रहेको थियो। छैटौँ महाधिवेशनका क्रममा वामदेव पक्षले सुधारवादी कार्यक्रम पेश गरेको थियो। तर पछि पार्टी विभाजन गर्दा त्यस पक्षले आफूलाई एमाले भन्दा चर्को क्रान्तिकारीरूपमा प्रस्तुत गर्‍यो।

०५४ साल फागुन २१ गते नेकपा (एमाले) को संसदीय दलको विभाजनको घोषणा गरियो। त्यही दिनदेखि नेकपा (माले) को नाममा नयाँ कम्युनिष्ट पार्टीको स्थापना भएको घोषणासमेत गरियो। त्यस दिन अपराह्न साढे तीन बजे फरक मत राख्ने

एमालेका तत्कालीन सांसदहरूले संसद सचिवालयमा पुगेर नेकपा (माले) दर्ता गरेका थिए। ०४७ सालमा दुई कम्युनिष्ट पार्टीहरूबीच एकीकरण भएपछि ०३५ साल पुस ११ गते माओले तुङको जन्मजयन्तीका अवसरमा गठित नेकपा (माले) विलुप्त भएको थियो। ०५४ सालमा त्यही नामलाई पुनः जन्माइयो।

०५४ फागुन २७ देखि २९ गतेसम्म काठमाडौँमा भएको राष्ट्रिय भेलाद्वारा पारित मालेको घोषणापत्रमा भनिएको छ- “नेकपा (एमाले) ले लिएको राष्ट्रिय आत्मसमर्पणवादी तथा विसर्जनवादी नीति, सिद्धान्त र विचारका विरुद्ध त्यसभित्र रहेको क्रान्तिकारी, देशभक्त धारले संसदीय दलमार्फत् गरेको विद्रोहबाट यस पार्टीको जन्म भएको छ। यो केवल विद्रोहका निमित्तको विद्रोह होइन, क्रान्तिकारी मार्क्सवादी सिद्धान्तका आधारमा कम्युनिष्ट आन्दोलनलाई पुनर्गठन गर्दै अगाडि बढ्न गरिएको विद्रोह हो।” नयाँ पार्टीले पनि आफ्नो राजनीतिक सिद्धान्त बहुदलीय जनवाद नै हुने घोषणा गर्‍यो।

जे/जस्ता तर्कहरू अघि सारिए पनि पार्टी विभाजनको औचित्य नेकपा (माले) ले प्रस्तुत गर्न सकेन। एमालेको छैटौँ महाधिवेशनमा पराजित भएको पक्षले नै नेकपा (माले) गठन गरेको तथ्यलाई ०५४ साल कार्तिक २७ गते शुरू भएको राप्रपाको वीरगन्ज महाधिवेशनमा पराजित पक्षले अर्को पार्टी खोलेको डेढ महिनाअघिको घटनासँग जोडेर हेरियो। विभाजित दुवैले राष्ट्रवादको नारा लगाएका थिए।

मालेको जन्म मूलतः व्यक्तित्वहरूको टकराव र पदको बाडफाँड वरिपरि घुमेको कुरा यी पक्तिहरूबाट पनि प्रष्ट हुन्छ- “बहुमत लचिलो हुने संकेत नदेखेपछि फरक मतका नेता गौतम (वामदेव) आफ्नो पक्षमा सांसदहरूको संख्या जुटाउन थाल्नुभयो। सी. पी. मैनाली त्यो स्थितिलाई “हामी कि त समाप्त हुनुपर्छ कि सक्रिय हुनुपर्छ” भन्नुहुन्छ। यिनै दुई विकल्पबीच अल्पमत संगठित बन्ने प्रयासरत् रहेको अवस्थामा बहुमत वार्ताका लागि सहमत भयो। एकताका लागि तुलनात्मक चिन्तित महासचिव (माधव नेपाल) अल्पमतसँग नीतिगत रूपमा सहमत हुँदै फागुन ६ गते “नीतिगत सहमति भइसकेको” भन्दै वक्तव्य जारी गर्नुभयो। तर अल्पमतपक्षीय नेताहरूले “आफूहरूले प्याकेज समाधानको माग गरेको भन्दै “महासचिवको वक्तव्य राजनीतिक बेइमानी भएको” आरोप लगाए। ... यसैबीच अध्यक्ष मनमोहन अधिकारीले पनि विभाजन टार्ने “हदैसम्मको प्रयास” गर्नुभयो। तर आठ सिट केन्द्रीय सदस्यभन्दा बढी स्थान नदिने बहुमतको “हठ” र अल्पमतको सांगठनिक नेतृत्वमा “चालीस प्रतिशत स्थान” पाउनुपर्ने मागका कारण वार्ताको ढोका बन्द भयो।”

नेपालमा अहिलेसम्म कम्युनिष्ट सिद्धान्तलाई अंगीकार गर्ने घोषणा गरेर विक्रम संवत् २००३-४ सालदेखि ०५४ सम्म अनेक पार्टीहरू अस्तित्वमा देखा परेको पनि बताइन्छ।

अहिलेसम्म साम्यवादी संघ (००३), नेपाल लाल कम्युनिष्ट पार्टी (००४), मार्क्सवादी-लेनिनवादी क्रान्तिकारी कम्युनिष्ट दल- गण्डकी (०२५), नेकपा अमात्य (०२५), कम्युनिष्ट एकता

सम्पर्क समिति रातो भण्डा (०३१), नेकपा चौम (०३१), सर्वहारा क्रान्तिकारी संगठन नेपाल (०३३), मुक्ति मोर्चा समूह (०३३), अखिल नेपाल कम्युनिष्ट क्रान्तिकारी को-अर्डिनेशन कमिटी-माले (०३४), लाल जनमुक्ति सेना (०३३), नेकपा माले (०३५), नेपाल मजदूर किसान संगठन (०३५), नेकपा अति गोप्यवादी समूह (०३५), नेकपा बोधिमत्व माओवादी (०३५), क्रान्तिकारी कम्युनिष्ट संगठन नेपाल (०३६) नामका कम्युनिष्ट पार्टीहरू नेपालमा देखिएका छन् तर तीमध्ये अधिकांश अहिले अस्तित्वमा छैनन्।

नेकपा मनमोहन समूह (०३६), नेकपा मानन्धर (०३६), नेकपा वर्मा (०४७), नेकपा मसाल (०४०), नेकपा मशाल (०४२), नेकपा मार्क्सवादी (०४३), नेकपा जनमुखी (०४७), नेकपा एकता केन्द्र (०४७), नेकपा संयुक्त (०४८), नेकपा माओवादी (०५१) र नेकपा माले (०५४) को नाम पनि नेपालका कम्युनिष्ट पार्टीहरूको सूची बनाउँदा राख्न सकिन्छ। नेपाल फ्रन्ट, भ्वाइस अफ इन्टरनेशनल प्रोलेटारियट जस्ता नामका कम्युनिष्ट पार्टी पनि सामान्य चर्चामा एक समयमा आएको बताइन्छ। २०५२ साल फागुन २ गतेदेखि हतियार उठाउने माओवादीहरू दीर्घकालीन राजनीतिक शक्ति हुन् भन्ने आधार भने पाइँदैन।

नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी विभाजित हुनुका कारणहरू के के हुन् भन्ने विषयमा बेलाबेलामा छलफल हुँदै आएको छ तर विभाजन निरन्तर प्रक्रियाका रूपमा अघि देखा परिरहेको छ। “... जहाँसम्म कम्युनिष्ट पार्टीहरूमा विभाजनको कुरा छ त्यो मूलतः फरक राजनीतिक मान्यता र दृष्टिकोणको कारणले भएको हो। ... प्रतिक्रियावादीहरूको घूसपैठ र चालवाजी पनि विभाजनको अर्को कारण रहेको लाग्छ। यसबाहेक पनि नेतृत्वमा रहेका केही व्यक्तिहरूको महत्त्वकांक्षा, सुविधाभागी चिन्तन, पदलोलुपता, आफूलाई प्रकाशमा ल्याउन चाहने चाहना, संकीर्णता र असहिष्णुता कम्युनिष्ट आन्दोलनमा विभाजनका लागि निकै हदसम्म जिम्मेवार छन्” एमाले महासचिव माधव नेपालको धारणा यस्तो छ। कम्युनिष्ट आन्दोलनमा विभाजनको कारण “फ्लोटिङ कम्युनिष्टहरू” पनि हुन् भन्ने ठहर वाम बुद्धिजीवीहरूसमेतको छ। व्यक्तिवादी, हठवादी सोच र पाण्डित्याईले पनि कम्युनिष्टहरूमा विभाजन ल्याएको धारणा वाम बुद्धिजीवीहरू राख्दछन्।

दरबारको हस्तक्षेप

नेपालका राजनीतिक पार्टीहरूको विभाजनमा राजनीतिक र सैद्धान्तिक मतभिन्नताको मात्र भूमिका रहेको देखिँदैन। कतिपय अवस्थामा नेताहरूबीचको व्यक्तित्वको टकराव र बाह्य शक्तिको कुनै न कुनै किसिमको हस्तक्षेपले पनि राजनीतिक पार्टीहरूको विभाजनमा भूमिका खेलेको देखिन्छ।

विभिन्न कालखण्डहरूमा विभिन्न पार्टीहरूमा उत्पन्न भइरहेका मतभेद, कटुता र अन्ततः देखिएको विभाजनका

सन्दर्भमा भारत र दरबार सधैं चर्चाको वृत्तमा आउने गरेका छन्। ००७ सालको परिवर्तनका क्रममा राजा र नेपाली कांग्रेसद्वारा खेलिएको भूमिकाका कारण त्यस बेलादेखि नेपाली राजनीतिमा भारतको पहुँच रहँदै आएको कुरा कतै छिपेको छैन।

७ देखि १७ सालसम्मको अवधिमा दरबारद्वारा राजनीतिक पार्टीहरूमा कटुता उत्पन्न गराउन उत्प्रेरक र सहयोगीको भूमिका खेलेको स्पष्ट देखिन्छ। सत्र सालको फौजी काण्डपछि नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीका तत्कालीन महासचिव डा. केशरजंग रायमाझी त्यस काण्डको समर्थनमा देखा परे। त्यसबाट पनि दरबारको राजनीतिक पार्टीहरूभित्र कतिसम्म पहुँच हुनसक्दो रहेछ भन्ने प्रष्ट देखिएको थियो।

पहिलो आम निर्वाचनपछि राजा महेन्द्रको भित्री चाहना वी.पी. लाई भन्दा सुवर्ण शमशेरलाई प्रधानमन्त्री बनाउने थियो भन्ने कुरा पनि विभिन्न ढंगले अभिव्यक्त भएका हुन्। ०१७ साल पुस १ गतेको काण्ड हुँदा सुवर्ण शमशेर नेपालमै थिएनन्। उनी निजी कामले भारत गएका थिए। उनले वी.पी. र पार्टीप्रति अन्तिम समयमा समेत आस्था प्रकट गरेको भए पनि दरबारले उनलाई प्रयोग गरेर आफ्नो स्वार्थ सिद्ध गर्न खोजेको देखिन्छ।

सन् १९७४ को १३ अक्टोबरका दिन सुवर्ण शमशेरले वक्तव्य नै दिएका थिए- “श्री ५ वीरेन्द्रले देशलाई आर्थिक र राजनीतिक संकटबाट बचाउन क्रमिक प्रजातान्त्रीकरण गर्नतर्फ कुनै पनि ठोस पाइला सारिएमा हामी पूरा समर्थन र सहयोग दिन प्रण गर्दछौं।”

नेपाली कांग्रेसभित्र पंचायतको पहुँच स्थापित गर्न अनेक व्यक्तिहरूलाई प्रयोग गरिएको थियो। वी.पी. कोइरालाका जेष्ठ सुपुत्र प्रकाश कोइराला ऐतिहासिक जनआन्दोलनको सफलतापछि भएको पहिलो आमनिर्वाचनमा सुन्सरीबाट नेपाली कांग्रेसका तर्फबाट प्रतिनिधिसभा सदस्यमा निर्वाचित भए। तर नेपाली कांग्रेसलाई प्रजातान्त्रिक संघर्षबाट विमुख गराउने चाहनाको साथ उनले खेलेको भूमिका कसैबाट छिपेको छैन। गणेशमान सिंहकी पुत्री डा. मीता सिंहले आफ्नो पिताको सम्भ्रान्त गर्ने क्रममा ०४६ सालको आन्दोलनको सन्दर्भलाई कोट्याउँदै लेखेकी छन्- “चैत महिनाको १०/११ गते तिरको घटना हो, हामी सबै सुतिरहेका थियौं। रातको करिव १२/१ बजेतिर घरको ढोकामा अलि जोडले ढक्ढक् गरेको सुनियो। पुलिसहरूले जानी जानी त्यस समय हामीलाई बिथोल्न खोजेको होला जस्तो लाग्यो। त्यो रातभरि नै समय-समयमा ढक्ढक् हानेको आवाज आइरह्यो। भोलिपल्ट बिहान आमाले पुलिसहरूलाई त्यसरी आधा रातमा किन डिस्टर्ब गरेको भनेर सोझा उनीहरूले हामीसँग एउटा जरूरी चिठी थियो, त्यही दिनको लागि ढक्ढक् गरेको भनेर जवाफ दिए। बिहान दिए पनि हुन्थ्यो नि भनेर आमाले भन्नुहुँदा, चिठी अत्यन्त जरूरी थियो, राति नै दिन पाएको भए हुने थियो भनेर जवाफ दिए। त्यो अत्यन्त जरूरी चिठी त प्रकाश दाइ (प्रकाश कोइराला) वी. पी. कोइरालाका ठूलो छोराको पो थियो। त्यस चिठीमा उहाँले बालाई यस्तो संकटको बेलामा आन्दोलन गर्नुहुँदैन, आन्दोलन तत्कालै रोक्नुपर्‍यो भनेर पो

लेख्नुभएको रहेछ। वाले वी.पी. कोइरालाका सबै परिवारलाई अत्यन्त स्नेह र माया गर्ने भएको हुनाले शायद प्रकाश दाइले भनेपछि वाले मान्नुहोला भनेर त्यसरी आन्दोलन चर्किरहेको बेला त्यसलाई वीचमा गेक्न कसैको इशारा मा चिन्ने लेख्नुभएको होला।” प्रकाश कोइरालालाई त्यो इशारा वा निर्देशन कहाँबाट प्राप्त भएको थियो भन्ने कुरा कुराको थिएन।

कांग्रेसभित्र हस्तक्षेप र घसपैठ

नेपाली कांग्रेसले सान सालको स्वर्षका निर्मि मातृकाप्रसाद कोइरालालाई कमाण्डर बनायो। तर दिल्ली सम्झौताद्वारा राणा-कांग्रेस मन्त्रीमण्डलमा नेपाली कांग्रेसका नेताका रूपमा वी. पी. कोइरालालाई प्रस्तुत गर्‍यो। त्यस वखत वी. पी. लाई गृहमन्त्री बनाइयो।

००७ देखि ०१७ सालसम्मको अवधिमा भारतले नेपालको राजनीतिमा गरेको हस्तक्षेप र त्यही अवधिमा दरबारले नेपाली कांग्रेसभित्र गरेको हस्तक्षेपका सम्बन्धमा सबभन्दा प्रमाणिक दस्तावेज वी. पी. कोइरालाका कतिपयलाई मान्न सकिन्छ।

वी. पी. ले राणा-कांग्रेस मन्त्रिमण्डलबाट आफूलाई राजिनामा दिन बाध्य पार्न तत्कालीन कांग्रेस सभापति मातृकाप्रसाद कोइरालाको प्रमुख दल रहेको कुरा “आत्मवृत्तान्त” मै बताएका छन्। वी. पी. कोइरालाले गृहमन्त्रीको पदबाट राजिनामा दिएपछि राणा कांग्रेस सरकार ढल्यो। सरकारबाट बाहिरिएपछि वी. पी. ले पार्टी सभापति पदको माग गर्न थाले। मातृकाप्रसाद प्रधानमन्त्री भएपछि आफू पार्टी सभापति हुनुपर्छ भन्ने वी. पी. को माग थियो। ००९ साल जेठमा जनकपुरमा भएको महाधिवेशनले वी. पी. लाई पार्टी सभापति बनायो।

तर मातृका र वी. पी. को मतभेद बढ्दै जाँदा दरबारले मातृकालाई प्रयोग गर्दै लेजान थाल्यो। समयान्तरमा मातृकाप्रसाद कोइराला दरबारकै उक्साहटमा नेपाली कांग्रेसबाट बाहिरिए। त्यसबीच भारतका प्रधानमन्त्री जवाहरलाल नेहरू मात्र होइन, जय प्रकाशको समेत नेपाली कांग्रेसका राजनीतिमा खास दखल थियो।

वी. पी. ले भनेका छन्- “मैले सरकारबाट बाहिर गएपछि भ्रमण गर्ने र भ्रमण गरिसकेपछि तराई के भयो भने मेरा र मातृकाबाबुको बीचमा भएका मतभेदहरूको समाधान गर्ने। त्यसमा जयप्रकाशजीले पनि कामिस गरेका थिए, मसँग जयप्रकाशजी रिसाएका छन्।”

जयप्रकाश नारायणको मध्यस्थतामा मातृकाले सरकार र वी. पी. ले पार्टी चलाउने तय भयो। त्यसैवेलाजिम जनकपुर महाधिवेशनमा मातृकाप्रसादले पार्टी अध्यक्षको पदमा वी. पी. को नाम प्रस्ताव गरे। तर त्यस विषयमा निकै हल्लोखल्ली मच्चियो। मातृकाका निकटस्थ व्यक्तिहरूले नै हंगामा मच्चाए। कदारमान व्यथित, भद्रकाली मिश्रलगायतका दश-पन्ध्र जनाले अधिवेशन बहिस्कार गरे। बहिस्कार गर्नेहरूले जनकांग्रेस बनाए। तर कांग्रेसको अध्यक्ष वी. पी. लाई नै बनाइयो।

आफू पार्टी अध्यक्ष भएपछि मातृकाप्रसादसँग मुख्यतः चार वटा विषयहरूमा मतभेद चर्किएको कुरा वी. पी. ले बताएका छन्। वी. पी. मातृकालाई दृष्टान्त भन्दथे। उनले मातृका र आफ्नो मतभेदका सम्बन्धमा भनेका छन्- “पब्लो, मतभेदको एउटा बुँदा थियो राजाको बारेमा। दृष्टान्तको भन्नुहुन्थ्या भने सरकारले राणाबाट अधिकार प्राप्त गरेका छ। निर्वाचन नभएकाले सम्पूर्ण शक्ति राजामा निहित छ। तिनले हामीलाई सरकार दिएका हुन्। उहाँको एउटा कानूनी, गैरवैधानिक र यथास्थितिवादी तर्क थियो।”

उनले यस विषयमा एउटा पार्से भनेका छन्- “मैले भने- होइन, राजा पनि क्रान्तिद्वारा नै पुनर्प्रतिष्ठापित भएका हुन्। तपाईं त्यहाँ हुनुहुन्छ, त्यस क्रान्तिको परिणामस्वरूप जसले राजालाई मात्र सत्तामा ल्याएन, बल्की पार्टीलाई पनि ल्यायो। त्यसो हुनाले अहिलेदेखि नै राजालाई संवैधानिक राज्य प्रमुख जसले कार्य गराउन थालिएन भने पछि गएर अर्को क्रान्ति गर्नुपर्ने हुन्छ। ... प्रशासनका दैनिक कुराहरूमा उनलाई हस्तक्षेप गर्न दिने हुँदैन, किनभने उनी कार्यपालिकाका प्रधान हाइनन्।”

आफू जति सक्यो छिटो भूमिसुधार गर्नुपर्ने कुराको पक्षमा रहेको बताउँदै वी. पी. ले मातृकासँगको आफ्नो मतभेदका सम्बन्धमा भन्नुभएको छ- “दोस्रो मेरा कुरा के थियो भने भूमिसुधार जतिभक्त्यो छिटो हुनुपर्छ। उहाँ त्यही यथास्थितिको कुरा गर्नुहुन्थ्यो। उहाँका दुईवटा तर्कहरू थिए। एउटा तर्क उहाँको के थियो भने आधारभूत सञ्चना परिवर्तन गर्नका निम्ति हामीलाई कानूनी अस्त्रियार छैन। त्यो त संवैधानिक तवरले निर्वाचित निकायले मात्र गर्न सक्छ। अर्को के भन्नुहुन्थ्यो भने अहिले नै शान्ति र व्यवस्थाको यत्रा समस्या छ, त्यसमा संकट भन् थपिन्छ त्यो भूमिसुधार गर्न थाल्यौं भने।”

वी. पी. ले मातृकाप्रसादसँगको अर्को मतभेदका सम्बन्धमा भनेका छन्- “तेश्रो कुरा मैले के भने भने हिन्दूस्थानलाई आफ्नो थान्कोमा राख्नुपर्छ। हामीहरू कृतज छौं। तर हिन्दूस्थानलाई त्यसको नाजायज फाइदा उठाउन दिनहुँदैन। उहाँको भनाइ के थियो भने हामीहरू हिन्दूस्थानसँग भगडा गरेर बफल हुन सक्दैनौं। अहिले पनि धेरैको भनाइ छ त्यही। उहाँ हिन्दूस्थान पक्ष हुनुभयो भनेर भनेको होइन। उहाँले शक्ति नै प्राप्त गर्नुभएको थियो हिन्दूस्थानको समर्थनबाट, त्यसका त कुरा छैन।”

“चौथो कुरा म के भन्थे भने सरकार पार्टीको प्रति उत्तरदायी छ। पार्टी किनभने अहिले कुनै संसद छैन र त्यस्तो कुनै निर्वाचित जनप्रतिनिधित्वको निकाय छैन। उहाँले के भन्नुभयो भने म त राजाप्रति उत्तरदायी छुँदैछु”- वी. पी. ले भनेका छन्।

चौथो विमतिमा आफूले मातृकाप्रसाद समक्ष यस्तो राखेको थिएँ भनेर वी. पी. ले भनेका छन्- “तपाईंले राजा र पार्टी दुवैको विश्वास कायम राख्नुपर्छ। अहिलेको जस्तो परिस्थितिमा पार्टीको भूमिका प्रमुख छ, किनभने अहिले कुनै निर्वाचित संसद छैन।”

वी. पी. र मातृकाको विवाद बढ्दै गएपछि अन्ततः मातृका आफ्ना केही सहयोगीहरूका साथ ०१० साल वैशाखमा नेपाली कांग्रेसबाट पलायन भए। तर मातृकाले कांग्रेस छोड्नुमा

दरबारको हात थियो। मातृकाले कांग्रेस छाडेको प्रसंगमा वी. पी. ले भनेका छन्- “हाम्रो फुट बढ्दै गयो। यहाँसम्म भयो कि एउटा हाम्रो विशेष अधिवेशन भयो। त्यस विशेष अधिवेशनमा कार्यसमिति गठन गर्ने कुरा आयो। कार्यसमिति अध्यक्षले वनाउँछ भन्ने कुरा हाम्रो विधानमा छ। त्यो वनाउँदा प्रधानमन्त्रीसँग मिलेर वनाउनुपर्छ भन्ने हाम्रो समझदारी थियो। ठूलाजुले मलाई भिकिदिनुहुन्थ्यो र म अल्पमत पर्छँ।”

वी. पी. ले त्यही सन्दर्भमा भनेका छन्- “त्यसै अवसरमा, हामीहरूको एउटा विशेष अधिवेशन भयो विशालनगर दरबारमा- हाम्रो महासमितिको विशेष अधिवेशन। त्यसमा यतातर्फबाट सरकारलाई दोषहरू लगाए जो सामान्य किसिमको हुन्छ। त्यही पनि त्यसलाई ठूलाजुले जोरदार किसिमले जवाफ दिनुभयो। त्यही वखत, पहिलो पटक तुलसी गिरी आएर मेल गराउने कांसिस गरेको छ, पहिलो पटक त्यो दृष्यमा आएको छ। त्यो पार्टीमा थिएन, सम्पर्क गरिरहेको थियो। म विशालनगरमा बस्थँ। मतदान भयो छलफलमा। उहाँ मतदानमा हार्नुभयो, यद्यपि उहाँले आफ्नो कुरा खुबै राम्रोसँग भन्नुभएको थियो। केही सय प्रतिनिधिहरूले भाग लिएका थिए, यसमध्ये २३/२४ जना मात्रै उहाँसँग लागे। त्यसपछि उहाँले त्यस अधिवेशनको बहिष्कार गर्नुभयो र बहिष्कार गर्नेबित्तिकै, अर्को दिन, उहाँले अर्को पार्टी गठन गर्नुभयो- राष्ट्रिय प्रजा पार्टी।”

दरबारले मातृकाप्रसादलाई कसरी प्रयोग गरेको रहेछ भन्ने विषयमा वी. पी. ले भनेका छन्- “अधिवेशनमा उहाँको खिलाफ प्रस्ताव पास भएपछि उहाँले भन्नुभयो- अच्छा अब म राजिनामा गर्छु। उहाँको त कुरा मिलिसकेको रहेछ राजासँग- राजिनामा गर्नु, निमी अर्को पार्टी बनाउनु इत्यादि कुरा। उहाँले राजिनामा गर्नुभयो प्रधानमन्त्री पदबाट र अर्को पार्टी बनाउनुभयो। म अब भ्रमण गर्न निस्कें भन्नुभयो। त्यसको ६/७ दिनपछि फर्केर आउनुभयो। अनि राजाले देशको सबभन्दा ठूलो पार्टी राष्ट्रिय प्रजा पार्टीको नेताको हैसियतमा सरकार बनाउन आमन्त्रित गरे। अनि हामीहरू त विरोधी दलमा भयौं।”

वी. पी. ले सान्दर्भिक सत्रको अवधिमा भारतले नेपालको राजनीतिमा गरेको हस्तक्षेपका बारेमा पनि प्रशस्त बोलेका छन्। ००८ सालमा प्रहरीको गोलीबाट चिनियाकाजीको ज्यान गएपछि भारतीय राजदूतले वी. पी. लाई हप्काएका थिए “यस देशलाई के भइरहेको छ, विद्यार्थीहरू गल्लीका कुकुरसरह मारिँदछन् काठमाण्डूमा।” दिल्ली सम्झौताको निम्ति भएको राणा-कांग्रेस-भारतको त्रिपक्षीय सम्मेलनको पृष्ठभूमिका सम्बन्धमा वी. पी. ले भनेका छन्- “सम्मेलनको लागि कुरा आयो, ठाउँ कहाँ राख्ने। सी. पी. एन. सिन्हाको बडो प्रमुख भूमिका रहन्थ्यो यी सबै कुरामा। सी. पी. एन. सिन्हा अहिलेसम्म उस्तो देखा परेका छैनन्। मसँग सी. पी. एन. सिन्हाको उति सम्पर्क रहँदैनथ्यो। तर पर्दापछाडिबाट सी. पी. एन. सिन्हाको बडो ठूलो भूमिका थियो जस्तो मलाई लाग्छ।” तत्कालीन भारतीय राजदूत सिन्हाकै इच्छाबमोजिम गोलमेच सम्मेलन दिल्लीमा भएको थियो। सात सालपछिको परिवर्तनको अवस्थामा

सिन्हा नेपालको मन्त्री परिषदलाई निर्देशन दिने गर्दथे।

०१५ सालको आमनिर्वाचनपछि प्रधानमन्त्रीको कुर्सीमा पुगे पनि वी. पी. का सामुन्ने दरबारको हस्तक्षेपका चुनौतीहरू थुप्रै थिए। दरबारले उनका नजिकका मान्छेहरूलाई समेत हात लिइसकेको थियो। दुई-दुई ठाउँबाट निर्वाचन हारे पनि वी. पी. द्वारा माथिल्लो सदनमा पुर्‍याइएका सूर्यप्रसाद उपाध्यायका सम्बन्धमा उनले नै जीवनको पूर्वसन्ध्यामा कैयन कटु यथार्थहरू प्रकाशित गरेका छन्। नेपाली कांग्रेसका कुनै बेलाका महामन्त्री डा. तुल्सी गिरी समयान्तरमा पंचायतको धाई आमा बन्न पुगे। गिरीका सम्बन्धमा वी. पी. कोडराला स्वयंले भनेका छन्- “मलाई के लाग्दछ भने यी सब विध्वन्नाशहरू खडा गर्नमा दरबारको हात छ। स्वर्गीय राजा महेन्द्रको नभए पनि दरबारभित्रका तत्वहरूको हात छ, तुलसी गिरीलाई उठाउन र भड्काउनमा।”

सत्र साल पुस १ गते आफूलाई तरूण दलको अधिवेशनमा पक्राउ गरिएको प्रसंगमा वी. पी. ले भनेका छन्- “सूर्यप्रसाद त्यसको आर्किटेक्ट- संरचनाकार हुन सक्दछन्। यी सब कुराहरू मभन्दा बेशी तुलसी गिरीलाई थाहा हुन्छ। विश्वबन्धु त उसको सहायक जस्तो थियो- मतियार जस्तो थियो।”

सत्र सालको काण्डभन्दा केही दिनअघि सुवर्ण शमशेरले वी. पी. सँग भने- “कलकत्तामा इन्कम ट्याक्सको काम छ। मलाई जानुपर्ने भयो। राजासँग स्वीकृति लिइदिनुपर्‍यो।” सुवर्णलाई राजाको योजनाका सम्बन्धमा थाहा थियो भन्ने कुरा वी. पी. को भनाइबाट पनि प्रष्ट हुन्छ। वी. पी. ले भनेका छन्- “सुवर्णजी, जब जान थाल्नुभयो, आउनुभयो म कहाँ म त हिँडे भनेर। मैले भनें सुवर्णजी, यस्तो सुनिन्छ, हिँड्नुस्, म तपाईंलाई पुर्‍याउँछु।”

वी. पी. ले त्यही प्रसंगमा अगाडि भनेका छन्- “म र गणेशमानजी त्यहाँ वस्थौं। र, सुवर्णजी मेरो गाडीमा बस्नुभयो। पुर्‍याँ एयरपोर्टमा। एक घण्टा अघेर थियो प्लेन जानमा। सुवर्णजीसँग मेरो बडो गम्भीर कुरा भयो। सुवर्णजीले भन्नुभयो- “गर्न त गर्छन् कू।”

वी. पी. ले त्यस प्रसंगलाई अझ प्रष्ट शब्दमा अगाडि वढाएका छन्- “सुवर्णजीसँग राजाले कुरा गरिसकेका रहेछन्, सुवर्णजीले मलाई बताउनुभएन।” कू त गर्छन् तर अहिले क्वीन एलिजावेथ आउनेवाली छन्। त्यो उहाँको भुटा बोलेको हो कि होइन, “एउटा प्रजातान्त्रिक देशको राष्ट्राध्यक्ष आउने वखतमा, ठिक्क त्यसको मुखमा आएर, कू गरेर डिक्टेटरसीप ल्याउने छैन, त्यो गर्दैनन्। र, मार्चपछि त कू गर्छन्, गर्छन्। त्यसो हुनाले, तबसम्म टाइम पनि छ, के उपाय अपनाउनुपर्ने हो, त्यो गरौंला फर्केर आएपछि २/४ दिनमा” भनेर उहाँ जानुभयो।

०१५ सालको आमनिर्वाचनमा नेपाली कांग्रेसले दुई तिहाई बहुमत ल्याएको भए पनि बीस-बीस दिनसम्म सरकारको गठन हुन सकेन। त्यस वखत नेपाली कांग्रेस वी. पी. लाई प्रधानमन्त्री बनाउन चाहन्थ्यो। तर दरबार त्यस कुर्सीमा सुवर्ण शमशेरलाई देख्न चाहन्थ्यो।

सातपछि दरबारले क्रमशः पुनः राणाहरूसँग सम्झौताको हात

बढायो। राजा सैन्यको हिसाबले पनि बलिया हुन थालेपछि नेपाली कांग्रेसलाई पुनः पाखा लगाउन थालियो। सात सालअघि नै कांग्रेसका डिल्लीरामण रेग्मी राणाहरूबाट प्रभावित थिए। वी.पी. सँग घमसाधम्सी पर्दापर्दै उनी मूलः कांग्रेसबाट अलग्गिए। अहिलेसम्म पनि डिल्लीरामण रेग्मीले नेपाली राष्ट्रिय कांग्रेस ज्यूँदै छ भने पनि अब त्यो केवल वक्तव्यहरूमा सीमित छ।

सत्र सालपछि नेपाली कांग्रेसमा रहेका राणाहरू सुवर्ण र महावीरलाई भारतले राजाका निम्ति अप्रत्यक्ष सहयोगी बन्न बाध्य पार्यो। सुवर्ण महावीरको भारतमा रहेको अकूत सम्पत्तिले भारत सरकारको तजवीज भन्दा पर जान दिएन।

नेपाली कांग्रेसमा दरबारको हस्तक्षेपको अध्ययन गर्दा केदारमान व्यथितले दरबारकै उक्साहटमा जनकांग्रेस बनाएका देखिन्छ। नेपाली कांग्रेसका संस्थापकहरूमध्ये र प्रमुख नेतामा एक कृष्णप्रसाद भट्टराईका सहोदर दाजु गोपालप्रसाद भट्टराईलाई ०११ सालमा राजा महेन्द्रले प्रलोभनमा पारेर नै कांग्रेसबाट छुट्याएका थिए। ०१७ सालको सेराफेरोमा तुलसी गिरी, विश्वबन्धु थापा, डा. नागेश्वरप्रसाद सिंह र ०३६ सालपछि परशुरामरायण चौधरी दरबारकै निर्देशनमा नेपाली कांग्रेसबाट अलग भएका थिए।

पूर्व पञ्चहरूको संगठित हुने प्रयास र विभाजन

छथालीस सालको ऐतिहासिक जनआन्दोलनको सफलतापश्चात् पंचायती कार्यकर्ताहरू छिन्नभिन्न हुन पुगे। परशुरामरायण चौधरी जस्ता एक समयका कांग्रेस कार्यकर्ताहरूले फेरि पंचायत त्यागेर कांग्रेस प्रवेश गर्न थाले।

तर विस्तारै पूर्व पंचहरूले पनि संगठित हुनुपर्ने आवश्यकता बोध गर्न थाले। त्यसैअनुरूप ०४७ साल जेठ १५ गतेका दिन पूर्व पंचहरूको एउटै नाम र भण्डा भएका तर चुनाव चिह्न अलग भएका दुई जुम्ल्याहा पार्टीहरूको जन्म भयो। लोकेन्द्रबहादुर चन्दको नेतृत्वमा एउटा राप्रपा र सूर्यबहादुर थापाको नेतृत्वमा अर्को राप्रपा। छथालीसको जनआन्दोलनको सफलताअधिका अन्तिम प्रधानमन्त्री लोकेन्द्रबहादुर चन्दले दरबारको ठाडो निर्देशनमा चल्ने आफू जस्तै पूर्व पंचहरूलाई समेटेको चर्चा-परिचर्चा थियो। दरबारको तेर्सो निर्देशनमा चल्ने र भारतसँग विशेष सम्बन्ध राख्ने आफू जस्तै पूर्व पंचहरूलाई सूर्यबहादुर थापाले समेट्नुभएको देखिन्छ।

०४८ सालको आमनिर्वाचनमा एउटा राप्रपाले हलो र अर्कोले गाई चिह्न लिएर चुनाव लडे। तर दुई वटै राप्रपाबाट गरी जम्मा तीन जना मात्र प्रतिनिधि सभामा पुगे। सूर्यबहादुर र लोकेन्द्रबहादुर जस्ता महापंचहरूले चुनाव हारे।

त्यो पराजयपश्चात् दुई खेमामा विभक्त पूर्व पंचहरू फेरि एक हुनुपर्छ भन्ने महसुस गर्न थाले। लोकेन्द्रबहादुरलाई पार्टी नेता र सूर्यबहादुरलाई अध्यक्ष बनाएर ०४८ साल माघमा एकीकृत राप्रपालाई सामूहिक नेतृत्वमा अघि बढाउने भनियो। ०५० साल जेठ २९ देखि ३२ गतेसम्म काठमाडौंमा भएको

एकीकृत राप्रपाको पहिलो महाधिवेशनले विधिवत् थापालाई अध्यक्ष र चन्दलाई पार्टी नेता बनायो। एक भएर गएपछि ०५१ सालको मध्यावधि निर्वाचनमा पूर्व पंचहरूले राप्रपाको नाममा २० स्थानमा जिते। तर आफूलाई प्रखर राष्ट्रवादी दावी गर्ने लोकेन्द्रबहादुर पक्ष र आफूलाई प्रखर प्रजातन्त्रवादी दावी गर्ने सूर्यबहादुर पक्षबीच लामो समयसम्म मतैक्य कायम हुन सकेन।

०५२ सालको अन्त्य हुँदाहुँदै राप्रपाका पहिले जोडिएका दुई पक्षबीच फेरि प्रष्ट विभाजन देखा पर्यो। ०५२ सालमा एमालेले राप्रपा संसदीय दलका नेता लोकेन्द्रबहादुर चन्दलाई प्रधानमन्त्री बन्न आग्रह गर्‍यो र प्रयास अघि बढायो। तर सूर्यबहादुरले त्यस प्रयासलाई अघि बढ्न दिएनन्। आफ्नै पार्टीका अध्यक्षले आफ्नै पार्टीका नेतालाई प्रधानमन्त्री बन्ने अवसरबाट वञ्चित गरे भनेर लोकेन्द्रबहादुर पक्षले खुलेर आलोचना गर्न थाल्यो।

०५२ साल चैत १३ गते राप्रपा केन्द्रीय कार्यालयमा पार्टीको संसदीय दलका नेता एवं पार्टी नेता चन्दले पत्रकारहरूसँग भने- "... नेकपा (एमाले) द्वारा भावी सरकारको नेतृत्व गर्न राप्रपा संसदीय दलका नेतालाई औपचारिक पत्र नै प्राप्त भयो। पार्टीले सरकारको नेतृत्व गर्न प्राप्त गरेको अवसरलाई देशमा कमजोर हुँदै गएको राष्ट्रवादी चिन्तन, संस्कार र मान्यतालाई सुदृढ तुल्याई राष्ट्र निर्माणको अभियानलाई नयाँ ढंगबाट अघि बढाउन सकिने सुनौला मौकाको रूपमा ग्रहण गर्न उपयुक्त हुने मैले ठाने। तथापि, नेकपा (एमाले) का नेताहरूलाई सो अनुरोध पार्टीको औपचारिक निकायमा राखी त्यसले गरेको निर्णयअनुसार मात्र कदम उठाइने छ भन्ने जानकारी गराए। यसबारे केही सांसद साथीहरूसँग परामर्श गर्दा ११ जना सांसदहरूले लिखितरूपमा नै सो प्रस्तावको समर्थन गरी नयाँ सरकारको गठन गर्न पहल गर्न आग्रह गर्नुभयो। तत्पश्चात् मैले संसदीय दलको आकस्मिक बैठक बोलाई। बैठक हुनुपूर्व पार्टी अध्यक्ष सूर्यबहादुर थापाको निवासमा सह-अध्यक्ष राजेश्वर देवकोटासहित गएर मैले नेकपा (एमाले) को अनुरोधबारे अवगत गराएँ। साथै पार्टी र संसदीय दलको निर्णय मान्न आफू तयार रहेको कुरासमेत अवगत गराएँ। तर उहाँले तत्कालै र ठाडै सो प्रस्तावलाई अस्वीकार गरिदिनुभयो। अध्यक्षको व्यवहारबाट म मर्माहत भएँ। पार्टीलाई प्राप्त भएको त्यस्तो महत्वपूर्ण अवसरलाई पार्टी निकायमा छलफल नै नगराई हचुवा ढंगबाट असहमति जनाउने उहाँको हठ पार्टीका लागि अशोभनीय र अपमानजनक विषय थियो।"

प्रधानमन्त्री पदको त्यो विवादपछि राप्रपामा ठूलै चिरा पर्यो। पार्टीको वीरगन्ज महाधिवेशन चन्दले बहिष्कार गरे। राजेश्वर देवकोटा पार्टी सभापति पदका प्रत्याशी बने। सूर्यबहादुर थापासँग पराजित भइसकेपछि उनले मत परिणाम स्वीकार गरे। तर काठमाडौं फर्किएर डेढ महिना बिन्दा नबित्दै उनले आफ्नो अध्यक्षतामा राप्रपा नामकै नयाँ पार्टीको घोषणा गरे।

विभाजन सँगसँगै राप्रपाको चन्द पक्ष राष्ट्रवादको कुरा गर्दै "सबै राष्ट्रवादी शक्तिहरू मिलेर आफ्नो निर्णय आफै गर्न पाउने अधिकार सुरक्षित राख्नका लागि संघर्ष गरौं" भन्ने नारा लगाउन थाल्यो। ठीक त्यही समय एमालेभित्रको वामदेव पक्ष पार्टी

अध्यक्ष मनमोहन अधिकारी र महासचिव नेपाललाई राष्ट्रवादी र चन्दलाई राष्ट्रवादी भन्ने विश्लेषण गरिरहेको थियो।

उत्साह र घुसपैठका कारण उत्पन्न मतभेद

नेपालका राजनीतिक पार्टीहरूको विभाजन र एकतामा सधैंभरि पत्यारलाग्दो सैद्धान्तिक राजनीतिक मतभेदहरू मात्र देखापरेका छैनन्। कैयन् अवस्थामा पार्टीहरूभित्र बाह्य हस्तक्षेपले विभाजन चर्काएको देखिन्छ। पार्टीहरू जति बलिया भए, आफ्नो सामन्तवादी परम्परामा आधारित शक्ति त्यति नै घट्छ भन्ने कुरामा नेपालको दरबार सात सालको परिवर्तन सँगसँगै ज्यादै चनाखो भएको पाइन्छ। सात सालअघि राजनीतिक गतिविधिहरूमाथि राणाहरूले दमन गरेका हुनाले दरबारलाई त्यसको चिन्ता थिएन। तर राणाहरूबाट तागत आफ्नो हातमा लिइसकेपछि दरबारले राजनीतिक पार्टीहरूमाथि “खोला तरिसकेपछि लोरो फ्याँके” जस्तै गरी व्यवहार गर्नु स्वभाविकै थियो।

स्वासगरी राजा महेन्द्रको उदयपछि दरबारद्वारा नेपाली कांग्रेस, नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीमा तीव्र घुसपैठ गराइयो। त्यस्तै घुसपैठका कारण नेपालका राजनीतिक पार्टीहरूले पटक-पटक विभाजनको पीडा खप्नुपरेको छ।

“एउटै सिद्धान्त, लाइन, नीति र कार्यक्रम लिएर पनि किन पार्टीहरू विभाजित छन्? निर्माणको कष्टकर पीडा सहेर एकताबद्ध भएका पार्टीहरू किन फुट्ने गरेका छन्? कम्युनिष्ट पार्टीभित्र विभिन्न सवालमा वादविवाद चल्नु एउटा सामान्य र अनिवार्य कुरा हो। तर वादविवाद हुनेबित्तिकै ती संगठनहरूभित्र अनुशासनहीनता, पद्धतिहीनता र गुटबन्दीपूर्ण क्रियाकलापहरू किन देखा पर्ने गर्छन्?” नेपालका कम्युनिष्टहरू यस्ता प्रश्नहरू उठाइरहन्छन् र उत्तर पनि यसरी प्रस्तुत गर्दछन्- “गुटबन्दी र अराजकता विश्वका सबै देशका कम्युनिष्ट आन्दोलनमा देखा परेका रोग हुन्। कतिपय मुलुकको कम्युनिष्ट आन्दोलनले गुटबन्दीलाई हाम्रो देशमा भन्दा पनि गम्भीर ढंगले बेहोर्नुपरेको छ।”

नेपाली कम्युनिष्ट आन्दोलनमा पनि पुनर्गठनका रूपमा भएका विभाजनहरूले नयाँ गति प्रदान गरेका छन्। तर प्रष्ट नयाँ राजनीतिक दृष्टिकोण बिना भएका विभाजनका कारकमा कि त व्यक्तिगत अहं तुष्टि कि त बाह्य हस्तक्षेप नै देखिएका छन्। भारतको एकीकृत कम्युनिष्ट पार्टीले संशोधनवादी धार अंगीकार गर्‍यो भनेर विद्रोह गरी भारतीय कम्युनिष्ट पार्टी (माले) र त्यसपछि भा.क.पा. (माले-लिबरेशन) बनाउने धारका नेता विनोद मिश्रले ०५४ साल फागुन २१ गते नेकपा (एमाले) को संसदीय दल विभाजित भएपछि लेखेका थिए- “कम्युनिष्ट आन्दोलनमा उतार-चढाव र राजनीतिक पार्टीहरूमा विभाजन स्वभाविक परिघटना हो। कहिले कहिले त विभाजन अनिवार्य र आवश्यक भएर देखा पर्दछ। एकताभित्रै यदि सडनको गति तीव्र भइरहेको छ भने स्वस्थ तथा नयाँ शुरूवातका लागि विभाजन नै श्रेयस्कर हुन्छ। विकासको गतिको यही नियम हो।”

तर नेकपा (एमाले) मा भएको विभाजनको मूल आधार सैद्धान्तिक र नीतिगत विमति नै हो भन्न सकिने ठाउँ छैन। सैद्धान्तिक मतभेद भनेर उठाइएका सवालहरूमा मतैक्य कायम भइसकेपछि पनि विमति जनाउने पक्षलाई पार्टी केन्द्रीय कार्यसमितिमा चालीस प्रतिशत स्थान नदिइएको हुनाले एकता हुन नसकेको थियो- “महाकाली सन्धिमा नेतृत्वबाट गल्ती” भएको, अमेरिकालाई “साम्राज्यवादी” र भारतलाई “क्षेत्रीय प्रभुत्ववादी” भन्नुपर्ने नीतिगत अडानमा एमाले विवाद केन्द्रित हुँदै रहँदा पनि समाधानको बाटो ननिस्किएपछि तत्कालीन अल्पमत पक्षले नेतृत्वमा सम्मानजनक स्थानको माग गर्‍यो। तर बारम्बार नेतृत्व पक्षचाहिँ महाधिवेशनको म्यान्डेट नाघेर जान नसक्ने बताउँदै “गुटका आधारमा सहमति गर्ने होइन, योग्यता र दक्षताको आधारमा हुनुपर्ने” धारणा राख्न पुग्यो।”

राजनीतिक पार्टीको भविष्य लहडवाजीबाट सुनिश्चित हुन सक्दैन। कुनै पनि राजनीतिक पार्टीको भविष्य त्यसका उद्देश्य, त्यसले गर्ने वर्गको प्रतिनिधित्व, त्यसले अपनाउने दृष्टिकोण, त्यसले गर्ने व्यवहार, त्यसको व्यवहारिक निष्ठा, प्रतिबद्धता, त्यसको इतिहास, त्यसको भावी योजना र कामहरूबाट मात्रै सुनिश्चित हुन सक्दछ। समाजको स्वास वर्गको हितको प्रतिनिधित्व गर्न ऐतिहासिक आवश्यकताअनुसार कुनै पार्टी जन्मिएको छ भने कसैले आग्रह पूर्वग्रह पालेर हुँदैन। त्यसलाई समाप्त पार्न सकिँदैन, त्यसले आफ्नो ठाउँ बनाएर छाड्छ। कसैलाई ठाउँ नपुगेर, कसैलाई भाग नपुगेर, कसैलाई पद नपुगेर खोलिएको कुनै पनि राजनीतिक पार्टी दुनियाँमा कहाँ पनि अधि बढ्न सकेको छैन, त्यसरी खुलेका पार्टी न सफल भएको छ, न त भविष्यमा नै सफल हुन सक्छ। नेपालका अनेकौँ पार्टीहरूलाई परम्परागत सामन्ती शक्तिले मतजल-गोडमेल समय-समयमा गर्‍यो। हुर्काउने कोसिस गर्‍यो। तर पनि ती पार्टीहरू जनतामा स्थापित हुन सकेनन्। कतिपय पार्टीहरूमाथि प्रतिबन्ध लगाइयो, कतिपय राजनीतिक पार्टीहरूलाई पछाडि धकेल्न खोजियो, नामेट गर्न खोजियो। तर ऐतिहासिक आवश्यकतालाई आत्मसात् गर्दै निर्माण भएका पार्टीहरू जनतामा स्थापित भएरै छाडे। पंचायत व्यवस्था शुरू हुनुअघिको ००८ साल माघ १० गतेदेखि ०१३ साल वैशाख ३ गतेसम्मको अवधिमा पनि नेकपा प्रतिबन्धित थियो। ०१७ सालपछि कांग्रेससँगै नेकपामाथि पनि प्रतिबन्ध लगाइयो। तर ती दुवै शक्तिको संयुक्त पहलमा ०४६ सालमा पंचायती व्यवस्थाको अन्त्य भयो।

००८ साल चैत १६ गते भरत शमशेरको नेतृत्वमा राणाहरूको पक्षपोषण गर्ने ध्येयका साथ स्थापित राष्ट्रवादी गोरखा परिषद् पहिलो संसदीय निर्वाचनको परिणामबाट प्रमुख प्रतिपक्ष बन्न पुगेको थियो। तर त्यो पार्टी पछि कांग्रेसमा विलय भयो। ०१२ साल कार्तिकमा डा. के. आर्. सिंहको नेतृत्वमा रहेको संयुक्त प्रजातन्त्र पार्टी पनि इतिहासको गर्भमा हराइसकेको छ।

नेपाली कांग्रेस र नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीको स्थापना स्वास ऐतिहासिक आवश्यकताअनुरूप भएको थियो। नेपालको सामन्ती

व्यवस्थामा पूँजीवादले पनि प्रवेश गरिसकेपछि अर्थात् पूँजीपति वर्गको सिर्जना भइसकेपछि पूँजीवादी वर्ग र विचारको हितको प्रतिनिधित्व गर्ने सोचहरू आउन थाले। त्यही राजनीति अघि बढाउन त्यसको प्रतिनिधि पार्टीको रूपमा नेपाली कांग्रेसको स्थापना भएको थियो। उदार पूँजीवादी विचारको प्रतिनिधित्व गर्ने पार्टीको आवश्यकता भएपछि नेपाली कांग्रेसको जन्म भएको थियो।

नेपालमा पहिलो सातदेखि सत्रसम्मको अवधिमा र त्यसपछि छयालीसदेखि अहिलेसम्मको अवधिमा वर्षाको देखिने च्याउभै गरी पार्टीहरू देखा परेका छन्। पहिलो अवधिमा स्थापित नेकपा र दोस्रो अवधिमा स्थापित राप्रपा खास-खास राजनीतिक धारहरूको प्रतिनिधित्व गर्दै स्थापित भएका थिए। वितेको पचास वर्षको अवधिमा नेकपाका अनेकौं धाँजाहरू फाटेका छन्। तर छयालीसपछि पुनर्गठित नेकपा (एमाले) र नेपाली कांग्रेसमा भएका कैयन् विद्रोहहरूले पनि ती पार्टीलाई खास असर परेको छैन।

सारांश

नेपालको प्रजातान्त्रिक आन्दोलनका दुई प्रमुख शक्तिहरू नेपाली कांग्रेस र नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीमा भएका विभाजनहरूबाट अनेक पार्टीहरू जन्मिएका छन्। नेकपाको पचास वर्षको इतिहासमा त्यसका अनेक हाँगाहरू देखिएका छन्।

सात सालको परिवर्तनपश्चात् शक्तिशाली हुन पुगेको नेपालको राजदरबारले ती दुवै शक्तिलाई कमजोर पार्न खोज्दै आएको छ। नेपालको राजनीतिमा खासगरी सात सालदेखि खुलेआम पहुँच राख्दै आएको भारतीय शासक वर्ग पनि नेपालका राजनीतिक पार्टीहरूलाई आफ्नो पकडमा राख्ने कोसिसमा रहिआएको छ।

नेकपा र कांग्रेसमध्ये बढी मात्रामा कांग्रेस भारतीय हस्तक्षेप र हालीमुहालीको शिकार हुने गरेको देखिन्छ। तर दरबारले भने नेकपाभित्र पनि आफ्नो पहुँच राख्दै आएको प्रष्टै देखिन्छ।

नेकपा र कांग्रेसका विभाजनहरूमा कुनै न कुनै रूपमा दरबार र भारतीय शासक वर्गको भूमिका रहने गरेको देखिन्छ। तर अविभाजित नेकपा र त्यसपछि विभिन्न कम्युनिष्ट पार्टीहरूको विभाजन सैद्धान्तिक मतभेदहरूका कारण भएको देखिन्छ। कुनै बेला चीन र रूसको विवादले नेपालका कम्युनिष्ट नेताहरूलाई छुट्टाएको थियो। नेपालका कम्युनिष्ट घटकहरूबीच मतभेद हुनुमा चीनमा माओत्से तुङ्द्वारा स्थापित कम्युनिज्म कायमै छ कि त्यसको पतन भयो भन्ने सवालसमेत रहेको देखिन्छ। पार्टीहरूको विभाजनमा कतिपय अवस्थामा सम्बन्धित राजनीति गर्नेहरूले आफ्नो पदलोलुपता र स्वार्थको ढाकछोप गर्न अनावश्यक रूपमा जबरजस्ती सैद्धान्तिक मतभेद देखाउन

खोजेको पनि पाइन्छ।

नेपालका राजनैतिक दलहरूको गठन र त्यसपछि उनीहरूको फैलावट वा प्रभावको अनुपातमै अन्तर्ध्वंस गर्ने गराउने प्रक्रिया पनि देखा पर्दै आएको छ। विस्वण्डनमा पर्ने दल वा विस्वण्डन गर्ने पक्षहरूले जे जस्ता दलिलहरू अगाडि सारे पनि साररूपमा ती केही न केही मात्रामा षडयन्त्रको शिकार भएको पाइन्छ। आगामी दिनमा नेपालका अनेक पार्टीहरूको जन्म-विलय वा विस्तार यिनै तीन वटा शक्तिका वरिपरि नै हुने देखिन्छ। छयालीसपछिको समय नेपाली राजनीतिको धुवीकरणको काल जस्तो देखिएको छ। यस अवधिमा विभिन्न राजनीतिक पार्टीहरूको एकता सफल भएको छ, विभाजन विफल भएको छ। छयालीस सालको जनआन्दोलनमा कम्युनिष्ट पार्टीहरूको वाममोर्चा बनेको थियो। नेपाली कम्युनिष्ट आन्दोलनमा त्यसको दूरगामी प्रभाव पऱ्यो। छयालीसपछि कम्युनिष्ट आन्दोलनमा धुवीकरण तीब्र गतिमा प्रारम्भ भयो।

सन्दर्भ सामग्रीहरू :

१. नेपालको प्रजातान्त्रिक आन्दोलनमा नेपाल प्रजा परिषद्को भूमिका - डा. राजेश गौतम
२. टंकप्रसाद आचार्य स्मृति ग्रन्थ- टंकप्रसाद आचार्य स्मृति प्रतिष्ठान ०५४
३. नेपालको प्रजातान्त्रिक आन्दोलनमा नेपाली कांग्रेस - डा. राजेश गौतम
४. जनरल सुवर्ण शमशेर - जीवनचन्द्र कोइराला
५. बासँगाका सम्झनाका क्षणहरू - डा. मीता सिंह
६. फिल्को त्रैमासिक- कार्तिक-चैत ०४७, पृष्ठ ६३
७. गुटवन्दी, औसरवाद र अराजकताबारे - नेकपा (एमाले)
८. नेकपा (एमाले) घोषणापत्र ०४७ पुस २३ गते
९. नेकपा (माले) घोषणापत्र ०५४ फागुन २९ गते
१०. एक्काइसौं शताब्दी- वर्ष २, अंक ५, ०५५ जेठ
११. काठमाडौं टुडे, चैत ०५४
१२. नेपालमा कम्युनिष्ट आन्दोलनको संक्षिप्त इतिहास - पुष्पलाल
१३. विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको आत्मवृत्तान्त
१४. नेपालमा साम्यवादी आन्दोलन उद्भव, विकास र वर्तमान अवस्था - भीम रावल
१५. लीवरहान - भाकपा (माले) को अंग्रेजी मुखपत्र, ०५५ वैशाख

माओवादी क्रियाकलाप र सरकारी व्यवहार

पृष्ठभूमि

०४६ सालको राष्ट्रिय जनआन्दोलनको परिणामस्वरूप देशमा ३० वर्ष लामो पंचायती व्यवस्थाको अन्त्य र बहुदलीय प्रजातन्त्रको स्थापना भयो। सफल जनआन्दोलनपश्चात् गठित अन्तरिम सरकारले देशमा बहुदलीय प्रजातन्त्रको भावनाअनुकूल संविधान निर्माण तथा आमनिर्वाचन सम्पन्न गऱ्यो।

नेपाली कांग्रेस तथा संयुक्त वाममोर्चाको संयुक्त पहलमा सम्पन्न ऐतिहासिक जनआन्दोलनको सफलतापछि गठित अन्तरिम सरकारमा भएको प्रतिनिधित्वले संयुक्त जनआन्दोलन विशेषगरी त्रिपक्षीय सम्झौतामा पुगेर दुगिएको अनुभूति सरकारको बनावटले पनि देखाएको थियो। आन्दोलनकारी प्रमुख दुई शक्ति नेपाली कांग्रेस र कम्युनिष्ट शक्तिहरूको संयुक्त वाममोर्चाका अग्रणी तूला वामपन्थी दल तथा राजदरवारका प्रतिनिधिहरू सम्मिलित रहेर सरकार गठन भएपश्चात् नै अन्य केही साना वामपन्थी समूहहरूले असन्तुष्टि र विरोधका स्वरहरू उठाउन शुरू गरेका थिए। संयुक्त जनआन्दोलनको स्थगन र सम्झौतालाई आमूल क्रान्तिकारी परिवर्तनको बाटोमा धोकापूर्ण सम्झौता भएको आरोप लगाएकै भए तापनि अन्तरिम सरकारमा र संविधान सुधार सुभाष आयोगमा संयुक्त वाममोर्चाका ३ घटकमा ती आरोप लगाउने समूहको प्रतिनिधित्व भने रहेको थियो।

पंचायती व्यवस्थाको अन्त्य र बहुदलीय प्रजातन्त्रिक व्यवस्थाको पुनर्स्थापना भए पनि देशका सुदूर तथा दुर्गम पहाडी र हिमाली क्षेत्रहरूमा रहेका जनताले प्रजातन्त्रको उपभोग गर्न मात्र हैन, त्यसको अनुभूतिसमेत गर्न पाएनन्। नेपाली जनताको वलिदानीपूर्ण आन्दोलनबाट प्राप्त राजनीतिक परिवर्तनपछि पनि पिछडिएका क्षेत्रका जनतामा असन्तुष्टि र गुनासाहरू यथावत् नै रहे। ०४६ सालको जनआन्दोलनका सहयात्री शक्तिहरूबीच कम्युनिष्ट र कांग्रेसका नाममा उत्पन्न राजनीतिक असहिष्णुता नै ती सबै असन्तुष्टि र गुनासाहरूको प्रमुख कारण थियो। देशको राजधानी वा प्रमुख शहरहरूमा यी शक्तिहरूबीचको सम्बन्धको स्थिति समदूरीमा नै रहेको भए पनि विशेषगरी मध्यपश्चिम नेपालका रूकुम, गेल्पा, सल्यान, जाजरकोट, पश्चिम नेपालको गोर्खा, मध्य नेपालको सिन्धुली, रामेछाप तथा राजधानीसँगै जोडिएका काभ्रे र सिन्धुपाल्चोक जस्ता जिल्लाहरूमा राजनीतिक असहिष्णुताको सृजना हुनवाट गेक्ने

कुनै प्रयत्न भएन। त्यसलाई अझ बढाउने गतिविधिहरू सरकारी पक्षबाट भए। सरकारी पक्षबाट स्थानीय जनताको चाहना र आवश्यकतालाई पुनर्स्थापित प्रजातन्त्रको भावनाअनुकूल रूपान्तरण गर्नेतर्फ ध्यान नदिइएकै कारण जनतामा उत्पन्न असन्तुष्टि र गुनासाहरूले अशान्ति र हिंसाको रूप समेत लिन थाले।

बहुदल पुनर्स्थापनापछिको रोलपा

संयुक्त जनमोर्चा नेपालको प्रभाव क्षेत्र मध्येको एक प्रमुख जिल्ला रोलपामा खटाइएका प्रमुख जिल्ला अधिकारी अब्दुल रडस खाँ जस्ता प्रशासकको राजनीतिक पूर्वाग्रह, दमन र प्रतिपक्षी विचार राख्नेहरूमाथिको प्रतिशोधपूर्ण व्यवहारले पनि स्थानीय जनतामा ०४६ साल पूर्वको पीडा यथावत् रह्यो। सरकारी प्रशासकको त्यस किसिमको रवैयाले स्थानीय पुराना पंच, सामन्त र जाली फटाहाले पनि आम नागरिकलाई विभिन्न बहानामा दुःख दिन छोडेनन्। ०४६ साल पूर्वका स्थानीय पंच, सामन्त, साहू, महाजनहरूले बहुदलको आगमनपश्चात् आफूलाई सत्तापक्ष पार्टीमा प्रवेश गरेको घोषणा गरी आफ्ना करतुतहरू दोहोर्‍याउन छोडेनन्।

यसैबीच सम्पन्न ०४८ को आमनिर्वाचनमा यस जिल्लाका जनताले संयुक्त जनमोर्चा नेपाल (वामपन्थी समूहको मोर्चा) का दुई प्रतिनिधिहरू क्रमशः वर्मन बुढा र कृष्णबहादुर महारालाई निर्वाचित गरे। यस निर्वाचनका क्रममा जनमोर्चाका पक्षमा सक्रिय सहभागी, सहयोगी तथा शुभेच्छुकहरूमाथि तत्कालीन सत्तापक्ष नजिकका व्यक्तिहरूको बक्रदृष्टि पर्न थाल्यो। जनमोर्चा पक्षका मतदाताहरूलाई भुटा मुट्टा लगाएर थुनछेक गर्ने तथा दुःख दिने कामहरू हुन थाले।

०४८ सालदेखि तीव्ररूपमा शुरू भएको राजनीतिक पूर्वाग्रह र प्रतिशोधपूर्ण व्यवहारको परिणाम हत्या र हिंसाका घटनाहरू समेत शुरू भए। भुटा मुट्टा लगाएर प्रतिपक्षीलाई थुनछेक गर्ने काममा सत्ता पक्षले ०२८/०२९ देखि ०४४/०४५ सम्मका मुद्दाहरू पुनर्जीवित गराएर कैयौंलाई हिरासतमा राख्ने, यातना दिने, जरिवाना गर्ने, माफी माग्न लगाउने, सत्तापक्षीय पार्टीमा प्रवेश गराउने जस्ता गैरराजनीतिक एवं गैरकानूनी क्रियाकलापहरू दोहोरिन थाले।

सत्तापक्षीय राजनीतिक कार्यकर्ताहरूले स्थानीय प्रशासनको आडमा प्रतिपक्षी विचार राख्नेहरूमाथि भुटा मुट्टा लगाएर

धुनछेक गराउने, यातना दिने, विभिन्न प्रकारका ठगी, शोषण दमन गर्ने तथा संयुक्त जनमोर्चाका समर्थकहरूले आफूसँग भिन्न विचार राख्नेहरूलाई जाली फटाहा आदि भनेर कुटपिट गर्ने, गाउँबाट लस्खेदने जस्ता क्रियाकलाप ०४६ साल र ०५२ फागुनबीचमा रोल्पा जिल्लामा दिनहुँ जस्तै दोहोरिने गरेका थिए। त्यस क्रममा ०४९ असोज १० गते जिनावाङ गाविस-१ पुनागाउँका ५५ वर्षीय बलराम घर्तीको हत्या गरी तत्कालीन सत्तापक्षका नजिक रहेका व्यक्तिहरूले सो घटनालाई भीरबाट लडेर मृत्यु भएको भनी प्रमाणित गराए। राजनीतिक प्रतिशोधकै कारण कैयौं शिक्षकहरूलाई डकैती तथा सार्वजनिक अपराधका मुद्दाहरू लगाइयो।

यसअघि ०४९ वैशाख १३ गते स्थानीय निर्वाचनका क्रममा रोल्पा सदरमुकाम पुगुभएका तत्कालीन प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइराला सम्मिलित एक आमसभामाथि पनि आक्रमण भयो। यस घटनाको बदला लिने अर्को उपयुक्त अवसर पारेर प्रतिपक्षमाथि दमन गर्ने समय पर्खेर बसेको सत्तापक्षले ०४९ मंसिर १ गते जिल्ला सदरमुकाममा आयोजित वाम समूहको आमसभालाई विथोल्न प्रहरी बल प्रयोग गर्‍यो। त्यस घटनामा प्रहरीले नेकपा (मसाल) का पोलिटब्युरो सदस्य चित्रबहादुर के.सी. लगायत दर्जनौं राजनीतिक कार्यकर्ताहरूलाई पक्राउ गरी कारबाही चलाएको थियो। जिल्ला सदरमुकाममा सभा, जुलुस गर्न निषेध मात्र हैन, सामान्य नागरिक र कर्मचारीहरूलाई राजनीतिक व्यक्तिसँग कुरा गर्न पनि प्रतिबन्ध लगाउने तथा त्यस्तो गरे जिल्ला निष्काशन गर्ने गरिएको थियो। ०४९ को स्थानीय निर्वाचनमा व्यापक धाँधली र हस्तक्षेप गर्ने क्रममा ७ वटा गाविसमा सत्तापक्षले अन्य पक्षलाई उम्मेद्वारी दर्तासमेत गर्न नदिई एकपक्षीय विजयको घोषणा गरेको थियो। ०४९ देखि ०५२ का बीचमा भएका त्यस्ता घटनाहरूका सम्बन्धमा मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९६ को पृष्ठ ८० र ८१ मा विस्तृतरूपमा उल्लेख छ। त्यसबीचमा रोल्पा जिल्लामा भएका दमन, शोषण, उत्पीडन, अन्याय, अत्याचार आदि गैरकानूनी, गैरन्यायिक तथा गैरराजनीतिक क्रियाकलापहरूले पनि स्थानीय जनतामा वर्तमान संरचनाप्रति वितृष्णा र विद्रोह उत्पन्न गराउन शुरू गर्‍यो। स्थानीय जनताले विकल्पको चाहना गर्न थाले।

उल्लेखित राजनीतिक असहिष्णुताबीच संयुक्त जनमोर्चा नेपालले ०५१ सालको मध्यावधि आमनिर्वाचनलाई बहिष्कार गर्ने निर्णय गर्‍यो। त्यसअघिको आमनिर्वाचनमा संयुक्त जनमोर्चाको पक्षमा सक्रिय कार्यकर्ता तथा मतदातासमेतलाई प्रतिपक्षी राजनीतिक विचार राखेकै कारण सत्तापक्षले गरेको भेदभाव तथा फुटा मुद्दा लगाएर दिँदै आएको दुःखमा भनै तीब्रता आयो। सो आमचुनाव बहिष्कार गरी मतदानमा भाग नलिने नागरिकहरू संयुक्त जनमोर्चा नेपालकै हुन् भनेर प्रतिशोधपूर्ण व्यवहार गर्न सत्तापक्षलाई भनै सजिलो भयो।

एकातिर तत्कालीन सत्तापक्षको नजिकमा रहेका व्यक्तिहरूको गैरराजनीतिक क्रियाकलापले स्थानीय जनता तथा

प्रतिपक्षी राजनीतिक कार्यकर्ता आजित भइरहेका थिए। अर्कातिर त्यही समयमा संयुक्त जनमोर्चा नेपालले रोल्पा, रूकुम जिल्लामा “सिज अभियान” नामक सांस्कृतिक अभियानको थालनी गर्‍यो। रूकुम जिल्लाको सिस्ने र रोल्पा जिल्लाको जलजला पहाडको नामबाट शुरू गरिएको उक्त सांस्कृतिक अभियान गाउँ-गाउँमा विभिन्न कार्यक्रमको आयोजना गर्दै जनवादी संस्कृति निर्माणको निम्ति जागरणका रूपमा अगाडि बढ्न थाल्यो। यसै क्रममा ०५२ असोज २२ गते कोजाप्रत पूर्णिमाको दिन रोल्पा जिल्लाको गाम गाविसमा आयोजित भेलामा “सिज” सांस्कृतिक टोलीले आफ्नो कार्यक्रम प्रस्तुत गर्न थाल्यो। यस कार्यक्रममा पनि अभियान समर्थक र तत्कालीन सत्तापक्ष समर्थकबीच विवाद भई फडप र हमला भयो। दुवैतर्फका सैन्यी व्यक्ति घाइते भए। त्यसै विषयलाई लिएर प्रहरीले “रोमियो अप्रेसन” का नाममा गाउँ-गाउँमा व्यापक प्रहरी कारबाही शुरू गरी पूरै जिल्लालाई प्रभावित गर्‍यो। ठूलो संख्यामा जनमोर्चा समर्थक कार्यकर्तालाई पक्राउ गरी जिल्ला सदरमुकाम ल्याएर हिरासतमा राख्ने र यातना दिने वा अन्य कारबाही गर्ने जस्ता काम शुरू भयो। त्यसरी पक्राउ गरिएका जनसाधारणलाई सत्तापक्ष पार्टीमा जबरजस्ती प्रवेश गराउने तथा हिरासतभित्र राखेर शोष विकास, साक्षरता आदि प्रशिक्षण दिने जस्ता प्रयास पनि भयो।

सरकारको उक्त रवैया यथावत् रहिरहेको अवस्थामा पनि जनमोर्चाले आफ्नो अभियान जारी नै राखिरह्यो। यसका केन्द्रीय नेता डा. बाबुराम भट्टराईलगायत अन्य नेताहरूले त्यसै समयको आसपासमा जनजागरण अभियान संचालन गरी देशव्यापी भ्रमण र आमसभा पनि गरेका थिए। यी सबै गतिविधिले रूकुम, रोल्पा, सल्यान, जाजरकोट जिल्लाका कम्युनिष्ट समर्थक ठूलै पक्ति विद्यमान संघटनाप्रति असहमत मात्र हैन, क्रुद्ध भइसकेको थियो भने त्यसलाई मलजल गर्ने काम जनमोर्चाले पनि गरिरहेकै थियो। अर्कातिर ०५२ फागुन अगावैदेखिको सत्तापक्ष समर्थक तथा सरकारी व्यवहारले पनि स्थानीय जनता आक्रान्त भइसकेका थिए।

नेकपा (माओवादी) को जन्म

०४६ सालमा प्राप्त बहुदलीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाको उपभोग गर्ने उद्देश्यले विभिन्न राजनीतिक पार्टीहरू गठन, पुनर्गठन, एकीकरण आदि हुने क्रम ०४६ पछि तीब्ररूपमा बढ्यो। त्यसै क्रममा विभिन्न खेमामा विभाजित कम्युनिष्ट पार्टीहरूबीच पनि एकीकरणको लहर चल्‍यो। ०४७ मंसिर ३ र ४ गते सम्पन्न नेकपा (मशाल), नेकपा (चौम) र सर्वहारावादी श्रमिक संगठनका केन्द्रीय समितिहरूको त्रिपक्षीय संयुक्त महाधिवेशनले तीनवटै पार्टी मिलेर बनेको एकीकृत पार्टीको नाम नेकपा (एकता केन्द्र) घोषणा गर्‍यो। पुनः ०४९ सालमा यी ३ पार्टी सम्मिलित भई निर्माण भएको नेकपा (एकता केन्द्र) मा मोहनविक्रम सिंहको नेतृत्वमा रहेको (मसाल) बाट विद्रोह गरी

डा. बाबुराम भट्टराई र शितलकुमार लगायतको समूहको समेत एकीकरण भई एकता महाधिवेशन सम्पन्न भयो। उक्त महाधिवेशनले क. माओका योगदानहरूको उच्च मूल्यांकन गर्दै मार्क्सवाद-लेनिनवादको नयाँ र गुणात्मक चरणका रूपमा नयाँ जनवादी क्रान्ति सम्पन्न गर्नका लागि गाउँले शहर घेर्ने रणनीतिमा आधारित दीर्घकालीन जनयुद्धको कार्यदिशा पारित गर्‍यो। यो एकता महाधिवेशनपछिको प्रथम राष्ट्रिय सम्मेलन ०५१ मा सम्पन्न हुँदा केन्द्रमा बहुमत र अल्पमतको कारण विभाजन आयो।

भूमिगत कम्युनिष्ट पार्टीको रूपमा संगठित नेकपा (एकता केन्द्र) ले ०४८ को आमनिर्वाचनमा भाग लिन डा. बाबुराम भट्टराईको अध्यक्षतामा संयुक्त जनमोर्चा नेपालको गठन निर्वाचन आयोगमा दर्ता पनि गराएको थियो। ०४८ को आमनिर्वाचनमा यस मोर्चाले ९ वटा संसदीय क्षेत्रमा विजय हासिल गरी संसदमा समेत तेस्रो ठूलो राजनीतिक शक्तिको रूपमा आफूलाई स्थापित गर्‍यो। तर ०५१ सालमा केन्द्रमा आएको विभाजनपछि यस मोर्चामा पनि विभाजन आयो। केन्द्रको पक्षमा रहेको संयुक्त जनमोर्चा (डा. बाबुराम भट्टराईको नेतृत्व) ले ०५१ को मध्यावधि निर्वाचन बहिष्कार गर्ने घोषणा गर्‍यो। एकता केन्द्रमा बहुमत र अल्पमतको कारण विभाजन आएपछि बहुमत पक्षले “एकता केन्द्र” को नाम बदल्ने तर अल्पमत पक्षले भने आफ्नो नाम “एकता केन्द्र” नै कायम गरे। यसै केन्द्रले पुनः निरन्जनगाविन्द वैद्यको नेतृत्वमा संयुक्त जनमोर्चा नेपाललाई (एकता केन्द्र) को वैधानिक मंचको रूपमा प्रयोग गरे। त्यसअघिको पूर्ण भूमिगत रहेको एकता केन्द्र पनि अर्ध भूमिगतरूपमा देखा पर्यो। यस जनमोर्चाले ०५१ को मध्यावधि निर्वाचनमा पनि भाग लियो।

विभाजनपछिको बहुमत नेकपा (एकता केन्द्र) को तेस्रो विस्तारित बैठक ०५१ फागुनमा सम्पन्न भयो। यसै बैठकले आफ्नो समूहको नाम “एकता केन्द्र” नराख्ने निर्णय गर्‍यो। सोही बैठकले गरेका विभिन्न निर्णयहरूमध्ये “जनयुद्धको तयारी” र नेकपा (माओवादी) को घोषणा गर्ने पनि रहेका थिए। उक्त बैठकले “पार्टीले आजको अन्तर्राष्ट्रिय एवं राष्ट्रिय परिस्थितिका विशेषतामाथि ध्यान दिई जनताको वास्तविक मुक्तिका निमित्त नयाँ जनवादी वैकल्पिक सत्ता र त्यसका निमित्त जनयुद्धको विकासको तयारीमा पूरै जोड दिएर लाग्नुपर्ने कुरा निश्चित गरेको छ” भनी निर्णय गरेको थियो। डा. बाबुराम भट्टराईको नेतृत्वमा रहेको संयुक्त जनमोर्चा नेपाल नेकपा (माओवादी) को समर्थकका रूपमा रह्यो।

जनयुद्धको घोषणा

“नेपाली जनता ऐतिहासिक कालदेखि नै आफ्ना हक अधिकारका लागि अनेकौँ हिसात्मक संघर्षमा उत्रदै आएका छन्। आजसम्म जनताले जे-जति सुधार हासिल गरेका छन्, ती पनि हिसात्मक र गैरकानूनी संघर्षकै परिणाम भएका छन्। यो

कुरा ०४६ सालको जनआन्दोलनको सन्दर्भमा पनि लागू हुन्छ।” नेकपा (माओवादी) ले यही ठहर गर्दै “यो स्थितिमा नेपाली जनताका सामन्तवाद-साम्राज्यवाद-विस्तारवाद विरोधी तमाम सशस्त्र विद्रोह तथा आन्दोलनलाई जनवादी क्रान्तिको दिशामा सहो ढंगले विकसित गर्नका लागि” भनेर विभिन्न पाँच कुरालाई जोड दिने निष्कर्ष निकाल्यो। त्यही निष्कर्षको परिणाम नेकपा (माओवादी) को वैधानिक मंचका रूपमा संगठित संयुक्त जनमोर्चाको तर्फबाट ०५२ माघ २१ गते तत्कालीन प्रधानमन्त्रीसमक्ष ४० सूत्रीय मागहरू प्रस्तुत गरियो। मागहरूमा ०४६ सालको जनआन्दोलनको परिणाम स्वरूप गठन भएका सरकारहरूले देश र जनताको स्थिति उँभो लान नसकेको, देश संसारकै दोस्रो सबैभन्दा गरीबमा भरेको, निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनिका जनताको संख्या ७१ प्रतिशत पुगेको, पूर्ण बेरोजगारको संख्या १० प्रतिशत भन्दा बढी पुगेको, देशभित्र विदेशीहरू विशेषगरी भारतीय विस्तारवादीहरूको आर्थिक र सांस्कृतिक अतिक्रमण दिनहुँ बढ्दै गएको, धनी र गरीब तथा शहर र गाउँबीचको फाटो भन-भन फराकिलो हुँदै गएको उल्लेख गरिएको थियो। यसबीचमा संयुक्त जनमोर्चाले ०४८ चैत २४ गतेदेखि राष्ट्रियता, जनतन्त्र र जनजीविकासँग सम्बन्धित तात्कालिक मागहरू पूरा गराउन विभिन्न संघर्ष गर्दै आएको पनि मागमा जनाइएको थियो। तर ती मागहरू पूरा गर्नुको सट्टा उल्टै आन्दोलनकारीहरूमाथि भीषण दमन गर्ने र सयौँ जनाको ज्यान लिने काम गर्दै आएको, रोल्लामा नांगारूपले केही महिना पहिले स-शस्त्र प्रहरी अप्रेसन गरेको उल्लेख गर्दै मोर्चाले राष्ट्रियतासँग सम्बन्धित ९ वटा, जनतन्त्रसँग सम्बन्धित १७ वटा र जनजीविकासँग सम्बन्धित १४ वटासमेत गरी ४० वटा मागहरू तत्कालीन प्रधानमन्त्रीसमक्ष राखेको थियो। उक्त मागहरू राख्दै मोर्चाले ०५२ फागुन ५ गतेसम्ममा सरकारको तर्फबाट यसबारे कुनै सकारात्मक पहल नभएमा हामी विद्यमान राज्यसत्ताको विरोधमा सशस्त्र संघर्षको बाटोमा उत्रन बाध्य हुनुपर्ने जानकारी पनि गराउन चाहन्छौँ भनेको थियो। संयुक्त जनमोर्चाका यिनै ४० सूत्रीय मागहरूलाई अघि सारेर नेकपा (माओवादी) ले ०५२ फागुन १ गतेदेखि “जनयुद्ध” को घोषणा गरेको थियो।

जनयुद्धको शुरुवात

०५२ फागुन १ गते राति रूकुम, रोल्पा, गोरखा, सिन्धुली आदि जिल्लामा सशस्त्र छापामारहरूद्वारा प्रहरी चौकीमाथि हमला, कृषि विकास बैंक र साना किसान विकास आयाजनाका कार्यालयमाथि कारवाही, डिप्टिलरीमाथि विस्फोटनको कारवाही, शोषक सामन्तमाथि कारवाही, पेप्सीकोला फैक्ट्रीमाथि कारवाही, प्रचारात्मक कारवाही, तोडफोडका कारवाही, आर्थिक-प्राविधिक तथा भौतिक कारवाहीहरू भए। ती कारवाहीहरूमा रूकुमको राडी प्रहरी चौकी, रोल्पाको होलेरी प्रहरी चौकी, सिन्धुलीको सिन्धुलीगढी प्रहरी चौकीमाथिको सशस्त्र हमला, गोरखाको

च्याङ्लीस्थित कृषि विकास बैंक र साना किसान विकास आयोगनामा आक्रमण, गोरखाको मनकामना डिष्टिलरीमाथि विष्फोटक पदार्थ प्रहार, दौलतबहादुर दाँडको घरमा आक्रमण गरी लुटपाट तथा तमसुक कब्जामा लिने, काठमाडौंमा पेप्सिकोला फैक्ट्रीमा पेट्रोल बम प्रहार र देशका विभिन्न जिल्लाहरूमा पर्चा, पोष्टर वितरण तथा भिन्नेलेखन आदि रहेका थिए।

“प्रतिक्रियावादी राज्यसत्तालाई ध्वस्त गर्दै नयाँ जनवादी राज्यसत्ताको स्थापना गर्न जनयुद्धको बाटोमा अघि बढौं” भन्ने आह्वानका साथ नेकपा (माओवादी) को नेतृत्वमा शुरु भएको जनयुद्धका उल्लेखित कारवाहीहरू भएको ६ दिनपछि मात्र नेकपा (माओवादी) का महामन्त्री प्रचण्डले एक वक्तव्य प्रकाशित गर्दै आफ्नो पार्टीले उक्त कारवाहीहरू गरेको बताउनुभयो। उहाँको वक्तव्यमा फागुन १ गते आम जनसमुदायलाई जनयुद्धको बाटोमा अघि बढ्न अपिल गरेको र जनसमुदायले ग्रामीण इलाकाहरूमा सामन्त, नेकरशाह र दलाल पूँजीपति वर्ग एवं उनीहरूको राज्यसत्ताका विरुद्ध सशस्त्र कारवाही अघि बढाइरहेकाले जनताका त्यस प्रकारका क्रान्तिकारी गतिविधिहरूलाई हरतरहले सहयोग समर्थन, रक्षा र विकास गर्न सम्पूर्ण वामपन्थी, प्रगतिशील, देशभक्त एवं जनतान्त्रिक शक्तिहरूसँग हार्दिक अनुरोध गर्दछु” उल्लेख गरिएको थियो। सोही दिन संयुक्त जनमोर्चा नेपालका अध्यक्ष डा. बाबुराम भट्टराईले पनि अर्को एक वक्तव्य प्रकाशित गर्दै “जनयुद्ध” प्रति सक्रिय समर्थन जनाउनुभयो। डा. भट्टराईले आफ्नो वक्तव्यमा नेपाली सर्वहारा वर्गको एक मात्र भरपर्दो र क्रान्तिकारी पार्टी नेकपा (माओवादी) ले प्रतिक्रियावादी राज्यसत्तालाई ध्वस्त गर्दै नयाँ जनवादी राज्यसत्ताको स्थापना गर्न जनयुद्धको बाटोमा अघि बढौं भन्ने जुन आह्वान गरेको छ, त्यो अत्यन्तै सामयिक र सही भएको उल्लेख गर्दै “जनयुद्धको बाटोमा लाग्नु र त्यसलाई समर्थन र सहयोग गर्नुबाहेक अर्को विकल्प छैन भन्ने कुरा अव व्यावहारिकरूपले नै स्पष्ट भएको छ” भन्नुभएको थियो।

शुरूमा माओवादी “जनयुद्ध” को चेतावनी, घोषणा र कारवाहीलाई कसैले पनि त्यति गम्भीर विषयका रूपमा लिएनन्, जति अहिले यस जनयुद्धले आफ्नो प्रभाव छोड्ने र विस्तार गर्ने काम गरेको छ। केही हिंसात्मक हमला, तोडफोड र लुटपाटबाटै शुरु भएको जनयुद्धको पहिलो दिन प्रचारित पर्चामा लेखिएको थियो- “हाम्रो यो संघर्षले मानिसद्वारा मानिसमाथि भइरहेको शोषण, उत्पीडन र युद्धको सदाका लागि अन्त गर्न चालिरहेको विश्व सर्वहारा क्रान्तिको अभिन्न अंगको रूपमा रहनेछ।” र, त्यही उद्घोषले आजको नेकपा (माओवादी) जनयुद्धको वर्तमान रूप लिएको छ।

जनयुद्धको पहिलो योजना

“जनयुद्ध” लाई नेकपा (माओवादी) ले तीन चरणमा विभाजन गरेको छ। यस क्रममा पहिलो योजनाभित्र पनि सशस्त्र

संघर्षको राजनीति स्थापित गर्ने, संगठनको मुख्य काम फौजी एवं संघर्षको मुख्यरूप युद्ध हो भन्ने कुरालाई व्यवहारिकरूप दिने र छापामार इलाकाहरूका लागि आधार तयार पार्ने नीति लिएको छ। पहिलो योजनाको नारा र लक्ष्यअनुसार पहिलो चरणका क्रान्तिकारी कदमहरू पार्टीले सम्पन्न गरेको माओवादीहरूको दाबी छ।

जनयुद्धको दोस्रो योजना

०५२ चैतको दोस्रो साता सम्पन्न नेकपा (माओवादी) को केन्द्रीय पोलिटब्यूरो बैठकले जनयुद्धको निरन्तरताका लागि दोस्रो योजना पारित गरेको थियो। यसको मूल नारा “योजनाबद्ध ढंगले छापामार युद्धको विकास गरौं” रहेको र यस योजनालाई पार्टीको ०५३ असारमा सम्पन्न केन्द्रीय समितिको बैठकले अनुमोदन गरेको थियो। यस योजनामा जनयुद्धको पक्षमा व्यापक जनपरिचालन गर्नु, हतियारसहित विविध सामाग्रीहरू कब्जा गर्नु र मुख्य इलाकाहरूलाई छापामार इलाकाहरूमा बदल्नका लागि शक्ति केन्द्रित गर्नु जस्ता लक्ष्यहरू रहेका थिए।

दोस्रो योजनामा लक्षित उद्देश्यहरू कार्यन्वयन गर्ने क्रममा ०५३ वैशाख २४ गते अपराह्न १.४५ बजे रूकुम जिल्लाको तक गाविस-७ स्थित जंगलमा पर्ने सडकमा प्रहरीमाथि एम्बुस प्रहार गरियो। यो नेकपा (माओवादी) को पहिलो एम्बुस कारवाही थियो। १० जना छापामार लडाकु योद्धा रहेको त्यस टोलीले प्रहरी टोलीलाई खतम गर्ने र हतियार कब्जा गर्ने लक्ष्य लिएको थियो। प्रहरीतर्फ १ जना हवल्दार ३ जना प्रहरी जवान र १ सुराकीसमेत ५ जना त्यस आक्रमणमा परे। त्यो माओवादीको एम्बुसमा परी १ प्रहरी हवल्दार र १ प्रहरी जवानको मृत्यु भयो। अन्य सकुशल भाग्न सफल भए। यस घटनामा प्रहरीतर्फ ३०३ राइफल र लाठीसँग प्रतिकार गर्न माओवादीहरूले १ टोटा र ६ भरुवा बन्दूक, ३ डिब्बा बम, खुकुरी र ढुंगासमेत लिएका थिए। यो घटना रक्षान्मक चरणान्तरगत चुनिएका कारवाहीद्वारा हतियार कब्जा गर्ने र हत्याको बदला लिने पार्टी DOC को निर्णयबमोजिम भएको थियो।

यसै चरणमा ०५३ असार ३० गते रूकुमको पिपल गाविसका अध्यक्ष देउचन बस्नेतको माओवादी छापामारद्वारा हत्या गरियो। त्यस्तै ०५३ असोज १८ राति सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको सानो सिरूवारीस्थित कृषि विकास बैंकको साना किसान विकास आयोगनामाथि १ महिलासहित ७ जना माओवादी छापामारले हमला गरी ४५ लाख बराबरको तमसुक जलाएका थिए। जनयुद्धको दोस्रो योजनाकै क्रममा ०५३ मंसिर २५ गते राति माओवादी छापामार दलले तत्कालीन गृहमन्त्री खुम्बहादुर खड्काको घरमा पनि पेट्रोल बम प्रहार गरी चेतावनी र प्रचारात्मक कारवाही गरेका थिए।

यो अवधिमा विशेषगरी माओवादीहरूले आफ्नो दुश्मनलाई खतम गर्ने, हतियार कब्जा गर्ने, सामन्त र जमिन्दारहरूको तमसुक कब्जा गरेर ऋणीबाट जनतालाई ऋण मुक्त गर्ने,

सरकारी र गैरसरकारी संस्थाहरूका भ्रष्ट क्रियाकलाप नियन्त्रणका लागि चेतावनी दिने र केही आर्थिक संकलन गर्ने जस्ता अभियान तीव्र पारेको पाइन्छ। यी घटनामा माओवादीहरूले घरेलु हातहतियार, बन्दूक र केही आधुनिक हतियार पनि प्रयोग गरेका थिए।

जनयुद्धको तेस्रो योजना

नेकपा माओवादीले चरणबद्ध “जनयुद्ध” विस्तारका क्रममा ०५४ को असारदेखि तेस्रो योजनाको घोषणा गर्‍यो। यस पार्टीको पूर्ण बैठकले “छापामार युद्धको विकासलाई नयाँ उचाईमा उठाऔं” भन्ने मूल नारा रहेको विविध राजनीतिक एवं फौजी लक्ष्यसहितको तेस्रो योजना तय गरेको थियो। जसअनुसार राजनीतिक लक्ष्यअन्तरगत जनयुद्धको प्रचार प्रसार, स्थानीय जनवादी सत्ता निर्माण, क्रान्तिकारी संयुक्त मोर्चाको विकास आदि छन् भने फौजी दमनका विरुद्ध सेनासँग लड्ने गणनीति र कार्यनीतिहरू विकास गर्नु रहेको जनाइएको छ।

यसरी योजनाबद्ध ढंगले चरण विभाजनसहित शुरू गरिएको नेकपा (माओवादी) को “जनयुद्ध” अहिले प्रथम चरणको तेस्रो योजनामा पुगेको छ। प्रथम चरणको तेस्रो योजनाअनुसार “प्रतिक्रियावादीको स्थानीय सत्ता स्वाली गराउँदै त्यसलाई छापामार डलाकामा बदल्ने” रहेको बताइन्छ। चिनियाँ क्रान्तिको शैलीअनुसार संचालन भइरहेको जनयुद्ध “गाउँबाट शहरलाई घेर्ने” नीतिमा केन्द्रित रहेको भनिन्छ।

जनयुद्धको विस्तार

दुर्गम पहाडी केही जिल्लाहरू रूकुम, मल्यान, जाजरकोट, गोरखा, सिन्धुलीलगायतका क्षेत्रबाट शुरू भएको जनयुद्धको प्रभाव अहिले देशका ३५ वटाभन्दा बढी जिल्लाहरूमा प्रत्यक्षरूपमा फैलिएको छ भने यसले गण्डिय र अन्तर्गण्डिय स्तरमा पनि चर्चा पाउन थालेको छ। “जनयुद्ध” विस्तार गर्ने क्रममा नेकपा (माओवादी) ले ५० वटा भन्दा बढी जिल्लाहरूमा विभिन्न गतिविधिहरू संचालन गरिसकेका छन्। त्यस्ता गतिविधिहरूमा हत्या हिंसाका घटनाहरू लुटपाट, कुटपिट र चेतावनी आदि रहेका छन् भने नेकपा (माओवादी) सँग सम्बन्धित पक्षले देशका ७५ वटै जिल्लाहरूमा आफ्ना प्रचारात्मक क्रियाकलाप सम्पन्न गरिसकेको तथा ६५ जिल्लामा घोषित उद्देश्यअनुसारका अन्य मौलिक कारवाही गरिएको जानकारी पनि गराएका छन्।

त्यसैगरी नेकपा (माओवादी) को जनयुद्ध र त्यसबाट उत्पन्न स्थितिलाई नियन्त्रण गर्ने बहानामा प्रहरी कारवाही भने ३२ जिल्लाहरूमा पुगेको छ। त्यस क्रममा प्रहरी दमन र कारवाहीका कारण एक जना वा सो भन्दा बढी व्यक्ति मारिएका जिल्लाहरूमा गेल्या, रूकुम, जाजरकोट, मल्यान, प्युठान, कालिकोट, दाङ, कैलाली, बाँके, धरिप, दैलेख, जुम्ला, डोल्पा, सुर्खेत, गोरखा, लमजुङ, तनहुँ र बागलुङ रहेका छन्। त्यस्तै

अन्य जिल्लाहरूमा रौतहट, रामेछाप, दोलखा, उदयपुर, धनुषा, सिराहा, भोजपुर, मकवानपुर, सिन्धुपाल्चोक, सर्लाही, नुवाकोट, ललितपुर, काभ्रे र सिन्धुली पनि रहेका छन्।

त्यस्तै नेकपा (माओवादी) ले जनयुद्धका क्रममा प्रहरीबाट मारिएका सबै व्यक्तिहरूमा करिब ५ सय नाघेको र त्यसरी मारिनेहरूमा ५० प्रतिशत माओवादी पार्टी सदस्य र ५० प्रतिशत सर्वसाधारण व्यक्ति भएको तथा सोको क्षतिपूर्तिममेत भएको भन्ने जस्ता केही अनौठा निर्णय गरेको बताइन्छ।

जनयुद्धका नाममा भएका हत्या

“जनयुद्ध” शुरू भएयता यसलाई नियन्त्रण गर्ने बहानामा सरकारद्वारा र “जनयुद्ध” विस्तार गर्ने क्रममा माओवादीद्वारा सन् १९९८ को अन्त्यसम्ममा मारिनेहरूको संख्या ६ सय नाघिसकेको छ। जसअनुसार सरकारद्वारा मारिनेहरू ४ सय ९ जना र माओवादीहरूद्वारा मारिनेहरू १ सय २९ जना पुगिसकेका छन्। यसबाहेक सरकारबाट १८ जना र माओवादीबाट २ जनाको हत्या भएको आशंका गरिएको तर पुष्टि हुन बाँकी छ। यसै अवधिमा प्रहरीबाट ४४ व्यक्ति र माओवादीबाट ४ जना गरी ४८ जना व्यक्तिहरूलाई बेपना पारिएको घटना जानकारीमा आएको छ। त्यसबाहेक ३ जना माओवादी कार्यकर्ताहरूको आफैँले राखेको एम्बुसमा परी मृत्यु भएको छ भने अन्य ३ जना नाबालकहरूको पनि माओवादीको एम्बुसमा परी मृत्यु भएको छ।

नेकपा (माओवादी) जनयुद्धको पहिलो वर्ष अर्थात् सन् १९९६ मा सरकारी पक्ष र माओवादीको तर्फबाट गरेर ८१ व्यक्ति मारिएका थिए। त्यसरी मारिनेहरूमा प्रहरीको गोलीबाट ५९ र माओवादीहरूबाट २२ जना थिए। त्यस्तै सन् १९९७ मा ४८ जना मारिएका प्रहरीको गोलीबाट १६ र माओवादीहरूबाट ३२ जना थिए। तर जनयुद्धको तेस्रो वर्षमा विगत २ वर्षको तुलनामा ५-६ गुना भन्दा बढी व्यक्तिको ज्यान गएको छ। सन् १९९८ मा मात्र सरकारी पक्षबाट ३ सय ३४ जना र माओवादीतर्फबाट ७५ जनासमेत गरी ४ सय ८ व्यक्ति मारिएका छन्। यसबाहेक यसै वर्ष अर्थात् सन् १९९८ मा नै प्रहरीद्वारा २० जना र माओवादीद्वारा २ जना समेत गरी थप २२ जना व्यक्ति मारिएको आशंका गरिएको छ भने पुष्टि हुन सकेको छैन।

महिला र बालबालिकाको हत्या

प्रहरीद्वारा सन् १९९६ र ९७ मा क्रमशः ३/३ जना महिलाको हत्या भएको थियो भने सन् १९९८ मा मात्र ४३ जना महिलाहरूको हत्या भएको छ। यस क्रममा अहिलेसम्ममा प्रहरीहरूबाट ३ सय ६३ जना पुरुष र माओवादीहरूबाट १ सय २५ जना पुरुष तथा प्रहरीहरूबाट ४६ जना महिला र माओवादीहरूबाट ४ जना महिलाको हत्या भएको छ। प्रहरीद्वारा माओवादी भएकै आरोपमा १५ वर्षमुनिका ११ जना बालक र १ जना बालिका गरी १२ जना बालबालिकाहरूको हत्या

भइसकेको छ। रामेछाप जिल्ला सदरमुकाममा ०५५ कार्तिक १२ गते माओवादीहरूले मालपोत कार्यालयमा राखेको वम बालकहरूले लिएर खेलाउँदा पड्किएका कारण ९ वर्षीय बालक ज्ञानबहादुर श्रेष्ठको मृत्यु भएको छ भने १३ वर्षीय तीर्थबहादुर श्रेष्ठ, १२ वर्षीय सुन्तली श्रेष्ठ घाइते भएका छन्।

जनयुद्ध प्रभावित जिल्लाहरूमा सरकारले वडाएको प्रहरी सक्रियताका कारण त्यस क्षेत्रका पुरुषहरू गाउँबाट विस्थापित हुने क्रमले गाउँ पुरुषविहीन भएका छन् भने त्यस्ता गाउँहरूमा महिलाहरूमाथि हुने विभिन्न हिंसा र दमनका घटनाहरू पनि सार्वजनिक भएका छन्। अभिभावक महिलासँगै बालबालिकाहरूको स्थिति पनि दयनीय रहेको छ। अहिलेसम्म सबैभन्दा बढी जाजरकोटमा ७ जना महिला प्रहरीद्वारा मारिएका छन् भने माओवादीहरूद्वारा रोल्पा, जाजरकोट, काभ्रे र रूकुममा १११ जना महिला मारिएका छन्। सबैभन्दा बढी बालबालिकाहरूको हत्या भएको जिल्ला रूकुममा १५ वर्ष मुनिका ६ जना बालकको हत्या भएको छ।

जनयुद्धको असर

माओवादी जनयुद्ध प्रभावित जिल्लामा यही कारणबाट विभिन्न क्षेत्रहरू प्रभावित भएका छन्। यी जिल्लाका शान्ति सुरक्षा र सामाजिक जनजीवनमा प्रत्यक्ष असर पुग्नुका साथै जनसाधारणमा भय र त्रास देखा परेको छ। गाविसलाई सरकारले उपलब्ध गराउने रकमसमेत सदुपयोग हुन नसकेकाले स्थानीय विकास निर्माणका काम ठप्प भएका छन्। प्रहरी र माओवादीको रवेयाका कारण सयौंको संख्यामा घर छाडेर हिँड्ने र बसाई सर्ने क्रम जारी छ। शिक्षक र जागिरहरूले नियमितरूपमा माओवादीहरूलाई चन्दा बुझाउनेपनि बाध्यता स्वडा गरिएको छ भने अन्य गाउँलेले मौसमी (मौसमअनुसारको) उत्पादन चन्दाका रूपमा नियमित प्रदान गर्नुपर्ने नियम बसालिएको छ। गाउँमा बालबालिका, अशक्त र वृद्धबाहेकको संख्या कमै मात्र देखिन्छ। यिनै विविध कारणबाट कृषि उत्पादन पनि घट्दो क्रममा रहेको पाइएको छ।

सामूहिक हत्या भएका घटना

२ जना मारिएका घटना	-	४० ठाउँ
३ जना मारिएका घटना	-	१९ ठाउँ
४ जना मारिएका घटना	-	७ ठाउँ
५ जना मारिएका घटना	-	६ ठाउँ
६ जना मारिएका घटना	-	२ ठाउँ
७ जना मारिएका घटना	-	१ ठाउँ
८ जना मारिएका घटना	-	२ ठाउँ
९ जना मारिएका घटना	-	१ ठाउँ
१० जना मारिएका घटना	-	१ ठाउँ
१२ जना मारिएका घटना	-	१ ठाउँ
जम्मा घटनास्थल	-	८०
जम्मा मारिएका व्यक्ति	-	२६१

सामूहिक हत्या

सामूहिक हत्याका ८० वटा घटनामध्ये ६० वटा घटना श्री ५ को सरकारले ०५२ जेठ १२ गतेदेखि शुरू गरेको भनिएको किलो शेरा टु अप्रेसन शुरू गरिएको मात्र भएका छन्। त्यसअधिका सामूहिक हत्याका २० वटा घटनामा ५६ जना व्यक्ति मारिएका थिए भने किलो शेरा टु अप्रेसनपछिका ६० वटा सामूहिक हत्याका त्यस्ता घटनामा २ सय ५ व्यक्ति मारिएका छन्। सन् १९९८ का घटनाहरू मध्ये सामूहिक हत्याका ६५ वटा घटनामा मात्र २ सय २१ व्यक्ति मारिएका छन्। किलो शेरा टु शुरू हुनुअधिका ५ वटा त्यस्ता सामूहिक हत्याका घटनामा १६ व्यक्ति प्रहरीबाट मारिएका थिए। सन् १९९८ भन्दा पहिले भएका १५ वटा सामूहिक हत्याका घटनामा ४० जना मारिएकोमा त्यस अवधिको सबैभन्दा ठूलो सामूहिक हत्याको घटना ०५२ फागुन १५ गते रूकुमको पिपल गाविसमा भएको ६ जनाको हत्या र ०५३ मंसिर २ गते रोल्पाको मिरुलमा भएको ५ जनाको हत्याका घटना हुन्। कहालीलाग्दो रूपमा बढ्दै गएका सामूहिक नरहत्याका त्यस्ता घटनाहरूमा किलो शेरा टु अप्रेसन शुरू हुनुअधिका घटनामा के कति र को को व्यक्ति मारिए भन्ने सम्बन्धमा जानकारी प्राप्त हुने गरेको थियो। तर किलो शेरा टु अप्रेसनपछिका त्यस्ता घटनामा के कति व्यक्ति र को को मारिए भन्ने जानकारीसमेत सरकारी पक्षले दिन रोक लगाएको छ।

सबैभन्दा पछिल्लो र सबैभन्दा ठूलो सामूहिक नरहत्याको घटना ०५५ मंसिर १३ गते जाजरकोट जिल्लाको दह गाविसस्थित जुर्क निपानेको घटना हो। त्यस घटनामा प्रहरीको गोलीबाट १२ जना व्यक्तिको ज्यान गएको जानकारीमा आएको छ। त्यस्तै ०५५ जेठ २२ गते पनि जाजरकोट जिल्लाको लहँ गाविसस्थित गणेश प्राथमिक विद्यालय लाविसमा १० व्यक्ति प्रहरीको गोलीबाट मारिएका थिए। गोरखा जिल्ला केरावारी गाविस-३ मा ०५५ पुस १३ गते ९ जना माओवादी कार्यकर्ताहरू प्रहरीको गोलीबाट मारिएका थिए। गोरखा जिल्ला थुमी गाविसस्थित एक घरमा पनि अन्य ८ जना राजनीतिक कार्यकर्ताले प्रहरीकै गोलीबाट ज्यान गुमाउनुपरेको थियो। यीबाहेक अन्य सामूहिक नरहत्याका घटनामा ७ जना व्यक्ति ०५५ कार्तिक २३ गते दाङ जिल्लाको हापुर गाविस-४ स्थित रमाना भन्ने ठाउँमा प्रहरीको गोलीबाट मारिए।

माओवादी र प्रहरी दुवै पक्षद्वारा मारिएकाहरूको संख्यालाई जोड्दा सबैभन्दा बढी व्यक्तिहरू मारिएका पाँच जिल्लाहरूमा रोल्पामा ११२, रूकुममा १११, जाजरकोटमा ७३, सिन्धुलीमा ३७ र सल्यानमा २४ जना रहेका छन्। यसमध्ये रोल्पामा ८१, रूकुममा ८३, जाजरकोटमा ६०, सिन्धुलीमा ३० र सल्यानमा १४ जना नागरिकको हत्या प्रहरीको गोलीबाट मात्र भएको छ। तर यी पाँच जिल्लामध्ये रूकुममा मारिएका व्यक्तिहरूका सम्बन्धमा मात्र सम्बन्धित जिल्ला प्रहरी कार्यालयले विस्तृत जानकारी उपलब्ध गराएको छ। जसअनुसार सार्वजनिक भएका हत्याका घटना भन्दा ८७ जनाको बढी हत्या भएको देखिन्छ।

हत्याको सबैभन्दा ठूलो घटना ०५४ चैत २४ गते रोल्पा जिल्लाको चोवाङ गाविस-५ मा ४ जना प्रहरी मारिएका थिए।

पेशागत वर्गीकरण

“जनयुद्ध” को क्रममा सबैभन्दा बढी कृषकहरू नै मारिएका छन्। यस क्रममा सरकारद्वारा ४१ र माओवादीद्वारा ५ जना सामान्य नागरिक मारिएका छन्। यसबाहेक सरकारद्वारा २ सय र माओवादीद्वारा ३८ जना गरी २ सय ३८ जना कृषक मारिएका छन्। त्यस्तै सरकारद्वारा १ सय २० जना र माओवादीद्वारा ३९ जना राजनीतिक कार्यकर्ता मारिएका छन्। यसैगरी सरकारद्वारा २८ र माओवादीद्वारा ३ जना विद्यार्थी तथा सरकारद्वारा ९ जना र माओवादीद्वारा ५ जना शिक्षक मारिएका छन्।

राजनीतिक नेता र कार्यकर्ताहरूको हत्या

माओवादीहरूले राजनीतिक कार्यकर्ताहरूको हत्या गर्ने क्रममा सबैभन्दा बढी नेपाली कांग्रेससँग सम्बन्धित व्यक्तिहरूको हत्या गरेको आरोप नेपाली कांग्रेसले लगाउने गरेको छ। यसै सम्बन्धमा मानव अधिकार तथा शान्ति समाजले १९९७ मा प्रकाशित गरेको एक प्रतिवेदनले पनि सो कुरालाई पुष्टि गरेको छ। यस क्रममा नेकपा (एमाले) ले आफ्ना २० भन्दा बढी कार्यकर्ताहरूको हत्या गरिएको कुरा प्रकाशित एक प्रेस वक्तव्यमा उल्लेख गरेको छ।

नेकपा (माओवादी) को हिंसामा नेपाली कांग्रेस बाँके जिल्लाका क्षेत्रीय सभापति शंकर शाह, बर्दिया जिल्ला सचिव

गोविन्द पौडेल र रूकुम जिल्ला विकास समितिका पूर्व सभापति तथा नेपाली कांग्रेसका सो क्षेत्रका नेता हरिभक्त ओलीको पनि माओवादी छापामारहरूले हत्या गरेका थिए। यसैगरी नेकपा एमालेका तर्फबाट रूकुम क्षेत्र नं. २ का उम्मेदवार तथा एमालेका पार्टी सचिव यदु गौतमको पनि माओवादीहरूले हत्या गरे। माओवादीसँग सम्बन्धित सूत्रहरूले उल्लेख गरेअनुसार यी घटनाहरू प्रहरी कारबाहीको प्रतिरोधस्वरूप गरिएका प्रतिहिंसाका कारबाहीहरू हुन्। त्यसरी नै दाङ जिल्लाको पुरन्धरा गाविस गाउँ एकाई समितिका सचिव शालिग्राम घिमिरेलाई पनि माओवादीहरूले “प्रतिहिंसात्मक” कारबाही गरेका थिए।

सामूहिक नरहत्याको भूखला

यस जनयुद्धका क्रममा दर्जनौं घटनाहरूमा मुठभेडका नाममा सामूहिक हत्याका घटनाहरू दोहोरिएका छन्। सन् १९९८ को उत्तरार्द्धमा आएर गोरखामा यस वर्षको सबैभन्दा ठूलो सामूहिक हत्याको घटना भयो। ०५५ पुस १३ गते गोरखा जिल्लाको केरावारी गाविस-३ मा ७ जना पुरुष र २ जना महिलासमेत गरेर ९ जना व्यक्ति प्रहरीको गोलीबाट मारिए। ०५२ फागुन १ गतेदेखि “जनयुद्ध” शुरू भएपछि ०५२ फागुन १५ गते रूकुम जिल्लाको पिपल गाविसस्थित मेलगैरीमा स्थानीय ६ जना युवाहरू एक घरभित्रै बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीको गोलीबाट मारिएका थिए। यो घटना नै यस क्रममा भएको सामूहिक नरहत्याको प्रथम घटना थियो।

यसरी जनयुद्धको शुरूवातदेखि नै मुठभेडका नाममा प्रहरीबाट सामूहिक हत्याको क्रम शुरू भएको थियो। तर त्यस प्रकारका सामूहिक हत्या र मुठभेडका घटनाहरू विशेषगरी ०५५ जेठ १२ गतेदेखि शुरू गरिएको भनिएको “किलो शेरा टु अप्रेशन” पछि तीव्ररूपमा बढेको पाइन्छ।

प्रहरीद्वारा भएका केही हत्याका घटना

संयुक्त जनमोर्चा नेपाल सुर्खेत जिल्लाका संयोजक चित्रबहादुर ओलीलाई ०५५ कार्तिक १३ गते प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। नेकपा (माओवादी) ले आधार इलाका घोषणा गरेपछिको यस घटनामा सो दिन विहान ८ बजे दशरथपुरमा तैनाथ दंगा प्रहरी समूहले रामघाटस्थित इलाकाबाट लखेट्दै भेरी नदीमा पुर्‍याई गोली हानेको कुरा माओवादी सूत्रले जनाउँदै हत्याको बदला लिने एक प्रेस वक्तव्य सार्वजनिक गरेका थिए।

रूकुम जिल्लाका पुराना वामपन्थी नेता तथा सिमुन गाविसमा औषधी पसल गरेर बसेका विश्वेश्वर पोखरेललाई ०५५ साउन ३० गते प्रहरीले हत्या गरे। राष्ट्रिय जनवादी मंचका केन्द्रीय सदस्य तथा पूर्व जिविस सदस्य पोखरेललाई ०५२ सालमा पनि प्रहरीले पक्राउ गरी जेलमा राखेको थियो। उक्त दिन प्रहरीले पोखरेललाई घरबाटै पक्राउ गरी जंगलमा पुर्‍याई गोली हानेर हत्या गरेको भए तापनि मुठभेडमा मारिएको भनी प्रचार गरेको थियो।

सामूहिक हत्या भएका जिल्ला

१.	रूकुम	१४ पटक
२.	रोल्पा	१२ पटक
३.	जाजरकोट	१० पटक
४.	कालिकोट	७ पटक
५.	सिन्धुली	६ पटक
६.	सल्यान	५ पटक
७.	गोर्खा	४ पटक
८.	रामेछाप	२ पटक
९.	दाङ	२ पटक
१०.	सिन्धुपाल्चोक	२ पटक
११.	दोलखा	२ पटक
१२.	बर्दिया	२ पटक
१३.	काभ्रे	२ पटक
१४.	जुम्ला	२ पटक
१५.	उदयपुर	१ पटक
१६.	कैलाली	१ पटक
१७.	डोल्पा	१ पटक
१८.	ललितपुर	१ पटक
१९.	सुर्खेत	१ पटक
२०.	बाँके	१ पटक

गोरखा जिल्ला ध्याल्चोक गाविस-७ का ५४ वर्षीय वृद्ध लोकबहादुर थापाको ०५५ साउन १७ गते प्रहरीकै कुटाइको कारण मृत्यु भयो। प्रहरी टोलीले उनलाई माओवादी कहाँ छन् देखा भनी धम्की दिएका थिए। माओवादीलाई नदेखाइदिएको कारण उनलाई प्रहरीले निर्मम ढंगले कुटपिट गरेपछि उनको निधन भएको थियो। मृतक थापाको लाश पनि प्रहरीले उनका आफन्तलाई बुझाएन।

जाजरकोट जिल्लाबाट जुम्लामा भैंसी किन्न भनी आएका ८ जना मानिसहरूलाई प्रहरीले ०५५ साउनको दोस्रो साता गोली हानी हत्या गरे। सम्बन्धित सूत्रका अनुसार प्रहरी र मारिने व्यक्तिहरू सामुने पर्नासाथ प्रहरीले एक्कासि गोली चलाउँदा तीन जनाको घटनास्थलमै मृत्यु भएको थियो भने ५ जना भाग्ने प्रयास गर्दा प्रहरीले समातेर केरकार गर्दा नजिकैको खोल्सा लगाी गोली हानी हत्या गरेको थियो।

किलो शेरा टु अप्रेसनको शुरूवात्पछि, सिन्धुली जिल्लामा जंगलमा गाई चराउन गएको महिला मारिएकी थिइन्। एक गाउँबाट अर्को गाउँसम्म जानसमेत गाउँलेहरू डराइरहेका थिए। जिल्लामा डिएसपीसम्मको दरबन्दी रहे पनि अंचल प्रहरी कार्यालय जनकपुरबाट एस.एस.पी. गएर प्रहरी अप्रेसन तीव्र गरेका थिए।

सिन्धुलीकै जिनखु गाविस-३ का ४२ वर्षीय चन्द्रबहादुर कार्कीलाई ०५५ जेठ १७ गते घरबाट आरू बेचन हिंडेको अवस्थामा हतपते गाविस-८ मा माओवादी भनी प्रहरीले गोली हानी हत्या गर्‍यो। उनको लाश प्रहरीले घटनास्थलमै सेउलाले छोपेर हिंडेका थिए।

सप्तरी जिल्ला पिप्रा पश्चिम गाविस-२ का दुर्गा पौडेललाई ०५५ साउन ३१ गते प्रहरीले उदयपुर जिल्ला त्रियुगा नगरपालिका-११ स्थित मोहनपुर गाउँ जाने बाटोमा गोली हानी हत्या गरे। तरकारी व्यापार गरेर सामान्य जीवन बिताइरहेकी पौडेलकी श्रीमतीलाई पनि प्रहरीले कुटपिट गरेका थिए।

माओवादी जनयुद्ध शुरू भए यता सन् १९९८ सम्म हत्या गरिएकाहरूको संख्या पेशागत आधारमा

पेशा	प्रहरीद्वारा	माओवादीद्वारा
कृषिसंग सम्बन्धित	२००	३८
शिक्षक	९	४
राजनीतिक कार्यकर्ता	१२०	३९
प्रहरी	—	३०
साधारण जनता	४१	४
विद्यार्थी	२८	३
कर्मचारी	२	४
सामाजिक कार्यकर्ता	१	—
व्यापारसंग सम्बन्धित	५	३
मजदुर	२	१
स्वास्थ्य कार्यकर्ता	१	—
जम्मा	४०९	१२९

श्रोत : वर्ष पुस्तक शाखा, इमेक

प्रहरीसँगको मुठभेडका क्रममा मारिएको भन्ने प्रचार गर्न गोली हानी मारिएका पौडेललाई दुई नाल पुराना र खिया लागेका बन्दुक, भोलामा बारूद, माओ र मार्क्सको किताबसमेत राखिदिएको पीडितका पक्षले बताएका छन्।

सिन्धुपाल्चोक जिल्ला राम्चे गाविस-४ छहरे खोलामा ०५५ जेठ ३१ गते बिहान प्रहरीको गोलीबाट कुभिण्डे गाविसका २२ वर्षीय रेवती सापकोटा र घुस्कुन गाविसका २८ वर्षीय राजेन्द्र थामीको हत्या भयो। मृतकहरूलाई प्रहरीले स्थानीय जनसमुदायका सामुने लस्खेटेर पक्राउ गरिसकेपछि अनेक यातना दिई हत्या गरेको थियो। दुवैजना मृतकहरूको लाश खुलारूपमा एउटै बाँसमा बाँधी स्थानीय गाउँलेलाई जबरजस्ती बोकाएर सदरमुकाम लगिएको थियो।

प्रहरीबाट बलात्कार

किलो शेरा टु भनिएको अप्रेसनका क्रममा केही जिल्लामा प्रहरी गस्तीले गाउँमा पसेर सर्वसाधारण जनतालाई अनावश्यकरूपमा धम्काउने, यातना दिने जस्ता घटनाहरू भएको पीडितहरूले बताएका छन्। त्यस्ता घटनाहरूमा महिलाहरूमाथि यौनजन्य दुर्व्यवहार र बलात्कारका घटनासमेत भएका छन्।

रूकुम जिल्लाको शेरा गाविसस्थित रूकुमकोटकी एक दलित जातकी महिलालाई ०५५ जेठ २० गते दिउँसो गस्ती गएका प्रहरीले सामूहिक बलात्कार गरी अचेत अवस्थामा पुर्‍याई छोडेर हिंडेका थिए। सोही दिन पेउछा गाविसमा पुगी ४ जना महिलालाई घेरा हाली पक्राउ गरेको र बलात्कार गरेर छोडेको गाउँलेहरू बताउँछन्।

जाजरकोटको सकलाकोट गाविसस्थित एक विद्यालयमा पढ्ने १८ वर्षीया युवतीलाई शिवखोला प्रहरी चौकीको प्रहरी गस्तीले ०५५ जेठ २९ गते गिरफ्तार गरे। ती युवतीलाई प्रहरीले स्थानीय जंगलमा लगी बलात्कारसमेत गरेर गोली हानी हत्या गरे। गाउँलेहरू उनको लाश पनि प्रहरीले नै बेपत्ता पारेको बताउँछन्।

प्रहरीबाट सामान्य महिलाहरूलाई विनाकारण गिरफ्तार गर्ने, यातना दिने, यौनजन्य दुर्व्यवहार गर्ने, बलात्कार गर्ने र बलात्कारपछि हत्यासमेत गर्ने गरेको जानकारी बेलाबेलामा प्रकाशमा आउने गरेका छन्। तर थप पीडा भोग्नुपर्ने त्रासले यस्ता घटना स्वयं पीडित पनि कसैसँग निर्धक्क भन्न सक्दैनन्।

माओवादीबाट भएका हत्या र हिंसाका घटना

नेकपा (माओवादी) ले ०५५ कार्तिक २६ गते राति तनहुँ जिल्लाको देउराली गाविस-८ मा रहेको दूरसंचारको रिपिटर टावरमा आगो लगाई ध्वस्त बनाइदिएका थिए। यसबाट तनहुँ, गोरखा, लमजुङ र चितवन जिल्लाको दूरसंचार सेवालाई अवरोध गरेको थियो। यस घटनामा करीब २ करोड क्षति भएको कुरा दूर संचारले बताएको छ।

माओवादी छापामारले ०५५ मंसिर १० गते सल्यान जिल्लाको भिल्टे कोवाङको साउनेपानीस्थित टेलिफोन टावरमा आक्रमण गरी सो टावर ध्वस्त बनाइदिएका थिए। सो टावर सुरक्षार्थ स्विटएका प्रहरी टोलीसँग दुवै पक्षको भिडन्तमा प्रहरीहरू विष्णुप्रसाद कँडेल र परशुराम बुढाको मृत्यु भएको र अन्य १० जना प्रहरीले हातहतियारसहित माओवादीसमक्ष आत्मसमर्पण गरेको कुरा माओवादीसँग सम्बन्धित पक्षको दावी छ। यस घटनामा माओवादीले प्रहरीबाट १२ थान राइफलसहित आठ सय थान गोली कब्जामा लिएका थिए।

माओवादी छापामारहरूले ०५५ साउन २१ गते पोखरास्थित

मणिपाल कलेजको प्रयोगशालामा एक टाइम बम विष्फोट गराएका थिए। त्यस घटनाले सो कलेजको प्रयोगशालामा ठूलै क्षति पुऱ्याएको दावी माओवादी सूत्रले गरे तापनि त्यति ठूलो क्षति नपुऱ्याएको सम्बन्धित पक्षले जनाएको छ। सोही दिन कास्की जिल्ला माछापुच्छ्रे गाविसको एक सार्वजनिक भवनमा प्रहरी चौकी राख्न तयारी भइरहेको थाहा पाई माओवादीहरूले बम विष्फोटन गरी सो घर नै क्षतिग्रस्त बनाइदिएका थिए।

रूकुम जिल्ला सिम्रुत प्रहरी चौकीबाट भलाक्या गाविसतर्फ गइरहेको प्रहरी टोली ०५५ साउन २० गते माओवादीद्वारा बिछ्याइएको एम्बुसमा पर्दा २ प्रहरीको घटनास्थलमै मृत्यु

संजमो नेपालका ४० सूत्रीय मागहरू

(क) राष्ट्रियतासँग सम्बन्धित मागहरू

१. सन् १९५० को नेपाल-भारत सन्धी लगायत सम्पूर्ण असमान सन्धी, सम्झौताहरू स्वारेज गरिनु पर्छ।
२. राष्ट्रघाती टनकपुर सम्झौतालाई ढाकछोप गर्न र नेपालको सम्पूर्ण जलसम्पदामाथि भारतीय विस्तारवादलाई एकाधिकार सुम्पन ०५२ माघ १५ गते नेपाल र भारत सरकारबीच सम्पन्न कथित एकीकृत महाकाली सन्धी अर्भक बढी राष्ट्रघाती र दीर्घकालीन दृष्टिकोणले बढी स्वतन्त्रताक भएकोले उक्त सन्धी तत्काल स्वारेज गरिनु पर्छ।
३. नेपाल-भारत खुला सिमाना नियन्त्रित र व्यवस्थित गरिनु पर्छ। नेपालभित्र भारतीय नम्बर प्लेटका गाडीहरू चलाउन तत्काल रोक लगाउनु पर्छ।
४. गोरखा भर्ती कन्द रद्द गरिनु पर्छ र नेपालीहरूलाई स्वदेशभित्रै सम्मानजनक रोजगारीको व्यवस्था गरिनु पर्छ।
५. नेपालभित्र विविध क्षेत्रमा कामको निम्ति स्वदेशी कामदारहरूलाई नै प्रश्रय दिइनु पर्छ र विशेष अवस्थामा विदेशी कामदारहरूलाई काममा लगाउनु पर्दा "वर्क परमिट" प्रथा लागु गरिनु पर्छ।
६. नेपालको उद्योगधन्दा, व्यापार र वित्तीय क्षेत्रमा विदेशी एकाधिकार पूँजीको आधिपत्य अन्त्य गरिनु पर्छ।
७. आत्मनिर्भर राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको विकास हुने गरी भन्सार नीति तय र लागु गरिनुपर्छ।
८. साम्राज्यवादी तथा विस्तारवादी सांस्कृतिक प्रदुषण र अतिक्रमणको अन्त्य गरिनु पर्छ। देशभित्र छाडा हिन्दी सिनेमा, भिडिओ र पत्रपत्रिकाहरूको आयात र वितरणमा तुरुन्त रोक लगाइनु पर्छ।
९. एन. जी. ओ./आई. एन. जी. ओ. आदिको नाउँमा देशभित्र साम्राज्यवादी/विस्तारवादी घुसपैठको अन्त्य गरिनु पर्छ।

(ख) जनतन्त्रसँग सम्बन्धित मागहरू

१०. जनगणतन्त्रात्मक व्यवस्था स्थापनाको निम्ति चुनिएका जनताका प्रतिनिधिहरूद्वारा नयाँ संविधान निर्माण गरिनु पर्छ।
११. राजा र राजपरिवारका सबै विशेषाधिकार अन्त्य गरिनु पर्छ।
१२. सेना, प्रहरी, प्रशासन पूर्ण रूपले जनताको नियन्त्रणमा हुनुपर्छ।
१३. सुरक्षा ऐन लगायतका सबै दमनकारी ऐनहरू स्वारेज गरिनु पर्छ।
१४. राजनीतिक प्रतिशोधका कारणले भुटा मुद्दामा फसाइएका रूकुम, रोल्पा, जाजरकोट, गोरखा, काभ्रे, सिन्धुपाल्चोक, सिन्धुली, धनुषा, रामेछाप लगायतका जिल्लाहरूमा सम्पूर्ण बन्दीहरू तत्काल रिहा गरिनुपर्छ र सबै भुटा मुद्दाहरू स्वारेज गरिनु पर्छ।
१५. जिल्ला-जिल्लामा भइरहेको सशस्त्र प्रहरी अपरेसन, दमन र राज्य आतंक तुरुन्त बन्द गरिनु पर्छ।
१६. विभिन्न समयमा हिरासतबाट वेपत्ता पारिएका दिलिप चौधरी, भुवन थापा मगर, प्रभाकर सुवेदी लगायतका व्यक्तिहरूको बारेमा निष्पक्ष छानवीन गरी अपराधीहरूलाई कडा कारवाही गरिनु पर्छ र पीडित परिवारलाई उचित क्षतिपूर्ति प्रदान गरिनु पर्छ।
१७. जनआन्दोलनको क्रममा मारिएकाहरूलाई शहीद घोषणा गरिनुपर्छ, शहीदका परिवार तथा घाइते र अपाङ्गहरूलाई उचित क्षतिपूर्ति दिइनु पर्छ र हत्याराहरूमाथि कडा कारवाही गरिनु पर्छ।
१८. नेपाललाई धर्म-निरपेक्ष राज्य घोषित गरिनु पर्छ।
१९. महिलामाथिको पितृसत्तात्मक शोषणको अन्त्य गरिनु पर्छ। छोरीलाई छोरा सरह पैतृक सम्पत्तिमाथि समान अधिकार दिनु पर्छ।

भएको थियो।

माओवादीहरूबाट विभिन्न सम्वेदनशील स्थान, सार्वजनिक स्थानमा समेत एम्बुस थाने र बम विष्फोटन गराउने जस्ता घटनाहरू हुँदै आएका छन्। त्यसै क्रममा ०५५ कार्तिक १३ गते चितवन जिल्ला भरतपुर नगरपालिका-१० मा निर्माणाधीन मेडिकल कलेज भवनको तेस्रो तल्लामा २ वटा टाइम बम फेला परेको थियो। टाइम बममा फिट गरिएका घडीहरूको गडबडीले गर्दा सो बम विष्फोटन हुन नसकेको र बमसँगै आधार इलाका निर्माण गरौं भन्ने पर्चाहरू रहेका थिए।

सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा किलो शेरा टु भनिएको अप्रेशन शुरु हुनु ४ दिनपहिले ०५५ जेठ ८ गते भोटसिपा गाविस-५ मा ३ माओवादीहरूको आफैँसँग भएको विष्फोटक पदार्थ पड्किँदा ३ जना माओवादी कार्यकर्ताहरूको मृत्यु भयो। जसमा माइस्वा

गाविस-७ का २४ वर्षीय निलप्रसाद पराजुली, सानुसिरूवारी गाविस-८ का २३ वर्षीय बलराम पराजुलीको घटनास्थलमै मृत्यु भएको थियो। भोटसिपा गाविस-९ का बलराम पराजुलीको भने घटनाको भोलिपल्ट जिल्ला अस्पतालमा उपचार गर्दागर्दै मृत्यु भयो।

कैलाली जिल्लामा ०५५ भदौ र असोजको विभिन्न मितिमा प्रहरीको गोलीबाट मारिएका भानु शर्मा, यज्ञेश्वर शर्मा, टंक बोगटी, भीमबहादुर भाट र रामबहादुर पुनको हत्याका घटनामा जासुसी गरेको आरोपमा माओवादी छापामारले ०५५ माघ ४ गते कौवापुर गाविस-३ का लोकराज ढकालको हत्या गरे। सो दिन राति ११ बजे मृतक ढकालको घरमा गई छापामारहरूले उनलाई माओवादीका विरुद्ध सुराकी गर्नेलगायतका गम्भीर अपराध गरेको आरोपमा माओवादी पार्टीले ज्यान सजाय दिने निर्णय

२०. सबैस्वाले जातीय शोषण र उत्पीडनको अन्त्य गरिनुपर्छ। जनजातिहरूको बाहुल्य भएका क्षेत्रहरूमा जातीय स्वायत्त शासनको व्यवस्था गरिनु पर्छ।
२१. दलितहरूमाथि भेदभाव अन्त्य गरिनुपर्छ। छुवाछूत प्रथा पूर्ण रूपले बन्द गरिनुपर्छ।
२२. सबै भाषा-भाषीहरूलाई समान अवसर र सुविधा दिइनुपर्छ। उच्च माध्यमिक तहसम्म मातृभाषामा शिक्षा प्राप्त गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्छ।
२३. वाक् तथा प्रकाशन स्वतन्त्रताको पूर्ण ग्यारेण्टी हुनुपर्छ। सरकारी संचार माध्यमहरू पूर्ण रूपले स्वायत्त हुनुपर्छ।
२४. बुद्धिजीवी, साहित्यकार, कलाकार र सांस्कृतिक कर्मीहरूको प्राज्ञिक स्वतन्त्रताको ग्यारेण्टी गरिनु पर्छ।
२५. पहाड र तराईको क्षेत्रीय भेदभावको अन्त्य गरिनु पर्छ, पिछडिएका इलाकाहरूलाई क्षेत्रीय स्वायत्तता प्रदान गरिनुपर्छ। गाउँ र शहरबीच सन्तुलन कायम गरिनुपर्छ।
२६. स्थानीय निकायहरूलाई अधिकार र साधन सम्पन्न बनाइनुपर्छ।

(ग) जनजीविकाको प्रश्नसंग सम्बन्धित मागहरू

२७. जमीन जोत्नेको हुनुपर्छ। सामन्तहरूको जमिन जफत गरेर भूमिहीन तथा सुकुम्बासीहरूमा वितरण गरिनुपर्छ।
२८. दलाल तथा नेकरशाही पूँजीपतिहरूको सम्पत्ति जफत गरी राष्ट्रियकरण गरिनुपर्छ। अनुत्पादक क्षेत्रमा अल्झिएको पूँजीलाई औद्योगिकीकरणमा लगाउनु पर्छ।
२९. सबैलाई रोजगार ग्यारेण्टी गरिनुपर्छ। रोजगारी नपाउन्जेल बेरोजगार भत्ताको व्यवस्था गरिनुपर्छ।
३०. उद्योग, कृषि लगायतका सबै क्षेत्रमा काम गर्ने मजदूरहरूको न्यूनतम ज्याला निर्धारण गरी त्यसलाई कडाइका साथ लागु गर्ने व्यवस्था गरिनु पर्छ।
३१. सुकुम्बासीहरूलाई बसोबासको उचित व्यवस्था गरिनु पर्छ। वैकल्पिक बसोबासको व्यवस्था नगरी सुकुम्बासीहरूलाई उठिबास गर्ने काम तुरुन्त बन्द गरिनु पर्छ।
३२. गरीब किसानहरूलाई पूर्णरूपले ऋण मुक्त गरिनुपर्छ। कृषि विकास बैकबाट साना किसानहरूले लिएको ऋण मिनाहा गरिनुपर्छ। साना उद्योगीहरूलाई समुचित कर्जाको व्यवस्था गरिनुपर्छ।
३३. मल, वीउ, सस्तो र सुलभ हुनुपर्छ। किसानहरूलाई उत्पादनको उचित मूल्य र बजारको व्यवस्था गरिनु पर्छ।
३४. बाढी पीडित र सुकुम्बाप्रस्त क्षेत्रहरूमा उचित राहतको व्यवस्था गरिनुपर्छ।
३५. सबैलाई निःशुल्क र वैज्ञानिक स्वास्थ्य सेवा र शिक्षाको व्यवस्था गरिनु पर्छ। शिक्षा क्षेत्रमा व्याप्त व्यापारीकरणको अन्त्य गरिनुपर्छ।
३६. महंगी नियन्त्रण गरिनुपर्छ। महंगीको अनुपातमा ज्यालावृद्धि गरिनुपर्छ। दैनिक उपभोगका वस्तुहरू सस्तो र सुलभ तरिकाले आपूर्ति गर्ने व्यवस्था गरिनुपर्छ।
३७. गाउँ-गाउँमा स्वानेपानी, बाढोघाटो र बिजुलीको व्यवस्था गरिनुपर्छ।
३८. कुटिर तथा साना उद्योगहरूलाई विशेष सहूलियत र संरक्षण दिइनु पर्छ।
३९. भ्रष्टाचार, कालोबजारी, तस्करी, घूसखोरी, कमिशनतन्त्र अन्त्य गरिनुपर्छ।
४०. अनाथ, अपांग, वृद्ध र बालबालिकाहरूको उचित संरक्षणको व्यवस्था गरिनुपर्छ।

गरेको सुनाई खुकुरी हानी हत्या गरेका थिए।

सिन्धुली जिल्लाको कल्पवृक्ष गाविस-६ स्वयंसेवा समितिको निवासी ललितबहादुर थापालाई ०५५ कार्तिक २४ गते माओवादीहरूले गोली हानी हत्या गरे। मृतक थापाले केही पहिले लंगुरे खोलामा मारिएका ४ जना माओवादीहरूको सुराकी गरी हत्या गर्न प्रहरीलाई सहयोग गरेको बदलामा उनको हत्या (सफाया) गरेको माओवादीसँग सम्बन्धित सूत्रले जनाएको छ। मृतक थापा पूर्व प्रहरी हवलदार हुन्। उनलाई घरमा सुतेको अवस्थामा भ्यालबाट ३ राउण्ड गोली हानिएको थियो।

काभ्रे जिल्ला सालधारा गाविस-९ का ३५ वर्षीय नेपाली कांग्रेसको तर्फबाट गाविस उपाध्यक्षमा निर्वाचित मनोहरि फुयाँललाई ०५५ साउन २४ गते वेलुकी माओवादीहरूले हत्या गरे। फुयाँललाई साँझ ७ बजेतिर ५ जनाको एक समूहले घरबाट बाहिर बोलाई बाटो देखाउन भनी नजिकैको खोलामा लगेर खुकुरीले काटेका थिए। त्यसै दिन चौवास गाविस-९ का ५५ वर्षीय श्रीबहादुर कुँवरलाई पनि प्रहरीको पोशाकमा आएका माओवादीहरूले हत्या गरे। कुँवरलाई पनि घरबाट बाटो देखाउन भनी बाहिर ल्याई गोली हानिएको थियो। मृतक कुँवरलाई यसअघि प्रहरीले हत्या गरेको नारायण अधिकारीको गुप्तचरी गरेको आरोप लगाइएको थियो। उनी नेकपा (एमाले) का कार्यकर्ता हुन्।

यसरी माओवादीहरूले पनि स-साना कुरालाई आधार बनाउने र विशेषगरी सुराकी गरेको हत्या गर्ने नीति अस्विकार गरेको देखिन्छ।

स्थानीय निर्वाचन बहिष्कार

नेकपा माओवादी जनयुद्धका कारण ०५४ साल जेठमा सम्पन्न हुन नसकेको स्थानीय निर्वाचन ०५५ पुस ३ गते सम्पन्न भयो। माओवादी प्रभाव रहेका जिल्ला रूकुम, रोल्पा, जाजरकोट र सल्यानका ५९ गाविसमा स्थानीय निर्वाचन हुन सकेको थिएन।

यस स्थानीय निर्वाचनको सक्रिय बहिष्कार गर्न आहवान गर्दै संयुक्त जनमोर्चा नेपालका अध्यक्ष डा. बाबुराम भट्टराईले ०५५ मंसिर १४ गते एक वक्तव्य प्रकाशित गर्नुभयो। वक्तव्यमा “स्थानीय जनताले स्वेच्छाले बहिष्कार गरिसकेको स्थानीय निर्वाचन सरकारले शस्त्रबल प्रयोग गरेर गर्ने दुस्प्रयास गरेको” उल्लेख गरिएको थियो। त्यस्तै गरी पार्टीका महामन्त्री प्रचण्डले पनि मंसिर २२ गते अर्को एक वक्तव्य प्रकाशित गरी चुनावको बहानामा सरकारले सेना र प्रहरीको प्रयोगमा भीषण नरसंहार गर्ने तयारी गरिरहेको आरोप लगाउनुभएको थियो। संयुक्त जनमोर्चा नेपालका उपाध्यक्ष कृष्णबहादुर महाराले पनि अर्को एक छुट्टै वक्तव्य प्रकाशित गरेर गत वर्ष बहिष्कारका कारण रिक्त रहेका गाविसहरूको निर्वाचन गराउने सरकारको घोषणालाई दुस्प्रयास मात्र भएको आरोप लगाउनुभएको थियो।

आधार इलाका घोषणा

नेकपा (माओवादी) ले ०५५ कार्तिक १० गते “आधार इलाका” निर्माण गर्ने घोषणा गर्यो। सोही दिन “आधार इलाका” निर्माणको महान दिशामा अघि बढौं” भन्ने नारासहित जनयुद्ध नयाँ चरणमा प्रवेश गरेको घोषणा गरिएको थियो। र, यस नयाँ चरणलाई नेकपा (माओवादी) ले “जनयुद्ध” को घोषित लक्ष्यको चौथो चरणको कार्यक्रम भएको बताएको छ। यो निर्णय माओवादीको ०५५ भदौ तेस्रो हप्तामा सम्पन्न चौथो पूर्ण विस्तारित बैठकले गरेको थियो।

माओवादीको ०५५ भदौ तेस्रो हप्तामा सम्पन्न चौथो पूर्ण विस्तारित बैठकले जनयुद्धको संचालन गर्ने जिम्मा पार्टीको महामन्त्रीलाई सुम्पेको र माओवादी प्रभावित जिल्लामा छुट्टै राज्य प्रशासन संचालन गर्ने घोषणा गरेको बताइन्छ। त्यसै बैठकले एकल नेतृत्व र निर्देशनमा सेना परिचालन गर्ने जिम्मा महामन्त्रीलाई दिएको र स्थानीय तहका घर जग्गा किनबेच, मालपोत उठाउने, भैँ-भगडा मिलाउने काममा सरकारी निकायमा नजाने नीति अपनाउने जस्ता निर्णयहरू गरेको थियो।

आधार इलाका निर्माण गरिएको घोषणासँगै ०५५ कार्तिक ९ र १० गते केही जिल्लाहरूमा माओवादी गतिविधि निकै तीव्ररूपमा देखा परे। जसअनुसार सो दिन रोल्पा, रूकुम, सल्यान र दाङका विभिन्न भाग र सदरमुकाममा समेत मसाल जुलुस प्रदर्शन र वम विष्फोटनका घटनाहरू भएका थिए। रूकुम जिल्लाको रूकुमकोटस्थित नेपाल बैंक लिमिटेडको गरगहना, नगद र सुरक्षा गार्डको हतियार स्वाँसिएको बैंकको ऋणसम्बन्धी लेजर पनि सोही दिन जलाइएको थियो। माओवादीहरूले सोही दिन केही जिल्लाहरूमा हातहतियार पनि लुटेका थिए।

माओवादीको गतिविधिमा तीव्रता आएकै दिन ०५५ कार्तिक ९ गते राति लमजुङ जिल्लाको चन्द्रेश्वर गाविस-८ मा प्रहरीको गोलीबाट एकबहादुर विश्वकर्माको मृत्यु भएको थियो। प्रहरीका अनुसार मृतक विश्वकर्मा प्रहरीसँगको भिडन्तमा मारिएको र अज्ञात व्यक्तिको लाश भनी जलाइएको थियो। उनी जनयुद्धको लडाकु दस्ताका कमाण्डर भएको पनि प्रहरीले बताएको छ।

माओवादीले राजधानी बाहिरका विभिन्न शहरमा पनि समय-समयमा आफ्नो प्रचार अभियानलाई तीव्र गर्ने गरेका छन्। त्यस क्रममा ०५५ साउनको तेस्रो हप्ता नेकपा (माओवादी) वारा, पर्सा, मकवानपुर संयुक्त जिल्ला कमिटीले एक पर्चा प्रकाशित गरी सम्बन्धित जिल्लाका सदरमुकाम र गाउँहरूमा समेत व्यापकरूपमा छरेको पाइएको थियो। ती पर्चाहरूमा किलो शेरा टु अग्रेशन र त्यसबाट उत्पन्न परिणामको घोर भर्त्सना गरिएको थियो। सोही हप्ता माओवादी छापामारहरूले यी तीनवटै जिल्लाका विभिन्न गाविसहरूमा मशाल जुलुससहित नारा लगाएका थिए।

त्यसरी नै अर्घाखाँची, कैलाली दैलेख आदि जिल्लाका विभिन्न गाविसमा पनि माओवादीहरूले मसाल जुलुस, नारा र

सन् १९९८ सम्म प्रहरी तथा माओवादीद्वारा मारिएकाहरूको संख्या जातिगत आधारमा						
जात	प्रहरीद्वारा			माओवादीद्वारा		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
ब्राम्हण	३३	१०	४३	१९	-	१९
क्षेत्री	८०	६	८६	३७	-	३७
मगर	१४१	८	१४९	४१	१	४२
राई	१	-	१	१	-	१
कामी	२०	४	२४	१	१	२
दमाइ	७	१	८	१	१	२
तामाङ	११	६	१७	४	-	४
ठकुरी	१३	१	१४	१३	१	१४
थारु	४	१	५	३	-	३
नेवार	६	३	९	४	-	४
गुरुङ	३	-	३	१	-	१
सार्की	-	१	१	-	-	-
शेर्पा	-	३	३	-	-	-
नखुलेको	४६	३	४९	-	-	-
जम्मा	३६३	४६	४०९	१३४	४	१३८

हवाइ फायरिङ तथा पर्चा छर्ने काम गरेका थिए। त्यसै क्रममा माओवादीले ०५५ साउन १७ गते काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको जैशोधक प्रहरी चौकीमा पनि बम प्रहार गरेका थिए। माओवादीहरूले यसबीचमा देशका ७५ वटै जिल्लामा आफ्नो त्यस्तो कारबाही सम्पन्न गरेको दाबी गरेका छन् भने सरकारी पक्षले ३५ जिल्लामा मात्र माओवादी प्रभाव देखिएको बताएको छ।

आधार इलाका घोषणापछिका कारबाही

आधार इलाका घोषणापछि नेकपा (माओवादी) ले आफ्ना गतिविधिहरूलाई थप केही सक्रिय पारेका थिए। त्यस क्रममा पर्सा जिल्लाको निर्मलवस्तीस्थित प्रहरी चौकीमाथि आक्रमण गरी २ राइफल र २ सय थान गोली कब्जामा लिएको, मकवानपुर जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा बम प्रहार गरेको, चितवन जिल्लाका चनौती प्रहरी चौकी र भोजाद प्रहरी चौकीमाथि बम विस्फोटन गरेको, गोरखा जिल्लाको ताकुकोट प्रहरी चौकी, सल्यान जिल्लाको थारुमारे प्रहरी चौकी, गुल्मी जिल्लाको सिमलटारी प्रहरी चौकी, प्युठान जिल्लाको बिजुवार प्रहरी चौकी आदिमा बम विस्फोटन, आक्रमण बमसहित केही हातहतियार कब्जा गर्ने र प्रहरीलाई घाइते बनाउने तथा चेतावनी दिएका जस्ता समाचार प्रकाशमा आएका थिए। त्यस्तै अन्य कारबाहीमा स्याङ्जा जिल्लाको वेनी प्रहरी चौकी, दैलेख जिल्लाको जिल्ला प्रहरी कार्यालयमाथि आक्रमण र नुवाकोट जिल्लाको लिखु गाविसस्थित सेभ द चिल्ड्रेन नामक गैरसरकारी संस्था कब्जा गरेका थिए। त्यसबाहेक कालिकोट जिल्ला सिउनाका सत्यबहादुर शाहीलाई सुदस्त्र तथा जासुसका नाममा हत्या,

ओखलढुंगा जिल्ला कुहिवीर गाविसका चक्रप्रसाद पराजुलीलाई जासुसकै आरोपमा हत्या गरेका समाचार प्रकाशमा आएका थिए।

त्यस्तै माओवादीका अन्य कारबाहीमा काभ्रे जिल्लाको फलाटे प्रहरी चौकीमा हमला गरी ४ थान राइफल, २०० थान गोली र १ थान पेस्तोल कब्जामा लिएको र प्रहरी जवान धनबहादुर मोक्तानको हत्या, बाग्लुङ जिल्लाको छिस्ती बेलबगर प्रहरी चौकीमा आक्रमण गरी प्रहरी जवान गोपाल रानाको हत्या तथा रोल्पाको धौलावाङ प्रहरी चौकी हमलाका घटना रहेका थिए। त्यसरी नै दाङ, धादिङ, डोल्पा, जाजरकोट जिल्लाका विभिन्न प्रहरी चौकीहरूमाथिको हमलालाई पनि आधार इलाका निर्माणका केही फौजी कारबाहीहरू भएको माओवादीले जनाएको थियो।

०५५ मंसिर २९ गते तत्कालीन भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्री एवं नेपाली कांग्रेसका केन्द्रीय सदस्य चिरञ्जीवी वाग्लेको काठमाडौं चावहिलस्थित घरमा गरिएको बम प्रहार, गोरखामा नेविसंघका नेता श्यामसुन्दर श्रेष्ठको हत्या आदि घटनाहरू पनि त्यसै क्रममा भएको बताइन्छ।

आधार इलाका घोषणा गरेकै दिन ०५५ कार्तिक १० गते सर्लाही जिल्लामा नेकपा (माओवादी) छापामारहरूले हजुरिया गाविसका अध्यक्ष सुशील बिष्टलाई सुदस्त्र तथा यौन दुराचारीको आरोपमा जनकारबाहीका नाममा हमला गरेका थिए। यस घटनामा माओवादी छापामार टोलीका नेता तथा सर्लाही रौतहट पार्टी कमिटीका सेक्रेटरियट सदस्य इन्दु गौतम पनि मारिएका थिए।

यस घटनामा गाविस अध्यक्ष सुशील बिष्टले आफ्नो प्रतिरक्षामा गोली चलाउँदा गौतमको मृत्यु भएको बताए तापनि माओवादीहरूले आफ्नै साथमा रहेको बम विस्फोटन भई मृत्यु भएको कुरा बताएका थिए। माओवादीहरूले वागमती नदीमा श्रद्धाञ्जलीसहित गाडेर हिँडेको सो लाश प्रहरीले निकाली मृतकका परिवारलाई देखाएपछि मात्र सो कुरा थाहा भएको थियो।

माओवादीबाट १८ वटा विभिन्न जिल्लाका मालपोत कार्यालयहरू, ६ वटा कृषि विकास बैंकहरू, केही प्रमुख जिल्ला अधिकारीको कार्यालय तथा जिल्ला प्रहरी कार्यालय र केही रक्सी, बियर फैक्ट्रीहरूमाथि आक्रमण गरिएको घटना भने सार्वजनिक भएको थियो। माओवादीसँग सम्बन्धित सूत्रका अनुसार यस आधार इलाकाको घोषणासँग माओवादीहरूले ३२ वटा जिल्लालाई आफ्नो कब्जामा लिन सक्ने रणनीति अपनाएका थिए।

आधार इलाका निर्माण गर्ने निर्णयका साथै माओवादीको सोही बैठकले पार्टीका महामन्त्रीको व्यक्तिगत विवरण र फोटो सार्वजनिक गर्ने तथा पार्टीका क्षेत्रीय ब्युरो सदस्य, छापामार कमाण्डर र जिल्ला सचिवलाई स्थापित गरी अन्तरवार्ता एवं

वक्तव्य जारी गर्ने अधिकार पनि प्रदान गरेको थियो। सो निर्णयपछि अहिले सम्बन्धित व्यक्तिका क्षेत्रभित्र सरोकार राख्ने घटनाहरूमा सम्बन्धित तहकै व्यक्तिहरूबाट प्रेस वक्तव्य आउन थालेको पाइन्छ। यसैबीच ०५५ फागुन १ गते “जनयुद्ध” तेश्रो वर्ष प्रवेशपछि माओवादीका महामन्त्री प्रचण्डको फोटो सार्वजनिक गरिएको छ।

माओवादीको सम्बन्ध

नेकपा माओवादीको मुख्य वैचारिक दिग्दर्शक अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा RIM अर्थात् Revolutionary Internationalist Movement सँग रहेको छ भनिन्छ। RIM मा संलग्न व्यक्तिहरूमध्ये पनि अमेरिकाको RCP (Revolutionary Communist Party) प्रमुख वैचारिक निर्देशक भएको देखिन्छ र पेरूको “साइनड पाथ” कार्यनीतिक र व्यावहारिक आदर्श बनेको देखिन्छ। माओले चीनमा छेडेको दीर्घकालीन जनयुद्धलाई साइनड पाथले जुन आँखाले हेर्छ, त्यही आँखाले त्यसरी नै नेकपा (माओवादी) ले पनि हेर्ने र अर्थात् गर्ने गरेको पाइन्छ। छिमेकी मुलुक भारतको आन्ध्र प्रदेशको पिपुल्स वार ग्रुप र बिहारको माओइस्ट कम्युनिष्ट सेन्टर (MCC) सित यसको राम्रो कामकाजी भाइचारा सम्बन्ध देखिन्छ। भनिन्छ, श्रीलंकाका LITE सित पनि माओवादी पार्टीले राम्रो सम्बन्ध कायम गरेको छ।

विभिन्न पक्षको प्रतिक्रिया

नेपाल मगर संघ केन्द्रीय समितिको ०५५ पुस २ गते काठमाडौंमा सम्पन्न चौथो बैठकले नेकपा (माओवादी) को जनयुद्धप्रति तीव्र प्रतिक्रिया व्यक्त गर्‍यो। बैठकले माओवादीका नाममा मगर नमार भन्दै माओवादी प्रभावित क्षेत्रहरूमा बढी संख्यामा मगरहरू मारिएकोमा हारिरो दुःख व्यक्त गरेको थियो। माओवादी प्रभावित क्षेत्रहरूमा निर्दोषरूपमा जेल परेका मगरहरूलाई तुरुन्त रिहाइ गरी त्यस क्षेत्रमा प्रताडित मगरहरूलाई यथाशक्य पुनर्वासको व्यवस्था गरी माओवादी युद्धको दौरानमा मारिएका मगर परिवारलाई उचित क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराओस् भनी माग गरेको छ।

संयुक्त जनमोर्चा नेपालका केन्द्रीय सचिव घनश्याम शर्मा पौडेल जनयुद्धलाई आजको नेपालको राजनीतिक आन्दोलनको एक जीवित यथार्थ हो भन्नुहुन्छ। उहाँका अनुसार “यसमा त्रुटि कमजोरी छन्। त्यसैले हाम्रो असहमति पनि छ। तर यो “शुद्ध आतंकवाद” वा “राजनीतिक समस्या” दुवै होइन।

किलो शेरा टु अप्रेसनपछि सिन्धुली जिल्लामा स्थानीय वासिन्दाहरू प्रहरी र माओवादी दुवैतर्फबाट उत्तिकै पीडित भएको गुनासो छ। यस क्रममा आफ्नो प्रतिक्रिया व्यक्त गर्दै सिन्धुली जिल्ला नेकपा (एमाले) का नेता शंकरनाथ अधिकारी भन्नुहुन्छ- “यस जिल्लामा प्रहरीबाट र माओवादीबाट पनि जनता पीडित छन्। कहिले प्रहरीले आएर यहाँ को को

माओवादी छन् भनेर सोधखोज गर्ने, तेरो छोराछोरी सँगै भनेर सोध्ने गर्छ। थाहा छैन भन्थो भने पनि दुःख दिन्छन्। कहिले माओवादी आएर तेरो घरमा पुलिस किन आयो ? पुलिसलाई के भनिसु भनेर दुःख दिन्छन्।” त्यस्तै प्रतिक्रिया यसै जिल्लाका नेकपा (माले) का सचिव शान्तिमान कार्कीको पनि छ।

सिन्धुली जिल्ला मरिणखोलाकी एक ६० वर्षीया वृद्धा आफूसँग बन्दूक भए जानकी थिएँ भन्दै आक्रोश व्यक्त गर्छिन् भने अर्का ८१ वर्षीय वृद्ध यस्तो ज्यादति आजसम्म नदेखेको बताउँछन्। उनलाई प्रहरीले कान र कपालमा मात्र होइन, गालामा समेत चङ्कन दिँदै तेरा छोरा कहाँ छ भनी सोधेका थिए। उनी भन्छन्- मेरी बुहारीलाई हातपात गरे र नाति नातिनीलाई “चामल फलेमै” गरेका छन् प्रहरीले।

पोखराका वामपन्थी बुद्धिजीवी टेकनाथ बराल जनयुद्ध उदुनुको कारण राज्यको भेदभावपूर्ण व्यवहार भएको बताउनुहुन्छ। उहाँ संयुक्त जनमोर्चाले उठाएका जायज मागहरूको सरकारले बेवास्ता गर्नु र दमन गर्नु, वार्तामा नआउनु र आर्थिक विपन्नता नै जनयुद्धको आधार भएको बताउँदै माओवादीका नाममा कोही एउटा हातमा बन्दूक र अर्को हात उठाएर आत्मसमर्पण गर्न पनि नआएको बताउनुहुन्छ।

नेकपा (माले) रोल्पा जिल्ला कमिटीका सचिव टीकाराम खड्का जनयुद्धका सम्बन्धमा प्रतिक्रिया व्यक्त गर्दै भन्नुहुन्छ- “नेकपा (माओवादी) ले उठाएका नारा ठीक छन्। उनीहरूले देखाएको निष्ठा र वलिदानी भावना महान र पवित्र छ, लक्ष्य स्पष्ट छ। तर जनयुद्ध कार्यनीतिक विज्ञान, मार्क्सवादी, लेनिनवादी दर्शनअनुसार दीर्घकालीन जनयुद्ध तथा मार्क्सवादी सशस्त्र युद्ध विज्ञानबाट संचालित भएको छैन।”

माओवादीहरूले लिएको लक्ष्य र उद्देश्य ठीक हुँदाहुँदै पनि यो समस्या र परिस्थितिअनुकूल नभएकाले माओवादीले समयमै सोच्नु वस्तुवादी होला।” उक्त कुरा व्यक्त गर्नुहुने रूकुमका नेकपा (माले) का सचिव हस्तबहादुर के.सी. पटक-पटक माओवादीको विभिन्न धम्की र अपहरणको चेतावनीमा परिसक्नुभएको छ। उहाँ अगाडि भन्नुहुन्छ- “माओवादी जनयुद्ध दबाउने नाममा प्रतिक्रियावादीहरूले सर्वसाधारण जनतामाथि दमन गर्ने मौका पाएका छन्।”

जनयुद्धका सम्बन्धमा राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टीका नेता जोगमेहर श्रेष्ठ भन्नुहुन्छ- “माओवादी समस्यालाई शुरूमै राजनीतिक किसिमले समाधान गर्ने प्रयास गरेको भए आजको विकराल स्थितिमा पुग्ने नै थिएन। सरकारले यो बुझ्नुपर्छ कि, केवल सुरक्षा व्यवस्था बढाएर र दमन नीति लिएर माओवादी समस्याको समाधान गर्न सकिँदैन।”

नेकपा (माओवादी) जनयुद्धका सम्बन्धमा ०४८ सालको आमनिर्वाचनमा रूकुम जिल्लाबाट संयुक्त जनमोर्चा नेपालको तर्फबाट निर्वाचित सांसद स्वर्गबहादुर बुद्ध, ०५१ मा मोर्चाले निर्वाचन बहिस्कार गरेपछि राजनीति निष्क्रिय रहेको बताउनुहुन्छ। जनयुद्धमा सक्रिय भएर लागेकै कारण आफ्नी १६ वर्षीया छोरी गुमाउनुपरेको पीडा सहन बाध्य पूर्व सांसद बुद्ध

बताउनुहुन्छ- “म कुनै पार्टीमा छैन। म भूमिगत पनि छैन। तर पनि जनयुद्धमा सक्रिय रहेको आशंकामा प्रहरीले मलाई पछ्याइरहेको छ, म भागिरहेकै छु। छोरीको मृत्यु हुँदासमेत मैले घर जान सकिन।” ०५३ जेठ १८ गते रूकुमको चुनवाडमा प्रहरीहरूले घरामा पारी कब्जामा लिएपछि पूर्व सांसद बुढाकी १६ वर्षीया छोरी विनिता बुढा (भूमिगत नाम क. लीना) लाई अमानवीय ढंगले यातना र बलात्कारपछि हत्या गरेको आरोप माओवादीको छ।

माओवादी नेता र कार्यकर्ताको हत्या

“जनयुद्ध” शुरू भएदेखि नै माओवादी कार्यकर्ता, सर्वसाधारण जनता र केही संख्यामा सम्बन्धित पार्टीका नेताहरूको प्रहरीको गोलीबाट हत्या हुँदै आइरहेको छ। त्यस क्रममा माओवादीसँग सम्बन्धित दौलत घर्ती, ज्ञानेन्द्र देवकोटा, टीका देवकोटा, तीर्थ गौतम, विजय घले, चोपबहादुर डाँगी, भीमबहादुर वाँठा, कविराम डाँगी, विश्वेश्वर पोखरेल, विष्णु पोखरेल जस्ता केही नेतास्तरका व्यक्तिको हत्या भएको छ। तर विशेषगरी किलां शेरा टु अप्रेशनपछि प्रहरीले सुनियोजितरूपमा सम्बन्धित पार्टीका जिल्लास्तरका नेताहरूलाई हिंसा र हत्याको निशाना बनाएको पाइएको छ। यस क्रममा विन्दा शर्मा, सावित्री चौलागाईं, दीपक दाहाल, माधव घिमिरे, महेन्द्र श्रेष्ठलगायतका व्यक्तिहरू मारिएका छन्। तर प्रहरीले माओवादीको आशंकामा मारेको रूकुमका विश्वेश्वर पोखरेल र बर्दियाका गोविन्द पोखरेल विगतमा माओवादीसँग सम्बन्धित संयुक्त जनमोर्चाका नेता भए पनि हाल आएर राजनीतिबाट निष्क्रिय जस्तै रहेका थिए।

जनयुद्धको मारमा पत्रकार

“जनयुद्ध” को घोषणापश्चात् नै सरकारी दृष्टि पत्रकारप्रति पनि त्यति सकारात्मक रहेको छैन। यस क्रममा पटक-पटक पत्रकारलाई प्रहरीले विनाकानूनी आधारमा गिरफ्तार गर्ने, हिरासतमा राख्ने, कार्यालय तथा निवास खानतलासी गर्ने जस्ता कामहरू गर्दै आएको छ। यसै प्रकारको पछिल्लो एक घटनामा पत्रकार शक्ति लम्साल, धनबहादुर मगर र रेवती सापकोटालाई पक्राउ गन्यो। त्यसै क्रममा ०५५ भदौ १४ गते राति बाँके जिल्लास्थित कोहलपुरबाट पत्रकार एवं कानून व्यवसायी विष्णु खनाललाई पनि पक्राउ गरेको थियो। खनाल सुर्खेतबाट प्रकाशित हुने “सुर्खेत पोष्ट” का सम्पादक हुन्। सरकारको त्यस प्रकारको प्रेसमाथिको पटक पटकको हस्तक्षेपले सरकारबाट मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रको धारा १९ को उल्लंघन भएको छ। यसैगरी जनयुद्धका नाममा माओवादीका तर्फबाट भएका हिंसात्मक गतिविधिका सम्बन्धमा पनि केही पत्रपत्रिकाले हिंसालाई नै बढावा दिने खालका समाचारहरू वा हिंसालाई खुशीको खबरका रूपमा प्रस्तुत गर्ने प्रचलन पनि बढ्दै आएको छ। त्यसप्रकारले हिंसालाई पुष्टि गर्ने समाचारलाई

मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रको नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारको मान्यताविपरीत मानिएको छ।

स्वेच्छाचारी गिरफ्तारी

अनेमसंघ (क्रान्तिकारी) ले ०५५ कार्तिक २६ गते काठमाडौंमा “नेपाली महिला मुक्ति आन्दोलनको भावी कार्यदिशा” विषयक गोष्ठी आयोजना गरेको थियो। सो कार्यक्रम स्थल थापाथली क्याम्पसभित्रबाट प्रहरीले १ सय ६८ जना व्यक्तिलाई एकैसाथ पक्राउ गरी महेन्द्र पुलिस क्लबमा राख्यो। माओवादीको आशंकामा सो कार्यक्रमका आयोजक, अतिथि, सहभागी, बालबालिका, प्राध्यापक, बुद्धिजीवी, पत्रकार, कानून व्यवसायीलगायतका व्यक्तिहरूलाई एकैसाथ यति ठूलो संख्यामा पक्राउ गरिएको यो पहिलो घटना थियो। यस घटनामा पक्राउ गरिएका ३६ जनालाई भने अदालतको आदेशबाट जेल पठाइयो भने अन्यलाई २ दिनदेखि १५ दिनसम्म हिरासतमा राखी छोड्नेको थियो।

अनेमसंघ (क्रान्तिकारी) को तेस्रो राष्ट्रिय सम्मेलनका क्रममा विभिन्न जिल्लाबाट राजधानी आएका करीब १ सयभन्दा बढी महिलाहरूलाई प्रहरीले ०५५ मंसिरको शुरूवातदेखि सम्मेलन उद्घाटन हुने दिनसम्म पनि पक्राउ गरिरह्यो। मंसिर ४ गते त्रिचन्द्र क्याम्पसबाट जुलुससहित खुलामंचमा सम्मेलन उद्घाटन गर्न जाने तयारीमा रहेका करिब ८० जना महिलाहरूलाई पनि प्रहरीले पक्राउ गन्यो। प्रहरीको यो कारबाही पनि माओवादी “जनयुद्ध” नियन्त्रणका क्रममा गरिएको थियो।

आत्मसमर्पणको प्रचार

प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाले ०५५ साउनमा हिंसा त्यागेर शान्तिपूर्ण प्रक्रियालाई अगाडि बढाउन माओवादीसमक्ष आहवान गर्नुभएको थियो। त्यसपछि सरकारले हजारौंको संख्यामा आत्मसमर्पणको प्रचार सार्वजनिक गन्यो। ०५५ साउन, भदौ र असोज यी ३ महिना “माओवादी” हरूको आत्मसमर्पणकै समाचारले सरकारी संचार माध्यममा प्राथमिकता पायो।

तर माओवादीले त्यस प्रकारका प्रचारलाई गलत र भ्रमपूर्ण भएको भनी खण्डन गर्दै आएको थियो। सरकारले विभिन्न जिल्लामा माओवादीहरूले हिंसात्मक गतिविधि त्यागी सरकारसमक्ष आत्मसमर्पण गरेको प्रचार गरिरहेकै अवस्थामा माओवादीहरूले पनि सरकारका गुप्तचर र प्रहरीले समेत माओवादीसमक्ष आत्मसमर्पण गरिरहेको कुरा प्रचारमा ल्याए। माओवादीसँग सम्बद्ध सूत्रका अनुसार ०५५ भदौ २ गते गोरखा जिल्ला ध्याल्चोक-२ कोटगाउँका “स्थानीय फटाहा” एवं “सुराकी” रेशम गुरूङले माओवादीसँग आत्मसमर्पण गरेको थियो। सरकारले यस अवधिमा सयौं माओवादीहरूले आत्मसमर्पण गरेको समाचार प्रकाशमा ल्यायो।

सरकारी दृष्टिकोण

नेकपा (माओवादी) ले शुरू गरेको जनयुद्धप्रति विगतदेखि वर्तमानसम्मका कुनै पनि सरकारहरूको स्पष्ट दृष्टिकोण रहेको पाइँदैन। जनयुद्धप्रति सरकारमा जाने पार्टी र व्यक्तिको आ-आफ्नो पार्टीगत वा व्यक्तिगत धारणालाई नै तत्कालीन सरकारको धारणाका रूपमा लिनु वा बुझ्नुपर्ने बाध्यता रहँदै आएको छ। जनयुद्धलाई सरकार बाहिर रहेको अवस्थामा जुनसुकै पार्टी र व्यक्तिले जे जस्तै दृष्टिकोण सार्वजनिक गरे पनि सरकारमा सामेल भइसकेपछिको अवस्थामा भने स्थिति हेरेर कहिले राजनीतिक समस्याका रूपमा र कहिले आतंकवादी गतिविधिका रूपमा लिएको पाइन्छ।

जनयुद्धका सम्बन्धमा तत्कालीन गृहमन्त्री भुमबहादुर खड्काले आफ्नो प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न शुरू गर्नुभएपछि त्यस सम्बन्धमा समय-समयमा सरकारमा रहेका व्यक्ति र पार्टीहरूले प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न शुरू गरेका थिए। मन्त्री खड्काले देशमा प्रजातन्त्र विरोधी तत्व देशापरिकाले त्यस तत्वलाई नियन्त्रण गर्न र माओवादीहरूले सर्वसाधारण जनताको जीउ-धनको नाकमान गरेकाले सरकारले पनि कडा कारवाही अपनाएको बताउनुभएको थियो। उहाँले घरायसी हातहतियारले सरकारसँग भिड्ने कुराचाहिँ दुस्साहस मात्र हुनेछ भनेर माओवादीहरूको औकातलाई कम आँक्नुभएको कुरा पनि प्रकाशमा आइसकेको छ।

तत्कालीन प्रधानमन्त्री शेरबहादुर देउवाले नेकपा (माओवादी) को जनयुद्धका सम्बन्धमा सबै राजनीतिक दलका प्रतिनिधिहरूसँग छलफल गर्न ०५२ फागुन २२ गते सर्वदलीय बैठक बोलाउनुभएको थियो। प्रधानमन्त्री देउवाले माओवादी जनयुद्धका नाममा भएका क्रियाकलाप रोक्न प्रतिपक्षहरूले सघाउनुपर्ने धारणा राख्नुभएको भए तापनि नेपाली कांग्रेस पार्टीको आधिकारिक धारणा र दृष्टिकोण नआएका कारण तत्काल जनयुद्धका सम्बन्धमा सरकारी वा सर्वदलीय धारणा सार्वजनिक हुन सकेन।

त्यसैगरी जनयुद्धका सम्बन्धमा ०५३ साउन २ गते प्रतिनिधिसभा पराष्ट्र तथा मानव अधिकार समितिले पनि एक वक्तव्य प्रकाशित गर्दै माओवादी प्रभावित जिल्लाहरूमा भइरहेको श्रृङ्खलाबद्ध हिंसात्मक कारवाहीहरूलाई सम्बद्ध सबै पक्षले रोकौँ शान्तिपूर्ण समाधानका लागि वार्ताको उपयुक्त वातावरण निर्माण तर्फ पहल गर्न आह्वान गरेको थियो।

प्रधानमन्त्री शेरबहादुर देउवाको प्रधानमन्त्री कालमा शुरू भएको यस जनयुद्धलाई नियन्त्रण गर्न तत्काल वार्ताको आह्वान तथा सरकारले दमन नीति पनि अपनाएको कुरा प्रतिपक्ष राजनीतिक दलहरूले समेत लगाएका थिए। देउवाको नेतृत्वमा रहेको सरकारपछि लोकेन्द्रबहादुर चन्दको नेतृत्वमा गठन भएको सरकारले शुरूमा यसलाई राजनीतिक समस्याका रूपमा उचाल्यो। यसै सरकारका पालामा सरकारी स्तरमा प्रधानमन्त्री र उपप्रधानमन्त्री तथा गृहमन्त्रीले समेत जनयुद्धलाई आतंककारी

गतिविधिको संज्ञा दिनुभयो।

०५४ वैशाख २७ गते तत्कालीन प्रधानमन्त्री लोकेन्द्रबहादुर चन्द, उपप्रधानमन्त्री तथा गृहमन्त्री बामदेव गौतम, नेकपा (एमाले) महासचिव माधव नेपाल, मन्त्रीहरू तथा राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टीका वरिष्ठ नेताहरूबीच प्रधानमन्त्रीको निवासमा बसेको बैठकले तत्कालीन सरकारले माओवादीहरूप्रति शुरूमा देखाएको उदार नीतिलाई परिवर्तन गरी आवश्यक परेमा कडा कारवाही अपनाउने निर्णय गरेको थियो। प्रधानमन्त्री चन्दले त्यसैबीच ०५४ वैशाख २९ गते डाक्नुभएको एक सर्वदलीय बैठकमा पनि माओवादी जनयुद्धलाई प्राथमिक विषयका रूपमा छलफल गरी सरकारले नरम नीति अपनाइरहेकोमा सो नीतिमा परिवर्तन गर्ने समझदारी बनाइएको थियो।

सोही सरकारले पुनः माओवादीसँग वार्ताका लागि आह्वान गरिएको घोषणा सार्वजनिक पनि गर्यो। तर त्यसैबीच गृह मन्त्रालयले आतंककारी तथा विध्वंसमात्मक गतिविधि नियन्त्रण ऐनसम्बन्धी विधेयक संसदमा प्रस्तावित गर्न खाजेको चर्चा र विवादले ठूलै रूप लियो। सो विधेयक र सरकारी रवैयाको सर्वत्र विरोध र निन्दा भयो।

यही सरकारले माओवादीहरूसँग वार्ता गर्न तथा माओवादी क्रियाकलाप र समाधानको खाजे गर्न प्रेमसिंह धामीको नेतृत्वमा कार्यदल गठन गरेको थियो। यस कार्यदलले माओवादीसँग वार्ता गर्न नसके तापनि “राजनीतिक आवरणमा गरिएको आतंककारी गतिविधि” भएको निष्कर्षसहितको एक लामो प्रतिवेदन सरकारलाई बुझाएको थियो। यसै अवधिमा तत्कालीन सरकारले सांसद पद्मरत्न तुलाधरको नेतृत्वमा सरकारी र गैरसरकारी क्षेत्रका विभिन्न व्यक्तिहरू सम्मिलित मानव अधिकार संरक्षण सुभाव कार्यदल पनि गठन गरेको थियो। यस कार्यदलले पनि आफ्नो रिपोर्ट बुझाइसकेको छ।

नेकपा (एमाले) सम्मिलित चन्दको नेतृत्वमा गठन भएको सरकार ढलेपछि सूर्यबहादुर थापाको नेतृत्वमा नेपाली कांग्रेस सम्मिलित भई गठन भएको सरकारले पनि जनयुद्धप्रति आफ्नो ध्यान केन्द्रित नगरिरहन सकेन। यस सरकारले आफ्नो २१ सूत्रीय कार्यक्रमको पहिलो र दोस्रो बुँदामा नै माओवादी समस्यावारे उल्लेख गरेको थियो। यस सरकारले माओवादी जनयुद्धका सम्बन्धमा एक महिनाभित्र जनसुरक्षा अभियान चलाउने र चार महिनाभित्रमा पहिला (०५४ जेठमा) हुन नसकेका क्षेत्रमा स्थानीय निर्वाचन गराउने वातावरण सृजना गर्ने कुरामा जोड दिएको थियो। तर यी दुवै प्राथमिकतालाई कार्यान्वयन गर्न भने सकेन।

सरकारले माओवादीद्वारा संचालित जनयुद्ध नियन्त्रण गर्न ०५५ जेठ १२ गतेदेखि सम्बन्धित जिल्लाहरूमा विशेष सुरक्षा व्यवस्था अपनाएको र प्रहरी सक्रियता बढाइएको कुरा सार्वजनिक गरे तापनि सरकारको त्यस कारवाहीलाई माओवादी दबाउन प्रहरीले “किलो ग्रेड अंभ्रेशन” नामक कारवाही शुरू गरिएको भन्ने व्यापक चर्चा उत्पन्न भयो।

जनयुद्धका सम्बन्धमा सरकारी स्तरबाट प्रथम पटक ०५५ असार २ गते गृहराज्यमन्त्री देवेन्द्रराज केडेलले एक पत्रकार सम्मेलनको आयोजना गरी केही सूचनाहरू सार्वजनिक गर्नुभयो। सो अवसरमा तनहुँ जिल्लाको कोटा गाविसमा ०५५ जेठ १२ गते माओवादी कार्यकर्ताहरूले सिंचाइ नहर निर्माणका लागि राखिएको आवश्यक विष्फोटक पदार्थको सुरक्षार्थ खटिएका प्रहरी अधिकृतको हत्या गरी हातहतियार, गोलीगठुठा र विष्फोटक पदार्थसमेत लुटेर लग्नेछिन् प्रहरीले शुरू गरेको कारबाहीबारे जानकारी दिने उद्देश्य रहेको कुरा गृह मन्त्रालयले जनाएको थियो। सोही दिन ०५५ जेठ १२ गतेयताका १८ दिनमा सरकारले माओवादीहरूद्वारा संचालित हिंसात्मक गतिविधि नियन्त्रण गर्ने क्रममा ४४ जना माओवादी र दुई जना प्रहरीको मृत्यु भएको कुरा औपचारिकरूपमा जनाएको थियो।

गृहमन्त्री गोविन्दराज जोशीले पनि प्रतिनिधिसभा तथा राष्ट्रिय सभाको बैठकमा सार्वजनिक महत्वको वक्तव्य दिँदै त्यससम्बन्धी तथ्य तथ्यांकसहितको विवरण प्रस्तुत गर्नुभएछ। त्यसप्रति असन्तोष प्रकट गर्दै ०५५ असार २४ गतेको दुवै सदनको बैठक नेकपा (माले) का सांसद सदस्यहरूले बहिष्कार गरेका थिए। जनयुद्धका नाममा माओवादीबाट भएका हिंसा र सरकारी दमनका विषयमा विगतका हरेक संसद अधिवेशनहरूमा सांसद सदस्यहरूले सरकारको ध्यानाकर्षण गराउँदै आवाज उठाउँदै आएका छन्। संसदको १४ औं अधिवेशनमा नेकपा (एमाले) ले माओवादीका नाममा समेत भएको दमनमा देशको शान्ति सुरक्षाको स्थिति कमजोर भएको उल्लेख गर्दै सदन स्थगनको प्रस्ताव ल्याएको थियो तर सो प्रस्ताव बहुमतद्वारा अस्वीकृत भएको थियो।

यसरी एकपछि अर्को सरकारले निश्चिन्त दृष्टिकोण र समाधान तय गर्न नसकेर केही सीमित जिल्लाहरूबाट बढ्दै गएको जनयुद्ध अहिले आएर सम्पूर्ण देशकै लागि चुनौती साबित भइसकेको छ। प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाले हिंसात्मक गतिविधि त्यागेर शान्ति प्रक्रियामा सामेल हुन माओवादीहरूलाई आह्वान गर्नुभएको भए तापनि सोअनुरूपको प्रगति हुन सकेको छैन। यसअघि गिरिजाप्रसाद कोइरालाकै नेतृत्वमा गठन भएको सरकारमा नेकपा (माले) सम्मिलित हुनुअघि नौ वाम समूहबाट माओवादीका नाममा सरकारी पक्षबाट हत्या हिंसा नियन्त्रण गर्ने विषयलाई प्रमुख मुद्दा बनाइएको थियो। आर्थिक वर्ष ०५५/५६ मा श्री ५ को सरकारले विशेष क्षेत्र कार्यक्रम अधि सारंर माओवादी प्रभावित क्षेत्र तथा अन्य केही विकट पहाडी र हिमालीसमेत गरी २५ वटा जिल्लाहरूलाई केन्द्र बनाएको छ। माओवादी जनयुद्धप्रति घोषितरूपमा केन्द्रित नरहे तापनि अघोषितरूपमा त्यसैप्रति केन्द्रित यस विशेष क्षेत्र कार्यक्रमको सान्दर्भिकताका सम्बन्धमा राष्ट्रिय योजना आयोगले भनेको छ- “अति दुर्गम तथा विकट क्षेत्रमा बसोबास गर्ने जनतालाई राष्ट्रिय विकासको मूलधारमा समेट्दै जाने विगतमा प्रयास गरिएको भए तापनि वाञ्छित सफलता मिलेको छैन। यी क्षेत्रमा भौतिक पूर्वाधारहरूको नितान्त अभाव आर्थिक एवं पछोटेपन जस्ता

कारणलाई ध्यानमा राखी देशका २५ जिल्लाका ६ सय ३२ गाविसलाई विशेष क्षेत्रको रूपमा अंगिकार गरिएको छ। सरकारले यस कार्यक्रमका लागि आर्थिक वर्ष ०५५/५६ मा रु. ८ करोडको व्यवस्था गरेको छ। तर सरकारको यो कार्यक्रमको वजेट कार्यान्वयन र प्रभावकारिता पनि लक्षित समूहका लागि उपलब्धिमूलक तथा प्रभावकारी हुनुसट्टा प्रशासनिक खर्च र विवादमै टुंगिने गरेको देखिएको छ।

वर्तमान सरकारले पनि यस समस्याप्रति आफ्नो स्पष्ट दृष्टिकोण तथा धारणा अधि सार्न सकेको छैन। प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाले विभिन्न सन्दर्भमा माओवादी जनयुद्धलाई प्रजातन्त्र विरोधी आतंकवादी गतिविधिको आरोप लगाउँदै आउनुभएको छ। यसैबीच प्रधानमन्त्री कोइरालाले माओवादी प्रभावित जिल्लामा सुरूवा भई जाने प्रहरी तथा अन्य कर्मचारीहरूलाई उनीहरूले पाउने तलव सुविधामा रु. १५ सय थप दिने घोषणा गर्नुभएको छ।

श्री ५ को सरकारले जनयुद्ध शुरू भएयताको प्रथम वर्षमा त्यसलाई नियन्त्रण गर्न करिव १ अर्ब बराबरको रकम खर्च गरिसकेको कुरा सम्बन्धित विषयलाई अध्ययन गरिरहेका व्यक्तिहरूले बताएका छन्। तर सो खर्चको मात्रा त्यसपछिका वर्षमा प्रतिवर्ष ५० प्रतिशतले बृद्धि भइरहेको बताइन्छ।

गृहमन्त्री गोविन्दराज जोशीले ०५५ साउन १५ गते प्रतिनिधिसभाको बैठकमा सार्वजनिक महत्वको वक्तव्य दिँदै हालसम्म विभिन्न १६ जिल्लामा गरी ६ सय ४३ जना माओवादीहरूले हिंसात्मक क्रियाकलाप छोडी आत्मसमर्पण गरेको बताउनुभएको थियो। मन्त्री जोशीले आत्मसमर्पण गर्नेहरूमा ६ सय २ जना पुरुष र ४१ जना महिला रहेको पनि बताउनुभयो।

गृह मन्त्रालयसँग सम्बद्ध सूत्रका अनुसार प्रहरीले माओवादीबाट ८० थान राइफल, १ सय १६ थान भरुवा बन्दूक, ५ थान एयरगन, ३ थान पेस्तोल बरामद गरेको छ। सोही सूत्रका अनुसार ४ सय ४५ स्थानमा माओवादी-प्रहरीबीच मुठभेड, १ सय ११ स्थानमा वम विष्फोट, ६० वटा विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूमा तोडफोड गरिएको छ। त्यसैगरी देशको शान्ति सुरक्षामाथि खलल पुर्‍याएको आरोपमा ४ हजार ३ सय ८३ जनालाई गिरफ्तार गरिएकोमा २ हजार ५ सय ४७ जनालाई सामान्य साधपुछपछि छाडिएको छ।

प्रतिनिधिसभाको १४ औं अधिवेशनमा सभामुख रामचन्द्र पौडेलले प्रतिनिधिसभा राज्य व्यवस्था समितिका सबै सदस्यलाई माओवादी क्षेत्रमा गएर प्रतिवेदन तयार गर्न रुलिङ गर्नुभएअनुसार ०५५ कार्तिक ११ गते सांसदहरू विपिन कोइराला, भीमबहादुर कडायत, तीर्थ भुपाल, उर्वादन पन्त, गंगालाल चौधरी, कृष्णबहादुर गुरुङ संलग्न रहेको विभिन्न टोलीले माओवादी प्रभावित जिल्लाहरूको स्थलगत अध्ययन भ्रमण गरेको थियो।

जनयुद्धप्रति विदेशी चासो

नेकपा (माओवादी) ले नेपालमा शुरू गरेको जनयुद्धका सम्बन्धमा वैदेशिक घुसपैठ र हस्तक्षेपको चर्चा र विवादहरू समय-समयमा उठ्ने गरेका छन्। ती चर्चा र विवादहरू अपुष्ट र आधिकारिक नहुने गरेकाले पनि ती सबै चर्चा र विवादलाई उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक नहोला। तर यसबीचमा अमेरिकी राजदूतावासले एक “खुलापत्र” सार्वजनिक गर्‍यो भने श्रीलंकाली राजदूतले एक सार्वजनिक कार्यक्रममा नेपालमा नेकपा (माओवादी) ले संचालन गरेको जनयुद्धका सम्बन्धमा आ-आफ्नो चासो प्रत्यक्षरूपमा सार्वजनिक गर्नुभएको थियो।

अमेरिकी राजदूत राल्फ फ्र्यांकले माओवादीहरूबाट विकास कार्यकर्ताहरूलाई तारो बनाउनु नेपालका लागि ठूलो दुर्भाग्य हुने बताउँदै यस्ता आक्रमणहरूले विकास सहायता फिर्ता लिन सक्ने बताउनुभएको थियो। राजदूत फ्र्यांकले ०५५ जेठ २८ गते एक खुल्लापत्रमार्फत् उक्त कुरा सार्वजनिक गर्नुभएको थियो। ०५५ जेठ १७ गते सल्यान जिल्लामा माओवादी छापामारहरूले रवीन्द्र श्रेष्ठको हत्या गरेको विषयलाई लिएर गहिरो दुःख व्यक्त गर्दै उहाँले “श्रेष्ठको ज्यान लिने जस्ता आक्रमणहरूले विकास सहायता फिर्ता लिन लगाउन सक्छन्” भनी उल्लेख गर्नुभएको थियो। माओवादीबाट हत्या गरिएका श्रेष्ठ कृषि विकास विशेषज्ञ तथा सहायता कार्यक्रम संचालन गरिरहेको एक अमेरिकी फर्मका जिल्ला संयोजक रहेका थिए।

त्यस्तै श्रीलंकाली राजदूतले ०५५ जेठको तेस्रो हप्तामा जनकपुरमा आयोजित एक कार्यक्रममा श्रीलंकाको तामिल पृथक्तावादी समूह लिङ्गे र नेपालमा जनयुद्ध संचालन गरिरहेका माओवादीहरूबीच साँठगाँठ रहेको विचार व्यक्त गर्नुभएको थियो।

ह्युमन राइट्स वाच, एम्नेष्टी इन्टरनेशनल, रिम र साउथ एसिया ह्युमन राइट्स डकुमेन्टेसन सेन्टरले पनि समय समयमा विभिन्न अध्ययन र टिप्पणी गर्ने गरेका छन्। यी संस्थाहरूमध्ये रिमले माओवादीको प्रत्यक्ष पक्षमा आफ्नो प्रकाशन केन्द्रित गरेको छ भने अन्य संस्थाहरूले त्यसबाट उत्पन्न मानव अधिकारको स्थितिका सम्बन्धमा तथा नेकपा (माओवादी) लाई विभिन्न कोणबाट टिप्पणी गरेका छन्।

मानव अधिकार संस्थाहरूको भूमिका

माओवादी जनयुद्धका सम्बन्धमा ०५२ साल फागुनदेखि नै विभिन्न मानव अधिकार संस्थाहरूले विभिन्नरूपमा चासो राख्दै आएका छन्। ०५२ फागुनको दोस्रो हप्ता जनयुद्ध प्रभावित जिल्लाहरू रूकुम, रोल्पा, जाजरकोट र सल्यान जिल्लाको स्थलगत अध्ययन भ्रमण गरी एक प्रतिवेदन सार्वजनिक गरिएको थियो। यसै क्रममा ०५३ असारमा इन्सेक, सिविन, इन्डुरेड, मासम, नेमाधिसंघ, ग्रिन्सोलगायतका मानव अधिकार संस्थाहरूले प्रधामनमन्त्रीसमक्ष एक स्मृतिपत्र प्रस्तुत गर्दै नेकपा (माओवादी) को जनयुद्ध र त्यस कार्यलाई राज्यशक्तिद्वारा

भइरहेको प्रहरी दमनका कारण मानव अधिकारको उल्लंघन भइरहेकोप्रति चिन्ता व्यक्त गर्दै शान्तिपूर्ण स्थितिको निर्माणका लागि अनुरोध गरिएको थियो।

इन्सेकले ०५२ फागुन ९ गते एक विज्ञप्ति प्रकाशित गरी त्यस क्रममा भएका अप्रिय घटनाहरूप्रति सरकारको ध्यानाकर्षण गराएको थियो। विज्ञप्तिमा घाइतेहरूको स्वास्थ्य उपचारको व्यवस्था हुनुपर्ने र दोषीमाथि कारबाहीको माग पनि गरिएको थियो। त्यस्तै नेपाल मानव अधिकार संगठन, मानव अधिकार संरक्षण मंच, जनअधिकार संरकार अभियान, मानव अधिकार तथा शान्ति समाजलगायतका संस्थाहरूले पनि ०४६ मा प्राप्त प्रजातन्त्रलाई यस्ता क्रियाकलापले कमजोर गर्ने र नागरिकको मौलिक मानव अधिकार उल्लंघन हुने जस्ता कुराहरूमा सरकारको ध्यानाकर्षण गराउँदै सम्बन्धित पक्षलाई पनि हिंसाको बाटो त्याग्न आग्रह गर्दै आएका छन्।

मानव अधिकार संस्थाहरूले प्रहरी कारबाही र यातना दिने कार्य बन्द गर्नुपर्ने, कानूनको उल्लंघन गर्नेलाई कानूनी कारबाही गर्नुपर्ने, गैरकानूनी गिरफ्तारी, यातना, फुटा मुद्दा आदि बन्द गर्नुपर्ने, प्रहरी कारबाहीबाट हत्या भएका परिवारलाई क्षतिपूर्ति तथा घाइतेलाई उपचारको व्यवस्था गर्नुपर्ने तथा न्यायिक छानबिन आयोग गठन हुनुपर्ने मागहरू राख्दै आएका छन्।

त्यसैगरी मानव अधिकार तथा शान्ति समाजले ०५२ फागुन १ देखि ०५४ पुस (डिसेम्बर १९९६) सम्मका घटनाहरूलाई लिएर “नेपालको सन्दर्भमा माओवादी जनयुद्ध, हिंसा र मानव अधिकार उल्लंघनको सिलसिला” नामक एक पुस्तक आकारमा प्रतिवेदन प्रकाशित गरेको थियो। श्री ५ को सरकार र नेकपा माओवादीलाई विभिन्न १० वटा सुभाव पनि उक्त प्रतिवेदनमा दिएको थियो। अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक) ले पनि मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९६ मा सो वर्षको उल्लेख्य विषयका रूपमा “माओवादी जनयुद्ध र मानव अधिकार” विषयमा ४० पृष्ठ लामो सामाग्री प्रकाशित गरी यसको नालीबेली प्रकाशमा ल्याउने कार्य गरेको थियो।

मानव अधिकार संस्थाहरूले संयुक्तरूपमा माओवादी “जनयुद्ध” को प्रभाव क्षेत्रको अध्ययन गर्ने क्रममा ०५५ जेठदेखि “किलो शेरा टु अंग्रेशन” शुरू भएपछि माओवादी प्रभावित जिल्लाहरूमा पुनः स्थलगत अध्ययन गरी एक प्रतिवेदन पुस्तकाकाररूपमा सार्वजनिक गरेका छन्। रोल्पा, सल्यान, सिन्धुली, जाजरकोट, तनहुँ, गोरखा, धादिङ, रूकुमलगायतका जिल्लाहरूको भ्रमणपश्चात् सार्वजनिक सो प्रतिवेदनमा पनि प्रहरी दमनको अन्त्य हुनुपर्ने र राजनीतिक आस्थाका आधारमा कुनै नागरिकप्रति भेदभाव गर्न नहुनेमा सबैले पहल गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिइएको छ।

उल्लेखित गतिविधिका अतिरिक्त जनयुद्धका सम्बन्धमा केही मानव अधिकार संस्थाहरूले विभिन्न घटना र सन्दर्भमा छुट्टाछुट्टै अध्ययन गरी मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूलाई बढ्दो नदिन दबाबमूलक विज्ञप्ति प्रकाशित गर्ने तथा गोष्ठीहरूको आयोजना पनि गरेका छन्। यसै क्रममा

क्रियाशील एघार वटा मानव अधिकार संस्थाहरूले मानव अधिकार आयोग गठन हुनुपर्ने, हत्याको क्रम बन्द हुनुपर्ने तथा शान्ति प्रक्रिया शुरू गरिनुपर्ने जस्ता मागसहित ०५५ भदौ २ गतेदेखि २८ गतेसम्म एक महिनाभरि नै विभिन्न अभियानसहित आफ्नो दबाव जारी राखेका थिए। काठमाडौंमा जुलुसबाट शुरू भएको सो अभियान ०५५ भदौ २८ गते गोरखा जिल्ला प्रशासन कार्यालयअगाडि घर्ना तथा भोक हडताल गरी समाप्त भएको थियो। त्यस अभियानप्रति पूर्व प्रधानमन्त्रीद्वय कृष्णप्रसाद भट्टराई र मनमोहन अधिकारीले पनि समर्थन जनाउनुभएको थियो।

एमनेष्टी इन्टरनेशनलले अन्तर्राष्ट्रिय सचिवालय लण्डनबाट १९ नोभेम्बर १९९८ मा एक वक्तव्य जारी गरी नेपालमा भइरहेको मानव अधिकार उल्लंघनप्रति गम्भीर चिन्ता व्यक्त गर्दै सरकारको आलोचना पनि गरेको थियो। वक्तव्यमा नेकपा (माओवादी) बाट पनि मानव अधिकारको ज्यादति भएको र प्रहरी अप्रेसनका दौरानमा सरकारद्वारा पनि मानव अधिकार हनन भएको उल्लेख गर्दै नेपालको मानव अधिकार स्थिति असामान्य भएको जनाएको थियो।

निष्कर्ष

प्रारम्भमा सानो मानिएको राजनीतिक पार्टी त्यसमा पनि संसदीय राजनीतिमा सहभागी समूहमध्येकै एकले शान्तिपूर्वक केही मागहरू राखेर शुरू गरेको जनयुद्धले छोटै समयमा अहिले देशका ठूला राजनीतिक दलसँगसमेत प्रतिस्पर्धा गर्ने चुनौती दिन थालेपछि सबै पक्षलाई यसले फस्काएको छ। र, एक पटक सोच बाध्य पार्न थालेको छ। जनयुद्धको अपत्यारिलो प्रभाव र विस्तारले गर्दा भन्दा पनि बढी यस समयावधिमा भएका हत्या, हिंसा र आतंकका घटनाहरूले देशलाई एउटा गम्भीर राजनीतिक मोडमा उभ्याएको छ भने यसको सुरक्षित अन्त्य तथा समाधानको उचित मार्ग स्वोच्च राष्ट्रिय सहमति अपरिहार्य हुँदै गएको छ। जनयुद्धले देश र जनतामा छाएको अनिश्चित भय नै माओवादीहरूको प्रेरणा बन्दै जाने स्वतरा बढ्दैछ।

०४६ सालमा बहुदलीय प्रजातन्त्रबाट नेपाली जनताले प्राप्त गरेका मौलिक हक, अधिकार उपभोगबाट समेत वञ्चित रहेका तिनै जनताको पूर्ण मुक्तिको उद्घोषण गर्दै नेकपा (माओवादी) ले शुरू गरेको जनयुद्ध हिंसात्मक गतिविधिका रूपमा विकसित हुन थालेको छ। यस अवधिमा मारिएका मानिसहरूको कहाली लाग्दो संख्यात्मक विवरणले अब हिजोसम्म जनयुद्धलाई राजनीतिक समस्या भएको व्याख्या विश्लेषण गरेर राजनीतिकरूपमै समाधानको उपाय खोजिनुपर्छ भन्ने पक्षहरूले पनि अब हिंसात्मक कारबाहीको संज्ञा दिन थालेका छन्। प्रजातन्त्रको मूल्य र मान्यतालाई स्थापित गर्दै जनताका प्राप्त मौलिक हक अधिकारको संरक्षण र थप उपलब्धिको खोजी गर्नुपर्ने समयको मागविपरीत गैरकानूनी, गैरन्यायिक एवं मानव अधिकार विरोधी गतिविधिहरू भएको ठहर पनि तिनै पक्षले गर्न थालेका छन्। तर त्यसका लागि माओवादी पक्षमात्र नभएर यस

अवधिमा राज्य प्रशासन संचालन गर्ने हरेक सरकारका क्रियाकलापहरू पनि त्यत्तिकै जिम्मेवार रहेको कुरा नकार्न भने सकिँदैन।

विगत ३ वर्षभित्र जनयुद्धका नाममा ६ सयभन्दा बढी नागरिक मारिइसकेका छन्। पछिल्लो समयमा आएर विशेषगरी किलो शेरा टु अप्रेसन शुरू भएयता त्यस क्रममा मारिएका व्यक्तिहरूको संख्यासमेत एकिन हुन छाडेको छ। सामूहिक हत्याका घटनाहरूमा दर्जनौं व्यक्तिहरू मारिएको हुनसक्ने अपुष्ट समाचारहरूले अस्ववारका पन्नाहरू भरिएका छन् भने नागरिकको जीवन रक्षाको प्रमुख जिम्मेवारी लिएको राज्ययन्त्र पनि नागरिकको जीवनको सही सूचना दिन असमर्थ सावित भएको छ। मानव अधिकार संस्था, कार्यकर्ता, पत्रकार तथा सरकारी सूचनामा मारिएका मानिसहरूको सूचीमा सयौंको संख्यामा फरक आउन थालेको छ। यसबीचमा भएका कैयौं घटनाहरूमा प्रहरीले दोहोरो भिडन्तका नाममा घरभित्रै बसेका व्यक्तिहरूलाई समेत घर घेराउ गरी सामूहिक नरहत्याको श्रृंखला बढाइरहेको छ। गाउँका मेला, पर्व आदिमा जम्मा भएका सर्वसाधारणलाई गोलीको निशानी बनाएर चर्पीमा गाडिएको छ। १० त्यसरी मारिएका मानिसहरूलाई विद्यालयकै फर्निचर भौँचेर अडकल्चो अवस्थामा पोलेर फालिएको छ। आफन्त र परिवारका व्यक्तिको आफ्नो धर्म संस्कृतिअनुसारको संस्कार गर्नबाट नागरिकलाई वञ्चित गराइएको छ। हिसालाई नियन्त्रण गर्न प्रतिहिंसाका सरकारसमेत उत्रनुले त्यस क्षेत्रका सर्वसाधारण जनताको जनजीवन भयभित र आतंकित बन्दै गएको छ।

मानिसको सबैभन्दा ठूलो अधिकार र स्वतन्त्रता उसको बाँच्न पाउने अधिकार हो। मानिसको अहरणीय मौलिक हकलाई कुण्ठित गर्दै हिंसात्मक कारबाहीमा उत्रेको नेकपा माओवादीले उठाएका मागहरूले सम्बन्धित क्षेत्रका जनताको मन जित्न खोजेकै भए पनि उसले अपनाएका हिंसात्मक क्रियाकलापले जनता दोहोरो भिडन्तको शिकार भएका छन्। चन्दा दिनैपर्ने, कुनै न कुनै कमिटीमा बस्नैपर्ने र उनीहरूको विरोध गर्न नहुने तथा फरक विचार राख्न पनि नहुने जस्ता धम्कीका कारण जनता मारमा परेका छन्।

यस समस्याप्रति देशका जिम्मेवार राजनीतिक पार्टी, सरकार, सत्तापक्ष र प्रमुख प्रतिपक्षहरूबीच कहिल्यै पनि समन्वय र एउटै दृष्टिकोण नहुनुले पनि यो समस्याको स्थायी समाधान टाढिँदै गएको छ। सत्ता बाहिर रहँदा यस समस्यालाई राजनीतिक समस्या भएकाले त्यसलाई संरक्षण दिइनुपर्छ भनी माओवादीको समेत सहानुभूति लिएर सत्ताकै लागि जुनसुकै उपायतर्फ उन्मुख हुने प्रवृत्ति र सत्तामा गएपछि हिंसात्मक र आपराधिक क्रियाकलाप भएको आरोप लगाउँदै दमन गर्ने प्रवृत्तिले पनि यो समस्या दिनहुँ बढ्दै गएको छ। माओवादी जनयुद्धको समस्या स्थायी समाधानका लागि यसअघि भएका सरकारी गैरसरकारी क्षेत्रका अध्ययन अनुसन्धानको समन्वय गरी सर्वदलीय सहमति हुन जरूरी छ।

(नोट : यो अनुसूची लेख्दा र अन्तिम रूप दिदासम्म यस क्रममा भएका घटनाहरूको तथ्य तथ्यांकमा धेरै भिन्नता आइसकेको छ। अनुसूची र तालिकामा पनि केही फरक देखिएको हुनसक्छ। यो पुस्तक प्रकाशित हुँदासम्म पनि यी तथ्य तथ्यांकमा फेरबदल आइसक्ने कुरा अहिलेको स्थितिले देखाएको छ।)

सन्दर्भ सामग्रीहरू

- नेपालमा जनयुद्ध, नेपाल बुद्धिजीवी संगठन
- मानवअधिकार वर्ष पुस्तक १९९२ देखि १९९७, इन्सेक
- काठमाडौं टुडे, वर्ष १, अंक १० र वर्ष २, अंक ६
- किलो शेरा टु अपरेसन र मानव अधिकार उल्लंघन प्रतिवेदन
- मानवअधिकार तथा शान्ति समाज नेपालको प्रतिवेदन, १९९७
- कान्तिपुर दैनिक, ०५५ जेठ २९ र असार ३ गते

- समकालीन साप्ताहिक, ०५५ असार ४ गते
- गोरखापत्र दैनिक, ०५५ असार २५ गते
- समकालीन साप्ताहिक, ०५३ फागुन ९ गते
- साप्ताहिक, ०५५ मंसिर ११ गते
- रविवार साप्ताहिक, ०५५ साउन २७
- सारथी साप्ताहिक, ०५४ पुस ४ गते
- मूल्यांकन, विचार अन्तरक्रिया मासिक, ०५५ मंसिर
- जनादेश साप्ताहिक, ०५५ साउन २६
- देशान्तर साप्ताहिक, ०५२ फागुन १३ गते
- युद्धकला, चिनिया लेखको नेपाली अनुवाद, जगत गौचन
- आपस, ०५४ वैशाख २९
- तरुण साप्ताहिक, ०५५ कार्तिक १६
- जनआह्वान साप्ताहिक, ०५५ साउन २९
- प्रकाश साप्ताहिक, ०५५ कार्तिक २३

नेपालमा आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार

पृष्ठभूमि

संयुक्त राष्ट्र संघले मानव जीवनका आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक तथा राजनीतिक पक्षसँग सम्बन्धित अधिकारको घोषणापत्र जारी गरेको पनि ५० वर्षभन्दा बढी भइसकेको छ। सन् १९४८ मा जारी भएको यो घोषणापत्रले अधिकारको वारंमा निश्चित मापदण्ड तयार गरेको छ। तथापि यसमा प्रत्याभूत गरिएका अधिकारहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका निम्ति चाहिने वाध्यात्मक दस्तावेजहरूको आवश्यकता संयुक्त राष्ट्र संघले सन् १९६६ मा दुई वटा अलग अलग अभिसन्धि (महासन्धि) पारित नगरून्जेल पूरा हुन सकेनन्। यी अभिसन्धिहरू थिए- आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धि तथा नागरिक र राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धि।

धेरै मानिसहरूको विचारमा नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारहरूको प्रयोग राज्यको हस्तक्षेप नहुँदा र आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकार राज्यको सकारात्मक हस्तक्षेपमा मात्र सम्भव हुन्छ। यो तर्क हरेक स्थितिमा सत्य रहन सक्दैन, त्यसैले अधिकारहरूको उपभोगमा राज्यको दायित्व हेर्नु जरूरी छ। राज्यको दायित्वको चर्चा गरिँदा भूमिकानर्तक पनि ध्यान दिनु आवश्यक हुन्छ।

मानव अधिकार : उपभोक्ता (जनता) र कर्तव्य निर्वाहक (राज्य) को बीचको अन्तरसम्बन्ध हो। राज्यले जनताका अधिकारहरूको “सम्मान गर्ने”, “संरक्षण गर्ने” र “परिपूर्ति गर्ने” दायित्व वहन गर्नुपर्दछ। मानव अधिकारको प्रभावकारी कार्यान्वयनका निम्ति राज्यले खेलेंका भूमिकाको मूल्यांकन गर्न राज्यले यी दायित्व कसरी निर्वाह गरेको छ भनेर हेर्नु जरूरी हुन्छ। ह्याबिटाट इन्टरन्यासनलको समूहले राज्यका दायित्वहरूको वर्णन यसरी गरेको छ :^१

राज्यको सम्मान गर्ने दायित्वअन्तर्गत राज्य, यसका सबै अंग र प्रतिनिधिहरूले व्यक्तिहरूको जीवन/सुरक्षा हनन गर्ने, लगाउने अथवा त्यस्तो स्थिति सहिरहने कुनै पनि अभ्यास, नीतिगत वा कानूनी पक्षमा नरहने कुराको माग गर्दछ। यस दायित्वअन्तर्गत अधिकारहरूको पक्षमा उपयुक्त कानूनी र प्रशासनिक व्यवस्था भएको हुनुपर्दछ।

संरक्षण गर्ने दायित्वअन्तर्गत राज्य र यसका प्रतिनिधिले अन्य व्यक्तिहरू र गैरराज्य पक्षबाट हुने हननलाई रोक्नुपर्दछ। अधिकारहरू हनन भएको खण्डमा राज्यले कानूनी उपचार

उपलब्ध गराउनुपर्दछ।

यस्तै परिपूर्तिका दायित्वअन्तर्गत सरकारी व्यय, अर्थसम्बन्धी नियम-विनियम, आधारभूत सेवाका प्रावधानहरू र यसका निम्ति चाहिने आधारभूत सुविधा तथा पूर्ण वितरणका मुद्दाहरू पर्दछन्। परिपूर्तिका दायित्वमा अधिकार सुनिश्चित गर्ने अवसर उपलब्ध गराउन चाहिने प्रभावकारी व्यवस्थाहरू पर्दछन्।

नेपालमा आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारको स्थितिको अवलोकन गर्दा यी परिभाषाहरूको सचेत प्रयोग गरिनेछ। तर, स्थान र अन्य सीमाको कारणले गर्दा आलेख्य आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारको अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धिको धारा १६ र १७ ले माग गरेअनुरूपको सरकारले संयुक्त राष्ट्र संघमा प्रस्तुत गर्ने प्रतिवेदन जस्तो हुने छैन। यसले आफ्नो वृहद् परिधिभित्र रही यो अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको नेपालमा कसरी कार्यान्वयन भएको छ भनेर मूल्यांकन गर्ने प्रयत्न गर्नेछ। संवैधानिक प्रावधान, कानूनी तथा प्रशासनिक व्यवस्था आदिको प्रयोगमाथि उल्लेखित राज्यको दायित्व र जनस्तरको स्थितिको विश्लेषण गर्न प्रयोग गरिनेछ।

नेपालले निशर्तारूपले १४ मे, १९९१ मा आर्थिक, सामाजिक, तथा सांस्कृतिक अधिकारको अनुबन्धलाई अनुमोदन गर्‍यो। नेपालले अनुमोदन गरेको यो दस्तावेजले यसको पूर्ण कार्यान्वयनको माग गर्दछ।

आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अभिसन्धि

यो सन्धिमा राज्य पक्ष भएकाले नेपालले यसमा निहित अधिकारहरूको सम्मान, संरक्षण र परिपूर्ति गर्नुपर्ने दायित्व लिएको छ। यो अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको घरेलु कार्यान्वयनको निम्ति यसले आवश्यक कदम चाल्नुपर्ने हुन्छ। सम्मान, संरक्षण र परिपूर्ति गर्ने काममा आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारलाई (सकारात्मक) कानून, प्रशासनिक व्यवस्था र सामाजिक गतिविधिमा रूपान्तरण गर्नु पनि हो। संवैधानिक प्रावधान, कानून, योजना तथा नीति, कार्यान्वयनका संयन्त्र तथा पर्याप्त स्रोतको व्यवस्था आदिबाट यसलाई अघि बढाइन्छ।

अभिसन्धिमा मानिसका अधिकारहरूको व्यवस्था यसका धारा ६ देखि १६ सम्ममा गरिएको छ। यी आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक गरी जम्मा तीन प्रकृतिका छन्। हुन न नामक आधारमा तिनीहरूको वर्गीकरण गर्नु कठिन छ। यिनीहरू एक

अर्कासँग नजिकको सम्बन्ध राख्ने भएकाले पनि यस्तो भएको हो। उदाहरणका लागि शिक्षाको अधिकार साँस्कृतिक अधिकारको रूपमा लिइन्छ। तर यो आर्थिक तथा सामाजिक अधिकारसँग पनि निकट छ। एयासवोन आडड लेख्नुहुन्छ- “पर्याप्त जीवनस्तरको निम्ति सम्पत्तिको सदुपयोग गर्न, राम्रो काम पाउन र राम्रोसँग काम सम्पन्न गर्न सम्पत्ति, सामाजिक सुरक्षा तथा कामबाट प्राप्त आयको पर्याप्त जीवनस्तरको निम्ति सफल प्रयोग गर्न शिक्षा बढ्दो क्रममा आवश्यक हुँदै गएको छ। शिक्षा समाजमा सिर्जनात्मक सहभागिताको निम्ति आवश्यक माध्यम पनि हो।”^{१२} (त्यसैले यसको सामाजिक पक्ष पनि छ।) यस्तो अन्योन्याश्रित सम्बन्ध हुँदाहुँदै पनि वर्गीकृत गर्दा यिनीहरूको स्थितिको मूल्यांकन गर्न सहज हुन्छ।

सामाजिक अधिकार

० पर्याप्त जीवनस्तर :

(पर्याप्त खाना र पोषणको अधिकार) गास, वास, कपास र आवश्यक सेवाका अवस्थाको प्रावधान यसमा पर्दछन्। राज्य पक्षले यो अधिकारको सुनिश्चित गर्न (आफ्नै प्रयत्न वा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगमा) आवश्यक कदम चाल्नुपर्दछ।

० सहयोग पाउने परिवारको अधिकार :

परिवारहरूले राज्यबाट सहयोग पाउने अधिकार हुन्छ। बालबालिकाको सेवा र शिक्षाको क्षेत्रमा, स्वविवेकमा विवाह गर्न पाउने, बच्चा जन्माउँदा, जन्माउनुभन्दा अघि र पछि तलवी बिदासहित आमाहरूको विशेष संरक्षण, आर्थिक, सामाजिक शोषण तथा हानिकारक कामबाट बालबालिकाको संरक्षण आदिमा राज्यले परिवारहरूलाई सहयोग गर्नुपर्दछ।

० उच्चतम प्राप्य भौतिक र मानसिक स्वास्थ्यको सुनिश्चिततासहितको स्वास्थ्यको अधिकार :

यसको सुनिश्चितताका निम्ति राज्यले चाल्नुपर्ने कदममा बाल मृत्युदर घटाउने, वातावरण र वातावरणीय स्वास्थ्यको विकास, सबैखाले रोगहरूको प्रतिरोध, उपचार र नियन्त्रण तथा बिरामी परेका बेलामा स्वास्थ्य सेवा सुनिश्चित गर्ने वातावरण र वातावरणीय स्वास्थ्यको विकास, सबैखाले रोगहरूको प्रतिरोध, उपचार र नियन्त्रण तथा बिरामी परेका बेलामा स्वास्थ्य सेवा सुनिश्चित गर्ने वातावरणको सिर्जना गर्ने आदि पर्दछन्।

आर्थिक अधिकार

० कामको अधिकार :

यस अधिकारअन्तर्गत राज्यले यस अधिकारको संरक्षण गर्नुपर्ने प्रावधानलगायत, तालिम आदिको व्यवस्था, आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक विकासको निम्ति नीतिगत आधार निर्माण, व्यक्तिहरूको राजनीतिक तथा आर्थिक स्वतन्त्रताको सम्मानसहित आयमूलक रोजगारी, काममा समान ज्याला, स्वस्थ तथा सुरक्षित काम गर्ने वातावरण, बढुवाको समान

अवसर आदि पर्दछन्। यसका अतिरिक्त आराम, काम गर्ने अवधिको सीमा, तलबसहितको बिदाको प्रावधान र सार्वजनिक बिदाको तलब आदि पनि यसैभित्र समावेश गरिएको छ। यसैगरी हड्ताल गर्न पाउनेलगायतका ट्रेड युनियन अधिकार पनि यसका अभिन्न तत्व मानिन्छन्।

० सामाजिक सुरक्षा

पेन्सन, संचयकोष, वृद्ध भत्ता आदि जस्ता प्रावधानहरू सरकारका दायित्व मानिन्छन्।

साँस्कृतिक अधिकार

साँस्कृतिक जीवनमा भाग लिन पाउने, वैज्ञानिक प्रगति र प्रयोगको फाइदा उपभोग गर्न पाउने, लेखक वा सिर्जनकर्ताले आफ्नो वैज्ञानिक, साहित्यिक वा कलात्मक उत्पादनबाट निस्सृत हुने नैतिक वा भौतिक लाभको फाइदा लिन पाउने, विज्ञान र साँस्कृतिको संरक्षण, विकास र प्रचार तथा वैज्ञानिक अनुसन्धान र सिर्जनात्मक गतिविधिको स्वतन्त्रता आदि साँस्कृतिक अधिकारका केही पक्ष हुन्।

० शिक्षाको अधिकार :

साँस्कृतिक अधिकारको अर्को पक्ष हो- निःशुल्क र अनिवार्य प्राथमिक शिक्षा र क्रमशः निःशुल्क गरिदै लगिने सर्वसुलभ व्यवसायिक तथा प्राविधिक माध्यमिक शिक्षा। प्राथमिक शिक्षाबाट वञ्चितहरूका लागि आधारभूत शिक्षा, सबै तहका विद्यालयहरूको स्थापना र आफ्ना बालबालिकाका लागि विद्यालयको छनौट गर्ने बाबु आमाको अधिकार शिक्षाका अधिकारका प्रमुख विषयहरू हुन्। यसरी प्राप्त हुने शिक्षाका लक्ष्यमा मानव अधिकारको सम्मान, पूर्ण मानवीय व्यक्तित्व तथा प्रतिष्ठाको विकास, प्रभावकारीरूपमा खुल्ला समाजमा सहभागिता तथा विभिन्न राष्ट्र, वर्ण जातजाति र धार्मिक समुदायबीच समझदारी, सहिष्णुता तथा मैत्रीभाव विकास गर्नु रहेको छ।

० नेपालमा आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार : एक दृष्टि

चीन र भारतको बीचमा रहेको नेपाल विचित्रताको देश हो। उत्तर दक्षिणको दूरी २०० कि.मि. मात्र रहेको यो देशमा हिमश्रृंखलादेखि उष्ण तराईबीचमा विविधतायुक्त बसोबास रहिआएको छ। नेपालको जनसंख्या १ करोड ८४ लाख, ९१ हजार ९७ भएको बताइन्छ।^{१३} यसमध्ये ७.३५ प्रतिशत हिमाल, ४६.५ प्रतिशत पहाड र ४६.७५ प्रतिशत तराईमा बसोबास गर्दछन्। शहरी जनसंख्या मात्र ९.२ प्रतिशत रहेको छ। नेपालको जनसंख्या वृद्धिदर २.०८ रहेको छ।

२०४६ सालमा बहुदलीय प्रजातन्त्रलाई अंगिकार गरेको नेपालको संविधानमा नागरिकहरूको मानवअधिकारको

प्रत्याभूति गरिएको छ। राजनीतिक व्यवस्थामा भएको परिवर्तनका बावजुद नागरिकहरू गरिबीको भारमा परिरहेका छन्। अर्भ पनि जनसंख्याको ४२ प्रतिशत गरिवीको रेखामुनि पिल्सिन बाध्य छन्।^{१४} कृषिमा आधारित अर्थतन्त्र भएकाले ग्रामीण क्षेत्रमा बसोवास गर्ने ८१ प्रतिशत जनता कृषिमा आधारित गतिविधिमा निर्भर छन्।^{१५}

० साँस्कृतिक विविधता :

नेपाल विविधतायुक्त भाषिक समुदाय र तिनीहरूबीच विद्यमान संस्कृतिको हिसावले सम्पन्न मुलुक हो। केही भाषाहरू आफ्ना लिपि पनि भएकाले सम्पन्न देखिन्छन् र अन्य केही लिपि नभएका भाषिका छन्। सन् १९९१ को जनगणना अनुसार भाषाको हिसावले जनसंख्याको वितरण निम्नानुसारको रहेको पाइएको छ।

भाषागतरूपमा जनसंख्याको वितरण (प्रतिशतमा)^{१६}

नेपाली	५०.२२	मैथिली	११.८५
भोजपुरी	७.४६	थारू	५.३७
तामाङ	४.८९	नेवार	३.७३
मगर	२.३३	राई/किराँती	२.३८
अवधी	२.०३	लिम्बू	१.३७
गुरुङ	१.२३	शेर्पा	०.६६
थकाली	०.०४	राजवंशी	०.४६
सतार	०.१४	दनुवार	०.१३
सन्थाल	०.०४	हिन्दी	०.९२
उर्दु	१.०९	थामी	०.०८
बंगाली	०.१५	माफ्ती	०.०६
धिमाल	०.०८	भांगर	०.०८
मारवाडी	०.०९	कुम्हाले	०.०१
दराई	०.०४	जिरेल	०.०२
व्यासी	०.०१	राजी	०.०२
अंग्रेजी	०.०२		
अन्य स्थानीय	२.६८		
अन्य विदेशी	०.०४		
उल्लेख नभएको	०.०५		

नेपालमा आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारको मूल्यांकन गर्दाका पृष्ठभूमि माथि उल्लेख गरिएका प्रस्तुतिहरू नै हुन्।

१. आर्थिक अधिकार

१.१ कामको अधिकार, काम गर्ने वातावरण

कृषि क्षेत्र :

नेपालमा गरिबी एउटा ग्रामीण विशेषता हो। जमिन नभएका र थोरै जमिन भएका जनता नै गरिबीको चक्रभित्र जकडिएका छन्। जमिनको अभाव र गैरकृषि क्षेत्रमा रोजगारका अभावले

मानिसहरूमा असमान श्रम सम्बन्ध विकसित भएको पाइएको छ। यो असमान श्रम सम्बन्ध बँधुवा हुनुको हृदयसम्म पनि देखिएको छ। परम्परागत कृषि प्रणालीको बाहुल्यता र यातायातको असुविधाले गर्दा बनेको श्रम बजार खण्डित भएका कारणले रोजगार सम्बन्ध मूलतः असमान प्रकृतिको बनेको छ। विगत तीन दशकयता कृषि उत्पादनको वृद्धि दर जनसंख्याको वृद्धि दर बराबर रहेको छ। यसले गर्दा ग्रामीण क्षेत्रमा प्रतिवर्ष व्यक्ति र गैरकृषि क्षेत्रको गतिविधिमा वृद्धि नभएको हुनसक्छ। त्यसैले अर्ध वरोजगारी (underemployment) को वृद्धिको सम्भावना बढाएको छ। श्रमिकहरूको स्थितिको सुधार हुनुको साटो भन्नु अधोगति भएको प्रष्ट छ।

कृषि श्रमिक :

लिंग, जाति र वर्णमा बाँडिएको नेपाली समाजको नियन्त्रक शक्ति सम्पन्न धनाढ्यहरू भएका छन्। तराईमा यो अवस्था अझ बढी छ। प्रायः सबैले काम गर्न कृषि श्रमिकहरूको नियुक्त गरेका हुन्छन्। करिव २० लाख जाति मानिसहरू ज्यालामा काम गर्दछन्। त्यसमध्ये आधाजसो भूमिहीन छन्। अनुमानित करिव छ भागको एक भाग स्थायीरूपले ज्यालामा काम गर्ने मजदूर रहेका छन्।^{१७} तल उल्लेख गरिएका कृषि श्रमिकहरू श्रमिक र मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता र सिद्धान्तको हनन हुने अवस्थामा काम गरिरहेका छन्।

कमैया :

कमैयाहरू खेतमा काम गर्ने श्रमिक हुन्। पश्चिम नेपालका केही जिल्लाहरूमा उनीहरू जग्गाबालकहाँ काम गर्दछन्। परिवारको मूलीको रोजगारीको अवस्थाले अनिवार्यरूपले उनका छोरा, छोरी, श्रीमतीले जग्गाबालको घरमा काम गर्नुपर्ने अवस्था हुन्छ। ऋण (सौकी) को कारणले गर्दा कमैयाहरूको ठूलो हिस्सा बँधुवा रहेको अवस्था छ। उनीहरूको श्रम सम्बन्ध न्यूनतम ज्याला, काम गर्ने न्यूनतम उमेर, कामको निश्चित अवधि, समान ज्याला र आवागमनको स्वतन्त्रता आदि श्रमसम्बन्धी प्रावधानको हनन गर्ने स्थितिको छ। कमैयाहरू स्थायी प्रकृतिका कृषि श्रमिक हुन्।^{१८}

दलित “हलिया” :

दलित “हलिया” हरू हली हुन्। उनीहरूमध्ये धेरैजसो अस्थायी श्रमिकहरू हुन्। उनीहरूबीचकै अरू धेरै ऋणबाट बँधुवा भएकाहरू पनि छन्। नेपालको मध्य तथा सुदूर पश्चिमाञ्चलमा बँधुवा मजदूर भएको यथार्थलाई श्री ५ को सरकारले स्वीकार गरेको छ, तर अन्य क्षेत्र मुख्यतयाः कृषिमा पनि बँधुवाको स्थिति रहेको छ।^{१९} एन्टिस्लेभरी इन्टरन्यासनल (संसारको सबैभन्दा पुरानो मानव अधिकार संगठन) र इन्सेकले संयुक्तरूपमा गरेको अध्ययनले पूर्वी नेपालको सप्तरीका दलित मुसहर जातिमा बँधुवा अवस्था रहेको केही लक्षण फेला

पारिएको छ। उक्त अध्ययनद्वारा तयार गरिएको प्रतिवेदनमा लेखिएको छ :

“तराईमा जमिन्दारहरूको नाफा वढाउन सस्ता श्रमिकहरूको आवश्यकता छ। खेतीको आकार पहाडमा भन्दा ठूला हुन्छन्। उनी (जमिन्दार) हरूको जमिनको छेउछाउ दलितहरूको वसोबास हुन्छ। यस्ता वस्ती भएको ठाउँमा कहिले चार पाँच घर हुन सक्छन् तर ठूलो जमिन्दारी भएको ठाउँमा सँगै दलित वस्तीको सँगै हिस्साको श्रम जमिन्दारहरूले बजारको भन्दा निकै सस्तो दरमा लिन्छन्, अन्यथा यिनीहरूले गाउँबाट निकाला हुनुपर्ने बास रहन्छ। हलियाको रूपमा उनीहरूको भूमिका उनीहरूको जातको बाध्यता हो। यो जातको स्थिति उनीहरू परिवर्तन गर्न पनि सक्दैनन्। उनीहरूको जात (वर्ण) ले माग गरेअनुसार उनीहरू कृषि श्रमिकको काम गर्छन्, अन्य काम उनीहरूका लागि खुल्ला छैन।”^{१०}

कृषिमा रहेका बालश्रमिक^{११}

कृषिमा रहेका बालश्रमिकहरूमध्ये धेरैजसो आफ्नै जमिनमा स्वरोजगार छन्। त्यसैले थोरै मात्र ध्यानाकर्षण भएको छ। ज्यालामा काम गर्ने बाल मजदूरहरूको संख्या पनि अत्यधिक छ। पाँच भागको एक भाग बाल श्रमिकहरू ज्यालादारी मजदूरी गर्छन्। मुख्यतया: बालश्रमिकहरू दीर्घकालीनरूपमा गोठालाका रूपमा काम गर्दछन्। यस्ता बालश्रमिकहरूको संख्या यकिन गर्न सकिन्न तर यदि एउटा कृषकको घरमा १ जना मात्र दीर्घकालीनरूपमा नियुक्त गरेको गोठालो (बालबालिका) छ भनेर मान्ने हो भने पनि यो संख्या झण्डै १००,००० को हाराहारीमा आउँछ। धेरैजसो यस्ता बालक स्वानाको सट्टामा काम गर्न बाध्य छन्। वार्षिकरूपमा ज्याला नै पाए भने पनि यिनीहरूले नगण्य मात्र ज्याला पाउँछन्। बाबुले लिएको ऋण तिर्न पनि कंटाकंटी गोठाला बस्ने चलन छ। कसैयाहरूको बीचमा यो अत्याधिक प्रचलनमा छ। कृषकहरूकहाँ घरेलु काममा बालश्रम प्रयोग गर्ने प्रचलन पनि अत्याधिक छ। १५/१६ वर्ष पुगेपछि पूर्ण ज्यालादार श्रमिकको रूपमा काम गर्न उनीहरू बाध्य हुन्छन्।

बालश्रमिकहरू मुख्यतया निरक्षर हुन्छन्। त्यसैले उनीहरू ग्रामीण तहमा रहेको असमान श्रम सम्बन्धबाट उम्किन सक्ने क्षमताभित्र पर्दैनन्।

राष्ट्रिय योजना आयोगले हालसालै गरेको अध्ययनअनुसार ७० प्रतिशत ग्रामीण बालबालिका काम गर्न धेरै बस्छन्। ४.१ प्रतिशत ज्यालामा काम गर्दछन्। ज्यालामा काम गर्नेमध्ये २४ प्रतिशत कृषि क्षेत्रमा छन्।

हरूवा/चरूवा

हरूवा/चरूवा पश्चिम पहाडमा रहेको कृषि क्षेत्रमा काम गर्ने श्रमिकहरू हुन्। यिनीहरू पनि असमान श्रम सम्बन्धका शिकार भएका छन्। तराईमा दलित जातिका विशेषगरी “अछुत” र

व्यवसायिक काम गर्ने जातका मानिसहरू कृषि श्रमिकको रूपमा काम गर्न बाध्य भएका छन्। ग्रामीण क्षेत्रमा बजारको प्रवेश भएकाले र यसै कारणले बजारले उनीहरूको पेशालाई विस्थापित गरेकाले उनीहरूको यो स्थिति भएको हो। दलितहरूबीच बँधुवालगायतका अन्य प्रकारका असमान श्रम सम्बन्ध हुन सक्ने प्रबल सम्भावना देखिन्छ।

औद्योगिक/सेवा क्षेत्र

हालसालैका सूचनाको अनुसार^{१२} करिब २ करोड ११ लाख श्रमशक्ति सन् १९९६ मा प्रयोग भएको थियो र औद्योगिक क्षेत्रमा रहेको कामदारहरूको संख्या ७३ लाख ३९ हजार थियो। यही सूचनाका अनुसार अनौपचारिक क्षेत्रमा करिब ९० प्रतिशत रहेको छ। यही अवधिमा बेरोजगारी ४७ प्रतिशत रहेको थियो।

मुलुकको श्रम ऐनले कामको न्यायिक र उपयुक्त वातावरणको सुनिश्चितता गरेको छ। यसको अर्थ समान ज्याला, सुरक्षित र स्वस्थ कामको वातावरण, बढुवाको समान अवसर, कामपछि आराम, काम गर्ने अवधिको सीमा, तलबसहितको आवधिक बिदा र सार्वजनिक बिदा तथा यसको तलबको प्रावधान आदि रहेका छन्। यसले अन्य ट्रेड युनियन अधिकारको पनि प्रत्याभूति गरेको छ। तर यसको कार्यान्वयन पक्ष कमजोर रहेकोतर्फ सबै पक्षले आवाज उठाएका छन्। नेपाल ट्रेड युनियन महासंघले मुलुकका थुप्रै कारखाना तथा औद्योगिक प्रतिष्ठानहरूमा कानून कार्यान्वयन नभएको तथ्यांक प्रस्तुत गरेको छ। कृषि क्षेत्रका मजदूरहरूको हितको संरक्षण गर्न कुनै कानून, नियम वा विनियम बनाइएको छैन।

१.२ सामाजिक सुरक्षा

सामान्य नागरिकका लागि सामाजिक सुरक्षाको उल्लेख्य प्रावधान छैन। सन् १९९४ मा सरकारले वृद्धहरूको निम्ति सांकेतिकरूपमा वृद्धभत्ताको व्यवस्था गरेको थियो। यसले समेटेको उमेर समूहमा थोरै व्यक्तिमात्र पर्ने हुनाले, सानो समूह मात्र यसबाट लाभान्वित भएको महसुस गरिएको छ। सरकारी सेवामा रहेकाहरूको निम्ति पेन्सन, (बोनस) पेशी, संचय कोषलगायत अन्य केही सुविधाहरू दिइएको छ।

२. सामाजिक अधिकार

२.१ पर्याप्त जीवनस्तरको अधिकार

धेरै प्रतिवेदनहरूले मृत्यु र रोगको दर बढ्नुमा स्वानाको कमी, आवासको दुःखद अवस्था, सुरक्षित पिउने पानीको अभाव र स्वास्थ्य सेवाहरूको अपर्याप्तता रहेको तथ्यांक आँल्याएका छन्। तिनै प्रतिवेदनहरूका अनुसार ७२ प्रतिशत बालबालिकाले मात्र क्षयरोगविरूद्धको खोप लिएका छन्। विषरविरूद्धको खोप २२ प्रतिशतले मात्र पाएका छन्। जनसंख्याको ठूलो हिस्सा प्रोटिन शक्तियुक्त खानेकुराबाट वञ्चित छ। करिब ५० प्रतिशत घरहरूमा पर्याप्त खानाको

अभाव छ। कागव दुई-तिहाई महिलाहरू आडरनको कमीबाट पीडित रहेको बताइन्छ।

परिवारहरूले सहयोग पाउने अधिकार

परिवारहरूले सहयोग पाउने अधिकार केही हदसम्म मुलुकमा प्रयोग भएको पाइन्छ। तथापि यसको समानुपातिक प्रयोगको कमी र सेवाको अपर्याप्तताको प्रश्न भने सधैं नै अनुत्तरित रहँदै आएको छ। धेरै कानूनहरू विशेषगरी बालबालिकाको हकहित गर्न बनेको ऐनले बालबालिकाको स्याहार र शिक्षाको बारेमा व्यवस्था गरेका छन्। मुलुकी ऐनलगायतका कानूनहरूले स्वविवेकअनुसार विवाह गर्न पाउने अवस्थाको प्रत्याभूति गरेको छ। (तथ्यांकको अभावमा यसको प्रवृत्ति भन्न नसकिए तापनि यो अधिकारको प्रयोगमा प्रशस्तै व्यवधानहरू समाजमा देखिएका छन्।) सरकारी सेवा र केही औद्योगिक प्रतिष्ठानहरूमा सुत्केरी अवस्था, त्यसको अघि र पछि तलबसहित आमाहरूको विशेष संरक्षण गर्न विदाको व्यवस्था भएको पाइन्छ। (तर मुलुकको अधिकतर महिलाहरूको लागि यो स्वप्नमात्र भएको देखिएको छ।) संविधान र कानूनहरूले बालबालिकाहरूलाई “आर्थिक र सामाजिक शोषण, हानिकारक र स्वतरापूर्ण काम” बाट संरक्षण गरेको छ र काम गर्ने न्युनतम उमेर निर्धारण गरेको छ।

२.२ स्वास्थ्यको अधिकार

स्वास्थ्य सेवा अझै पनि बहुसंख्यक जनताका लागि “आकाशको फल” नै छ। जनसंख्याको १३ प्रतिशतलाई मात्र स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध छ।^{१३} बालमृत्यु दर १०२ प्रतिहजार रहेको छ। सरदर आयु ५४.५ वर्ष रहेको छ। यो पनि विश्वकै कम आयुमध्येको एक हो। पाँच वर्षमुनिको बालमृत्यु दर र विरामी हुनेमध्येका ८० प्रतिशत सामान्य उपचारबाट निको हुने रोगका कारण भएका छन्। ग्रामीण क्षेत्र र शहरी गरीब बालबालिकाबीचमा कुपोषण व्याप्त छ। पस्वाला, निमोनिया, गर्भवतीसँग सम्बन्धित रोगहरू अत्यधिक रहेका छन्। स्वास्थ्य प्रतिष्ठानहरूको असमान वितरण, तालिम प्राप्त जनशक्तिको अभाव र अस्पतालमा औषधी र औजारहरूको अभाव तथा स्वास्थ्य व्यवस्थापनका कमीका कारणले जनताको स्वास्थ्यको स्थिति सुदृढ गर्ने काममा व्यवधान सिर्जना भएका छन्।

कुपोषणको अत्यधिक प्रभाव, सानै उमेरमा विवाह गर्नु, आवासको नगम्रो अवस्था, सुरक्षित पिउने पानीको अप्राप्तता, सरसफाईको सुविधाको अभाव, भित्र र बाहिर वायु प्रदूषण र रक्सी, धूमपानको प्रदूषण नै मुलुकको स्वास्थ्य गिर्दो स्तरमा रहनुमा जिम्मेवार भएको तथ्य एक प्रतिवेदनमा जनाइएको छ।^{१४}

स्वास्थ्य संस्थानहरूको अप्राप्तता पनि समस्यालाई गम्भीर बनाउन जिम्मेवार छन्। मुलुकमा मात्र ८७४ डाक्टर, ३८४५, नर्स, ५१५३ स्वास्थ्य सहायक र सहयोगी स्वास्थ्यकर्मीहरू सरकारी क्षेत्रमा कार्यरत छन्।^{१५} यसैगरी १९९६/९७ को

अवधिमा नेपालमा १७ वटा स्वास्थ्य केन्द्र, ७५४ हेल्थ पोष्ट, २०० वटा आयुर्वेदिक केन्द्रहरू, ५९९ सब हेल्थ पोष्ट र ७४ वटा अस्पताल रहेका थिए।^{१६} शहरी क्षेत्रमा नर्सिङ होम र अस्पतालहरू बढ्दो मात्रामा स्थापना भइरहेका छन्। यिनीहरू धनाढ्यहरूका लागि मात्र सरोकारका वस्तु साबित भएका छन्। मानव विकास प्रतिवेदनअनुसार जनसंख्याको ४५ प्रतिशत यात्रा गर्दा स्वास्थ्य संस्थाको पहुँचमा पुग्ने छन्।

३. साँस्कृतिक अधिकार

३.१ शिक्षा

राज्यले शिक्षालाई अझ पनि अधिकारको दृष्टिकोणको साटो कल्याणकारी कामको दृष्टिकोणबाट हेर्ने गरेको पाइन्छ। नेपालमा पनि यस क्षेत्रका अन्य मुलुकमा जस्तै गुरुकुल परम्पराबाट शिक्षाको शुरूवात भएको पाइन्छ। यसको अनुशरण थोरै भए पनि औपचारिक बनेका संस्कृत पाठशालाहरूले गरे। यस्ता शिक्षालयको संरक्षण राज्यस्तरबाट नै भएको पाइन्छ, विद्यार्थीहरूको सिटा आदिको व्यवस्था पनि राज्यले गर्ने गरेको थियो। सन् चालीसको हाराहारीमा आइपुग्दासम्म आधुनिक शिक्षाको निम्ति स्वीकृति दिइएको थिएन। केही साहसिक सुधारकहरूले आफूविरुद्ध राज्यको आक्रमणको सम्भावना हुँदाहुँदै पनि आधुनिक विद्यालय खोल्ने जमर्को गरे। सन् ५० दशकको पूर्वार्द्धमा नेपालमा २०३ प्राथमिक, २०० निम्न माध्यमिक र ११ वटा माध्यमिक विद्यालय संचालित भइसकेका थिए।^{१७} सन् १९९३ मा आइपुग्दा ३९ लाख विद्यार्थीसहित २६,०३७ विद्यालय संचालित भए। तथ्यांक विभागको सूचनाअनुसार भने सन् १९९६ मा २२३७२ विद्यालयहरूमा ४५६८९४२ बालबालिका रहेको र जम्मा संख्याको एक तिहाई बालिका रहेको देखाइएको छ। यी विद्यालयहरूमा १२५५०५ शिक्षक शिक्षिका रहेको र तीमध्ये आधा मात्र तालिम प्राप्त भएको तथ्यांकले देखाउँछ।

सरकारी विद्यालयहरू “निःशुल्क” भए पनि पढाइबाहेक अन्य विषयमा “शुल्क” तिर्नुपर्छ। मानव विकास प्रतिवेदनअनुसार अभिभावकहरूको एउटा ठूलै हिस्सालाई यस्तो स्थितिले गर्दा बालबालिकालाई विद्यालय पठाउन दुरुत्साहित गरेको छ। प्राथमिक विद्यालयका छात्राहरूलाई निःशुल्क पुस्तक दिइन्छ। यो सेवा दुर्गम मानिएका जिल्लाहरूमा छात्रहरूको लागि पनि उपलब्ध छ। नेपालले संयुक्त राष्ट्र संघको बाल समितिमा प्रस्तुत गरेको प्रतिवेदनअनुसार एक दर्जनभन्दा बढी संस्थाहरूले बालक तथा अन्य उमेरका अपांगहरूको विशेष शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम संचालन गरेका छन्। अन्ध कल्याणकारी संघ (NAWB) ले नेपालभरि २१ वटा आवासीय विद्यालयहरू संचालन गरेको छ। संघको सार्भेदारीमा त्रिभुवन विश्वविद्यालयले परामर्श कार्यक्रम संचालन गर्ने शिक्षकहरूका लागि तालिमको व्यवस्था गरेको छ। सरकारी तथा गैरसरकारी गरी १२ वटा संस्थाहरूले सानै संख्यामै भए पनि अपांग बालबालिकाको शिक्षा, तालिम र पुनर्स्थापनाको काम

गरेका छन्।

“प्राथमिक शिक्षाबाट वञ्चितहरूका लागि आधारभूत शिक्षा” अनौपचारिक शिक्षामार्फत् बालबालिका तथा प्रौढ दुवैलाई दिने प्रयत्न भएको छ। मानव विकास प्रतिवेदनअनुसार ९ लाख ३० हजार मानिसहरूलाई सन् १९९२ र १९९७ को बीचमा अनौपचारिक शिक्षा दिइयो। शिक्षाबाट वञ्चित बालबालिकालाई अनौपचारिक शिक्षा दिने काम पनि बढ्दो क्रममा रहेको पाइन्छ।

राज्यको दायित्व

सम्मान गर्ने दायित्व

अरू सबै अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरू जस्तै आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको राष्ट्रिय प्रयोग पनि राष्ट्रिय संविधान, कानून तथा अदालती प्रयोगमा यिनीहरू समाविष्ट भए नभएको आधारमा हेर्न सकिन्छ।

हाम्रो संविधानको मौलिक हक र राज्य, राज्यका नीति तथा निर्देशक सिद्धान्त खण्डहरूले आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरू प्रत्याभूत गरेको छ। राष्ट्रिय विकासमा महिलाहरूको सहभागिता वृद्धि गर्न राज्यका निर्देशक सिद्धान्त र नीतिहरूमा शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगारीको क्षेत्रमा उनीहरूको निम्ति विशेष व्यवस्था गरिएको छ। बालबालिकालाई शोषण हुन नदिन र निःशुल्क शिक्षाका लागि विशेष व्यवस्था गरेको छ। अनाथ, असहाय, महिला, वृद्ध, अपांग र अशक्तहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य र सामाजिक सुरक्षाको क्षेत्रमा सकारात्मक विभेदको सिद्धान्त अस्विकार गरेको छ। यस्तै सकारात्मक काम कतिपय आर्थिक र सामाजिक रूपले पछाडि परेका समूह र समुदायको पक्षमा तिनीहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगारीका लागि गरिएको छ।

संविधानले मौलिक हकको खण्डमा सबै नागरिकहरूलाई समानताको ग्यारेण्टी गरेर अविभेदको भावनालाई अगाडि बढाएको छ। संविधानको धारा ११(४) ले स्पष्टतया भनेको छ- कुनै पनि व्यक्तिलाई वर्णको आधारमा अछुतरूपमा विभेद गरिने छैन, कुनै पनि सार्वजनिक स्थानमा जान प्रतिबन्ध लगाइने छैन तथा सार्वजनिक सेवाको प्रयोग गर्न बन्देज गरिने छैन। यसको उल्लंघन कानूनद्वारा दण्डनीय मानिन्छ। यही धाराको उपधारा (५) ले समान कामका लागि महिला र पुरुषबीच समान दामको व्यवस्था गरेको छ। कामको अधिकारसँग सम्बन्धित अधिकार सम्पत्तिको अधिकार (धारा १७) हो। यसको चर्चा पनि यहाँ सान्दर्भिक हुन्छ। सबै नागरिकलाई सम्पत्ति आर्जन गर्ने, राख्ने, बेच्ने अथवा छोड्ने अधिकार छ। राज्यले नागरिकहरूको हित गर्नबाहेक अन्य कामका निम्ति भन्दा अन्य प्रयोजनले यो अधिकारको हनन गर्न पाउँदैन। यही धाराले राज्यले अधिग्रहण गरेको खण्डमा यसको उचित क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने र यो क्षतिपूर्ति कानूनले तोकेअनुसार हुने कुरा पनि अधि सारको छ।

शोषणविरुद्धको अधिकार पनि हाम्रो संविधानको धारा २०

मा व्यवस्था गरिएको छ। कुनै पनि रूपको मानवीय ओंसार-पसार, दास-दासी प्रचलन अथवा जबरजस्ती गराइने श्रमलाई प्रतिबन्धित गरिएको छ। नाबालकहरूलाई कुनै कारखाना, खानीमा अथवा अन्य स्वतन्त्रपूर्ण काम गर्नबाट संरक्षण गरिएको छ। संविधानको धारा १८ ले साँस्कृतिक तथा शैक्षिक अधिकारको व्यवस्था गरेको छ। नेपाल अधिराज्यभित्र बसोबास गरेका हरेक समुदायलाई आफ्नो भाषा, लिपि र संस्कृतिको विकास गर्ने अधिकार छ। स्वास्थ्य, शिक्षा तथा काम गर्ने अधिकारसम्बन्धी अधिकार पनि राष्ट्रिय कानूनहरूमा व्यवस्था गरिएको छ। बालबालिका ऐनको खण्ड ४ मा व्यवस्था गरिएअनुसार बाबु-आमाले बालबालिकालाई हुर्काउने, स्वास्थ्य सेवा दिने, शिक्षा र मनोरञ्जनको अवसर दिने काम गर्नुपर्ने हुन्छ भने राज्यले गर्भवती आमाहरूको परिवार नियोजनको निम्ति व्यवस्था मिलाई सहयोग पुर्‍याउनुपर्ने हुन्छ। आमाको दूध खुवाउन प्रोत्साहित गर्ने हेतुले आमाको दूधको विकल्प (बजार नियन्त्रण) ऐनले व्यवस्था गरेको छ।

श्रम ऐन र बालबालिका ऐनले पनि औद्योगिक प्रतिष्ठानहरू, विशेषगरी चिया बगानले ५ र १४ वर्षबीच उमेरका बालबालिका ५० भन्दा बढी भएमा र १ किलोमिटर वरिपरि विद्यालय नभएमा एउटा प्राथमिक विद्यालय संचालन गर्नुपर्ने माग गरेको छ।

संविधानबाहेक विभिन्न कानूनहरूमा सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी प्रावधान रहेका छन्। गाविस ऐनले महिला र बालबालिकाको हितमा गाविसहरूले कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने माग गरेको छ। श्रम ऐनले काम गर्ने बाबु-आमाका बच्चाहरूका लागि बाल स्याहार केन्द्रको व्यवस्था गरेको छ। पचासभन्दा बढी महिला कामदार भएको कारखानाले स्वेलौना र तालिम प्राप्त महिलासहितको बालबालिका कक्षको व्यवस्था गरेको छ। महिला कामदारहरूलाई दूध खुवाउने प्रशस्त समय दिनुपर्दछ।

संरक्षणको दायित्व

तेस्रो पक्षबाट गरिने आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार हननबाट संरक्षण गर्ने धेरै व्यवस्थाहरू छन्। मननयोग्य पक्ष के हो भने यी व्यवस्थाहरू पर्याप्त छैनन्। आठौँ पञ्चवर्षीय योजनाले आर्थिक वृद्धि, गरिबी निवारण र क्षेत्रीय असन्तुलन हटाउने लक्ष्य लिएको थियो। दीर्घकालीन कृषिसम्बन्धी योजना तयार गरेको थियो। तर योजना आयोगको मूल्यांकनमा यातायात र संचार, वित्त र सामुदायिक सेवा क्षेत्रबाहेक अन्य क्षेत्रका कार्यक्रमहरू निर्धारित लक्ष्यभन्दा धेरै पछाडि परेका थिए। कृषिमा पनि निर्धारित लक्ष्य पूरा गर्न सकिएन। यसले स्वास्थ्य सुरक्षाको समस्या र भोकमरीको स्थितिको सिर्जना हुन पुग्यो। हुम्लालगायत अन्य कतिपय जिल्लामा यो समस्या निकै विकलरूपमा देखापरेको थियो।

परिपूर्तिको दायित्व

आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारको “क्रामिक” उपभोगको मूल्यांकन नवौं योजना (०५४-२०५९) को मूल्यांकन गर्दा मात्र पूरा हुन्छ। नवौं योजनाले पनि “सामान्य नागरिकलाई विकासको मूलधारमा ल्याउन तथा आर्थिक र सामाजिकरूपले तिनीहरूको सशक्तिकरण गर्न गरिवी निवारण कार्यक्रम”^{१५} अगाडि सारेको छ। यसको निम्ति कृषि योजनाको कार्यान्वयन, भूमिमाथिको असमान वितरण अन्तर्गत भूमि सुधार, कृषि उत्पादनको वृद्धि र कृषिमा आधारित उद्योगको प्रवर्द्धन गर्दै रोजगारीका अवसरहरूको सिर्जना तथा उत्पीडित समुदाय र जातजातिको आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तिकरणको योजना अगाडि सारिएको छ। रोजगार र शीपमूलक तालिम कार्यक्रमहरूलाई गरिवी निवारणको प्रभावकारी उपायको रूपमा लिइएको छ। गरिवी र आयको असमानता कम गर्न कृषि, साना उद्योग तथा घरेलु उद्योगमा लगानी गर्ने योजना बनाइएको छ। नवौं योजनाले तल्लो तहको जनतामा पुग्ने लक्ष्य राखेको छ। बाटोघाटो नपुगेका दुर्गम क्षेत्र, पछाडि परेका र उपेक्षित समुदाय, भूमिहीन ग्रामीण परिवारहरू, साना जमिन भएका परिवार, कमैया जस्ता विशेष समूह र शहरी गरीबहरू पनि यो योजनाका लक्षित क्षेत्रमा पर्दछन्।

तत्कालै नवौं योजनाको परिणाम देख्न सकिने छैन। यद्यपि राज्यको विशेष ध्यान पुगनुपर्ने क्षेत्र र समुदायमा यसका कार्यक्रम पुग्न सक्ने सम्भावना भने देखिन्छ।

यसको सामाजिक लक्ष्यमा नवौं योजनाले वाल मृत्युदर ५०/१०००, उत्पादकत्व ४.१ सरदर आयु ५९, मातृ मृत्युदर ४०००/१०००००, प्राथमिक शिक्षा ९० प्रतिशत, माध्यमिक शिक्षा ६० प्रतिशत, साक्षरता ७० प्रतिशत पुर्याउने लक्ष्य राखेको छ। नवौं योजनाको अन्तसम्ममा सबैमा खानेपानीको सुविधा पुर्याउने र त्यसपछि खानेपानीको स्तर बढाउने दृष्टिकोण राखिएको छ। यो लक्ष्य पूरा गर्न सकिनेमा क्रमिकरूपले “परिवारको सहयोग पाउने अधिकार” र “स्वास्थ्यको अधिकार” जस्ता सामाजिक अधिकारहरूको परिपूर्ति हुने देखिन्छ।

सामाजिक सुरक्षाका सम्बन्धीमा पनि दस्तावेजमा केही स्थान दिइएको छ। महिला विकास, बाल विकास, पोषण, “जेष्ठ नागरिक, असहाय र अपांग र अन्य सामाजिक सुरक्षा”, लागू पदार्थविरुद्धको अभियान, युवाहरूका लागि खेलकुद तथा सांस्कृतिक गतिविधि तथा श्रमिक कल्याण यसका केही उल्लेख्य पक्ष हुन्। यो दस्तावेजमा महिला र बालबालिकाको आधारभूत अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ भने अन्य समूहहरूलाई शीप र आयमूलक कामद्वारा सामाजिक सुरक्षाको प्रत्याभूति गरेको पाइन्छ। यसले कमैया जस्ता अमानवीय व्यवस्थाको उन्मूलन गर्ने र कृषि क्षेत्रका मजदूरको न्युनतम ज्याला तय गर्ने लक्ष्य पनि राखेको छ।

यो लक्ष्य हुँदाहुँदै पनि प्रशासन यन्त्रको ढिलासुस्ती, राजनीतिक प्रतिवद्धता र इच्छाशक्तिको कमी, योजनाबाट

वर्हाकने प्रवृत्ति र नपुग रकमको विनियोजनका कारणले प्राप्त गर्न खाँजेको परिणाम नदेखिन सक्छ। त्यसैले विनियोजित रकमको पनि विश्लेषण गरिनु अत्यावश्यक हुन आउँछ। यसको आधारमा राजनीतिक अधिकारको परस्व गर्न सकिन्छ।

निष्कर्ष

१. आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी एउटा ठोस नीति बन्नु आवश्यक छ। कहिलेकाहीँ यी अधिकारका बारेमा गरिएका अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धताको विपरीत अन्तर्राष्ट्रिय विनियोजित संस्थाहरूसँग प्रतिवद्धता जाहेर गरिन्छ। यसले सामाजिक क्षेत्रमा राज्यको लगानीमा नकारात्मक प्रभाव छोडेको छ। त्यसैले जनताका पक्षमा पछिल्ला खाले प्रतिवद्धताको पुनरावलोकन गरिनुपर्दछ।

विश्व बैंक, अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राकोष तथा अन्य विनियोजित संस्थाहरूसँग सरकारले अनुमोदन गरेका शर्तानुरूप जनताका स्वास्थ्य, शिक्षा तथा अन्य सामाजिक सुरक्षाका क्षेत्रमा सरकारले लगानी नगर्ने अवस्था आइपर्दछ। यसै कारण जनताका धेरै आर्थिक तथा सामाजिक अधिकारहरूको परिपूर्तिमा व्यवधान देखिन्छ।

२. मानव अधिकारलाई विकासका प्रक्रियामा समाविष्ट गरेको खण्डमा यस्ता विकास आयोजनाहरूमा लक्षित समुदाय र प्रक्रियाको पहिचान गरिन्छ। उनीहरू कतिपय मानव अधिकार प्रक्रियाकै क्रममा पनि सुनिश्चित हुन सक्दछन्। उदाहरणका लागि मानव अधिकारको दृष्टिले लक्षित समुदायहरू पहिचान गर्दा समाजका विपन्न, उत्पीडित तथा लामो समयसम्म शोषणयुक्त सम्बन्ध रहेका जनसमुदायसम्म विकासको प्रयत्नहरू पुग्नेछन्। यस्ता आयोजनाहरूमा जनता सहभागी भएमा र उनीहरूको चाहनाअनुसार कार्यक्रमहरू संचालन गरेमा स्वतः केही नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसहित सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक अधिकारहरूको उपयोग हुनसक्ने देखिन्छ।

३. श्रमिक तथा दलितहरूको पक्षमा रहेका कानूनहरूको कार्यान्वयन नभएको अवस्था विद्यमान रहेकाले प्रभावकारी अनुगमनको व्यवस्था बढाउनु आवश्यक हुन्छ। धेरै कानून बनेका छन्। कानूनीरूपमा धेरैथोर भए पनि मजदूर तथा दलित जातिहरूको संरक्षण गरिएको छ। कार्यान्वयनको तहसम्म पुगेका छैनन्। यही कारण अधिकारको उपभोग गर्नबाट वञ्चित भएका छन् र अधिकारको हनन भएको अवस्थामा त्यसको उपचार पनि पाएका छैनन्। तसर्थ कानून लागू भए/नभएको हेरी कार्यान्वयन गराउन प्रभावकारी अनुगमन निकाय आवश्यक देखिन्छ।

४. प्रहरी तथा स्वास्थ्य सेवाका सरकारी संयन्त्रहरूलाई पनि बाल विवाह, जबरजस्ती गरिने विवाह तथा मानवीय ओसारपसार जस्ता अमानवीय व्यवहारविरुद्ध प्रयोग गरिनुपर्दछ। यसो गरिएका खण्डमा सोभै उनीहरूले रोकथामका कदमहरू चाल्न सक्नेछन् र अधिकारको हनन हुनबाट बचाउन

सक्नेछन्। स्वास्थ्य सेवाका स्थानीय निकायहरूले पारिवारिक हिंसा तथा अन्यखाले सामाजिक कुप्रथाविरुद्ध सचेतकको भूमिका निभाउन सक्दछन्।

५. धेरै क्षेत्रमा कार्यान्वयनका संयन्त्रहरूको निर्माण गरिनुपर्दछ। बालश्रम शोषणको क्षेत्रमा यो त अभूत टङ्कारो आवश्यक छ। नयाँ विकल्प निर्माण गर्नुको साटो केही क्षेत्रमा भएका संयन्त्रको प्रयोग जनताको हितमा गरिनु राम्रो हुने देखिन्छ। विपन्नहरूको बसोबास भएको क्षेत्रमा कार्यरत बैंक र

अन्य वित्तीय संस्थाहरूलाई उनीहरूको कार्यक्षेत्र बढाई विपन्नको तहसम्म सेवा पुर्याउने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त देखिन्छ।

यसो नगर्दा बैंक, वित्तीय संस्थाहरू तथा स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउने अस्पतालहरूले थप कार्यभारसहित बढी जनतामा पुग्न सक्दैनन्। स्थायीरूपमा रहने संयन्त्रहरूसँग जनतालाई अभ्यस्त नबनाउने हो भने उनीहरूले यस्ता संस्थाहरूबाट फाइदा लिन सक्ने छैनन्।

सन्दर्भ सामग्री :

१. आन्डे फ्रान्कोभिस्ट एण्ड प्याट्रिक अर्ल, १९९८, "द राइट्स वे टु डिभलोपमेन्ट", अष्ट्रेलिया
२. एस्वोर्न आइड, "इकोनोमिक, सोसियल एण्ड कल्चरल राइट्स" लण्डन, १९९५
३. राष्ट्रिय योजना आयोग, स्ट्याटिस्टिकल पकेट बुक, १९९८, काठमाडौं
४. राष्ट्रिय योजना आयोग, नवौं पञ्च वर्षीय योजना, काठमाडौं
५. आई.एल.ओ. एसएएटी, १९९७, "एम्प्लोएमेन्ट इन नेपाल : प्रोस्पेक्ट्स एण्ड पोलिसिज", नयाँ दिल्ली
६. राष्ट्रिय योजना आयोग, स्ट्याटिस्टिकल पकेट बुक, १९९८, काठमाडौं
७. डा. शिव शर्माको कमैया सम्बन्धी रिपोर्टबाट
८. इन्सेक, डिसेम्बर १९९८, "ए रिभिजिट टु द कमैया सिस्टम इन नेपाल", काठमाडौं
९. एण्टी स्लेभरी इन्टरनेशनल एण्ड इन्सेक, १९९७, "फोर्स टु प्लो", काठमाडौं
१०. एण्टी स्लेभरी इन्टरनेशनल एण्ड इन्सेक, १९९७, "फोर्स टु प्लो", काठमाडौं
११. इन्सेक, जीफण्ट, एनएलए, "कन्सेप्ट अन इम्पुभि एम्प्लोएमेन्ट रिलेसनसीप इन रुरल एग्रीकल्चर लेबर (प्रकाशित हुन बाँकी)
१२. नेपाल साउथ एशिया सेन्टर, "नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन १९९८", काठमाडौं
१३. राष्ट्रिय योजना आयोग, "बाल अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघमा प्रेषित प्रतिवेदन", १९९५
१४. नेपाल साउथ एशिया सेन्टर, "नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन १९९८", काठमाडौं
१५. राष्ट्रिय योजना आयोग, स्ट्याटिस्टिकल पकेट बुक, १९९८, काठमाडौं
१६. राष्ट्रिय योजना आयोग, स्ट्याटिस्टिकल पकेट बुक, १९९८, काठमाडौं
१७. राष्ट्रिय योजना आयोग, "बाल अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघमा प्रेषित प्रतिवेदन", १९९५
१८. राष्ट्रिय योजना आयोग, "नवौं योजनाको आधारपत्र (१९९७-२००२)", १९९८, काठमाडौं

नेपाली आमसंचारमा महिला

नेपाली पत्रकारिताको सामान्य पृष्ठभूमि

नेपाली पत्रकारिताको चर्चा गर्दा वि. सं. १९०८ मा जंगबहादुरद्वारा फिकाइएको “गिद्धे प्रेस” सम्म पुग्नेपर्ने हुन्छ। तत्कालीन प्रधानमन्त्री जंगबहादुर राणाले बेलायतबाट फर्कदा आफ्नो साथमा ल्याएको हाते प्रेस, जसलाई पछि गएर “गिद्धे प्रेस” भनियो, त्यही नै आजसम्मको अध्ययनमा नेपालको प्रथम प्रेस हो। यसपछि प्रारम्भ भएको नेपाली छापाको इतिहासमा ५० वर्षपछि गोरखापत्रले पहिलो छापा संचार माध्यम बन्ने सौभाग्य पाएको थियो। वि.सं. १९५८ वैशाख २४ गतेखि प्रकाशन प्रारम्भ भएको नेपालको जेठो अखबार गोरखापत्र शुरूमा साप्ताहिकको रूपमा छापिएको थियो। ००७ सालको क्रान्ति लगत्तै विद्युतीय संचार माध्यमको रूपमा रेडियो नेपालको स्थापना गरियो। तर अन्य प्रजातान्त्रिक अधिकारमै पत्रकारिता क्षेत्रमा पनि ०१७ सालको पंचायती व्यवस्थाको आरम्भ र बहुदलीय व्यवस्थाको प्रतिबन्धले प्रभाव पार्यो। यसबीच नेपालका सञ्चार माध्यमहरूले पनि कुण्ठित अवस्थामै बाध्यतावश एउटा लामो कालखण्डको यात्रा पार गर्नुपरेको थियो। जनताको अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामाथि संविधानद्वारा नै बन्देज लगाइएको थियो। रेडियो नेपाल प्रसारणको ३५ वर्षपछि अर्थात् ०४१ माघ १७ गते परीक्षणको रूपमा स्थापना गरिएको नेपाल टेलिभिजनले १ वर्षभित्र नियमित प्रसारण आरम्भ गर्‍यो। ०४६ सालको आन्दोलनको परिणामले देशको राजनीतिमा मात्र हैन, समाजका अनेकन क्षेत्रमा प्रभाव पार्यो। नेपाल अधिराज्यको संविधान ०४७ ले जनताको अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता तथा सुसूचित हुन पाउने हक र छापाखाना प्रकाशनसम्बन्धी हकलाई समेत पुनर्वहाली गरेपछि नेपाली संचार माध्यममा उल्लेखनीय प्रगति देखा पर्न थाल्यो। यो स्थितिबाट उत्साहित हुँदै निजी क्षेत्रहरूबाट यसको विकास र विस्तारमा उत्साहप्रद लगानी हुन थाल्यो। कतिपय संचार माध्यमहरूले निकै लामो इतिहास भएका पत्रिकाहरूसँग समेत यसबीचमा प्रतिस्पर्धा गर्ने हिम्मत देखाएका छन्। यसरी यो क्षेत्रमा देखिएको विकास र विस्तारको श्रेय ऐतिहासिक जनआन्दोलनको प्रतिफलस्वरूप प्राप्त नेपाल अधिराज्यको संविधान ०४७ लाई नै दिनुपर्छ।

संविधानको धारा-१३ मा छापाखाना र पत्रपत्रिकासम्बन्धी हकमा “कुनै समाचार, लेख वा अन्य कुनै पाठ्य सामग्री प्रकाशित गर्नु पूर्व प्रतिबन्ध लगाइने छैन तर नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता वा अखण्डता वा विभिन्न जात, जाति वा

सम्प्रदायहरूका बीचको सुसम्बन्धमा खलल पर्ने वा राजद्रोह, गाली, बेइज्जती वा अदालतको अवहेलना हुने वा अपराध गर्न दुरुत्साह दिने वा सार्वजनिक शिष्टाचार वा नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्यमा मुनासिव प्रतिबन्ध लगाउने गरी कानून बनाउन रोक लगाइएको मानिने छैन” भनेर स्वच्छ पत्रकारिताका लागि राज्यले नै सकारात्मक वातावरणको सिर्जना गरिदिएको छ। त्यसैगरी “कुनै समाचार, लेख वा अन्य कुनै पाठ्य सामग्री मुद्रण गरेबापत छापाखाना बन्द वा जफत गरिने छैन” तथा “कुनै समाचार, लेख वा अन्य कुनै पाठ्य सामग्री प्रकाशित गरेबापत कुनै समाचार पत्र वा कुनै पत्रिकाको दर्ता स्वरेज गरिने छैन” भनेर यस क्षेत्रको विकासमा लागिपरेकाहरूको पेशाको सम्मान गरिएको पाइन्छ। यसलाई नेपाली आमसंचार वर्तमान अवस्थामा आइपुग्नुको प्रमुख कारक मान्न सकिन्छ।

यही उत्साहवर्धक वातावरणभित्र रेडियो र टेलिभिजन जस्ता विद्युतीय संचार माध्यमहरूले पनि आफ्नो क्षमताको विस्तार गर्दै अगाडि बढिरहेको देखिन्छ। ००७ मंसिर २९ गते भोजपुरबाट रेडियो प्रसारणको प्रारम्भ भएको थियो। सात सालको आन्दोलनकै क्रममा विराटनगरमा क्रान्तिकारी रेडियो नेपाल अर्थात् प्रजातान्त्रिक रेडियोको स्थापना गरिएको थियो। त्यही ट्रान्समिटरलाई काठमाडौं ल्याएर ००७ चैत २० गते प्रजातन्त्र प्राप्तिको एक उपजका रूपमा रेडियो नेपालको स्थापना गरी नियमित प्रसारण आरम्भ गरियो। नेपालमा रेडियो प्रसारण सेवाको तात्कालिक उद्देश्यहरूमा नेपालको एकता तथा राष्ट्रिय अखण्डतालाई अक्षुण्ण राख्नु, सार्वभौमसत्ताको सम्बर्द्धन गर्नु र भरस्वरै प्राप्त प्रजातन्त्रलाई विभिन्न उपायद्वारा जनमानसमा पुर्‍याई त्यसप्रति आस्था जगाउनु तथा त्यसको सम्मान तथा सुदृढ गर्नु रहेका थिए। यिनै उद्देश्यहरू परिपूर्तिका लागि अधिराज्यभर छरिएर रहेका तर प्रष्फुटन हुन नपाएका लोक संस्कृति, कला, साहित्य, लोक संगीत आदिको उचित प्रचार प्रसारद्वारा संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गर्नु थियो। वर्तमान अवस्थामा पनि रेडियो यस देशको भू-बनौटको कारणले पनि सबभन्दा प्रभावकारी आमसंचारको माध्यमका रूपमा स्थापित हुन सफल देखिएको छ।

विद्युतीय संचार माध्यमको प्रभावकारितालाई मध्यनजर गर्दा विद्युतीय सुविधा सम्पन्न क्षेत्रहरू र उपयोग गर्न सक्ने जनता माझमा टेलिभिजन पनि भन्ने प्रभावकारी संचार माध्यमका रूपमा रहेको पाइन्छ। नेपाल टेलिभिजन स्थापनाको मुख्य उद्देश्य पनि राष्ट्रिय एकता, अखण्डता र सांस्कृतिक

सम्पदाको संरक्षण र राष्ट्रिय हितको विकास गर्नका निमित्त शैक्षिक, धार्मिक, सांस्कृतिक संरक्षणसम्बन्धी कार्यक्रम निर्माण गर्नु र प्रसारण गर्नु रहेको छ। नेपाल टेलिभिजन ०४२ पुस १२ गते श्री ५ को सरकारको संस्थान ऐनअन्तरगत संस्थानमा परिणत भएको थियो।

प्रजातन्त्रको पुनर्स्थापनापछि रेडियो नेपालले आफ्नो भौतिक क्षमता र प्रसारण क्षेत्रलाई निकै विस्तारित गरिसकेको छ। राष्ट्रिय प्रसारण ऐन २०४९ द्वारा निर्दिष्ट कानूनी व्यवस्थाअन्तरगत रेडियो नेपालले राष्ट्रिय भाषालगायत जनजातिका गरी १६ भाषामा केन्द्रीय र क्षेत्रीय प्रसारणबाट समाचार प्रसारित गर्छ। रेडियोका आफ्ना राष्ट्रिय र क्षेत्रीय प्रसारण समय दैनिक २१ घण्टा नाघेको छ भने ८५ प्रतिशत जनतासम्म आफूलाई पुर्‍याउन यो सफल देखिएको छ। यसका साथै निजी क्षेत्रलाई रेडियो प्रसारण सेवा संचालन गर्ने इजाजत दिने सरकारी नीतिले एफ. एम. प्रसारण सेवा संचालन भइरहेका छन्। त्यसैगरी नेपाल टेलिभिजनले अब पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्मका ४४ प्रतिशत जनतासम्म आफ्नो पहुँच पुर्‍याउन सकेको छ। टेलिभिजनको रूपमा निजी क्षेत्रबाट दुईवटा संस्थाहरू स्पेस टाइम नेटवर्क र साइग्नला च्यानल अगाडि आएका छन्। अझ चलचित्र र इन्टरनेटलाई पनि समावेश गर्ने हो भने हाल आएर नेपालमा संचार माध्यमको विस्तार बृहत्तरूपमा भइरहेको देख्न सकिन्छ।

विद्युतीय संचार माध्यमको विकास जति द्रुततर गतिमा अगाडि बढ्यो, छापा माध्यम त्यसको तुलनामा त्यति द्रुत भएर जान सकेन। “गौरवापत्र” प्रकाशनमा आएको भण्डै एक वर्षपछि बनारसबाट १९५९ सालमा “उपन्यास तरङ्गिणी” मासिक पत्रिका प्रकाशित भयो भने त्यसपछि “सुन्दरी” (मासिक १९६३) हुँदै प्रजातन्त्र प्राप्तिको चरणसम्म आइपुग्दा निस्केंका थुप्रै प्रकाशनहरूले नेपालको जनक्रान्तिलाई प्रत्यक्ष सघाउ पुर्‍याइरहेका थिए।

यसरी लगातार पत्रपत्रिका प्रकाशन तथा पठनपाठनपछि नेपाली जनमानसमा पत्रकारिताप्रतिको अभिरूचि बढ्दै जान थालेको पाइन्छ। ०१७ सालपछि देशमा प्रकाशित हुने विभिन्न पत्रपत्रिकाले विषयवस्तुलाई रोचक बनाई विभिन्न प्रकारका पठनीय सामग्रीहरू समावेश गरी पाठकहरूको रूचिलाई प्राथमिकता दिने परम्परा बसालेको पाइन्छ। पत्रपत्रिकालाई भाषागतरूपमा विशेष ध्यान दिनुका साथै व्यंग्य चित्रहरूको समेत प्रयोग गरी निर्भिकरूपमा देशको वस्तुस्थितिलाई प्रकाश पार्ने प्रयत्न गरेको पाइए पनि कठोर कानूनले गर्दा पटक-पटक पत्रिका बन्द हुनु र अदालतसम्म पुग्नु अनि फेरि निक्कलनु जस्ता विषयहरू यस क्षेत्रको सामान्य विषयवस्तुका रूपमा चित्रित भइसकेका पाइन्छन्।

०३६ को जनमत संग्रह घोषणापछि केही पत्रपत्रिकाको स्तरीयतामा खुकुलोपन महसुस हुन थाल्यो। ०३७ फागुनमा गठित शाही प्रेस आयोगले ०३८ श्रावणमा आफ्नो प्रतिवेदन पेश गरेपछि ०३९ साल मंसिर ६ गतेदेखि उक्त आयोगको

प्रतिवेदनले दिएको सुभाबलाई समेत ध्यानमा राखेर तयार गरेको छापाखाना र प्रकाशनसम्बन्धी ऐन ०३९ लागू गरियो। प्रस्तुत ऐन र ०४० मा तयार भएको छापाखाना र प्रकाशनसम्बन्धी नियमावलीसमेत हुँदा पनि कतिपय व्यवधानहरूका कारण पत्रकारिताको क्षेत्रमा खास उल्लेखनीय सुधार आउन सकेन। ०३९ को ऐन र ०४० को नियमावलीले पनि प्रेस/पत्रिका जफत गर्ने र संन्सर गर्ने अधिकार सरकारलाई दिएको थियो। नेपाल अधिराज्यको संविधान ०४७ ले छापाखाना र पत्रपत्रिकासम्बन्धी संवैधानिक हकको संरक्षण गरेको छ। यसका साथै संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई सार्वजनिक महत्वको कुनै पनि विषयको सूचना माग्ने र पाउने हकको व्यवस्था गरेको छ। यिनै पृष्ठभूमि र परिवेशमा ०४८ जेठ १६ गते छापाखाना र प्रकाशनसम्बन्धी ऐन ०४८ लागू भयो। ऐनको अधिकार प्रयोग गरी बनाइएको छापाखाना र प्रकाशनसम्बन्धी नियमावली ०४९ भाद्र ८ देखि लागू गरियो।

महिला विषयवस्तुको प्रवेश

संचार अथवा पत्रकारितालाई मानवीय जीवन र सन्दर्भकै अभिन्न अंगभन्दा भिन्नरूपमा प्रस्तुत गर्न सकिन्न। पत्रकारिता क्षेत्रबाट गरिने कार्यहरू, पत्रकारिताको उद्देश्य र महत्वसँग मानव अनुभव र अनुभूतिको प्रत्यक्ष सम्बन्ध रहेको हुन्छ। यसै सन्दर्भमा यस क्षेत्रमा महिला विषयवस्तुलाई कसरी हेरिन्छ ? महिला विषयवस्तुको प्रभाव कस्तो छ ? आमसंचार क्षेत्रमा महिलाको सन्दर्भलाई कसरी अध्ययन गर्ने भन्ने चर्चा गर्नु सान्दर्भिक ठानिन्छ। हिजोका दिनहरूमा महिलाहरू धेरैजसो सञ्चार माध्यमको निष्क्रिय उपभोक्ता मात्र थिए भने आज आएर केही मात्रामा सञ्चार माध्यमका उपभोगकर्ता पनि बनेका छन्। केही समयअघिसम्म सन्देश लिने मात्र साधन बनेका महिलाहरू अहिले सन्देश दिने या बनाउनेसमेत भएका छन्। आमसंचारको विकास प्रक्रियासँगै महिला सहभागितामा संख्या र स्तर दुवै वृद्धि हुनु निश्चितरूपमा उत्साहको कुरा हो। तर संचार माध्यममा महिला भर्त्तिबित्तिकै महिला विषयवस्तु र सहभागिता गरी दुई चरणमा विभाजन गरी हेरिनु सान्दर्भिक हुन आउँछ।

१. संचारमा महिला विषयवस्तुको प्रस्तुति .

२. आमसंचारमा महिला सहभागिता

आमसंचार भन्ने शब्दले जानकारी या सूचना भन्ने अर्थ बुझाउँछ। संचारको चमत्कारिक प्रगतिले आज विश्वमा के भइरहेको छ भन्ने कुरा थोरै समयमा एकै पटक विश्वभर फैलन सक्छ र संचारकै कारणले विश्व साँघुरिँदै पनि गइरहेको छ। यस्तो परिप्रेक्ष्यमा हामीले बुझ्नेपर्ने सवाल भनेको पत्रकारिता र संचारले सूचनामात्र दिँदैन, यसले प्रभाव पार्ने कामसमेत गर्दछ। हामीले प्राप्त गर्ने हरेक सूचना र सन्देशले हामीले आफूलाई हेर्ने, समाजलाई बुझ्ने र अगाडि बढ्ने दृष्टिकोणमा समेत प्रभाव पार्छ। विषयवस्तु के हो ? र, यसले के सूचना या सन्देश

दिंदैछ? भन्ने सवालको तूला महत्व रहन्छ। व्यक्ति या समाजलाई सन्देश दिने सवालमा सामाजिक विकास, परम्परागत धारणा, परिमार्जित चिन्तन, परिवर्तनका आधार र मान्यताहरूलाई महत्व दिने हो भने संचार या पत्रकारिताको उद्देश्य र मान्यताले सार्थकता पाउन सक्छ। यो मान्यता विश्वको आधारभूत बढी संख्यामा रहेका महिलाका सवालमा अभि महत्वपूर्ण र प्रभावशाली विषयका रूपमा लागू हुन्छ। तर वास्तविकता के छ भने पत्रकारिता या संचारमा महिलाको पहुँच सीमित छ। महिला विषयवस्तुको प्रवेश परम्परागतरूपमा परम्परागत मान्यता र धारणाअनुरूप गरिएको पाइन्छ र महिलाहरूले समाजमा पुर्‍याउने योगदानबारे त्यस किसिमका विषयवस्तुमा महत्व भन्दा पनि सहभागिताका लागि सहभागिताबाट मात्र निर्देशित हुने/गराउने गरेको देखिँदै आएको छ।

००८ साल जेठमा महिलाकै प्रधान सम्पादन, सहसम्पादन, व्यवस्थापन र प्रकाशनमा निस्किएको “महिला” नामक पत्रिका मुख्यतया महिला समुदायकै हितको उद्देश्य बोकेर जन्मिएको थियो। महिलाको प्रथम अंकमा छापिएका तत्कालीन समाजका कुरीति भत्काउने र विसंगतिलाई चिर्ने अभिप्रायका लेख, कविता तथा समाचार, सम्पादकीय टिप्पणीहरू निककै रंगचक देखिन्छन्। भर्खर-भर्खर महिलाहरूले मताधिकार पाइरहेको सन्दर्भमा पत्रिकाको आवरणमा पनि महिलाहरूको एउटा समूह प्रफुल्ल भएर मतपटिकाबाट मतपत्र खसेको हेरिरहेका छन्। यो महिला संगठनको मुखपत्र थियो। तर विडम्बना, यो एक अंकभन्दा बढी निस्कन सकेन। आमसंचारमा महिला विषयवस्तुको प्रवेशलाई केलाउँदा यसको शुरूवात सकारात्मक र महत्वपूर्ण मानिन्छ। तर महिला पत्रकारितालाई छाडेर आम पत्रकारितालाई नियाल्दा महिला विषयवस्तु प्रवेश कस्तो छ ? भन्ने विषय पनि एउटा ज्वलन्त जनचासोको विषय हो। आमसंचारको विकास जितिसुकेँ तौत्र र द्रुत गतिले भइरहेको भए पनि महिलालाई तल देखाउन, तिनलाई पुरुष दृष्टिको वस्तु, पुरुषको कामेच्छाको साधन र पुरुष हिंसाको पात्रको रूपमा मात्र प्रस्तुत गर्न आमसंचार बढी उद्दत रहेको देखिएको छ।

चाहे नेपाली विद्युतीय संचार माध्यममा हाँस चाहे नेपाली छापा माध्यममा, महिलाहरूको नकारात्मक र परम्परागत छवि नै बढी चित्रित हुने गरेको व्यापक गुनासो तथा आलोचनाहरू बराबर उठ्ने गरेका छन्। आमसंचार माध्यममा महिला विषयवस्तुको प्रस्तुति साँघुरा परम्परागत मान्यता र सिमानाभित्र राखेर गर्ने गरिन्छ। महिलाहरूका दायित्वलाई प्रस्तुत गर्ने सवालमा धुने, पुछ्ने, पकाउने, सफा गर्ने, ध्यू, तेल, मसला र परिकारमा रमाउने गरेको देखाइन्छ र त्यस्तै सन्देश दिइन्छ। हुन सक्छ, नेपाली समाजमा यस्ता कामहरूको दायित्व महिलाकै भागमा ज्यादा पर्ने भएकाले नेपाली महिलाका यिनै परम्परागत भूमिकालाई विचार गरेर अधिकांश प्रस्तुति यसरी गरिएको हो। यसरी प्रस्तुत गर्दा घरायसी दायित्व पुरुषको पनि हुन सक्छ, घरायसी दायित्व सामान्य हैन, यसको तूला महत्व छ,

महिलाहरूले पारिवारिक दायित्वको तूला हिस्सा सम्हालेका छन् र यदि महिलाहरूले यसरी नसम्हाल्ने हो भने पुरुषमात्रले समाज र परिवार चल्दैन, यस्तो दायित्वमा पुरुषको पनि सहभागिता हुन्छ र हुनुपर्छ भन्ने किसिमका सन्देशहरू पनि प्रस्तुत गर्न सकिन्छ। प्रस्तुतिको आशय त्यो घरावाट बाहिर हुन्छ र महिला अथवा “आइमाईको” काम नै घर धन्दा मात्र हो भन्ने कुराले त्यहाँ प्राथमिकता पाएको हुन्छ।

त्यसैगरी महिलाको विषयलाई प्रवेश गराएर छवि धमिल्याउने कार्य व्यवसायिक विज्ञापनहरूबाट समेत भइरहेको छ। सौन्दर्य प्रसाधन, गरगहना, सेन्टिरी रूमाल, स्याम्पो, साबुन, खाद्य पदार्थ मात्र होइन, महिला उपभोक्ताका निम्ति उत्पादन हुँदै नभएका उत्पादनहरू जस्तै : दारी खोरने ब्लेड जस्ता वस्तुहरूको विज्ञापनमा समेत महिला देह र सौन्दर्यकै सहारा लिइएको हुन्छ। यस्ता विज्ञापनहरूले महिलाको अस्मितालाई खसालेर पुरुषको यौन आकर्षण र उत्पादित वस्तुको ट्रेडमार्क बढाइदिएको छ। खासगरी यस किसिमका विज्ञापनहरूले महिलालाई आत्मनिर्भर, स्वतन्त्र र प्रगति उन्मुख हुन अप्रत्यक्षरूपमा अवरोध खडा गरेको छ। चलचित्रहरूमा महिलाहरूलाई छेडछाड र मनोरञ्जनको साधन, पुरुष अत्याचार सहने अवला, त्यागी, सहनशील, आदर्श नारी र पुरुष हिंसालाई स्वीकृति दिने पात्रका रूपमा प्रस्तुत गरिन्छ। महिलाहरूको अंग प्रदर्शन र रतिरागात्मक छवि प्रदर्शन गरेर विषयको प्रवेश भएको देखिन्छ।

त्यस्तै नेपाली छापाहरूमा पनि विद्युतीय संचार माध्यमको बढ्दो लोकप्रियतासँग प्रतिस्पर्धा गर्न महिला छवि धमिल्याउने किसिमका विषयहरूको समावेश भइरहेको छ। वजारमा धेरै विक्री हुने र पाठकहरूको मन जित्ने पत्रपत्रिकाहरूमा महिलाका अर्धनग्न र ब्लोअप चित्रहरू धेरैभन्दा धेरै देखिन्छन्। छापाहरू विचार प्रधान र सन्देशवाहक भन्दा पनि मनोरञ्जनका साधन बन्दै गइरहेको देखिन्छ। साप्ताहिक पत्रपत्रिकाका भित्री पानाहरूमा यस्तै आशयका रचनाहरूले प्राथमिकता पाएका हुन्छन्। चलचित्र पत्रिकाहरू, अपराध पत्रिकाहरू तथा विशेषगरी गाईजात्राको अवसरमा निस्कने अश्लील पत्रपत्रिकाहरू महिला छवि धमिल्याउने पराकाष्ठासम्म पुगेको देखिन्छ।

तर केही समयदेखि संचार माध्यममा महिला विषय र छविका सन्दर्भमा चिन्ता र चासो बढ्न थालेको छ। सचेत र बौद्धिक महिलाहरूद्वारा विभिन्न सभा, सम्मेलन, भेला र समारोहहरूमा यस्ता सवालमा असन्तुष्टि, गुनासा, निगरानी र दवाव सृजना गर्ने थालिएको छ। नेपाली महिला आन्दोलन र सक्रियताबाट जन्मेको चेतना र अधिकारको मागले संचार माध्यममा पनि केही प्रभाव पारेको देखिन्छ। संचार माध्यममा प्रसारित हुने महिला विषयवस्तु र कार्यक्रममा केही परिवर्तनको आभाष पनि देख्न थालिएको छ। देशको कुल जनसंख्याको ८५ प्रतिशत र अति गरीबका घरमा पनि वज्र रेडियो जस्तो सशक्त माध्यमबाट प्रसारित हुने महिला कार्यक्रममा पनि अचार, तरकारी, श्रृङ्गापटार र सजावटभन्दा माथि उठेर तथा महिला

बेचबिस्वन, बलात्कार, गर्भ पतन, रक्सी विरोधी आन्दोलन, स्वास्थ्य चर्चा, महिला अधिकार र सशक्तिकरणका सवालहरू समावेश हुन थालेका छन्। त्यस्तै “घरेलु हिंसा” विषयक रेडियो कार्यक्रम, “स्वोजस्वर”, “उकालो-ओरालो”, “चेलीको आवाज” जस्ता कार्यक्रमहरूले महिलाहरूका समस्या उजागर गराउने र चेतना फैलाउने कुरामा सहयोग पुऱ्याइरहेका छन्। श्रव्यदृश्य संचार माध्यमको रूपमा लोकप्रिय भइरहेको नेपाल टेलिभिजनमा केही समयअघिसम्म महिलाका निम्ति घर-परिवार कार्यक्रम बनाउँदा सौन्दर्य प्रसाधन कक्षमा नड पालिस लगाइरहेकी, जुरो बाँध्ने नयाँ तरिका र भान्सा कोठामा नयाँ परिकार बनाइरहेकी महिलालाई देखाउने गरिन्थ्यो। त्यस्तै हिजो-आजका कार्यक्रमहरूमा घरमा श्रीमतीको कचकच, सामाजिक र राजनीतिक क्षेत्रमा काम गरेर घर परिवार भाँडका र अतिवादी भएर हिँडेका महिलाहरूको नकारात्मक प्रस्तुति, सम्पत्तिमा समान अधिकार भएमा घरपरिवारमा कलह मच्चिन्छ भन्ने जस्ता नकारात्मक सन्देश दिने कार्यक्रमहरू पनि छन्। तर अवस्थामा कतिपय महिलासम्बन्धी विशेष कार्यक्रमहरू तयार गरेर सकारात्मक महिला विषयवस्तु समावेश गर्न थालिएको पाइन्छ। जस्तै : “घरपरिवार”, “महिला आवाज”, “आजका नेपाली महिला”, “अस्तित्व” र “जागृति” सम्म आइपुग्दा केही परिपक्व र परिष्कृत हुने क्रम अनुभव गरिएको छ। महिलाका परम्परागत भूमिका तथा प्रस्तुतिमा समेत केही परिवर्तन आएको आभाष पाइन्छ। महिला कार्यकर्ता र समाजसेवीको सकारात्मक छवि प्रस्तुत गर्ने “देवी” जस्तो टेलिश्रृङ्खलालाई उदाहरणको रूपमा अगाडि सार्न सकिन्छ।

धेरै साप्ताहिक पत्रिकाहरूमा पनि त्यस किसिमको परिपाटीमा सुधार आएर महिला स्तम्भहरूद्वारा महिला अधिकार र महिला समस्याका विषयमा आवाज उठाउने गर्न थालिएको छ। तर पनि अधिकांश छापाहरूले महिला समस्या र विषयलाई तुलनात्मकरूपमा कम महत्व दिएको भन्ने प्रष्ट देखिन्छ। अधिकांश पत्रपत्रिकाहरूमा एउटी बलात्कृत महिला, धोकामा परेर गर्भधारण गर्ने महिलाको विवशता, पीडा, अमर्यादित पेशामा लाग्न बाध्य, पारिवारिक हिंसा र उत्पीडनमा परेका महिलाहरूका विषयलाई समाचार बनाउँदा त्यसपछाडिको आर्थिक, सामाजिक, परिवेश, विवशतासँग गासिएका समाजशास्त्रीय कारण र तथ्यहरूको स्वोजबिन गरेर कलाउने गरिंदैन। त्यस्ता घटना प्राप्त भए भने अझ उत्तेजक र मसलादार बनाएर कसरी पाठकको ध्यान पत्रिकातिर तानिन्छ र त्यो सामाग्रीका कारण छापिने संख्यामा कति हजार बढाउनुपर्ला भन्नेतर्फ सम्बन्धित क्षेत्रको ध्यान जाने गरेको देखिएको छ। जस्तै :

१. २०५५ असार २२ गतेको कान्तिपुर दैनिक, पृष्ठ-३ मा “जनकपुरमा बेश्यावृत्ति मौलाउँदो” शीर्षकको समाचार छापियो। जसमा बेश्यावृत्ति र कंटी बेचबिस्वनमा संलग्न भनेर महिलाहरूको नाम समावेश गरिएको छ। “नगरपालिका कार्यालय नजिक पिडारीचोक र वडा नं. ८ मा सुविधाअनुसार धन्दा गर्न ले ग्राहक स्वोजे

गरेको र प्रतिग्राहक ५०० लिई उसलाई १ सय दिने गरेको बताउँछन्।” तर प्रस्तुत समाचारमा बेश्यागमनका लागि आउने खराब पुरुषका बारेमा केही पनि उल्लेख भएको छैन। यो समाचारको प्रस्तुतिले के ईगित गर्छ भने समाजमा बेश्यावृत्ति वृद्धिको कारण महिला मात्र हुन्।

२. ०५५ साउन ९ गते साँघु साप्ताहिकमा “पात्तिका तरुनीले नाठोलाई नागै पारे” शीर्षकको समाचार छापिएको छ। समाचारमा बम्बैमा कुनै कंटा र कंटीको विवाह हुने निश्चित भइसकेपछि सहजकर्ताका लागि कंटा र कंटीबीच गरिने उत्तेजक पाश्चात्य यौन संस्कृतिको बारेमा चर्चा गरिएको छ। तर समाचारको शीर्षकले विषयवस्तुको वास्तविक अर्थभन्दा हकरलाई पत्रिका बिकाउन चिच्याएर पढ्ने विषय मात्र सजिलो बनाइदिएको छ।
३. ०५५ वैशाख १ गते प्रकाशित सन्ध्याकालीनमा संचार माध्यमबाट महिला अस्मितामाथि भइरहेको हिंसासम्बन्धी विषयको अन्तरक्रिया कार्यक्रमसँग सरोकार राख्ने विषयवस्तु समेटिएको छ तर समाचारको हेडिङको आसय भने त्यस्तो नभएर उक्त कार्यक्रममा सहभागी महिलालाई आक्षेप लगाउने अभिप्रायबाट निर्देशित छ- “अस्मिता लुटिएकोमा विद्या भण्डारी चिन्तित।” यसरी समाचारले वास्तविकतालाई एकातिर लत्याएर गलत सन्देश प्रवाह गरिरहेको प्रष्ट हुन्छ।
४. “महिला सांसदले जापानमा बाह्र लाखमा युवा बेचिन्” (भ्याली न्युज २०५५ कार्तिक १२)
५. “उपप्रमुखद्वारा करणीको माग” (छलफल साप्ताहिक २०५५ असोज ११ गते।

यो त भए केही विषयवस्तुका शीर्षकहरू। तर छापाहरूमा मूलतः महिलासम्बन्धी कस्ता विषयवस्तुले प्रवेश पाउँछन् भन्ने विषय पनि उत्तिकै महत्वपूर्ण छ। यसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिकामा दिइएको सर्वेक्षणबाट पनि के पुष्टि हुन्छ भने नेपाली पत्रकारितामा समावेश हुने महिला विषयवस्तुहरूमा चलिबेटी बेचबिस्वन, आत्महत्या, बेश्यावृत्ति (देहव्यापार), घरेलु हिंसा, असफल प्रेम, सौता, बोक्सी जस्ता सन्दर्भलाई महत्वपूर्ण ठाउँ दिइएको देखिन्छ। यद्यपि यी विषयवस्तुको प्रस्तुति कसरी भइरहेको छ भन्ने सन्दर्भमा अर्को बुँदामा चर्चा गरिनेछ। तर पत्रकारिता क्षेत्रमा महिला उत्थान, मुक्ति, प्रगति, साहस र प्रेरणाका सकारात्मक प्रसंगलाई महत्व दिइएको छैन वा अत्यन्त कम महत्व दिइएको छ।

यसबाट के प्रष्ट हुन्छ भने पत्रकारिता संचारका क्षेत्रमा महिला विषयवस्तुको प्रवेश सही किसिमले हुन सकिरहेको छैन र जति भैरहेको छ, त्यसमा पनि सकारात्मक सन्देश र सूचना प्रवाह गर्ने भन्दा ज्यादा गलत सूचना र भ्रामक हो-हल्ला गरेर महिलाहरूको छविलाई धमिल्याउने कार्य भएको छ।

यसै प्रसंगमा मार्टिन चौतारीमा साप्ताहिकरूपमा हुने

संचारिका समूहद्वारा २०५४ माघ १९ देखि फागुन १७ गतेसम्मका पत्रिकाहरूलाई आधार मानी गरिएको संचार निगरानीको प्रतिवेदनलाई केलाउँदा यसमा अभ छलंग हुन सकिन्छ।	४. काभ्रे टाइम्स- २ वटा	२०. ज्वाला - १ वटा
दैनिक	५. देशान्तर - २ वटा	२१. तरुण - १ वटा
१. गोरखापत्र- १६ वटा	६. नेपाल जागरण- १ वटा	जसमा छापिएका महिलासम्बन्धी विषयवस्तुहरू :
२. आजको समाचारपत्र - १६ वटा	७. जनधारणा - ३ वटा	१. बलात्कार- ९ वटा
३. कान्तिपुर - १७ वटा	८. सारथि - ५ वटा	२. बेश्यावृत्ति - १५ वटा
४. हिमालय टाइम्स - १० वटा	९. जनआस्था - ३ वटा	३. बेचबिखन - २३ वटा
	१०. दृष्टि- २ वटा	४. महिला साहस - ३ वटा
	११. नवसुरूचि- १ वटा	५. मानसिक तनावका कारण मृत्यु- ५ वटा
	१२. गतिविधि - १ वटा	६. कुटपिट, शारीरिक र मानसिक यातना- ८ वटा
साप्ताहिक	१३. नेपालवाणी- १ वटा	७. बालविवाह- २ वटा
१. सम्बोधन - २ वटा	१४. विमर्श - १ वटा	८. दाइजो - ४ वटा
२. नेपालीपत्र - २ वटा	१५. घटना विचार - १ वटा	९. बोक्सी- १ वटा
३. रूपरेखा - १ वटा	१६. जनआह्वान - १ वटा	
	१७. हिन्दू- १ वटा	
	१८. नयाँ करेन्ट - १ वटा	
	१९. रविवार - १ वटा	

छलफल कार्यक्रममा एकपटक “मूल्यांकन” मासिक पत्रिकाको मूल्यांकन भएको थियो। जसमा महिला विषयवस्तुको प्रसंग चल्दा हरेक वर्ष ८ मार्चको सन्दर्भमा निकालिने “महिला विशेषांक” बजारबाट अरू अंक भन्दा ज्यादा फिर्ता हुने गर्छ, महिला विशेषांक भर्नेबित्तिकै पत्रिका नै जाँदै न भन्ने जानकारी “मूल्यांकन” मासिक परिवारले दिएको थियो। वास्तवमा यो एउटा गम्भीर सवाल हो, किनकि हाम्रो देशमा शिक्षित व्यक्ति कति छन् ? त्यसमा पनि महिला कति छन् ? र, अभ पत्रपत्रिका नै पढ्ने महिला कति छन् ? यी प्रश्नहरूको समुचित उत्तर नआउन्जेलले यस्ता प्रश्न मूल्यांकनसम्म मात्र होइन, थुप्रै महिला विशेषांक निकाल्ने पत्रिकाले गरिने रहनेछन्। अभ भनौं, मूल्यांकन मासिक विशेषतः वाम विचारसँग नजिकिने पाठकहरूका हातमा नै ज्यादा पुग्ने गर्छ तर पनि पुष्टि भयो कि त्यस्ता पाठकहरूले पनि महिला विषयवस्तुलाई गौण ठान्ने या बेवास्ता गर्ने प्रवृत्ति बढ्दो छ। जब महिलाहरूका समस्या, हक, अधिकार र महिला आन्दोलनकै सन्दर्भलाई बेवास्ता गरिन्छ भने कसरी यो देशका सचेत र बौद्धिक वर्गहरूमा समेत महिलाहरूप्रति सकारात्मक र विश्वासपूर्ण धारणा एवं दृष्टिकोणको विकास होला? महिला विषयवस्तु किन, कसरी, र केका लागि ? भन्ने सवालमा सही र स्पष्ट दृष्टिकोण तयार नभएसम्म सही ढंगले महिला आन्दोलनको सन्देश प्रवाह हुन सक्दैन र त्यसबाट भ्रम र अन्योलता मात्र सृजना हुने गर्छ। मूलतः पाठकले के चाहन्छन् भन्दा पनि हामी के दिन चाहन्छौं भन्ने विषयमा आमसंचार ज्यादा सचेत र सम्वेदनशील हुन जरूरी देखिन्छ।

छापा र विद्युतीय संचार माध्यममा महिला

सहभागिताको विकासक्रम

नेपाली पत्रकारितामा महिला सहभागिताको अध्ययन र स्त्रोजी गर्दा नारी जागृतिका लागि पत्रकारिता गर्ने प्रथम महिला

सम्पादक साधना प्रधान देखिनुहुन्छ। पत्रकारितामा महिला सहभागिता केलाई र कसरी मान्ने भन्ने प्रश्न बहसको विषय बन्न सक्छ। समाचार संकलकलाई मान्ने कि ? लेखक/स्तम्भकारलाई मान्ने कि ? समीक्षक र विचारकलाई मान्ने ? तर यति हुँदाहुँदै पनि सामान्यतः सूचना र सन्देश लेनदेनको क्रममा लेखन र प्रकाशन दुवै कार्यको संलग्नतालाई पत्रकारिताभित्र समेट्नु उचित हुन्छ। पत्रकारितामा सहभागिता स्वासगरी लेखनबाट आरम्भ हुने र लेखनमा पनि राजनीतिक, वैचारिक साहित्यिक एवं लेखन दुवै ढंगले नै महिलाहरूको पनि सहभागिता रहँदै आएको छ। “महिला” नामक पत्रिका निस्किएको ४ महिनापछि २००८ साल असोजमा प्रियम्बदा शर्मा सम्पादकत्व र लक्ष्मीदेवीको उपसम्पादकत्वमा “प्रभा” भन्ने अर्को महिला मासिक पत्रिका निस्कियो। त्यसपछि २००९ भदौ १६ गतेदेखि श्रीमती कुन्तीदेवीको सम्पादनमा मासिक पत्रिकाको रूपमा “प्रतिभा” प्रकाशित हुन थाल्यो। अखिल नेपाल महिला संघको मुखपत्रका रूपमा रहेको उक्त पत्रिकाको मूल उद्देश्य नेपाली महिलाहरूको सुसुप्त चेतना शक्तिलाई शिक्षाको प्रचारद्वारा जागृत गराउनुका साथै तिनलाई रूढिवादी बन्धनबाट मुक्त पार्दै आफ्नो स्वृष्टामा उभिन सक्ने बनाउनु थियो। विस्तारै त्यस समयका पत्रिकामा नारी लेखिकाको संख्यामा पनि वृद्धि भएको देखिन्छ। कल्याणीदेवी, सावित्रीदेवी, मेघादेवी, जयवागेश्वरी, नीलकुमारीदेवी, लक्खदेवी, माधवीदेवी, सुशीला सत्याल, ललितादेवी थुलड, सरस्वती गिरी, सहनशीला देवी आदिका कलमले तत्कालीन स्त्री शिक्षा र सामाजिक रीतिका विषयमा लेखेको देखिन्छ। ०१० सालमा रमादेवी पन्तको सम्पादनमा “जनविकास” नामक पत्रिका प्रकाशमा आयो र १३ अंक निस्किएर प्रकाशन हुन छाड्यो। फण्डै ५ वर्षसम्म यस क्षेत्रमा देखिएको रिक्ततालाई पूर्ति गर्दै ०१५ सालमा शशीकला शर्माको सम्पादनमा प्रकाशित “स्वास्तीमान्छे” नामक पत्रिका थोरै समय भए पनि स्तरीयरूपमा निस्कियो र लोकप्रिय तथा निकै

४०० ई. पू. के ग्रीको रोमन युद्धों के बाद रोमन साम्राज्य का विस्तार उत्तर-पश्चिम की ओर हुआ। इस युद्ध के बाद रोमन साम्राज्य का विस्तार उत्तर-पश्चिम की ओर हुआ।

मनस्थितिमा रहेका दुई युवा-युवतीको शारीरिक सुगठन, सम्बन्ध र यौन आनन्दको प्रदर्शन गराएकोबाहेक अरु के नै प्रतीत हुन्छ र ?

०५२ वैशाख २४ देखि २९ गतेसम्म पेप्सीको प्रचारका लागि गोरखापत्र र कान्तिपुरमा विज्ञापन श्रृंखला नै प्रस्तुत गरियो। एउटा फ्रेमभित्र रहेका एकजोडी सुन्दर आँखाहरू, नाक, मुख र चिउँडो, एउटा आँखा र एउटा कान, शिरको ताज एउटी सुन्दरीको सम्पूर्ण अनुहार र विश्व सुन्दरी ऐश्वर्या रायको तस्वीर गर्दै एउटी महिलालाई टुक्रा-टुकामा शुरू गरेर सम्पूर्णरूपमा देखाइसकेपछि मात्र यो विज्ञापनको श्रृंखला टुंगिएको थियो। पेप्सी, मिरिण्डा, टीम र सेभेन-अपका भिन्दाभिन्दै विकोहरूबाट “यही हो गडट च्यायस वेवी” भन्ने वाक्य मिलाएर पुरस्कारस्वरूप ऐश्वर्यासँग बसेर एउटा रात्रिभोजमा खान पाउने कुराको प्रचार र विज्ञापन जताततै भएको थियो। कुनै पनि पदार्थको अत्याधिक उपभोगलाई प्रेरित गर्न विश्व सुन्दरीसँग बसेर खान पाउने पुरस्कारको घोषणाले महिलाको सुन्दरतालाई कुनै न कुनै किसिमबाट उपभोगको वस्तु बनाइएको तथ्यलाई हामी कसैले इन्कार गर्न सक्दैनौं। चाहे जुनसुकै कुराको विज्ञापन किन नहोस्, नारी मूल्य, मान्यता र शरीरको अत्यन्त दुरुपयोग भएको छ। यस्ता विज्ञापनहरूमा महिलाको मर्यादालाई हाँच्याउने, शरीर र अंग प्रत्यंग मात्र उजागर गर्ने, भट्टा र अश्लील प्रतिक बनाउने, एकाङ्गी अपूरा स्वरूपहरूलाई मात्र प्रदर्शित गर्ने गरिएको छ। यस्ता अधिकांश विज्ञापनहरूमा महिलाको आत्मसम्मान, स्वाभिमान, स्वतन्त्र छवि र व्यक्तित्वलाई पूर्णतया इन्कार गरिएको हुन्छ।

“एउटी घुम्टी ओढकी केटीलाई विवाह गर्ने उद्देश्यले एउटा केटा हेर्न जान्छ र विवाह गर्न लाग्छ, केटीको बाबु मदिरा सेवन गरेर अगाडि बर्बराउँदै आउँछ, अनि यस्तो जड्याहा बाबुकी छोरी विवाह नगर्ने भनेर केटाको बाबुले इन्कार गरेपछि केटी घुम्टी भित्रबाट आँशु खसाल्दै निरीहता प्रकट गर्छे” विज्ञापनको सार हो- मदिरा नपिऔं। यसरी एउटा सकारात्मक सन्देश दिन पनि महिलालाई निरीह बनाई प्रस्तुत गरिएको छ। “एउटा केटाले मदिरा सेवन गरेर केटी हेर्न जाने र केटीले नै म मदिरा सेवन गर्ने केटासँग विवाह गर्दिन” भन्न लगाई विज्ञापन गरिँदा पनि विज्ञापनको सार स्पष्ट हुन सक्दैनथ्यो र ? छुट्टै नछोए हुने क्षेत्रमा समेत महिलालाई हाँच्याउने र कमजोर वस्तुकै रूपमा मात्र हेरिने फितलो दृष्टिकोणका कारण महिलाहरू यो क्षेत्रबाट थप प्रताडित हुन पुगेका छन्।

अपराध पत्रपत्रिका, मोडेल तथा फिल्मी पत्रिकामा महिला प्रस्तुति: अपराध पत्रपत्रिका

नेपालमा अपराध पत्रकारिताको शुरूवात वाह्र वर्ष अघि (भण्डे २०४२-४३ सालदेखि) मासिक तथ्य कथाको प्रकाशन सँगसँगै भएको भेटिन्छ। अहिले भण्डे ५ वर्षदेखि सत्यकथा नामक अर्को मासिकले पनि आफूलाई अपराध लेखनमा केन्द्रित

रहेको घोषणा गरेको छ। अपराधका अनेकौं रूप हुन्छन्। तीमध्ये हत्यासम्बन्धी अपराध कथाहरूले नै सबैभन्दा बढी महत्व पाउने गरेको तथ्य यस्ता मासिकहरूको अध्ययनबाट थाहा हुन्छ। अध्ययनकै क्रममा “अपराध कथा” वर्ष २, अंक १६, २०५५ लाई नियाल्दा यो कुरा पुष्टि हुन्छ। अपराध कथाको कभर पृष्ठमा ठूला अक्षरमा “वैश पोखिन नजान्दा” भनेर लेखिएको छ। कभरमा राखिएको फोटोमा एउटा नग्न पुरुषको उत्तानो शरीरमाथि एउटी अर्धनग्न युवती घोट्टे चुम्बन गर्न खोज्दै पुरुषलाई कामोत्तेजित गराइरहेको फोटो छ, त्यसकै सामुन्नेमा एउटी नग्न महिलाको विभत्स र मृत फोटो छ। पुस्तकभित्र “वैश पोखिन नजान्दा” भन्ने शीर्षकको कथा राम्ररी पढिसकदा थाहा हुन्छ, एक जना १६ वर्षको युवराज रिजाल नाम गरेको, कक्षा ७ मा भाषा-दमकमा अध्ययन गरिरहेको युवकले २०५५ वैशाख २१ गते दमकमै छिमेकी सात वर्षीया बालिकालाई जबरजस्ती बलात्कार गरेको थियो। २०५५ जेठ ७ को फैसलाअनुसार युवराजलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

भट्ट पुस्तकको कभर पृष्ठको फोटो र महत्व दिएको शीर्षक हेर्दा जोसुकैले महिलाप्रति नै नकारात्मक दृष्टि पुर्‍याउने गरेको अवस्था प्रष्टै छ। तर घटना विवरण र फोटोले भने यो अन्दाजलाई पूरै भुट बनाइदिन्छन्। अर्कोतिर घटनाको व्याख्या गर्ने सन्दर्भमा पनि जानकारी दिनेभन्दा ज्यादा यौन उत्तेजना सृजना गर्ने गरी लेखन र व्याख्या गरिएको छ। यस्ता प्रकाशनहरूभित्र कतिपय जानकारीमूलक सूचना र सन्देश पनि नपाउने होइन तर त्यसभित्रको अत्याधिक उत्तेजक विषय र प्रस्तुतीले यी पत्रिकाहरूको विश्वसनीयतामाथि नै हिलो छ्यापेको छ। यो लेख तयार गर्ने सन्दर्भमा तीन वटा पत्रिका पसलका विक्रेता (एक महिला, दुई पुरुष) सँग जानकारी लिइएकोमा अपराध कथा र तथ्य कथाका पाठक र विक्रीको सन्दर्भमा यस किसिमका पुस्तकहरू अत्याधिकरूपमा अल्पशिक्षितहरूले ज्यादा किन्ने र पढ्ने गरेको जानकारी पाइयो।

मोडेल

महिला मोडेल र विज्ञापनका नाममा नारी शरीरलाई अनावश्यक केन्द्रविन्दु बनाएर प्रस्तुत गर्ने अभिघातक प्रचलनको विकास भएको छ। तुलसी, लिली, मायालु आदि नुहाउने साबुनको प्रचारमा महिलाले नुहाइरहेको र पछि सजिएको शरीरका दृश्यहरूमा यसरी केन्द्रित गरिएको छ, मानौं आवाजलाई ध्यान नदिने हो भने ती सबैमा साबुनको नभई नारी शरीरलाई उपभोग्य वस्तुको रूपमा प्रचार गरिँदैछ। कुनै गहनागृहको विज्ञापन गर्दा एउटी महिलाको अर्धनग्न शरीर र पुरुषको चुम्बन देखाइएको हुन्छ। जसले महिला एउटा वस्तु मात्र हो र उसको छुट्टै पहिचान तथा अस्तित्व छैन भन्ने कुराको सन्देश दिएका हुन्छन्। अब यहाँ एउटा प्रश्न उठ्छ कि देखिने कान घाँटीमा लगाउने गहना र कपडाले छोपिने शरीरबीचको सम्बन्ध के छ ?

अहिलेको युवा पुस्तामा लोकप्रिय बनेका छापाहरू चलचित्र पत्रिका पनि हुन्। यी पत्रिकाहरूमा महिला प्रस्तुति नै अधिक मात्रामा आकर्षणका विषय बनाइने गरेका छन्। अध्ययनकै क्रममा हेरिएका पत्रिकाहरू- विमोचन- वर्ष १७, अंक १०, ०५५ पुस), वर्णन (वर्ष १, अंक ४, ०५५ पुस-माघ), टुकटुकी (अंक ४, ०५५), उद्गम (अंक ८, ०५५), सरस-सलिल (हिन्दी- अंक १४४, १९९९), श्रृङ्गार (वर्ष ४, अंक १५), कामना (वर्ष १५, अंक २, ०५५), अप्सरा (वर्ष १, अंक ६, ०५५) र मनोकामना (वर्ष ८, पूर्णाङ्क ३१) सबैमा महिलाका नग्न र अर्धनग्न तस्वीरहरू प्रस्तुत गरिएका छन्। कामना (वर्ष १५, अंक २) को कभर पृष्ठमा "मेरो हाँसोमा सेक्स अपिल भल्कन्छ" भन्ने शीर्षक दिएर सालु सुब्बाको छातीको नग्न फोटो र कोटेशन राखिएको छ। एउटी कलाकार युवतीको यस्तो प्रस्तुतिले आम कलाप्रेमी दर्शकहरूको भावनामा कस्तो प्रभाव पर्ला ? कलाकारितामा संलग्न आफ्ना छोरी, दिदी, बहिनीहरूलाई हेर्ने र बुझ्ने दृष्टिकोण के होला ? यसतर्फ मोडेलकर्ता युवती सिने नायिका र निर्देशकहरूको ध्यान जाने कि नजाने ? त्यस्तै श्रृङ्गार (वर्ष ४, अंक १५) को कभर पृष्ठमा अर्धनग्न र नग्न युवतीहरूको फोटो, कैला कपाल, निला ओठ, चुरोट हातले च्यापेर धुवा उडाइरहेकी, (ज्योति बुढा मगर) को फोटो र छेउमै कम्मरमाथिको अंग स्तनमात्र बाले छोपेर सम्पूर्णतामा नांगो तस्वीर अनि "नग्न सुन्दरी कलाकार घरको न घाटको" भन्ने शीर्षक दिइएको छ। भट्ट हेर्दा जो कोही भद्र र सभ्य व्यक्तिले यस्तो पत्रिका किन्न र पढ्न हिचकिचाउँछन्। पत्रिकाभित्र पृष्ठ ८, ९, १०, १२, १५, २०, २१, ३६ र ३७ मा महिला, नायिकाहरूका नग्न र अर्धनग्न तस्वीरहरू मात्र छापिएका छन्।

नेपाली चलचित्र जगतदेखि सिने पत्रपत्रिका सबैमा यौन र मोडेलको अत्याधिक चर्चा हुने गरेको देखिन्छ, सुनिन्छ। महिलाहरूलाई किन यसरी प्रस्तुत गरिन्छ ? अश्लील ज्यादा भयो भन्ने जस्ता सवालहरू पनि नउठ्ने गरेका हैनन्। तर यसरी महिला शरीरलाई चाहिने नचाहिने ठाउँमा प्रस्तुत गर्ने विषयको आलोचना हुँदा यसमा महिलाको दुःसाहसलाई पनि कम आँकन मिल्दैन। महिला स्वयं यस्ता क्रियाकलापका लागि तयार नहुने हो भने यस्ता आलोच्य विषय पक्कै सम्भव हुने थिएनन्। यस्ता मोडेल र फोटोहरूबाट के बुझिन्छ भने अरूले प्रस्तुत गराउने/नगराउने भन्दा पनि महिलाहरू आफैले आफूलाई प्रस्तुत गर्ने कि नगर्ने भन्नेतर्फ सोच्ने बेला आएको छ।

दैनिक तथा साप्ताहिक छापाहरूमा महिला प्रस्तुति

यो विषयको अध्ययन गर्दा सन्देशमूलक छापाहरूमा पनि चित्तबुझ्दो प्रस्तुति भने देखिँदैन। छापामा आउने महिलासम्बन्धी विषयवस्तु अगाडि नै उल्लेख भइसकेको छ। प्रस्तुतिकै सन्दर्भमा पनि त्यसले महिलालाई कतै न कतैबाट असर पारिरहेको हुन्छ। कुनै बलात्कारको समाचार छापिन्छ, बलात्कारीको अतोपत्ती हुँदैन तर बलात्कृतको नालीबेली प्रस्तुत

गरिन्छ। त्यसले सरकारी पक्षलाई अपराधी पक्षलाई दबाव दिलाउने र कारवाही गराउने सन्दर्भमा कुनै भूमिका र महत्व नै दिँदैन। किनकि त्यसको आसय नै कारवाही नभएर पाठकलाई क्षणिक सन्तुष्टि दिलाउने नियतले अभिप्रेरित भएको हुन्छ। नत्र किन बलात्कारीको नालीबेली प्रस्तुत गरेर समाचार प्रकाशन गरिन्छ? किनकि, स्पष्ट छ- पाठकले बलात्कारीको भन्दा बलात्कृत हुँदाको अवस्था र हाउभाउको स्थिति जान्न चाहन्छ भन्ने कुरा सम्बन्धित पत्रिकाको सम्पादकले राम्ररी बुझेको छ, चाहे पत्रिकाको धर्म जेसुकै होस्। एउटी महिला घरेलु हिंसा भएर, लाग्नेले पिटेर मारिन्छिन्, दाइजो नल्याएर जलाइन्छिन्, बोक्सी भनेर मारिन्छिन्, सजायको भागी बनिन्छिन्, नक्कली प्रेमोबाट धोका पाउँछिन् तर यस्ता समाचारहरू सूचनाका लागि छापिन्छन् र प्रसारण मात्र गरिन्छन् तर कुनै सकारात्मक मोड, समाधान र दबावका उपायबारे विश्लेषण गरेर प्रस्तुती गरिँदैनन्। त्यो घटना हुनुको कारण के हो ? कसरी भयो ? त्यसको असर घरपरिवार, समाजलाई कस्तो पर्छ, अपराधीलाई के सजाय दिने र आगामी दिनमा त्यसो नहुन के गर्न सकिन्छ जस्ता विश्लेषणात्मक प्रस्तुतितर्फ सम्बन्धित क्षेत्रको ध्यान कमै गएको पाइन्छ।

अर्कोतर्फ साप्ताहिक र दैनिक छापाहरूमा यौन राजनीतिको शिकार भएका छन्- महिलाहरू। जुनसुकै क्षेत्रबाट पनि अगाडि आएका महिलाहरूलाई धोचपेच गर्ने, छेडखान गर्ने, मानसिक पीडा दिने तथा अस्तित्व र अस्मितामै आँच पुर्‍याउने किसिमबाट अत्यन्त भुट, भ्रम र कपोलकल्पित समाचारहरू प्रकाशित गरी भ्रम सृजना गर्ने परिपाटी छ। "महिला सांसदले जापानमा बाह्र लाखमा युवा बेचिन्" (भ्याली न्यूज, २०५५ कार्तिक १२) समाचार प्रस्तुतिले नेपाली कांग्रेसको तर्फबाट राष्ट्रिय सभाको सांसद दुर्गादेवी भट्टराईको राजनीतिक आचरणलाई धमिल्याउने प्रयास गरेको छ। "विद्यालाई तिरिस्वरी" (प्रकाश साप्ताहिक २०५४ चैत २४) शीर्षकको समाचारमा नेकपा (एमाले) की नेतृ विद्या भण्डारीको छवि धमिल्याउने उद्देश्य राखिएको छ। यस्तो कपोलकल्पित र भ्रामक समाचार छापिएकोमा खण्डन गरिमाग्न २०५४ चैत ३० गते महिलाहरू प्रकाश साप्ताहिकको कार्यालयमा गए, प्रकाशक सम्पादक र महिलाहरू बीच भनाभन भई तनावसमेत सिर्जना भयो। तर लगत्तै भोलिपल्ट २०५४ चैत ३१ गते निस्किएको प्रकाश साप्ताहिकमा "प्रकाश कार्यालयमा आक्रमण" शीर्षकमा अभि नकारात्मक प्रस्तुति गरेर समाचार छापियो। अदालतले प्रकाश साप्ताहिकलाई उक्त घटना सम्बन्धमा दोषी ठहर्‍याई जरिवानाको फैसला गरेबाट महिलाहरूलाई तल्लो दर्जामा झर्ने भुटा समाचार प्रकाशित गर्ने कार्यले उक्त पत्रिकाको स्तरीयता र मर्यादालाई खसालेको अनुभूत आम पाठकहरूले गरेको कुरा स्पष्ट हुन्छ। यस्ता क्रियाकलाप र पूर्वाग्रही चिन्तनले आक्रमण र प्रत्याक्रमणका श्रृंखलाहरूसमेत सिर्जना गरेको देखियो।

साप्ताहिक या दैनिक जुनसुकै पत्रिका पनि कम या बेशी पत्रिकाको मूल्य, मान्यता र व्यवसायिकता भन्दा ज्यादा

राजनीतिक विषयवस्तुबाट अभिप्रेरित भएका देखिन्छन्। महिलाका विषयमा लेखिएका लेख, रचना र प्रसंगहरू नकारात्मक भावना र बर्नबनाउ चिन्तनद्वारा प्रेरित भएका देखिन्छन्। यस्ता पत्रिकाहरूमा विधवा र अविवाहित महिलालाई हप्तामा कति पटक कोसँग यौन सम्पर्क गर्नुहुन्छ भन्ने जस्ता प्रश्नसमेत संवाददाताहरूद्वारा निसर्कोच सोधिने गरिएको छ। जसको आसय नै दूषित रहेको देखिन्छ।

गाईजात्रे पत्रिकाहरू र महिला प्रस्तुति

गाईजात्राको अवसरमा समाजमा विद्यमान विसंगति, दुराचार र विकृतिहरूलाई सुधारन व्यंग्य गर्ने र हँस्सी उडाउने अलिखित छुट्ट नेपाली छापाहरूले वर्षौंदेखि पाउँदै आएका छन्। तर अहिले गाईजात्रे पत्रिकाको मर्म पास्वा लागेर त्यसको स्वरूप र शैलीमा फेरबदल आएको देखिएको छ। गाईजात्राको अवसरमा विभिन्न नयाँ र पुराना नाममा निस्कने सबैखाले पत्रिकाहरूमा मूलतः दुई प्रवृत्ति देखिन्छ- राजनीतिक व्यंग्य र अश्लील यौन वर्णन। यसरी निस्कने पत्रिकाहरूले राजनीतिक अस्थिरता र विसंगतिलाई प्रमुखरूपमा चियोचर्चा गरे तापनि कुनै पनि पत्रिका यौन विषयक चर्चा र अश्लील प्रस्तुति गर्नबाट चुकेका छैनन्। राजनीतिक सामाजिक व्यंग्य गर्ने प्रशस्त सम्भावना हुँदाहुँदै पनि यी पत्रिकाहरू महिलाको प्रसंग आउनेबित्तिकै यौन संकेत र चरित्रमाथि टिप्पणी गर्ने मनोविकृतिले ग्रस्त भएजस्ता देखिन्छन्। यस्ता प्रकाशनहरू स्वासगरी तीन अर्थमा अनुचित र घातक देखिन्छन्। पहिलो कामुक, चरित्रहीन र पुरुषको यौन इच्छा शान्त पार्ने भोग्य वस्तुको रूपमा महिलाको चित्रण, दोस्रो फगत वस्तुमा अनुदित गराई महिलाका अंग/प्रत्यंगमाथि छाडा यौन आक्रमणको संकेत र तेस्रो स्वाभाविक मानवीय यौन आकांक्षा एवं सम्बन्धको उत्तेजक तर सस्तो र घीनलागो प्रस्तुति। मुख्यरूपमा यी पत्रिकाहरूले आम र व्यक्तिगत आक्षेप लगाएर नारीको चरित्रमाथि अनावश्यक पीडा थोपरिरहेका देखिन्छन्। अतः महिला प्रस्तुतिका सन्दर्भमा देखिएका प्रशस्त नकारात्मक पक्षहरूको समग्र विश्लेषण छोटो र साँगुरो अध्ययनबाट मात्र पर्याप्त हुँदैन तर कुनै पनि विषयको प्रस्तुतिले त्यसप्रतिको आकर्षण र विकर्षण भर पर्छ। राम्रै प्रसंगमा उल्लेख गरिएको सामग्रीको प्रस्तुति पनि भट्टा र अश्लील देखियो भने पाठकहरूमा संकोच र त्रास पैदा हुन्छ नै।

पत्रकारितामा महिला सहभागिता

हालको दशकमा छापा पत्रकारितामा संख्यात्मकरूपमा महिला सहभागिता वृद्धि भएको अनुभव गर्न सकिन्छ। महिलाकै सम्पादकत्वमा पनि पत्रिकाहरू निस्किरहेका छन्। जसोधा प्रधान (सम्पादक- संरचना साप्ताहिक), राधा बुढाथोकी (सम्पादक- नयाँमोर्चा साप्ताहिक), अम्बुभवानी कार्की (सम्पादक- जनप्रतिष्ठा साप्ताहिक), घटना र विचार साप्ताहिक (सम्पादक- बबिता बस्नेत), विदुषी (सम्पादक- ज्योति

प्याकुरेल), अस्मिता (सम्पादक- सुसन/अन्जु), नारी मंच (सम्पादक- हरिदेवी रजिजत), रिवाज (सम्पादक- छत्र गुरूङ), नवत्रया (सम्पादक- रमा सिंह), ऋचा (सम्पादक- ज्योति भण्डारी), दीपगंगा उत्सर्ग (सम्पादक- उषा लोहनी) लगायत उपत्यका बाहिर पनि पोखरा, विराटनगर, नेपालगन्ज जस्ता विभिन्न ठाउँहरूमा महिला सम्पादक या महिला समूहको सक्रियतामा पत्रिकाहरू प्रकाशित भइरहेका छन्। सम्पादक जस्तो जिम्मेवार तहमा मात्र नभएर संवाददाता र लेखिकाका रूपमा पनि महिलाहरूको संख्या र सहभागिता अत्यधिकरूपमा बढेको छ। स्वस्तिका भट्टराई (स्वतन्त्र), रमा पराजुली (कान्तिपुर), जानु पाण्डे (हिमालय टाइम्स), विष्णु शर्मा (हिमालय टाइम्स), रम्यता लिम्बू (एशियन एज, संवाददाता), विद्या वज्राचार्य (हिमालय टाइम्स), रुचिला कोइराला (द काठमाडौं पोष्ट), राजश्री क्षेत्री (राईजिङ नेपाल), सरला खड्गी (रासस), निर्मला आचार्य (रासस), उषा श्रेष्ठ (कमनर अंग्रेजी दैनिक), सुधा श्रेष्ठ (कमनर अंग्रेजी दैनिक), हरिकला अधिकारी (गोरखापत्र), डा. संगीता रायमाभी, शुभेच्छा विन्दु (आजको समाचारपत्र), तागा रावल (स्वतन्त्र पत्रकार) लगायतका नामहरू पत्रकारका रूपमा चर्चित भने शोभा गौतम, अमृता बास्कोटा, मञ्जु थापा, बबिता बस्नेत, विन्द्या प्रधान, मुक्ता श्रेष्ठ, सुलोचना मानन्धर, कमला सरूप, उषा शेरचनलगायतका महिला लेखिकाहरू आमसंचार माध्यममा बारम्बार देखापर्दै आएका छन्।

विद्युतीय संचारमा महिला सहभागिता

नेपालमा विद्युतीय संचार माध्यम छोटै अवधिमा नै छापा भन्दा धेरै गुणा लोकप्रिय भइसकेको छ। रेडियो र टेलिभिजन ध्वनि र दृष्य हाम्रो जस्तो शिक्षा र साक्षरताको कमी भएको देशमा अझ बढी प्रभावकारी देखिनु स्वाभाविक पनि हो। यस्तो अवस्थामा यस क्षेत्रमा भएको महिला सहभागितालाई अझ सकारात्मकरूपमा ग्रहण गर्नुपर्ने हुन्छ। महिलाहरूका लागि महिलाहरूद्वारा प्रसारण गरिने कार्यक्रमहरूले महिलाहरूका जीवनमा अत्यन्त गहिरो सम्बन्ध पनि राख्न सक्छ। अतः यस्तो माध्यममा रेडियो नेपाल र टेलिभिजनको स्थापनादेखि कुनै न कुनै रूपमा महिला सहभागिता रहँदै आएको हामी सबैले स्वीकारेका छौं। गीत गाउने, समाचार भन्ने, उद्घोषण गर्ने, कार्यक्रम बनाउने, नीति निर्माण र कार्यान्वयनको क्षेत्रमा हामीले महिला सहभागिताको आवश्यकता पनि ठानेका छौं। रेडियो नेपालमा कार्यरत महिलाहरूमा माया गिरी, इन्दिरा श्रेष्ठ, सूर्यकुमारी पन्त, सरिता भट्ट, साबू गदाल, कोमल ओली, धन लामा, प्रमिला उप्रेती, विनिता चौधरी, जयन्ती राजभण्डारी, श्री प्रधान, बबिता प्रधान, नुफुर भट्टाचार्य, कृष्णा ताम्राकार जस्ता नामहरू छन् भने नेपाल टेलिभिजनमा रमा सिंह, दीपा गौतम, वन्दना गणा, आरती चटौत, सुषमा गौतम, सरिता गुरूङ, अलका चुडाल, अन्ना सुवेदी, रीता थापालगायतका नामहरू सुनिन्छन् र देखिन्छन्। त्यसैगरी भरस्वर-भरस्वर प्रसारण

भइरहेका एफ.एम. हरूमा पनि प्रशस्त महिला सहभागिता देखिन्छ। गंगा गुरूङ, संगीता मरहदुछा, अनु चित्रकारलगायतका महिलाहरू यस क्षेत्रमा कार्यरत छन्। यसरी दिनानुदिन विद्युतीय संचारमा महिला सहभागिता बढ्दो छ। चाहे व्यापारिक, मनोरञ्जनात्मक होसु, छोटो अवधिमा नै विद्युतीय संचार माध्यमप्रतिको सोता र दर्शकको आकर्षण बढे जस्तै यस क्षेत्रमा समावेश भएर आफ्नो प्रतिभा पहिचान गराउन तत्पर महिलाहरूको पनि कमी देखिएको छैन। विद्युतीय संचार माध्यममा महिला सहभागिताको आंकडालाई निम्नलिखितरूपमा उल्लेख गर्न सकिन्छ।

विद्युतीय संचार माध्यमको पनि माथिल्लो र नीति निर्माण तहमा महिला संख्या शून्य या न्यून छ। नेपाल टेलिभिजनकै तथ्यांकअनुसार समाचार वाचक जम्मा २० जनामा १६ जना महिला र ४ जना पुरुष छन् भने उद्घोषणतर्फ ५ जनामा सबै नै महिलाको संख्या देखिन्छ। यो नेपाली महिला समुदायका लागि गर्वको विषय हो। तर यतिमा मात्र सीमित नरहेर महिलाहरू आफै र सम्बन्धित निकायले पनि प्रशारणका अन्य क्रियाकलाप एवं नीति निर्माणको तहमा महिलाको प्रतिनिधित्व गर्नु गराउनु आवश्यक छ। जसबाट लैङ्गिक भेदभावको अन्त्य गर्न सहयोग मिल्नेछ।

फोटो पत्रकारितामा महिला सहभागिता

आमसंचारको कुरा गर्दा फोटो पत्रकारिताको पनि अत्यन्त महत्व देखिँदै आएको छ। नेपालमा फोटो पत्रकारिता विषयमा कुनै स्पष्ट व्यवस्था र पहिचानलाई मान्यता दिन सकिएको छैन तर पनि समय-समयमा प्रकाशक, सम्पादक र फोटो पत्रकारबीच फोटो पत्रकारिता विषयमा छलफल भन्ने भइरहेको पाइन्छ। तर पनि फोटो पत्रकारहरूले जुन स्थान पाउनुपर्ने हो, त्यो भन्ने पाइरहेको देखिँदैन।

फोटो पत्रकारिता आफैमा एउटा जटिल विषय र स्वर्चालु काम भएका कारण पनि यस क्षेत्रमा संलग्न भएर अगाडि बढ्न र पेशागतरूपमा विकास गराउने क्रममा महिलाहरूलाई बढी समस्या भइरहेको छ। यस्तो अप्ठ्यारो परिस्थितिमा पनि अनेकौं सामाजिक लाञ्छना र चुनौतीहरूको सामना गर्दै यस क्षेत्रमा क्रियाशील भएर आउने महिला फोटो पत्रकारहरूमा उषा तिवारी र सत्या सुब्बालाई नै अग्रपंक्तिमा लिन सकिन्छ। फोटो पत्रकारहरूको पेशागत हक हितका लागि भनेर केही संस्थाहरू पनि देखा परेका छन्। यी संघ संस्थाहरूले प्रत्यक्ष या अप्रत्यक्ष ढंगले पेशागत हकहित र फोटो पत्रकारितासम्बन्धी तालिम, अध्ययन, महिला फोटो पत्रकारहरूलाई प्रोत्साहन दिने जस्ता कामहरूमा अग्रसरता देखाउनुपर्ने आवश्यकता छ।

पत्रिकामा फोटो छापिनु आफैमा अर्थपूर्ण समाचार पनि हो। त्यसैले पनि फोटो पत्रकारिताको महत्व ज्यादा छ। यस क्षेत्रलाई व्यावसायिक बनाउन चाहने महिलाहरूका लागि तालिम, अध्ययन र उनीहरूको पारिश्रमिकको व्यवस्था गरिएको खण्डमा

महिला सहभागिता र गुणस्तर दुवैमा वृद्धि हुन सक्छ।

समग्रमा संचारमा महिलाहरूको सहभागिता कस्तो छ भन्ने यथार्थको पुष्टि गर्न माथिको तालिकालाई पनि अध्ययन गर्न सक्छौं।

संचारका सबै क्षेत्रमा महिला सहभागिता अत्यन्त न्यून र नगन्य छुँदैछ, त्यसमा पनि अधिकृत दोस्रो श्रेणी (आठौं तह) सम्म त शून्य नै रहेको अवस्था छ। त्यसभन्दा तल्लो श्रेणीहरूमा मात्र महिला सहभागिता देखिन्छ।

महिला सहभागिता रहँदैमा लैङ्गिक दृष्टिकोणमा परिवर्तन आउँछ या आउँदैन ? यो सवालको जवाफ सहभागिताले भन्दा ज्यादा विचार, दृष्टिकोण र उद्देश्यले दिन सक्छ। हामीले देखेका छौं, पत्रकारितामा पुरुष बाहुल्यता नै छ तर जहाँ महिलाहरू नै कार्यक्रम निर्माता र सम्पादक, उपसम्पादक रहेका छन्, त्यहाँ पनि महिलाप्रतिको स्पष्ट दृष्टिकोण नभएको कुराको पुष्टि राजधानीबाटै निस्कने महिला सम्पादक भएका पत्रिकाहरूले गरेका छन्। यसको अर्थ सम्पादक महिलामाथिको आक्षेप हैन तर सम्पादक भएर पनि सम्पादकको भूमिका र अधिकारमाथि पुरुष हस्तक्षेप र अधिनायकत्व नै हो भन्ने यथार्थलाई चाहिँ स्वीकार्ने पर्छ। अतः संचारले महिलालाई तल देखाउने र तिनलाई पात्रको रूपमा मात्र प्रस्तुत गर्ने स्थितिलाई परिवर्तन गर्दै यस क्षेत्रका तलदेखि माथिसम्मका सबै तहमा महिला सहभागितामा वृद्धि र विस्तार गर्नुपर्ने आवश्यकता छ। यसको तात्पर्य महिला सोच र महिला दृष्टिकोणबाट विश्लेषण गर्न र त्यसैअनुरूप चल्न सक्ने महिला सहभागिताको आवश्यकता छ, न कि मात्र महिलाको।

लैङ्गिक आधारमा गरिने भेदभाव

पत्रकारिता एउटा जनचासोको विषय भएकाले यसले आम राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय महत्वका सवालहरूबारे चर्चा, परिचर्चा गर्दै सूचना र सन्देश प्रवाह गर्दछ। तर महिलाको पक्षमा लैङ्गिक समानताको आधारमा संचार माध्यमको विकास गर्ने कुनै राष्ट्रिय योजना बनिसकेको छैन। आठौं पञ्चवर्षीय योजनामा महिलालाई विकासमा सहभागी बनाउन शिक्षा, स्वास्थ्य, वन, कानून, कृषि आदि क्षेत्रमा महिला सहभागिता बढाउने नीति लिए पनि महिला र संचारको पक्षमा मौनधारण गरेको देखिन्छ। जबकि आठौं पञ्चवर्षीय योजनामा श्री ५ को सरकारले छुट्टै र ठोस संचार नीतिहरू बनाएको थियो। कतिपय सरकारी नीति नियमहरू संचार माध्यममा बढिरहेको अश्लीलता, हिंसा रोक्नका लागि निर्माण भएका छन्। जस्तै श्री ५ को सरकारको राष्ट्रिय संचार नीतिलगायत छापाखाना तथा प्रकाशन ऐन, राष्ट्रिय प्रशारण नियमावली आदिमा अश्लील, उत्तेजनात्मक, विकृति फैलाउने प्रकाशन, मुनाफा कमाउन समाजका कुनै वर्गलाई आघात पार्ने सामग्री प्रकाशित गर्ने, पत्रपत्रिकाको प्रकाशन, आयात बिक्री-वितरणमा रोक लगाउने नीति छ तर यो व्यवहारमा लागू भएको देखिँदैन। संचारसँग सम्बन्धित विभिन्न संघसंस्था, जस्तै- प्रेस काउन्सिल, संचार समिति, सूचना विभाग

५. मार्गिका ५. ५

तानिका नं. १

[illegible]

कलाकृतियों, पत्रपत्रिका, पुस्तक आदि पद्धति ।
महिलाओं वैकल्पिक सुधारोंकी योजना गरीब वर्गोंय जागरण
रे समाजमा महिलाओंकी सहरी स्थान, छवि तथा प्रतिष्ठानोंई प्राप्त
गर्नाईर परतलकटई महिलाओंका छत्र । मुँल प्रवाह जाहिर रहैका
वैकल्पिक माध्यम तथा सुचारु संनध्द अन्य गतिविधिष २
महिलाओंका मुँल आर्थिक उत्पन्नक गरी प्रयत्नकी शान्ती विगत वर्षमा प्रशान्तावस्थाकप्रथम

१. सवालार्हे उठाउछ २. मल्लिनाथो विवास, समाना ३
 ३. सवालार्हे उठाउछ ४. यन्त्रा वैकल्पिक माध्यमद्वारेमा
 ५. गीत, नृत्य, नादप्रयोग, कथावाचन, धर्मप्रयोग विप्र

निम्नलिखित तालिका में प्रत्येक संख्या के लिए एक स्तंभ है।

निकाय		समाप्ति तिथि		समाप्ति तिथि		समाप्ति तिथि	
वर्ष	मास	वर्ष	मास	वर्ष	मास	वर्ष	मास
१९८०	१२	१९८०	१२	१९८०	१२	१९८०	१२
१९८१	१२	१९८१	१२	१९८१	१२	१९८१	१२
१९८२	१२	१९८२	१२	१९८२	१२	१९८२	१२
१९८३	१२	१९८३	१२	१९८३	१२	१९८३	१२
१९८४	१२	१९८४	१२	१९८४	१२	१९८४	१२
१९८५	१२	१९८५	१२	१९८५	१२	१९८५	१२
१९८६	१२	१९८६	१२	१९८६	१२	१९८६	१२
१९८७	१२	१९८७	१२	१९८७	१२	१९८७	१२
१९८८	१२	१९८८	१२	१९८८	१२	१९८८	१२
१९८९	१२	१९८९	१२	१९८९	१२	१९८९	१२
१९९०	१२	१९९०	१२	१९९०	१२	१९९०	१२

संवादमा महिला सहभागिता : प्रतिबलको आधारमा १९९७

006	୯୦୬	୩୦୬	006	୬୦୬	୯୦୬	006	୯୦୬	୨୦୬	006	୯୦୬	୩୦୬	୨୦୬
୯୯	୨୯	୯	୨୨	୩୨	୯	୩୦୬	୯୦୬	୩	୯୦୬	୯୯	୯୯	୨୯
୩୯	୩୯	୯	୦	୦	୦	୦	୦	୦	୩୯	୦୯	୩	୩
୩	୩	୯	୨୩	୩୩	୯	୩୩	୯୩	୩	୦୬	୦୨	୦୯	୩
୩	୩	୦	୨	୨	୦	୦୯	୦୯	୦	୩୯	୦୯	୩	୩
୯	୯	୦	୦	୦	୦	୦୯	୦୯	୦	୯୯	୯୯	୦	୨
୦	୦	୦	୦	୦	୦	୦୯	୦	୦୯	୩	୩	୦	୩
୯	୯	୦	୯	୯	୦	୦	୦	୦	୩	୩	୦	୦୯
୦	୦	୦	୯	୯	୦	୯	୯	୦	୩	୩	୦	୯୯
୯	୯	୦	୦	୦	୦	୦	୦	୦	୯	୯	୦	୯୯
୩୩୩	୩	୩	୩୩୩	୩	୩	୩୩୩	୩	୩	୩୩୩	୩	୩	୩୩
୩୩୩୩୩୩୩୩			୩୩୩୩୩୩୩୩୩୩			୩୩୩୩୩୩୩୩			୩୩୩୩୩୩୩୩୩୩୩୩୩୩୩୩			

निजी संस्थानोंमा महिलाको सहभागिता
तात्काल न. ३

बनाउन सक्नु र महिलाको सकारात्मक छवि अगाडि बढ्न सकोस्।

आमसंचारमा महिला र आचारसंहिता

नेपाली पत्रकारिता क्षेत्रबाट विभिन्न समयमा महिलाहरू उत्पीडित हुनुपर्ने यथार्थलाई जो कसैले इन्कार गर्न सक्दैन। महिलाहरूको छवि र अस्मितामा नै आँच आउने किसिमका समाचारहरू प्रशरण हुने कार्य छँदैछ। तर वास्तवमा स्वच्छ पत्रकारिता कस्तो हुनुपर्छ भन्ने सवालमा प्रेस काउन्सिलद्वारा पत्रकार आचारसंहिता २०४९ जारी गरिएको छ।

पत्रकार आचारसंहिताले स्पष्ट र मर्यादित वाटा निर्देशित गर्दागर्दै पनि नेपाली पत्रकारिताले अमर्यादित खेल र राजनीति गर्न भने चुकेको छैन। “कुनै पनि व्यक्ति वा परिवारको चरित्र हत्या हुने, गोपनीयताको हक हनन हुने, निजी जीवनमा दखल हुने स्वभावका कपोलकल्पित समाचार वा टिप्पणीलाई आफ्नो प्रकाशनमा स्थान दिनुहुँदैन” भन्ने निर्देशित संहिता हुँदाहुँदै पनि हालको पत्रकारिताले अत्याधिकरूपमा यस बुँदालाई उल्लंघन गरेको देखिन्छ। महिलाहरूमाथि केन्द्रित रहेर मानसिकरूपमा हतास गराउने र सामाजिक प्रतिष्ठामा नै आँच आउने उद्देश्यले विशुद्ध राजनीतिक र व्यक्तिगत आग्रह पूर्वाग्रहका आधारमा समाचारहरू छापे गरेको पनि देखिन्छ।

भ्रामक र कपोलकल्पित समाचारहरू छापेका लागि पत्रकार/सम्पादकहरूले “पत्रकारले खासगरी समाचारको गोप्य स्रोत खोल्नुहुँदैन” भन्ने आचारसंहिताको बुँदालाई दुरुपयोग गरेको या हतियार बनाएको देखिन्छ। राजधानी र मोफसलबाट पत्रिकाहरूले पनि बेला बेलामा राष्ट्रिय व्यक्तित्व बनिस्केका महिला नेतृहरू सहानु प्रधान, शैलजा आचार्य, विद्या भण्डारी, मीना पाण्डे आदि-आदिका नाममा भ्रामक समाचारहरू प्रकाशित गरी मानसिक र सामाजिक पीडा दिने काम गर्दै आएका छन्। तर बेलाबेलामा यस्ता भुटा र निराधार समाचारको स्रोत के हो ? र, किन यस्ता समाचारहरू छापिन्छन् भन्ने प्रश्न गर्दा यही सवाल दोहोरिन्छ- “समाचारको गोप्य स्रोत खोल्न मिल्दैन, तपाईंहरू मुद्दा चलाउनुहोस्।” यसरी पत्रकार र सम्पादकहरूले नारी अस्मितामाथि नै धावा बोल्दै धम्कीको भाषा प्रयोग गर्नसमेत नचुकेको यथार्थ बारम्बार दोहोरिँदै आएको छ।

“अश्लील, अशुष्ट एवं अमर्यादित भाषा र सामग्रीलाई आफ्नो प्रकाशनमा स्थान दिनुहुँदैन। अपराध र बलात्कारसम्बन्धी समाचार दिँदा पनि उत्तेजना र विकृतिले स्थान नपाओस् तथा अन्यायमा परेको पक्षमाथि थप पीडा थप्ने कार्य हुन नपाओस् भन्नेतर्फ सतर्क रहनुपर्छ” भन्ने बुँदालाई पनि यस क्षेत्रले ख्याल गरेको पाइँदैन। अझ भनौं, प्रायः सबै पत्रपत्रिका विक्री गर्ने माध्यम नै अश्लील र उत्तेजक समाचारहरू बनेका छन्। पत्रपत्रिकामा आउने महिला तथा बालबालिकासम्बन्धी अधिकांश समाचारहरू विभिन्न अपराध तथा बलात्कार अनि बेश्यावृत्तिसम्बन्धी नै हुन्छन्। त्यस्ता समाचारहरूमा पीडक पक्षभन्दा पनि पीडित पक्षलाई ज्यादा

महत्व दिइएको हुन्छ। जसमा एउटी महिलालाई बेश्या बन्न बाध्य गराउने परिवार, समाज र त्यो महिलासँग बेश्यागमन गर्न जाने पुरुषहरूलाई समाचारले कहिल्यै समेट्दैन तर बेश्या बन्न विवश महिलालाई समाज र पत्रकारिताले अझ पीडित गराएको छ। त्यस्तै एउटा बलात्कार गर्ने पुरुषको भन्दा ज्यादा बलात्कृत महिला र बालिकाको नालीबेलीले समाचारमा स्थान पाएको हुन्छ। एक पटक विवशता र परिवन्दको शिकार भएर एक जनाबाट शारीरिकरूपमा बलात्कृत भएकी बालिका या महिलाले पत्रपत्रिकाका माध्यमबाट त्यही घटनालाई लिएर जीवनभर मानसिक तनाव र उत्पीडनको शिकार हुनु परिरहेको विडम्बना नेपाली आमसंचारमा विद्यमान तीतो यथार्थता हो।

आमसंचारमा महिलालाई हेरिने दृष्टिकोण र मानव अधिकार

संचारमा महिलासम्बन्धी प्रस्तुतिले आमजनमानसमा अत्यन्त ठूलो र गहिरो प्रभाव पार्न सक्छ। यो एउटा सूचना प्रवाह मात्र नभएर नीति निर्णयका अनेकौं क्षेत्रहरूमा दबाव सृजना गराउने हतियार पनि हो। महिलाका लागि संचारको महत्व केमा र किन छ भन्ने प्रश्नमा गम्भीर हुने हो भने अझ हामी प्रष्ट हुन सक्छौं। संचारले महिला विषयलाई महत्व दिएमा देशको सामाजिक र राजनीतिक परिवेश पहिल्याउन मद्दत गर्दछ, महिलाका लागि महत्वपूर्ण विषयमा ध्यान केन्द्रित गर्छ र यसले महिलाको आवाज र दृष्टिकोणलाई प्रस्तुत गर्छ। संचार क्षेत्र जिम्मेवार निकाय एवं राज्यको चौथो अंग भएको हिसावले विकास, मानव अधिकार, महिला अधिकार र समाजमा महिलाको स्थानबारे सर्वसाधारणमा ज्ञान प्रवाह गर्न प्रेरित हुनुपर्छ।

तर हाम्रो संचार माध्यममा महिला सवाललाई अहिलेसम्म त्यसरी महत्व दिइएको छैन। समाचार सम्प्रेषण र प्रशरणकै सन्दर्भमा पनि मानव अधिकारको दृष्टिले हेरिएको देखिँदैन। समाचार छापिनुको अर्थ केवल सूचना प्रवाहमा मात्र सीमित रहेको छ भने कतिपय अवस्थामा त सूचनालाई पनि ढाकछोप गर्ने, लुकाउने र बझ्याउने गरेको देखिएको छ। “महिलाविरुद्धका हिंसा” भन्ने शीर्षकमा संचारिका समूहले गरेको अध्ययनलाई हेर्ने हो भने यससम्बन्धी भूमिका बुझ्न र आंकलन गर्न सहज हुन्छ। सन् १९९८ को जनवरी महिनाभरि प्रकाशित समाचारहरूलाई आधार बनाई गरिएको उक्त अध्ययनमा प्रहरीको आफन्तले बलात्कार गरेको, बलात्कारी छुटाइएको, महिलालाई कुटपिट गर्दै बलात्कार गरिएको, सैनिकद्वारा बलात्कार गरिएको, आफ्नै छोरी, बहिनी र श्रीमतीलाई बेचेको, बलात्कार गर्न नदिएकामा सैनिकद्वारा महिलाको हत्या गरिएको, आफूले खाएको रक्सीको पैसा तिर्न नसकेपछि साहनीलाई नै जबरजस्ती गर्न खोजेको, धामीले एउटी महिलासँग बदला लिने क्रममा मन्त्र लगाई मारेको, साथमा एक वर्षकी छोरीसमेत रहेकी एक महिलालाई लोग्नेले परपुरुषसँग लागेको आरोप लगाई हत्या गरेको, दुई छोरा एक छोरीकी आमा

तथा ८ महिनाकी गर्भवती श्रीमतीलाई दुई टुक्रा पारी लोम्नेले काटेको, १६ वर्षको व्यक्तिले ९ वर्षीया बालिकालाई बलात्कार गरेको, बुहारीलाई आगो लगाएको आदि समाचारहरू उल्लेख छन्। यसलगायत “नेताहरू बस्ने होटलमा बेश्यावृत्ति”, “राजधानीमा बेश्याको बिगबिगी”, “तरुण दलमा तरुनी काण्ड”, “वीरगन्जमा कंटीहरूको फोन आतंक”, “साहूजी रूपाको ब्लु फिल्म छ?” जस्ता शीर्षकहरूमा विविध समाचारहरू प्रकाशित भएका छन्। यसका अलावा महिलाहरूलाई आधार बनाएर व्यंग्य लेखहरू लेख्ने, उनीहरूलाई होच्याउने कामहरू पनि केही पत्रपत्रिकाहरूले गरेका छन् र बेश्यावृत्तिमा संलग्न महिलाहरूको फोटो पनि आँखा जति छोपेर प्रकाशित गरिएको छ।

प्रस्तुत प्रतिवेदनलाई आधार मानेर विश्लेषण गर्दा के पनि थाहा हुन आउँछ भने मानव अधिकार हननका घटनाहरू, अफ समाचारमा आउने हिंसा र अपराधसम्बन्धी घटना भन्नेबित्तिकै शारीरिक हिंसा नै बुझिन्छ। तर अहिलेको विश्वमा महिलामाथि हुने शारीरिक भन्दा मानसिक हिंसा ज्यादा चर्को र सम्बेदनशील भएको छ। एउटी महिलालाई रक्सी खाएको लोम्नेले बन्चराले हान्यो भने उसको मृत्यु हुन्छ र त्यो समाचार बन्छ तर एउटी सक्षम, स्वाभिमानी र राजनीतिक, सामाजिक व्यक्तित्व निर्माण गर्दै गरीकी र गरिसकेकी महिलालाई कसैले “बेश्या” या यस्तै कुनै नराम्रो अर्थ दिने संकेत गर्‍यो भने त्यो महिलाले बाँचेर पनि मृत्यु भन्दा चर्को पीडा बेहोर्नुपरेको हुन्छ। उसको मानसिकता र भावनामा त्यो शब्द र अर्थले बन्चरोले भन्दा ज्यादा प्रहार गरेको हुन्छ। यसरी महिलाहरूमा हुने मानसिक र शारीरिक हिंसाहरूलाई मानव अधिकार हननका रूपमा सहजै बुझिन्छ तर त्यो सवालमा आमसंचार अफ पनि आवश्यकताअनुरूप सम्बेदनशील बन्न सकेको छैन।

दाइजो र सम्पत्तिका कारणले कैयौं महिलाहरूको हत्या भएको छ। बोक्सीको आरोपमा कैयौं महिला समाजबाट बहिस्कृत भएका छन् भने कैयौंको हत्यासमेत भएको छ। तर यी घटनाहरू केवल समाचारमा सीमित रहेका छन्। समाजको जिम्मेवार निकायले त्यस्ता हिंसा नियन्त्रण गर्ने तथा अपराधीहरूलाई कारवाही गराउने सन्दर्भमा उचित पहलकदमी गर्न नसकेको अनुभव हुन्छ।

यस्ता घटना र हिंसाहरूको नियन्त्रण गर्ने सवालमा महिला संचारकर्मीहरूको अत्याधिक सक्रियताको आवश्यकता हुन्छ। उदाहरणार्थ, ब्रिटिस गार्डियनकी म्यागी औकेन जस्ता महिला पत्रकारहरू बोस्निया हर्जगोभिना जस्ता युद्ध क्षेत्रमा गएपछि मात्र महिला र कंटाकंटीका बलात्कारका डरलाग्दा घटनाहरू उदागिए। धेरै देशमा महिला पत्रकारहरू र सम्पादकहरूकै कारण संचारमा यौनप्रधान विज्ञापन र महिला विरोधी स्त्री चित्रण रोकिएका उदाहरण पनि छन्। (आम संचार माध्यममा महिलाहरू- प्रवृत्ति र अवसर विश्व सूचना तथा संचार प्रणालीका नयाँ आयामहरू, पृष्ठ ३५, २०५३)

नेपालकै परिप्रेक्ष्यमा पनि माओवादी जनयुद्ध र सरकारी दमनका सन्दर्भमा धेरै छापाहरूमा धेरै कुराहरू आए। कसैले

माओवादी जनआन्दोलनलाई महत्व दिए भने कसैले सरकारी कदमलाई महत्व दिए तर त्यस आन्दोलन र दमनका कारणबाट ती इलाका र क्षेत्रहरूमा महिलाहरूमाथि कस्तो प्रभाव पारिरहेको छ। देशको राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय चासोको विषय भएर पनि त्यहाँका महिला तथा बालबालिका सन्दर्भमा यथार्थ र तथ्यको खोजबिन गरेर उनीहरूको मानव अधिकार उल्लंघनको सवाललाई आमसंचार माध्यमले उजागर गर्न सकेन। त्यसको अध्ययन गर्ने सन्दर्भमा संचारिका समूहकै एउटा टोली विभिन्न माओवादी इलाकाहरूमा पुग्यो, घटना र परिस्थितिको जानकारी लियो र त्यससँग सम्बन्धित विभिन्न सवालहरूलाई उठाउँदै महिलाहरूका सन्दर्भमा समाचार र लेखहरू छापन र प्रशारण गराउन सफल भयो।

आमसंचारको भेदभावबाट महिलामा परेको प्रभाव

विभिन्न वैचारिक आस्था बाँकेर जन्मिएका पत्रपत्रिकाहरूबाट पनि राजनीतिक आग्रहकै कारण चारित्रिक लाञ्छना लगाउनेदेखि महिलाहरूलाई आफ्नो जिम्मेवार तहमा हतोत्साही बनाउनेसम्मका कामहरू भइरहेका छन्। पीडित महिलाहरूको नाम र तस्वीरहरू छापिएपछि घर परिवार र समाजले नै नकारात्मक दृष्टिकोण राख्ने, पदीय ओहदामा रहेका महिलाहरूप्रति अविश्वास र नकारात्मक धारणा पैदा हुने, प्रतिशोधको भावना बढ्ने जस्ता खराब कुराहरू देखिएका छन्। अहिले विश्वमा नै महिलासम्बन्धी हिंसाका अत्याधिक वृद्धि हुनुको एउटा कारण संचारमा आएको विकृति पनि हो। हरहमेशा हाम्रा संचार माध्यमहरूले महिलाहरूलाई नकारात्मक र कमजोर पात्रको रूपमा चित्रित गर्ने परिपाटी छ। महिलामाथि भएका हिंसा, अत्याचार र नकारात्मक कुराहरू संचारमा आउँछन् तर त्यसको विरुद्धमा लिइएको कदमलाई भने संचारले खासै महत्व दिएको पाइँदैन। जसले गर्दा समाजमा महिलाहरूमाथि सधैं अन्याय र अत्याचार मात्र भइरहन्छ, महिलाहरू शोषित र पीडित मात्र भइरहन्छन् भन्ने सन्देश पुग्छ तर महिलाहरू पनि अत्याचारको विरुद्धमा जुट्दैनन्, अन्याय र हिंसाको विरोधमा दबाव सृजना गर्दैनन् र अपराधीलाई सजाय दिलाउँदैनन् भन्ने सन्देश ओभेलमा परिरहेको हुन्छ।

हाम्रा विद्युतीय संचार माध्यमहरू (रेडियो, टेलिभिजन) वाट प्रशारण हुने धेरै कार्यक्रमहरूले महिला वर्गमाथि नकारात्मक प्रभाव नै पारिरहेका छन्। दैनिक प्रशारण हुने विज्ञापन, गीत, नाटक, कथा, चलचित्र आदिले पनि महिला वर्गलाई असहाय र निकम्माकै रूपमा प्रस्तुत गर्ने गरेका छन्। एउटी सीतेनी आमाले सौताका छोराछोरीलाई सताएको, सासूले बुहारीलाई सताएको, बुहारीले सासू ससुरालाई मुख छाडेको, लोम्नेले स्वास्नी कुटेको, पढे/लेखेकी श्रीमतीले श्रीमानलाई शोषण गरेको, दबाएको जस्ता कथाहरू समावेश गरेर निर्माण हुने गर्छन्- धेरै कार्यक्रमहरू।

महिला अधिकार मानव अधिकार, पैंत्रिक सम्पत्तिमा समान

अधिकार भन्ने नारा जाडोडले आगाडि आइरहेको समयमा छोरा र छोरी समान हुन्, दुवै उसै नागरिक भएकाले दुवैले जन्मसिद्ध अधिकारको उपयोग गर्न पाउनु प्राकृतिक न्याय हो र समाज विपरीत कुरा हैन भन्ने मान्यतालाई दैलो-दैलोमा पुऱ्याउने बेलामा उदाहरणको रूपमा भन्नु पर्दा नेपाल टेलिभिजनबाट प्रसारण हुने “हिजो-आजका कुरा” भन्ने कार्यक्रममा छोरीलाई सम्पति दिँदा घर भाँडन्छ, परिवार भाँडन्छ, माइती हुँदैन, दाजुभाइ हुँदैन भन्ने किसिमका अफवाहहरू फिजाउँदै कार्यक्रम प्रसारण गरिने गरिएको छ। जसले एकै पटक हजारौं दर्शकहरूका माझमा महिला अधिकार विरोधी सन्देश पुऱ्याउन सफल भएको देखिएको छ। तर यस किसिमका सन्देश प्रवाह गर्न दिने या नदिने भन्नेप्रति जिम्मेवार निकायको ध्यानाकर्षण हुनैपर्छ। यदि कोही कार्यक्रम निर्माताका मनमा त्यो बेटीक लाग्यो भने उसले ठीकलाई पनि बेटीक भनेर सूचना प्रवाह गर्न पाउने कि नपाउने ? विभिन्न समयमा प्रसारित कार्यक्रमहरूबाट महिलाहरूका जनजीवनमा नकारात्मक प्रभाव परिरहेको भए पनि आजभोलि रेडियो र टेलिभिजनका कतिपय विज्ञापन र गीतले सकारात्मक प्रभाव दिन पनि सफल भएका छन्। जस्तै टेलिभिजनबाट आउने एउटा विज्ञापनमा “ए ... ल ल छोरीले फाँहर गरिछ” भन्दै बाबुले नै छोरीलाई लगेर दिसा धुँदै गरेको छ, त्यहाँ दिसा धुन आमा नै चाहिन्छ भन्ने देखाइएको छैन। यस्तो विज्ञापनले पनि हाम्रो समाजका सकारात्मक प्रभाव पार्दछ। त्यस्तै हरिवंश आचार्यको “बराबर.... बराबर ..” भन्ने गीतले पनि महिला पुरुष समानता अथवा समविकासको भावनालाई समेटेको पाइन्छ।

निष्कर्ष

पत्रकारितामा महिलाको अवस्थाबारे विविध कोणबाट अध्ययन र विश्लेषण गर्दा के स्पष्ट भएको छ भने संचारबाट पनि महिलामाथि हिंसा भइरहेको छ। उनीहरूलाई प्रताडित गराउन यो क्षेत्र पनि कम्मर कसेर लागिपरेको छ। यो यथार्थलाई नै स्वीकारर हाल विभिन्न क्षेत्रबाट महिला र संचार भन्ने विषयमा महत्वका साथ धेरै कार्यक्रमहरू पनि संचालन भइरहेका छन्। वेइजिडमा सम्पन्न चौथो विश्व महिला सम्मेलनका सरोकारका बाइ वटा बुँदाहरूमध्ये महिला र संचार भन्ने सवालसमेत समेटिएको छ। संचारका माध्यमहरू तथा संचारका नयाँ प्रविधिहरूमा अभिव्यक्त गर्न तथा निर्णय गर्नका लागि महिलाहरूको सहभागिता र पहुँचमा वृद्धि गर्नुपर्ने, सूचना प्रवाह गर्ने तथा विचार आदान-प्रदान गर्ने माध्यमको रूपमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा समेत महिलाहरूका विद्युतीय तथा नयाँ प्रविधिहरूलगायत संचारका माध्यमहरूको सम्पर्क र सम्बन्धहरूलाई प्रोत्साहन र मान्यता प्रदान, एवं संचार माध्यमका विविध क्षेत्रमा क्रियाशील सबै महिला समूहहरूलाई त्यस लक्ष्यमा केन्द्रित गराई संचार प्रणालीलाई सहयोग प्रदान गर्ने र संचार माध्यमहरूमा महिलाको सन्तुलित र चलिआएको भन्दा बेलै छवि प्रस्तुति र प्रवर्द्धन गर्ने जस्ता कुरा वेइजिड सम्मेलनले अधि सारेको छ।

यी पक्षहरूलाई सरकारी पक्षबाट कार्यान्वयन गराउन ठोस कार्यक्रमहरू र पहलकदमी हुन आवश्यक छ। संचार क्षेत्रमा कार्यरत संचारकर्मीलगायत संचारमा संलग्न सम्पूर्ण नीति निर्माताहरूमा पनि लैंगिक सम्वेदनशीलता र महिला मुक्तिप्रतिको सकारात्मक धारणा हुन आवश्यक छ। महिलाहरू विकासको अंग भएकाले संचारमा तिनको सकारात्मक प्रस्तुति महत्वपूर्ण हुन आउँछ। यो विषयलाई राज्य पक्षले गम्भीरतापूर्वक लिनु सुधारको एउटा कदम हो।

त्यसैगरी महिलाहरूलाई विज्ञापनको साधन बनाएर, महिलाहरूको शारीरिक र मानसिक शोषण गरेर सूचना प्रवाह गराउने र फोटोहरू छपाउने प्रवृत्तिको पनि अन्त्य हुनुपर्छ। आधाभन्दा बढीको संख्यामा रहेका महिलाको शरीर उपयोग गरेर विज्ञापन गरिँदा पुरुषका लागि आकर्षित होला, तर महिलाका लागि कुनै आकर्षणको विषय हुन सक्दैन, तसर्थ यस्तो महिलासँग असम्बन्धित र अनावश्यक विषयमा उनीहरूलाई प्रयोग गर्ने शैलीमा विज्ञापनदाता र सम्बन्धित सरकारी निकाय दुवैबाट परिवर्तन ल्याइनु आवश्यक छ।

महिला हक, हित र अस्मिताको लागि लडिरहेका समूहहरूले पनि त्यस्ता (महिलालाई कमजोर र वस्तुको रूपमा प्रदर्शन गरिएका) विज्ञापनहरूका विरुद्ध आवाज उठाउने र रोक लगाउने कार्यमा पहल गर्नुपर्दछ। जबसम्म राज्यपक्ष र महिला समर्थक समूहहरू, मानव अधिकार संस्था र मानव अधिकारकर्मीहरू यस समस्याप्रति सम्वेदनशील हुन सक्दैनन्, तबसम्म यस्ता विज्ञापन र समाचारहरूमा नारी देह र मर्यादाको लगाना दुरुपयोग र अवमूल्यन भइरहनेछ। यसलाई नियन्त्रण गर्न/गराउन “प्रेस काउन्सिलद्वारा जारी गरिएको आचारसंहिता २०४९” लाई पनि कडाइका साथ लागू गराउन सूचना तथा संचार मन्त्रालयको सेन्सर बोर्डले अहम् भूमिका खेल्नुपर्ने हुन्छ।

पत्रकारिता र लेखन जस्तो क्षेत्रमा अत्याधिक महिला सहभागिता र स्पष्ट दृष्टिकोणको विकास हुनुपर्छ। धेरैभन्दा धेरै महिलाहरू संचारका नीति निर्णयका तहमा पुगुनुका साथै लैंगिक अवधारणालाई ध्यानमा राखेर समाचार, लेख, कथा, कविता र अन्य कार्यक्रमहरू निर्माण र प्रसारण गर्न गराउन प्रयत्न गर्नु आवश्यक देखिन्छ। आमसंचारले महिलाहरूको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक पाटोहरूलाई विश्लेषण गर्दै सुधार र परिवर्तनका लागि महत्व दिनु नै प्रमुख कार्य हुन आउँछ। जसका लागि आमसंचारका क्षेत्रमा कार्यरत महिलाहरूलाई प्रोत्साहन दिँदै राज्यपक्षबाट आवश्यक शिक्षा, ज्ञान, शीप र तालिमहरूको व्यवस्था गराउँदै पेशागत ग्यारेण्टी र सामाजिक सुरक्षाको ग्यारेण्टी जरूरी छ। यदि त्यसो गर्नसकेमा “खुकुरीको चोट अचानोलाई नै थाहा हुन्छ” भनेभैं महिलाहरूले भोगेका र अनुभूत गरेका अन्तरकथा र वास्तविकताहरू संचारमा आउनेछन् र महिला अधिकार र लैंगिक समानताका आवाजहरू सशक्तरूपमा बुल्न हुन सक्नेछन्। यसका लागि महिला पत्रकारमात्र होइन, महिलाको पीडा र सम्वेदनशीलतालाई सम्मान गर्न सक्ने पत्रकारको वृद्धि गर्ने वातावरणको सिर्जना गरिनु जरूरी छ। ■

नेपालमा बाल अधिकार

बालबालिकाहरूको मानव अधिकार नै संक्षेपमा बाल अधिकार हो। बालबालिकाहरूले जन्म, नाम, नागरिकता, गण्डित्यताका साथै स्वस्थ, सक्षम, दीर्घजीवनका निमित्त बाल्यकालमा आवश्यक स्याहार संहार, पौष्टिक आहार, अनुपेक्षा, माया, ममता, शिक्षा दीक्षा, स्वास्थ्य सम्मान, स्वतन्त्रता, स्वाधीनता, सुसूचनाका साथ निर्बाधरूपमा जीउन र हुर्कन पाउने बालकको अधिकार नै बाल अधिकार हो।

बालबालिकाहरूलाई यी अधिकारहरू उपलब्ध गराउनु मानापिता, अभिभावक तथा सरकारको दायित्व हो। बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि १९८९ अनुसार कानूनद्वारा वयस्कताको उमेर अन्यथा व्यवस्था गरिएकोमा बाहेक सामान्यत १८ वर्षलाई वयस्कताको उमेर मानिएको छ। यसरी प्रस्तुत महासन्धिअनुसार १८ वर्ष उमेर नपुगेकाहरू र नेपालको प्रचलित ऐनअनुसार १६ वर्ष उमेर नपुगेसम्मकाहरूलाई बालक-बालिका मानिएको छ।

बाल अधिकार बालक र बालिका दुवैलाई विना भेदभाव समानरूपमा उपलब्ध गराउन महासन्धिले स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ। बावुआमा वा अन्य जिम्मेवार मानिसहरूले बालबालिकाको हितमा काम गरेनन्, उनीहरूको अधिकार उपलब्ध गराएनन् भने सरकारले त्यस्ता बालबालिकाको हित अधिकारको संरक्षण गर्नुपर्ने दायित्वको पनि महासन्धिमा स्पष्ट उल्लेख गरिएको छ।

यस महासन्धिको भावनाअनुरूप नेपालको “बालबालिकासम्बन्धी ऐन २०४८” ले बालबालिकाको उच्चतम हितको संरक्षणका निमित्त तिनीहरूका उल्लेखित सम्पूर्ण अधिकारहरू व्यवहारमा कार्यान्वयन गर्न/गराउनका लागि आवश्यक कानूनी प्रावधानहरूको व्यवस्था गरेको छ।

नेपालमा बाल अधिकार : केही ऐतिहासिक सन्दर्भ

नेपालको विगतको संस्कृति र परम्परा बालहितअनुकूल रहेको पाइँदैन। महिला र बालबालिकाहरू उपेक्षित र प्रताडित नै रहँदै आएको नेपाली परम्परामा बालबालिकाका हितका निमित्त छुट्टै कानूनी व्यवस्था रहेको पाइँदैन। धर्मशास्त्र तथा नीतिशास्त्रमा उल्लेख गरिएका आधारमा नाबालक वा बालकसम्बन्धी धारणा विकसित गरी तिनीहरूलाई अपराधको दण्ड दिँदा प्रौढका तुलनामा आधा घटाएर दण्ड दिने, यदि कसुर सामान्य छ भने उमेर हेरी हफ्ताएर छोडिदिने जस्ता व्यवस्था मुलुकी ऐनको दण्ड सजायको महलमा गरिएको पाइन्छ।

नाबालकको सम्पत्ति र हेरविचारका सम्बन्धमा मुलुकी ऐनमा काम चलाउ व्यवस्था गरिएको छ। तर प्रचलित पुराना ऐन कानूनका व्यवस्थामा बालबालिकाको हितलाई प्राथमिकता दिएको र यसमा सरकारले गम्भीर दायित्व बोध गरेको पाइँदैन।

अन्य मुलुकहरूमा भएका बाल अधिकारका प्रयासहरूको प्रचार योजनाबद्धरूपमा नेपालमा पसेपछि र सरकारले कतिपय आफ्ना कर्तव्य वा दायित्वलाई बाध्यात्मकरूपमा अनुभूत गरेपछि यस सम्बन्धमा फाटफुट चासो शुरू भएको पाइन्छ। नेपालमा सचेत, प्रतिबद्धतापूर्ण तथा क्रियात्मकरूपमा बाल अधिकारका क्षेत्रमा सरकारी पहल शुरू भएको त प्रजातन्त्रको पुनरागमनपश्चात् नै हो। यसअघि अन्तर्राष्ट्रिय बाल वर्ष र प्रत्येक वर्षका बाल दिवसहरू नेपालमा पनि औपचारिकरूपमा मनाइँदै आएका हुन्। गैरसरकारी स्तरमा कतिपय व्यक्तिहरूले वैयक्तिक वा शैक्षिक सांस्कृतिक संस्थागतरूपमा बाल अधिकार तथा बालहितका पक्षमा प्रयास र प्रचारप्रसार गर्दै आएका कुरालाई यस सिलसिलामा उल्लेख नगर्न मिल्दैन। ती प्रयासहरूको यथास्थान उल्लेख गरिन्छ। बाल अधिकारको विशेष योजना नभए पनि बालहितका लागि भनी सरकारी पहलमा बालसंगठन स्थापित भई दुहुरा बालबालिकालाई आश्रय दिने वा आश्रय खोजिदिने काम संस्थागतरूपबाट १९६४ सालमा शुरू गरिएको हो। सन् १९७० को दशकसम्ममा बाल संगठनको भवन निर्माण गरी असहाय बालबालिका संकलित गरेर आश्रय एवं प्राथमिक शिक्षाको व्यवस्था गरिएको पाइन्छ। यद्यपि बाल संगठनका यी आश्रय तथा शिक्षा प्रदानका प्रयासहरूले सरकारी योजना र क्रियाकलापमा उच्च प्राथमिकता पाएको देखिँदैन।

गैरसरकारी र संस्थागत स्तरमा नेपालमा कामदार बालबालिकाको हित साधनमा सरिक देखिएको पहिलो संस्था युमिडपी हो र बाल अधिकार संरक्षण र सम्बर्द्धनका लागि प्रतिबद्धताको स्तरमा सरकारी स्तरमा काम शुरू भएको प्रजातन्त्रको पुनरागमनपछि नै हो। बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धिको अनुमोदनपश्चात् प्रारम्भ भएको बाल अधिकारसम्बन्धी जिम्मेवारीको चेतनाले “बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०४८” को निर्माणपछि प्रतिबद्धताको सार प्राप्त गरेको हो।

बालबालिकाहरूप्रति सम्मान गर्नु सरकारको दायित्व रहन्छ र अनाथ दुहुरा बालबालिकाले संरक्षण पाउनुपर्छ भन्ने दृष्टिकोण र त्यसको व्यवहारिक कार्यान्वयनलाई पनि बाल अधिकारको पालना नै मान्नुपर्ने हुन्छ। यस पक्षबाट हेर्दा नेपालमा बाल

अधिकारको पालना बाल संगठनको स्थापना र विकासबाट प्रारम्भ भएको हो भन्नुमा अत्युक्ति हुँदैन। एसओएस भिलेजको स्थापना र संचालन पनि यस क्षेत्रमा नयाँ र सकारात्मक प्रयोग नै हो।

गैरसरकारी स्तरमा आश्रय निर्माण गरेर अनाथ उपेक्षित सडक बालबालिकालाई आवास, खानपान र शिक्षासमेतको व्यवस्थाद्वारा उल्लेखनीयरूपमा बालबालिकाको हित साधन प्रक्रिया परिचालित गरी बाल अधिकारको परिपालना प्रारम्भ गर्ने प्रथम संस्थाचाहिँ छाउनी चिल्ड्रेन्स होम हो। यो संस्था बाल संरक्षण सम्बर्द्धन गृहका रूपमा ताहाचलमा १९८५ सालबाट स्थापित र संचालित हुँदै आएको छ। १९८७ मा नेपाल बाल मजदूर सरोकार केन्द्र र त्यसपछि क्रमशः अन्य गैरसरकारी संस्थाहरू स्थापना र विकास भएपश्चात् एक आन्दोलन वा अभियानकै रूपमा नेपालमा बालबालिकाको हितका लागि कार्य गर्ने कदम अगाडि बढेको पाइन्छ।

सन् १९७७ मा स्थापित र संचालित सामाजिक सेवा समन्वय समितिको भूमिका मुलुकका अन्य सेवा संस्थाका साथै बालबालिकाको हित संरक्षण गर्ने संस्थाहरूको स्थापना र विकासमा पनि उल्लेखनीय रहँदै आएको तथ्यलाई नकार्न मिल्दैन। यद्यपि अधिकार, दायित्व र सेवा जस्ता शब्दहरूले अभिव्यक्त गर्ने बेगलाबेगलै अर्थको पक्षबाट हेर्दा यस समितिले बालहित संरक्षण सम्बर्द्धन कार्यलाई उत्तरदायित्वका तहमा नलिएर स्वेच्छिक सेवाका तहमा लिएको अभिप्राय यस समितिको नामबाट प्रष्ट हुन्छ। तर पनि यस क्षेत्रमा यस समितिले लिएको चासो र गरेका प्रयासहरूको उल्लेख नगर्न मिल्दैन। पंचायतकालमा मुलुकीभित्र संचालित सबै सरकारी गैरसरकारी सेवामूलक संस्थाहरू यस समितिका मातहतमा थिए र सीमित नियमअनुसार चलन बाध्य थिए। यसरी चल्ने संस्थाहरूमध्ये बालबालिकाका हित संरक्षणका क्षेत्रमा कार्यरत संस्थाहरू पनि थिए। समाज कल्याण मन्त्रालयअन्तरगतको उक्त संस्था हाल समाज कल्याण परिषद्का रूपमा राष्ट्रिय स्तरमा कार्यरत रहेको छ।

श्री ५ को सरकार जिल्ला बाल कल्याण समितिको प्रयास

बाल अधिकार ऐन २०४८ अनुसार श्री ५ को सरकारद्वारा अधिराज्यभर प्रमुख जिल्ला अधिकारीहरूको अध्यक्षतामा जिल्ला बाल कल्याण समितिहरू गठन भए। यसमध्ये १० विशेष जिल्लाहरूमा रेडवार्न नेपाल र एस.सि.एफ.यु.के. को संयुक्त सहयोगमा जिल्ला बाल कल्याण समितिहरूमार्फत बालबालिकाहरूको वस्तुस्थिति अध्ययन शुरू गरिएको छ।

पाल्पा, सुर्खेत, बाग्लुङ, दाङ, सिन्धुपाल्चोक, उदयपुर जिल्लाहरूमा गरिएको सर्वेक्षणबारे तथ्यांक विश्लेषण गर्ने काम भएको थियो। बालबालिकाहरूको वस्तुस्थितिको पूर्ण विवरण रिपोर्ट आइसकेपछि यसैको आधारमा नयाँ कार्यक्रमहरू ल्याइने योजना रहेको छ। एस.सि.एफ.यु.के. र रेडवार्न नेपालको विशेष सहयोगमा भइरहेको यो कार्य अन्य जिल्लाहरूका लागि

उदाहरण बन्दैछ।

- बाल संरक्षण केन्द्र विराटनगरले यस वर्ष एक प्रभावकारी सम्पर्क केन्द्र स्थापना गरी जोखिममा परेका बालबालिकाको उद्धार कार्यमा नयाँ गतिशीलता ल्याएको छ। पुनर्स्थापनाका लागि एक बालगृह पनि खोलेको छ।
- पिन नेपाल, काठमाडौंले यस वर्ष पनि विपन्न बालिकाहरूको उद्धार र पुनर्स्थापन कार्य गऱ्यो। पिनको बालिका गृह यस वर्ष पनि संचालित रह्यो। यस वर्ष १० जना थप बालिकाहरू पुनर्स्थापित भए।
- यस वर्ष गैरसरकारी संस्थाहरू र सरकारी निकायसमेतद्वारा मुलुकमा विभिन्न क्षेत्रमा संचालित अनौपचारिक बाल शिक्षा कार्यक्रम उपलब्धिमूलक नै रह्यो। कति बालबालिका यसबाट लाभान्वित भए भन्ने तथ्य तथ्यांक भने अबै प्रकाशमा आउन सकेको छैन।
- गत वर्ष एसडब्लुआइ नामक संस्थाद्वारा २५ जना सामाजिक कार्यकर्ताहरूलाई ९ महिने नालिम दिइयो। तालिमकर्ताहरूले अन्य सामाजिक क्रियाकलापहरूका अतिरिक्त बाल अधिकारसम्बन्धी थुप्रै ज्ञानहरू हासिल गरेका थिए।
- रगमार्क फाउण्डेशनअन्तरगतका १० जना बालश्रमिकहरूले डिसेम्बर ९ देखि १७ सम्म ग्रीसमा सांस्कृतिक यात्रा सम्पन्न गरेका थिए।

बाल अधिकारका क्षेत्रमा १९९८ का उपलब्धिहरू

यस वर्ष पनि श्री ५ को सरकारलगायत मुलुकका संघ/संस्थाहरूले बालबालिकाका अधिकार संरक्षण र सम्बर्द्धनका क्षेत्रमा विभिन्न प्रयासहरू गरेका थिए। ती प्रयासहरूमध्ये केही उल्लेखनीय प्रयासहरू यसप्रकार छन् :

- रगमार्क नेपालले गत वर्ष मात्रै उपत्यकाका विभिन्न कार्पेट कारखानाहरूमा कार्यरत ७५ जना बाल श्रमिकहरूलाई उद्धार गरी पुनर्स्थापना गरायो। आफ्नो स्थापनाकालपश्चात् यस संस्थाले गलैचा कारखानामा काम गर्ने २८५ बाल मजदूरहरूलाई पुनर्स्थापना गरिसकेको छ।
- कन्सर्न नेपालले उपत्यकाका विभिन्न भेगमा काम गरिरहेका ४६ जना बाल भरियाहरूलाई उद्धार गरी पुनर्स्थापित गर्‍यो।
- सिविनले यस वर्ष थुप्रै बालबालिकाहरूलाई उद्धार एवं पुनर्स्थापना गर्‍यो। जस्तै, टेम्पो खलासी बालकहरू, विभिन्न कारखानामा काम गरिरहेका बालश्रमिकहरू, सडक बालबालिकाहरू आदि।
- बालबालिकाको उद्धारका लागि सिवन हेल्पलाइनको शुरू पनि यस वर्षको उल्लेखनीय कार्य हो। हेल्पलाइनअन्तरगत अनवरतरूपमा जोखिममा परेका बालबालिकाको उद्धार कार्य भइरहेको छ।
- पाम नेपाल (प्रिजनर्स असिस्टेन्स मिसन) ले यस वर्ष पनि

- नेपालका विभिन्न कारागारहरूमा दुःख भोगिरहेका १० जना बालबालिकालाई उद्धार र पुनर्स्थापित गरेको छ।
- माइती नेपालको चेलिबेटी उद्धार अभियानअन्तर्गत यस वर्ष पनि थुप्रै नेपाली बालिकाहरूको उद्धार र पुनर्स्थापन कार्य गरियो। माइती नेपालको कामले यस वर्ष संचार माध्यममा पनि महत्वपूर्ण स्थान पाएको थियो।
 - महिला पुनर्स्थापना केन्द्रले पनि यस वर्ष १२ जना महिला तथा बालबालिकाहरूलाई जोस्विम मुक्त गरी पुनर्स्थापना गरेको थियो।
 - उष्का नेपाल धरानले यस वर्ष धरानमा जोस्विममा परेका चेलिबेटीको उद्धार कार्य व्यवस्थित गर्न एक सम्पर्क केन्द्र स्थापना गरी काम अघि बढाएको छ।
 - बाल विकास समाजले करीव ३ सय बालबालिकाहरूलाई स्कूल भर्ना गर्न सहायता गरेको छ।
 - कन्सर्न नेपालद्वारा १ सय ५० जना बालबालिकाहरूलाई स्कूल भर्ना गरिएको छ।
 - विभिन्न संघ/संस्थाहरूको गत वर्षको उपलब्धिवारे जोस्विम अवस्थामा रहेका बालबालिकाहरूको मिलिजुली समूह (चिल्ड्रेन एट रिस्क नेटवर्क ग्रुप) ले सन् १९९८ मा मात्रै करिब ५ हजार विपन्न अवस्थामा रहेका बालबालिकाहरूलाई प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष लाभ पुऱ्याएको छ।
 - अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक) ले अधिराज्यभरका १९० विद्यालयहरूमा बाल चेतना समूह गठन गरी बाल अधिकारबारे शिक्षा प्रदान गरिरहेको छ,

जसमा १५७३ जना सहभागी छन्। अनौपचारिक बालशिक्षाअन्तर्गत ४ हजार ६ सय १६ जनालाई इन्सेकले शिक्षा प्रदान गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ भने औपचारिक शिक्षाअन्तर्गत करिब २२ सय जनालाई शिक्षा प्रदान गर्न सहयोग पुऱ्याइरहेको छ र यस्तो शिक्षा विशेषगरी कमैया क्षेत्रमा बढी प्राथमिकताका साथ लागू गरिएको छ।

- **ग्लोबल मार्च** : दक्षिण एशियाली बालदासता विरोधी संगठन एसएसीसीएसको आयोजनामा भएको ग्लोबल मार्च नेपालमा पनि बडो उत्साहका साथ सम्पन्न भएको थियो। यसबाट दक्षिण एशियामा बालदासताको स्थिति अवगत गर्नमा र नेपालकै बालदासता तथा बाल मजदूरहरूका सम्बन्धमा जनचेतना विकास आन्दोलनले थप बल प्राप्त गरेको महसुस भएको छ।
- यस वर्ष नेपालमा परम्परागत कमैया क्षेत्रका बालदासतालगायत अन्य क्षेत्रमा व्यापक बालश्रमको समस्या र उपयुक्त समाधानका सम्बन्धमा विभिन्न संस्थाहरूको आयोजनामा विभिन्न गोष्ठी, कार्यक्रमहरू भए। यी गोष्ठी तथा सेमिनारहरूबाट यस क्षेत्रमा कार्यरत गैरसरकारी संस्थाहरू, सरकारी निकायहरू र अन्तर्राष्ट्रिय दातृसंस्थाहरूसमेतमा समस्याको एकै पट्टि पहिचानका साथै कार्यक्षेत्रमा उत्साहको वृद्धि भएको पाइएको छ। त्यस्तै भावी दिनका लागि समस्या समाधानार्थ थप दिशावोधहरू प्राप्त भएका छन्।

गोष्ठी	मिति	आयोजक संस्था
बालबालिकाहरूको वस्तुस्थिति अध्ययनबारे तथ्यांक विश्लेषण गोष्ठी	जुलाई १९९८	जिल्ला बाल कल्याण समिति, पाल्पा।
बालबालिकाहरूको वस्तुस्थिति अध्ययनबारे तथ्यांक विश्लेषण गोष्ठी	सेप्टेम्बर १९९८	जिल्ला बाल कल्याण समिति, सुर्खेत
१२ जिल्लाका ६० विद्यालयमा संचालित बाल अधिकार चेतना समूहका शिक्षकहरूको ३ दिने गोष्ठी	मार्सि ३, २०५५	इन्सेक, मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय
बाल अपराध समस्या र समाधान विषयक २ दिने राष्ट्रिय कार्यशाला गोष्ठी	भाद्र ३०, २०५५	प्रहरी प्रधान कार्यालय र युनिसेफ नेपाल
मा.वि. स्तरीय प्रधानाध्यापकहरूका लागि बाल अधिकार विषयमा ३ दिने गोष्ठी	असोज २८, २०५५	जिल्ला बाल कल्याण समिति, सिन्धुपाल्चोक
बाल अधिकारमा हुने भेदभाव निर्मूलसम्बन्धी ४ दिने कार्यशाला गोष्ठी	कार्तिक १८, २०५५	स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान तथा युनिसेफ
अधिराज्यका २५ स्थानहरूमा शिक्षकहरूका लागि बाल अधिकार प्रशिक्षण कार्यक्रम	भाद्र २४-असोज ४, २०५५	एम्नेष्टी इन्टरनेशनल, नेपाल
खाते बालबालिकाहरूलाई दर्शै तथा तिहार कार्यक्रम	कार्तिक १६, २०५५	सिविन, सामाजिक केन्द्र पोखरा
बाल चित्रकला प्रतियोगिता	भाद्र ३०, २०५५	चिल्ड्रेन नेपाल, पोखरा
बाल दिवसको उपलक्ष्यमा बाल अधिकार सम्बन्धी कार्यक्रम	भाद्र ४, २०५५	नेपाल बाल संगठन

गोष्ठी	मिति	आयोजक संस्था
बाल अधिकार तथा बाल विकास विषयमा गीतको माध्यमबाट जनचेतना जगाउने कार्यक्रम	भाद्र ३, २०५५	बाल विकास समाज, रेडियो नेपाल र रेडवाना नेपाल
बालबालिकाहरूमा वातावरणीय चेतना जगाउने उद्देश्यले वातावरण दिवसमा कार्यक्रम संचालन	जुन ५, १९९८	बालबालिका तथा वातावरण सरोकार नेपाल (कन्सर्न)
अनौपचारिक शिक्षा संचालनार्थ सामुदायिक प्रशिक्षकहरूलाई आधारभूत तालिम	फेब्रुअरी २-९, १९९८	बालबालिका तथा वातावरण सरोकार नेपाल (कन्सर्न)
बाल उद्यान निर्माण कार्य सम्पन्न	जनवरी ५, १९९८	बालबालिका तथा वातावरण सरोकार नेपाल (कन्सर्न)।
बाल अधिकारका लागि बाल सहभागिताको कालत विषयमा ३ दिने कार्यशाला गोष्ठी	जुलाई ८-१०, १९९८	बालबालिका तथा वातावरण सरोकार नेपाल (कन्सर्न)। २ जना डच महिलाको सहयोगमा
बालबालिकाहरूमा मनोवैज्ञानिक हस्तक्षेप विषयमा प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालिम	जुलाई १७-२६, १९९८	बाल कल्याण समाज
बाल अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रिय महासन्धिबारे जनचेतना जगाउने उद्देश्यले बृहत् बाल चित्रकला प्रतियोगिताको आयोजना	नोभेम्बर ६, १९९८	बालबालिका तथा वातावरण सरोकार, नेपाल (कन्सर्न)
चिल्ड्रेन एट रिस्क दिवसको अवसरमा बाल अधिकारबारे विविध कार्यक्रमहरू	सेप्टेम्बर १४, १९९८	जोस्विममा परेका बालबालिकाका लागि मिलिजुली समूह
घरेलु बालकामदारबारे अन्तरक्रिया कार्यक्रम	अक्टोबर १२, १९९८	बाल महिला सामाजिक सेवा तथा मानव अधिकार
बालश्रमविरुद्ध संचार परिचालन कार्यशाला गोष्ठी	सेप्टेम्बर १३, १४, १५ १९९८	जनसंचार संस्था, नेपाल
मेरो चित्र मेरो अधिकार विषयक पहिलो एसिया प्रशान्त क्षेत्रीय बाल चित्रकला प्रतियोगिता	सेप्टेम्बर १९, १९९८	मानव अधिकारका लागि एसिया क्षेत्रीय स्रोत केन्द्र बैकक र कन्सर्न नेपाल
रगमार्कको अन्तर्राष्ट्रिय बैठक, काठमाडौं	जेठ १-४, २०५५	नेपाल रगमार्क फाउण्डेसन

बाल अधिकार संरक्षण सम्बन्धमा भएका क्रमिक विकास

नेपालमा ऐतिहासिक जनआन्दोलनपछि मात्र बाल अधिकारसम्बन्धी सवालहरूलाई अनुमोदन गरी व्यवस्थित गर्ने क्रममा ऐन/कानूनको निर्माण गरेर काम गर्न शुरू भएको पाइन्छ। बहुदलीय शासन पद्धतिका प्रारम्भिक दिनहरूमा मुलुकमा अन्तरिम सरकार रहेकै समय विशेष उत्साह र उमंगका साथ बालबालिकासम्बन्धी महासन्धिलाई अनुमोदित गरिएको हो। सन्धिको अनुमोदनबाट सृजना भएको प्रतिबद्धताको महसुस गरी श्री ५ को सरकारले २०४८ सालमा बालबालिकासम्बन्धी ऐनको व्यवस्था गरी लागू गरिएपश्चात् यस सन्दर्भमा सरकारी तथा गैरसरकारी स्तरमा विभिन्न योजनाबद्ध कामहरू शुरू भएका देखिएका छन्।

नेपालमा बालश्रमिकहरूलाई र विशेषतः सुविधाबिहीन बालबालिकालाई शीपमूलक शिक्षा दिई पुनर्स्थापित गर्ने कामको प्रारम्भ विपन्न बालबालिकाहरूका लागि शैक्षिक कार्यक्रम (युसिडपी) नामक संस्थाले सन् १९८२ देखि नै गर्दै आएको छ। यस संस्थाले शैक्षिक तथा अन्य सामान्य जीवनगत सुविधाहरूबाट वञ्चित बालबालिकाहरू एकिकृत गरी शैक्षिक

कार्यक्रम संचालन गरेको थियो। यस कार्यक्रमबाट समाजका पिछडिएका स्थितिका धेरै बालबालिकाहरूले राहत पाएका थिए। बालश्रमिकहरूको उद्धार तथा पुनर्स्थापनाका क्षेत्रमा संगठितरूपमा काम शुरू गर्ने यो संस्था पहिलो थियो।

सन् १९८५ देखि नै शहरका उपेक्षित पीडित सडक बालबालिकाहरूलाई सडकबाट उद्धार गरी आवास एवं खानपिनको सुविधाका साथै विभिन्न विद्यालयहरूमा भर्ना गरिदिई अध्ययन सुविधासमेत उपलब्ध गराएर घरायसी वातावरणद्वारा पुनर्जीवन प्रदान गरी पुनर्स्थापित गर्दै आएको काठमाडौं स्वयम्भूस्थित छाउनी बाल गृह यस सन्दर्भमा दोस्रो पथप्रदर्शक संस्थाका रूपमा रहिआएको छ।

सन् १९९० अघि नेपालमा अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन, संयुक्त राष्ट्र बालकोषलगायत कुनै पनि विश्व संस्थाहरूले नेपालका बालश्रमिकहरू र अत्यावश्यक जीवन सुविधाबाट वञ्चित बालबालिकाहरूको उद्धार र पुनर्स्थापना सम्बन्धमा काम गर्ने कुनै नीति निर्धारण गरेका थिएनन्। १९८७ मा काठमाडौंमा स्नातकोत्तर सम्पन्न गरेका विद्यार्थीहरूको एउटा समूहले मुलुकभित्रका बालश्रमिकहरूको स्थिति जनसमक्ष ल्याउन विशेष

महानतसाथ प्रयासहरू शुरू गर्‍यो। त्यस समूहले काठमाडौंमा एक संस्था निर्माण गरी यस क्षेत्रमा चेतना प्रसार गराउने काम थाल्यो। यस संस्थालाई त्यतिखेर थाइल्याण्डको चाइलड वर्कस इन एशिया नामक संस्थाले सहयोग पुऱ्याएको थियो। त्यो त्यही संस्था थियो, जुन आज बाल मजदूर संग्रकार केन्द्र (सिबिन) को नामले यो क्षेत्रमा चिनिन्छ।

सन् १९८८ मा सिबिनले काठमाडौंमा दक्षिण एशियामा बालश्रमिक समस्या र चुनौतीहरू विषयमा ५ दिने कार्यशाला गोष्ठीको आयोजना गरेको थियो। यस सम्मेलनको आयोजनापश्चात् नेपालमा बालबालिकाका क्षेत्रमा र अझ विशेषतः बालश्रमिक, सडक बालक आदि क्षेत्रमा काम गर्न धेरै मानिसहरूलाई प्रेरणा दिएको कुरा त्यसपछि यस क्षेत्रमा खुलेका संस्थाहरू र भएका प्रयासहरूले देखाएका छन्।

२० नोभेम्बर, १९८९ मा संयुक्त राष्ट्र महासभाबाट बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि पारित भएपश्चात् नेपालमा बालबालिकाका क्षेत्रमा काम गर्ने अभियानमा तीव्रता आयो। यस सन्धिलाई नेपालको प्रजातान्त्रिक सरकारले अनुमोदन गर्‍यो। सन्धिका आधारमा नयाँ कानून/नियमहरू बने। यस वातावरणबाट बालहित तथा अधिकार संरक्षणका क्षेत्रमा कार्यरत संस्थाहरू थप प्रेरित र प्रोत्साहित भए। नेपालमा बहुदलीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्था पुनर्स्थापित भएकै वर्ष चिया बगानमा कार्यरत बाल मजदूरहरूबारे सर्वेक्षण प्रतिवेदन प्रकाशमा आयो।

नेपालमा बहुदलीय व्यवस्थाका निमित्त जनआन्दोलन भइरहेको समयमा आम जनसमुदायसम्म बालबालिकासम्बन्धी जिम्मेवारीका विचारहरू पुगुन् र नेपालमा बाल अधिकार आन्दोलनलाई सुनियोजितरूपमा अगाडि बढाउन सहयोग मिलोस् भन्ने ध्येयले बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धिका दस्तावेजहरू नेपाली भाषामा अनुदित गरी व्यापकरूपमा जनताका हातहातमा पुऱ्याउने काम पनि भयो। यो कामले नेपाली बालबालिकाप्रति चासो राख्ने संस्था, व्यक्ति र सर्वसाधारणले पनि बाल अधिकारबारे ज्ञान र विश्वव्यापी अवधारणाको बारेमा जानकारी पाए।

बहुदलीय व्यवस्था पुनर्स्थापनापश्चात् गठन भएको अन्तरिम सरकारले उक्त बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धिलाई सेप्टेम्बर १४, १९९० का दिन अनुमोदन गरेको थियो। यसको एक वर्षपछि मुलुकमा आमचुनाव भएर निर्वाचित संसद र सरकार निर्माण भयो र यसै संसदबाट नेपालको स्थिति र आवश्यकताअनुकूल बाल अधिकार महासन्धिलाई यथाशीघ्र व्यवहारमा लागू गर्ने उद्देश्यबाट “बालबालिकासम्बन्धी ऐन २०४८” बन्यो। यस ऐनले यसअघिका ऐन/नियममा भएका र हालको महासन्धिको मनसायसँग बाभिएका वा नमिलेका प्रावधानहरूलाई निष्क्रिय घोषित गर्‍यो र नेपालको शहरदेखि गाउँ वस्तीसम्म बालबालिकाका हित साधन र अधिकार संरक्षण कार्यलाई संस्थागत बनाउन राष्ट्रिय, जिल्लास्तरीय र गाउँस्तरीय विभिन्न किसिमका सरकारी निकायहरू निर्माण गर्ने, विभिन्न

गैरसरकारी संघ-संस्थासित समन्वय कायम गरेर अभियानलाई अगाडि बढाउने दिशामा नयाँ ढाँचा खोलिएको थियो।

सन् १९९२ मा सिबिनको सक्रियतामा उपत्यकाका तीनै शहरमा विभिन्न ३६५ वटा कार्पेट फ्याक्ट्रीहरूमा कार्यरत ३ हजार ३ सय १२ बाल श्रमिकहरूको वास्तविक अवस्थाबारे व्यापक सर्वेक्षण गरियो। यस सर्वेक्षण प्रतिवेदनले मुलुकको मुख्य शहरी क्षेत्रमा संचालित गलैँचा कारखानाहरूमा पीडा र प्रताडनाको जीवन भोगेर काम गर्न बाध्य बालबालिकाहरूको यथार्थ तस्वीर जनसमक्ष ल्यायो।

सन् १९९० अघि नेपालमा गैरसरकारी संस्था भए पनि तत्कालीन राजनीतिक परिवेश र अन्य विविध अड्चनहरूका कारण तिनीहरूले काम गर्ने वातावरण पाएका थिएनन्। सन् १९९० मा नेपालमा बहुदलीय शासन व्यवस्था पुनः लागू भएपश्चात् संघ/संस्था दर्ता गर्ने र संचालन गर्ने काम फुक्का भयो। यसै वर्ष महासन्धिले पनि नेपालमा अनुमोदन र प्रचारको अवसर पायो। बालश्रम निराकरण र बालहित अधिकार संरक्षणसम्बन्धी उद्देश्य रहेका संघ-संस्थाहरू एकपछि अर्को खुल्दै र कार्यरत रहँदै गए। बाल अधिकार संरक्षण अभियानले क्रमशः एक आन्दोलनकै रूप लियो। यसरी १९९० पछिका वर्षमा संघ-संस्था बन्ने र काम गर्ने प्रक्रियाले प्रतिवर्ष गति प्राप्त गर्दै गयो। यसै संघ-संस्थाहरू खुले। तीमध्ये कतिले प्रभावकारीरूपमा स्थापित भएर आफ्नो कार्यक्रमलाई अगाडि बढाएका छन्। सन् १९९६ मा प्रकाशित जोगिविममा परेका बालबालिकाको डाइरेक्टरीका अनुसार यस क्षेत्रमा कार्यरत संघ-संस्थाहरू निम्नानुसार छन्-

- १। महिला, बालक र सामुदायिक विकास केन्द्र, २०४९
- २। बाल विकास समाज, २०४७
- ३। सिर्जना विकास केन्द्र, २०४४
- ४। बाल संरक्षण केन्द्र, २०५०
- ५। बालबालिका तथा वातावरण संग्रकार, नेपाल (कन्सर्न) २०४९
- ६। बालकल्याण समाज
- ७। ल्याम्ह पुचः २०४४
- ८। माइती नेपाल
- ९। छिमेकी समाज सेवा केन्द्र, २०४८
- १०। नेपाल महिला तथा बाल विकास केन्द्र, २०४५
- ११। नेपाल बाल केन्द्र, २०५०
- १२। नेपाल बाल संगठन, २०२४
- १३। नेपाल ग्रामीण विकास केन्द्र, २०४९
- १४। परोपकार, २०४३
- १५। पिपुल इन निड, २०४८
- १६। मेनो गुराँस, २०४८
- १७। स्किल नेपाल, २०४८
- १८। सामुदायिक आत्मनिर्भर केन्द्र, २०४९
- १९। अण्डरप्रिभिलेज्ड चिल्ड्रेन एसोसिएसन, १९९३

- २०। परिवर्तनका लागि कार्यरत महिला समूह, २०४८
- २१। महिला पुनर्स्थापना केन्द्र, २०४७
- २२। युथ नेपाल, नारायणघाट, २०३५
- २३। कला मण्डप
- २४। बाल विकास तथा अध्ययन केन्द्र
- २५। बुंगमती सहकारी समाज
- २६। एजुकेशन प्रोग्राम फर हेल्पलेस चिल्ड्रेन
- २७। ज्ञानपुञ्ज सर्भिस सेन्टर
- २८। छाउनी चिल्ड्रेन होम्स
- २९। चिल्ड्रेन एट रिस्क नेटवर्क ग्रुप
- ३०। चाइल्ड एन.जि.ओ. फेडरेशन
- ३१। एन. जि. ओ. फेडरेशन
- ३२। बन्दी सहायता नियोग
- ३३। रगमार्क फाउण्डेशन
- ३४। नास्पेक
- ३५। चाइल्ड वर्क्स इन नेपाल, २०४४
- ३६। इन्सेक

यीबाहेक अन्य अग्रप्राप्तिमा रहेका संस्थाहरूमा आकास कन्ट्याक्ट मेडिया, हेल्प लाइन, न्यु इरा, लुमन्ती आदि छन्।

बाल अधिकार संरक्षणका लागि भएका प्रयासहरू

बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि अनुमोदन र बालबालिकासम्बन्धी ऐन २०४८ को निर्माण नै बाल अधिकार संरक्षणका लागि महत्वपूर्ण प्रयासको ढोका सावित भएको छ। यिनीहरूको अनुमोदन र निर्माणपछि नेपालमा बाल अधिकार संरक्षणका पक्षमा थुप्रै बौद्धिक र व्यावहारिक प्रयासहरू भएका छन्।

प्रथमतः बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धिको अनुमोदन र तदनुकूल ऐन/नियमको तर्जुमा यस क्षेत्रमा भएको सरकारी स्तरको महत्वपूर्ण प्रयास हो। बालबालिकासम्बन्धी ऐन २०४८ द्वारा नेपालमा बालबालिकाको जन्म मिति, नाम, धर्म संस्कृति, राष्ट्रियता, पालनपोषण, भेदभाव निषेध, धर्मपुत्र धर्मपुत्री, यातनाबाट सुरक्षा, आपराधिक दायित्वबाट सुरक्षा, मगन्ते बनाउने, मन्दिरमा चढाउने, कठोर सजाय दिने, अनैतिक पेशामा लगाउने, कलिलै उमेरमा कठिन श्रममा लगाउने, खतरनाक काममा लगाउने, विविध शोषण गर्ने जस्ता बाल विरोधी क्रियाकलापबाट सुरक्षा, बालबालिकाका मौलिक हकहितको प्रचलन जस्ता आधारभूत कुरामा स्पष्ट र प्रभावकारी व्यवस्था गरिनु यस प्रयासको उल्लेखनीय उपलब्धिका रूपमा रहेको छ।

ऐनले बालबालिकाको संरक्षक र संरक्षणको व्यवस्था गरेको छ। कल्याणकारी व्यवस्थाअन्तरगत यस ऐनले केन्द्रीय तथा जिल्लास्तरीय बालकल्याण समितिको गठन, बाल कल्याण अधिकारीको नियुक्ति, बाल कल्याण गृहको स्थापना र संचालन, बेवारिस बालबालिकालाई बाल कल्याण गृहमा राखिने व्यवस्था, बाल सुधार गृहको स्थापना र संचालन व्यवस्था,

अनाथालय र सुस्त मनस्थिति केन्द्रको स्थापना र संचालन व्यवस्था र त्यस्ता केन्द्रहरूमा रहेका बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य र पुनर्स्थापनाको व्यवस्था गर्ने प्रतिबद्धतालाई कानूनी रूप दिएको छ। यस ऐनले बालबालिकालाई श्रमिकका रूपमा काममा लगाउनेले विवरण पेश गर्नुपर्ने, अनुमति लिनुपर्ने र तोकिएको समयमा मात्र काममा लगाउन पाइने व्यवस्था गरेको छ। बालबालिकाका हकहित सम्बन्धमा अड्डा अदालतमा मुद्दा दायर भएको स्थितिमा मुद्दा हेर्ने अधिकारीले त्यस्ता मुद्दाको तहकिकातलाई प्राथमिकता र सजाय दिँदा पनि बालबालिकाको उमेर अवस्था हेरी सामान्य सजाय वा सजाय स्थगनका साथै सुधार गृहहरूलाई आदेश दिनसक्ने जस्ता प्रावधानका तथा साविक नेपाली ऐन कानूनमा बाल हकहितको मापदण्ड कायम गरेको छ।

बालबालिकाको हकहितका सम्बन्धमा नदारुकतासाथ समस्या समाधान गर्न छुट्टै रूपमा मुलुकमा बाल अदालतको स्थापना र संचालन गर्नेतर्फसमेत प्रतिबद्ध देखिएको यो ऐन यस सन्दर्भमा महत्वपूर्ण प्राप्ति नै हो भन्न सकिन्छ।

बाल ऐनको आगमनपछि नेपालमा बालबालिकाको सर्वतोमुखी हित साधनका लागि विभिन्न संघ-संस्थाहरू स्थापित र क्रियाशील भएका छन्। बालबालिकाको शिक्षामा साहित्य संस्कृतिको निर्णायक भूमिका विषयमा सचेत भई काम गर्न बाल साहित्य तथा कला परिवार, नेपाल बाल साहित्य समाज जस्ता संस्थाहरू क्रियाशील देखिएका छन् भने बालश्रमिकहरूका हक हितबारे जागरूकता बढाई त्यस्ता संकटग्रस्त जीवनयापन गरिरहेका बालबालिकाहरूको यथासम्भव उद्धार एवं पुनर्स्थापन गर्ने उद्देश्यबाट कतिपय संस्थाहरू कार्यरत देखिएका छन्। बाल भरियाहरू सम्बन्धमा बालबालिका तथा वातावरण सरोकार नेपाल (कन्सर्न) ले गत वर्ष सर्वेक्षण गरी प्रतिवेदन पनि सार्वजनिक गरिसकेको छ।

हाल बालहित तथा हक संरक्षण सम्बन्धमा लागिपरेर काम गरिरहेका स्थानीय र राष्ट्रिय स्तरका थुप्रै संघ-संस्थाहरू छन्। यस्ता संघ-संस्थाको एउटा सञ्जाल नै तयार भइसकेको छ। यस क्षेत्रमा विगत वर्षहरूबाट लगाताररूपमा काम गर्दै आएका राष्ट्रिय स्तरका माथि उल्लेखित गैरसरकारी संस्थाहरूका अतिरिक्त चिल्ड्रेन एट रिस्क, चाइल्ड एनजीओ फेडरेशन, चाइल्ड राइट्स, वाच नेपाल, साउथ एसियन फोरम फर द राइट्स अफ चाइल्ड र चाइल्ड लेबर एक्सन नेटवर्कलगायतका नामहरू पनि यस क्षेत्रमा रहेका छन्। बाल हकहितका सम्बन्धमा प्रतिबद्धताका साथ समर्पित भएर लागेका संघ-संस्थाहरूले यस क्षेत्रमा काम पनि गरेर देखाएका छन्। कतिपय संघ-संस्थाहरूले सचेतन कार्यक्रमहरू संचालन गरेका छन् भने कतिले उद्धारकै कार्यक्रम अगाडि सारेका छन्। सचेतन कार्यक्रममा सभा, सेमिनार, गोष्ठी, पत्रिका तथा पुस्तक प्रकाशन, नाटक, विद्यालयीय बाल संस्थाहरूको निर्माण, विद्युतीय संचार माध्यमबाट प्रचार प्रसार कार्यक्रम, बालबालिकाबीच वादविवाद, सम्वाद र निबन्ध लेखन जस्ता कार्यक्रम,

समुदायहरूमा जागरण कार्यक्रम आदि संचालन गरेका छन् भने प्रत्यक्ष हित साधन कार्यक्रम अन्तर्गत आवासीय, पोषण तथा आहार व्यवस्था, शैक्षिक कार्यक्रम आदि रहेका छन्। आवास, आहार र शिक्षामेतको समन्वित कार्यक्रम संचालन गर्ने बालगृहहरू पनि हाल प्रशस्त रहेका छन्। बालगृहहरूलाई क्रियाकलापका आधारमा छुट्याउनुपर्दा सामान्यतः निम्नानुसार पाइएका छन्।

१. परिचालन केन्द्र

यस्ता केन्द्रले सडक बालक र जोखिमपूर्ण अवस्थामा रहेका बालबालिकालाई तिनीहरूको स्थितिबाट मुक्त गरी अस्थायी आश्रय दिने र पारिवारिक पुनर्मिलन वा कुनै संस्थामा हस्तान्तरणद्वारा त्यस्ता बालबालिकाको पुनर्स्थापन गर्ने/गराउने काममा योगदान गरेका छन्।

२. पुनर्स्थापना केन्द्र

यस्ता केन्द्रहरूले सडक बालक, बालश्रमिक, घरेलु कामदार वा जुनसुकै पनि समस्याग्रस्त र जोखिमी स्थितिका बालबालिकालाई जोखिमबाट मुक्त गरी पुनर्स्थापन गराउने काम गरेका छन्।

३. कठिन परिस्थितिका बालिकाका लागि गृह

यस्ता गृहले कठिन अवस्थामा परेका बालिकाहरूको उद्धार गर्ने, तिनीहरूलाई पुनर्स्थापित गर्ने क्रममा आवश्यक शिक्षण/प्रशिक्षणको काम गरेको पाइन्छ।

४. सम्पर्क गृह

सडक बालक वा बाल मजदूरसँग सम्पर्क गर्ने, तिनीहरूलाई एकत्रित गर्ने र काउन्सिलिङ वा पुनर्स्थापना सम्बन्धमा सामान्य सहयोग पुर्याउने खालका बालगृहहरू पनि कार्यरत छन्।

बालगृहहरूबाट समष्टिगतरूपमा जोखिममा परेका सम्पर्कित बालबालिकाका लागि निम्नलिखित कार्यक्रमहरू संचालित भएका छन्।

१. अनौपचारिक शिक्षा उपलब्ध गराउने व्यवस्था
२. विद्यालयमा भर्ना गरी शुल्क तिरिदिएर पढाउने व्यवस्था
३. स्वास्थ्य सेवा (निश्चित ठाउँमा र घुमन्तेसमेत)
४. आयमूलक व्यावसायिक प्रशिक्षणहरू दिलाउने व्यवस्था
५. निःशुल्क भोजन र मनोरञ्जनको व्यवस्था
६. पारिवारिक पुनर्मिलनको व्यवस्था
७. सचेतनता कार्यक्रमहरू अर्थात् गीत, नाटक, कुराकानी, छलफल, काउन्सिलिङ आदिद्वारा बालबालिकाहरूमा आफ्नो हक हितसम्बन्धी जागरण ल्याउने प्रयासका कामहरू।

बाल हक हितसँग सम्बन्धित संस्थाहरूको सचेतना तथा जागरणका लागि तर्जुमा गरिएका कार्यक्रमहरू बालगृहमा जम्मा भएका बालबालिकाहरूमा मात्र सीमित राखिएका छैनन्। बालबालिकाको हकहित पक्ष समर्थन (एडभोकेसी) का क्रममा विभिन्न ठाउँमा सभा, गोष्ठी, सेमिनार, वार्ता कार्यक्रमहरूको आयोजना गर्ने र त्यस्ता कार्यक्रमहरूमा यथासम्भव विभिन्न व्यवसाय र समुदायका मानिसहरूको व्यापक सहभागिता गराउने, अनुसन्धान तथा सर्वेक्षणहरू गर्ने, सर्वेक्षणका क्रममा सम्पर्कमा आएका विविध पक्षहरूसित छलफल गर्ने, आफ्ना कुरा गर्ने र समर्थनको प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्ने, समय समयमा विभिन्न ठाउँमा विभिन्न स्थितिका बालबालिकाहरूको फोटो प्रदर्शन गर्ने, विशेषतः बाल श्रमिकहरूका स्थितिसहितको फोटो प्रदर्शन गर्ने, बालश्रम सम्बन्धमा समाजमा देखिने विविध अवस्था उजागर हुनेगरी चित्रहरू लेख्न चित्र प्रतियोगिताहरूको आयोजना गर्ने, सडक नाटक वा अन्य दृश्य विधानहरूको व्यवस्था गर्ने आदि।

यसरी बाल हकहितका क्षेत्रमा व्यापक महत्त्वका साथ काम गर्ने बालगृह तथा केन्द्रहरूमध्ये लगभग ४० वटा केन्द्रहरू उपत्यकामै कार्यरत छन्। बालगृह संचालन गर्दै आएका यस्ता केन्द्रहरूमध्ये एक तिहाइले सडक बालकका क्षेत्रमा मात्र आफ्ना कार्यक्रमहरू केन्द्रित गरेका पाइएको छ।

बाल हकहितसित सम्बन्धित गैरसरकारी संस्थाहरूले जोखिमी अवस्थाका बालबालिकाको खोजी उद्धार र पुनर्स्थापन कार्य शुरू गरेपछिका विगतका वर्षहरूमा गलैंचा उद्योग, होटल, रेष्टुरा, वस तथा टेम्पो खलासी, ईटा भट्टा आदि क्षेत्रमा जोखिमी अवस्थामा रही काम गर्ने बालबालिकाका क्षेत्रमा केही सुधार आएको अनुभव गरिएको छ। गैरसरकारी संस्थाहरूका प्रयासबाट हराएका केही बालबालिकाहरूले पारिवारिक पुनर्मिलनको सुखद अनुभूति गर्न पाएका छन्। विभिन्न घर परिवारमै पनि बालशोषण पहिल्याएर गैरसरकारी संस्थाहरूले सार्वजनिक गरेका र मुद्दा चलाएका कारणबाट समेत मानिसहरूमा जागरूकता र दायित्वको भावना बढेको छ। हाल विभिन्न कारखानामा काम गर्ने धेरै बालबालिकाहरूले उद्धार र पुनर्स्थापन पाएका छन्। सडक बालकहरूको संख्यामा निकै कमी आएको छ। बाल हितकारी चिन्तनको वातावरणले व्यापकता पाउँदै गएको देखिएको छ। यसर्थ, नेपालमा बाल अधिकारका सवालमा विशेषगरी गैरसरकारी क्षेत्रले हात हालेपछि निकै सकारात्मक प्रगतिहरू देखापरेका छन्।

बाल अधिकार हननका उदाहरणहरू

सन् १९९० अघि नेपालमा बाल अधिकार हननलाई खासै समस्याको रूपमा लिइने प्रचलन थिएन। यसले समाजमा प्रश्नको रूप लिएको थिएन। १९९० पछि र विशेषतः नेपालभित्र बाल हितकारी ऐन बनेर लागू भएपछि बालबालिकाका क्षेत्रमा काम गर्ने गैरसरकारी संस्थाहरूका प्रयासबाट, मुलुकभित्र बालबालिकाका हकहित उल्लंघन भएका घटनाहरू खोजी हुन

र प्रचारमा आउन थालेका छन्।

२०४८ चैत २४ गते महाबौद्धमा प्रहरीको गोलीबाट ७ वर्षीय बालक अनिश शाक्य मारिनु प्रजातन्त्र पुनर्वहालीपछिको विशेष टिप्पणीलायक घटनाका रूपमा रहेको तीतो यथार्थ हो। यो घटना मानवअधिकार तथा बाल अधिकार हननको पराकाष्ठा थियो र नेपालको नयाँ संविधानको कोणबाट मात्र हेर्दा पनि धेरै नै आलोच्य घटना हो।

त्यसपछि हालसम्ममा सरकारी पक्षबाट भएका बाल अधिकार हननका घटनाहरूको संख्यामा प्रतिवर्ष वृद्धि हुँदै आएको छ। १९९८ मा काठमाडौंको केन्द्रीय कारागारमा र महिला कारागारमा मात्र ४६ जना बालक बालिका आफ्ना अभियुक्त बाबु आमाका साथमा विनाकसुर रहेका थिए। विना अपराध यिनीहरूले सुनौलो भविष्यलाई तिलाञ्जली दिँदै बाध्यतावश कारावासको जीवन भोगिरहेका थिए। अधिराज्यभर ९५ जना बालबालिकाहरू जेलमा यस्तै बाध्यताभित्र आफ्नो बालसुलभपन गुमस्याउन र अधिकार पाउनबाट वञ्चित रहे। बाल अधिकार महासन्धि र थुप्रै नेपाली ऐनहरूका विपरीत यस्ता बालबालिका त्यहाँ पीडाजन्य जीवनयापन गर्न बाध्य रहनुले सरकारको यस क्षेत्रको प्रतिबद्धता पनि केही हदसम्म धुमिल हुन पुगेको देखिन्छ।

यसका अतिरिक्त माओवादी जनयुद्धका सन्दर्भमा पनि सरकारले कलिला बालबालिकाहरूलाई पक्रने, मुद्दा लगाउने, यातना दिने जस्ता कारबाहीहरू गरेको देखिएको छ। नाबालकहरूलाई राजनीतिक अभियोग लगाएर शारीरिक, मानसिक यातना दिइएका घटनाहरू सबै बाल अधिकार हननका घटनाहरू भए पनि यसतर्फ सम्बन्धित क्षेत्रले खासै चासो देखाएको पाइन्न।

प्रजातन्त्रपश्चात् पनि शिक्षा क्षेत्रमा बाल अधिकार हननका घटनाहरू रोकिएका छैनन्। विद्यालयहरूमा विद्यार्थी बालबालिकालाई अमानवीय यातना दिइएका घटनाहरू यसबीच प्रकाशमा आएका छन्।

मानवअधिकार वर्ष पुस्तक १९९६ का अनुसार सन् १९९२ देखि १९९६ सम्म अधिराज्यका विभिन्न जिल्लामा भएका बाल अधिकार हननका घटनाहरू संक्षेपमा निम्नानुसार छन्-

सन् १९९२ देखि १९९६ सम्म जम्मा हत्या क्रमशः १०, २१, ४०, ३७ र २५, गोलीबाट हत्या २, २, ३, ३ र ३, गोलीबाट घाइते १९९२ मा १, १९९३ मा ३ र १९९६ मा ६ तथा गिरफ्तारी १९९४ मा २, १९९५ मा १ र १९९६ मा १३ थिए। त्यसैगरी यातना १९३ मा १ र १९९६ मा ३, लाठिचार्ज १९९२ मा २, कुटपिट १९९३ मा २, १९९४ मा ७, १९९५ मा ६ र १९९६ मा ४ तथा बालबालिका किनबेच १९९२ मा ३, १९९३ मा १८, १९९४ मा ६, १९९५ मा १० र १९९६ मा १४ र बलात्कार १९९२ देखि १९९६ सम्म क्रमशः २६, ५९, ५४, ६० र ७३ रहेका थिए। यसका साथै सन् १९९६ डिसेम्बरसम्म ६५ जना बालबालिका जेलमा रहेका थिए।

सन् १९९७ मा मुलुकभित्र ४ सय ४३ वटा बाल अधिकार

हननका घटनाहरू भएका छन्। अर्थात् यस्ता घटनाबाट ४ सय ४३ जना बालबालिकाहरू प्रभावित भएका छन्। जसअनुसार पूर्वार्धचलमा ९४, मध्यमाञ्चलमा १ सय ६३, पश्चिमाञ्चलमा ९०, मध्यपश्चिमाञ्चलमा ५८ र सुदूर पश्चिमाञ्चलमा ३८ रहेका छन्।

यसका अतिरिक्त यस वर्षको डिसेम्बरसम्ममा अधिराज्यका विभिन्न कारागारमा बन्दीका सन्तानका रूपमा र बन्दीकै रूपमा समेत बन्दी जीवन बिताउन बाध्य बालबालिकाहरूको संख्या जम्मा ९५ रहेको पाइएको छ।

यो संख्यामा विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित घरेलु हिंसाका घटनाहरू सबै अभै समावेश गरिएको छैन।

बाल अधिकार हननका केही उदाहरणहरू

नेपालमा हुने गरेका बाल अधिकार उल्लंघनका केही उदाहरणहरू यसप्रकार रहेका छन्-

- खुला कारखानाहरूमा बालश्रमिकहरूको उपस्थिति यस वर्ष न्युन रहेको देखिए तापनि साइनबोर्ड नभएका र अँध्यारा गल्लीहरूमा संचालित विभिन्न कारखानाहरूमा बालबालिकाहरूलाई काममा लगाउने र पारिश्रमिक नदिने, दिए पनि ज्यादै नगण्य दिने जस्ता घटनाहरू यस वर्ष पनि थुप्रै भएका तथ्यहरू संचार माध्यमद्वारा बाहिर आएका र प्रहरीद्वारा उद्धार गरिएका घटनाहरूद्वारा पुष्टि हुन्छ।
- बालबालिका ओसारपसारका घटनामा यस वर्ष पनि खासै कमी आएको महसुस गर्न सकिने। मुलुकका उच्च राजनीतिक पदमा रहेका जिम्मेवार व्यक्तिहरूसमेत यस्ता अपराध कार्यमा संलग्न रहेका घटनाहरू यस वर्ष सार्वजनिक भए। माइती नेपालद्वारा उद्धार र पुनर्स्थापित गरिएका सिन्धुपाल्चोकका एक समूह युवतीहरूसँग सम्बन्धित घटनाले यस क्षेत्रमा विभिन्न पदासीनहरूको संलग्नताको जालो नै निर्माण भएको आभास यस वर्षले दिएको छ। अपराधीहरूमाथि प्रभावकारी कारबाही भएको शुभखबर भने यस वर्ष पनि सुन्न पाइएन।
- यस वर्ष मुलुकमा विभिन्न ठाउँमा माओवादीका नाममा करीब एक दर्जन बालबालिकाहरू प्रहरीद्वारा मारिए र दर्जनौंलाई पक्राउ गरियो, बन्दी बनाइयो, यातना दिइयो। माओवादीतर्फबाट सार्वजनिक स्थलमा बिछ्याइएको एम्बुसमा परी एक बालकको मृत्यु भयो भने अन्य तीन जना घाइते भए।
- बाल यौनशोषण र बालिका बलात्कारका घटना यस वर्ष सर्वाधिक भए। उदाहरणका लागि :
- १. २०५५ मंसिर २६ गते सप्तरी जिल्ला इनरूवा गाविस-७ बस्ने २२ वर्षीय शिव मण्डलले सोही गाविसकी वर्ष सातकी एक बालिकालाई जबरजस्ती अनुचित कार्य गरे।

२. २०५५ साउन १४ गते जनकपुरधाममा देवनाथ महत भन्ने व्यक्तिले एक सात वर्षकी बालिकालाई जबरजस्ती अनुचित कार्य गरे।
३. २०५५ साउन ७ गते मोरङ जिल्ला कटहरी गाविस वडा नं. १ बस्ने नाम नखुलेकी एक १५ वर्षकी अवोध बालिकालाई सोही गाविस बस्ने वर्ष १८ को दर्सा मुसहरले बलात्कार गरे।
४. २०५५ मंसिर ११ गते काठमाडौंमा (पूरा ठेगाना थाहा भएन) एक अभियुक्त (नाम थाहा भएन) ले आफ्नै ९ वर्षकी भान्जीलाई बलात्कार गरे।
५. २०५५ मंसिर २६ गते धनकुटा जिल्लाका २८ वर्षीय मुकुन्द सुवेदी भन्ने व्यक्तिले ७ वर्षकी एक बालिकालाई बलात्कार गरे।
६. २०५५ जेठ ८ गते सिन्धुपाल्चोक बस्ने १८ वर्षीय पशुपति भारतीले सोही गाविस बस्ने एक १३ वर्षकी बालिकालाई बलात्कार गरे।
७. २०५५ भदौ १० गते निजगढ गाविस वडा नं. ७ बस्ने ३२ वर्षीय शिव अधिकारीले सहोदर आफ्नै ५ वर्षकी भान्जीलाई बलात्कार गरे।
८. २०५५ असार ३२ गते दार्चुला जिल्लाको छुम्लिङ भन्ने ठाउँमा मानसरोवर यात्रा गर्न हिँडेका करीब ४० जना जति साधुहरूले एक ९ वर्षकी बालिकालाई सामूहिक बलात्कार गरे।
९. २०५५ साउन २७ काठमाडौं, कीर्तिपुर नगरपालिका ९ बस्ने परियार थरकी १५ वर्षकी एक युवतीलाई सोही नगरपालिका वडा नं. १९ बस्ने जयराम सुवेदीले बलात्कार गरे।
१०. २०५५ भदौ ६ गते नवलपरासी जिल्ला, अर्घौली गाविस वडा नं. ९ बस्ने १४ वर्षकी एक बालिकालाई सोही गाविसका २५ वर्षीय सुरेश गलामी मगरलगायत चार जनाले सामूहिक बलात्कार गरे।
११. २०५५ भदौ ६ गते नवलपरासी जिल्ला, मुग्लिङटार गाविस-२ बस्ने ३० वर्षीय भने सार्कीले सोही गाविस-५ की १२ वर्षकी एक बालिकालाई बलात्कार गरे।
यीबाहेक समालिगी यौन शोषण, काम लगाएर पैसा नदिने, कबुल गरेभन्दा कम रकम दिने, पीडाजन्य काम लगाउने, अमानवीय व्यवहारहरू गर्ने जस्ता सयौं घटनाहरू यस वर्ष प्रकाशमा आएका छन्।

बाल अधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय ऐन/नियमहरू तथा अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि/सम्झौता

नेपालले १९९० मा नै बालबालिकासम्बन्धी महासन्धिलाई अनुमोदन गरेर आफ्नो सदाशयता प्रदर्शित गरेको हो र त्यसको एक वर्षभित्रै बालबालिकासम्बन्धी ऐनको तर्जुमा गरेर बाल हकहितसम्बन्धी आफ्नो प्रतिबद्धता जनाएको पनि हो। विगतका

तुलनामा हालका वर्षमा यस क्षेत्रमा केही सकारात्मक काम भएका पनि छन्।

महासन्धिद्वारा पारित प्रावधानहरूलाई अनुमोदन गर्नुका साथै तदनुकूल राष्ट्रिय कानूनको निर्माण गरेर पनि कानूनको क्रियान्वयनतर्फ नेपालको प्रजातान्त्रिक सरकारले आवश्यक तदारुकता देखाउन भने अझै सकेको पाइएको छैन। सरकारी ढिलासुस्ती र हेलचेक्रयाई हेर्दा कतिपय सन्दर्भमा यसको प्रतिबद्धताप्रति नै दुक्क हुन सकिने वातावरण छैन। बालबालिकाहरूका हकहित संरक्षण सम्बर्द्धन गर्ने प्रतिबद्धता जनाइसकेको सरकारले देशका विभिन्न क्षेत्रमा प्रहरीद्वारा बालबालिकालाई पक्रने, यातना दिने, जेलमा राख्ने जस्ता क्रियाकलाप अझै पनि गरेको पाइन्छ। बालबालिकाका कसुरका सम्बन्धमा विचार विश्लेषण गरेर अनुसन्धान गर्ने मनोवैज्ञानिक, वैज्ञानिक र कानूनी समन्वित क्षमताको बाल अदालत स्थापना गरिने कुरा सरकारी वचनबद्धता र कानूनमा उल्लेख भएकोसमेत आधारमा आशा गरिएको भए तापनि अद्यावधि सो अदालत स्थापना हुन सकेको छैन। बाल अदालतको स्थापना नहुनुले गर्दा बाल हकहितसँग सम्बन्धित सवालमा छिटो छरितो न्याय प्रदान हुन सकेको छैन भने बाल सुधार गृहहरू निर्माण नहुनुले कति बालबालिका गैरकानूनीरूपमा कारावासमा प्रौढ कैदीहरूका साथ राखिएका छन्। तिनीहरूको मनो-शारीरिक नाक्सानीप्रति सरकार गम्भीर देखिन सकेको छैन। यसले उनीहरू सोभै प्रताडित भएका छन्, त्यसमाथि पनि सरकार आफैले गरेको प्रतिबद्धता पूरा नगर्नाले राज्यप्रति नै जनताले विश्वास गर्ने कि नगर्ने भन्ने प्रश्नले पनि शिर उठाउने अवसर पाएको छ।

राजधानीमा गैरसरकारी संस्थाहरूका तर्फबाट संचालित बालगृहहरू छन्। त्यस्ता बालगृहबाट जोखिम अवस्थामा परेका थुप्रै बालबालिकाहरूको उद्धार भइरहेको पनि छ तर अधिराज्यका सम्पूर्ण जिल्लामा यस्ता बालगृह हुनु जरूरी भएको महसुस भएर पनि विभिन्न कठिनाइवस गैरसरकारी संस्थाहरूबाट त्यो काम पूरा हुन सकेको छैन। यी यस्ता गृहहरू राजधानीमा र प्रत्येक जिल्लाको सदरमुकाममा स्थापित र संचालित गर्ने वास्तविक जिम्मेवारी सरकारले आफ्नै भएको महसुस गरेको प्रमाण अझै भेट्न सकेको छैन। यस सवालमा सरकार परमुखापेक्षी भएको आभाष पाइएको छ। परमुखापेक्षी भएर पनि सरकारले यस्ता क्रियाकलापहरूमा गैरसरकारी संस्थाहरूलाई आवश्यक प्रेरणा र प्रोत्साहन दिन पनि सकेको छैन। फलतः जिल्ला जिल्लामा असहाय उपेक्षित बालबालिकाहरू पीडा भोगिरहेका छन्। राजधानीमा सडक बालक बन्ने मुहान् भन्नु ठूलो हुँदै गएको छ।

बालबालिकासम्बन्धी ऐन २०४८ लागू भएको ८ वर्ष पूरा हुन लाग्दासम्म अझै त्यस ऐनले व्यवस्थित गरेका प्रावधानहरूको अभिप्रायअनुकूल श्री ५ को सरकारले काम गरेको देख्न पाइएको छैन। बाल हकहित संरक्षण सम्बर्द्धनका निमित्त अपेक्षित र कानूनद्वारा व्यवस्थित राष्ट्रिय र

जिल्लास्तरीय समितिहरू गठन गर्ने र आवश्यक आधिकारिक तथा कर्मचारी व्यवस्था गरेर कार्य संचालन गर्ने काम पूरा भएको छैन। बाल अदालत र सुधार गृह स्थापित गर्ने काम पनि बाँकी नै छन्। सरकारले अझै अनिवार्य शिक्षा व्यवस्था व्यवहारिकरूपमै लागू गर्न सकेको छैन। जसबाट मुलुकभित्र अपेक्षित मात्रामा बालबालिकाहरूका हकहितको संरक्षण हुन नसकेको पक्ष सर्वविदितै छ।

शान्ति सुरक्षाका पक्षमा सरकारी जिम्मेवार निकायबाट बालबालिकाहरूको लिडनुपर्ने सावधानी र जिम्मेवारीहरू लिन नसकिनुबाट अधिराज्यका शहर, गाउँवस्ती, हरेक क्षेत्रमा बाल उत्पीडनका भयावह घटनाहरू भइरहेका पाइन्छन्। हत्या, बलात्कार, बेचबिखन जस्ता आपराधिक क्रियाकलापबाट बालबालिकालाई जोगाउने काममा अझै अपेक्षित प्रगति हुन सकेको देखिएको छैन। सरकारी निकायबाट पनि बालबालिकाहरू पीडित हुने गरेका देखिएको छ।

महासन्धिको प्रावधान अनुसार संरक्षकविहीन बालबालिकाका निमित्त जिम्मेवार संरक्षकको भूमिका निर्वाह गर्न सरकार उदासीन रहेको महसुस हुन्छ। अझै स्वातेहरू, मातापिताविहीनहरू र उपेक्षित पीडित बालबालिकाहरूका लागि १६ वर्ष उमेर पुगेबित्तिकै नागरिकता उपलब्ध गराई तिनीहरूलाई परिचय र जीविकाको सम्बन्धमा ढुक्क हुन सकिने न्यूनतम व्यवस्था मिलाइदिनसमेत अपेक्षितरूपमा सरकार क्रियाशील रहेको देखिएको छैन।

मुलुकभित्र कुन कुन क्षेत्रमा कति कति बाल मजदूर कार्यरत छन् भन्ने सम्बन्धमा भरपर्दो किसिमबाट तथ्यांक उपलब्ध गराउन पनि सरकारले अझै सकेको छैन। कति बालबालिका विदेशिएका छन्, कहाँ कस्तो अवस्थामा छन्, त्यससम्बन्धी तथ्य तथ्यांक पनि सरकारले जनसमक्ष ल्याउन सकेको छैन। भारतका शहरहरूमा नेपालमा हजारौं चेलीहरू देहव्यापारमा संलग्न गराइएका छन् र तीमध्ये २० प्रतिशत १६ वर्षमुनिका बालिका छन् भन्ने कुरा देशी विदेशी पत्रपत्रिकाद्वारा सार्वजनिक भएर पनि सरकारले आफ्ना मुलुकका बालिकाहरूको उद्धार र पुनर्स्थापनातर्फ चासो देखाएको छैन। दुई वर्षअघि भारतकै एक मानव अधिकारवादी सेवामूलक संस्थाले बेश्यालयबाट केही नेपाली महिला तथा बालिकाहरूलाई उद्धार गरी स्वदेश पठाउन लाग्दा र मुलुकभित्र केही गैरसरकारी संस्थाहरूले पुनर्स्थापनाको जिम्मा लिन स्वोच्चासम्म पनि सरकार मौन रहेको घटनाले मुलुकका बालबालिकाको हकहित संरक्षणका सवालमा सरकार अझै दायित्वपूर्णरूपमा सोचिरहेको छैन भन्ने कुराको पुष्टि भएको छ।

शैक्षिक क्षेत्रमा, घरायसी कामदारीका क्षेत्रमा र अन्य क्षेत्रमा समेत बाल उत्पीडन अद्यावधि कायम रहेका कुराहरू समय समयका घटनाले सावित गरेका छन्। बालबालिकालाई यातनापूर्णरूपमा थुनेर अमानवीय किसिमले काम गराएका घटनाहरू वारम्बार चर्चामा आएका पाइन्छन्। “चावहिलको धागो कारखाना” मा यस्तै विवशता भोग्न बाध्य बालबालिकाको

एउटा घटनाले यस वर्षको अन्तिमतिर निकै चर्चा पनि पायो। यस्ता बाल उत्पीडनका घटनाहरूमा परेका बालबालिकालाई पुनर्स्थापित गर्नेतर्फ सरकार निरीह रहेको पाइनु दुःखलाग्दो कुरा हो। कतै बालबालिकाको कुनै जोखिम अवस्थाबाट प्रहरीद्वारा उद्धार भयो भने पुनर्स्थापनाका निमित्त सरकार गैरसरकारी संस्थाको मुख ताकिरहेको देखिन्छ। गैरसरकारी संस्थासित सहयोग समन्वय कायम राखेर काम गर्नु राम्रो हो तर सरकारसित पुनर्स्थापनको कुनै योजना नै नहुनु दुःखद कुरा हो।

संक्षेपमा भन्नुपर्दा नेपालमा महासन्धि र राष्ट्रिय कानूनको मर्म बुझेर पालना गर्ने काममा अहिलेसम्म सरकार स्वयं नै पछाडि परेको देखिएको छ। जोखिममा परेका बालबालिकाको उद्धार र पुनर्स्थापनाका क्षेत्रमा गैरसरकारी संस्थाहरूबाट भने केही उपलब्धिपूर्ण कामहरू भएका देखिएका छन्।

अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा भएका प्रयासहरू

पहिलो विश्वयुद्धपछि सन् १९२४ मा बाल अधिकारका सम्बन्धमा विश्वमा पहिलो पटक प्रभावकारीरूपमा चर्चा भएको र तत्कालीन लिग अफ नेसनसबाट यसको घोषणा पनि भएको हो। संयोग वा सावधानी जेसुकै संज्ञा दिए तापनि नेपालमा त्यसै वर्ष श्री ३ चन्द्रशमशेरबाट कमारा कमारी प्रथा उन्मूलनको काम भएको थियो। दोस्रो विश्वयुद्धपछि सन् १९४८ मा संयुक्त राष्ट्र संघद्वारा मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र जारी भयो।

सन् १९५९ मा बाल अधिकार सम्बन्धमा १० बुँदे घोषणापत्र तयार गरी संयुक्त राष्ट्र संघद्वारा प्रकाशमा ल्याइयो। संयुक्त राष्ट्र संघद्वारा नै १९७९ को वर्षलाई अन्तर्राष्ट्रिय बाल वर्षको रूपमा मनाइने घोषणा भयो। १९७९ को यसै वर्ष पोलिस सरकारद्वारा बाल अधिकारका सम्बन्धमा छुट्टै बृहत् दस्तावेज ल्याउन प्रस्ताव आग्रह गरेको थियो। डिसिआई र युनिसेफद्वारा दस्तावेज लेखन शुरू भयो। १९८९ नोभेम्बर २० का दिन संयुक्त राष्ट्र संघ महासभाद्वारा बृहत् छलफलपछि बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि पारित गरियो र यसलाई विश्वसमक्ष प्रस्तुत गरियो।

यस महासन्धिलाई विश्वका धेरै मुलुकहरूले अनुमोदन गरेर आ-आफ्ना मुलुकहरूमा बाध्यात्मकरूपमा लागू गरिसकेका छन्। नेपालमा पनि सरकारले १९९० मा नै यस महासन्धिलाई अनुमोदन गरेर तदनुसार लागू गर्ने क्रममा राष्ट्रिय कानूनको तर्जुमासमेत गरिसकेको छ।

बालबालिकासम्बन्धी महासन्धि पारित र अनुमोदनपश्चात् यस महासन्धिको गतिलाई परिदक्षित र प्रबर्द्धनका लागि भएका निम्नलिखित प्रयासहरू सराहनीय छन्-

१. मानव अधिकारसम्बन्धी भियना घोषणापत्र र कार्ययोजना १९९३
२. सामाजिक विकाससम्बन्धी कोपनहेगन घोषणापत्र १९९५
३. महिला विकाससम्बन्धी वेइजिङ घोषणापत्र १९९५
४. बालबालिकाको व्यावसायिक यौन शोषणविरुद्ध स्टक होम घोषणापत्र १९९६

५. असंलग्न राष्ट्र, विश्व आन्दोलनका सदस्य राष्ट्रहरूको श्रममन्त्रीहरूको अन्तर्राष्ट्रिय शिखर सम्मेलन दिल्लीको घोषणापत्र १९९६
६. जनसंख्या र विकाससम्बन्धी कार्यमुखी योजना र कायरो घोषणापत्र १९९४
७. बाल श्रमसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कार्यक्रम
८. आइ एल ओ कन्भेन्सन नं. १३८ को अनुमोदन
९. द्वितीय सार्क बालबालिकासम्बन्धी कोलम्बो घोषणापत्र १९९२
१०. तृतीय सार्क बालबालिकासम्बन्धी रावलपिण्डी घोषणापत्र १९९६
११. बाल मजदूरसम्बन्धी नवौं घोषणापत्र १९९७

उपर्युक्त अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय स्तरका प्रयासहरूमा नेपालको सहभागिता र प्रतिबद्धता नेपाली बाल हकहित संरक्षण प्रवर्द्धनका क्षेत्रमा महत्वपूर्ण उपलब्धिहरू हुन् भने अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा हेर्दा ती प्रयासहरू विश्वमै बालबालिकाका लागि महत्वपूर्ण र उल्लेखनीय प्रयासहरू हुन्।

नेपालमा यस क्षेत्रमा भएका प्रयासहरूलाई (१) बालबालिकासम्बन्धी ऐन २०४८ (२) श्रम ऐन २०४८ (३) बालबालिकासम्बन्धी नियमावली २०५१ ले स्पष्टरूपमा प्रतिबद्धता प्रदान गरेका छन्। यस अवधिभित्र बालबालिकासित सम्बन्धित राष्ट्रिय महत्वका केही उल्लेखनीय कामहरूको प्रारम्भ भएको पनि देखिएको छ। जस्तै: (१) राष्ट्रिय महिला तथा बाल परिवार २०५२ (२) केन्द्रीय बाल कल्याण समिति २०५२ (३) आइ एल ओ/ आइ पेंक अन्तरगत बालश्रम उन्मूलनसम्बन्धी राष्ट्रिय कार्यक्रम २०५२ (४) जिल्ला बाल कल्याण समिति गठनको प्रारम्भ २०५२ आदि।

उल्लेखित कार्यहरू नेपालका कानून नियमका प्रतिबद्धताहरू नै हुन्। प्रतिबद्धताप्रतिको इमानदारी पालनका दृष्टिले हेर्दा कामहरू सन्तोषजनक छैनन्। प्रायः कामहरू कागजमै सीमित रहेका छन्। केन्द्रीय तथा जिल्लास्तरीय बालकल्याण समितिहरूको गठन र कार्य सक्रियतामा कुनै लहर उठेको देख्न पाइएको छैन। जताततै निष्क्रियता र बेवास्ता व्यापक छ। यस्तो स्थितिको बावजुद पनि यसबीच बाल हकहित संरक्षण सम्बर्द्धनका क्षेत्रमा कार्यरत संघ-संस्थाहरूलाई समन्वयको स्थितिमा अघि बढाउन १९९३ मा जोस्विममा परेका बालबालिका मिलिजुली समूह गठन भएको छ। यसले यस क्षेत्रमा सक्रियतापूर्वक काम गरिरहेको छ। यस क्षेत्रमा थुप्रै आइ. एन. जी. ओ. र एन. जी. ओ. हरू कार्यरत रहेका छन्। बालबालिकाका क्षेत्रमा काम गर्ने एन. जी. ओ. हरूको संघ पनि क्रियाशील छ। बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धिको पारित र अनुमोदनपश्चात्का वर्षहरूमा नेपाल पनि अन्तर्राष्ट्रिय गतिसित आफ्नो गति मिलान गर्दै यस क्षेत्रमा अगाडि बढ्न प्रयास गरिरहेको छ भन्नु अत्युक्ति हुने छैन। यद्यपि सरकारी क्रियाकलापतिर हेर्दा नेपालको गति मन्द देखिएको छ।

निष्कर्ष

नेपालको प्राचीन मध्यकालीन परम्परा बालबालिकाहरूको हकहितअनुकूल परम्परा थिएन। नेपाल अद्यावधिक रूढिग्रस्त मुलुक पनि हो। यस्तो स्थितिमा नेपालमा अन्तर्राष्ट्रिय वातावरणको प्रभावबाट बालबालिकाको हकहित संरक्षण र सम्बर्द्धनका क्षेत्रमा जे जति जागरण विगत केही वर्षबीच आउन सकेका छन् र यस क्षेत्रमा जे जति कामहरू भएका छन्, त्यसलाई उपलब्धिमुलक नै मान्नु मनासिव देखिन्छ।

गैरसरकारी क्षेत्रमा कार्यरत व्यक्ति तथा संस्थाहरूबाट मुलुकको बाल हकहित स्थापना र सम्बर्द्धनका पक्षमा जे जति काम भएका छन्, सरकारी क्षेत्रबाट त्यति काम हुन सकेको देखिएको छैन। सरकारमा रहेकाहरूमा बढी स्वार्थपरक राजनीतिक चिन्तन हुनु तथा देश र जनताका सवालमा आवश्यक राजनीतिक प्रतिबद्धता नहुनुको फलस्वरूप यस्तो स्थिति उत्पन्न भएको हो। विगतको स्थितिबाट शिक्षा लिँदै भविष्यमा सरकार आफ्नो क्षेत्रमा दायित्वपूर्ण तवरबाट अघि बढ्नेछ भनी आशा गर्नुबाहेक यस सन्दर्भमा तत्काल गर्न सकिने काम अरु छैन।

गैरसरकारी संस्थाहरूबाट मुलुकमा जे जति काम भएका छन्, ती उत्साहप्रद छन्। मुलुकभित्र बाल हक हननका उदाहरणहरू सार्वजनिक गर्ने काम पनि गैरसरकारी संस्थाहरूबाटै हुने गरेको छ। यो प्रमुख दायित्वमा पनि सरकारको भूमिका प्रधान रहेको नदेखिनु खुशीको कुरा होइन। तथापि गैरसरकारी संस्थाहरूका उपलब्धिमुलक प्रयासहरूबाट क्रमशः सरकारले पनि उत्तरदायित्व बोध गर्दै र सक्रिय हुँदै जानेछ भन्ने आशा बुद्धिजीवी क्षेत्रले गरेको पाइन्छ। बालबालिकाको हकहितको संरक्षण सम्बर्द्धन भन्ने कुरा दया धर्मको काम होइन, निश्चित कर्तव्य र दायित्वको काम हो। बालबालिकालाई दया होइन उनीहरूको अधिकार प्रदान गर्ने सन्दर्भमा बाल अधिकार आन्दोलन लक्षित छ। बालबालिकालाई स्वास्थ्य, शिक्षा आदि मानवीय आवश्यकताका पक्षहरू पूरा गर्नु परिवार र राष्ट्रको पनि दायित्व हो भन्ने जस्ता कुराहरू क्रमशः जनचेतनामा प्रवाहित हुन थालेका छन्। जनसामान्यको अभिरूचि पनि उत्तरोत्तर बढ्दै गएको छ, यो सकारात्मक लक्षण हो।

बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि पारित तथा अनुमोदन भएको र बालबालिकासम्बन्धी ऐन/नियमहरू निर्माण भएको, वर्षौं हुँदा पनि सरकारमा आफ्नो दायित्व पूरा गर्नेतर्फ आवश्यक राजनीतिक प्रतिबद्धता नदेखिनु यस दशकको उल्लेखनीय कमजोरीको पक्ष रहेको देखिएको छ।

गैरसरकारी संस्थाहरूले देखाएको जोस जाँगरकै अनुपातमा सरकार पनि यस क्षेत्रमा जागरूक हुने र आफ्नो दायित्व पूरा गर्न कार्य क्षेत्रमा उत्रने हो भने नेपालमा बाल अधिकार आन्दोलनले नयाँ गति प्राप्त गर्नेछ। भविष्यका कर्णधार बालबालिको उन्नति, प्रगति र अधिकार प्राप्तिले भरपर्दोरूपमा मुलुकको भविष्य निर्माण हुँदै जानेछ भन्ने आशा गर्न सकिन्छ। ■

अनुसूची ढ

सन् १९९ॢ र मानवअधिकार उल्लंघनका तथ्यहरू

उल्लेख गर्नेपने केही कुराहरू

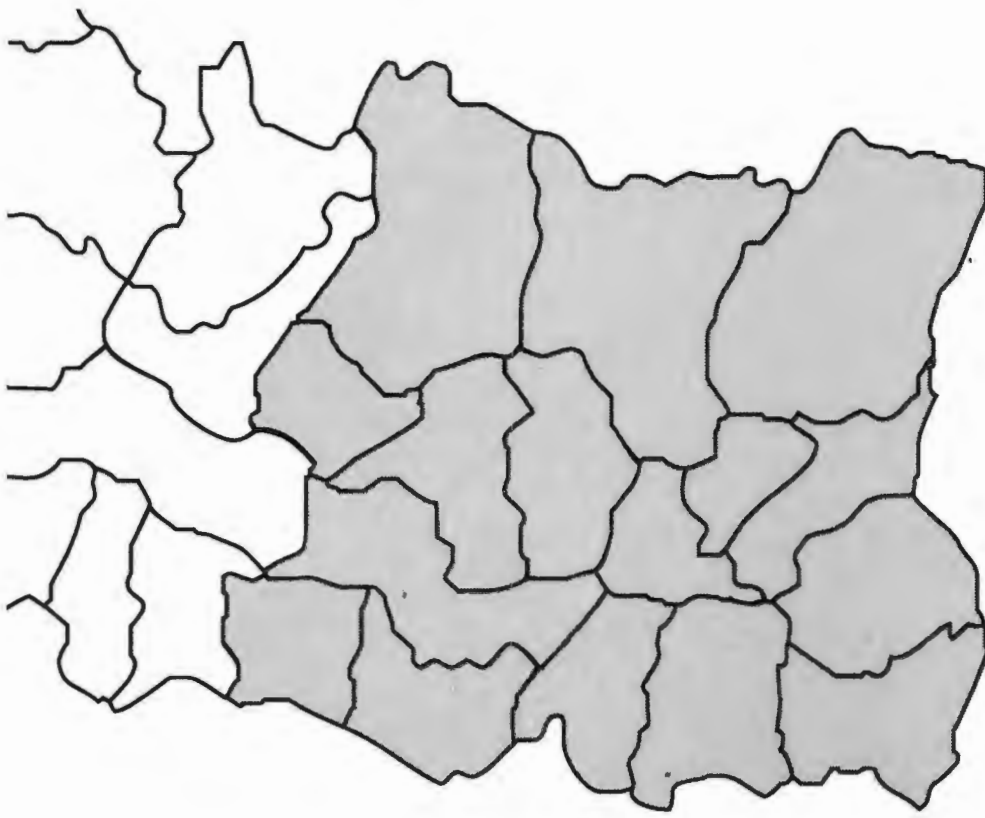
- यो वर्ष पुस्तकमा सन् १९९८ भएका अर्थात् ०५४ पुस १७ देखि ०५५ पुस १६ गतेसम्मका घटनाहरू समावेश गरिएका छन्।
- घटनाहरूको संकलनपश्चात् यथाशक्य विश्वसनीय घटनाहरू मात्रै वर्ष पुस्तकमा उल्लेख गरिएका छन्। केही घटनाहरूलाई विश्वसनीयताको अभावमा प्रकाशित गर्न सकिएन।
- मानवअधिकार उल्लंघनका घटनाहरूलाई प्रचारमा ल्याउने, त्यस्ता घटनाहरूबाट नागरिकहरूलाई सचेत गराउने, मानवअधिकार चेतनाको विकासमा सहयोग पुर्याउने, मानवअधिकारको स्थितिलाई सकारात्मक दिशातिर उन्मुख गराउने मनसाय वर्ष पुस्तकको हो। यस क्रममा उल्लेखित घटनाबाट कसैको निजी जीवन, मान-सम्मान र स्वाभिमानमा आघात पर्न गएको भएमा हामी दुःखका साथ क्षमा चाहन्छौं।
- वर्ष पुस्तक प्रकाशनको सिलसिलामा घटनाहरू संकलन गर्न ७५ वटै जिल्लामा प्रतिनिधिको व्यवस्था गरिएको छ। तर विविध कारणले जिल्लाहरूको प्रत्येक गाउँ र ठाउँमा पुगेर घटनाहरू संकलन गर्न सम्भव भएन। त्यसकारण सार्वजनिक जानकारीमा नआएका केही घटनाहरू हाम्रा लागि अज्ञात नै रहन पुगेका पनि हुन सक्छन्। तापनि विभिन्न सम्भाव्य माध्यमद्वारा हामीले भए जति घटनाहरूलाई सकेसम्म संकलन गर्ने र उल्लेख गर्ने प्रयत्न भने गरेका छौं।
- विभिन्न पत्रपत्रिकाहरू पनि वर्ष पुस्तकको सूचना स्रोतका आधारहरू मानिएका छन्। पत्रपत्रिकामा प्रकाशित सूचनाको आधारमा सम्बन्धित पक्ष वा निकायमा सम्पर्क गरी पुष्टि भएपछि मात्र घटनाहरूलाई समावेश गर्ने काम भएको छ।
- यस वर्ष पनि बलात्कारका घटनाहरूमा बलात्कृत महिलाहरूको नाम दिइएको छैन। पीडित महिलाहरूको सामाजिक एवं व्यक्तिगत जीवनमा कुनै समस्या नपरोस् भन्ने धारणाले नाम उल्लेख नगरिएको हो।
- यस पटक व्यक्तिगत, संगठित समूह र राज्यद्वारा गरिएका सबै हत्याका घटनाहरूलाई हत्या/गोली शीर्षक अन्तरगत राखिएको छ। तर हत्याको आशंका गरिएका लाशहरू

फेला परेका कतिपय घटनाहरूलाई अतिरिक्त जानकारी अन्तरगत राखिएको छ।

- गएका वर्षहरूमा जिल्लाको नक्शा प्रस्तुत गर्दा नेपालको नक्शा, अञ्चल अनि जिल्ला राखिएकोमा यस पटक भने विकास क्षेत्र र जिल्लाहरू राखी प्रस्तुत गरिएको छ।
- जिल्लाको तथ्यांकमा यो पुस्तक प्रकाशित भइसकदासम्म धेरै फेरबदल भइसकेको हुन सक्छ। यसमा प्रस्तुत तथ्यांकका आधारहरू भनेको सम्बन्धित जिल्ला प्रतिनिधिद्वारा सम्बन्धित निकायबाट संकलित तथ्यांक नै हो। कतिपय जिल्लाहरूमा दश जोड दुई (१०+२) विद्यालयहरू क्याम्पस संख्यामा समावेश भएका छन्।
- प्रत्येक जिल्लाको मानवअधिकार हननसम्बन्धी तथ्यांकहरूमा “*” चिह्नले जम्मा पीडित संख्या मात्र राख्न सकिएको जनाउँछ। जसमा पुरुष र महिला जोड्दा जम्मा संख्या मिलेको पाइँदैन। गोली शीर्षक अन्तरगतको तथ्यांकमा गोलीद्वारा घाइते तथा हवाई फायर भएको घटनालाई समावेश गरिएको छ भने वम प्रहार शीर्षक अन्तरगतको घटनामा जीलेटिन प्रहार तथा एम्बुस विष्फोटनका घटनालाई पनि समावेश गरिएको छ।
- माओवादी जनयुद्धसंग सम्बन्धित हत्याका घटनाहरू अन्य श्रोतबाट समेत लिइएको छ। यसमा खासगरी सल्यान, रूकुम, जाजरकोट, कालिकोट आदि जिल्लाहरू पर्दछन्।
- स्थानीय बोली, भाषा र लय आदि जस्ता कारणले गर्दा कतिपय व्यक्ति र ठाउँको नाम पनि केही फरक पर्न गएको हुनसक्छ। यस्तो भेटिएको खण्डमा जानकारी दिन हामी सबैमा हार्दिक अनुरोध गर्दछौं।

तथ्यांकका अन्य आधारहरू

- केन्द्रीय तथ्यांक विभागको वर्ष पुस्तक १९९३, १९९४, १९९५, १९९६ र १९९७
- स्थानीय सामाजिक संघ, संस्था र व्यक्तिहरू
- स्थानीय न्यायिक, अर्धन्यायिक, प्रशासनिक, सञ्चार र सुरक्षासम्बन्धी निकायहरू
- मानवअधिकार वर्ष पुस्तक १९९२, १९९३, १९९४, १९९५, १९९६ र १९९७
- विविध।

पूर्वाञ्चल

- १.१ भापा
- १.२ इलाम
- १.३ पाँचथर
- १.४ ताप्लेजुङ
- १.५ मोरङ
- १.६ सुनसरी
- १.७ धनकुटा
- १.८ तेह्रथुम

- १.९ भोजपुर
- १.१० संखुवासभा
- १.११ सप्तरी
- १.१२ सिराहा
- १.१३ उदयपुर
- १.१४ खोटाङ
- १.१५ ओखलढुंगा
- १.१६ सोलुखुम्बु

१.१ भाषा

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार
हत्या / गोली

दमक नगरपालिका-१२ का १९ वर्षीय धनकुमार राईलाई ०५४ माघ ८ गते सोही नपा-१३ का विकी लिम्बू, मोहन लिम्बू, हरिकृष्ण राई, कृष्ण देवान, कमल र मोहन मगरले पैसा लुट्ने उद्देश्यले खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरे। पीडकहरूलाई पक्राउ गरिएकोमा कृष्ण र कमलबाहेक अन्यलाई तारेखमा छोडिएको छ।

कोहभरा गाविस-२ का ७५ वर्षीय डिङ्गर ताजपुरियालाई ०५५ असार ११ गते सोही ठाउँका सोडवे ताजपुरिया र खड्ग ताजपुरियाले धामी बस्दा उत्तरो भूमिका खेलेको भनी पिटेर हत्या गरे। खड्गकी पत्नी बिरामी भएकाले पीडित धामी बसेको र ५ दिन बस्दा पनि बिसेक नभएपछि खड्गले अर्कै धामी लगाउँदा उसले पहिलो धामीले नै देउता लगाएर गलत काम गरेको बताएपछि उक्त घटना भएको थियो। पीडकहरूलाई सामान्य सोधपुछपछि छोडियो।

धाइजन गाविस-१ का २४ वर्षीय राजु मेचेलाई ०५५ साउन ३ गते सोही ठाउँका कुसुम मेचे र वाइदु मेचेले छुरी हानी हत्या गरे। पीडकहरूमध्ये कुसुमलाई सर्वस्वसहित जन्म कैदको सजाय भएको छ।

गरामनी गाविस-३ की ७० वर्षीया नन्दमाया न्यौपानेलाई ०५५ साउन २५ गते उनले पालेको खसी चोर्न आएका चोरले हत्या गरी खसी पनि लगे। पीडक अझै पत्ता लागेको छैन।

बाहुनडाँगी गाविस-४ का ४० वर्षीय तेजबहादुर कार्कीलाई ०५५ असोज १७ गते उनकै पत्नी लोकमाया कार्कीले काठको मुंग्रोले टाउकोमा हानी हत्या गरिन्। पीडितले रक्सी सेवन गरी आफूलाई कुटपिट गरेकाले आत्मरक्षाका लागि मुंग्रोले हिकार्उँदा मृत्यु भएको पीडकले बताइन्। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

खजुरगाछी गाविस-८ का ५५ वर्षीय दशरथ महतोलाई ०५५ जेठ ७ गते राति सुतिरहेको बेला सोही ठाउँका सिंगेश्वर महतो र मनोजकुमार साहले छुरा हानी हत्या गरे। उनीहरूबीच आर्थिक लेनदेनको विषयमा विवाद थियो। पीडकहरूलाई पक्राउ गरिएकोमा अदालतको आदेशअनुसार १० वर्षको कैद सजाय तोकिएको छ।

चकचकी गाविस-८ की २२ वर्षीया सिर्जना धमलालाई ०५५ जेठ १८ गते उनकै पति दीपक धमलाले हँसियाले पेट काटिदिएर हत्या गरे। त्यसपछि आत्महत्या गरेको भन्ने देखाउन आफैले भुण्ड्याइदिएका थिए। पीडकलाई २० वर्षको सजाय

जनसंख्या :	५९३७३७
साक्षरता प्रतिशत :	५७.३
महिला साक्षरता प्रतिशत :	४५.४
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) :	१६०६
गाविस/नपा संख्या :	४७/३
निर्वाचन क्षेत्र :	६
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	४०५/१९
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	५/४९
टेलिफोन लाइन :	२६७०
मोटर सडक (कि.मी.) :	३८८
प्रहरी कार्यालय संख्या :	६२
हुलाक संख्या :	५५

तोकी जेलमा राखिएको छ।

गोलधापस्थित भूटानी शरणार्थी शिविरमा बस्ने ५० वर्षीया रत्नमाया ढुंगानालाई ०५४ माघ ३० गते सतासीधाम गाविस-६ का २२ वर्षीय यामकुमार शिवाकोटीसहितका व्यक्तिहरूले बलात्कार गरी हत्या गरे। यामकुमार पक्राउ परेकोमा तारेखमा छुटेका छन् भने अन्य पीडक फरार छन्।

शनिश्चरे गाविस-८ की २५ वर्षीया रूपा लिम्बूलाई ०५४ फागुन १२ गते उनकै पति २६ वर्षीय रूपेश लिम्बूले अत्यधिक मादक पदार्थ सेवन गरी कुटपिट गर्दा मृत्यु भयो। पीडकलाई २ वर्ष सजायअन्तर्गत थुनामा राखिएको छ।

मेचीनगर नपा-११ स्थित टी स्टेटमा कार्यरत ५५ वर्षीय रामभगवत मुण्डालाई ०५४ माघ १३ गते उनकै छोरा २५ वर्षीय सरिया मुण्डाले पैसा माग्दा नदिएको फोकमा बन्चरोले हानी हत्या गरे। पीडकलाई सर्वस्वसहित जन्म कैदको

फैसला भएअनुसार जेलमा राखिएको छ।

बाहुनडाँगी गाविस-७ मा पर्ने नेपाल-भारत सीमास्थित मेची नदीको किनारमा नाम, ठेगाना नखुलेकी अन्दाजी ३० वर्षीया एक तराइबासी महिलालाई ०५४ फागुन ८ गते बाहुनडाँगी-९ का जोतेन्द्र तामाङले हत्या गरे। भारतबाट सामान ल्याई भन्सार छल गर्ने उद्देश्यले आइरहेका पीडकले उक्त महिलालाई देखेपछि तर्सोभनी छुराले हानेका थिए। पीडितलाई ढुंगाले लागेर नदीमा ढल्न पुगेपछि हतियार रोपी हत्या गरेका थिए। पीडकलाई पक्राउ गरी थुनामा राखिएको छ।

उदयपुर, त्रियुगा नपा-३ का १९ वर्षीय पेम्बादोर्जे शेर्पालाई ०५४ फागुन १४ गते राति भद्रपुर नपाअन्तर्गत पर्ने मेची बहुमुखी क्याम्पसको प्रांगणभन्दा पूर्वपट्टि माओवादीको बैठक हुँदै गर्दा प्रहरीले गोली प्रहार गरी घाइते बनायो। पीडितलाई पक्राउ गरी

गरामनी गाविस-३ मा हत्या गरिएको नन्दमाया न्यौपाने

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	१६	१०	६	१६				
बलात्कारपछि हत्या	१		१	१				
गोलीद्वारा घाइते/हवाई फायर					३	१		१
गिरफ्तारी र यातना					६	८		८
कुटपिट	६१	८१	१९	१००				
थुनामा मृत्यु					१	१		१
मौलिक अधिकार					१	१		१
सरुवा					१	३	१	३
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी समस्या	१							
महिला किनबेच	२		२	२				
आत्महत्या	९		९	९				
बहुविवाह	३		३	३				
महिला भएकै कारणले								
दिइने यातना	२		२	२				
पारिवारिक हिंसा	१		१	१				
बाल अधिकार	१		१	१				
जातीय छुवाछूत	२	२	२	४				
आत्महत्या	१४७	७९	६८	१४७				
चोरी/डकैती	९२							
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	४	३३	१०	४३				
जम्मा	३४२	२०४	१३४	३३९	१३	१३	१	१४

प्रहरीद्वारा उपचार गरेर उदयपुर जेलमा थुनामा राखिएको छ।

अर्जुनधारा गाविस-३ की ११ वर्षीया हर्कमाया फावोलाई ०५५ असोज ११ गते गाईवस्तुले बाली खाँदा राम्रोसँग नहरेको आरोपमा सोही ठाउँकी १३ वर्षीया प्रेमकुमारी अधिकारीले कुटपिट गरेकोमा उपचार हुँदाहुँदै मृत्यु भयो। पीडक बालिका भएकोले धरौटीमा छोडियो।

ज्यामिरगढी गाविस-८ का १८ वर्षीय महादेव हरिजनलाई ०५५ भदौ २३ गते सोही ठाउँका शहीलाल राजवंशीले आफूलाई अपमान गरेको आरोपमा फरुवा प्रहार गरी हत्या गरे। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

३४ वर्षअगाडि बनेको भापा जेल “स्व” श्रेणीको जेल हो। २ सय जनाको बन्दी क्षमता भए पनि यस जेलमा २२७ जना बन्दीहरू रहेका छन्, जसमध्ये २१ जना महिला रहेका छन्। उनीहरूसँग ३ जना बालबालिका पनि आश्रितका रूपमा रहेका छन्। कुल बन्दीहरूमध्ये १३७ जना कैद तोकिएका र ९० जना कैद नतोकिएका छन्। ३ वर्षभन्दा बढी समयदेखि जेलमा रहेका बन्दीहरूको संख्या ७१ रहेको छ। जेलमा कुल ७ वटा कोठाहरू रहेकोमा एकमा महिला र अन्यमा पुरुषहरूलाई राखिएको छ। यस जेलमा ३ जना आस्थाका बन्दीहरू रहेका छन्। उनीहरूमध्ये भूपालमान सिंह कार्की र बद्री प्रसाईंलाई

एमाले, राप्रपा सरकारको पालामा समेत आस्थाका बन्दी भएको सरकारले स्वीकार गरिसकेको थियो भने उनीहरूसँगै जेल परेका अर्का आस्थाका बन्दी डम्बरबहादुर कार्कीलाई समेत सिराहा जेलबाट यहाँ सरुवा गरिएको छ।

भापा जेलमा बन्दी जीवन बिताइरहेका सतासीधाम गाविस-४ का ४५ वर्षीय नारायण कोइरालाले ०५५ असोज ५ गते जेलभित्रको शौचालयमा पासो लगाई आत्महत्या गरे। उनी लागू औषध कारोबारअन्तर्गत ०५३ असार ७ गते पक्राउ परी ५ लाख रूपैयाँ जरिवाना र १९ वर्ष कैद भुक्तान गर्दै थिए।

गिरफ्तारी र यातना

भद्रपुरस्थित मेची बहुमुखी क्याम्पसमा अध्ययनरत पाँचथर थर्पुका १८ वर्षीय कुमार सुवदीलाई ०५४ माघ २९ गते राति प्रहरीले माओवादी भनी गिरफ्तार गर्‍यो। पीडित आफू माओवादी नभएको बताउँछन्। पीडितलाई ३ महिनापछि धरौटीमा छोडियो।

डाँगीबारी गाविस-३ का ३५ वर्षीय पूर्णबहादुर मगरलाई ०५४ माघ १ गते स्थानीय मेलामा हो-हल्ला गरेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी निर्मम यातना दियो। पछि गाउँलेहरूले दबाब दिएपछि उनको उपचार गर्न प्रहरीबाट ५ हजार रूपैयाँ उपलब्ध गराइएको थियो।

गोलधाप गाविस-२ का ६५ वर्षीय रूद्रप्रसाद गौतमलाई प्रहरीले पक्राउ गरी तातो पानी स्नानाउने, प्लाष्टिकको डोरीले कुटपिट गर्ने जस्ता निर्मम यातना दियो। ०५५ साउन ८ गते पीडितको छोराले प्रेमबहादुर राईलाई हत्या गरी फरार भएपछि प्रहरीले पीडकका बाबुलाई पक्राउ गरी क्रुर यातना दिएर हत्या गरेको दस्तखत गराई थुनामा राखिएको छ।

घाइजन गाविसका अध्यक्ष डिल्लीराम बानियाँ, उपाध्यक्ष पूर्ण मेचे तथा काशी पौड्याल, ओम पौड्याल र राजु मेचेलाई ०५५ जेठ १४ गते सांसद देवी ओम्फा र मेचीनगर नपाका मेयर रवीन कोइराला चढेको गाडीमा दुंगामुढा गरी ज्यान मार्ने धम्की दिएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूले सो कार्य नगरेको बताए पनि प्रहरी हिरासतमा राखी २२ दिनपछि १ लाख ५ हजार धरौटीमा छोडियो।

तोपगाछी गाविस-५ का ७० वर्षीय गंगाराम राई, धरमपुर गाविस-५ का धर्म बुढाथोकी र राजकुमार राईलगायतका

व्यक्तिहरूलाई ०५५ मंसिर ५ गते माओवादी भएको आरोपमा घरमै सुतिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई १ महिना हिरासतमा राखी छोडियो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

चारपाने गाविसस्थित साना किसान विकास परियोजनाका कार्यालय प्रमुख कृष्ण पोखरेललाई ०५५ वैशाख ५ गते साँझ २०/२२ जना जति अज्ञात व्यक्तिहरू कार्यालय हाताभित्र प्रवेश गरी आक्रमण गर्ने धम्की दिए। पीडकहरूले त्यस कार्यालयमा भएका कागजातहरू जलाउनुका साथै केही जग्गाधनी प्रमाणपूजाहरूसमेत लुटेर लगे। तत्पश्चात् उनीहरूले माओवाद जिन्दावाद भन्ने नारासमेत लगाएका थिए।

धरमपुर गाविस-५ का रामचन्द्र गिरीको घरमा ०५५ मंसिर ४ गते राति ३० जना जति अज्ञात व्यक्तिहरूले आक्रमण गरी केही धनमाल र कागजात लुटे। पीडकहरू माओवादी कार्यकर्ता भएको आशंका गरिएको छ।

जलथल चारकांसे भाडीस्थित वन सुरक्षा चौकीमा कार्यरत रोहित कटुवाल र ईश्वरी घिमिरेलाई ०५४ फागुन ४ गते साँझ माओवादी कार्यकर्ताहरूले बाँधेर कुटपिट गर्नुका साथै कार्यालयका बन्दूक पनि लुटेर लगे।

नेपाल पत्रकार महासंघ, भापा शाखाका सचिव एवं बुधवार साप्ताहिकका समाचारदाना नेत्रप्रसाद पाठकलाई ०५५ वैशाख १० गते अनारमनी गाविसका उपाध्यक्ष लोकबन्धु कन्दङ्वाले कुटपिट गरी घाइते बनाए। पीडकलाई कुनै कारवाही भएन।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार (राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनावसमेत)

वित्तमोडबाट प्रकाशित स्वतन्त्र आवाज साप्ताहिकको कार्यालयमा ०५५ कार्तिकमा माओवादी कार्यकर्ताको हस्तलिखित लेख बरगमद गर्ने बहानामा प्रहरीले विनासूचना छापा मारे।

बाहुनडाँगी गाविस-६ का ढुण्डीराज घिमिरेले प्रजातन्त्रको रक्षामा सरकार नलागेको हुँदा त्यसो नगर्न माग राख्दै ०५४ चैत २७ गतेदेखि वित्तमोडमा शुरू गरेको अनसन प्रहरीले हस्तक्षेप गरी जबर्जस्ती अस्पताल पुर्याएर ०५५ वैशाख २ गते तोड्न बाध्य पार्यो।

धार्मिक स्वतन्त्रता

अर्जुनधारा गाविस-३ का उमानाथ हुमागाईंको परिवारलाई सोही ठाउँका मोहन सिवाकोटी, तुलसी स्वतितवालगायतका व्यक्तिहरूको अगुवाईमा सामाजिकरूपमा धर्मबाट अलग गराइयो। कमला खड्का र कृष्णकुमार साकीबीच भएको प्रेम विवाहको पक्षका वाल्ता पीडितका बाबुको श्राद्ध गर्नसमेत नजान भनी स्थानीय पण्डितलाई पीडकहरूले रोक लगाए।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

भापा जिल्ला अदालतमा तीन वर्षभन्दा माथिका देवानी ४ र फौजदारी २ वटा मुद्दा बाँकी रहेका छन्। दुई वर्षसम्मका ३६ वटा देवानी र ५ वटा फौजदारी मुद्दा छन्। त्यस्तै ६ महिनादेखि फैसला हुन बाँकी मुद्दाहरूमा २ सय ८७ देवानी र १ सय ६ वटा फौजदारी रहेका छन्।

सरुवा, घटुवा र पक्षपात आदि

जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा कार्यरत जयन्ती राई, जेल शाखाका कामु प्रमुख डमरूवल्लभ गड्तौला र प्रशासन शाखाका स्वरिदार डम्बर तिमिल्सिनालाई ०५४ पुस २२ गते आस्थाका आधारमा अपायक सरुवा गरियो। निजामती कर्मचारी संगठनले यस सम्बन्धमा विरोध जनाएको छ। पछि डमरूवल्लभलाई भने यथास्थानमा राखिएको छ।

राष्ट्रिय समाचार समितिका भापास्थित अञ्चल कार्यालयका कामु प्रमुख अमृतलाल श्रेष्ठलाई पूर्वाग्रह राखी स्वरिदार तहमा घटुवा गरी ०५५ मंसिर महिनामा विराटनगर सरुवा गरियो।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस वर्षको अन्तिम आँकडामा जिल्लाभरि जम्मा २ हजार १ सय १७ परिवार घरवारविहीन अवस्थामा रहेका छन्। बाटोको वरिपरि तथा ऐलानी पर्ति जग्गामा छाप्ने बनाई बसेकाहरू र वन फडानी गरी बस्नेहरूको संख्या थपिँदै गइरहेको छ।

जिल्ला स्तरमा गठित सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगद्वारा यस वर्ष वितरण गरिएका जग्गाधनी प्रमाणपूजा राजनीतिक आस्थाका आधारमा काँग्रेसको झण्डा राखेर वितरण गरियो भन्दै भापा जिल्ला परिषद्को बन्द सत्रले आपत्ती जनायो।

दमक नपा-१४ र १५ को बीचमा पर्ने क्याम्पस रोडमा विगत दुई वर्षदेखि बसोबास गर्दै आएका ६८ घर सुकुम्बासीलाई हटाउन ०५४ फागुन १० गते प्रहरी र नगरपालिकाले बल प्रयोग गरे। त्यसपछि दोहोरो भिडन्त हुँदा थुप्रै सुकुम्बासी घाइते भए।

महिला अधिकार

महिला कितबेच, बलात्कार

दमक नगरपालिका-७ की ७ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ वैशाख २१ गते सोही ठाउँका १८ वर्षीय सन्तोष भन्ने युवराज रिजालले बलात्कार गरे। पीडकलाई पक्राउ गरिए पनि अदालत नै नपुर्‍याई छोडियो।

शिवगन्ज गाविस-२ की ७ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ साउन २१ गते सोही ठाउँका १७ वर्षीय युवराज कुमालले बलात्कार गरे। पीडकलाई पक्राउ गरिएको छ।

धाइजन गाविस-१ की १७ वर्षीया एक युवतीलाई ०५४ फागुन २६ गते भारत समरतला गाउँका २३ वर्षीय किरण विश्वकर्माले सिलगुडीमा लगेर ५ हजार भारतीय रूपैयाँमा बिक्री गरे। पीडकलाई पक्राउ गरी थुनामा राखिएको छ।

गरामनी गाविस-१ की १८ वर्षीया एक युवतीलाई ०५५ असार २७ गते भारत बिहार घर भई दमक नपा-१३ बस्ने दुखनी स्वातुङ, तकमा स्वातुन र बचना मुसलमानले बिहार ठाकुरगन्जको एक बेश्यालयमा लगी ५ हजार भारतीय रूपैयाँमा बिक्री गरे। पीडकहरूलाई पक्राउ गरी कारबाही थालिएको छ।

शान्तिनगर गाविस-१ की १७ वर्षीया एक युवतीलाई ०५४ फागुन १७ गते सोही ठाउँका राजकुमार प्रधान र बुधबारे गाविस-७ का देवेन्द्र राना मगरले बलात्कार गरे। राजकुमारसँग पहिले पनि यौन सम्पर्क हुने गरेको पीडितले स्वीकारेका कारण उनलाई कारबाही भएन। देवेन्द्रलाई पक्राउ गरिएकोमा धरौटीमा छुटेका छन्।

गरामनी गाविस-४ की २२ वर्षीया एक महिलालाई ०५४ फागुन ८ गते सोही ठाउँका २४ वर्षीय अर्जुन पाण्डेले पति घरमा नभएको बेला बलात्कार गरे। पीडकका आफन्त प्रहरीमा भएको र राजनीतिक दबावका कारण प्रहरीले कारबाही नचलाएको गुनासो पीडितको छ।

अनारमनी गाविस-३ की १७ वर्षीया एक युवतीलाई ०५४ फागुन १२ गते आफ्नै बाबु ३६ वर्षीय राजु विश्वकर्माले मादक पदार्थ सेवन गरी बलात्कार गरे। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ। आफूले धेरै मादक पदार्थ सेवन गरेको अवस्थामा पत्नी भन्टाने सम्भोग गरेकोमा छोरी परेको पीडकले प्रहरीलाई बताए।

मेचीनगर नपा-१० को एक होटलमा काम गर्ने ४० वर्षीया एक लाठी महिलालाई ०५४ चैत २६ गते सोही ठाउँका ४७ वर्षीय देवी सापकोटाले होटलमा लगी बलात्कार गरे। पीडकलाई प्रमाण नपुगेको भनी कुनै कारबाही गरिएन।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

सतासीधाम गाविस-५ का सूर्य राना मगरले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५४ पुस २७ गते सोही ठाउँकी दिलमाया मगरसँग बहुविवाह गरे। जेठी पत्नी माइतमै छिन् भने पीडकलाई १८ सय रूपैयाँ धरौटीमा छाडियो।

शिवगन्ज गाविस-३ का राजकुमार इजमले ०५४ चैत २१ गते धरमपुर गाविस-४ की ३५ वर्षीया अनिता राईसँग दोस्रो विवाह गरे। अदालतले पीडकलाई २ हजार रूपैयाँ धरौटीमा छाड्ने आदेश दियो।

चकचकी गाविस-६ का २१ वर्षीय शान्तिराम प्रसाईले ०५५ वैशाख ४ गते शनिश्चरे-३ की नीता भट्टराईसँग दोस्रो विवाह गरे। पीडकहरूलाई ५ सय रूपैयाँ धरौटी लिई छाडियो।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय / अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

कोहभरा गाविस-२ की ३० वर्षीया रेखा सतारलाई ०५५ जेठ ४ गते सोही ठाउँका मणि सतारको परिवारले बोक्सी बनेर मणिकी पत्नीलाई लागेको भनी कुटपिट गरे। पीडकहरूलाई कुनै कारबाही भएन।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

लखनपुर गाविस-१ मा भर्खर जन्मिएको बच्चाछाई ०५४ चैत ३ गते आफ्नै आमा १७ वर्षीया कमला सर्कीले हत्या गरिन्। विवाहपूर्व नै भारत बिहारका हरeram साहसँग भएको यौन सम्पर्कबाट उक्त गर्भ रही बच्चा जन्मेको पीडकले बताएको छिन्। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

यस वर्ष यो जिल्लामा शिक्षाबाट वञ्चित बालबालिकाको संख्या ३५ हजार ५७ रहेको छ भने ३३ जना सडक बालबालिकाहरू विभिन्न अवस्थामा फेला परेका छन्। यातायातका साधन, होटल तथा अन्य विभिन्न उद्योगहरूमा कार्यरत बालमजदूरको संख्या ७ सय ६४ रहेको र घरेलु कामदारको रूपमा ९ सय जना बालबालिका रहेका छन्।

आर्थिक अधिकार (पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनियन, श्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

सरकारले नेपाल चिया विकास निगमलाई निजीकरण गर्ने प्रक्रियाको थालनी गरेको विरोधमा चिया बगानमा काम गर्ने मजदूरहरूको अधिकार हनन भएको र राष्ट्रिय सम्पत्ति विदेशीलाई दिइएको भन्दै नेपाल स्वतन्त्र चिया मजदूर युनियनले ०५५ मंसिर महिनाभरि धर्ना दिने, ज्ञापनपत्र बुझाउने तथा विरोध सभाको आयोजना गर्ने जस्ता कार्यक्रम गर्‍यो।

भूटानी शरणार्थी शिविर आसपासमा घर हुने अन्दाजी २ हजार २ सय ग्रामीण मजदूरहरूले भूटानीहरूले जबर्जस्ती क्याम्पबाहिर आई सस्तो दरमा काम गरेको कारण श्रम गर्न नपाएको भनी निर्माण मजदूर युनियनले विरोध गर्दै जिल्ला प्रशासन कार्यालय भापामा विरोध पत्र बुझायो। तर भूटानी कामदारहरूलाई काममा रोक लगाइएको छैन।

यस वर्ष यस जिल्लामा यातायात मजदूरहरूबाट जम्मा ७ वटा चक्काजाम कार्यक्रम भए। विभिन्न विचार राख्ने यातायात मजदूरहरूले संयुक्तरूपमा आयोजना गरेका अधिकांश कार्यक्रमहरूमा सवारी ऐनको कंही बुँदाहरू हटाउनुपर्ने लगायतका मागहरू थिए।

जिल्लाका प्रमुख शहरका होटलमा काम गर्ने कामदारहरूलाई भरपेट खाना खान नदिने र सडो/गलेको खानामा सन्तुष्टि नमानेमा कामको ज्यालासमेत नदिने गरेको पाइन्छ। १७ वटा होटलको सर्वेक्षणमा ५१ जना मजदूरहरू मालिकद्वारा गरिने यस्तो खालको शोषणमा पीडित भएको पाइयो।

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू

दासत्व, कर्मैया, बाँधा र हलिया आदि

यस जिल्लामा दासत्व, कर्मैया र बाँधा नभए पनि कृषि क्षेत्रमा सतार जातिका मानिसहरूको शोषण भएको पाइन्छ। सतार जातिका मानिसहरू बढी सोभा हुने भएकाले ग्रामीण इलाकामा यो जातिका मानिसहरूलाई हलिया सरहको व्यवहार गरिन्छ। हालसम्म थाहा भएअनुसार यस जातिका २ हजार ५ सय जति मानिसहरू श्रमशोषणबाट पीडित भएका छन्।

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूतसमेत

गरामनी गाविस-२ का २६ वर्षीय भीमबहादुर सुनुवार र १८ वर्षीया शान्ता विश्वकर्मालाई ०५५ असार १८ गते तल्लो जातकी केटीसँग बिहे गरेको भनी भीमका बाबु गणेश सुनुवारले घरभित्र पस्न दिएनन्। पीडितले अंश माग्दा पनि पीडकले दिएका छैनन्।

अर्जुनधारा गाविस-३ का १८ वर्षीय कृष्णकुमार साकी र १७ वर्षीया कमला स्वइकाबीच ०५५ मंसिर २९ गते प्रेमविवाह भएको र केही समयपश्चात् घरमा आएको अवस्थामा सोही ठाउँका वडाध्यक्ष तुलसी स्वतिवडा र चिरञ्जीवी शिवाकोटीलगायतका व्यक्तिहरूको अग्रसरतामा हिन्दू कट्टरपन्थीहरूको जमातले घरमै गई लाठीमुग्गी गरी लस्केटे। पीडितहरूलाई घर नछोडेमा ज्यान मार्ने धम्कीसमेत दिइयो। पीडितहरू घर फर्किएका छैनन्।

चारपाने गाविसस्थित साङ्ख्यिक संस्कृत मावि र कन्काईमाई किनारस्थित वेद विद्यापीठमा व्यवस्थापन समितिद्वारा अभैसम्म तल्लो जात भनिएकाहरूलाई पढ्नबाट रोक लगाइएको छ।

शनिश्चरे गाविसको कालिकास्थानमा महिलाहरू र अछुत भनिने जातका व्यक्तिहरूलाई वेद पढाउने र सिकाउने कार्य विगत केही समयदेखि भइरहेकोमा त्यहाँको परम्परावादी व्यक्तिहरूले विरोध शुरू गरेका कारण उक्त कार्यमा व्यवधान हुन गएको छ।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

नेपाल पत्रकार महासंघ, भापा शाखाका सचिव एवं बुधवार साप्ताहिकका समाचारदाता नेत्रप्रसाद पाठकलाई ०५५ वैशाख १० गते अनारमनी गाविसका उपाध्यक्ष लोकबन्धु कन्दइवाले कुटपिट गरी घाइते तुल्याएको विषयलाई लिएर पत्रकार महासंघ भापा, प्रगतिशील पत्रकार समूह र नेपाल प्रेस युनियन तथा नेकपा (एमाले) भापा जिल्ला कमिटीले छुट्टाछुट्टै वक्तव्य प्रकाशित गरी विरोध जनाए।

अनारमनी गाविस विर्तामोडमा ५ वर्षीया एक बालिकालाई चारपाने गाविस-१ का तिलोक अग्रवालले बलात्कार गरे भन्ने विषयलाई लिएर ०५५ कार्तिक ३० र ३१ गते विरोधस्वरूप

बजार बन्द भयो।

नेकपा (एमाले) का जिल्ला सचिव देवेन्द्र दाहालले छुट्टाछुट्टै २ वटा प्रेसवक्तव्य प्रकाशित गरी नो भ्याट र एस भ्याटको विवादमा र बालिका बलात्कारको घटनामा सिंगो मारवाडी समुदायप्रति लक्षित गरी साम्प्रदायिक नारा लगाउने र तोडफोड गर्ने क्रियाकलापको विरोध गर्नुभयो।

मेयर भारतेन्दुकुमार मल्लिक र केही कर्मचारीहरू मिली संयुक्त राष्ट्रसंघीय शरणार्थीसम्बन्धी उच्चायोग, यु.एन.एच.सी.आर. भद्रपुरबाट नेपालाई प्राप्त सहयोगको रकम हिनामिना गरेकोमा कारबाहीको माग गर्न भद्रपुर नपा बोर्डले पत्रकार सम्मेलन गरी संघर्ष समिति बनाएर अस्त्रियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई बोलाएको थियो। तर रकम हिनामिना गर्नेहरूलाई कारबाही भएको छैन।

अतिरिक्त जानकारीहरू

दमक नगरपालिकास्थित रतुवा पुलछेउमा मोरङ जिल्ला पथरी गाविसका ६ वर्षीय अशोक गुरुङलाई ०५५ जेठ २१ गते इलाका प्रहरी कार्यालय, दमकको भ्यानले ठक्कर दिँदा मृत्यु भयो। स्थानीय बासिन्दाले उक्त घटनाको विरोध गर्दै ३६ घण्टा यातायात अवरुद्ध पारे पनि पीडकमाथि कारबाही भएन। पीडकलाई ४५ हजार रूपैयाँ धरौटी लिई छाडियो।

शिवगन्ज गाविस-५ को कन्काई माईखोलामा अन्दाजी ४५ वर्षीय मंगोल पुरुषको लास ०५५ साउन २६ गते हत्या गरी फर्काएको अवस्थामा फेला पयो। लास र पीडक दुवैका बारेमा थप जानकारी हुन सकेन।

अनारमनी गाविस-३ विर्तामोड चोकस्थित पाथीभरा लजको क्याबिन नं. ३ मा अन्दाजी ३५ वर्षकी एक अज्ञात महिला ०५५ असार २ गते मृत अवस्थामा फेला परिन्। पीडितको शरीरमा निलडाम र मुखबाट रगत आइरहेकोले कसैले हत्या गरेको आशंका गरिएको छ। प्रहरीले अनुसन्धानको लागि लज मालिकलाई पक्राउ गरेकोमा छोडिसकेको छ।

यस वर्ष यो जिल्लामा व्यक्तिगत कुटपिटका ६१ वटा घटनामा १७ जना महिलासहित ८५ जना पीडित भए। जसमा ३३ वटा घटनाका पीडकमाथि मात्र कारबाही भयो। त्यस्तै ११ वटा डकैती र ८१ वटा चोरीका घटनामा ९२ घरपरिवार पीडित भए। दुर्घटनामा ९ जना महिलासहित ३९ जनाको मृत्यु भयो। जंगली जनावरको आक्रमणबाट २१ जनाको मृत्यु भयो। लागू औषधसम्बन्धी ४३ वटा घटनामा ३१ जना पीडकहरू फेला परे भने व्याकमेलिडका १३ वटा घटना भए।

यसका साथै ६८ महिला र ७९ पुरुष गरी जम्मा १४७ जनाले आत्महत्या गरे, जसमध्ये ५८ जनाले विष सेवन गरेका थिए। आत्महत्या गर्नेहरू १४ देखि ७७ वर्षसम्मका रहेका छन्। बाढी र अन्य भवितव्यमा परी १९ जनाको मृत्यु भयो।

१.२ इलाम

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

माइपोखरी गाविस-८ का ६५ वर्षीय लालवीर राईलाई ०५५ साउन ८ गते अज्ञात व्यक्तिले हत्या गरे। पीडितको दुवै कानबाट रगत बगिरहेको, आँखानेर निलडाम देखिएको, देखे खुट्टामा र पाखुरामा चोटपटक लागेको थियो। घटना सम्बन्धमा छानबिन हुँदैछ।

इलाम नपा-१ का ३९ वर्षीय कृष्णबहादुर क्षेत्रीलाई ०५५ कार्तिक २६ गते उनकै भाइ ३४ वर्षीय गंगा क्षेत्रीले बम्फकले काटी हत्या गरे। पीडकको मानसिक सन्तुलन ठीक थिएन। उनलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

चुलाचुली गाविस-९ का ४५ वर्षीय कर्णबहादुर राईलाई ०५५ मंसिर १७ गते काठ बोकी दमकतर्फ जाँदै गरेको बेला प्रहरीले गोली हानी हत्या गर्‍यो।

जेल र बन्दीहरू

“ग” श्रेणीको इलाम जेलको बन्दी क्षमता ५० पुरुष र ५ महिला गरी ५५ जनाको हो। यस जेलमा ४२ पुरुष र ५ महिला गरी कुल ४७ जना रहेका छन्। जसमध्ये कैद तोकिएका ३० पुरुष र २ महिला गरी ३२ जना तथा नतोकिएका १२ पुरुष र ३ महिला गरी १५ जना बन्दीहरू छन्। यस जेलमा बन्दीहरूको अध्ययनका लागि ०५५ असार ३२ गतेदेखि पुस्तकालयको स्थापना गरिएको छ। जेलको भौतिक अवस्था जीर्ण छ। पुरुष बन्दीहरूका निमित्त ३ वटामात्र चर्पीको व्यवस्था भएकाले समस्या उत्पन्न भएको छ। हाँचो पेटो र ढलको उचित व्यवस्थापनको अभावले कोठामा पानी पस्ने गरेको छ। अहेवको व्यवस्था भए पनि आजसम्म जेलमा स्वास्थ्य सेवा नपुगेको गुनासो बन्दीहरूको छ। प्रायः बन्दीहरूलाई छालासम्बन्धी, दम, खोकी, टाउको दुख्ने जस्ता रोग लागेको छ भने हाइड्रोसिलका रोगी ४ जना रहेका छन्।

यस जेलमा रहेका छोरालाई दशैँको टीका लगाउन भनी गएका कृष्ण श्रेष्ठलाई ०५५ असोज १५ गते रक्सी लान खोजेको भनी प्रहरीले कुटपिट गर्‍यो। उक्त घटनापछि जेलमा तनाव उत्पन्न भई बन्दीहरूले ५ दिनसम्म गन्ती बहिष्कार गरेका थिए।

गिरफ्तारी र यातना

नयाँबजार गाविस-८ का ३६ वर्षीय किपाकाजी शेर्पालाई ०५५ असोज १२ गते राति १२ बजे प्रहरी चौकी नयाँबजारका

जनसंख्या : २२९२१४

साक्षरता प्रतिशत : ५५.५

महिला साक्षरता प्रतिशत : ३९.१

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : १७०३

गाविस/नपा संख्या : ४७/१

निर्वाचन क्षेत्र : ३

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ३८०/४

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/४७

टेलिफोन लाइन : ५४३

मोटर सडक (कि.मी.) : १६१

प्रहरी कार्यालय संख्या : २८

हुलाक संख्या : ५२

हवल्दार राजेन्द्र दाहालले पक्राउ गरी चौकीमा लगेर मरणासन्न हुनेगरी यातना दिए। गाविस अध्यक्षको उपस्थितिमा पीडकलाई माफी माग्न लगाइयो।

दोलखा जिल्ला सुनाखरी गाविस-३ का २५ वर्षीय कृष्ण भन्ने बर्जुमान घतानेलाई माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा पक्राउ गरिएकोमा ०५५ कार्तिक १० गते राति पानीमा डुबाउँदै पिट्ने, हात खुट्टा बाँधेर नाँग चिसो सिमेन्टमा रातभरि लडाएर राख्ने, पाइतालामा छडीले पिट्ने जस्ता निर्मम यातना दिइयो। यस्तो यातना १० दिनसम्म दिइएको पीडित बताउँछन्। पीडित पुर्पक्षको लागि थुनामा रहेका छन्।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

प्याङ गाविस-८ का वडा सदस्य २७ वर्षीय लोकबहादुर मुखियालाई ०५५ असार २१ गते घर फर्कदै गर्दा २८ वर्षीय लाक्पा शेर्पासहितका व्यक्तिले कुटपिट

गरे। पीडितको अगाडिको दाँत फुस्किनुका साथै गिजा च्यातिएर २ भाग भयो भने हात पनि सुन्नियो। पीडकहरू फरार छन्।

इलाम नपाका प्रमुख महेश बस्नेतलाई ०५५ साउन ११ गते सोही नपा-२ का हरि खवास र बदी सुब्बाले टाउको गिँड्ने धम्की दिए। होटलमा गई हो-हल्ला मच्चाएकाले पीडितले त्यसो नगर्न भनेपछि उनलाई धम्की दिइएको हो।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस जिल्लामा १ जिल्ला अदालत र १ पुनरावेदन अदालत रहेको छ। यो वर्ष पुनरावेदन अदालतमा देवानी ३ सय ६९, दुनियाँवादी फौजदारी १ सय ५२, साधक १ वटा र सरकारवादी फौजदारी १ सय ३८ वटा मुद्दाहरू दर्ता भए। यस वर्ष ६२२ वटा मुद्दा फर्स्यौट भए भने ७११ वटा बाँकी रहे। २ वर्षदेखि छिनिन बाँकी मुद्दा जम्मा ११ वटा छन् भने १७ नं. अन्तर्गत ५१, कैफियत प्रतिवेदन २२ र बन्दी प्रत्यक्षीकरण ६ वटा छन्।

जिल्ला अदालतमा अधिल्लो वर्षको जिम्मेवारी सरेको ६ सय ४० वटा विभिन्न मुद्दा छन्। यो वर्ष यस अदालतमा सरकारवादी फौजदारी २७, साक्षिप्त फौजदारी २५, साधारण फौजदारी १ सय ३५ र साधारण देवानी १ सय ६३ गरी जम्मा ३ सय ५० वटा मुद्दा दर्ता भए। जम्मा ४ सय ९२ वटा मुद्दाहरू फर्स्यौट भयो भने ४ सय ९८ वटा विभिन्न मुद्दाहरू छिनिन बाँकी रहे।

सरुवा, घटुवा र पक्षपात आदि

माईपोखरीस्थित संस्कृत माविका पियन ३० वर्षीय इन्द्रबहादुर बस्नेतलाई ०५५ भदौ २९ गते शिक्षक दीपक निरौला र विद्यार्थी मीनाकुमारी निरौलासहितका १० जना छात्राहरूले कुटपिट गरे। सोही विषयमा संचालक समितिको बैठक बसेकोमा उल्टै पीडितलाई बर्खास्त गर्ने निर्णय गरेर जागिरबाट निकालियो।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लामा यो वर्ष जेष्ठ नागरिक भत्ता ५ हजार ३ सय २२ जना, विधवा २ हजार ७ सय १० जना र अपाङ्ग ४८ जनालाई गरी जम्मा ३२ लाख ६३ हजार ४० रूपैयाँ वितरण गरियो। विद्यालय र क्याम्पसहरूबाट संचालित छात्रवृत्तिहरू निरन्तर चलिरहेका छन्।

महिला अधिकार महिला किनबेच, बलात्कार

इलाम नपा-९ की २५ वर्षीया एक महिलालाई ०५५ असार १९ गते आफ्नै जेठाजु ३५ वर्षीय टेकबहादुर दर्नालले बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। पीडकलाई पक्राउ गरिएकोमा १ महिनापछि छोडियो।

सिद्धिथुम्का गाविस-६ की १९ वर्षीया एक युवतीलाई ०५५ असोज २० गते साङ्खुम्बा गाविसमा स्वान्द्रुङ माविका शिक्षक खगेन्द्र भट्टराईले बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। यस सम्बन्धमा पीडित उजुरी दिन जाँदा म्याद सकियो भनेर फर्काइयो भने २२ गते पीडकलाई हातपात गरेको आरोपमा काजीमान एक्तेन, जगन्नाथ न्यौपाने, केदारप्रसाद न्यौपाने, सागरनाथ ढकाल र फणीन्द्रप्रसाद गुरागाईलाई केही सार्वजनिक अपराध ऐनअन्तर्गत मुद्दामा फसाइयो।

इलाम नपा-९ गढीकी १२ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ मंसिर १० गते खोटाङ जिल्ला वाक्सिला गाविसका २९ वर्षीय सुरेश मगरले फकाइ बलात्कार गर्न खोजे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

समालबुङ गाविस-४ की २० वर्षीया निर्मला सुब्बालाई ०५५ भदौ २४ गते उनकै पति रतन लाप्चाले भारतको सिलगुढीमा लगी बिक्री गरे। आफू बेचिएको थाहा पाएर पीडितले माइतीमा स्वबर पठाएपछि भारतीय प्रहरीको सहयोगमा त्यहाँबाट मुक्त गरियो। पीडक फरार छन्।

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	४	४		४				
गोलीद्वारा हत्या					१	१		१
गिरफ्तारी र यातना					२	२		२
कुटपिट	१२	११	१	१२				
धम्की	१	१		१				
अवकाश	१	१		१				
महिला किनबेच	१		१	१				
बलात्कार प्रयास	३		३	३				
बहुविवाह	३		३	३				
अमानवीय व्यवहार	२	१	१	२				
आर्थिक अधिकार	२	६		६				
आत्महत्या	१९	१०	९	१९				
चोरी/डकैती	३	३		३				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१२	२५	१४	३९				
जम्मा	६३	६२	३२	९४	३	३		३

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

फाकफोक गाविस-३ का ३४ वर्षीय भगिरथ भट्टराईले ०५५ वैशाख २० गते पाँचथर जिल्ला हाङगुम गाविसकी २० वर्षीया सावित्रादेवी घिमिरेसँग दोस्रो विवाह गरे। पीडकलाई ३५०० रूपैयाँ धरौटीमा छोडियो।

जोगमाई गाविस-९ का टीकाराम भण्डारीले ०५५ वैशाख २९ गते नयाँबजार गाविस-६ की मेनुका राउतसँग दोस्रो विवाह गरे। पीडितले प्रहरीमा स्वबर गरेपछि दुवै जना फरार भए।

इलाम नपा-२ का २६ वर्षीय डम्बर खड्काले फिक्कल गाविस-२ की प्रमिला श्रेष्ठसँग ०५५ असार ३ गते दोस्रो विवाह गरे। डम्बर खड्कालाई पहिलेकी पत्नीले मुद्दा हालेपछि उनी २ हजार रूपैयाँ धरौटी राखी छुटेका छन्।

यस वर्ष जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा बहुविवाहसम्बन्धी ७ वटा मुद्दा दर्ता भएका छन्।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय /

अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

शान्तिपुर गाविस-८ की १८ वर्षीया उमादेवी राईलाई उनकै बाबु यामबहादुर राईले स्वान बस्न नदिइ घरबाटै निकालेका कारण पीडितले ०५५ वैशाख १६ गते जिल्ला अदालतमा स्वान बस्न दिलाइपाउँ भनी मुद्दा हालिन्। उक्त मुद्दा दरपिठ गरिदिएपछि पुनरावेदन अदालतमा निवेदन दिइएकोमा जिल्ला अदालतलाई फिर्ता दर्ता गर्न आएमा दर्ता गरिदिनु भनी फैसला भएकाले पीडितले जिल्ला अदालतमा फिर्तादर्ता दर्ता गराएकी छिन्।

वाघस्वोरमा भएको वस दुर्घटनामा मृत्यु भएका तीर्थयात्रीहरू

गर्भ पतन

फिक्कल गाविस-३ बरबोटेका २४ वर्षीय संजीव श्रेष्ठले सोही ठाउँकी १६ वर्षीया लीलामाया थापासँग अवैध सम्बन्ध राखी रहन गएको गर्भ ०५५ साउन ६ गते भारत सिलगुढीको एक क्लिनिकमा गई पतन गराए। दुवै जना पक्राउ परेकामा प्रमाण नपुगेको भनी छाडियो।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

नामसालिङ गाविस-९ मा भर्खरै जन्मिएको एक बच्चालाई ०५५ जेठ १० गते आफ्नै आमा १५ वर्षीया सन्जुमाया देवान र हजुरआमा ५५ वर्षीया देशमाया देवान मिली हत्या गरे। सन्जुमाया र सोही ठाउँका १९ वर्षीय ध्वजमान तामाङबीच भएको अवैध यौन सम्पर्कबाट उक्त बच्चा जन्मिएको थियो। ध्वजमानलाई कुनै कारबाही भएन। सन्जुमायालाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ भने देशमाया धरौटीमा छुटिन्।

पुवामजुवा गाविस-३ मा भर्खरै जन्मिएको बच्चालाई ०५५ भदौ ६ गते आफ्नै आमा लालमाया गुरुङले सालनालसहित फ्याँकिन्। पछि उक्त बच्चा मृत अवस्थामा फेला परेको थियो। लालमाया र हरि राईबीच भएको यौन सम्पर्कबाट उक्त बच्चा जन्मिएको थियो। पीडक लालमायालाई थुनामा राखिएको छ भने हरि छुटिसकेका छन्।

दानाबारी गाविस-९ मा भर्खरै जन्मिएको बच्चालाई ०५५ असोज १४ गते आफ्नै आमा फूलमाया मगरले जंगलमा फ्याँकिदिइन। पतिसँग भगडा गरी माइतमै बसेकी पीडकले आफ्ना पतिले उक्त बच्चा नस्वीकार्लान् भनेर फालेको बताइन्।

आर्थिक अधिकार (पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनियन, श्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

नेपाल चिया विकास निगमका चिया मजदूर तथा कर्मचारीहरूले भदौ महिनादेखि मजदूरी नपाएका कारण ०५५

भदौ २८ गते प्रमुख जिल्ला अधिकारीमार्फत् कृषि मन्त्रालयमा जापनपत्र बुझाए।

पुनरावेदन अदालतका माननीय मुख्य न्यायाधीश चन्द्रप्रसाद पराजुली तथा माननीय न्यायाधीशहरू रमेश भा. विष्णुप्रसाद ढकाल, विश्वनाथ जोशी, सामन्तसिंह बोगटी र दीपकराज जोशीले खाइपाड आएको स्थानीय भत्ता घटाइएको हुँदा ०५५ साउन महिनादेखि स्थानीय भत्ता बहिष्कार गरे।

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूतसमेत

सोयाङ गाविस-१ शिरिषेका २७ वर्षीय शिवलाल सापकोटालाई ०५५ जेठमा आफ्नै घर परिवारले अमानवीय व्यवहार गरे। विवाह गरेको ५ महिनामै पत्नीले बच्चा जन्माएको र अर्कै पुरुषसँग उनको सम्बन्ध रहेको रहस्य खुलेपछि उनलाई घर परिवारले कुल बिगारेको ठहर गरी पहिलो दिन कपाल स्वैरिदिएर गाईको गोबर मात्र खान दिए। त्यसैगरी दोस्रो दिन गहुँत, तेस्रो दिन दही, चौथो दिन दूध र पाँचौ दिन घ्यू तथा छैटौँ दिन कुशको पानीमात्र खान दिई ब्रत बसाइयो। सातौँ दिन प्राजापत्य चन्द्रायण गरी चोख्याउने कार्य भयो।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

मानव अधिकार आयोगको गठन गर्नुका साथै हत्या बन्द गरी शान्ति प्रक्रिया थालिनुपर्ने मागका साथ राजधानीमा संचालित १ महिने विरोध कार्यक्रमप्रति ऐक्यबद्धता जाहेर गर्दै ०५५ भदौ २८ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा मानव अधिकार कार्यकर्ताहरूले धर्ना दिए। उक्त अवसरमा प्रजिअमार्फत् प्रधानमन्त्रीलाई जापनपत्र पनि दिइएको थियो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

दानाबारी गाविस-९ होङ्गसायोभोडाकी २९ वर्षीया गौमाया विश्वकर्मा (राई)ले ०५५ पुस १२ गते जंगलमा भुण्डिएर आत्महत्या गरिन्। राईकी छोरी भएर अछूत भनिने जातसँग विवाह गरेको कारणले उनीमाथि भएको सामाजिक अपमान स्वप्न नसकेर आत्महत्या गरेको बुझियो।

यो वर्ष यस जिल्लामा १९ जनाले आत्महत्या गरे। बाढी पहिरो जस्ता विपत्तिका २ वटा घटनामा एकै घरका ६ जनाको मृत्यु भयो। १ जना पुरुषको जंगली जनावरको आक्रमणबाट मृत्यु भयो। दुर्घटनाको कारण २३ जनाको मृत्यु भयो भने ४४ जना घाइते भए। भीरबाट लडेर १ जना ६० वर्षीय वृद्धको मृत्यु भयो। ठगीको १ घटनामा १ जना पीडित भए भने डकैतीको १ घटना जानकारीमा आयो।

१.३ पाँचथर

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

आङसाराङ गाविस-३ की ४७ वर्षीया संचमाया योङहाङलाई ०५४ चैत ५ गते आफ्नै पति ६० वर्षीय ढालुमान योङहाङले रक्सी खाई विवाद हुँदा सुर्पाले हानी हत्या गरे। पीडकले पत्नी मारेपछि आफैं जेलमा गई जेल बस्न आएको बताएका थिए।

नागी गाविस-६ का २३ वर्षीय सिंहराज योङहाङलाई ०५४ चैत ३ गते पंचमी गाविस-३ का धर्मानन्द पौडेलको घरमा अमरपुर गाविस-३ का लोकनाथ ढुङ्गेलले समातेको बन्दूक पड्केर लाग्दा मृत्यु भयो। उक्त भरूवा बन्दूक पेपासेका तेजप्रकाश खेवाङको भएको र पीडक ढुङ्गेलले बन्दूक समातेर पीडित र सोही ठाउँका जगतबहादुर सिगुलाई बन्दूक हानी भनी ठट्टा गर्दागर्दै अचानक पड्किँदा उक्त घटना भएको थियो। प्रहरीले पीडक ढुङ्गेल र बन्दूकवाला तेजप्रकाशलाई पक्राउ गरेकोमा तेजप्रकाश धरौटीमा छुटे भने ढुङ्गेलले धरौटी रकम बुझाउन नसकेकाले पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

यहाँस्थित जेल “च” श्रेणीको हो। २५ जना क्षमता रहेको यो जेलमा अहिले ४३ जना बन्दी रहेका छन्। ती मध्ये थुनुवा २१ पुरुष र १ महिला तथा कैद तोकिएका १७ जना मध्ये १ जना महिला रहेकी छन्। एक जना नावालक पनि रहेका छन्। स्वानेपानीका लागि एउटामात्र धारा छ, जसले गर्दा बन्दीहरूका लागि आवश्यक पानी पुग्न सकेको छैन। जेल वरिपरिका दिवाल र बुर्जहरू ०४५ सालको भूकम्पले चर्किएर ढलै लागेको अवस्थामा भए पनि मरमत गर्नेतिर कसैको ध्यान गएको छैन। जीर्ण अवस्थाको चर्पी रहेको यस जेलमा वर्षायाममा पानी चुहिनु साधारण भएको छ। जेलको मर्मत सम्भारमा ध्यान नदिएको गुनासो बन्दीहरूको रहेको छ। खेल सामग्रीको माग गर्दै आएका बन्दीहरू मूल ढोका फराकिलो पारिए आफन्तसँग भेटघाट गर्न सजिलो हुने बताउँछन्।

गिरफ्तारी र यातना

फिदिम गाविस-१ का ३५ वर्षीय टीका आङबोलाई ०५४ फागुन १३ गते पक्राउ गरिएकामा प्रहरी नायव उपरीक्षक रमेशचन्द्र वज्राचार्यले आँखामा पट्टी बाँधेर कुटपिट गरी प्रहरी

जनसंख्या :	१७५८२१
साक्षरता प्रतिशत :	४४.५
महिला साक्षरता प्रतिशत :	२६.८
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) :	१२४१
गाविस/नपा संख्या :	४१/०
निर्वाचन क्षेत्र :	२
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	२८८/२
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	१/४६
टेलिफोन लाइन :	३००
मोटर सडक (कि.मी.) :	९१
प्रहरी कार्यालय संख्या :	२४
हुलाक संख्या :	४६

कार्यालय क्षेत्रभरि डुलाउनुको साथै अन्य यातनासमेत दिए। पीडित तारेस्वमा छुटेका छन्।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

फिदिम गाविस-६ का २० वर्षीय कुमार ओमालाई ०५४ जेठ ३१ गते समाचार संकलनका लागि गएका बेला प्रमुख जिल्ला अधिकारी विष्णुप्रसाद अर्यालले धम्की दिए। उनले समाचार प्रकाशित गरेको विषयलाई लिएर अर्यालले उनीविरुद्ध सार्वजनिक मुद्दासमेत दर्ता गराएका छन्। पीडितलाई सहयोग गरेको भन्ने विषयलाई जोडेर अर्यालले जिल्ला सिंचाइ कार्यालयका स्वरिदार ४५ वर्षीय खगेन्द्र ढकाललाई समेत कारबाही चलाएका छन्।

नागिन गाविस-८ का २० वर्षीय निमा शेर्पालाई ०५४ फागुन ५ गते सोही ठाउँका दावा शेर्पाको घरमा पैसा पुर्‍याउन गएको बेला पुरानो राजनीतिक रिसझवीका कारण सोही ठाउँका ३५ वर्षीय पेमु शेर्पाले छुरी प्रहार गरे। पीडकलाई तारेस्वमा छोडिएको छ।

आङसाराङ गाविस-७ का ३८ वर्षीय बलबहादुर आङदम्बेलाई ०५४ कार्तिक २३ गते साँझ पंचमीबजार सुर्पासेबाट फर्कदा भोगटेनी चौतारामा सोही गाविसका चन्द्रबहादुर आङदम्बेले राजनीतिक विवादका कारण कुटपिट गरेर मरणासन्न बनाए। पीडक र पीडितबीच स्थानीय चुनावमा जितेका राजनीतिक पार्टीको विषयलाई लिएर विवाद भएको थियो। यस सम्बन्धमा मुद्दा दर्ता नभएको पीडितले बताए।

कोलेनिका कार्यालयका नासु ४९ वर्षीय खेमराज पन्थीलाई ०५४ वैशाख १६ गते सोभन्दा अघिल्लो दिन प्रहरी प्रशासन र कोलेनिका कार्यालयको सहमतिअनुसार विदेशी रक्सी छापा मार्ने र राजस्व पनि उठाउने उद्देश्यले फिदिम बजारमा छापा मारेको विषयलाई लिएर मदिरा व्यापारीहरूको समूहले

कुटपिटबाट घाइते बलबहादुर आङदम्बे

घटनाको प्रकार	गैराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	३	१	१	३				
गोलीद्वारा घाउने/हवाई फायर	१	१		१				
गिरफ्तारी र यातना					३	३		३
कुटपिट	१८	१५	३	१८				
धम्की	३	३		३	१	१		१
मौलिक अधिकार	१	१		१				
राजनीतिक स्वतन्त्रता	१	१		१				
बलात्कार	३		३	३				
गर्भपतन	३		३	३				
अमानवीय व्यवहार	१	१		१				
आत्महत्या	७	५	३	८				
ब्ल्याकमेल	१		१	१				
आतंक	१							
चोरी/डकैती	१		१	१				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१५	१३	४	१६				
जम्मा	५५	३९	१७	५६	३	३		३

कार्यालयमा पसी कुटपिट गरे। व्यापारीहरूले सोही दिन जिल्ला प्रशासन कार्यालय तोडफोड गरी भूयाल तथा टाइपराइटर आदि पनि क्षतिग्रस्त बनाए। पीडकहरूमध्ये ७ जनालाई प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा लिएकोमा धरौटीमा छुटेका छन् भने पीडितले कारबाहीका लागि पुनरावेदन अदालतमा निवेदन दिए। सबै पीडकहरूलाई कारबाही गर्ने अदालतको आदेशअनुसार प्रशासनले कारबाही चलाएको छ।

ओलने गाविस-९ का २८ वर्षीय संजीवकुमार शाहलाई ०५५ पुस २ गते राति १२ बजेतिर सोही गाविस-४ का ३० वर्षीय धमनसिंह राई र ३२ वर्षीय रामकुमार राईले राजनीतिक पूर्वाग्रहका कारण गाउँबाट लस्केटले उद्देश्यले धम्की दिई गाउँबाट भाग्न बाध्य तुल्याए। पीडित गाउँमा आएका छैनन्। कारबाहीका लागि गाविसमा निवेदन दिइएको भए तापनि कारबाही हुन सकेको छैन।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार (राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव समेत)

जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा कल्पवृक्ष नामक साहित्यिक पत्रिका दर्ता गर्न गएका स्थानीय पत्रकार नवराज भट्टराई, भवानी तावा र कुमार ओभालाई ०५५ भदौ १९ गते प्रमुख जिल्ला अधिकारी विष्णुप्रसाद अर्यालले प्रहरी लगाई जिप्रकाबाट बाहिर निकाल्न लगाए। उक्त पत्रिका दर्ता हुन सकेको छैन।

धार्मिक स्वतन्त्रता

भारपा गाविस-७ का ५४ वर्षीय गणेशबहादुर लामालाई ०५५ मंसिर २५ गते सोही ठाउँका ५० वर्षीय धनकुमार तामाड

र ५३ वर्षीय चक्रबहादुर तामाडले धर्मसम्बन्धी विवाद हुँदा कुटपिट गरे। धनकुमारको घरमा पूजा लगाइरहेका बेला धार्मिक विवाद भएको थियो। दुवै पक्षबीच मिलापत्र भइसकेको छ।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यहाँस्थित जिल्ला अदालतमा परेका २३८ दुनियाँवादी देवानी मुद्दामध्ये ४७ थानमात्र फछ्यौट हुन सके भने सरकारवादी फौजदारी २१ थान परेकामा एउटा पनि फछ्यौट हुन सकेको छैन। दुनियाँवादी फौजदारी ३१४ परेकामा ९४ थानमात्र फछ्यौट हुन सके। ०५१/०५२ देखि परेका मुद्दामध्ये २ थान अभै फछ्यौट हुन सकेका छैनन् भने विगत वर्षहरूका गरी १९१ थान मुद्दा देवानीतर्फ र २८८ फौजदारीतर्फ फछ्यौट हुन बाँकी छन्।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

जिल्ला सुकुम्बासी आयोगमा १ हजार १ सय १८ जनाले सुकुम्बासी भएवापत जग्गा पाउँ भनी निवेदन दर्ता गराएका छन्। आवश्यक छानबिनपश्चात् जग्गा वितरण गरिने आयोगले बताएको छ।

अशक्त भत्ता छिटफुटरूपमा मात्र वितरण गरिएको छ। सबैले पाएका छैनन्। अनाथहरू थुप्रै भए पनि अनाथालय छैन।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

ओलने गाविस-४ की ६ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ असोज २१ गते सोही ठाउँका ६१ वर्षीय कुलबहादुर राईले बलात्कार गरे। पीडक पुर्पक्षका लागि थुनामा छन्।

रवि गाविस-५ को बजारमा आएको २१ वर्षीया एक महिलालाई ०५५ असोज २५ गते २९ वर्षीय शिवबहादुर गुरूङ, २० वर्षीय अर्जुन राई, १८ वर्षीय सन्तोष सुन्दास दर्जी, १७ वर्षीय रविन लम्साल, २३ वर्षीय बुद्धि राई, १७ वर्षीय नारायण आले र १६ वर्षीय राजन बस्नेतले सामूहिक बलात्कार गरे। रविन लम्साल पुर्पक्षका लागि थुनामा छन् भने अन्य पीडक धरौटीमा छुटेका छन्।

गर्भ पतन

स्याबुम्बा गाविस-९ भुल्केकी २९ वर्षीया दीलमाया भुजेलले ०५४ चैत २२ गते राति गर्भ पतन गराउन स्वोच्चा मृत्यु

भयो। पति यहाँ नभएकाले परपुरुषसँग यौन सम्पर्क राखेर रहन गएको गर्भ पतन गराउन उनले घरेलु जडिबुटी प्रयोग गरेकी थिइन्। मुजेललाई जडिबुटी दिने देवीमाया निरौला धरौटीमा छुटेकी छिन्।

एकतीन गाविस-५ की २८ वर्षीया नरमाया गुरागाईलाई ०५४ फागुन २८ गते आफ्नै देवर तुलबहादुर गुरागाईले अगुल्टो प्रहार गरी कुटपिट गर्दा नरमायाको ७ महिनाको गर्भ पतन भयो। दाजु भाइको अंशसम्बन्धी विवाद हुँदा भाइले दाजुलाई हानेको अगुल्टो भाउजूलाई लाग्न जाँदा उक्त घटना भएको थियो। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा धरौटीमा छोडेको छ।

कुटपिटबाट पीडित स्वमराज पन्थी

काठको काम गर्छन् भने कोही यातायात, होटल, ईटा उद्योग, चिया कमान आदिमा काम गर्छन्।

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य सवालहरू
वासत्व, कसैया, बाँधा र हलिया आदि

यस जिल्लामा हली राख्ने चलन छ। लाउन स्वान दिएर वार्षिक ६ हजार रूपैयाँ जति दिई हली राख्ने गरिन्छ। जिल्लाभर करिब ५० जना यस्ता हली रहेका छन्।

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूत समेत

फिदिम गाविस-२ का ३१ वर्षीय

प्रेमप्रसाद बास्कोटालाई ०५५ भदौ ३ गते सोही गाविसका १७ वर्षीय कृष्ण ओभाले बोक्सो भएको आरोपमा कुटपिट गरे। पीडकको गाईलाई पीडित बोक्सो बनेर लागेको कुरा जोखाना हेर्नेले बताएपछि कुटपिट गरेका थिए। यस घटनालाई गाउँमै मिलाइयो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस जिल्लामा यस वर्ष ५ पुरुषसहित ८ जनाले आत्महत्या गरे। आगलागीमा परी १ महिलाको मृत्यु भयो। पहिरोबाट १ महिलासमेत ५ जनाको मृत्यु भयो भने दुर्घटनामा परी ६ पुरुषको मृत्यु भयो। १ पुरुषसहित ३ जनाको डुबेर मृत्यु भयो भने वन्यजन्तुका कारणबाट २ पुरुषको मृत्यु भयो। व्यक्तिगत कुटपिटका १५ वटा घटनामा १२ जना पुरुष र ३ जना महिला पीडित भए। त्यस्तै एक जना २० वर्षीय महिलाको डिपो प्रोभेरा सुईको कारणबाट मृत्यु हुन पुग्यो।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

सिदिन गाविस-८ थोकपनका ४० वर्षीय देवराज राईका छोरीहरू ८ वर्षीया अनिता र ६ वर्षीया पुतली राईको ०५५ साउन ५ गते स्वान नपाएर बिरामी हुँदा उपचारका लागि ल्याउँदा ल्याउँदै मृत्यु भयो। मजदूरी गरी जीविका चलाउने उक्त परिवारमा देवराजले अर्कै पत्नी लिएर हिँडेको र जेठी पत्नी गर्भवती भएर काम गर्न नसकेका कारण उनीहरू स्वान नपाउने अवस्थामा पुगेका हुन्।

आर्थिक अधिकार (पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनियन, श्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

यस जिल्लामा करिब ७ सय संगठित मजदूर रहेका छन्। उनीहरूबीच ज्यालाको कुनै एकिन भाउ छैन। यी मजदूरहरू

१.४ ताप्लेजुङ

सम्मनितरूपले बाँच्ने अधिकार
हत्या / गोली

जिल्ला प्रहरी कार्यालय, इलामका प्रहरी हवलदार ३५ वर्षीय शरणबहादुर गुरुङलाई ०५४ पुस २७ गते नाङखोल्याङ गाविस-६ मा पर्ने स्वहरे भन्ने स्थानमा हिँडिरहेका बेला सोही ठाउँका पदम राई र सुरेन्द्र राईले छुरा हानी हत्या गरे। पीडकहरू फरार छन्।

फावागोला गाविस-६ का ४१ वर्षीय दिलबहादुर खेसाङलाई ०५५ मंसिर १६ गते सोही ठाउँका ३५ वर्षीय चन्द्रबहादुर लिम्बूले सुकुरी हानी हत्या गरे। पीडक पुर्पक्षका लागि थुनामा छन्।

जेल र बन्दीहरू

“स्व” श्रेणीको ताप्लेजुङ जेलमा १ जना कैद नतोकिएका महिलासहित १९ जना बन्दी रहेका छन् जसमध्ये ५ जना कैद नतोकिएका रहेका छन्। “स्व” श्रेणीको सिदा दिइने यस जेलमा स्वास्थ्य सहायकबाट उपचार गराउने व्यवस्था रहेको छ। उडुस उपियाँ मार्ने व्यवस्थासमेत हुन नसकेको गुनासो बन्दीहरूको रहेको छ भने रेडियो, टेलिभिजन जस्ता मनोरञ्जनका साधन पनि यहाँका बन्दीहरूले देख्न पाएका छैनन्। हप्ताको दुई पटक आफन्तसँग भेटघाट गर्न दिइने यस जेलमा बन्दीहरूले टोपी बुन्ने काम गर्ने गरेका छन्।

धम्की, ग्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

फूलबारी गाविसका अध्यक्ष ४० वर्षीय सोम पाठकलाई ०५५ जेठ २५ गते सोही ठाउँका २७ वर्षीय मदन सेन्दाङले

कादने धम्की दिँदै खुकुरी बाँकी आए। गाविसको बैठक चलि रहेको बेला उनले आतंक मच्चाएका कारण बैठकसमेत हुन सकेन। उनीविरुद्ध सार्वजनिक मुद्दा दर्ता गरिएकोमा ३५ दिनपछि आफैं जिप्रकामा हाजिर भएका थिए।

लिङ्तेप गाविस-४ का २६ वर्षीय कर्म शमशेर हाङ्गामलाई ०५४ माघ २१ गते सोही गाविसका उपाध्यक्ष ३४ वर्षीय मानबहादुर लर्वा लगायत ६ जनाको समूहले खुकुरी प्रहार गरी घाइते बनाए। पीडकहरूले जथाभावी श्रीपन्चमी बजारमा एकलौटी ढंगले कर उठाउन लाग्दा पीडितले असन्तुष्टि जाहेर गर्दा उक्त आक्रमण गरिएको थियो।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लामा ५ सय ४१ घर परिवार सुकुम्बासी रहेका छन्। उनीहरूको बाँच्ने आधार भारी बोक्नु नै प्रमुख रहेको छ। यो वर्ष वृद्ध भत्ता २.४ महिनाको बाँडियो। वृद्ध, अशक्त, विधवा र अपांग गरी जम्मा ३ हजार ३ सय ३२ जनाको नामावली लिएको भए पनि धेरैको मृत्यु भैसकेको छ तर उनीहरूको नाममा पनि भत्ता निकाली खाने काम भएको गुनासो पीडितहरूको छ। दुर्गम ठाउँका विद्यालयमा छात्रवृत्तिको बारेमा विद्यार्थीलाई जानकारीसमेत नगराउने र छात्रवृत्ति दिँदा जसलाई दिनुपर्ने हो, उसलाई नदिइ पक्षपात भएको गुनासो सम्बन्धित व्यक्तिहरूको छ।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

ताप्लेजुङ जेल

तापेथोक गाविस-८ की २७ वर्षीया एक महिलालाई ०५४ मंसिरदेखि आफ्नै भतिजा श्रीप्रसाद लिम्बूले पटक-पटक बलात्कार गरेको हुँदा ०५४ माघ २१ गते गाविस कार्यालयमा उजुरी दिइन्। पति यहाँ नभएको र पटक-पटक डर देखाइ भतिजाले बलात्कार गर्दै आएको तथा हल्ला गरेमा मारिदिने धम्की पनि पीडकले दिँदै आएको कुरा पीडितले बताइन्।

जनसंख्या :	१२००५३
साक्षरता प्रतिशत :	४६.९
महिला साक्षरता प्रतिशत :	३२.५
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) :	३६५६
गाविस/नपा संख्या :	५०/०
निर्वाचन क्षेत्र :	२
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	२४४/४
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	१/५१
टेलिफोन लाइन :	२९०
मोटर सडक (कि.मी.) :	२४
प्रहरी कार्यालय संख्या :	१९
हुलाक संख्या :	५१

आम्बेसुदिन गाविस-३ की ७ महिनाकी गर्भवती २४ वर्षीया एक महिलालाई ०५५ असोज १ गते सोही ठाउँका ३६ वर्षीय आइतमान लिम्बूले बलात्कार गरे। पीडक पुर्पक्षका लागि थुनामा छन्।

दोस्त्रु गाविस-४ की २८ वर्षीया कमला पौडेललाई उनकै पति शिव पौडेल र उनकै घरपरिवारले ०४९ मा एक छोरी जन्मेपछि माइतमा बसी फर्कदा घरमा बस्नै दिएनन्। सम्पत्ति जति ऋण देखाएर उनलाई ठाने काम भएको गुनासो पीडितको छ।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

फुडलिङ गाविस-४ की टंकमाया गुरुङलाई ०५४ चैत ७ गते उनकै पति सूर्यमान गुरुङले कुटपिट गरी घरबाट निकाले र आफू तराईतिर लागे। उनलाई अहिले देवर र घरपरिवारले तेरो लोग्ने जहाँ छ, त्यहाँ जा भनी घरमा बस्न दिएका

छैनन्, प्रहरीकहाँ उजुर गर्दा पनि न्याय पाउन नसकेको पीडित बताउँछिन्।

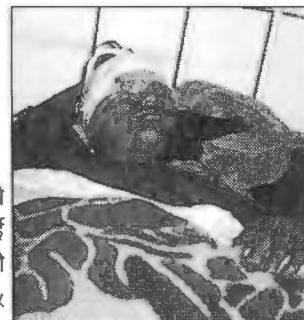
खेजेनिम गाविस-३ का देउकुमार लिम्बूले ०५४ चैत २१ गते आफ्नी पत्नी मंगलमाया लिम्बूलाई कुटपिट गरी दोस्री पत्नी भित्र्याए। जिल्ला प्रशासनको शरणमा पुगेकी पीडितलाई गाउँमै मिलाउने भनी पठाइयो। उनले आफैले लगाएको बाली भित्र्याउँदा पनि चोरी गरेको भनी प्रहरीमा ल्याइएको गुनासो पीडितको छ।

फुडलिङ गाविस-३ का खड्गबहादुर पालुवाले ०५५ मंसिर ९ गते सोही ठाउँकी देवीमाया गुरुङसँग दोस्रो विवाह गरे।

फुडलिङ गाविस-४ का शिव मादेनले ०५५ मंसिर ९ गते सृजना श्रेष्ठसँग दोस्रो विवाह गरे। जेठी पत्नीले जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा निवेदन दिएको छिन्।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय / अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

सिकैंचा गाविस-४ की गोमा विश्वकर्मालाई बुद्धिराज लिम्बूले जबर्जस्ती यौन सम्पर्क राखी ०५५ जेठ ३ गते बच्चा जन्मिएपछि उक्त बच्चा

खुकुरी प्रहारबाट घाइते कर्म शमशेर हाङ्गाम

घटनाको प्रकार	गैह्रराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	३	३		३				
कुटपिट	३१	३९	८	४७				
धम्की	३	३		३				
बलात्कार	६		६	६				
बहुविवाह	३		३	३				
महिला भएकै कारणले दिइने यातना	३		३	३				
आत्महत्या	८	३	६	८				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	५	१	४	५				
जम्मा	५९	३६	३९	७५				

नस्वीकारेकाले उनी यता न उता भएकी छन्। समाज र प्रशासन दुवैले उक्त घटनाको दुगो लगाउन सकेका छैनन्।

अतिरिक्त जानकारीहरू

लिवाड गाविस-४ र ९ को बीचमा पर्ने हाँडीखोलामा ०५५ असार ६ गते एक बच्चा मृत अवस्थामा फेला पर्यो। उक्त बच्चा कसले फ्याँकेको हो भन्ने पता लाग्न सकेन।

यस वर्ष २ पुरुष र ६ महिला गरी ८ जनाले आत्महत्या गरे। ३ जनाको लडेर तथा १ जना महिलाको आगलागीमा परी मृत्यु भयो। कुटपिटका ३१ वटा घटना भएकामा ३७ जना पीडित भए, जसमध्ये पुरुष २९ जना रहेका छन्।

१.५ मोरङ

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार हत्या / गोली

बेलबारी गाविस-४ की ३० वर्षीया सोनिया राईलाई ०५४ फागुन १६ गते सोही ठाउँका २८ वर्षीया प्रेम थुलुङले मट्टितेल खनाइ आगो लगाएर हत्या गरे। पीडितका पति भारतमा भएको र पीडकले अवैध यौन सम्पर्क गरी गर्भ रहन गएपछि उक्त अपराध लुकाउन दोस्रो अपराध गरेको पीडकले स्वीकारेका छन्। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

भातिगछ गाविस-८ का २८ वर्षीय सन्तोषकुमार सिंहलाई ०५४ चैत २३ गते राति ३ बजे अज्ञात व्यक्तिहरूले घरमा सुतिरहेका बेला गोली हानी हत्या गरे।

टंकी सिनवारी गाविस-३ सिधिया खोलाको किनारमा ०५५ वैशाख २८ गते एक जना करिब २८/३० वर्षकी तराइबासी महिलाको लास घाँटीमा धारिलो हतियारले काटिएको अवस्थामा फेला पर्यो। घटना सम्बन्धमा अनुसन्धान भइरहेको छ।

विराटनगर उपमनपा-१० की आफ्नै पत्नी सरोज श्रेष्ठ र छोरी निमिषालाई ०५५ फागुन १४ गते निर्मल श्रेष्ठले कुटपिट गरी आगो लगाइ हत्या गरेको अभियोगमा जिल्ला अदालतले ०५५ वैशाख ४ गते पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्ने आदेश थियो।

कदमहा गाविस-९ का ६५ वर्षीय होलाइ मण्डल (गनगाई)

जनसंख्या : ७७४७८९

साक्षरता प्रतिशत : ४७.८

महिला साक्षरता प्रतिशत : ३५.२

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : १८५५

गाविस/नपा संख्या : ६५/१

निर्वाचन क्षेत्र : ७

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ५४८/१९

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : २/६५

टेलिफोन लाइन : ७५१५

मोटर सडक (कि.मी.) : ६०९

प्रहरी कार्यालय संख्या : ६५

हुलाक संख्या : ६९

लाई ०५५ असार ७ गते ५५ वर्षीय भाइ भोराइ मण्डल, भोराइका ज्वाइँ २८ वर्षीय दिनदयाल मण्डल, दिनदयालका भाइ रामप्रसाद मण्डल, भोराइकी पत्नी उर्मिला र भोराइकी छोरी ललितासमेतले जग्गासम्बन्धी विवाद हुँदा हत्या गरे। भोराइ र उनकी पत्नी पक्राउ परेका छन् भने अन्य पीडक फरार छन्।

गोविन्दपुर गाविस-९ की ६० वर्षीया जगतसरी राजवंशीलाई ०५५ साउन २५ गते आफ्नै पति उमेश कार्की र ३५ वर्षीया सौता चम्पादेवी राजवंशीले बिजुलीको करेन्ट लगाई हत्या गरे। पीडित र पीडकहरूबीच जग्गासम्बन्धी विवाद भएकाले हत्या गरिएको थाहा हुन आएको छ। पीडकहरूलाई थुनामा राखिएको छ।

दादरबैरिया गाविस-८ का ३५ वर्षीय राजकुमार भालाई ०५५ कार्तिक ७ गते जग्गासम्बन्धी विवाद हुँदा सोही ठाउँका ४० वर्षीय फागुलाल रायले कुटपिट गरेकामा उपचार हुँदाहुँदै मृत्यु भयो।

पीडकलाई पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

२ सय ५० बन्दी क्षमता भएको मोरङ जेलमा ४ सय १२ जना पुरुष र ३१ जना महिला गरी ४ सय ४३ जना बन्दीहरू छन्। ती मध्ये ३ सय १ कैद नतोकिएका र तोकिएका १ सय ४२ रहेका छन्। यसबाहेक २ जना आश्रित नाबालकहरू समेत रहेका छन्। सुनसरी र मोरङ गरी २ जिल्लाका

अभियुक्तहरूलाई राखिने यस जेलमा यस वर्ष राजनीतिक बन्दीको रूपमा नेकपा (माओवादी) समर्थक ५ जनालाई राखिएको छ। उनीहरूमध्ये कसैलाई राज्यविरुद्धको अपराध, कसैलाई शान्ति सुरक्षा ऐन तथा सार्वजनिक सुरक्षा ऐनअन्तर्गत अभियोग लगाई कैद म्याद नताकिक्न भण्डै डेढ वर्षदेखि थुनामा राखिएको छ।

जेल शाखा मोरङको महिला बन्दी गृहमा ससुराको हत्या गरेको अभियोगमा परेकी ३५ वर्षीया लालमाया लिम्बू साँवाले ०५५ वैशाख २३ गते राति आत्महत्याको प्रयास गरिन्। यसअघि पनि आत्महत्याको प्रयास गरिसकेकी उनले सबै सुतिसकेपछि टाउकोमा मट्टितेल खन्याई आगो लगाएकी थिइन् तर अरूले थाहा पाई उपचार गराए। यसअघि उनी जेलबाट भागेकोमा पुनः पक्राउ परेकी थिइन्।

जेल शाखा मोरङका बन्दी बालकृष्ण पौडेलले आफूलाई कैद म्याद गणना गर्दा समय घटाइ अन्याय गरेको भनी ०५५ जेठ ३१ गतेदेखि आमरण अनसन बसे। उनी ०४४ फागुन ७ गते पक्राउ परी १० वर्षको सजाय भोग्दै थिए। पछि यसै घटनालाई लिएर १६ जना आमरण अनसनमा बसे। सहायक प्रमुख जिल्ला अधिकारी, अनसनकारी र मानव अधिकारवादीहरूका बीचमा वार्ता भई सम्भव भएसम्मका मागहरू पूरा गरिने लिखित आश्वासन दिइएपछि ०५५ असार ८ गते अनसन समाप्त भएको थियो। ७ महिना बितिसक्दा पनि माग पूरा नभएका कारण बन्दीहरूले पुनः ०५५ माघ १५ गतेदेखि आन्दोलन गर्ने लिखित जानकारी सम्बन्धित पक्षलाई दिए।

गिरफ्तारी र यातना

महेन्द्र मोरङ बहुमुखी क्याम्पसका पंकज कट्टेलगायतका ३ जनालाई ०५५ जेठ २० गते प्रहरीले पक्राउ गरी भोलिपल्ट छाड्यो। उनीहरू संघ/संस्थाहरू बन्द गर्ने कार्यक्रमको प्रचारमा लागिरेका थिए।

विराटनगर उमनपा-२० का २४ वर्षीय सुनिल सुब्बालाई ०५४ जेठ १ गते प्रहरीले विना कारण पक्राउ गरी कुटपिट गर्नुका साथै सार्वजनिक मुद्दा लगाई धरौटीमा छाड्यो। यस कार्यको विरोध गर्दै मिल्स एरिया बन्द गर्ने गोकुल थापा, प्रशान्त राईलगायतका सहभागीहरूलाई पनि प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

लेटाङका ३३ वर्षीय स्वङ्ग न्यौपानेलाई ०५५ असोज २० गते जिल्लाभरिका २८ वटा शाखाहरूलाई रेडक्रसको निर्वाचनमा सामेल गराइयोस् भनी धर्ना बसेका बेला प्रहरीले पक्राउ गरी ३२ घण्टापछि छाड्यो।

विराटनगर उमनपा-१५ का ४० वर्षीय टंक गिरीलगायत १६ जनालाई ०५५ असोज ६ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी विभिन्न मुद्दा लगायो। अहिले सबै जना धरौटीमा छुटेका छन्।

सुन्दरपुर गाविस-५ को साजिलाल माविका शिक्षक ४५ वर्षीय भगिरथ न्यौपानेलाई ०५५ मंसिर १७ गते प्रहरीले

विध्वंसात्मक गतिविधिमा लागेको भनी पक्राउ गर्‍यो। बन्दी प्रत्यक्षीकरण रिट जारी भएपछि ०५५ मंसिर २७ गते उनलाई छाडियो।

हसन्दह गाविस-५ का ५० वर्षीय उमेश कार्कीलाई ०५५ पुस २ गते राति अमरदह प्रहरी चौकीका प्रहरी सहायक निरीक्षक भीमबहादुर नेपालीले मादक पदार्थ सेवन गरी पानी छ्याप्दै बेहोस पारी लाठी, मुड्की र लातीले हिकारिए यातना दिए। पीडितलाई उज्यालो नहुँदै छोडिएको थियो। पीडितले यातनाको क्षतिपूर्तिको माग गर्दै पुस १६ गते अदालतमा मुद्दा दायर गरे।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

विराटनगरस्थित ट्राफिक प्रहरी कार्यालयका प्रहरी जवान हरिबहादुर राईलाई ०५५ वैशाख ११ गते जिल्ला प्रहरी कार्यालय मोरङका इन्चार्ज प्रहरी उपरीक्षक मदनबहादुर खड्काले सार्वजनिकरूपमै कुटपिट गरे। पीडितलाई कुटेको होइन भन्ने कागजमा जवर्जस्ती सही गराइएको छ। पीडकविरुद्ध जिल्ला अदालतमा तत्काल मुद्दा दायर गरिए पनि हालसम्म सुनुवाई भएको छैन।

टाँडी गाविस-५ को कालिका माविका सहायक प्रधानाध्यापक अरूण यादव र स्वरिदार प्रेमसागर ढुंगानालाई ०५५ वैशाख २३ गते सोही ठाउँका दलबहादुर रानाले कुटपिट गरे। पीडक फरार छन्।

रंगेली गाविस-२ का जितेन्द्रप्रसाद साहलाई ०५५ जेठ ९ गते समाचार प्रकाशित गरेको विषयलाई लिएर मोटरसाइकलमा आएका २ जना व्यक्तिहरूले कुटपिट गरी ज्यान मार्ने धम्की दिए। पीडितका अनुसार जिविस मोरङका सदस्य शंकरप्रसाद साहले उनलाई कुटपिट गर्न लगाएका थिए। पीडकहरूलाई कुनै कारबाही भएन।

विराटनगर उमनपा-१० स्थित रेडक्रस सोसाइटी, मोरङ शाखाको निर्वाचनका लागि सहभागी गराइयोस् भनी धर्नामा बसेका सुन्दरपुर उपशाखाका निवर्तमान सहसचिव जीवन राई र सोही उपशाखाका सहकोषाध्यक्ष नारायण घिमिरेलाई ०५५ असोज २० गते उमेश यादव, दामोदर कोइरालालगायतका व्यक्तिहरूले कुटपिट गरी घाइते बनाए। पीडकहरूले उल्टै प्रहरीमा उजुरी दिए तर कारबाही चलेन।

महेन्द्र मोरङ बहुमुखी क्याम्पसमा पढ्ने २५ वर्षीय सरोजकुमार कर्णलाई ०५५ मंसिर २९ जोगवनीबाट घरायसी सामान ल्याउँदै गर्दा प्रहरीले कुटपिट गर्‍यो। प्रहरीले पैसा माग्दा नदिएपछि पिटेको गुनासो पीडितको छ।

पथरी गाविसका ब्लाष्ट टाइम दैनिकका पत्रकार २२ वर्षीय सुमन राईलाई ०५५ मंसिर २२ गते आफ्नो बारेमा समाचार प्रकाशित गरेको आरोपमा पथरी गाविस-१ का २२ वर्षीय जनक कटुवाल, २५ वर्षीय टंक राई, २१ वर्षीय गोपाल थापा, २६ वर्षीय दादी धिमाल, २९ वर्षीय साने बुढाथोकी, २३ वर्षीय हरि

विश्वकर्मा र ३० वर्षीय रामजी राईले कुटपिट गरी ज्यान मार्ने धम्की दिए। पीडकहरूलाई कुनै कारबाही भएन।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार (राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव समेत)

केराबारी गाविस-९ का २६ वर्षीय बासु बरालसहितका ७ जनालाई ०५४ फागुन २६ गते केराबारी बजारमा कोणसभा गरिरहेका बेला सदनबहादुर तुम्बाहाम्फेलगायतका व्यक्तिहरूले सभा विधोली प्रहरीमा बुझाए। उक्त कार्यक्रम अनेरास्ववियु (छैटौँ)को मेची-कोशी अभियानअन्तर्गत भएको थियो।

बयरवन गाविस-४ स्थित चौतारामा चैत २४ गते नेपाल बन्द सफल पारौं भन्ने भित्तेलेखन गरिरहेका शनिश्चरे गाविस-७ का ४५ वर्षीय दलबहादुर मगरसमेतका व्यक्तिहरूलाई ०५४ चैत १५ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। १ महिनापछि उनीहरूलाई धरौटीमा छोडियो।

महेन्द्र मोरङ क्याम्पसमा क्याम्पस प्रशासनले ०५५ मंसिर ६ गते आयोजना गरेको शिक्षासेवीहरूको सम्मान समारोहलाई सोही क्याम्पसका नेविसंघका कार्यकर्ताहरूले विधोली आयोजकहरूलाई सार्वजनिकरूपमा अपमान गरे। प्रमुख अतिथि त्रिविविका उपकुलपति डा. कमलकृष्ण जोशीलाई समारोहमा बोल्नसमेत नदिई अवरोध खडा गरियो।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

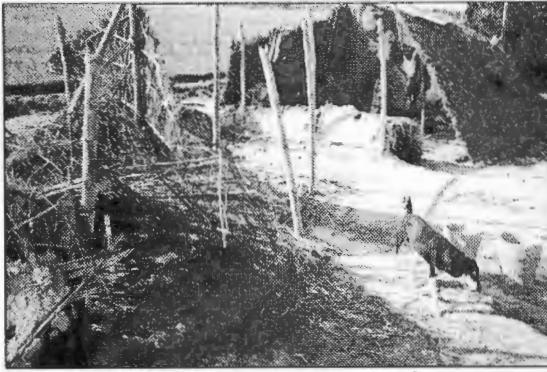
यस जिल्लामा पुनरावेदन र जिल्ला गरी २ वटा अदालतहरू रहेका छन्। जिल्ला अदालतमा यस वर्ष २ हजार ३ सय ७ वटा मुद्दा दर्ता भएकोमा ७ सय ५५ फैसला भई १ हजार ५ सय ५२ वटा बाँकी रहेका छन्। जिल्ला अदालतमा देवानीतर्फ १ हजार ४ सय ४२ मुद्दा परेकोमा ४ सय ५० फर्स्यौट भई ९ सय ९२ वटा बाँकी रहेका छन् भने दुनियाँवादी फौजदारीअन्तर्गत ६ सय १४ वटा परेकोमा २ सय ११ फर्स्यौट भई ४ सय ३ वटा बाँकी रहे। त्यसैगरी सरकारवादी फौजदारीमा २ सय ५१ वटा मुद्दा परेकोमा ९४ फर्स्यौट भई १ सय ५७ वटा बाँकी रहे।

पुनरावेदन अदालतले मोरङ र सुनसरी गरी २ जिल्लाका मुद्दाहरू हेर्ने गर्दछ। यस वर्ष यो अदालतमा २ हजार १ सय ६

घटनाको प्रकार	गैह्राज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या		जम्मा	घटना संख्या	पीडित संख्या		जम्मा
हत्या	७	५	४	९				
गोलीद्वारा हत्या	१	१		१				
बम प्रहार	१							
जेलमा भएको घटना	३	१७	१	१८				
गिरफ्तारी र यातना					७	३५		३५
कुटपिट	७	११		११	३	५		५
धम्की	१	१		१				
मौलिक अधिकार	१	१		१				
अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता	२	७	१	८	१	४		४
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी समस्या					२	१७५	३६०	८३५
महिला किनबेच	२		२	२				
बलात्कार	८		८	८				
बलात्कार प्रयास	२		२	२				
अमानवीय व्यवहार	२	१	२	३				
बाल अधिकार	१		१	१				
आर्थिक अधिकार	१	२		२	१	३०	६७	९७
जातीय छुवाछूत	१	१		१				
आत्महत्या	३०	१३	८	३०				
लाश फेला	२	१	१	२				
आतंक	१							
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१८	१५	७	२२				
अन्य	२							
जम्मा	८३	७५	३७	११२	१४	३३९	३७७	५६६

वटा मुद्दा परेकोमा २ सय ३९ वटा फर्छौट भई १ हजार ८ सय ६७ वटा बाँकी रहे। यसका साथै २ वर्षदेखि बाँकी रहेका १ सय ९७ वटा मुद्दाहरू पनि पुनरावेदन अदालतमा रहेका छन्। यस वर्ष परेका मुद्दाहरूमा देवानीतर्फ १ हजार २ सय ३० मध्ये १ हजार ८४ वटा बाँकी छन् भने सरकारवादी फौजदारीमा ३ सय ४१ मध्ये २१ वटा फर्छौट भई ३ सय २० वटा बाँकी रहे। त्यस्तै फौजदारीतर्फ ३ सय ३० मध्ये ३६ वटा फर्स्यौट भई २ सय ९४ वटा बाँकी रहेका छन् भने बन्दी प्रत्यक्षीकरण परमादेश निषेधाज्ञा सम्बन्धमा २ सय ५ वटा मुद्दाहरू परेकोमा ३६ वटा फर्छौट भई १ सय ६९ वटा बाँकी रहेका छन्।

जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा यस वर्ष जम्मा ५ सय १० वटा घटना दर्ता भए। त्यसमध्ये आत्महत्यामा ५१ पुरुष तथा ६५ महिला गरी १ सय १०, सार्वजनिक ९८, चोरी ५२, भवितव्य ७६, दुर्घटना ४४ (३३ मानिस र २ जनावरको मृत्यु र ९ जना घाइते) वटा घटना रहे। त्यस्तै लागू औषधमा ४७, हत्यामा २२, जीउ मास्ने/बेच्ने ६, बहुविवाह २, गर्भ पतन २ र ज्यान मार्ने उद्योगमा १२ वटा मुद्दाहरू जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा दर्ता भए।

बुधनगर गाविसमा भत्काइएका सुकुम्बासीका घर

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भन्ता आदि

बुधनगर-४ स्कोक्साहस्थित सुकुम्बासी टोलका ३५ घरहरू ०५४ माघ १९ गते प्रहरीले जबर्जस्ती भत्काउँदा २३५ व्यक्तिहरू विचल्लीमा परे। ७५ वर्षीया भुनियादेवी ऋषिदेवसमेतका महिलाहरूलाई प्रहरीले कुटपिट गरी एक दिन एक रात भोकै हिरासतमा राखे।

विराटनगर उमनपा-२० को नेपाल-भारत सीमाको पहिलो नाकाको आसपासमा बसेका १९ वटा सुकुम्बासीका घर टहरा र ५ वटा घुम्ती ०५५ वैशाख २१ गते प्रहरी प्रशासनले डोजर लगाई भत्कायो। यसबाट करिब २०० जना पीडित भएका छन्।

केही सुकुम्बासीहरूले मात्र जग्गाधनी पूर्जा सुकुम्बासी आयोगमार्फत् प्राप्त गरेका छन्। त्यसमा पनि राजनीतिक विवाद उद्ने गरेको छ।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

सुनसरी जिल्ला धरान नपा-८ की १९ वर्षीया विद्या राईलाई ०५४ असार २३ गते पथरी गाविस-१, मोरङ जिल्लाका २२ वर्षीय तेजा राई र भापा जिल्ला दमकका २३ वर्षीय विजय कार्कीले बम्बईमा लगी १५ हजार भारतीय रूपैयाँमा बेचेकामा पीडित भागेर आई ०५४ फागुन ७ गते प्रहरीमा उजुरी गरिन्। पीडकहरूलाई थुनामा राखिएको छ।

वयरवन गाविस-१ की १९ वर्षीया चमेली भुजेललाई ०५५ कार्तिक ७ गते भारत पंजाबका रवि भन्ने राजेश भण्डारीले काम लगाइदिने बहानामा भारततर्फ बिक्री गर्न लगेरहेका बेला आफन्तले फेला पारी पीडकलाई प्रहरीमा बुझाए। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

कटहरि गाविस-१ की ५ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ असार १४ गते सोही ठाउँका ११ वर्षीय टरा मुसहरले बलात्कार गरे। पीडक पक्राउ परेकोमा ०५५ भदौ २८ गते नाबालक ठहराई छोडियो।

विराटनगर उमनपा-५ की ६ कक्षमा अध्ययनरत् १२ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ कार्तिक २५ गते गोब्राह उच्च

माविका शिक्षक दिलिप सिंहले विद्यालय समयभित्रै बलात्कार गरे। पीडकलाई कुनै कारवाही भएन।

उर्लाबारी गाविस-५ आइतबारकी ९ वर्षीया एक बालिकालाई ०५४ माघ १० गते उनकै हजुरबुवा ५७ वर्षीय रामबहादुर तामाङले बलात्कार गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरेको छ। पीडकका ६ जना छोरा-छोरी र ६ जना नाति-नातिनासमेत छन्।

वेलबारी गाविस-३ की १३ वर्षीया एक बालिकालाई ०५४ फागुन १६ गते सलकपुर बजारबाट घर फर्कदै गरेको बेला ३५ वर्षीय रामकृष्ण मारिक, १६ वर्षीय तिलक दर्जी, १६ वर्षीय पप्पु विक, १६ वर्षीय सन्दीप सुना, १६ वर्षीय ठूलोभाइ मगरलगायतका व्यक्तिहरूले बलात्कार गरे। सन्दीप र तिलकलाई थुनामा राखिएको छ भने अन्य फरार छन्।

केराबारी गाविस-३ की १० महिनाकी एक बालिकालाई ०५४ चैत २० गते सोही ठाउँका ३७ वर्षीय नगेन्द्र साहले बलात्कार गरे। पीडकलाई पक्राउ गरी थुनामा राखिएको छ।

वयरवन गाविस-८ की १० वर्षीया एक बालिकालाई ०५४ चैत ९ गते स्थानीय जनसेवा माविका शिक्षक सत्यदेव यादवले बलात्कार गरे। पीडक तत्काल पक्राउ परेका थिए तर स्थानीय नेताहरूको दबाबमा उनलाई छुटाई घटना सामसुम पारियो।

रंगेली गाविस-६ की २६ वर्षीया एक महिलालाई ०५५ वैशाख १२ गते आफ्नै जेठाजु ३८ वर्षीय गुरुतत्मा शर्माले स्थानीय एक खोलाको बाँधमा हातपात गरी बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। पीडकलाई घरमा बन्दूक पनि भेटिएकाले हातहतियार स्वरस्वजानाअन्तर्गत थुनामा राखिएको छ।

कदमहा गाविस-८ की २५ वर्षीया एक महिलालाई ०५५ मंसिर २ गते राति सोही ठाउँका ३० वर्षीय शिक्षक विसनलाल सिंहले घरमा बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। पीडितले जिल्ला अदालतमा उजुरी गरेकी छिन् भने पीडक फरार रहेका छन्।

भुगौलिया गाविसकी ६ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ पुस १२ गते सोही गाविस-३ का १५ वर्षीय राजु मगरले स्थानीय मधवा खोलाको डिलमा बलात्कार गरे। पीडकलाई सोही दिन पक्राउ गरी हिरासतमा राखेर कारवाही चलाइयो।

बहुविवाह

यस वर्ष जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा बहुविवाहका २ वटा मात्र मुद्दा दर्ता भए।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय /

अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

केरौन गाविस-७ की १९ वर्षीया भुनी चौधरीलाई ०५५ वैशाख ५ गते सिरूवा मेलामा सोही ठाउँका शाही सेनामा कार्यरत् तुलसी धिमाल, प्रहरी धर्म धिमाल, गोपाल धिमाल र राजकुमार धिमालले सम्बेदनशील अंगमा हिकार्डि दुर्व्यवहार गरे। गोपाल र राजकुमारलाई पक्राउ गरिएकोमा धरौटीमा छोडियो।

गर्भ पतन

विराटनगर उमनपा-४ स्थित कंचनबारी धिताल आयल निगम पूर्वपट्टिको भाडीमा ०५५ असार ५ गते गर्भ पतन गराइ फ्याँकिएको एक शिशु फेला पयो। पीडक फेला पर्न सकेको छैन।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

विराटनगर उमनपा-१२ स्थित नेपाल राष्ट्र बैंकको पश्चिमपट्टिको खाली जमिनमा अन्दाजी २/३ दिनको शिशु ०५४ माघ ३ गते मृत अवस्थामा फेला पयो। प्रहरी अनुसन्धान जारी छ।

विराटनगर उमनपा-१६ मा काम गर्ने १० वर्षीया लक्ष्मी श्रेष्ठलाई ०५५ भदौ १ गते घरको काम राम्ररी नगरेको भनी उनकै मालिकनी, महेन्द्र मोरङ्ग क्याम्पसमा मनोविज्ञान विषयकी शिक्षिका लता अमात्यले तातो पन्यूले डामेर यातना दिइन्। पीडकलाई कुनै कारबाही गरिएन।

आर्थिक अधिकार (पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनियन, श्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

विराटनगर उमनपाका ९७ जना मजदूर (कुचिकार) हरूले विभिन्न आर्थिक माग राखी ०५४ पुस २९ देखि ०५४ माघ ३ गतेसम्म हडताल गरे। उनीहरूका माग क्रमिकरूपमा पूरा गर्दै जाने आश्वासन पाएपछि हडताल टुंगिएको थियो।

विराटनगर उमनपा-२२ स्थित रघुपति जुट मिलका चन्द्रमणि स्वतिवडा र कुमार थापाले आफूहरूसहित १४ जनाले क्षतिपूर्तिसहितको रकम नपाएको भनी ०५५ भदौ ७ गतेदेखि अनसन बसे। स्थानीय प्रहरी, प्रशासन, मूल्य अभिवृद्धि कर कार्यालय, रघुपति जुट मिल र उद्योग मन्त्रालयका प्रतिनिधिको टोलीसमेत बसी वार्ता हुँदा माग पूरा गर्ने सहमति भएपश्चात् अनसन तोडिएको थियो।

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू

दासत्व, कमैया, बाँधा र हलिया आदि

यस जिल्लामा दासत्व, कमैया, बाँधा प्रथा नरहेको तर गाउँघरमा काम गर्न हली राख्ने चलन यथावत् छ। शहरमा होटल र घरमा पनि काम गर्ने मानिस राख्ने र श्रम तथा शारीरिक शोषण गरिने क्रम जारी छ।

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूतसमेत

उर्लाबारी गाविस-१ स्थित आइतबारेका ९ वर्षीय अमित विश्वकर्मालाई ०५४ माघ ११ गते रामकुमार थापाको पसलमा चिया पिउँदा छोइयो भनेर ढुकुरे कटुवाल, योगेन्द्र कार्की, स्वगेन्द्र गौतमसमेतका व्यक्तिहरूले कुटपिट गरी ७४ रूपैयाँ जरिवाना तिराए। अदालतले पीडकहरूबाट पीडितलाई एक हजार रूपैयाँ भराइदिने निर्णय गर्यो।

डाँगीहाट गाविस-९ का ६ वर्षीया एक बालिका र ४ वर्षीय एक बालकलाई ०५४ माघ २६ गते सोही ठाउँका २६ वर्षीय गणेश चौधरीले मुखमा आफ्नो लिंग छिराई अमानवीय व्यवहार गरे। पीडकले पीडितकहाँ आई १ हजार रूपैयाँ दिएर खुट्टामा ढोगी माफी मागे।

महेन्द्र मोरङ बहुमुखी क्याम्पसका प्रमुख प्रा. डा. उपेन्द्र कोइराला तथा सहायक क्याम्पस प्रमुख भोलाराम बस्नेतलाई ०५५ साउन ७ गते नेविसंघका विद्यार्थीहरूले भारतीय प्रमाणपत्र भएका विद्यार्थीलाई विना छानविन भर्ना लिइनुपर्ने दबाव दिई कार्यालयकै कोठामा ताला लगाई थुनिदिए। त्यसपछि क्याम्पस बन्द भई साउन २० गतेमात्र खुलेको थियो।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

विराटनगर उमनपा-२० का २५ वर्षीय सुनील सुब्बालाई ०५५ जेठ १ गते विना कारण पक्राउ गरी सार्वजनिक मुद्दा लगाएको भनी प्रजातान्त्रिक राष्ट्रिय युवा संघ, जिल्ला समिति तथा नगर समितिले अलग अलग प्रेस विज्ञप्ति निकाली विरोध जनाए।

विराटनगर उमनपाका मेयर, उपमेयरलगायतका सम्पूर्ण प्रतिनिधिहरूले ०५५ भदौ १९ गते एक प्रेस विज्ञप्ति प्रकाशित गरी चुंगीकरअन्तर्गतको राजस्व रकम उठाउन पाउनुपर्ने माग राख्दै चुंगीकर स्वरेजीप्रति विरोध गरे। स्थानीय महेन्द्र चोकमा सभासमेत गरी उक्त स्वरेजीको विरोध जनाइएको थियो।

अखबारी कागजमा सरकारले अत्यधिक मूल्य वृद्धि गरेको भनी जनवार्ता दैनिकका सम्पादक कोषराज रेग्मीले ०५५ भदौ २६ गते एक विज्ञप्ति प्रकाशित गरी उक्त कार्यको विरोध गरे।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष व्यक्तिगत कुटपिटका ४ वटा घटनामा ४ जना पुरुष पीडित भएको जानकारीमा आयो। १२ जना पुरुष र ८ जना महिला गरी २० जनाले आत्महत्या गरे। बाढीले बगाएर २ जना पुरुष र १ जना महिलाको मृत्यु भयो भने ३ जना पुरुषको ढुबेर मृत्यु भयो।

१.६ सुनसरी

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

भासी गाविस-५ स्थित भुम्केश्वर हातामा बस्ने ७२ वर्षीय चन्द्रकान्त दासलाई ०५५ मंसिर १५ गते अज्ञात व्यक्तिहरूले हत्या गरे। पीडकहरू फेला परेका छैनन्।

पाँचकन्या गाविस-५ की १८ महिनाकी कमला राईलाई ०५५ भदौ २४ गते उनकै बाबु ३६ वर्षीय शंकर राईले हत्या गरे। तीनवटो छोरी भएको र छोरा नभएको भनी पत्नीको कास्मा रहेकी छोरीलाई आवेशमा फ्याँकिदिँदा पीडितको मृत्यु भएको थियो। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

इटहरी नगरपालिका-६ का ४४ वर्षीय छविराम चौधरीलाई ०५५ भदौ २५ गते राति सुतिरहेको बेला अज्ञात व्यक्तिहरूले छुरी, भाला प्रयोग गरी हत्या गरे। पीडकहरू फेला पर्न सकेका छैनन्।

औरावनी गाविस-२ का २८ वर्षीय तेजनारायण चौधरीलाई ०५५ असोज १४ गते सिमरिया गाविस-९ का मुसरू शर्मा, उनकै पत्नी सुनितादेवी शर्मा, छोरा नुनु भन्ने देवेन्द्र शर्मा र राजेन्द्र शर्मांले छुरी हानी हत्या गरे। पीडकहरूलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएकोमा राजेन्द्र शर्मा र सुनितादेवी छुटिसकेका छन्।

भरौल गाविस-३ की ५० वर्षीया पदमकुमारी कार्कीलाई ०५५ असोज १७ गते सोही गाविसका ३२ वर्षीय गणेश तामाङ, २० वर्षीय कुमार तामाङ र १८ वर्षीय लक्ष्मी कार्कीले हत्या गरे। गणेश र लक्ष्मीबीच प्रेम भएको र कुमारसमेतको भगडा हुँदा छुट्याउने पदमकुमारीलाई नै हत्या गरेको कुरा पीडकहरू बताउँछन्। पीडकहरूलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

हत्या गरिएका भुम्केश्वर मन्दिरका पुजारी

धरान नपा-१६ का ३१ वर्षीय चेतनारायण भुजेललाई ०५५ कार्तिक ९ गते बिहान हत्या गरी चतरा नहरमा फ्याँकिएको अवस्थामा लाश फेला पियो। पीडक पता लाग्न सकेको छैन।

प्रकाशपुर गाविस-१ की ३० वर्षीया इन्द्रकुमारी दाहाललाई ०५४ माघ ३ गते आफ्नै पति ३६ वर्षीय गोमबहादुर दाहालले खुकुरी हानी हत्या गरे। पीडकको मानसिक सन्तुलन ठीक थिएन।

जनसंख्या : ४६३४८१

साक्षरता प्रतिशत : ४३.६

महिला साक्षरता प्रतिशत : २९.८

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : १२५७

गाविस/नपा संख्या : ४९/३

निर्वाचन क्षेत्र : ५

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ३०९/९

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : २/४३

टेलिफोन लाइन : ७४५०

मोटर सडक (कि.मी.) : ३१३

प्रहरी कार्यालय संख्या : ४०

हुलाक संख्या : ५५

उनलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

पूर्व कुसाहा गाविस-१ का ९ वर्षीय रमेशकुमार यादवलाई ०५४ माघ १८ गते सोही ठाउँकी ४५ वर्षीय सावित्रीदेवी यादवले सामान्य भगडा हुँदा कुटपिट गरी हत्या गरिन्। पीडकलाई अदालतको आदेशअनुसार ५ वर्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

धरान नपा-१७ का ३३ वर्षीय सुन्दर वि.क.लाई ०५४ फागुन १२ गते सोही ठाउँका ३३ वर्षीय गोपाल राईले सामान्य आर्थिक लेनदेनी सम्बन्धमा विवाद हुँदा खुकुरीले हानी हत्या गरे। पीडक फरार छन्।

दुहवी गाविस-५ की ६५ वर्षीया दुस्वनी थरूनीलाई ०५४ चैत २९ गते सोही ठाउँका बेमानी मियानी र माजो मियानीले सामान्य विवाद हुँदा बाँसले हिकाई हत्या गरे। पीडकहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। सोही घटनामा संलग्न गुलाम मिया भने

फरार छ।

छिटाहा गाविस-४ का ५३ वर्षीय असर्फी महतो (कोइरी) लाई ०५५ असार २ गते सोही ठाउँका बन्दु उराबसहितका ५ जनाले कुटपिट गरी हत्या गरे। पीडकहरूलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

इटहरी नपा-८ का ५९ वर्षीय शेरबहादुर गुरूङलाई ०५५ असार ९ गते अज्ञात व्यक्तिहरूले पकली नहरमा गोली हानी हत्या गरे।

जेल र बन्दीहरू

यस जिल्लामा जेल भवन बनाइएको भए पनि जेलका रूपमा प्रयोग गरिएको छैन।

गिरफ्तारी र यातना

इनरूवा नपा-३ बाट राजु गौतम र जीवनाथ घिमिरेलाई ०५४ चैत २४ गते माओवादीसम्बन्धी पर्चा पम्प्लेट बाँड्ने आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी १४-१५ दिनसम्म थुनामा राख्यो। उनीहरूलाई जनही १५ सय रूपैयाँ धरौटी लिई छाडियो। राजुलाई पुनः ०५५ साउन २० गते पनि पक्राउ गरिएकोमा १३ दिनपछि छोडियो।

धरान नपा-१५ बाट बासुदेव दाहालगायत ५ जनालाई ०५५ जेठ २५ गते माओवादी भएको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

डुम्राहा गाविस-५ का २२ वर्षीय भोजविक्रम कार्की र २३ वर्षीय कृष्णभक्त गड्तौलालाई ०५५ असार ९ गते प्रहरीले

माओवादी भनी पक्राउ गर्‍यो।
पीडितहरू धरौटीमा छुटेका छन्।

भादगाउँ सिनवारी गाविस-५ का
२० वर्षीय दीपक गौतमलाई ०५५
असार २० गते माओवादीको
आशंकामा प्रहरीले गिरफ्तार गरेकोमा
७/८ दिनपछि छाडियो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

धरान नपा-१२ का २३ वर्षीय
अम्बिका राईलाई ०५५ वैशाख २५ गते
इटहरी नगरपालिकाका १९ वर्षीय
आलोक लिम्बूसहितका १०-१५ जनाले
कुटपिट गरे। पीडितको पाखुरासमेत
काटी ज्यान मार्ने धम्की पनि पीडकले
दिएका छन्। पीडकहरू बिना धरौटीमा
छुटे।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस वर्ष यहाँको जिल्ला अदालतमा ९ सय ४० देवानी, २
सय ८ सरकारवादी र ५०३ दुनियाँवादी मुद्दा परे भने निर्वाचन
बदरसम्बन्धी २२ थान मुद्दा दर्ता गरिए। विगतदेखिका र यस
वर्ष दर्ता भएकासमेत गरी १ हजार ६ सय ९ थान मुद्दा फछ्यौट
गरिए।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

डुम्राहा गाविसमा ५-७ वर्षदेखि बसेका सुकुम्बासीहरूलाई
०५५ असार १७ गते सोही ठाउँका दानबहादुर थापा र
रामबहादुर थापाले आफ्नो जमिन भएकाले छोड्नु भनी आक्रमण
गराए। प्रहरीले भिडन्त साम्य पार्न गोलीसमेत चलाउनुपरेको
थियो। पीडकहरू धरौटी राखी छुटेका छन्।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

भोक्राहा गाविस-७ की २१ वर्षीया एक महिलालाई ०५५
कार्तिक १३ गते सोही गाविस-९ का २२ वर्षीय जहिर मनसुरीले
बलात्कार गरे। पीडक फरार छन्।

मधेली गाविस-७ की २१ वर्षीया एक महिलालाई ०४९
सालमा इटहरी नपा-६ का चतुरलाल चौधरी र सोही नपा-९
का हजरत मियाँले भारतको बम्बईमा लगी भारू ६० हजार
रुपैयाँमा बिक्री गरेकोमा ०५५ कार्तिकमा पीडित भागेर नेपाल
फर्किन सफल भइन्। पीडितको जाहेरीअनुसार पीडकहरूलाई
प्रहरीले पक्राउ गरेको छ।

इटहरी नपा-२ की ८ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ मंसिर

घटनाको प्रकार	गैह्राज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	१३	९	४	१३				
गोलीद्वारा हत्या	१	१		१				
गिरफ्तारी र यातना					४	११		११
कुटपिट	३३	३३	४	३७				
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी समस्या	१	१		१				
महिला किनबेच	४		४	४				
बलात्कार	१७		१८	१८				
बहुविवाह	३		३	३				
गर्भपतन	३		३	३				
अमानवीय व्यवहार	३	६		६				
आत्महत्या	४६	३५	३२	४७				
लाश फेला	३	३	१	४				
जम्मा	१३६	७७	६०	१३७	४	११		११

३ गते सोही नगरपालिका बस्ने २३ वर्षीय चण्ड भन्ने
चन्द्रबहादुर भण्डारीले नर्सरी जंगलमा लगी बलात्कार गरे।
पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

इनरूवा नपा-३ की १७ वर्षीया एक युवती र ९ वर्षीया
एक बालिकालाई ०५५ असोज १३ गते डुम्राहा गाविस-७ का
तफेजल मिया, अवुल मिया र सबुल मियाले घाँस काटिरहेका
बेला बलात्कार गरे। पीडकहरू फरार छन्।

एकम्बा गाविस-९ की २० वर्षीया एक महिलालाई ०५५
असोज १५ गते सोनापुर गाविस-६ का भोला भन्ने रैस मिया,
नर्सोद्दिन मिया समेत ३ जना मिली सामूहिक बलात्कार गरे।
पीडकहरू फरार छन्।

तनमुना गाविस-६ की १६ वर्षीया एक महिलालाई ०५५
असोज १९ गते अमाहीबेला गाविसका २२ वर्षीय लक्ष्मण
चौधरी र छिटाहा गाविस-९ का २५ वर्षीय देवनारायण चौधरीले
बलात्कार गरे। पीडकहरूलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको
छ।

इटहरी नपामा मागेर हिँड्ने मोरङ जिल्ला सुन्दरपुरकी ४५
वर्षीया एक लाटी महिलालाई ०५५ असोज २१ गते सोही नपा-५
का ३५ वर्षीय रामकुमार मगरले बलात्कार गरे। पीडकलाई
पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

पाँचकन्या गाविस-४ की ५ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५
असोज १८ गते सोही ठाउँका २० वर्षीय लोकबहादुर राईले
मिताई किनिदिने बहानामा बलात्कार गरे। पीडक फरार छन्।

राजगन्ज सिनवारी गाविस-५ की २५ वर्षीया एक
महिलालाई ०५५ कार्तिक १९ गते सोही गाविसका २७ वर्षीय
रामचन्द्र मेहतालगायत ७ जनाले सामूहिक बलात्कार गरे।
पीडकहरू फरार छन्।

राजगन्ज सिनवारी गाविस-४ की ५ वर्षीया एक
बालिकालाई ०५५ कार्तिक १४ गते चिमडी गाविस-६ का १६

वर्षीय आशकरण चौधरीले बलात्कार गरे। पीडक फरार छन्।

मधेशा गाविस-५ की ११ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ वैशाख ३१ गते इनरूवा नपा-२ का १८ वर्षीय भक्ताराज कुँवरले सिनेमा हलको हात्ताभित्र बलात्कार गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

इटहरी नपा-२ की १८ वर्षीया एक महिलालाई ०५५ वैशाख १ गते तरहरा गाविस-२ का १९ वर्षीय रोशन श्रेष्ठ, तेजबहादुर राई र मनोज श्रेष्ठले बलात्कार गरे। पीडकहरू फरार छन्।

महेन्द्रनगर गाविस-१ की १७ वर्षीया एक महिलालाई ०५५ वैशाख ८ गते सोही गाविस-२ का २३ वर्षीय सुपाल मण्डल (सुच्ता) ले बलात्कार गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

साहेबगञ्ज गाविस-५ की १२ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ असार ६ गते सोही गाविसका ३२ वर्षीय मेनसकुमार साहले बलात्कार गरे। पीडक फरार छन्।

धरान नपा-११ की २० वर्षीया एक महिलालाई ०५५ असार २३ गते सोही ठाउँका २६ वर्षीय गोपी श्रेष्ठ (विनोद) ले बलात्कार गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

धरान नपामा पर्ने चारकोशे जंगलमा १८ वर्षीया एक महिलालाई ०५५ साउन २५ गते धरान नपा-१५ का कैलाश कार्की, उत्तम तामाङ र सुबोध श्रेष्ठले बलात्कार गरे। पीडकहरूलाई थुनामा राखिएको छ।

बक्लौरी गाविस-९ की ३५ वर्षीया एक महिलालाई ०५५ भदौ १७ गते सोही गाविस-८ का परशुराम राई र मनभरत राजधामीले जबर्जस्ती घरभित्र पसी बलात्कार गरे। पीडकहरूलाई थुनामा राखिएको छ।

डुम्राहा गाविस-७ की २४ वर्षीय जीवन स्वातुनलाई ०४३ साल माघ फागुनतिर मधुवन गाविस-५ का ४२ वर्षीय मुस्ताकिम मिया र बक्लौरी गाविसका इनस मियाले बेचेकोमा पीडित ०५४ फागुन ३ गते फर्किन सफल भइन्। पीडकहरूमध्ये इनसलाई पक्राउ गरिएको छ।

इनरूवा नपा-५ की २२ वर्षीय सरोज साहलाई ०५५ असोज २२ गते सोही ठाउँका ३० वर्षीय महमद सफिद मियाले बिहे गर्छु भनी फर्काई भारतमा लगी बेचन लाग्दा प्रहरीले थाहा पाई गिरफ्तार गर्‍यो। पीडक ५० हजार रूपैयाँ धरौटी राखी छुटेका छन्।

श्रीपुर गाविस-३ की १९ वर्षीया एक महिलालाई ०५५ मंसिर ५ गते सोही ठाउँका २५ वर्षीय इब्राहिम मिया, २२ वर्षीय सुलिम मिया र २८ वर्षीय ब्राहिम मियाले अनुचित सम्बन्ध राख्न खोज्दा असफल भएपछि तेजाब खन्याइदिए। पीडकहरू ४० हजार रूपैयाँ धरौटी राखी छुटेका छन्।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

धरान नपा-७ मा डेरा गरी बस्ने ३० वर्षीय टेकबहादुर लिम्बूले सोही ठाउँकी २७ वर्षीया सविता गुरूङ (लिम्बू) सँग दोस्रो विवाह गरे। पीडकलाई मुद्दा चलाइएको छ।

पश्चिम कुसाहा गाविस-९ का २८ वर्षीय अताबुल अन्सारीले सोही ठाउँकी एक महिलासँग ०५५ जेठ २३ गते दोस्रो विवाह गरे। पीडक दुई हजार रूपैयाँ धरौटी राखी छुटेका छन्।

धरान नपा-१८ का ३५ वर्षीय उमेश तामाङले ०५५ साउन ७ गते दोस्रो विवाह गरी फरार भए। जेठी पत्नी माइतमा बस्न थालेकी छिन्।

धरान नपा-६ की २३ वर्षीया सीता क्षेत्रीलाई ०५५ मंसिर १० गते उनकै पति प्रेमबहादुर क्षेत्रीले ज्यान मार्ने धम्की दिनुका साथै छुरा प्रहार गरी सख्त घाइते बनाए। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

गर्भ पतन

धरान नपा-१० की २५ वर्षीया अन्जु राई ०५४ माघ १५ गते पेट दुख्यो भनेर अस्पताल जान भनी हिँडेकीमा सोही ठाउँका पुनम पाण्डे र रीता चौधरीले हामी काम गर्ने क्लिनिकमा राम्रो उपचार हुन्छ भनी लगेर गलत औषधी दिँदा उनको गर्भ पतन भयो। पीडकहरू ४० हजार रूपैयाँ धरौटी राखी छुटेका छन्।

पश्चिम कुसाहा गाविस-९ की २० वर्षीया सरिता महाललाई ०५५ असार ३ गते भुटाहा गाविस-८ का सम्पादेवी महाल, दमन्ती महाल र जिरानन महालले कुटपिट गर्दा सरिताको गर्भ पतन भयो। दाउरा खोज्न गएका बेला दाउरा सम्बन्धमा उनीहरूबीच हात हालाहाल भएको थियो। पीडकहरू फरार छन्।

सोनापुर गाविस-४ मा सालनालसहितको एक बालक र एक बालिका ०५५ असार १ गते मृत अवस्थामा भेटियो। पीडक र घटना सम्बन्धमा अनुसन्धान जारी रहेको प्रहरीले बताएको छ।

चिमडी गाविसस्थित धानबारीमा ०५५ भदौ १९ गते अन्दाजी ४/५ महिनाको गर्भ पतन गराई फर्‍याकिएको अवस्थामा फेला पर्थे। पीडक पत्ता लाग्न सकेको छैन।

सिधिया गाविस-९ की २३ वर्षीय लौहरोदेवी पासवानलाई ०५५ मंसिर २० गते सोही ठाउँकी २४ वर्षीया घुर्नी चौधरीले धानखेतमा कुटपिट गर्दा ५ महिनाको गर्भ पतन भयो। पीडक फरार छिन्।

बालअधिकार

इटहरी नपा-५ मा भर्खर जन्मेको एक बालकलाई ०५५ कार्तिक ११ गते आफ्नै आमा ४५ वर्षीय बुद्धिमाया सुब्बाले हत्या गरिन्। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूत समेत

साहेबगञ्ज गाविस-८ का १० वर्षीय एक बालकलाई ०५५ पुस ११ गते सोही गाविस-९ का श्याम राय अमात र विलासराय अमातले समलिंगी बलात्कार गरे। पीडकहरूमध्ये श्यामराय अमातलाई पक्राउ गरिएको छ भने विलास राय फरार रहेका छन्।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा कुटपिटका ३३ वटा घटनामा ३२ जना पुरुष र ५ जना महिला पीडित भए। यसका साथै ज्यान मार्ने उद्देश्यले विषालु पदार्थ खुवाइएको १ घटनामा ५ जना पुरुष पीडित भए। दुर्घटनाबाट ३४ जना पुरुष र १० जना महिला तथा

१५ जना बालबालिकाको मृत्यु भयो भने १० जना पुरुष र ३ जना महिला घाइते भए। त्यस्तै भवितव्य ज्यानमा ६८ जना पुरुष, १७ जना महिला र १७ जना बालबालिकाको मृत्यु भयो। २५ जना पुरुष, २२ जना महिला गरी ४७ जनाले आत्महत्या गरे।

१.७ धनकुटा

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार
हत्या / गोली

जलजला गाविस-७ की ४० वर्षीया चन्द्रकुमारी विश्वकर्मा, ११ वर्षीय मानबहादुर विश्वकर्मा, ९ वर्षीय टंकबहादुर विश्वकर्मा र ६ वर्षीया तुलमाया विश्वकर्मालाई ०५५ जेठ ३० गते चानुवा गाविस-९ केवा खोलानेर संखुवासभा जिल्ला वाना गाविस-१ का ४६ वर्षीय डिल्लीराम पुरी (लालदुगे) ले खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरे। पीडकलाई पुर्णक्षका लागि धुनामा राखिएको छ।

मुढेवास गाविस-९ केराबारीकी २३ वर्षीया कमला स्वतिवडालाई ०५५ मंसिर १० गते राति दाइजो कम ल्याएको कारण उनकै पति २१ वर्षीय राधाप्रसाद स्वतिवडा र ३० वर्षीय दुर्गाप्रसाद स्वतिवडाले पानी खन्याइदिएर कुटपिट गरी हत्या गरे।

पीडित गर्भवती भएकाले पेटमा रहेको बच्चाको पनि मृत्यु भयो। पीडितलाई हत्या गरी फण्ड्याइएको थियो। लाशलाई पोष्टमार्टम नै नगरी प्रहरीले जलाउन आदेश दिएका थिए। पीडकहरूविरुद्ध जाहेरी दिँदा प्रहरीले लिन मानेन। पीडकहरूलाई पक्राउ पनि गरिएको छैन।

सान्ने गाविस-६ का ८३ वर्षीया पदममाया बरुवाल र १८ वर्षीय मानबहादुर साकीलाई ०५४ चैत १९ गते श्री नं. २ बाहिनी हिलेका सैनिकहरूले गोली हानी घाइते बनाए। पीडितहरूलाई उपचारवापत क्षतिपूर्ति दिइयो।

जेल र बन्दीहरू

“घ” श्रेणीको धनकुटा जेलमा हाल कैद नतोकिएका १३ जना र तोकिएका २० जना गरी ३३ जना बन्दी रहेका छन्। यसबाहेक २ जना आश्रित नाबालकहरू पनि यहाँ रहेका छन्। महिला बन्दी गृह नभएकाले महिला बन्दीहरू रहेका छैनन्। बन्दीहरूको अनुपातमा भवन सानो भएकाले बन्दीहरूले

जनसंख्या : १४६३८६

साक्षरता प्रतिशत : ४९

महिला साक्षरता प्रतिशत : ३३.५

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : ८९१

गाविस/नपा संख्या : ३५/१

निर्वाचन क्षेत्र : २

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : २७०/४

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/३७

टेलिफोन लाइन : ७८९

मोटर सडक (कि.मी.) : ७६

प्रहरी कार्यालय संख्या : २३

हुलाक संख्या : ३७

हिँडडुल गर्ने तथा जाडो याममा घाम तापसमेत पाएका छैनन्। जेलभित्र बन्दीहरूका निमित्त कक्षासमेत संचालन गरिएको छ। बन्दीहरू ढाका टोपी र मुडाहरू बुन्ने आयमूलक काममा पनि लागेका छन्। इन्सेकद्वारा मानव अधिकार श्रोता क्लब गठन गरी रेडियोसमेत प्रदान गरिएको छ। टिभी, क्यारेमबोर्डलगायतका सामानहरू पनि उपलब्ध छन् तर पत्रपत्रिकाहरू पढ्ने व्यवस्था छैन। जेलभित्र रहेका कतिपय बन्दीहरूले आफ्नो मुद्दा ३/४ वर्षसम्म पनि अदालतले फैसला नगरिदिएको गुनासो गरे।

गिरफ्तारी र यातना

चानुवा गाविस-१ का ५५ वर्षीय चन्द्रबहादुर बुढाथोकीलाई ०५४ चैत १४ गते प्रहरीले माओवादी भएको आशंकामा गिरफ्तार गरी दुई दिनपछि छाड्यो।

चुनवाड गाविस-२ का वडाध्यक्ष ४० वर्षीय चन्द्रलाल घिसिङलाई सोही ठाउँका

७५ वर्षीय श्रीमान् घिसिङ र उनको छोरा ५२ वर्षीय गोरखबहादुर घिसिङबीचको भगडा मिलाउन भनी जिप्रकामा पुगेको बेला अलि ठूलो स्वरले बोल्न थालेपछि ०५५ साउन ५ गते प्रहरीले पक्राउ गरी २/३ घण्टासम्म हुतकडी लगाइयो। पीडितले मादक पदार्थ सेवन गरेको आशंका गरिएकोमा स्वास्थ्य परीक्षण गराउँदा त्यसो गरेको नभेटिएपछि छोडिएको थियो।

बेलहारा गाविस-५ का ३५ वर्षीय टंक दाहाललाई ०५५ वैशाख १८ गते विना कारण प्रहरीले पक्राउ गरी छोड्यो।

सुनसरी जिल्ला धरान नपाका २२ वर्षीय धीरज श्रेष्ठ र धनकुटा नपा-७ की २४ वर्षीया अनिता लावतीलाई ०५५ भदौ ३० गते हिँडिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी एक रात हिरासतमा राखेर छोड्यो।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस जिल्लामा पुनरावेदन र जिल्ला गरी २ वटा अदालतहरू रहेका छन्। पुनरावेदन अदालतमा यस वर्ष जम्मा

घटनाको प्रकार	गैहाराज्यद्वारा भएका हतन				राज्यद्वारा भएका हतन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या		जम्मा	घटना संख्या	पीडित संख्या		जम्मा
हत्या	२	२	३	५				
गोली	१	१		१	२	१	१	२
गिरफ्तारी र यातना					५	५	१	६
कुटपिट	२०	१६	४	२१				
बलात्कार	३		३	३				
बलात्कार प्रयास	१		१	१				
बहुविवाह	२		२	२				
महिला भएकै कारणले दिइने यातना	१		१	१				
अमानवीय व्यवहार	२	५		५	१		१	१
आत्महत्या	१३	९	४	१३				
लाश फेला	१	१		१				
चोरी/डकैती	२	२		२				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१४	१६	२	१८				
जम्मा	६२	५३	२०	६३	८	६	३	९

२ सय ११ वटा मुद्दाहरू दर्ता भएकोमा ४७ वटा फर्स्यौट भई १ सय ६४ वटा बाँकी रहेका छन्। यी मुद्दाहरूमा देवानीतर्फ १ सय ४१ मध्ये २३ वटा फर्स्यौट भई १ सय १८ वटा बाँकी, सरकारवादी फौजदारीमा ३७ मध्ये १४ फर्स्यौट भई २३ बाँकी, साधारण फौजदारी र साधक १/१ वटामा सबै बाँकी छन् भने दुनियाँवादी फौजदारी ३१ वटामा १० वटा फर्स्यौट भई २१ वटा बाँकी रहेका छन्।

जिल्ला अदालतमा यस वर्ष जम्मा १ सय १२ वटा मुद्दाहरूमध्ये ५७ वटा फर्स्यौट भई ६५ वटा बाँकी रहेका छन्। ती मुद्दाहरूमा दुनियाँवादी देवानी ५५ वटामा २९ वटा फर्स्यौट भई २६ वटा बाँकी, सरकारवादी फौजदारी २३ वटामा ११ वटा फर्स्यौट भई १२ बाँकी र दुनियाँवादी फौजदारी ४४ वटामा १७ वटा फर्स्यौट भई २७ वटा बाँकी रहेका छन्।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लामा जेष्ठ नागरिक, असहाय, विधवा र अशक्त गरी जम्मा ३ हजार ३ सय ५८ जना रहेका छन्। जिविसको

कैवासीलानेर हत्या गरिएको चन्द्रकुमारी र उनका छोराछोरीहरू

तथ्यांकअनुसार आर्थिक वर्ष ०५२/५३ देखि ०५४/५५ सम्म परिचयपत्र प्राप्त गरिसकेकाहरूमा जेष्ठ नागरिक १६ सय ६ जना, असहाय विधवा १५ सय ४३ जना र अशक्त २०९ जना रहेका छन्। यसका साथै आ.व. ०५५/५६ मा यो संख्यामा ३२५ जना जेष्ठ नागरिक, ३२५ जना असहाय विधवा र अशक्त ५० जनाजति थपिने अनुमान जिविसले गरेको छ।

अहिलेसम्म यस जिल्लाको लागि जेष्ठ नागरिक, असहाय विधवा र अशक्त भत्ताका लागि ६५ लाख १ हजार रूपैयाँ निकासी भएको छ। निकासी हुनुपर्ने १ करोड २४ लाख ५२ हजार १ सयमध्येमा हालसम्म नपुग र निकासी हुन बाँकी रकम ५८ लाख ७१ हजार १ सय रूपैयाँ रहेको छ।

सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम अन्तरगत यस जिल्लामा ३ हजार ३ सय ५८ जनाले सुविधा पाइरहेका छन्। जसमध्ये जेष्ठ नागरिक १ हजार ६ सय ६, अशक्त २ सय ९ र असहाय विधवा १ हजार ५ सय ४३ जना छन्।

सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले वास्तविक सुकुम्बासीहरूलाई जग्गा प्रदान नगरी अनियमितता गरेकाले सो कार्य रोक्न अखिल नेपाल किसान संघ जिल्ला समितिले सिडिओमार्फत् प्रधानमन्त्रीसमक्ष एक ज्ञापनपत्र बुझायो।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

पाख्रिवास गाविस-३ की ६ वर्षीया एक बालिकालाई ०५४ चैत २४ गते सोही ठाउँका १८ वर्षीय चन्द्रबहादुर निरौलाले बलात्कार गरे। पीडक रु. ४५ हजार धरौटीमा छुटेका छन्।

ताम्बुवा गाविस-४ भण्डारी टोलकी ११ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ जेठ ५ गते सोही ठाउँका १८ वर्षीय मनबहादुर भण्डारीले बलात्कार गरे। पीडकलाई ८ वर्ष जेल सजाय भएअनुसार धनकुटा जेलमा रहेका छन्।

धनकुटा नपा-२ की २० वर्षीया विमला राईलाई ०५५ जेठ ३ गते आफ्नै काका ३२ वर्षीय भीमबहादुर राईले बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। पीडक ३० हजार रूपैयाँ धरौटीमा छुटेका छन्।

खोक्ु गाविस-५ थापाटोलकी १३ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ जेठ १३ गते सोही गाविस-६ का २७ वर्षीय विन्द राईले बलात्कार गरे। ८ वर्ष थुनामा राख्ने अदालतको फैसला अनुसार पीडक थुनामा छन्।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

छिन्ताङ गाविसका उपाध्यक्ष बलबहादुर थापाले मीत भान्जी पर्ने लक्ष्मी माभीसँग ०५४ चैत १५ गते दोस्रो विवाह गरे। लक्ष्मीका पति दलबहादुरलाई पीडकले १३ हजार रूपैयाँ, एक भैंसी र पाडो दिने सहमति भएपछि उक्त घटना सामसुम भएको थियो। लक्ष्मी माभी पहिलेकै पति दलबहादुर माभीसँग फर्किएकी छिन्।

अखौले जितपुर गाविस-६ का २५ वर्षीय रामकुमार पाम्फु लिम्बूले सोही ठाउँकी भूमकला भट्टराईसँग ०५५ साउन १४ गते दोस्रो विवाह गरे।

भूमकलाका पति भारत गएको र त्यही बेला दुवैबीच अवैध यौन सम्पर्क रहेको थाहा पाएपछि गाविसको रोहवरमा उनीहरूलाई पति-पत्नी हुन स्वीकार गराइएको थियो।

कुरुलेतेनुपा गाविस-७ की ३४ वर्षीया धनमाया योङयाङलाई ०५४ माघ ४ गते उनकै पति ३८ वर्षीय नरबहादुर योङयाङले कुटपिट गरे। यस सम्बन्धमा जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा मुद्दा चलि रहेको छ।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय / अपमानजनक व्यवहार (बैडकी, झुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

घोलिखर्क गाविस-९ खाल्डेकी ३० वर्षीया शान्ति विश्वकर्मालाई ०५४ फागुन २३ गते तत्कालीन सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगका जिल्ला अध्यक्ष तथा भूपू गाविस अध्यक्ष ४० वर्षीय गोपालराज थापाले गाली बेइज्जती गरे।

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूत समेत

धनकुटा नपा-७ स्थित स्वागतम होटल एण्ड लजमा काम गर्ने २५ वर्षीय शेरबहादुर श्रेष्ठलाई ०५५ जेठ ५ गते मानबहादुर श्रेष्ठ र रामबहादुर श्रेष्ठले समलिंगी बलात्कार गरे।

आफ्नै बन्दुकद्वारा घाइते यमबहादुर लिम्बु

पीडकहरूलाई कारबाही नै नगरी छाडियो।

फलाँटे गाविस-६ का टेकबहादुर थापा, छत्रबहादुर थापा, रामप्रसाद दाहाल र निर्ण बस्नेतलाई ०५४ फागुन २४ गते स्वानेपानी आयोजनाको विषयलाई लिएर विवाद हुँदा सोही ठाउँका मीना बस्नेत, गीता राई र अम्बिका थापाले मोसो दलेर अमानवीय व्यवहार गरे। उक्त विवाद जिप्रकामा मिलाइएको थियो।

घटना सम्बन्धमा प्रेस बक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

जातीय समता समाज जिल्ला संगठन कमिटीले मुलुकी ऐन २०२० तथा नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ ले प्रदान गरेको कानूनीरूपमा बराबरीको अवधारणालाई व्यवहारिक रूपमा प्रदान गराउन ०५४ चैत २१ गते सिडिओमार्फत प्रधानमन्त्रीसमक्ष एक ज्ञापनपत्र प्रस्तुत गर्‍यो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

धनकुटा नपा-४ कर्नेभीरमा ०५५ असोज ७ गते एक जना अज्ञात व्यक्तिको लाश कंकाल मात्र भएको अवस्थामा भेटियो। उक्त लाश कसैले हत्या गरेर फालेको आशंका गरिएकाले अनुसन्धान गरिँदै रहेको प्रहरीले जनाएको छ।

यसबाहेक यो वर्ष ९ जना पुरुष र ४ जना महिलाले आत्महत्या गरे। व्यक्तिगत कुटपिटका २० वटा घटनामा १७ जना पुरुष, २ जना महिला र २ जना बालिका पीडित भए। आगलागीका ४ वटा घटना भए। आफैले बोकेर ल्याएको बन्दूक पड्कँदा १ पुरुष घाइते भए। दुर्घटनाको कारण २ जना पुरुष र १ जना महिलाको मृत्यु भयो भने १ जना पुरुषको लडेर मृत्यु भयो। १ जना महिलाको डुबेर मृत्यु भयो।

१.८ तेह्रथुम

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

ताप्लेजुङ जिल्ला नाल्बु गाविसका ३५ वर्षीय अम्बरबहादुर नाल्बुलाई ओयाकजुङ गाविस-५ स्थित बाफो भन्ने ठाउँमा ०५४ फागुन ५ गते सोही जिल्ला स्वाम्लुङ गाविस-६ का २६ वर्षीय दिलबहादुर सम्पाङस्वामले आर्थिक प्रलोभनका कारण चुप्पी हानी हत्या गरे। पीडितको साथमा एक लाख रूपैयाँ नगद थियो। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

फुलेक गाविस-२ का ७६ वर्षीय श्रीमान् पौडेललाई ०५५

जठ ५ गते म्याङलुङबाट घरतर्फ आइरहेका बला सुङनाम गाविस-७ लम्बुखोलाको बगरमा अज्ञात व्यक्तिहरूले सुकुरी हानी हत्या गरे। सम्पत्तिका कारण हत्या भएको अनुमान गरिएको छ। घटनामा संलग्न भएको आशंकामा सुङनाम गाविस-७ का जीतबहादुर तिवारी र मोरङ जिल्ला उर्लावारी गाविस-८ का ललितबहादुर लिम्बूलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

तेह्रथुम जेलमा २५ जना पुरुष तथा १० जना महिला बन्दी क्षमता भएका दुईवटा भवनहरू रहेका छन्। यस जेलमा कैद तोकिएका २३ जना बन्दीमध्ये १७ जना पुरुष र ६ जना महिला

रहेका छन् भने कैद नतांकिएका ६ जनामध्ये ५ जना पुरुष र १ जना महिला छन्। यसरी यहाँ कुल बन्दीहरूको संख्या २९ रहेको छ। बन्दीहरूमध्ये कर्तव्य ज्यान मुद्दाअन्तर्गत १५ पुरुष र ७ महिला, जवर्जस्ती करणीमा १ पुरुष, चोरीमा २ पुरुष, डाँकाचोरीमा १ पुरुष, जवर्जस्ती चोरीमा २ पुरुष र लागू औषधमा १ जना पुरुष रहेका छन्। कैद नतांकिएका बन्दीहरूमा १ देखि ३ वर्षसम्मका २ जना, ६ महिनादेखि १ वर्षसम्मका १ जना र ६ महिनासम्मका ३ जना रहेका छन्।

गिरफ्तारी र यातना

साब्ला गाविस-६ का ३४ वर्षीय कालीबहादुर फुदोङलाई ०५४ माघ १७ गते जिरिस्मित प्रहरी चौकीले रक्तिम सांस्कृतिक परिवारको पर्चा बाँकी ल्याएको आरोपमा पक्राउ गरी सोही दिन छाड्यो। पीडित अखिल नेपाल राष्ट्रिय जनमोर्चाका जिल्लास्तरीय नेता हुन्।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

आम्बुङ गाविस-८ का गाविस अध्यक्ष २९ वर्षीय धुवकुमार सुब्बा र ३५ वर्षीय मकनसिंह लिम्बूलाई राजनीतिक प्रतिशोधका कारण ०५४ माघ २७ गते सोही ठाउँका रामबहादुर लिम्बू, जीतमाया लिम्बू र विजयप्रसाद लिम्बूले घघारूको लाठी प्रहार गरी कुटपिट गरे। पीडित पक्षले जिप्रकामा उजुरी दिएकोमा फागुन १ गते दुवै पक्षबीच मिलापत्र भयो।

आम्बुङ गाविस-९ स्थित कावेक नि.मा.वि. का शिक्षक रूपाहाङ लिम्बू, गोविन्दप्रसाद स्वतिवडा र विष्णुप्रसाद कोइरालालाई ०५४ फागुन १४ गते सोही गाविसका पूर्व अध्यक्ष अर्जुन साम्बाहाम्फे र विष्णुप्रसाद लिम्बूले विद्यालयमै कुटपिट गरे। पीडकविरुद्ध सार्वजनिक अपराधअन्तर्गत मुद्दा दर्ता भई कारवाही अगाडी बढिरहेको छ।

तेह्रथुम जेल

जनसंख्या : १०२८७०

साक्षरता प्रतिशत : ५५.४

महिला साक्षरता प्रतिशत : ३७.८

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : ६७९

गाविस/नपा संख्या : ३२/०

निर्वाचन क्षेत्र : १

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : २०२/७

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/३१

टेलिफोन लाइन : २६५

मोटर सडक (कि.मी.) : २६

प्रहरी कार्यालय संख्या : ११

हुलाक संख्या : ३४

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

तेह्रथुम जिल्ला अदालतमा ३ वर्ष वा सोभन्दा बढी अवधिदेखि नछिनिएका मुद्दाहरू रहेका छैनन्। २ वर्षसम्म नछिनिएका मुद्दाहरूमा देवानीतर्फ ३, जग्गा किनबेचमा १, अंशमा १ र बहुविवाहका १ थान रहेका छन्। १ वर्षसम्म नछिनिएका मुद्दाहरूमा संक्षिप्त कार्यविधिअन्तर्गत सम्बन्ध विच्छेद २, करकाप १, लुटपिट १ गरी ४ वटा रहेको छ भने साधारण फौजदारीमा २१ वटा, संक्षिप्त कार्यविधिअन्तर्गत ९, विशेष फौजदारी गाली बेइज्जतीमा ७, सरकारवादी १८, देवानी ५०, निर्वाचनतर्फ २ र देवानी सरकारवादीतर्फ १ गरी जम्मा १०८ वटा मुद्दाहरू रहेका छन्।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लामा सुकुम्बासीको समस्या

उल्लेख्यरूपमा नदेखिए तापनि सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगसमक्ष १७० जनाको निवेदन परेको छ। निवेदन दिने व्यक्तिहरूको ३ पुस्ते स्वोजी कार्य छनौट प्रक्रिया शुरू गरिएको कुरा आयोगका जिल्ला अध्यक्षले बताउनुभएको छ। यसका साथै अव्यवस्थित बसोबासअन्तर्गत जिल्लाभरिबाट कुल ३ हजार २ सय जनाले फाराम भरेकोमा वसन्तपुर, लसुने र शुक्रबारेका ५ सय ५० जनालाई छनौट गरी व्यवस्थित बनाइएको र अन्य क्षेत्रको छनौट गर्न बाँकी रहेको कुरा जानकारीमा आयो।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

संखुवासभा जिल्ला मादी मूलखर्क गाविस-२ की २५ वर्षीया लाकपुटी शेर्पाले ०५४ वैशाख २५ गते तेह्रथुम जिल्लाको वसन्तपुर गाविस-४ स्थित बजारमा बच्चा जन्माई सालनालसहित फर्प्योकिन्। जीउँदै जन्मिएको बच्चाको फ्याँक्दाको पीडाका कारणले २ दिनपछि मृत्यु भयो। आफ्नो पति कतार गएको र अरूसँगै अवैध यौन संसर्गबाट गर्भ रहन गएको हुँदा त्यसरी फ्याँकेको उनले बताएकी छिन्। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

जिल्लाभरिका २ हजार बालबालिकाहरू घरायसी आर्थिक अवस्था ज्यादै कमजोर भएका कारण अर्काको घरमा गई बस्नुपर्ने र दाउरा, घाँस जस्ता काममा व्यस्त रहनुपर्ने अवस्था छ।

घटना सम्बन्धमा प्रेस बक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

म्याङलुङ, जिरिस्मिन्, तम्फुला र आम्बुङ गाविसमा ०५५ असोज ११ गतेदेखि जेनेरेटर बिग्रिई विद्युत् आपूर्ति बन्द भएकोमा बनाउनेतर्फ सम्बन्धित क्षेत्रले ध्यान नदिएको भनी उपभोक्ताहरूले संघर्ष समिति बनाई ०५५ कार्तिक ३० गते तेह्रथुमको सदरमुकाम म्याङलुङ बन्द कार्यक्रमको आयोजना गरे।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा व्यक्तिगत रिसइवीका कारण भएका कुटपिटका ४ वटा घटनामा ४ जना पुरुष पीडित भए। ठगीको

घटनाको प्रकार	गैह्रराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या		पीडित संख्या		घटना संख्या		पीडित संख्या	
	पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा	
हत्या	३	३	३					
गिरफ्तारी र यातना					३	३		३
कुटपिट	६	९	९					
आर्थिक अधिकार	१		१	१				
आत्महत्या	११	६	४	११				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	४	४		४				
जम्मा	३५	३३	६	३९	३	३		३

एउटा घटनामा १ जना महिला पीडित भइन्। दुर्घटनाका कारण ३ जना पुरुषको मृत्यु भयो भने १ जना पुरुषको आगलागीको कारण मृत्यु भयो। घरको दलिन लंडेर च्याप्दा १ जना पुरुषको मृत्यु भयो। ६ जना पुरुष र ५ जना महिलाले आत्महत्या गरे।

१.१ भोजपुर

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार
हत्या / गोली

देउराली गाविस-४ का ८४ वर्षीय टेकबहादुर कार्कीलाई ०५५ मंसिर १० गते साँझ ९/१० जनाको अज्ञात समूहले ढोका फोरेर भित्र पसी खुकुरीले हानेर हत्या गरी भ्यालबाट फालिदिए। यसअघि कार्कीले प्रत्याक्रमण गर्दा आक्रमणकारी समूहका एक जना अज्ञात व्यक्तिको पनि मृत्यु भयो। यस घटनामा माओवादीहरूको संलग्नता भएको आशंका गरिएको छ।

तिम्मा गाविस-१ का १७ वर्षीय सोमबहादुर राईलाई ०५५ मंसिर २० गते सोही ठाउँका १८ वर्षीय बालकृष्ण राईले तास खेलेको विषयमा भगडा हुँदा छुरी प्रहार गरे। उपचार गराउँदा गराउँदै उनको मृत्यु भयो। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

वासिङ थर्पु गाविस-२ का ८ महिने नोविन दर्जीलाई ०५५ वैशाख २२ गते आफ्नै काका ४० वर्षीय जनकबहादुर दर्जीले जाँतोले किची हत्या गरे। पीडितकी आमा पीडककहाँ जाँतो प्रयोग गर्न गएका बेला मन नपर्नेकहाँ किन आएको भनी आवेशमा हत्या गरेका थिए। पीडकलाई पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएको छ।

कुलुङ गाविस-५ का ६५ वर्षीय कृष्णबहादुर कार्कीलाई

जनसंख्या :	१९८७८८
साक्षरता प्रतिशत :	४२.७
महिला साक्षरता प्रतिशत :	२७.३
क्षेत्रफल (वर्ग किमी) :	१५०७
गाविस/नपा संख्या :	६३/०
निर्वाचन क्षेत्र :	२
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	३२२/२
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	१/६२
टेलिफोन लाइन :	२०१
मोटर सडक (किमी) :	०
प्रहरी कार्यालय संख्या :	१७
हुलाक संख्या :	६३

०५५ साउन १९ गते आफ्नै नाति १८ वर्षीय काजी कार्की र सोही ठाउँका २२ वर्षीय छत्रबहादुर साकीले राति सुतिरहेको बेला हत्या गरे। पीडकहरूलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

धोदलेखानी गाविस-३ का ३० वर्षीय भीमबहादुर राईलाई ०५५ असोज ७ गते सोही गाविसका ३२ वर्षीय दीर्घ भुजेलले साधारण भगडा हुँदा ढुंगाले हिराउँदा उपचार गराउँदा गराउँदै ०५५ असोज ९ गते उनको मृत्यु भयो। पीडक फरार छन्।

होम्ताङ गाविस-६ की ३० वर्षीय विष्णुकुमारी थापा (तामाङ) लाई ०५५ असोज ३० गते आफ्नै पति २८ वर्षीय अम्बर थापाले सामान्य भगडाको निहुँमा कुटपिट गरी हत्या गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

“घ” श्रेणीको भोजपुर जेलको बन्दी क्षमता २५ जनाको रहेको छ। यस जेलमा कैद तोकिएका १३ पुरुष र १ महिला बन्दीहरू छन् भने २२ पुरुष र ६ महिला कैद नतोकिएका छन्। त्यस्तै २ जना पुरुष नाबालक गरी जम्मा ४४ जनालाई राखिएको छ। यहाँका बन्दीहरू स्वच्छ स्वानेपानीको अभाव भएको गुनासो गर्दछन्। जेलभित्र टोपी बुन्ने काम गरिन्छ भने मनोरञ्जनका सामग्रीहरूमा क्यारेमबोर्ड, चेस र बन्दीहरूको आफ्नै स्रोतबाट

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	७	६	१	८				
जेलमा भएको घटना					१	१३		१३
गिरफ्तारी र यातना					४	४	१	६
कुटपिट	१०	१०	१	११				
धम्की	३	४		४				
भेला र संगठित हुने अधिकार					१	३०		३०
बलात्कार	३		३	३				
बहुविवाह	३		३	३				
गर्भपतन	१		१	१				
पारिवारिक हिंसा	१		१	१				
आर्थिक अधिकार					१	६०	३	६३
आत्महत्या	१३	३	१०	१३				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	११	१०	२	१२				
जम्मा	४१	३४	२३	५६	८	१८	४	१०२

एक टेलिभिजन राखिएको छ।

हत्याको घटनामा पुर्पक्षका लागि भनी जेलमा राखिएका सिद्धेश्वर निवासी १३ जना धनुवाहरूले ३ वर्ष २ महिनासम्म पनि मुद्दालाई किनारा नलगाएकाले ०५५ जेठ ११ गते शान्तिपूर्ण आन्दोलन शुरू गरे। जसअनुसार जेठ ११ गतेदेखि २० गतेसम्म कालोपट्टी बाँध्ने, जेठ २१, २२ र २३ गते सिदा बहिस्कार गर्ने, २४ गतेदेखि असार ६ गतेसम्म रिले अनशनमा बस्ने र असार ७ गतेदेखि आमरण अनशन बस्ने कार्यक्रम रहेको थियो। तर रिले अलशन समाप्त नहुँदै जिविस र जिल्ला प्रशासन कार्यालयसँग वार्ता भएपछि उनीहरूले उक्त कार्यक्रम स्थगित गरे।

गिरफ्तारी र यातना

केउरेनीपानी गाविस-८ का १३ वर्षीय रामप्रसाद गौतमलाई ०५४ माघ १३ गते इलाका प्रहरी कार्यालय दिगलाले पक्राउ गरी चौकीको कोठा लोपपोत गर्न लगाई स्वार्नपिनसमेत गर्न दिइएन। रूख काटेको आरोपमा पक्राउ परेका पीडितलाई भोलिपल्ट तीन सय रूपैयाँ जरिवानासमेत लिई छाडियो।

आफ्नै पति वलिराज राईद्वारा कुटपिट गरिएकी शवी कुमारी राई

लाहान नपा-२ घर भई अन्नपूर्ण उपस्वास्थ्य चौकीमा कार्यरत अहेव २७ वर्षीय रामकुमार महतोलाई ०५५ वैशाख १ गते प्रहरीले पक्राउ गरी रातभर यातना दियो। जसले गर्दा उनी दुई पटक बेहोससमेत भए। एक जना मादक पदार्थ सेवन गरेको व्यक्तिलाई जचाउन ल्याउँदा १ सय ५० रूपैयाँ शुल्क मागेको आरोपमा उनलाई यातना दिइएको थियो। पीडितलाई भोलिपल्ट छोडियो।

स्वावा गाविस-९ का ६१ वर्षीय रामशेर राई र २५ वर्षीया अमृता राईलाई ०५५ जेठ १० गते स्वम्बुवान राष्ट्रिय मार्चा र संयुक्त जनमार्चाको पर्चा बाँड्नेको निहुँमा अन्नपूर्ण इलाका प्रहरी कार्यालयले पक्राउ गर्‍यो। दुवै जनालाई जनही २७ हजार रूपैयाँ धरोटी लिई

छाडियो।

धम्की, ज्ञानमार्ने धम्की र कुटपिट

तिवारी भञ्ज्याङ इलाका प्रहरी कार्यालयका प्रहरी परशुराम गुरूडलाई ०५४ पुस २० गते गस्ती गरिरहेका बेला सोही ठाउँका हर्कबहादुर राईसमेतका ११ जनाले कुटपिट गरे। पीडकहरूलाई सार्वजनिक अपराध मुद्दा चलाइएको छ।

भोजपुर बहुमुखी क्याम्पसका प्राध्यापक इन्द्रशलाका शर्पालाई ०५५ वैशाख ६ गते नागी गाविस-८ का २६ वर्षीय पारस काडमाडले मादक पदार्थ सेवन गरी ढोकामा लात्तले हान्ने, ढुंगाले हान्नुका साथै कुटपिटसमेत गर्ने धम्की दिए। पीडकमाथि कुनै कारबाही भएन।

तिम्मा गाविस-८ का टीकाराम राईलगायतका व्यक्तिहरूलाई ०५५ वैशाख २८ गते राई परम्पराअनुसार चण्डी नाचिरहेको अवस्थामा गुप्तेश्वर गाविसका अमर राई, राजेन्द्र राईलगायतका ४/५ जना व्यक्तिहरूले विनाकारण निहुँ खोजी कुटपिट गरी घाइते बनाए। पीडकहरूमाथि कुनै कारबाही भएन।

देवान्टार गाविसका अध्यक्ष राजेश राई, उपाध्यक्ष कल्याणबहादुर बस्नेत र बजार कमिटीका सचिव शुक्रदेव राईलाई ०५५ जेठ १५ गते वयाङ इलाका प्रहरी कार्यालयका प्रहरी नारायण बन्जारांले पत्रिकामा समाचार छपाएको भनी चौकीमा लगेर गाली बेइज्जती तथा धम्क्याउने काम गरे।

वोया गाविस-७ का गाविस अध्यक्ष २६ वर्षीय इन्द्रकुमार श्रेष्ठलाई ०५५ असार १ गते वोया प्रस्तावित मा.वि.का प्र.अ. अजीवकुमार राईले स्कूलको सिमण्ट अरूलाई दिएको आरोपमा गाविस भवनमा गाविसको नियमित बैठक बसिरहेको अवस्थामा बैठक कक्षभित्र पसी कुटपिट गरे।

कोट गाविस-६ का ५८ वर्षीय शंखबहादुर राईको घरमा पत्नी र छोरी मात्र भएको समयमा ०५५ मंसिर ४ गते १५/२०

जनाको समूह आई हामी माओवादी हौं, तेरो श्रीमानले माओवादी मार्न राखेको बन्दूक कहाँ छ भनी धम्की दिएर २ वटा बन्दूक लुटेर लगे।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार
राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनावसमेत।

नेपाल निजामती कर्मचारी संगठन जिल्ला कार्यसमिति भोजपुरले ०५५ वैशाख ७ गते संगठनको आठौं स्थापना दिवसको सन्दर्भमा हाजिरी जवाफ प्रतियोगिता आयोजना गरेको अवस्थामा सिङ्गिओको निरीक्षणमा कर्मचारी स्वटाई अधिकांश कर्मचारीहरूलाई गयल गरियो।

पत्नीलाई कुटपिट गर्ने
वलिराज राई

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यहाँको जिल्ला अदालतमा छिनिन बाँकी जम्मा ६४ वटा मुद्दा रहेका छन्। तीमध्ये दुनियाँवादी देवानी ३१, दुनियाँवादी फौजदारी २४, सरकारवादी फौजदारी ७ र संक्षिप्त फौजदारी २ मुद्दाहरू छन्। जसमा ३ वर्ष वा सोभन्दा बढी समयदेखि ५, २ वर्षसम्म नछिनिएका ८ र १ वर्षसम्म नछिनिएका ५१ मुद्दाहरू छन्।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लाका ३५ जना सुकुम्बासी परिवारहरूलाई जग्गा प्रदान गरिएको जानकारीमा आएको छ। यस जिल्लाको जिविस पञ्जिकाधिकारीका अनुसार २ हजार ४ सय ४७ जनालाई वृद्ध भत्ता वितरण गरिएको छ। त्यसैगरी २ हजार ५ सय ९९ जनालाई असहाय विधवा भत्ता प्रदान गरिएको छ भने ४२ जना अपांगहरूलाई अपांग भत्ता प्रदान गरिएको छ। जिल्ला शिक्षा कार्यालयमार्फत "दलित जाति प्रोत्साहन छात्रवृत्ति" को ७६० कोटामा जम्मा रकम १ लाख ९० हजार रूपैयाँ वितरण गरिएको छ। गरीब तथा जेहेन्दार छात्रवृत्तिमा नि.मा.वि. तथा मा.वि. तहको १६५ कोटामा १ लाख ३२ हजार रूपैयाँ र प्रा.वि. तहको ५०० कोटामा १ लाख २५ हजार रूपैयाँ वितरण गरिएको जिल्ला शिक्षा कार्यालयको तथ्यांकबाट जानकारीमा आएको छ। यस जिल्लामा वृद्धाश्रम तथा अनाथालय भने छैनन्।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

भुल्के गाविस-१ को १५ वर्षीया एक युवतीलाई ०५५ साउन १० गते सोही ठाउँका ३४ वर्षीय गणेश भट्टराईले गोठाला गएको बेला बलात्कार गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

तिम्मा गाविस-२ को १३ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ असोज १८ गते राति सोही ठाउँका २३ वर्षीय रामप्रसाद राईले बलात्कार गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

अन्नपूर्ण गाविस-९ को ७ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ मंसिर १८ गते धनकुटा जिल्ला मुगा गाविस-८ घर भई भोजपुरमा चित्रकला व्यवसाय गरी बस्ने २७ वर्षीय मुकुन्द सुवेदीले फकाई कोठामा ल्याएर बलात्कार गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

टक्सार गाविस-३ का २० वर्षीय सानु ताम्राकारले सोही गाविसकी २० वर्षीया शकुन्तला ताम्राकारसँग ०५४ फागुन १५ गते दोस्रो विवाह गरे। पीडकलाई कुनै किसिमको कारबाही गरिएन।

श्यामशीला गाविस-३ का ४५ वर्षीय काले विश्वकर्माको कोट गाविस-१ को ४० वर्षीय कुमारी विश्वकर्मासँग ०५५ वैशाखमा दोस्रो विवाह गरे।

तिम्मा गाविस-३ को ३२ वर्षीय शवीकुमारी राईलाई ०५५ वैशाख १० गते आफ्नै पति २८ वर्षीय वलिराज राईले कुटपिट गरी सस्त्र घाइते बनाए।

गर्भ पतन

सिद्धेश्वर गाविस-४ को २५ वर्षीया दुर्गादेवी पाण्डेले ०५५ जेठ १५ गते सोही गाविस-८ का देवराज कोइरालाको क्लिनिकमा गई डेढ महिनाको गर्भ पतन गराउन खोज्दा मृत्यु भयो। देवराजलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

आर्थिक अधिकार (पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनियन, धर्म, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

भोजपुरस्थित ६३ जना प्राविधिक सहायकहरूले १ वर्षदेखि तलब भत्ता नदिइएकाले दिइनुपर्ने मागसहित ०५५ जेठ ३ र ४ गते स्थानीय विकास अधिकारीलाई ज्ञापनपत्र बुझाए। उनीहरूले जिल्ला विकास समिति प्रांगणमा घर्नासमेत दिएका थिए।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

नेपाल निजामती कर्मचारी संगठन, जिल्ला कार्यसमिति भोजपुरले आफ्नो आठौं स्थापना दिवसको अवसरमा ०५५ वैशाख ७ गते हाजिरीजवाफ प्रतियोगिता आयोजना गरेको बेला अधिकांश कर्मचारीलाई गयल गरिएको कार्यप्रति संगठनले एक विज्ञप्ति प्रकाशित गरी विरोध जनायो। पछि प्रमुख जिल्ला अधिकारीले माफी मागेको संगठनले बताएको छ।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष व्यक्तिगत रिसइबीका कारण ८ वटा कुटपिटका घटनाहरू भए। त्यस्तै आगलागीका ७ वटा घटना भए भने विपत्तिहरू (बाढी, पहिरो, लडेर) बाट ११ जनाको मृत्यु भयो। १० महिला र २ पुरुष गरी १२ जनाले आत्महत्या गरे। ■

१.१० संखुवासभा

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार
हत्या / गोली

मादी मूलस्वर्क गाविस-७ की १५ वर्षीया मन्दरा पौडेललाई ०५५ असोज ९ गते आफ्नै दाजु १७ वर्षीय गोकर्ण पौडेलले कुटपिट गरी हत्या गरे। पीडित काकाको घरमा मोड माग्न गएकोमा ढिलो आई भनी पीडकले आवेशमा कुटपिट गरेका थिए। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

नुम गाविस-२ का ६३ वर्षीय ज्ञानबहादुर गुरूङलाई ०५४ माघ २४ गते सोही ठाउँका ५९ वर्षीय इन्द्रबहादुर गुरूङले कुटपिट गरी हत्या गरे। आफ्नी पत्नीलाई पीडितले बलात्कार गरेका कारण आफूलाई भोक चलेर मारेको पीडकले बताएका छन्। पीडकका पति-पत्नी दुवैलाई पक्राउ गरिएकोमा इन्द्रबहादुर २५ हजार धरौटीमा छुटे भने उनकी पत्नीलाई जेलमा राखिएको छ।

तामाफोक गाविस-५ का ३२ वर्षीय धनबहादुर जिमीलाई ०५४ फागुन ९ गते सोही गाविस-५ का टेकबहादुर जिमी, राजेन्द्र जिमीसमेतले कुटपिट गरेकोमा उपचारकै क्रममा फागुन १५ गते मृत्यु भयो। पीडकहरू फरार छन्।

मादी रामवेनी गाविस-८ का ७६ वर्षीय जीतबहादुर तामाङलाई ०५४ फागुन १५ गते सोही ठाउँका सोमबहादुर देवान र हर्कबहादुर देवानले जाँड स्वाई अनावश्यक निहुँ भिकी हत्या गरे। पीडकहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

वाना गाविस-७ बोक्सटारकी २३ वर्षीया चुडादेवी रेग्मीको लास ०५४ चैत १९ गते सभा खोलाको दोभाने दहमा फेला पर्यो। टाउको र घाँटीमा प्वाल, गालामा चोट र शरीरभर निलडाम देखिएका कारण उक्त घटना हत्या नै भएको अनुमान गरिएको छ। प्रहरीले पीडितका पति उद्धव रेग्मी, सासू डिम्बलक्ष्मी रेग्मी र नन्द लक्ष्मी रेग्मीलाई अनुसन्धानका लागि पक्राउ गरेको छ।

मकालु गाविस-९ का रिजङडु शेर्पालाई ०५५ वैशाख ६ गते सोही ठाउँका तेम्बा शेर्पाले आर्थिक विवाद हुँदा कुटपिट गरेकोमा ०५५ जेठ १० गते उनको मृत्यु भयो। पीडक फरार छन्।

मकालु गाविस-७ की ४० वर्षीया बुधमाया राईलाई ०५५ जेठ २५ गते उनकै देवर २० वर्षीय मधुकर राईले खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरे। पीडितले साडी उचालेर देखाएका कारण आफूले आवेशमा हिराएको पीडकले बताएका छन्।

जनसंख्या : १४१९०३

साक्षरता प्रतिशत : ४८.१

महिला साक्षरता प्रतिशत : ३२.१

क्षेत्रफल (वर्ग किमी) : ३५८०

गाविस/नपा संख्या : २३/१

निर्वाचन क्षेत्र : २

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ३३५/३

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/४१

टेलिफोन लाइन : २०७

मोटर सडक (किमी) : १२

प्रहरी कार्यालय संख्या : २१

हुलाक संख्या : ३८

पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

“च” श्रेणीको संखुवासभा जेलमा १४ पुरुष र ३ महिला गरी १७ जना कैद नतोकिएका बन्दी रहेका छन् भने ३२ पुरुष तथा ४ महिला गरी ३६ जना कैद तोकिएका बन्दी रहेका छन्। २५ जना बन्दी क्षमता भएको यस जेलमा कृष्णकुमार राई र नारायण दाहाल आफूलाई राजनीतिक बन्दी भएको बताउँछन्।

जलजला गाविस-५ का सूर्यबहादुर राईको ०५५ असार १२ गते थुनामा मृत्यु भयो। टी. बी. रोगबाट ग्रसित सूर्यबहादुर सार्वजनिक मुद्दाअन्तर्गत थुनामा परेका थिए।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

चैनपुर गाविस-८ का अधिवक्ता रामप्रसाद गौतमलाई ०५५ वैशाख २० गते इलाका प्रहरी कार्यालय, चैनपुरका प्रहरी होमराज निरौलाले कुटपिट गरे। निलडाम रगतपछे भई उजुरी गर्न गएका पीडितलाई प्रहरीले उल्टै खाने सुत्ने व्यवस्था विना एक रात हिरासतमा राख्यो। बार एरोसिएशनको सक्रियतामा पीडकबाट १५ सय रूपैयाँ नगद तिराएपछि दुवै पक्षबीच मिलापत्र गरियो।

खाँदबारी नगरपालिका-१ स्थित पोखरीबजारमा रहेको आरती होटलमा बस्न गएका इन्दुरेड इन्टरनेशनलका गोपाल शिवाकोटी चिन्तनलाई ०५५ जेठ २४ गते स्थानीय व्यक्तिहरूले अरूण आयोजना भगाउने व्यक्ति यही हो भनी कुटपिट गरे। पछि प्रहरीले स्थितिलाई नियन्त्रणमा लियो।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यहाँको जिल्ला अदालतमा जम्मा ७७७ मुद्दा रहेकोमा ३५८ मुद्दा फछ्यौट भई ४१९ मुद्दा बाँकी रहेका छन्। जसमा दुनियाँवादी देवानी ५८२ मुद्दामा २५९ फछ्यौट भई ३२३ बाँकी, सरकारवादी फौजदारी ६५ मुद्दामा ३१ मुद्दा फछ्यौट भई ३४ बाँकी र दुनियाँवादी फौजदारी १३० मुद्दामा ६८ फछ्यौट भई ६२ मुद्दा बाँकी रहे।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लाका ३३ गाविसहरूमा वृद्ध, असहाय र विधवा गरी जम्मा ३ हजार ५ सय ५० जना रहेका छन्। जिल्ला

विकास समितिबाट तिनीहरूलाई भत्ता उपलब्ध गराउँदै आएकोमा नुम, धुपु, सिवुवा, नूनढाकी, सिद्धकाली गाविसहरूबाट विगत वर्षको फाँटवारी नपठाएका कारण सो भत्ता अनिश्चित कालका लागि रोक्का गरिएको छ। जिविसमा स्थानीय वासिन्दाहरूले गुनासो गर्दा ती गाविसहरूले फाँटवारी छिट्टै पठाए रकम निकाशा गर्ने बताए।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

मकालु गाविस-८ की १८ वर्षीया एक युवतीलाई ०५४ पुस १८ गते सोही गाविसका मिडतेम्बा शेर्पा, आडतेम्बा शेर्पा र ओग्याल्जेन शेर्पाले खेतबाट आउँदै गर्दा बलात्कार गरे। पीडकहरू फरार छन्।

पावाखोला गाविस-८ की १४ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ असोज ७ गते नुम गाविस-२ स्थित फ्याक्सिन्दा भन्ने ठाउँमा हिमालय मा.वि. हेदाङ्नाका शिक्षकहरू २८ वर्षीय गोपाल राई, शेरबहादुर राई, सूर्य राई तथा दीपक पराजुली र शिव दाहालले सामूहिक बलात्कार गरे। शेरबहादुर र शिव पक्राउ परे भने अन्य पीडक फरार छन्।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

स्याबुन गाविस-४ का ६८ वर्षीय श्रीमान् लोहारले ०५४ पुस २९ गते सोही गाविसकी ३५ वर्षीया सार्कीमाया वि.क.संग दोस्रो विवाह गरे। उनीहरूबीच यौन सम्बन्ध रही गर्भ रहेपछि गाउँलेहरूको दबाबमा उनले पत्नीका रूपमा भित्र्याएका थिए। बहुविवाहसम्बन्धी मुद्दा अदालतमा परेको छ।

साँदवारी नपा-११ पिप्लेका ३५ वर्षीय हरि कटुवालले धुपु गाविस-७ की २९ वर्षीया चन्द्रकला भट्टराईसँग ०५५ चैत २० गते दोस्रो विवाह गरे। कानूनी उपचार दहो नभएकाले उजुरी नगरेको पीडककी पहिली पत्नीले बताएकी छिन्।

मादी रामवेशी गाविस-४ का गाउँ सदस्य सोमबहादुर तामाङले आफ्नै फुपूकी छोरी १७ वर्षीया सञ्जमाया तामाङसँग ०५५ जेठ ७ गते दोस्रो विवाह गरे। जेठी पत्नीले कतै उजुर गरेकी छैनन्।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

बानेश्वर गाविस-२ का राजेन्द्र खड्का, नरेन्द्र खड्का, प्रकाश स्वत्री, दीपक स्वत्री, सेरेन्द्र वि.क., कमल स्वत्री, प्रकाश खड्कालगायत ७ जना नाबालकहरूलाई ०५४ माघ २० गते काठ ओसाउँ गरेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। ती बालकहरूलाई सोही गाविस-९ का गणेश अधिकारीले पैसाको प्रलोभन देखाएर अवैध तरिकाले काठ ओसारने काम गर्न लगाएको थियो। पीडक अधिकारीलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	८	४	३	८				
कूटपिट	१३	१३	६	१९	१	१		१
बलात्कार	३		३	३				
बहुविवाह	३		३	३				
अमानवीय व्यवहार	१	३		३				
बाल अधिकार	१	७		७				
आत्महत्या	७	४	३	७				
लाश फेला	३	१	१	३				
आतंक	१		१	१				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	३१	१४	९	२३				
जम्मा	४९	४६	१८	६४	१	१		१

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूत समेत

पाथीभरा गाविस-१ का ११ वर्षीय टासी शेर्पा र १२ वर्षीय मिडतेम्बा शेर्पालाई ०५५ भदौ १६ गते कृषि विकास बैंक हेदाङ्नाका सह लेखापाल तीर्थ दंगालले मुख मैथुन गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा ८ हजार रूपैयाँ धरीटी राखी छोडियो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

धुपु गाविस-२ की १८ वर्षीया जुनमाया दर्जीको लाश ०५४ फागुन ३ गते सोही गाविसमा पर्ने आठमुरे जंगलको खोल्सोमा भेटियो। सुंगुरलाई चारो दिन सोही दिन बिहान १० बजे उनी गएको थिइन्। पीडितको नाक कानको गहना पनि थिएन। यस सम्बन्धमा सोही स्थानका टेकबहादुर मगरलाई प्रहरीले पक्राउ गरेको थियो, पछि उनलाई छोडियो। पोष्टमार्टम रिपोर्टमा टाउकोमा चोट लागेका कारण मृत्यु भएको उल्लेख छ।

यस वर्ष कूटपिट तथा सांघातिक हमलाका १४ वटा घटनामा १४ जना पुरुष र ६ जना महिला पीडित भए। त्यस्तै दुर्घटना तथा विपत्तिमा परी १४ पुरुष र ९ महिला गरी २३ जना पीडित भए। ■

संस्वासा जेलको महिला कक्ष

१.११ सप्तरी

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

भारदह गाविस-९ का ३६ वर्षीय परमेश्वर खंग स्वत्वेलाई ०५५ भदौ ८ गते कोशी टप्पु वन्य जन्तु आरक्षण, सुरक्षा दल गुल्मका सैनिकले गोली हानी हत्या गरे। पीडित काठ लिएर आइरहेको बेला चोरीको काठ ल्याएको भनी पीडकहरूले गोली हानेका थिए।

घोघनपुर गाविस-८ का २२ वर्षीय शिवनारायण साहलाई ०५५ भदौ १७ गते केही अज्ञात व्यक्तिहरूले सीतापुर गाविस-३ स्थित फूलबारीमा लगी हत्या गरे। भिडियो पसलमा काम गर्ने पीडित भिडियो र डेक पुर्‍याउन पीडकहरूसँगै गएका थिए। पीडकहरूले भिडियो र डेकसमेत लुटेर लगे। पीडकहरू फरार छन्।

रम्पुर मल्हनिया गाविस-४ मा पर्ने कोशी नदीको किनारमा ०५४ पुस १८ गते अन्दाजी २५ वर्षीय एक युवकको लास फेला पयो। आधा घाँटी काटिएको, कपडाले मुख बाँधिएको अवस्थामा रहेको उक्त लासको सनाखत हुन सकेको छैन भने पीडकबारेमा अनुसन्धान जारी रहेको प्रहरीले बताएको छ।

घोघनपुर गाविस-२ का ५४ वर्षीय सक्कुर मियालाई ०५४ फागुन २९ गते धरमपुर गाविस-६ का ४५ वर्षीय नसिर मिया र पन्सेराका जौहर नट मियाले सामान्य भगडा हुँदा हत्या गरे। नसिर मिया पक्राउ परेका छन् भने अर्का पीडक फरार छन्।

कनकट्टा गाविस-३ का १९ वर्षीय हरिकृष्ण साहलाई ०५५ वैशाख ६ गते उनकै बाबु ४२ वर्षीय मंगल साहले बुहारीलाई माइतबाट नल्याएको भनी बाँसको लठ्ठीले हिकाइ हत्या गरे। पीडकले बुहारीसँग अवैध सम्पर्क राख्न खोज्दा उनी माइत गई बसेको थिइन् र छोरालाई पटक-पटक बुहारीलाई लिएर आउन भनिरहेका थिए। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

जोगिनिया गाविस-२ की २० वर्षीया जानकीदेवी मण्डललाई ०५४ फागुन २० गते दाइजो कम ल्याएको भनी ससुरा ६५ वर्षीय कुशेश्वर माभी, पति २२ वर्षीय ललितनारायण माभी, जेठजु बुद्धिसागर माभी, संजयकुमार माभी, विशेश्वर माभी र वेचन मलाहसमेत मिली हत्या गरे। प्रहरीले पीडकहरूमध्ये कुशेश्वर र बुद्धिसागरलाई सावित्री बयानपछि अदालतको आदेशमा पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

गोबरगाढा गाविस-३ का ४२ वर्षीय सत्यनारायण यादवलाई ०५५ जेठ २२ गते सोही गाविसका अध्यक्ष सुकदेव यादवलगायतका व्यक्तिहरूले आफ्नै घरमा गोली प्रहार गरे।

जनसंख्या : ४६५६६८

साक्षरता प्रतिशत : ३४.६

महिला साक्षरता प्रतिशत : १७.८

क्षेत्रफल (वर्ग किमी) : १३६३

गाविस/नपा संख्या : ११४/१

निर्वाचन क्षेत्र : ५

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ३०९/७

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/११६

टेलिफोन लाइन : १०३१

मोटर सडक (किमी) : ३३०

प्रहरी कार्यालय संख्या : ४२

हुलाक संख्या : १०१

पीडितको उपचार गराउँदा-गराउँदै जेठ २६ गते मृत्यु भयो। पीडक सुकदेवलाई अदालतले जमानतमा छोडेको छ।

भारत घर भई राजविराज नपा-३ बस्ने सल्लाउद्दिन मियालाई ०५५ असोज १४ गते भारत घर भई राजविराज नपा-९ ससुराली घर बस्ने रब्बान मियाले ससुरासँग विवाद गरेका कारण बाँसको लठ्ठीले हिकाइ हत्या गरे। पीडक फरार रहेका छन्।

रूपनगर गाविस-२ का ४४ वर्षीय तेजनारायण श्रेष्ठलाई कोशी टप्पु वन्यजन्तु आरक्षमा शिकार खेलन गएको बेला ०५५ मंसिर १९ गते वैस्वा गाविस-९ स्थित आरक्षको सीमाभित्र गोलीले हानी मारिएको अवस्थामा फेला परे। पीडित आफ्ना साथीहरूसँग शिकार खेलन गएका थिए। उनका साथीहरू फरार रहेका छन्।

जेल र बन्दीहरू

१ सय २५ जना बन्दी क्षमता भएको राजविराज जेल "घ" श्रेणीमा पर्दछ। हाल बन्दीहरूमध्ये ३७ पुरुष र १ महिला कैद नतोकिएका र ४१ जना पुरुष र ११ जना महिला कैद तोकिएका छन्। ओढ्ने ओछ्याउने नपुग भएको, जेलभित्र तयार गरिएका सामानको बजार व्यवस्था नभएको, पत्रपत्रिका नियमित नभएको गुनासो यहाँका बन्दीहरूको रहेको छ। त्यस्तै शीपमूलक तालिम संचालन हुनुपर्ने, बाबु आमाको क्रिया बस्न दिइनुपर्ने, अनौपचारिक शिक्षा हुनुपर्ने, उपचारको व्यवस्था राम्रो हुनुपर्ने माग बन्दीहरूको रहेको छ।

गिरफ्तारी र यातना

उदयपुर गाईघाट बस्ने अधिवक्ता वैकुण्ठनाथ दाहाललाई ०५५ जेठ ३१ गते अदालतबाट नै गिरफ्तार गरी १८ घण्टासम्म मानसिक यातना दिएर असार १ गते अदालतको गेटअगाडि ल्याएर छोडे। पीडितलाई हिरासतमा राखिएकोमा सो दिन अदालतले मुक्त गर्ने आदेश दिए पनि पक्राउ गरिएको थियो।

भूमिसुधार कार्यालय राजविराजका खरीदार ४४ वर्षीय राजेन्द्र देवलाई घूस खाएको आरोपमा ०५५ असार १४ गते प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दिए। अदालतले यातना दिइएको ठहर गर्दै उपचार गराउने आदेश दिएकोमा ६ दिनपछि मात्र अस्पताल लगी १० दिनपछि रिहा गरियो।

नेपाल यातायात स्वतन्त्र मजदूर संगठनका केन्द्रीय सदस्य बबलु ठाकुर, दिनेश यादवलगायतका व्यक्तिहरूलाई ०५५ असोज २४ गते धर्नामा बसिरहेको बेला प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दिए। यातनाका कारण दिनेश यादवलाई अस्पतालमा

भर्ना गरिएको थियो। प्रहरीले ४ दिनपछि सबैलाई छोड्यो।

हर्दिया गाविस-६ का ३२ वर्षीय विष्णुबहादुर थापालाई ०५५ कार्तिक १४ गते माओवादी भनी प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई तीन दिनपछि मात्र छाडियो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

पिप्रा पूर्व गाविस-६ का फुदनी मण्डलगायतका ४ जना महिलालाई ०५४ फागुन ९ गते कोशी वन्यजन्तु आरक्षणको पिप्रा पूर्व-९ स्थित आरक्ष सुरक्षा गुल्मका सैनिकहरूले आरक्षभित्र गाई पसाएको भनी लाठी, बन्दूकको कुन्जा तथा सगिनले कुटपिट गरे। उक्त घटनाको विरोधमा स्थानीय व्यक्तिहरूले राजमार्गमा चक्काजाम पनि गरे। उक्त घटनामा प्रहरीले लाठीचार्ज गरी घाइते बनाइएकाहरूलाई उपचार र क्षतिपूर्तिसमेत दिलाउने शर्तमा प्रहरी र जनप्रतिनिधिबीच सम्झौता भयो।

कोचावस्वारी गाविसका अध्यक्ष वैजनाथ ठाकुर तथा अन्य जनप्रतिनिधिहरूलाई ०५४ चैत २ गते गाउँ परिषद्को बैठकको निर्णयको प्रतिलिपि जिविसमा बुझाइ घर फर्किरहेका बेला सोही गाउँका कृपानन्द दासलगायतका २५ जनाले कुटपिट गरे।

मैना कडेरी गाविस-४ का २५ वर्षीय वेचुप्रसाद यादवलाई ०५५ जेठ ४ गते राजनीतिक प्रतिशोधका कारण सोही ठाउँका भगवति माहात्मानलगायतका व्यक्तिहरूले कुटपिट गरी घाइते बनाए। पीडितले प्रहरीमा घाउजाँच केश फारम भरी अदालतमा मुद्दा दायर गरेका छन्।

जिल्ला प्रहरी कार्यालयका प्रहरी हवलदार उजुरकर्ण गुरुङ र प्रहरी कृष्ण पौडेललाई ०५५ साउन १ गते सप्तरी जिल्ला विकास समितिका सभापति दिनेश यादव र राजविराज नगरपालिकाका प्रमुख जगरनाथ दासको नेतृत्वमा रहेको जुलुसले कुटपिट गर्‍यो। समाचार छापिएको विरोधमा उक्त जुलुस निस्किएको थियो।

कंचनपुर गाविस-१ स्थित ट्राफिक पोष्टमा कार्यरत ट्राफिक जेवान भक्तिविलास भट्टराईलाई ०५५ भदौ २२ गते बसको ठक्करबाट मुकेश सिंहको मृत्यु लापरवाहीबाट भएको भनी सर्वोदय उच्च मा.वि.का विद्यार्थीहरूले कुटपिट गरी लुगा च्यातिदिनुका साथै प्रहरी पोष्टसमेत आगो लगाइदिए। प्रहरीले

घटनाको प्रकार	गैह्रराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
कुटपिट	६	५	३	६	१	१		१
गोलीद्वारा हत्या	१	१		१	३	३		३
गिरफ्तारी र यातना					५	६		६
लाठी चार्ज					१	५		५
कुटपिट	१३	३४	१	३५	१		४	४
भेला र संगठित हुने अधिकार	१	५		५				
निष्पक्ष र न्यायिक अधिकार	१	१		१				
संरक्षा	१	१		१				
पक्षपात					१	१०	१०	२०
महिला किनबेच	१		३	३				
बलात्कार	३		३	३				
बलात्कार प्रयास	१		१	१				
महिला भएकै कारणले दिइने यातना	३		३	३				
पारिवारिक हिंसा	१		१	१				
बाल अधिकार	४		६	६				
आर्थिक अधिकार	३	४		४				
जातीय छुवाछूत	१		५	५				
आत्महत्या	५	३	३	५				
लाश फेला	१	१		१				
आनक	१							
चोरी/डकैती	१	१		१				
दर्धटनाहरू/विपत्तिहरू	१०	१०	३	१३				
अन्य	१	१	१	३				
जम्मा	५६	५६	३१	८७	११	३५	१४	३९

सोही ठाउँका रवीन्द्र पाण्डेलगायत ५ जनालाई पक्राउ गरी क्षतिपूर्तिस्वरूप १५ हजार रूपैयाँ तिराई सम्झौता गरियो।

छिन्नमस्ता प्रहरी कार्यालयका प्रहरी सहायक निरीक्षक नयुनीसिंह दनुवारलाई ०५५ कार्तिक २९ गते सूर्यनारायण मण्डललाई पक्राउ ल्याउँदै गर्दा उनका मानिसहरूले कुटपिट गरी रिवोल्वरसमेत खोसे। मण्डलसँग प्रहरीले विशेष सम्झौता गरेर मात्र छर्नेको छ। पीडक सूर्यनारायणलाई मुसहर जातिका मानिसलाई दुःख दिएका कारण पक्राउ गरिएको थियो।

फकिरा गाविस-५ का शुभनारायण यादवसमेत ६ जनालाई ०५५ मंसिर ७ गते सोही गाविस-२ का रामजी ठाकुरलगायतका मानिसहरूले धान काटेको आरोपमा भरूवा बन्दूकले प्रहार गर्नुका साथै कुटपिट गरी घाइते बनाए।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार (राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव समेत)

म.वि.व. क्याम्पसका विद्यार्थीहरूले एस.पी. वसन्त कुँवरको संरक्षा भएको विरोधमा ०५५ साउन ६ गते जुलुस र कोणसभा

गरिरहेको अवस्थामा नेविसंघका विद्यार्थीहरूले कोणसभा विथोल्नुका साथै केहीलाई कुटपिटसमेत गरे।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

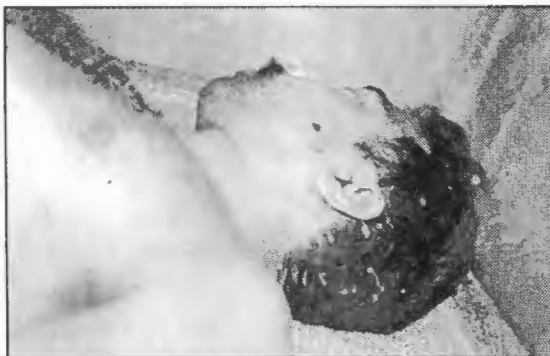
राजविराज नगरपालिकाका उपप्रमुख ललित कण्ठ उपस्थित हुँदाहुँदै प्रमुख जगरनाथ दासले ०५४ चैत १८ गते वडा अध्यक्षलाई कार्यवाहक दिए। उपप्रमुखले आफ्नो अधिकार हनन भएको भनी अदालतमा रिट निवेदन दिएकोमा अदालतले अब आइन्दा त्यसो नगर्नु भनी अन्तरिम आदेश जारी गर्‍यो।

यहाँको जिल्ला अदालतमा सरकारवादी देवानी १, दुनियाँवादी देवानी १ हजार ५ सय ५९, सरकारवादी फौजदारी १ सय ७, दुनियाँवादी फौजदारी ६ सय ३४ र निर्वाचन २१ गरी जम्मा २ हजार ३ सय २२ मुद्दा फछ्यौट हुन बाँकी रहेका छन्।

सरूवा, घटुवा र पक्षपात आदि

सप्तरी जिल्ला अदालत, राजविराजका न्यायाधीश लीलाप्रसाद गौतमले रिक्त रहेको १८ सुब्बा र १८ डिउठा पदमा गोप्य विज्ञापन प्रकाशित गरी ०५५ फागुन १२ गते कर्मचारीका श्रीमतीहरूलाई नियुक्त गरेको विरोधमा म.वि.व. क्याम्पस राजविराजका विद्यार्थीहरूले विभिन्न चरणको आन्दोलन गरे। पछि नियुक्ति बदर गरी नयाँ विज्ञापन प्रकाशन गरेपछि आन्दोलन स्थगित गरिएको थियो।

जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय, राजविराजका लीलानाथ पाण्डेलाई ०५५ मंसिर १४ गते जबर्जस्ती रमानापत्र दिन खोजियो। संगठनमा लागेको र बाहिर गई अहेवको कक्षा लिएको कारण कार्यालय प्रमुख इन्द्रकुमार यादवले नियतवश जबर्जस्ती त्यस्तो कार्य गरेको गुनासो पीडितको छ। उनले अदालतमा मुद्दा दिएका छन्।

हत्या गरिएका सत्यनारायण यादव

प्रहरी यातनाबाट पीडित दिनेश यादव

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लामा भूमिहीन सुकुम्बासीको संख्या ८ देखि १० हजारसम्म रहेको अनुमान गरिएको छ। सुकुम्बासी आयोग सप्तरीका अनुसार हालसम्म १४ हजार २ सय ३ जनाले सुकुम्बासीको आवेदन दिएका छन्। हालसम्म ७५ जनालाई मात्र जग्गाधनी प्रमाण पूर्जा वितरण गरिएको छ।

यस जिल्लामा जेष्ठ नागरिक २ हजार ९ सय ५७, असहाय विधवा ४ हजार ३ सय ६८, अपांग ५० गरी जम्मा ७ हजार २ सय ३५ जना रहेको कुरा जिविसले जनाएको छ। हालै मात्र स्थानीय विकास मन्त्रालयबाट २७

लाख १६ हजार ३ सय ५० रूपैयाँ निकास भई गएकोमा विभिन्न गाविसमा २१ लाख ३६ हजार रूपैयाँ पठाइएको तर वितरण नभएको जिविसबाट थाहा हुन आएको छ।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

रूपनगर गाविसमा हिँडिरहेका बेला उदयपुर जिल्ला लालसिस्वा गाविस-७ का १५ वर्षीया सुमित्रा विश्वकर्मा र १२ वर्षीया पवित्रा विश्वकर्मालाई ०५५ वैशाख ९ गते बेचन लाँदै गर्दा उदयपुर जिल्ला बसाहा गाविसका ४२ वर्षीय शेरबहादुर विश्वकर्मालाई स्थानीय युवाहरूले समातेर प्रहरीमा बुझाए।

हनुमाननगर गाविस-३ की १३ वर्षीया एक बालिकालाई ०५४ माघ १४ गते सोही ठाउँका लक्ष्मण मण्डल र शुभनारायण मण्डलले बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। बालिका चिच्याएपछि पीडकहरू भागे। पीडकहरू जिल्ला अदालतको आदेशमा ४० हजार धरौटी राखी छुटे।

प्रसवनी गाविस-५ की ९ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ जेठ ४ गते सोही ठाउँका २५ वर्षीय क्रुशेश्वर यादवले बास्त्रा चराउन गएका बेला बलात्कार गरे। पीडक फरार छन्।

इनरूवा गाविस-७ की ११ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ मंसिर २५ गते सोही ठाउँमा पसल गरी बस्ने २० वर्षीय शिवु मण्डलले बलात्कार गरे। पीडकलाई पक्राउ गरिएको छ।

उदयपुर जिल्ला लेखानी गाविस-१ की १६ वर्षीया गोरी राना, १५ वर्षीया मंगमाया मगर, १५ वर्षीया चरिमाया मगर, उर्मिला मगर र सुमित्रा मगरलाई ०५५ जेठ २५ गते शहर घुमाइदिने प्रलोभन दिई बेचबिखन गर्ने उद्देश्यले लिएर गइरहेको अवस्थामा उदयपुर जिल्ला लेखानी गाविस-१ का एनीबहादुर मगरलाई सप्तरीको कुसाहामा प्रहरीले पक्राउ गरी आवश्यक कारबाहीका लागि उदयपुर पठायो।

पारिवारिक हिंसा र बहु विवाह

राजविराज नपा-१ की २३ वर्षीया निभा सेनलाई ०५४ माघ ४ गते दाइजो नल्याएका कारण ससुरा डा. चादसीले घरमा भित्र्याएनन्। पीडित निभाको पीडकका छोरा अभयकुमार सेनसँग गत ०५१ सालमा नै प्रेम विवाह भएको र बाहिर बस्दै आएकोमा घरमा जान खोज्दा उक्त घटना भएको थियो। प्रहरीको सक्रियतामा तिनीहरूलाई घर प्रवेश गराइयो।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय /

अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

सुनसरी जिल्ला धरान नगरपालिकाकी १३ वर्षीया एक बालिकालाई ०५४ माघ १६ गते राजविराज नगरपालिका-४ की ४२ वर्षीया रामसुन्दरी यादवले काम लगाइदिने भनी ल्याई जबर्जस्ती बेश्यावृत्ति गराइन्। उनलाई दिनभर थुन्ने र राति ४ जनासम्म मानिससँग सुत्न बाध्य पारेको पीडितले बताएकी छिन्। पीडकलाई जीउ मास्ने/बेच्ने कार्य गरेको अभियोगमा कारबाही भइरहेको छ।

भारहट गाविस-१ की १५ वर्षीया एक युवतीलाई ०५५ जेठ २० गते सोही गाविस-५ का २५ वर्षीय योगेन्द्रकुमार शर्मा चुतिहारले चटपटेमा लड्याउने पदार्थ मिसाइ काठमाडौं लगे र श्रीमती बनाए। नाबालक भनी अदालतले पीडितलाई आमाको जिम्मा लगायो भने कंटा पक्षले दिएको जाहेरी स्वरेज भयो।

आर्थिक अधिकार

(पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनियन, भ्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

नेपाल स्वतन्त्र यातायात मजदूर संगठनका मजदूरलाई विभाजन गर्ने मनसायले मजदूर नै नभएका मानिसलाई सगरमाथा यातायात संघका अध्यक्ष विजयकुमार गुप्ताले रूपनी सिण्डिकेटमा टिकट काट्न लेखी पठाएका कारण ०५५ असोज २४ गते धर्ना दिइरहेका मजदूरबीच भगडा हुँदा रामपुरका धुरन यादव र आनन्द चौधरी सस्त घाइते भए। प्रहरीले मजदूरहरूलाई पक्राउ गरी यातना दिएर छोड्यो। यातायात संघ र मजदूरबीच सबैले टिकट काट्न पाउने शर्तमा सम्झौता भएपछि समस्या समाधान भयो।

मानव अधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय

छुवाछुतसमेत

कल्याणपुर गाविस-१ की २५ वर्षीया शान्तिदेवी रामसमेतका ५ जनालाई ०५५ वैशाख २० गते रवि व्रत बसी स्थानीय

मन्दिर प्रवेश गरेका कारण पीडित गरिएका चमार र स्वत्वे जातका महिलाहरू

राजाजी दिहीवारथान मन्दिरमा जल चढाएका कारण स्थानीय ६० वर्षीय बन्धु चौधरीलगायतका व्यक्तिहरूले बैठक बसी १ हजार ३ सय १ रूपैयाँ जरिवाना गराए र आईन्दा मन्दिरमा पस्न नपाउने निर्णय गरे। प्रहरीले पुनः मन्दिर प्रवेश नगर्ने शर्तमा उक्त रकम फिर्ता गरायो।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

राजविराजस्थित कोशी पश्चिमी नहर सिचाई कार्यालयमा कार्यरत ८६ जना कर्मचारीलाई ०५५ साउन १५ गते अवकाश दिइएपछि ४ सूत्रीय मागसहित पुनर्स्थापना गरियोस् भनी विरोध कार्यक्रम शुरू गरे। कार्यालय प्रमुख र आन्दोलनकारीबीच वार्ता भई सहमति भएपछि उक्त कार्यक्रम रोकिएको थियो।

नेपाल सद्भावना पार्टी, जिल्ला कार्यसमितिले ०५५ भदौ १ गते नागरिकता समस्या समाधानलगायतका माग राखी जिल्ला प्रशासन कार्यालयमार्फत प्रधानमन्त्रीलाई अल्टिमेटम बुझायो।

नेपाल राष्ट्रिय शिक्षक संगठन, जिल्ला कार्यसमितिले ०५५ भदौ १२ गते शिक्षकहरूलाई स्थायी गरिनुपर्नेलगायतका मागहरू राखी जिल्ला शिक्षा कार्यालय र जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा जापनपत्र दियो।

सगरमाथा अञ्चल अस्पताल राजविराजका डाक्टरहरूले सुनसरीका जिल्ला अस्पताल प्रमुख डा. उमाकान्त भालाई हातपात गरेको विरोधमा ०५५ असोज ५ देखि ७ गतेसम्म अस्पतालको बहिरंग विभाग तथा सम्पूर्ण बाह्य क्लिनिक बन्द गरी विरोध जनाए। प्रधानमन्त्रीले दोषीलाई कारबाही गरिने आश्वासन दिएका कारण विरोध कार्यक्रम स्थगित गरियो।

बनरभुल्ला गाविसका अध्यक्ष श्रीलाल चौधरीले गाविसमा विकासका लागि आएको ५ लाख रूपैयाँ हिनामिना गरेको भनी ०५५ कार्तिक १ गते स्थानीय जनताले गाउँ परिक्रमा गरी विरोधसभा आयोजना गरे।

राजविराजस्थित सप्तरी जिल्ला अदालतका न्यायाधीश लीलाप्रसाद गौतमले अदालतमा रिक्त विभिन्न पदहरूमा सार्वजनिक विज्ञापन नै नगरी आफ्ना नातेदार र कर्मचारी भर्ना गरेको भनी स्थानीय विद्यार्थीहरूले ०५४ फागुन १५ गते अदालत घेराउ गरे। उनीहरूले अन्य कार्यक्रमसमेत गर्ने धम्की दिएपछि अदालतले पुनः उक्त पदहरूका लागि विज्ञापन निकालेको थियो।

मानव अधिकार तथा समाज सेवा केन्द्र (हुसेक), मानव अधिकार संरक्षण मंच र नेपाल वार एसोसियसन राजविराजद्वारा ०५४ फागुन १४ गते सल्यानको थारमारे गाविसका अध्यक्ष तथा मानव अधिकार कार्यकर्ता हेमराज केसीलगायतका व्यक्तिहरूलाई प्रहरीले मारेको विरोधमा एक जुलुस जिल्ला प्रशासन कार्यालय गई गृहमन्त्रीसमक्ष विरोधपत्र बुझाइयो।

नेपाल रिक्सा चालक युनियन, इकाई राजविराज र कंचनपुरले छुट्टाछुट्टै रिक्सा चालीको आयोजना गरी १३ सूत्रीय मागसहित ०५५ वैशाख १५ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालय, नगरपालिका, इलाका प्रशासन तथा विभिन्न सम्बन्धित कार्यालयहरूमा विरोधपत्र बुभाए।

फत्तेपुर गाविसस्थित गोवर्धन वैरागी जनता मा.वि. का प्रधानाध्यापक तीर्थराज उपाध्यायले भवन निर्माण गर्दा भ्रष्टाचार गरेको भनी स्थानीय जनताले ०५५ जेठ १ गते विद्यालयमा तालाबन्दी गरी जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा नारा जुलुससहित धर्नासमेत दिए। जिल्ला शिक्षा अधिकारीले छानबिन हुने आश्वासन दिएपछि उक्त विरोध कार्यक्रम तोडिएको थियो।

रासस प्रतिनिधि सोमनाथ लामिछानेले सम्प्रेषण गरेको एक समाचार प्रकाशित भएपछि ०५५ असार ३२ गते राससको कार्यालय ताडफोड गरिएको विषयलाई लिएर पत्रकार महासंघले खेद प्रस्ताव पारित गर्‍यो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

राजविराज नपा-४ स्थित विजयकुमारको घर अगाडि उनकै यात्रुवाहक बसको चक्का अगाडि प्रेसर बम भेटियो। सैनिकले उक्त बमलाई सकुशल भत्काई खोलेर विष्फोटन गराए। विष्फोटनले सामान्य भूकम्पको धक्का महसुस गरियो।

यस वर्ष यो जिल्लामा व्यक्तिगत रिसइबीका कारण ७ वटा घटना भए भने त्यसमा ११ जना पुरुष र १ जना महिला पीडित भए। त्यस्तै डकैती तथा आतंकका १/१ वटा घटना भए भने ट्राफिक दुर्घटनाबाट ६ जनाको ज्यान गयो। डुबेर १ जना र आगलागीबाट १ जनाको ज्यान गयो भने १ जनाको बेवारिस लाश फेला पर्यो। त्यस्तै ठगीको एउटा घटना भयो। २ जना पुरुष र ३ जना महिला गरी ५ जनाले आत्महत्या गरे।

१.१२ सिराहा

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार हत्या / गोली

विष्णुपुर प्र.रा. गाविस-४ का २५ वर्षीय रामलक्ष्मण यादवलाई ०५५ जेठ १५ गते सोही ठाउँका २१ वर्षीय दिनेशकुमार यादवले सामान्य भगडा हुँदा छुरा हानी हत्या गरे। पीडक पुर्षको लागि थुनामा रहेका छन्।

लहानस्थित राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको नगद फाँटमा कार्यरत कुन्दन देवकोटालाई ०५५ असार ४ गते सोही फाँटमा काम गर्ने मोहन कोइरालाले हिकाएकोमा उपचार गर्दागर्दै मृत्यु भयो। आफूलाई जिस्काएको आरोपमा उनले कुटपिट गरेका थिए। पीडक पुर्षको लागि थुनामा रहेका छन्।

भवानीपुर गाविस-२ का ६० वर्षीय दरपी साफीलाई ०५५ असार ६ गते हनुमाननगर-५ का ३५ वर्षीय रामस्वरूप

महतो कोइराले घाँस काटेको विषयमा विवाद हुँदा कुटपिट गरे। त्यसपछि अस्पताल लौंदै गर्दा उनको मृत्यु भयो। पीडक पुर्षको लागि थुनामा रहेका छन्।

चन्द्र अयोध्यापुर गाविस-१ की ३ वर्षीय राधाकुमारी महतोलाई ०५५ असार २१ गते आफ्नै बाबु ३२ वर्षीय बद्रीनारायण महतोले हत्या गरे। पीडकको मानसिक सन्तुलन ठीक थिएन। पीडकलाई पक्राउ गरी उपचारार्थ स्वास्थ्य चौकीमा भर्ना गरिएकोमा उनले त्यहीं भुण्डिएर आत्महत्या गरे।

जनसंख्या :	४६०७४६
साक्षरता प्रतिशत :	२९.०
महिला साक्षरता प्रतिशत :	१३.३
क्षेत्रफल (वर्ग किमी) :	११८८
गाविस/नपा संख्या :	१०६/२
निर्वाचन क्षेत्र :	५
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	३४५/१२
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	२/५९
टेलिफोन लाइन :	१०६६
मोटर सडक (किमी) :	१४४
प्रहरी कार्यालय संख्या :	२९
हुलाक संख्या :	९९

विष्णुपुर प्र.म. गाविस-६ की २५ वर्षीया फूलादेवी सिंहलाई ०५५ साउन ८ गते आफ्नै पति मोहित, सिंह महतो र जेठाजु सत्यनारायण सिंह महतोले दाइजो नल्याएको कारण कुटपिट गरी हत्या गरे। पीडकहरू पुर्षको लागि थुनामा छन्।

औरही गाविस-२ की ३५ वर्षीया उर्मिलादेवी यादवलाई ०५५ साउन २८ गते आफ्नै पति ४० वर्षीय मुसहरू यादव र सौता ३५ वर्षीया शकुनीदेवी यादवले कुटपिट गरी हत्या गरे। पीडकहरू पुर्षको लागि थुनामा छन्।

गाढा गाविस-९ मा दुई समूहबीच भै-भगडा हुँदा ४६ वर्षीय बुधन सहनीको ०५५ असोज २४ गते मृत्यु भयो। धुरन सहनी, बलदेव सहनीलगायतका व्यक्तिहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गरेको छ भने फरार व्यक्तिहरूको खोजी भइरहेको छ। राजनीतिक भगडा भएको र उक्त घटनामा आफ्नो पार्टीका कार्यकर्तालाई फसाइएको गुनासो एमालेले गरेको छ।

धनुषा जिल्ला सबैला गाविस-४ का २२ वर्षीय शम्भुप्रसाद यादवलाई ०५५ असोज ३० गते सोही जिल्लाको मठिहन बजारमा कपडा बेची फर्किरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा ०५५ कार्तिक ११ गते सिराहा जिल्ला चन्द्रउदयपुर र फूलवरियाको बीचमा पर्ने खोलामा गोली हानी हत्या गरे।

चन्द्र अयोध्यापुर गाविस-९ घर भई इलाका प्रहरी कार्यालय मिर्चैयामा कार्यरत प्रहरी हवलदार ३८ वर्षीय पशुपति यादवलाई ०५५ मंसिर २२ गते कल्याणपुर गाविस रमुवा

कोठियामा अज्ञात व्यक्तिहरूले गोली प्रहार गरी हत्या गरे। माओवादीद्वारा उनको हत्या गरिएको आशंका गरिएको छ।

लहान नपा-१ का डेढ वर्षीय प्रजित लम्साल ०५५ मंसिर २५ गते नजिकैको खाल्डोमा मृत अवस्थामा फेला परे। अधिल्लो दिनदेखि हराइरहेका प्रजितलाई कसैले हत्या गरेर सो ठाउँमा फालेको हुनसक्ने आशंका गरिएको छ। मृतकका बाबु तारानाथ लम्सालको जाहेरीअनुसार सोही ठाउँका सुरेश कार्कीलाई प्रहरीले पक्राउ गरेको छ।

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	९	६	३	९	१	१		१
कुटपिट	११	१०	१	११	१	१		१
भेला र संगठित हुने अधिकार	१	१		१				
बलात्कार	१		१	१				
आत्महत्या	१२	६	६	१२				
अपहरण	१	१		१				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१६	१५	३	१८				
जम्मा	४१	८०	१३	९३	२	२		२

जेल र बन्दीहरू

“घ” श्रेणीको सिराहा जेलमा यस वर्षको अन्त्यमा ४३ जना कैद नतोकिएका र ५१ जना तोकिएका गरी ९४ जना बन्दीहरू रहेका छन्। १५० जना क्षमता भएको यो जेलमा ३ जना महिला कैद नतोकिएका छन्। ०५४ सालमा अनसन बसेर मौखिकरूपमा सहमति भएका कतिपय मागहरू पूरा नभएको गुनासो बन्दीहरूको रहेको छ।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

(राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव समेत)

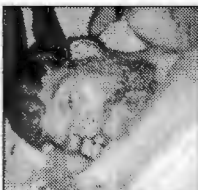
राधोपुर गाविस-२ मा अखिल नेपाल महिला संघ (क्रान्तिकारी) ले ०५४ माघ ९ गते आयोजना गरेको सांस्कृतिक कार्यक्रममा प्रहरीले हस्तक्षेप गरी हुन दिएन। माओवादी समर्थक भएका कारण कार्यक्रम गर्न नदिएको प्रहरीले बताएको छ। सो घटनामा प्रहरीको मोटरसाइकल जलाइदिनुका साथै सड़को टाउको फुटाइदिएका थिए।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यहाँको जिल्ला अदालतले ०५५ मंसिरसम्म ६४४ वटा मुद्दा छिनेको छ। गत आर्थिक वर्षबाट देवानी ११३८ र सरकारवादी ५८ तथा दुनियावादी ३३१ गरी ३८९ मुद्दा समेत १ हजार ५ सय २७ मुद्दाहरू आर्थिक वर्ष ०५५/५६ मा सरेका छन्। स्थानीय निर्वाचनसम्बन्धी ११ वटा मुद्दा परेकोमा १० वटाको फछ्यौट भई एउटा बाँकी रहेको छ।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

जमिन्दारहरूको स्वतन्त्रता स्वतन्त्र मजदूर बनेर यहाँका भूमिहीन मजदूरहरू आफ्नो गुजारा चलाउँछन्। सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले ०५५ जेठ महिनादेखि आफ्नो कार्य संचालन गरेको बताएको छ। जिल्लाभरबाट १४ हजार व्यक्तिहरूले सुकुम्बासी आवेदन भरेका छन्। कार्तिक महिनामा १७१ सुकुम्बासी र ९२ अव्यवस्थित बसोबासीलाई जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा वितरण गरियो।

माओवादीद्वारा हत्या गरिएका पशुपति यादव

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

जम्दह गाविस-६ की ९ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ मंसिर १५ गते सोही ठाउँका २१ वर्षीय बैजु पासवानले भैसी चराउन स्वतन्त्रता गएका बेला बलात्कार गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूत समेत

लालपुर गाविस-४ का डोम जातिका मानिसहरूलाई अन्य ठूला जातका भनिनेहरूले सार्वजनिक इनारबाट पानी खान दिएका छैनन्। पानी छोएको आरोपमा सोमिया डोमलाई ०५४ चैत १२ गते कुटपिटसमेत गरे। उनलाई ५ सय ५१ रूपैयाँ जरिवानासमेत गरिएको थियो।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

विभिन्न समस्या समाधान गर्न इलाका प्रहरी कार्यालय, महेशवारीमा धर्ना बसेका जनतामाथि अन्धाधुन्ध तवरबाट लाठीचार्ज गरेकाले त्यसका प्रमुख नाइकेहरूलाई कारबाही गर्न निष्पक्ष न्यायिक आयोग गठन गरियोस् भनी नेकपा (एमाले) को जिल्ला कमिटीले ०५५ असार १५ देखि विरोध अभियान संचालन गर्‍यो। उच्चस्तरीय छानबिन आयोग गठन गरिने शर्तमा विरोध अभियान अन्त गरिएको थियो।

बसभाडालाई लिएर प्रहरी र बस कन्डक्टर बिसौती साफीबीच ०५५ कार्तिक २६ गते विवाद हुँदा कन्डक्टरलाई प्रहरीहरूले कुटपिट गरेको विरोधमा यातायात मजदूरहरूले ५ घण्टा चक्काजाम गरे। पीडकलाई कारबाही गर्ने सहमति भएपछि घटना टुगिएको थियो। तर कारबाही भएको छैन।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा दुर्घटनाबाट १५ जनाको मृत्यु भयो भने ७ पुरुष र ५ महिला गरी १२ जनाले आत्महत्या गरे। ■

१.१३ उदयपुर

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

सिरिसे आहाले गाविस-५ कोरचेपानीमा खाँटाङ धितुङका ६५ वर्षीय कुलबहादुर कार्कीलाई ०५५ भदौ २५ गते धितुङकै २३ वर्षीय अभयराज राई र ३२ वर्षीया सीता भन्ने भगवती कार्कीले हत्या गरे। भगवती कार्कीले ससुरा कुलबहादुर र अभयराज दुवैसँग यौन सम्बन्ध राख्दै आएको र दुवैबीच उक्त कुरा थाहा भएपछि उक्त योजना बनेको थियो। पीडकहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

त्रिवेणी गाविस-६ माभीटोलका ३५ वर्षीय डम्बरबहादुर माभीलाई ०५५ कार्तिक ४ गते प्रहरीले माओवादीको आरोपमा सिराहा जिल्लाको महाजनी भन्ने ठाउँबाट गिरफ्तार गरी कटारी गाविस-९ स्थित लिट्टे खहरेको जंगलमा लगी दिनको

१.३० बजे गोली हानी हत्या गरे। उक्त घटनामा प्रहरीले दोहोरो भिडन्तको नाटक रची १५ राउण्ड गोली चलाएको थियो। पीडित नेकपा (एमाले) का कार्यकर्ता तथा त्रिवेणी गाविस-६ का निर्वाचित वडा सदस्य थिए।

त्रिवेणी गाविस-६ गुराँसेका ४० वर्षीय मोहनबहादुर कटुवाल, कटारी गाविस-९ खैरेनीका ३५ वर्षीय जामुन भन्ने दीपक चौधरी र कटारी गाविस-८ सिसाघारीका २६ वर्षीय चक्रबहादुर राईलाई ०५५ कार्तिक १२ गते माओवादी भएको आरोपमा कटारी गाविस-३ स्थित वैरेनी भन्ने ठाउँमा साँझ ५.३० बजे प्रहरीले गोली हानी सामूहिक हत्या गरे।

मयाखु गाविस-९ नागदह भन्ने ठाउँमा भारी बाँकेर हिँडिरहेका ३ जना अज्ञात भरियाहरूलाई ०५५ जेठ २३ गते

जनसंख्या : २२१२५६

साक्षरता प्रतिशत : ३८.०

महिला साक्षरता प्रतिशत : २१.४

क्षेत्रफल (वर्ग किमी) : २०६३

गाविस/नपा संख्या : ४४/१

निर्वाचन क्षेत्र : २

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ३१५/१

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/४५

टेलिफोन लाइन : २१४

मोटर सडक (किमी) : २५०

प्रहरी कार्यालय संख्या : २२

हुलाक संख्या : ४७

प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। ती भरियाहरूले वारूद बाँकेका कारण माओवादी भएको आशंका गरिएको थियो। हत्यापछि प्रहरीले लाशलाई सुनकोशीमा बगाइदिएका थिए। पीडितहरू ओखलढुंगाका भएको अनुमान गरिएको छ।

रिस्कु गाविस-४ रतनपुरका ४५ वर्षीय सोमबहादुर माभीलाई ०५५ असोज २ गते प्रहरीले माओवादीको आरोपमा रिस्कु-२ स्थित लिट्टे खोलामा लगी गोली हानी हत्या गरे। पीडितलाई सोही दिन बिहान धरैबाट प्रहरीले गिरफ्तार गरेको थियो। प्रहरीले २७ राउण्ड गोली फायर गरेको थियो भने मृतकको लाश बोरामा हालेर कटारी लगी ३ दिनसम्म राखिएको थियो।

कटारी गाविस-४ स्थित तावाखोलाको किनारमा ०५५ भदौ ३० गते तिब्बती नागरिक र प्रहरीबीच दोहोरो भिडन्त हुँदा प्रहरीले चलाएको गोलीबाट २३ वर्षीय नाम्जुङ भनिने तिब्बतीयन नागरिकको मृत्यु

भयो। गोली लागेका अर्का तिब्बती २८ वर्षीय यमवीरको पनि उपचार गर्दागर्दै विराटनगर अस्पतालमा मृत्यु भयो। यस घटनामा प्रहरी निरीक्षक नरेन्द्र सुब्बा, असई दुलाचन चौधरी र प्रहरी जवानहरू खिलबहादुर वस्नेत र चुडामणि थापा सख्त घाइते भए। बस भाडासम्बन्धी विवादमा भएको यो घटनामा प्रहरीले ४ राउण्ड हवाई फायर तथा ८ राउण्ड गोली फायर गरेको थियो।

बासबोटे गाविस-७ का १२, ९, ६ वर्षीय ३ छोरा र ४ वर्षीया तथा २२ दिनकी २ छोरी गरी ५ जनालाई ०५५ असोज ६ गते आफ्नै बाबु ३८ वर्षीय भूपध्वज राईले घाँटी सेरेर हत्या गरे। सन्काहा प्रवृत्तिका पीडकले त्यसपछि आफैं पनि मर्ने प्रयास गरेकामा सफल हुन सकेनन्। पीडकलाई पक्राउ गरिएको छ।

सिन्धुली जिल्ला कमलामाई नपा-९ दुर्गुबासका २८ वर्षीय महेन्द्र श्रेष्ठलाई ०५५ असोज ३ गते माओवादी जनयुद्धमा लागेको आरोपमा त्रिवेणी गाविस-७ स्थित खोक्सा भन्ने ठाउँको तावा खोला किनारमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितलाई ओखलढुंगा रुम्जाटारबाट गिरफ्तार गरी प्लेनबाट विराटनगर हुँदै ल्याइएको थियो।

सप्तरी जिल्ला पिप्रापश्चिम गाविस-२ शिशुबारीका ३५ वर्षीय दुर्गाराज पौडेललाई ०५५ साउन ३१ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरी भदौ १ गते राति त्रिनपा-११ स्थित मोहनपुरको जंगलमा लगेर गोली हानी हत्या गरे। पीडित माओवादी समर्थित व्यक्ति थिए। उनको हत्या गर्दा प्रहरीले ३ राउण्ड गोली प्रहार गरेका थिए। प्रहरीले लाससमेत आफन्तलाई दिएन। पीडित दुर्गाराजलाई गिरफ्तार गर्न जाँदा उनकी पत्नी

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका मोहन कटुवाल

कविता पौडेललाई समेत प्रहरीले कुटपिट गरेका थिए। उनको उपचार लाहान अस्पतालमा भयो।

त्रियुगा नपा-१ का २५ वर्षीय टोमबहादुर सार्की र १९ वर्षीय राजन राउतलाई ०५५ पुस १४ गते व्यक्तिगत रिसइबीका कारण जेल शाखा, उदयपुरमा काजमा कार्यरत असई भरत राईले ६ राउण्ड गोली हानी सस्त घाइते बनाए। सोही ठाउँको बाबरी भन्ने राते बजारमा रक्सीले मातेर आपसी विवादपछि कुटपिट हुँदा पीडकले गोली हानेका थिए। पीडित राजन राउतको पेटमा २ वटा र टोमबहादुर सार्कीको कुम र छातीमा २ गोली लागेको थियो। प्रहरी प्रशासनले पीडकलाई नागरिक पहिरनमा गस्ती गएको भन्ने जनाए पनि उनी गस्ती गएका थिएनन्। पीडित पक्षबाट मुद्दा दर्ता गराउन खोज्दा प्रशासनले दर्ता गरेन।

कटारी गाविस-४ कटारी बजारमा ०५४ चैत २३ गते राति ११ बजे इलाका प्रहरी कार्यालय कटारीका असई प्रेमबहादुर तामाङले ९ राउण्ड हवाई फायर गरे। त्यसपछि माओवादीहरूले १५ राउण्ड गोली चलाए। प्रहरीको तर्फबाट इन्स्पेक्टर सन्तोष चुँडालले पुनः १२ राउण्ड हवाई फायर गरे। यो रात प्रहरी र माओवादीहरूले छुट्टाछुट्टै ठाउँबाट गोलीको दोहोरी खेलैकाले कटारीबासीहरू आतंकित भई रातभर सुत्न सकेनन्।

बाँसखोटे गाविसस्थित सुनकोशी नदीको कुनाईघाटमा ०५५ भदौ १९ गते अन्दाजी ३५ वर्षीय एक अज्ञात पुरुषको लाश फेला पर्यो। अज्ञात व्यक्तिद्वारा हत्या गरी हातखुट्टा काटेर कोशीमा फालेको उक्त लाशको सनाखत हुन सकेन।

हडिया गाविस-५ को ६५ वर्षीय घुरनीदेवी चौधरीलाई ०५५ मंसिर ६ गते उनकै सौता ५० वर्षीय तिलियादेवी चौधरीले कुटपिट गरी हत्या गरिन्। हत्या गरेको २ दिनसम्म बिरामी भन्दै लाश छोपेर राखिन्। यो घटनालाई भवितव्य बनाइएको छ।

जेल र बन्दीहरू

उदयपुर जेल ०४५ सालको भूकम्पपश्चात ज्यादै जीर्ण अवस्थामा पुगिसकेको छ। चुनले पोतेर बाहिरी आवरण राम्रो पारिएको भए तापनि भित्र सरसफाई गरिएको छैन। चार वटा मात्र कोठा भएको यस जेलमा महिला जेलको अभावमा भ्यालविनाको एउटा सुरुङ जस्तै कोठालाई महिला वार्ड बनाइएको छ। चार वटा धारा पानीको व्यवस्था भएको यस जेलमा ५ वटा चर्पी भए पनि एउटा मात्र प्रयोग गर्न सकिने स्थानको छ। जेलभित्र स्वच्छ हावाको अभाव छ। जेलमा इन्सेक आबद्ध संस्थाको प्रयासमा एउटा रेडियो श्रोता क्लब गठन गरी इन्सेकले एउटा रेडियो उपलब्ध गराएको छ। यो जेल ५० जना बन्दी क्षमता भएको जेल हो।

यस वर्ष यस जेलमा ६० जनासम्म

आफ्नै ५ जना छोराछोरीको हत्या गर्ने भूपध्वज राई

बन्दीहरू पुगेका थिए। हाल ४१ जना बन्दीहरू छन्। जसमा कैद नतोकिएका २ जना महिला, २७ जना पुरुष तथा कैद तोकिएका १२ जना पुरुष रहेका छन्।

०५० असोज २ गते ज्यान मुद्दामा थुनामा परेका ३० वर्षीय बिन्दी भन्ने विनोद सडाले ०५५ कार्तिक १५ गते स्त्रिया परेको काँटी पेटमा रोपेर आत्महत्या गर्ने प्रयास गरे। अर्का बन्दी दीपक राईको ऋण तिर्न नसकिरहेको र घरबाट दिदी सिक्किस्त बिरामी भएको खबर आएको पीरले आत्महत्या गर्न खोजेका थिए। उनलाई राजविराज जेल सरेरवा गर्नुका साथै राजविराज अस्पतालमा उपचार गरियो।

गिरफ्तारी र यातना

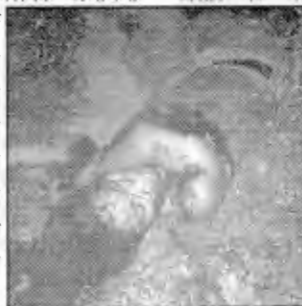
कटारी गाविस-५ का ३८ वर्षीय राजेन्द्र देवलाई ०५४ माघ १७ गते विमला परियारसँग अभद्र व्यवहार गरेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। राजेन्द्र देवले डेरा भाडा नतिरेका कारण विमला परियारलाई घरबाट निकालेपछि उनले राजेन्द्र देवविरुद्ध अभद्र व्यवहार गरेको भनी मुद्दा हालेकी थिइन्। सार्वजनिक अपराधअन्तर्गत मुद्दा चलिरहेको छ।

जोगीदह गाविस-६ खोरिया टोलका ३७ वर्षीय शम्भु खड्कालाई ०५४ फागुन २६ गते प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। मादक पदार्थ सेवन गरी ३७ वर्षीया श्रीमती हिरा खड्कालाई कुटपिट गरेको अभियोगमा २७ गते बिहान ८.३० बजेसम्म पीडितलाई सिस्नोले पिटेर यातना दिइएको थियो। पीडितलाई छोडिएको छ।

त्रिवेणी गाविस-१ सिस्नेरीका २० वर्षीय सोमबहादुर तामाङलाई ०५५ जेठ २५ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी ३ महिनासम्म मकवानपुर जिल्लाको हिरासतमा राखेर छोडियो।

कटारी गाविस-९ खैरेनीकी ४० वर्षीया दयावती दनुवार, ३० वर्षीया चारुमति दनुवार, ४५ वर्षीया इन्द्रावती दनुवार, ३५ वर्षीया कुसुमकुमारी दनुवार, कटारी-८ की १६ वर्षीया उर्मिला भुजेल र रिस्कू-४ की २९ वर्षीया ताजकुमारी माझीलाई ०५५ असार १४ गते माओवादीको महिला संगठनमा लागेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी यातना पनि दिइएयो। उनीहरूलाई ८ दिन जेल र ८ दिन हिरासतमा गरी १६ दिनसम्म राखी सार्वजनिक मुद्दा अन्तरगत धरौटीमा छोडियो।

लेकगाउँ गाविस-९ का ३६ वर्षीय भरतबहादुर राई, ३५ वर्षीय सूर्यबहादुर राई, ३६ वर्षीय हितबहादुर राई, ३३ वर्षीय जगतबहादुर राई, ४० वर्षीय मानबहादुर राई र सिराहाका बाबुराम कार्कीलाई ०५५ जेठ १९ गते माओवादीको आशंकामा रिस्कूमा प्रहरीले

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका चक्रबहादुर राई

घटनाको प्रकार	गैहाराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	३	५	२	६				
गोलीद्वारा हत्या					९	१३		१३
गोली					३	३		३
गिरफ्तारी र यातना					२३	५३	६	६०
कुटपिट	२७	२८	२	३०	५	९		९
धम्की	४	६		६	१	१		१
वैपत्ता पारिएको					७	८		८
मौलिक अधिकार	१							
भेला र संगठित हुने अधिकार					१			
धार्मिक स्वतन्त्रता	१		१	१				
महिला किनवेच	१		५	५				
बलात्कार	१		१	१	१		२	२
बहुविवाह	१		१	१				
पारिवारिक हिंसा	२		२	२				
अमानवीय व्यवहार	१	१		१				
आर्थिक अधिकार	२							
आत्महत्या	१७	४	१३	१७				
चोरी/डकैती	१							
जम्मा	६२	४४	२७	७१	५०	८७	९	९६

पक्राउ गरी सख्त यातना दियो। उनीहरूलाई जवजस्ती गाँजा बोकेको हो भन्न लगाई मुद्दामा फसाइयो। पीडितहरू तारेखमा छन्।

सोरुङ गाविस-५ का २८ वर्षीय किशोरप्रसाद कोइरालालाई ०५५ असार २१ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दिए। यातनापछि उनलाई सार्वजनिक अपराधमा मुद्दा चलाइएको छ। उनी असार २८ गते धरौटीमा छुटे।

त्रिवेणी गाविस-६, गुराँसेका २६ वर्षीय चन्द्रबहादुर तामाङलाई ०५५ असार २८ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी साउन २ गतेसम्म सख्त यातना दियो। पीडितलाई दिनको ३ पटकसम्म पैतालामा पिटेर यातना दिइन्थ्यो। पीडितलाई यातना दिएको कुरा भनेमा मारिदिने धम्की पनि दिइएको थियो। पीडित नेकपा (एमाले) का कार्यकर्ता हुन्। अहिले उनलाई छाडिएको छ।

प्रहरी यातनाबाट पीडित चन्द्रबहादुर तामाङ

त्रिवेणी गाविस-६ गुराँसेका ४४ वर्षीय तेजबहादुर कटुवाललाई ०५५ असार २८ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी पैताला तथा शरीरमा लठ्ठीले हिकारिएर यातना दियो। यातनाकै कारण १५ दिनसम्म पीडित राम्ररी हिँड्नसमेत सकेनन्। पीडित एमाले कार्यकर्ता हुन्। पीडितलाई ३/३ दिनमा प्रहरीमा हाजिर गराउने शर्तमा गाविस अध्यक्ष

समक्ष साउन २ गते बुझायो।

त्रियुगा नपा-७ भुल्केका ४१ वर्षीय वैकुण्ठनाथ दाहाल र मोतीगडाका ३६ वर्षीय दानीप्रसाद चौधरीलाई माओवादी नेताहरूलाई बास बसाउने गरेको आशंकाका ०५५ असार २८ गते राति १ बजे प्रहरीले छुट्टाछुट्टै घर खानतलासी गरी गिरफ्तार गर्‍यो। गिरफ्तारीको क्रममा प्रहरीले दानीप्रसादलाई गोली हान्न खाँज्यो। सर्वदलीय प्रतिनिधिमण्डलले रिहाई गर्न आग्रह गरेपछि पीडितहरूलाई छाडियो।

सिरिसे गाविस-७ का ३० वर्षीय चन्द्रबहादुर स्वर्नीलाई ०५५ साउन १ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। उनले आत्मसमर्पण गरेको कागजमा सही गरेपछि उनलाई छाडियो।

त्रियुगा नपा-७ भुल्केका वैकुण्ठनाथ दाहालको छोरी १४ वर्षीया रेसना दाहाललाई ०५५ साउन ३ गते राति १२ बजे माओवादीको आरोपमा

प्रहरीले पक्राउ गरी १८ घण्टापछि छाड्यो। पीडितलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा बम हान्ने मेरे बाबु हुन् तथा माओवादी नेताहरू तस्करीमा लागेका छन् भनेर जबरजस्ती बयान गराइएको थियो। पीडितलाई छाडिएको छ।

सिरिसे गाविस-७ का २२ वर्षीय घमण्डबहादुर स्वर्नी र जोगिदह गाविस-९ मोथियाहीका २५ वर्षीय विनाद पोखरेललाई ०५५ साउन १७ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरी कटारी ल्याएर सख्त यातना दियो। यातनाकै कारण घमण्डबहादुर एकोहोरो व्यवहार गर्ने तथा कान नसुन्ने भए। पीडितहरूलाई रिहा गरी सार्वजनिक मुद्दा लगाइएको छ।

त्रियुगा नपा-६ खैजनपुरका ३५ वर्षीय डिकबहादुर खड्कालाई ०५५ साउन ५ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। उनलाई सात-सात दिनको तारेखमा छोडिएको र तारिखका क्रममा पनि यातना दिइने गरिएको छ।

पंचावती गाविसमा बसी फोटोग्राफी गर्ने खोटाङ जिल्ला दुर्छिमका ४० वर्षीय नयनकुमार राईलाई ०५५ असोज २ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। पीडितलाई प्रहरीको सिआइडी भनेर गत भदौमा माओवादीहरूले पनि ४ घण्टा थुनेर राखेका थिए। पीडितलाई छोडिएको छ।

सिरिसे गाविस-९ पटना खोला घर भई उदयपुर सिमेन्ट उद्योगमा कार्यरत मजदूर २७ वर्षीय मानबहादुर राउतलाई ०५५ असार २४ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरी पैताला र शरीरमा पोलिथिन पाइप र कोराले सख्त हुनेगरी यातना

दियो। पीडितलाई गिरफ्तार गरेदेखि साउन ९ गतेसम्म काठमाडौँका विभिन्न प्रहरी कार्यालयहरू (हनुमान ढोका, नक्साल, सोह्रखुट्टे) मा राखी ज्यान मार्ने धम्की दिइएको थियो। उनलाई सार्वजनिक मुद्दा लगाई २८ हजार रूपैयाँ धरौटी लिएर छाडिएको छ।

त्रियुगा नगरपालिका-२ स्थित गाईघाट मूलचोकबाट इन्सेकका जिल्ला प्रतिनिधि लीलाप्रसाद निरौला, मानव अधिकार र वातावरण विकास केन्द्रका कार्यक्रम संयोजक भरत खड्कालगायतका व्यक्तिहरूलाई ०५४ चैत २४ गते नेपाल बन्दको पर्यवेक्षण गरिरहेका बेला प्रहरीले माओवादीको आरोपमा पक्राउ गर्‍यो। उनीहरूलाई २७ घण्टासम्म थुनामा राखियो, पीडितहरू थुनामै अनशन बसे। यसै घटनाका कारण गाईघाट वजार पूर्णरूपमा बन्द गरिएको थियो।

सोरुङ गाविस-५ बरडाडाँडाका ३२ वर्षीय शालिग्राम थापा, ६५ वर्षीय पूर्णबहादुर खत्री, सोरुङ-८ का ३१ वर्षीय विश्वनाथ बाले, सिरिसे गाविस-१ का अर्जुन थापा, सिरिसे-३ का २५ वर्षीय लालबहादुर खत्री र कटारी-१ का बलबहादुर दनुवारलाई ०५५ वैशाख २ गते कृष्णबहादुर खड्काको घरमा डाँका गरेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। यातनाको क्रममा शालिग्राम थापालाई ९ दिनसम्म पोलिथिन पाइपभित्र लट्टी राखेर पेटालामा पिटियो। पीडित विश्वनाथ बालेलाई ०५५ कार्तिक १३ गते पुनः पक्राउ गरिएको थियो। पीडितहरूलाई पक्राउ गरेको ९ दिनपछि मात्र मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष हाजिर गराएको थियो। पीडितहरू मुद्दा लडिरहेका छन्।

रामपुर गाविस-२ ट्यांकी टोलका २८ वर्षीय चन्द्रबहादुर राई, १९ वर्षीय धनबहादुर राई, १७ वर्षीय राजकुमार राई, ३७ वर्षीय छविधन राई, २२ वर्षीय भक्तबहादुर वि.क., २८ वर्षीय पदमबहादुर मगर र वसाहा गाविस-५ हानीसारका ३७ वर्षीय भीमबहादुर तामाङलाई ०५५ वैशाख २९ गते वन अतिक्रमण गरेको आरोपमा जिल्ला वन कार्यालय उदयपुरले पक्राउ गरी १० घण्टासम्म तुरुडमा हाली चिमो भुइँमा राखेर यातना दिइयो। पीडितहरूलाई तारेखमा छाडिएको छ।

महोत्तरी जिल्ला किसाननगर गाविस-५ घर भई सिरिसे गाविस-७ पटना भञ्ज्याङ प्रा.वि.का शिक्षक ३१ वर्षीय अर्जुन कार्कीलाई ०५५ वैशाख १९ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दिएर १३ घण्टा पछि छोडे।

कटारी गाविस-७ मरूवाका ४७ वर्षीय डाकबहादुर थापा र २६ वर्षीय पुष्कर थापालाई ०५५ जेठ १० गते माओवादी गतिविधिमा लागेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। यस घटनाको विरोधमा मानव अधिकारकर्मी, नेकपा (एमाले), जनमोर्चा र मसालले संयुक्त आमसभा गरेपछि प्रशासनले छाड्यो। पुष्कर थापालाई गाँजा मुद्दा लगाइएको छ। पीडितहरू जनमोर्चाका कार्यकर्ता हुन्।

त्रियुगा नपा-७ मोतिगडाका ३६ वर्षीय दानीप्रसाद चौधरी र सोही ठाउँ भुल्केका ४१ वर्षीय कानून व्यवसायी वैकुण्ठनाथ दाहाललाई माओवादीको आरोपमा क्रमशः ०५५ जेठ २५ र २६

गते प्रहरीले गिरफ्तार गरी ज्यान मार्ने धम्की दियो। पीडितहरू जेठ ३१ गते पुनरावेदन अदालत राजविराजको बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेशले छुटे। तर छुट पूर्वी वृद्ध नपाउँदै वैकुण्ठनाथलाई प्रहरीले पुनः पक्राउ गरी जिप्रका उदयपुरको हिरासतमा राखी असार २ गते छाडियो।

भलायाडाँडा गाविस-९ ठापाटारका २५ वर्षीय गणेशबहादुर घले, २३ वर्षीय देवबहादुर लाया मगर, २१ वर्षीय भीमबहादुर रानामगर, २६ वर्षीय कुलबहादुर लाया मगर, २७ वर्षीय टीकबहादुर कंछाकी मगर र २२ वर्षीय सन्तबहादुर पुलामी मगरलाई ०५५ असोज ६ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरी गिटीमा कुहना र घुँडा टेकाएर हिँड्न लगाइ यातना दियो। आत्मसमर्पण गर्ने शर्तमा उनीहरूलाई छाडियो।

वरं गाविस-३ ठाडागाउँका २७ वर्षीय मोहन गोल्लेलाई ०५५ असोज ९ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी बाँसका भाटाले हिकारि सस्त्र यातना दिए। पीडितलाई नागै पारेर बेहोस हुने गरी यातना दिइएको थियो। शरीरका विभिन्न भागबाट रगत फुट्न थालेपछि छाडिएको थियो।

लाफागाउँ गाविस-५ का २५ वर्षीय बमसेर राईलाई ०५५ कार्तिक १३ गते प्रहरी गतिविधिको विरोध गरेको आरोपमा रसुवा चौकीका प्रहरीले पक्राउ गरी नागै पारेर सस्त्र यातना दियो। पीडितलाई तुरुडमा हालेर ३ घण्टा राखिएको थियो। प्रहरीले मनपरी पैसा उठाएको विरोध गर्दा पीडितलाई यातना दिइएको थियो। पीडितलाई छोडिएको छ।

रामपुर गाविस-२ भुचुवा कमलावारीका ४४ वर्षीय हस्तबहादुर राईलाई ०५५ कार्तिक २२ गते जमानी बसिदिएको मान्छे भागेको भनी प्रहरीले पक्राउ गरी १ दिन हतकडी लगाएर राख्यो। पीडितलाई भोलिपल्ट छाडियो। पीडित निर्वाचित वडाध्यक्ष हुन्।

त्रिवेणी गाविस-५ खसीवासका एमाले कार्यकर्ताहरू २५ वर्षीय अम्बरबहादुर कटुवाल र ४० वर्षीय लोकबहादुर कार्कीलाई ०५५ जेठ २१ गते राती १ वजे माओवादी गतिविधिमा संलग्न रहेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी पोलिथिन पाइप र लट्टीले पिटेर सस्त्र यातना दिए। यातनाका कारण लोकबहादुरको मुखबाट रगत निस्कन थालेपछि उनलाई कटारी स्वास्थ्य चौकीमा उपचारार्थ भर्ना गरियो। अम्बरबहादुर कटुवाललाई जेठ २२ गते खसीवास खोलामा लगेर हत्या गर्ने प्रयास समेत गरियो। पीडितहरूलाई १५ दिन हिरासतमा राखेर छाडियो।

बेपत्ता पारिएको

कटारी गाविस-८ सिसाघारीका भक्तबहादुर भुजेल र केशवबहादुर जोशीलाई ०५५ साउन १४ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले भक्तपुर बजारबाट गिरफ्तार गर्‍यो। मजदूरी गर्ने पीडितहरूलाई उदयपुर लाने क्रममा बेपत्ता पारियो। अर्भे पनि उनीहरूको अनोपत्तो छैन।

सोरुङ गाविस-५ छविसेका २५ वर्षीय माओवादी कार्यकर्ता डोलराज कोइरालालाई ०५५ जेठ २६ गते प्रहरीले सिराहा जिल्लाको चन्द्रलालपुर गाविसको घुर्मी भन्ने ठाउँबाट पक्राउ गरी कटारी ल्याएको थियो। उनलाई त्यहीँबाट बेपत्ता पारिएको छ। उनको अचोपतो अफै छैन।

तावाश्री गाविस-८ गोर्खेका २२ वर्षीय उद्धव ढुंगानालाई ०५५ भदौ ९ गते प्रहरीले माओवादीको आरोपमा पक्राउ गरी मट्टीनेले स्वन्याएर हत्या गर्ने प्रयास गरे। पीडितलाई कार्तिक २ गतेसम्म बेपत्ता पारी छोडिसकेको छ।

ठानागाउँ गाविस-३ का ४३ वर्षीय दुर्गाप्रसाद पोखरेललाई ०५५ असोज १ गते माओवादीको आरोपमा पक्राउ गरी १२ दिनसम्म बेपत्ता पारी यातना दियो। संयुक्त जनमोर्चा "शेरचन" समूहका नेता भएकोले उनको स्वाजी चरित्रबाट भएपछि प्रहरीले पीडितलाई घर पठायो।

कटारी गाविस-८ खैरेनीका ४६ वर्षीय अन्नजी राउतलाई ०५५ साउन २६ गतेदेखि प्रहरीले पक्राउ गरी बेपत्ता पाऱ्यो। उनको हत्या भइसकेको अनुमान गरिएको छ।

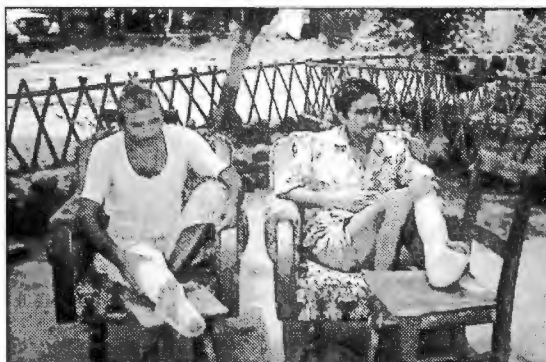
उदयपुर जिल्ला कटारी गाविस-४ मा पसल गरी बस्ने श्याम पहाडीलाई ०५५ असोज २० गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले लेटाङ बजारबाट पक्राउ गरी बेपत्ता पारे। उनलाई प्रहरीले हत्या गरिसकेको आशंका गरिएको छ।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

रामपुर गाविस-७ ठाँक्सिलास्थित गुरुङचौरी मा.वि. का प्रधानाध्यापक ४० वर्षीय अमरन्द भालाई ०५४ माघ १४ गते सोही विद्यालयका विद्यार्थीहरूले विद्यालयमा उपस्थित कम भएको र समयमा कोर्स नसकेको भनी मोसाँ दलेर गाउँ घुमाए।

त्रिवेणी गाविस-६ गुर्गुँसेका ४२ वर्षीय भीमबहादुर थापालाई ०५५ वैशाख २१ गते प्रहरीको पाशाकमा आएका माओवादीहरूले घरबाट निकाली कुटपिट गरे। पीडितसँग माग गरिएको ७५ हजार रूपैयाँ नदिएपछि उक्त घटना भएको थियो। पीडित नेपाली कांग्रेसका कार्यकर्ता हुन्।

कटारी गाविस-८ सिसाघारीका ५० वर्षीय चेतबहादुर खड्कालाई ०५५ वैशाख २१ गते नकावधारी माओवादीहरूले

माओवादीद्वारा सुट्टा भर्चिएका चेतबहादुर खड्का र भीम ब. थापा

प्रहरीसँग मिलेको आरोपमा पछाडि हात बाँधेर पाता फर्काइ पिटें। उनको तिघ्रामा फिर पनि राँपिएको थियो। पीडित नेपाली कांग्रेसका कार्यकर्ता हुन्। अहिले ज्यान मार्ने उद्योगअन्तर्गत मुद्दा चलि रहेको छ।

रौता गाविस-९ राजावासका ४५ वर्षीय निरबहादुर रिखाम र ४० वर्षीय कर्णबहादुर लायो मगरलाई ०५४ चैत २ गते माओवादीहरूको एक समूहले बन्दूक नदिए मार्ने धम्की दिए। पछि उनीहरूले बन्दूक पनि लगे।

त्रिवेणी गाविस-६ का ४१ वर्षीय रामबहादुर बिष्ट र ३४ वर्षीय ज्ञानबहादुर खड्कालाई ०५५ जेठ १८ गते प्रहरीहरूले माओवादीको आरोपमा घरैमा सस्त्र घाइते हुने गरी सस्त्र कुटपिट गरे।

त्रिवेणी गाविस-६ का २५ वर्षीय चन्द्रबहादुर पौडेल र ३० वर्षीय पुष्प कटुवाललाई ०५५ जेठ २० गते प्रहरीहरूले माओवादीहरूलाई सहयोग गरेको आरोपमा घरैमा आएर कुटपिट गरे। चन्द्रबहादुरलाई भैंसीको दाम्छाले स्वावामा बाँधेर बन्दूकले घोच्दै पिटेर सस्त्र घाइते पारे भने पुष्करलाई बडहरको रूखमा डोरीले बाँधेर पिटी आँखामा घोच्ने तथा गुप्तांग समातेर चुडाउने प्रयास गरे।

त्रियुगा नपा-१ बोक्सेस्थित जिल्ला प्रशासन कार्यालय उदयपुरको प्रजिअ निवासमा ०५५ असार २९ गते माओवादीले ३६ एफ.एफ.को ग्रिनेट फालेर तत्कालीन प्रजिअ भुवनेश्वर जोशीलाई ज्यान मार्ने धम्की दिए। सो ग्रिनेट सेटिङ नमिलेका कारण विष्फोटन भएन।

पंचावती गाविस-४ भसुवा खुलालेका ५५ वर्षीय देवीबहादुर बस्नेतलाई ०५५ साउन २० गते प्रहरीलाई सुराकी गरेको आरोपमा १४ जना माओवादीहरूले आँगनमा उचालेर फर्प्याँकी खुट्टाको नसासमेत काटिदिए। पीडितको उपचार धरानमा भयो भने ज्यान मार्ने मुद्दा चलि रहेको छ।

त्रियुगा नपा-६ खैजनपुरका २८ वर्षीय नवराज कार्कीलाई ०५५ साउन २८ गते पुनरावेदन अदालत पुर्‍याएर फर्काउँदा प्रहरीले चुरेको जंगलमा गोली हानी मार्ने धम्की दिए। पीडितलाई माओवादीको शंकामा प्रहरीले पक्राउ गरेको भए पनि बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेशमा पुनरावेदन अदालत राजविराजले छाडिदियो। जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा ग्रिनेट फाल्ने मान्छे हुँ भन्ने सबुती बयान नगरेका कारण प्रहरीले मार्ने धम्की दिएको थियो।

लिम्पाटार गाविस-७ सुगुरेका २२ वर्षीय कमलबहादुर कार्कीलाई ०५५ भदौ ५ गते माओवादीहरू नचिनाइदिएको आरोपमा प्रहरीले कुटपिट गरी सस्त्र घाइते पारे। उनलाई ५ जना प्रहरीहरूले पालैपालो कुटपिट गरेका थिए। उनी १५ हजार रूपैयाँको औषधी प्रयोगपश्चात् ठीक भएका छन्।

भुटार गाविस-५ का ३० वर्षीय तिलकबहादुर लायो मगर, ३८ वर्षीय बलबहादुर लायो मगर र २० वर्षीय रवीन्द्र रास्कोटीलाई ०५५ भदौ ९ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले घरमा छापा मारी कुटपिट गरे। स्थानीय बासिन्दाले भदौ १३ गते

पीडितहरू माओवादी होइनन् भन्ने कागज गरेपछि छोडिएकोमा पुनः कार्तिक ६ गते कुटपिट गरे। १४ दिनको सुत्केरी विमला लायो मगरलाई घरबाट निकाली रातभर बाहिर राखे। त्यसपछि दुइटा भाले, चामल, चिउरा, घीउ आदि प्रहरीलाई दिएपछि मात्र पीडितहरूले छुटकारा पाएका थिए।

भलायाडाँडा गाविस-१ का २१ वर्षीय ईश्वर आले मगरलाई ०५५ असोज २४ गते काँक्रे खान नदिएको रिसमा प्रहरीले सखन कुटपिट गरे। यस घटनाको विरुद्धमा असोज २५ गते स्थानीय जनताले प्रहरी चौकी नरेंद्रामा घेराउ गरी प्रहरीहरूलाई माफी माग्न लगाए।

पंचावती गाविसस्थित उदयपुरगढी प्रहरी चौकीमा कार्यरत प्रहरी असइ ४२ वर्षीय बेगबहादुर बानियाँलाई ०५५ कार्तिक २१ गते सोही गाविस तरियानाका ५३ वर्षीय नृपबहादुर सुवेदीले आफूलाई माओवादीको आरोप लगाएका कारण खुकुरी प्रहार गरी घाइते बनाए। पीडकलाई पक्राउ गरी सार्वजनिक अपराधअन्तरगत मुद्दा चलाइएको छ।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

(राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव समेत)

माओवादी जनमुक्त नियन्त्रण गर्न सरकारको तर्फबाट ०५५ जेठ १८ गतेदेखि शुरू गरिएको “किलो शेरा टु” अपरेसनमा जिल्लाका विभिन्न १८ वटा गाविस र नगरपालिकाभित्र प्रहरीद्वारा घर खानतलासी गर्ने, आत्मसमर्पण गर्न बाध्य पार्ने, कुटपिट गर्ने जस्ता काम गरियो। यस वर्ष माओवादीको आशंकामा ६६७ घर छापा मारियो भने ६०७ जनालाई आत्मसमर्पण गर्न लगाइयो। आत्मसमर्पण गर्नेहरू अधिकांश माओवादी होइनन् तापनि बाध्य पारिए। नेकपा (एमाले), माले, कांग्रेस र राप्रपाका कार्यकर्ताहरूसमेतले अबदेखि माओवादी गतिविधिमा लाग्दिन भनेर कागज गर्नुप्यो।

त्रियुगा नपा-२ स्थित खुलामञ्चमा भएको अखिल नेपाल जनजाति संघको प्रथम सम्मेलनको खुला सत्र ०५५ जेठ २ गते करीब ६० जना प्रहरीको घेराभित्र सम्पन्न भयो। सम्मेलनको बन्द सत्र प्रहरी हस्तक्षेपका कारण त्रियुगा नपा-७ स्थित गाउँमा सारियो। उक्त जनजाति संघ माओवादी समर्थित भएका कारण प्रहरीले निगरानी राखेको हो। उक्त सम्मेलनका सहभागी उत्सव लामा, तुलसी राई, मोहन गोले, नेत्र तामाङ र टीका राईलाई तुरुन्त जनजाति संघ छोड्न प्रहरीले चेतावनी दिएको थियो।

धार्मिक स्वतन्त्रता

तपेश्वरी गाविस-१ गलफडियाको २४ वर्षीया गोपी कार्कीलाई ०५४ माघ ४ गते

परपुरुषसँग अवैध सम्पर्क गरेको आरोपमा आफ्नै ससुरा कृष्णबहादुर कार्कीले धार्मिकरूपले बहिष्कार गरी दियालीमा समावेश हुन दिएको। उक्त दिन कार्कीहरूको दियाली भएका कारण गोपी कार्की र उनका पति प्रेमबहादुर कार्कीले लगेको बोको पनि पुजिएन। कार्कीहरूले पीडितलाई कुलबाटै बहिष्कार गरे। उनी अभै बहिष्कृत छन्।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस वर्ष उदयपुर जिल्ला अदालतमा ९७४ वटा मुद्दाहरू रहेका छन्। जसमध्ये ६०५ वटा मुद्दा यस वर्षका हुन् भने ३६९ वटा मुद्दा गत वर्षदेखि जिम्मेवारी सरेर आएका हुन्। ती मुद्दाहरूमा संक्षिप्त दुनियाँवादी र विशेष अदालत फौजदारीतर्फ गरी कुल ३०३ मुद्दामध्ये ४ थान निर्वाचन सम्बन्धी र ३ थान ठाडो फौजदारी छन्।

यस अदालतमा ३ वर्षभन्दा बढी समयदेखि नछिनिएका २६ वटा मुद्दा छन्। २ वर्षभन्दा बढी समयदेखि नछिनिएका १३ वटा मुद्दाहरू छन्। १ वर्ष वा सोभन्दा बढीदेखि नछिनिएका ३५६ वटा मुद्दाहरू छन् भने ६ महिनाभन्दा बढीका १६४ वटा मुद्दा फैसला हुन बाँकी छन्। संक्षिप्त कार्यविधि ऐनअन्तरगत ३ महिनाभन्दा बढीका ३९ वटा मुद्दा फैसला हुन बाँकी छन्।

यस वर्ष यहाँको अदालतबाट ४७८ वटा मुद्दाहरू फैसला भए। ०५५ असारमा सबभन्दा बढी ८३ वटा मुद्दा फैसला भए भने अदालतमा न्यायाधीशको सरूवा भएका कारण भदौमा कुनै मुद्दा फैसला हुन सकेन।

यहाँको जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा ४४ वटा मुद्दा छन्। तीमध्ये ४ वटा गत वर्षदेखिका र ४० वटा यस वर्ष परेका हुन्। सरकार परिवर्तन हुनासाथ प्रमुख जिल्ला अधिकारी पनि परिवर्तन हुने हुँदा मुद्दा फैसलामा बाधा पर्ने गरेको छ।

सरूवा, घटुवा र पक्षपात आदि

प्रस्तावित मा.वि. वर्षे डाँडामा ७ वर्षदेखि अस्थायी दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षक राजकुमार चौधरीलाई ०५५ पुस ३ गते तल्लो पदमा घटुवा गरिएको थियो। शिक्षक संगठनको दबाबमा क्षेत्रीय निर्देशनालयद्वारा फेरी यथास्थानमै कायम गरियो।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस वर्ष जिल्ला सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगमा १४ हजार निवेदन परेका छन्। गत असार मसान्तभित्र गाविस बसाहा, हडिया र सुन्दरपुरमा २ हजार ४ सय ४९ थान पूर्जा वितरण गरी अव्यवस्थित बसोबासलाई व्यवस्थित गरिएको छ।

खुकुरी प्रहारबाट घाइते असइ वेगबहादुर बानियाँ

०५४ चेत १० गते वृद्ध भत्ता वितरण गर्न १८ लाख ८६ हजार ९ सय ९९ रूपैयाँ जिल्ला विकास समिति उदयपुरले विभिन्न गाविस र नगरपालिकालाई निकासो गयो। त्यसैगरी ०५५ जेठ २५ गते १४ लाख १७ हजार निकासो गयो भने यस वर्ष ३२ लाख ८५ हजार ५ सय ९९ रूपैयाँको वृद्ध भत्ता वितरण गरियो।

उदयपुर जिल्ला शिक्षा कार्यालयअन्तरगत यस वर्ष १८१ जना छात्र-छात्राहरूलाई २ लाख ७७ हजार ९ सय ६० रूपैयाँ स्थानीय छात्रवृत्ति, ५ सय ६० जनालाई ५ लाख ८० हजार रूपैयाँ दलित छात्रवृत्ति र २२ जनालाई गरीव तथा जेहेन्दार छात्रवृत्ति १३ हजार रूपैयाँ प्रदान गरियो।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

तपेश्वरी गाविस-७ भालुवन्तीकी २० वर्षीय एक विवाहित महिलालाई ०५५ वैशाख २३ गते सोही ठाउँका १९ वर्षीय जनार्दन पोखरेलले प्रौढ शिक्षा पढेर फर्कदा बलात्कार गरे। पीडितले आफूलाई बलात्कार नगरेको तथा मासू, ससुरा र जेठाजुले अपमान गरेका हुन् भनी अदालतमा मुद्दा दिएको छिन्। दुवै पक्षको मुद्दा चलिरहेको छ।

ओखलढुंगा जिल्ला सिस्नेरी गाविस-५ का २ महिलालाई ०५५ जेठ २४ गते साँझ माओवादी खोज्न गएका प्रहरीहरूले मयासु-९ नागदह भन्ने ठाउँमा सामूहिक बलात्कार गरे। उक्त घटनापछि पीडितहरू बेहोश भएका थिए।

लेखानी गाविस-२ की १३ वर्षीया चरिमाया पुलामी मगरसमेतका ५ जना बालिकालाई ०५५ असार १ गते २२ वर्षीय सनबहादुर थापा मगरले जागिर दिलाइदिने बहानामा विक्री गर्न लगेरहेका बेला प्रहरीले फेला पार्यो। यससम्बन्धी मुद्दा चलिरहेको छ भने पीडक धरोटीमा छुटेका छन्।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

रामपुर गाविस-६ रातापानीका २३ वर्षीय कम्सेर राईले ०५५ असोज २८ गते सोही ठाउँकी १८ वर्षीया जीना राईसँग

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका जामुन भन्ने दीपक चौधरी

दोश्रो विवाह गरे।

त्रियुगा नपा-२ का कृष्ण खत्रीले ०५५ जेठ २५ गते सोही ठाउँकी १८ वर्षीय रीता कार्कीसँग विवाह गरी फरार भएका छन्। उनकी पत्नी कुमारी खत्री पतिले विवाह गरे भनी ससुरासँग खोटाड गरी बसेका छन्। उनका २ वटा छोरा पनि छन्।

त्रियुगा नपा-५ का अधिवक्ता टेकबहादुर राउतले ०५५ असोज २४ गते पारिवारिक मेलामिलाप नभएका कारण दोश्रो विवाह गरे।

खोटाड जिल्ला घर भई त्रियुगा नपा-२ संगमटोलमा बस्ने २४ वर्षीय भीमबहादुर भन्ने विनोद बागियाँकी २१ वर्षीय पत्नी दुर्गा गिरीले आफूलाई मासू र पतिले अपमानजनक व्यवहार गरेको भनी ०५५ जेठ २८ गते साडीको पासो लगाई रूखमा भुण्डिएर आत्महत्या गर्ने प्रयास गरिन्। जेठ २७ गते बेलुका भएको पारिवारिक भगडामा उनलाई पतिले कुटपिट गरेका थिए। प्रहरी कार्यालयमा गएर मिलापत्र भएको छ।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय / अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुसा, बोक्सी र देहव्यापार)

त्रिवेणी गाविस-२ की १९ वर्षीया गोमा कटुवाललाई ०५४ पुस १७ गतेदेखि आफ्नै पति २२ वर्षीय सनबहादुर थापा र बाबु आमाले घरबाट निकालिदिए। माइतबाट मागिएको सम्पत्तिको माग पूरा नभएपछि उनीहरूले गोमालाई त्यसो गरेका हुन्। अहिले उनीसँग बिहे नै नभएको कुरा पीडकहरूले बताउन थालेका छन्। यससम्बन्धी मुद्दा अदालतमा चलिरहेको छ।

गर्भ पतन

भोजपुर जिल्ला घर भई तपेश्वरी गाविस-१ मा बस्ने १८ वर्षीया मेनका घर्ती क्षेत्रीले ०५५ असार १६ गते आफ्नो गर्भ पतन गरी केरावारीमा फालिन्। उनको गर्भ उनकै भिनाजु रूद्रबहादुर कार्कीको अवैध यौन सम्पर्कबाट रहेको थियो। मेनकाले मरेकै बच्चा जन्माएकी हुन् भन्ने पनि जानकारीमा आएको छ। ज्यानसम्बन्धी मुद्दा चलिरहेको छ भने उनलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

त्रियुगा नपा-२ का १२ वर्षीय श्याम श्रेष्ठलाई ०५५ असोज १३ गते गाईलाई बिस्कन खुवाएको आरोपमा सोही ठाउँका २४ वर्षीय यज्ञबहादुर श्रेष्ठ र लक्ष्मी शाहले सख्त घाइते हुने गरी कुटपिट गरे। पीडकहरूले पीडितलाई उपचार गरेपछि प्रहरीको रोहवरमा मिलापत्र भएको छ।

यस जिल्लाका बजार क्षेत्रहरू गाईघाट, कटारी, बेल्टार र मुकुर्चीमा सडक बालकहरू पनि देखा पर्दछन्। यहाँका बालकहरू ठूलो संख्यामा घरेलु काम गर्दछन्।

आर्थिक अधिकार

(पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनियन, श्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

त्रियुगा नगरपालिका-११ जलजलेस्थित उदयपुर सिमेन्टमा कार्यरत नेपाल कारखाना मजदूर कांग्रेसका ३० जना कर्मचारीहरूले ०५५ जेठ २५ गते आर्थिक मागहरूका साथै अन्य माग राखी महाप्रबन्धकको कार्यालय घेराउ गरे। धर्ना चलि रहेको बेला उद्योग व्यवस्थापन पक्षले इन्जिनियर महेश शाहलाई निलम्बन गर्‍यो। त्यसपछि धर्ना सामसुम भयो। महेश शाहको निलम्बनपश्चात् मजदूरहरूले ०५५ असार ५ गते अधिकृत विदुर ढुंगाना र महाप्रबन्धक मदन परियारको निवास तोडफोड गरी कुटपिट गरे। केमिकल तथा आइरन मजदूर युनियनलगायतका मजदूर संगठनहरूले उद्योग हाताभित्रै आमसभा गरी विरोध जनाए।

उदयपुर जिल्ला वन कार्यालयका वनपाले र रेञ्जरहरूले ३३ सूत्रीय माग राखी आर्थिक सुविधा वृद्धि गराउन ०५५ असार १ गते जिल्ला वन कार्यालयमा धर्ना दिए। धर्नामा ६७ जना सहभागी थिए।

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूत समेत

त्रियुगा नगरपालिका-१ बोक्सेको ३० वर्षीया लाटी महिला पदमकुमारी आचार्यलाई विगत केही समयदेखि भाउजू बुद्धि, दाजु र उनीहरूका छोराछोरीहरूले पिट्ने, नराप्रो खानेकुरा मात्र दिने, कामचाहिँ सबै लगाउने जस्ता कार्य गर्दै आएका छन्।

भुटार गाविस-५ बेलटारका गाविस अध्यक्ष ३५ वर्षीय होमबहादुर दाहाललाई ०५५ भदौ १ गते स्थानीय वासिन्दाहरूले गाविसकै कार्यक्षमा भोसो र मोबिल दलेर सामूहिकरूपले कुटपिट गरे। त्यसपछि नागै पारेर गाउँ घुमाए।

घटना सम्बन्धमा प्रेस बक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि त्रियुगा नपा-२ का ३० वर्षीय योगराज बस्नेत (जग्गु) लाई ०५५ साउन २ गते राति सोही ठाउँका राजेश कार्की र ज्ञानेन्द्र वान्तवाले कुटपिट गरे भनी ०५५ साउन ३० गते नेपाल तरुण दल जिल्ला कार्यसमिति उदयपुरले प्रेस विज्ञप्ति निकाल्यो।

शिक्षक राजन कटुवाललाई ०५५ कार्तिक ५ गते दीपक राईलगायतका व्यक्तिहरूले कुटपिट गरेकोमा नेपाल शिक्षक संघ उदयपुर जिल्ला कार्यसमितिले ०५५ कार्तिक ७ गते एक प्रेस

प्रहरीको कुटपिटमा पीडित भएका चन्द्रबहादुर पौडेल, रामबहादुर विष्ट, पुष्प कटुवाल र ज्ञानबहादुर स्वइका

विज्ञप्ति निकाल्यो।

०५५ पुस २७ गते जेल शाखा उदयपुरका असई भरत राईले त्रियुगा नपा-१ स्थित बाबरी बजारमा मादक पदार्थ सेवन गरी त्रियुगा नपा-१ नयाँ वस्तीका टोमबहादुर साको र राजन राउतलाई गोली हानी सस्त्र घाइते बनाएको घटनाका विरुद्ध हुरेन्डेक, नेकपा एमाले, नेकपा माले, राप्रपा र हरिबहादुर बस्नेतले छुट्टाछुट्टै प्रेस विज्ञप्ति निकाली विरोध गरे।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा व्यक्तिगत रिसइबीका कारण भएका कुटपिटका २४ वटा घटनामा २५ जना पुरुष र २ जना महिला

पीडित भए।

त्रियुगा नपा-११ जलजलेस्थित उदयपुर सिमेन्ट उद्योगको हाताभित्र रहेको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक उदयपुरको काउन्टर ०५५ वैशाख ४ गते डकैती भयो। बैंककै कर्मचारीहरू कुलप्रसाद ढकाल र लक्ष्मीश्वर मण्डल तथा सुरक्षाकर्मी बमबहादुर सुनुवारको मिलेमतोमा डकैती भएको आशंका गरियो। बैंकबाट ती कर्मचारीहरूले १२ लाख २९ हजार ५ सय ३ रूपैयाँ ७८ पैसा लगे। भ्रष्टाचार गरेको भनी मुद्दा चलि रहेको छ भने तिनीहरूलाई निलम्बन गरिएको छ। ती कर्मचारीहरू १ महिनासम्म हिरासतमा बस्दा प्रहरीले नड्ग्रामा पीन रोप्नुका साथै अन्य यातना दियो।

त्रियुगा नपा-२ गाईघाट बजारमा ०५५ असार ४ गते ४४० भोल्ट आउनुपर्ने बिजुलीको तारबाट ११ हजार भोल्टेज आउँदा रातको २ बजे आगलागी भयो। उक्त घटनाबाट २६ वर्षीया हरिमाया मगर, ४५ वर्षीया शायरा वानो सस्त्र घाइते भए भने १५ सय मानिस प्रभावित भए। यसका साथै ४ वटा ट्रान्सफर्मर तथा क्यासेट, टि.भी. र फ्रीजसमेत सयौं नष्ट भए। एक सिनेमा हलको विद्युतीय क्षेत्र पूरै स्वत्तम भयो। यस घटनाबाट करोडौं क्षति भयो। प्राविधिकहरूको लापरवाहीबाट यो घटना भएको थियो।

यस जिल्लामा यो वर्ष भएका ७ सडक दुर्घटनामा ९ जनाको ज्यान गयो।

यस वर्ष भाडा पसालाबाट १९ जना र सर्पले टोकेर ३ जना गरी जम्मा २२ जनाले औषधीको अभावमा ज्यान गुमाउनुपरे।

जसमध्ये १७ जनाले आत्महत्या गरे। ४ पुरुष र १३ महिला थिए।

9.98 தரவு

कुटपिट ५२, गाली बेइज्जती ९८, कीर्ते जालसाफ १७, सम्बन्ध विच्छेद १० रहेका छन्। त्यसमा ज्यान मुद्दा ४, चोरी १, भ्रष्टाचार १, कुटपिट १४, गाली बेइज्जती ४६, कीर्ते जालसाफ १ र सम्बन्ध विच्छेद २ गरी जम्मा ६९ मुद्दाहरू फछ्यौट भए। ३ वर्ष वा सोभन्दा बढी समयका १ मुद्दा, २ वर्षसम्मका १४ मुद्दा, १ वर्षसम्मका ३५ मुद्दा, ६ महिनासम्मका १२९ मुद्दाहरू पछिन्।

त्यस्तै जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा यस वर्ष सार्वजनिक अपराधसम्बन्धी १६ वटा मुद्दा परेकोमा २ वटा फैसला भए। त्यस्तै हातहतियार तथा

स्वरस्वजानासम्बन्धी २ वटा मुद्दा परेकोमा २ वटै बाँकी रहे।

त्यस्तै जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा यस वर्ष चोरी १, सार्वजनिक अपराध १२, गर्भ पतन २, भुण्डी आत्महत्या २२, लागू औषध १, कर्तव्य ज्यान ७, भवितव्य ज्यान ८, हातहतियार स्वरस्वजाना १, फुटकर ज्यान १, डाँका १, ज्यान मार्ने उद्योग १ र कीर्ते जालसाफ १ गरी जम्मा ५८ मुद्दा परेकोमा नकवजनी चोरी १, सार्वजनिक अपराध १२, गर्भ पतन २, लागू औषध १, कर्तव्य ज्यान ७, हातहतियार १ र कीर्ते जालसाफ १ गरी जम्मा २५ थान मुद्दाहरू फछ्यौट भए र ३३ थान मुद्दा बाँकी रहेका छन्।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लाका ७६ गाविसहरूमध्ये ३२ गाविसहरूका करिब २०० भूमिहीन तथा सुकुम्बासीहरू भएको तथ्यांक यहाँको सुकुम्बासी समस्या समाधान समितिले संकलन गरेको छ। बाबु बाजेका पालादेखि जग्गा जमिन नभई सुकुम्बासी भएकाहरू र दैवीप्रकोपमा परी सुकुम्बासी भएकाहरू गरी दुई प्रकारमा विभाजन गरिएको छ।

केही समयअगाडि वृद्धभत्ता समयमा निकाशा नभएको भए तापनि हाल आएर ६/७ महिनामा एकमुष्ट निकाशा भई सबैले सजिलै वृद्धभत्ता पाएको कुरा जानकारीमा आएको छ।

महिला अधिकार

महिला भएकै कारणले विद्वाने अन्य अमानवीय / अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

दिकतेल गाविस-५ की २३ वर्षीया रत्नकुमारी राईसँग ०५४ पुस २६ गते सोही ठाउँका ३७ वर्षीय शिक्षक मनविक्रम राईले यौन सम्बन्ध राखेकोमा ०५४ असोज २६ गते बच्चा जन्मिएपछि नस्वीकारेका कारण रत्नकुमारी

घटनाको प्रकार	गैराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	३	३		३				
गोलीद्वारा हत्या	१	१		१				
गिरफ्तारी र यातना					१	३	१	४
कुटपिट	२	२		२	१	१		१
धम्की	२	२		२	१	१		१
महिला किनबेच	१		१	१				
पारिवारिक हिंसा	२		२	२				
बाल अधिकार	३	२	१	३				
आर्थिक अधिकार	१							
आत्महत्या	१९	१४	४	१९				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	९	९	४	१३				
जम्मा	४३	३३	१३	४६	३	४	१	६

अलपत्र अवस्थामा छन्। दाजु-बहिनी नाता पर्ने उनीहरूबीच जनप्रतिनिधिहरूले मिलाप गराउन खोज्दा पीडक भागी हिँड्ने गरेका छन्।

गर्भ पतन

वाम्राङ गाविस-५ की २९ वर्षीय पदमकुमारी राईले ०५४ फागुन २० गते गर्भ पतन गराउँदा शरीरबाट बढी रगत बगेका कारण मृत्यु भयो। पदमकुमारीको मामाको छोरा २९ वर्षीय खगेन्द्र राईसँग अवैध यौन सम्पर्क रहन गई गर्भ रहेकाले बेइज्जत हुने डरले उक्त घटना गराएको अनुमान गरिएको छ। खगेन्द्रलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

नेर्पा गाविस-९ की ३० वर्षीया मीना दाहालले ०५४ पुस १८ गते साढे ५ महिनाको गर्भ पतन गराइन्। उनको टेम्मा गाविस-२ का विमल राईसँग अवैध सम्बन्ध रहेको थियो। मीना पक्राउ परिसकेकी छिन् भने गर्भ पतन गराउन सहयोग गर्ने अन्य व्यक्तिमाथि कारबाही चलि रहेको छ।

बालअधिकार

दिकतेल गाविस-७ की ३० वर्षीया पासाङदिकी शेर्पाले ०५५ पुस १५ गते छोरा जन्माई घाँटी थिची मारेर घर नजिकको बारीमा गाडिन्। उनले अवैध यौन सम्पर्क राखी उक्त बच्चा जन्माई मारेकी हुन्। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यस जिल्लामा १२ जना व्यक्तिहरूको खोलामा डुबेर मृत्यु भयो। त्यसमध्ये ४ जना महिला र ८ जना पुरुष रहेका छन्। धम्की तथा कुटपिटका ३ वटा घटनामा ३ जना पुरुष पीडित भए।

यस वर्ष १९ जनाले आत्महत्या गरे। तीमध्ये ५ जना महिला र १४ जना पुरुष रहेका छन्। ■

पीडक
रामबहादुर
पाण्डे

१.१५ ओखलढुंगा

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार
हत्या / गोली

तूलाछाप गाविस-४ की ३५ वर्षीया इन्द्रकुमारी कटुवाललाई ०५४ माघ २२ गते आफ्नै पति ४० वर्षीय जगतबहादुर कटुवालले मादक पदार्थ सेवन गरी कुटेर हत्या गरे। अदालतले पीडकलाई सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय दिएको छ।

कुइभिर गाविस-१ की ३२ वर्षीया सुश्री भीमकुमारी राईलाई ०५४ चैत ३० गते सोही ठाउँका ५९ वर्षीय दलमान राईले हत्या गरे। पीडकले भतिजी पर्ने पीडितसँग अवैध यौन सम्पर्कबाट गर्भ रहेपछि बेइज्जत हुने डरले हत्या गरेको बताएको छ। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

पोकली गाविस-२ घर भई टारकेराबारी गाविस-६ बस्ने ३१ वर्षीय भुवन भन्ने उज्जनकुमार श्रेष्ठलाई ०५५ असार १७ गते अज्ञात व्यक्तिले गोली हानी हत्या गरे। यस घटनाका सम्बन्धमा प्रहरीले पर्वतराज भट्टराई, डोरबहादुर पौड्याल, वालकृष्ण ढुंगेल, रामबहादुर श्रेष्ठ र थिरबहादुर खत्री र थलबहादुर पौड्याललाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

रंगनी गाविस-१ का ३५ वर्षीय गोपाल भन्ने चन्द्रबहादुर दर्जीलाई ०५५ पुस १२ गते सोही ठाउँका ३५ वर्षीय ज्ञानबहादुर सुनुवार, ३८ वर्षीय तेजनारायण श्रेष्ठ, २८ वर्षीय इन्द्रबहादुर खत्री, ३० वर्षीय तिलकबहादुर खत्री र २८ वर्षीय प्रेमबहादुर खत्रीले कुटपिट गरी हत्या गरे। पीडकहरूमध्ये ज्ञानबहादुर र तिलकबहादुरलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ भने अन्य ३ जना प्रतिव्यक्ति ५० हजार रूपैयाँ धरौटी राखी छुटेका छन्।

जेल र बन्दीहरू

५० जना बन्दी क्षमता भएको ओखलढुंगा जेल “ड” श्रेणीमा पर्दछ। यस जेलमा ३६ जना बन्दीहरू र २ जना नाबालकहरू समेत ३८ जना रहेका छन्। महिलातर्फ ३ जना कैद तोकिएका बन्दीहरू छन् भने पुरुषतर्फ ९ जना कैद नतोकिएका र २४ जना तोकिएका बन्दीहरू छन्। दुई जना नाबालकहरूमध्ये १ जना बालक जेलमा पहिले नै जन्मेका र अर्को बालकचाहिँ बुबा जेल पर्दा साथमा आएका हुन्।

यस जेलमा दुईवटा कोठा रहेकोमा एउटामा पुरुष र अर्कोमा महिलालाई राखिन्छ। खेलकुदको सामग्री केही

जनसंख्या : १३९४५७

साक्षरता प्रतिशत : ३८.६

महिला साक्षरता प्रतिशत : २२.८

क्षेत्रफल (वर्ग किमी) : १०७४

गाविस/नपा संख्या : ५६/०

निर्वाचन क्षेत्र : २

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : २०४/२

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : २/४९

टेलिफोन लाइन : १६०

मोटर सडक (किमी) : ०

प्रहरी कार्यालय संख्या : १५

हुलाक संख्या : ५६

नभएको र खेल्ने मैदानसमेत नभएको साँघुरो अवस्था रहे पनि पालहरू टाँगेर टोपी बुन्ने काम गरिरहेका छन्। हप्ताको बिहीबार १ दिनमात्र भेट्न दिने भएकाले आफन्तहरू टाढाटाढाबाट भेट्न आउँदा भेट्न नपाएर अप्ठ्यारो भएको गुनासो पीडितहरूको छ।

गिरफ्तारी र यातना

वरुणेश्वर गाविस-९ का ३३ वर्षीय काजी शेर्पा, ३० वर्षीय रिपेम्बा शेर्पा, ३५ वर्षीय मिड्मा शेर्पा र २२ वर्षीय फुर्साङ शेर्पालाई ०५५ वैशाख २५ गते स. प्राविधिक शिव अधिकारी र प्राविधिक मिनप्रसाद दाहाललाई कुटपिट गरेको अभियोगमा प्रहरीले पक्राउ गरी यातनासमेत दिए। पीडितहरूलाई तारस्वमा छाडिएको छ।

टारकेराबारी गाविस-६ का २३ वर्षीय यादवबहादुर बिष्ट र ५२ वर्षीय धर्मबहादुर बिष्टलाई ०५५ असार २९ गते प्रहरीले पक्राउ गरे। पीडित धर्मबहादुरलाई साउन ७ गते छोडियो भने यादवबहादुरलाई साउन १४ गते जमाना छोडियो।

तूलाछाप गाविस-७ का २४ वर्षीय कृष्णप्रसाद भट्टराईलाई ०५५ भदौ ३० गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। उनलाई यातना पनि दिएको पीडितले बताएका छन्। उनलाई असोज ९ गते सामान्य कागज गराई छाडिएको छ।

तूलाछाप गाविस-५ का २८ वर्षीय इन्द्रबहादुर कटुवाललाई ०५५ असोज २ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। उनलाई असोज ९ गते छोडियो।

तूलाछाप गाविस-७ का २२ वर्षीय पुष्पराज भट्टराई र २४ वर्षीय गुरुप्रसाद भट्टराईलाई ०५५ असोज ३ गते माओवादी क्रियाकलापमा लागेको आशंकाका प्रहरीले पक्राउ गरी असोज ९ गते सामान्य कागजमा सही छाप गर्न लगाई छोडिदिए।

गाम्नाडटार गाविस-३ का १८ वर्षीय मनोजकुमार भट्टराईलाई ०५५ असार १२ गते गिरफ्तार गरी यातनासमेत दिएर साउन १४ गते कागज गराएर छोडिदिए।

टारकेराबारी गाविस-८

प्रहरीद्वारा यातना पीडितहरू

का ६५ वर्षीय केशरबहादुर पौडेल, सोही गाविस-६ का ३३ वर्षीय मित्रचन्द्र पौडेल र सोही गाविस-९ का ४८ वर्षीय ध्वजबहादुर बिष्टलाई ०५५ असार १८ गते प्रहरीले पक्राउ गरी साउन १४ गते जिविस सदस्य नेत्रप्रसाद भट्टराईको जिम्मामा छोडिदिए।

टारकेराबारी गाविस-७ का ४४ वर्षीय ज्ञानप्रसाद पौडेल, पोकली गाविस-१ का २५ वर्षीय कल्याणराज गौतम र सोही गाविस-२ का ६७ वर्षीय शेषराज गौतमलाई ०५५ असार २५ गते प्रहरीले पक्राउ गरी जिप्रकामा अमानवीय यातना दिएर साउन १४ गते जिविस सदस्य नेत्रप्रसाद भट्टराईको जिम्मामा छोडियो।

फेदीगुठ गाविस-८ का ६० वर्षीय गंगाबहादुर तामाङ, ५० वर्षीय सिंहबहादुर तामाङ र ५५ वर्षीय वीरकाजी तामाङलाई प्रहरी चौकी पलापुले पक्राउ गरी जनही ३०० रूपैयाँका दरले सजाय गरी छोडिदिए। गाउँको सामान्य कुरामा फगडा भएकोमा ५ हजार रूपैयाँसमेत जरिवाना गराई छोडिएको हो।

टारकेराबारी गाविसका १८ वर्षीय मनोजकुमार भट्टराईलाई ०५५ कार्तिक २६ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी कागज गराई ७/७ दिनको तारेस्वमा छोडिदिए।

रामेछाप जिल्ला सैपू गाविस घर भई जल्पा प्र.मा.वि. टारकेरावारीमा अध्ययन गर्ने २१ वर्षीय यज्ञ पौडेललाई ०५५ कार्तिक २५ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गरी सोही दिन कागज गराई छोडिदिए।

रंगनी गाविस-४ बाट मोरङ जिल्ला वयरवन गाविस-९ का ३२ वर्षीय दुर्गा भट्टराईलाई ०५५ असोज २४ गते माओवादी भनी प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। वंशावली तयार गर्ने सम्बन्धमा त्यहाँ बसी कुरा गर्दै गर्दा प्रहरीले पक्राउ गरेको दुर्गा बताउँछन्।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

कुइभिर गाविस-९ डल्लेडाँडाका ८४ वर्षीय चक्रप्रसाद पराजुलीलाई ०५५ कार्तिक ९ गते ३ जना अपरिचित व्यक्तिले खुकुरी हानी घाइते बनाए। बास दिई खानपीन गरेपछि सुतेको समयमा खुकुरी प्रहार गरी घाइते बनाएका थिए। पीडक पक्राउ पर्न सकेका छैनन्।

टोक्सेल हर्कपुर गाविस-८ का ३० वर्षीय मेघनाथ वास्तेला र ४५ वर्षीय तुलसीराम धमलालाई ०५४ पुस २८ गते सोही ठाउँका २९ वर्षीय शान्तिराम तिमिल्सिनाले राजनीतिक मतभेदका कारण ज्यान मार्ने धम्की दिए।

पोकली गाविस-२ का ४५ वर्षीय दिलबहादुर दुङ्गेललाई

घटनाको प्रकार	गैराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	३	१	२	३				
गोलीद्वारा हत्या	१	१		१				
गिरफ्तारी र यातना					१६	३२		३९
कुटपिट	२	३		३	१	१		१
धम्की	२	२		२	२	२	२	४
निष्पक्ष र न्यायिक अधिकार					१	१		१
बलात्कार	१		१	१				
बलात्कार प्रयास	१		१	१				
गर्भपतन	१							
महिला भएकै कारणले दिइने यातना	४		४	४				
बाल अधिकार	१							
आत्महत्या	१०	४	६	१०				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	५	५		५				
जम्मा	३१	१६	१४	३०	३०	४३	२	४५

०५४ फागुन ९ गते प्रनानि टेकबहादुर श्रेष्ठले छोरी माओवादी भएको कारण ज्यान मार्ने धम्की दिए।

पोकली गाविस-१ की ३५ वर्षीया लक्ष्मी गौतम र अर्को एक नाम बताउन नचाहने महिलालाई ०५५ फागुन ८ गते माओवादी गतिविधिलाई प्रश्रय दिएको भनी प्रनानि टेकबहादुर श्रेष्ठले घरमै गई ज्यान मार्ने धम्की दिए।

टारकेराबारी गाविस-८ का १९ वर्षीय मोहनबहादुर श्रेष्ठलाई ०५५ साउन २२ गते लिस्वुखोलाको भलबाट फिकेको दाउरा नलैजानुस् भनी सम्भाउँदा प्रहरीहरूले कुटपिट गरे।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यहाँको जिल्ला अदालतमा यस वर्ष १४९ देवानी, ८ सरकारवादी फौजदारी र १९९ दुनियाँवादी फौजदारी मुद्दा परेकोमा ३४ देवानी, १ सरकारवादी फौजदारी र ४२ दुनियाँवादी फौजदारी मुद्दा फैसला भएका छन्। त्यस्तै जिम्मेवारी सेरेर आएका पुराना मुद्दाहरूमा ११६ देवानी, ६ सरकारवादी फौजदारी र ११२ दुनियाँवादी फौजदारी रहेकोमा क्रमशः ३४, १ र १३५ वटा फैसला भए। यस वर्ष जम्मा ५९० वटा मुद्दा रहेकामा २१२ वटा मुद्दा फैसला भएको देखिन आउँछ।

त्यस्तै जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा परेका एक सय वटा निवेदनमाथि सुनुवाई भइसकेको तथा १२ वटा फौजदारी मुद्दामध्ये १० सार्वजनिक अपराध र २ हातहतियारसम्बन्धी मुद्दा परेकोमा १ सार्वजनिक अपराधको फैसला भएको देखिन्छ।

रंगनी गाविस अध्यक्ष ५० वर्षीय चम्पक सुनुवारलाई ०५५ फागुन २५ गते स्वस्तिक छाप उल्टो भएको भनी ओ.जि.अ.का माननीय न्यायाधीश केदारप्रसाद प्याकुरेलले अध्यक्ष पदबाट वर्खास्त गरिदिए। यससम्बन्धी पुनरावेदन अदालतमा कारबाही भइरहेको छ।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

सेर्ना गाविस-६ की ४५ वर्षीया एक महिलालाई ०५४ पुस २४ गते आफ्नै देवर पर्ने ३५ वर्षीय रमेश पोखरेलले राति ११ बजे बलात्कार गरे। पीडक गाउँमा नभएकाले पक्राउ परेको छैन।

ओखलढुंगा गाविस-३ मा बस्ने पोखरे गाविसकी १९ वर्षीया एक महिलालाई ०५५ जेठ १४ गते ओखलढुंगा गाविस-३ का २४ वर्षीय प्रेमबहादुर विश्वकर्मा, २१ वर्षीय कैले विश्वकर्मा र १९ वर्षीय रिवले विश्वकर्माले बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। पीडकहरूलाई प्रहरीले १७/१८ दिनसम्म दिनभर काम लगाउने र राति छाँड्ने गर्‍यो। पीडितले जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा सार्वजनिक अपराधको मुद्दा दायर गर्न खोज्दा नमानेपछि गाली बेइज्जती मुद्दा अदालतमा चलिरहेको छ।

सिंहदेवी गाविस-६ की १४ वर्षीया एक बालिकालाई ०५५ असोज ३ गते सोही ठाउँका १९ वर्षीय देवानन्द वाग्लेले घाँस काट्न गएका बेला बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। गाविसले पीडकलाई १ हजार रूपैयाँ जरिवाना गराएपछि घटना सामसुम भयो।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय /

अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

दूलाछाप गाविस-५ की २१ वर्षीया सुश्री विमला सुवेदीलाई ०५४ माघ २२ गते सोही ठाउँका २५ वर्षीय रमेशकुमार भट्टराईले जबर्जस्ती सिन्दूर हालिदिइ अपमान गरे। पीडकलाई सार्वजनिक अपराध गरेको अभियोगमा १ हजार रूपैयाँ जरिवाना गरियो।

विगुटार गाविस-१ की २३ वर्षीया दछोकी शेर्पालाई ०५५

असोज १४ गते सोही ठाउँका २७ वर्षीय पेमखुरी शेर्पाले जबर्जस्ती विवाह गरी २ दिनसम्म घरमा लगी थुनेर राखे। विवाह बद्र हुनुका साथै गाली बेइज्जती मुद्दा चलिरहेको छ।

वर्नालु गाविस-६ की ३५ वर्षीया दापुटी शेर्पालाई ०५५ पुस १२ गते त्यहाँको समुदायले बोक्सीको आरोप लगाई समाज बहिष्कार गर्ने प्रयास गरे पनि परिवर्तनका लागि कार्यरत महिला समूह (वाच) ले बहिष्कार गर्न नहुने भनेर सम्भाएपछि समझदारीमा आए।

बालअधिकार

टारकोराबारी गाविस-७ मा भर्खरै जन्मिएको एक बच्चाछालाई ०५४ माघ ३ गते आफ्नै आमा ३० वर्षीया विमला पाण्डेले हत्या गरिन्। अवैध यौन सम्पर्कबाट गर्भ रहन गएको र उक्त कुरा थाहा नहोस् भनी उक्त घटना गराइएको थियो। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

वर्तालु गाविसमा भर्खरै जन्मिएको एक बच्चाछालाई ०५४ फागुन २६ गते आफ्नै आमा १९ वर्षीय फुर्वादिनी शेर्पाले हत्या गरिन्। अवैध यौन सम्पर्कबाट उक्त गर्भ रहन गएको थियो। पीडक तारेस्वमा छुटेकी छिन्।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यो वर्ष यस जिल्लामा १० जनाले आत्महत्या गरे, जसमा ६ जना महिला र ४ जना पुरुष थिए। त्यस्तै दुर्घटनामा परेर ५ जना पुरुषको ज्यान गयो भने एक जनाको दूधकोशीमा आएको बाढीले बगाएर ज्यान गयो। व्यक्तिगत कुटपिटका कारण ३ जना पीडित भए।

१.१६ सोलुखुम्बु

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

गुढेल गाविस-९ की २६ वर्षीय भोटिमाया राईलाई ०५४ फागुन १९ गते आफ्नै भिनाजु ३६ वर्षीय बीचबहादुर राईले कुटपिट गरी हत्या गरे। पीडितको कुखुरा चोरेर पीडकले पोली स्वाएपछि उक्त घटना भएको थियो। पीडक पुर्पक्षका लागि थुनामा रहेका छन्।

सल्लेरी गाविस-६ की ५५ वर्षीय याङ्जी शेर्पालाई ०५४ चैत ९ गते सोही ठाउँकी ३३ वर्षीय जाङ्मु शेर्पाले

पीडक जाङ्मु शेर्पा

दाउराले हिराई हत्या गरिन्। जग्गा कमाउने विषयमा विवाद हुँदा उक्त घटना भएको थियो। पीडक थुनामा छन्।

पावै गाविस-९ का ४७ वर्षीय दिलबहादुर राईलाई ०५५ वैशाख १८ गते सोही ठाउँका भीमसेन राईले बन्दूक हानी हत्या गरे। उनीहरूबीच जग्गासम्बन्धी विवाद थियो। पीडक फरार छन्।

सोताङ गाविस-६ का ६० वर्षीय साङ्गे शेर्पालाई ०५५ असार २१ गते ६० वर्षीय पेमाछिरिङ शेर्पाले कुटपिट गरी भुण्ड्याई हत्या गरे। मादक पदार्थ स्वाएपछि सामान्य विवाद हुँदा उक्त घटना भएको थियो। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

गुढेल गाविस-३ का ८ वर्षीय गंगबहादुर राईलाई ०५५ असोज १७ गते आफ्नै आमा ३५ वर्षीय लक्ष्मणधारी राईले पैसा माग्यो भनी कुटपिट गर्दा मृत्यु भयो। पीडक थुनामा छिन्।

**महिला अधिकार
महिला किनबेच, बलात्कार**

बलात्कारी काजी शोर्पा

टापिटङ गाविस-६ स्थित एक घरमा काम गर्न बसेकी २३ वर्षीय बुमा मगरलाई ०५४ माघ १३ गते आफ्नै घर मालिक ३१ वर्षीय काजी शोर्पाले बलात्कार गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

सल्लेरी गाविस-५ को १० वर्षीय एक बालिकालाई ०५४ असार १३ गते नेले गाविस घर भई सोही ठाउँमा बस्ने यामबहादुर स्वइकाले मुख थुनी बलात्कार गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

मुक्ली गाविस-४ को १९ वर्षीय एक युवतीलाई ०५४ असार ४ गते सोही ठाउँका धनबहादुर श्रेष्ठ, धनबहादुर राई, सुवास राई र सूर्य राईले

जनसंख्या : ९७२००
साक्षरता प्रतिशत : ३८.५
महिला साक्षरता प्रतिशत : २१.३
क्षेत्रफल (वर्ग किमी) : ३३१२
गाविस/नपा संख्या : ३४/०
निर्वाचन क्षेत्र : १
विद्यालय/क्याम्पस संख्या : २४०/३
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : २/६०
टेलिफोन लाइन : २००
मोटर सडक (किमी) : ०
प्रहरी कार्यालय संख्या : १५
हुलाक संख्या : ३४

बलात्कार गरे। पीडकहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

गर्भ पतन

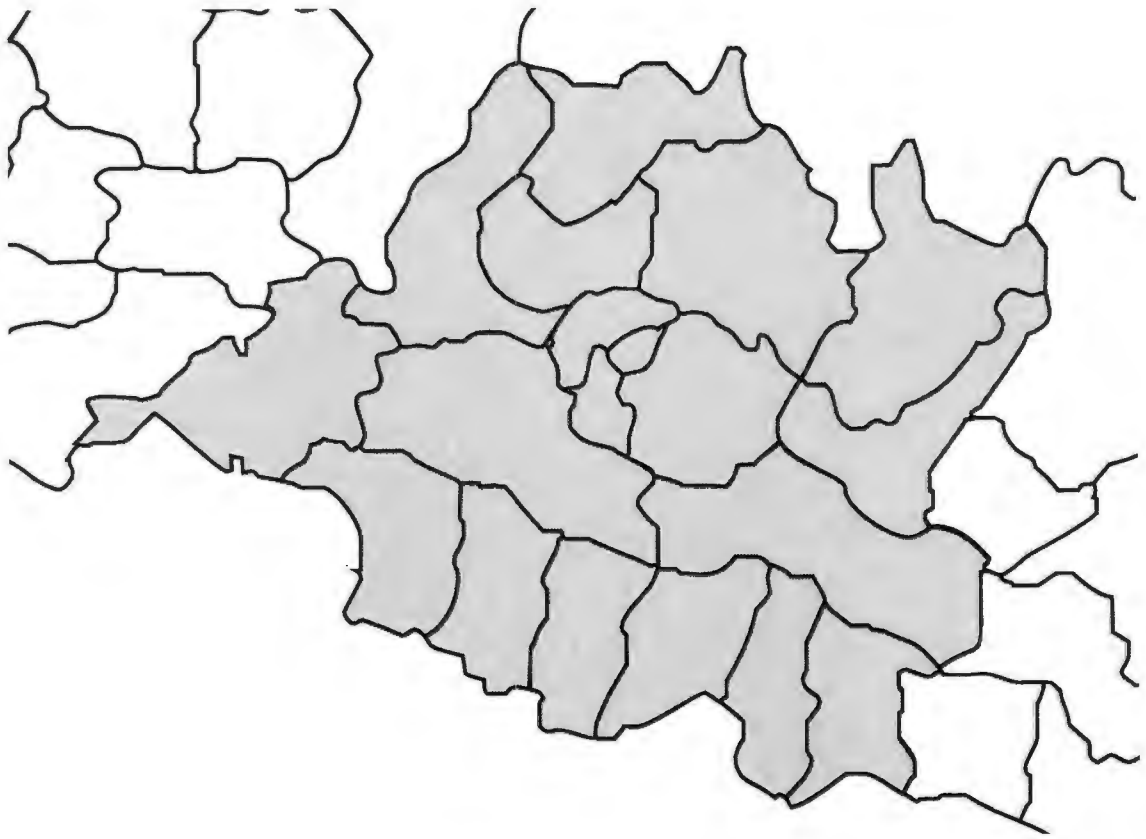
बुंग गाविस-१ को १७ वर्षीय टीकामाया राईले ०५४ फागुन ९ गते औषधी खाई गर्भ पतन गराइन्। भापा जिल्ला बर्मेली टोलका ३५ वर्षीय रमेश चाम्लिङसँग अवैध संसर्ग रही उक्त गर्भ रहन गएको थियो। रमेशले नै दिएको औषधीले गर्भ पतन भएको उनी बताउँछिन्। टीकामाया पक्राउ परेकी छिन्।

काकु गाविस-७ को १८ वर्षीय शारदा राईले ०५५ भदौ १ गते गर्भ पतन गराइन्। नेचा बतासे घर भएका जाङ्बु राईसँग उनको अवैध सम्बन्ध रहेका कारण उनले गर्भ पतन गराएकी हुन्। उनी थुनामा छिन्।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यो वर्ष यस जिल्लामा कुटपिटका ५ वटा घटना भए, जसमा ४ जना पुरुष र २ जना महिला पीडित भए। त्यस्तै ५ जना पुरुष र १ जना महिलाले आत्महत्या गरे। हाई अल्टिच्युडका कारण २ जनाको मृत्यु भयो। त्यस्तै दुर्घटनामा परेर २ जना पुरुष र २ जना महिलाको ज्यान गयो। यसबाहेक ०५५ कार्तिक ७ गते लुक्लाबाट उडेको हेलिकोप्टर दुर्घटना हुँदा क्याप्टेन सुरजशमशेर राणा, नेकपा एमालेका जिविस सदस्य आङतेण्डी शेर्पा र जे.वी. राईको घटनास्थलमै मृत्यु भयो।

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	४	३	१	४				
गोलीद्वारा हत्या	१	१		१				
कुटपिट	५	४	१	५				
धम्की	१	१		१				
बलात्कार	३		३	३				
बलात्कार प्रयास	१		१	१				
आत्महत्या	६	५	१	६				
चोरी/डकैती	१	३		३				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१०	८	४	१२				
जम्मा	३१	२४	११	३५				

मध्यमाञ्चल

२.१ धनुषा	२.११ मकवानपुर
२.२ महोत्तरी	२.१२ ललितपुर
२.३ सर्लाही	२.१३ काभ्रे
२.४ सिन्धुली	२.१४ भक्तपुर
२.५ रामेछाप	२.१५ काठमाडौं
२.६ दोलखा	२.१६ धादिङ
२.७ रौतहट	२.१७ सिन्धुपाल्चोक
२.८ बारा	२.१८ नुवाकोट
२.९ पर्सा	२.१९ रसुवा
२.१० चितवन	

२.१ धनुषा

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

पर्खे महुवा गाविस-३ का ३२ वर्षीय नुजा दास, २८ वर्षीय अजित कवारी र सोही गाविस-८ का ३५ वर्षीय रामआशेष मुखियालाई ०५४ माघ २६ गते सोही गाविस-५ का ३० वर्षीय उत्तमलाल पासवान, ३३ वर्षीय विसुनदेव साहलगायतका व्यक्तिहरूले सांघातिक आक्रमण गरी हत्या गरे। पीडकहरू सबै फरार रहेका छन्।

धवौली गाविस-७ का ४० वर्षीय बदी मण्डललाई ०५४ फागुन १५ गते घरको साँध सिमानाको विषयलाई लिएर विवाद हुँदा सोही गाविस-४ का २८ वर्षीय रामपुत मण्डलले कुटपिट गरेकोमा उपचार गर्दागर्दै मृत्यु भयो।

बरमभिया गाविस-४ का २२ वर्षीय रामशरण यादवलाई ०५४ चैत २० गते सन्तोखर गाविस-८ को मठिहनचोकमा ४/५ जना नकावधारीहरूले गोली हानी हत्या गरे। पीडकहरूले हत्या गरिसकेपछि माओवाद जिन्दावाद भन्दै नारासमेत लगाएकाले माओवादीले हत्या गरेको आशंका गरिएको छ। सोही घटनामा बरमभिया गाविसका उपाध्यक्ष जितनारायण यादवलाई पनि गोली प्रहार गरी सस्तु घाइते पारियो। हत्या र गोली प्रहारमा संलग्न भएको आशंकामा बरमभिया गाविस-६ का विसुनदेव यादव र वालावारवर गाविस-८ का राजकिशोर यादवलाई प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

वसैया गाविस-२ का ६० वर्षीय जदु राउतलाई ०५४ चैत ३० गते बगैँचामा रहेको पात टिप्न लाग्दा विवाद भई देवपुरा रूपैठा गाविस-७ को सैमुन स्वातुनले कुचोले हिकार्उँदा चोट लागी मृत्यु भयो।

मुखियापट्टि गाविस-७ की १८ वर्षीय रोक्सना स्वातुनलाई ०५४ वैशाख ५ गते पति अरबतिर गएको अवस्थामा दाइजो नल्याएको कारण उनकै ससुरा ४५ वर्षीय इदरिस अन्सारीले हत्या गरे।

सखुवा महेन्द्रनगर गाविस-३ की २१ वर्षीय पुनमदेवी यादवलाई ०५४ वैशाख २३ गते दाइजो नल्याएको निहुँमा उनकै पति २४ वर्षीय रामनाथ यादवले घाँटीमा पासो लगाई हत्या गरे। पीडक र उनका बाबुलाई प्रहरीले पक्राउ गरी अदालतमा पेश गरेको छ।

जनकपुर नपा-१४ का ६५ वर्षीय मिश्रीदास तत्मालाई ०५४ असार ४ गते राति घरमा सुतिरहेको अवस्थामा अज्ञात व्यक्तिहरूले हत्या गरे।

जनसंख्या : ५४३६७२

साक्षरता प्रतिशत : ३१.१

महिला साक्षरता प्रतिशत : १६.१

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : ११८०

गाविस/नपा संख्या : १०१/१

निर्वाचन क्षेत्र : ५

विद्यालय/अ्याम्स संख्या : ३०७/८

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : ४/१०२

टेलिफोन लाइन : ३०४४

मोटर सडक (कि.मी.) : १७०

प्रहरी कार्यालय संख्या : ३७

हुलाक संख्या : ६३

ढल्केवर गाविस-६ का २१ वर्षीय जीतबहादुर महतोलाई ०५५ भदौ ६ गते लक्ष्मिनिया गाविस-५ का २५ वर्षीय रामबाबुप्रसाद सिंह, ४० वर्षीय गिरेन्द्रप्रसाद सिंह, ३० वर्षीय महावीरप्रसाद सिंह, २० वर्षीय विपिनकुमार महतो र २५ वर्षीय रामबाबु महतोले मेला हेर्न जाउँ भनी उसु खेतमा लगी हत्या गरे। उनीहरूबीच लेनदेनको पुरानो रीसइवी थियो। पीडकहरू फरार रहेका छन्।

उमाप्रेमपुर गाविस-५ का ३५ वर्षीय रामवृक्ष महतोलाई ०५५ असोज ९ गते हत्या गरी फालिएको अवस्थामा लाश फेला पयो। पीडकहरू पत्ता लाग्न सकेका छैनन्।

ललिया प्रहरी चौकीमा कार्यरत रौतहट लक्ष्मिनिया गाविस-१ का २६ वर्षीय प्रहरी जवान प्रेमकुमार चौधरीलाई ०५५ असोज १६ गते राति माओवादीहरूले गोली हानी हत्या गरे। सोही घटनामा प्रहरी हवलदार मानबहादुर बस्नेत र प्रहरी जवान उमेश

केसी घाइते भए। पीडकहरूले सो चौकीबाट २ वटा राइफल र ५० राउण्ड गोली तथा केही पोशाकसमेत लुटेर लगे।

बेगाशिवपुर गाविस-६ का २२ वर्षीय नवल साहलाई ०५५ कार्तिक १४ गते तारापट्टी बजारमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। प्रहरीको जागिरको विषयमा विवाद हुँदा हत्या गरिएको कुरा पीडित पक्षले बताए भने पीडितले प्रहरीलाई कटुवा देखाएका कारण आत्मरक्षाका लागि प्रहरीले गोली चलाउँदा मृत्यु भएको पीडकले जनायो।

वरेश्वर गाविस-५ का १३ वर्षीय सुरेन्द्र मुखिया र ७ वर्षीय अरूण रविदासलाई ०५५ मंसिर १० गते राति घरमा सुतिरहेको अवस्थामा १८ वर्षीय चन्दे रविस्वासले बन्चशेले प्रहार गरी हत्या गरे। पीडक फरार रहेको छ।

बलावारवर गाविस-९ का ४५ वर्षीय राजकुमार ठाकुरलाई ०५५ मंसिर १९ गते ऋण लिने विषयमा विवाद हुँदा सोही गाविसका ३० वर्षीय जयप्रकाश सुनरैत यादवलागायत ४/५ जना व्यक्तिहरूले कुटपिट गरेकोमा उपचार गर्दागर्दै सबैला हेल्थपोष्टमा मृत्यु भयो। पीडक फरार छन्।

जेल र बन्दीहरू

यस जिल्लामा जेल छैन। अभियुक्तहरूलाई हिरासतमा लिएर जिक्रकामा राखिन्छ। जेल पठाउनुपर्‍यो भने महोत्तरीस्थित जलेश्वर जेलमा पठाइन्छ।

घटनाको प्रकार	गैहराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	१८	१६	५	२१				
गोलीद्वारा हत्या					१	१		१
गिरफ्तारी र यातना					९	२०	४	२४
कुटपिट	४	१४	१	१५				
धार्मिक स्वतन्त्रता	१	१		१				
बलात्कार	३		३	३				
आत्महत्या	३१	१८	१६	३४				
चोरी/डकैती	२	२		२				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	२६	२४	६	३१				
अन्य	६	४	४	८				
जम्मा	९२	६९	३६	११५	१०	२१	४	२५

गिरफ्तारी र यातना

बरमभिया गाविस-६ का ४२ वर्षीय विसुनदेव यादव, रघुनाथपुर गाविस-२ का ३० वर्षीय महेशिया यादव र धनुषाधाम-८ का ४५ वर्षीय मिथिला यादवलाई ०५४ फागुन १८ गते सिडिओ कार्यालयमा वम पड्काएको र जानकी निवासमा रहेको साना किसान विकास बैंक लुटेको आरोपमा अदालतमा साक्षी बकाउन आएको बेला प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूमध्ये एक जनालाई अदालतभित्रैबाट पक्राउ गरिएको थियो।

सत्तोखर गाविस-२ का ४० वर्षीय ठक्कुप्रसाद ठाकुरलाई ०५५ जेठ २६ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा रा.प्रा.वि. मा अध्यापन गराइरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई रातभरि गाडीमा राखेर घुमाउने, २४ सै घण्टा हतकडी लगाएर खाना खानसमेत नदिएर राख्ने जस्ता यातना दिइएकोमा असार ३० गते धरौटी राखी छोडियो।

बरमभिया गाविस-८ का ४० वर्षीय धनिकलाल यादवलाई ०५५ असार १ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई असार ८ गते छोडियो।

रघुनाथपुर गाविस-९ का २७ वर्षीय बद्री मुखिया, २५ वर्षीय मुनेश्वर मुखिया, २५ वर्षीय इन्द्रे देवी र ५५ वर्षीय

अज्ञात व्यक्तिद्वारा हत्या गरिएका रामशरण यादव

दिनपछि छोडियो।

बरमभिया गाविस-९ का ३५ वर्षीय श्रीलाल महासेठ र रघुनाथपुर गाविस-७ का ३३ वर्षीय दुस्खिया मुखियालाई ०५५ असार १२ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा जनकपुर नपा-२ कदमचोकबाट प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई ४० दिन जति थुनामा राखी छोडियो।

धनुषा जिल्ला बरमभिया गाविस-६ का १९ वर्षीय शेखरकुमार यादव र उनकी आमा ४५ वर्षीय रामकुमारी यादवलाई ०५५ असार १२ गते राति २ बजेतिर सिराहा जिल्ला विष्णुपुर गाविस-७ स्थित सनराइज बोर्डिङ स्कूलबाट प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई विभिन्न किसिमको यातना दिनुका साथै ज्यान मार्ने धम्की पनि दिइयो। उनीहरूलाई ब्राउन सुगर ओसारपसार गरेको र अवैध हतियार राखेको आरोप लगाई मुद्दा लगाइएकोमा ४० दिन थुनामा राखी अदालतको आदेशबाट तारेखमा छोडियो। सोही घटनामा सो स्कूलका प्रिन्सिपल रामकुमार यादव र मजदूर सन्तबहादुर गुरुङलाई पनि पक्राउ गरिएकोमा २४ दिन थुनामा राखी जिल्लाका धनुषाबाट छोडियो।

बरमभिया गाविस-७ को ४५ वर्षीय रामपरीदेवी यादवलाई ०५५ साउन २६ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा दोलबजा भन्ने गाउँबाट प्रहरीले पक्राउ गरे। पीडितलाई ४ दिनपछि छोडियो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

उमाप्रेमपुर गाविस-५ का २८ वर्षीय रूकना महारा र ३० वर्षीय सिंगेश्वर महारालाई ०५५ भदौ १४ गते प्रहरीको चामल पुर्‍याई फर्किरहेको अवस्थामा सोही गाविस-६ का २८ वर्षीय अशोक मणिकलगायतका ८/१० जना व्यक्तिहरूले कुटपिट गरी सस्त घाइते बनाए।

मौलिक अधिकार

धार्मिक स्वतन्त्रता

महेन्द्रनगर गाविसका रामचलित्र साह र सिराहा जिल्ला धनगढी गाविस-८ का जोनायोजन लामाले ०५४ माघ ४ गते हिन्दू धर्ममा असर पर्ने गरी इशाई धर्म प्रचार गर्दै हिँडे। उनीहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गरी अदालतमा पेश गरेको छ।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस वर्ष यो जिल्लामा सुन २१, ज्यान मार्ने उद्योग १२, जबर्जस्ती करणी ३, विष खाएर आत्महत्या १४, कुटपिटबाट घाइते भुण्डिएर आत्महत्या १६, डाँका ४, चोरी १२, सवारी गल्ली २९, लागू औषध ६, आगलागी २, हातहतियार स्वरस्वजाना १२, केही सार्वजनिक अपराध २६, भवितव्य ज्यान ३७, प्रकार नखुलेको ज्यान ५, राज्यविरुद्धको अपराध १ मुद्दाहरू दर्ता भए। त्यसैगरी धर्म परिवर्तन १, आगो लगाएर आत्महत्या ४, औजारबाट आत्महत्या १, खोटा चलन १, नागरिकता ४, चौपाया मृत्यु २, ठगी १, कुटपिट अंगभंग २, चोरी तथा ठगी १, राहदानी १, कारण नखुलेको ६, प्रहरीको गोलीबाट मृत्यु १ र डाँका ज्यान १ मुद्दा जिप्रकामा दर्ता भए।

कुटपिटबाट घाइते
रूकना महरा

सरूवा, घटुवा र पक्षपात आदि

जनकपुर चुरोट कारखाना लिमिटेडमा महाप्रबन्धक तथा उच्च पदाधिकारीहरूको गलत क्रियाकलापको विरोध गर्ने तथा राजनीतिक आस्थाको आधारमा सरूवा, घटुवा तथा जागिर खोस्ने काम गरिन्छ। यसै क्रममा प्रकाश थापाको जागिर खोसुवा गरियो भने रमेश भट्टराईलाई ०५५ असार २ गते सरूवा गरियो।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

अघिल्लो सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले दिएको तथ्यांक त्यति भरपर्दो नभएको कुरा वर्तमान आयोगले जनाएको छ। यस जिल्लामा ५८५ जना सुकुम्बासीहरूलाई जग्गाधनी प्रमाणपूजा प्रदान गरिएको छ। जसमध्ये बेगाडावर गाविसमा १०६, सिनुरजोडा गाविसमा ४८, नक्टाभिज गाविसमा ३२, सखुवा गाविसमा ३५, भरतपुर गाविसमा पहिले र अहिले गरी ११९, यज्ञभूमि गाविसमा २८ र गोदार गाविसमा २८५ जना सुकुम्बासीहरूलाई लालपूजा वितरण गरियो।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

सिङ्गयाही मरान गाविस-२ की ७ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ साउन ४ गते १९ वर्षीय देवनाथ महतोले स्वेतमा घाँस काट्न गएको अवस्थामा बलात्कार गरे। पीडकलाई पक्राउ

गरिएको छ।

बरमभिया गाविस ५ की १८ वर्षीय एक युवतीलाई ०५५ असोज १ गते सोही गाविस-९ का २२ वर्षीय विनोद मुखिया र धनपैत यादवले बलात्कार गरे। पीडकहरूलाई गाविसले जरिवाना तिराएर छाडेको छ।

दिगम्बरपुर गाविस-३ की ११ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ असोज १३ गते बास्ना चराउन गएको अवस्थामा २५ वर्षीय सुकेश्वर महाराले बलात्कार गरे। पीडकलाई पक्राउ गरिएको छ।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

यस वर्ष २ जना बालक र १ जना बालिकाको हत्या भयो भने डुबेर ४ जना बालिका र १ जना बालकको मृत्यु भयो। दुर्घटनामा परी ३ जना बालक र १ बालिकाको मृत्यु भयो। आमाले साथै लिएर आत्महत्या गरेकोमा २ जना बालिका र १ बालकको मृत्यु भयो।

आर्थिक अधिकार (पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनियन, श्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

देशमा प्रजातन्त्र प्राप्तिको यतिका वर्ष बितिसक्दा पनि जनकपुर चुरोट कारखाना लिमिटेडको आन्तरिक नियमावली भने पंचायतकालीन नै भएको हुँदा मजदूरहरू ग्रेड कट्टा गयल स्वरोज हुने क्रियाकलापको शिकार भएका छन्। यहाँ एउटा यातना गृह पनि खोलिएको छ, जसमा व्यवस्थापनविरुद्ध बोल्नेलाई त्यस शाखामा सरूवा गरी आर्थिक र मानसिक यातना दिने गरेको कुरा ट्रेड युनियनका सचिवले बताएका छन्।

महेन्द्रनगर पेपर मिल्समा मजदूरहरूले राखेको माग पूरा गर्नुपर्नेमा उल्टै मजदूरलाई एक आपसमा लडाउने र मागको निम्ति लड्ने मजदूरको जागिर खोस्ने काम हुने गरेको छ। यसै सिलसिलामा सो मिलका रामराज सिंह र जामुन ठाकुरको जागिर खोसियो। यस मिलमा २ सय ८४ जना मजदूर कार्यरत छन्।

ढल्केवर मेनियर उद्योग र जानकी मेनियर उद्योगमा वर्षौंदेखि कार्यरत मजदूरहरूलाई श्रम ऐन तथा ट्रेड युनियन ऐनले दिएको अधिकारबाट वञ्चित राखिएको छ। उनीहरूलाई स्थायी नगर्नुका साथै युनियन खोल्नसमेत दिइएको छैन।

नेपाल पोल्स इण्डस्ट्रिज सप्लीमा कार्यरत मजदूरहरूले श्रम ऐन तथा ट्रेड युनियनबमोजिम आफ्नो हक, अधिकार खोज्दा ०५५ कार्तिक २७ गते २६ जना जागिरबाटै निकालिए। उक्त कार्यलाई रोक्न श्रम कार्यालय तथा श्रम विभागले निर्णय गरी ऐनबमोजिम गर्नु/गराउनु भनी पत्र लेख्दा पनि कारखाना मालिकले केही स्थानीय राजनीतिक नेताहरूको सहयोग लिई उक्त आदेशको उल्लंघन गरे।

यस जिल्लामा चकलेट, अगरबत्ती र बिडी उद्योगहरू

लुकिछिपी प्रशस्त मात्रामा स्वर्तिएका छन्। जसमा ८० प्रतिशत सामान बाल मजदूरहरूबाट उत्पादित हुने गरेको छ। मजदूरहरूले काम गर्ने कारखानाको व्यवस्था नगरी उत्पादन हुने कच्चा पदार्थ तैल्लेर दिने गरिन्छ। यसरी कच्चा पदार्थ मजदूरहरूले आफ्नै घरमा लग्ने आफ्ना बालबच्चाबाट उत्पादन गरी उद्योगमा बुझाउँछन्, जसको ज्याला एकदमै न्यून रहेको छ।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

साप्ताहिक जनादेशका जनकपुर अञ्चल सम्वाददाता यतिराज न्यौपानेलाई ०५४ चैत २२ गते जलेश्वर जेलमा बन्दीहरूको अवस्था बुझ्न जाँदा जिल्ला प्रहरी कार्यालय महोत्तरीले बन्दीसँग भेट गर्न नदिनुका साथै उल्टै पक्राउ गरेर

४ दिनसम्म कष्टप्रद तवरले हिरासतमा राखेको घटनाप्रति अपर्पित जनाउँदै नेपाल पत्रकार महासंघ धनुषाले ०५४ चैत २६ गते एक प्रेस विज्ञप्ति मार्फत विरोध गर्‍यो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष व्यक्तिगत कुटपिटका ४ वटा घटनामा १५ जना पीडित भए। त्यस्तै डकैतीबाट ६ जना र ठगीबाट १ जना पीडित भए। दुर्घटना र पानीमा डुबेर ५४ जना पीडित भए, जसमा १६ जना घाइते भएका थिए। आगोले जलेर ४ जना, जंगली जनावरद्वारा १ जनाको मृत्यु भयो। १६ जना महिला र १८ जना पुरुषले आत्महत्या गरे।

२.२ महोत्तरी

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार
हत्या / गोली

गौशाला गाविस-६ का २६ वर्षीय नानेन्द्रराय यादवलाई ०५४ वैशाख १५ गते सोन्मा गाविस-८ का शत्रुघन राय यादव लगायतका व्यक्तिहरूले पुरानो रीसझौका कारण गोली हानी हत्या गरे। पीडकहरू फरार छन्।

पशुपतिनगर गाविस-७ का २० वर्षीय दिनेश मण्डललाई ०५४ जेठ ९ गते आफ्नै गाउँमा अज्ञात व्यक्तिहरूले हत्या गरी फ्याँकिएको अवस्थामा लाश भेटियो।

गौशाला गाविस-९ का २७ वर्षीय रामवल्लभ महतोलाई ०५४ जेठ १० गते सोही ठाउँका प्रभुनारायण महतो, नवल साह, मिथिला साह लगायतका व्यक्तिहरूले गोली हानी हत्या गरे। कंटी भगाएको निहुँमा उक्त घटना भएको थियो। पीडकहरूलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

सुदृष्टिपराडी गाविस-२ का ४२ वर्षीय उपेन्द्र मिश्रलाई ०५४ जेठ २७ गते लेनदेनको विवादका कारण धमौरा गाविस-२ का जयनारायण राउतले गोली हानी हत्या गरे। प्रहरीले पीडकको पत्नीलाई घटनामा संलग्न रहेको ठानी पक्राउ गरी थुनामा राखेको छ।

महोत्तरी गाविस-४ का गाविस उपाध्यक्ष ४७ वर्षीय निर्धन पासवानलाई ०५४ भदौ ८ गते सोही गाविस-३ का संजय रायले गोली हानी हत्या गरे। उक्त घटनामा सोही गाविस-४ का

जनसंख्या :	४४०१४६
साक्षरता प्रतिशत :	२६.४
महिला साक्षरता प्रतिशत :	१३.९
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) :	१००२
गाविस/नपा संख्या :	७६/१
निर्वाचन क्षेत्र :	४
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	२२६/२
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	१/५६
टेलिफोन लाइन :	३५४
मोटर सडक (कि.मी.) :	१८२
प्रहरी कार्यालय संख्या :	४६
हुलाक संख्या :	६४

सुमनीदेवी कापर र मिथलेश पासवान गोलीद्वारा सस्त घाइते भए। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरी थुनामा राखेको छ।

सर्लाही जिल्ला मलंगवा नपा-१० घर भई नेपाल बैंक लिमिटेड मटिहानीमा कार्यरत २२ वर्षीय सुरेश यादवलाई ०५४ असोज १४ गते मटिहानी गाविस-६ मा भीड नियन्त्रण गर्ने निहुँमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

मटिहानी गाविस-३ का ७५ वर्षीय अजबलाल महतोलाई ०५४ कार्तिक १५ गते सोही ठाउँका मदन भन्ने जयप्रकाश राउतले घाँटीमा छुरा प्रहार गरी हत्या गरे। पीडक राउतलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

कुल १ सय २५ जना बन्दी क्षमता भएको जलेश्वर जेलमा १ सय ४४ जना बन्दीहरू रहेका छन्। बन्दीहरूमध्ये कैद नतोकिएका ८६ जना पुरुष र ४ जना

महिला गरी ९० जना तथा तोकिएकाहरूमा ५४ जना रहेका छन्। राणाकालमा बनेको जेल भवन अति नै जीर्ण अवस्थामा रहेको छ। जेल भवनको सतह गहिरो भएको हुनाले वर्षायाममा बाहिरको पानीको भेलले करिब २ फिटसम्म डुबाउने हुँदा सम्पूर्ण बन्दीहरू छतमा उक्तेर रहनुपर्ने स्थिति पैदा हुने गर्दछ।

गिरफ्तारी र यातना

जनादेश साप्ताहिकका जनकपुरस्थित सम्वाददाता यतिराज न्यौपानेलाई ०५४ चैत २२ गते जेलमा बन्दीहरूको अवस्था

बुझन जाँदा प्रहरीले पक्राउ गरी चैत २५ गते छोडियो।

स्वयंमारा गाविस-९ का ३५ वर्षीय भीमनाथ गौतमलाई ०५५ जेठ २८ गते माओवादी भएको आशंकाका प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई २८ हजार रूपैयाँ धरौटीमा छोडिएको छ।

माईस्थान गाविस-५ का २९ वर्षीय तेजु अधिकारीलाई ०५५ असोज ३० गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई हातहतियार तथा स्वरस्वजाना र शान्तिसुरक्षा गरी दुईवटा मुद्दा लगाई थुनामा राखिएको छ।

धम्की, ज्यान मार्ने धम्की र कुटपिट

जिल्ला शिक्षा अधिकारी ३८ वर्षीय दिलराज उपाध्यायलाई ०५५ जेठ ६ गते जलेश्वर नपा-११ का विजयसिंह, नरेन्द्र पाठक र श्यामसुन्दर सिंहले कार्यालय हातभित्र कुटपिट गरे। पीडकहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा धरौटीमा छोडिएको छ।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

०५४ पुसदेखि ०५५ असारसम्म अदालतमा १४ सय ५६ देवानी मुद्दामध्ये ५ सय ७५ फर्स्यौट भई ८ सय ८१ बाँकी रहे भने सरकारवादी फौजदारीतर्फ १ सय १५ मध्ये ५३ फैसला भई ६२ बाँकी रहे। त्यस्तै फौजदारी दुनियाँवादीतर्फ ६ सय ४६ मध्ये २ सय ५६ फैसला भई ३ सय ९० बाँकी रहे।

०५५ साउनदेखि पुससम्म मुद्दाको लगत देवानीतर्फ १२ सय ३३ मध्ये ३ सय ७६ फर्स्यौट भई ८ सय ५७ बाँकी रहे भने सरकारवादी फौजदारीतर्फ ७४ मध्ये १७ वटा फर्स्यौट भई ५७ वटा बाँकी रहे। त्यस्तै फौजदारी दुनियाँवादीतर्फ ४ सय ९१ मुद्दामध्ये १ सय ५४ फर्स्यौट भई ३ सय ३७ बाँकी रहे।

यस वर्ष अधिल्लो वर्षबाट आएका मुद्दाहरूमा देवानीतर्फ ११ सय ४८, सरकारवादी फौजदारीतर्फ ७२, फौजदारी दुनियाँवादीतर्फ ४ सय ५९ गरी जम्मा १६ सय ७९ वटा रहे। यसका साथै दुई वर्षभन्दा पुराना ६७ वटा मुद्दाहरू फर्स्यौट हुन बाँकी रहेका छन्।

सहवा, घटुवा र पक्षपात आदि

फूलकाहा गाविस-३ का सोही गाविस अध्यक्ष भरत साहको दस्तखत भएको लेटरप्याडमा ०५५ असोज ४ गते गाविस सचिव लक्ष्मीकान्त भाले अध्यक्ष पदबाट राजिनामा दिएको व्यहोराको पत्र लेखी जिबिस समक्ष कारवाहीका लागि बुझाए।

घटनाको प्रकार	गैह्रराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	६	६		६				
गोलीद्वारा हत्या	१	२	१	३	१	१		१
गिरफ्तारी र यातना					३	२		३
कुटपिट	१७	२८	१	२९				
धम्की	३	४		४				
निष्पक्ष न्यायिक अधिकार	१	१		१				
पक्षपात	१	१		१				
बलात्कार	१		१	१				
गर्भपतन	१		१	१				
अमानवीय व्यवहार	४	४	१	६				
जातीय छुवाछूत	२	२		२				
आत्महत्या	१४	२	६	१४				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	२६	१४	१२	२७				
जम्मा	७८	८१	२३	१०४	४	४		४

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भन्ता आदि

यस जिल्लामा सुकुम्बासी समस्या रहेको छ। सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले सुकुम्बासी समस्या समाधानका लागि ठोस र प्रभावकारी काम गर्नुपर्ने आम सुकुम्बासीहरूको धारणा रहेको छ।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

मनरा गाविसको एक महिलालाई ०५४ माघ २० गते सोही गाविस-६ का ३० वर्षीय लक्ष्मीसिंह राजपुतले बलात्कार गरे।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय /

अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भ्रमा, बोक्सी र बेहव्यापार)

निगौल गाविस-१ की २४ वर्षीय पवित्रादेवी साहलाई ०५४ माघ २३ गते बोक्सीको आरोपमा सोही गाविसका धुवनारायण शाहले आफ्नो घरमा लगी बली चढाउने प्रयास गरे। बली चढाउन लागेको अवस्थामा प्रहरी पुगेपछि पीडितको सुरक्षा गरेका थिए। पीडकलाई पक्राउ गरी थुनामा राखिएको छ।

गर्भ पतन

सोहवा गाविस-३ की १७ वर्षीय एक महिलाले ०५५ असोज २४ गते गर्भ पतन गराइन्।

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू

दासत्व, कर्मैया, बाँधा र हलिया आदि

यस जिल्लामा अवशेषको रूपमा रहेको हलिया प्रथा हालसम्म रहेको छ। हलियाहरूको श्रमको समय निश्चित

हुँदैन। बिहान उठेदेखि बेलुका नसुतेसम्म १४ घण्टा काममा लगाइन्छ। ज्याला भने अत्यन्तै न्यून छ र त्यो पनि वर्षको अन्त्यमा मात्र दिइन्छ।

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूतसमेत

फूलकाहा गाविस-४ का ३५ वर्षीय किशोरीराय यादवलगायत लालुबाबुराय यादव, दुलारराय यादव, अमिरराय यादव, राजाराम यादव, खेरूराय यादवलाई ०५४ चैत २४ गते अछूत भनिने (चमार) जातिको दाना (विवाह भोज) खाएको आरोपमा सोही गाविसका ६५ वर्षीय वनवारी यादव, विकाउराय यादव, रामपुकार यादव, महेश्वर राय, भरतराय यादव, रामराय यादवलगायतका यादव समुदायले कपाल काट्न लगायो।

फूलकाहा गाविस-४ का २५ वर्षीय गणेशराय यादवलाई ०५४ चैत ३० गते अछूत भनिने जातिको पसलमा चिया खाएको आरोपमा सोही गाविसका वनवारी राय, विकाउ राय, रामपुकार राय, महेश्वर रायलगायतका यादव समुदायले ५ सय रूपैयाँ जरिवाना गरे।

धिरापुर गाविस-७ का ४६ वर्षीय नन्द मुखियालाई ०५५ वैशाख १९ गते बोक्सो भएको आरोपमा सोही ठाउँका रामदेव महतोले दिशा खुवाई कुटपिट गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरी थुनामा राखेको छ।

लक्ष्मिनिया गाविस-७ का ३२ वर्षीय बोहरू साह तेलीलाई

०५५ साउन ६ गते बोक्सो भएको आरोपमा सोही ठाउँका अशोक महतोले गाविसका प्रतिनिधिसमेतको मिलेमतोबाट एक लाखको कागज गराए।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

विसनपुर गाविसका अछूत भनिने (चमार) जातिका मानिसहरूलाई माथिल्लो जातिका भनिने समुदायले सार्वजनिक धारोमा पानी भर्न नदिएपछि सम्पूर्ण चमार जातिका मानिसहरूले विरोध जनाई ०५५ वैशाख ३० गते पानी खान पाउँ भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा विरोध जनाए।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष कुटपिटका १७ वटा घटना भए। जसमा २८ पुरुष र १ महिला पीडित भए।

दुर्घटना, आगलागी र विपत्तिका २६ वटा घटना भए। यी घटनामा १५ जना पुरुष र १२ जना महिला गरी कुल २७ जनाको मृत्यु भयो, जसमध्ये चालकको लापरवाहीका कारण बस दुर्घटनामा परी खडरमारा गाविस-५ का ९ वर्षीय एक बालकको ०५५ असोज १९ गते मृत्यु भयो।

यसका साथै यो वर्ष ९ जना पुरुष र ६ जना महिला गरी १५ जनाले आत्महत्या गरे।

२.३ सर्लाही

**सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार
हत्या / गोली**

सुन्दरपुर गाविस-३ का दशरथ महतोलाई ०५४ फागुन १४ गते राति केही डाँकाहरूले गोली हानी हत्या गरे। पीडितको करिब ६० हजार बराबरको धनमाल पनि लुटियो।

बरहथवा गाविस-४ का ३ वर्षीय कमलेश मण्डललाई ०५४ फागुन २४ गते सर्लाही पिपरिया गाविस-२ का १९ वर्षीय मोहम्मद अफताबले समलिंगी बलात्कार गरी हत्या गरे। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

बलरा गाविसका नेपाली कांग्रेस महासमिति सदस्य सूर्यकान्त मिश्रलाई ०५४ फागुन २४ गते सोही गाविसका देवेन्द्र सिंहले गोली हानी हत्या गरे। पीडक फरार छ।

जनसंख्या :	४९२७८९
साक्षरता प्रतिशत :	२६.३
महिला साक्षरता प्रतिशत :	१३.५
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) :	१२५९
गाविस/नपा संख्या :	९९/१
निर्वाचन क्षेत्र :	५
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	३८३/५
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	१/८४
टेलिफोन लाइन :	३३८
मोटर सडक (कि.मी.) :	११५
प्रहरी कार्यालय संख्या :	३५
हुलाक संख्या :	७४

नोकैल्वा गाविस-३ का रामप्रताप रायलाई ०५४ फागुन २९ गते चन्द्रनगरबाट घर फर्कदा केही अपरिचित व्यक्तिहरूले धारिलो हतियार प्रयोग गरी हत्या गरे। पीडित पक्षले प्रहरी चौकीमा जानकारी गराउँदासमेत कुनै चासो देखाइएन।

ईश्वरपुर गाविस सस्तुवानीका शंकर विश्वकर्मालाई ०५४ चैत १३ गते सामान्य निहुँमा भनाभन हुँदा उनकै बाबु हिरालाल विश्वकर्माको हातमा रहेको लाठी खोसी त्यसैले टाउकोमा हिकोउँदा मृत्यु भयो। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

गम्हरिया गाविस-९ का पल्टु दुसादलाई ०५५ वैशाख २१ गते मलंगवाबाट घरतिर फर्कदै गरेको अवस्थामा केही अपरिचित व्यक्तिहरूले पिछा गरी घरको आँगनमा आइपुग्दा गोली हानी हत्या गरे।

राजघाट गाविस-३ की ४८ वर्षीय होमकुमारी राउतलाई ०५५ असार १८ गते

छोडियो भने अन्यलाई थुनामै राखिएको छ।

राजघाट गाविस-३ की लक्ष्मी कोइरालालाई ०५५ कार्तिक १० गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भई हजरिया गाविस अध्यक्षको घरमा आक्रमण गरेको आरोपमा ०५५ कार्तिक ११ गते प्रहरीले पक्राउ गरी निर्मम यातना दियो। लक्ष्मीलाई आफ्नो पतिको किरिया गर्नसमेत नदिई पक्राउ गरिएको थियो।

हजारिया गाविस-६ की सुभद्रा कार्कीलाई ०५५ कार्तिक १० गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा ०५५ कार्तिक १२ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

भक्तिपुर गाविस-२ का साइबाबा भन्ने ताम्बासिङ पाख्रिन, यादव मैनाली, हजारिया गाविस-६ की सीतादेवी पाण्डेलाई ०५५ कार्तिक १० गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा ०५५ कार्तिक २८ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई थुनामै राखिएको छ।

धम्की, ज्यानमान धम्की र कुटपिट

मोहनपुर गाविस-८ का सनाउल्ला मन्सुर र इशादेव मन्सुरलाई ०५५ साउन २० गते सोही ठाउँका विकाउ मन्सुर, इशा मन्सुर र इब्राहिम मन्सुरलगायतका व्यक्तिहरूले स्थानीय विकास मन्त्रालयबाट आएको ५० हजार रूपैयाँलाई कुन काममा लगाउने भन्ने विषयमा विवाद हुँदा सख्त घाइते हुनेगरी कुटपिट गरे।

हजारिया गाविसका अध्यक्ष सुशील बिष्टको घरमा ०५५ कार्तिक १० गते माओवादी कार्यकर्ताहरूले धम्की दिई आक्रमण गरे।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

सुकुम्बासी समस्याबाट धेरै जनता पीडित छन्। सुकुम्बासीहरूको अवस्थामा कुनै राम्रो परिवर्तन आएको छैन। गास, बासको अभावमा कैयौं सुकुम्बासी बालबालिकाहरू जमिन्दार तथा मध्यम किसानको घरमा चरुवा भएका छन् भने बूढापाकाहरू धेरैको संख्यामा माग्दै हिँडेको देखिन्छ।

सलाही जेलको जीर्ण अवस्था

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

लालबन्दी गाविस-३ की माया पाख्रिन र बुद्धिमाया विश्वकर्मालाई ०५५ वैशाख ८ गते परवानीपुर गाविस-४ का लालबहादुर स्याङताङ र माया तामाङले भारतको दिल्लीमा लगी बिक्री गरे। पीडितहरूले आफूहरू बाँचिएको थाहा पाई भागेर

नेपाल आई इलाका प्रहरी कार्यालय लालबन्दीमा जानकारी गराए। पीडकहरू फरार छन्।

रामवन गाविस-२ की एक महिलालाई आफ्नो माइतबाट फर्किरहेको अवस्थामा ०५५ असार २० गते बलरा गाविस-७ मा एक अज्ञात व्यक्तिले बलात्कार गरे।

वरहथवा गाविस-७ की १८ वर्षीय एक महिलालाई ०५५ कार्तिक २६ गते घाँस काट्न स्वतन्त्रता गएको अवस्थामा २ जना अज्ञात व्यक्तिहरूले बलात्कार गरे।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

दुंग्रेखोला गाविस-४ का गोपालबहादुर दाहालले घरमा पत्नी र छोरा हुँदाहुँदै ०५४ चैत ८ गते सोही ठाउँकी ३ सन्तानकी आमा रञ्जना बुढाथोकीसँग दोस्रो विवाह गरे।

लालबन्दी बजारका ५८ वर्षीय देव अधिकारीले घरमा पत्नी तथा ३ छोराछोरी हुँदाहुँदै ०५५ वैशाख ३ गते सिन्धुली क्यामखोलाकी ३३ वर्षीय मीना काफ्लेसँग दोस्रो विवाह गरे।

वाराउघोरण गाविस-७ का ताहिर हुसैन मिकरानीले घरमा पत्नी र छोरी हुँदाहुँदै ०५५ वैशाख १२ गते सोही ठाउँकी १६ वर्षीय सैमुन स्वातुनसँग दोस्रो विवाह गरे।

मलंगवा नपा-२ का राजु थापाले आफ्नो घरमा ४ छोराछोरीसहितकी पत्नी हुँदाहुँदै ०५५ वैशाख १८ गते सुशीला खड्कासँग दोस्रो विवाह गरे।

राजघाट गाविस-३ का विनोद कार्कीले घरमा ३ छोराछोरी र पत्नी हुँदाहुँदै ०५५ असोज १३ गते कर्मैया गाविस-४ की सगुन श्रेष्ठसँग दोस्रो विवाह गरे।

पत्थरकोट गाविस-४ का सन्देश उप्रेतीले घरमा २ छोराछोरीसहितकी पत्नी हुँदाहुँदै ०५५ कार्तिक २ गते सोही गाविस-१ की निला दाहालसँग दोस्रो विवाह गरे।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय /

अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

सुन्दरपुर चोहर्वा गाविस-१ की पवित्री भन्ने पार्वतीदेवी रायलाई ०५५ भदौ २ गते सोही गाविसका उपाध्यक्ष रघुवंश राय तथा सुरेश राय, शशिकान्त राय, किसकान्त राय, लक्ष्मी राय र राजनारायण रायलगायतका व्यक्तिहरूले बोक्सी भएको आरोप लगाई दिशासमेत सुवाए। पीडकहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा धरौटीमा छोडिएको छ।

गर्भ पतन

सासापुर गाविस-३ का शम्भु कोइरालाले सोही ठाउँकी मनिला विश्वकर्मासँग अवैध यौन सम्पर्क राखी रहन गएको ३ महिनाको गर्भलाई विभिन्न औषधीहरू प्रयोग गरी ०५४ चैत २१ गते पतन गराउन बाध्य बनाए।

बासअधिकार (बासबासिका उपरको अत्याचार)

ब्रह्मपुरी गाविसस्थित रामविलास प्राविमा ०५४ चैत १५ गतेदेखि १ हप्तासम्म लगातार कोही शिक्षकहरू आएनन्। विना बिदा र विद्यार्थीहरूलाई कुनै सूचना नै नदिई त्यसरी विद्यालय बन्द गरिएपछि अभिभावकहरूले पटक पटक जिल्ला शिक्षा अधिकारीलाई जानकारी दिए पनि कुनै वास्ता गरिएन।

मलंगवा नपास्थित बाल मन्दिरका संचालक बाल संगठनका सभापतिले आफूलाई भ्रष्टाचारको आरोप लागेपछि बाल मन्दिरको सौचोसमेत जिम्मा नलागाई राजिनामा दिई फरार भए। ०५५ वैशाख २० गते सिडिओ आनन्द पोखरेलको उपस्थितिमा बाल मन्दिरको ताल्चा फोडियो। कार्यालयमित्र कुनै पनि स्वाताहरू थिएनन्। यसरी भ्रष्टाचार गर्दै स्वातापाता लुकाउँदै राजिनामा दिँदै हिँड्ने प्रक्रियाले त्यहाँका बालबालिकाहरूको भविष्यमाथि खेलवाड भएको छ।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

नेत्रगञ्ज गाविस-१ का १३ वर्षीय अमरपति पासवानलाई ०५५ जेठ १८ गते टुकले किचो घटनास्थलमै मृत्यु भएको विषयलाई लिएर स्थानीय बासिन्दाहरूले ५ घण्टा चक्काजाम गरे। प्रहरीहरूले पीडित पक्षसँग कुरा गरी चक्काजाम नगर्न आग्रह गरे तर भीड भन्नु उत्तेजित भयो र प्रहरीले त्यसलाई नियन्त्रण गर्न १० राउण्ड हवाई फायर गर्नुका साथै लाठीचार्जसमेत गरे। उक्त घटनामा बैदेही गाडीका ५ जना यात्रुहरू सस्त घाइते भए।

माओवादीको नाममा निर्दोष जनतालाई पक्राउ गरी अमानवीय ढंगले यातना दिने जस्ता कार्यको विरोध गर्दै

सर्लाही जेलका पुरुष बन्दीहरू

जनजागृति युवा समाजले एक कार्यक्रमको आयोजना गर्नुका साथै प्रेस वक्तव्य प्रकाशित गर्‍यो।

माओवादीको नाममा सर्वसाधारणलाई पक्राउ गरी प्रहरीद्वारा यातना दिइएको कार्यको विरोधमा ०५५ कार्तिक २२ र २३ गते नेकपा (एमाले) ले सिडिओ कार्यालयमम धर्ना कार्यक्रमको आयोजना गर्‍यो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

मलंगवा नपाको दक्षिण भारतीय सीमा नजिक ०५५ पुस ३ गते एक बालिकाको लास फेला पर्यो।

यस वर्ष यो जिल्लामा बाढीमा परी २ जनाको मृत्यु भयो। जंगली जनावरद्वारा १ जनाको मृत्यु भयो। यसैगरी आत्महत्याको कारण २ जना पीडित भए भने व्यक्तिगत रिसइवीबाट भएको कुटपिटमा ४८ जना पीडित भए।

२.४ सिन्धुली

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

टाडी गाविस-५ का ६५ वर्षीय रणबहादुर सुनुवारलाई ०५४ पुस २४ गते राति आफ्नै घरमा सुतिरहेको अवस्थामा केही अज्ञात व्यक्तिहरूले छुरी प्रहार गरी हत्या गरे। हत्यामा संलग्न भएको आरोपमा रामबहादुर सुनुवार, कुलवीर माभी र अम्बरबहादुर माभीलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

सर्लाही जिल्ला हरिपुर गाविस-७ का २५ वर्षीय पुष्कर भण्डारीलाई ०५५ जेठ ११ गते सिन्धुली जिल्ला भद्रकाली गाविस-४ को बाटोमा हिँड्दै गरेको अवस्थामा सोही ठाउँका २२ वर्षीय सुरेन्द्र बुढाथोकीले रक्सी सेवन गरी कुटपिट गरेर हत्या गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

जिनखु गाविस-३ का ४२ वर्षीय चन्द्रबहादुर कार्कीलाई माओवादी भएको आरोपमा ०५५ जेठ १७ गते घरबाट आरू

बेचन हिँडेको अवस्थामा हतपते गाविस-८ कुथौलीको जंगलको बाटोमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितको लास प्रहरीले बोरामा हाल्ने खोल्सा लगाएर सेउलाले पुरिदिएका थिए।

पुरानो भाँगाभोली गाविस-६ की २७ वर्षीय जयाकुमारी दाहाल र भीमेश्वर नपा-८ का २२ वर्षीय प्रदीप पुतामीलाई ०५५ जेठ २१ गते पुरानो भाँगाभोली गाविस-९ साप्रेखोलाको जंगलमा माओवादी र प्रहरीबीच दोहोरो भिडन्त हुँदा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

रत्नावती गाविस-१ नागस्थानमा ०५५ जेठ २६ गते ८ जना व्यक्तिहरूलाई माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितहरूको लास नदीमा फालिएको कुरा सार्वजनिक जानकारीमा आए पनि उनीहरूको बारेमा थप जानकारी हुन सकेन।

महादेवस्थान गाविस, ज्यामिरेका ६० वर्षीय सेनवीर स्याङ्तान, उनकै पत्नी सुकुमाया स्याङ्तान र छोरा १३ वर्षीय गंगाबहादुर स्याङ्तानलाई ०५५ असार १ गते प्रहरीले कुटपिट गरे। सोही कुटपिटको कारणले १३ दिनपछि गंगाबहादुरको मृत्यु भयो।

उदयपुर जिल्ला कटारी गाविस-८
सिंसाघारीका २६ वर्षीय राजेन्द्र राउतलाई
०५५ असार १६ गते माओवादी भएको
आरोपमा उदयपुर, कटारीबाट आएका दंगा
प्रहरीहरूले ससुराली घरबाट बोलाएर
सिन्धुलीको दुधौली गाविस-३
घयालफोरामा लगी गोली हानी हत्या गरे।

वस्तीपुर गाविस-४ का ७० वर्षीय
खड्गबहादुर लुंगेलीलाई ०५५ भदौ २६ गते
अंशवण्डासम्बन्धी विवादको कारण उनकै
छोरा २८ वर्षीय रणबेशर लुंगेलीले दाउराले
हिकारिएर हत्या गरे। पीडकलाई थुनामा
राखिएको छ।

हत्पते गाविस-५ का करिब ४५ वर्षीय
दिलबहादुर रानालाई ०५५ असोज १५ गते
माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ
गरी स्थानीय चन्दनपुरको जंगलमा लगी
गोली हानी हत्या गरे। पीडितको लास
जंगलमा नै फालिएको थियो।

रानीचुरी गाविस-५ निगुरेका ३२
वर्षीय मेघबहादुर विश्वकर्माका ०५५
असोज १७ गते माओवादी भएको आरोपमा आफ्नै घरमा
बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले बोलाएर जंगलमा लगी गोली हानी
हत्या गरे।

जरायोटा गाविस-९ लंगुरखोलाका २९ वर्षीय नरबहादुर
मगर, सोही ठाउँका तिलक भन्ने दिलबहादुर पाण्डे, कपिलाकोट
गाविसका करिब २२ वर्षीय अमिर भन्ने मोहन आचार्य र
कल्पवृक्ष गाविसका उमेश भन्ने शुक्रराज घिसडलाई ०५५
असोज २१ गते माओवादीको आरोपमा जरायोटा गाविस-९
लंगुरखोलामा जगतबहादुर सुनुवारको घरमा सुतिरहेको
अवस्थामा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितहरूको
अनुहारमा बन्दूकको कुन्जाले हिकारिएर चिन्न नसकिने बनाई
घरको आँगनमुनि एकमाथि अर्कोलाई राखी प्रहरीले पुरेका थिए।

अमले गाविस-३ का करिब ३२ वर्षीय निर्मल
देवकोटालाई ०५५ कार्तिक १० गते बेलुका माओवादी
कार्यकर्ताहरूले जुलुश प्रदर्शन गरेको कारण ०५५ कार्तिक ११
गते दिउँसो २ बजे प्रहरीले पक्राउ गरी सोही ठाउँको लाहुरे खेत
नजिकै जंगलमा लगी गोली हानी हत्या गरे। पीडितको लास
त्यही जंगलमा फालिएको थियो तर प्रहरीले भने दोहोरो
भिडन्तमा मारिएको बताएको छ।

तामाजोर गाविस-९ का ३५ वर्षीय दौलतसिंह वम्जनलाई
०५५ कार्तिक १२ गते बेलुका केही माओवादी कार्यकर्ताहरूले
कमलामाई नपा-६ धुराबजारमा हिँडिरहेको अवस्थामा गोली
हानी सस्त्र घाइते बनाए। पीडितलाई उपचारको लागि काठमाडौं
लगियो।

पुरानो भौँगाभोली गाविस-६ नांगेडाँडाका २६ वर्षीय

जनसंख्या : २४६९६१

साक्षरता प्रतिशत : ३५

महिला साक्षरता प्रतिशत : १८

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : २४९१

गाविस/नपा संख्या : ५३/१

निर्वाचन क्षेत्र : ३

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ३६४ / १

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/५४

टेलिफोन लाइन : १५५

मोटर सडक (कि.मी.) : ४५

प्रहरी कार्यालय संख्या : २०

हुलाक संख्या : ५५

पवनराज दाहाल, सोही गाविस-६
खहरेगाउँका २४ वर्षीय दीपकराज दाहाल,
सोही गाविस-२ भोटेखोलाका ३७ वर्षीय
चित्रबहादुर भन्ने शम्भु थापा, भौँगाभोली
रातमाटा गाविस-२ बोहोरेटारको १३ वर्षीय
निर्मला आछामी र अमले गाविस-६ का
नविन भन्ने पञ्चराम पाख्रिनलाई ०५५
कार्तिक १७ गते माओवादी भएको
आरोपमा दिउँसो पुरानो भौँगाभोली
गाविस-२ भोटेखोलामा शम्भु थापाको
घरमा बसेको अवस्थामा प्रहरीले गोली
हानी हत्या गरे। पीडितहरूको लासलाई
पोष्टमार्टम नै नगरी सोही ठाउँमा प्रहरीले
गाडे। यस घटनालाई प्रहरीले दोहोरो
भिडन्त बताएको छ।

कल्पवृक्ष गाविस-१ का ५८ वर्षीय
ललितबहादुर थापालाई ०५५ कार्तिक २४
गते बेलुका केही माओवादी
कार्यकर्ताहरूले घरमै गोली हानी हत्या
गरे।

महादेवस्थान गाविस-१ का सोही

गाविस अध्यक्ष तथा नेका जिल्ला कार्यसमितिका सदस्य
करिब ५५ वर्षीय लक्ष्मण मैनालीलाई ०५५ मंसिर ६ गते साँझ
केही अज्ञात व्यक्तिहरूले घरमा बसिरहेको अवस्थामा गोली
हानी सस्त्र घाइते बनाए।

जरायोटा गाविस-९ का गोविन्द कार्की र उनकै छोरा
कमलबहादुर कार्कीलाई ०५५ मंसिर २३ गते माओवादी
कार्यकर्ताहरूले गोली हानी हत्या गरे।

पुरानो भौँगाभोली गाविस-२ भोटेखोलाका केदार थापालाई
०५५ मंसिर २५ गते आफ्नै घरमा बसिरहेको अवस्थामा
माओवादी कार्यकर्ताहरूले गोली प्रहार गरी सस्त्र घाइते बनाए।
पीडितको काठमाडौँस्थित शिक्षण अस्पतालमा उपचार हुँदाहुँदै
०५४ मंसिर २६ गते मृत्यु भयो।

महादेवस्थान गाविस-६ का यज्ञबहादुर श्रेष्ठ र उनकै
भाइबुहारी टीकामाया श्रेष्ठलाई ०५५ मंसिर २५ गते राति
माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले घरबाट सोही गाविसको
महेश्वता खोलामा लगी गोली हानी हत्या गरे।

जरायोटा गाविस-५ का वडाध्यक्ष गुञ्जबहादुर पुतामी,
सोही गाविस-१ का रूद्रबहादुर बराकोटी र सोही ठाउँका
पूर्णबहादुर बराकोटीलाई ०५५ मंसिर २७ गते प्रहरीले घरेबाट
पक्राउ गरी मंसिर २८ गते राति सोही गाविस-९ मा लगी गोली
हानी हत्या गरे। पीडितहरू नेकपा (एमाले) का कार्यकर्ता थिए।
पीडितहरूमध्ये रूद्रबहादुर र पूर्णबहादुरको लास प्रहरीले
गाउँलेहरूलाई गाड्न लगाए भने गुञ्जबहादुरको लास हतपतै
गाविसको जंगलमा त्यसै फालियो।

लाम्पानटार गाविस-३ का मुक्तिप्रसाद तिमिल्सिनालाई ०५५

पुस ३ गते राति माओवादी भएको आरोपमा धरौटा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा पुस २१ गते लास फेला पयो। उनलाई प्रहरीद्वारा हत्या गरिएको आशंका गरिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

“ग” श्रेणीको सिन्धुली जेलको क्षमता २५ जनाको हो। यहाँ कैद तोकिएका १२ जना र नतोकिएका ३७ जना गरी कुल ४९ जना बन्दीहरू रहेका छन्। कुल बन्दीहरूमध्ये कैद तोकिएका १२ र नतोकिएका १० जना गरी ११ जना महिला तथा कैद तोकिएका ११ र नतोकिएका २७ गरी ३८ जना पुरुष बन्दीहरू रहेका छन्। घोषित राजनीतिक बन्दीहरूमा कल्पना सुवेदी, वन्दना सुवेदी, इन्द्रप्रसाद ढुंगेल र युद्धसिंह कुँवर गरी ४ जना छन् भने माओवादी जनयुद्धको क्रममा ज्यान मार्ने उद्योग, हातहतियार तथा स्वरस्वजाना, डाँका गरेको, आगलागी जस्ता अभियोगमा २६ जना पुर्णक्षका लागि थुनामा राखिएका छन्।

जेलमा पुरुष बन्दीका लागि ५ वटा र महिलाका लागि २ वटा कोठाहरूको व्यवस्था छ। महिला बन्दीहरूको कोठा चिसो, अध्यारो भएको तथा भान्सा र चर्पी नजिकै भएकाले दुर्गन्धले सताएको महिला बन्दीहरू बताउँछन्। उनीहरूलाई बाहिर निस्कने ठाउँसमेत नभएकाले चौबीसै घण्टा कोठामित्र बस्नुपर्ने बाध्यता छ। पुरुष बन्दीहरूले मुढा र टोपी बुन्ने व्यवसाय गरेको भए पनि उचित बजारको अभावले निरुत्साहित भएको बताउँछन्। जेलमित्र ३ वटा ट्यांकी भए पनि पानी भने छैन। पानीको अभाव यहाँको मुख्य समस्या रहेको छ। जेलमा बन्दीहरूका लागि उपचारको व्यवस्था छैन। निकै बिरामी भएमा मात्र जेल सरुवा गरिने व्यवस्था छ।

यस जेलका बन्दीहरूले ०५४ फागुन १९ गते १९ सूत्रीय मागपत्र पेश गरेकोमा पूरा नभएकाले रिले अनशन गरे। ०५४ कार्तिक १ गते विरोधपत्र र कार्तिक १८ गते विभिन्न १७ सूत्रीय मागपत्र जिल्ला प्रशासनसमक्ष बुझाएकोमा माग पूरा नभएको गुनासो बन्दीहरूको छ।

गिरफ्तारी र यातना

बाहुनतिल्पुङ गाविस-८ का करिब १७ वर्षीय पदमबहादुर लायोंमगरलाई ०५४ पुस २२ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा यातना दिइयो। पीडितलाई हातहतियार तथा स्वरस्वजाना मुद्दा लगाई ६० हजार रूपैयाँ माग गरेकोमा सो

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	३	३		३				
गोलीद्वारा हत्या	२	४		४	१२	२८	३	३१
गोली	३	४		४				
गिरफ्तारी र यातना					४४	१६६	४०	२२६
कूटपिट	१०	११	२	१३	६	४६	१६	६२
धम्की	३	४	३	८	६	३४	१	३५
वेपत्ता पारिएको					२	२		२
अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता					२	१३	५	१८
सरुवा					१	१		१
महिला किनबेच	१		१	१				
बलात्कार					२		१६	१६
बलात्कार प्रयास	२		२	२				
जातीय छुवाछूत	१	३		३				
आत्महत्या	४	२	३	९				
चोरी/डकैती	३	३		३				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	८	८	२	१०				
अन्य	१	१		१				
जम्मा	४१	४४	१३	५७	६६	३०१	६९	३७६

तिनै नसक्दा थुनामा राखिएको छ। पुनरावेदन अदालतले २४ हजार रूपैयाँ धरौटीको आदेश गरेकाले उक्त धरौटी राखी ०५४ साउन १८ गते पीडितलाई छोडियो।

जरायोटर गाविस-५ का ३२ वर्षीय नरबहादुर बराकोटी, सांही गाविस-९ का २९ वर्षीय नरबहादुर सिजाली र लाम्पानटार गाविस-३ का मुक्तिप्रसाद तिमिल्सिनालाई ०५४ माघ ३० गते माओवादी भएको आरोपमा नरबहादुर बराकोटीको घरबाट प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूमध्ये मुक्तिप्रसादलाई ५० हजार रूपैयाँ धरौटीमा छोडियो भने अन्यलाई ०५४ साउन १८ गते प्रतिव्यक्ति २४ हजार रूपैयाँका दरले धरौटीमा छोडियो।

कमलामाई नपा-६ धुराबजारका २१ वर्षीय गणेशबहादुर भुजेललाई ०५४ फागुन १३ गते प्रहरीलाई हातपात गरेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा यातना दियो। पीडितलाई फागुन २६ गते तारेस्वमा छोडियो।

कमलामाई नपा-१४ का अ.ने.रा.स्व.वि.यू. (क्रान्तिकारी) का केन्द्रीय सदस्य वन्दना सुवेदी, जिल्ला सचिव इन्द्रप्रसाद देवकोटा, सोही संगठनका रमेश अधिकारी, पूर्णप्रसाद

सिन्धुली जेलमा रहेका महिला बन्दीहरू

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएको
निर्मल देवकोटा

देवकोटा, प्रकाश श्रेष्ठ,
लीलाकुमारी सिजाली, नवीन
राना मगर, कमला श्रेष्ठ,
दिलकुमारी श्रेष्ठ, भीम श्रेष्ठ,
सिन्धुली क्याम्पसका
टंकध्वज थापा, फिकल
सांस्कृतिक परिवारकी
कलाकार इन्द्रकुमारी
स्याङ्ताङ्लगायत २०
जनालाई ०५४ फागुन १४ गते
वलिदान दिवस मनाइरहेको

अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। सो कार्यको विरोध गरेकोमा
फागुन १५ गते जिरफा गएका हरि नेपालीलाई पनि प्रहरीले
पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई विभिन्न मितिमा छोडियो।

रतनचुरा गाविस-२ घर भई काठमाडौंस्थित याक एण्ड यती
होटलमा कार्यरत मजदूर २६ वर्षीय प्रकाश श्रेष्ठलाई ०५४
फागुन २४ गते चन्दा उठाउँदै हिँडेको आरोपमा कमलामाई
नपा-६ बाट प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई चैत १४ गते
काठमाडौं पठाएकोमा हनुमानढोका जिल्ला प्रहरी कार्यालयबाट
सोही महिनामा छोडियो।

हृत्पते गाविस-८ भलुवाहीका ४० वर्षीय रामप्रसाद
बराललाई ०५५ वैशाख ९ गते काठमाडौंबाट र सोही गाविसका
४३ वर्षीय शम्भु चापागाईंलाई माओवादीद्वारा भएको हत्याका
घटनामा संलग्न भएको आरोपमा ०५५ वैशाख ११ गते
सिन्धुलीबाट प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा निर्मम यातना दियो।

टाँडी गाविस-६ का ३९ वर्षीय रामबहादुर कार्की र सोही
गाविस-३ का ३३ वर्षीय यादव भन्ने वेदविक्रम कार्कीलाई
०५५ वैशाख २६ गते माओवादीलाई सहयोग गरेको आरोपमा
घरबाटै प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई ०५५ जेठ १ गते
छोडियो।

कमलामाई नपा-४ सिलामेका गोविन्द श्रेष्ठ, भद्रकाली
गाविस-८ का षडानन्द चौलागाईं, अमले गाविस-३ की उत्तरा
देवकोटा, सोही ठाउँकी निर्मला देवकोटा, मञ्जु कुँवर,
शान्तेश्वरी गाविस-७ का छत्रबहादुर लामिछाने, सोही ठाउँका

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएकी जया दाहाल

ज्ञानबहादुर सिजाली, कल्पवृक्ष गाविस-७ का रमेश
माभीलगायत करिब १०० जनालाई ०५५ जेठ १ गते अखिल
नेपाल जनजाति संघको प्रथम जिल्ला सम्मेलनमा सहभागी
भएको अवस्थामा कमलामाई नपा-६ स्थित सभागृहबाट प्रहरीले
पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई विभिन्न मितिमा तारेस्वमा तथा
धरौटी राखी रिहा गरियो।

कमलामाई नपा-१७ का ४५ वर्षीय पुण्यहरि घिमिरे, सोही
नपा-१४ का कल्पना सुवेदी, मोहन घिमिरे, सोही नपा-९ का
सावित्री श्रेष्ठ र अमले गाविस-३ का इन्द्रप्रसाद देवकोटालाई
०५५ जेठ १८ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ
गर्‍यो। पीडितहरूमध्ये इन्द्रप्रसादलाई सोही दिन बेलुका,
सावित्रीलाई जेठ १९ गते, मोहनलाई जेठ २४ गते तथा पुण्यहरि
र कल्पनालाई शान्ति सुरक्षाअन्तर्गत थुनामा राखिएकोमा ०५५
भदौ १६ गते तारेस्वमा छोडियो।

सिर्थौली गाविस-७ का ४० वर्षीय तिलकबहादुर जिम्बा र
सोही ठाउँका २१ वर्षीय कृष्णबहादुर सार्कीलाई ०५५ जेठ २०
गते गस्ती प्रहरीलाई अपशब्द बोलेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ
गरी असार १ गते ५ सय रूपैयाँका दरले धरौटी लिई छोडियो।

रत्नावती गाविस-४ का ४५ वर्षीय अडिलबहादुर राईलाई
०५५ जेठ २३ गते हलो बाँकेर खेतमा जान लागेको अवस्थामा
प्रहरीले बोलाउँदा नआएका कारण प्रहरीले लस्खेटी पक्राउ गरे।
पीडितलाई कटारीबाट जेठ २४ गते छोडियो।

भुवनेश्वरी गाविस-६, ओखलेका ५५ वर्षीय टेकबहादुर
भुजेल र उनकै छोरा २१ वर्षीय लोकेन्द्र भुजेललाई ०५५ जेठ
३१ गते माओवादी पालेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।
पीडितलाई हिरासतमा यातना दिएर असार १ गते छोडियो।

जलकन्या गाविस-२ तारुफेदीका २७ वर्षीय यादवप्रसाद
फुयाँल, सोही गाविस-७ का २४ वर्षीय लीलानाथ देवकोटा र
हृत्पते गाविसका २१ वर्षीय लालबहादुर लामालाई ०५५ असार
१ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।
पीडितहरूमध्ये यादवप्रसाद र लालबहादुरलाई ५ सय रूपैयाँका
दरले तथा लीलानाथ देवकोटालाई साधारण तारेस्वमा असार ११
गते छोडियो।

अमले गाविस-२ का ५१ वर्षीय स्वङ्गबहादुर देवकोटा,
कमलामाई नपा-४ सिलामेका २६ वर्षीय टीका श्रेष्ठ र
सुरतबहादुर स्याङ्तानलाई ०५५ असार ३ गते कमलामाई
नपा-४ गैयाटारबाट प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा निर्मम यातना
दिए। पीडितहरूलाई थुनामै राखिएको छ।

कमलामाई नपा-१४ का १८ वर्षीय वन्दना सुवेदी र अमले
गाविस-३ का १७ वर्षीय इन्द्रप्रसाद देवकोटालाई ०५५ असार
५ गते जेलबाट फर्कदै गर्दा कमलामाई नपा-६ को बजारबाट
प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूमध्ये इन्द्रप्रसादलाई सोही दिन
बेलुका छोडियो भने वन्दनालाई शान्ति सुरक्षाअन्तर्गत थुनामा
राखिएकोमा ०५५ पुस ५ गते अदालतको आदेशमा छोडियो र
अदालत हाताबाहिर निस्कनासाथ पुनः पक्राउ गरियो।
पीडितलाई थुनामा राखिएको छ।

महादेवस्थान गाविस-४ का ४५ वर्षीय युद्धसिंह कुँवरलाई ०५५ असार ७ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी शान्ति सुरक्षाअन्तर्गत थुनामा राखेको छ।

अमले गाविस-५ का करिब २९ वर्षीय थलप्रसाद देवकोटा र कपिलाकोट गाविस-९ की १८ वर्षीय लीलाकुमारी सिजालीलाई ०५५ असार ८ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूमध्ये लीलाकुमारीलाई साउन ५ गते छोडियो भने थलप्रसादलाई साउन १५ गतेदेखि थुनामा राखिएको छ।

महादेवस्थान गाविस-३ का ४३ वर्षीय पदमबहादुर वाइवा र उनकै भाइ ३० वर्षीय रत्नबहादुर वाइवालाई ०५५ असार ११ गते घरमा भरूवा बन्दूक राखेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी कपिलाकोट प्रहरी चौकीमा यातना दियो। पीडितहरूलाई ०५५ भदौ ३ गते साधारण तारेस्वमा छोडियो।

भद्रकाली गाविस-८ का १६ वर्षीय रामप्रसाद चौलागाईंलाई ०५५ असार ११ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा यातना दियो। पीडितलाई असार १५ गतेको तारेस्वमा १२ गते रिहा गरियो र फेरि १५ गते पक्राउ गरी असार ३२ गते छोडियो।

अमले गाविस-४ का १४ वर्षीय केदार थापा, सोही ठाउँका जगत पास्त्रिन र सोही गाविस-३ का १७ वर्षीय पूर्णप्रसाद देवकोटालाई ०५५ असार ११ गते अ.ने.रा.स्व.वि.यू. (क्रान्तिकारी) भएको आरोपमा अमले चौकीमा बोलाएर प्रहरीले यातना दिए।

कमलामाई नपा-१८ का ४४ वर्षीय इन्द्रप्रसाद ढुंगेललाई ०५५ असार १३ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी शान्ति सुरक्षाअन्तर्गत थुनामा राखेको छ।

मभुवा गाविस-८ मतानवासका ३५ वर्षीय किशोर राई र सोही ठाउँका २९ वर्षीय मानबहादुर वि.क.लाई ०५५ असार २९ गते माओवादीहरूद्वारा सोही ठाउँमा रहेको नेपाल दूर संचार संस्थानको टेलिफोन टावरमा आगो लगाएको घटनामा संलग्न भएको आरोपमा ०५५ असार ३० गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई हिरासतमा यातना दिई उक्त कार्य गरेको हो भनी बयान दिन बाध्य बनाएको पीडितले बताए। पीडितलाई थुनामा राखिएको छ।

अमले गाविस-२ की १६ वर्षीय इन्द्रकुमारी स्याङ्तान, कपिलाकोट गाविसकी रञ्जु मगर, भद्रकाली गाविस-४ बेसारेका २९ वर्षीय फूलकुमार श्रेष्ठ, शान्तेश्वरी गाविस-३ का मानबहादुर स्याङ्तान र कमलामाई नपा-१४ काउछेकी १८ वर्षीय राम विकलाई ०५५ साउन १५ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा यातना दियो। पीडितहरूमध्ये इन्द्रकुमारी, रमा र रञ्जुलाई साउन १५ गते नै साधारण तारेस्वमा छोडियो भने फूलकुमारी र मानबहादुरलाई थुनामा राखिएको छ।

तामाजोर गाविस-९ का वडाध्यक्ष २९ वर्षीय खड्गबहादुर श्रेष्ठलाई ०५५ साउन १ गते गाउँ सर्जिमिन गर्न भनी चौकीमा

माओवादीद्वारा हत्या गरिएका कमलबहादुर कार्की

जाँदा सोही गाविसका दौलतसिंह वम्जनलाई कुटपीट गरेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई ०५५ साउन १५ गतेदेखि थुनामा राखिएको छ।

कपिलाकोट गाविस-९ का २२ वर्षीय लालबहादुर दमाईलाई ०५५ साउन २ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी भदौ ४ गते साधारण तारेस्वमा छोडियो।

महादेवस्थान गाविस-१ का ४० वर्षीय पदमबहादुर पास्त्रिनलाई ०५५ साउन ४ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी साउन ५ गते छोडियो।

कपिलाकोट गाविस-८ का कान्छाराम जिम्वालाई ०५५ साउन ५ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी साउन १५ गते छोडियो।

पुरानो भाँगाभोली गाविस-६ नांगेडाँडाकी १८ वर्षीय ममिताकुमारी दाहाल र भाँगाभोली रातमाटा गाविस-२ बोहोरेटारकी १३ वर्षीय निर्मला अछामीलाई ०५५ साउन २८ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी साउन ३१ गते तारेस्वमा छोडियो।

कमलामाई नपा-१४ की ३९ वर्षीय कल्पना सुवेदीलाई ०५५ असोज १ गते जेलमा छेरीलाई भेट्न गएको अवस्थामा माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई थुनामा राखिएको छ।

पुरानो भाँगाभोली गाविस-६ नांगेडाँडाका २९ वर्षीय मिनकुमार दाहाल, महादेवस्थान गाविस-४ का २६ वर्षीय प्रकाश श्रेष्ठ, लाम्पानटार गाविस-३ का २३ वर्षीय टंकप्रसाद गौतम र महादेवस्थानकी १८ वर्षीय नैनाकुमारी माफीलाई ०५५ असोज ११ गते माओवादीको आरोपमा बालाजोर गाविसको घ्याम्पाबाट प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। हिरासतमा यातना दिएको पीडितहरूले बताएका छन्। पीडितहरूलाई थुनामा राखिएको छ।

संजमो, नेपालका कार्यकर्ताहरू राम भोलन, मानबहादुर भोलन, कृष्णबहादुर वाइबालगायत् १४ जनालाई ०५५ असोज ८ गते गाउँमा भेला भएको बेला माओवादीको आशंकाका प्रहरीले पक्राउ गरी सोही दिन छोडियो।

जरायोटर गाविस-८ का भरत बुढाथोकी, सोही गाविस-९ लंगुरखोलाका विष्णुबहादुर रम्तेल, सोही ठाउँका जगतबहादुर

माओवादीहरूले कुटपिट गरी घाटने बनाएका यमबहादुर पुलामी

सुनुवार, वालाजोर गाविस-७ का ओमबहादुर ठोकर (तामाङ), अमले गाविस-३ का हरिश्चन्द्र देवकोटा, सोही ठाउँको उमा देवकोटा, कमलामाई नपा-१८ की शोभा माभी, जरायोटा गाविस-९ लंगुरखोलाकी निराकुमारी परियारसमेत ८ जनालाई ०५५ असोज २१ गते माओवादी भएको आरोपमा जरायोटा गाविस-९ लंगुरखोलाबाट प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा यातना दियो। पीडितहरूमध्ये विष्णुबहादुर र

जगतबहादुरलाई १९ दिनसम्म हिरासतमा राखी छोडियो भने अन्यलाई हातहतियार तथा स्वरस्वजाना मुद्दाअन्तर्गत पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

अमले गाविस-३ की अम्बिका गौतम, सोही ठाउँकी लक्ष्मी देवकोटा, निर्मला देवकोटा र इन्द्रप्रसाद देवकोटालाई ०५५ कार्तिक ५ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। उनीहरूलाई हिरासतमा यातना दिएको पीडितहरूले बताए। पीडितहरूमध्ये अम्बिका, निर्मला र इन्द्रप्रसादलाई कार्तिक ९ गते तारस्वमा छोडियो भने लक्ष्मीलाई कार्तिक १९ गतेदेखि थुनामा राखिएको छ।

कमलामाई नपा-४ गैयाटारका बद्री दाहाललाई ०५५ कार्तिक १३ गते माओवादीको आरोपमा आफ्नै घरबाट प्रहरीले पक्राउ गरी थुनामा राखिएकोमा ०५५ मंसिर ५ गते छोडियो।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक सिन्धुलीमा कार्यरत धुवबाबु तिवारीलाई ०५५ कार्तिक १४ गते कार्यालयबाटै प्रहरीले पक्राउ गर्नुका साथै कोठा खानतलासी गरी केही पत्रपत्रिकाहरूसमेत लाग्यो। पीडितलाई बैंक मेनेजरको जमानामा सोही दिन बेलुका छोडियो।

कमलामाई नपा-५ साङवालेका २२ वर्षीय डिल्ली देवकोटा, सोही ठाउँका २६ वर्षीय गंगाधर चौलागाई, सोही नपा-९ दुंग्रेबासका नारायणदेव श्रेष्ठ र सोही ठाउँका मेस्वबहादुर श्रेष्ठलाई ०५५ कार्तिक १५ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूमध्ये नारायणदेवलाई सोही दिन र अन्य सबैलाई कार्तिक १६ गते छोडियो।

पुरानो भाँगाभोली गाविस-२ भोटखोलाका ६७ वर्षीय शत्रुबहादुर थापा, उनकै छोरा विष्णुबहादुर थापा र सोही ठाउँका गाविस सचिव विष्णुराज खत्रीलाई ०५५ कार्तिक १८ गते माओवादी पालेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूमध्ये विष्णुराजलाई हिरासतमा यातनासमेत दिई सबैलाई कार्तिक २२ गते छोडियो।

अमले गाविस-३ की अम्बिका गौतम, भाँगाभोली रातमाटा गाविस-२ की चन्द्रकुमारी शाक्य, अमले गाविस-३ की पूर्णकुमारी देवकोटा, भदकाली गाविसकी विष्णुमाया श्रेष्ठ र कमलामाई नपा-९ की निर्मला भण्डारीलाई ०५५ मंसिर ३ गते अनेमसंघ (क्रान्तिकारी) को सम्मेलनको सन्दर्भमा हिँडेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूमध्ये विष्णुमाया र निर्मलालाई मंसिर ४ गते छोडियो भने अन्यलाई ०५५ पुस ९ गतेदेखि थुनामा राखिएको छ।

अनेरास्ववियूका सिन्धुली जिल्ला उपाध्यक्ष गोविन्द राई, कोषध्यक्ष रामेश्वर कार्की, सदस्य लोकबहादुर कार्की र दीपक भुजेललाई ०५५ मंसिर १७ गते चन्दा उठाउन हिँडेको आरोपमा कमलामाई नपा-६ बाट प्रहरीले पक्राउ गरी सोही दिन छोडियो।

सिन्धुली क्याम्पसकी छात्रा उत्तरा देवकोटालाई ०५५ मंसिर २० गते कमलामाई नपा-९ दुंग्रेबासबाट प्रहरीले पक्राउ गरी सोही दिन बेलुका छोडियो।

अनेमसंघ (क्रान्तिकारी) को राष्ट्रिय सम्मेलनमा भाग लिन गएको बेला काठमाडौँबाट पक्राउ परेका कमलामाई नपा-१७ की गीता घिमिरे र भीमस्थान गाविस-३ की सावित्री श्रेष्ठलाई ०५५ मंसिर १८ गते सर्वोच्च अदालतले छोड्ने आदेश दिएपछि छोडियो र तत्कालै पक्राउ गरियो। पीडितहरूलाई हातहतियार तथा स्वरस्वजाना मुद्दाअन्तर्गत ०५५ पुस १७ गतेबाट पुर्पक्षका लागि सिन्धुली जेलमा राखिएकोमा गीता घिमिरेलाई पुस २८ गते छोडियो।

लाम्पानटार गाविस-२ का डम्बरबहादुर स्वाती र जरायोटा गाविस-१ का विटबहादुर बराकोटीलाई ०५५ पुस ३ गते सति घरबाट प्रहरीले पक्राउ गरी मानसिक तथा शारीरिक यातना दियो। पीडितहरूलाई लामो समयसम्म बेपत्ता पारी तारस्वमा छोडिएको छ।

बेपत्ता पारिएको

अरुणठाकुर गाविस-७ निबुवाटारका २५ वर्षीय नरसिंह डुम्जन (तामाङ) लाई ०५५ जेठ २८ गते ससुराली घरतिर जाँदै गरेका बेला प्रहरीले बोलाउँदा नआएकाले कुकुरठाकुर गाविस-१ डुम्रेभञ्ज्याङबाट प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। पीडितलाई अनुहार छोपेर जेठ २९ गते उदयपुर जिल्लाको चित्रेनागीसम्म पुर्‍याएकोमा त्यहाँबाट बेपत्ता पारिएको छ।

अमले गाविस-५ पटवासका ६५ वर्षीय हर्कबहादुर स्याङ्तानलाई ०५५ साउन देखि प्रहरीले पक्राउ गरी हालसम्म बेपत्ता पारेको छ। पीडित हतकडीसहित भागेको र जंगल पसेको भनिए तापनि हालसम्म उनको कुनै पत्ता लाग्न सकेको छैन।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

दोलखा जिल्ला बुलुङ गाविस घर भई सिन्धुली जिल्ला निपाने गाविस-५ मा जग्गा भएका ५८ वर्षीय हेमगजाधर खड्काको सोही ठाउँमा भकारी राखिएको २५० मुरी धान केही

अज्ञात व्यक्तिहरूले ०५४ फागुन १ गते लुटी सोही ठाउँका गाउँलेहरूलाई बाँडिदिए। पीडकहरू माओवादी भएको आशंका गरिएको छ।

कमलामाई नपा-४ का ३८ वर्षीय प्रकाश कोइरालालाई ०५४ फागुन ३ गते घरअगाडिबाट माओवादीलाई हिँड्न दिएको र माओवादीलाई पालेको आरोपमा बेलुका बिरामीलाई स्वान पुन्याएर फर्किरहेको बेला प्रहरीले पक्राउ गरी ज्यान मार्ने धम्की दिए।

कमलामाई नपा-५ पोख्रेल गाउँका ५७ वर्षीय प्रेमबहादुर पोख्रेललाई ०५४ चैत २३ गते बेलुका घरमै बसिरहेको अवस्थामा केही अज्ञात व्यक्तिहरूले कुटपिट गरे। पीडकहरू माओवादी भएको आशंका गरिएको छ।

जरायोटार गाविस-८ मझुवा दोभानका ४५ वर्षीय यमकुमार पुतामीलाई ०५५ वैशाख १७ गते बेलुका केही अज्ञात व्यक्तिहरूले घरमा गएर कुटपिट गरी दुवै खुट्टा र बायाँ हात भौँचिदिए। पीडकहरू माओवादी भएको आशंका गरिएको छ। पीडित उपचारपछि घर फर्किसकेका छन्।

तामाजोर गाविस-९ का ३५ वर्षीय दौलतसिंह वम्जनलाई ०५५ जेठ १ गते केही अज्ञात व्यक्तिहरूले घरमा गई सांघातिक आक्रमण गरे। पीडितलाई उपचारका लागि काठमाडौँ लगियो। पीडकहरू माओवादी भएको आशंका गरिएको छ।

कुशेश्वर दुम्जा गाविसका सचिव २५ वर्षीय राजकुमार यादवलाई ०५५ जेठ १ गते दिउँसो सोही गाविस-३ का शम्भु कोइराला, किशोरी भुजेल, गोविन्द भुजेल, कल्याण वराइली, बलराम कोइराला, कृष्णप्रसाद चौलागाई, तिलकबहादुर दमाई, नवराज नेपाल, चिन्तामणि कोइरालासमेतले कार्यालयमै गएर कुटपिट गरे। मतदाताहरूको नाम दर्ता गर्ने समय सकिएपछि नाम दर्ता गर्न नमानेपछि कुटपिट गरिएको कुरा पीडितले बताए। पीडकहरूलाई साधारण तारेखमा छोडियो।

महादेवडाँडा गाविस-४ दमारका स्वमबहादुर थापा, हस्तबहादुर थापा र तेजबहादुर थापालाई ०५५ जेठ २१ गते माओवादी कार्यकर्ताहरूलाई लुकाएको आरोपमा प्रहरीले घर तोडफोड गरी मरणासन्न हुनेगरी कुटपिट गरे।

जलकन्या गाविस-५ का १५ वर्षीय रोहितप्रसाद देवकोटा र सोही ठाउँका १८ वर्षीय बलबहादुर गुरूङलाई ०५५ जेठ २२ गते माओवादी नदेखाएको आरोपमा दिउँसो प्रहरीले कुटपिट गरे।

शितलपाटी गाविस-५, अमारेका ४० वर्षीय हरिबहादुर थापा, सोही ठाउँका ३५ वर्षीय डम्बरबहादुर थापा, ४३ वर्षीय क्षत्रबहादुर थापा, ५० वर्षीय रिते साकी, ३७ वर्षीय दुर्गा थापा, शिव साकी, भुजुरे साकी, तिलकबहादुर साकी र सोही गाविस-९ स्वाल्टेका विनोद तिमिल्सिनालाई ०५५ जेठ २३ गते गस्ती गएका प्रहरीले माओवादी कहाँ छन्, किन पालेको भन्ने प्रश्न गर्दै कुटपिट गर्नुका साथै ज्यान मार्ने धम्की दिएर घरसमेत तोडफोड गरे।

तीनकन्या गाविस-६ कुभिण्डेका ३८ वर्षीय डण्डबहादुर

ठकुरीलाई ०५५ जेठ ३० गते प्रहरीले घरमा छापा मारी माओवादीहरूलाई स्वान, बस्न दिएका ज्यान मार्ने धम्कीसमेत दिए।

महादेवस्थान गाविस-१ अम्बासकी २८ वर्षीय सेतीमाया तामाङ, सोही ठाउँकी ४० वर्षीय पातलीमाया तामाङ, उनकै छोरा आइती तामाङ, कुमारसिंह ब्लोन, सोही गाविस-१ ज्यामिरेका जीतबहादुर स्याङ्ताङ, सीताराम विश्वकर्माका आमा, छोरा, छोरी र पत्नीलाई ०५५

जेठ २६ र २७ गते गस्ती प्रहरीले गालीगलौज गर्दै कुटपिट गरे।

महादेवस्थान गाविस-१ अम्बासकी असलीमाया पास्त्रिनलाई ०५५ जेठ २७ गते प्रहरीले गालीगलौज गरी कुटपिट गरे।

डुडभञ्ज्याङ गाविस-७ का ३५ वर्षीय शम्भु थापा, सोही ठाउँकी १६ वर्षीय सिता बराल, वुर्चे मगरलगायत अन्य ३ जनालाई ०५५ असार ७ गते माओवादीलाई लुकाएको आरोपमा प्रहरीले कुटपिट गरी घाइते बनाए।

डुडभञ्ज्याङ गाविस-७ का ३० वर्षीय विष्णुबहादुर थापा, सोही ठाउँका २२ वर्षीय रमेश थापा र २० वर्षीय नन्दबहादुर लामिछाने मगरलाई ०५५ असार ९ गते घरमा माओवादीहरूलाई बस्न दिएको आरोपमा प्रहरीले कुटपिट गरे।

महादेवस्थान गाविस, ज्यामिरेका ३२ वर्षीय पूर्णसिंह वाइवा, मनमाया वाइवा, १० वर्षीय कृष्णबहादुर वाइवालाई ०५५ असार १२ गते प्रहरीले गालीगलौज गरी कुटपिट गरे।

महादेवस्थान गाविस, ज्यामिरेकी २२ वर्षीय वातीमाया वाइवालाई ०५५ असार ११ गते प्रहरीले गालीगलौज गरी कुटपिट गरे।

अमले गाविस-३ का ५५ वर्षीय लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, सोही ठाउँका ३२ वर्षीय निर्मल देवकोटा, ५२ वर्षीय स्वङ्गबहादुर देवकोटा र हरिशचन्द्र देवकोटाको घरमा ०५५ असार १२ गते प्रहरीले तोडफोड गरी घरमा भएका महिलाहरूलाई माओवादी पालेमा ज्यान मार्ने धम्कीसमेत दिए। सोही ठाउँका थलप्रसाद देवकोटाकी पत्नीलाई प्रहरीहरूले निर्ममतापूर्वक

पीडित रणबहादुर सुनार

माओवादीद्वारा हत्या गरिएका ललितबहादुर थापा

माओवादीद्वारा कुटपिट गरी घाउने
बनाइएका प्रेमबहादुर पोख्रेल

महादेवस्थान गाविस-१ ज्यामिरेका ११ वर्षीय मानबहादुर स्याङ्तान र उनकै आमा ४५ वर्षीय तिउरीमाया स्याङ्तानलाई ०५५ असार ११ गते प्रहरीले कुटपिट गरे।

महादेवस्थान गाविस-३ की विष्णुकुमारी वाइवालाई ०५५ असार १२ गते प्रहरीले गालीगलौज गरी कुटपिट गरे।

महादेवस्थान गाविस-१ की पुतलीमाया पास्त्रिन र साही गाविस-२ वडीमुहानका ४५ वर्षीय वाबुराम भोलनलाई ०५५ असार २४ गते प्रहरीले कुटपिट गरे।

महादेवस्थान गाविस-१ ज्यामिरेकी ४० वर्षीय कान्छीमाया तामाङलाई ०५५ साउन १० गते प्रहरीले कुटपिट गरे।

महादेवस्थान गाविस-६ का ५० वर्षीय इन्द्रबहादुर श्रेष्ठको घरमा ०५५ साउन १४ गते केही अज्ञात व्यक्तिहरूले आगो लगाए। आगलागीबाट ७ लाख ७ हजार ४ सय रूपैयाँ बराबरको क्षति भएको पीडित बताउँछन्। पीडकहरू माओवादी कार्यकर्ता भएको आशंका गरिएको छ।

पुरानो भाँगाभोली गाविस-६ नागेंडाँडाका १८ वर्षीय निताइ भन्ने कृष्णबहादुर रम्तेल र दुर्गा रम्तेललाई ०५५ साउन २० गते प्रहरीले कुटपिट गरे।

महादेवस्थान गाविस-२ सुनखानीका ३० वर्षीय साकीमान घोलेलाई ०५५ साउन २४ गते प्रहरीले कुटपिट गरे।

पुरानो भाँगाभोली गाविस-६ नागेंडाँडाका २६ वर्षीय महावीर विश्वकर्मा र २७ वर्षीय मनराज दाहाललाई ०५५ साउन २८ गते प्रहरीले गरी कुटपिट गरे।

अमले गाविस-३ का मोहनचन्द्र गौतमको घरमा ०५५ साउन २३ गते प्रहरीले आगो लगाए। सोही गाविस-१ का लक्ष्मीनारायण देवकोटा र उनको स्वतमा काम गर्ने महिलाहरूलाई प्रहरीले माओवादीको स्वतमा काम गरेमा ज्यान मार्ने धम्कीसमेत दिए।

तीनकन्या गाविस-८ का रितबहादुर गुरूङको घर ०५५ साउन २३ गते प्रहरीले खानतलासी गरी एउटा खसी र हाँसको अण्डा लगे। सोही ठाउँका खम्ब सिंहको घर छापा मारी पत्नीलाई लछारपछार गर्दै पतिलाई नदेखाएमा ज्यान मार्ने धम्कीसमेत दिए। सोही

कुटपिट गरे।

पुरानो भाँगाभोली गाविस-९ सिरूबारीका २७ वर्षीय फणीन्द्रबहादुर थापा, सोही ठाउँका २३ वर्षीय डम्बरबहादुर थापा, भक्तबहादुर राना, कृष्ण बहादुर स्याङ्तान र सोही गाविस-९ बन्दीपुरका विष्णुबहादुर थापालाई माओवादीहरूलाई संरक्षण गरेको आरोपमा प्रहरीले कुटपिट गरे।

महादेवस्थान गाविस-१ ज्यामिरेका ११ वर्षीय मानबहादुर स्याङ्तान र उनकै आमा ४५ वर्षीय तिउरीमाया स्याङ्तानलाई ०५५ असार ११ गते प्रहरीले कुटपिट गरे।

महादेवस्थान गाविस-३ की विष्णुकुमारी वाइवालाई ०५५ असार १२ गते प्रहरीले गालीगलौज गरी कुटपिट गरे।

महादेवस्थान गाविस-१ की पुतलीमाया पास्त्रिन र साही गाविस-२ वडीमुहानका ४५ वर्षीय वाबुराम भोलनलाई ०५५ असार २४ गते प्रहरीले कुटपिट गरे।

महादेवस्थान गाविस-१ ज्यामिरेकी ४० वर्षीय कान्छीमाया तामाङलाई ०५५ साउन १० गते प्रहरीले कुटपिट गरे।

महादेवस्थान गाविस-६ का ५० वर्षीय इन्द्रबहादुर श्रेष्ठको घरमा ०५५ साउन १४ गते केही अज्ञात व्यक्तिहरूले आगो लगाए। आगलागीबाट ७ लाख ७ हजार ४ सय रूपैयाँ बराबरको क्षति भएको पीडित बताउँछन्। पीडकहरू माओवादी कार्यकर्ता भएको आशंका गरिएको छ।

पुरानो भाँगाभोली गाविस-६ नागेंडाँडाका १८ वर्षीय निताइ भन्ने कृष्णबहादुर रम्तेल र दुर्गा रम्तेललाई ०५५ साउन २० गते प्रहरीले कुटपिट गरे।

महादेवस्थान गाविस-२ सुनखानीका ३० वर्षीय साकीमान घोलेलाई ०५५ साउन २४ गते प्रहरीले कुटपिट गरे।

पुरानो भाँगाभोली गाविस-६ नागेंडाँडाका २६ वर्षीय महावीर विश्वकर्मा र २७ वर्षीय मनराज दाहाललाई ०५५ साउन २८ गते प्रहरीले गरी कुटपिट गरे।

अमले गाविस-३ का मोहनचन्द्र गौतमको घरमा ०५५ साउन २३ गते प्रहरीले आगो लगाए। सोही गाविस-१ का लक्ष्मीनारायण देवकोटा र उनको स्वतमा काम गर्ने महिलाहरूलाई प्रहरीले माओवादीको स्वतमा काम गरेमा ज्यान मार्ने धम्कीसमेत दिए।

तीनकन्या गाविस-८ का रितबहादुर गुरूङको घर ०५५ साउन २३ गते प्रहरीले खानतलासी गरी एउटा खसी र हाँसको अण्डा लगे। सोही ठाउँका खम्ब सिंहको घर छापा मारी पत्नीलाई लछारपछार गर्दै पतिलाई नदेखाएमा ज्यान मार्ने धम्कीसमेत दिए। सोही

ठाउँका दिलबहादुर गुरूङलाई सोही दिन प्रहरीले कुटपिट गरे।

रानीचुरी गाविस-५ का पृथ्वीबहादुर माभीको घर ०५५ साउन २३ गते प्रहरीले खानतलासी गरी उनकी पत्नीलाई कुटपिट गरे।

बालाजोर गाविस-४ का कुमार परियारलाई ०५५ साउन २३ गते प्रहरीले कुटपिट गरे।

डुङभञ्ज्याङ गाविस-२ का पुण्यप्रसाद पहाडी, सोही गाविस-७ का ६५ वर्षीय हेमबहादुर थापा, सोही गाविस-२ का २२ वर्षीय तुलसीराम पहाडी, ३० वर्षीय हरिप्रसाद पहाडी, सोही गाविस-५ का २२ वर्षीय रमेश बुढाथोकी, २५ वर्षीय कैलाश बुढाथोकी, सोही गाविस-८ का २५ वर्षीय हरिनारायण देवकोटा, ५० वर्षीय गुणबहादुर थापा, ४५ वर्षीय रूपबहादुर बराल र सोही गाविस-५ की ७० वर्षीय जिमिरबोटे आमा भनी बोलाइने वृद्धालाई ०५५ साउन २३ गते माओवादी पालेको आरोपमा प्रहरीले निर्ममतापूर्वक कुटपिट गरे।

डुङभञ्ज्याङ गाविस-२ का बद्री पहाडीलाई ०५५ साउन २७ गते माओवादी गतिविधिहरूका काम गरेको आरोपमा माओवादीहरूले दुवै हात काटि दिए।

बालाजोर गाविस-९ का हुकुने दमाईलाई ०५५ साउन २७ गते माओवादीहरूले कुटपिट गरे।

जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा कार्यरत प्रहरी जवान तेजप्रसाद सिवाकोटीलाई ०५५ साउन ३१ गते जिल्ला सदरमुकामबाट कल्पवृक्ष गाविसतिर गस्ती जाँदा महादेवस्थान गाविस-१ अम्बासनजिकै खहरे खोलाको जंगलमा माओवादीहरूले एम्बुसमा पारी सशस्त्र घाउते बनाए। पीडितको उपचार काठमाडौँमा गरियो।

रानीचुरी गाविस-३ का हर्कबहादुर खड्कालाई ०५५ भदौ ७ गते बिहान आफ्नै घरमा बसिरहेको अवस्थामा केही अज्ञात व्यक्तिहरूले कुटपिट गरे। पीडकहरू माओवादी भएको आशंका गरिएको छ।

रानीचुरी गाविस-१ का ४४ वर्षीय शुभालाल दोड, उनकै पत्नी सुन्दरीमाया दोड र सोही ठाउँका ४५ वर्षीय बुद्धिमान लामालाई ०५५ असोज १६ गते माओवादी कार्यकर्ताहरूले कुटपिट गरे। पीडितलाई ससुराली घरमा टीका लगाउन गएको बेलामा सुवालाल स्याङ्वाको घरमा बोलाएर कुटपिट गरिएको थियो।

अमले गाविस-८ का ४५ वर्षीय सलामसिंह वाइवालाई ०५५ मंसिर १ गते सोही ठाउँका जगतबहादुर भोलन, पूर्णबहादुर भोलन, बुद्धिमान भोलन र लालबहादुर भोलनले राजनीतिक रिसइवको कारणले कुटपिट गरे। पीडितलाई उपचारका लागि अस्पतालमा भर्ना गरिएको थियो।

महेन्द्रभाडी गाविस-१ का ४५ वर्षीय पञ्चमान लोलाई ०५५ मंसिर ३ गते केही अज्ञात व्यक्तिहरूले कुटपिट गरी खुट्टासमेत भाँचिदिए। पीडकहरू माओवादी भएको आशंका गरिएको छ। पीडितलाई

प्रहरीद्वारा हत्या
गरिएका पवन
दाहाल

उपचारका लागि जनकपुर अस्पतालमा भर्ना गरियो।

जरायोटार गाविस-५ का पोष्टराज गिरीलाई ०५५ मंसिर २७ गते नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ताहरूले सांघातिक आक्रमण गरी मरणासन्न हुने गरी सस्त्र घाइते बनाए। पीडितको उपचार काठमाडौंमा गरियो।

खोलागाउँ गाविस-६ चनौटस्थित अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था पेपको कार्यालयमा रहेका ५ जना कर्मचारीहरूलाई धम्की दिएर ०५५ पुस ३ गते केही अज्ञात व्यक्तिहरूले कार्यालयमा आगो लगाए। उक्त आगलागीमा ४० हजार नगद र तीन लाख रूपैयाँ बराबरको चेक लुटिएको उक्त कार्यालयले जनायो।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार (राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव समेत)

कमलामाई नपा-९ दुर्गैवासस्थित कमला माविमा अ.ने.श.स्व.वि.यू. (क्रान्तिकारी) ले ०५४ फागुन १४ गते वलिदान दिवसको अवसरमा आयोजना गरेको एक सांस्कृतिक कार्यक्रम प्रहरीले सम्पन्न गर्न दिएन। आयोजकहरूलाई पक्राउ गरियो। माओवादीसँग नजिक विद्यार्थी संगठन भएको कारण उक्त कार्यक्रम आयोजना गर्न नदिएको बुझियो।

नेपाल राष्ट्रिय बुद्धिजीवी संगठनले ०५४ फागुन १५ गते सिन्धुलीमाढीमा "जनयुद्धको दुई वर्ष र मानव अधिकार" विषयक एक अतरक्रिया कार्यक्रमको आयोजना गरेकोमा माओवादीसँग जोडिएको कुनै पनि कार्यक्रम गर्न नदिने भनी प्रहरीले कार्यक्रम सम्पन्न गर्न दिएन। आयोजकहरूलाई जिप्रकाबाट फर्कायो।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस वर्ष जिल्ला अदालतमा देवानी ९९, फौजदारी दुनियाँवादी २५, फौजदारी सरकारवादी २१, संक्षिप्त ५ र विशेष अदालतमा ९ गरी जम्मा १ सय ५९ वटा मुद्दा दर्ता भए। जसमा देवानी १५, फौजदारी दुनियाँवादी २, फौजदारी सरकारवादी १, संक्षिप्त १ र विशेष ४ गरी जम्मा २३ वटा मुद्दा फैसला भए। देवानी ८४, फौजदारी दुनियाँवादी २३, फौजदारी सरकारवादी २०, संक्षिप्त ४, विशेष ५ गरी १ सय ३६ वटा मुद्दा फैसला हुन बाँकी रहेका छन्। ३ वर्षअघिका मुद्दा ५ वटा, २ वर्षअघिका १९ वटा मुद्दामध्ये यस वर्ष ३ वटा फैसला भए र १६ वटा बाँकी रहेका छन्। १ वर्षअघिका ९ वटा मुद्दा बाँकी रहेको जिल्ला अदालतबाट थाहा भएको छ।

उदयपुर जिल्लामा प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका सिन्धुलीका महेन्द्र श्रेष्ठ

सहवा, घटुवा र पक्षपात आदि

स्थानीय विकास अधिकारी राजेन्द्रप्रसाद गौतमलाई ०५५ जेठ १३ गतेको जिल्ला शिक्षा समितिको बैठकमा तत्कालीन सिडिओ गणेश राईले प्रस्तावित गरेका नयाँ सदस्य नेपाली काँग्रेसकी इन्दिरा अधिकारीलाई नियम संगत नभएको भनी बैठकमा असहमति जनाएर नोट अफ डिसेन्ट लेखेको कारण माओवादीलाई सहयोग गरेको भनी जिल्लाबाट सरुवा गरियो।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लाको दुधौली, डाँडी र हल्ते गाविसमा सुकुम्बासी समस्या बढ्दै छ। ०५२ सालको सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगको तथ्यांक अनुसार ४ हजार ४ सय ९९ सुकुम्बासी यस जिल्लामा रहेको पाइन्छ। अहिले ६ हजार सुकुम्बासी रहेको अनुमान छ। जिल्ला आयोगका पूर्व अध्यक्ष शान्तिमान कार्कीको पालामा वितरण गरिएको ११ सय ८६ वटा लालपूजा समितिमा निर्णय नगराई वितरण गरिएको भनी अस्तिथार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले जिल्ला समितिलाई के कस्तो हो, छनबिन गर्नु भनी पत्र पठाएकोमा हालसम्म कुनै छनबिन भएको छैन। हाल ३ सय ५० वटा लालपूजा वितरणको तयारीमा रहेको अध्यक्ष गंगाप्रसाद गिरी बताउँछन्।

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएको निर्मला अछामी

हालसम्म यस जिल्लामा ४ हजार ३ सय ४६ जनाले सरकारले वितरण गर्ने गरेको वृद्ध, असहाय, विधवा, अशक्त भत्ता लिएका छन्। जसमध्ये जेष्ठ नागरिक १ हजार ९ सय २५ जना रहेका छन्। असहाय, विधवा २ हजार ३ सय ६८ र अपांग ५० जना रहेका छन्।

यस वर्ष १ हजार ९ सय ६५ जना विद्यार्थीहरूले जिल्ला शिक्षा समितिबाट वितरण गरिने दलित र जेहेन्दार छात्रवृत्ति प्राप्त गरे।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

टाडी गाविस-६ की २७ वर्षीय वककुमारी वि.क.लाई ०४६ साल जेठमा उनकै जेठानी ३२ वर्षीय रिलीमाया वि.क.ले विभिन्न प्रलोभनमा पारी भारतमा लग्ने बिक्री गरिन्। पीडितले नेपाल फर्की उजुर गरेपछि ०५४ फागुन १७ गते प्रहरीले पीडकलाई पक्राउ गरेकोमा ०५४ चैत १६ गते अदालतको आदेशअनुसार साधारण तारेस्वमा छोडियो।

महादेवस्थान गाविस-३ चिसापानीकी १६ वर्षीय एक महिला, सोही गाविस-१ अम्बासका २०, २७, २८, ४० वर्षीय एक/एक जना महिलासहित सो ठाउँका पन्ध्रौंजना महिलालाई

०५५ जेठ १२ देखि साउन २४ गतेसम्म माओवादी दमनका नाममा संचालित “किलो शेरा टू” अप्रेसनका बेला प्रहरीले घरमा प्रवेश गरी बलात्कार गरे। पीडितहरूको घरमा प्रहरी प्रवेश गरेपछि माओवादी कहाँ छन् भन्दै घर खानतलासी गर्ने र कसैलाई पनि नभेट्दापछि घरमा बसेका पीडितहरूलाई बलात्कार तथा हातपात गर्ने गरेको पीडितहरूले बताए।

वस्तीपुर गाविस-६ चन्दनपुरकी १४ वर्षीय एक बालिका र सोही ठाउँकी १९ वर्षीय एक युवतीलाई ०५५ साउन २१ गते दिउँसो हाटमा गएको अवस्थामा ५ जना प्रहरीले रक्सी सेवन गरी सामूहिक बलात्कार गरे। पीडितहरूले कतै उजुरी गरेनन्।

भाँगाभोली रातमाटा गाविस-७ काँटगाउँकी २० वर्षीय एक महिलांलाई ०५५ साउन २७ गते सोही ठाउँका ३० वर्षीय शंखर नगरकोटीले राति गोठमा एकलै बसेको अवस्थामा बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। पीडकलाई कारबाही गरी छाडियो।

जलकन्या गाविस-६ चपौलीकी १३ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ भदौ ८ गते दिउँसो सोही गाविस-५ का करिब ३० वर्षीय रूद्र गौतमले जलकन्या गाविस-२ गढीको जंगलमा बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। पीडकलाई ५ हजार रूपैयाँ जरिवाना गरी छाडियो।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

यस जिल्लामा बालश्रम प्रशस्त मात्रामा रहेको छ। विशेषगरी पिछडिएका जनजातिहरूमा बालश्रमिकहरू बढी रहेको पाइन्छ। सिन्धुलीबाट रामेछाप सामान दुवानी गर्न बालबालिकाहरू आउने गर्दछन्। अर्काको घरमा काम गर्ने र होटलमा भाँडा माफ्ने काममा करिब ३ सय बालश्रमिकहरू रहेका छन्। प्रायःजसो बालश्रमिकहरू घर मालिकको यातनाबाट पीडित छन्।

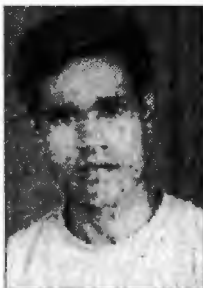
मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूतसमेत

कमलामाई नपा-९ दुंग्रेवासका दलित जनजाति संघका अध्यक्ष शंकर वि.क., स्वङ्गबहादुर वि.क., गणेशबहादुर नेपालीलगायतका व्यक्तिहरूलाई ०५५ साउन २५ गते सोही ठाउँका तिलक बुढाथोकीले उनको होटलभित्र पसी चिया खाँदा गाली गलौज गरी होटलबाट निकालिदिए। दलितहरूले सार्वजनिक होटलमा खान पाउनुपर्ने दाबी गर्दै ०५५ साउन २५ गतेदेखि होटल प्रवेश अभियान शुरू गरेका थिए। साउन २६ गते सोही ठाउँकै निलकुमार श्रेष्ठको होटलमा जाँदा प्रहरीले प्रवेश गर्न दिएन र दलितहरूले अभियान स्थगित गरे।

प्रहरीले हत्या गरेका
प्रदीप पुलामी

प्रहरीले हत्या गरेका
दीपक दाहाल

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माले) ले ०५५ असार २ गते एक प्रेस विज्ञप्ति प्रकाशित गरी सरकारद्वारा संचालन गरिएको “किलो शेरा टू” नामक अप्रेसनले माओवादी दवाउने नाममा सर्वसाधारण जनताको घर खानतलासी गर्ने, लुटपाट, गिरफ्तारी गर्ने, कुटपिट गर्ने, गोली हानी आतंकित पार्ने र दोहोरो भिडन्तको नाममा निर्दोष नागरिकको हत्या गर्ने जस्ता कार्यहरूको घोर भर्त्सना गर्‍यो।

कमलामाई नपा-४ गैयाटारबाट ०५५ असार ३ गते पक्राउ गरिएका स्वङ्गबहादुर देवकोटा, टीका श्रेष्ठ र सुरतबहादुर स्याङ्तानलाई उनका आफन्तहरूसँग भेट्न नदिएकोमा ०५५ असार ५ गते नेकपा (माले) ले एक प्रेस विज्ञप्ति प्रकाशित गरी पक्राउ गरिएकाहरूलाई तुरुन्त सार्वजनिक गर्न माग गर्‍यो।

मानव अधिकारकर्मीहरू कृष्णप्रसाद गौतम, दीपक श्रेष्ठ, प्रेम दाहाल, आनन्द दाहाल र द्वारिका काफ्लेले ०५५ असार ८ गते एक प्रेस वक्तव्य प्रकाशित गरी सरकारले संचालन गरेको “किलो शेरा टू” नामक अप्रेसनका क्रममा निर्दोष जनताको हत्या गरेर संविधान प्रदत्त अधिकार हनन गर्दै प्रजातन्त्रको स्विल्ली उडाएकोमा खेद व्यक्त गरे।

रानीचुरी गाविसका मेघकुमार विश्वकर्मा र हत्यारे गाविसका दिलबहादुर रानालाई जंगलमा लगी प्रहरीले हत्या गरेकाले ०५५ असोज २६ गते नेकपा (एमाले) ले एक वक्तव्य प्रकाशित गरी सरकार र माओवादी दुवै पक्षलाई हत्या र आतंकको शृंखला बन्द गर्न माग गर्दै उक्त घटनाको भर्त्सना गर्‍यो।

नेकपा (एमाले) ले ०५५ असोज २५ गते एक प्रेस वक्तव्य प्रकाशित गरी माओवादीहरूले एमालेका कार्यकर्ताहरूलाई रानीचुरी गाविसमा कुटपिट गरेकोमा भर्त्सना गर्नुका साथै प्रहरी प्रशासनले दोहोरो भिडन्तको नाममा निर्दोष जनताको हत्या गरेकोमा सरकारी दमनको निन्दा गर्दै उक्त कार्यको घोर विरोध र भर्त्सना गर्‍यो।

अनेरास्ववियूले ०५५ मंसिर १८ गते एक प्रेस विज्ञप्ति प्रकाशित गरी सम्मेलनको प्रचार प्रसार तथा आर्थिक संकलनमा गएका विद्यार्थीहरूलाई मंसिर १७ गते प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा खेद प्रकट गर्दै भर्त्सना गर्‍यो।

सरकारद्वारा माओवादी नियन्त्रणको नाममा संचालन गरिएको हत्या, गिरफ्तारी, यातना तथा सर्वसाधारणलाई भुटा मुद्दा लगाउने जस्ता कार्यको विरोधमा संयुक्त जनमोर्चा नेपाल (वैद्य) ले ०५५ पुस ७ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा एक ज्ञापनपत्र बुझायो।

नेकपा (एमाले) ले ०५५ पुस ८ गते एक प्रेस वक्तव्य

प्रकाशित गरी जनयुद्ध नियन्त्रण गर्ने नाममा सरकारले एमालेबाट निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूलाई राति घरबाट बोलाएर लगी हत्या गरेकाले सरकारको रवैयाको विरोध गर्दै त्यस्ता कार्यहरू तुरुन्त बन्द गर्न माग गर्‍यो। साथै प्रहरीले बेपत्ता पारेका मुक्तिप्रसाद तिमिल्सिना र डम्बरबहादुर स्वातीलाई तुरुन्त सार्वजनिक गर्नसमेत माग गर्‍यो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

तनहुँ जिल्ला थप्रेक गाविस घर भई इलाका प्रहरी कार्यालय, कपिलाकोटमा कार्यरत प्रहरी असई भीमबहादुर

क्षेत्रीलाई महादेवस्थान गाविस-१ अम्बासको स्वहरेखोलामा माओवादीहरूले एम्बुस पड्काएकाले भाग्दा ०५५ साउन ३१ गते राति मरिण खोलाले बगाएर मृत्यु भयो।

यस वर्ष यो जिल्लामा व्यक्तिगत रिसइवीका कारण ३ वटा कुटपिटका घटना भए। २ जना पुरुष र ३ जना महिला गरी ५ जनाले आत्महत्या गरे। दुर्घटनामा परी ३ जना, दुबेर १ जना र लडेर २ जनाको मृत्यु भयो। आगलागीबाट १ घर नष्ट भयो भने ३ जनाको मृत्यु भयो। चोरीका ३ वटा घटना जानकारीमा आए।

२.५ रामेछाप

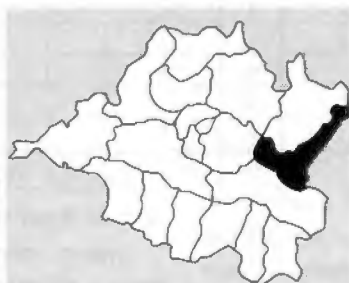
सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार हत्या / गोली

मन्थली गाविस-२ का ३० वर्षीय खिलबहादुर सुवेदीको ०५४ फागुन २६ गते मन्थली फाँटको फेदीमा रहेको रनजोर खोला नजिकै स्वहरेमा हत्या गरेर फालिएको अवस्थामा लाश फेला प‍यो। पीडितको टाउको तथा गर्धनमा धारिलो हतियारले प्रहार गरिएको थियो। उनको हत्या गरेको अभियोगमा प्रहरीले मन्थली गाविस-२ का तेजप्रसाद सुवेदी, डिल्ली सुवेदी, सोमप्रसाद सुवेदी, दीपक सुवेदी, चेतप्रसाद सुवेदी, रामहरि सुवेदी र यज्ञप्रसाद सुवेदीलाई पक्राउ गरी जिल्ला अदालतमा पेश गरेकोमा अदालतको आदेशमा उनीहरूलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

दोलखा जिल्ला माली गाविस-५ र ६ का याङ्ग्री शेर्पा र जाङ्बु शेर्पालाई ०५५ साउन २७ गते रस्नालु गाविस-८ मा प्रहरी र माओवादीबीचको झडपमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

खनियापानी गाविस-७ का ३० वर्षीय नवराज खत्रीलाई ०५५ असोज ५ गते माओवादी भएको आरोपमा पुरानागाउँ गाविस-८ मा प्रहरीले लस्तेरेर गोली हानी हत्या गरे।

मन्थली गाविस-६ का १३ वर्षीय तीर्थबहादुर श्रेष्ठ, ९ वर्षीय ज्ञानबहादुर श्रेष्ठ र ११ वर्षीय सुन्तली श्रेष्ठले मालपोत कार्यालयमा अज्ञात व्यक्तिहरूद्वारा छाडिएको बम खेल्नानी भनी घरमा ल्याएर खेलाइरहेको अवस्थामा ०५५ कार्तिक १२ गते विष्फोटन हुँदा ज्ञानबहादुरको मृत्यु भयो भने अन्य २ जना सस्त्र घाइते भए। उक्त बम माओवादीहरूले राखेको आशंका गरिएको छ।

जनसंख्या : १८८०६४
साक्षरता प्रतिशत : २९.५
महिला साक्षरता प्रतिशत : १२.७
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : १५४६
गाविस/नपा संख्या : ५५/०
निर्वाचन क्षेत्र : २
विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ३९३/४
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/५४
टेलिफोन लाइन : ३७
मोटर सडक (कि.मी.) : २
प्रहरी कार्यालय संख्या : १४
हुलाक संख्या : ५५

जेल र बन्दीहरू

०३१ सालमा निर्माण भएको "ग" श्रृंणीको रामेछाप जेलको बन्दी क्षमता २५ जनाको हो। यहाँ ५ जना महिला र १९ जना पुरुष गरी २४ जना बन्दीहरू रहेका छन्। यहाँ पुरुष वाई र महिला वाईहरू रहेको भए तापनि कम्पाउण्ड भने एउटै छ। त्यहाँ महिला र पुरुष बस्न नमिल्ने भएकाले महिलाहरूलाई दिनमा २ घण्टामात्र कम्पाउण्डमा छोडिन्छ। यस जेलमा सरकारी मान्यता नपाएको भए तापनि कोमलप्रसाद दुङ्गेल, भोजप्रसाद गौतम र सानु ढोड राजनीतिक बन्दीका रूपमा रहेका छन्। बन्दीहरूले आफ्नै स्वर्च पठाएर मगाएको पत्रिका पनि भित्र पठाउन जेल प्रशासनले बन्देज लगाएको छ। त्यस्तै केही समययता जेल प्रशासन र सुरक्षाकर्मीहरूसँग बन्दीहरूको सम्बन्धमा पनि खटपट सुरु भएको बन्दीहरू बताउँछन्।

यस जेल र जिल्ला सदरमुकामको दूरी ४ कोष टाढा छ। तसर्थ तारेखमा अदालत वा जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा १० बजे हाजिर हुन पुग्न र गएर सोही दिन फर्कन थुनुवाहरूलाई ठूलो समस्या हुन्छ। लामो बसाईपछि एकै दिन ८ कोष बाटो हिँड्दा थुनुवाहरू बिरामी नै पर्न जान्छन्। यसका अतिरिक्त आफू जेलमा परेपछि आफ्नो घरमा गएर परिवारलाई धम्क्याउने तथा ठगने गरेको कुरा पनि बन्दीहरू बताउँछन्।

जेलका बन्दीहरूले स्थानीय प्रशासनसमक्ष विभिन्न १८ सूत्रीय मागहरू राख्दै आएकोमा त्यसप्रति बेवास्ता गरेकाले मागहरूप्रति ऐक्यबद्धता जाहेर गरिदिन भनी ०५४ माघ ८ गते इन्सेकलगायत अन्य मानव अधिकार संस्थाहरूलाई पत्राचार गरे। यसका साथै बन्दीहरूले ०५४ माघ १५ गते जेलमा नारा

घटनाको प्रकार	गैहाराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	२	२		२				
गोलीद्वारा हत्या					२	१	२	३
जेलमा भएको घटना					१			
गिरफ्तारी र यातना					१३	१८	६	३४
कुटपिट	९	११	६	१७	४	१४	४	१८
सरुवा					१	१		१
बलात्कार	१		१	१				
बलात्कार प्रयास	१		१	१				
बहुविवाह	२		२	२				
अमानवीय व्यवहार	२	१	१	२				
जातीय छुवाछूत	१	१		१				
आत्महत्या	१०	३	७	१०				
चोरी/डकैती	२	२		२				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	७	८	१	९				
जम्मा	३७	२८	१९	४७	२२	३४	१३	४७

जुलुस र कालो भण्डा प्रदर्शन, १६ गते सिदा बहिस्कार गर्नुका साथै १७ गते आमरण अनसन बसे। १७ गते सिडिओले समस्या समाधान गर्ने लिखित सहमति जनाएपछि बन्दीहरूले अनसन तोडे। बन्दीहरूका अधिकांश मागहरू अबै पूरा नभएको गुनसो उनीहरूको रहेको छ।

गिरफ्तारी र यातना

लखनपुर गाविस-२ का २१ वर्षीय देवीप्रसाद गौतमलाई ०५४ चैत २३ गते माओवादी गतिविधिमा लागेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। प्रहरी चौकी गुन्सीमा प्रहरीले आफूलाई यातना दिएको कुरा पीडितले बताए। उनलाई ०५५ वैशाख ८ गते कागज गराई छोडियो।

लखनपुर गाविस-२ की ३० वर्षीय रत्नमाया गौतमलाई ०५४ चैत २३ गते माओवादी गतिविधिमा लागेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी बोजेनी चौकीमा लगी लाठी र लाठीले पिटी यातना दिनुका साथै भुत्ल्याउने कामसमेत गरे। पीडितलाई चैत ३१ गते छोडियो।

लखनपुर गाविस-२ की ३० वर्षीय रूनीता चौलागाईंलाई ०५४ चैत २३ गते माओवादीहरूलाई सहयोग गरेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी कुटपिट गर्दै प्रहरी चौकी बोजेनी लग्यो। पीडितलाई त्यहाँ पनि यातना दिई जिक्रकामा पठाए ०५५ वैशाख ८ गते छोडियो।

लखनपुर गाविस-२ का ५४ वर्षीय लोकनाथ चौलागाईंलाई ०५४ चैत २४ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले घरैबाट पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई प्रहरी चौकी बोजेनीमा लगी बाँसको लाठीले कुटपिट गरी यातना दिएर चैत ३१ गते छोडियो।

लखनपुर गाविस-२ का २६ वर्षीय पोष्टप्रसाद दुङ्गेललाई

०५४ चैत २४ गते माओवादीलाई संरक्षण दिएको आरोपमा प्रहरीले घरैबाट पक्राउ गरी गुन्सी प्रहरी चौकीमा पुर्‍यायो। पीडितलाई चौकीमा यातना दिई कारबाहीका लागि जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा पठाएकोमा ०५५ वैशाख ८ गते छोडियो।

लखनपुर गाविस-२ का ३७ वर्षीय कृष्णप्रसाद दुङ्गेल र ४० वर्षीय लोकनाथ गौतमलाई ०५४ चैत २७ गते माओवादी गतिविधिमा लागेको आरोपमा फुल्पा गाविस-६ पकरबासबाट प्रहरीले पक्राउ गरी चैत ३१ गते छोडियो।

लखनपुर गाविस-३ का २३ वर्षीय माधवप्रसाद दुङ्गेललाई ०५५ वैशाख ७ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी गुन्सी प्रहरी चौकीमा यातना दियो।

पीडितलाई वैशाख १६ गते छोडियो।

लखनपुर गाविस-३ ढोडंकी यगुमाया दुङ्गेललाई ०५५ वैशाख ७ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा सोही गाविस-२ बाट प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई प्रहरी चौकी गुन्सीमा यातना दिई जिक्रका पठाएकोमा वैशाख १६ गते छोडियो।

लखनपुर गाविस-३ की १६ वर्षीय रिता दुङ्गेललाई ०५५ वैशाख ७ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले गुन्सीको तिमालडाँडाबाट पक्राउ गरी प्रहरी चौकी गुन्सीमा लगेर यातना दिए। पीडितलाई जिक्रका पठाएकोमा वैशाख १६ गते छोडियो।

लखनपुर गाविसका अध्यक्ष ४० वर्षीय शंखरनाथ दुङ्गेल, सोही गाविस-३ का वडाध्यक्ष ३२ वर्षीय भुण्डप्रसाद चौलागाईं, ३५ वर्षीय शिक्षक दामुप्रसाद दुङ्गेल, ४८ वर्षीय तोयानाथ दुङ्गेल, ३० वर्षीय हरिप्रसाद तिवारी र ६२ वर्षीय इन्द्रमणि तिवारीलाई ०५५ वैशाख ७ गते गुन्सीडाँडाको प्रहरी चौकीले निर्दोष मानिसहरूलाई पक्राउ गरी यातना दिएको भन्नेबारे बुझ्न गएको अवस्थामा प्रहरीले ४ घण्टासम्म चौकीमै थुनी अश्लील गाली गर्नुका साथै यातनासमेत दियो। सोही दिन प्रहरी चौकीबाहिर उपस्थित भएका मानिसहरूलाई प्रहरीले लाठी चार्ज तथा पेटोले हिकार्ड घाइते बनायो।

लखनपुर गाविस-१ का ४३ वर्षीय होमनाथ गौतम, २७ वर्षीय नगेन्द्रराज गौतम, कुलबहादुर गौतम, ज्ञानप्रसाद गौतम, मिनप्रसाद चौलागाईं र नन्दप्रसाद गौतमलाई ०५५ मंसिर ५ गते सोही ठाउँका विष्णुप्रसाद गौतमको बारीमा गाडिएको ९ नाल भरुवा बन्दूक फेला पारेपछि प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई भुण्ड्याएर कुट्ने, शरीरमा पेल्ने जस्ता यातना दिइयो। उनीहरूलाई कारबाहीका लागि मंसिर ७ गते जिल्ला

प्रहरी कार्यालयमा पठाइएकोमा मंसिर ११ गते छाडियो।

लखनपुर गाविस-१ का ५० वर्षीय रामप्रसाद गौतमलाई ०५४ मंसिर ५ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी रूखमा झुण्ड्याएर कुट्ने, जीउमाथि बाँस गुडाएर पेल्ले जस्ता यातना दियो। उनलाई शरीरमा गहिरो चोट हुनेगरी यातना दिएर छोडियो।

सिन्धुपाल्चोक जिल्ला घर भई लखनपुर गाविस-१ स्थित माइतीमा आएको २१ वर्षीय मैयाँ सापकोटा, गुन्सी गाविस-३ घर भई सो ठाउँमा दिदी पुन्याउन आएको सानुमायाँ चौलागाई र लखनपुर गाविस-१ की १७ वर्षीय यशोदा चौलागाईलाई ०५४ मंसिर ५ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई प्रहरी चौकीमा कुटपिट तथा अश्लील गाली गलौज गरी सोही दिन छोडियो।

लखनपुर गाविस-१ का ४० वर्षीय नेत्रप्रसाद गौतम, ३० वर्षीय विष्णुप्रसाद गौतम, २१ वर्षीय दिनानाथ गौतम, १७ वर्षीय भम्क गौतम र ४५ वर्षीय लोकनाथ गौतमलगायत ३० जनालाई ०५४ मंसिर ५ गते माओवादी गतिविधिमा लागेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी कुटपिट गर्ने, बाँसले बेल्ने जस्ता निर्मम यातना दिइयो। पीडितहरूमध्ये ९ जनालाई सोही दिन बेलुका र १० जनालाई ६ गते छोडियो। बाँकी ११ जनालाई कारबाहीका लागि मंसिर ७ गते जिल्ला प्रहरी कार्यालय पठाइएकोमा ९ जनालाई छोडियो भने २ जनालाई मुद्दा लगाई तारेखमा छाडियो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

दोरम्बा गाविस-७ का ४३ वर्षीय फूर्वा लामालाई ०५४ फागुन ७ गते सोही गाविसका अध्यक्ष शंकरलाल योञ्जन र सोही गाविस-४ का २७ वर्षीय केशव योञ्जनले राजनीतिक प्रतिशोधका कारण कुलोको विवाद निकालेर घरमै गई सस्त घाइते हुनेगरी कुटपिट गरे। पीडकमाथि कुनै कारबाही भएन।

भीरपानी गाविसका अध्यक्ष २८ वर्षीय ज्ञानकुमार श्रेष्ठ, चिसापानी गाविसका लवकुमार श्रेष्ठ र मन्थली गाविस-२ का २५ वर्षीय दीपक सुवेदीलाई ०५४ फागुन १८ गते जिल्ला परिषद्को बैठकमा राजनीतिक पूर्वाग्रहको कारण दिमिपोखरी गाविसका अध्यक्ष ज्ञानकुमार योञ्जन र टोकरपुर उपस्वास्थ्य चौकीका अहेव प्रवल योञ्जनले लछारपछार गरे। पीडकहरूमाथि कुनै कारबाही भएन।

गोठगाउँ गाविसस्थित चण्डेश्वरी प्रस्तावित माविका शिक्षक ३० वर्षीय रामेश्वर यादवलाई ०५४ चैत ५ गते सोही विद्यालयका विद्यार्थी २० वर्षीय मिनबहादुर श्रेष्ठ र १६ वर्षीय देवकुमार श्रेष्ठलगायतले परीक्षामा चोरी गर्न नदिएको भनी विद्यालयभित्रै कुटपिट गरे। पीडकहरूलाई प्रहरीले कागज गराई छाड्यो।

लखनपुर गाविस-२ का ६५ वर्षीय हरिप्रसाद गौतमलाई ०५४ चैत २३ गते सुराकी गरेको आरोपमा माओवादी

कार्यकर्ताहरूले तरबार प्रहार गरी मरणासन्न बनाए। उनकै पत्नी ५५ वर्षीय वेलमायाँ गौतमलाई पनि माओवादीहरूले आक्रमण गरी घाइते बनाए। पीडितहरूलाई चैत २४ गते उपचारार्थ काठमाडौं लगियो।

लखनपुर गाविस-१ की २२ वर्षीय सुनिता बस्नेत, २९ वर्षीय मानबहादुर बस्नेत, २८ वर्षीय दलबहादुर बस्नेत र २३ वर्षीय राधिका बस्नेतलाई ०५४ चैत २६ गते माओवादीलाई लुकाई राखेको आरोपमा प्रहरीले घरमै गएर अश्लील गाली तथा कुटपिट गरे।

लखनपुर गाविस-१ का ४५ वर्षीय दिकमाया बस्नेत, १६ वर्षीय अश्विना बस्नेत, १५ वर्षीय श्यामबहादुर बस्नेत, २२ वर्षीय रामबहादुर बस्नेत र २३ वर्षीय जितबहादुर बस्नेतलाई ०५४ चैत २८ गते माओवादीलाई संरक्षण दिएको आरोपमा प्रहरीले घरैमा गई लाठीले सस्त घाइते हुनेगरी कुटपिट गर्‍यो। कुटपिटबाट दिकमायाको पिँडुला तथा तिघ्रामा नराम्रो असर पर्‍यो भने अरूको शरीरमा निलडाम नै बस्यो।

लखनपुर गाविस-१ का ५२ वर्षीय रामप्रसाद गौतमलाई ०५४ चैत २८ गते सोही गाविस-२ स्थित कृषि विकास बैंकबाट फर्किरहेको अवस्थामा कालिका माविअगाडि प्रहरीले विनाकारण र कुनै सोधपुछविना नै लाठीले हिकार्डि कुटपिट गर्‍यो।

दोरम्बा गाविस-६ का २० वर्षीय इन्द्रबहादुर साकी र २४ वर्षीय नरबहादुर साकीलाई ०५४ साउन १३ गते घट्टामा काम गरिरहेको अवस्थामा इलाका प्रहरी कार्यालय टोकरपुरका प्रहरी इन्स्पेक्टर शिवहरि वास्कोटाको नेतृत्वमा रहेको प्रहरी टोलीले माओवादी गतिविधिमा लागेको आरोपमा कुटपिट गर्‍यो। त्यसको विरोध गर्दा पीडितकी आमा ६० वर्षीय मंगली साकीलाई पनि प्रहरीले कुटपिट गर्‍यो।

पुरानागाउँ गाविस-७ का वडाध्यक्ष २७ वर्षीय राजकुमार पुरीलाई ०५४ भदौ ६ गते प्रहरीलाई बास बस्न दिएको भनी बारीमा हलो जोतिरहेको अवस्थामा सोही गाविस-८ का देवराज गिरी र मणिराज गिरीले कुटपिट गरे। पीडितले सुरक्षाको लागि प्रहरीसमक्ष निवेदन दिए।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

जिल्ला अदालतले न्याय सम्पादनमा खासै ढिलाई गरेको गुनासा आएका छैनन्। अदालतमा २ वर्ष नाघिसकेका मुद्दाहरू छैनन्। १ वर्ष नाघेका ४ वटा सरकारवादी मुद्दाहरू अदालतमा विचाराधीन अवस्थामा रहेका छन्। यस वर्ष जिल्ला अदालतमा

बम विस्फोटनमा परी घाइते :
सुन्तली श्रेष्ठ

माओवादीद्वारा कुटापिट गरिएका हरिप्रसाद गौतम

जम्मा २ सय ५५ थान मुद्दाहरू दर्ता भए, जसमा फौजदारी १ सय १५, संक्षिप्त फौजदारी ७, सरकारवादी ७ र देवानी १ सय २६ वटा थिए। त्यसमध्ये देवानी ११, फौजदारी १४ र संक्षिप्त फौजदारी २ वटा मुद्दाहरू किनारा लागे। तर यस वर्ष पनि वेथान चौकीमा आक्रमण गरेको अभियोगमा थुनामा परेका थुनुवाहरूको मुद्दा फैसला हुन सकेन।

यसका साथै जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा पनि ९ वटा मुद्दाहरू परे। जसमा हातहतियारसम्बन्धी २ र सार्वजनिक अपराधसम्बन्धी ७ वटा थिए। यीमध्ये कुनै पनि मुद्दाहरू किनारा लाग्न सकेनन्।

सरूवा, घटुवा र पक्षपात आदि

प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र मन्थलीका हेल्थ असिस्टेन्ट पदमा कार्यरत रामहरि सुवेदीलाई ०५४ माघ २४ गते नेपाल निजामती कर्मचारी संगठनमा सक्रियतापूर्वक लागेको भनी राजनीतिक पूर्वाग्रहका कारण रूकुम जिल्लाको जनस्वास्थ्य कार्यालयमा सरूवा गरियो।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लामा थुप्रै सुकुम्बासीहरू ऐलानी जग्गामा भुग्नाहरू बनाएर बसेका छन्। वर्षौंदेखि यसरी बसिरहेका सुकुम्बासीहरूले आफ्नो नाममा जग्गाधनी पूर्जा पाएका छैनन्। पहिलो पटक ०५२ सालमा बनेको सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले यस्ता सुकुम्बासीहरूको तथ्यांकसमेत संकलन गरेको थियो। सो आयोग विघटन भएपछि थन्किएका कागजातहरू यस वर्ष गठित आयोगले खोलेको छ तर जग्गाधनी पूर्जा भने वितरण भएको छैन।

०५२ सालमा वृद्ध, असहाय महिला र अपांगहरूलाई भत्ता दिने निर्णय भएपछि त्यही समयमा २ हजार ३ सय ३४ जना वृद्ध, ९ सय ९२ असहाय विधवा र ५१ जना अपांगहरूलाई भत्ता वितरण गरिएको थियो।

सो कांटा अपुग भएपछि जिविसको ०५५ असार २४ गतेको निर्णयले ५५ वटै गाविसमा कुल १ हजार २ सय १२ वटा कांटा थप गरी पठाइयो। अझै पनि सम्पूर्ण वृद्ध, विधवा र अपांगहरूले सो भत्ता पाएका छैनन्।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

रामेछाप गाविस-१ की १३ वर्षीय एक बालिकालाई ०५४ माघ ९ गते सोही ठाउँका २४ वर्षीय नानीबाबु देउजाले जुवा पुन्याउन गएको बेलामा कोही नभएको बेला पारी बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। पीडित कराएपछि बलात्कारबाट जोगिइन्।

मन्थली गाविस-२ की ५ वर्षीय एक बालिकालाई ०५४ फागुन २३ गते सोही ठाउँका २२ वर्षीय सुरेश सुवेदीले स्नेहै उनको घरमा गएको अवस्थामा बलात्कार गरे। पीडकलाई अदालतको आदेशबमोजिम थुनामा राखिएको छ।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

मभुवा गाविस-५ का ३० वर्षीय हरि लामाले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५४ माघ २५ गते १९ वर्षीय इसमाया तामाङसँग दोस्रो विवाह गरे। पीडकलाई अदालतबाट २ हजार रूपैयाँ धरौटीमा छोडियो।

कठजोर गाविसकी ३५ वर्षीय सावित्री पौडेललाई ०५४ असार १३ गते उनकै पति ३४ वर्षीय धनबहादुर पौडेलले अर्की पत्नी विवाह गरी कुटापिट गरेर घरबाट निकालिदिए। पीडितको साथमा १ छोरा र ४ छोरी छन्।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय /

अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

भटौली गाविस-४ की १९ वर्षीय लालुमाया माफीलाई ०५४

फागुन २४ गते पकरबास गाविस-४ का २४ वर्षीय वीरबहादुर माफीले जबर्जस्ती भगाएर लान खोजे। पीडितलाई स्थानीय गाउँलेहरूले आफ्नै घरमा फर्काइदिए। पीडकउपर सार्वजनिक अपराध ऐनअन्तर्गत मुद्दा चलाइएकोमा १ हजार २ सय रूपैयाँ धरौटीमा छोडियो।

गर्भ पतन

पकरबास गाविस-७ की ३५ वर्षीय तुलसीमाया कार्कीले ०५४ जेठ २५ गते साढे आठ महिनाको गर्भ पतन गराइन्। यस सम्बन्धमा मुद्दा चलि रहेको छ।

आमालाई प्रहरीले पक्राउ गरेपछि विचल्लीमा परेका सावित्री चौलागाई र राज चौलागाई

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

यस जिल्लामा अल्पसंख्यक थामी जातिका बालबालिकाहरूको अवस्था दयनीय अवस्थामा रहेको छ। चेतनाको अभावले वर्षेनी जन्मिने बच्चाहरूले राम्रो स्याहार पाउन सकेका छैनन्। बच्चाहरूलाई विद्यालय पठाउनुपर्छ भन्ने चेतना बाबुआमामा छैन। विद्यालय गए पनि ३/४ कक्षा पढेपछि पढाई छोडेर कुल्ली काम गर्ने यस समुदायका सम्पूर्ण बालबालिकाहरूको नियमित प्रक्रिया छ।

यो समस्या अन्य जातका बालबालिकाहरूमा पनि छ। विद्यालय जाने उमेरका बालबालिकाहरू भारी खेप, देवीटार, सिन्धुली वा मुढेबजार धाउने गर्दछन्। तसर्थ यस जिल्लालाई “बाल भरियाहरूको जिल्ला” भनेर पनि चिनिन्छ।

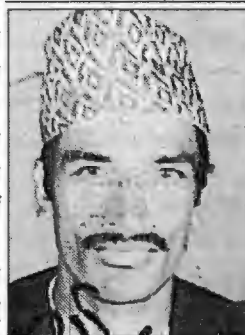
जिल्लामा रहेका होटलहरूमा पनि बालमजदूरहरू राखिएका छन्। यस्ता बालबालिकाहरूलाई महिनाको २/३ सय रूपैयाँ दिएर वा खाना मात्र दिएर काममा लगाइन्छ। जिल्ला सदरमुकाम मन्थलीमा मात्र यस्ता बालबालिकाहरू एक दर्जनभन्दा बढी रहेका छन् तर यस्ता बालबालिकाहरूको कतैबाट पनि उद्धार हुन सकेको छैन।

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूतसमेत

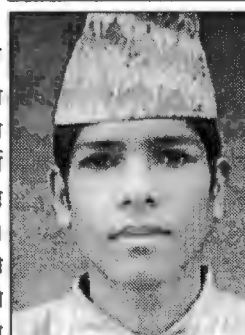
जातीयरूपमा विद्यालय तथा कार्यालयमा जागिर खानमा बन्देज छैन तर मानसिकरूपमा अछूतहरूलाई विभिन्न कोणबाट दबाव दिने कार्य यथावत् नै छ। सार्वजनिक मठ-मन्दिरहरूमा अछूत भनिने व्यक्तिहरूलाई प्रवेश निषेध छ। त्यस्तै सार्वजनिक पँधेरोहरूमा अछूतहरूलाई पानी उवाउन दिइँदैन। यसका अतिरिक्त माथिल्लो जातकाले अछूतहरूलाई मानसिक यातना दिने कार्य जिल्लामा नियमितरूपमा हुँदै आइरहेको छ।

प्रहरीद्वारा पीडित रूनिता चौलागाई

यातना पीडित होमनाथ गौतम

यातना पीडित देवीप्रसाद गौतम

दोरम्बा गाविस-१ का ३० वर्षीय सन्त धामीलाई ०५५ पुस २ गते डडुवा गाविस-४ का भक्तबहादुर रानाले तल्लो जातको भएर आफ्नो खाटमा बसेको भनी मरणासन्न हुनेगरी कुटपिट गरे। पीडकलाई प्रहरीले ६ सय रूपैयाँ जरिवाना गराई छाड्यो।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

मन्थली गाविस-६ का वीरबहादुर श्रेष्ठको घरमा रहेको मालपोत कार्यालयमा अज्ञात व्यक्तिहरूद्वारा छाडिएको बम उनका छोराछोरीहरूले खेलाइरहेको बेलामा विस्फोट हुँदा एक जनाको मृत्यु भएको र २ जना सस्ल घाइते भएको घटनालाई लिएर जिविस सभापति कैलाशप्रसाद ढुंगेलले ०५५ कार्तिक १३ गते एक प्रेस विज्ञप्ति जारी गर्नुभयो।

यही घटनालाई लिएर नेकपा (एमाले) रामेछापले पनि ०५५ कार्तिक १३ गते एक प्रेस विज्ञप्ति प्रकाशित गर्‍यो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष व्यक्तिगत कुटपिटका कारण भएका ५ वटा घटनामा ४ जना पुरुष र २ जना महिला पीडित भए। चोरी/डकैतीका २ वटा घटना भए। भीरबाट लडेर २ जना पुरुषको मृत्यु भयो भने १ जना पुरुषको नदीले बगाएर मृत्यु भयो र उनको लाश पनि फेला परेन। चट्याडमा परी १ जना पुरुष र आगलागीबाट १ जना पुरुषको मृत्यु भयो। १ जना पुरुषको अत्यधिक रक्सी सेवनका कारण मृत्यु भयो भने निर्माणाधीन घर भत्किँदा ३ जनाको एकै ठाउँमा मृत्यु भयो।

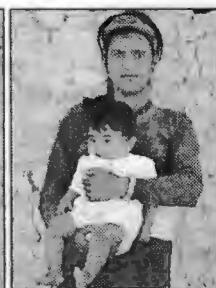
आत्महत्याका कारण ७ जना महिला र ३ जना पुरुष गरी १० जनाको मृत्यु भयो। ■

प्रहरीद्वारा यातनापीडित शेखरनाथ चौलागाई

प्रहरीद्वारा कुटपिट गरिएका राधिका बस्नेत, सुनिता बस्नेत, दलबहादुर बस्नेत र दिक्माया बस्नेत

२.६ दोलखा

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

रौतहट जिल्ला पिपरिया गाविस-४ का २१ वर्षीय स्वजान्ती राय यादवलाई ०५४ माघ ११ गते गैरीमुदी गाविस-२ मा सोही ठाउँका २८ वर्षीय सुप्रिम तामाङले हिकार्डिँदा मृत्यु भयो। पीडक फरार छ।

काभ्रे गाविस-२ का ५२ वर्षीय मिनबहादुर दाहाललाई ०५४ माघ १५ गते सधैँ मादक पदार्थ सेवन गरी घरमा भगडा गर्ने गरेको कारण उनकै पत्नी पदमकुमारी दाहालले मुङ्ग्रेले हिकार्डिँदा हत्या गरिन्। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

सिन्धुपाल्चोक जिल्ला कुभिण्डे गाविसका २७ वर्षीय भीमप्रसाद शर्मालाई ०५५ असार ५ गते माओवादी भएको आरोपमा तामाकोशी नयाँ पुलमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

जिरी गाविस-५ का २२ वर्षीय ज्ञानबहादुर कार्कीलाई ०५५ कार्तिक १७ गते सोही ठाउँका हितबहादुर खत्री, चित्रबहादुर खत्री, योगबहादुर खत्री, ताराबहादुर कार्की, होमबहादुर कार्की र तुलबहादुर कार्कीसमेतले स्थानीय ठूलोपातल गाविसमा लाग्ने रामबोले जात्रामा जाँदै गर्दा बाटोमा मादक पदार्थ सेवन गरी कुटपिट गरेर हत्या गरे। पीडकहरूमध्ये हितबहादुर, चित्रबहादुर र योगबहादुरलाई थुनामा राखिएको छ भने ताराबहादुर, होमबहादुर र तुलबहादुरलाई धरौटी तारखमा छोडिएको छ।

नाम र ठेगाना थाहा हुन नसकेका २ जना व्यक्तिहरूलाई ०५५ मंसिर ६ गते राति ११ बजे माओवादी भएको आरोपमा भीमेश्वर नपाको मोडमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितहरूको लासलाई कोशीमा फालिएको थियो।

पवटी गाविसका ३२ वर्षीय तोरणबहादुर स्वङ्कालाई ०५५

माओवादीद्वारा हत्या गरिएका तोरणबहादुर स्वङ्का

जनसंख्या : १७३८३६

साक्षरता प्रतिशत : ३७.८

महिला साक्षरता प्रतिशत : २१.५

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : २१९१

गाविस/नपा संख्या : ५१/१

निर्वाचन क्षेत्र : २

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ३३२/३

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : २/२४

टेलिफोन लाइन : ४२

मोटर सडक (कि.मी.) : १०९

प्रहरी कार्यालय संख्या : १७

हुलाक संख्या : ५२

पुस ६ गते विद्यालयमा विद्यार्थीहरूको जाँच लिइरहेको ठाउँबाट बोलाई १ घण्टाको बाटो लाग्ने फुसार्डाँडा भन्ने ठाउँमा लग्गी १६/१७ जना माओवादी कार्यकर्ताहरूले धारिलो हतियार प्रहार गरी हत्या गरे। पीडितलाई माओवादीविरुद्ध सुराकी गरेको आरोपमा हत्या गरिएको माओवादीहरूले एक चिठी लेखेर सार्वजनिक गराएका थिए।

जेल र बन्दीहरू

कुल ३८ जनाको क्षमता भएको चरिकोट जेलमा २६ जना कैद नताकिएका र २४ जना ताकिएका बन्दीहरू छन्। त्यस्तै ४ जना महिला र ४ जना आश्रित नाबालकहरू पनि यस जेलमा रहेका छन्। वि.सं. १९६५ सालमा निर्माण भएको यो जेल अत्यन्त जीर्ण अवस्थामा रहेको छ। पानी पर्दा आधा पानी भित्र परने र जाडाको समयमा घाम ताप्न पनि नपाइने र सधैं गन्धयुक्त वातावरण भइरहने यस जेलमा

गर्मीमा बस्न अत्यन्त कठिन हुने गुनासो बन्दीहरूको रहेको छ। यो जेलमा बन्दीहरू सुत्ने कोठाहरूमा भ्याल नभएको र पर्खाल पनि चर्किएकाले कुनै पनि बेला भत्किन सक्ने सम्भावना रहेको दुखेसो पनि उनीहरूको छ। बन्दीहरूलाई कोठाको अभावका कारण दोहोरो सुत्नुपर्ने बाध्यता छ। बन्दीहरूले ढाका टोपी बुन्ने र कपडा सिलाउने व्यवसाय संचालन गरेका छन्।

गिरफ्तारी र यातना

कृषि केन्द्र तथा पशु सेवा उपकेन्द्र सिंगटीका कर्मचारी मीनबहादुर पाण्डेलाई ०५४ फागुन २८ गते विना कारण प्रहरीले पक्राउ गरी इलाका प्रहरी कार्यालय सिंगटीमा २ दिनसम्म यातना दियो।

भीमेश्वर नपा-७ का ३१ वर्षीय चित्रबहादुर श्रेष्ठलाई ०५४ चैत १९ गते आफ्नै भाउजूको गाली बेइज्जती गरेको भन्ने उजुरीको आधारमा प्रहरीले पक्राउ गरी चौरमा ईटामा हात र खुट्टा टेक्न लगाई घोटो परिर बुट र लाठीले बेहोस हुने गरी यातना दिए।

ध्याङ्सुकठोकर गाविस-८ का २७ वर्षीय शिवकुमार स्वङ्कालाई ०५५ जेठ १५ गते प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा निर्मम यातना दिए। यातनाका कारण पीडितको शरीर ७ दिनसम्म सुनिएको थियो। पीडितलाई प्रहरीलाई बुझाउनुभन्दा अगाडि स्थानीय दीर्घलाल लामाले आफ्नो घरमा बन्दी बनाई स्वान र दिशा-पिसाव जानसमेत नदिई ज्यान मार्ने धम्की दिएर मानसिक र शारीरिक यातना दिएको पीडितले बताए। उनी ज्यान मार्ने उद्योगको मुद्दाअन्तर्गत धरौटी राखी तारखमा छन्।

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	५	५		५	१	१		१
गोलीद्वारा हत्या					३	३	१	३
बम प्रहार	१	१		१				
गिरफ्तारी र यातना					६	९	१	१०
कुटपिट	४	८	१	९				
बेपत्ता पारिएको					१	२		३
अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता					१	३५	१५	४०
भेला र संगठित हुने अधिकार					१	२		३
सर्जना					६	६		६
महिला किनबेच	१		३	३				
बलात्कार	४		४	४				
गर्भपतन	३		३	३				
वर्तविवह	३		३	३				
महिला भएको कारणले दिइने यातना	१		१	१				
पारिवारिक हिंसा	१		१	१				
अमानवीय व्यवहार	१	१		१				
आत्महत्या	१७	६	११	१७				
दर्शनाहार/विपत्तिहरू	१०	१०		१०				
जम्मा	४९	३१	३४	५५	१९	४७	१७	६४

चिलंखा गाविस-८ का ३५ वर्षीय लालबहादुर वि.क. र ३७ वर्षीय मकरबहादुर वि.क.लाई ०५५ साउन ५ गते प्रहरीले घरेबाट पक्राउ गरी चारिकोटमा लात्ती र लाठी प्रहार गरी यातना दिए। पीडितलाई हातहतियार तथा स्वरस्वजाना मुद्दा लगाइएको छ। उनको घरबाट प्रहरीले १ नाल भरुवा बन्दूक पनि बरामद गरेको थियो।

नाम्दु गाविस-५ का २७ वर्षीय केशव रिमाललाई ०५५ साउन २५ गते माओवादी भएको आरोपमा राति घरमा सुतिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी ४ दिनसम्म हिरासतमा राखेर छोडियो।

माली गाविस-८ की १९ वर्षीय गीता घिमिरे र उनको भाइलाई माओवादी भएको आरोपमा ०५५ साउन २८ गते प्रहरीले पक्राउ गरी २८ दिनसम्म हिरासतमा राखेर छोडियो।

सिन्धुपाल्चोक, जेठल गाविसका ३१ वर्षीय चित्रबहादुर श्रेष्ठलाई ०५५ कार्तिक १७ गते प्रहरीले पक्राउ गरी सिमेन्टको भित्तामा टाउको ठोकाई लात्ती तथा हातले हिकोउने जस्ता यातना दिएर छोडियो।

पवटी गाविस-६ का ६० वर्षीय कमलकान्त ओलीलाई ०५५ कार्तिक २० गते माओवादी भएको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गरी अर्को दिन छोडियो।

बेपत्ता पारिएको

नाम्दु गाविस-२ नयाँपुलमा ०५५ असार ५ गते राति ९.३० बजे प्रहरीले गोली चलाउँदा घाइते भएका नाम, थर र उमेर

थाहा नभएका २ जना माओवादी कार्यकर्ताहरूलाई घाइते अवस्थामा प्रहरीले आफ्नो गाडीमा राखेर चरिकोटतर्फ ल्याएको स्थानीय जनताले देखेकोमा प्रहरीले सो घटनामा कसैलाई पनि पक्राउ नगरिएको बताई दुवै जनालाई बेपत्ता पारेको छ।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

जुगु गाविस-६ का २७ वर्षीय रितबहादुर स्वङ्का र सिन्धुपाल्चोक जिल्ला धुस्कुन गाविस-२ का २५ वर्षीय भुवोल थामीलाई ०५५ माघ ६ गते भीमेश्वर नयाँ न्यागलमा सोही ठाउँका ३९ वर्षीय इन्द्रबहादुर तामाङ र ४१ वर्षीय मानबहादुर तामाङसहित १९/२० जनाको समूहले समाती कुटपिट गर्दै दोलखा चौकीमा बुझाए। पीडितहरू माओवादी कार्यकर्ता हुन्। उनीहरूलाई ज्यानसहित हातहतियार स्वरस्वजाना मुद्दामा धुनामा राखिएकोमा रितबहादुर फरार भएका छन्।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार (राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव समेत)

दूधपोखरी गाविस-५ को दूधपोखरी प्राविमा अ.ने.रा.स्व.वि.यू. (छैटौँ) द्वारा ०५५ मंसिर ५ गते आयोजित जिल्ला सम्मेलन उद्घाटन समारोह शुरू हुनासाथ नेकपा (माले) जिल्ला सदस्य वृषबहादुर तामाङ र दूधपोखरी गाविस अध्यक्ष थिरबहादुर मोक्तानसहितको ३५/४० जनाको समूहले आक्रमण गरी सम्मेलन विथोले। पीडकहरूले अ.ने.रा.स्व.वि.यू. (छैटौँ) का जिल्ला संयोजक नाम्पोल मोक्तान, केन्द्रीय प्रतिनिधि लक्ष्मण उप्रेती, साइदोर्जे लामा र पदम लामालाई समाती ज्यान मार्ने धम्कीसहित महिला वडा सदस्य लालगोटी तामाङको घरमा राखेर दिशा पिसाब गर्न तथा स्वाना स्वानसमेत निर्दिष्ट राति १२ बजे प्रहरीलाई बुझाए। २ दिनसम्म प्रहरी हिरासतमा राखी पीडितहरूलाई छोडियो।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

दोलखा जिल्ला अदालतमा ३ वर्ष वा सोभन्दा अगाडिदेखि नछिनिएका ६९ वटा देवानी, ७ वटा फौजदारी तथा २ वर्षदेखि नछिनिएका ७६ देवानी, १६ फौजदारी र १ वर्षसम्म नछिनिएका २ सय ४७ देवानी, १ सय ४७ फौजदारी मुद्दाहरू रहेका छन्।

पारिवारिक हिंसाबाट पीडित बोंध
मञ्जरी आचार्य

३ महिनामा छिनिनुपर्ने संक्षिप्त कार्यविधि मुद्दाहरू ६ महिना नाघिसकेका १८ वटा रहेका छन्।

सरुवा, घटुवा र पक्षपात आदि

यो वर्ष कृषि कार्यालयका प्रा.स. नवराज सापकोटालाई नुवाकोटमा, जिल्ला पशु सेवा कार्यालयका प्रा.स. वासुदेव आचार्यलाई मकवानपुरमा, सडक कार्यालयका भरत नेपाललाई डोटी, सोही कार्यालयका लक्ष्मी सिंलाई

काठमाडौं, जनस्वास्थ्य कार्यालयका हरिहर न्यौपानेलाई रोल्पा, लामावगर हेल्थपोष्टका हेल्थ असिस्टेण्ट के.वि. उप्रेतीलाई रूकुम जिल्लामा आस्थाको आधारमा भेदभाव गरी सरुवा गरियो।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लाको सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले जिल्लाभरिबाट २ सय ८३ वटा सुकुम्बासीहरूका निवेदन लिई छानबिनमा राखेको बताएको छ।

०५४ माघदेखि ०५५ साउनसम्म ४२ लाख रूपैयाँ वृद्ध भत्ता वितरणका लागि गाविसमा निकास गरेको भए तापनि ०५५ भदौदेखि वृद्ध भत्ता रोकिएको छ।

यस जिल्लामा ८० जनाको क्षमता भएको १ गौरीशंकर बालगृह नामक अनाथालय छ, जसमा १५ जना अनाथहरूले आश्रय पाएका छन्। आश्रित बालबालिकाहरूलाई प्राथमिक शिक्षादेखि स्वानपिनसमेत अनाथालयले बेहोरिरहेको छ।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

मिर्गे गाविस-५ की ९ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ असार ११ गते सोही ठाउँका १८ वर्षीय उमप्रसाद दाहालले बलात्कार गरे। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

बोच गाविस-७ की ६ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ भदौ २९ गते सोही ठाउँका १६ वर्षीय सन्तोष बस्नेतले बलात्कार गरे। पीडक धरोटी तारेस्वमा छन्।

सुरी गाविसकी देवी खड्का र जानु बस्नेतलाई ०५५ मंसिर १३ गते रसुवा जिल्ला भोर्ले गाविस-७ का कृष्णबहादुर लामा र भरत लामाले भारततर्फ बेचन लाँदै गर्दा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडकहरूलाई थुनामा राखिएको छ भने पीडितहरू घर फर्किसकेका छन्।

भीमेश्वर नपा-१ घर भई हाल जफे गाविस-१ मा बस्ने १३ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ मंसिर २६ गते सोही गाविस-२ का १८ वर्षीय प्रदीप पोखरेलले बलात्कार गरे। पीडक फरार रहेका छन्।

सुनस्वानी गाविस-८ की १३ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ पुस १ गते सोही ठाउँका ७८ वर्षीय नन्दलाल साकीले बलात्कार गरे। पीडकलाई प्रहरीद्वारा पक्राउ गरिएको छ।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

चिल्खा गाविसका २८ वर्षीय प्रवीणकुमार खड्काले घरमा एक पत्नी र ३ छोराछोरी हुँदाहुँदै ०५५ असार १ गते सोही ठाउँकी सोनी भुजेलसँग दोश्रो विवाह गरे।

ठूलोपातल गाविस-१ का ३२ वर्षीय फुर्वा लामाले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५५ असार १ गते सोही ठाउँकी सुनिता तामाङसँग दोश्रो विवाह गरे। पीडित ३० वर्षीय रूपमाया तामाङले बहुविवाहको मुद्दा दायर गरेकी छन्।

लामावगर गाविस-९ की २८ वर्षीय बोंधमञ्जरी आचार्यलाई ०५५ मंसिर १० गते उनकै पति ३० वर्षीय उज्ज्वलकुमार आचार्य र ससुरा ५५ वर्षीय अच्युतप्रसाद आचार्यले कुटपिट गरी खुट्टा भौँचिदिए। पीडित २ महिनाकी सुत्केरी थिइन। पीडक उज्ज्वलकुमारले सोही ठाउँकी रिमा तामाङसँग दोश्रो विवाह गरी अनमी तालिमका लागि जनकपुरमा पठाएको र पीडितलाई घरबाट निकाल्न गाविसमा सम्बन्ध विच्छेदको मुद्दासमेत दायर गरेका छन्। पीडितले जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा ज्यान मार्ने उद्योगअन्तर्गत मुद्दा दर्ता गरेपछि पीडकहरू फरार रहेका छन्।

मागापौवा गाविस-२ का जिविस सदस्य २८ वर्षीय गणेश श्रेष्ठले घरमा पत्नी र १ छोरी हुँदाहुँदै ०५५ कार्तिक २० गते सोही ठाउँकी २० वर्षीयसँग दोस्रो विवाह गरे। पीडकले जेठी पत्नीसँग सम्बन्ध विच्छेद गरिपाउँ भनी गाविसमा मुद्दा दायर गरेका छन्।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय /

अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

च्यामा गाविस-५ की २८ वर्षीय खेटकुमारी देवकोटालाई ०५५ कार्तिक १५ गते सोही ठाउँका २८ वर्षीय दीपबहादुर आपागाईले आफ्नो अवैध यौन सम्पर्कबाट रहन गएको गर्भलाई सोही ठाउँका ५९ वर्षीय कार्की थरका एक व्यक्तिलाई ३० हजार रूपैयाँ दिएर उक्त गर्भ उनको भन्न लगाई जिम्मा लगाए। पीडितले आफ्नो गर्भ दीपबहादुरको हो र म उनैसँग बस्न पाउँ भनी प्रहरी र गाविस कार्यालयमा उजुरी गरेकी छिन्। पीडक लुकिछिपी हिँडेका छन्।

गर्भ पतन

मेलुङ गाविस-६ की २० वर्षीय पुण्डरी श्रेष्ठले काभ्रे जिल्ला बनेपा नपाका महेश श्रेष्ठसँगको यौन सम्पर्कबाट रहन गएको १० महिनाको गर्भ ०५४ चैत २६ गते पतन गराइन्। पीडक धरौटी तारेखमा छन् भने महेश फरार छन्।

गैरीमुदी गाविस-२ की २० वर्षीय माया तामाङले सोही ठाउँका अनिल तामाङसँगको यौन सम्पर्कबाट रहन गएको गर्भ ०५५ साउन २५ गते पतन गराइन्। गर्भ पतन गराउन लगाउने अनिल पुर्षका लागि थुनामा छ भने माया धरौटी तारेखमा छन्।

आर्थिक अधिकार (पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनियन, भ्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

यस जिल्लामा स्विकृती जलविद्युत् आयोजना, खरिदुंगा म्याग्नेसाइट उद्योग र विगु दुंगा स्वानीसमेतमा गरी २५ सयभन्दा बढी मजदूरहरू कार्यरत छन्। तर सबै निजी उद्योग भएका कारण आफ्नो अधिकार स्वोच्चा मजदुरी स्वोसिने कारणले आवाज उठाउन नसकेको मजदूरहरू बताउँछन्।

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू
दासत्व, कर्मैया, बाँधा र हलिया आदि

यस जिल्लामा हलियाको रूपमा भूमिहीन व्यक्तिहरूले काम गर्ने प्रचलन भए तापनि हलियाको आफ्नो नाजुक आर्थिक अवस्थाका कारण कुनै आवाज उठाउँदैनन्।

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूतसमेत

क्षेत्रपा गाविस-१ का ५८ वर्षीय गणेशबहादुर श्रेष्ठलाई ०५५ असोज २१ गते सोही ठाउँका ४८ वर्षीय लिलाबहादुर श्रेष्ठ

र उनकै छोरा २४ वर्षीय लालबहादुर श्रेष्ठले बोक्सो भएको आरोपमा मानिसको दिशा खुवाई सिस्नोसमेत लगाए। पीडकहरूलाई सार्वजनिक अपराध मुद्दा लगाइएकोमा धरौटी तारेखमा छन्।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

अ.ने.रा.स्व.वि.यू. (छैटौँ) ले ०५५ मंसिर ५ गते आयोजित जिल्ला सम्मेलन विधोलिदिएको कार्यको विरोधमा सो संगठनका जिल्ला संयोजक नाम्गेल मोक्तानले एक प्रेस विज्ञापन प्रकाशित गरी संगठित हुने अधिकार हनन भएको जनाउनुभयो।

अस्थायी शिक्षकहरूले आफूहरू १५ औँ वर्षदेखि अस्थायी रहिरहेको हुँदा स्थायी गरियोस् भनी ०५५ मंसिर २० गते जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा धर्ना दिए।

भगेरी प्रावि पवटीका शिक्षक तोरणबहादुर स्वङ्काको हत्याको विरोधमा ०५५ पुस ९ गते नेपाल शिक्षक संघले मृतकको लाससहित चरिकोट बजार परिक्रमा गरी स्थानीय सातदोबाटो चोकमा श्रद्धाञ्जली सभाको आयोजना गर्‍यो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

शहरे गाविस किर्ने बजारस्थित प्रहरी चौकी ०५५ मंसिर ११ गते करौँत प्रशिक्षकहरू मकवानपुर जिल्ला हेटौँडा नपा-११ का ३० वर्षीय कुमार उप्रेती र दार्जिलिङका २८ वर्षीय लाक्पा शेर्पाले तोडफोड गरे। पीडकहरूलाई थुनामा राखिएको छ।

यस वर्ष व्यक्तिगत कुटपिटका ३ वटा घटनामा ३ जना पुरुष र १ जना महिला गरी कुल ४ जना पीडित भए। दुर्घटनामा परी १२ जनाको मृत्यु भयो। ११ जना महिला, ६ जना पुरुष गरी जम्मा १७ जनाले आत्महत्या गरे।

२.७ रौतहट

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार
हत्या / गोली

कनकपुर गाविस-८ का ३८ वर्षीय रामप्रसाद पाखरेललाई ०५४ माघ ९ गते मसेडवा गाविस-६ का ३६ वर्षीय विन्दालाल दासले रूपैयाँ चोरी लाने मनसायले खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरे। पीडकलाई पुर्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

गौर नपा-२ का २८ वर्षीय राजाराम दासलाई ०५४ फागुन २९ गते सोही ठाउँका ४३ वर्षीय मोहरलालप्रसाद जैसवालले मादक पदार्थ सेवन गरी लाठीले टाउकोमा हिकार्एर हत्या गरे। पीडक फरार छन्।

धर्मपुर गाविस-८ का १८ वर्षीय रामबाबु रायलाई ०५४

चैत १५ गते अशवण्डाको निहुँमा विवाद हुँदा उनकै भाइ जियालाल यादवले गोली हानी घाइते बनाए। पीडक फरार छन्।

जोकाहा गाविस-९ का ३५ वर्षीय अतिकुल रहमानलाई ०५५ जेठ १ गते सोही ठाउँ नजिक केही अज्ञात व्यक्तिहरूले गोली हानी हत्या गरे।

चन्द्रनिगाहपुर गाविस-३ स्थित प्रहरी क्याम्पमा कार्यरत प्रहरी भोजबहादुर गुरूङ र सोही ठाउँका ३४ वर्षीय कृष्णप्रसाद सापकोटालाई ०५५ साउन १ गते ख्याकुको जंगलमा माओवादीहरूले गोली हानी हत्या गरे।

रमौली गाविस-२ का ३६ वर्षीय सियाराम साहलाई ०५५ साउन २ गते सोही ठाउँका रामबाबु साहले खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरे। पीडक र पीडितकी पत्नीबीच अनुचित सम्बन्ध रहेको कुरा पीडितले थाहा पाएकोले पीडकले हत्या गरेको थियो। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

सितलपुर बर्गेनिया गाविस-६ की २२ वर्षीय सुकलियादेवी यादवलाई ०५५ साउन ३ गते मन परेन भनी उनकै पति २७ वर्षीय बन्दी राय यादवले घाँटी थिची हत्या गरे। पीडक फरार छन्।

सन्तपुर (म.) गाविस-६ का ३१ वर्षीय लक्ष्मी चौधरीलाई ०५५ भदौ ८ गते चोरी गरेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी सन्तपुर प्रहरी चौकीमा कुटपिट गरेर हत्या गरे। पीडितलाई बिहान पक्राउ गरेकोमा दिनभर कुटपिट गरिएकाले राति मृत्यु भएको थियो।

तेजापाकड गाविस-५ का ११ वर्षीय परमानन्द महतोलाई ०५५ भदौ २९ गते पुरानो रिसइवीको कारण साँही ठाउँका बलीराम दिवेदीले घाँटी थिची वकैया नदीमा लगेर हत्या गरे। पीडक फरार छन्।

जेल र बन्दीहरू

यस जिल्लामा रहेको गौर जेल करिब ६५ वर्ष पुरानो भएकाले मर्मत संभारको अभावका कारण जीर्ण भएको छ। ७५ जनाको क्षमता भएको यस जेलमा हाल ३७ जना बन्दीहरू रहेका छन्। जसमध्ये २५ जना पुरुष र ३ जना महिला कैद नताकिएका छन् भने ९ जना पुरुष कैद तोकिएका छन्। यसबाहेक १ जना आश्रित नाबालकसमेत यस जेलमा रहेका छन्। जेलमा महिलाका लागि ३ र पुरुषका लागि १६ वटा कांठाहरू छन्।

गिरफ्तारी र यातना

रंगपुर गाविस-४ का ३२ वर्षीय रामप्रसाद राईलाई ०५४ फागुन ३ गते माओवादी भएको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा तारेस्वमा छोडेको छ।

बारा जिल्ला कोल्वी गाविसकी २६ वर्षीय नानीमैयाँ सुवेदीलाई ०५४ चैत १ गते चन्द्रनिगाहपुर बसपार्कबाट माओवादीको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गरे। पीडितलाई लागू औषध ओसारपसार मुद्दा लगाई तारेस्वमा छोडिएको छ।

विश्रामपुर गाविस-८ का ३१ वर्षीय राजेन्द्र महाराई ०५५ जेठ ८ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा तारेस्वमा छोडिएको छ।

डुमरिया गाविस-२ की १३ वर्षीय मेनुका सापकोटालाई ०५५ जेठ १८ गते माओवादीको आरोपमा राति १२ बजेतिर घरमा सुतिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी ४ दिनसम्म हिरासतमा राखेर छोडियो।

लक्ष्मिनिया गाविस-९ का ३२ वर्षीय शम्भु भेटवाल, २८ वर्षीय सूर्यबहादुर किडरिङ, २६ वर्षीय ध्रुव किडरिङ, ३२ वर्षीय

जनसंख्या : ४२६४२५

साक्षरता प्रतिशत : २५

महिला साक्षरता प्रतिशत : १३.१

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : ११२६

गाविस/नपा संख्या : ९६/१

निर्वाचन क्षेत्र : ४

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : २२४/५

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/२३

टेलिफोन लाइन : ५२०

मोटर सडक (कि.मी.) : १२०

प्रहरी कार्यालय संख्या : ३९

हुलाक संख्या : ६५

कृष्ण किडरिङ, ३२ वर्षीय मंगलबहादुर सिदाली, वलराम विश्वकर्मा, कृष्णबहादुर विश्वकर्मा, धनबहादुर लुगेली, चमारे विश्वकर्मा, मानबहादुर लामिछाने, विष्णु विश्वकर्मा र वीरबहादुर रानामगरलाई ०५५ असार ४ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई तारेस्वमा छोडियो।

चन्द्रनिगाहपुर गाविस-४ का ३६ वर्षीय भोजराज चौहानलाई ०५५ साउन ८ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी थुनामा राखेर यातना दिए। पीडितलाई छोडिएको छ।

पौराई गाविस-४ का ५५ वर्षीय भक्तबहादुर सुयल, ६५ वर्षीय स्वङ्गबहादुर राना र ६० वर्षीय भक्तबहादुर थापालाई ०५५ साउन ८ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। पीडितहरूलाई छोडिएको छ।

चन्द्रनिगाहपुर गाविस-४ का ३६

वर्षीय रिडीप्रसाद धिताललाई ०५५ साउन १० गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई ५ महिनासम्म थुनामा राखी छोडियो।

चन्द्रनिगाहपुर गाविस-३ की ५३ वर्षीय पुतलीमाया बल र जुडिबेला गाविस-१ का २८ वर्षीय लालबहादुर धिंगलाई ०५५ भदौ ४ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई ज्यान मार्ने उद्योगसम्बन्धी मुद्दा चलाई थुनामा राखिएको छ।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

कर्कच कर्मैया गाविस-८ का वडाध्यक्ष ३७ वर्षीय तुलसी साहलाई ०५५ वैशाख १९ गते सडक बनाउने विषयमा विवाद हुँदा सोही वडाका पराजित उम्मेदवार गिरिजानन्द उपाध्यायले कुटपिट गरे। पीडकलाई कुनै कारबाही भएन।

लक्ष्मिनिया गाविस-८ का ४२ वर्षीय गाविस अध्यक्ष ऋषिराम तिमिल्सिनालाई ०५५ जेठ ३ गते साँही ठाउँका ३५ वर्षीय कृष्णदेव चौधरी, खुसेत देवान र रामआशीष चौधरीले राजनीतिक रिसइवीका कारण मोसो दली कुटपिट गरे। ०५१ सालदेखि विजयपुर माविमा शिक्षकको नियुक्ति सम्बन्धमा विवाद उत्पन्न भई अभिभावकहरूले विद्यालयको ताला बन्द गरेकोमा त्यस विषयमा छलफल गर्न जाँदा पीडितमाथि उक्त कार्य गरिएको थियो। पीडितले प्रशासनमा उजुरी गर्दासमेत वास्ता गरिएन।

पौराई गाविस-४ की २३ वर्षीय टीकामाया लुगेलीलाई ०५५ साउन ८ गते माओवादीमा लागेको भनी सुत्केरी भएको

घटनाको प्रकार	गैहराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	५	४	१	५	१	१		१
गोलीद्वारा हत्या	२	३		३				
गोली	१	१		१				
गिरफ्तारी र यातना					१४	३३	३	३६
कुटपिट	२४	२३	४	२७	१		१	१
वेपत्ता पारिएको					१	१		१
महिला किनबेच	२		२	२				
गर्भपतन	२		१	१				
महिला भएकै कारणले दिइने यातना	१		१	१				
बालअधिकार	२	१	१	२				
आत्महत्या	१		१	१				
चोरी/डकैती	१	१		१				
जम्मा	४१	३३	११	४४	१७	३५	४	३९

अवस्थामा प्रहरीले कुटपिट गरे।

पचरूखी गाविस-५ का ४२ वर्षीय राजदेव साहलाई ०५५ कार्तिक १६ गते सोही ठाउँका राजनीतिक कार्यकर्ता २८ वर्षीय दीपेन्द्र सुडीले छुरी प्रहार गरी घाइते बनाए। पीडक फरार छन्।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

रौतहट जिल्ला अदालतमा यस वर्ष जम्मा ८ सय १९ वटा मुद्दाहरू दर्ता भए। जसमध्ये देवानीतर्फ ६ सय ६०, सरकारवादी फौजदारी २४ र अन्य फौजदारी १ सय ३५ रहे। गत २ वर्षदेखि छिनिन नसकेका सरकारवादी ६, देवानी ७७ र साधारण फौजदारी २३ वटा छन् भने ३ वर्षदेखि छिनिन बाँकी मुद्दाहरूमा सरकारवादी फौजदारी २, देवानी १२ र साधारण फौजदारी ४ वटा छन्।

यस वर्ष जिल्ला अदालतले फैसला गरेका सरकारवादी २१, साधारण फौजदारी १ सय ४२ र देवानी ४ सय ७५ गरी जम्मा ६ सय ३८ वटा मुद्दाहरू रहे। गत वर्षदेखि सरेर यस वर्षमा आएका मुद्दाहरूमा देवानी १३ सय ४, सरकारवादी फौजदारी ५८ र साधारण फौजदारी ३ सय ४ वटा रहे।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

पौराई गाविस-१ की १९ वर्षीय एक युवतीलाई ०५५ जेठ ११ गते सर्लाही जिल्ला हरिपुर

घर भै काठमाडौं, स्यूचाटार गाविस-२ बस्ने शंकर कार्की र बलबहादुर कार्कीले काठमाडौं घुमाइदिने बहानामा भारतको बम्बईमा लगी बिक्री गरे। पीडकहरूलाई थुनामा राखिएको छ भने पीडित माइती नेपाल नामक संस्थामा रहेकी छिन्।

चन्द्रनिगाहपुर गाविस-१ की १९ वर्षीय एक युवतीलाई ०५५ भदौ २० गते सोही ठाउँकी मुन्ना विश्वकर्मा र माधुरी विश्वकर्माले भारतको बम्बईमा लगी बिक्री गरे। पीडित त्यहाँबाट भागी घर फर्किसकेकी छिन् भने पीडकहरू फरार छन्।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

गौर नपा-८ का वडाध्यक्ष

अनिलकुमार थापाले घरमा पत्नी र २ छोराछोरी हुँदाहुँदै अर्की महिलासँग दोश्रो विवाह गरे। पीडकलाई कुनै कारबाही गरिएको छैन।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय /

अपमानजनक व्यवहार (देउकी, फुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

लक्ष्मिनिया गाविस-१ की ३१ वर्षीय विजुलवतिया थरुनीलाई ०५५ असार १३ गते सोही ठाउँका ४० वर्षीय कारीकान्त चौधरीले बोक्सी भएको आरोप लगाई कुटपिट गरे। पीडक फरार छन्।

गर्भ पतन

लक्ष्मिनिया गाविस-४ की १७ वर्षीय मोहरी चौधरीको गर्भ ०५५ जेठ २१ गते सोही ठाउँकी वास्किट चौधरीले अवैध तरिकाबाट पतन गराउँदा शिशु र मोहरी दुवैको मृत्यु भयो। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

सन्तपुर (म) गाविस-६ की ३२ वर्षीय राधादेवी पासवानले ०५५ असार १३ गते ५ महिनाको गर्भ पतन गराइन्। उनीलाई तारेस्वमा छोडिएको छ।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

वरियारपुर गाविस-५ की १० वर्षीय अनिता कापडेली ०५५ असोज २७ गते बारा जिल्ला सिसवा महेशपुर गाविस-३ का ५५ वर्षीय दुलार कापडे र जोगी नरले अपहरण गरे। पीडितलाई २ महिनापछि गाउँलेहरूको सहयोगमा आमा-बाबुसमक्ष बुझाइयो भने पीडकहरू फरार रहेका छन्।

इनरवारी गाविस-५ का १० वर्षीय सन्दीपकुमार

आमासँगै जेलमा बस्न
विश्व नाबालक

जैसवाललाई ०५५ कार्तिक ७ गते सोही ठाउँका रामविशवास जैसवाल र गोर नपा-१० का शेष विकलले अपहरण गरे। पीडितलाई प्रहरीले आमा-बाबुसमक्ष बुझाएको छ भने पीडकहरूलाई थुनामा राखिएको छ।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

सरकारद्वारा माओवादीको नाममा जिल्लाका सिधासाधा जनतालाई पक्राउ गर्ने, यानना दिने जस्ता मानव अधिकार उल्लंघनसम्बन्धी कार्यहरू गरेकोमा यसप्रति

छुरा प्रहारबाट घाइते राजदेव साह
आत्महत्या गरिन्।

प्रशासनको ध्यानाकर्षण गराउँदै मानव अधिकार चेतना केन्द्रले ०५५ कार्तिकमा एक प्रेस वक्तव्य जारी गर्‍यो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष कुटपिटका २५ वटा घटनामा २३ जना पुरुष र ५ जना महिला पीडित भए। डर्कौँको १ घटनामा १ जना पीडित भए भने १ महिलाले

२.८ बारा

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार
हत्या / गोली

सिसनिया गाविस-२ की डेढ वर्षीय शिवदुलारी तेलीलाई ०५४ माघ २८ गते आफ्नै काका सुरेन्द्र साह तेलीले घाँटी धिची हत्या गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

भवानीपुर जीतपुर गाविस-३ की २५ वर्षीय रूच्योदेवी सहनीलाई माइतीबाट ०५४ फागुन १ गते दाइजो नल्याएको र कुरूप भएको भनी उनकै पति संजय सहनीले कुटपिट गरी बेहोस बनाएर विष सेवन गराउँदा उपचार गर्दागर्दै मृत्यु भयो। पीडकलाई अदालतको आदेशबाट तारेखमा छोडिएको छ।

हरैया गाविस-९ का ३५ वर्षीय गोविन्द श्रेष्ठलाई ०५४ फागुन २ गते राति आफ्नै घरमा सुतिरहेको अवस्थामा केही नकावधारी व्यक्तिहरूले सेफको चावी माग्दै दुवै हात बाँधी घर नजिकैको जंगलमा लगी खुकुरी र गोली प्रहार गरी हत्या गरे। पीडकहरू फेला परेका छैनन्।

बछनपूर्व गाविस-९ की ३० वर्षीय कैलाशिया अहिरलाई ०५४ फागुन ३ गते दिउँसो १ वर्जेतर जंगलमा वास्त्रा चराउन गएको अवस्थामा सोही गाविस-९ का अमिताभ साह तेली र विजय महाराले बलात्कार गर्न स्वाज्दा नमानेपछि घाँटी धिची हत्या गरे। पीडकहरूलाई पक्राउ गरिएकोमा विजयलाई छोडियो भने अमिताभलाई वीरगन्ज जेलमा थुनामा राखिएको छ।

जनसंख्या : ४१६८००

साक्षरता प्रतिशत : ३२

महिला साक्षरता प्रतिशत : १६

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : ११९०

गाविस/नपा संख्या : ९८/१

निर्वाचन क्षेत्र : ४

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ३८४/५

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/१०२

टेलिफोन लाइन : ८९८

मोटर सडक (कि.मी.) : ११५

प्रहरी कार्यालय संख्या : ४०

हुलाक संख्या : ७८

इटियाही गाविस-७ की ३१ वर्षीय लीलावती महतालाई ०५४ फागुन ८ गते माइतीबाट दाइजो नल्याएको कारण उनकै पति रामचन्द्र महता र सासू चम्पादेवी महताले घरभित्र कुटपिट गरी हत्या गरे। पीडकहरू फरार रहेका छन्।

पकडिया गाविस-५ का २५ वर्षीय रामएकवालप्रसाद साहलाई ०५४ फागुन १६ गते ट्याक्टरले गाँठको स्वपटा फुटाएको रिसमा सोही ठाउँका नचुनीप्रसाद साहले दाउराले टाउकोमा प्रहार गरी हत्या गरे। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

भवानीपुर जीतपुर गाविस-३ का ३० वर्षीय सुरेन्द्र गुवाजुलाई ०५४ चैत १० गते उधारी खाएको पैसा माग्दा पर्सा जिल्ला चोर्नी गाविस-८ का प्रमोद साह सोनारले मादक पदार्थ सेवन गरेको भोकमा लट्ठीले प्रहार गरी हत्या गरे। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

दाहोरी गाविस-८ का ८ वर्षीय जोमेरा अन्सारीलाई ०५५ वैशाख २८ गते

उनकै भिनाजु अनवर मियाँले घाँटी धिची हत्या गरे। पीडितको लास घर नजिकैको खेतमा फेला परेको थियो। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

मनहरवा गाविस-४ का ६० वर्षीय कर्णबहादुर स्याङ्तानलाई ०५५ जेठ २५ गते वजारबाट घरतिर गइरहेको अवस्थामा अज्ञात व्यक्तिहरूले खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरे।

गंजभवानीपुर गाविस-१ की २५ वर्षीय मञ्जुदेवीलाई ०५५ कार्तिक २३ गते माइतबाट दाइजो नल्याएको आरोपमा उनकै पति ३० वर्षीय वासुदेव राउत र ससुरा रामलखन महताले

कुटपिट गरेकोमा उपचार गर्दागर्दै मृत्यु भयो। पीडकहरूलाई प्रहरीले २४ दिन हिरासतमा राखी जिल्ला अदालतसमक्ष बुझाउँदा प्रमाणको अभाव भनी अदालतले सादा तारेखका छोड्यो।

तेलकुवा गाविस-९ का ४५ वर्षीय शिक्षक परमेश्वर यादवलाई ०५५ कार्तिक २४ गते साँझ घरतिर गैरहेको अवस्थामा मभेरिया चोकमा केही अज्ञात व्यक्तिहरूले गोली प्रहार गरी घाइते बनाए।

भवानीपुर जीतपुर गाविस-६ का ४५ वर्षीय अल्जान मियाँलाई ०५५ कार्तिक ६ गते घर नजिकै केही अज्ञात व्यक्तिहरूले गोली हानी हत्या गरे। पीडितले भारतको बिहारबाट अर्कै पत्नी विवाह गरेकाले सोही कारण हत्या गरिएको हुनसक्ने आशंका गरिएको छ। पीडकहरू फेला परेका छैनन्।

निजगढ गाविस-८ को जंगलमा करिब ४० वर्षीय एक अपरिचित पुरुषको लास ०५५ मंसिर २२ गते हत्या गरी भुण्ड्याइएको अवस्थामा फेला पयो। पीडक फेला परेका छैनन्।

भवानीपुर जीतपुर गाविस-५ मा ०५५ पुस १ गते २० जना जति माओवादी कार्यकर्ताहरूले ३ राउण्ड गोली चलाई जनतालाई आतंकित तुल्याए।

जेल र बन्दीहरू

यस जिल्लामा जेल छैन। यहाँका थुनुवाहरूलाई वीरगन्ज जेलमा लैजाने गरिन्छ।

गिरफ्तारी र यातना

सपही गाविस-९ का २७ वर्षीय रमेश सापकोटालगायत ६ जनालाई ०५४ फागुन २ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भई साना किसान बैंक तोडफोड गरेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी ३० दिनसम्म निर्भय यातना दियो। पीडितहरूलाई सार्वजनिक मुद्दा लगाई २८ हजार रूपैयाँका दरले धरौटीमा छोडियो।

रतनपुरी गाविस-५ का ३५ वर्षीय रामबहादुर गोले र ३५ वर्षीय प्रदीप स्याङ्तानलाई ०५४ चैत १९ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भई सार्वजनिक स्थलहरू तोडफोड गरेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी ३ दिनसम्म हिरासतमा शारीरिक यातना दिएर छोड्यो।

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पुरुष	महिला	जम्मा	घटना संख्या	पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	७	७		७				
गोलीद्वारा हत्या	१	१		१	१	१		१
बलात्कार पछि हत्या	१		१	१				
गोली	१	१		१				
गिरफ्तारी र यातना					१०	२३		२३
कुटपिट	४	९		९	१	४		४
धम्की					१	१		१
राजनीतिक स्वतन्त्रता					२	९	३	१२
सरुवा					१	३		३
पक्षपात					१	४		४
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी समस्या					१	४		४
महिला किनबेच	१		१	१				
बलात्कार	३		३	३				
बलात्कार प्रयास	२		२	२				
बहुविवाह	४	१	३	४				
गर्भपतन	१		१	१				
पारिवारिक हिंसा	३		३	३				
अमानवीय व्यवहार	१		१	१				
बाल अधिकार	३	३	३	६				
आर्थिक अधिकार	३	६९		६९				
आत्महत्या	६	३	४	७				
अपहरण	१	१		१				
आतंक	२	२		२				
चोरी/डकैती	२	४		४				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	२१	४९	२७	७६				
जम्मा	६७	१४१	४९	२००	१८	४९	३	५२

दक्षिण फिटकेयाँ गाविस-३ का ४० वर्षीय इस्माइल मियाँलगायत ६ जनालाई ०५५ जेठ १ गते प्रहरीले सुकुम्बासीहरूको घर भत्काउने र आगो लगाउने गरेकोमा त्यसको विरोध गर्दा पक्राउ गरी यातना दियो। पीडितहरूमाथि सार्वजनिक अपराधसम्बन्धी मुद्दा लगाइयो।

निजगढ गाविस-४ का ४० वर्षीय मंगदा चौधरीलाई ०५५ जेठ ३ गते जंगल फडानी गरी जग्गा आवादी गरेको आरोपमा वन सुरक्षाकर्मीहरूले पक्राउ गरी निर्भय यातना दिए। यातनाकै कारणले पीडितको दाहिने खुट्टा नचल्ने भएको छ। पीडितलाई छुटकारा दिलाउन खोज्दा वन सुरक्षाकर्मीहरूले ३ राउण्ड हवाई फायर पनि गरेका थिए।

कलैया नपा-१ का २८ वर्षीय शम्भु महतोलाई ०५५ साउन ५ गते राजनीतिक व्यक्तिहरूको दबाबमा एस.पी. साहेबको ठाडो आदेश भनी प्रहरीले पक्राउ गरी ६ दिनसम्म हिरासतमा राखेर निर्भय यातना दिइयो।

हरैया गाविस-६ का ३० वर्षीय चन्द्रप्रसाद पराजुली र ३५ वर्षीय नेत्रप्रसाद पराजुलीलाई ०५५ साउन ६ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी ५

दिनसम्म हिरासतमा निर्मम यातना दियो। पीडितहरूलाई आफन्तहरूसँग भेट गर्न पनि दिइएन। उनीहरूलाई प्रहरीले जबर्जस्ती माओवादी गतिविधिमा लागेको र अबका दिनहरूमा नलाग्ने भन्ने बेहोराको कागजमा सही गराई छोडियो।

पिपरा सिमरा गाविस-६ का २८ वर्षीय जयराम दाहाललाई ०५५ साउन १२ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरे। पीडितलाई पुर्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

हरैया गाविस-६ का ३० वर्षीय नारायण पौडेललाई ०५५ भदौ १८ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी निर्मम यातना दियो। पीडितलाई ७ दिनपछि स्थानीय जनप्रतिनिधिको रोहवरमा छोडियो।

डुमरवाना गाविस-७ का ३० वर्षीय बाबुलाल सिङ्गेललाई ०५५ कार्तिक ८ गते काठ चोरी गरेको आरोपमा पीठो पिँधेर घरतिर आइरहेको अवस्थामा इलाका वन कार्यालय तामागढीका वन सुरक्षकर्मीले पक्राउ गरी निर्मम यातना दिए। पीडितलाई २६ दिनसम्म जिल्ला वन कार्यालयको हिरासतमा राखी ३ हजार ५० रूपैयाँ धरोटीमा छोडियो।

पिपरा सिमरा गाविस-१ का ३० वर्षीय अम्बरबहादुर पाण्डे र २५ वर्षीय क्षेत्रबहादुर श्रेष्ठलाई ०५५ कार्तिक २१ गते माओवादी भएको आरोपमा राति आफ्नै घरमा सुतिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दिएर जन दबाबका कारण छोडियो।

बुनियाद गाविस-६ का ४८ वर्षीय गाविस अध्यक्ष चोकट महतोलाल ०५५ मंसिर ८ गते सिडिओसँग नागरिकता सम्बन्धमा विवाद गरेको आरोपमा प्रहरीले विना पूर्जा पक्राउ गरी २४ घण्टासम्म हिरासतमा थुनियो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

रौवाही गाविस-७ का वडाध्यक्ष ४० वर्षीय रामलोचन यादवलाई ०५५ असार १४ गते सार्वजनिक जग्गामा बनाएको घर हटाउन स्वोजेको आरोपमा सोही ठाउँका ३५ वर्षीय विश्वनाथ अहिरलाई ७ जनाले सामूहिकरूपमा आक्रमण गरी सक्न घाइते बनाए। पीडकहरूविरूद्ध मुद्दा दर्ता गरिए पनि कुनै कारबाही भएन।

डुमरवाना गाविस-८ का ४० वर्षीय लीलकान्त लामिछानेलाई ०५५ साउन ३० गते प्रहरीले घरमै गई लछारपछार गर्नुका साथै माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएमा ज्यानमार्ने धम्की दिए। प्रहरीले पीडितहरूको घरका सामानहरू पनि तोडफोड गरे।

रतनपुरी गाविस-३ का २७ वर्षीय सुमन लामालाई ०५५ कार्तिक २१ गते सोही गाविसका अध्यक्ष बुद्धिमान तामाङले आफ्नो विरुद्धमा क्रियाकलाप गरेको आरोपमा स्थानीय विद्यालयमा बैठक बसिरहेको अवस्थामा कुटपिट गरी पेस्तोल तेर्स्यारै ज्यान मार्ने धम्की दिए। पीडकलाई प्रहरीले सामान्य सोधपुछ गरी छोडियो।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार (राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव समेत)

रतनपुरी गाविस-५ का ३५ वर्षीय निलबहादुर थिङलगायत ८ जना पुरूष र २२ वर्षीय हरिमाया स्याङ्तानलगायत ३ जना महिला गरी ११ जनालाई ०५५ साउन २२ गते माओवादी गतिविधिमा सक्रियरूपले लागेको आरोप लगाई इलाका प्रहरी कार्यालय निजगढमा आत्मसमर्पण गर्न बाध्य गराइयो।

लिपनीमाल गाविस-८ का मधुशेेे जागरण मंचका अध्यक्ष ३५ वर्षीय उदय पटेललाई ०५५ साउन २८ गते प्रहरीले पक्राउ गरी १८ दिनसम्म हिरासतमा निर्मम यातना दिई सो मंचको अध्यक्ष पदबाट राजीनामा गराई भदौ १६ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा आत्मसमर्पण गराई छाडियो।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यहाँस्थित जिल्ला अदालतमा ०५५ साउनमा जिम्मेवारी सरेका दुनियाँवादी देवानी मुद्दा ११३४ थान, फौजदारी ३४३ थान र सरकारवादी ८५ थान रहेका छन्। त्यसपछि दर्ता भएका मुद्दाहरूमा दुनियाँवादी ४७८, फौजदारी १४२ र सरकारवादी ५० थान रहेका छन्। यस वर्ष दुनियाँवादी ६२१, फौजदारी २०१ र सरकारवादी ४२ गरी ८६४ थान मुद्दा फछ्यौट भए।

सरुवा, घटुवा र पक्षपात आदि

भतौडा गाविस-७ स्थित स्वास्थ्य चौकीका अहेव तथा निजामती कर्मचारी संगठन बाराका अध्यक्ष ४० वर्षीय रामविद्या कुशवाहा, अमरपट्टी गाविसस्थित स्वास्थ्य चौकीका अहेव प्रेमनारायण चौधरी र जनस्वास्थ्य शाखाका मुखिया रामचन्द्र शर्मालाई ०५४ फागुन १० गते जिल्लामा दरबन्दी रिक्त हुँदाहुँदै राजनीतिक प्रतिशोधका कारण म्याग्दी र काभ्रे जिल्लामा सरुवा गरियो।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

दक्षिण भिक्टोरिया गाविस-३ मा रहेको ऐलानी जग्गामा रहेका सुकुम्बासीहरूका ८ वटा घरलाई पुनरावेदन अदालतले निषेधाज्ञा जारी गरे तापनि सिडिओले राजनीतिक नेताको दबाबमा ०५५ जेठ १ गते प्रहरी लगाई घरहरू भत्काउन र आगो लगाउन लगाए। सुकुम्बासीहरूका घरभित्रका सामानहरू पनि फाल्ने काम गरियो। उक्त घटनामा सुकुम्बासीहरूले सो कार्यको विरोध गर्दा ६ जनालाई पक्राउ गर्नुका साथै ४९ राउण्ड हवाई फायर र ५ सेल अश्रुग्याँससमेत प्रहार गरियो। ०२४ सालदेखि बसोबास गर्दै आएका ती सुकुम्बासीहरूको घर भत्काइएको विरोधमा सोही दिन दिउँसो स्थानीय वासिन्दाहरूले एक जुलुश निकाली जिल्ला प्रशासन कार्यालय धेरेंका थिए।

निजगढ गाविस-४ का ४५ वर्षीय जगतबहादुर

रुम्बालगायत् ४ जना सुकुम्बासीहरूलाई वन अतिक्रमण गरी छाप्रो बनाइ जंगलको पर्ति जग्गा जोतेकोमा ०५४ चैत ८ गते वन सुरक्षाकर्मीहरूले पक्राउ गरे। पीडितहरूलाई ४ दिनपछि उक्त जग्गा छाड्ने कागज गराई छोडियो। करिब ४० विगाहाको क्षेत्रफलमा १३० घर सुकुम्बासीहरूको बसोबास रहेको उक्त ठाउँमा छाप्रोहरू भत्काई जलाउने काम गरी त्यस ठाउँबाट सुकुम्बासीहरूलाई विस्थापित गरियो।

यस जिल्लामा अन्यत्र पनि सुकुम्बासी समस्या वर्षैदिखि देखा पर्दै आएको छ। डुमरवाना गाविस-७ मा करिब ४ सय घर सुकुम्बासीहरू जंगलको माफमा १५ वर्षअघिदेखि अव्यवस्थितरूपमा रहँदै आएका छन् भने अमलेखगञ्ज गाविस, भवानीपुर जीतपुर सडकको छेउमा छाप्रो बनाएर बसेका छन्। त्यसैगरी पिपरा सिमरा गाविसको पथलैयामा सडक नजिक गिट्टी कुटेर जीवन निर्वाह गर्दै आएका सुकुम्बासीहरूको समस्या अझै जटिल बनेको छ।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

डुमरवाना गाविस-७ की १२ वर्षीय एक बालिकालाई ०५४ माघ २० गते घरमा कोही नभएको बेला पारी सोही ठाउँका २५ वर्षीय विष्णुबहादुर थापाले बलात्कार गरे। पीडकलाई जिल्ला अदालतको आदेशबमोजिम तारेखका छोडियो।

कलैया नपा-८ की १९ वर्षीय एक महिलालाई ०५५ वैशाख २५ गते राति डेरामा सुतिरहेको अवस्थामा सोही ठाउँका २५ वर्षीय सोनु श्रीवास्तव, २३ वर्षीय अब्दुल अन्सारी, २५ वर्षीय मदन मिश्र, २८ वर्षीय गोसई र २० वर्षीय सुरेन्द्र कलवारले मुख थुनी नजिकैको बगैँचामा लगेर सामूहिक बलात्कार गरे। पीडकहरूलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

पिपरा सिमरा गाविस-९ की १५ वर्षीय एक युवतीलाई ०५५ जेठ २७ गते सोही ठाउँका ३७ वर्षीय केशर आचार्य र विद्या अधिकारीले जागिर लगाइदिने बहानामा भारतमा लगी बिक्री गर्नका लागि वीरगन्जमा लुकाइरहेको अवस्थामा प्रहरीले फेला पार्यो। पीडकहरूलाई ७ महिनासम्म थुनामा राखी जमानतमा छोडियो।

निजगढ गाविस-२ की ४ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ साउन १८ गते सोही ठाउँका १८ वर्षीय महेश अधिकारीले चकलेट दिई फकाएर घरभित्रै बलात्कार गर्ने कोसिस गर्दा बेहोस नै बनाए। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

निजगढ गाविस-७ की ६ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ भदौ ६ गते सोही ठाउँका ३२ वर्षीय शिव अधिकारीले घर नजिकैको जंगलमा लगी बलात्कार गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

निजगढ गाविस-८ की ६ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ मंसिर २६ गते सोही ठाउँका ५३ वर्षीय नरबहादुर रस्वालले घर

नजिकैको विद्यालयको चौरमा लगी बलात्कार गर्ने प्रयास गरी बेहोस बनाए। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

निजगढ गाविस-१ की ३५ वर्षीय विष्णुमाया दर्लामीलाई ०५४ फागुन २ गते जेठी पत्नीको घरबाट साइकल ल्याएको आरोपमा टेकबहादुर दर्लामीलाई सार्वजनिक चोकमा लछारपछार गरी कुटपिट गरे। पीडकलाई सामाजिकरूपमा चेतानवी दिनेबाहेक अन्य कारबाही भएन।

कलैया नपा-१२ का ४० वर्षीय सिकन्दर ठाकुरले ०५४ चैत १ गते भवानीपुर गाविस-४ की २२ वर्षीय जानुका भण्डारीसँग बहुविवाह गरे।

इटियाही गाविस-२ का ३२ वर्षीय विहारी महतोले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५४ चैत २८ गते दोस्रो विवाह गरे। पीडकलाई अदालतबाट २५ सय रूपैयाँ धरौटी राखी तारेखमा छोडियो।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय /

अमानजनक व्यवहार (देउकी, भ्रुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

निजगढ गाविस-७ की ३५ वर्षीय विष्णुकुमारी अधिकारीलाई ०५५ असार ३२ गते बोक्सी भएको आरोपमा सोही ठाउँकी धनकुमारी थापा मगरलगायतका ४/५ जनाको समूहले घरमै गएर कुटपिट तथा गाली बेइज्जती गर्नुका साथै दिशापिसाव सुवाउने प्रयाससमेत गरे। पीडकहरूलाई प्रहरी चौकीमा बोलाई कागज गरी छोडियो।

गर्भ पतन

पिपरा सिमरा गाविस-६ की १९ वर्षीय गीता महतो र भवानीपुर जीतपुर गाविस-३ का २२ वर्षीय अफताब आलमबीचको अनुचित यौन सम्बन्धबाट रहेको गर्भ ०५४ चैत ११ गते भारतको रक्सौलमा लगी जबर्जस्ती पतन गराए। अफताबले बिहे गरी घरमा लैजाने आशवासन दिएपछि गीताले उक्त घटनाको बारेमा कुनै उजुरी नदिए पनि हाल बिहे नगर्ने कुरा गरेपछि उनी कानूनी उपचारका लागि प्रयासरत छिन्।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

निजगढ गाविस-७ का ८ वर्षीय रमेश सापकोटालाई ०५४ पुस २९ गते टुकबाट उसु थुतेको भोकमा सोही ठाउँका कृष्णप्रसाद चौलागाईंले बेहोस हुने गरी कुटपिट गरे। पीडकलाई १ दिन प्रहरी हिरासतमा राखिएकोमा उपचारवापत ५ हजार रूपैयाँ जरिवाना गराई पीडित पक्षको कुरा सुनुवाई नगरी मिलापत्र गराइकन छोडियो।

इटियाही गाविस-२ का ६ वर्षीय विजयकुमार साहलाई ०५५ जेठ २९ गते आर्थिक प्रलोभनका कारण पर्सा जिल्ला सोनवनी गाविस-४ का ३५ वर्षीय वकिल मियाँलगायतका ५

जनाले घरेबाट अपहरण गरी भारतको ग्वालीमा पुर्‍याएकोमा पीडितलाई भोलिपल्ट नै प्रहरीको सक्रियतामा घर फर्काइयो। पीडकहरूलाई थुनामा राखिएको छ।

निजगढ गाविस-४ का ईटा भट्टाहरूमा कार्यरत् ९ वर्षीय भगरू चौधरी, ९ वर्षीय सीतादेवी चौधरी, ११ वर्षीय मिश्री चौधरीलगायतका करिब २०० जना बालमजदूरहरू विगत ३ वर्षदेखि दैनिक १२ घण्टासम्म श्रम बेच्न बाध्य भएका छन्। उनीहरू धुवाँ र धुलोमा एक पटकमा ८ वटासम्म काँचो ईटा बोक्न बाध्य भएकाले कुपोषण र क्षयरोगबाट ग्रस्त भएका छन्।

भलही भस्वलिया गाविस-६ का १० वर्षीय महेन्द्रदास तम्तालाई ०५५ भदौ २ गते सोही ठाउँका तुलसी महतो धानुक, राजकुमार राउत अहिर, रवीन्द्रनाथ पाण्डे र गोरख विनले घरेबाट अपहरण गरी लगे। पीडितलाई प्रहरीको सक्रियतामा ०५५ असोज २९ गते भारतको बिहारबाट सकुशल फर्काइयो भने पीडकहरूलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

आर्थिक अधिकार (पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनियन, श्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

पिपरा सिमरा गाविस-५ स्थित नेपाल बोर्डस प्रालिमा कार्यरत् ३० वर्षीय माधवराज उपाध्याय, २७ वर्षीय तारकबहादुर धिताल र गणेशप्रसाद रिमाललाई ०५४ चैत १९ गते राजनीतिक प्रतिशोधका कारण व्यवस्थापन पक्षले अनुशासन उल्लंघनको आरोप लगाई निष्कासन गर्‍यो। यस सम्बन्धमा श्रम कार्यालयमा उजुरी परे पनि आवश्यक कारवाही नभएको कारण पीडितहरूको पुनर्बहाली भएको छैन।

पिपरा सिमरा गाविस-१ स्थित हुलास स्टिल इन्डस्ट्रिज प्रालिमा कार्यरत् ६८ जना अस्थायी मजदूरहरूलाई श्रम कार्यालय, बाराको ०५४ साउन २६ गतेको निर्णयअनुसार ८ महिनाअघि नै स्थायी गर्नुपर्नेमा स्थायी नगरेकोमा पीडितहरूले ०५४ चैत २७ गतेदेखि ३१ गतेसम्म श्रम कार्यालयको मूल गेटमा र ०५४ वैशाख २ गतेदेखि ६ गतेसम्म जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा धर्ना र रिले अनसन बसे।

पिपरा सिमरा गाविस-५ स्थित नेपाल बोर्डस प्रालिमा कार्यरत् मजदूरहरू २५ वर्षीय कौशलराज पुरी, २२ वर्षीय

जंगली बहार, ३० वर्षीय गणपत राउत र २५ वर्षीय राजु घिमिरेलाई ०५५ जेठ १५ गते मजदूरहरूलाई स्थायी गर्ने सम्बन्धमा पत्र लिएर जाँदा व्यवस्थापन पक्षसँग सामान्य विवाद भएकोमा अनुशासनको कारवाही गरी सोही दिनबाट निष्काशन गरियो। व्यवस्थापन पक्षले यस घटनामा संलग्न रहेका मजदूरहरूलाई समेत १२ जनालाई सार्वजनिक अपराधको मुद्दासमेत लगाएको छ।

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू

दासत्व, कर्मैया, बाँधा र हलिया आदि

यस जिल्लामा हर्बुवा चरूवाको रूपमा खान-लाउन मात्र दिएर धनी मानिसहरूले दासको रूपमा गरीब मानिसहरूलाई काममा लगाउने गरेको पाइन्छ।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

नेकपा (एमाले) बारा जिल्ला कमिटीले तत्कालीन प्रम सूर्यबहादुर थापाको मन्त्रिपरिषद्को ०५४ माघ १० गतेको बैठकले बारा जिल्लामा भएका जघन्य हत्याका घटनाहरू फिर्ता गर्ने निर्णय गरेकोमा सोविरुद्ध जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा एक विरोधपत्र बुझायो।

बुनियाद गाविसका अध्यक्ष चोकट महतोलाई ०५५ मंसिर ८ गते प्रहरीले विना पूर्जो पक्राउ गरी हिरासतमा राखेको विरोधमा नेकपा (एमाले) ले जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा एक ज्ञापनपत्र बुझायो भने स्थानीय जनताले प्रहरी प्रशासनको उक्त कार्यको विरोधमा जुलुश निकाले।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष कुटपिटका ५ वटा घटनामा १३ जना पुरुष पीडित भए। त्यस्तै डकैतीका २, आतंकका २, दुर्घटना तथा विपत्तिका २१ वटा घटनामा ४९ पुरुष र २७ महिला पीडित भए। त्यस्तै ३ जना पुरुष र ४ जना महिलाले आत्महत्या गरे।

२.९ पर्सा

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार
हत्या / गोली

निर्मलवस्ती गाविस-६ का ३६ वर्षीय लक्ष्मण स्याङ्गवोलाई ०५४ फागुन २८ गते वन्यजन्तु आरक्षभित्र प्रवेश गरेको कारण आरक्षका सुरक्षा सैनिकले गोली हानी हत्या गरे।

वीरगन्ज उमनपा-१८ का ४७ वर्षीय शिवमंगल राजपुतलाई ०५४ फागुन २९ गते होलीमा रंग दल्ने विषयमा

विवाद हुँदा रामदरश साहले लाठी प्रहार गरी हत्या गरे। प्रहरीले रामदरश र जगदीश साहलाई पक्राउ गरी ज्यानसम्बन्धी मुद्दा चलायो।

बेलवा गाविस-७ का २९ वर्षीय श्रीनारायण पंजियारलाई ०५५ वैशाख १३ गते राति ९ बजेतिर सोलुखुपुरस्थित आफ्नो मिलबाट घर फर्किरहेको अवस्थामा अज्ञात व्यक्तिले हत्या गरे। पीडक पत्ता लाग्न सकेको छैन।

चोर्नी गाविस-३ का ४५ वर्षीय सलिम मिया देवानलाई ०५५ असार ५ गते आपसी लेनदेनका कारण रसिक नेक महमदले धारिलो हतियार प्रयोग गरी हत्या गरे। पीडकलाई

धुनामा राखिएको छ।

वसन्तपुर गाविस-४ का ५ वर्षीय धनञ्जय यादवलाई ०५५ असार ७ गते बाटोसम्बन्धी विवादका कारण बलिराम यादवले घाँटी थिची हत्या गरे।

ठोरी गाविस-३ को १७ वर्षीय शान्ति थिङलाई ०५५ असार १२ गते परपुरूषसँग अनैतिक सम्बन्ध कायम गरेको आरोपमा उनकै पति रामसिंह मुक्तानले हत्या गरे। पीडकलाई अदालतले साधारण तारेखमा छोड्यो।

पिडारी गाविस-२ का ३४ वर्षीय नन्दकिशोर नुनिया र ३६ वर्षीय सन्त महतो नुनियालाई ०५५ साउन ५ गते पर्सा वन्यजन्तु आरक्षमा प्रवेश गरी काठ काटेको कारण आरक्षणका सुरक्षा सैनिकले गोली हानी हत्या गरे।

वागेश्वरी तिजौना गाविस-८ का असर्फी साह कानूलाई ०५५ असार २८ गते केही अज्ञात व्यक्तिहरूले गम्हरियामा हत्या गरे।

पर्सा वन्यजन्तु आरक्षभित्र काठ काट्न गएका एक व्यक्तिलाई ०५५ साउन २३ गते सैनिकको गोलीद्वारा हत्या गरिएको अवस्थामा बेवारिसे लास फेला पयो।

वीरगन्ज उमनपा-१३ का सन्तकुमार यादवलाई ०५५ भदौ ९ गते उनकै भाउजू ममता यादव र भुलन सहनीले घाँटी थिची हत्या गरे। पीडकहरूबीच अनैतिक सम्बन्ध रहेको र पीडितले उक्त कार्य देखेका कारण हत्या गरिएको थियो। ममतालाई प्रहरीले पक्राउ गरेको छ भने भुलन फरार छन्।

बहुअरी पिडारी गाविस-५ मा २५ वर्षीय एक युवकलाई ०५५ भदौ १७ गते घाँटीमा डोरीले कसी हत्या गरिएको अवस्थामा लास फेला पयो। प्रहरी अनुसन्धान जारी छ।

जयमंगलापुर गाविस-३ का ३३ वर्षीय रघुनाथ राउत र हफिज मिया अन्सारीलाई ०५५ असोज ५ गते बालक अपहरण गरेको आरोपमा भारतीय डाँका वेचुर्सि, सदमा र राजेन्द्रले गाउँमा प्रवेश गरी गोली हानी हत्या गरे। पीडक फेला पर्न सकेनन्।

भेडियाही गाविस-२ का २५ वर्षीय रजितप्रसाद चौरसियालाई ०५५ असोज ६ गते राति व्यक्तिगत रिसइवीको कारण ठग साह कानुले घरमा गोली प्रहार गरी घाइते बनाए। पीडक फरार रहेका छन्।

जयमंगलापुर गाविस-४ का ३६ वर्षीय रघुनाथ राउत बराई र ३४ वर्षीय हनिफ मिया जोलाहलाई ०५५ असोज ५ गते उधारा रक्सी नदिएको भनी भारतका अज्ञात व्यक्तिहरूले गोली हानी हत्या गरे।

वीरगन्ज उमनपा-१४ की २४ वर्षीय सुमित्रादेवीलाई ०५५

जनसंख्या :	३७२५२४
साक्षरता प्रतिशत :	३३.४
महिला साक्षरता प्रतिशत :	१८.१
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) :	१३५३
गाविस/नपा संख्या :	८२/१
निर्वाचन क्षेत्र :	४
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	२९१/३
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	२/३८
टेलिफोन लाइन :	५२५६
मोटर सडक (कि.मी.) :	५२
प्रहरी कार्यालय संख्या :	४१
हुलाक संख्या :	५८

कार्तिक २४ गते राति दाइजो कम ल्याएको आरोपमा उनकै पति वीरेन्द्रप्रसाद रौनियारले घाँटीमा डोरीले कसी हत्या गरे। प्रहरीले पीडितका ससुरा वालदेव र जेठान विजयलाई पक्राउ गरी अदालतमा पेश गरेकोमा अदालतको आदेशले उनीहरू छुटे।

ठोरी गाविस-१ की २६ वर्षीय गीतादेवीको लास ०५५ मंसिर १० गते नजिकैको जंगलमा भुण्डिएको अवस्थामा फेला पयो। पीडितको हत्या गरिएको हुनसक्ने आशंका गरिएको छ।

सिसिया गाविस-५ का ४५ वर्षीय रामचन्द्र साह रौनियारलाई ०५५ मंसिर २७ गते राति सुतिरहेको अवस्थामा केही अज्ञात व्यक्तिहरूले गोली हानी हत्या गरे। पीडकहरू पता लागेका छैनन्।

जेल र बन्दीहरू

जुद्धशमशेरको पालामा निर्मित वीरगन्ज जेल अति नै जोर्ण भैसकेको छ। यसको

क्षमता १ हजार ५ सय जनाको हो। यस जेलमा १ सय ६१ जना पुरूष र ८ जना महिला गरी १ सय ६९ जना कैद नतोकिएका तथा ३ सय ५३ जना पुरूष र १६ जना महिला गरी ३ सय ६९ जना कैद तोकिएका बन्दीहरू रहेका छन्।

यस जेलमा ३२ जना माओवादी गतिविधिको आरोप लागेका व्यक्ति रहेका छन्। यहाँ रहेको पुस्तकालयको अवस्था राम्रो छैन। सरसफाई र कीटनाशक औषधी छर्कने कार्य अनियमित छ। वर्षायाममा पानी कोठाभित्र पस्ने तथा विद्युत्का पुराना तारहरूले गर्दा बत्तीको भरपर्दो व्यवस्था छैन। बन्दीहरूको निम्ति औषधी उपचारको बजेट ज्यादै कम भएको गुनासो बन्दीहरू गर्दछन्।

यहाँका बन्दीहरूले ०५४ फागुन ४ गते कारागार प्रमुखमाफत २९ सुत्रो मागसहितको ज्ञापनपत्र गृह मन्त्रालय,

आरक्ष सुरक्षाकर्मीद्वारा हत्या गरिएका लक्ष्मण स्याङ्वा

कारागार व्यवस्थापन विभाग र प्रतिनिधि सभा राज्य व्यवस्था समितिलाई पठाए।

यस जेलका बन्दीहरू ५० वर्षीय जग्गा चौधरीको क्षयरोगका कारण ०५५ कार्तिकमा र ५१ वर्षीय दाजिरामन थिङको ०५५ मंसिरमा दमको कारण नारायणी उपक्षेत्रीय अस्पतालमा उपचार गर्दागर्दै मृत्यु भयो।

गिरफ्तारी र यातना

बिरुवागुठी गाविस-७ का ५७ वर्षीय ऋषिराम तिमिसिना, खुलदेव पाण्डे, देवप्रकाश सिटौलालगायन् ९ जनालाई ०५५ असार ३ गते बिहान ४ बजेतिर माओवादी भएको आशंकामा गाउँ घेरा गरी प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई ५ दिनसम्म हिरासतमा राखी कसैसँग भेट गर्न दिइएन।

वेपत्ता पारिएको

वीरगन्ज उमनपा-७ का कृष्ण उपाध्यायको घरमा ढुंगामुढा गरेको आरोपमा ०५५ मंसिर १४ गते पक्राउ गरिएका संजय सिंहलाई ०५५ मंसिर २८ गते हिरासतमा राखिएकोमा वेपत्ता परियो। जिप्रकाले भने उनी दिसा गर्ने निहुँमा भागेको बताएको छ।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

वीरगन्ज उमनपा-३ स्थित नापी शाखाका निरीक्षक ४१ वर्षीय उमापति पौडेललाई ०५४ फागुन १८ गते सांसद रमेश रिजालले फोनमा राम्रो व्यवहार नगरेको भनी कार्यालयमा गई हातपात गरे। नेपाल निजामती कर्मचारी संगठनले पीडकमाथि कारवाहीको माग गरे तापनि कुनै कारवाही गरिएन।

वीरगन्ज उमनपा-४ स्थित सांसद सुरेन्द्र चौधरीको डेरामा ०५४ चैत १६ गते राति नेपाल विद्यार्थी संघका कार्यकर्ताहरूले ढुंगामुढा गरी ज्यान मार्ने धम्की दिए। १५ गते पीडित चौधरीको रोहवरमा तरुण दलको जिल्ला समिति गठन गरिएकोमा त्यसबाट असन्तुष्ट भएकाहरूबाट सो कार्य गरिएको थियो।

ठाकुरराम बहुमुखी क्याम्पसका निमित्त क्याम्पस प्रमुख ४२ वर्षीय अमरनाथ श्रेष्ठलाई ०५५ मंसिर १४ गते विद्यार्थीहरूले हातपात गरे।

नारायणी उपक्षेत्रीय अस्पतालका डा. केशवभक्त श्रेष्ठ र डा. के.एन. जोशीलाई कार्यक्षेत्र परिवर्तन गरेको तथा रमानापत्र बुझाएको हुँदा ०५५ मंसिर २१ गते कार्यक्षेत्रमा डाक्टर शिवशंकर यादव र रामबालक यादवले कुटपिट गरे। प्रहरीद्वारा दुवै पक्षबीच वार्ता गरी समस्या समाधान गरियो।

घटनाको प्रकार	गैह्रराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	९	८	३	१०	१	३		३
गोलीद्वारा हत्या	३	४		४	३	३		३
गोली	१	१		१				
शुनामा मृत्यु					३	३		३
गिरफ्तारी र यातना					३	१०	१	११
वेपत्ता पारिएको					१	१		१
कुटपिट	१०	९	३	१३	१	१		१
धम्की	३	३	३	४				
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी समस्या	१	४१		४१				
महिला अधिकार	१		१	१				
बलात्कार	३		३	३				
बलात्कार प्रयास	३		३	३				
अमानवीय व्यवहार	१	१		१				
आत्महत्या	१६	६	१०	१६				
लाश फेला	१	१		१				
अपहरण	४	४		४				
चोरी/डकैती	६	८	३	११				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	४	६	३	१०				
जम्मा	६५	९३	३९	१३१	१०	१८	१	१९

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लाको निर्मलवस्ती, ठोरी, हरपुर, सरबुवा पसौनी आदि गाविसहरूमा सुकुम्बासीहरूको बस्ती रहेको छ। जिल्लाभरि ६० हजार सुकुम्बासी रहेको कुरा जिल्ला मालपोत कार्यालयले जनाएको छ। एमालेको शासनकालमा गठन भएको सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले ६० परिवार सुकुम्बासीहरूलाई जग्गा वितरण गरेको थियो। जिल्लाको अलौ गाविसअन्तर्गत डाइपोट निर्माणका लागि ३५ परिवार जनताको जग्गा सरकारले अधिकरण गर्‍यो। यीमध्ये आधाजसोले हालसम्म आफ्नो व्यवस्था मिलाउन सकेका छैनन्। यसरी नै पोखरिया गाविसका ४० परिवार जनताको ०४५ सालमा नगर विकास समितिले ८० विगाह जग्गा अधिकरण गरेकोमा हालसम्म मुआब्जा नदिई जग्गाको पास रोक्का गरी आफ्नो सम्पत्तिमाथिको अधिकारबाट वञ्चित गरिएको छ।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

वीरगन्ज उमनपा-३ की ३३ वर्षीय एक महिलालाई ०५४ फागुन ९ गते राति १ बजे केही व्यक्तिहरूले घरको ढोका फोडी बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। पीडकहरू नजिकैको गार्मेन्टमा काम गर्ने मजदूरहरू भएको आशंका गरिएको छ, कसैलाई पनि पक्राउ गरिएको छैन।

जानकीटोला गाविस-७ की ८ वर्षीय एक बालिकालाई

०५५ वैशाख १० गते घरमा कोही नभएको बेला पारी सोही ठाउँका २८ वर्षीय सुरेश महतोले बलात्कार गरे। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

वीरगन्ज उमनपा-१० की १३ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ वैशाख २९ गते सोही ठाउँका सुरेश साह, मनोज साह, अब्दुल मिया, जोगिन्द्र महतो, टेमारी मिया र चन्दन बंगालीले घरको ढोका फोरी बाइपास सडकमा लगेर बलात्कार गरे। पीडकहरूमध्ये सुरेश साहलाई पक्राउ गरिएको छ भने अन्य फरार छन्।

वीरगन्ज उमनपा-१४ की ७ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ असोज ७ गते सोही ठाउँका ४० वर्षीय रामेश्वर वरहीले पानी पिउने बहाना गरी घरमा कोही नभएको अवस्थामा बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा २ दिनसम्म थुनामा राखी छोडियो।

वीरगन्ज उमनपा-२ की १८ वर्षीय एक महिलालाई सोही उपमनपा-१७ का कपिलदेव कुर्मीको घरमा ०५५ कार्तिक २० गतेदेखि १ महिना २१ दिनसम्म नजरबन्द गरी शिवशंकर यादव, शैलेश पोख्रेल, पुरुषोत्तम भट्टराई, कपिलदेव कुर्मी र प्रदीप कुर्मीले बलात्कार गरे। पीडकहरूमाथि कुनै कारबाही भएन।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय /

अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र बेहव्यापार)

वीरगन्ज उमनपा-१६ की १७ वर्षीय सीता तामाङसँग प्रेमको नाटक गरी विवाह गर्ने मुकेश अग्रवालले केही महिना डेरामा राखी सीता गर्भवती हुनेबित्तिकै ०५५ भदौ १२ गते भारततिर भागे। पीडित सीता सहाराविहीन अवस्थामा रहेकी छिन्।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

यस जिल्लाका बहुसंख्यक बालबालिकाहरू मजदूरी गर्न बाध्य छन्। स्वास्थ्य यस्ता बालकहरू टाँगा चलाउने, होटलमा काम गर्ने, उद्योगहरूमा काम गर्ने र फुटपाथमा प्लाष्टिकका सामान र फालिएका खाली शिशीहरू बटुल्ने काम गर्छन्। घरेलु नोकरको रूपमा काम गर्ने तथा गाउँमा गाईवस्तु चराउने, घाँस दाउरा गर्ने कार्यमा पनि प्रशस्त बालबालिकाहरू रहेका छन्। होटलमा काम गर्ने बालमजदूरहरू २ सयदेखि ४ सय रूपैयाँ मासिक ज्यालादारीका लागि दैनिक १८ घण्टा काम गर्छन्। बालमजदूरहरूको एकै दिन तथ्यांक फेला नपरे पनि नगर क्षेत्रमा मात्र करिब ४ हजार बालमजदूरहरू रहेको अनुमान छ।

आर्थिक अधिकार (पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड यूनियन,

श्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

यहाँ उद्योगहरूले श्रम ऐनको पालना गरेको पाइँदैन। श्री ५ को सरकार उद्योग विभागले इजाजत दिएका सेक्युरिटी सर्भिसहरूले उद्योगहरूलाई सुरक्षा गार्ड उपलब्ध गराउने गरेका

छन्। त्यस्ता सुरक्षा गार्डहरूले जुन उद्योगमा काम गर्छन्, त्यहाँबाट नभई सेक्युरिटी सर्भिसबाट पारिश्रमिक लिनुपर्ने बाध्यता छ। यसले गर्दा प्रत्येक सुरक्षा गार्ड मासिक ४ सयदेखि ६ सय रूपैयाँ सेक्युरिटी सर्भिसको शोषण र ठगाईमा पर्ने गरेका छन्।

श्रम ऐनअनुसार २ सय ४०

दिन अस्थायीरूपमा काम गर्ने मजदूरहरूलाई स्वतः स्थायी गर्नुपर्ने प्रावधान यहाँका साना तथा ठूला उद्योगहरूले लागू गरेका छैनन्। पेशाको ग्यारेण्टी नभएका

कारण मभौला उद्योगहरूमा मजदूर हक हितका लागि संघ संगठनसमेत स्तुलन सकेका छैनन्।

वीरगन्ज उमनपा-१४ स्थित सिद्धि प्लाष्टिक उद्योगका १८ जना मजदूरहरूले स्थायी गरिनुपर्ने, स्वाजा, महंगी भत्ता र औषधी उपचारको व्यवस्था हुनुपर्ने माग राखी ०५५ कार्तिक १७ गतेदेखि लगातार १५ दिनसम्म धर्नामा बसे तर उनीहरूको माग पूरा भएन।

रक्सौलस्थित इण्डियन आयलका कर्मचारीहरूले अनाहकमा रकम माग गर्ने तथा तेल लोड गर्दा कम गर्ने कार्यका विरुद्धमा नेपाल ट्यांकर चालक संघको आह्वानमा ०५५ पुस २४ र २५ गते नेपाल-भारत सीमा इनरुवामा २ दिनसम्म हडताल गरे। इण्डियन आयलका कर्मचारीले आफ्नो गल्तीमा माफी मागी आइन्दा गल्ती नदोहोर्न्याउने वचन दिएपछि हडताल तोडियो।

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूतसमेत

वीरगन्ज उमनपा-१४ स्थित नयाँ बसपार्कमा १४ वर्षीय सन्तोषकुमार मगरलाई ०५४ चैत ३१ राति सुतिरहेको अवस्थामा टुकका खलासी २२ वर्षीय सरदार पुनागर सिंहले समलिंगी बलात्कार गर्न खोजे। पीडकलाई स्थानीय व्यक्तिहरूले समाती प्रहरीसमक्ष बुझाए।

ठाकुरराम बहुमुखी क्याम्पसकी वार्डेन ३७ वर्षीय नमिता सरकारलाई ०५५ भदौ २२ गते टेलिफोन गर्दा अपशब्द प्रयोग गरेको भनी विद्यार्थीहरूको एक समूहले क्याम्पस प्रमुखको कोठामा लगी २ घण्टासम्म थुनेर राखे। पीडितलाई माफी मगाई छोडियो।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

हिन्दू धर्मावलम्बी भएका कारण शिव सेनाका वरिष्ठ सदस्य कृष्णप्रसाद शाहीलाई ०५५ पुस ४ गते जहिर मियाको

आफ्नै पतिद्वारा हत्या गरिएकी
सुमित्रादेवी

[illegible]

जेल र बन्दीहरू

२०२५ सालमा निर्मित चितवन जेल ७५ जना बन्दीहरू राख्न सक्ने क्षमताको छ। यस जेलमा प्रायः क्षमताभन्दा बढी बन्दीहरू राखिने गर्नाले निकै सौँघुरो भएको छ। महिला बन्दी गृहमा घाम नछिर्ने भएका कारण पुस-माघ महिनाको जाडोमा कट्याङ्गिएर बस्न बाध्य छन्। यहाँका बन्दीहरू पुस्तकालयबाट पुस्तक पढ्ने, रेडियो, टी.भी. सुन्ने, नाम्लो, टोपी, स्वीटर बुन्ने आदि गर्छन्। यस जेलमा पितुवा गाविसका दिलबहादुर अधिकारी र कोपिला भुजेल आफूलाई राजनीतिक बन्दी बताउँछन्।

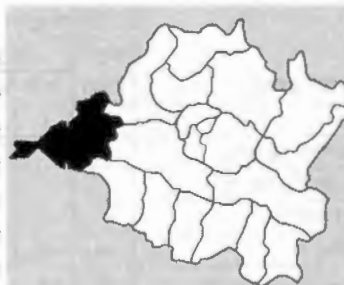
हाल यस जेलमा १३ जना महिला र ११९ जना पुरुष गरी कुल १३२ जना बन्दीहरू र २ जना आश्रित नाबालिकाहरू रहेका छन्। त्यसमध्ये कैद तोकिएका ४५ जना पुरुष र ९ जना महिला गरी ५४ जना तथा कैद नतोकिएका ७४ जना पुरुष र ४ जना महिला गरी ७८ जना रहेका छन्।

गिरफ्तारी र यातना

खैरहनी गाविस-२ सिमल्टाँडीका २१ वर्षीय अच्युत अधिकारीलाई ०५४ माघ ३० गते साँझ माओवादीद्वारा प्रकाशित पोष्टर सोही गाविस-४ मगनीचोकमा टाँसदै गरेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितले अन्जानमा उक्त काममा लागेको बताएका कारण उनलाई रिहा गरियो।

रत्ननगर नपा-२ हाइस्कूल रोडका २१ वर्षीय निरज बस्नेतलाई ०५४ फागुन ८ गते साँझ माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आशंकाका प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितले आफू नेविंसंघको कार्यकर्ता र शिक्षक पनि भएको जानकारी गराउँदा पनि एक रात हिरासतमा राखियो। भोलिपल्ट क्याम्पसका विद्यार्थीहरू आई आक्रोश व्यक्त गरेपछि उनलाई छोडियो।

संयुक्त जनमोर्चा नेपालद्वारा आयोजना गरिने बन्द कार्यक्रमको प्रचारको क्रममा वर्षाध्वज गजमेर, टंक न्यौपाने, वीरेन्द्र खड्का र बालचन्द्र भट्टराईलाई ०५४ चैत १५ गते कोणसभा र साँस्कृतिक कार्यक्रममा सहभागी भएको कारण प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूका तर्फबाट प्रत्यक्षीकरण निवेदन दिएपछि २४ गते बन्दीहरूलाई रिहा गर्न आदेश भयो। तर पुनः अदालत परिसरबाटै पक्राउ गरियो। चैत २५ गते मानहानि मुद्दा दर्ता भयो भने टंक न्यौपाने र वीरेन्द्र खड्काबाहेक अन्यलाई रिहा गरियो। अदालतको आदेश कार्यान्वयन भए/नभएको हेर्न एउटा टोली भरतपुर पुग्दा नपुग्दै राति नै सभापति विष्णु घिमिरेको जमाना अगाडिको मिति

जनसंख्या : ३५४४४८

साक्षरता प्रतिशत : ५५.७

महिला साक्षरता प्रतिशत : ४३

क्षेत्रफल (वर्ग किमी) : २२१८

गाविस/नपा संख्या : ३६/२

निर्वाचन क्षेत्र : ४

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ३६९/९

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : ३/४१

टेलिफोन लाइन : ४३९३

मोटर सडक (किमी) : ५१०

प्रहरी कार्यालय संख्या : २६

हुलाक संख्या : ४१

राखी बन्दीहरूलाई रिहा गरियो।

बन्द प्रचारकै क्रममा पूर्णप्रसाद आचार्य, शिवप्रसाद रेग्मी, जगन्नाथ गौली, टंकप्रसाद न्यौपाने, तिलकबहादुर धिताल, वीरबहादुर कुमाल, ईश्वरराज तिवारी, गोपाल पन्थी, रेशमा पौडेल, चीजा कुमाल, गीता पौडेल, रेवती अधिकारी, सीता बराल, शोभा कट्टेल र विश्वनाथ रेग्मीलाई ०५४ चैत १६ गते बिहान जनमोर्चाद्वारा आयोजित साँस्कृतिक कार्यक्रम र कोणसभामा जान लाग्दा भरतपुर नपा-१० हाकिमचोकबाट प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पक्राउ गरिएकाहरूमध्ये तीन जना बाहेक अन्यलाई चैत २५ गते छोडियो।

बन्द कार्यक्रमको समर्थनमा नारायणगढमा निस्केको जुलुसबाट लोकचन्द्र सोती, टंकनाथ रेग्मी, धनमाया सापकोटा, नारायण लामिछाने, भूमिश्वर कँडेल, अम्बिका मुडवरी, हरिबहादुर बोहरा, बासुदेव बराल, कालीदास कुमाल, बालकृष्ण सापकोटा, किरण पौडेल, रथीर

चुनौली, वलराम अधिकारी र सुनबहादुर तामाङलाई ०५४ चैत २४ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पक्राउ परेकाहरूमा भूमिश्वर कँडेलबाहेक सबैलाई सोही दिन साँझ छोडियो भने उनलाई केही दिनपछि छोडियो।

पितुवा गाविस-६ का २१ वर्षीय दीपक थापालगायत तीन जनालाई ०५४ वैशाख १४ गते स्थानीय एक पोल्टी फर्ममा आगलागी भएको घटनासँग जोडेर प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई जिविस उपसभापतिको जमाना ३/४ दिनपश्चात् छोडियो।

भरतपुर नपा-१४ तोरीस्वेतका ४४ वर्षीय हरिबहादुर अधिकारी, ४० वर्षीय रामभक्त प्याकुरेल, १९ वर्षीय उर्मिला अधिकारी, २१ वर्षीय कमला अधिकारी, १७ वर्षीय कुसुम वंशी, १५ वर्षीय गीता वंशी, ४५ वर्षीय वेनीमाधव ढुंगाना र गीतानगर-७ का ३९ वर्षीय नारायण कुँवरलाई ०५४ असार ३२ गते सोही स्थानका किरण पन्तको घरबाट माओवादीहरूले २ धान ट्वेलभर बन्दूक लगेको घटनासँग सम्बन्धित भएको आशंकाका प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। कमला, कुशुम, गीता, वेनीमाधव र नारायणलाई रिहा गरियो भने बाँकीलाई सख्त यातना दिई हिरासतमै राखियो। पुनरावेदन अदालतले छोड्ने आदेश दिएकोमा पुनः पक्राउ गरियो। वेनीमाधव, उर्मिला र रामभक्तलाई वयान लिने क्रममा साउन १ र २ गते शारीरिक यातना दिइएको थियो। अधिल्लो मिति राखेर जिविस सभापतिको जमाना उनीहरूलाई रिहा गरियो।

पितुवा गाविसका ४५ वर्षीय दिलबहादुर अधिकारी, ५० वर्षीय बासु लामिछाने, ४६ वर्षीय राजेन्द्र अधिकारी, १९ वर्षीय

कोपिला भुजेल, ३५ वर्षीय भोजबहादुर भुजेल, नवराज घिमिरे, विनाद ढकाल, शारदा थापामगर, सुशील लामिछाने, खोमबहादुर बुढाथोकी, सम्भना कोइराला, यदुकुमार पनेरू, नयाँप्रसाद लामिछाने, मेदीबाबा अधिकारी, रमेश लामिछाने र रत्ननगर नपाका भोजबहादुर भुजेललाई ०५५ साउन ३० गते सोही गाविस-३ का वेंनीबहादुर कुँवरलाई कुटपिट गरेको घटनामा संलग्न भएको आशंकामा प्रहरीले घरघरबाट खानतलासी गर्दै पक्राउ गर्‍यो। तीमध्ये दिलबहादुर र कोपिलालाई ज्यान मार्ने उद्योगमा मुद्दा चलाई अन्यलाई जिल्ला अदालतले सफाई दियो। पीडितहरूमध्ये राजेन्द्र अधिकारीलाई भदौ ८ र ९ गते राति हिरासतमा ठाडो पारेर भुण्ड्याई पैतालामा रवरले हिकार्ड अत्यधिक यातना दिएको पीडित बताउँछन्। त्यस्तै कोपिलालाई पनि शारीरिक तथा मानसिक यातना दिइएको थियो।

कुमरोज गाविस-५ का २७ वर्षीय रेशम सापकोटा, सोही गाविस-३ का ३५ वर्षीय निरञ्जन थापलिया र ४० वर्षीय केदार बस्नेतलाई ०५५ कार्तिक ११ गते माओवादीहरूको सशस्त्र जत्थाद्वारा साना किसान विकास सहकारी संस्था लुटिएको घटनामा संलग्न भएको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। तिनीहरूलाई सोही दिन छोडिएको थियो।

सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पसकी छात्रा २२ वर्षीय सीता वराल र केशव अधिकारीलाई ०५५ कार्तिक २६ गते अनेमसंघ क्रान्तिकारीको पोष्टर टाँस्दै गरेको अवस्थामा कुरिटारबाट प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। दुई दिनपछि पीडितहरूलाई कागज गराई रिहा गरियो।

चैनपुर गाविस-७ लढरीका ४५ वर्षीय पूर्व गाविस उपाध्यक्ष रवीन्द्रनाथ अधिकारीलाई ०५५ कार्तिक २२ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आशंकामा प्रहरीले घरबाटै पक्राउ गर्‍यो। कार्तिक २७ गते उनलाई रिहा गरियो।

चैनपुर गाविस-२ ज्यामिरेका ७० वर्षीय वृद्ध डिल्लीप्रसाद तिवारीलाई ०५५ असोज ८ गते केही युवाहरूले प्रहरीको मोटरसाइकलमा ढुंगा हानेकाले खोज्ने क्रममा प्रहरी कार्यालयमा लगी जबर्जस्ती कागज गर्न लगाउँदा नमानेपछि पिँडुलामा हिकार्ड एक घण्टा थुने भने स्थानीय २५ वर्षीय लक्ष्मी चौधरीलाई जबर्जस्ती सही गराइयो।

भारत मोतीहारी घर भई भरतपुर नपा-१० मा डेंडा गरी बस्ने

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हतन				राज्यद्वारा भएका हतन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	७	६	१	७				
बलात्कारपछि हत्या	१		१	१				
गिरफ्तारी र यातना					१५	६१	३५	८६
लाठी चार्ज					५	३३	६	३९
कुटपिट	१४	२८	७	३५	२	१३	२	१५
धम्की	१	१		१				
मौलिक अधिकार					७			
राजनीतिक स्वतन्त्रता					३	८	६	१४
सरूवा					१	३४	३	३७
अवकाश					१	३०	६	३६
पक्षपात					१	४	१	५
महिला किनबेच	२		४	४				
बलात्कार	३		३	३				
बलात्कार प्रयास	१		१	१				
बहुविवाह	१		१	१				
आर्थिक अधिकार	५							
जातीय छुवाछूत	१	१	१	२				
आत्महत्या	५८	२६	३२	५८				
लाश फेला	१	१		१				
अपहरण	१		१	१				
ब्ल्याकमेल	१	२		२	१	१		१
आतंक	१							
चोरी/डकैती	४	३		३				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	३५	३५	११	४६				
जम्मा	१३७	१०३	६३	१६६	३६	१६३	४९	२१२

चोरी मुद्दामा ०५५ मंसिर २८ गतेदेखि पक्राउ परेका २५ वर्षीय दुर्गाप्रसाद गुप्तालाई प्रहरीले बयान लिने क्रममा लौरौले हिकार्डदा दाहिने हातको कान्छी र साहिँली औंलाको बीचमा घाउ भई ६ टाँका लगाउनुपरेको थियो भने पेटीले हान्दा पिठ्युँमा घाउ भई ०५५ पुस १० गते घाउ जाँच गराइएको थियो। तर रिपोर्टमा घाउ नभएको उल्लेख भएकाले कानून व्यवसायीहरूको दबाबमा न्यायाधीशलाई समेत घाउ देखाई पुनः १७ गते घाउ जाँच गराइयो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

संयुक्त जनमोर्चा नेपालद्वारा आयोजित बन्द कार्यक्रमको सिलसिलामा नारायणगढमा ०५४ चैत २३ गते आयोजित मसाल जुलुसको क्रममा दिलकुमारी तिमिल्सिना, प्रेम दवाडी, टीका पोखरेल र ऋषिकेश पौडेल प्रहरीको लाठी चार्जबाट घाइते भए। दिलकुमारी तिमिल्सिनाको टाउकोमा, प्रेम दवाडीको पास्तुगमा, ऋषिकेश पौडेलको हातमा र टीका पोखरेलको ढाडमा गम्भीर चोट लागेकाले भरतपुर अस्पतालमा उपचार गरिएको थियो।

चैनपुर गाविस-३ रामकोलाका ४० वर्षीय लहनी दैरै र ४३

वर्षीय फोहरा दराईलाई ०५५ साउन २५ गते राति १२ वजे कुलो मर्मत गरी घरतिर फर्कदै गर्दा प्रहरीको एक टोलीले लाठी र बोट प्रहार गरी घाइते बनाए। सो दिन राति स्थानीय एक कुखुरा पालकसँग माओवादीहरूले ५० हजार रूपैयाँ लिन आउने कुरा गरेको कारण माओवादीहरूमाथि कारवाही गर्न प्रहरीले मानिसको समूह देखेबित्तिकै विना जाँचबुझ कारवाही गर्दा निर्दोष किसानहरूले पिटाई खाए।

पिठुवा गाविस-३ का ७० वर्षीय वेनीबहादुर कुँवरलाई ०५५ साउन ३० गते कोपिला भुजेलको बारीको मकै भाँची आफ्नो घरमा थन्क्याएकोले माओवादीहरूले उनकै घरमा गई लछारपछार गर्दै कुटपिट गरी घाइते बनाए। पीडितले दिलबहादुर अधिकारी र कोपिला भुजेलको अगुवाईमा पिटिएको भनी १७ जनाविरुद्ध किटानी जाहेरी दिएपछि प्रहरीले ती सबैलाई पक्राउ गर्‍यो।

अखिल नेपाल राष्ट्रिय स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन (छैटौँ) को राष्ट्रिय सम्मेलनका अतिथि तत्कालीन सांसद ३५ वर्षीय नवराज सुवेदी, युनियनका अध्यक्ष कृष्ण अधिकारी, युवराज घिमिरेलगायत ७ जनालाई ०५५ मंसिर २३ गते नेविसंघका विद्यार्थीहरूले कुटपिट गरी घाइते बनाए।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

भरतपुर नपाको लंकु र हाकिमचोकबाट १९ जनालाई ०५४ चैत १५ र १६ गते कोणसभा र सांस्कृतिक कार्यक्रमबाट, नारायणगढ शहीदचोकबाट ८ जनालाई चैत २३ गते मशाल जुलुसबाट, सोही स्थानबाट १४ जनालाई २४ गते जुलुस र कोणसभाबाट प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। गिरफ्तारीमा परेका ४३ जनामा २८ जनालाई कार्यक्रमबाट र १५ जना बाटैबाट समातिएका थिए। चैनपुर गाविसबाट ७ जनालाई कार्तिक २३ गते अनेमसंघ क्रान्तिकारीको सम्मेलनका लागि सहयोग संकलन गर्दा र ढोरचोक-३ कुरिनटारबाट ३ जनालाई कार्तिक २६ गते अनेमसंघ क्रान्तिकारीको पोष्टर टाँस्दै गर्दा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो।

संयुक्त जनमोर्चा नेपालका स्थानीय नेता ५० वर्षीय दिवाकर भुषाललगायत दुर्गाप्रसाद कोइराला, कंदार पौडेल, टीकाराम गैरे, गोविन्द पौडेल, नवराज सुवेदी, प्रभु महता र होमनाथ भट्टराईलाई ०५५ पुस ११ गते प्रहरीले लाठी चार्ज गरी घाइते बनायो। संयुक्त जनमोर्चा नेपाल जिल्ला समितिको आयोजनामा रक्तदान कार्यक्रम गरी माओ दिवस कार्यक्रम मनाउने योजना थियो। प्रहरी हस्तक्षेपका कारण कार्यक्रम विफल भयो।

नेकपा मालेद्वारा ०५५ पुस ११ गते पिपले गाविसको गडौलीमा आयोजना गरिएको माओ जयन्तीको अवसरमा प्रवचन कार्यक्रम प्रहरी हस्तक्षेपका कारण सम्पन्न हुन सकेन।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यहाँको जिल्ला अदालतमा यस वर्ष ५ सय ६८ देवानी मुद्दा रहेकोमा २६८ फैसला भई ३ सय १० मुद्दा बाँकी रहे भने २ सय ५८ फौजदारी मुद्दा रहेकोमा १ सय ७७ को फैसला भई ८१ वटा बाँकी रहे।

सरुवा, घटुवा र पक्षपात आदि

जिल्ला जनस्वास्थ्य शाखाका ४० वर्षीय निर्मला रानाभाटलगायत २७ जना कर्मचारीहरूलाई ०५४ फागुन १९ गते पूर्वसूचना विना कार्यालयले सरुवा पत्र थमाएको थियो। फागुन २१ गते पुनरावेदन अदालतमा उजुरी गरेपश्चात् अदालतले कारण देखाउ आदेश जारी गरी अर्को निर्णय नहुञ्जेल हाजिर गराई काममा लगाउनु भनी आदेश दियो।

जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालयको विभिन्न तहमा १५ पदका स्थायी पूर्तिका लागि आवेदन दिनेहरूमध्ये ४५ वर्षीय डिल्लीप्रसाद पराजुली, जितबहादुर गुरूङ, धनबहादुर गुरूङ, जानबहादुर थापा र लक्ष्मी वि.क.को नाम अनियमित किसिमले रद्द गरी अरूको नाम समावेश गरी ०५५ असोज १ गते सूचना प्रकाशन गरी आस्थाका आधारमा पक्षपातपूर्ण व्यवहार गरियो। पीडितका तर्फबाट २६ गते पुनरावेदन अदालतमा उजुरी गर्दा अदालतले लिखित जवाफ प्राप्त भएपछि पुनर्विचार गर्ने गरी हाललाई नियुक्त गराउने कार्य रोक्नु भनी अन्तरिम आदेश जारी गर्‍यो।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोग गठन भएको निकै समय बिता पनि आयोगले जिल्लाभरिमा कति वास्तविक सुकुम्बासी छन् भन्ने पहिचान गर्न सकेको छैन। जग्गाधनी पूर्जा वितरण गर्दा व्यापक अनियमितता भएको र कम संख्यामा मात्र वास्तविक सुकुम्बासीहरूले प्रमाण पूर्जा पाएको बताइएको छ।

सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले हालसम्म ३ हजार १ सय ६० जनालाई जग्गाधनी पूर्जा वितरण गर्‍यो।

घडेरी र खाद्यान्नको माग गरी भोकमरी पीडित २०० सुकुम्बासीहरूले ०५५ वैशाख ११ देखि १७ गतेसम्म बगौडा गाविसको कार्यालय घेराउ गरे। गाविसको तर्फबाट खाद्यान्न खरीद गर्न १५ हजार रूपैयाँ दिने र अन्य निकायमा पनि पहल गर्ने सहमतिमा आन्दोलन तौडियो।

महिला अधिकार

महिला किनबेच र बलात्कार

शक्तिशोर गाविस-३ की ३० वर्षीय एक महिलालाई ०५४ माघ २३ गते राति सोही स्थानका ३२ वर्षीय मानबहादुर प्रजाले पीडितकै घरमा बलात्कार गरे।

भरतपुर नपा-११ गणेशस्थानकी ४ वर्षीय एक बालिकालाई

०५४ फागुन ९ गते सोही ठाउँका १८ वर्षीय राजेन्द्र गुरुङले बलात्कार गरे। पीडकलाई फागुन ११ गते प्रहरीले पक्राउ गरी अदालतमा पेश गरेकोमा अहिले कारागारमा राखिएको छ।

कठार गाविस-२ की ३० वर्षीय एक महिलालाई ०५४ फागुन २८ गते राती सोही ठाउँका ३२ वर्षीय अब्दुलक अन्सारीले बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। पीडितले चैत ७ गते जिक्रकामा उजुरी दिएपछि प्रहरीले पीडकलाई पक्राउ गरी कारबाही चलायो।

कल्याणपुर गाविस-२ की २३ वर्षीय वसुन्धारा वि.क.लाई ६ वर्षअगाडि सोही स्थानका पूर्णबहादुर वि.क.ले बम्बईमा लगी बिक्री गरेको थियो। पीडित वसुन्धरालाई ०५४ चैत महिनामा एड्स लागेका कारण बम्बईस्थित कान्छी लामाको कोठीबाट हटाइयो। पीडित त्यहाँबाट फर्की ०५५ वैशाख ३ गते पीडक पूर्णबहादुरका विरुद्ध उजुरी गरेपछि ७ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडकले ३० हजार रूपैयाँमा पीडितलाई बिक्री गरेको कुरा स्वीकार गरे।

वीरेन्द्रनगर गाविस-२ की ४० वर्षीय एक महिलालाई ०५५ भदौ ७ गते केही अज्ञात व्यक्तिहरूले बलात्कार गरे। नाम ठेगाना समेत बताउन नसक्ने पीडित महिलाले कतै पनि उजुरी गरिनन्।

रत्ननगर नपा-१ की १६ वर्षीय कञ्चन तामाङ, गीतानगर-८ की अम्बिका थापा र रत्ननगर नपा-११ घर भई भरतपुर नपा-१० मा डेरा गरी बस्ने १५ वर्षीय उर्मिला आले मगरलाई ०५५ कार्तिक १७ गते बेचबिस्वन गर्ने उद्देश्यले नवलपरासी जिल्ला अघुयौली-९ की शारदा श्रेष्ठ, भरतपुर नपा-१० की पार्वती थापा र सोही स्थानकै सन्तोष कँडेलले भरतपुर नपा रमाइलो चोकबाट बाहिर लाँदै गरेको अवस्थामा स्थानीय व्यक्तिहरूले समातेर प्रहरीलाई बुझाए। पीडकहरूलाई पुर्पक्षका लागि कारागारमा राखिएको छ।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

पटिहानी गाविस-२ की ३२ वर्षीय पार्वती न्यौपानेलाई ०५४ माघ ३ गते ४८ वर्षीय जेठाजु नामदेव न्यौपानेले गायतु परिवारका अन्य सदस्यहरूले राति पतिको नाममा भएको घरजग्गा आफ्नो नाममा पास गरेका कारण कुटपिट गरे। पीडितका तर्फबाट माघ ७ गते जिक्रकामा उजुरी गरेपछि पीडक धर्मगत न्यौपाने र नामदेव न्यौपानेलाई प्रहरी कार्यालयमा ल्याई पीडितको अशको ग्यारेण्टी गराई मिलापत्र गराइयो। पीडितका पति ४२ वर्षीय जयनारायण न्यौपानेले ०५४ मंसिर १७ गते अर्कीसँग विवाह गरेर घर छोडी हिँडेपछि घरजग्गा पीडितका नाममा पास गरिएको थियो।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय/अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

रामपुरस्थित कृषि तथा पशु विज्ञान अध्ययन संस्थानमा अध्ययनरत २२ वर्षीय सविताकुमारी यादवलाई ०५५ मंसिर १३

गते अज्ञात व्यक्तिहरूले नाकमा केही पदार्थ सुँघाएर अपहरण गरी सिराहा जिल्लाको गोलबजार नजिकको जंगलमा पुर्‍याए। उनी भोलिपल्ट होस आएपछि फर्केको थिइन। प्रहरी कारबाहीका लागि पीडितले स्वसै ध्यान नदिएको प्रहरीले बताएको छ।

आर्थिक अधिकार (पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड यूनियन, श्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

नारायणी लिफ्ट सिंचाईका ३६ जना साधारणतर्फका अस्थायी ज्यालादारीमा लामो समयदेखि कार्यरत कर्मचारीहरूलाई अवकाश गरिएको विरोधमा ०५५ असार १९ देखि ३१ गतेसम्म कालोपट्टी बाँध्ने, धर्ना दिने र अनशन बस्ने कार्यक्रमहरू गरे।

रेन्जर संघ केन्द्रीय कमिटीले २१ सूत्रीय मागसहित आह्वान गरेको आन्दोलन सफल पार्न जिल्ला वन कार्यालय चितवनका कर्मचारीहरूले ०५५ असार १ गतेदेखि विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरे। सम्पूर्ण मागहरू पूरा गरिने भन्ने मन्त्रालयको सहमतिबाट असार १५ गते उक्त आन्दोलन समाप्त भयो।

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूत समेत

रत्ननगर नपा-७ कपरखोरीकी १६ वर्षीय कल्पना अमगाई र सोही स्थानका २१ वर्षीय कृष्ण वि.क.लाई ०५५ माघ ८ गते जात नमिलेको भनी प्रेम विवाह गर्न नदिई कंटी तर्फकाले कुटपिटसमेत गरी सम्बन्ध तोडाउन जबर्जस्ती गरे। उनीहरूका बीच फागुन १५ गते औपचारिक विवाह सम्पन्न भयो।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

सल्यान, धारमारे गाविसका मानव अधिकार कार्यकर्ता हेमबहादुर के.सी. लगायत ३ जनालाई प्रहरीद्वारा हत्या गरिएको विरोधमा चितवनस्थित अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक), मानव अधिकार संरक्षण मञ्च, महिला सघन विकास केन्द्र, नेपाल मानव अधिकार संगठन, मानव अधिकार तथा शान्ति समाज नेपाल, जनअधिकार सरोकार अभियानलगायतका मानव अधिकारवादी संस्थाहरूको नेतृत्वमा जुलुशले नगर परिक्रमा गरी प्रजिअमार्फत् श्री ५ को सरकारलाई विरोधपत्र दिने काम भयो।

अखिल नेपाल किसान संघद्वारा ०५४ चैत २६ गते विभिन्न मागसहित प्रजिअलाई ज्ञापनपत्र बुझायो। अनेरास्ववियूले आफ्ना विभिन्न मागहरू राखी ०५५ वैशाख ९ गते पर्चा प्रकाशित गर्‍यो।

नेकपा (एमाले) जिल्ला कमिटीले ०५५ वैशाख १० गते ३७ सूत्रीय केन्द्रीय र १२ सूत्रीय जिल्ला स्तरका मागहरू प्रजिअमार्फत् श्री ५ को सरकारलाई पेश गर्‍यो।

चितवनस्थित मानव अधिकारवादीहरूको संयुक्त

आयोजनामा “आतंककारी संशोधित विधेयक २०५४ र आधारभूत मानव अधिकारको प्रश्न” विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम ०५५ वैशाख १२ गते सम्पन्न भयो।

भरतपुर नपास्थित स्मल हेभेन बोर्डिङ स्कूलका महिला अभिभावकहरूले ०५५ वैशाख १३ गते शुल्क वृद्धि रोक्नका लागि कार्यालयसमक्ष दबाव दिए।

अनेरास्ववियू क्रान्तिकारीको आयोजनामा वैशाख १४ गते जिल्लाका अधिकांश विद्यालयहरूमा निःशुल्क पढ्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने माग गर्दै तालाबन्दी गरे।

अस्थायी शिक्षक संघर्ष समन्वय समितिको आयोजनामा ०५५ मंसिर २० गते अस्थायी शिक्षकहरूलाई स्थायी गरिनुपर्ने माग राखी शिक्षा कार्यालयमा एक दिन धर्ना दिइयो।

नेपाल रेञ्जर संघको आयोजनामा ०५५ असार १ गतेदेखि १५ गतेसम्म आयोजित धर्ना कार्यक्रम विना रोकतोका सम्पन्न भयो।

नेपाल मानव अधिकार संगठनका केन्द्रीय सदस्य डा. भीष्मराज अधिकारी, जनअधिकार सरोकार अभियानका सदस्य विश्व ओम्फा र जगदीश बरालको ०५५ पुस ८ र १० गते गैरकानूनी घर खानतलासी गरिएको विरोधमा मानव अधिकारवादीहरूको संयुक्त टोलीले ०५५ पुस १२ गते प्रजिअलाई विरोधपत्र दियो। नेपालका विभिन्न १२ वटा मानव अधिकारवादी संस्थाहरूको आयोजनामा भएको शान्ति पदयात्रा ०५५ भदौ २६ गते चितवनको नारायणगढ बजार परिक्रमा र कोणसभाहरू गरी सम्पन्न भयो।

अनेरास्ववियू छैटौँको केन्द्रीय सम्मेलन भौँइन भएको गैर राजनीतिक क्रियाकलापको धेरैजसो राजनीतिक पार्टी र

जनसंगठनहरूले रोष व्यक्त गर्दै वक्तव्य जारी गरे।

नेपाल विद्यार्थी संघले नेविसंघका कार्यकर्ता एवं तरुण दल गोरखाका अध्यक्ष श्यामसुन्दर श्रेष्ठको माओवादीद्वारा गरिएको हत्याको विरोधमा जिल्लाका सम्पूर्ण क्याम्पसहरू बन्द गरे।

संयुक्त जनमोर्चा नेपालले ०५५ पुस ११ गते माओ जयन्तीको सन्दर्भमा आयोजित रक्तदान कार्यक्रममा प्रहरी हस्तक्षेप गरिएको विरोधमा १२ गते प्रेस वक्तव्य जारी गरे।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यो वर्ष यस जिल्लामा १७ वटा कुटपिट तथा धम्कीका घटनाहरूमा ४१ पुरुष र ९ महिला पीडित भए। त्यस्तै डकैतीका चारवटा घटना जानकारीमा आए।

भरतपुर मेडिकल कलेजको निर्माणाधीन भवनको तेस्रो तलामा ०५५ कार्तिक १३ गते नेकपा माओवादीद्वारा राखिएको दुईवटा टाइम बम फेला परे।

बल्याकमेलिङका २ वटा घटना भए भने सडक दुर्घटनाबाट ११ जना महिला र ३५ जना पुरुष गरी ४६ जनाको मृत्यु भयो।

यस वर्ष असारदेखि भदौसम्म विभिन्न समयमा विशेषगरी नारायणी नदीले मेघौलीका थुप्रै घरहरू डुबाउनुका साथै व्यापक जग्गा कटानी गऱ्यो। यसका साथै गुञ्जनगर, दिव्यनगरलगायत अन्य केही गाविसमा पनि जग्गा कटानी गरी नेक्सानी पुऱ्यायो।

यस वर्ष १ जनाको गैडाको हर्काइले मृत्यु भयो भने १ जना घाइते भयो।

यस जिल्लामा यो वर्ष २६ पुरुष र ३२ महिला गरी ५८ जनाले आत्महत्या गरे।

२.११ मकवानपुर

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार

हत्या/गोली

बसामाडी गाविस-८ का २७ रामप्रसाद सापकोटालाई ०५४ पुस १९ गते आफ्नै साथी सोमबहादुर बलले जंगलमा शिकार खेल्न गएको बेला चितललाई भनेर हानेको गोली लाग्न गई मृत्यु भयो।

हाँडीखोला गाविस-८ का १४ वर्षीय कृष्णबहादुर वाइवालाई ०५४ माघ २० गते डण्डिबियो खेल्दा भेल गरेको निहुँमा सोही ठाउँका १५ वर्षीय रामचन्द्र खड्का र १४ वर्षीय राधिका विडारीले छातीमा लातैलात्ते हानेर हत्या गरे। पीडकहरू पुर्पक्षका लागि थुनामा रहेका छन्।

पदमपोखरी गाविस-१ की १८ वर्षीय मञ्जु बन्जुराले ०५४ फागुन ९ गते अवैध गर्भ धारण गरी जन्मेको शिशुको हत्या गरिन्। उनी पुर्पक्षका लागि जेलमा छिन्।

मनहरि गाविस-५ की धनकुमारी राईलाई ०५४ चैत १८

गते आफ्नै पति धनबहादुर राईले गजबारले हानी हत्या गरे। पीडितले मादक पदार्थ सेवन नगर भन्दा हत्या गरेको बताइन्छ। पीडकले हत्यापश्चात् नजिकको जंगलमा गएर भुण्डिएर आत्महत्या गरेका थिए।

मनहरी गाविस ज्यामिरेकी ७१ वर्षीय गोमा बिष्टले ०५५ वैशाख ३० गते अवैध गर्भबाट जन्मेको भनी छोरीपट्टिको एक वर्षीय नातीलाई दूधमा विष घोलेर खुवाइ हत्या गरिन्। पीडकलाई अदालतबाट धरौटीमा छोडिएको छ।

राई गाविस-९ की १७ वर्षीय जन्तरी भोम्जनले ०५५ जेठ ९ गते अवैध गर्भ धारण गरी जन्माएको नवजात शिशुको हत्या गरिन्। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

आमभञ्ज्याङ गाविस-४ की १७ वर्षीय भवानी तिम्लिस्नालाई ०५५ जेठ ११ गते आफ्नै पति पिताम्बर तिम्लिस्ना, सासू तेजकुमारी तिम्लिस्ना, जेठाजु दीपक र जेठानीले निर्मम ढंगले पिटेर हत्या गरे। पीडकहरूलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

छतिवन गाविस-९ का २८ वर्षीय टंकबहादुर थिङलाई माओवादी भएको आरोपमा ०५५ असार ४ गते बजारमा कुस्त्रा

बेचेर घर फर्कन लाग्दा छतिवन गाविस-८ पावसमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

छतिवन गाविस-५ को २० वर्षीय अनिता राईले ०५५ साउन २ गते अवैध गर्भ धारण गरी जन्मेको शिशुको हत्या गरिन्। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

हाँडीखोला गाविस-२ का ६० वर्षीय कृष्णबहादुर स्याङ्तान र निजकी पत्नी ५४ वर्षीय ठूलीमाया स्याङ्तानलाई ०५५ साउन २९ गते आफ्नै घरमा सुतिरहेको अवस्थामा वीरबहादुर गोले, कामी तामाङसमेतका ४ जनाले घाँटीमा कपडाले निचरेर र लट्ठोले निर्मम ढंगले हिकाएर हत्या गरे। दुई महिनापछि प्रहरीले पीडकलाई गिरफ्तार गरी जेल चलान गर्‍यो।

रूपन्देही जिल्ला आनन्दवन गाविस-९ बस्ने ६७ वर्षीय सनमान मगरलाई ०५५ भदौ ६ गते मकवानपुरगढी घर भएको आफ्नी छोरीलाई तिजमा लिन जाँदा घरमा राति बसेको बेला एक हुल व्यक्तिहरू आएर पिकल्ले हिकाएर हत्या गरे। उक्त हत्यामा संलग्न भएको अभियोगमा प्रहरीले मकवानपुरगढी गाविस-८ का कृष्ण बन्जारा र नवराज दाहालगायत ६ जनालाई २ हप्तापछि गिरफ्तार गरी जेल पठायो।

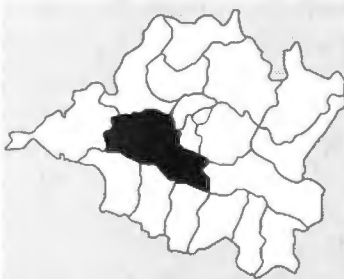
टिष्टुङ गाविस-५ को आइतमाया लामालाई ०५५ भदौ १० गते आफ्नै पति ३७ वर्षीय दोर्जे लामाले सधैं कचकच गर्ने भनी गजवारले हिकाएर हत्या गरे। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

हेटौँडा नपा-९ पशुपतिनगरका जिल्ला प्रहरी ट्राफिक कार्यालयमा कार्यरत प्रहरी जवान रामप्रसाद धिताललाई ०५५ भदौ २६ गते सोही प्रहरी कार्यालयका प्रहरी जवान देवबहादुर ढकालले छुरी प्रहार गरी हत्या गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

चित्लाङ गाविस टौखेलका ५२ वर्षीय शंखलाल गोपालीलाई ०५५ कार्तिक ६ गते सोही गाविसमा रहेको चनमन व्यारेकका सिपाही गोविन्द के.सी. ले विना कारण छातीमा छुरी प्रहार गरी हत्या गरे। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

यस जिल्लामा अवस्थित भोमफेदी जेल जीर्ण र जर्जर अवस्थामा रहेको भवन हाल मर्मत सम्भार गरिएको छ। यसको क्षमता ५१ जनाको रहेको छ। यस जेलमा महिला र पुरूष बन्दीको लागि छुट्टै कोठाको व्यवस्था गरिएको छ। जेलमा बन्दीहरूलाई खानेपानी, पुस्तकालय, टेलिभिजन हेर्ने सुविधा दिनुका साथै आयमूलक कार्यक्रमको पनि व्यवस्था गरिएको छ। यस जेलमा १३ जना महिला र एक ४ महिने नाबालकसहित १

जनसंख्या : ३१५५८८
साक्षरता प्रतिशत : ३८.३
महिला साक्षरता प्रतिशत : २४.५
क्षेत्रफल (वर्ग किमी) : २४२६
गाविस/नपा संख्या : ४३/१
निर्वाचन क्षेत्र : ३
विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ३६९/५
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : २/४३
टेलिफोन लाइन : २०००
मोटर सडक (किमी) : ३०५
प्रहरी कार्यालय संख्या : ३०
हुलाक संख्या : ४७

सय १० जना बन्दीहरू रहेका छन्।

यस जेलमा कर्तव्य ज्यानको अभियोगमा ३१ जनामा २५ जना पुरूष र ६ जना महिला, ज्यान मार्ने उद्योग ७ मध्ये ७ जना पुरूष, जीउ मार्ने/बेच्ने १५ मध्ये १३ जना पुरूष र २ जना महिला, लागू औषध २६ मध्ये २४ जना पुरूष र २ जना महिला, जबरजस्ती करणी ३ मध्ये ३ जना पुरूष, चोरी १२ मध्ये १२ जना पुरूष, डाँका २ मध्ये २ जना पुरूष, सार्वजनिक अपराध ५ मध्ये ३ जना पुरूष र २ जना महिला, आगजनी ४ मध्ये ३ जना पुरूष र १ जना महिला, सवारी ज्यान १ मध्ये १ जना पुरूष, कर्त नागरिकता १ मध्ये १ जना पुरूष, चौपाया चोरी १ मध्ये १ जना पुरूषले बन्दी जीवन बिताइरहेका छन्। जीउ मार्ने/बेच्ने अभियोगमा १२ वर्षे कैद तोकिएका वीरा लामाबाहेक अरू कुनै पनि बन्दीले तीन वर्ष काटेका छैनन्। तीन वर्ष र सोभन्दा बढी समयदेखि बन्दी बनेका १ जना छन्।

गिरफ्तारी र यातना

आमभञ्ज्याङ गाविस धादिङका २८ वर्षीय वीरबहादुर लामा र मकवानपुरगढी गाविस-७ का ४८ वर्षीय बलबहादुर विश्वकर्मालाई ०५५ जेठ ३० गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले घरमा छापा मारी गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितहरूलाई ४५ दिनसम्म हिरासतमा राखी कसैलाई भेट गर्न नदिई पछि रिहा गरियो।

हेटौँडा नपा-९ का गोपालकृष्ण पोखरेललाई ०५५ असार २० गते घरमा सुतिरहेको अवस्थामा विना पूर्वी प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडित अदालतमा धरौटी राखी रिहा भएका छन्।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

जिल्ला शिक्षा अधिकारीको सरूवाको माग गर्दै शिक्षा कार्यालयमा धर्ना दिन गएका शिक्षकहरूलाई ०५४ माघ २८ गते प्रहरीले लाठी प्रहार गरी शिक्षक रामनरेश यादवलगायत १६ जनालाई घाइते बनायो।

अखिल नेपाल महिला संघको दोस्रो जिल्ला सम्मेलनको सिलसिलामा चन्दा उठाउन लागेका २१ वर्षीय प्रेम पुलामी, २३ वर्षीय केशव आलेमगर, १७ वर्षीय गणेश भुजेल र १८ वर्षीय विमल थापालाई ०५४ माघ १७ गते प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। उनीहरूलाई ०५४ फागुन ४ गते धरौटीमा रिहा गरियो। त्यसैगरी सोही सम्मेलनका लागि भेला भएका महिलाहरू कमला श्रेष्ठ, सीता दुर्गाना, प्रभा श्रेष्ठलगायत ४९ जनालाई प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडित महिलाहरूलाई सोही दिन रिहा गरियो।

अखिल नेपाल महिला संघ (क्रान्तिकारी) ले ०५४ फागुन २४ गते हटियामा ८८ औं नारी दिवस मनाउन खोज्दा कमला श्रेष्ठ, सीता ढुंगाना, प्रभा श्रेष्ठसहित २१ जनालाई प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडित महिलाहरूलाई सोही दिन रिहा गरियो।

संयुक्त जनमोर्चा (भट्टराई) समूहले आयोजना गरेको ०५४ चैत २४ गतेको नेपाल बन्दमा प्रहरीहरूले बन्दकारीहरूलाई जुलुसको आयोजना गर्न दिएनन्।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस वर्ष यो जिल्ला अदालतमा तीन वर्ष वा सो भन्दा बढी समयदेखि नछिनएका मुद्दाहरूको संख्या १५ वटा रहेका छन्। जसमा फौजदारी सरकारवादी ७, संक्षिप्त देवानी ३, फौजदारी दुनियाँवादी ३ र साधक १ रहेका छन्।

यस अदालतमा २ वर्षसम्म नछिनएका मुद्दाहरू ८९ रहेका छन्। जसमा फौजदारी सरकारवादी ३३, संक्षिप्त देवानी १७, फौजदारी दुनियाँवादी ४९ रहेका छन् भने एक वर्षसम्म नछिनएका मुद्दाहरू ६ सय ५३ वटा रहेको छ। ६ महिनासम्म नछिनएका मुद्दाहरू २ सय ९९ रहेका छन् भने ३ महिनासम्म नछिनएका मुद्दाहरू २१ रहेका छन्।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लामा पहिलेदेखि नै सुकुम्बासी बन्दै आएका व्यक्तिहरूको संख्या ३ हजार भन्दा बढी रहेको छ। ०५० सालको बाढी पहिरोबाट सुकुम्बासी बनेको ४ सय घर-परिवारलाई ताइवानीहरूको सहयोगमा बसोबासको व्यवस्था मिलाइयो। यसैगरी हेटौँडा नपा-११ राप्ती खोलाको छेउछाउमा करीब ६० घर सुकुम्बासीहरू बस्दै आएका छन्। यस वर्ष यो जिल्लामा ०५४ सालदेखि नै वृद्ध असहायहरूका लागि दिइने भत्ता अभिसम्म पनि जिल्लामा पठाइएको छैन।

महिला अधिकार

महिला किनबेच र बलात्कार

पदमपोखरी गाविस-४ का विद्यार्थी कमला दाहाल, बुनु लुईटेल र लक्ष्मी लामालाई ०५५ जेठ ६ गते सीता गोलेले फकाएर भारतमा जागिर लगाइदिने बहानामा भारततर्फ लैदै गर्दा पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरी पुर्पक्षका लागि थुनामा राखेको छ।

चितवनकी १८ वर्षीय मीना थापा, चितवनकै कमला

घटनाको प्रकार	गैह्रराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	१२	१२	१	१३				
गोलीद्वारा हत्या					१	१		१
गिरफ्तारी र यातना					६	८	६२	८०
कुटपिट	१	१		१	१	१६		१६
भेला र संगठित हुने अधिकार					१	२१		२१
महिला किनबेच	३		१८	१८				
बलात्कार	१		१	१				
बहुविवाह	१		१	१				
पारिवारिक हिंसा	३		३	३				
अमानवीय व्यवहार	१	१		१				
आत्महत्या	४२	२१	३१	४२				
ब्ल्याकमेल	४	४		४				
आतंक	२	२		२				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	८	१४	९	२३				
जम्मा	८८	४४	६४	११२	१०	४६	६२	११८

परियार, मकवानपुरकी १६ वर्षीय छलिमाया परियार र सर्लाहीकी १७ वर्षीय सानु परियारलगायत १४ जनालाई हेटौँडा नपा-११ का २६ वर्षीय कृष्ण परियार र विष्णु परियारले ३५ हजार देखि ७५ हजारसम्ममा रूपैयाँमा बिक्री गरे। पीडकहरूलाई प्रहरीले ०५५ असोज ६ गते गिरफ्तार गरी पुर्पक्षका लागि भीमफेदी कारागार पठाइएको छ।

आग्रा गाविसकी सीतादेवी विश्वकर्मालाई ०५५ असोज ६ गते भारत घुम्न जाउँ भनी फकाएर बेच्ने पदमपोखरी गाविस-४ का कमला लामा र वीरबल लामालाई प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

मकवानपुरगढी-४ की १४ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ कार्तिक २० गते विद्यालयबाट जंगलको बाटो घरतर्फ जान लाग्दा सोही ठाउँका २० वर्षीय कुमार बास्कोटाले जबरजस्ती अनुचित कार्य गर्न खोजे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

हेटौँडा नपा-४ का दीपेन्द्र श्रेष्ठलाई ०५५ वैशाख २७ गते घरमा पत्नी हुँदाहुँदै दोस्रो विवाह गरेको कारणले प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडक धरौटीमा छोडिए।

गर्भ पतन

यस वर्ष यो जिल्लामा महिलाहरूले चिकित्सकहरूकहाँ गएर अवैध ढंगले गर्भ पतन गराउँदा २ जना महिलाहरूको मृत्यु भयो भने अवैध गर्भबाट जन्मेको शिशुको हत्या गरेवापत ३ जना महिला जेल जीवन बिताइरहेका छन्।

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूत समेत

हेटौंडा नपा-१० बसपार्कमा सुतिरास्नेको अवस्थामा भारत गृहारी घर भई हेटौंडामा कुल्ली काम गर्ने १६ वर्षीय राजु कार्कीलाई ०५४ चैत २१ गते हेटौंडा नपा-४ का राजु श्रेष्ठ, प्रेम स्वइगी र हिमाल बर्तेलाले समेलिगी बलात्कार गरे। पीडकहरूलाई प्रहरीले गिरफ्तार गरेकोमा जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट धरौटीमा छोडिएको छ।

आग्रा गाविस-४ का मधुकर थापाले सोही स्थान बस्ने सरिता वि.क.सँग दोस्रो विवाह गरे। उनका बाबुआमाले सानो जातको विवाह गरेको भनी घरमा पनि पस्न दिएनन् र अंश पनि दिएनन्।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

हेटौंडाका वृद्धहरूले वृद्ध भत्ता नपाएको कारण ०५४ पुस ४ गते हेटौंडामा विरोध प्रदर्शन गर्दै प्रमुख जिल्ला अधिकारी, जिल्ला विकास समिति र नगर प्रमुखलाई ज्ञापनपत्र दिए।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा कुटपिटको १ घटनामा १ जना पुरुष पीडित भए। लुटपिटको १ घटना जानकारीमा आयो। ट्राफिक दुर्घटनामा परी ११ जनाको मृत्यु भयो। खोलामा डुबेर ५ जनाको मृत्यु भयो। विपत्तिमा परी १६ जनाको मृत्यु भयो। जंगली जनावरबाट १ जनाको मृत्यु भयो।

यो वर्ष यस जिल्लामा ३१ जना महिला र २१ जना पुरुष गरी ५२ जनाले आत्महत्या गरे।

२.१२ ललितपुर

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार
हत्या / गोली

ललितपुर उमनपा-१५ सातदोबाटोका ३० वर्षीय राजेशलाल श्रेष्ठलाई ०५४ माघ ९ गते साँझ चितवन जिल्ला घर भई सोही स्थानमा बस्ने कमलराज जोशीले छुरा प्रहार गरी हत्या गरे। पीडक थुनामा रहेका छन्।

ठूलादुर्लुङ गाविस-७ मा काभ्रे जिल्ला तिमाल कानपुर गाविस-६ की रिता लामा, सोही जिल्ला मेच्छे गाविस महाकालका १८ वर्षीय फलक दलामी, सोही जिल्ला कानपुर गाविस डाँडागाउँको १७ वर्षीय रुक्मिता लामालाई ०५४ असार ३१ गते राति प्रहरीले माओवादीको आरोपमा गोली हानी हत्या गरे। सोही घटनामा ललितपुर जिल्ला इकुडोल गाविस-३ का १७ वर्षीय लोकबहादुर पुलामी, सुर्खेत जिल्ला वीरेन्द्रनगर नपा-१२ का १७ वर्षीय शंकरबहादुर अधिकारी, काभ्रे जिल्ला डाँडागाउँका ३१ वर्षीय टोकलबहादुर तामाङलाई प्रहरीले गोली हानी घाइते बनायो।

ठूलादुर्लुङ गाविस-७ का ५३ वर्षीय लेखप्रसाद बन्जारालाई सुराकी गरेको आरोपमा ०५४ कार्तिक ९ गते माओवादी कार्यकर्ताहरूले हत्या गरे।

ललितपुर उमनपा-१२ प्रयागपोखरीको ३१ वर्षीय शान्ति व्यञ्जनकारलाई ०५४ भदौ २७ गते अज्ञात व्यक्तिहरूले खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरे।

जनसंख्या : २५७०८६

साक्षरता प्रतिशत : ६३.८

महिला साक्षरता प्रतिशत : ४९.१

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : ३८५

गाविस/नपा संख्या : ४१/१

निर्वाचन क्षेत्र : ३

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ४२९/२२

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : २/४१

टेलिफोन लाइन : २२०००

मोटर सडक (कि.मी.) : १६४

प्रहरी कार्यालय संख्या : २८

हुलाक संख्या : ४६

जेल र बन्दीहरू

यस जिल्लामा रहेको “स्व” श्रेणीको नस्लु जेलको बन्दी क्षमता १ सय ५० जनाको हो। यहाँ २ सय २ जना बन्दीहरू रहेका छन्। बन्दीहरूमध्ये कैद तोकिएका ८८ जना र नतोकिएका १ सय १४ जना रहेका छन्। यस जेलमा बालबालिका र महिला बन्दीहरू रहेका छैनन्। राजनीतिक बन्दीहरू भनी सरकारले घोषणा नगरेको भए तापनि यस जेलमा माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा पक्राउ गरिएका १८ जनालाई हातहतियार तथा स्वरस्वजाना, सार्वजनिक, ज्यान मार्ने उद्योग आदि मुद्दा लगाई राखिएको छ। यस वर्ष अर्थात् ०५४ पुस १६ गतेदेखि यता थुनिएका १ सय ३४ जना बन्दीहरूमध्ये ९० जना कैद नतोकिएका र ४४ जना तोकिएका तथा छुटेका २५ जना कैद नतोकिएका र २५ जना तोकिएका बन्दीहरू छन्।

गिरफ्तारी र यातना

कालेश्वर गाविस-१ का १७ वर्षीय पुनसाङ लामा, काभ्रे जिल्ला मेच्छे गाविस-८ की १६ वर्षीय सरिता लामा, ठूला दुर्लुङ गाविसकी २१ वर्षीय सानुमाया वाइवालाई ०५४ जेठ ३१ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई थुनामा राखिएको छ।

इकुडोल गाविस-१ का १८ वर्षीय जीवन भन्ने जनक न्यासुरलाई ०५४ असार २ गते माओवादी भएको आरोपमा

बिहान ७ बजे आफ्नै खेतबारीमा काम गरिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई निर्मम यातना दिई तारेखमा छोडिएको छ।

विद्यार्थीहरू तपनारायण श्रेष्ठ, शोभा खनाल, कुवेर लामिछाने, जयन्ती लुईटेल र विष्णु चौलागाईंलाई ०५५ मंसिर ११ गते बिहान १०.३० बजे अ.ने.रा.स्व.वि.यू. (क्रान्तिकारी) द्वारा पाटन क्याम्पसमा स्वागत कार्यक्रम संचालन गरिरहेको अवस्थामा प्रहरीले बिना सूचना क्याम्पस हाताभित्र प्रवेश गरी पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई केन्द्रीय कारागार र नख्खु जेलमा लगिएको थियो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

भैसेपाटीमा बस्ने सांसद दीपकजीजंग शाहलाई ०५४ चैत २३ गते राति माओवादी समर्थक एक समूहले नेपाल बन्द सफल पार्ने क्रममा घरमा आक्रमण गरी धम्की दिए।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस जिल्लामा पुनरावेदन र जिल्ला गरी २ वटा अदालतहरू रहेका छन्। पुनरावेदन अदालतमा यस वर्ष सरकारवादी र दुनियाँवादी गरी देवानी मुद्दाहरू जम्मा २ हजार ९ सय ७ वटा दर्ता भएकोमा २ हजार ८ सय ७२ वटा फर्स्यौट भई ३५ वटा बाँकी रहे। त्यस्तै फौजदारीमा १ हजार ४४ वटा मुद्दाहरू दर्ता भएकोमा १ हजार १७ वटा फर्स्यौट भई २७ वटा बाँकी रहे।

जिल्ला अदालतमा अधिल्लो वर्षबाट जिम्मेवारी सरेर आएकासमेत गरी यस वर्ष जम्मा २ हजार ९ सय ९९ वटा मुद्दा दायर हुन आए। यो वर्षको अन्त्यसम्ममा ९ सय २४ वटा मुद्दा फर्स्यौट भए भने २ हजार ७५ वटा बाँकी रहे। यस वर्ष दर्ता भएका मुद्दाहरूमध्ये दुनियाँवादी देवानीमा १ हजार ७३ वटा मध्ये ४ सय ९३ वटा फर्स्यौट भई ५ सय ० वटा बाँकी रहे भने दुनियाँवादी फौजदारीमा ४ सय ७१ मध्ये २ सय २३ वटा फर्स्यौट भई २ सय ४८ वटा बाँकी रहे। त्यसैगरी सरकारवादी फौजदारीमा १ सय ९४ मध्ये ९६ वटा मुद्दा फर्स्यौट भई ९८ थान बाँकी रहन गए।

जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा यस वर्ष विभिन्न शीर्षकमा २ सय १२ वटा मुद्दाहरू दर्ता भए।

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	५	४	१	५				
गोलीद्वारा हत्या					१	१	२	३
गोली					१	३		३
गिरफ्तारी र यातना					३	६	५	११
कुटपिट	४	४		४				
धम्की	३	३		३	१		१	१
मौलिक अधिकार	१	१		१				
अवकाश					१	३		३
बलात्कार	२		२	२				
बहुविवाह	१		१	१				
गर्भपतन	१		१	१				
पारिवारिक हिंसा	३		३	३				
अमानवीय व्यवहार	१		१	१				
बालअधिकार	१	१		१				
आत्महत्या	१६	५	११	१६				
आतंक	३							
चोरी/डकैती	१३	६	३	१०				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	४४	४८	२०	६८				
जम्मा	९८	६३	४३	११६	६	१३	८	२१

सरुवा, घटुवा र पक्षपात आदि

हरिहरभवनस्थित साभा यातायातमा कार्यरत ४० वर्षीय प्रेमबहादुर लामिछाने, ४१ वर्षीय रामबहादुर थापा र ४५ वर्षीय रामचन्द्र श्रेष्ठलाई ०५५ असार ३० गते माग राखेको र संस्थानका हाकिमहरूलाई कोठामा थुनेको अभियोगमा अवकाशपत्र दिनुका साथै सार्वजनिक मुद्दा लगाई पक्राउ गरियो। पीडितहरू तारेखमा छुटेका छन्। उनीहरूले विगत १८ वर्षदेखि जागिर खाँदै आएका थिए।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

प्रहरी सेवामा कार्यरत २२ वर्षीय एक महिलालाई ०५५ कार्तिक १८ गते राति १२.४५ बजे ललितपुर उमनपा-८ भुलाखेलमा १० जना अज्ञात व्यक्तिहरूले सामूहिक बलात्कार गरे। पीडकहरू फेला परेका छैनन्।

ललितपुर उमनपा-१२ मा बस्ने चितवन जिल्ला कठार गाविस-३ की ११ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ जेठ १७ गते सोही उमनपा-१९ इटिठोलाका करिब २८ वर्षीय राजु कसाईले आफ्नो कोठामा लगी फकाएर बलात्कार गरे। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

बुंगमती गाविस-४ की विमला स्वर्गीलाई उनकै पति कान्छा स्वर्गीले कुटपिट गरी जबर्जस्ती घरबाट निकालेर

माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा नरखु जेलमा राखिएका बन्दीहरू

कीर्तिपुर नपाकी तरिमाया खड्गीसँग दोश्रो विवाह गरे। पीडक कान्छालाई थुनामा राखिएको छ भने तरिमाया फरार छन्।

बडिसेल गाविस-७ की २० वर्षीय सुनिता पहरीलाई ०५४ असोज १७ गते दिउँसो उनकै पति सन्तोष पहरीले छुरा प्रहार गरी सस्त घाइते बनाए। पीडक पक्राउ परेकोमा छुटेका छन्।

ग्वार्लुकी २४ वर्षीय रेखा रानामगरलाई आफ्नै पति इन्द्रबहादुर रानामगरले कुटपिट गरी घाइते बनाए। पीडक पक्राउ परेकोमा छुटेका छन्।

गर्भ पतन

च्यासिखर्क गाविस-२ घर भई ललितपुर उपमनपा-४ स्थित हेलम्बू कार्पेट कारखानामा कार्यरत १६ वर्षीय मिमी तामाङले ०५४ माघ ६ गते गर्भ पतन गरी सोही कारखानाको शौचालयमा

फालिन्। सो गर्भ कसद्वारा रहन गएको हो भन्नेबारेमा पीडितले बताइनन्। उनलाई थुनामा राखिएको छ।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

भैंसेपाटी गाविस-४ स्थित सल्लाघारी धारापाखा वन जंगलमा एक अज्ञात शिशुको लास ०५४ पुस २३ गते फेला पयो।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

इकुडोल गाविसका अध्यक्ष गोपाल संजेलमाथि सार्वजनिक अपराध मुद्दा लगाइएकोमा ०५५ असार २६ गते शुक्रबार जिल्लाका ५९ जना गाविस अध्यक्ष र उपाध्यक्षहरूले विरोध गर्दै जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा एक जापनपत्र प्रस्तुत गरे। जिप्रकाले पूर्वाग्रही भएर मुद्दा खडा गरेकोमा जनप्रतिनिधिहरूले आपत्ति जनाउँदै संजेलमाथि लगाइएको मुद्दालाई अविलम्ब फिर्ता लिई स्थितिलाई सामान्य बनाउन अनुरोध गरे।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा व्यक्तिगत कुटपिटका ३ वटा घटनामा ३ जना पुरुष पीडित भए। दुबै १ जना ३ वर्षीय बालकसहित २ जनाको मृत्यु भयो भने दुर्घटनामा परी १ जना ३ वर्षीय बालिकाको मृत्यु भयो। आगलागीमा परी एउटै घरका ८ वर्षीय बालिका र ६ वर्षीय बालकको मृत्यु भयो भने घरको भित्ता भत्कँदा ८ वर्षीय एक बालिकाको मृत्यु भयो। ५ जना पुरुष र ११ जना महिला गरी १६ जनाले आत्महत्या गरे।

२.१३ कात्थे

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार हत्या/गोली

वनखु गाविस-३ की १७ वर्षीय छात्रा विमला वाइवाको ०५४ फागुन १९ गते दिउँसो २ बजे माओवादीद्वारा बुढाखानी गाविस-३ को जंगलमा विस्फोट गराइएको बमबाट मृत्यु भयो। मृतक कक्षा ६ मा अध्ययनरत रहँदासँगै माओवादीहरूले भूमिगत गराएका थिए। शवलाई माओवादीहरूले नै गायब गरे।

मेथिनकोट गाविस-५ का मित्रराज सिलवालकी ५८ वर्षीय पत्नी पुण्यमति सिलवाललाई ०५४ चैत ४ गते राति सौता बोधलक्ष्मी र मोहीका पति-पत्नी छत्रबहादुर र गुनकुमारी चिमौरियाले हथौडा प्रहार गरी हत्या गरे। पीडकहरूलाई पक्राउ गरी पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

भूमेडाँडा गाविस-३ का १९ वर्षीय रोशन भुजेललाई ०५४ चैत २६ गते सोही गाविसका केशव, कंदार, कृष्ण र शिव

हुमागाईलगायतका व्यक्तिहरूले कुटपिट गर्दा ०५४ चैत १७ गते मृत्यु भयो। पीडकहरूमध्ये पक्राउ परेका ५ जनामा वेदप्रसाद हुमागाई तारेखमा छुटेका छन् भने अन्य थुनामा रहेका छन्।

भुम्लुसल्ले गाविस-३ का पूर्णबहादुर लामालाई ०५४ चैत २४ गते सोही गाविसका इन्द्रबहादुर लामाले कुटपिट गर्दा ०५४ चैत २८ गते मृत्यु भयो। पीडकलाई पक्राउ गरी थुनामा राखिएको छ।

अनेकोट गाविस-९ का ६४ वर्षीय ललितबहादुर मल्ललाई ०५५ जेठ १३ गते माओवादीहरूले घरमा आई गोली हानी हत्या गरे। पीडितलाई अस्पताल लैजाँदा-लैजाँदै बाटैमा मृत्यु भएको थियो। उक्त घटनामा प्रहरीले वीरबहादुर बानियाँ, नेत्रबहादुर शाही र तेजबहादुर मल्ललाई गिरफ्तार गरेकोमा अदालतले तारेखमा छोडेको छ।

गोकुले गाविस-७ धापका कान्छा लामा र मेच्छे गाविस-९ मुक्पाका विष्णु स्याङ्तानलाई ०५५ जेठ २५ गते दिउँसो बुढाखानीको कलवनमा प्रहरीले गोलीद्वारा हत्या गरे। प्रहरी र माओवादीहरूबीच भिडन्त हुँदा लामाको घटनास्थलमै मृत्यु

भएको थियो भने भिडन्तमा परी हात भौँचिएका पीडित स्याङ्तानलाई मृतकको शव बोकाएर महादेवटार चौकी नजिकै पिपलको बोटमा बाँधी गोली हानी हत्या गरियो। मृतकद्वयको शवलाई प्रहरीले बेपत्ता पारे।

कटुञ्जेश्वरी गाविस-५ सिक्रेका ४२ वर्षीय इमानसि तामाङलाई माओवादीको आरोपमा ०५५ असार ५ गते प्रहरीले बिहान सुतिरहेको अवस्थामा करीब ५ सय मिटर तल लोहरे दोभानमा लगी गोली हानी हत्या गरे। मृतकको शवलाई घटनास्थलमै गाडियो।

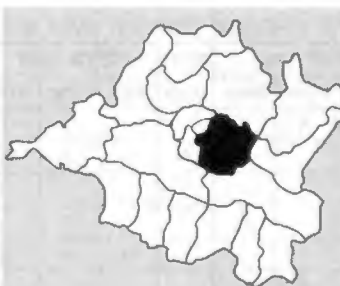
सापिङ गाविस-४ रिठ्ठेका २८ वर्षीय नारायण अधिकारीलाई ०५५ असार ६ गते बिहान करीब ५ बजे राजन पराजुलीको घरबाट लगी सोही गाविस-८ स्थित भोमसेनस्थानको जंगलमा लगी गोली हानी हत्या गरियो। पीडित अघिल्लो दिन प्रहरीले मार्ने सन्देश पठाएका कारण घर छाडी अन्यत्र सुत्न गएका थिए। मृतककी पत्नी र सँगै सुत्ने साथीहरूले गोलीको आवाज मात्र सुनेको तर मृत शवलाई देख्न नपाएको बताए।

धुसेनी शिवालय गाविसस्थित देउपोखरीमा सिन्धुपाल्चोक जिल्ला सानोसिरूवारी गाविस-६ का १७ वर्षीय भूपेन्द्र दंगाललाई ०५५ असार ६ गते प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। दंगाललाई दोलाखटाटमा पक्राउ गरी कात्तिके देउराली इलाका प्रहरी कार्यालयमा हत्या गरी धुसेनी शिवालय गाविसमा लगिएको थियो। उनलाई भिडन्तमा मरेको बताइएको छ।

कटुञ्जेश्वरी गाविस-१ का पूर्व गाविस अध्यक्ष ४५ वर्षीय नन्दराज लामालाई ०५५ असार ७ गते बिहान करिब ३.३० बजे घरमा सुतिरहेको अवस्थामा प्रहरीले गिरफ्तार गरी करीब १ कि.मि. तल चरगे खोल्सामा लगी बन्दूक र टर्च बोक्राई फोटो खिचेर गोली हानी हत्या गरे।

भोमखोरी गाविस-३ का सुनकेश थोकर, वाल्टिङ गाविस-४ का कल्याणी राना भगर, कानपुर गाविस-४ का लक्ष्मी मोक्तान र ललितपुर जिल्ला इकुडोल गाविस-२ का रूद्रप्रसाद दाहाललाई ०५५ असार २७ गते सालधारा गाविस-८ का रेशमबहादुर ढुङ्गानाको घरमा ०५५ असार २३ गते बिहान प्रहरी र माओवादीहरूबीच दोहोरो भिडन्त हुँदा प्रहरीले गिरफ्तार गरी गोकुले गाविसको अमलावासमा लगी गोली हानी हत्या गरे। उक्त घटनाको जानकारी माओवादी प्रकाशनमा गराइएको छ।

भोमखोरी गाविसका ज्ञानु लामालाई ०५५ साउन १८ गते माओवादी कार्यकर्ता भएका कारण प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

जनसंख्या :	३२४३२९
साक्षरता प्रतिशत :	३९.२
महिला साक्षरता प्रतिशत :	२३
क्षेत्रफल (वर्ग किमी) :	१३९६
गाविस/नपा संख्या :	८७/३
निर्वाचन क्षेत्र :	३
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	४९७/८
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	४/९४
टेलिफोन लाइन :	१६८४
मोटर सडक (किमी) :	१७४
प्रहरी कार्यालय संख्या :	२०
हुलाक संख्या :	८३

सालधारा गाविस-९ का नेपाली कांग्रेसबाट निर्वाचित गाविस उपाध्यक्ष ३५ वर्षीय मनोहर फुयाँललाई ०५५ साउन २४ गते माओवादीहरूले घरबाट बाटो देखाउन आग्रह गरी नजिकैको खोल्सामा लगी खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरे। मृतकको शवलाई भोलिपल्ट प्रहरीले कब्जामा लियो।

चौवास गाविस-९ का ५५ वर्षीय श्रीबहादुर कुँवरलाई ०५५ साउन २४ गते माओवादीविरुद्ध गुप्तचरी गरेको आरोपमा माओवादीहरूले प्रहरीको पोशाकमा आई गोली हानी हत्या गरे।

मिल्चे गाविस-९ खोरभञ्ज्याङमा गस्ती गरिरहेका सिन्धुपाल्चोक नवलपुर गाविस-१ का हवल्दार नेत्रप्रसाद अधिकारीलाई ०५५ साउन ३१ गते राति करीब ३.३० बजे ड्युटीमा बसेका प्रहरी जवान सकल सिटौला र विष्णुबहादुर दानीले गोली हानी हत्या गरे। ओखलढुंगा वर्नालु गाविस-१ का प्रहरी हवल्दार मेघनाथ दाहाल पनि गोलीद्वारा घाइते भएकोमा उपचार भइरहेको जानकारी प्रहरीले दिएको छ।

फलाटे गाविसको प्रहरी चौकीमा गस्ती गरिरहेका २२ वर्षीय प्रहरी जवान धनबहादुर मोक्तानलाई ०५५ कार्तिक १० गते दिउँसो माओवादीहरूले गोली हानी हत्या गरे। उनीहरूले चौकीबाट राइफल, पोशाक, बन्दूक र गोलीहरू लुटेर लगेको बताइन्छ।

भुम्लुसल्ले गाविस-९ स्थित मामाको घरमा बसी सरस्वती मा.वि. गोठपानीमा अध्ययनरत १८ वर्षीय छात्रा सरला अधिकारी र पात्लेखेत गाविस-१ घर भई दिदीको घरमा रहेका २८ वर्षीय कुमार चौलागाईंलाई ०५५ कार्तिक १९ गते बेलुकी इलाका प्रहरी कार्यालय कात्तिके देउरालीमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गर्‍यो। मृतकको मामा ताराचन्द्र चौलागाईंलाई खाल्डो खन्न लगाई मृतकद्वयको शव बोभेपानीको जंगलमा गाडियो।

च्यासिङस्वर्क गाविस-३ का राजकुमार दाहाललाई ०५५ कार्तिक ४ गते दुस्वर्क गाविस-३ का मोतिकृष्ण फुयाँल, हरिशरण फुयाँल र राजु फुयाँलले रातको १२ बजे आफ्नी बहिनी सुन्तली फुयाँललाई अनैतिक कार्य गरेको भनी कुटपिट गरी जंगलमा फुण्ड्याए। पीडकहरूलाई अदालतमा पेश गर्दा सुन्तली फुयाँल २ हजार धरौटीमा छुटेकी छन् भने अन्य पीडकहरू पुर्पक्षका लागि धुनामा राखिएका छन्।

जेल र बन्दीहरू

वि.सं. १९६० मा जेलको रूपमा विकास भएको यस जेलको क्षमता ४५ जनाको रहेको छ। यसमा कैद तोकिएका २२ जना

घटनाको प्रकार	गैहाराज्यद्वारा भएका हतन				राज्यद्वारा भएका हतन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या		जम्मा	घटना संख्या	पीडित संख्या		जम्मा
		पुरुष	महिला			पुरुष	महिला	
हत्या	६	५	१	६				
गोलीद्वारा हत्या	३	३		३	९	१३	३	१६
गोली	१				१			
बम प्रहार	३	४		४				
गिरफ्तारी र यातना					६	१८	३	३०
कुटपिट	६	६	१	७				
धम्की	१	१		१				
बेपत्ता पारिएको					१	१		१
भेला र संगठित हुने अधिकार					१	५		५
महिला किनबेच	४		७	७				
बलात्कार	१		१	१				
आतंक	३							
पारिवारिक हिंसा	१		१	१				
अमानवीय व्यवहार	१		१	१				
बालअधिकार					१	१	१	३
आर्थिक अधिकार	१							
आत्महत्या	४३	३१	३१	४३				
चोरी/डकैती	३	४		४				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	८	१४	४	१८				
जम्मा	८३	५७	३७	९४	१९	३८	६	४४

कैदी, पुर्पक्ष र उपचारका लागि ६२ जना गरी जम्मा ८४ जना बन्दीहरू रहेका छन्। यहाँ ३ वर्षभन्दा बढी समयदेखि २५ जना मानसिक रोगी उपचारका लागि राखिएका छन्। ०५२ सालदेखि कर्तव्य ज्यान मुद्दामा २० वर्षको कैद सजाय भोगिरहेका सुब्बागाउँ गाविस-४ का ३१ वर्षीय सुन्दरकुमार कुँवर बन्दी छन्। ०५४ चैत २९ गते कर्तव्य ज्यान मुद्दामा कैद सजाय भोगिरहेका ८४ वर्षीय विगबहादुर पास्त्रिनको कालगतिले मृत्यु भयो।

यहाँको जेलमा नाबालक र महिला बन्दीहरू राखिंदैन। यस जेलमा खेलकुदलागायत् रेडियो, पत्रपत्रिका, भित्ते घडी र पुस्तकालयको पनि व्यवस्था गरिएको छ। बन्दीहरूका लागि आयआर्जन र सोपमूलक कामको पनि व्यवस्था गरिएको छ।

गिरफ्तारी र यातना

नयाँगाउँ गाविसका दुर्गासिं तामाङ, बहादुर सिं र हाक्सेका कृष्ण भण्डारी, प्रभा दुलाल, रविना पन्त र कल्पना थापालाई ०५५ असार २ गते आपराधिक क्रियाकलापमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरी कारबाही चलायो।

मेच्छे गाविस-९ का लालबहादुर ढोड र साँही गाविस-८ का सुनिता लामालाई ०५५ असार ३१ गते माओवादीको आशंकामा प्रहरीले गिरफ्तार गरी यातना दियो।

पाँचखाल गाविस-९ स्थित हनुमान मन्दिर नजिक बैठक बसिरहेका माओवादी कार्यकर्ता इन्द्रबहादुर थिङ, योगबहादुर

लामा, रामबहादुर लामा, नुर्बु लामा र दिलबहादुर लामालाई ०५५ असोज ९ गते प्रहरीले माइन्सहित पक्राउ गर्‍यो। नुर्बु कैद सजाय भोगिरहेका छन् भने अन्य व्यक्तिहरू पुर्पक्षका लागि थुनामा रहेका छन्।

वनखु गाविस-५ लामाटोलका मेगरमान थिङ र कान्छामान थिङलाई ०५५ असोज १९ गते माओवादीहरूलाई सहयोग गरेको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितहरूलाई स्थानीय चौकीमा सिस्नो पानी लगाउने, पैतालामा कुट्ने र अमानवीय शब्द प्रयोग गरी यातना दिइएको थियो।

भुम्लुसल्ले गाविस-९ का ५८ वर्षीय ताराचन्द्र चौलागाई, ३० वर्षीय शिव गौतम, ३७ वर्षीय अर्जुन गौतम र २८ वर्षीय कुमार चौलागाईलाई ०५५ कार्तिक ८ गते माओवादीहरूलाई स्वीर रूवाएको आरोपमा ०५५ कार्तिक ११ गते प्रहरीले गिरफ्तार गरी कात्तिके इलाका प्रहरी कार्यालयमा निर्मम यातना दिएको पीडितहरू बताउँछन्।

धुसेनी गाविस-१ का २३ वर्षीय नमराज गौतमलाई ०५५ कार्तिक २१ गते खेत जोतिरहेको अवस्थामा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई हिरासतमा यातना दिइएको थियो।

चौवास गाविस-७ का लोते खत्री, रेशमबहादुर खत्री, नकुल खत्री, भुवनेश्वर चौलागाई र कर्णेश्वर चौलागाईलाई ०५५ कार्तिक १७ गते प्रहरीले विनापूर्जी गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितहरूलाई यातना दिएपछि उपचारार्थ अस्पतालमा लगी उपचार गरी छाडियो।

बेपत्ता पारिएको

पाल्तेखेत गाविस-८ का शेरबहादुर लामाको २५ वर्षीय छोरा गंगाबहादुर लामालाई ०५५ मंसिर १७ गते काठमाडौँबाट धुलिखेलतर्फ आउँदै गर्दा प्रहरीले गाडीबाट गिरफ्तार गरी बेपत्ता पारेको आरोप उनको परिवारले लगाएको छ।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

भीमखोरी गाविस-९ का टीकाजंग रायलाई ०५४ माघ ६ गते माओवादीहरूले गिरफ्तार गरी भ्याकुरेखोलामा लगी दुवै खुट्टा काटेर फ्याँकिदिए।

वनखु गाविस-१ का अर्जुन योगीलाई ०५४ माघ २७ गते माओवादीहरूले अपहरण गरी कुटपिट गरे। पीडितलाई रु. ५० हजार चन्दा दिने शर्तमा माओवादीहरूले छाडेको बताइन्छ।

कटुञ्जेवेशी गाविस-८ का सूर्यबहादुर उप्रेतीको घरमा

०५४ माघ ३० गते माओवादीहरूले जिलेटिन पड्काएर आर्तकित बनाए।

पोखरीचौरी गाविसमा गस्ती गरिरहेका प्रहरी र माओवादीहरूबीच ०५४ फागुन १ गते राति दोहोरो भिडन्त भई गोली हानाहान भयो।

भीमखोरी गाविस-२ का शंखबुद्ध लामाको घरमा ०५४ फागुन ७ गते माओवादीहरूले जिलेटिन पड्काई विष्फोट गराए। सोही दिन गाविस उपाध्यक्षको घरमा विष्फोट गराइएको थियो।

पात्लेखेत गाविस-८ का दानबहादुर थपलियालाई ०५४ वैशाख ४ गते सोही ठाउँ बस्ने मामाको छोरा प्रकाश रेग्मीले रक्सीमा एसिड मिलाई मार्ने प्रयास गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि धुनामा राखिएकोमा पुनरावेदन अदालतको आदेशमा छोडिएको छ।

डाँडागाउँ गाविस-२ मा सुन बिक्री गर्दै हिँडेका रौतहट, चन्द्रनिगाहपुर गाविस-१ का गोपालबहादुर महतराज र परमोसा सुनारलाई ०५४ वैशाख १० गते स्थानीय व्यक्तिहरूले माओवादी भनी कुटपिट गरे। पीडकहरूलाई कुनै कारबाही गरिएन।

शिशाखानी गाविस-४ का ४० वर्षीय लालबहादुर लामालाई ०५४ असोज २५ गते पाँचखालबाट आफ्नो घरतर्फ आइरहेको अवस्थामा खनालथोक गाविस-१ का कुन्साङ लामा र ज्ञानबहादुर लामाले पोटाखोलाको रोकी कुटपिट गरे। पीडितले घटनाको यथार्थ जानकारी प्रहरी प्रशासनलाई दिँदा पनि कुनै कारबाही भएन।

उग्रतारा गाविस-४ स्थित भगवती आयल स्टोरका सुरेन्द्रबहादुर बिष्टलाई ०५४ मंसिर १३ गते सार्वजनिक जग्गा मिचौर पेट्रोल पम्प विस्तार गर्न लागेको निहुँमा सदियार मुक्ति बिष्टका व्यक्तिहरूले कुटपिट गरे। पीडकलाई कुनै कारबाही भएन।

कानपुर गाविसस्थित कालापानीमा अवस्थित टेलिफोन टावरलाई ०५४ वैशाख १ गते माओवादीहरूले क्षतिग्रस्त बनाए। उक्त कार्य उनीहरूले गाविसभित्र आक्रमण गर्न संचारले अवरोध गरेका कारण गरेको बताइन्छ।

सांसद शिवबहादुर देउजालगायत जिल्ला विकास समितिका उपसभापति कर्मसिं लामा र क्षेत्रीय सदस्य कुमार थापालाई ०५४ वैशाख १७ गते कामीडाँडाको जंगलमा माओवादीहरूले घेरा हाली धम्क्याए।

जैसीथोक गाविस-९ मा ०५४ साउन १७ गते राति ८.४५ बजे माओवादीहरूले प्रहरी जीपलाई एम्बुसमा पारी क्षतिग्रस्त बनाए। विष्फोटमा परी २ जना प्रहरीहरूसमेत घाइते भए।

सदरमुकाम धुलिखेलस्थित स्थानीय विकास अधिकारीको निवासपछाडि ०५४ कार्तिक ११ गते माओवादीहरूले जिलेटिन तार जोडी बिष्फोट गराए।

माओवादीहरूद्वारा हत्या गरिएका ललितबहादुर मल्ल

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

अखिल नेपाल किसान संघ, काभ्रेको आयोजनामा धुलिखेलमा राखिएको किसान सभामा प्रहरीले हस्तक्षेप गरी कार्यक्रमका सहभागीमध्येका २२ जनालाई ०५४ जेठ १ गते गिरफ्तार गर्‍यो। सोही कार्यक्रममा आइरहेको जुलुसमा प्रहरीले लाठी चार्ज गरी कार्यक्रम गर्न दिएन।

माओवादी क्षेत्रको भ्रमणमा रहेका वामपन्थी नेताहरू वामदेव गौतम, आशाकाजी वासुकला, गोविन्दनाथ उप्रेती, भक्तबहादुर श्रेष्ठ र शक्ति लम्साललाई ०५४ साउन २० गते कटुञ्जेवेशी गाविस-१ स्थित नन्दराज लामाको आँगनमा श्रद्धाञ्जली सभा गरिरहेको अवस्थामा स्थानीय कांग्रेसका कार्यकर्ता र प्रहरीले आक्रमण गरी कार्यक्रम गर्न दिएनन्। उक्त घटनाको छानबिन गर्न श्री ५ को सरकारले एक हप्ताभित्र प्रतिवेदन पेश गर्ने गरी गृह मन्त्रालयका विशेष सचिव रामानन्द मिश्रको संयोजकत्वमा ३ सदस्यीय उच्चस्तरीय छानबिन समिति गठन गर्‍यो भने पीडकहरूलाई कुनै कारबाही गरिएन।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस वर्ष अदालतमा देवानी ३ सय ५२, दुनियाँवादी फौजदारी ८९, श्री ५ को सरकारवादी फौजदारी ४१ तथा अन्य १७ गरी जम्मा ५ सय २१ मुद्दा दर्ता भयो। जबरजस्ती करणी १, डाँका १, ज्यान ७, सवारीद्वारा ज्यान मरेको ११ गरी जम्मा २० मुद्दा रहेको छ भने अंश मुद्दा ५७, लोग्ने स्वास्नीको सम्बन्ध विच्छेद १२ गरी जम्मा ६९ वटा मुद्दा छन्। यस वर्ष ५ सय १८ मुद्दा फर्स्यौट भयो।

यस अदालतमा ३ वर्ष पुरानो मुद्दा १ वटा, २ वर्ष पुरानो ३४ वटा, १ वर्ष पुरानो १ सय ८५ वटा रहेका छन्।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले जनाएअनुसार आयोगले पूर्जा वितरण गर्न बाँकी रहेका सुकुम्बासीतर्फ ८ सय

माओवादीहरूद्वारा हत्या गरिएका श्रीबहादुर कुँवर

५९ जना, अव्यवस्थित बसोबासतर्फ १३ जना, ०५५ मंसिर १० गतेसम्म फर्म भर्ने सुकुम्बासी ४ सय ९३ जना, अव्यवस्थिततर्फ ५७ जना गरी जम्मा १ हजार ३ सय ५२ सुकुम्बासी र अव्यवस्थिततर्फ ७० जना भूमिहीन सुकुम्बासी रहेका छन्।

महिला अधिकार

महिला किनबेच र बलात्कार

सस्युस्वर्क गाविस-१ का १७ वर्षीय दुई युवतीलाई ०५४ फागुन २३ गते आफ्नै भिनाजु चेत नेपालीले बेचे। पीडित महिलाहरूलाई पैंधरोमा पानी लिन जाने बहाना बनाई भिनाजुले भगाएका थिए।

सिम्थली गाविस-७ का २० वर्षीय मैया पहरी र सोही गाविसका १९ वर्षीय मसिना गुरुङलाई ०५५ जेठ २० गते चौवास गाविस-४ का २८ वर्षीय वीरबहादुर पहरी र २१ वर्षीय रामबहादुर पहरीले नोकरी लगाइदिने बहानामा भारततर्फ बिक्री गर्न लैजाँदै गरेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडकहरूलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

शंखुपाटीचौर गाविस-९ का सन्तमाया श्रेष्ठ र दाप्चा डराउने पोखरी गाविसकी सरिता थापालाई ०५५ असार २२ गते कपडा स्वरीद गर्न जाने निहुँ बनाई साँगा गाविस-४ का सानुभाइ विश्वकर्मा र सोही गाविस-६ का रत्नबहादुर तामाङ, रमेश लामा र रूद्रबहादुर थापाले भारतको बम्बईमा पुर्‍याएको अवस्थामा नेपाली प्रवासी संघको सहयोगमा पीडित र पीडकलाई पक्राउ गरी फिर्ता पठाएकोमा प्रहरीले सानुभाइ विश्वकर्मालाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखेको छ भने अन्य पीडकहरू फरार छन्।

वाल्टिङ गाविस-६ का रामजी भुजेलकी २० वर्षीय विवाहित छोरी माइली भुजेललाई ०५५ भदौमा सोही गाविस-५ का २५ वर्षीय अर्जुनबहादुर भुजेललगायत ७ जनाले माइती आएको अवस्थामा आफूहरूले भनेको नमानेमा माओवादी भनी प्रहरीलाई सुम्पिदिने धम्की दिँदै अपहरण गरी घरमा ल्याएर

सिन्दूर हाल्न खोजियो। पीडित त्यहाँबाट भाग्न सफल भइन् भने पीडकहरूलाई कारबाही गरिएन।

दुस्वर्क गाविस-४ की १८ वर्षीय रीता विश्वकर्मालाई ०५५ कार्तिक २८ गते पनौती नपा-३ का हरिबहादुर विश्वकर्मा र उनकै पत्नी चमेली विश्वकर्माले नोकरीमा लगाइदिने आश्वासन दिएर नुवाकोट जिल्ला ल्याप्चाङ गाविस-४ का कान्छा लामाको जिम्मा लगाई भारततर्फ पठाए। पीडित महिलाले आफू बेचिन लागेको थाहा पाई प्रहरीलाई खबर गरिन्। पीडकमध्येकी चमेली तारेस्वमा छुटेकी छन् भने अन्य पीडकहरू पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएका छन्।

बनेपा नपा-४ की १० वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ मंसिर १० गते सोलुखुम्बु गोली गाविस-३ घर भई बनेपा नपा-५ मा डेरा गरी बस्ने ८० वर्षीय हरिबहादुर थापाले २ रूपैयाँ दिएर बलात्कार गर्न खोजेको अभियोगमा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

नित्यचण्डेश्वरी गाविस-६ का कृष्णप्रसाद बडालकी २४ वर्षीय पत्नी चण्डिका बडाललाई ०५४ चैत २७ गते आफ्नै सासु जानुका बडालले राति १२ बजे ६ लिटर सल्फिक एसिड स्वन्याई मरणासन्न अवस्थामा पुर्‍याएपछि गाउँलेहरूको सहयोगमा उपचार गरियो। *पीडक सासूलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएकोमा पुनरावेदन अदालतको आदेशमा तारेस्वमा छोडियो।

गर्भ पतन

पाल्तेस्वेत गाविस-१ की अविवाहित कान्छी कमिनीले ०५५ साउन ६ गते अवैधरूपमा धारण गरेको गर्भ पतन गराइन्। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरी अदालतमा पेश गर्दा अदालतले तारेस्वमा छोडेको छ।

बाल अधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

पोखरीचौरी गाविस-७ स्थित जागृत मा.वि.की छात्रा १४ वर्षीय शान्ता सापकोटालाई ०५४ चैत २३ गते मसाल जुलुसमा सहभागी भएको आरोपमा १६ वर्ष उमेर बनाएर प्रहरीले सार्वजनिक अपराधअन्तरगत मुद्दा चलाइयो।

धुलिखेल नपा-३ की १५ वर्षीय सुनिता थापा मगरलाई ०५५ जेठ २२ गते सोही ठाउँका २० वर्षीय रमेश श्रेष्ठले गर्भ बोकाई बच्चा जन्मन गएकोले प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडक ५ हजार धरौटी राखी छुटेका छन्।

यस जिल्लामा २ सय ९१ जना बालबालिका दुंगा खानीमा कार्यरत रहेका छन्। जसमा १ सय २८ जना बालिका छन्।

आर्थिक अधिकार (पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड यूनियन, भ्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

धुलिखेल-सिन्धुली सडक निर्माणको ठेकेदार जापानी कम्पनी हाजामा टाइसे ज्वाइन्ट भेञ्चरका करिव ३ सय ५० जना कामदारहरूलाई विना सूचना काममा अनुपस्थित रहेको कारण जनाई ०५५ पुस १ गते बस्वास्त गरियो। कामदारहरूले ११ सूत्रीय माग राखी मंसिर २८ गतेदेखि पुस ९ गतेसम्म मुल गेटमा भोक हडताल गरेपछि बाध्य भएर कम्पनीले आफ्नो कारबाही फिर्ता लिई प्रतिदिन प्रत्येक व्यक्तिलाई रु. १५ का दरल तलब भत्ता वृद्धि गरेको थियो।

प्रहरीद्वारा बेपत्ता पारिएका गंगाबहादुर लामा

नाल्दुम र नयाँगाउँ तथा भक्तपुरको नगरकोट, वागेश्वरी र सुडालका बासिन्दाहरूले नगरकोटबाट शाही नेपाली सेनाको फायरिङ रेञ्जकोट हटाउने माग राखी हस्ताक्षरसहितको विरोधपत्र ०५५ भदौ १९ गते प्रधानमन्त्रीसमक्ष बुझाए। सोही विषयलाई लिएर ८ गाविसका प्रतिनिधिहरू डाकिएको ०५५ कार्तिक ३० गतेको बैठक पनि सबै पक्षबाट बहिष्कार गरियो।

नेकपा (एमाले) को तर्फबाट सांसद शिवबहादुर देउजाको नेतृत्वमा ०५५ मंसिर ८ गते प्रमुख जिल्ला अधिकारीकहाँ गई कार्तिके देउराली इलाका प्रहरी कार्यालयमा कुमार र सरलाको हत्या गरिएकोमा विरोध जनाउँदै पीडकहरूमाथि कानूनी कारबाहीको माग गरियो।

नेकपा (एमाले) का अध्यक्ष मनमोहन अधिकारीले ०५५ साउन २२ गते प्रतिनिधिसभामा कडा आपत्ति जनाउँदै कटुञ्जे घटनाका दोषीहरूलाई कारबाहीको माग गर्नुभयो। यसै विषयलाई लिएर काभ्रेका राजनीतिक पार्टीहरूले पनि विरोध जनाए।

मानव अधिकार घोषणापत्र जारी भएको ५० औं वर्ष गाँठको अवसरमा ०५५ मंसिर २४ गते यहाँका मानव अधिकारवादीहरूले एक जुलुसको आयोजना गरे। जुलुसपश्चात् आयोजित कार्यक्रममा काभ्रेमा भएको हत्या र आतंकप्रति गम्भीर आपत्ति जनाइयो।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

सत्यानका मानव अधिकार कार्यकर्ता हेमराज के.सी.को हत्याको विरोधमा ०५४ चैत १४ गते इन्सेक प्रतिनिधिको नेतृत्वमा मानव अधिकार तथा वातावरणीय शिक्षा केन्द्र (हुरेक), मानव अधिकार संरक्षण मंच काभ्रे शाखा, मानव अधिकार संगठन काभ्रे शाखा र नेपाल राष्ट्रिय शिक्षक संगठन जिल्ला समितिका प्रतिनिधिहरूको संयुक्त हस्ताक्षरमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीमार्फत् गृहमन्त्रीसमक्ष विरोधपत्र दिइयो।

अखिल नेपाल किसान संघ (२००७) ले धुलिखेलमा राखेको किसान सभालाई प्रहरीले हस्तक्षेप गरेकोमा भर्त्सना गर्दै ०५५ जेठ १ गते नेकपा (एमाले), माले, संजमो र नेकपा (माओवादी) काभ्रे-रामेछाप ब्यूरोले विरोध जनायो। त्यसैगरी मानव अधिकार तथा वातावरणीय शिक्षा केन्द्र (हुरेक) र मानव अधिकार संरक्षण मंच काभ्रे शाखाले पनि छुट्टाछुट्टै वक्तव्य निकाली जनआन्दोलनबाट प्राप्त शान्तिपूर्णरूपमा संगठित हुने अधिकारको ठाडो उत्थान गरेकोमा घोर भर्त्सना गरिएको छ।

किलो शेरा टु अप्रेसनको नाममा काभ्रेमा गरिएको निर्दोष व्यक्तिको हत्याको विरोधमा सांसदत्रय र विभिन्न राजनीतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरूले ०५५ असार ९ गते स्थानीय प्रहरी प्रशासनसमक्ष विरोध जनाए।

काभ्रे क्षेत्र नं. १ का सांसद शिवबहादुर देउजा र नेकपा (एमाले) का कार्यालय सचिव कपी बज्जुराले ०५५ असार ११ गते एक विरोध वक्तव्य प्रकाशित गरी जिल्लामा हत्या, आतंक बन्द गर्न माग राखे। सोही मितिमा मानव अधिकार तथा वातावरणीय शिक्षा केन्द्रले पनि छुट्टै विरोध वक्तव्य जारी गर्‍यो।

देविटार, टुकुचा, नाला,

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका कुमार चोलागाई, नारायण अधिकारी र नन्दराज लामा

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यस जिल्लामा व्यक्तिगत कुटपिटका २ वटा घटनामा १ जना महिला र १ जना पुरुष पीडित भए। आत्महत्याका ४२ वटा घटनामा २१ पुरुष र २१ जना महिला रहेका छन्। सार्वजनिक अपराध ४७, हातहतियार स्वरस्वजना १०, भवितव्य ज्यान १५, खुन डाँका १, प्रकार नसुलेका ज्यान २, आगलागी १, जीउ मास्ने/बेच्ने ३, बालविवाह १, बहुविवाह ३, ठगी १, डकैती ३, ब्ल्याकमेलिङ २, गर्भ पतन १ र जबरजस्ती करणी १ मुद्दा रहेका छन्। ट्राफिक दुर्घटनाका ४ घटनामा ८ पुरुष र २ महिला पीडित भए। ■

२.१४ भक्तपुर

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार हत्या/गोली

ताथली गाविस-६ की २३ वर्षीय मस्वन कार्कीलाई ०५४ पुस २६ गते आफ्नै घरको कोठामा आफ्नै पति ३३ वर्षीय शिव कार्कीले मर्दितेल खन्याई आगो लगाएर हत्या गरे। पीडकलाई जिल्ला अदालत भक्तपुरले १० वर्षको कैद सजायको फैसला गरेको छ।

कटुन्जे गाविस-१ स्थित ओम मा.वि. मा बोर्डर्स भई कक्षा ५ मा अध्ययनरत ११ वर्षीय सन्दीप अर्याललाई ०५४ चैत ८ गते सोही स्कूलका प्रिन्सिपलले मारेर भुण्ड्याएको भन्ने आरोपमा जिल्ला कार्यालय भक्तपुरले प्रिन्सिपल सानुमैया धिमिरे, मदनप्रकाश धिमिरे, छोरा पुकार धिमिरे, संजय तिमिल्सिनासमेत ४ जनालाई जिल्ला प्रहरी कार्यालयले थुनामा राखी छोड्यो। उक्त घटनामा प्रहरीले मुद्दा नचलाएकाले उक्त घटना शंकास्पद भएको भनी ०५४ पुस २६ गते भूपू. माननीय न्यायाधीश प्रचण्डराज अनिलको अध्यक्षतामा एक सदस्यीय छानबिन आयोग गठन गरियो।

मध्यपुर ठिमी नपा-१५ कौशलटार डेरा गरी बस्ने राजन कार्कीलाई ०५४ चैत ९ गते सोही ठाउँ डेरा गरी बस्ने ध्रुव बस्नेतलगायत ४ जनाले हत्या गरेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी पुर्षको लागि थुनामा राखेको छ।

नस्वेल गाविस-३ का ३६ वर्षीय रामबहादुर तामाङलाई ०५४ चैत १० गते सोही गाविस-६ का ३० वर्षीय नारायण महतसमेतका व्यक्तिहरूले मारेको अभियोगमा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडकहरूलाई जिल्ला अदालत भक्तपुरले सफाई दिएको छ।

भक्तपुर नपा-११ की ३३ वर्षीय मैया देउलालाई ०५४ चैत २८ गते आफ्नै पतिले कोठाभित्र मर्दितेल खन्याई आगो लगाई हत्या गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरी ज्यान मुद्दा चलाएकोमा जिल्ला अदालत भक्तपुरले तारेखमा छोडेको छ।

गिरफ्तारी र यातना

सुडाल गाविसस्थित ईटा उद्योगबाट भक्कुप्रसाद बुढामगरलगायत ७ जनालाई ०५४ माघ २४ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितहरूलाई तीन दिन थुनामा राखी छोडियो।

चाँगु गाविस-४ का ४५ वर्षीय दिलबहादुर तामाङलाई ०५४ कार्तिक १५ गते तेलकोट जंगलमा रूख काटेको भनी इलाका

जनसंख्या :	१७२९५२
साक्षरता प्रतिशत :	६०.३
महिला साक्षरता प्रतिशत :	४३.३
क्षेत्रफल (वर्ग किमी) :	११९
गाविस/नपा संख्या :	१६/२
निर्वाचन क्षेत्र :	२
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	१६६/८
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	२/९
टेलिफोन लाइन :	४८००
मोटर सडक (किमी) :	११९
प्रहरी कार्यालय संख्या :	११
हुलाक संख्या :	२२

वन कार्यालय स्वरिपाटीले पक्राउ गरी १४ दिनसम्म थुनामा राखी कारबाही चलाइयो।

मध्यपुर ठिमी नपा-११ की ३० वर्षीय अनेमसंघ (क्रान्तिकारी) की केन्द्रीय सदस्य चण्डिका श्रेष्ठलाई ०५४ पुस १ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई दुई दिन थुनामा राखी छोडियो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

प्रहरी निरीक्षक अशोक सिंहलाई ०५४ वैशाख २९ गते मध्यपुर ठिमी नपा-३ टिंगनेका ३६ वर्षीय हरिदास राजवाहकसमेत २ जनाले बाटोमा अवरोध गरी हातपात गरेको आरोपमा सार्वजनिक मुद्दा चलाई छोडियो।

मध्यपुर ठिमी नपा-१७ का ४० वर्षीय राम शाहीलाई ०५४ कार्तिक १३ गते ठिमी इलाका प्रहरी कार्यालयका हवलदार रामबहादुर थापाले मदिरा सेवन गरी कुटपिट गरे।

भक्तपुर नपा-१५ का ३२ वर्षीय शाक्यमान शाक्यलाई ०५४ कार्तिक २४ गते तलेजु मन्दिरको सुरक्षार्थ गाई बसेका भैरव दल गण सूर्यबिनायक ब्यारेकका सिपाहीले कुटपिट गरे। पीडितले जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा उजुर दिए तापनि पीडकलाई कारबाही गरिएन।

दुवाकोट गाविस-६ स्थित चाँगु नारायण मा.वि. का शिक्षक ३८ वर्षीय श्यामनारायण रोकालाई ०५४ पुस २ गते दुवाकोट गाविस-४ घर भै प्रहरी प्रधान कार्यालय नक्सालमा कार्यरत प्रहरी हवलदार निरञ्जन न्यौपानेले कुटपिट गरे। पीडकलाई कारबाही गरिएन।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

प्रतिनिधिसभाका सांसद मिर्जालिख साद बेगको हत्याको विरोधमा राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टीले ०५४ असार ३० गते उपत्यका बन्दको आयोजना गर्‍यो। उक्त उपत्यका बन्दलाई सफल तुल्याउन राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टीका जिल्ला अध्यक्ष नवराज गुरूङको नेतृत्वमा विभिन्न स्थानबाट आएका ५० जना आन्दोलनकारीहरूलाई प्रहरीले गिरफ्तार गरी सोही दिन बेलुका छोड्यो। उक्त घटनामा रामभक्त खत्रीको देब्रे कान फुट्ने गरी प्रहरीले कुटपिट गरेको थियो।

अखिल नेपाल महिला संघ (क्रान्तिकारी) को प्रथम भक्तपुर जिल्ला सम्मेलन ०५४ कार्तिक २८ गते आदर्श मा.वि. लायकु ठिमीमा आयोजना गरिएकोमा जिल्ला प्रहरी कार्यालयले कार्यक्रम गर्न दिएन। उक्त कार्यक्रम अन्यत्र गरिएको थियो।

शिक्षा क्याम्पस भक्तपुरका क्याम्पस प्रमुख तारामान श्रेष्ठ र व्यवस्थापन पक्षको विरोधमा ०५५ मंसिर १२ गते विद्यार्थीहरूले क्याम्पस प्रशासनमा ताला बन्दी गरे। उक्त क्याम्पसमा कार्यरत शिक्षकहरूले क्याम्पसको चौरमा हाजिर गर्ने गरे।

धार्मिक स्वतन्त्रता

भक्तपुर नपा-४ स्थित कमल विनायक सडकमा क्रिश्चियन धर्म प्रचारको लागि भिडियो प्रदर्शन गरेको भनी विनोद नेपाल, दावा लामा र अशोक थापालाई ०५५ वैशाख १ गते प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितहरूलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालयले सार्वजनिक मुद्दा चलाई ६ दिनसम्म थुनामा राखी छाडियो।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस वर्ष जिल्ला अदालतमा ६ सय २० थान मुद्दा परेकोमा फर्स्याट ६ सय ४६ थान मात्र भएको जानकारी जिल्ला अदालतले दिएको छ।

महिला अधिकार

महिला किनबेच र बलात्कार

मध्यपुर ठिमी नपा-१४ की ३ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ जेठ २० गते गलैंचा कारखानामा काम गर्ने १७ वर्षीय सन्तबहादुर आले मगरले बलात्कार गरे। पीडकलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालयले पक्राउ गरी कारबाही चलाएको छ।

दधिकोट गाविस-६ की ७ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ असार ८ गते सोही गाविस बस्ने १७ वर्षीय रमेश बिष्टले बलात्कार गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा जिल्ला अदालतको आदेशमा तारेस्वमा छडी कारबाही चलाईएको छ।

मध्यपुर नपा-३ की ४ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ असार १७ गते सोही ठाउँ बस्ने १६ वर्षीय कान्छा महर्जनले बलात्कार गरे। अदालतले उनलाई सफाई दियो।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

चितपोल गाविस-१ का ४० वर्षीय शिक्षक राजकुमार हयोङ्गजुले ०५५ जेठ १ गते घरमा दुई वटी पत्नी हुँदाहुँदै ३० वर्षीय बुद्धलक्ष्मी वासुकलासँग तेस्रो विवाह गरे।

चितपोल गाविस-८ का २२ वर्षीय अमृत स्वत्रीले ०५५ साउन ११ गते घरमा पत्नी हुँदाहुँदै १७ वर्षीय देवी भण्डारीसँग तेस्रो विवाह गरे। पीडित २२ वर्षीय चण्डिका स्वत्रीले जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा उजुरी दिइन्। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरी

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	६	४	३	७				
गिरफ्तारी र यातना					४	७३	१	७४
कूटपिट	१३	१३	३	१६	४	४		४
बलात्कार	३		३	३				
धार्मिक स्वतन्त्रता	१	३	३					
आतंक	२	४		४				
बहुविवाह	२		२	२				
आर्थिक अधिकार					१	१६		१६
आत्महत्या	२४	१४	१०	२४				
लाश फेला	४	३	१	४				
चोरी/डकैती	३	६		६				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१४	११	७	१८				
जम्मा	७२	४७	२९	८६	९	९३	१	

बहुविवाहमा मुद्दा चलाएकोमा जिल्ला अदालतले पीडकलाई रु. ३५ हजार धरोटी लिई तारेस्वमा छाड्यो।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय/अपमानजनक व्यवहार (देउकी, फुमा, बोक्सी र बेह्यापार)

नगरकोट गाविस-३ की १६ वर्षीय निर्मला थिङलाई ०५४ पुस २९ गते नुवाकोट, चोप्राङ गाविस-९ घर भई हाल नगरकोट-३ बस्ने २३ वर्षीय जीवन घलेले अश्लील शब्द प्रयोग गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरी सार्वजनिक मुद्दा चलाएको छ।

नगरकोट गाविस-५ की १६ वर्षीय शान्ति लामालाई ०५५ मंसिर १३ गते सोही ठाउँ बस्ने ३० वर्षीय हरिबहादुर लामाले अपशब्द प्रयोग गर्‍यो। पीडितले जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा उजुरी गरे तापनि पीडकलाई कुनै कारबाही गरिएन।

बाल अधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

यस जिल्लामा होटल, रेष्टुरेण्ट, चिया पसलहरूमा काम गर्ने बालकहरूको संख्या करिब २ सय रहेको छ भने ईटा उद्योगमा ५० जना र गलैंचा कारखानामा सयौं बालबालिकाहरूले काम गरिरहेका छन्। उनीहरूलाई शिक्षा, स्वास्थ्यको सेवाबाट वञ्चित गरिएको छ।

आर्थिक अधिकार (पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनियन, भ्रम, पारिवारिक, संगठित हुने अधिकार)

बागेश्वरी गाविस-२ "स्व" मा नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको केन्द्रीय

प्रहरीद्वारा कूटिएका राम शाही

कुटपिटबाट घाउने श्यामनारायण रेका

तालिम केन्द्र भवन बनाउनका लागि मोहीलाई उचित क्षतिपूर्ति नदिएको भनी पुण्यमान सिमाहवासमेत १६ जनालाई ०५५ कार्तिक १७ गते प्रहरीले पक्राउ गरी सोही दिन छाडियो। उक्त जग्गा अधिकरणसम्बन्धी वादविवाद सर्वोच्च अदालतसम्म पुगेको थियो।

भक्तपुर हस्तकला उद्योगमा कार्यरत १६ जना मजदूरहरूलाई ०५५ कार्तिक ३० गतेदेखि श्रम मन्त्रालयको आदेशमा अवकाश दिइयो।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

भक्तपुर नगर परिषद्को उद्घाटन समारोह ०५५ असोज २२ गते गरियो। उक्त उद्घाटन समारोहमा भक्तपुर नपा-११ का वडा अध्यक्ष धुवनारायण लिबेलगायत वडा सदस्यहरू र भक्तपुर नपा-१६ का वडा अध्यक्ष ओम भुजुलगायत ४ जना वडा सदस्यहरूले कानूनबमोजिम तर्जुमा नभएको बजेट पेश हुने भएको भनी बहिष्कार गरे।

जिल्ला शिक्षा कार्यालय, भक्तपुरले जिल्लाभरिका सार्वजनिक विद्यालयमा प्रा.वि. तहमा कुनै पनि शुल्क उठाउन नपाउने भन्ने सर्कुलर पठाएको विरोधमा भक्तपुर नगरपालिकाभित्रका नि.मा.वि. र प्रा.वि. का २६ जना प्रधानाध्यापकहरूले परीक्षा शुल्क उठाउन पाउँ भनी ०५५ मंसिर ३ गते जिल्ला शिक्षा कार्यालय भक्तपुरमा ज्ञापनपत्र बुझाए।

नगरकोट वन क्षेत्रमा शाही नेपाली सैनिकको फायरिङ तथा अभ्यास इलाका घोषित गर्न नहुने भनी भक्तपुर जिल्ला विकास

समितिका सदस्य सोमप्रसाद मिश्र र काभ्रे जिल्ला विकास समितिका सदस्य नारायणभक्त श्रेष्ठद्वारा ०५५ मंसिर ७ गते एक संयुक्त वक्तव्य जारी गरियो। उक्त वक्तव्यमा नगरकोट क्षेत्रलाई सैनिक अभ्यास इलाकाको सट्टा "पर्यटन क्षेत्र" घोषणा गरिनुपर्छ भनिएको छ।

अस्थायी शिक्षक आन्दोलन केन्द्रीय समितिको आहवानमा नौरेन्द्र कुँवरलगायतका १३ जना शिक्षकहरूको एक समूहले ०५५ मंसिर २० गते सार्वजनिक विद्यालयका सम्पूर्ण अस्थायी शिक्षकहरूलाई स्वतः स्थायी गरियोस् भन्ने माग राखी एक ज्ञापनपत्र जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा बुझाए।

राष्ट्रिय जनआन्दोलन संयोजन समितिले ०५५ पुस २ गते गठबन्धन सरकारको विरोधमा उपत्यका बन्दको आहवान गरेका थिए। उक्त कार्यक्रम शान्तिपूर्णरूपमा सफल भएको थियो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

रहस्यमय मृत्यु भएका सन्दीप अर्याल

सिरुटार गाविस-९ स्थित ललितपुर जिल्ला लामाटार गाविस-४ का २५ वर्षीय विष्णुकेशर थापाको वीर अस्पतालमा उपचार हुँदाहुँदै ०५५ पुस १३ गते रहस्यमय मृत्यु भयो। उक्त घटनामा प्रहरीले ध्रुव खड्का र दुर्लभ थापालाई हत्या गरेको आरोपमा पक्राउ गरी ज्यान मुद्दा चलाइएको छ।

भक्तपुर नपा-११ का ३२ वर्षीय तुलसीबहादुर दुवालको ०५४ चैत ३० गते बस्केटको लिंगोको गजुर स्वसेर लागी मृत्यु भयो।

यस वर्ष यो जिल्लामा कुटपिटका १७ वटा घटनामा १९ व्यक्ति पीडित भए। ट्राफिक दुर्घटनाका ५० घटनामा १० जनाको मृत्यु भयो। अगलागीका ५० वटा घटना भए। यस वर्ष जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा कर्तव्य ज्यान ६, ज्यान मार्ने उद्योग ३, आगो लगाएर १, ठगी २, जबजस्ती करणी ४, प्रकार नस्तुलेको ज्यान १२, चोरी ११, पुरातात्विक चोरी १, चौपाया बिक्री १, लागू औषध ७, किर्ते २, सार्वजनिक अपराध ५४, जुवा २, जोड मास्ने/बेच्ने १, बहुविवाह १, भवितव्य ज्यान १८ र फुटकर १ घटना भए।

यस वर्ष आत्महत्याका २४ वटा घटनामा १४ जना पुरुष र १० जना महिलाको मृत्यु भयो।

२.१५ काठमाडौँ

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार हत्या / गोली

सिद्धिडाँडा गाविसमा एक बालकलाई ०५४ माघ ४ गते अकलडाँडाका ३७ वर्षीया टीका कुमाल र ५६ वर्षीय

ठाकुरसिंह कुमालले हत्या गरे। पीडकबीचको अवैध सम्बन्धबाट जन्मिएको उक्त बालकलाई मुख छोपी हत्या गरिएको थियो। पीडक दुवैलाई प्रहरीले पक्राउ गरी पुर्पक्षका लागि थुनामा राखेको छ।

कामनपा- ६, बौद्ध बस्ने तिब्बतियन नागरिक अन्दाजी ३२ वर्षीय जया सोनामलाई ०५४ फागुन १८ गते आपसी भगडा हुँदा जेक्बा लामाले कुटपिट गरी हत्या गरे। पीडक पनि गम्भीर

घाइते भएकाले प्रहरीले हिरासतमा लिई उपचार गरायो। पीडक थुनामा छ।

कामनपा - ११, माइतिघरको मम पसलमा काम गर्ने विराटनगरका १५ वर्षीय कृष्ण भन्ने कृष्ण कुमारलाई ०५४ चैत २३ गते राति सोही पसलमा काम गर्ने आफ्नै साथीहरू काभ्रेका १४ वर्षीय रामजी तामाङ र १४ वर्षकै पदमबहादुर कार्कीले आपसी विवाद हुँदा कुटपिट गरी छुरा हानेर हत्या गरे। पीडकलाई प्रहरीले थुनामा राखेको छ।

जोरपाटी गाविस बस्ने सिन्धुपाल्चोक इचोक गाविस-६ की ४० वर्षीय कुमाकुमारी सुनारलाई ०५५ वैशाख ३० गते आफ्नै पति प्रेमबहादुर सुनारले कुटपिट गरी हत्या गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरी पुर्पक्षका लागि थुनामा राखेको छ।

कामनपा- ८, चाबहिल बस्ने अन्दाजी ३६ वर्षीय जगतबहादुर लामालाई ०५५ जेठ १९ गते सोही ठाउँका दुर्वासा सुनुवार, रोशन बस्नेत, रामप्रसाद सुनुवार र हीरा सुनुवारले कुटपिट गरेकामा उपचार हुँदाहुँदै मृत्यु भयो। रोशन, रामप्रसाद र हीरालाई प्रहरीले पक्राउ गरी पुर्पक्षका लागि थुनामा राखेको छ भने मुख्य पीडक दुर्वासा फरार छ।

कामनपा- ७, सिफलमा ४६ वर्षीय सांसद तथा राप्रपाका केन्द्रीय सदस्य मिर्जादिलसाद वेग र उनकै डाइभर भुवन कार्कीलाई ०५५ असार १५ गते राज भन्ने राजेन्द्रकुमार शर्मा, रोहित बर्मा (सन्देश शर्मा), संजय माडकर, करण सिंह भन्ने मग्गा सरदार, सुरेन्द्र भण्डारी, मोहन चन्द, सफिकमहम्मद खान, पुष्पराज गौतम, सतिस गौतम, जुवेर खानलगायतको १०/१२ जनाको अपराधिक गिरोहले गोली हानी हत्या गरे। राजेन्द्र, संजय, सन्देश, पुष्पराज, सतिस र सुरेन्द्रलाई प्रहरीले पक्राउ गरिसकेको छ भने अन्य पीडकहरूलाई प्रहरीले खोजी गरिरहेको छ।

कामनपा जैसीदेवलका ९० वर्षीय पूर्णवीर तण्डुकारलाई ०५५ असार २७ गते घरायसी भगाडा हुँदा आफ्नै छोराले कुटपिट गरी हत्या गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरी पुर्पक्षका लागि थुनामा राखेको छ।

काठमाडौं, चुन्नीखेलमा एक बालकलाई ०५५ असार ३० गते आफ्नै आमा ३५ वर्षीय पुनमाया नगरकोटीले जन्मिनेबित्तिकै मारेर फालिन्। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरी कारबाही गर्दैरहेको छ।

कामनपा- ३४, भीमसेनगोला बस्ने रामेछापका ठकबहादुर तामाङलाई ०५५ भाद्र २८ गते अज्ञात व्यक्तिहरूले कुटपिट गरी हत्या गरे। पीडकहरू फरार छन्।

कामनपा- ३१, बागबजारस्थित न्यु यात्री गेष्ट हाउसमा

जनसंख्या : ६७५३४१

साक्षरता प्रतिशत : ७०

महिला साक्षरता प्रतिशत : ५७.३

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : ३९५

गाविस/नपा संख्या : ५७/२

निर्वाचन क्षेत्र : ७

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ६९२/३६

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १८/४८

टेलिफोन लाइन : ८४०००

मोटर सडक (कि.मी.) : ४४५

प्रहरी कार्यालय संख्या : ४९

हुलाक संख्या : ७१

कार्यरत धनकुटा, छिन्ताङ गाविस- १ डाँडागाउँका २० वर्षीय गणेश राईलाई ०५५ असोज २८ गते प्रहरीले हिरासतमा कडा यातना दिएको कारण वीर अस्पतालमा उपचार गर्दागर्दै मृत्यु भयो। ०५५ असोज २० गते उक्त गेष्टहाउसमा बसेका भारतीय नागरिकको पैसा चोरी भएको आरोपमा प्रहरीले गणेश राई, होटल व्यवस्थापक नारायणसहित ५ जनालाई पक्राउ गरी वडा प्रहरी कार्यालय सिंहदरवार लगेको थियो। राईबाहेक अरूलाई प्रहरीले सोही दिन छाडेको थियो। उक्त घटनाको छानबिन गर्न बनेको आयोगले प्रहरी निरीक्षकसहित दुई प्रहरी जवानलाई विभागीय कारबाही गर्नुपर्ने ठहर गर्‍यो।

कामनपा- ३२, घट्टेकुलोका २८ वर्षीय सुरेन्द्र पौड्याललाई ०५५ असोज ३१ गते रातो पुल बस्ने डिल्लीबहादुर के.सी., सिफलका सुन्दर खड्का र श्याम मानन्धरले सामान्य विवाद हुँदा कुटपिट

गरी हत्या गरे। पीडकहरूलाई प्रहरीले थुनामा लिई ज्यान मुद्दाअन्तर्गत कारबाही गरिरहेको छ।

कामनपा- ३०, वीर अस्पतालमा कार्यरत ४२ वर्षीय शेरबहादुर तामाङलाई ०५५ मंसिर १० गते राति मादक पदार्थ सेवन गरी भगडा हुँदा चन्द्रमाया खड्गी तामाङ र दिलबहादुर खड्गीले डण्डी तथा घनले कुटपिट गरी हत्या गरे। पीडकहरूलाई प्रहरीले थुनामा राखी कारबाही गरिरहेको छ।

कामनपा- ८, पशुपतिनाथ आर्यघाटमा बस्ने ४३ वर्षीय लामा भन्ने एक जोगीलाई ०५५ पुस ४ गते सोही ठाउँका दुर्गा गिरीले कुटपिट गरेकामा उपचारका लागि लौदै गर्दा मृत्यु भयो। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरी थुनामा राखेको छ।

जेल र बन्दीहरू

केन्द्रीय कारागार, भद्र बन्दीगृह, महिला कारागार र चारखालमा रहेको सदर खोर गरी यस जिल्लामा ४ वटा जेल रहेका छन्। केन्द्रीय कारागारको निर्माण वि.सं. १९७१ सालमा भएको हो भने भद्र बन्दीगृह र महिला कारागारको भवन निर्माण पनि राणाकालमै भएकाले सबै भवनहरू जीर्ण अवस्थामा रहेका छन्। कारागार भवनहरूको मर्मत तथा सम्भार बेलैमा नगर्ने हो भने कुनै पनि दिन यी भवनहरू भत्किने अवस्थामा रहेका देखिन्छन्।

राजधानी भएर पनि होला, देशका अन्य जेलहरूको अनुपातमा केही व्यवस्थित र राम्रा मानिने यस जिल्लाको जेलहरूको हालको अवस्थामा सुधार गर्नुपर्ने अवस्था अबै

घटनाको प्रकार	गैहाराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	१२	११	१	१२				
गोलीद्वारा हत्या	१	२		२				
यातनाले मृत्यु					१	१		१
बम प्रहार	१	३		३				
गिरफ्तारी र यातना *					१८	१८२	१७	७८२
कुटपिट	२०	२३	४	२८	१	२		२
मौलिक अधिकार *	७	२३		३०				
अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता	१०							
भेला र संगठित हुने अधिकार	४							
महिला किनबेच	३		१७	१७				
बलात्कार	३		३	३				
गर्भपतन	१	१		१				
पारिवारिक हिंसा	१		१	१				
आर्थिक अधिकार	१	२१	२	२३				
आत्महत्या	२१	१८	१३	३४				
लाश फेला *	२६	२०	४	२६				
अपहरण	३	२		२				
आतंक	१	१		१				
चोरी/डकैती	४	३	२	५				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	४२	३४	१७	५९				
अन्य	१	२	१	३				
जम्मा	१७२	१८४	६६	२४०	२०	१८४	१७	७८४

विद्यमान भए पनि सम्बन्धित निकायले यसतर्फ ध्यान दिएको देखिँदैन। भद्र बन्दीगृहमा एउटा निम्न माध्यामिक विद्यालय र पुस्तकालय, केही खेलकुदका सामानहरू पनि उपलब्ध छन्। केन्द्रीय कारागारमा एउटा माध्यामिक विद्यालयका साथै पुस्तकालय तथा खेलकुदका सामानहरू उपलब्ध गराइएको छ। केन्द्रीय कारागारको हाताभित्र कपडा बुन्ने र धागो काले

कारखाना छन्, जसले गर्दा केही बन्दीहरूले काम गरी आर्थिक आयआर्जन गर्ने मौका पनि पाएका छन् तर पारिश्रमिक भने न्यून रहेको गुनासो बन्दीहरूको छ। महिला कारागारमा पुस्तकालय तथा खेलकुदका सामानको सुविधा उपलब्ध छैन। सिलाई कटाईको तालिम भने बेलाबेलामा दिने गरे तापनि आवश्यकताअनुसार सिलाई मेसिनहरू नहुँदा सिलाई कटाईको काम भने सुचारुरूपले चल्न नसकेको गुनासो पनि बन्दीहरूको छ।

चारखालमा रहेको सदर

स्वोर जेल पनि पुरानो र जीर्ण नै छ। पुरुष तथा महिला बन्दी राखिने यस कारागारका भवनहरूमा पानी चुहिने समस्या पनि छ। कैदीहरूलाई समय समयमा विभिन्न गैरसरकारी संस्थाहरूद्वारा विभिन्न किसिमका तालिमहरू दिने गरिएको छ।

यस जिल्लाका सबै जेलहरूमा सिदा क र ख श्रेणीको दिइने गरेको छ। कैदीहरूलाई प्रत्येक दिन खाने कुरामा ७०० ग्राम मन्सुली चामल र क श्रेणीलाई रू. २० र ख श्रेणीलाई रू. १५ नगद दिइने गरेको छ। साथै प्रत्येक कैदीलाई गर्मीयाममा ४.५ मिटर र जाडोयाममा ५.५ मिटरको तयारी लुगा वर्षको दुई पटक दिइन्छ भने महिलालाई साडी, चालो र पछ्यौरा दिइने गरिएको छ। प्रत्येक कैदीलाई दुई वर्षमा तयारी सिरक, डसना र सुकुल १/१ थान दिइँदै आएको छ।

कैदीको रोगको अवस्था र आवश्यकताअनुसार स्थानीय तहमा कारागार शाखाका स्वास्थ्य सहायक र अस्पतालमा डाक्टरहरूबाट स्वास्थ्य उपचार हुने गरेको छ। रेडियो,

टेलिभिजन तथा पत्रपत्रिका पढ्ने, फोनका साथै चिठीपत्र आदान-प्रदान गर्ने व्यवस्था पनि सबै कारागारमा रहेको छ। कैदीहरू र सुरक्षाकर्मीका बीचमा पनि राम्रो सम्बन्ध रहेको पाइन्छ।

केन्द्रीय कारागार (सेन्ट्रल जेल)मा ७०८ जना बन्दी रहेका छन् भने थुनुवा पुरुषहरूको संख्या १८४ रहेको छ। बन्दी पुरुषहरूको संख्या ५२४ रहेको छ। यस जेलमा १६ जना आश्रित बालबालिका रहेका छन्। यस जेलमा रहेका राजनीतिक बन्दीहरूमा गोविन्द पौडेल, निर्मलकुमार के.सी., रामप्रसाद बन्जाडे र भुवन सुवेदीलाई शान्ति सुरक्षाको आरोपमा क श्रेणीको सिदा दिएर राखिएको छ। यस कारागारमा यो वर्ष ४५ वर्षीय कारिदास तत्वाको असार २८ गते, बाले तामाङको जेठ २८ गते, पृथ्वीबहादुर गुरूङको वैशाख ३१ गते, ७६ वर्षीय असलमान लामाको चैत २४ गते, संजय राजभण्डारीको चैत ३ गते, ५१ वर्षीय बेलबहादुर तामाङको मंसिर ११ गते र मानबहादुर तामाङको साउन ४ गते कालगतिरे मृत्यु भएको जेल प्रशासनले बताएको छ।

भद्र बन्दीगृहमा कैदीको संख्या ४४८ रहेको छ, जसमा थुनुवा पुरुषहरूको संख्या १८५ रहेको छ भने बन्दी पुरुषहरूको संख्या २६३ जना रहेको छ। यस जेलमा नाबालकको संख्या भने ६ जना मात्र रहेको छ। भद्र बन्दीगृहमा ६० वर्षीय प्रभु साह

हत्या गरिएका तत्कालिन सांसद मिर्जा दिलसादवेग

हलुवाईको माघ १८ गते, ज्ञानबहादुर नेपालीको वैशाख ८ गते, ३५ वर्षीय मज्जितसिंह सरदारको जेठ २४ गते कालगतिले मृत्यु भयो भने २९ वर्षीय अर्जुनबहादुर अधिकारीले असोज २७ गते आत्महत्या गरे।

महिला कारगारमा जम्मा कैदीको संख्या ९५ जना छ भने थुनुवा महिलाको संख्या ४२ रहेको छ। यस जेलमा १५ जना आश्रित बालबालिका छन् जसमध्ये ६ जना बालिका छन्।

चारखालस्थित सदर खोर जेलको बन्दी क्षमता १५० मात्रै भए पनि यहाँ २३६ जना बन्दी रहेका छन्। प्रायः यहाँ थुनुवा बन्दीहरूको बाहुल्य रहने गरेको छ। यहाँ पुरुष थुनुवा १९२ र महिला थुनुवाको संख्या ४४ रहेको छ भने बन्दीहरूमा पुरुषको संख्या ३८ र महिलाको संख्या ६ मात्र रहेको छ। यहाँ नाबालक छैनन्।

अपराध स्वीकार गर्दा पनि समयमै मुद्दाको फैसला नभएको तथा पुर्पक्षका लागि ल्याएर पनि लामो समयसम्म थुनामा बस्नुपर्ने बाध्यता रहेको गुनासो बन्दीहरूको छ।

कुटपिटद्वारा घाइते

राजेन्द्र राई र पिताम्बर तिमिल्सिना

सकिएको छ।

राष्ट्रिय सभागृहअगाडिबाट प्राध्यापक सम्मेलनमा भाग लिन गोरखा क्याम्पसबाट आएका उप-प्राध्यापक तथा नेपाल बुद्धिजीवी संगठनका केन्द्रीय सदस्य हेमराज ढकाललाई ०५५ कार्तिक २३ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई पोस्त्रास्थित सशस्त्र प्रहरी गणमा राखी ज्यान मुद्दा लगाइएको छ।

काठमाण्डौबाट राष्ट्रिय जनआन्दोलन संयोजन समितिद्वारा ०५५ पुस २ गते आयोजना गरेको उपत्यका बन्दको क्रममा प्रहरीले विभिन्न ठाउँबाट गरी २०२ जनालाई गिरफ्तार गर्‍यो। गिरफ्तारीमा परेका केहीलाई सोही दिन प्रहरीले छोडिदिए पनि विपिन भण्डारी र प्रकाश कोइरालालाई हिरासतमा राखी राज्यविरुद्धको अपराध ऐनअन्तर्गत कारबाही चलाएको छ।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

कामनपा-७ स्थित मालपोत

कार्यालयका मालपोत अधिकृत श्रीवत्स घिमिरेलाई ०५४ चैत्र १८ गते माओवादीको एक जत्थाले लछरपछार पाउँ मोसो दले। त्यस क्रममा माओवाद जिन्दावादको नारा लाउँदै दुईवटा पेट्रोल बम पनि उनीहरूले फालेका थिए तर पेट्रोल बम नपड्केकाले कुनै क्षति भएन।

कामनपा-१५, स्वयम्भूमा शाही सेनामा कार्यरत २४ वर्षीय सैनिक शिव लामिछनेलाई ०५५ असार १५ गते स्वयम्भू प्रहरी थानाका प्रहरी सहायक निरीक्षकले कुटेर घाइते बनाए। पीडकलाई सम्बन्धित निकायबाट विभागीय कारबाही गरिएको जनाइएको छ।

कामनपा-३१ रत्नपार्क स्थित अनेरास्ववियुको केन्द्रीय कार्यालयमा ०५५ मंसिर ३ गते माले र एमाले समर्थित अनेरास्ववियु विद्यार्थीहरूबीच तुल टाँगिएको विषयमा विवाद भई भडप हुँदा एमाले समर्थित अखिलका महासचिव राजेन्द्र राई र पिताम्बर तिमिल्सिना, माले समर्थित अखिलका उपाध्यक्ष रूपनारायण श्रेष्ठ र भविश्वर गुरूड घाइते भए।

कामनपा-७, कालो पुलमा सोलुखुम्बुका अन्दाजी २३

कुटपिटद्वारा घाइते

रूपनारायण श्रेष्ठ र भविश्वर गुरूड

गिरफ्तारी र यातना

काठमाडौं उपत्यकाका विभिन्न ठाउँबाट संयुक्त जनमोर्चा, नेपालका १५ जना कार्यकर्तालाई ०५४ चैत १४ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरी हिरासतमा लियो। पीडकहरूलाई पटक पटक गरी चैत २४ गतेपछि छाडिएको थियो।

कामनपा-२९, ठमेलबाट मानव अधिकारवादी कार्यकर्ता हरिप्रसाद खरेललगायत ३ जनालाई ०५५ श्रावण १५ गते प्रहरीले माओवादीलाई सघाएको आरोपमा गिरफ्तार गरी एक रात सोह्रखुट्टे वडा प्रहरी कार्यालयमा राखेर धादिङ जिल्ला प्रहरी कार्यालय चलाए।

काठमाडौं उपत्यकाका विभिन्न ठाउँबाट अखिल छैटौं (क्रान्तिकारी)का विद्यार्थीहरू र अखिल नेपाल ट्रेड युनियन मजदूर संगठनका नन्द तिवारी, बाबुराम गौतम, पुष्प भण्डारी, संजना अधिकारी, बालकृष्ण कोइराला, भरतबहादुर बुर्जामगर, अपराजित ढकाल, रमेश श्रेष्ठ राजेन्द्र मालीलगायतका १९ जनालाई ०५५ भाद्र ५ देखि १९ गतेभित्र प्रहरीले पक्राउ गरी जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा अमानवीय यातना दियो। पीडितहरूलाई पटक पटक गरी धरौटीमा रिहा गरियो।

काठमाडौं उपत्यकाका विभिन्न ठाउँबाट अखिल छैटौं (क्रान्तिकारी)का विद्यार्थी नेताहरू लेखनाथ न्यौपाने, सरस्वती तिवारी, मनकला पन्त, शिवकुमार वि.क., अम्बिका अमगाई, यदु लामिछनेललगायतका व्यक्तिहरूलाई ०५५ भाद्र २१ गते आफ्नो निवासस्थानबाटै प्रहरीले गिरफ्तार गरी हिरासतमा यातना दियो। अदालतको आदेशमा पीडितहरूलाई रिहा गरि

नेपाल बन्द कार्यक्रममा पेट्रोल बम प्रहारबाट

मृत्यु भएका सोभित लामा

वर्षीय नवराज गुरूङ, १८ वर्षीय श्याम गुरूङ र २१ वर्षीय जे.बी. गुरूङलाई ०५५ मंसिर १९ गते राति सोही ठाउँको प्रहरी बिटमा कार्यरत प्रहरीहरूले विनाकारण पिटी सक्नु घाइते बनाए। पीडित एक हवल्दारसहित दुई प्रहरी जवानलाई विभागीय कारबाहीका लागि हिरासतमा राखिएको उपत्यका प्रहरी कार्यालयले जनाएको छ।

पत्रकारद्वय कमल पौडेल र पंकज दाहाललाई ०५५ मंसिर २३ गते ने. वि. संघको विरोध जुलुसमा समाचार संकलनका लागि गएका बेला प्रहरी नायब उपरीक्षक माधव थापाले हातपात गरे।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता/भेला र संगठित हुने अधिकार

कामनपा लैनचौरस्थित भारतीय राजदूतावासअगाडिबाट इन्सेकका महासचिव डा. राजेश गौतमलगायत विभिन्न मानव अधिकारवादी कार्यकर्ता तथा भूतानी शरणार्थी गरी २७ जनालाई ०५४ माघ ८ गते प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितहरू एक जुलुससहित भूतानी शरणार्थीहरूले भूतान फर्कन पाउनुपर्छ भन्ने माग राखेर भारतीय राजदूतावासअगाडि धर्ना बस्न जाँदा प्रहरीले गिरफ्तार गरेको थियो। पीडितहरूलाई सोही दिन बेलुका छाडियो।

कीर्तिपुरस्थित त्रिभुवन विश्वविद्यालयको हलबाट संयुक्त जनमोर्चा नेपालका २ जना महिलासहित ९३ जना कार्यकर्तालाई ०५४ चैत १५ गते चैत २४ गतेको नेपाल बन्दको सम्बन्धमा आयोजित एक कार्यक्रममा उपस्थित भएका कारण प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितहरूलाई चैत २४ गतेपछि पटक पटक गरी छाडिएको थियो।

काठमाडौँका विभिन्न स्थानबाट शक्ति लम्सालसहित संयुक्त जनमोर्चाका १८ जना कार्यकर्ताहरूलाई ०५४ चैत २३ गते बेलुका २४ गतेको नेपाल बन्दलाई सफल पार्न निकालिएको मसाल जुलुसबाट प्रहरीले गिरफ्तार गरी हिरासतमा लियो। पीडितहरूलाई २५ गतेपछि पटक पटक गरी छाडियो।

काठमाडौँस्थित महिला दबाव समूहको आयोजनामा संसदमा महिलाहरूलाई अधिकार सम्पन्न गराउने विचाराधीन विधेयकलाई लिएर ०५५ साउन १० गते सिंहदरबार घेराउ

कार्यक्रममा संलग्न सांसद सहाना प्रधानलगायतका महिलाहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गरी महेन्द्र पुलिस क्लबमा राखी सोही दिन बेलुका छाडियो।

विभिन्न नौ वाम समूहले ०५५ साउन ४ गते गरेको नेपाल बन्दको सिलसिलामा मुभाराम खनाल, रमेश शर्मा, सुरेश आले मगर, शक्ति लम्साललगायतका सयौं जनालाई प्रहरीले गिरफ्तार गरी महेन्द्र पुलिस क्लबमा लगेर खाना खानसमेत दिएन। पीडितहरूलाई पटक पटक गरी रिहा गरिएको थियो।

उपत्यका मूल्य अभिवृद्धि कर संघर्ष समितिले ०५५ साउन १५ गतेदेखि दोस्रो चरणको मूल्य अभिवृद्धि करको विरुद्धको अनिश्चितकालीन उपत्यका बन्द कार्यक्रमको आयोजना गरी उपत्यकाका विभिन्न ठाउँबाट जुलुस निकाली पसलहरू बन्द गरेकामा सहभागी केही व्यापारीहरूलाई प्रहरीले हिरासतमा लिई सोही दिन बेलुका छाडिएको थियो।

कामनपा- ११ स्थित थापाथली इन्जिनियरिङ क्याम्पसमा अखिल नेपाल महिला संघ (क्रान्तिकारी) तेस्रो राष्ट्रिय सम्मेलन तयारी समितिले आयोजना गरेको “नेपाली महिला मुक्ति आन्दोलनको कार्यदिशा” विषयक एक दिने अन्तरक्रिया कार्यक्रमबाट नेकपा एमाले समर्थित अनेमसंघकी महासचिव सीता पौडेल, नेकपा मसाल समर्थित अनेमसंघकी अध्यक्ष सूर्या थापा, राष्ट्रिय जनआन्दोलन संयोजन समितिका संयोजक भक्तबहादुर श्रेष्ठलगायतका ११८ जना सहभागीहरूलाई ०५५ कार्तिक २८ गते प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। ६४ जनाबाहेक अरूलाई प्रहरीले सोही दिन राति छाडेको थियो भने अन्य केहीलाई २९/३० गते छाडिएको थियो। ३७ जनालाई हनुमान ढोका थुनामा राखिएको थियो। मंसिर १५ र १७ गते पीडितहरूलाई सर्वोच्च अदालतले छोड्ने आदेश दिए पनि प्रहरीले पुनः पक्राउ गरी कसैलाई हनुमान ढोकामा राखेको छ भने केहीलाई सम्बन्धित जिल्लामा मुद्दा चलाउन पठाएको छ।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यो वर्ष यस जिल्लाको अदालतमा देवानीतर्फ १ हजार ९ सय ७२ वटा, स. व. फौजदारीतर्फ ७ सय ९५ वटा, फौजदारीतर्फ ६ सय २६ वटा र सक्षिप्त फौजदारीतर्फ ३ सय ६९ वटा गरी जम्मा ३ हजार ७ सय ६२ वटा मुद्दाहरू परे। यस वर्ष परेका र विगत १२ वर्षदेखि सडैं आएका मुद्दाहरूमा देवानीतर्फ २ हजार ३ सय ९६ वटा मुद्दा फर्स्यौट भए, यसैगरी स.व. फौजदारीका ६ सय १६, फौजदारीका ९ सय ३२ र सक्षिप्त फौजदारीका ३ सय ४९ वटा गरी जम्मा ४ हजार २ सय ९३ वटा मुद्दाहरू काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट यस वर्ष फैसला भएका छन्।

सरूवा, घटुवा र पक्षपात आदि

स्वास्थ्य मन्त्रालयअन्तर्गतका ३५० जना कर्मचारीहरूलाई ०५५ श्रावण महिनादेखि अवकाश दिने निर्णय सरकारले

गरेकाले पीडित कर्मचारीहरूले ०५५ असोज २३ गतेदेखि सिंहदरवारअगाडि भद्रकालीमा दुई महिनासम्म रिले अनशन गरे।।

शिक्षा मन्त्रालयअन्तरगत पौष्टिक आहार परियोजनामा विगत १२ वर्षदेखि कार्यरत कर्मचारीहरूलाई ०५५ असोज ३ गते सरकारले साउनबाट अवकाश दिन गरेको निर्णयविरुद्ध पीडितहरू कार्यालयमा धर्ना र रिले अनशनसमेत बसे।

भूमिहीन / सुकुम्बासी समस्या र अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लामा ४५ हजार भूमिहीन सुकुम्बासीहरू हुन् भन्नेहरूको संख्या रहेको छ। यस जिल्लाको ग्रामीण क्षेत्रमा यो समस्या खासै छैन। काठमाडौं महानगरपालिका क्षेत्रभित्र ५४ वटा सुकुम्बासी बस्तीहरू रहेका छन्। वाग्मती, विष्णुमती, धोवीखोला, आदि खोला किनार र पर्ति जग्गा अतिक्रमण गरी बसोबास गर्ने प्रवृत्ति बढ्दो छ। महानगरपालिका वरिपरिका गा.वि.स.हरूमा पनि करिब दुई दर्जनको हाराहारीमा सुकुम्बासीहरूको बस्ती रहेको छ। यहाँका प्रायः सुकुम्बासी वास्तविक नभई राजधानी बाहिरबाट यहाँ आई बसोबास गरी जग्गा पाउने आशमा बसेकाहरूकै बाहुल्यता रहेको छ। यसरी बसोबास गर्नेहरूमा भारतीय नागरिकहरूको संख्या पनि निकै छ।

अशक्त भत्ता र वृद्ध भत्ता पनि यो वर्ष सम्बन्धित व्यक्तिहरूले समयमा पाउन सकेनन्। अर्थ मन्त्रालयको आनाकानीले यस्तो भत्ता समयमा उपलब्ध नहुँदा सरकारलाई दबाव दिन पूर्व प्रधानमन्त्री मनमोहन अधिकारीको नेतृत्वमा ०५५ पुस ८ गते धर्नासम्म बस्नुपरेको थियो।

महिला अधिकार .

महिला किनबेच, बलात्कार

पाँचथर सुभाङ गाविस- ७ का १७ र १९ वर्षीय दुई युवतीहरूलाई ०५४ माघ २२ गते काठमाडौं गोगबूका भिष्मा श्रेष्ठ, सामाखुसीका पवन श्रेष्ठ र भोजपुरका स्वगेन्द्र राईले बंगलादेश लगी बिक्री गरे। ढाकास्थित शाही नेपाली दूतावासको सहयोगमा नेपाल आएपछि उनीहरूले पीडकहरूविरुद्ध उजुरी दिएकाले पीडकहरूलाई प्रहरीले पक्राई पुर्पक्षका लागि हिरासतमा राखेको छ।

कामनपा- १४, रविभवनकी ५ वर्षीया एक बालिकालाई ०५४ चैत्र १ गते सोही ठाउँ बस्ने काभ्रे, नमोबुद्धका २० वर्षीय विनोद पाण्डेले बलात्कार गरे। पीडितलाई पीडकले आफ्नै कोठामा लगी बलात्कार गरेर अचेत अवस्थामा बाटोमा फाली भागेको थियो। पीडितको उपचार वीर अस्पतालमा गरियो। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरी आवश्यक कारबाही थालेको छ।

महादेवस्थान गाविस- १ की ६ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ असोज १ गते सोही ठाउँका १६ वर्षीय बाबु महर्जनले बलात्कार गरे। पीडकलाई प्रहरीले हिरासतमा लिई कानूनी

कारबाही चलाएको छ।

कामनपा वाफल बस्ने काभ्रेकी ४ वर्षीय बालिकालाई ०५५ भाद्र ७ गते सोही ठाउँ बस्ने सर्लाही जिल्लाको १४ वर्षीय मनोज प्रसाईले बलात्कार गर्‍यो। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरी पुर्पक्षका लागि थुनामा राखेको छ।

कामनपा- ६ बौद्ध र गौशालाबाट ०५५ मंसिर २ गते विदेश (कुवेत)मा बेचिन लागेका पेम्बा डोल्मा तामाङ, सरिता राई, पेम्बा लामा, पासाङ डोल्मा लामा, मनकुमारी राई, योजन तामाङ, पोसाङ तामाङ, पुतली तामाङ, कर्जु लामाङ, निमा डोल्मा लामा, गन्जली तामाङ, सन्जकुमारी राई र पासाङ तामाङलगायतका १४ जना युवतीलाई प्रहरीले उद्धार गरेको छ। सिन्धुपाल्चोक र उदयपुरका ती युवतीहरूलाई उनीहरू काम गर्ने गार्मेन्ट मालिक मानदोर्जे लामा र सोरसाङ लामाले राम्रो काम लगाइदिने भनी फकाएर कुवेत लान बौद्धबाट बस र दयाक्सीबाट बनारस लान लाग्दा प्रहरीले पक्राउ गरेको थियो। पीडितहरूलाई “माइती नेपाल” नामक संस्थाको सहयोगमा उद्धार गरिएको थियो। पीडितहरूलाई माइती नेपालले नै जिम्मा लिएको छ।

काठमाडौंबाट उर्मिला नामकी एक केटीलाई बम्बै लगी बेच्ने सरस्वती लामालाई ०५५ मंसिर ७ गते जिल्ला अदालतले १० वर्ष कैद सजाय तोकेको छ। पीडित बम्बैबाट भागेर नेपाल आएपछि वैशाख २९ गते कितानी जाहेरी दिएको थिइन।

पारिवारिक हिंसा र बहिविवाह

कामनपा गोगबूकी ८ वर्षीय अनु बुढाथोकीलाई ०५४ फागुन १२ गते आफ्नै बाबुले कुटेको पीडा सहन नसकी भौतारिइरहेको अवस्थामा मनमैजु- ९ नेपालटारका भीम शर्माले फेला पारी बालाजु प्रहरी बटममा बुझाए। पीडितका बाबुले अर्कैसँग विवाह गरी उनकी आमालाई कुटपिट गरेर घरबाट निकालेकाले आमा माइत गएपछि सधैं कुटपिट गर्ने गरेको पीडितले बताएकी छिन्। पीडितलाई भीमले आफ्नै संरक्षणमा राखेका छन्।

कामनपा- १०, नयाँ बानेश्वर बस्ने २४ वर्षीय सुनिता यादव र उनकै भाइ २२ वर्षीय मनिष यादवलाई ०५४ फागुन ४ गते

प्रहरी यातनाका कारण गणेश राईको मृत्यु भएपछि घटनाको छानवीनको माग गर्दै निस्केको जुलुस

सुनिताका पति २६ वर्षीय सजित यादवले छुरा हानी घाइते बनाए। पीडकले दाइजो कम भएको आरोपमा दिदी भाइलाई नै छुरा प्रहार गरेको थियो। पीडक फरार छ।

कामनपा- ३५, कोटेश्वर बस्ने ५५ वर्षीय गोमा श्रेष्ठलाई ०५५ पुस १४ गते उनकै पति प्रकाश श्रेष्ठले मट्टितेल खन्याई आगो लगाइदिँदा सस्ल घाइते भइन्। पीडितलाई छिमेकीको सहयोगले उपचारका लागि वीर अस्पताल लगिएको थियो। पीडकलाई प्रहरीले हिरासतमा लिई कारबाही गरिरहेको छ।

यस वर्ष बहुविवाहको १८ वटा घटना प्रहरीमा दर्ता भए भने मानाचामलसम्बन्धी ११ वटा मुद्दा जिल्ला अदालत काठमाडौँमा दर्ता गरिएको छ।

गर्भ पतन

यस वर्ष यहाँको जिल्ला अदालतमा गर्भ पतनसँग सम्बन्धित ३१ वटा मुद्दा प्रहरीमा दर्ता भए।

कामनपा- १० र ११ को सिमानामा पर्ने बिजुलीबजार स्थित धोबीखोलाको पुलमुनि ०५५ कर्तिक २५ गते दिउँसो एक नवजात शिशु मृत अवस्थामा फेला पर्यो। कसैले गर्भ पतन गरेर फालेको हुन सक्ने प्रहरीले बताए पनि पीडक फेला पर्न सकेको छैन।

बालअधिकार

देशभर हुने बालअधिकार हननमध्ये ७५ प्रतिशत यस जिल्लामा मात्र हुने गरेको तथ्यांक विभिन्न संघ संस्थाहरूको छ। घरायसी कामदारको रूपमा साथै कलकारखाना, कार्पेट, गार्मेन्ट उद्योग, होटल तथा रेष्टुरेन्ट आदिमा अत्यधिक बालश्रमको शोषण हुने कार्य जारी नै रहेको छ। यसरी पीडित हुनेको संख्या करिब १५ हजारको हाराहारीमा रहेको तथ्यांक पनि संघ-संस्थाहरूको छ।

कामनपा - १४, कलंकीका कृष्ण सिग्देलका छोरा ८ वर्षीय आशीष सिग्देललाई ०५५ मंसिर १२ गते चितवन मेघौली- ८ का हरिप्रसाद शर्मा र बाबुराम महतोले आर्थिक प्रलोभनका कारण अपहरण गरे। ५० हजार रूपैयाँ दिएपछिमात्र छोरो

कारखानामा काम गर्दै बालमजदुरहरू

फर्काइदिने धम्की दिने पीडकहरूलाई प्रहरीले भारतीय प्रहरीको सहयोगमा ०५५ मंसिर २७ गते गिरफ्तार गर्‍यो।

कामनपा - ११ थापाथलीबाट ५ वर्षीय अभिमन्यु गोल्छालाई ०५५ पुस १६ गते विद्यालयबाट घर फर्किन लाग्दा तीन जना अज्ञात व्यक्तिहरूले आर्थिक प्रलोभनका कारण अपहरण गरे। गाडी चालक सागर महर्जन र मेघराज भण्डारी पनि बालकसँगै अपहरित भएका थिए। उनीहरूले ५ करोड रूपैयाँ माग गरेको भए साँही दिन बेलुका सबैलाई छोडिदिए। पीडकहरूको खोजी प्रहरीले गरिरहेको बताएको छ।

आर्थिक अधिकार

नेपाल ट्रेड युनियन मजदूर संगठनका महासचिव कुमार ढकाललाई ०५५ भाद्र १२ गते मजदूरहरूको विस्तारित बैठकबाट प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो।

कामनपा- ७, चाबहिल मैजुबहालको एक धागो कारखानामा कार्यरत २३ जना बाल मजदूरहरूलाई अमानवीय यातना दिई काम लगाई बालशोषण गरेको अभियोगमा ०५५ पुस ९ गते फलक बहादुर बस्नेतलाई प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। १३ देखि २० वर्षका उनीहरूलाई मासिक एक हजारदेखि एक हजार पाँच सयसम्म दिने शर्तमा काम लगाए पनि भने जति नदिने र धागो काल नसके कुट्ने गरेका थिए। पीडितहरूलाई सिविनले आफ्नो जिम्मामा लिएर अभिभावकहरूलाई जिम्मा लगाउने कार्य गरिरहेको छ।

घटना सम्बन्धमा प्रेस बक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक)का अध्यक्ष सुशील प्याकुरेलले ०५५ फागुन १७ गते एक प्रेस विज्ञप्ति प्रकाशित गरी सल्यानको थारमारेमा गा.वि.स. अध्यक्ष तथा मानव अधिकारकर्मी हेमराज के.सी. लगायत स्विमबहादुर वि.सी. र धनबहादुर थापाको फागुन १४ गते प्रहरीले गोली हानी हत्या गरेकोमा विरोध गर्दै दोषीमाथि कारवाही गर्ने आवाज उठाउन मानव अधिकारवादी संघ संस्थाहरूलाई आ-आफ्नो क्षेत्रबाट आवाज उठाउन अनुरोध गर्नुभयो।

नेपाल मानव अधिकार संगठन, अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक), बाल अधिकार सरोकार केन्द्रलगायतका विभिन्न १२ वटा मानव अधिकार संस्थाहरूले ०५५ फागुन १८ गते एक प्रेस विज्ञप्ति प्रकाशित गरी सल्यानको थारमारेमा गा.वि.स. अध्यक्ष तथा मानव अधिकारकर्मी हेमराज के.सी. लगायत स्विमबहादुर वि.सी. र धनबहादुर थापाको फागुन १४ गते प्रहरीले गोली हानी हत्या गरेकोमा विरोध गर्दै मानव अधिकारको ठाडो उल्लंघन भएको जनाएको छ।

अखिल नेपाल महिला संघ ६ नं. क्षेत्रीय समिति र कामनपा- १३ वडा समितिले ०५५ वैशाख ५ गते एक विरोध ज्वालीको आयोजना गरी रविभवनमा भएको बालिका बलात्कारको कडा विरोध गर्दै पीडक विनोद पाण्डेलाई कडा

कारबाही गर्न माग गर्‍यो। यो ज्वाली जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा धर्नासमेत बसेको थियो।

भद्रकालीमा शाही नेपाल वायु सेवा निगमको कर्मचारी समन्वय समितिले आफ्ना विभिन्न मागहरू राखी ०५५ असार १२ गतेदेखि रिले अनशन शुरू गरे। शाही नेपाल वायु सेवा निगम संचालक समिति र कर्मचारी समन्वय समितिको सहमतिमा उक्त रिले अनशन तोडिएको थियो।

काठमाडौंमा उपत्यका मूल्य अभिवृद्धि कर संघर्ष समितिले ०५५ श्रावण १ गतेदेखि ४ गतेसम्म भ्याट (मूल्य अभिवृद्धि कर) विरुद्ध उपत्यका बन्द कार्यक्रमको आयोजना गर्‍यो।

भद्रकालीमा मानव अधिकार तथा शान्ति समाजका अध्यक्ष कृष्ण पहाडीलगायतका १२ जनाभन्दा बढीले ०५५ साउन १२ गतेदेखि भारत र पाकिस्तानद्वारा गरिएको आणविक परीक्षणविरुद्ध सार्क राष्ट्रहरूको ध्यानाकर्षण गर्दै सात दिने २४ घण्टे भोक हडताल गरे।

बेरोजगार अपांग समूहले ०५५ साउन २६ गते १० प्रतिशत आरक्षणलगायतका विभिन्न माग राखी विरोध ज्वालीको आयोजना गर्‍यो।

इन्सेक, मासम, नेमाधिसंघ, सिविनलगायतका विभिन्न प्धार वटा मानव अधिकारवादी संघ-संथाहरूले ०५५ भदौ २ गतेदेखि मानव अधिकार आयोग गठन हुनुपर्ने, हत्याको सिलसिला बन्द हुनुपर्ने र शान्ति प्रक्रिया सुरू गरिनुपर्ने माग राख्दै एक महिना लामो कार्यक्रमको आयोजना गरे।

नेपालमा महिला तथा बालबालिका बेचबिखनविरुद्ध सहकर्मी समूहको आयोजनामा ०५५ भदौ १२ गते चेलिबेटी बेचबिखनविरुद्ध मौन प्रदर्शन गर्दै एक घण्टा हातेमालोद्वारा टुँडिखेल घेराउ गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो।

गोर्खा भूतपूर्व सैनिक संघले विभिन्न माग राख्दै ०५५ भदौ १ गते देखि ब्रिटिस राजदूताबासअगाडि अनिशितकालीन धर्ना कार्यक्रम गरे।

भद्रकालीमा नेपाल सदभावना पार्टीका सांसद तथा नेताहरू हृदयेश त्रिपाठी, विश्वनाथप्रसाद साह, विश्वनाथसिंह राजवंशी, देवेन्द्र मिश्र र दिलीपकुमार सिंह नागरिकतालगायतका विभिन्न मागहरू राखी ०५५ कार्तिक १५ गतेदेखि आमरण अनशनमा बसे।

नेपाल विद्यार्थी संघका नेता श्यामसुन्दर श्रेष्ठको गोरखामा भएको हत्याको विरोधमा नेपाल विद्यार्थी संघले ०५५ मंसिर २३ गते काठमाडौंमा एक विरोध जुलुसको आयोजना गर्‍यो।

नेपालमा कार्यरत नेमाधिसंघ, मासम, इन्सेक, सिविन, इन्दुरेडलगायत विभिन्न १३ वटा मानव अधिकारवादी संघसंस्थाले ०५५ पुस २ गते एक प्रेस विज्ञप्ति प्रकाशित गर्दै उपत्यका बन्दको क्रममा प्रहरीले अमृत साइन्स क्याम्पसको

प्रहरी यातनाका कारण मृत्यु भएका गणेश राई

छात्राबासका विद्यार्थीलगायत अन्य विभिन्न ठाउँबाट हिरासतमा लिएका जनताको निशर्त रिहाइ गर्नुपर्ने माग गरे।

अतिरिक्त जानकारीहरू

काठमाडौं, मण्डिस्वाटारमा बस्ने एकै परिवारका २४ वर्षीय सविना लाकौल, २२ वर्षीय सहाना लाकौल, १६ वर्षीय सरिना लाकौल र १७ वर्षीय प्रदीप लाकौलको ०५५ साउन १८ गते रहस्यमय तरिकाले सुतेको ठाउँमै मृत्यु भयो। सोही घटनामा १९ वर्षीय संजय लाकौल र प्रवीण लाकौल पनि घाइते अवस्थामा ओछ्यानमै फेला परेकामा उपचारका लागि शिक्षण अस्पताल लगिएको थियो। प्रहरीले छानबिनका लागि संजय लाकौल र प्रवीण लाकौललाई पक्राउ गरेकोमा धरौटीमा रिहा गरेको छ।

कामनपा- ७, चाबहिलमा तत्कालीन भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्री चिरञ्जीवी वाग्लेको निवासस्थानमा ०५५ मंसिर २९ गते बिहान एक शक्तिशाली बम विष्फोटन हुँदा घर कम्पाउण्डको वाल भत्कनुका साथै घरका भ्यालका शिशाहरू फुटे। इयूटीमा रहेका सैनिक कालुमान गुभाजू बेहोस भएका थिए।

काठमाडौं जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा यस वर्ष ३३ वटा हत्याका, भवितव्यमा परी मर्नेहरू २०२ जना र ३१ वटा गर्भ पतनका घटना दर्ता भएका छन्। यसैगरी आत्महत्या गरी मर्नेहरूमा ७९ जना विष सेवन गर्ने, आगोले जल्ने २२ जना, डुबेर मर्ने ४ जना, भुण्डिएर मर्ने ८७ जना र औजार प्रयोग गरी मर्ने एक जना छन्। सवारी दुर्घटनामा ८५ जनाको मृत्यु भयो भने ५ जना सख्त घाइते भए। बलात्कारका १८ वटा घटना र बलात्कार प्रयासका ३ वटा घटना प्रहरीमा दर्ता भएका छन्। देहव्यापारका ४० वटा र चोरीका ११० वटा घटना पनि प्रहरीमा दर्ता गरिएको छ।

२.१६ धादिङ

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

आगिन्चोक गाविस-१ का ३९ वर्षीय रामबहादुर भण्डारीलाई ०५५ जेठ १८ गते माओवादी भएको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गरी ०५५ जेठ १९ गते ज्यामरूङ गाविस-८ गोलभुञ्ज्याङ्गेर गोली हानी भोरबाट स्वसालिदिए। सस्त्र घाइते भएका पीडितलाई काठमाडौंको शिक्षण अस्पतालमा लगी उपचार गरिएको थियो।

सुनौलाबजार गाविसकी १८ वर्षीय कोपिला थापा मगरलाई ०५५ जेठ ३१ गते सोही गाविसस्थित अस्थायी प्रहरी चौकी नजिक आतंककारीले हो-हल्ला गरेको भनी प्रहरीले गोली चलाउँदा सोही गोली लागी घाइते भइन्। पीडितलाई उपचारार्थ काठमाडौं लगेको थियो।

मुरलीभुञ्ज्याङ गाविस-२ का हिरालाल श्रेष्ठलाई ०५५ कार्तिक ५ गते सोही गाविस-१ का नारायणकाजी श्रेष्ठ, सोही गाविस-२ का बुद्धिमान श्रेष्ठ, मानबहादुर श्रेष्ठ, भक्तनारायण श्रेष्ठ, एकबहादुर श्रेष्ठ, फत्तबहादुर श्रेष्ठ, चन्द्रमान श्रेष्ठ र अन्ननारायण श्रेष्ठलगायतका व्यक्तिहरूले लाठीले हिकोएर कुटपिट गरी हत्या गरे।

वैरेनी गाविस-५ का ६० वर्षीय रामबहादुर थिंग तामाङलाई ०५५ मंसिर २४ गते रक्सी खाई गोली गरेकोले दाजु नाता पर्ने ६४ वर्षीय बाबुराम थिङ तामाङले कुटपिट गरी सस्त्र घाइते बनाएकोमा काठमाडौंको वीर अस्पतालमा उपचार गर्दागर्दै मृत्यु भयो।

जेल र बन्दीहरू

यस जिल्लामा रहेको २५ जना बन्दी क्षमताको जेल ख श्रेणीमा पर्दछ। यो वर्ष यस जेलमा २८ जना पुरुष, १

धादिङ जेलका बन्दीहरू

जनसंख्या : ३०५८९८

साक्षरता प्रतिशत : ३३.३

महिला साक्षरता प्रतिशत : १९

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : १९२६

गाविस/नपा संख्या : ५०/०

निर्वाचन क्षेत्र : ३

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ४७३/३

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/५२

टेलिफोन लाइन : २४८

मोटर सडक (कि.मी.) : २८५

प्रहरी कार्यालय संख्या : १९

हुलाक संख्या : ५१

महिलासमेत २९ जना थुनुवा र कैद तोकिएका १ जना पुरुषसहित ३० जना बन्दीहरू रहेका छन्।

गिरफ्तारी र यातना

निलकण्ठका ३५ वर्षीय ललितबहादुर श्रेष्ठ र सांकोयका ३७ वर्षीय लक्ष्मण अधिकारीलाई ०५४ चैत २३ गते माओवादी भएको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गरी ४ दिनसम्म हिरासतमा राखी छोडिदिए।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

त्रिपुरेश्वर गाविसका ४९ वर्षीय डम्बरबहादुर घलेलाई ०५५ वैशाख १८ गते केही अज्ञात नकावधारी व्यक्तिहरूले हतियारसहित हमला गरी घाइते बनाए।

कटुन्जे गाविस-२ का ३८ वर्षीय जंगबहादुर तामाङलाई ०५५ असोज १३ गते केही अज्ञात नकावधारी व्यक्तिहरूले

सुकुरी प्रहार गरी सस्त्र घाइते बनाए।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यहाँको जिल्ला अदालतमा यस वर्ष सवारी ज्यानसम्बन्धी ३०, डाँका चोरी ३, कर्तव्य ज्यान ४, ज्यान मार्ने उद्योग ४, जबरजस्ती करणी १, लागू औषध २ र बहुविवाहको १ गरी जम्मा ४५ वटा मुद्दाहरू दर्ता भए। तीमध्ये १३ वटा फर्यौट भए भने ३२ वटा बाँकी रहे।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

सुनौला बजार गाविस-७ की १० वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ वैशाख २ गते सोही गाविसका १६ वर्षीय हरिबहादुर श्रेष्ठले ललाईफकाई एकान्त ठाउँमा लगी बलात्कार गरे।

माओवादीको आक्रमणमा परी घाइते भएका डम्बरबहादुर घले

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

फुल्लवर्क लप्सीबोटका २४ वर्षीय विश्व भट्टराईले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५३ असार महिनामा दोश्रो विवाह गरेकोमा ०५४ चैत ६ गते कान्छी पत्नीलाई खान लाउन नदिई घरबाट समेत निकालिदिए।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

यस जिल्लाका मानव अधिकारवादी संघ-संस्थाहरूले प्रहरीद्वारा रामबहादुर भण्डारीमाथि भएको ज्यादतिको विरोधमा ०५४ जेठ २५ गते एक पत्रकार सम्मेलन गरी प्रेस विज्ञापितसमेत प्रकाशन गरेर विरोध गरे।

सल्यान जिल्लाको थारुमारे गाविसमा ०५४ फागुन १४ गते भएको हत्याको विरोधमा ०५४ चैत १४ गते यस जिल्लामा विभिन्न मानव अधिकारवादी संघ-संस्थाहरूले विरोध जुलस निकाले।

निजामती कर्मचारी संगठन धादिङ जिल्ला समितिले अनियमित कर्मचारी सरुवाको विरुद्धमा ०५४ चैत ५ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा एक विरोधपत्र दियो।

घटनाको प्रकार	गैह्राज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	३	३		३				
गोलीद्वारा हत्या	१	१		१				
गोली					२	१	१	२
गिरफ्तारी र यातना					१	२		३
कूटपिट	२	२		२				
बलात्कार	१		१	१				
बहुविवाह	१		१	१				
आतंक	१							
आत्महत्या	२०	११	२	२०				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	९	८	१	९				
जम्मा	३८	२४	१२	३६	३	३	१	४

अतिरिक्त जानकारीहरू

वैरेनी गाविस-१ कार्कीगाउँका ८३ वर्षीय वृषध्वज कुँवरको लास ०५४ जेठ २६ गते सोही ठाउँको मल्ले खोलामा फेला पर्यो।

नेपाल बैंक लिमिटेडको शाखा कार्यालयमा ०५४ माघ २२ गते काठमाडौँबाट ल्याउँदै गरेको नगद २० लाख रूपैयाँ त्रिपुरेश्वर सेउली नजिक केही अज्ञात व्यक्तिहरूले लुटेर लगे।

यस वर्ष दुबै १ जना पुरुषको मृत्यु भयो। दुर्घटनाका कारण ५ जना पुरुषको मृत्यु भयो। आगलागीबाट १ वर्षीय एक बालिकाको मृत्यु भयो। पहिरोले १ जनाको मृत्यु भयो। यसका साथै ११ जना पुरुष र ९ महिलाले आत्महत्या गरे।

२.१७ सिन्धुपाल्चोक

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

बरूवा गाविस-५ का बुँदे वाइवालाई ०५४ माघ ९ गते उनकै दाजु ५० वर्षीय रेन्जेन वाइवाले खुकुरी प्रहार गरी घाइते बनाएकोमा सोही चोटका कारण २२ गते मृत्यु भयो। पीडकलाई पुर्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

फुल्पिङकोट गाविस-४ का २२ वर्षीय रेवती सापकोटा र धुस्कुन गाविस-८ का वडाध्यक्ष २८ वर्षीय राजेन्द्र थामीलाई ०५४ जेठ ३१ गते राम्चे गाविस-४ स्थित लहरेखोला नजिक प्रहरी र माओवादीबीच दोहोरो भिडन्त हुँदा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। हत्यापछि प्रहरीले स्थानीय जनतालाई धम्क्याएर पीडितहरूको लास बोकाएको र आफन्तहरूलाई हेर्नसमेत नदिई बाह्रबीसे बजार नजिकको खोलामा जलाएको थियो।

लाँगचें गाविस-४ की २३ वर्षीय पातली थापा ०५४ साउन १५ गते दिउसो घरबाट घरायसी भगडा

माओवादीद्वारा हत्या गरिएका भुपेन्द्र कार्की

परां बपत्ता भएकोमा १७ गते स्थानीय स्वाल्ड खोला नजिक मृत अवस्थामा फेला परिन। लास भेटिदा नागै र जीउभरि नीलडाम रहेको हुँदा उक्त घटना हत्या भएको आशंका गरिएको छ। मृतकका पति गंगाबहादुर थापा, जेठाजु कृष्णबहादुर थापा र ज्ञानबहादुर थापालाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा पछि छाडियो।

घोर्खली गाविस-९ की १९ वर्षीय साईली थामीलाई माइतीमा बसेको अवस्थामा शारीरिक सम्बन्धका बारेमा विवाद हुँदा ०५४ साउन २८ गते उनकै बाबु ३९ वर्षीय डम्बरबहादुर थामीले धारिलो हतियार प्रयोग गरी हत्या गरे। पीडकलाई पुर्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

अनेमसंघ (क्रान्तिकारी) की पूर्व जिल्ला अध्यक्ष २२ वर्षीय सवित्री चौलागाईं, कुभिण्डे गाविसकी १९ वर्षीय सविता सापकोटा, सोही गाविसकी २४ वर्षीय विन्दा बजगाईं र इर्खु गाविसका नेपाल उत्पीडित दलित जातीय मुक्ति समाजका जिल्ला सदस्य २४ वर्षीय नीरबहादुर विश्वकर्मालाई ०५४ कार्तिक २७ गते बेलुकी माओवादीको आरोपमा इर्खु गाविस-९ कार्कीछापको जंगल नजिक प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। हत्या गर्नुआगाडि पीडितहरूलाई इर्खु गाविस-१

नूनडाँडाको एक घरमा लुकिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरेको थियो।

इर्खु गाविस-९ घर भई स्थानीय एक प्राविका शिक्षक २४ वर्षीय भूपेन्द्र कार्कीलाई ०५५ मंसिर १२ गते राति माओवादी समर्थकहरूले घरबाट बोलाएर गाउँ नजिकैको जंगलमा लगी हत्या गरे। चार दिनपछि उनको लास जंगलमा फेला परेको थियो। पीडितको हातमा "पार्टीको गोप्यता भंग गरी प्रहरीलाई सुराकी दिनेको यस्तै हविगत हुन्छ" भनी लेखिएको एक कागज पनि फेला परेको थियो।

भोटेचौर गाविस-२ का २७ वर्षीय सोमबहादुर थापा र सोही गाविस-४ का २१ वर्षीय रमेश चौलागाईंलाई ०५५ पुस ११ गते माओवादी भएको आरोपमा सोही गाविस-४ स्थित भञ्ज्याङ डाँडामा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

ज्यामिरे गाविस-२ का रेशमबहादुर कार्की र उनकै आमा बालकुमारी कार्कीलाई ०५४ पुस २३ गते राति रेशमका छोरा तथा बालकुमारीका नाति होमबहादुर कार्कीसमेतको मिलेमतोमा सूर्यबहादुर दनुवार, माइला तामाङ र प्रेमबहादुर बिष्टले धारिलो हतियार प्रहार गरी हत्या गरे। पीडित रेशमबहादुरले अंश नदिएको भन्ने निहुँमा ससुरा प्रेमबहादुरको सल्लाहअनुसार पीडकले उक्त हत्या गरेका थिए। घटनामा संलग्न भनी आरोप लागेका तीनै जनालाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

वि.सं. १९८४ मा निर्मित सिन्धुपाल्चोकको चौतारामा रहेको जेलको क्षमता ३५ जनाको भए तापनि सामान्यतः ७० जनाको हाराहारीमा बन्दीहरू रहने गर्दछन्। यस वर्षको अन्त्यमा यस जेलमा ६० जना बन्दीहरू रहेको पाइयो। त्यसमध्ये महिला बन्दीहरूको संख्या ७ र आश्रित बालबालिकाहरूको संख्या ३ जना रहेको छ। बन्दीहरूमध्ये ४३ जना कैद नतोकिएका र १४ कैद तोकिएका छन्। दिलप्रसाद सापकोटा, दुर्गाप्रसाद सापकोटा र गजमाया सापकोटालगायतका बन्दीहरू ३ वर्षदेखि पुर्पक्षका लागि थुनामा रहेका छन्। यस जेलमा माओवादी गतिविधिसँग सम्बन्धित १३ पुरुष र ५ महिला गरी १८ जना बन्दीहरू रहेका छन्।

बन्दी राजकुमार खड्कालाई ०५५ जेठ २४ गते बिहान दुंगा हानेको निहुँमा प्रहरीहरूले यातना दिए। त्यस्तै अर्का बन्दी अर्जुन नेपाललाई "क" श्रेणीको सिदा माग गरेको निहुँमा ०५५ असार २८ गते सुरक्षाकर्मीहरूले कुटपिट गरे।

जनसंख्या : २६१०२५

साक्षरता प्रतिशत : २९.३

महिला साक्षरता प्रतिशत : १४.५

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : २५४२

गाविस/नपा संख्या : ७९/०

निर्वाचन क्षेत्र : ३

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ४८१/२

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/७८

टेलिफोन लाइन : ३६

मोटर सडक (कि.मी.) : १७७

प्रहरी कार्यालय संख्या : २१

हुलाक संख्या : ७३

गिरफ्तारी र यातना

कुञ्चोक गाविस-२ का महेन्द्र प्रस्तावित प्राविका शिक्षक शिवबहादुर सुनारलाई ०५४ फागुन १ गते दिउँसो माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई यातना दिई अश्लील गाली गलौजसमेत गरेर फागुन ३ गते छोडियो।

भोटेनाम्लाङ गाविस-९ का होमलाल ज्योतिलाई बिहान सोही गाविसस्थित तिपेनी प्रहरी चौकीमा आक्रमण गरिएको घटनालाई लिएर ०५४ चैत १२ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई हिरासतमा निर्मम यातना दिई विष्फोटक पदार्थ तथा हातहतियार स्वरस्वजानाअन्तर्गत मुद्दा चलाई २२ हजार रूपैयाँ धरौटी माग गरियो। पीडितले तत्काल धरौटी तिर्न नसक्दा थुनामा राखिएकोमा ०५५ वैशाख १७ गते छोडियो। उनलाई हिरासतमा रहँदा ओढ्ने ओछ्याउनेसमेत दिइएको थिएन।

भोटेनाम्लाङ गाविस-८ का ३७ वर्षीय अशोक भन्ने भाइकाजी गुरूङलाई ०५४ चैत १३ गते तिपेनी प्रहरी चौकीमा आक्रमण गरिएको घटनालाई लिएर प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई हिरासतमा निर्मम यातना दिई हातहतियार तथा स्वरस्वजानाअन्तर्गत मुद्दा चलाई धरौटी तारेस्वमा छोडियो।

भोटेनाम्लाङ गाविस-९ का अमृतलाल ज्योतिलाई ०५४ चैत १४ गते तिपेनी प्रहरी चौकीमा आक्रमण गरिएको घटनालाई लिएर प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा निर्मम यातना दियो। पीडितलाई हातहतियार तथा स्वरस्वजानाअन्तर्गत मुद्दा चलाई धरौटी तारेस्वमा छोडियो।

भोटेचौर गाविसका राजेन्द्र धिमाल र स्वतन्त्र चौलागाईंलाई ०५४ चैत १९ गते नेपाल बन्द तथा जनआन्दोलन दिवसको प्रचार प्रसारका निम्ति जुटेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पक्राउपछि स्वतन्त्र चौलागाईंलाई हिरासतमा निर्मम यातना दिई शान्ति सुरक्षा ऐनअन्तर्गत मुद्दा चलाइयो।

अखिल नेपाल जनजाति संघका जिल्ला अध्यक्ष अमानसिंह तामाङ, बुद्धिजीवी संगठनका जिल्ला अध्यक्ष सीताराम गिरी, नेपाल उत्पीडित दलित जातीय मुक्ति समाजका जिल्ला अध्यक्ष हस्तबहादुर वि.क. तथा नेत्रबहादुर घोरसाइनीलाई ०५४ चैत २४ गते चौतारास्थित बसपार्कमा नेपाल बन्द कार्यक्रमको अगुवाई गर्दै जुलुसको तयारी गरिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्नुका साथै जनसमुदायलाई तितरवितर पार्‍यो। बन्द आयोजकहरूलाई प्रहरीले अश्लील गालीगलौज गर्नुका साथै गोली हान्ने धम्कीसमेत दिएका थिए। पीडितहरूलाई सार्वजनिक सुरक्षा

ऐनअन्तर्गत मुद्दा चलाइएको थियो। पछि सर्वोच्च अदालतबाट जारी गरिएको बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेशानुसार उनीहरूलाई ०५५ जेठ २० गते रिहा गरियो।

माइस्वा गाविस घर भई कुपकन्या निमाविका शिक्षक ३० वर्षीय हरेराम कोइरालालाई ०५५ जेठ ६ गते छिमेकी भागवत कोइरालाको आँगनमा बसी "संश्लेषण" मासिक पढिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

भोटसिपा गाविस-७ गैराघरका २० वर्षीय सूर्यप्रसाद बजगाईंलाई ०५५ असार १२ गते दिउँसो प्रहरीले पक्राउ गरी सामान्य यातना दिई छोडियो।

कुविण्डे गाविस-७ का २८ वर्षीय अर्जुनप्रसाद नेपाललाई ०५५ असार १२ दिउँसो प्रहरीले पक्राउ गरी निर्मम यातना दिई ०५५ साउन ४ गते हाजिरी जमानामा छोडियो।

स्याउले गाविस-६ का २९ वर्षीय शिवबहादुर श्रेष्ठलाई ०५५ साउन ५ गते माओवादी भएको आरोपमा राति प्रहरीले घरेबाट पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई प्रहरी हिरासतमा बन्दूकको कुञ्जाले हिकाउनुका साथै बेहोस हुने गरी यातना दिइयो। उनलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

भोटचौर गाविस-३ का २१ वर्षीय सोमनाथ चौलागाईंलाई ०५५ साउन १६ गते राति माओवादी भएको आशंकामा आफ्नै घरमा सुतिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। आफूलाई हिरासतमा यातना दिइएको कुरा पीडित बताउँछन्। उनलाई शान्ति सुरक्षा ऐनअन्तर्गत पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएको छ।

भोटचौर गाविसका १९ वर्षीय स्वतन्त्र चौलागाईंलाई ०५५ साउन १९ गते काठमाडौंस्थित चौकी भञ्ज्याङ हुँदै घरतिर आउँदै गर्दा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई ज्यान मार्ने उद्योग र स्वरस्वजाना मुद्दाअन्तर्गत थुनामा राखिएको छ।

इर्खु गाविस-१ का २२ वर्षीय विमला वि.क. लाई ०५५ मंसिर २१ गते बिहान ६.३० बजेतिर आफ्नै घरमा बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई हिरासतमा खुट्टा पसार लगाई लात्ती र कुर्सीले हिकाएर निर्मम यातना दिइयो। उनलाई शान्ति सुरक्षा ऐनअन्तर्गत नजरबन्दमा राखिएको छ।

इर्खु गाविस-१ का २२ वर्षीय भूपेन्द्र खड्का, प्रेमबहादुर श्रेष्ठ, डम्बरबहादुर श्रेष्ठ र लीलाबहादुर श्रेष्ठलाई ०५५ मंसिर २१ गते माओवादीको आरोपमा बिहान आ-आफ्नै घरमा बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। भूपेन्द्रलाई हिरासतमा यातनासमेत दिइयो। उनीहरू सबैलाई १३ दिनसम्म हिरासतमा राखी रिहा गरियो।

साँगाचोक गाविस-४ की ३३ वर्षीय सावित्री पराजुली र ३१

घटनाको प्रकार	गैराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	५	३	३	६				
गोलीद्वारा हत्या					३	५	३	८
गिरफ्तारी र यातना					१७	३३	२	३५
कुटपिट	४	४		४	१	१		१
सरुवा					२	३		३
मौलिक अधिकार					२	५	६	११
महिला किनबेच	३		३	३				
बलात्कार	३		३	३				
बलात्कार प्रयास	३		३	३				
बहुविवाह	३		३	३				
बाल अधिकार	१		१	१				
आर्थिक अधिकार	३							
जातीय छुवाछूत	१	१		१				
आत्महत्या	२३	१७	६	२३				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१६	१२	६	१८				
जम्मा	६३	३७	३६	६३	२५	३७	११	८८

वर्षीय शान्ति पराजुलीलाई ०५५ कार्तिक २६ गते साँझ ५ बजेतिर माओवादी गतिविधिमार्ग संलग्न भएको आरोपमा सुकुटे नजिकैबाट प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। प्रहरीले अनेमसंघ (क्रान्तिकारी) को रसिद प्याड र चन्दास्वरूप संकलन गरेको १२ सय ८ रूपैयाँसमेत कब्जामा लिएको थियो। पीडितहरूलाई शान्ति सुरक्षाअन्तर्गत नजरबन्दमा राखिएको छ।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

जलवीरे गाविस-१ का ८ वर्षीय राजन थापालाई ०५४ माघ ७ गते बिहान सोही ठाउँकी ४५ वर्षीय नारायणदेवी थापाले सस्त घाइते हुनेगरी कुटपिट गरिन्। पीडितकी आमा सो वडाको सदस्य भएको र पीडक चुनावमा वडासदस्य पदमा पराजित भएको कारण पीडक पहिल्यैदेखि नै आक्रोशित हुँदै आएको थिइन्।

सानुसिरूवारी गाविस-९ पौवास्थित ६ वटा घरमा ०५५ जेठ ३१ गते राति घरमा सुतिरहेको अवस्थामा प्रहरीले छापा मारी महिलाहरूको विछैनामा गई सुत्ने, अपमानजनक प्रश्नहरू गर्ने र डण्डाले घोचेर बालबच्चाहरूलाई उठाउने जस्ता अभद्र व्यवहार गरे।

सानुसिरूवारी गाविस-९ घर भई जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा कार्यरत पियन २३ वर्षीय नारायण दुलाललाई ०५५ असार १ गते दिउँसो सोही कार्यालयका असई अर्जुनबहादुर बस्नेतले बेहोस हुने गरी कुटपिट गरे। कार्यालयको हाता भित्र क्यान्टिन खोलेर बसेकी आफ्नी पत्नी निर्मली दुलाललाई भगाएको सम्बन्धमा कुरा हुँदा पीडकले कुटपिट गरेको पीडितले बताए।

जिल्ला शिक्षा अधिकारी धुवनारायण जोन्छेलाई ०५५

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका रमेश चौलागाड र
सोमबहादुर थापा

वैशाख २४ गते
आपनै कार्यक्षमा
सुरजमान श्रेष्ठले
कुटपिट गरे। सोही
दिन बसेको प्रधान
अध्यापकहरूको
बैठकले नेपाली
काँग्रेस जिल्ला
सभापतिविरूद्ध स्वेद
प्रस्ताव पारित गरेको

विषयलाई लिएर उक्त आक्रमण गरिएको थियो।

कुञ्चोक गाविस-६ का ३८ वर्षीय लोकबहादुर तामाङलाई ०५५ पुस २ गते साँझ सिपापोखरेमा आयोजित नेकपा (एमाले) को प्रशिक्षण कार्यक्रम सकेर फर्कदै गर्दा सिपापोखरे गाविस-२ अर्चलेको पुछारमा नेपाली काँग्रेसका कार्यकर्ता २५ वर्षीय तेजबहादुर तामाङलागायतका व्यक्तिहरूले राजनीतिक प्रतिशोधका कारण कुटपिट गरे। पीडकहरूलाई कारबाही गरिएन।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार (राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव समेत)

बतासे गाविस-३ का वडाध्यक्ष मेघनाथ सापकोटा, सोही ठाउँका कृष्णप्रसाद सापकोटा, सोही गाविस-४ का कृष्णप्रसाद काफ्ले, चित्रबहादुर दुङ्गना र डिलबहादुर श्रेष्ठलाई ०५५ जेठ १९ गते माओवादी गतिविधिसँग सम्बन्धित हुनसक्ने आशंकाका प्रहरीले घरमा छापा मारी खानतलासी गरे।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस वर्ष जिल्ला अदालतमा फौजदारी अपराधसँग सम्बन्धित ७९ वटा मुद्दाहरू दर्ता भएकोमा १२ वटा फस्टीट भए। यसका साथै यस वर्ष कर्तव्य ज्यान सम्बन्धमा १५ वटा, ज्यान मार्ने उद्योगसम्बन्धी ७, जबर्जस्ती करणी ४, जीउ मास्ने/बेच्ने २, बहुविवाहसम्बन्धी ५, जारी ३, चोरी १८, राज्य विप्लव १, सरकारवादी कित्ते १ र कुटपिटसम्बन्धी २३ वटा मुद्दाहरू दर्ता भए।

त्यस्तै जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा सार्वजनिक अपराधसम्बन्धी १८, हातहतियार स्वरखजाना ५ र विष्फोटक पदार्थसम्बन्धी २४ वटा मुद्दाहरू दर्ता भए। त्यसमध्ये १० वटा मात्र फैसला भए।

जिल्ला भूमिसुधार कार्यालयमा यो वर्ष मोहियानी हकसम्बन्धी ३१ वटा मुद्दाहरू दर्ता भए।

राजनीतिक प्रतिशोधका कारण ०५४ सालको स्थानीय निर्वाचनमा राप्रपाका कार्यकर्ताहरूद्वारा हत्या गरिएका बाँसखर्क गाविसका २ जना नाबालकहरू गणेश स्याङ्बो र फुर्वा

स्याङ्बोको हत्यासम्बन्धी मुद्दालाई श्री ५ को सरकार मन्त्री परिषद्को ०५५ असार ३१ गतेको बैठकले फिर्ता लिने निर्णय गर्‍यो। मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय भएपछि मन्त्री परिषद् सचिवालयको पत्रसंख्या ३४६-०५५ मार्फत् आवश्यक कारबाहीका लागि सम्बन्धित निकायलाई निर्देशन पठाइयो। उक्त मुद्दा फिर्ता लिन राप्रपाका महामन्त्री तथा सांसद पशुपतिशमशेर राणाले सिन्धुपाल्चोकस्थित राप्रपा जिल्ला समितिको सिफारिस (च.नं. २३००, ०५५ जेठ १८ गते) सहित ०५५ जेठ १८ गते गृहमन्त्री गोविन्दराज जोशीमार्फत् गृह मन्त्रालयमा पत्र पठाएका थिए।

सरूवा, घटुवा र पक्षपात आदि

फुल्पिङकोट गाविस-७ धुस्काटस्थित भोमसेन प्राविका प्रधानाध्यापक फलकबहादुर भण्डारी तथा शिक्षक दीपेन्द्रबहादुर थापालाई ०५५ वैशाख ९ गतेको निर्णय अनुसार राजनीतिक पूर्वाग्रहका कारण अपायक सरूवा गरियो।

नेपाल निजामती कर्मचारी संगठनका जिल्ला अध्यक्ष मदन मास्केलाई ०५४ फागुन १८ गतेको निर्णयअनुसार राजनीतिक पूर्वाग्रहका कारण जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालयबाट मुगुमा सरूवा गरियो।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

दलित छात्रवृत्ति कार्यक्रमअन्तर्गत दलित विद्यार्थीहरूका निम्ति जिल्ला शिक्षा कार्यालयबाट पठाउनुपर्ने छात्रवृत्तिको रकम यो वर्ष पर्याप्त मात्रामा पठाइएन। प्रतिविद्यार्थी २ सय ५० रूपैयाँका दरले पठाउनुपर्नेमा ९५ रूपैयाँका दरले मात्र पठाइयो। त्यसरी पठाइएको रकम दलित विद्यार्थीहरूले पाउन सके/नसकेको सम्बन्धमा शिक्षा कार्यालयसँग कुनै रेकर्ड छैन। यो वर्ष दलित छात्रवृत्तिको रकम जिल्लाका २५७९ दलित विद्यार्थीहरूका निम्ति पठाइएको शिक्षा कार्यालयले जनाएको छ।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

तालामाराङ गाविस-९ की २५ वर्षीय एक महिलालाई ०५४ फागुन ४ गते सोही गाविसका २६ वर्षीय राजन भन्ने दीपेन्द्र देउजा र दुवाचौर गाविसका २६ वर्षीय गोपाल गिरीले बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। दीपेन्द्र फरार छन् भने गोपाल १५ हजार रूपैयाँ धरोटी राखी तारेखमा छुटे।

पेदकु गाविस-८ की १६ वर्षीय धनकुमारी श्रेष्ठलाई ०५४ फागुन ८ गते राम्रो मीठो खान/लाउन पाउने प्रलोभन देखाइ सोही ठाउँका पूर्णबहादुर गुरूङ र घुमथाङका कृष्णकुमारी थापाले भगाई भारततर्फ लैजाँदै गर्दा रूपन्देही जिल्लाको सुगौलीको सिमानामा फक्राउ गरियो। पूर्णबहादुरलाई जीउ मास्ने/बेच्ने अपराधअन्तर्गत मुद्दा चलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ भने कृष्णकुमारीलाई १० हजार रूपैयाँ

धरौटीमा छोडियो।

मेलम्ची गाविस-२ की ४ वर्षीय एक बालिकालाई ०५४ फागुन २२ गते आफ्नै दाजु नाना पर्ने खिलवहादुर दनुवारले बलात्कार गरी अचैन तल्याए। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

किउल गाविस भीरस्वर्ककी आइती तामाङलाई ०५५ जेठ १० गते इचोक गाविस-२ का आशाराम भन्ने हरि तामाङ र सोही ठाउँकी सिङ्की तामाङले ललाई फर्काई भारततर्फ विक्री गर्न लैजाँदै गर्दा नुवाकोट जिल्लाको सिमानामा पक्राउ गरियो। सिङ्की फरार छिन् भने हरिलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

कुन्चोक गाविस-४ की १३ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ जेठ ८ गते सोही ठाउँका १७ वर्षीय पशुपति भारतीले छिमेकी केशरबहादुरको घरमा एकलै भएको बेला बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। पीडकलाई ८ महिनाको कैद फैसला गरियो।

गाती गाविस-८ की १३ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ साउन १५ गते काठमाडौं लैजान्छु भन्ने प्रलोभन देखाई सोही ठाउँका ३७ वर्षीय सन्चबहादुर तामाङले सोही दिन राति राम्चे गाविसस्थित एकान्त बाटोमा बलात्कार गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

साँगाचोक गाविस-६ की ११ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ मंसिर २८ गते राति विवाह भोज खान गएको अवस्थामा सोही गाविस-८ का १८ वर्षीय जयराम खड्काले सुकुटे खेतमा लगी बलात्कार गरे। पीडक फरार छ।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

गुम्वा गाविस-५ का २२ वर्षीय नेमा स्याङ्वा तामाङले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५४ चैत २६ गते २१ वर्षीय तेसाङ्मो तामाङनीसँग दोस्रो विवाह गरे। पीडक नेमालाई ३५ सय रूपैयाँ धरौटीमा छोडियो।

गुम्वा गाविस-४ का लक्ष्मण तामाङले ०५५ असार २८ गते सोही ठाउँकी तेनचेन तामाङसँग दोस्रो विवाह गरे। पीडक लक्ष्मणलाई धरौटीमा छोडियो।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय

अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

स्याउले गाविस-८ केरावारीकी २८ वर्षीय लाटी तथा अशक्त महिला भक्तकुमारी खत्रीले कुमारी अवस्थामै ०५४ फागुन ९ गते एक बच्चा जन्माइन्। राम्ररी बोलन र खुट्टा टेक्नसमेत नसक्ने पीडितलाई त्यो बच्चा कसको हाँ केही थाहा छैन। आफू घाँस काट्न गएको बेला आँखामा पट्टी बाँधेर कसैले अनुचित कार्य गरेको कुरा पीडितले हाडभाउद्वारा प्रष्ट्याइन्। पीडित आफ्नी आमासँग वसेकी छिन् भने बाबुचाही अर्कै पत्नी विवाह गरी छुट्टै बस्छन्।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

किउल गाविस-४ का चन्द्रबहादुर भुजेलसहितका व्यक्तिहरूले सोही ठाउँका वीरबहादुर भुजेलकी १३ वर्षीय छोरीलाई ०५५ कार्तिक ५ गते ललाईफर्काई आफ्नो छोरा बुद्धबहादुर भुजेलसँग बालविवाह गराए। चन्द्रबहादुरलगायतका पीडकहरूलाई पक्राउ गरिएकोमा धरौटी तारेखमा छोडियो।

तौथली गाविसस्थित त्रिपुरासुन्दरी माईको मन्दिरमा हरेक विहान स-साना नगर्ची बालकहरू नगर्ची बाजा (दमाहा) बजाउने काम गर्दछन्। जीवन गुजाराका निम्ति उनीहरूले परम्परादेखि नै यस्तो काम गर्दै आएको स्थानीय पुजारीहरू बताउँछन्।

आर्थिक अधिकार (पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनियन, श्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

नेपाल ओरिएन्ट म्याग्नेसाइट लामासाँघुमा कार्यरत मजदूरहरूको तलब वृद्धि, बीमाको व्यवस्था तथा कर्मचारी नियमावलीसँग सम्बन्धित मागहरू राख्दै ०५४ चैत १६ गते आफ्नो जिम्मेवारीको काम पुरै ठप्प गर्नुका साथै धर्ना कार्यक्रमसमेत सञ्चालन गरे।

माथिल्लो भोटेकोशी आयोजनामा कार्यरत चालक तथा मजदूर युनियनका अध्यक्ष नेत्रबहादुर खड्कालाई ०५५ साउन ६ गतेदेखि विना कारण अवकाश दिइयो। उक्त कार्यको विरोध जनाउँदै नेपाल विजुली, पेन्टर, प्लम्बर तथा निर्माण मजदूर युनियनले वक्तव्य प्रकाशित गरे। सो युनियनले भोटेकोशी आयोजनाको सञ्चालनमा संलग्न कम्पनीलाई एक पत्र लेखी पीडितको पुनर्वहालीको निम्ति दवावसमेत दिएको थियो।

ग्रामीण सामुदायिक पूर्वाधार विकास कार्यक्रमद्वारा कामका लागि स्वाद्यान्न अन्तर्गत निर्माण कार्य संचालन भइरहेको चौतारा-मेलम्ची मोटरबाटोको पीपलडाँडा खण्ड तथा धुस्कुन खण्डमा बाटो उपभोक्ता समिति तथा प्राविधिकहरूको मनोमानीपूर्ण व्यवहारका कारण कामदारहरूले निर्धारित ज्याला पाएनन्।

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू

दासत्व, कर्मैया, बाँधा र हलिया आदि

मोहियानी समस्याबाट पीडित इचोकका मीनबहादुर खत्रीले चारपुस्तादेखि साहूको जग्गा कमाउँदै आएकोमा साहूले सो जग्गा खत्रीले कमाउँदै नकमाएको भनी भूमिसुधार कार्यालयमा मुद्दा दर्ता गरे। त्यस्तै इचोककै भीमबहादुर थापा आफूले ४९ वर्षदेखि कमाउँदै आएको जग्गा सोही गाविसका ज्ञानबहादुर पण्डितले खाँसेको बताउँछन्।

यस जिल्लाका अधिकांश गाविसहरू गुठी समस्याबाट प्रभावित छन्। लगन सदावर्त, त्रिपुरा सुन्दरी, दिगृतलेजु, रणमुक्तेश्वर आदि गुठीहरूका कारण जनता वर्षौंदेखि पित्सिदै

आएका छन्। स्वासगरी विता उन्मूलनसँगै जोताहाको स्वामित्वमा रहेको लगन सदावर्त गुठीको जग्गालाई गत वर्षसम्म रजिष्ट्रेशन पास गरिन्थ्यो तर एक वर्षयता त्यस्तो जग्गालाई रजिष्ट्रेशन पास गरिंदैन र बैंक धितोका रूपमा समेत राखिंदैन। यसरी गुठी जग्गाका जोताहाहरू प्रचलित कानूनको हिसाबले स्वामित्वरहित सुकुम्बासी र दासका रूपमा रहेका देखिन्छन्। त्यस्तो जग्गा किनबेच गर्न वा धितोका रूपमा राख्न सकिने स्थिति छैन।

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूतसमेत

फटकशीला गाविस-१ का वडाध्यक्ष रामचन्द्र सार्की र उनको परिवारलाई जातीय तथा राजनीतिक कारणबाट ०५५ भदौ २९ गते सोही ठाउँका गणेशमान राजभण्डारी, लक्ष्मी राजभण्डारी, सुन्तली राजभण्डारीलगायतले कुटपिट गर्नुका साथै ज्यान मार्ने धम्कीसमेत दिए। पीडकहरूविरुद्ध जिप्रकामा मुद्दा चलेको र उनीहरूलाई धरोटी तारेखमा छोडिएको बुझिएको छ।

घटना सम्बन्धमा ग्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

सिपाघाटस्थित दूध चिस्याउने केन्द्रमा संकलन हुने दूधको गुणस्तर परीक्षण गर्न दुग्ध विकास संस्थानअन्तर्गत गुणस्तर प्रयोगशालाबाट स्वटी आएका सिनियर टेक्निकल अफिसर राममण्डल औतार र चिस्यान केन्द्रका प्रमुख गोपाल कार्कीको मिलेमतोबाट भ्रष्टाचार गरिएको विषयलाई लिएर दुग्ध उत्पादक संस्थाका कर्मचारीहरू तथा १७२ जना दुग्ध उत्पादकहरूले ०५५ असोज ९ गते दिनभर चिस्यान केन्द्रमा तालाबन्दी गरे। तालाबन्दीकै सिलसिलामा वादविवाद हुँदा पोस्विएको १६ सय लिटर दूधवापतको १० हजार रूपैयाँ आयोजनाले दूध उत्पादकहरूलाई भुक्तानी नदिएको पीडितहरूले जनाएका छन्।

नेपाल उत्पीडित दलित जातीय मुक्ति समाज जिल्ला समितिले एक विज्ञप्ति जारी गरी समाजका जिल्ला कोषाध्यक्ष शिवबहादुर सुनारलाई ०५४ फागुन १ गते प्रहरीद्वारा पक्राउ गरिएको घटनाप्रति गम्भीर आपत्ति जनायो।

गतिशील ग्रामीण उत्थान समूहले ०५४ चैत २४ गते नेपाल बन्द कार्यक्रमका क्रममा चौतारास्थित बसपार्क नजिक शान्तिपूर्वक भेला भएका आयांजकहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गरेको घटनाप्रति दुःख व्यक्त गर्दै एक वक्तव्य जारी गर्‍यो।

जिल्ला शिक्षा कार्यालयको सभाकक्षमा ०५५ वैशाख २४ गते बसेको माध्यमिक विद्यालयका शिक्षकहरूको बैठकले नेपाली काँग्रेस जिल्ला सभापति मोहनबहादुर बस्नेतद्वारा ०५५

वैशाख ११ गते जिल्ला शिक्षा अधिकारी धुवनारायण जोन्छेमाथि गरिएको आक्रमण तथा अभद्र व्यवहारप्रति दुःख व्यक्त गर्दै त्यस्तो गैरजिम्मेवारपूर्ण र अशांभनीय कार्यका विरुद्ध खेद प्रस्ताव पारित गर्‍यो।

थाडपाधाप गाविस-३ हाँडिस्वोला नजिक भएको एक घटनालाई लिएर नेपाल राष्ट्रिय शिक्षक संगठनका जिल्ला अध्यक्ष माधवप्रसाद पाण्डेलगायतका व्यक्तिहरू उपर सार्वजनिक मुद्दा दायर गरिएको सम्बन्धमा विरोध जनाउँदै नेपाल राष्ट्रिय शिक्षक संगठन सिन्धुपाल्चोकले ०५४ पुस १८ गते एक वक्तव्यमार्फत स्थानीय प्रशासनको यस कदमलाई पेशागत मर्यादामाथिको ठाडो आक्रमणका रूपमा औल्याएको छ।

नेकपा (एमाले) जिल्ला कमिटीका सचिव, उपसचिव, जिविस सभापतिलगायत एमालेबाट निर्वाचित गाविस अध्यक्ष, उपाध्यक्षहरूको एक जुलुसले ०५५ वैशाख २० गते जिल्ला प्रशासन कार्यालय पुगी प्रजिअमार्फत प्रधानमन्त्रीलाई १४ सूत्रीय ज्ञापनपत्र प्रस्तुत गर्‍यो। उक्त ज्ञापनपत्र जिल्लामा कायम रहेका परम्परागत गुठी समस्या, चेलिबेटी बेचबिस्न, सामाजिक असुरक्षा जस्ता जल्दाबल्दा सवालहरूसँग सम्बन्धित रहेको कुरा एमाले जिल्ला कमिटीले जनायो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

भोटसिपा गाविस-५ गैटारको एक गोठमा सुतिरहेका ९ जना माओवादी कार्यकर्ताहरूमध्ये माइस्वा गाविस-८ का नीलप्रसाद पराजुलीले ०५५ जेठ ८ गते नजिकै रहेको अत्याधुनिक बम चलाउँदा अचानक विस्फोट हुँदा उनी र सानुसिरूवारी गाविस-८ कल्लेरीका रमेश तामाङको घटनास्थलमै मृत्यु भयो भने घाइते भएका भोटसिपा गाविस-९ का बलराम पराजुलीको जेठ १० गते चौतारा अस्पतालमा उपचार गर्दागर्दै मृत्यु भयो। सोही घटनामा ठूलो सिरूवारी गाविसका दिनेश दुलाल, नरमाया वि.क. र ज्ञानबहादुर गिरीलाई उपचारका निम्ति लामो समयसम्म चौतारा अस्पतालमा राखियो र हाल पुर्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

इर्खु गाविस-२ की ३३ वर्षीय मनमाया तामाङको ०५५ असोज २५ गते एड्सबाट मृत्यु भयो। पीडित १८/२० वर्षको उमेरमा बम्बईको कोठीमा बेचिएको थिइन्।

यस वर्ष १७ जना पुरुष र ६ जना महिला गरी जम्मा २३ जनाले आत्महत्या गरे। त्यस्तै लडेर, डुबेर, आगलागी/चट्याङमा परेर आदिका कारण १२ जना पुरुष र ६ जना महिला गरी १८ जनाको मृत्यु भयो। व्यक्तिगत कुटपिटका २ वटा घटनामा २ जना पुरुष पीडित भए।

२.१८ नुवाकोट

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

गेर्खु गाविस-४ दारेगौडास्थित विद्यालयका एक जना शिक्षकसँगको अवैध सम्बन्धबाट जन्मिएको बच्चालाई ०५४ माघ २१ गते आफ्नै आमा राममाया तामाङले हत्या गरिन्। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

थानसिङ गाविस आरूचौरमा अवैधरूपमा गर्भ धारण गरी जन्मेको आफ्नै बच्चालाई ०५४ माघ २९ गते ३२ वर्षीय विधवा देवकुमारी पाण्डेले हत्या गरिन्। पीडकले बच्चा मरेकै अवस्थामा जन्मेको बताए तापनि जन्मने बित्तिकै हत्या भएको स्थानीय व्यक्तिहरूले बताए।

कल्याणपुर गाविस-७ डेउडीका ५३ वर्षीय लक्ष्मण तामाङलाई ०५४ वैशाख २० गते राति उनकै पत्नी नोर्बुसाङ तामाङ, स्वङ्गभञ्ज्याङ गाविस-१ का जयसिंह तामाङ, गोर्याङ गाविस-३ का माइला तामाङ र सोही ठाउँका सिङमान तामाङले हत्या गरे। पीडकहरूमध्ये नोर्बुसाङलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ भने अन्य पीडक फरार छन्।

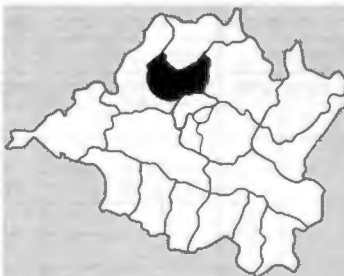
थान्मिङ गाविस-१ का ८३ वर्षीय विश्वराज पाठकलाई ०५४ कार्तिक ११ गते चौघडा गाविस-४ का मुकुन्द राईले विना कारण कुटपिट गरी हत्या गरे। पीडक फरार छ।

बर्सन्चेत गाविसका उपाध्यक्ष ४७ वर्षीय कृष्णबहादुर घले र उनकै भाइ ४४ वर्षीय नलबहादुर घलेलाई ०५४ मंसिर २५ गते आफ्नै घरमा बसिरहेको अवस्थामा माओवादी कार्यकर्ताहरूले गोली हानी हत्या गरे।

चौघडा गाविस-३ की अढाई महिनाकी देवकी वि.क.लाई ०५४ कार्तिक ४ गते बिहान उनकै बाबु वीरबहादुर वि.क. र आमा पुतली वि.क.ले हत्या गरे। पीडकहरूलाई २/२ हजार रूपैयाँ धरौटीमा छोडिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

“घ” श्रेणीको नुवाकोट जेलको बन्दी क्षमता ५० जनाको भनिए तापनि हाल यहाँ रहेका २६ जना बन्दीहरूलाई समेत मुस्किलले बस्न पुगेको छ। कुल बन्दीहरूमध्ये १९ जना पुरुष र ७ जना पुरुष छन्। ११ जना कैद तोकिएकाहरूमा ७ जना पुरुष र ४ जना महिला तथा १५ जना कैद नतोकिएकाहरूमा १२ जना पुरुष र ३ जना महिला रहेका छन्। २ जना नाबालिकाहरू पनि छन्। बन्दीहरूमाथि लागेका अभियोगहरूमा

जनसंख्या :	२४५२६०
साक्षरता प्रतिशत :	३१.७
महिला साक्षरता प्रतिशत :	१८.५
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) :	११९९
गाविस/नपा संख्या :	६१/१
निर्वाचन क्षेत्र :	३
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	४४२/३
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	१/६६
टेलिफोन लाइन :	५४०
मोटर सडक (कि.मी.) :	१७४
प्रहरी कार्यालय संख्या :	१६
हुलाक संख्या :	५८

जीउ मान्ने/बेच्ने १५, कर्तव्य ज्यान ६, चोरी १, ज्यान मार्ने उद्योग २ र जीउँदो बच्चा जन्माई फालेको अभियोगमा २ जना बन्दीहरू रहेका छन्। यस जेलमा सामान्यतया कैद तोकिएका बन्दीहरूलाई नराखिने गरेको भए तापनि छोटो अवधिको कैद तोकिएकाहरूलाई राखिने गरिएको छ। अदालतले कैद तोकिसकेपछि अधिकांशलाई केन्द्रीय कारागार काठमाडौँमा लगिने गरिन्छ।

गिरफ्तारी र यातना

गोरखा जिल्ला हंसपुर गाविस घर भई विदुर नपा-३ बटारमा कुखुरापालन व्यवसाय गर्दै आएका होमनाथ दवाडीलाई ०५४ फागुन २५ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी २ दिनसम्म जिप्रकामा राखी फागुन २७ गते गोरखा पठायो। पीडितलाई ४ दिनसम्म गोरखा जिप्रकामा राखी हाजिर जमाना छोडियो।

नेराशि संगठनका उपाध्यक्ष एवं धरम

प्राविका शिक्षक नवराज अधिकारीलाई ०५४ चैत २४ गते शिक्षक दिवस मनाउने कार्यक्रमको सन्दर्भमा आवश्यक पर्ने सामानहरू किनमेल गर्न काठमाडौँको भोटाहिटीमा गएको बेला गौशालामा पेट्रोल बम प्रहार गर्ने कार्यमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई २ महिनासम्म सदरखोर डिल्लीबजारमा राखी निर्मम यातना दिइयो। उनलाई केन्द्रीय कारागारमा राखिएको छ।

विदुर नपा-२ का २४ वर्षीय रामकृष्ण बानियाँ, १८ वर्षीय शेरबहादुर बानियाँ, वागेश्वरी गाविस-१ का २४ वर्षीय नवराज श्रेष्ठ र सोही गाविस-४ का २१ वर्षीय पुष्प लामिछानेलाई ०५४ जेठ १० गते अनेरास्ववियूको जनजाति जागरण कार्यक्रमको सिलसिलामा प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। पीडितहरूलाई

हत्या गरिएका लक्ष्मण तामाङ

घटनाको प्रकार	गैहाराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	५	४	१	५				
गोलीद्वारा हत्या	१	२		२				
गिरफ्तारी र यातना					५	१२		१७
कुटपिट	८	८	१	९				
सरुवा					१			
महिला अधिकार	१		१	१				
महिला किनवेच	२		४	४				
बहुविवाह	१		१	१				
गर्भपतन	१	१		१				
महिला भएकै कारणले दिइने यातना	१		१	१				
बालअधिकार	१		१	१				
जातीय छुवाछूत	२	१	४	५				
आत्महत्या	९	६	३	१०				
आतंक	२	२		२				
चोरी/डकैती	२	१	१	२				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१३	१०	६	१६				
जम्मा	४९	३६	२५	६१	६	१२		१७

सार्वजनिक मुद्दा लगाएर २ महिनासम्म थुनामा राखिएकोमा साउन २६ गते अदालतको फैसलाले छुटे। हप्ताको एक पटक जिप्रकामा हाजिर हुने तारेस्वमा उनीहरूलाई छोडिएको छ।

धम्की, ज्यानमानै धम्की र कुटपिट

बेलकोट गाविस-६ अमारेका हिमप्रसाद उप्रेतीको घरबाट ०५५ कार्तिक १३ गते राति केही अपरिचित व्यक्तिहरूले धम्क्याएर ४० मुरी धान लुटेर लगे। पीडकहरूले आफूहरू माओवादी भएको बताएका थिए।

गेर्खु गाविस-७ का वडाध्यक्ष ठाकुरप्रसाद तिमिसनालाई ०५५ मंसिर २३ गते सोही गाविस-५ का बालकृष्ण ठकुरीले गेर्खु खोलामा सांघातिक आक्रमण गरी सख्त घाइते बनाए। पीडक फरार रहेका छन्।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार (राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव समेत)

अनेरास्ववियुको जिल्लास्तरीय कार्यकर्ताहरू रामकृष्ण बानियाँ, शेरबहादुर बानियाँ, पुष्प लामिछाने र नवराज श्रेष्ठलाई ०५५ जेठ १० गते जनजाति जागरण कार्यक्रमको सिलसिलामा वागेश्वरी गाविस चोकदेमा भेला भइरहेका प्रहरीले पक्राउ गरी कार्यक्रम संचालनमा बाधा पुऱ्याए।

धार्मिक स्वतन्त्रता

यस जिल्लामा ६३.७४ प्रतिशत जनता हिन्दू धर्मावलम्बी रहेका छन् भने बौद्ध ३५.८४, इस्लाम ०.१३, जैन १.०२,

क्रिश्चियन ०.१२ र अन्य ०.११ प्रतिशत रहेका छन्। विशेषगरी दुर्गम गाउँहरूमा गरिबीको कारणले क्रिश्चियन धर्म मान्नेहरूको संख्या बढ्दै गएको छ। यसकारण उनीहरू र बौद्ध धर्म मान्ने समुदायबीच वैमनस्यता, द्वेष र पानीको छुवाछुतसमेत हुने गरेको छ। गरीब र अशिक्षित तामाङ समुदायका मानिसहरूलाई विभिन्न संस्थाहरूले पैसा दिएर र केहीलाई रोजगारीको व्यवस्था मिलाइदिएर क्रिश्चियन बनाउने गरिएको छ। जसको कारण उत्तरी गाविसहरू तुप्चे, कल्याणपुर, साल्मे, भाल्चे, किम्लाङ, बुङताङ आदिमा चर्चहरूसमेत खुलेका छन्। कसै-कसैलाई जबर्जस्ती धर्म परिवर्तन पनि गराइन्छ तर त्यस्ता घटनाहरू सार्वजनिक हुँदैनन्।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस वर्ष जिल्ला अदालतमा ३ सय

२७ वटा मुद्दाहरू दर्ता भएकोमा ८० वटा मात्र फर्स्यौट भए।

जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा १८ वटा सार्वजनिक मुद्दाहरू दर्ता भएकोमा १ वटा मात्र फर्स्यौट भयो। गत वर्ष सोही अवधिमा १३ वटा त्यस्ता मुद्दाहरू दर्ता भएकोमा हालसम्म ४ वटा मात्र फर्स्यौट भई ९ वटा बाँकी रहे।

सरुवा, घटुवा र पक्षपात आदि

नेपाल विद्युत् प्राधिकरण रसुवा, नुवाकोट शाखा, त्रिशूली जलविद्युत् केन्द्र र देवीघाट जलविद्युत् केन्द्रमा १,२ र ३ तहका निम्नस्तरका कर्मचारीहरूलाई व्यवस्थापन पक्षले आस्थाका आधारमा अति दुर्गम र अपायक स्थानमा सरुवा गर्‍यो। त्यसरी पीडित हुने कर्मचारीहरूमा नेपाल विद्युत् प्राधिकरण रसुवा नुवाकोट शाखाका ४४ जना, त्रिशूली जलविद्युत् केन्द्रका ४५ जना र देवीघाट जलविद्युत् केन्द्रका ५३ जना रहेका छन्।

त्रिशूली जलविद्युत् केन्द्रमा ०५५ जेठ ७ गते भएको दुर्घटनामा बढी क्षति हुनबाट बचाउने कर्मचारीहरूको उचित मूल्यांकन नभएको र चाकडीको भरमा मात्र बढुवा हुने गरेको गुनासो पीडितहरूको रहेको छ।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगको गठन/पुनर्गठन भइरहे तापनि वास्तविक सुकुम्बासीहरूले जग्गा पाउन सकेका छैनन्। हरेक पुनर्गठनसँगै पुरानो आयोगले दिएको लगत नहेरी परिवर्तन गर्ने कारणले यसबाट सुकुम्बासीहरूले जग्गा पाउन सकेका छैनन्। सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले यस वर्ष

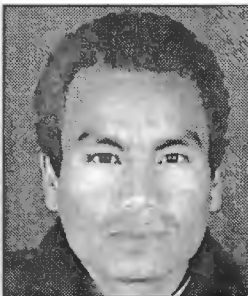
३ हजार सुकुम्बासी तथा अव्यवस्थित बसोबास गरेकाहरूको लगत तयार गरेको छ।

वृद्ध, अशक्त, विधवा भत्ता वितरणमा ठूलो समस्या देखिएको छ। कतिपय गाविसहरूले आफ्नै श्रोतबाट उक्त भत्ता वितरण गरे तर केन्द्रबाट अभैसम्म निकास आउन सकेको छैन। कतिपय गाविसहरूमा १ वर्षअघिदेखि सो भत्ता वितरण हुन नसकेको गुनासो सम्बन्धितहरूको छ।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

बेतिनी गाविस-८ की १६ वर्षीय दुधुमाया तामाङ, १३ वर्षीय मेन्दी तामाङ र १७ वर्षीय माइली तामाङलाई ०५५ जेठ ३० गते गाउँस्वर्क गाविस-९ का रामबहादुर भन्ने साहिँला तामाङ, थप्रेक गाविस-५ का विष्णुलाल श्रेष्ठ र चौघडा गाविस-३ का रामबहादुर दनुवार (राई) ले काठमाडौँमा काममा लगाइदिन्छौं भनी भारतको बम्बईमा लागी बिक्री गर्ने उद्देश्यले त्यसतर्फ लग्ने प्रयास गरे। भारततर्फ लान लागेको अवस्थामा ०५५ असार १ गते धादिङ जिल्लाको इलाका प्रहरी कार्यालय गजुरीले पीडकहरूलाई पक्राउ गर्‍यो।

प्रहरी यातनाद्वारा पीडित
रामकृष्ण बानियाँ

सुनखानी गाविस-६ की १४ वर्षीय कमला नेपालीलाई काठमाडौँको गलैँचा उद्योगमा काममा लगाइदिने आशवासनमा सोही गाविस-६ का गोपाल भन्ने ठूलो कान्छे दमाई र शेर्पा दमाईले ०४८ सालमा भारतको बम्बईमा लागी बिक्री गरेकोमा ०५५ असोजमा पीडित आई प्रहरीसमक्ष जाहेरी दिइन्। पीडकहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गरी पुर्पक्षका लागि थुनामा राखेको छ।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

चारघरे गाविस-३ घर भई विदुर नपा कार्यालयमा कार्यरत अर्जुन मिजारले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५४ माघ १८ गते धादिङ जिल्ला पिपलडाँडाकी एक महिलासँग दोस्रो विवाह गरे। पीडित जेठी पत्नीले उजुरी गरेको भए तापनि पीडकमाथि कारबाही भएको छैन।

समुन्द्रटार गाविसका अध्यक्ष नुरबहादुर थापाले घरमा पत्नी र छोराछोरी हुँदाहुँदै एक महिलासँग दोस्रो विवाह गरे।

महिला भएकै कारणले विइने अन्य अमानवीय /

अपमानजनक व्यवहार (बैउकी, भुमा, बोक्सी र बेहष्यापार)

लच्याङ गाविस-४ की ४० वर्षीय आइत तामाङलाई ०५४ माघ २९ गते सोही गाविस-७ का वडाध्यक्ष वीरबहादुर गोलेलगायत ५/७ जना व्यक्तिहरूको समूहले हातपात गर्नुका

साथै घरको मूल थाम काटेर पिँढीसमेत भत्काइदिए। पीडितको पतिको ५ वर्षअघि नै मृत्यु भएको र १ छोरा तथा १ छोरी मात्र भएकोमा उनको सम्पत्ति हडप्ने उद्देश्यले उक्त कार्य गरेको पीडितको भनाई छ।

गर्भ पतन

स्वङ्गभञ्ज्याङ गाविस-४ त्रिशूली नदीको किनारमा ०५५ मंसिर ११ गते ९ महिना पूरा भइसकेको एक शिशु मृत अवस्थामा फेला पर्यो। सो शिशुलाई कसैले गर्भ पतन गरेर फ्याँकेको हुन सक्ने आशंका गरिएको छ भने पीडक पत्ता लाग्न सकेको छैन।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

यस जिल्लामा न्यून आर्थिक स्थिति भएका अभिभावकहरू आफ्ना बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा पठाउन असमर्थ छन्। राजधानीसँग जोडिएर रहेको जिल्ला हुनाले न्यून आर्थिक स्थिति भएका तामाङ, कुमाल, राई आदि जातिको १० वर्षभन्दा माथिका छोराछोरीहरू गलैँचा कारखानालगायत घरायसी काम गर्ने नोकरको

रूपमा राजधानीतर्फ लग्ने गरेका छन्। एक गैरसरकारी संस्थाले गरेको सर्भेक्षणअनुसार यस जिल्लामा गरिबीको कारण १७ वर्षभन्दा मुनिका १ हजार ५ सय ७४ जना बालबालिकाहरू शहरमा काम गर्ने गरेका छन्।

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूतसमेत

बेल्लकोट गाविस-१ स्थित कृष्ण मन्दिरमा पूजा गर्न गएका निर्मला मिजार, विन्दा मिजार, मछिन्द्र मिजारलगायतका १२/१३ जनाको समूहलाई ०५५ साउन २९ गते तल्लो जाति भएको कारण सोही ठाउँका भरतप्रसाद डोटेल, सन्ते कँडेल, बलराम पाण्डे र कृष्णप्रसाद पाण्डेलगायतका व्यक्तिहरूले मन्दिरमा प्रवेश गर्न रोक लगाई पूजा गर्नबाट वञ्चित गराए।

स्वानीगाउँ गाविस-४ ढिकुरेबजार घर भई नापी शास्त्रा विदुरमा कार्यरत गंगाराम श्रेष्ठले ०५५ कार्तिक १ गते सूर्यमति गाविस-१ की सानी नेपालीसँग विवाह गरेका कारण तल्लो जातकी केटीसँग विवाह गरेको भनी गंगारामका परिवारले घरमा प्रवेश गर्न दिएनन्।

घटना सम्बन्धमा प्रेस बक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

काठमाडौँमा ०५४ चैत २४ गते प्रहरीले पक्राउ गरी भुटा मुद्दा लगाई थुनामा राखिएका नेराशि संगठनका उपाध्यक्ष एवं धरम प्राविका शिक्षक नवराज अधिकारीको रिहाई तथा अन्य ७

सूत्रीय मागहरू राखी नेपाल राष्ट्रिय शिक्षक संगठन जिल्ला कार्यसमिति आन्दोलनमा उत्रनुका साथै ०५४ चैत २९ गते एक प्रेस विज्ञप्ति प्रकाशित गर्‍यो।

बर्सुन्चेत गाविसका उपाध्यक्ष कृष्णबहादुर घलेलाई माओवादीहरूद्वारा हत्या गरिएको विरोधमा ०५५ पुस ८ गते नेपाली काँग्रेस जिल्ला कार्यसमितिले विदुरमा एक विरोध कार्यक्रमको आयोजना गर्‍यो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

गोसाईं गाविस-७ का भरतप्रसाद गजुरेलको घरमा ०५४ चैत २२ गते सोही गाविसका पञ्चबहादुर तामाङसहितका ६ जना व्यक्तिहरूले राजनीतिक रिसइवीका कारण घरको चारैतिर रहेको परालको कुन्यु र गोठमा आगो लगाइदिए। पीडकहरूलाई

पक्राउ गरिएकोमा तत्कालीन कृषि मन्त्रीको आदेशमा विना धरौटी तारेखमा छोडियो।

यस वर्ष व्यक्तिगत कुटपिटका ५ वटा घटनामा ४ जना पुरुष र १ जना महिला पीडित भए। पहिराले घर पुरिएर एकै घरका ५ जनाको मृत्यु भयो। नदीमा परेर ६ जना, जंगली जनावरको आक्रमणबाट एक जना ६ वर्षीय बालिकाको मृत्यु भयो भने रूखबाट लडेर १ जनाको मृत्यु भयो। बालुवाखानीमा बालुवाले पुरिएर १ जनाको मृत्यु भयो। भुण्डिएर ५ जना, भीरबाट फाल हालेर ४ जना, विष सेवनबाट १ जना र हतियारले रेटिएर १ जनाले आत्महत्या गरे। जसमध्ये ७ जना पुरुष र ३ जना महिला थिए।

२.११ रसुवा

जेल र बन्दीहरू

कुल १५ जनाको क्षमता भएको रसुवा जेलमा ४ जना पुरुष बन्दीहरू रहेका छन्। यो जेल “घ” श्रेणीमा पर्दछ। घाम ताप, आगन्तुकहरूसँग भेटघाट गर्न र पत्रपत्रिकादेखि स्वास्थ्य सेवा, स्वामेपानी आदि सवालहरूमा निकै समस्या उत्पन्न भएको र जाडो याममा चिसोले निकै सताउने गरेको बन्दीहरूको गुनासो छ। सामान्य धरौटी राख्न नसकेर जेल परेकाहरू काठमाडौँस्थित जेलमा सरुवा हुन पाए व्यवसाय गरी धरौटी तिरै बाहिर निस्कन पाउने आशामा छन्।

धम्की, ज्यानमाने धम्की र कुटपिट

अनेरास्ववियुका कार्यकर्ता रमेश सुवेदी र तोयनाथ तिमिल्सिनालाई ०५५ जेठ २४ गते स्व. मदन भण्डारीको जन्मजयन्तीका अवसरमा आयोजित कार्यक्रम सम्पन्न गरी फकदै गर्दा राजनीतिक रिसइवीका कारण धुन्चे गाविस-७ का कुमार लामा र सोही गाविस-८ का बन्दु लामाले कुटपिट गरे। पीडकहरू फरार छन्।

जिप्रकामा कार्यरत प्रहरी सई सन्तबहादुर मगरलाई ०५५ साउन २२

जनसंख्या :	३६७६८
साक्षरता प्रतिशत :	२४.२१
महिला साक्षरता प्रतिशत :	११.३
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) :	१५४४
गाविस/नपा संख्या :	१८/०
निर्वाचन क्षेत्र :	१
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	१११/०
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	१/२८
टेलिफोन लाइन :	१५७
मोटर सडक (कि.मी.) :	१२०
प्रहरी कार्यालय संख्या :	१०
हुलाक संख्या :	१८

गते गोसाईंकुण्ड मेलामा गल्लाड गाविस-३ का छोवाङ तामाङ र वीरबहादुर तामाङले खुकुरी प्रहार गरी घाइते बनाए। पीडकहरूलाई धुनामा राखिएको छ।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस वर्ष जिल्ला अदालतमा परेका मुद्दाहरूमा ०५४ साउन देखि ०५५ पुससम्म दुनियाँवादी देवानी १५ वटा मुद्दाहरू दर्ता भएकोमा ७ वटा फर्स्यौट भई ८ वटा बाँकी रहे भने सरकारवादी फौजदारी १५ वटामा ७ वटा फर्स्यौट भई ८ वटा बाँकी रहे। त्यस्तै दुनियाँवादी फौजदारी ५ वटामा १ फर्स्यौट भई ४ वटा बाँकी तथा सक्षिप्त फौजदारी १ रहेकोमा त्यो भने फर्स्यौट भयो।

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
गिरफ्तारी र यातना					१	२		२
कुटपिट	२	३		३				
आत्महत्या	१		१	१				
चोरी/डकैती	३	४		४				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	६	४	२	६				
जम्मा	१३	१३	३	१६	१	२		३

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू
दासत्व, कर्मैया, बाँधा र हल्लिया आदि

यस जिल्लामा सार्की, दमाई, कामी आदि जातका
व्यक्तिहरूमाथि गरिने भेदभाव क्रमशः हट्दै आएको पाइन्छ।
स्वसै उल्लेख्य घटना भने जानकारीमा आएको पाइएन।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा औषधी भनी वनको जडिबुटी
स्वाएका कारण १ जना प्रहरीको मृत्यु भयो। दुर्घटनाका २ वटा

घटनामा १ जना प्रहरीसहित २ जनाको मृत्यु भयो। ३ वटा
चोरी/डकैतीको घटना भयो। बाढीपहिरोमा परी १ जना
महिलाको र हैजाका कारण १ महिला र १ पुरुषको मृत्यु भयो।
१ जना महिलाले आफैले धारिलो हतियार प्रहार गरी आत्महत्या
गरिन्।

पश्चिमाञ्चल

३.१ तनहुँ

३.२ गोरखा

३.३ लमजुङ

३.४ स्याङ्जा

३.५ कास्की

३.६ मनाङ

३.७ नवलपरासी

३.८ रूपन्देही

३.९ पाल्पा

३.१० कपिलवस्तु

३.११ अर्घाखाँची

३.१२ गुल्मी

३.१३ वाग्लुङ

३.१४ पर्वत

३.१५ म्याग्दी

३.१६ मुस्ताङ

[illegible]

समाप्त

घटनाको प्रकार	गैहराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	३	१	३	३				
गोलीद्वारा हत्या	३	३		३	३	३		३
यातनाले मृत्यु					१	१		१
गोली					१	४		४
गिरफ्तारी र यातना					९	६४	१३१	१८४
वेपत्ता पारिएको					१	३	१	३
कुटपिट	५	३	३	५				
धम्की	१	१		१				
थनामा मृत्यु					१	१	३	३
मौलिक अधिकार	१	१		१				
राजनीतिक स्वतन्त्रता	१	३		३				
महिला अधिकार	१		३	३				
महिला किनवेच	१		३	३				
बहुविवाह	३		३	३				
पारिवारिक हिंसा	१		१	१				
अमानवीय व्यवहार	१	१		१				
जातीय छुवाछूत	१	६०	९०	१५०				
आत्महत्या	३	३	१	३				
दुर्घटना	११	४६	१४	६१				
जम्मा	३५	१३०	११६	२४६	१६	६५	१३४	१९९

जामुने गाविस-२ की २८ वर्षीय आशा खनाल, भानु-६ का ओमप्रसाद पौडेल, पार्वती पौडेल, वरभञ्ज्याङ-७ की तारा दाहाल, गीता शाही र भानु-६ का रामचन्द्र मिश्रलाई ०५५ वैशाख १० गते नावरूडबाट प्रहरीले गिरफ्तार गरी चैत २८ गतेमात्र छाड्यो। पीडितहरू आफूहरूलाई बिनाकारण गिरफ्तार गरिएको बताउँछन्।

घाँसीकुवा गाविस-९ का ६० वर्षीय कृष्णबहादुर गुरूड, ३५ वर्षीय बुद्धिबहादुर गुरूड र ५२ वर्षीय हापुलीमाया गुरूडलाई ०५५ जेठ १५ गते प्रहरीले घरेबाट गिरफ्तार गरी हातहतियार मुद्दा लगाइ जेल चलान गर्‍यो।

व्यास नगरपालिका-१ तालघरेका ३२ वर्षीय भिष्मराज पौडेललाई ०५५ जेठ ३१ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले

कुटपिट गरी घाइते बनाइएका भनबहादुर

गिरफ्तार गरे। मानव अधिकारवादी र आफन्तलाई समेत भेट्न नदिइएका कारण पीडितलाई यातना दिएको हुनसक्ने अनुमान गरिएको छ।

व्यास नगरपालिका-११ घर भई आदिकवि भानुभक्त बहुमुखी क्याम्पसमा प्राध्यापन गर्ने ५८ वर्षीय कृष्णमुरारि गौतमलाई ०५५ असार ५ गते प्रहरीले गिरफ्तार गरी त्यही दिन बेलुका छाड्यो। बुद्धिजीवी संगठन, तनहुँको जिल्ला अध्यक्ष भनी जनादेश पत्रिकामा छापिएका कारण उनलाई त्यसो गरिएको र कतै टाढा जानुपर्दा जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा खबर गरेरमात्र जान पनि धम्की दिइएको पीडितले बताए।

व्यास नगरपालिका-१० बाट नेकपा (माले) का जिल्ला सचिव दधिराज सुवेदीलगायतका व्यक्तिलाई ०५५ साउन ४ गते प्रहरीले नेपाल बन्द कार्यक्रमको सिलसिलामा पक्राउ गरी सोही साँझ छाड्यो।

जामुने गाविस-२ की २८ वर्षीय आशा खनाललाई ०५५ साउन ९ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पुनरावेदन अदालतको आदेशमा छुट्नेबित्तिकै उनलाई फेरि पक्राउ तुरुन्तै कास्की जेल लगियो।

अरूणोदय गाविस-५ का ३१ वर्षीय रामजी सिग्देल र ७३ वर्षीय घनश्याम सिग्देललाई ०५५ मंसिर ६ गते बिनाकारण प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। तीमध्ये घनश्यामलाई भोलिपल्ट नै छाडियो भने रामजीलाई मंसिर १५ गते तारेखमा छाडियो।

वेपत्ता पारिएको

घाँसीकुवा गाविस-२ की २३ वर्षीय कल्पना पन्त, सोही गाविस ८ की २४ वर्षीय सरस्वती अधिकारी र पुर्कोटका २५ वर्षीय मदन पौडेललाई ०५५ मंसिर २२ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा उनीहरू कहाँ छन् भन्ने पत्ता लाग्न सकेको छैन।

धम्की, ज्यानमाने धम्की र कुटपिट

गजरकोट गाविसका अध्यक्ष ३० वर्षीय दयाराम श्रेष्ठलाई ०५५ जेठ १७ गते हुलाकबाट एउटा अज्ञात धम्कीपत्र आयो। धम्कीपत्रमा उनले जनतालाई ठगेर खाएको तमसुक र सरसामान सम्बन्धमा हिसाबकिताप गरिराख्न भनिएको थियो। यसअगाडि पनि यस्ता पत्र आउने गरेको पीडितले बताएका छन्।

भीरकोट गाविस-७ का ४२ वर्षीय भनबहादुर रानाभाटलाई ०५५ साउन १४ गते सोही ठाउँका दामोदर

रानाभाटको नेतृत्वमा आएको ५-७ जनाको समूहले कुटपिट गरे। पीडकहरूलाई कुनै कारबाही भएन।

राम्जाकोट गाविस-५ का २६ वर्षीय राजेश्वर ढकाललाई ०५५ असोज ४ गते सोही गाविसका ४० वर्षीय केशर गिरी, २६ वर्षीय वसन्त गिरी र २२ वर्षीय नवीन गिरीसमेत ५०-६० जनाको समूहले आक्रमण गरी मरणासन्न पारे। जग्गा सम्बन्धमा विवाद हुँदा उक्त घटना भएको थियो। पीडकहरूलाई कुनै कारबाही भएन।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

(राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव समेत)

अखिल नेपाल महिला संघ (क्रान्तिकारी) तनहुँ कार्यसमितिले ०५४ माघ ११ गते पवित्रा मावि नाहालामा दोस्रो जिल्ला सम्मेलन आयोजना गरेकोमा प्रहरीले हस्तक्षेप गरी बाधा उत्पन्न गरे।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

तनहुँ जिल्ला अदालतमा यस वर्ष विगतबाट सरिआएकासमेत गरी ६२३ थान मुद्दा रहेका छन्। जसमध्ये ३८९ थान मुद्दा फर्स्यौट हुन बाँकी छन्। दायर भएकामध्ये २६६ थान देवानी दुनियावादी मुद्दामा ४९ थान फर्स्यौट भएका छन् भने सरकारवादी रहेको ९८ थान फौजदारी मुद्दामध्ये २४ थानमात्र फर्स्यौट हुन सके। यस जिल्लामा सम्बन्ध विच्छेदसम्बन्धी मुद्दा यस वर्ष बढी परे।

जिल्ला सरकारी वकिल शंकरराज बरालले राम्जाकोट गाविस-५ का ३० वर्षीय कृष्णराज कँडेलसँग उनको भाइको मुद्दामा सजाय कम गराइदिन्छु भनी ०५५ जेठ २ गते २० हजार रूपैयाँ घूस खाए। उक्त रकम तत्कालै विशेष प्रहरीले जफत गरेको थियो।

महिला अधिकार

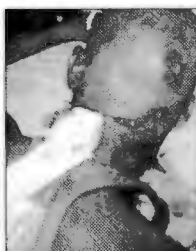
महिला किनबेच, बलात्कार

व्यास नगरपालिका-३ की १४ वर्षीय नीरमाया दैर र घाँसीकुवा-५ की १८ वर्षीय सपना विकलाई विवाह गर्छु भनी बम्बई लगी बिक्री गर्ने मकवानपुर कुलेखानी-७ का कुन्दन लामालाई ०५४ फागुन १६ गते प्रहरीले पक्राउ गऱ्यो। सपनाको अभै अतोपत्तो छैन भने घटनामा संलग्न कुन्दनकी पत्नीलाई पुर्पक्षका लागि कास्की जेलमा थुनिएको छ।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

केशवटार गाविस-५ वेलथुम्कीका ३३ वर्षीय भेषबहादुर सुनारले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५४ पुस

कुटपिटबाट घाइते
राजेश्वर ढकाल

२५ गते सोही ठाउँकी श्रीमती कृष्णमाया सुनारसँग विवाह गरे। जिप्रकाले पीडक र पीडित पक्षलाई मिलापत्र गरायो।

व्यास नगरपालिका-२ अमरापुरीका जे आर के रसालीले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५४ माघ २ गते पोखरा उपमहानगरपालिका-२ की सीता मजकोटीसँग विवाह गरे। पीडित पक्षको उजुरीपश्चात् दुवै जना तीन-तीन हजार रूपैयाँ धरोटी राखी छुटे।

माओवादीद्वारा हत्या गरिएका
प्रहरी बलबहादुर गौली

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय /

अपमानजनक व्यवहार (देउकी, फुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

रूपाकोट गाविस-७ घर भई दमौली बजारमा उपचारका लागि बसेकी २१ वर्षीय कल्पना क्षेत्री र व्यास नगरपालिका-१० का २० वर्षीय सुनिल अधिकारीबीच अवैध यौन सम्बन्ध रहन गई ०५५ जेठ २० गते एक बच्चाको जन्म भयो। त्यसपछि उनलाई सुनिलका बाबु-आमाले स्वीकारेनन् भने सुनिलचाहिँ फरार भयो। मिलापत्रका लागि सुनिलका बाबुआमालाई प्रहरी कार्यालयमा भिकाइए पनि मिलापत्र हुन सकेन।

बालअधिकार (बालबालिकाउपरको अत्याचार)

यस जिल्लाभित्रका दमौली, आँबु खैरेनी, दुलेगौडा, डुम्रे र खैरेनीटार बजारका होटलमा काम गर्ने बालमजदूरहरूलाई होटल मालिकहरूले कम पैसामा काम लगाउने, तोकिएको पैसा नदिने, सितैमा काम लगाउने जस्ता घटना बारम्बार प्रकाशमा आउने गरेका छन्।

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य सबालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूत समेत

दमौलीस्थित प्राथमिक शिक्षक तालिम केन्द्रका प्राचार्य दीनबन्धु भालाई ०५४ चैत २० गते गण्डकी र धवलागिरी अंचलका १ सय ७० जना शिक्षकको जमातले घेरी मोसो दलदिने र गालीगलौज गर्ने कार्य गरे। दिनुपर्ने मसलन्द सुविधा नदिइएको आरोप लगाएर उक्त अमानवीय कार्य गरिएको थियो। त्यसपछि भालाई काजमा अन्यत्र पठाइएको छ।

पोखरीभञ्ज्याङ गाविस-५ कोटथोकका दलित भनिनेहरूलाई ०५४ चैत २८ गते थानीदेवीको मन्दिरमा पूजाआजा गर्नबाट त्यहाँका मगर र ब्राह्मणहरूले रोक लगाए। मन्दिर निर्माणका क्रममा समेत उनीहरूलाई मन्दिरदेखि २० मिटर टाढै बस्न बाध्य पारियो।

पोस्वरीभञ्ज्याङ गाविस- ५ को २६ वर्षीय जीउमाया परियारलाई ०५५ साउन २ गते सार्वजनिक धारोमा पानी छोएको आरोप लगाई सोही ठाउँकी ३२ वर्षीय टांडकीमाया थापाले कुटपिट गरिन्। पीडकले औषधी स्वर्चापत पीडितलाई २५० रूपैयाँ र वडा समितिलाई १ सय रूपैयाँ जरिवाना तिरपछि उनीहरूबीच मिलापत्र भयो।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

पुर्कोट गाविस-५ का ३१ वर्षीय चन्द्रकान्त धिताललाई २०५४ फागुन १४ गते बाइसजागरमा मोटरले ठक्कर दिई दुवै खुट्टा भाँचिदिएपछि स्थानीय वासिन्दाले गरेको विरोध कार्यक्रमलाई गम्भीरतासाथ नलिएको भनी ०५५ जेठ १५ गते बेसीशहर मार्गमा यातायात बन्द गरे। पीडितलाई गाडी मालिकले उपचारार्थ ७० हजार रूपैयाँ दिने भएपछि स्थिति सामान्य भयो।

नेपाल निजामती कर्मचारी संगठन, जिल्ला कार्यसमिति तनहुँले अधिल्लो सरकारका पालामा सुरूवा भई आएकालाई हाजिर नगराउने, सुरूवा भएकालाई ३/४ महिनासम्म रमाना नदिने, कानूनी प्रक्रियाहरूसमेत भिचो आस्थाका आधारमा पक्षपात गरेको भनी ०५४ चैत २ गते एक अपिल प्रकाशित गरी सरकारी रवैयाको भर्त्सना गर्‍यो।

नेपाल एकीकृत ग्रामीण विकास केन्द्रको आयोजनामा ०५४ चैत १४ गते एक जुलुस जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा गई सल्यान जिल्ला थारुमारे गाविसका अध्यक्ष एवं मानव अधिकार कार्यकर्ता हेमराज केसी, स्वमबहादुर डिसी र धनबहादुर थापालाई प्रहरीले मारेको विरोधमा विरोधपत्र बुझाये। उक्त घटनाका दोषीलाई कारबाही गर्न तथा पीडित पक्षलाई राहत दिन पनि विरोधपत्रमा माग गरिएको थियो।

नेकपा (एमाले) का जिल्ला कमिटी सदस्य एवं तनहुँ क्षेत्र

नं. ३ का इन्चार्ज कंदार सिग्देललाई ०५५ वैशाख ८ गते साँभ भिमाद-१ मा केही व्यक्तिले कुटपिट गरेकोमा एमाले जिल्ला कमिटीले ०५५ वैशाख १० गते एक अपिल प्रकाशित गरी अपराधिक गतिविधिका नाइकेमाथि तत्काल कारवाही गर्न माग गर्‍यो।

नेपाल बुद्धिजीवी संगठन, तनहुँले ०५५ जेठ ३० गते एक वक्तव्य प्रकाशित गरी चैत २४ को नेपाल बन्द कार्यक्रमपश्चात् व्यापकरूपमा विद्यार्थी, महिला, शिक्षक, किसान र न्यायप्रेमी जनसमुदायमाथि धरपकड शुरू गरेको भनी सरकारको ध्यानाकर्षण गरायो।

काँडिम सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहका करिब २ सय जनाको जुलुसले ०५५ भदौ १७ गते जिल्ला वन कार्यालयमा प्रवेश गरी कर्मचारीहरूमाथि अमानवीय कार्य गरेकोमा नेपाल रेन्जर संघ, केन्द्रीय तदर्थ समिति, जिल्ला कार्यसमिति र नेपाल वनपाले संघ, जिल्ला कार्यसमितिले ०५५ भदौ १९ गते छुट्टाछुट्टै विज्ञप्तिमार्फत् विरोध जनाए।

अतिरिक्त जानकारीहरू

राइपुर गाविस- १ को २१ वर्षीय लेखुमाया भट्टराईलाई ०५५ साउन २० गते राति २ वजे सुतिरहेका बेला सोही ठाउँका २२ वर्षीय अमृत भट्टराईले शरीरका विभिन्न भागमा खुकुरी प्रहार गरी घाइते बनाए। पीडित गर्भवती थिइन। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

यस वर्ष यस जिल्लामा विपत्तिका घटना २ वटा भए। उक्त घटनामा २ जना महिलासहित ४ जनाको मृत्यु भयो। ६ वटा ट्राफिक दुर्घटनामा ६५ जनाको मृत्यु भयो। आगलागीका ४ वटा घटना भए। ३ जनाले आत्महत्या गरेको जानकारीमा आयो। १ जनाको करेन्ट लागेर मृत्यु भयो। १ जनाको बेवारिसे लास दमौली मादी नदीको किनारमा भेटियो।

३.२ गोरखा

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

सौरपानी गाविस-६ घर भई श्री सिद्धार्थ नि.मा.वि. का प्रधानाध्यापक ३५ वर्षीय नन्दलाल काँडरालालाई ०५४ चैत ४ गते माओवादी छापामारले विद्यालय भवनबाट लछरपछार गरी कुटपिट गरे। उनको सोही दिन राति मृत्यु भयो।

जिल्ला प्रहरी कार्यालय गोरखाका २५ वर्षीय प्रहरी जवान कमल दाहाल र प्रहरी हवलदार बुद्धिबहादुर श्रेष्ठलाई ०५४ चैत ५ गते सौरपानी र स्वाँराको सिमानामा माओवादी छापामारहरूले हत्या गरे। माओवादी र प्रहरीबीच दाँहाखे भिडन्त हुँदा कमल दाहालको घटनास्थलमै मृत्यु भयो भने बुद्धिबहादुर श्रेष्ठको

काठमाडौँस्थित वीर अस्पतालमा उपचार गदागदै सोही दिन मृत्यु भयो।

वरपाक गाविस-५ घर भई चितवन भरतपुर नगरपालिका-११ जीवन ज्योति सुनचाँदी पसलमा काम गरी बस्ने २८ वर्षीय ओमबहादुर वि.क. र स्वाँरा गाविस-८ का ३२ वर्षीय तुलबहादुर वि.क.लाई ०५४ चैत ६ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले सिम्ले पैंधेरोनजिकै लगी गोली हानी हत्या गरे। पीडितहरूलाई स्वाँरा गाविस-८ का शकबहादुर वि.क.को घरबाट प्रहरीले गिरफ्तार गरी घ्याम्पेसाल चौकीमा लगियो र त्यहाँबाट घ्याम्पेसाल जिल्ला प्रहरी कार्यालय, गोरखा लैजाने क्रममा हत्या गरिएको थियो।

फुजेल गाविस-१ घर भई गोरखा अस्पतालमा कार्यरत ३० वर्षीय रामजी तिवारीलाई ०५५ वैशाख ४ गते घरमा सुतिरहेको अवस्थामा माओवादी छापामारले गोली प्रहार गरी घाइते बनाए।

काठमाडौं स्थित वीर अस्पतालमा उमचार गर्दागर्दै ०५५ जेठ १५ गते पीडितको मृत्यु भयो।

ताकु गाविस कोटका दीपक गुरुङ, धावा गाविसका ३० वर्षीय वीरबहादुर लामिछाने, तान्दाङ गाविस-९ को १७ वर्षीय विमला पोखरेल र बगुवा गाविस-४ का बुद्धि श्रेष्ठलाई ०५५ जेठ २५ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितहरूलाई हत्या गरेको ठाउँ नखुलेता पनि लाशलाई खोलखोलेको खोलामा बोारामा राखी फालिएको थियो। त्यसको हल्ला चलेपछि अन्यत्र कहाँ लगियो धावा भएन। पीडितहरूलाई पोखरामा पोष्टमार्टम गर्न भनेर हेलिकप्टरमा राखी लगेको स्थानीय जनता बताउँछन्।

मकैंसि गाविस-३ का वडा अध्यक्ष लालबहादुर प्रजाको लाश ०५५ असार १६ गते खुरुङटारको खोलामा टाडको र शरीर छुट्टिएको अवस्थामा भेटियो। उनी ०५५ असार ८ गतेदेखि हराएका थिए। पीडितलाई माओवादीको आरोपमा प्रहरीले हत्या गरेको आशंका गरिएको छ।

पान्दाङ गाविस-१ घर भई श्री सूर्यज्योति मा.वि. ताकुका सह प्रधानाध्यापक ३६ वर्षीय गुणनिधि देवकोटालाई ०५५ असार २४ गते घरमा सुतिरहेको अवस्थामा राति १० बजे प्रहरीले गिरफ्तार गरी घ्याम्पेसाल प्रहरी चौकी लैजाँदै गर्दा गोली हानी हत्या गरे। उनको लाश भोलिपल्ट जराङ खोलामा फेला पयो।

मिकोट गाविस-७ घर भई श्री राजदेवी प्रा.वि. देउरालीका शिक्षक चन्द्रबहादुर नेपाली बाहेडाँडाबाट मासु किनी घर गइरहेको अवस्थामा ०५५ साउन १ गतेदेखि बेपत्ता भएकोमा उनको लाश टाडको, मुस्, पैताला काटिएको अवस्थामा ०५५ साउन ८ गते जलजले खोलामा फेला पयो। पीडक पत्ता लागेको छैन।

पृथ्वीनारायण नगरपालिका-१ का २४ वर्षीय श्यामसुन्दर श्रेष्ठलाई ०५५ मंसिर १५ गते गोरखा क्याम्पसमा आयोजित एक कार्यक्रममा भाग लिन गइरहेको अवस्थामा सोही नगरपालिका-३ मा माओवादीहरूले गोली हानी हत्या गरे। पीडित नेविसंघका पूर्व केन्द्रीय सदस्य हुन्।

थुमी गाविस-९ बाँसपुरस्थित गाविस उपाध्यक्ष होमबहादुर आलेको घरमा बास बसिरहेका माओवादी छापामारहरू ताकु गाविस-१ का कृष्ण गुरुङ, ताप्ले गाविस-९ का तुलाराम भट्ट, बगुवाकी शान्ति श्रेष्ठ, तनहुँ जिल्ला रिस्ती गाविसकी इन्दु अधिकारी, आरूआरवाङ गाविस-८ की उमा न्यौपाने, दुर्गा बराल, धावाका सुवास शाक्य र मसेल-३ का तेजरत्न

जनसंख्या :	२५२५२४
साक्षरता प्रतिशत :	४२.६
महिला साक्षरता प्रतिशत :	३०.२
क्षेत्रफल (वर्ग किमी) :	३६१०
गाविस/नपा संख्या :	६५/१
निर्वाचन क्षेत्र :	३
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	४६०/२
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	१/६९
टेलिफोन लाइन :	१५०
मोटर सडक (किमी) :	२४
प्रहरी कार्यालय संख्या :	२९
हुलाक संख्या :	६३

शाक्यलाई ०५५ मंसिर २६ गते बिहान ११ बजे प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितहरूको लाश एकै ठाउँमा राखी बाँसका फिक्राले नचिनिने गरी पोली बाँसपुरको भिरमा लगी प्रहरीले फाले।

ताकुकोट गाविस अध्यक्ष ३० वर्षीय तीलबहादुर गुरुङलाई ०५५ मंसिर २६ गते घरमा व्यापार गरिरहेकै अवस्थामा माओवादी छापामारले गोली प्रहार गरी घाइते बनाए।

करावारी गाविस- मा २ जना महिला र ५ जना पुरुषलाई ०५५ पुस १३ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। अन्य २ जनालाई भाग्दाभाग्दै चेपे नदीको किनारमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

जेल र बन्दीहरू

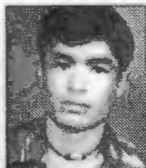
वि.सं. २०४८ सालमा ११ रोपनी क्षेत्रफलमा निर्माण गरिएको यस जेल "घ" श्रेणीमा पर्दछ। कुल बन्दी क्षमता ५५ जना

रहेको यस जेललाई पुरुष र महिला गरी दुई भागमा विभाजन गरिएको छ। पुरुषतर्फ ३५ जना क्षमता भएको भए तापनि हाल ४७ जना र महिलातर्फ २० जनाको क्षमता भए पनि हाल ११ जना बन्दी राखिएको छ। यस जेलमा दुवैतर्फ टेलिभिजन रहेको छ भने चेस, क्यारमबोर्ड जस्ता खेलकुदका सामग्री पनि यहाँ रहेका छन्।

शान्ति सुरक्षा ऐनअन्तरगत १८ जना पुरुष र ३ जना महिला गरी जम्मा २१ जना बन्दी रहेका छन्। कर्तव्य ज्यान मुद्दामा पुरुष बन्दी १० जना, ८ जना थुनुवा, महिला बन्दी ३ जना रहेका छन्। चोरी मुद्दामा पुरुष बन्दी ४ र महिला ३ जना गरी ७ जना, हातहतियार मुद्दामा पुरुष ४ जना, थुनुवा, आगलागी, डाँका मुद्दामा १ जना पुरुष थुनुवा, जबरजस्ती करणी मुद्दामा १ जना बन्दी र २ जना थुनुवा गरी ३ जना, ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा पुरुष १ जना, जीउ मार्ने/बेच्ने मुद्दामा पुरुष थुनुवा १ जना र महिला १ जना गरी २ जना रहेका छन्। यसरी कुल पुरुष बन्दी ४७ जना र महिला बन्दी ११ जना गरी जम्मा ५८ जना बन्दी रहेका छन्।

गिरफ्तारी र यातना

करावारी गाविस-१ का १७ वर्षीय राजकुमार गुरुङलाई ०५४ पुस ११ गते माओवादीको आशंकाका विद्यालय जाँदै गरेको अवस्थामा चिप्ले भन्ने ठाउँबाट प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई सर्वोच्च अदालतबाट सफाई पाउँदा पनि पुनः गिरफ्तार गरी ०५५

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका ओम बहादुर वि.क.

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	३	३		३				
गोलीद्वारा हत्या	३	४		४	५	१९	६	२५
बम प्रहार	३							
गिरफ्तारी र यातना					३१	३१	३	३४
कूटपिट	३	९		९				
वैपत्ता पारिएको					३	१	१	३
मौलिक अधिकार					३	६		६
भेला र संगठित हुने अधिकार					१	६		६
बलात्कार	१		१	१				
आत्महत्या *	१६			१६				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू *	६			६				
जम्मा	३४	१६	१	३९	३१	६४	१०	७४

मंसिर १४ गतेदेखि शान्ति सुरक्षा ऐनअन्तरगत गोरखा जेलमा बन्दी बनाइएको छ।

गाँखु गाविस-७ का २८ वर्षीय पूर्णप्रसाद बगालेलाई ०५४ पुस २५ गते आफ्नै घरबाट प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई २२ दिन हिरासतमा राखी पुनः ०५५ मंसिर ९ गते गिरफ्तार गरी शान्ति सुरक्षा ऐनअन्तरगत थुनामा राखियो।

छोप्राक गाविस-२ की १९ वर्षीय नीरू पोखरेललाई ०५४ माघ १५ गते प्रहरीले धुमीबाट गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई ३१ दिनसम्म जिल्ला प्रहरी कार्यालयको हिरासतमा राखी जेल चलान गरिएको थियो। सर्वोच्च अदालतले सफाई दिएकोमा छुट्टनासाथ उनलाई पुनः ०५५ असार १८ गते प्रहरीले गिरफ्तार गरी थुनामा राखियो।

पृथ्वीनारायण नगरपालिका-३ का ३३ वर्षीय सुवास क्षेत्री, २५ वर्षीय दीपेन्द्र श्रेष्ठ, २६ वर्षीय देवेन्द्र भण्डारी, ३० वर्षीय ऋषि न्यौपाने, बोलाङ गाविस-८ का जितबहादुर क्षेत्री र ३२ वर्षीय नरव आलेलाई ०५४ फागुन १ गते प्रहरीले गिरफ्तार गरी निर्मम यातना दिइयो।

तान्दाङ गाविस-९ का २५ वर्षीय रोहित धिताललाई ०५४ फागुन २७ गते प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई लामो समयसम्म हिरासतमा राखी ०५५ मंसिर १४ गते शान्ति सुरक्षा ऐन अन्तरगत थुनामा राखियो।

गाँखु गाविस-६ का १८ वर्षीय नवराज पुडासैनीलाई ०५४ चैत ४ गते घरमा बसिरहेको समयमा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई वीरगन्ज कारागार लग्ने पुनः ०५५ मंसिर १४ गते गोरखा ल्याई शान्ति सुरक्षाअन्तरगत थुनामा राखिएको छ।

आँपपोपल गाविस-८ का मधुबहादुर थापा, ध्यालचोक गाविस-९ का भुमबहादुर रेग्मी, गाईखुर गाविस-३, बेतेनीका थमबहादुर थापा र पृथ्वीनारायण नगरपालिका-११ का विश्वबहादुर भारतीयलाई ०५५

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका गुणनिधि देवकोटा

जेठ ८ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितहरूलाई हातहतियार स्वरस्वजनाअन्तरगत मुद्दा लगाई ०५५ असार ८ गते थुनामा राखियो।

खोप्लाङ गाविस-२ घर भई अमरज्योति मा.वि. लुईटेलमा कक्षा ९ मा अध्ययनरत १५ वर्षीय अशोककुमार श्रेष्ठलाई ०५५ जेठ २८ गते प्रहरीले घरेबाट गिरफ्तार गर्‍यो। पीडित माओवादी कार्यकर्ता भएको र जंगलमा हतियारसहित फेला परेको प्रहरीले बताएको छ।

गाईखुर गाविसस्थित लक्ष्मी मा.वि. का कर्मचारी नातिबाबु श्रेष्ठलाई ०५५

असार ३ गते प्रहरीले गिरफ्तार गरी यातनासमेत दिएर हातहतियार मुद्दा लगाएको छ।

पृथ्वीनारायण नगरपालिका नयाँ बजारका ३५ वर्षीय दण्डप्रसाद पुडासैनी “दुश्मन” लाई ०५५ असार ४ गते घरमा व्यापार गरिरहेकै अवस्थामा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई हिरासतमा कठोर शारीरिक तथा मानसिक यातना दिनुका साथै गोरखा हिरासत, आँबु खैरेनी हिरासत, भैरहवा जेल र दमौली हिरासतमा राखी ०५५ भदौ ३१ गते शान्ति सुरक्षा मुद्दाअन्तरगत थुनामा राखियो। पीडितलाई सर्वोच्च अदालतले सफाई दिए पनि पुनः गिरफ्तार गरी थुनामा राखिएको छ।

ताम्राङ काहुले गाविस-९ की १८ वर्षीय विद्या लामिछानेलाई ०५५ भदौ २ गते प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई २४ घण्टा हिरासतमा राखी ०५५ भदौ ३१ गते शान्ति सुरक्षा मुद्दा लगाई थुनामा राखियो।

भद्रशीला प्रा.वि.का शिक्षक रूद्रनाथ खनाललाई ०५४ चैत १८ गते, जीवन ज्योति मा.वि. का शिक्षक टंकप्रसाद देवकोटालाई ०५४ चैत १७ गते र लक्ष्मी मा.वि. गाईखुरका शिक्षक भूमिनारायण मल्ललाई ०५५ जेठ १० गते, तान्दाङ गाविस संस्कृत मा.वि. का शिक्षक योगबहादुर लामिछानेलाई ०५५ भदौ १६ गते, जनज्योति प्रा.वि. का शिक्षक यदुविलाश

भट्टराईलाई ०५५ असोज ३० गते र श्री जनजागृति प्रा.वि. का शिक्षक परशुराम भट्टराई ०५५ कार्तिक १३ गते, आ-आफ्नो विद्यालयमा पढाइरहेको समयमा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितहरूलाई हिरासतमा कठोर शारीरिक तथा मानसिक यातना दिइयो।

आँपपोपल गाविसका भोजबहादुर अधिकारी, जीवन वल्केटी र अर्का १ जनालाई २०५५ भदौ २४ गते प्रहरीले बिहान ४ बजे सुतिरहेको स्थानबाट त्यत्तिकै पक्राउ गर्‍यो। उनीहरूलाई चर्को यातना दिई ३/४ दिनपछि छाडियो।

आँपपोपल गाविस-७ का १७ वर्षीय जीवन

वयलकोटीलाई ०५५ भदौ २४ गते विद्यालय गइरहेको अवस्थामा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई हिरासतमा कठोर शारीरिक यातना दिई ०५५ भदौ ३१ गते शान्ति सुरक्षा मुद्दा अन्तरगत थुनामा राखियो।

नामजुड गाविसका पूर्व अध्यक्ष देवेन्द्र भण्डारीलाई ०५५ भदौ २५ गते प्रहरीले पक्राउ गरी निर्मम यातना दियो। राजधानीबाट आएका मानव अधिकारवादीहरूलाई समेत उनीसँग भेट्न दिइएन।

छाँप्राक गाविस-५ का २० वर्षीय गिरीराज वि.क.लाई ०५५ असोज १३ गते कालिकाथानबाट प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई ०५५ असोज २३ गते शान्ति सुरक्षा ऐन अन्तरगत थुनामा राखियो।

मिरकाट गाविस-९ का १७ वर्षीय दुर्गाबहादुर स्वर्कालाई ०५५ कार्तिक ५ गते राति घरमा सुतिरहेको समयमा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई ३३ दिन हिरासतमा राखी ०५५ मंसिर ९ गते शान्ति सुरक्षा मुद्दा अन्तरगत थुनामा राखियो।

मसेल गाविस-५ का २८ वर्षीय रामबहादुर श्रेष्ठलाई ०५४ कार्तिक २६ गते प्रहरीले घरबाट गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई कठोर शारीरिक यातनापश्चात् ०५५ मंसिर ९ गते शान्ति सुरक्षा ऐन अन्तरगत थुनामा राखियो।

पृथ्वीनारायण नगरपालिका-११ की १७ वर्षीय शिवकुमारी वि.क.लाई ०५५ मंसिर १४ गते काठमाडौं धोवीचौरस्थित डेराबाट प्रहरीले गिरफ्तार गरेकोमा ०५५ मंसिर २७ गते जिप्रका गोरखामा शान्ति सुरक्षा मुद्दा अन्तरगत थुनामा राखियो।

बगुवा गाविस-४ रिठ्ठेपानीका २४ वर्षीय शुककुमार श्रेष्ठलाई ०५५ मंसिर २१ गते दाईं गरिहरुको समयमा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई ०५५ मंसिर २१ गते हिरासतबाट शान्ति सुरक्षा मुद्दा अन्तरगत थुनामा राखियो।

तान्द्राङ गाविस-७ का ३३ वर्षीय शंकर अमगाईंलाई ०५५ मंसिर २२ गते माओवादीको आरापमा घरबाटै प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई ७ दिन हिरासतमा राखी ०५५ मंसिर २७ गते शान्ति सुरक्षा मुद्दा अन्तरगत थुनामा राखियो।

बेपत्ता पारिएको

गाईखुर गाविस-७ घिमिरेथोक घर भई गोरखा क्याम्पसमा अध्ययनरत २२ वर्षीय रामबहादुर घिमिरेलाई ०५५ कार्तिक १४ गते वक्राङ पुरानागाउँ गाविस-६ बाट प्रहरीले गिरफ्तार गरेकोमा बेपत्ता पारेका छन्।

आँपपील गाविस-६ की २३ वर्षीय निर्मला मरहट्टालाई ०५५ कार्तिक १५ गते दिउँसो १२ बजे चन्दा संकलन गरिरहेको अवस्थामा प्रहरीले गिरफ्तार गरी बेपत्ता पारेका छन्।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

ताकु गाविस-४ का ६२ वर्षीय इन्द्रबहादुर गुरूडलाई ०५४ चैत १ गते अज्ञात समूहले कुटपिट गर्‍यो।

ताकुमाफ लाकुरी गाविस अध्यक्ष ५४ वर्षीय इन्द्रबहादुर गुरूडलाई ०५४ चैत १२ गते माओवादी छापामारले खुकुरी प्रहार गरी घाडेन बनाए। पीडितको काठमाडौं वीर अस्पतालमा उपचार गरेपछि अवस्था सामान्य भएको छ।

नारेश्वर गाविस-२ घर भएका श्री महेन्द्र ज्याति मा.वि. गोरखाका प्रधानाध्यापक ४९ वर्षीय प्रेमबहादुर थापालाई ०५५ जेठ १० गते विहान ९.१५ बजे विद्यालय गइरहेको अवस्थामा रातमाटेमा माओवादी छापामारहरूले कुटपिट गरे।

आँप पील गाविस-२ राउटेपानीका श्रीप्रसाद देवकोटालाई २०५५ साउन १८ गते प्रहरीको एक समूहले लछारपछार गरी कुटपिट गर्‍यो। बाटोमा जम्काभेट भएका प्रहरीहरूले माओवादी सम्बन्धमा सोधखोज गरेको र आफूले थाहा नपाएको बताएपछि सस्त हुनेगरी पिटको पीडितको गुनासो छ।

द्रव्य शाह क्याम्पसका प्राध्यापक ५४ वर्षीय चुडामणि शर्मा कट्टेल, पृथ्वीराज पुन, लेखनाथ शर्मा, सीताराम शर्मा, जीवनाथ शर्मा (धिताल), गोरखा बजारका व्यापारी रामबाबु श्रेष्ठ, वाड.वी. क्षेत्रीलगायतका व्यक्तिहरूलाई ०५५ मंसिर १५ गते दिउँसो ४.३० बजे ने.वि. संघको ३०-३५ जनाको समूहले कुटपिट गर्‍यो। पीडितहरूमध्ये चुडामणि शर्माको ३ वटा करङ भाँचिएकाले उपचारार्थ मोडेल अस्पताल काठमाडौंमा पुर्याइएको थियो।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस जिल्लामा विगत समयदेखि हालसम्म जग्गासम्बन्धी मुद्दा २७ वटा परेकामध्ये १२ वटा फर्स्यौट भई ५ वटा बाँकी छन् भने लेनदेन मुद्दामा २७ वटा परेकामा १८ वटा फर्स्यौट भई बाँकी ९, अश मुद्दामा ७३ मा ३४ वटा फर्स्यौट भई बाँकी ३९ वटा, पारिवारिक मुद्दामा २२ वटामध्ये १८ वटा फर्स्यौट भई ४ वटा बाँकी, कीर्ति जालसाँजीमा १७ मध्ये ११ वटा फर्स्यौट र बाँकी ६ वटा, कुटपिट मुद्दामा १७ मध्ये ११ वटा फर्स्यौट र बाँकी ६ वटा, निर्वाचन बदर २ वटामध्ये १ फर्स्यौट र १ वटा बाँकी, ज्यान/सवारी ज्यान मुद्दा १८ मध्ये ८ वटा फर्स्यौट र बाँकी ९ वटा, चोरी मुद्दा १४ मध्ये १३ वटा फर्स्यौट र बाँकी १ वटा, करणी मुद्दा ४ मध्ये २ वटा फर्स्यौट र बाँकी २ वटा तथा विविध मुद्दा ७५ मध्ये ६२ वटा फर्स्यौट र बाँकी १३ वटा रहेका छन्। यस अदालतमा १४८ वटा मुद्दा बाँकी रहेका छन्।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यहाँ ४ हजार २ सय ९३ वृद्धवृद्धा भत्ता पाउँदै आएका छन्। ३ हजार ३ सय २८ जना असहाय विधवाको तथ्यांक रहेको छ भने ५० जना अपांगले अपांग भत्ता पाउँदै आएका छन्।

यस जिल्लामा जिल्ला शिक्षा कार्यालयले प्राथमिक छात्रवृत्ति जिल्लाभरिका प्रा.वि.का २५ जना छात्रलाई, स्थानीय छात्रवृत्ति जिल्लाभरिका ४० जनालाई र दलित छात्रवृत्ति २५ जना दलित जातिका बालबालिकालाई प्रदान गर्दै आएको छ।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

पृथ्वीनारायण नगरपालिका-१ को एक १४ वर्षीय बालिकालाई ०५५ असोज ८ गते सोही ठाउँका २४ वर्षीय रामबहादुर नेपालीले बलात्कार गरे। पीडकलाई ०५५ पुस ९ गते पुर्षको लागि थुनामा राखिएको छ।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

यस जिल्लाका विभिन्न गाविसहरूमा खोला तथा नदीमा माछा मारेर जीवनयापन गर्ने बालबालिकाहरू २ सय ७६ जना रहेका छन् भने विद्यालयमा आ.व. ०५४/५५ मा छात्रछात्रा गरी कुल १ लाख ८ हजार ५ सय ५७ जना बालबालिकाहरू पठनपाठन गर्दैछन्।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

मानव अधिकार आयोगको गठन र हत्या बन्द गर्नुपर्ने मागका साथ राजधानीमा एघार वटा मानव अधिकार संस्थाले एक महिने विरोध कार्यक्रम संचालन गरे। अनुरूप ०५५ भदौ २७ गते गोरखामा पनि प्रमुख जिल्ला अधिकारी कार्यालय घेराउ गरी अनशन बस्ने कार्य भयो। माओवादी प्रभावित जिल्लामा गई विरोध जनाउने कार्यक्रम अनुरूप उक्त विरोध तथा धर्ना आयोजना गरिएको थियो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा आत्महत्याका कारण १६ जना र दुर्घटना एवं विपत्तिका कारण ६ जनाको मृत्यु भयो।

३.३ लमजुङ

सम्मानित रूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

चिती गाविस-८ वान्दे फाँटका ४५ वर्षीय रामकृष्ण निवारीलाई ०५५ साउन १६ गते बेलुका साँही ठाउँका ५९ वर्षीय मदनराज बिष्टलगायतका एकै घरपरिवारका ६ जना मिली खुर्पा प्रहार गरी हत्या गरे। पीडक पदमराज बिष्ट जेलमा छन्, मदनराज बिष्ट तारेखमा छुटेका छन् भने भरतराज फरार छन्। अन्य सबै छुटिसकेका छन्।

कुन्छा गाविस-६ का ४० वर्षीय एकबहादुर वि.क.लाई ०५५ कार्तिक १० गते दुराडाँडा गाविसमा माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा गोली हानी हत्या गरे। पीडितको लास वेवारिसे भनी प्रहरीले फ्याँकेका थिए।

धमिली कुवा गाविस-९ लु खोलामा ०५५ मंसिर २ गते माओवादीको आशंकामा एक व्यक्तिलाई प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। सनाखत हुन नसकेका ती पीडित मंगोलियन अनुहारका थिए। पीडितको लास प्रहरीले नै जलाएका थिए।

दुराडाँडा गाविसका ५२ वर्षीय भोजराज वास्तोलालाई ०५५ मंसिर २३ गते वंशीशहर गाविस-१ मा माओवादीहरूले गोली प्रहार गरी सामान्य घाइते बनाए। पीडितमाथि माओवादी विरुद्ध सुराकी आरोप लगाइएको थियो।

जनसंख्या : १५३६९७

साक्षरता प्रतिशत : ४८.७

महिला साक्षरता प्रतिशत : ३४

क्षेत्रफल (वर्ग किमी) : १६९२

गाविस/नपा संख्या : ६१

निर्वाचन क्षेत्र : २

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ३७२/१०

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/६५

टेलिफोन लाइन : १७४

मोटर सडक (किमी) : ८४

प्रहरी कार्यालय संख्या : १२

हुलाक संख्या : ५५

जेल र बन्दीहरू

०५५ जेठ १७ देखि १९ गतेसम्म जेलभित्र विभिन्न अभियोगमा परेका तर आफूहरू माओवादी समर्थक आस्थाका बन्दी हो भन्नेहरूले २४ सूत्रीय मागहरू राखी रिले अनशन बसे। उनीहरूलाई भेट्न खोज्दा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले मानव अधिकारवादीहरूसँग भेट गर्न नदिने भनी दिएनन्।

गिरफ्तारी र यातना

विचौर गाविस-५ की मधुमाया अधिकारीलाई ०५५ पुस ३ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरी पुस १६ गते देखि थुनामा राख्यो।

भार्ते गाविसका सूर्योदय मा.वि. का शिक्षक वासुदेव शर्मा अधिकारीलाई ०५५ पुस ३ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरी तीन महिनाका लागि भनी थुनामा राख्यो।

विचौर गाविस-४ का १५ वर्षीय ध्रुव गिरी, १६ वर्षीय अम्बर गुरुङ तथा दूधपोखरी गाविस-३ का १९ वर्षीय धीरबहादुर भुजेलसमेत ३ जनालाई ०५४ माघ ५ गते गस्ती गरी फर्किरहेको प्रहरीले विना कारण पक्राउ गर्‍यो। उनीहरूलाई सार्वजनिक मुद्दा अन्तर्गत २०-२० हजार धरौटी राख्न भनिएकोमा राख्न नसकेकाले थुनामा राखियो।

मलायखर्क गाविस-८ का १८ वर्षीय मेघनाथ न्यौपाने र श्रीभञ्ज्याङ गाविस-९ का बमबहादुर परियारलाई ०५४ माघ ६

गते प्रहरीले अनैराश्वविमु (क्रान्तिकारी) को इलाका सम्मेलनको तयारीमा लागेको बेला पक्राउ गयो। जनही २० हजार रूपैयाँ धरौटी राख्न भनिएकोमा दिन नसकेका कारण बमबहादुरलाई थुनामा राखियो।

भलायस्वर्क गाविसका प्रेम न्यौपानेलाई ०५४ फागुन ३ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी सार्वजनिक मुद्दा चलाएको छ।

धमिलिकुवा गाविस-१ का २८ वर्षीय नवराज चौलागाईंलाई ०५५ जेठ २२ गते प्रहरीले माओवादीको आरोपमा पक्राउ गरी निर्मम यातना दियो।

विचौर गाविस-७ बाट धादिङ जिल्ला स्वरी गाविस-४ का गोकर्ण रानालाई ०५५ जेठ ३० गते राति माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरेकोमा धरौटीमा छाडेको छ।

भोर्लोटार गाविसका पारसमणि पौडेललाई ०५५ साउन २५ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गयो। ०५५ भदौ १५ गते अदालतले तारेस्वमा छाड्ने आदेश दिएकोमा प्रहरीले पुनः अदालतकै ढोकाबाट गिरफ्तार गयो। पीडितलाई हिरासतमा रहँदा पनि चौबीसै घटना हतकडी लगाइयो।

अचेलवोट गाविस-९ का ऋषिराम पौडेल र भोटेओडार गाविस-८ का चन्द्रकान्त अधिकारीलाई ०५५ भदौ ११ गते राति माओवादी गतिविधिमा संलग्न रहेको आरोपमा मलयास्वर्क गाविस-५ साइलीटारबाट प्रहरीले पक्राउ गरे। पीडितहरूलाई प्रहरी चौकी तिनपिप्लेमा पुर्‍याई निर्मम यातना दिए। पीडित अदालतले छोड्ने आदेश दिए पछि छोडिए।

परेवाडाँडा गाविस-१ लमजुङ घर भई कृषि विकास कार्यालय वेशीशहरमा कार्यरत गोविन्दमान श्रेष्ठलाई ०५५ मंसिर २९ गते माओवादीको समर्थनमा भित्ते लेखन गरेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरे। पीडितलाई ४ दिनपछि कार्यालय प्रमुखको जमानतमा छोडियो।

भार्ते गाविस स्थित सूर्योदय मा.वि. शिक्षक वासुदेव शर्मालाई ०५५ पुस ३ गते आफ्नै घरबाट प्रहरीले पक्राउ गरे। माओवादीको आशंकामा पक्राउ गरिएका पीडितलाई थुनामा राखिएको छ।

विचौर गाविस-५ की २३ वर्षीय मधुमाया अधिकारीलाई ०५५ पुस ३ गते भलायस्वर्क गाविस टिमुरेबाट माओवादीको आशंकामा पक्राउ गरिएकोमा ०५५ पुस १६ गतेदेखि थुनामा राखिएको छ।

धम्की, ज्यानमानै धम्की र कुटपिट

चन्द्रेश्वर गाविस-३ का ४८ वर्षीय निलकण्ठ ढुंगानालाई ०५५ वैशाख १६ गते कुन्छा गाविस-२ मा माओवादी

घटनाको प्रकार	गैह्रराज्यद्वारा भएका हनन			राज्यद्वारा भएका हनन		
	घटना संख्या	पीडित संख्या		घटना संख्या	पीडित संख्या	
		पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
हत्या	१	१		१		
गोलीद्वारा हत्या					२	२
गोली	१	१		१		
गिरफ्तारी र यातना					१३	१७
कुटपिट	८	७	१	८		
भेला र संगठित हुने अधिकार					१	६
पारिवारिक हिंसा	१		१	१		
आत्महत्या *	१२			१२		
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	४	२	२	४		
जम्मा	२७	११	४	२७	१६	२४

कार्यकर्ताहरूले कुटपिट गरे। पीडित शान्ति मा.वि. कुन्छाका प्रधानअध्यापक हुन्।

विचौर गाविस-७ का तेजबहादुर गुरूङलाई ०५५ जेठ ३० गते राति प्रहरीले पक्राउ गरी सख्त घाइते हुने गरी कुटपिट गरे। पीडितलाई लाइदी खोलाको किनारमा छोडिदिए।

विचौर गाविस-५ का हुमनाथ देवाडीलाई ०५५ असार १७ गते अज्ञात व्यक्तिहरूको एक समूहले खुकुरी प्रहार गरी मरणासन्न तुल्यायो। गाउँ इकाई समिति, नेपाली कांग्रेसका सचिव पीडितलाई माओवादीहरूले आक्रमण गरेको शंका गरिएको छ।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

(राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव समेत)

भोर्लोटार गाविसमा ०५४ चैत ८ गते हुन लागेको अखिल नेपाल महिला संघ (क्रान्तिकारी) लमजुङ जिल्लाको तेस्रो सम्मेलन प्रहरी हस्तक्षेपका कारण सम्पन्न हुन सकेन। भाग लिन आएका सहभागीलाई प्रहरीले लाठीचार्ज गर्नुका साथै १६ जनालाई गिरफ्तार गरेर हिरासतमा राख्यो। पक्राउ परेका सबैलाई सार्वजनिक ऐनअन्तर्गत मुद्दा चलाईदिएछ।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

जिल्ला अदालतमा दुनियाँवादी फौजदारी ३८, शिक्षित फौजदारी ११, सरकारवादी फौजदारी १३, दुनियाँवादी देवानी ६५

मन्दिरमा पस्न नदिने विषयमा भएको जातीय विवादको दृश्य

खुर्पा प्रयोग गरी हत्या गरिएका रामकृष्ण तिवारी

गरी १ सय २७ थान मुद्दा दर्ता भएका छन्। त्यसैगरी जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा सार्वजनिक अपराध १६, फुटकर ज्यान २ लगायतका ५१ थान मुद्दाहरू दर्ता भएका छन्।

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूत समेत

बेसीशहर गाविस-१ मा रहेको नारायणस्थान मन्दिरमा पूजा गर्न गएका दलित जातिका कमला वि.क., विनिता स्वातीलगायतका व्यक्तिहरूलाई ०५४ फागुन १३ गते पुजारी गुरुदत्त घिमिरेले मन्दिरभित्र पस्न नदिएपछि विवाद शुरू भयो। प्रहरीको सक्रियतामा पक्षपात गर्न नपाइने निर्णय भयो भनेपछि मन्दिरलाई सुनपानी छर्की पूजापाठ गरी चोख्याइयो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा १२ जनाले आत्महत्या गरे। डुबेर ३ जनाको मृत्यु भयो। गाडी दुर्घटनामा परी १ जनाको मृत्यु भयो। सीमपानी गाविस-१ मा पोलियो धोपा खुवाउँदा साडे २ वर्षीय एक बालकको मृत्यु भयो। आगलागीका २ वटा घटना भए।

३.४ स्थाइजा

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

बहाकोट गाविस-७ मा आफैले अवैधरूपमा जन्माएको एक बच्चाछाई ०५४ चैत १३ गते ३५ वर्षीय खुमाकुमारी दमिनीले हत्या गरिन्। पीडकलाई ४ महिनाको जेल सजायपछि मुक्त गरिएको छ।

टक्सार गाविस-२ मा एक नवजात शिशु ०५५ वैशाख ५ गते मृत अवस्थामा भेटियो।

जेल र बन्दीहरू

यस जिल्लामा ३५ जना बन्दी रहनसक्ने क्षमता भएको ड श्रेणीको जेल छ। यहाँ १३ जना थुनुवा र १० जना कैद तोकिएका गरी २३ जना बन्दीहरू छन्। यस जेलमा महिला बन्दी छैनन्। तीर्थ बराल र भरत रेग्मी राजनीतिक बन्दीका रूपमा यस कारागारमा रहेका छन्।

गिरफ्तारी र यातना

चिन्नेबास गाविस-२ का ४८ वर्षीय देवेन्द्र लम्साल, जनप्रिय माविका विद्यार्थीहरू १५ वर्षीय मोहिनीमाया राना, १६ वर्षीय लेखमाया राना र सामान्य किसान कुलबहादुर थापालाई

जनसंख्या : २९३५२६

साक्षरता प्रतिशत : ५२.६

महिला साक्षरता प्रतिशत : ३८.३

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : ११६५

गाविस/नपा संख्या : ६०/२

निर्वाचन क्षेत्र : ३

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ५२७/२

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : ०/६८

टेलिफोन लाइन : १७३

मोटर सडक (कि.मी.) : ९५

प्रहरी कार्यालय संख्या : १८

हुलाक संख्या : ५८

०५५ कार्तिक २८ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। उनीहरूलाई तीन दिनपछि गाविस अध्यक्षको जमानीमा छाडियो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

पुतलीबजार नगरपालिकामा नेकपा मालेका सांसदहरू राधाकृष्ण मैनाली, त्रिलोचन ढकाल र महेन्द्र थापालाई ०५४ चैत ८ गते एमाले समर्थक केही व्यक्तिहरूले पार्टी फुटाएको आरोपमा मोसो दल्लुका साथै बेलुनले समेत हाने।

आरूचौर गाविसका अध्यक्ष बन्दी शर्माछाई ०५५ साउन ५ गते रापाकोट गाविस-९ का २५ वर्षीय सन्तोष गुरुडलगायतका १२ जनाको समूहले पुतलीबजार नगरपालिकास्थित कमला होटलमा कुटपिट गर्‍यो। पीडितले उपचार गराइसकेका छन् भने पीडकहरू भागे। पछि मिलापत्र भयो।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार (राजनीतिक

स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव समेत)

फेदीखोला गाविस-७ का १५ वर्षीय ताराबहादुर कुँवरलाई ०५४ चैत २२ गते टुकले ठक्कर दिई मारेको घटनालाई लिएर क्षतिपूर्तिको माग गरिरहेका जनतालाई चैत २९ गते प्रहरीले अश्रुग्याँस र गोली बसाई धेरैलाई घाइते बनायो। प्रमुख जिल्ला अधिकारी गोविन्द खनालको उपस्थितिमा भएको सो घटनामा

हुमबहादुर रानाभाटको तिघ्रामा गोली लागेको थियो।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस जिल्लाको अदालतमा श्री ५ को सरकार वादी भई चल्ने फौजदारी मुद्दा दर्ता संख्या ३३ मा १९ वटा मुद्दा छिनिन बाँकी छन्। जसमध्ये २ वर्षसम्म नछिनिएका मुद्दा १ र १ वर्षसम्म नछिनिएका मुद्दा ३ वटा रहेका छन्। साधारण देवानी मुद्दातर्फ १७३ थान दर्ता भएकोमा ६४ थानमात्र फैसला हुन सके। आफूले मुद्दा जित्दा पाउने प्रतिफल भन्दा मुद्दा लड्दा लाग्ने खर्च बढी हुनु र ढिलो न्याय पाइनु जस्ता असन्तुष्टि यहाँका न्यायिक क्षेत्रका विसंगतिका रूपमा रहेको आमगुनासो पाइन्छ।

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या		जम्मा	घटना संख्या	पीडित संख्या		जम्मा
		पुरुष	महिला			पुरुष	महिला	
हत्या	३	३		३				
गोली					१	१		१
गिरफ्तारी र यातना					१	३	३	४
लाठी चार्ज					१	३	३	५
कटपिट	६	६	१	८				
धम्की	१	१		१				
राजनीतिक स्वतन्त्रता	१	३		३				
महिला किनबेच	३		३	३				
बलात्कार	१		१	१				
बहुविवाह	५		५	५				
आत्महत्या	२०	१३	८	३०				
आतंक	१							
चोरी/डकैती	३	४	१	५				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१३	३१	३६	६८				
जम्मा	५५	५९	५५	११४	३	५	५	१०

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लामा सुकुम्बासी भएकाले जग्गा पाउँ भनी निवेदन दिनेको संख्या करिब २ हजार २ सय रहेको छ भने तीमध्ये पहिलो चरणमा ८ र दोस्रो चरणमा १७९ जनाले जग्गाधनी लालपूजा पाइसकेका छन्।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

बुटवल नगरपालिका-४ की २३ वर्षीय निषा खान, सोही नपा ६ की ३० वर्षीय पुनम थापा र सोही नपा-१३ की २६ वर्षीय सुमित्रा मल्ललाई ०५४ फागुन १२ गते तनहुँ जिल्ला दुलेगौडा-८ का २६ वर्षीय कृष्णबहादुर क्षेत्रीको सहयोग लिई स्याङ्जा जिल्ला छडछड्डी गाविसका करिब ४० वर्षीय भोजबहादुर साकिले बन्धैमा लगी बेचे। भागेर घर आउन सफल सुमित्राले प्रहरीमा जाहेरी दिएकाले पीडकहरू पक्राउ परेका छन्।

श्रीकृष्णगण्डकी गाविस-६ गुरूङ्दीकी ७ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ जेठ २ गते राति सोही गाविसका २३ वर्षीय भाने भन्ने कुलबहादुर वि.क. ले सुतिरहेका बेला बोकेर मकैबारीमा लगी बलात्कार गरे। पीडकलाई अदालतको आदेशअनुसार ७ वर्षको जेल सजाय तोकिएको छ।

सेखाम गाविस-२ की १७ वर्षीय शान्ति अर्याललाई ०५३ असारमा रत्नपुर गाविस-८ का हरिबहादुर स्वङ्काले बेचेका थिए। शान्ति फर्केर आउन सफल भएपछि उनले ०५५ जेठ २५ गते जाहेरी दिएको छिन्। पीडक फरार छ।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

पुतलीबजार नगरपालिका-१३ का २५ वर्षीय हर्कबहादुर वि.क. ले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै मथुरा अर्यालसँग विवाह गरी

फरार भए। ०५४ चैत २३ गते जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा उनीविरुद्ध मुद्दा चलाइयो।

दासिङ दरथुम गाविस-४ का २५ वर्षीय मदनप्रताप खाँडले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५४ पुस २४ गते तनहुँ जिल्ला ढोरफिर्दीकी १९ वर्षीय उमा शाहीसँग पुनः विवाह गरे।

क्याक्मी गाविस-९ का कोषबहादुर नेपालीले ०५४ माघ २८ गते सोही गाविसकी ३४ वर्षीय कुसी सर्किनीसँग दोस्रो विवाह गरे। अदालतमा मुद्दा चलिरहेको छ।

वालिङ नगरपालिका-३ कटौजका ३१ वर्षीय टीकाराम तिवारीले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै सोही ठाउँ की २० वर्षीय डिलाकुमारी पाठकसँग ०५५ असार १६ गते विवाह गरे। अदालतमा मुद्दा परेपछि पीडकहरूलाई जनही ३५ सय रुपैयाँ धरोटीमा छोडियो।

वालिङ नगरपालिकाका २९ वर्षीय टीकाराम तिवारीले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५५ साउन १६ गते २१ वर्षीय लीला तिवारीसँग दोस्रो विवाह गरे। जेठी पत्नीले जिल्ला प्रहरी कार्यालय स्याङ्जामा मुद्दा हालेकी छिन्।

आर्थिक अधिकार

(पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनियन, श्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

कालीगण्डकी "ए" जलविद्युत् परियोजनामा विना कारण मजदूरहरूलाई अवकाश दिइने गरिएका जस्ता समस्याको समाधान गरिनुपर्ने माग उठाउँदै त्यहाँका मजदूरहरूले ०५४ चैत १३ गते आन्दोलन गरे। व्यवस्थापन र मजदूर पक्षबीच समझदारी भएपछि आन्दोलन स्थगित भएको थियो। यसपछि पनि विभिन्न मितिमा विरोध कार्यक्रमहरू भइरहे।

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू

दासत्व, कर्मैया, बाँधा र हलिया आदि

यस जिल्लामा बाँधा, हलिया र कर्मैया सक्ने चलन छैन। जग्गा अधिया कमाउन दिने चलन छ। वर्षभरिको एकमुष्ठ मुजुरी दिनेगरी हली र दमाई लगाउने चलन छ। पहुँचका आधारमा काममा लगाइ ज्याला नदिने, गोठाला सक्ने तथा होटलहरूमा काममा लगाउने र ज्याला दिए पनि ज्यादै थोरै दिने व्यवहारहरू प्रशस्त मात्रामा भेटिन्छन्।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

सल्यान जिल्लाको थारुमा गाविसका अध्यक्ष एवं मानव अधिकार कार्यकर्ता हेमराज केसीलगायतका व्यक्तिहरूको प्रहरीले हत्या गरेको विषयलाई लिएर ०५४ चैत १४ गते मानव अधिकार शिक्षा एवं विकास केन्द्र, स्याङ्जाको आयोजनामा एक मौन जुलुस जिल्ला प्रशासन कार्यालय गई गृहमन्त्रीलाई विरोधपत्र दिने कार्य गर्यो।

कालीगण्डकी जलविद्युत् परियोजनाका मजदूरहरूले कामदार भर्ना, सुविधा तथा बाटोमा परेकालाई क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने

मागका साथ ०५५ असोज २७ गते छापा भन्ने ठाउँमा चक्काजाम गरे। प्रहरीको मध्यस्थतामा वार्ता हुने भएपछि उक्त कार्यक्रम रोकिएको थियो। त्यसैगरी मजदूर युनियनले ०५५ कात्तिक २३ गते ६ सूत्रीय माग पेश गरेकोमा सम्बन्धित निकायले बेवास्ता गरेको भनी ०५५ पुस ५ देखि १४ गतेसम्म हडताल गरी विरोध जनाए।

फाँहरामैला सफा गर्ने विषयलाई लिएर ०५५ कात्तिक १९ गते उद्योग वाणिज्य संघ, स्याङ्जाको नेतृत्वमा एक समूहले पुतलीबजार नगरपालिकाको कार्यालयमा ताला लगायो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यस जिल्लामा कुटपिटका ७ वटा घटनाहरू भए, जसमा ८ जना पीडित भए। डकैतीका ३, महिला किनबेचका २, बहुविवाहका ५, आत्महत्याका २०, आगलागीका ५ घटना भए भने ५ जनाको डुबेर तथा ९ जना सवारी दुर्घटनामा परी मृत्यु भयो। ०५५ भदौ १० र १३ गतेको पहिरोमा परी ५४ जनाको मृत्यु भयो भने हुरीका कारण एक जनाको मृत्यु भयो। १ जना बालकको जंगली जनावरको आक्रमणका कारण मृत्यु भयो।

३.५ कास्की

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

पोखरा उपमहानगरपालिका-७ मिलनटोलमा पसल गरी वस्ने स्वनेपानी संस्थानका कर्मचारी २० वर्षीय देवबहादुर भण्डारीलाई ०५४ पुस २६ गते गोरखा जिल्ला केरावारी घर भई सोही टोलमा वस्ने २४ वर्षीय गणेश गुरुङले रिभल्वर पटुकाई घाइते बनाएकोमा उपचार हुँदाहुँदै पुस २९ गते उनको मृत्यु भयो। प्रहरी सब इन्स्पेक्टरको घरमा जिस्कँदा जिस्कँदै उक्त घटना भएको थियो भने रिभल्वर पनि प्रहरीकै थियो। पीडक फरार छ।

पोखरा उपमहानगरपालिका-१३ कुँडहर फाँटमा ३० वर्ष जतिको एक व्यक्तिको लास ०५४ माघ २ गते फेला पर्यो। शरीरभरि निलडाम, चोटपटक र घाउ हेर्दा उक्त व्यक्तिलाई हत्या गरिएको हुन सक्ने देखिन्छ। प्रहरीले अनुसन्धान भइरहेको जनाएको छ।

पोखरा उपमहानगरपालिका-११ रामघाटस्थित सुकुम्बासी टोलका १७ वर्षीय राजु विक. लाई ०५४ माघ १० गते सोही नपा-९ स्थित पूर्णिमा चर्चाचित्र मन्दिरमा मालेपाटनका १८ वर्षीय विनोद क्षेत्री, १९ वर्षीय सन्तोष राना र १८ वर्षीय सुनिल गुरुङले छुरी प्रहार गरी घाइते बनाएकामा उपचारका लागि अस्पताल लैजाँदा लैजाँदै वाटमा मृत्यु भयो। पीडकहरूलाई थुनामा राखिएको छ।

लुम्ले गाविस-१ स्थित जंगलको बीच भागमा अन्दाजी ४५ वर्षको अज्ञात व्यक्तिको लास ०५४ माघ १७ गते कुहेको अवस्थामा फेला पर्यो। हत्या गरिएको संका भएको उक्त लास सम्बन्धमा प्रहरीले अनुसन्धान गरिरहेको छ।

निर्मलपोखरी गाविस-४, फोक्सिङका पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय सिचाई निर्देशनालयका ३४ वर्षीय पियन ठाकुरप्रसाद अधिकारीलाई ०५४ माघ १६ गते पोखरा उपमहानगरपालिका-१७ पाटी बिरोटामा निर्मलपोखरी गाविस-७ का ३४ वर्षीय केदारप्रसाद काफ्ले, ३३ वर्षीय घनश्याम पोखरेल र ४३ वर्षीय विद्याधर पोखरेलले कुटपिट गरेकामा उपचारकै क्रममा भोलिपल्ट मृत्यु भयो। उनीहरूले रक्सी खाएर भगडा गरेका थिए। पीडितसँग नगद रकम भएकाले त्यसैका लागि हत्या गरिएको पीडित पक्षको भनाइ छ। केदारलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ भने अन्य दुई जना तारेस्वमा छुटेका छन्।

पोखरा उपमहानगरपालिका-६ डिहीको पाटनका १७ वर्षीय खडानन्द तिमिल्सिना र वडा नं. ६ का १५ वर्षीय भीमप्रसाद कोइराला ०५४ फागुन ६ गते मोटरसाइकलमा गडरहँदा जिरा किलोनेर राजमार्गमा दुर्घटना हुँदा पछाडि बसेका खडानन्दको मृत्यु भयो। यस घटना सम्बन्धमा हत्या नै हो भनी मुद्दा चलिरेको छ। भीमलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ भने भीमका बाबुलाई १० हजार रूपैयाँ धरोटी लिई छाडिएको छ।

लामाचौर गाविस-५ बगैँचास्थित अलकादेवी मन्दिरका पुजारी ८० वर्षीय नारायणनन्द आचार्य र गोरखा घर भई त्यहीँ

बस्ने ५०/५२ वर्षीय फिरन्ते साधुको ०५५ वैशाख १२ गते राति अज्ञात व्यक्तिहरूले हत्या गरे। पीडकहरू फेला पर्न सकेका छैनन्।

चापाकोट गाविस-६ घडेरीका १६ वर्षीय शिवलाल अर्याललाई ०५५ जेठ १४ गते आफ्नै बाबु ४१ वर्षीय कृष्णप्रसादले बन्चरो हानी हत्या गरे। पीडकको मानसिक स्थिति ठीक थिएन। पीडक पुर्णक्षका लागि थुनामा छन्।

भरतपोखरी गाविस-२ का टेकबहादुर विश्वकर्मालाई ०५५ जेठ २७ गते सोही ठाउँका ३० वर्षीय ठगु भन्ने पदमबहादुर गुरूडले लेनदेनको विषयमा विवाद हुँदा कुटपिट गरेकोमा ०५५ असार ५ गते मृत्यु भयो। पीडकलाई पुर्णक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

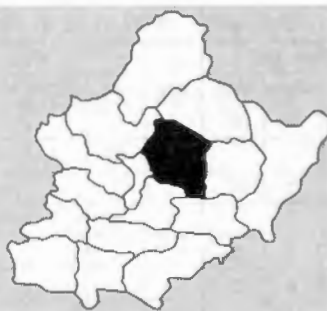
पुम्दीभुम्दी गाविस-२ की २२ वर्षीय तारादेवी पौडेललाई उनकै पति २६ वर्षीय रामचन्द्र पौडेल, ५० वर्षीय ससुरा गोविन्दप्रसाद पौडेल र ४९ वर्षीय सासू रूकमिणी पौडेल मिलेर दाइजोको कारण हत्या गरे। उनको लास ०५५ असार २३ गते पोखरा उपमहानगरपालिका-१७ स्थित फुस्रेखोलामा भेटियो। तीनै जनालाई पुर्णक्षका लागि थुनामा राख्ने र अन्य दुई जनालाई वारेन्टसहितको सात दिने म्याद पूर्जा दिने आदेश अदालतले गरेको छ।

पोखरा उपमहानगरपालिका-८ नयाँ सडकमा डेरा गरी बस्ने भारतीय नागरिक कामिनी जैनलाई ०५५ साउन १० गते बिहान दोलखा जिल्ला भीमेश्वर नपा-८ का १६ वर्षीय राजन भन्ने निलबहादुर थापाले छड प्रहार गरी हत्या गरे। पीडक पीडितकै शौरूमका कामदार थिए। घटना भएको १० दिनपछि पीडकलाई दोलखाबाट पक्राउ गरियो।

पुरनचौर गाविस-९ का ४० वर्षीय रूद्र गिरीको लास ०५५ साउन ३० गते लाहाचोक गाविस-५ स्थित महेन्द्र मा.वि. नजिक हत्या गरी फ्याँकिएको अवस्थामा फेला पर्यो। लास हेर्दा उक्त घटना हत्या नै भएको देखिन्छ। पीडक फेला परेको छैन।

मिजुरे गाविस-४ का ७० वर्षीय पदमबहादुर गुरूडलाई ०५५ असोज २९ गते आफ्नै छोरा २७ वर्षीय चित्रबहादुर गुरूडले दाउराले हिकार्डि हत्या गरे। किन काम नगरेको भनी बाबुले हफ्काएपछि उनले हत्या गरेका थिए। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

पोखरा उपमहानगरपालिका-५ बस्ने भारतका ६० वर्षीय ताउ भनिने व्यक्तिलाई ०५५ असोज २६ गते भारतको बिहार घर भई पोखरा नयाँबजार बस्ने ३५ वर्षीय मथुराप्रसाद श्रेष्ठले कुटपिट गरेकामा उपचार गराउँदै गर्दा ०५५ कार्तिक १० गते मृत्यु भयो। पीडकलाई पुर्णक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

जनसंख्या :	२९२९४५
साक्षरता प्रतिशत :	५८.१
महिला साक्षरता प्रतिशत :	४४.५
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) :	२०१७
गाविस/नपा संख्या :	४३/२
निर्वाचन क्षेत्र :	३
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	४६२/१६
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	२/४०
टेलिफोन लाइन :	७०८९
मोटर सडक (कि.मी.) :	२००
प्रहरी कार्यालय संख्या :	३३
हुलाक संख्या :	५२

सिद्ध गाविस-७ मूलपानीका ४५ वर्षीय शिवराम सुर्खेल थापाको लास ०५५ कार्तिक १५ गते सोही ठाउँको जंगलमा भेटियो। रगतको आहाल, घाउ आदि हेर्दा उक्त घटना हत्या नै भएको आशंका गरिएको छ। प्रहरी अनुसन्धान जारी रहेको बताइएको छ।

हंसपुर गाविस-९ धारापानीका २ वर्ष ९ महिनाको बालक कमल परियारलाई ०५५ मंसिर २८ गते सोही ठाउँका दाजु पर्ने १७ वर्षीय विनोद परियारले लात्तीले हिकार्डि तत्कालै मृत्यु भयो। पीडितले दिसा आफ्नो खुट्टामा लागेका कारण उनले त्यसरी हिकार्डिका थिए। पीडकलाई पुर्णक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

६० जना बन्दी क्षमताको कास्की जेलमा १०१ जना बन्दी उकुसमुकुसको वातावरणमा रहन बाध्य छन्। ग श्रेणीको यो जेल ०२१ सालमा निर्माण गरिएको हो।

१६ जना महिला र बाँकी पुरूषमा ४ जना नाबालक पनि यहाँ छन्। महिलाहरूमध्ये ११ जना थुनुवा र ५ जना बन्दी छन् भने पुरूषतर्फ ४७ जना थुनुवा र बाँकी बन्दी छन्। यस कारागारको क्षेत्रफल १९ रोपनी भए पनि ६ रोपनीमात्र प्रयोगमा आएको छ।

गिरफ्तारी र यातना

पुम्दीभुम्दी गाविस-३ का ३९ वर्षीय शंकर बराललगायतका ३ जनालाई ०५५ चैत २० गते साथी भेट्न जाँदा प्रहरीले पक्राउ गरी ७ दिने नजरबन्दमा राख्ने पूर्जा दिई कारागारमा राखियो र २७ गते छाडियो।

लुम्ले गाविस-४ का ३८ वर्षीय शिक्षक चुडामणि देवकोटालाई ०५५ असार १४ गते प्रहरीले माओवादीलाई सहयोग गरेको आरोपमा पक्राउ गरी पाँच दिनपछि छाड्यो।

लुम्ले गाविस-५ का ४२ वर्षीय शुकबहादुर गुरूडलगायतका ६ जनालाई ०५५ कार्तिक १८ गते प्रहरीले पक्राउ गरी जनही १० हजार रूपैयाँ धरौटी राखी छाड्यो। कार्तिक १० गते निस्किएको मसाल जुलुसका सम्बन्धमा उनीहरूलाई पक्राउ गरिएको थियो।

पोखरा उपमहानगरपालिका-९ पृथ्वीचोकका १७ वर्षीय तेजकुमारी पौडेल र सोही उपमहानगरपालिकाकी १८ वर्षीय कल्पना चिलुवाललाई ०५५ कार्तिक २९ गते अनेमसंघ (क्रान्तिकारी) को राष्ट्रिय सम्मेलनको पोष्टर टाँस्दै गरेका बेला प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। उनीहरू जनही १० हजार रूपैयाँ धरौटी राखी पुस ९ गते छुटेका छन्।

पुम्दीभुम्दी गाविस-३ का २७ वर्षीय रामजीप्रसाद

घटनाको प्रकार	गैहाराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	१६	१७	२	१९				
गिरफ्तारी र यातना					७	२०	२	३२
कुटपिट	१०	१२	२	१४				
मौलिक अधिकार					१	१०		१०
महिला किनबेच	१		१	१				
बलात्कार	४		४	४				
गर्भपतन	१	१		१				
पारिवारिक हिंसा	१		१	१				
आत्महत्या	३०	१६	१४	३०				
चोरी/डकैती	२	३		३				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	३३	३४	११	३६				
जम्मा	९७	७४	३६	११०	८	४०	२	४२

बराललगायतका १५ जनालाई ०५५ पुस ४ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। उनीहरूमध्ये ९ जनालाई भोलिपल्ट छाडियो, बाँकीलाई अदालतले छाड्ने आदेश दिएकाेमा दण्डपाणी बराल र कुलप्रसाद बराललाई तत्काल अदालत प्रांगणबाटै पुनः पक्राउ गरिएको थियो। बाँकीलाई पुस १५ गते छाडियो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

पोखरा उमनपा-१ स्थित पृथ्वीनारायण बहुमुखी क्याम्पसमा अध्ययनरत २२ वर्षीय प्रकाश न्यौपानेलाई ०५५ जेठ ४ गते राजनीतिक प्रतिशोधका कारण अनेरास्ववियु समर्थक विद्यार्थीहरूको एक समूहले कुटपिट गर्‍यो। पीडकहरूलाई कुनै कारबाही भएन।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

(राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनावसमेत)

पोखरा उमनपा-८ 'सृजनाचोकबाट जनहत्या र राष्ट्रघातको विरोध गरौं भन्दै ०५५ असार ३० गते निस्किएको जुलुस सभागृह चोक आइपुग्दा प्रहरीले हस्तक्षेप गरी अघि बढ्न दिएन। जनदमनविरुद्ध संघर्ष समिति, कास्कीको आयोजनामा निस्किएको सो जुलुसबाट १० जना मानव अधिकारवादी तथा वाम बुद्धिजीवीहरूलाई पक्राउ गरी सोही दिन साँझ छाडियो।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

कास्की जिल्ला अदालतमा यस वर्ष देवानी ४४१ र फौजदारी ३२७ गरी जम्मा ७६८ थान मुद्दा दर्ता भए। अधिल्लो वर्षको जिम्मेवारी सरेर आएकासमेत गरी यो वर्ष देवानी २४२ र फौजदारी २०६ गरी जम्मा ४४८ थान मात्र मुद्दा फर्‍योटे भए।

जिल्ला प्रशासन कार्यालय कास्कीमा सार्वजनिक अपराधका ७४ वटा मुद्दा फर्‍योटे भए भने हाल ५१ थान मुद्दा

बाँकी छन्। जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा यस वर्ष २८३ वटा मुद्दा दर्ता भए।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लामा यस वर्ष अव्यवस्थित बसोबाससहितका गरी १० हजार जनाले लालपूजा पाउँ भनी निवेदन दिएका छन्। जसमध्ये २४८ जनालाई जग्गाधनी पूर्जा दिइएको छ। गण्डकी अस्पतालको छेउछाउ, वनविज्ञान क्याम्पस जाने बाटो, भेडी फार्मभन्दा तलपट्टिको सेती नदीको किनार, अमरसिंह चौकको डिल र लेखनाथ नगरपालिकाको भण्डारदिकको

चौपारीभन्दा पूर्वपट्टि गाउँतर सुकुम्बासी समस्या बढी देखिएको छ।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

पोखरा उमनपा-१७ छारेपाटनमा भारतको पोखरियाकी १५ वर्षीय एक बालिकालाई ०५४ फागुन ३ गतेदेखि विभिन्न प्रलोभन देखाई सोही ठाउँ वस्ने सिन्धुपाल्चोककी २४ वर्षीय निरू तामाङले जवर्जस्ती वेश्यावृत्ति गर्न बाध्य पारिन्। पीडितले त्यहाँबाट भागी प्रहरीमा जाहेरी दिएपछि पीडक पक्राउ परिन्। पीडित सिबिनको बालिका गृहमा रहेकी छिन्।

पोखरा उमनपा-४ रामकृष्ण टोलस्थित दिदीको डेरामा बस्दै आएको भक्तपुर रातमाटाकी १९ वर्षीय एक युवतीलाई ०५४ माघ २४ गते सोही ठाउँका १९ वर्षीय नारायण श्रेष्ठ र २० वर्षीय दुर्गा खत्रीले बलात्कार गरे। नारायण ७ हजार र दुर्गा ५ हजार रूपैयाँ धरौटी राखी छुटेका छन्।

पोखरा उमनपामा कामको खोजीमा आएको सिन्धुपाल्चोक जिल्ला बाह्रबिसेकी २४ वर्षीय एक युवतीलाई ०५५ वैशाख २७ गते सोही उमनपा-३ का २४ वर्षीय विष्णु क्षेत्री र २५ वर्षीय आकाश भन्ने रामबहादुर अधिकारीले बलात्कार गरे। पीडकहरूलाई अदालतको आदेशानुसार पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

पोखरा उमनपामा डुलेर हिँड्ने भारत पटनाकी १० वर्षीय सडक बालिकालाई ०५५ असार ११ गते राति महेन्द्रपुलनेर सडकमा सुतिरहेका बेला अज्ञात व्यक्तिले बलात्कार गरे। पीडितलाई ९ दिनसम्म अस्पतालमा उपचार गराउनुपरेको थियो।

पोखरा उमनपा-५ की ८ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ असोज १६ गते सराङकांट गाविस-६ का १७ वर्षीय उत्तम नेपालीले बलात्कार गरे। पीडकलाई उमेर नपुगेको भनी तारेखमा छाडियो।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

अर्मला गाविस-२ को २८ वर्षीय भाइकुमारी गुरूडलाई २०५४ चैत ९ गते उनकै पति ३७ वर्षीय कृष्णबहादुर गुरूडले अर्को विवाह गर्ने उद्देश्यले कुटपिट गरी घरबाटै निकाल्न खोजे र घाइतेसमेत बनाए। जेठाजु जेठानीसमेत हिंसामा सक्रिय रहेको गुनासो पीडितको छ।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय /

अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

यहाँस्थित होटलहरूमा देहव्यापार हुने गरेका घटनाहरू बेलाबेला प्रकाशमा आइरहेका छन्। आफूहरू जीविकोपार्जनका लागि यस पेशामा लागेको तथा अन्य वैकल्पिक व्यवस्था हुनसकेको यस पेशा छाड्ने उनीहरूको भनाइ छ भने पर्याप्त कानूनको अभावका कारण यो पेशालाई निमित्त्यान् पार्न नसकेको भनाई प्रशासनको रहेको छ।

गर्भ पतन

लेखनाथ नगरपालिका-३ स्थित एक कुलोमा २०५४ फागुन १६ गते अन्दाजी ८/९ महिना पुगेको एक नवजात शिशु मृत अवस्थामा फेला पऱ्यो।

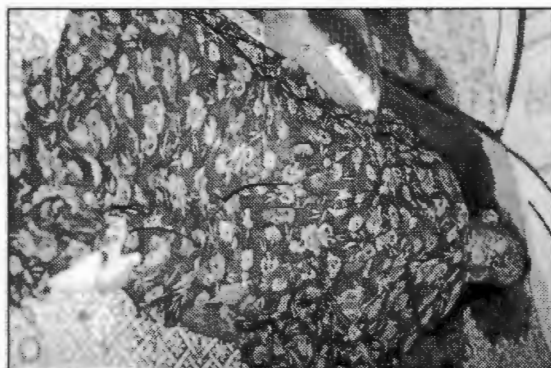
बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

यस जिल्लामा करिब ३ सय जना सडक बालबालिका रहेको अनुमान गरिएको छ। यहाँका होटलहरूमा धेरै संख्यामा बालबालिकाहरू राखी उनीहरूको श्रम शोषण गरेका घटनाहरू बारम्बार दोहोरिइरहेका छन्। तर विभिन्न बाध्यता, डर, धम्की आदिले गर्दा त्यस्ता घटनाहरू खासै बाहिर आउने गर्दैनन्। बाल मजदूर सरोकार केन्द्र (सिविन) पोखरामा ७२ जना बालक र १२ जना बालिका गरी ८४ जना सडक बालबालिका दर्ता भएका छन्। तीमध्ये ३ बालिकासहित २६ जनालाई पारिवारिक पुनर्मिलन गरियो भने १२ जनालाई सीपमूलक तालिम दिलाई विभिन्न व्यवसायमा लगाइयो। ६ जनालाई विभिन्न विद्यालयहरूमा अध्ययनका लागि भर्ना गरियो। १० जना रोगग्रस्त बालबालिकालाई उपचार गरियो। एक जनालाई एसओएस बालग्राममा पुनर्स्थापना गरियो।

आर्थिक अधिकार

(पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनिधन, श्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

पोखरा बिस्कुट फ्याक्ट्रीमा कार्यरत मजदूरहरूले न्यून ज्यालामा काम गर्न बाध्य गराइएको गुनासो गरेका छन्। विभिन्न फ्याक्ट्रीहरूमा एउटा कामका लागि भनी नियुक्ति दिने तर कामचाहिँ अर्कै गर्न बाध्य पार्ने गुनासा पनि बारम्बार आउने गरेका छन्।

छड प्रहार गरी हत्या गरिएको कामिनी जैन

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू

दासत्व, कर्मैया, बाँधा र हलिया आदि

यस जिल्लाका ग्रामीण क्षेत्रमा हलिया प्रथा विद्यमान छ। सियोडोब र जुवाको रकम भनी हलिया राख्दा एक डेढ हजार रूपैयाँ दिइन्छ। जुन रकम जोत्न छाडेपछि तिर्नुपर्छ। बिष्टले दिएको अन्नले खान नपुग्ने भएकाले थप ऋण लिनुपर्ने र सो तिरन नसक्दा सधैं हली बस्नुपर्ने बाध्यताले यहाँका धेरै हलीहरू पीडित छन्।

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूतसमेत

जातीय छुवाछूत यहाँ विद्यमान छ। सार्वजनिक देव, देवालय, मन्दिर आदि स्थानहरूमा साना जाति भनिनेहरूलाई ठूला भनिनेहरूले जवर्जस्ती प्रवेश गर्नबाट रोक लगाएका छन्।

घटना सम्बन्धमा प्रेस बक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

पृथ्वीनारायण बहुमुखी क्याम्पसमा अध्ययनरत स्याङ्जाका १८ वर्षीय विद्यार्थी अर्जुन सुनामलाई ०५५ वैशाख २९ गते राजनीतिक प्रतिशोधका कारण कुटपिट गरेको घटनाका सम्बन्धमा सोही क्याम्पसको अनेरास्ववियु, प्रा.क.ले २०५५ वैशाख ३० गते एक विज्ञप्ति प्रकाशित गरी घटनाको भर्त्सना गर्‍यो।

यहाँस्थित ५ वटा मानव अधिकार संस्थाहरूको तर्फबाट एक विज्ञप्ति प्रकाशित गरी गोरखामा ०५५ मंसिर १५ गते नेविसंघका पूर्व केन्द्रीय सदस्य श्यामसुन्दर श्रेष्ठको हत्या गरिएको विषयलाई लिएर विभिन्न व्यक्तिलाई गिरफ्तार गरिएकोमा विरोध जनाए।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा व्यक्तिगत रिसइवीका कारण भएका कुटपिटका ९ वटा घटनामा ३ महिला र ११ पुरुष पीडित भए। डकैतीका २ घटनामा ३ जना पीडित भए। ट्राफिक दुर्घटना, लडेर, डुबेर आदिका २५ वटा घटनामा ६ महिलासहित २६ जना पीडित भए। विपत्तिका ७ वटा घटनामा १२ जना पीडित भए। ६ वर्षीय एक बालिकाको जंगली जनावरद्वारा मृत्यु भयो। १५ महिला र १६ पुरुषले आत्महत्या गरेको जानकारीमा आयो। ■

३.६ मनाङ

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार जेल र बन्दीहरू

यस जिल्लाको सदरमुकाम चामेमा जेल शाखा भनी बोर्ड टाँसिएको कच्ची घर छ, जहाँ कर्मचारी अफिस समयमा हाजिर नभई जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा हाजिर हुन्छन्। यहाँ बन्दी राख्नेपनि स्थिति आएमा अन्यत्र लगिन्छ। जेलमा एक जना पनि छैनन्।

गिरफ्तारी र यातना

चामेमा युवामञ्च बेच्न आएका गोर्खा जिल्ला बुङकोटका २५ वर्षीय डम्बरबहादुर अधिकारीलाई ०५५ वैशाख २७ गते माओवादी भनी प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। उनलाई सोही दिन छाडियो।

धम्की, ज्यानमाने धम्की र कुटपिट

चामेस्थित कृषि विकास बैंक कार्यालयका लेखापाल गणेशराज गौलीलाई ०५५ वैशाख २३ गते सोही ठाउँका ३ जनाले स्थानीय डाँफे होटलमा कुटपिट गरे। भलिबल प्रतियोगिता सम्बन्धमा विवाद हुँदा उक्त घटना भएको थियो। पीडितले कतै उजुरी दिएनन्।

चामेमा मजदूरी गर्दै आएको लमजुङ जिल्ला भुलभुले गाविस-८ की २७ वर्षीय मसिनमाया तामाङलाई ०५५ जेठ २३ गते जिल्ला प्रहरी कार्यालय, चामेका प्रहरी जवान बलबहादुर बलालले ढोका चाँडै नखोलेको भनी कुटपिट गरे। पीडकले हराएको सुनको भनी ७५० रूपैयाँ दिएपछि घटना सामसुम पारियो।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस वर्ष यहाँको जिल्ला अदालतमा १ वटा मुद्दा दर्ता भयो।

जनसंख्या :	५३६२
साक्षरता प्रतिशत :	४७.१
महिला साक्षरता प्रतिशत :	२३
क्षेत्रफल (वर्ग किमी) :	२२४६
गाविस/नपा संख्या :	१२
निर्वाचन क्षेत्र :	१
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	२९/०
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	१/१०
टेलिफोन लाइन :	१७
मोटर सडक (किमी) :	०
प्रहरी कार्यालय संख्या :	६
हुलाक संख्या :	११

सरुवा, घटुवा र पक्षपात आदि

यस वर्ष यो जिल्लामा जिल्ला शिक्षा कार्यालयले शिक्षकहरू सविता ठकुरी, वेदप्रसाद गौतम र भोला यादवलाई अपायक सरुवा गरेको भन्ने विषयलाई लिएर स्थानीय अभिभावक र शिक्षकहरूले शिक्षा कार्यालयमा धर्ना दिए।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

ताचे बगरछाप गाविसमा आफ्नो नातेदारको घरमा आएको १८ वर्षीय रेखादेवी श्रेष्ठलाई ०५५ जेठ १० गते राति चुरोट माग्ने निहुँमा थोचे गाविसका अध्यक्ष छिरिङध्याल्पो पुनेल, प्रकाशज्योति उच्च मा.वि.का शिक्षक सुरेश थापासहित ४ जनाको समूहले अपशब्द प्रयोग गरी अमानवीय व्यवहार गरे। पीडितले भोलिपल्ट उजुर गरेपछि थापालाई चौकीमा कागज गराइयो भने अध्यक्षलाई स्थानीय परम्पराअनुसार मिलापत्र गराइयो।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

मनाङ गाविसस्थित हुम्दे विमानस्थलका कर्मचारी मंगलजंग गुरुङले सोही ठाउँकी छुँदा गुरुङसँग ०५४ चैत २७ गते प्रेम विवाह गरेकामा स्थानीय समाजको निर्णयअनुसार छुट्टाका बाबु/आमालाई ५ हजार रूपैयाँ नगद जारीस्वरूप तिरें।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

प्राथमिक विद्यालयका शिक्षकहरूको दोस्रो श्रेणीको बढुवाको विषयलाई लिएर बढुवा एकपक्षीय भयो भनी नेपाल शिक्षक संघ पक्षका शिक्षकहरूले जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा ०५५ साउन १५ गते तालाबन्दी गरे। पछि वार्ताद्वारा समस्या सुल्झ्याइयो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा भीरबाट लडेर २ जना र खोलाका खसेर २ जनाको मृत्यु भयो। व्यक्तिगत कुटपिटका ३ वटा घटनामा ४ जना पुरुष पीडित भए। जसमध्ये २ जना सर्वसाधारण तथा २ जना कर्मचारी थिए।

घटनाको प्रकार	गैहराज्यद्वारा भएका हनन			राज्यद्वारा भएका हनन		
	घटना संख्या	पीडित संख्या पुरुष महिला जम्मा		घटना संख्या	पीडित संख्या पुरुष महिला जम्मा	
गिरफ्तारी र यातना				३	११	३६
कुटपिट	३	४	४	१	१	१
सरुवा				१	१	३
महिला अधिकार	१	१	१			
जारी	१	१	१	३		
लाश फेला	१	१	१			
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	३	३	३			
जम्मा	९	९	११	४	१३	४०

३.७ तवलपरासी

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

शिवमन्दिर गाविस-५ सिमलधारीकी ४० वर्षीय कुमारी बोहरालाई ०५४ माघ २५ गते सोही ठाउँका ५२ वर्षीय विष्णुबहादुर भण्डारीलगायतका व्यक्तिहरू मिली हत्या गरे। बलात्कार गरेपछि अपराध लुकाउन परिवारका अन्य व्यक्तिसमेत मिलेर हत्या गरी पीडितकै गोठमा भुण्ड्याइदिएका थिए। पीडकहरू थुनामा छन्।

बुलिङ्दुर गाविस-५ का ४२ वर्षीय भुवन गिरीलाई ०५४ चैत १७ गते सोही ठाउँका ३५ वर्षीय लालु गिरी र ७० वर्षीय लीला गिरीले सामान्य विवाद हुँदा बन्चरो प्रहारी गरी हत्या गरे। पीडकहरू पक्राउ परिसकेका छन्।

महेन्द्र राजमार्गमा कामको खोजीमा आएका लमजुङ जिल्ला मार्त गाविस-५

का १९ वर्षीय नवराज अधिकारीलाई ०५५ वैशाख ६ गते अज्ञात व्यक्तिले खान दिएको विषालु पदार्थ खाएपछि अस्पतालमा उपचार हुँदाहुँदै मृत्यु भयो। प्रहरी अनुसन्धान जारी छ।

तम्सरिया गाविस-४ स्थित जंगलमा काठमाडौँ जिल्ला लाजिम्पाटीकी २५ वर्षीय इन्दिरा श्रेष्ठलाई ०५५ वैशाख २० गतेसोही जिल्ला असनका ३० वर्षीय उमेश ताम्राकारले हत्या गरे। पीडितले चाँडै बिहा गरौं भनेर आग्रह गरेपछि पीडकले आवेशमा आएर हत्या गरेका थिए। पीडक थुनामा छन्।

तनहुँ जिल्ला देवघाटका ३६ वर्षीय दलबहादुर बोटेलाई ०५५ वैशाख २७ गते गैँडाकोट गाविसस्थित नारायणी नदीको किनारमा कावासोती वन कार्यालयका सहायक वन अधिकृत भैरवप्रसाद धिमिरेसमेतको गस्ती टोलीले गोली हानी हत्या गरे। पीडित नदीबाट काठ लिई उत्रँदै थिए।

कुस्मा गाविस-६ का २६ वर्षीय शिवनाथ गुप्ता तेलीलाई ०५५ जेठ ३१ गते अज्ञात व्यक्तिहरूले अन्धाधुन्ध गोली प्रहार गरी घाइते बनाए। पीडक तत्काल फरार भएका थिए भने पीडितको उपचार गोरखपुर अस्पतालमा भएको थियो।

देवगाउँ गाविस-७ का राधेश्याम ठाकुरलाई ०५५ असार १७ गते रामपुरवा गाविस-७ का रामप्रित चमारसमेतका ५-६ जनाले बाँसको लौरोले हिकाइ हत्या गरे। पीडितले पीडकको विधवा भाउजूसँग अवैध सम्बन्ध राखेका कारण उक्त घटना भएको बताइएको छ। पीडकहरूलाई पक्राउ गरिएको छ।

सूर्यपुरा गाविस-२ का रामप्रित जयसवाललाई ०५५ असोज १ गते खैरटवा गाविस-९ वर्दघाटस्थित राधाकृष्ण मन्दिर गएका बेला अपरिचित व्यक्तिले छुरा हानी हत्या गरे। पीडक फेला पर्न

जनसंख्या :	४३६२१७
साक्षरता प्रतिशत :	४१.२
महिला साक्षरता प्रतिशत :	२५.८
क्षेत्रफल (वर्ग किमी) :	२१६२.२
गाविस/नपा संख्या :	७३/१
निर्वाचन क्षेत्र :	४
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	४०२/८
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	१/७६
टेलिफोन लाइन :	३९६
मोटर सडक (किमी) :	५५२
प्रहरी कार्यालय संख्या :	३३
हुलाक संस्था :	७७

सकेको छैन।

हुकई गाविस-८ का ६० वर्षीय प्रभु केवटलाई ०५५ असोज ५ गते सोही ठाउँका ३८ वर्षीय वेचन यादव, ३० वर्षीय बुद्धिराम यादव र २० वर्षीय शान्तराम यादवलगायत ५ जना मिली हत्या गरे। पीडकहरूलाई थुनामा राखिएको छ।

बेदौली गाविस-४ का ४० वर्षीय गोमाल भेडिहारलाई ०५५ असोज ११ गते सोही गाविसका ३१ वर्षीय अंगद गोसाई, १८ वर्षीय कमल भेडिहार र ३६ वर्षीय रामायण गोसाईले गोली हानी हत्या गरे। अंगद र कमल थुनामा छन् भने रामायण ३ हजार घरोटीमा छुटेका छन्।

बन्जरिया गाविस-९ का २८ वर्षीय सुकराम वि.क.लाई ०५५ पुस १३ गते जंगलमा दाउरा काटिरहेको अवस्थामा रेञ्जर विनोद पाण्डेको नेतृत्वमा गएको वन गस्ती टोलीले गोली हानी हत्या गर्‍यो।

जेल र बन्दीहरू

यो जिल्लामा रहेको जेलको क्षमता ३५ जनाको भए तापनि हाल ४२ जना बन्दीहरू रहेका छन्। थुनामा रहेका २८ जनामा १४ जना फैसला भएका छन्। जसमा २ जना महिला र १२ जना पुरुष रहेका छन्। यस जेलमा महिलाहरू थुनामा रहेका छैनन्।

गिरफ्तारी र यातना

सविधान जलाउने प्रयास गरेको अभियोगमा नेपाल सद्भावना पार्टीका ३० जना नेता तथा कार्यकर्ताहरूलाई ०५५ कार्तिक २३ गते प्रहरीले गिरफ्तार गरी हिरासतमा यातना दियो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

शिवमन्दिर गाविस-९ का ५० वर्षीय भगबहादुर बस्याललाई ०५४ चैत २१ गते १०/१५ जना अज्ञात व्यक्तिहरूले जनतालाई विभिन्न प्रलोभन देखाई ठगी गरेको आरोपमा मोसो र जुताको माला लगाई आइन्दा त्यसो नगर्नु, गरेमा राम्रो हुने छैन भनी धम्की दिए।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस जिल्ला अदालतमा यो वर्ष ९१५ थान मुद्दा दर्ता भए। गत वर्षका समेत गरी ९६२ मुद्दा फैसला भए। ३ वर्षभन्दा बढीका २ थान मुद्दा छिनिन बाँकी छन्। छिनिन बाँकी सम्पूर्ण मुद्दामध्ये देवानी ६६६ र फौजदारी ३२१ थान छन्।

घटनाको प्रकार	गैहराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित पुरुष	महिला	जम्मा	घटना संख्या	पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	८	५	३	८				
गोलीद्वारा हत्या	३	३		३	१	१		१
गोली	१	१		१				
बम प्रहार	३							
गिरफ्तारी र यातना					१	३०		३०
लाठी चार्ज					१	९		९
कुटपिट	१३	१२	५	१७				
धम्की	३	३		३				
बलात्कार	८	१	७	८				
बहुविवाह	३		३	३				
गर्भपतन	३							
लाश फेला	१	१		१				
आत्महत्या	३५	१५	१०	३५				
चोरी/डकैती	३	३		३				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१८	३१	११	४२				
जम्मा	८७	७३	३९	१११	३	४०		४०

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

गौतानगर गाविस-२ घर भई विशेष टेक्सटायल कम्पनी अमरापुरी-५ मा कार्यरत एक १५ वर्षीय महिलालाई ०५४ माघ १ गते अमरापुरी-४ का २० वर्षीय गंगाप्रसाद रिजालले बलात्कार गरे। पीडक तारस्वमा छुटेको छ।

रामग्राम नपा-३ स्थित नेपाल होटलमा एक ६ वर्षीय बालिकालाई ०५५ जेठ ११ गते २३ वर्षीय भारतीय नागरिक राकेश गुप्ताले बलात्कार गरे। पीडकलाई पक्राउ गरिएको छ।

अग्नौली गाविस-९ की २० वर्षीय एक युवतीलाई ०५५ असार १९ गते सोही ठाउँका २० वर्षीय सुरेश गलामीलगायतका ६-७ जनाले जंगलमा जवर्जस्ती बोकेर लगी सामूहिक बलात्कार गरे। पीडकहरूलाई पक्राउ गरिएको छ।

रामग्राम नपा-११ की १८ वर्षीय एक युवतीलाई ०५५ असार ३० गते माकर गाविस-४ बर्दघाटका झाइभर रामप्रसाद गैरे, गजहडा गाविस-२ का वस मालिक अशोक शाही र शिवमन्दिर गाविस-३ का रविलाल गौतमले जवर्जस्ती जंगलमा लगेर सामूहिक बलात्कार गरे। पीडकहरूलाई पक्राउ गरिएको छ।

प्रहरीको लाठी चार्जबाट घाइते पीडित

बुलिङटार गाविस-५ की १२ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ साउन १ गते सोही ठाउँका ३० वर्षीय मानबहादुर साकीले बाभ्रा चराउन गएको बेला धम्क्याई बलात्कार गर्‍यो। पीडक थुनामा छ भने पीडितलाई वीर अस्पतालमा उपचार गराइयो।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

पञ्चनगर गाविस-३ भुताहाका २२ वर्षीय अनिरुद्र चौधरीले ०५४ माघ १५ गते १९ वर्षीय नीरादेवी भन्ने प्रसोदमा चौधरीसँग दोस्रो विवाह गरे। पीडक धरौटी राखी तारस्वमा छुटेका छन्।

प्रतापपुर गाविस-४ का रामनरेश गुप्ता तेलीले ०५५ भदौ २४ गते घरमा पत्नी हुँदाहुँदै सोही ठाउँकी जानकीदेवी गुप्ता तेलीसँग दोस्रो विवाह गरे।

नारायण गाविस-८ का कृष्णबहादुर स्वत्रीले कपिलवस्तु जिल्ला पिपरा गाविसकी एक महिलासँग ०५५ असोज २७ गते दोस्रो विवाह गरे। मुद्दा परेपछि कृष्णबहादुर फरार छन्।

प्रहरीको लाठी चार्जबाट घाइते पीडित

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय / अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

माकर गाविस-४ की २० वर्षीय सुमा राना र उनकै साथी विन्दु न्यौपानेलाई ०५५ मंसिर २५ गते सोही ठाउँका २१ वर्षीय कुमार थापा र १८ वर्षीय मोहन थापाले रातको समयमा हातपात गरे। पीडकहरूलाई पक्राउ गरेको थियो।

गर्भ पतन

देउराली गाविस-३ की १५ वर्षीय जगमाया कुमालले ०५४ माघ १ गते सोही ठाउँका १८ वर्षीय रोशन नेपालीसँग यौन संसर्ग भई रहन गएको गर्भ पतन गराइन्। दुवै जना तारेस्वमा छुटेका छन् भने मुटु जारी छ।

माकर गाविस-६ की १८ वर्षीय फूलकुमारी चौधरीले ०५४ फागुन ३ गते अवैध यौन संसर्गबाट रहन गएको गर्भ पतन गराइन्। उनी थुनामा छिन।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा आत्महत्याका कारण १५ जना पुरुष र १० जना महिला गरी २५ जनाको मृत्यु भयो। विपत्तिका १० वटा घटनामा ३३ जनाको मृत्यु भयो। व्यक्तिगत कुटपिटमा ६४ जना पुरुष र ६ जना महिला गरी ७० जना पीडित भए। दुर्घटनामा २ जना महिलासहित ८ जनाको मृत्यु भयो भने ६

प्रहरीको लाठी चार्जबाट
घाइते पीडित

प्रहरीको लाठी चार्जबाट
घाइते पीडित

जना घाइते भए। डकैतीका १ घटनामा २ जना पाइडत भए। त्यस्तै जंगली जनावरको आक्रमणबाट १ जना महिला पीडित भए। १ जना महिला र १ जना पुरुषको लाश फेला पयो। ब्याकमेलिङको एउटा घटना भयो।

३.८ रुपन्देही

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

सिद्धार्थनगर नपा-३ का ६० वर्षीय तिरथप्रसाद गुप्ताको ०५४ फागुन ५ गते चोटका कारण मृत्यु भयो। सोही ठाउँका ४५ वर्षीय साकिर अली मुसलमानले प्रहार गरेको चोटबाट उनको मृत्यु भएको बताइन्छ। कुसुराको मासु बिक्री गर्ने स्थानमा बाँस बिक्री गर्ने स्थान बनाउँछु भन्ने विषयमा विवाद हुँदा दुवै पक्षका केही व्यक्ति घाइते भएका थिए। पीडक फरार रहेका छन्।

सिद्धार्थनगर नगरपालिका-१ बेलाहियाकी ३५ वर्षीय काली क्षेत्रीलाई ०५४ चैत २ गते हत्या गरियो। मृतकका पतिलाई प्रहरीले पक्राउ गरी अनुसन्धान गर्दै रहेको बताएको छ।

बुटवल धागो कारखाना नजिक ०५४ चैत २४ गते संयुक्त जनमोर्चा, नेपालद्वारा आयोजित बन्द कार्यक्रमको सिलसिलामा सो पार्टीका कार्यकर्ताहरूद्वारा वीरगन्जबाट नेपालगन्ज हिँडेको बसमा आक्रमण हुँदा विष्णुपुरा गाविस-४ का ४८ वर्षीय प्रेमप्रसाद दाहालको मृत्यु भयो। केही व्यक्तिहरूलाई पक्राउ गरिएकोमा अदालतको आदेशमा छुटेका छन्।

रायपुर गाविस-४ का १८ वर्षीय आशीषकुमार तिवारीलाई ०५५ वैशाख ४ गते जग्गाको विषयमा विवाद हुँदा सोही ठाउँका २२ वर्षीय सन्तोषकुमार त्रिपाठीसमेतका ४ जना मिली हत्या गरे। पीडकहरू फरार रहेकाले खोजी भइरहेको छ।

शंकरनगर गाविस-७, डाइभर टोलकी ४३ वर्षीय सावित्री सिंहलाई ०५५ वैशाख ९ गते आर्थिक प्रलोभनका कारण अज्ञात व्यक्तिले हत्या गरे। पीडक फेला पर्न सकेका छैनन्।

सिक्टहन गाविस-९ का ४० वर्षीय बनारसी पासोलाई ०५५ वैशाख २१ गते उनकै पत्नी सतिया पासोले दाजु इनरमान तथा राजेन्द्र यादवको सहयोगमा हत्या गरिन। इनरमान र सतियाबीच यौन सम्बन्ध भएका कारण हत्या गरिएको थियो। पीडकहरूमध्ये इनरमान पासोलाई ०५५ मंसिर २७ गते पक्राउ गरियो भने अरू फरार छन्।

बुटवल नपा-१३ स्थित न्यू होराइजन बोर्डिङ स्कूलको क्यान्टिनमा काम गर्ने ३६ वर्षीय नारायण थापालाई ०५५ वैशाख २२ गते रूकुम तक्सेरा गाविस-९ का १७ वर्षीय सिङ्गार बुढामगर र दाङ जिल्लाकी वर्षीय हिरा वि.क. ले हत्या गरे। पीडकहरूलाई पुर्षक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

मोतिपुर गाविस-६ की २५ वर्षीय विष्णु श्रेष्ठलाई ०५५ जेठक ४ गते उनकै पति ३० वर्षीय निर्मल श्रेष्ठले सामान्य झगडामा कुटपिट गरी सस्वत घाइते बनाए। पीडितलाई उपचारका लागि काठमाडौं लगिएकामा त्यहीँ उनको मृत्यु भयो। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरी थुनामा राखेको छ।

टिकुलीगढ गाविस-७ का १९ वर्षीय विष्णु पौडेललाई ०५५ साउन २४ गते सोही ठाउँका १९ वर्षीय बाबु भन्ने देवप्रसाद गुरूङले अन्य ६ जना व्यक्तिहरूको सहयोगमा छुरी हानी हत्या गरे। पीडकहरूमध्ये ६ जनालाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा तारेस्वमा छाडिएको छ। मुख्य पीडक देवप्रसाद गुरूङ फरार रहेका छन्।

सिद्धार्थनगर नपा-१३, शान्तिनगरमा बस्ने भारत कैमबलियाका २८ वर्षीय गुड्डु भन्ने परहंस सिंहलाई ०५५ असोज ४ गते सोही नपा बस्ने भारत चिरेयाका २८ वर्षीय राजेश सिंह भनिने विश्वनाथ श्रीवास्तवले लेनदेनको विषयमा विवाद हुँदा घाँटी काटी हत्या गरे। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

सिद्धार्थनगर नपा-१२ का १६ वर्षीय पल्लु लोनियालाई ०५५ कात्तिक ११ गते राति सोही ठाउँका १८ वर्षीय नारायण क्षेत्रीले आफ्नी बहिनीसँग सम्बन्ध बढाया भन्ने निहुँमा खुपल हानी हत्या गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

बुटवल नपा-९ दीपनगरका २३ वर्षीय नारायण श्रेष्ठलाई ०५५ कात्तिक १५ गते सोही ठाउँका १४ वर्षीय कमल थापा मगरले छुरी हानी हत्या गरे। कमल र उनकी आमालाई प्रहरीले पक्राउ गरेको छ।

जेल र बन्दीहरू

यस जिल्लाको जेल वि.सं १९९० सालतिर बनेको हो। ६० जना बन्दी अटाउने क्षमता भएको यस जेल हाल जीर्ण अवस्थामा रहेको छ। यो जेल ग श्रेणीको हो। हाल यहाँ ४७ जना बन्दी र ९३ जना थुनुवा गरी जम्मा १४० जना बन्दीहरू रहेका छन्। हप्ताको ३ पटक भेटभाट गर्न दिइने यहाँ बन्दीले आफैँ राखेका बाहेक रेडियो र टेलिभिजन हेर्ने सुविधा उपलब्ध छैन। माओवादीको आरोपमा जेल परेका भुवन सुनार आफूलाई राजनीतिक बन्दी भएको दाबी गर्छन्।

गिरफ्तारी र यातना

बुटवल नपा-१५ बेलवासका १९ वर्षीय गोपीनाथ विक, राजकुमार विक र मदन शिरीषलाई ०५४ माघ ३० गते प्रहरीले माओवादीको आरोपमा पक्राउ गर्‍यो। पुनरावेदन अदालतको आदेशले उनीहरू फागुन ४ गते छुटे।

सालभण्डी गाविस-७ का २२ वर्षीय नारायण घिमिरे र खड्वा वनगाई गाविस-४ का २२ वर्षीय ध्रुव पन्तलाई ०५५ जेठ ३१ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितहरूलाई ज्यान मुद्दा लगाइएकोमा जिल्ला अदालतले ०५५ असार १३ गते तारेखमा छाड्ने आदेश दियो।

सालभण्डी गाविस-७ वनकोहीकी २५ वर्षीय सुमित्रा घिमिरेलाई ०५५ साउन ७ गते प्रहरीले माओवादीको आरोप लगाई पक्राउ गर्‍यो। अनेमसंघ क्रान्तिकारीकी जिल्ला अध्यक्ष घिमिरेलाई साउन १८ गते धरौटी लिई तारेखमा रिहा गरियो।

बुटवल नपा संगमपथका ३५ वर्षीय भरत के.सी., सालभण्डी गाविस-७ की २५ वर्षीय सुमित्रा घिमिरेलगायत १७ जनालाई ०५५ कात्तिक ४ गते प्रहरीले माओवादी भनी पक्राउ गर्‍यो। अदालतको आदेशमा छाडिएकाहरूलाई पुनः अदालत परिसरबाटै पक्राउ गरियो।

परौँहा गाविस-३ की १७ वर्षीय सीता श्रेष्ठ, सोही ठाउँका

जनसंख्या :	५२२१५०
साक्षरता प्रतिशत :	४०.२
महिला साक्षरता प्रतिशत :	२५.१
क्षेत्रफल (वर्ग किमी) :	१३६०
गाविस/नपा संख्या :	६९/२
निर्वाचन क्षेत्र :	५
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	२७२/१२
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	४/७९
टेलिफोन लाइन :	८०००
मोटर सडक (किमी) :	५८६.५
प्रहरी कार्यालय संख्या :	४५
हुलाक संख्या :	५३

१९ वर्षीय नारायण भण्डारी, सोही गाविस-९ का १८ वर्षीय द्रोण जि.सी., सोही गाविसका १८ वर्षीय तुलबहादुर जि.सी. र नवलपरासी जिल्ला प्रगतिनगर-७ का १९ वर्षीय इन्द्रमणि भुसाललाई ०५५ मंसिर १९ गते प्रहरीले माओवादीको आरोपमा गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितहरू ०५५ मंसिर २८ गते पुनरावेदन अदालतको आदेशमा छुटेका छन्।

सूर्यपुरा गाविस-३ मा साँस्कृतिक कार्यक्रम देखाइरहेका अनेरास्ववियु क्रान्तिकारीका विद्यार्थीहरू सीता श्रेष्ठसमेतका ५ जनालाई ०५५ मंसिर १९ गते प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। ०५५ मंसिर २८ गते अदालतको आदेशबाट उनीहरू छुटे।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

सालभण्डी गाविस-४ का ५७ वर्षीय ढुण्डीराम पन्तलाई ०५४ चैत ७ गते राति नकावधारी माओवादीहरूले आक्रमण गरे।

अगाडि दाँत फारिएका र आँठसमेत काटिएका पीडितको २ लाख नगदसमेत लुटिएको गुनासो पीडितको छ।

बुटवल नपा-१२ स्थित कालिकानगरमा नेकपा एमालेका नेता प्रदीप ज्ञवाली र मोदनाथ प्रश्रितलाई ०५४ चैत १७ गते एमाले बुटवल नगर कमिटीले आयोजना गरेको बुद्धिजीवी भेलामा भाग लिने पुगेको बेला नेकपा (माले) का रूपनारायण श्रेष्ठ, राजु गुरूङलगायतका व्यक्तिहरूले कुटपिट गरे। पीडक राजु गुरूङलाई पक्राउ गरिएकोमा अदालतको आदेशबाट छुटे।

बोदवार गाविस दीपरहवाका ५० वर्षीय पारसनाथ योगीलाई ०५५ जेठ २४ गते जनशोषण गरेको भन्ने आरोपमा माओवादीहरूले विविध धम्की दिई मोटर साइकल, टेक्टरमाथि क्षति पुऱ्याइदिए।

सौराहा फर्साटिकर गाविस-३ का ३८ वर्षीय रामप्रसाद पाण्डेलाई ०५५ भाद्र १२ गते राति माओवादीको एक समुहले प्रहरीलाई सुराकी गरेको आरोपमा कुटपिट गरी सस्त्र घाइते बनाए। पीडितको उपचार काठमाडौँमा भएको थियो।

पोस्वरभण्डी गाविस-२ का ५५ वर्षीय सोहरतप्रसाद यादवलाई ०५५ मंसिर २७ गते जग्गा विवादका कारण गाविस अध्यक्ष ५५ वर्षीय विक्रम यादव र गाविस उपाध्यक्ष ३२ वर्षीय सरोज पाण्डेले कुटपिट गरे।

बुटवल नगरपालिका-८ का २५ वर्षीय दीपक के.सी. र सोही ठाउँका वलु के.सी. लाई ०५५ पुस ११ गते प्रहरीले कुटपिट गरे। पीडकलाई सरुवा गरिएको छ भने प्रहरी तर्फबाट माफी मागिएपछि घटना सामसुम भएको थियो।

बुटवल नपा-१० की ३० वर्षीय लक्ष्मी भण्डारीलाई ०५५

पुस १३ गते प्रहरी पशुपति सुवेदले कुटपिट गरे। पीडकको मानसिक स्थिति ठीक नभएकाले उपचारका लागि काठमाडौं लगिएको छ।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

(राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव समेत)

९ वाम समूहद्वारा ०५५ साउन ४ गते आह्वान गरिएको नेपाल बन्दको क्रममा निस्किएको जुलुसमाथि प्रहरीले लाठी चार्ज गर्‍यो।

धार्मिक स्वतन्त्रता

सिद्धार्थनगर नपा-६ का वडा सदस्य ६० वर्षीय मुक्तान अली मुसलमानलाई ०५५ भदौ ९ गते शिवसेनाका सचिवले मुसलमान भएकै कारण अभद्र व्यवहार गरे। पीडक तारेखमा छुटेका छन्।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस वर्ष जिल्ला अदालतमा गत वर्षसमेतका बाँकी मुद्दाहरू गरी २ हजार ३ सय ३० रहेका छन्। तीन वर्षअघिदेखिका ३ सय ६१ मुद्दा छिनिन बाँकी छन्। जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा विभिन्न किसिमका २ सय ४ वटा मुद्दा गत वर्षका छिनिन बाँकी रहेका छन्। जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा यस वर्ष आत्महत्याका ६७, सार्वजनिक अपराध १ सय ६, भवितव्य ज्यान ५२, ज्यान मार्ने उद्योग १२, सवारी ज्यान ६५, कर्तव्य ज्यान २४, जबरजस्ती करणी ८, बहुविवाह ६, जीउ मारने/बेच्ने ८ गरी जम्मा ३ सय ४८ मुद्दा दर्ता भए।

सरुवा, घटुवा र पक्षपात आदि

यस वर्ष रूपन्देही कर्मचारी संगठनसँग सम्बन्धित २८ जना कर्मचारीहरूलाई आस्थाका कारण दुःख दिनुका साथै सरुवासमेत गरियो।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस वर्ष सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोग समक्ष २ हजार ७८ जना सुकुम्बासीहरूले जग्गा प्राप्त गर्नका लागि निवेदन दर्ता गराए। उक्त आयोगले यस वर्ष १ सय ९१ जनालाई लालपूजा वितरण गर्‍यो भने अव्यवस्थित सुकुम्बासी भनी २ सय ६१ जनालाई पूजा वितरण गरेको छ।

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हानन				राज्यद्वारा भएका हानन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	१२	१०	२	१२				
गिरफ्तारी र यानना					६	१७	१२	२९
कुटपिट	९	१०		१०	३	२	१	३
धम्की	१	१		१				
महिला किनबेच	७		११	११				
बलात्कार	५		५	५				
बहुविवाह	६		६	६				
पारिवारिक हिंसा	१		१	१				
अमानवीय व्यवहार	१							
आत्महत्या	२							
लाश फेला	१	१		१				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू *	१३	९	४	१३				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१२	१४		१४				
जम्मा	७१	१२५	३०	१०९	८	१९	१३	३२

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

कपिलवस्तु जिल्ला महेन्द्रकोट गाविस-७ की २३ वर्षीय गंगा वि.क.लाई ०५४ चैत १२ गते बुटवल नपा-८ की ३५ वर्षीय शर्मिला कुँवर र सोही ठाउँकी ३२ वर्षीय मधुमालती चौधरीले बिक्री गरे। पीडकहरूलाई थुनामा राखिएको छ।

देवदह गाविस-३ की १८ वर्षीय मुना पौडेल र सोही ठाउँकी १७ वर्षीय मैना पौडेललाई ०५५ वैशाख २१ गते बुटवल नपा-१ की ४५ वर्षीय जोरनमिया मुसलमान र २५ वर्षीय निसा खाँले बिक्री गरे। पीडकहरूलाई थुनामा राखिएको छ।

देवदह गाविस-३ की २२ वर्षीय खेमसरा सिकेजा मगरलाई ०५५ वैशाख २१ गते बुटवल नपा-१ की २५ वर्षीय निसा खाँले बिक्री गरिन्। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

देवदह गाविस-५ की १२ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ जेठ ९ गते सोही गाविस-७ का २७ वर्षीय चेतबहादुर सुनारले बलात्कार गरे। पीडकलाई ०५५ असार ९ गते अदालतको आदेशअनुसार थुनामा राखिएको छ।

सुमित्रा घिमिरेलाई माओवादीको आरोपमा पक्राउ गरिदै

मोतिपुर गाविस-६ की २० वर्षीय बुद्धिमाया आचार्यलाई ०५५ असार ११ गते चितवन भरतपुर नपा-३ का २५ वर्षीय स्वमानन्द खनाल र मोतिपुर गाविस-६ की २३ वर्षीय दीपा श्रेष्ठले बिक्री गरे। पीडकहरू पुर्पक्षका लागि थुनामा रहेका छन्।

मानपकडी गाविस-१ की ४५ वर्षीय एक महिलालाई ०५५ असार ७ गते सोही ठाउँका ३५ वर्षीय लालचन लोनियाले बलात्कार गरे। पीडक ०५५ असार २४ गते तारेस्वमा छुटे।

देवदह गाविस-९ की १९ वर्षीय लक्ष्मी नेपाली र सोही ठाउँकी १९ वर्षीय मैया थापालाई ०५५ असार १४ गते बुटवल नपा-५ का ४१ वर्षीय टेकबहादुर थापा मगर, सोही ठाउँकी ३८ वर्षीय मिना थापा मगर र मकवानपुर जिल्ला घर भई बुटवल नपा-७ बस्ने ४० वर्षीय विजय लामाले बिक्री गरे। पीडकहरूमध्ये मिना फरार छिन् भने दुई जनालाई पक्राउ गरी थुनामा राखिएको छ।

बगौली गाविस-२ की १० वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ साउन १४ गते सोही ठाउँका ४२ वर्षीय तपसी कुर्माले बलात्कार गरे। पीडक फरार रहेका छन्।

सूर्यपुरा गाविस-२ की १६ वर्षीय गंगादेवी विक, जमुना विक र १४ वर्षीय गोमती विकलाई ०५४ भदौ २० गते बुटवल नपा माइती भई भारत नौतनवा घर भएकी २२ वर्षीय रेशम मल्ल, देवदह बस्ने ३० वर्षीय पवि हमाल र बुटवल नपा-१४ की ५० वर्षीय दिलकुमारी क्षेत्रीले भारत लगी बिक्री गरेका थिए। पीडितहरूका आफन्तले प्रहरीमा उजुरी दिएपछि ०५५ असोज २२ गते पीडकहरूलाई पक्राउ गरी थुनामा राखिएको छ।

बुटवल नपा-१३ की २६ वर्षीय सुमित्रा मल्ललाई ०५५ असोज १ गते सोही नपा-६ की २७ वर्षीय पुनम थापा र स्याङ्जा, छाडछाड्दी गाविस-१ का ३४ वर्षीय भोजबहादुर साकीले भारत लगी बिक्री गरे। पीडित उम्केर आई जहेरी दिएपछि दुवै पक्राउ परेकामा पुनम थापा १० हजार रूपैयाँ धरौटी राखी छुटेकी छन्। भोजबहादुर थुनामा रहेका छन्।

सिद्धार्थनगर नपा-१ की १८ वर्षीय एक महिलालाई ०५५ असोज ५ गते लमजुङ जिल्ला विचौर-८ का ३० वर्षीय आनन्दबहादुर गुरुङले बलात्कार गरे। पीडक ०५५ असोज २९ गते अदालतको आदेशबाट तारेस्वमा छुटेका छन्।

मक्रहर गाविस-८ की ७ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ कार्तिक २५ गते सोही ठाउँका १७ वर्षीय राजु नेपालीले बलात्कार गरे। पीडक तारेस्वमा छुटेका छन्।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

देवदह गाविस-५ का २७ वर्षीय राजकुमार खत्रीले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५४ माघ २२ गते सोही ठाउँकी २० वर्षीय सीता खत्रीसँग दोस्रो विवाह गरे। पीडित गीता खत्रीको उजुरीले पीडक अदालतको आदेशमा २ हजार धरौटीमा छुटेका छन्।

बुटवल नपा-५ का ३७ वर्षीय मानबहादुर के.सी.ले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५४ माघ २५ गते सोही ठाउँकी २४ वर्षीय रिता

के.सी.सँग दोस्रो विवाह गरे। पीडित जमुना के.सी. को उजुरीले पीडक अदालतबाट ३५ हजार धरौटी राखी तारेस्वमा छुटे।

करहिया गाविस-४ का २७ वर्षीय यमबहादुर बस्नेतले ०५४ फागुन २४ गते सोही स्थानकी १९ वर्षीय सुन्तली बस्नेतसँग दोस्रो विवाह गरे। पीडक १ हजार रूपैयाँ धरौटी राखेर छुटेका छन्।

मक्रहर गाविस-७ का ३० वर्षीय रामबहादुर कार्कीले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५५ जेठ १३ गते सोही ठाउँकी १८ वर्षीय सुशीला थापासँग दोस्रो विवाह गरे। पीडित देवी कार्कीको उजुरीले पीडक अदालतबाट धरौटी राखी तारेस्वमा छुटे।

बुटवल नपा-६ का ३० वर्षीय योगेश प्रधानले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५५ साउन ३१ गते सोही ठाउँकी २५ वर्षीय खत्रीस्वरा प्रधानसँग दोस्रो विवाह गरे। पीडित सीता प्रधानको उजुरीले पक्राउ परेका पीडक ०५५ असोज २ गते धरौटी तारेस्वमा छुटे।

मसिना गाविस-२ का २७ वर्षीय वीरेन्द्रप्रसाद थारूले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५५ असोज १ गते सोही ठाउँकी १९ वर्षीय उनिता थारूसँग दोस्रो विवाह गरे। पीडित मीनाकुमारी थारूले उजुरी दिएकोमा पीडक अदालतको आदेशले तारेस्वमा छुटे।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

बुटवल नपा-११ का साढे ४ वर्षीय रामप्रसाद पाण्डेलाई ०५५ वैशाख २१ गते भारत भैसालोटनका १६ वर्षीय रोयाजु दिन अन्सारीले ललाई फर्काई लैजान लाग्दा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडक ०५५ जेठ १२ गते ४ हजार धरौटी राखी छुटे।

आर्थिक अधिकार

(पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनियन, श्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

यस जिल्लामा १ हजार ६ सय ३६ वटा साना ठूला उद्योगहरू संचालित छन्। यी उद्योगहरूमा २६ हजार ९८ जना मजदूरहरूले काम पाएका छन्।

पडसरी गाविस-८ स्थित गार्मेन्ट उद्योगमा कार्यरत मजदूरहरूले ०५५ असार १ गते विभिन्न मागहरू राखी सुविधा बढाउन एकदिने आन्दोलन गरे। व्यवस्थापन पक्षले धम्क्याएर काममा लाग्न बाध्य पारेको उनीहरूको गुनासो छ।

सिद्धार्थनगर नगरपालिका-४ स्थित महेन्द्र सुगर मिलका मजदूरहरूले ०५५ भाद्र २१ गते जुलुस प्रदर्शन गरी व्यवस्थापनसमक्ष विभिन्न मागहरू पूरा गर्न दबाव दिए। ६-७ महिनाअघिदेखि बन्द रहेको उक्त मिलका मजदूरहरूले शिवसेनाको नेतृत्वमा जुलुस कार्यक्रम आदि अगाडि बढाइरहेका छन्। उक्त मिल आफैसम्म बन्द रहेको छ भने त्यहाँका ४ सय ५० जना मजदूरहरूले ६ महिनादेखि ज्याला पनि पाएका छैनन्।

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू

दासन्ध, कर्मैया, बाँधा र हलिया आदि

यस जिल्लामा जमिन्दारहरूले हर्षा राख्ने चलन अझै कायम नै छ। वर्षभरि जमिन्दारको घरमा काम गरेबापत केही धान हर्षा परिवारले पाए तापनि सम्पूर्ण परिवार नै लाग्नुपर्छ। गाई, बाख्रा चराउने काम गरेबापत स्वाना स्वान दिने गरिन्छ। कतै कतै एक वर्षका लागि ऋण लिएबापत वर्षभरि हर्षाले ब्याज कटाउने गरेर काम गरेको पाइन्छ। हर्षाले एक जमिन्दारकहाँबाट अर्को जमिन्दारकहाँ गयो भने पछि गएको जमिन्दारले पहिलेको जमिन्दारको ऋण बुझाउने परम्परा कायम नै छ।

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूतसमेत

देवदह गाविस-३ खैरेनीका २१ वर्षीय दिलबहादुर रानाले ०५४ फागुन ४ गते भुण्डिएर आत्महत्या गरे। रिपुमाया विकसँग प्रेम विवाह गरेको र उक्त विवाहलाई तल्लो जातकी केटी भनी परिवारले मान्यता नदिएका कारण उनले बाध्य भई आत्महत्या गर्नुपरेको गाउँलेहरूले बताएका छन्।

घटना सम्बन्धमा प्रेस बक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

रूपन्देहीस्थित विभिन्न कार्यालयका २८ जना महिलाहरूलाई साह्रै अपायक र अप्ठ्यारो तवरबाट सरुवा गरिएको भनी नेपाल निजामती कर्मचारी संगठन, रूपन्देहीले ०५४ माघ ७ गते एक ज्ञापनपत्रमार्फत् विरोध जनायो।

सिद्धार्थनगर नपाका

तिरथप्रसाद गुप्ताको भगडामा परी मृत्यु भएको सम्बन्धमा शिवसेनाले मुसलमानले हिन्दूलाई पिटेर मान्यो भनी ०५४ फागुन ५ गते राति नारा लगाई जुलुससमेत प्रदर्शन गर्‍यो। बजार पनि जवर्जस्ती बन्द गराइयो। जिविस सभापति र नगर प्रमुखको यस घटनामा हात छ भनी घर घेराउ गर्ने कार्य पनि गरियो। पछि जिविस सभापतिले उक्त आरोपको स्पष्टण्डन गर्नुभयो।

प्रहरीद्वारा कुटपिट गरिएका
केशव के.सी र बलु के.सी

सिद्धार्थनगर नपामा ०५५ साउन ५ गते केही स्थानीय व्यक्तिहरूले एक जुलुस निकाली देश बेच्न पाइँदैन, प्रजातन्त्र चाँहिँदैन, राजा रानी चाहिँन्छ चाहिँन्छ भन्ने जस्ता नारा लगाए।

अतिरिक्त जानकारीहरू

बुटवल नपास्थित तिनाउ नदीको किनारमा २२ वर्ष जति उमेर भएकी एउटी महिलाको लास ०५४ माघ १८ गते फेला पर्‍यो।

यस वर्ष यो जिल्लामा ट्रफिक दुर्घटनाबाट ६५ को मृत्यु भयो भने जंगली जनावरबाट १ जना पुरुषको मृत्यु भयो। ६७ जनाले आत्महत्या गरे। दैवी विपत्तिबाट १ सय घर विस्थापित भए भने १ जनाको मृत्यु भयो। हैजाबाट यस वर्ष ३९ जनाको मृत्यु भयो। कुटपिटका ११ घटनामा १३ जना पीडित भए।

३.१ पाल्पा

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

चिदीपानी गाविस-६ राउपोखरीका ४२ वर्षीय रेवतबहादुर के.सी.लाई ०५४ चैत १० गते राति १०.३० बजे व्यक्तिगत रिसझवीको कारण सोही ठाउँका ताराबहादुर स्वाम्चा मगर, भीमबहादुर सुनार, गोविन्द रेग्मीलगायतका ६ जना व्यक्तिहरूले खुकुरी र चुप्पी प्रहार गरी हत्या गरे। पीडकहरूले पीडितकी पत्नी ४० वर्षीय विष्णुदेवी के.सी. र छोरा १५ वर्षीय राजेन्द्र के.सी.लाई हतियार प्रहार गरी घाइते बनाए। ताराबहादुर स्वाम्चालाई पुर्षक्षको लागि थुनामा राखिएको छ भने अन्य पीडकहरू तारेस्वमा छुटेका छन्।

अर्घाखाँची जिल्ला मैदान गाविस-७ का २२ वर्षीय विष्णुप्रसाद न्यौपानेलाई ०५४ चैत १४ गते सत्यवती गाविस-२ मा आउँदा नदीको कोप्चेरोमा स्थानीय भीमबहादुर गाहा, नुरबहादुर बगाले र १२ वर्षीय जीवलाल दर्जी तथा खिमबहादुर गाहाले कुटपिट गरी हत्या गरे। पीडकहरू भीमबहादुर र

नुरबहादुर थुनामा छन् भने जीवलाल र खिमबहादुर नाबालक भएकाले तारेस्वमा छुटेका छन्।

कोलडाँडा गाविस-९ की २३ वर्षीय यमिसरा सारूलाई ०५५ भदौ ७ गते आफ्नै जेठाजु शेरबहादुर सारूले बाँदरलाई भनी हानेको गोली लाग्न गई मृत्यु भयो। पीडितसँगै रहेकी २ वर्षकी छोरी इन्द्रादेवी सारू घाइते भइन्। पीडक थुनामा रहेका छन्।

देउराली गाविस-८ की १३ वर्षीय सरस्वती गैरेलाई ०५५ असोज ३० गते साँझ ६.३० बजे सोही स्थानका १७ वर्षीय गणेश घिमिरेले नजिकैको जंगलमा लगी यौन सम्पर्क गर्न खोज्दा इन्कार गरेकाले घाँटी थिची ढुंगाले हानेर हत्या गरे। पीडकलाई पुर्षक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

वि.सं. १९८३ सालमा निर्माण गरिएको यस जेलको क्षमता ३ सय ५० जनाको रहेको छ। हाल यस जेलमा कुल १ सय ३१ जना बन्दीहरू रहेका छन्। जसमध्ये ४२ जना पुरुष र ३१ जना महिला कैद नतोकिएका छन् भने ४७ जना पुरुष र बाँकी

महिला कैंद तोकिएका छन्। ४ जना बालक र २ जना बालिका पनि यहाँ छन्।

यस जेलमा पुरुष र महिलाको छुट्टाछुट्टै कम्पाउण्डको व्यवस्था गरिएको छ। जेलभित्र बत्ती, १ जना हे.अ., १ जना अ.हे.व. को पनि व्यवस्था गरिएको छ। केटाकेटीलाई पढ्नका लागि नि.मा.वि. सम्मको अध्ययन गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ भने जेलभित्र विभिन्न किसिमका सीपमूलक तालिमहरू, पुस्तकालय र टेलिभिजनको पनि व्यवस्था गरिएको छ। यस जेलमा ५८ वर्षीय कृष्णवहादुर कुमालको यस वर्ष मृत्यु भयो। उनको मृत्यु कालगतिले भएको बन्दीहरू बताउँछन्।

धम्की, ज्यानमान धम्की र कुटपिट

दर्लामडाँडा गाविस-९ घर भै तानसेन नपा-३ बस्ने २१ वर्षीय पत्रकार भगवान भण्डारीलाई ०५४ माघ ९ गते समाचार सम्प्रेषणको विषयलाई लिएर नेपाली कांग्रेस पाल्पाका सभापति ५० वर्षीय गम्भीरजंग कार्कीले कुटपिट गरी खुट्टा भाँचिदिने धम्की दिए।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

जिल्ला अदालतमा ३ सय १९ मुद्दा भएकोमा ७० वटा फैसला भई २ सय ४९ वटा बाँकी छन्। लेनदेन, अंश र जग्गासम्बन्धी १ सय ६७ वटा मुद्दामा ३५ वटा फैसला भइसकेको र बाँकी १ सय ३२ वटा रहेका छन्। कर्तव्य ज्यान, जीउ मास्ने/बेच्ने, लागू औषधसम्बन्धी ६४ वटा फौजदारी मुद्दामा ८ वटा फछ्यौट भई ५६ वटा बाँकी छन्। त्यसैगरी करकाप,

जनसंख्या : २३६३१३

साक्षरता प्रतिशत : ५१

महिला साक्षरता प्रतिशत : ३६.५

क्षेत्रफल (वर्ग किमी) : १३७३

गाविस/नपा संख्या : ६५/१

निर्वाचन क्षेत्र : ३

विद्यालय/क्वाम्पस संख्या : ४००/१०

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : २/६९

टेलिफोन लाइन : ६८६

मोटर सडक (किमी) : २८०

प्रहरी कार्यालय संख्या : १६

हुलाक संख्या : ५६

धुनामा रहेका छन्।

गाली बेइज्जति, जालसाजी जस्ता दुनियाँवादी फौजदारी मुद्दा ८८ वटामध्ये २७ वटा मुद्दा यसै वर्ष फैसला भई ६१ वटा मुद्दाहरू बाँकी रहेका छन्।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

बन्दीपोखरा गाविस, कुमाल बस्तीकी धनकुमारी कुमाललाई ०५४ चैत १४ गते रूपन्देही जिल्ला मकहर गाविसका-५ का ५४ वर्षीय शंकर पौडेल र उनकी पत्नी मिली भारत लगी विक्री गर्ने प्रयास गरे। प्रहरीले पीडकहरूलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखेको छ।

तानसेन-३ बसपार्ककी १२ वर्षीय सरस्वती ढकाललाई ०५५ वैशाख १७ गते सोही ठाउँ बस्ने सम्भना फेन्सी स्टोरमा काम गर्ने २४ वर्षीय संजय शाक्यले विक्री गर्ने उद्देश्यले नेपालगन्ज हुँदै भारतको सिमाना पुऱ्याए। पीडक संजय शाक्य जीउ मास्ने/बेच्ने उद्योगअन्तरगत पुर्पक्षको लागि

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

दर्लामडाँडा गाविस-१ का गिरिराज गैरले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५५ जेठ २१ गते कमला गैरसँग दोस्रो विवाह गरे।

गोठायी गाविस-३ की १७ वर्षीय गीता कोइरालालाई ०५५ मंसिर ९ गते उनकै बाबु छविलाल, सौतेनी आमा सीता कोइराला र टीकाप्रसाद काफ्लेले तानसेन-१३ डाँडाथोकका ३६ वर्षीय लाटो मानिस कृष्ण घिमिरेसँग डच्छाविपरीत जबरजस्ती विवाह गरिदिए। भडैवा इलाका वन कार्यालय देउवीरका सहायक वन रक्षक ४० वर्षीय हुमनाथ घिमिरेको ९ महिनाको

गर्भ धारण गरेकी पीडितलाई जबरजस्ती अन्य व्यक्तिसँग विवाह गराइदिने पीडकहरूमाथि कारबाहीको प्रक्रिया थालिएको छ।

अतिरिक्त जानकारीहरू

सवारी साधन दुर्घटनाका ६ वटा घटनामा ३२ जना पुरुष र १३ जना महिला गरी जम्मा ४५ जनाको मृत्यु भयो। चट्याडमा परी १ जना पुरुष र १ जना महिलाको मृत्यु भयो। आगलागीको १ घटनामा १ जना पुरुष, पहिरोको २ वटा घटनामा २ जना पुरुष र ६ जना महिलाको मृत्यु भयो भने विपत्तिबाट ११ जनाको मृत्यु भयो। यस वर्ष ९ वटा आत्महत्याका घटनामा ५ पुरुष र ४ महिला गरी ९ जनाको मृत्यु भयो। ■

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	३	२	१	३				
गोलीद्वारा हत्या	१		१	१				
कुटपिट	१		१	१				
धम्की	१	१		१				
धुनामा मृत्यु	१	१		१				
महिला किनबेच	२		२	२				
बहुविवाह	१		१	१				
पारिवारिक हिंसा	१		१	१				
आत्महत्या	९	५	४	९				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू *	११	३६	३०	६६				
जम्मा	३१	४५	३१	८६				

३.१० कपिलवस्तु

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

अर्घाखाँची जिल्ला किमडाँडा गाविस-४ का ४० वर्षीय हरिप्रसाद भुसाललाई ०५४ चैत १३ गते राति वटकलपुर गाविस-४ चम्पापुरका भगुती थारूको घरमा चोरी गर्न गएको अवस्थामा गाउँलेहरूले कुटपिट गर्दा उपचार हुँदाहुँदै चैत १४ गते मृत्यु भयो।

नेपाल परिवार नियोजन संघ, भिजन २००० परियोजनाका सुपरभाइजर २८ वर्षीय रामबाबु शाहलाई ०५५ वैशाख १७ गते तौलिहवा र गोरूसिंहियाबीचको जंगलमा केही अज्ञात व्यक्तिहरूले गोली हानी घाइते बनाएर पीडितको मोटरसाइकल तथा ब्याग लुटेर लगे। पीडकहरू पत्ता लाग्न सकेका छैनन्।

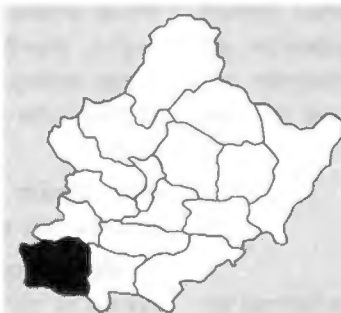
महाराजगन्ज गाविस-८ शिवपुरका ४५ वर्षीय किसन ढाडीलाई ०५५ जेठ २३ गते फागु ढाडीसमेतका तीन जनाले कटबाँसको लाठीले हानी हत्या गरे। घरायसी मामलाका कारण विवाद हुँदा उक्त घटना भएको थियो। पीडकहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

वाणगंगा गाविस-२ बैजलपुरकी १९ वर्षीय जौडी थरूनीलाई ०५५ साउन २० गते आफ्नै पति २० वर्षीय बाबुराम थारूले दाउराले हिकार्डि हत्या गरे र धोतीको पासो लगाई भुण्ड्याइदिए। भाउजूसँग पीडकको अवैध सम्बन्ध रहेको र पीडितले त्यो आफ्नै आँखाले देखेपछि आफ्नै पत्नीको हत्या गरेका थिए। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

चनई गाविस-५ खरिन्द्रपुरका ५ वर्षीय महेश खनाल र ७ वर्षीय तिला खनालको हजुरबुबाको घरमा स्वाएको मासुका कारण ०५५ असोज १४ गते मृत्यु भयो। ६० वर्षीय छविलाल खनालले आफ्नै पत्नी र कान्छो छोरालाई मार्ने नियतले मासुमा विष मिसाएकामा माइलो छोराको छोराछोरीले उक्त मासु स्वाएपछि उक्त घटना भएको थियो। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। उनले अर्कै पत्नी ल्याउन उक्त कार्य गरेको बताएका छन्।

जेल र बन्दीहरू

“ड” श्रेणीको कपिलवस्तु जेलको कुल बन्दी क्षमता १ जनाको हो। यहाँ ४ जना महिला सहित ६४ जना बन्दीहरू राखिएको छ।

जनसंख्या :	३७१७७८
साक्षरता प्रतिशत :	३०.८
महिला साक्षरता प्रतिशत :	१५.९
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) :	१७३८
गाविस/नपा संख्या :	७७/१
निर्वाचन क्षेत्र :	४
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	२३०/३
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	२/८७
टेलिफोन लाइन :	९७०
मोटर सडक (कि.मी.) :	२०५
प्रहरी कार्यालय संख्या :	३०
बुल्डोजर संख्या :	५७

हत्या गरिएका किसन ढाडी

जसमध्ये ११ जना पुरुष कैद तोकिएका छन् भने कैद नतोकिएका बन्दीहरूमा ४ जना महिला र ४९ जना पुरुष गरी ५३ जना छन्।

गिरफ्तारी र यातना

कृष्णनगर गाविस-५ अस्थायी प्रहरी चौकीनेर भारतबाट नेपालतर्फ आउँदै गरेका कोषवा-६ अमौलीका चन्द्र खनाल र २३ वर्षीय पेमा खनाललाई ०५४ पुस १७ गते प्रहरीले माओवादी भनी पक्राउ गर्‍यो। पछि अदालतको आदेशअनुसार उनीहरूलाई छाडियो।

वाणगंगा गाविस-७ स्थित वाणगंगा नदीको पुलमा नेपाल बन्द कार्यक्रम सफल गरौं भन्ने नारा लेखिरहेका विष्णु पौडेल र पूर्णबहादुर कठायतलाई ०५४ चैत १६ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई पुनरावेदन अदालतको आदेशले ११ दिनपछि रिहा गरियो।

शिवगढी गाविसका २९ वर्षीय बाला थापा र २७ वर्षीय दिलकुमार रोकालाई ०५५ साउन ७ गते प्रहरीले गिरफ्तार गरी १० दिनसम्म कुनै जानकारी दिएन। साउन १८ गते रोकालाई खोजेका बेला बुझाउने गरी पत्नीको जिम्मामा छाडियो भने थापालाई ज्यान मार्ने उद्योगअन्तर्गतको मुद्दा लगाई ४६ हजार रूपैयाँ धरीटी लिई तारेखमा छाडियो।

बेपत्ता पारिएको

बाँसखोर गाविस-२ गौरीगञ्जका ६५ वर्षीय सिफारिस अली मुसलमानलाई ०५५ वैशाख ८ गते प्रहरीले पक्राउ गरेकामा अहिलेसम्म उनको अन्तोपत्तो छैन। प्रहरीले बयानपछि फरार भएको बताएको छ तर उनकै पत्नी आफूले केही दिनअघि भेट्दा प्रहरी यातनाले हिँड्ने नसक्ने अवस्थामा रहेको बताउँछन्। पीडित गौवधसम्बन्धी मुद्दाअन्तर्गत पक्राउ परेका थिए।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

वाणगंगा गाविस-६ राजपुरका ताराजन घिमिरे, हिराबहादुर रायमाझीलागायतका व्यक्तिहरूलाई ०५५ साउन ९ गते सोही स्थानका शक्ति ज्ञवालीको नेतृत्वमा आएको २५-२६ जनाको टोलीले कुटपिट गरी मरणासन्न तुल्यायो। राजनीतिक विवादबाट उक्त घटना भएको थियो। पीडकहरूलाई कुनै कारबाही भएन।

गजेहडा गाविस-५ का ४० वर्षीय रामलोचना चौधरीलाई ०५५ मंसिर २७ गते राति २०-३० जना माओवादीहरू आई आक्रमण गर्नुका साथै टीभी र मोटर साइकलसमेत नष्ट गरिदिए। पीडितलाई उनीहरूले भनेअनुसार नगरे मार्ने धम्की पनि दिइएको थियो।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस जिल्लाको जिल्ला अदालतमा गत वर्ष जिम्मेवारी सरेर आएका देवानी १७५६ र फौजदारी ७५६ मुद्दाहरू रहेका छन् भने यो वर्ष देवानी ७९४ र फौजदारी ३३७ मुद्दाहरू दर्ता भएका छन्। यस वर्ष मंसिर मसान्तसम्म फैसला भएका जम्मा ११५४ मुद्दामध्ये देवानी ७५७ र फौजदारी ३९७ रहेका छन्। २ वा सोभन्दा बढी वर्षदेखि रही नछिनएका ८४६ मुद्दामा देवानी ६०८ र फौजदारी २२८ रहेका छन् भने दुई वर्ष नपुगेका ११६२ देवानी र ४९१ फौजदारी गरी जम्मा १६५३ मुद्दाहरू छिन बाँकी छन्।

यस वर्ष जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा १८९ थान मुद्दा दर्ता भएकोमा ८९ मुद्दा जिल्ला अदालतमा र ४० मुद्दा जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा पेश गरिएको थियो भने ६० थान मुद्दाहरू अनुसन्धानकै क्रममा रहेका छन्।

रूपन्देही जिल्ला बुटवल नपाका सिद्धिर्त्त बजाचार्य र लक्ष्मीधर खनाललाई कपिलवस्तु जिल्लाका प्रमुख जिल्ला अधिकारीले आफ्नो अधिकार क्षेत्रबहिर गई जनही २८ हजार ५ सय रूपैयाँ धरौटी राख्न लगाएको गुनासो पीडितहरूको छ। अस्पतालमा ०५४ माघ १० गते भएको सामान्य विवादमा पक्राउ परेका पीडितहरू प्रमुख जिल्ला अधिकारी दुर्गाप्रसाद पोखरेलले पुनरावेदन अदालतबाट आदेश लिनुपर्ने नियमसमेत पालना नगरी स्वेच्छाचारी निर्णय गरेको गुनासो गर्छन्।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

जयनगर-५ गोरूसिंहियामा रहेको सुकुम्बासी टोलकी सुम अधिकारी, नन्दकुमारी थापालगायतका दर्जनौ व्यक्तिलाई ०५५ वैशाख १७ गते सशस्त्र वन रक्षकहरूले हातपात गरी छात्राहरू भत्काइदिए। उनीहरूमाथि गोली पनि चलाइएको थियो। उनीहरूले विरोधस्वरूप चक्काजाम गरेपछि प्रजिअको रोहवरमा बाटो खुलाइयो तर पीडकहरूमाथि कुनै कारबाही भएन।

गजेहडा गाविस-३ राजापानीको डाँडोमा ०५५ कात्तिक ७ गतेदेखि बस्दै आएका सुकुम्बासीहरूको करिब २२० छात्रा ०५५ पुस ३ गते सशस्त्र वनरक्षकहरूद्वारा भत्काइयो। जसबाट १५०० व्यक्तिहरू प्रत्यक्षरूपमा पीडित भए।

यस जिल्लाको सुकुम्बासी आयोगमा निवेदन दिने ७ हजार ३ सय ७ जनामध्ये ३ सय ३१ जनाले जग्गाधनी प्रमाणपूजा पाएका छन्। वर्तमान आयोगमा थप ८ हजार १३ जनाले सुकुम्बासी भनी आवेदन दिएका छन्। जसमध्ये ६ सय ५५

जनालाई जग्गाधनी पूजा वितरण गरिसकिएको छ। महेन्द्रकोट, खुरहुरिया, शिवगढी, पत्थरदेहिया, गुगौली, चनई, धनकौली, गजेहडा, वरकलपुर, तिलौराकोट आदि स्थानमा सुकुम्बासीहरू धेरै मात्रामा रहेका छन्।

महिला अधिकार

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

हथिहवा गाविस-२, श्रीनगरकी ४५ वर्षीय गुल सिन्नसालाई ०५४ पुस १७ गते उनकै पति ४५ वर्षीय करमहुसेन चौधरीले कुटपिट गरी घरबाटै निकालिदिए। उनले अर्का पत्नी ल्याएको हुँदा पीडितलाई १० र ६ वर्ष दुई बच्चासहित लस्केटका थिए। पीडक दुई हजार रूपैयाँ धरौटी राखी छुटेका छन् भने पीडितले अंश पाएकी छैनन्।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय / अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

शिवपुर गाविस-७ स्थित नेपाल आदर्श उच्च मा.वि. की शिक्षिका ३० वर्षीय धन थापालाई ०५५ मंसिर १७ गते सोही मा.वि. का शिक्षक शैलेशकुमार गुप्ता र जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा कार्यरत शिवप्रसाद सुवेदीले सुतिरहेको स्थानमा गई अपमानजनक व्यवहार गरे। पीडकहरूलाई स्थानीय जनताले मोसो दली कुटपिटसमेत गरेका थिए।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

यहाँका बहुसंख्यक बालबालिका विद्यालय जानबाट वञ्चित छन्। बालमजदूरका रूपमा धेरै बालबालिका रहेका भए पनि एकिन तथ्यांक भने कतै पनि फेला पर्न सकेन।

आर्थिक अधिकार

(पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनियन, श्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

यस जिल्लामा ०५५ मंसिर मसान्तसम्म ७८ किसिमका २०१५ वटा उद्योगहरू दर्ता भइसकेका छन्। उक्त उद्योगहरूमा १४३४४ जना कामदारहरू अस्थायी, स्थायी तथा ज्यालादारीका रूपमा कार्यरत छन्।

कपिलवस्तु जिल्ला प्रहरी कार्यालयको नवनिर्मित भवनको निर्माण कार्यमा संलग्न ४० जना मजदूरहरूको ज्याला करीब २८ हजार रूपैयाँ दिइएन। ०५५ जेठ २४ गते सबैलाई पैसा लिन बोलाइयो, तर एक अर्कालाई दाँधारेपण गर्दै पैसा दिइएन। उनीहरूले पैसा पाउन जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा निवेदन पनि दिएका छन्।

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य सवालहरू दासत्व, कर्मैया, बाँधा र हलिया आदि

शिवपुर गाविस-४ हरहवाका हलिया ३० वर्षीय ठूलो कल्लुमाथि ०५४ चैत १३ गते सोही ठाउँका जमिन्दार डा. एकवाल स्वाँले आक्रमण गरेपछि पूरै गाउँ नै आतंकित भयो। पूरै गाउँका मानिस आफ्नोमा मात्र काम गर्न आउनुपर्ने र काममा नआउनेले गाउँ नै छाडेर जानुपर्ने नियम बसालेका स्वाँले वर्षौंदेखि गाउँलेहरूलाई सताउँदै आएको करिब ३ सय पीडित परिवारले बताएका छन्। जमिन्दारको पिटाइ नखाने मानिस गाउँमा एक जना पनि नभेटिने गुनासो पीडितहरूको छ। यस जिल्लामा कर्मैया तथा हलिया प्रथा विद्यमान रहे पनि त्यसको एकिन संख्या कतैबाट पनि प्राप्त हुन सकेन।

घटनाको प्रकार	गैहराज्यद्वारा भएका हनन			राज्यद्वारा भएका हनन		
	घटना संख्या	पीडित संख्या पुरुष महिला जम्मा	घटना संख्या	पीडित संख्या पुरुष महिला जम्मा		
हत्या	४	३ २ ५				
गोली	१	१	१			
बम प्रहार	१					
गिरफ्तारी र यातना				६	४७	४ ५१
लाठी चार्ज				१	५	५
कुटपिट	६	११	११	१	५	५
धम्की	१	१	१			
विपत्ता पारिएको				१	१	१
पारिवारिक हिंसा	१	१ ३ ३	३			
अमानवीय व्यवहार	३	३ १ ४				
आर्थिक अधिकार	१					
लाश फेला	१	१	१			
आत्महत्या	३१	११ १० २१	३१			
चोरी/डकैती	३	३	३			
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	३३	१४ १३ २७				
अन्य	१	१५	१५			
जम्मा	६७	६४ २८ ९२	१०	५३	९	६२

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूत समेत

कपिलवस्तु नपा-१ नयाँ टोलका ५ वर्षीय बालक सुरज बिष्टलाई ०५४ माघ २२ गते सोही ठाउँका १८ वर्षीय सुल्लु पठानले घरछेउ लागी समलिंगी बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। बालक चिच्याएपछि उक्त घटना हुन पाएन। पीडिततर्फबाट सार्वजनिक अपराधअन्तर्गत मुद्दा दायर गरिएपछि पीडक १० हजार रूपैयाँ धरौटी राखेर छुटेका छन्।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

प्रतिनिधिसभाका सांसद मिर्जालाल साद वेगको ०५५ असार १५ गते काठमाडौँमा हत्या भएको विरोधमा ०५५ असार १६ र १७ गते कृष्णनगर र चन्द्रौटा बजार बन्द कार्यक्रमको आयोजना गरियो। असार २७ गते कृष्णनगरमा एक शोकसभाको आयोजन गरी सरकारले सांसद जस्तो व्यक्तिको पनि सुरक्षा गर्न नसकेको भनी वक्ताहरूले विरोध प्रकट गरेका थिए।

नेकपा (माले) का वाणगंगाका कार्यकर्तामाथि हातपात गरेको विषयलाई लिएर माले र अन्य वाम समूहका कार्यकर्ताद्वारा ०५५ साउन ९ गते एक विरोध सभाको आयोजन गरियो।

मानवअधिकारवादी संस्थाहरूले मानवअधिकार आयोगको गठन, हत्याको अन्त्य र शान्ति प्रक्रियाको थालनीका लागि

राजधानीमा चलाएको एक महिने कार्यक्रममा ऐक्यबद्धता जनाउँदै ०५५ भदौ २८ गते मानव अधिकार तथा कानूनी शिक्षा सेवा केन्द्रले जिल्ला प्रशासन कार्यालय अगाडि धर्ना कार्यक्रमको आयोजना गरी प्रमुख जिल्ला अधिकारीमार्फत प्रधानमन्त्रीलाई ज्ञापनपत्र दियो।

नागरिकता समस्याको समाधान गरिनुपर्ने मागसहित नेपाल सदभावना पार्टी, जिल्ला कार्यसमितिले ०५५ भदौ ३१ गतेदेखि असोज ४ गतेसम्म विविध विरोध कार्यक्रमको आयोजना गर्‍यो।

नेपाल विद्यार्थी संघका पूर्व केन्द्रीय सदस्य श्यामसुन्दर श्रेष्ठको हत्या गरिएको विरोधमा ०५५ मंसिर २० गते कृष्णनगर र चन्द्रौटा बजार आधा दिनका लागि बन्द गरियो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा कुटपिटसम्बन्धी भएका ७ वटा घटनामा १२ पुरुष र ५ महिला गरी १७ जना पीडित भए। बल्ल्याकमेलिडका ३ वटा घटनामा २ दर्जनभन्दा बढी व्यक्ति पीडित भए। १८ वटा दुर्घटनामा १० पुरुष र ९ महिलाको मृत्यु भयो। विभिन्न विपत्तिहरूमा परी १० जनाको मृत्यु भयो। जसमध्ये ३ जना महिला थिए। ११ पुरुष र १० महिलाले आत्महत्या गरे।

३.११ अर्घाखाँची

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

जलुके गाविस-२ का होमबहादुर वि.क.लाई ०५५ पुस १६ गते सोही गाविसका कृष्णबहादुर रस्वालसमेतका ७ जनाले हत्याउँदा काठको मुद्दामा ठाकिन गई मृत्यु भयो। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

चिदिका गाविस-२ को ४० वर्षीय विधवा टीकीकला कुमालले आफ्नै विधुर सम्प्री ५१ वर्षीय ठाकुरसि कुमालसँग यौन सम्बन्ध राखी जन्माएको बच्चालाई ०५४ माघ ४ गते हत्या गरिन्। पीडकहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा छोडियो भने कर्तव्य ज्यान मुद्दा चलि रहेको छ।

गिरफ्तारी र यातना

शिवाह गाविस-७ का शिवबहादुर भाट क्षेत्री लगायतका ७ जनालाई ०५५ कात्तिक ३० गते जिल्ला विकास समितिको निर्वाचन भइरहेको बेलामा इलाका नं ७ मतदान केन्द्रमा हातहतियार लिएर गएको भनी प्रहरीले गिरफ्तार गरे। पीडितहरूलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा ल्याई यातना दिएर सस्तु घाइते बनाउनुका साथै सार्वजनिक अपराध मुद्दा लगाइयो। पीडितहरूलाई तारेखमा छोडिएको छ।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कटपिट

सुवर्णखाल गाविस-८ का प्रकाश गौतमलाई ०५५ जेठ ६ गते सोही गाविसका २८ वर्षीय रेणुकान्त अधिकारीसहितका ५

जनसंख्या : १८०८८४

साक्षरता प्रतिशत : ४७.४

महिला साक्षरता प्रतिशत : ३२

क्षेत्रफल (वर्ग किमी) : ११९३

गाविस/नपा संख्या : ४२

निर्वाचन क्षेत्र : २

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ३७८/१

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/४३

टेलिफोन लाइन : २०९

मोटर सडक (किमी) : ६८

प्रहरी कार्यालय संख्या : १३

हुलाक संख्या : ४२

जनाले राजनीतिक पूर्वाग्रहका कारणले कुटपिट गरी गम्भीर घाइते बनाए। पीडितहरूद्वारा मुद्दा दर्ता गरिएको छ।

पोखराथोक गाविसस्थित देउराली मा.वि. का शिक्षक लेखप्रसाद श्रेष्ठलाई ०५५ भदौ २८ गते वि.पि. जयन्ती मनाइरहेको अवस्थामा नेविसंघ र अनेरास्ववियुबीच झडप हुँदा कुटपिट गरियो। पीडकहरूले विद्यालयमा तालाबन्दीसमेत गरेका थिए।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

(राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र

निष्पक्ष चुनाव समेत)

सन्धिखर्क गाविसमा ०५५ जेठ ९ गते नेपाल बुद्धिजीवी परिषद्को आयोजनामा हुन लागेको "नेपालमा जनयुद्ध र मानव अधिकारको प्रश्न" विषयक विचार गोष्ठी प्रहरीले हस्तक्षेप गरेका कारण सम्पन्न हुन सकेन। पहिले निर्धारित गरिएको ठाउँमा

कार्यक्रम हुन नदिएपछि दोस्रो ठाउँमा गर्न खोजिएको थियो, त्यहाँ पनि प्रहरीले हस्तक्षेप गरी कार्यक्रम गर्न दिएन।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस जिल्ला अदालतमा गत वर्षको बाँकी २ सन् १९९८ का गरी कर्तव्य ज्यान ६, सवारी ज्यान ४, ज्यान मार्ने उद्योग ४, चोरी ४, जीउ मार्ने/बेच्ने १, आगलागी २, बहुविवाह २ र गर्भ पतन १ मध्ये २४ मुद्दामा ३ वटा मात्र फैसला भएका छन् भने अरू छिनि बाँकी छन्। त्यसैगरी सार्वजनिक अपराध १७,

हातहतियार २, भ्रष्टाचार ४ गरी जम्मा २३ मध्ये ३ सार्वजनिक अपराध मुद्दा मात्र फैसला हुन सकेको छ।

महिला अधिकार

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

नुवाकोट गाविस-६ का ३९ वर्षीय स्विमबहादुर खत्रीले घरमा पत्नी र दुई छोरी हुँदाहुँदै धारापानी गाविसको बाटुली खड्कासँग ०५५ वैशाख २६ गते विवाह गरे। जेठी पत्नीको उजुरीपछि कारबाहीका लागि खत्रीलाई हिरासतमा राखी बहुविवाह मुद्दा दर्ता गरेकोमा तारेखमा छाडियो।

चिदिका गाविस-९ मधुलेखका ७७ वर्षीय डोलराज पन्थीले घरमा पत्नी, छोराछोरी र नाति पनातिसमेत हुँदाहुँदै ५ वर्षीय छोरीसहितकी २७

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन			राज्यद्वारा भएका हनन		
	घटना संख्या	पीडित संख्या पुरुष महिला जम्मा	घटना संख्या	पीडित संख्या पुरुष महिला जम्मा	घटना संख्या	पीडित संख्या पुरुष महिला जम्मा
हत्या	२	२	२			
गिरफ्तारी र यातना				१	७	७
कुटपिट	१२	१२	१२			
धम्की	१	१	१			
भेला र संगठित हुने अधिकार				१		
बहुविवाह	३	३	३			
गर्भपतन	१					
आतंक	१					
बालअधिकार	३	३	१	३		
आत्महत्या	१०	५	५	१०		
चोरी/डकैती	३	३	३			
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१६	३०	४	३८		
जम्मा	५२	५५	१३	६८	२	७

वर्षीय एक विधवासंग ०५५ भदौ १६ गते दोस्रो विवाह गरे। घरमा भगुडा परेर हिँडेका पन्थी केही दिनपछि नयाँ पत्नीसहित घर फर्किएका थिए।

वाङ्ला गाविस-६ का भरतमणि अधिकारीले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै अर्घा गाविस-६ को १७ वर्षीय कल्पना भुसालसँग ०५५ असोज १० गते विवाह गरे। जेठी पत्नीले उजुरी दिएपछि कारबाही अघि बढिरहेको प्रहरीले जनाएको छ।

गर्भ पतन

पोखराथोक गाविस-९ को २० वर्षीय देउकुमारी पेग्नीले ०५५ साउन ६ अवैध यौन सम्बन्धबाट रहन गएको गर्भ पतन गराइन्। देउकुमारीको त्यही गाविसका २७ वर्षीय तीर्थमान भट्टराईसँग यौन संसर्ग भएको थियो। पीडकलाई पक्राउ गरिएकोमा तारेस्वमा छोडिएको छ।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

सन्धिखर्क गाविस-६ का ५ वर्षीय सतीस मण्डललाई ०५४ फागुन ४ गते जिल्ला नापी कार्यालयका प्रमुख बलराम शाहले अप्राकृतिक यौन सम्बन्ध राखी दुःख दिए। पीडकलाई सार्वजनिक अपराध मुद्दामा पक्राउ गरी तारेस्वमा छोडिएको छ।

वाङ्ला गाविस-५ को २८ वर्षीय सावित्रा थापाले ०५५ मंसिर ८ गते बच्चा जन्माइ भूमिकाथान भन्ने स्थानमा छडी हिँडिन। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यो वर्ष यस जिल्लामा डकैतीका ४ वटा घटनामा ३ जना पुरुष र १ जना महिला पीडित भए। दुर्घटनाका ९ घटनामा पुरुष १५ र महिला १ र विपत्तिमा परी ९ जना पीडित भए भने ५ पुरुष र ५ महिलाले आत्महत्या गरे। व्यक्तिगत कुटपिटका १३ वटा घटनामा १३ जना पुरुष पीडित भएको जानकारीमा आयो।

३.१२ गुल्मी

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

दरवार देविस्थान गाविस-९ वानपोखराका २८ वर्षीय ज्ञानबहादुर शाहीलाई ०५५ वैशाख १३ गते आफ्नै जेठा बाबु ६० वर्षीय चेतबहादुर शाही र उनका छोरा २४ वर्षीय कमल शाहीले पारिवारिक विवादका कारण छुरा प्रहार गरी हत्या गरे। पीडकहरू थुनामा रहेका छन्।

हँसरा गाविस-१ करथककी २० वर्षीय तुलसी भण्डारीलाई ०५५ असोज २३ गते आफ्नै पति २६ वर्षीय दण्डपाणी भण्डारीले अरू लोग्ने मान्छेहरूसँग बोलेको आरोपमा हँसिया प्रहार गरी हत्या गरे। पीडक फरार छन्।

जेल र बन्दीहरू

यस जिल्लामा जीर्ण अवस्थामा रहेको जेलले ६ रोपनी जमिन ओगटेको छ। २५ जना बन्दी क्षमता रहेको यस जेलमा १३ जना पुरुष र ४ जना महिला गरी जम्मा १७ जना कैद तोकिएका तथा ११ जना पुरुष, ४ जना महिला गरी जम्मा १५ जना कैद नतोकिएका रहेका छन्। २ जना आश्रित नाबालकसमेत रहेको यस जेलमा धेरै बन्दीहरू कर्तव्य ज्यान, ज्यान मार्ने उद्योग, चोरी, आगलागी, बाल अपराध अभियोग अन्तरगत रहेका छन् भने १ जनालाई माओवादीको

जनसंख्या : २६६३३१

साक्षरता प्रतिशत : ४८.७

महिला साक्षरता प्रतिशत : ३३

क्षेत्रफल (वर्ग किमी) : ११४९

गाविस/नपा संख्या : ७९

निर्वाचन क्षेत्र : ३

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ४३३/९

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/८३

टेलिफोन लाइन : १७६

मोटर सडक (किमी) : ७४

प्रहरी कार्यालय संख्या : १३

हुलाक संख्या : ६१

आशंकामा डाँकाचोरी मुद्दा लगाइ राखिएको छ। ५ वटा चर्पीको व्यवस्था भएको यस जेलमा दुई वटा धारा रहेका छन्।

राजनीतिक बन्दीलाई १२ र अन्य बन्दीलाई दैनिक १० रूपैयाँ दिइने यस जेलमा एक थान रेडियो पनि छ। खेलका सामग्री मागिएको तर नदिइएको गुनासो बन्दीहरूको रहेको छ।

गिरफ्तारी र यातना

प्राथमिक शिक्षा परियोजनाका निरीक्षक खिमानन्द भण्डारीलाई ०५५ असार १० गते वस्तु गाविस-५ का २० वर्षीय युवराज नेपाली र ३२ वर्षीय चनबहादुर नेपाली, जैसीथोक गाविस-२ का २१ वर्षीय भुवन के.सी. र तम्घास गाविस-७ का २१ वर्षीय विनोद सुनारले राजनीतिक प्रतिशोधका कारण कुटपिट गरे। पीडितहरूलाई २१ दिनसम्म हिरासतमा राखी ५/५ हजार रूपैयाँ धरौटीमा रिहा गरियो।

विसुखर्क गाविस-३ वलिवाङका १९ वर्षीय युवराज स्वत्री र सोही गाविस-१ घामपानीका २१ वर्षीय बाबुराम गौतमलाई ०५५ भदौ २३ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न रहेको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। बाबुराम गौतमलाई ७ दिन हिरासतमा राखी छोडियो भने युवराज स्वत्रीलाई २ लाख ६५ हजार बराबरको डाँकाचोरी मुद्दा अन्तरगत थुनामा राखिएको छ।

हस्तिचौर गाविस-९ पालुस्वाका २८ वर्षीय भीमबहादुर

आफ्नै जेठा बाबुद्वारा हत्या गरिएका ज्ञानबहादुर शाही

नेपालालाई ०५५ कात्तिक ७ गते तम्घास पुराना बजारबाट माओवादीको आशंकामा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई २८ हजार धरौटी लिई छोडियो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

सिमिचौर गाविस-१ की २२ वर्षीय विनिता कुँवरलाई ०५५ जेठ २८ गते सोही गाविस निवासी ३५ वर्षीय कमला कुँवरले आमा समूहको विवादलाई लिएर भनाभन हुँदा कुटपिट गरिन्।

खड्ककोट गाविस-१ का ५५ वर्षीय बलबहादुर थापा मगरलाई ०५५ असार २९ गते सोही गाविसका ५५ वर्षीय नरबहादुर तारामी मगरले राजनीतिक प्रतिशोधको कारण खुकुरी प्रहार गरी सख्त घाइते बनाए। पीडकले पीडितलाई रु. १५ हजार दिएर मिलापत्र गरे।

हाडहाडे गाविस-६ का ३८ वर्षीय ताराबहादुर थापा मगरलाई ०५५ असोज १५ गते सोही गाविसका उपाध्यक्ष २८ वर्षीय बालकृष्ण काउछा मगरले राजनीतिक रीसइवीको कारण उनकै घरमा गई कुटपिट गरे। पीडितले जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा मुद्दा हाले पनि पीडकलाई कुनै कारबाही भएको छैन।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस जिल्ला अदालतमा यो वर्ष २ सय ६५ र पहिलेका २ सय ७ गरी जम्मा ४ सय ७२ देवानी मुद्दामध्ये २ सय २३ वटा फर्स्यौत भएका छन्। दुनियाँवादी फौजदारी मुद्दा गत वर्षको १ सय ५८ र यो वर्ष परेका १ सय १९ गरी जम्मा २ सय ७३ मुद्दामध्ये १ सय ६१ फर्स्यौत भएका छन् भने १ सय १२ बाँकी रहेका छन्। सरकारवादी फौजदारीतर्फ ५६ मुद्दामध्ये ३२ फर्स्यौत भई २४ बाँकी रहेको छ। यी मुद्दाहरूमध्ये ४ वटा मुद्दाहरू २ वर्षभन्दा पहिलेका रहेका छन्।

सरुवा, घटुवा र पक्षपात आदि

तम्घासस्थित महेन्द्र मा. वि. का प्रधानाध्यापक ५१ वर्षीय पदमप्रसाद पन्थीलाई ०५४ माघ १० गते जिल्ला शिक्षा

कार्यालयले अन्यायपूर्ण तवरबाट सरुवा गर्‍यो। क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयले सरुवा रोक्का गरेका बेला आफूलाई राजनीतिक व्यक्तिको दबाबमा सरुवा गरेको गुनासो पीडितको छ।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लामा कुल जनसंख्याको ५ प्रतिशत मानिसहरू भूमिहीन तथा सुकुम्बासी रहेका छन्। सुकुम्बासी आयोगले ०५५ मंसिर २० गतेसम्म २ सय ७९ जनालाई जग्गाधनी पूर्जा वितरण गर्‍यो। जग्गा धनीपूर्जा वितरणमा पक्षपात भयो भन्ने गुनासो सुकुम्बासीहरूको छ।

महिला अधिकार

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

इस्मा राजस्थल गाविस-७ मसुरावारीकी २१ वर्षीय गीता कुँवर क्षेत्रीलाई ०५३ वैशाख ६ गते अर्जे गाविस-४ तालेघर बस्ने ३३ वर्षीय विष्णु अर्यालले विवाह गर्छु भनी शारीरिक सम्बन्ध राखे र ०५४ चैत १३ गते गीता कुँवरबाट छोरी जन्मिएपछि उनले मेरो होइन भनी घरमा बस्न/खान दिएनन्। पीडितले ०५५ वैशाख ४ गते जिल्ला अदालतमा अंश मुद्दा दिएकी छिन्। मुद्दा चलिरहेको छ।

तम्घास गाविस-३ धाडथुमको २७ वर्षीय सीता कुँवरलाई ०५५ असार १४ गते बिहान उनकै देवर २५ वर्षीय गणेश कुँवरले कुटपिट गरे। पति घरमा नभएको र देवरले सधैं यस्तो पीडा दिने गरेको उनले उजुरी दिएपछि प्रहरीले मिलापत्र गराएर छोडिदिएको छ।

तम्घास गाविस-२ की १९ वर्षीय सीता विश्वकर्मालाई ०५५ असोज २० गते उनका पति २३ वर्षीय सूर्यबहादुर विश्वकर्मांले घरमा बस्न नदिने र आएमा मारुं भनी धम्क्याएर घरमा बस्न दिएनन्। सधैं नराम्रो व्यवहार गरेका कारण उनी सम्बन्ध विच्छेदको तयारीमा रहेको बताउँछिन्।

वडागाउँ गाविस-७ थुम्काकी २९ वर्षीय थमकला रिजाललाई ०५५ पुस १० गते आफ्नै पति ३५ वर्षीय बाबुराम रिजालले सख्त घाइते हुने गरी कुटपिट गरे। पतिले अर्की पत्नी ल्याएको कारणले अंश मुद्दा दिएको र सर्वोच्च अदालतबाट अंश मुद्दा जिती अंश लिएर छुट्टै वस्दा पनि कुटपिट गरेको पीडित बताउँछिन्।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय /

अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

सिमिचौर गाविस-९ ओखरबारीकी ७३ वर्षीय नर्मदा रानालाई ०५५ मंसिर ८ गते सोही ठाउँका १७ वर्षीय पदमबहादुर सारूले बोक्सी भनी कुटपिट गरे। पीडितलाई छिमेकीले जिल्ला प्रहरी कार्यालयसम्म ल्याई उजुर गरेपछि

प्रमुख जिल्ला अधिकारीले पीडकसँग औषधी स्वर्चवापत भनी १ हजार रूपैयाँ दिलाई मिलापत्र गराए।

गर्भ पतन

सिमिचौर गाविस-५ विचौरकी ३० वर्षीय प्रेमकुमारी कार्कीको ०५४ फागुन ११ गते गर्भ पतन गराउन स्वोच्चा अत्यधिक रक्तश्राव भई मृत्यु भयो। छोराछोरी धेरै भएका कारण पति-पत्नीको सल्लाहले नै २ महिनाको गर्भ सिमिचौर उपस्वास्थ्य चौकीका अहेव गोपी पन्थीको सहयोगमा पतन गराउन लागिएको थियो। पीडितका पतिलाई तत्काल प्रहरीले गिरफ्तार गरी ३३ दिन हिरासतमा राखी ५ हजार धरौटी लिएर छुटे तापनि पीडकलागायतका व्यक्तिहरूलाई अदालतमा मुद्दा चलाइएको छ।

वाग्ला गाविस-३ की २५ वर्षीय रामकुमारी वि.क.ले ०५४ जेठ ४ गते लालबहादुर वि.क.सँगको अवैध यौन संसर्गबाट रहन गएको ४ महिनाको गर्भ पतन गराइन्। उनकै भिन्नाजु लालबहादुरसँग यौन संसर्ग भएको उनले बताएकी छिन्। रामकुमारीलाई केही दिन हिरासतमा राखी छोडिएको थियो।

तम्घास गाविस-४ पुरानो बजार डेरामा बस्ने २१ वर्षीय रूपा गौतमले ०५४ भदौ २३ गते जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा कार्यरत २५ वर्षीय यमबहादुर स्वर्गीससँग अनुचित सम्बन्ध राखी रहन गएको ३ महिनाको गर्भ पतन गराइन्। पीडितलाई प्रहरीले पक्राउ गरे तापनि गर्भ आफै पतन भएको भनिएकाले रूपालाई कारबाही भएन र यमबहादुरबाट ७ हजार दिलाइयो।

घटनाको प्रकार	गैह्रराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	३	१	१	२				
गिरफ्तारी र यातना					५	२	१	१०
कुटपिट	८	८		८				
सरुवा					१	१		१
गर्भपतन	४		४	४				
पारिवारिक हिंसा	६		६	६				
अमानवीय व्यवहार	१		१	१				
बालअधिकार	१	१		१				
आत्महत्या	९	३	६	९				
चोरी/डकैती	१	१		१				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	८	१७	६	२३				
जम्मा	४०	३१	२४	५५	६	१०	१	११

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

तम्घास गाविस-४ पुरानो बजारस्थित बाँसको घाटीमा ०५४ वैशाख ३० गते एक नवजात शिशुको लाश फेला पन्यो। उक्त बच्चा वविता होटलमा बसेकी एक अपरिचित महिलाले जन्माइ फ्याँकेको शंका गरिएको छ।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा व्यक्तिगत कुटपिटका ६ वटा घटनामा ५ पुरुष र १ महिला गरी जम्मा ६ जना पीडित भए। डकैती चोरीको १ घटनामा १ जना पीडित, ट्राफिक दुर्घटनाबाट ८ जनाको मृत्यु भयो भने आगलागीबाट १ जनाको मृत्यु हुनाको साथै ३ जना पीडित भए। यस्तैगरी बाढी/पहिरोमा परी १४ जनाको मृत्यु भयो। यस वर्ष ३ पुरुष र ६ महिलाले आत्महत्या गरे।

३.१३ बाग्लुङ

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

ग्वालीचौर गाविस-२ की ५६ वर्षीय रूपाकुमारी घर्ती र नवलपरासी जिल्ला चिसापानी घर भई दिदीको घरमा आएको ४३ वर्षीय विष्णुकुमारी गौतमलाई ०५४ फागुन ६ गते सोही ठाउँका ३३ वर्षीय टेकबहादुर घर्तीले बन्चरो प्रहार गरी हत्या गरे। जग्गा मिचेर स्वाएको भनी पीडकले पीडितहरूमाथि आक्रमण गरेको थियो। पीडकलाई २० वर्षको कैद तोकिएको छ।

बिहु गाविस-२ कल्छेकी १८ वर्षीय दुर्गा कँडेललाई ०५४ फागुन ८ गते घिउ किन्न जाँदा अबर गरेको भन्ने निहुँमा हत्या गरियो भन्ने जाहेरीका कारण प्रहरीले सासू मनरूपा कँडेल, ससुरा

बालानन्द कँडेल र जेठानी माया कँडेललाई पक्राउ गरी कारबाही थालेकोमा मायालाई तारेखमा छोडिएको छ।

बोङ्गा दोभान गाविस-२ की ५१ वर्षीय मनसरा रोकालाई ०५४ चैत २० गते आफ्नै बुहारी २१ वर्षीय लालकुमारी रोकाले ढुंगाले हानी हत्या गरेर भिरबाट गुल्टाइदिइन्। पीडक पक्राउ परिसकेकी छिन्। सासू-बुहारीबीच केही पहिलेदेखि नै बोलचाल थिएन।

अमलाचौर गाविस-२ का पदमबहादुर सार्कीलाई ०५४ वैशाख १३ गते सोही ठाउँका गंगाबहादुर सार्की र दलबहादुर सार्कीले कुटपिट गरी हत्या गरे। रक्सी स्वाएर गफ गरिरहेका बेला पदमबहादुरले गंगाबहादुरकी पत्नीलाई अनुचित कार्य गर्न मन लागेको बताएपछि उक्त घटना भएको थियो। पीडकहरू पुर्पक्षका लागि थुनामा रहेका छन्।

नारायणस्थान गाविस-१ की २० वर्षीय सरिता स्वइकाको लास

०५५ जेठ १९ गते सोही ठाउँस्थित इनारको खोलामा फेला पन्यो। घरमा सधैं दाइजो कम ल्याएको भनेर विवाद गरिरहने हुँदा उक्त घटना हत्या नै भएको ठहर गर्दै सरिताको माइतीले उजुरी दिएका छन्। लास हेर्दा पनि मारिएको हुनसक्ने देखिन्छ। पीडितका पति गणेश, ससुरा इन्द्र र सासू सरस्वतीलाई पक्राउ गरिएको छ।

बोहोरा गाउँ गाविस-६ मा भर्खर जन्मिएको एक बालकलाई ०५५ साउन ५ गते आफ्नै आमा २७ वर्षीय काली दमिनीले हत्या गरिन। सोही ठाउँका प्रेमबहादुर सुनारसँग अवैध सम्बन्ध रही गर्भ रहेपछि जन्मिएको बच्चाको मारेकोमा पीडकलाई पक्राउ गरी थुनामा राखिएको छ।

बोहोरा गाउँ-२ छापखानीकी ३१ वर्षीय रामकुमारी मल्ललाई ०५५ असोज १६ गते सोही ठाउँका ६१ वर्षीय चन्द्रबहादुर चन्दले बन्चरोले हानी हत्या गरे। पीडकलाई पक्राउ गरिएको छ।

छिस्ती गाविस-२ बेलवगर प्रहरी चौकीमा ०५५ कार्तिक १० गते राति माओवादी र प्रहरीबीच भिडन्त हुँदा प्रहरी गोपाल रानाभाटलाई माओवादीहरूले गोली हानी हत्या गरे। उक्त घटनामा अन्य प्रहरी र बालिका अञ्जु गुरूङ पनि घाइते भइन्।

बोवाङ गाविस-८ का ४० वर्षीय हेमबहादुर पुनलाई ०५५ पुस १ गते दिउँसो अंशसम्बन्धी छलफल हुँदा रक्सौल मातेका सोही ठाउँका ५२ वर्षीय जंगबहादुर पुन र सोही गाविस-९ का ४० वर्षीय चन्द्रलाल घर्ती मिली बन्चरोले हानी हत्या गरे। पीडकहरूलाई पुर्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

२५ जनाको क्षमता भएको यस जेलमा ३६ जना बन्दी रहेका छन्। जसमा ३ जना नाबालक पनि छन्। १४ जना पुरुष र ४ जना महिला कैद नतोकिएका तथा १४ जना पुरुष बन्दी र ४ जना महिला कैद तोकिएका छन्।

हत्या गरिएको माया कँडेल

जनसंख्या :	२३२४८६
साक्षरता प्रतिशत :	४३.२
महिला साक्षरता प्रतिशत :	२७.४
क्षेत्रफल (वर्ग किमी) :	१७८४
गाविस/नपा संख्या :	५९/१
निर्वाचन क्षेत्र :	३
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	४८१/१
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	०/६७
टेलिफोन लाइन :	१९४
मोटर सडक (किमी) :	१०
प्रहरी कार्यालय संख्या :	१९
हुलाक संख्या :	४७

गिरफ्तारी र यातना

संयुक्त जनमोर्चा, नेपालको आयोजनामा ०५४ चैत २४ गते नेपाल बन्दको सफलताका लागि प्रचार गरिनेका बाग्लुङ बलेवाका दलबहादुर खड्कासमेतका ९ जनालाई ०५४ चैत २३ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। मानव अधिकारवादी र विभिन्न पार्टीको टबाबका कारण उनीहरूलाई २४ गते राति छाडियो। प्रहरीले उक्त दिन त्यहाँ कोणसभा पनि गर्न दिएनन्।

बाग्लुङ नपा-६ की २१ वर्षीय देवी भण्डारी, पालाकी १८ वर्षीय विमुला थापा, सिगानकी १९ वर्षीय गोरी थापा र १८ वर्षीय तहली थापालाई ०५५ कार्तिक २१ गते बाग्लुङ नपा-२ बाट अनेमसंघ (क्रान्तिकारी) को राष्ट्रिय सम्मेलनका लागि सहयोग उठाउँदै गर्दा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई एक हप्तासम्म कसैलाई पनि भेटघाट गर्न नदिई सार्वजनिक अपराधअन्तरगत मुद्दा दायर गरेर जनही २ हजार रूपैयाँ धरौटी लिई तारेखमा छोडियो।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

(राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव समेत)

नेकपा (मसाल) का कार्यकर्ता तथा सांस्कृतिककर्मीमाथि ०५४ चैत २४ गते जनआन्दोलन दिवस मनाउने क्रममा प्रहरीले हस्तक्षेप गरेर माइक खोसी सभालाई तितरबितर बनायो। उक्त हस्तक्षेपको विरोधमा कोण सभा र जुलुस निकाल्ने क्रममा जिल्ला विकास समितिका सभापति तथा इलाका सदस्यमाथि लाठीचार्ज र गिरफ्तार गरियो।

बाग्लुङस्थित बालमन्दिर सभाभवनमा विश्वास सांस्कृतिक परिवारको प्रथम अंचल सम्मेलनको उद्घाटन समारोह सकेर बाहिर निस्किएका सूर्यबहादुर महतलगायतका ६ जनालाई ०५५ वैशाख १२ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। १३ गतेको कार्यक्रम पनि सम्पन्न गर्न दिइएन। पक्राउ परेकाहरूलाई सार्वजनिक मुद्दा लगाई जनही २० हजार रूपैयाँ धरौटी लिई वैशाख २२ गते छाडियो।

अखिल क्रान्तिकारीको जिल्ला सम्मेलन ०५५ पुस ११ गते धौलागिरी मंच बाग्लुङमा गर्ने भनिएकोमा प्रहरी हस्तक्षेपका कारण सम्पन्न हुन सकेन। उक्त सम्मेलन कुडुलेमा पुगेर सम्पन्न गरे भने १२ गते घोषणासभा गर्न लाग्दा लालिगुराँस चौक बाग्लुङ बजारमा नवनिर्वाचित अध्यक्ष २१ वर्षीय जाननाथ गैरलाई मन्तव्य व्यक्त गर्ने क्रममा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई सार्वजनिक अपराध ऐनअन्तरगत मुद्दा चलाइयो।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

बाग्लुङ जिल्ला अदालतमा दुई वर्ष नाघेका दुनियाँवादी देवानी ५ सय मुद्रा रहेका छन्। यो वर्ष जिम्मेवारी सरेका देवानी १ सय ७८ र फौजदारी २७, दुनियाँवादी फौजदारी १ सय गरी जम्मा ३ सय ५ रहेका छन्। यसैगरी यसै वर्षमा दुनियाँवादी, सरकारवादी र फौजदारी क्रमशः २ सय १८, ३१ र ९४ मुद्रा थपिए भने दुनियाँवादी, सरकारवादी र फौजदारी गरी ३ सय ४३ मुद्रा छिनि।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लामा टंकप्रसाद कंडेलको अध्यक्षतामा गठित सुकुम्बासी आयोगले ४१० निवेदन दर्ता गरेकोमा ५३ जनालाई जग्गाधनी पूर्जा वितरण गरियो। त्यस्तै अव्यवस्थित बसोबासी भनी दर्ता भएका ३१७ मध्ये १३० जनालाई पूर्जा वितरण गरिएको छ। वृद्ध र अशक्त भत्ता समयमा नपाइएको गुनासो सम्बन्धितहरूको रहेको छ।

महिला अधिकार

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

हटिया गाविस-३ का भमबहादुर दर्जाले घरमा पत्नी र छोराछोरी हुँदाहुँदै कमला दर्जासँग ०५५ वैसाख १३ गते दोस्रो विवाह गरे। जेठी पत्नीको उजुरीपछि पीडकलाई धरौटी लिई तारेस्वमा छाडिएको छ।

मालिका गाविस-८ पाखाबारीकी ४२ वर्षीय तुलसीकला सापकोटालाई ०५५ जेठ २९ गते सामान्य भनाभन हुँदा आफ्नै छोरो भीमप्रसाद सापकोटाले पूरै निलडाम हुनेगरी कुटपिट गरे। पीडकलाई संसारकोट आमा समूहले ५ सय रूपैयाँ जरिवाना तिरायो।

सभापति लिलावहादुर थापालाई प्रहरीले गिरफ्तार गर्दै

घटनाको प्रकार	गैह्राज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	८	३	६	९				
गोलीद्वारा हत्या	१	१		१				
गोली	१	२	१	३				
गिरफ्तारी र यानना					३	३८	९	३७
कुटपिट	६	८	१	९				
मौलिक अधिकार	१	१०		१०				
भेला र संगठित हुने अधिकार					२	६	१	७
निष्पक्ष न्यायिक अधिकार					१	१		१
सरूवा					१	१		१
बलात्कार	१		१	१				
बहुविवाह	२		२	२				
गर्भपतन	१		१	१				
पारिवारिक हिंसा	१		१	१				
आर्थिक अधिकार	१	१		१				
आत्महत्या	१६	९	७	१६				
आतंक	२	२	१	३				
चोरी/डकैती	१		१	१				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	२	२		२				
जम्मा	४४	३८	३२	६०	७	३६	१०	४६

अधिकारीचौर गाविस-८ का २७ वर्षीय बालकृष्ण घर्तीले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै बोवाड गाविस-२ की २० वर्षीय सम्पूर्ण घर्तीसँग ०५५ असार ९ गते दोस्रो विवाह गरे। पीडकलाई पक्राउ गरी तारेस्वमा छाडिएको छ।

गर्भ पतन

बोहोरा गाउँ गाविस-६ की २७ वर्षीय काली दमिनीले सोही ठाउँका ३१ वर्षीय प्रेमबहादुर सुनारसँग यौन संसर्गद्वारा रहन गएको गर्भ ०५५ साउन ५ गते पतन गराइ स्वाल्डोमा गाडिन्। पति घरमा नभएकाले उनले अवैध यौन संसर्ग गरेको थिइन्। उनीमाथि ज्यान मुद्दा चलि रहेको छ।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

सल्यान जिल्ला थारमारे गाविसका अध्यक्ष हेमराज के.सी. लाई ०५४ चैत १४ गते प्रहरीले हत्या गरेको विषयलाई लिएर मानव

वाग्लुङ कारागारको अग्र भाग

अधिकारवादी संस्थाका प्रतिनिधिहरूले विरोध कार्यक्रम गरी प्रमुख जिल्ला अधिकारीसमक्ष ज्ञापनपत्र बुभाए।

९ वाम समूहद्वारा ०५५ साउन ४ गते आयोजित नेपाल बन्द कार्यक्रम यस जिल्लामा पनि सफलताका साथ सम्पन्न भयो। महंगी, भ्रष्टाचार बन्द गर, भुटा मुद्दा स्वर्ण गर जस्ता नारा लगाउँदै जुलुस निस्किएको थियो भने वजार पूर्णतः बन्द थियो।

जिल्ला विकास समितिमा जित्न सफल भएपछि नेकपा मसालेले जिल्लामा आतंक र सन्त्रास फैलाएको भनी नेपाली कांग्रेस, बाग्लुङले ०५५ भदौ ५ गते एक विज्ञप्ति प्रकाशित गरी विरोध जनायो।

राष्ट्रिय जनमोर्चा बाग्लुङले ०५५ भदौ २० गते एक प्रेस विज्ञप्ति जारी गरी कांग्रेसले भदौ ५ गते निकालेको विज्ञप्तिको जवाफ दियो। कांग्रेसहरूले यस जिल्लामा गरेका कुकर्महरू साह्रै नीच तवरको रहेको उल्लेख गर्दै वक्तव्यमा स्थानीय निकायबाट

लाठी चार्जबाट घाइते
उमेश थापा

जनताले कांग्रेसलाई नग्याएको र उनीहरू पीडा सहन नसकी केन्द्रको आडमा घात, छलकपट गर्न लागेको कुरा विज्ञप्तिमा उल्लेख गरिएको थियो।

जिल्ला प्रशासन कार्यालय, बाग्लुङमा ०५५ भदौ २८ गते मानव अधिकार संरक्षण मञ्च, जनअधिकार सरोकार अभियान, जनचेतना तथा विकास केन्द्र र इन्सेक जिल्ला प्रतिनिधिले घेराउ गरे।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यो वर्ष आत्महत्याका घटना १६ वटा भए। जसमा ९ जना पुरुष र ७ जना महिलाले आत्महत्या गरे। एक जना बालकको ट्राफिक दुर्घटनामा परी मृत्यु भयो भने एक जनाको कोरोना लागी मृत्यु भयो।

व्यक्तिगत कुटपिटका ६ वटा घटनामा ८ जना पुरुष र १ जना महिला पीडित भए।

३.१४ पर्वत

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार हत्या / गोली

कुर्घा गाविस-५ का ६२ वर्षीय पहलसिंह सार्कीलाई ०५५ साउन १० गते सोही ठाउँका ५२ वर्षीय ताराबहादुर सार्कीले खुकुरीले हानी हत्या गरे। पीडक मानसिक रोगी थिए। त्यसपछि उनले खुकुरीले आफ्नै भुँडी चिरी आत्महत्या गरे।

भोलैं गाविस-९ की २३ वर्षीय गायत्री मल्ल र उनकै २ महिनाको छोरी शिखा मल्ललाई ०५५ साउन १० गते गायत्रीका पति २० वर्षीय चन्द्रबहादुर मल्ल र उनकी आमा ५० वर्षीय सैकुमारी मिली हत्या गरे। पीडकहरूलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

क्याङ गाविस-८ हलहलेका ४१ वर्षीय धनबहादुर पुनलाई ०५५ साउन २५ गते सोही ठाउँका ३० वर्षीय श्यामपुर भन्ने श्यामप्रसाद पूजाले हत्या गरे।

हुवास गाविस-९, भुर्तेलथोकका ६ वर्षीय राजेन्द्रप्रसाद भुर्तेललाई ०५५ साउन २६ गते सोही ठाउँका १६ वर्षीय दुर्गाप्रसाद भुर्तेल र १३ वर्षीय कमल भुर्तेलले पानीमा धकेलेर अँट्याई हत्या गरे। जिल्ला अदालतको आदेशअनुसार दुवै पीडक तारेस्वमा छुटेका छन्।

जनसंख्या : १४३५४७

साक्षरता प्रतिशत : ५२.१

महिला साक्षरता प्रतिशत : ३८.३

क्षेत्रफल (वर्ग किमी) : ४९४

गाविस/नपा संख्या : ५५/०

निर्वाचन क्षेत्र : २

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ३०३/३

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/५७

टेलिफोन लाइन : १८८

मोटर सडक (किमी) : ३८

प्रहरी कार्यालय संख्या : ११

हुलाक संख्या : ४४

जेल र बन्दीहरू

यो जिल्लाको सदरमुकाम कुश्मा अर्वास्थित २५ जना क्षमताको जेल "घ" श्रेणीको हो। यस जेलमा कैद नतोकिएका १४ र कैद तोकिएका ८ गरी २२ जना बन्दी रहेका छन्। यस वर्ष महिला २ र पुरुष १७ गरी जम्मा १९ जना बन्दी छुटे। बन्दीहरूका लागि जिल्ला विकास समितिबाट खेलकुदका सामाग्रीहरू उपलब्ध गराइएको छ भने जेल प्रशासनले रेडियो र टिभी पनि उपलब्ध गराइदिएको छ।

गिरफ्तारी र यातना

शालिग्राम गाविस-६ का २५ वर्षीय कृष्णप्रसाद तिवारी र स्याङ्जाका १९ वर्षीय देवी डुम्रेलाई ०५४ चैत ४ गते प्रहरीले माओवादी भएको आरोपमा गिरफ्तार गर्‍यो। उनीहरूलाई सार्वजनिक अपराध ऐनअन्तरगत मुद्दा चलाई तारेस्वमा

छोडिएको छ।

मल्लाज गाविसका रमेश मल्ललाई ०५५ कार्तिक १७ गते माओवादीको आशंकामा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई विना अभियोग थुनामा राखिएको छ।

सरौखोला गाविस-२ का ३३ वर्षीय नारायण तिवारीलाई ०५५ मंसिर १९ गते माओवादीको आशंकामा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितद्वारा पुनरावेदन अदालतमा दिइएको रिटमा कारण देखाउ आदेश जारी भएपछि उनलाई रिहा गरियो।

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	४	३	३	६				
गिरफ्तारी र यातना					४	९		९
कुटपिट	४	६	१	७				
आत्महत्या	१							
आत्महत्या *	१३	३	१	१३				
चोरी/डकैती	३	४		४				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	३	३	१	३				
जम्मा	२८	१८	५	३३	४	९		९

भंगरा गाविस-८ का ३९ वर्षीय गंगाधर शर्मा र सोही ठाउँका ३० वर्षीय युवराज सुवेदीलाई ०५५ मंसिर २० गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितहरूलाई जिल्ला अदालतको आदेशमा प्रतिव्यक्ति १० हजारका दरले धरौटी लिई तारेखमा छोडियो। यसै अभियोगमा ०५५ मंसिर १५ गते विद्यालयमा पढाइरहेको अवस्थामा गिरफ्तार भएका भंगरा गाविस-५ का हरिप्रसाद शर्मा र ३१ वर्षीय उत्तमप्रसाद डोटेलाई पनि सोही आदेशअनुसार तारेखमा छोडियो।

हुवास गाविस-४ की १६ वर्षीय डिलाकुमारी डुम्रे, सोही गाविस-९ का १८ वर्षीय जीवन भर्तेल र स्याङ्जा जिल्ला थुमपोखरा गाविस-७ का २० वर्षीय चिन्तामणि पराजुलीलाई ०५५ मंसिर २६ गते माओवादीको आशंकामा प्रहरी गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितहरू रिहा भइसकेका छन्।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

महेन्द्र शिखरी मा. वि. बाभुङका प्रधानाध्यापक ४१ वर्षीय कृष्णप्रसाद पौडेललाई ०५४ माघ ११ गते सोही विद्यालयका शिक्षकहरू रामबहादुर प्रसाई र अमरबहादुर अधिकारीले कुटपिट गरे। पीडकहरूले विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष प्रेम पौडेललाई पनि कुटपिट गरेका थिए। पीडकहरूमाथि सार्वजनिक अपराध ऐनअन्तरगत मुद्दा चलाइएकामा ५ सय रूपैयाँ धरौटी लिई छाडियो।

भोर्ले गाविस-३ का ५१ वर्षीय चुडामणि बस्याललाई ०५५ जेठ १५ गते बेलुका सुतिरहेको समयमा २०/२५ जना नकावधारीहरूले कुटपिट गरी देब्रे खुट्टा नै भौँचिदिए। पीडकहरू पत्ता लागेका छैनन्।

भंगरा गाविस अध्यक्ष एवं जिल्ला विकास समितिका भूपू. सभापति ५५ वर्षीय यमप्रसाद गुरूङको घरमा ०५५ मंसिर ८ गते राति आफूलाई माओवादी बताउने व्यक्तिहरू आई धम्क्याएर बन्दूक १ थान, गोली र धनमाल लुटेर लगे।

स्वानीगाउँ गाविस-२ का यज्ञप्रसाद लम्साल, ईश्वरी शर्मा र

स्थिर शर्माको घरबाट ०५५ पुस १ गते माओवादीहरूले धम्क्याएर ७ थान बन्दूक लुटेर लगे।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस जिल्ला अदालतमा एक वर्ष भन्दाभन्दाभन्दा १ सय १० मुद्दाहरू रहेका छन्। जसमा देवानी ८० र फौजदारी ३० रहेका छन्। यस वर्ष ७२ वटा मुद्दाहरू परे। फैसला हुन बाँकी मुद्दाको संख्या १ सय ४२ रहेको छ।

सहृदय, घटुवा र पक्षपात आदि

दुर्लुङ हेल्थपोष्टमा कार्यरत ग्रामीण स्वास्थ्य कार्यकर्ता ३६ वर्षीय यामबहादुर गुरूङलाई राजनीतिक पूर्वाग्रहका कारण सरुवा गरियो।

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सबालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार/जातीय छुवाछूत समेत

बाभुङ गाविसका दलित जातिहरूले ०५५ साउन १५ गते आफूले उत्पादन गरेको दूध बिक्री गर्न सहकारी संस्थामा लैजाँदा साना जातिको भनी बिक्री गर्न दिइएन। सोही विषयलाई लिएर विवाद हुँदा दूध संकलन केन्द्र नै बन्द गरियो।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

सल्यान जिल्ला धारमारे गाविस अध्यक्ष हेमराज के.सी.को हत्याको विरोधमा ०५४ चैत १४ गते कुश्मामा जिल्लाका विभिन्न मानव अधिकार संगठनहरू, संस्थाका प्रतिनिधि र जनप्रतिनिधिहरूद्वारा विरोध जुलुसको आयोजना गरी प्रमुख जिल्ला अधिकारीमार्फत् गृहमन्त्रीलाई विरोधपत्र दिइयो।

यस जिल्लामा कार्यरत मानव अधिकारकर्मीहरू र इन्सेक जिल्ला प्रतिनिधिद्वारा ०५५ भदौ २८ गते गैरकानूनी धरपकड र हिंसाको विरोध गर्दै मानव अधिकार आयोग गठनको माग गरी प्रमुख जिल्ला अधिकारीको कार्यालयमा व्यानरसहित धर्ना दिइयो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा ५ वटा कुटपिटका घटनामा ६ जना पुरुष र १ जना महिला पीडित भए। यो वर्ष आगलागीको एउटा घटना भयो। भिरबाट खसेर १ महिलाको मृत्यु भयो भने ट्राफिक दुर्घटनाबाट ३ जनाको मृत्यु हुनाका साथै ४६ जना घाइते भए। १३ जनाले आत्महत्या गरे।

३.१५ म्याग्दी

सम्मनितरूपले बाँच्ने अधिकार
हत्या / गोली

चिमखोला गाविस-९ का २९ वर्षीय शेरबहादुर पुनलाई ०५४ फागुन २ गते आफ्नै बाबु ६२ वर्षीय तुलचन्द्र पुनले सुतिरहेको बेला दाउरा प्रहार गरी हत्या गरे। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

बरजा गाविस-३ का ८५ वर्षीय दीपबहादुर खड्कालाई ०५५ वैशाख २ गते सोही ठाउँका १८ वर्षीय वविन खड्का र १६ वर्षीय खेमबहादुर खड्काले धन लुट्ने उद्देश्यले हत्या गरे। पीडकहरूलाई थुनामा राखिएको छ।

मुदी गाविस-१ का २१ वर्षीय बलबहादुर घर्तीलाई ०५५ वैशाख ३ गते सोही ठाउँका १८ वर्षीय देउकुमार घर्तीले खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरे। देउकुमार सुतिरहेको बेला बलबहादुर घर्ती, अर्जुन घर्ती र यमु घर्ती आक्रमण गर्न गएकोमा उसले थाहा पाई आफैँ खुकुरी फिकेर अँध्यारोमा चलाउँदा बलबहादुरको मृत्यु भएको थियो। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

पाखापानी गाविस-६ की २३ वर्षीय हिसा पाडजालाई ०५५ मंसिर १ गते दोबा गाविस-३ घर भै हाल हडकड बस्ने किसन भन्ने किरण पुनले गलेश्वरमा वाला चतुर्दशी मेला हेर्न गएका बेला बलात्कार गरी हत्या गरे। अनुसन्धान भइरहेको प्रहरीले जनाएको छ।

दरवाड गाविस-२ का २७ वर्षीय लक्ष्मण फगामीलाई ०५५ मंसिर १० गते पैसा चोरको आरोपमा देवीस्थान गाविस-८ का तुमप्रसाद पुन, रूम गाविस-९ का रामबहादुर बूढा र ललितपुर उमनपा-४ का रोशन रानाले खानामा विष प्रयोग गरी हत्या गरे। पीडकहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरिएको
बलबहादुर घर्ती

जनसंख्या : १००५५२

साक्षरता प्रतिशत : ४३.३

महिला साक्षरता प्रतिशत : २७.३

क्षेत्रफल (वर्ग किमी) : २२९७

गाविस/नपा संख्या : ४०

निर्वाचन क्षेत्र : १

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : २०८/१

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/४०

टेलिफोन लाइन : १७०

मोटर सडक (किमी) : २९

प्रहरी कार्यालय संख्या : ३९

हुलाक संख्या : ४०

गिरफ्तारी र यातना

सिंगा, वरंजा र बानियाचौर गाविसका लक्ष्मी केसी, श्यामबहादुर घर्ती, दलबहादुर खड्कालगायतका १० जनालाई ०५५ साउन ९ गते तातोपानी प्रहरी चौकीका प्रहरीहरूले माओवादीको आरोपमा गिरफ्तार गरी कडा यातनासमेत दिए। उनीहरूलाई आत्मसमर्पण गरेको भनी सही गर्न लगाएर छाडिएको थियो।

अर्थुङे गाविस-१ वेनिबजारका २२ वर्षीय अर्जुन वि.क.लाई ०५५ साउन १४ गते फिल्म हलमा बम विस्फोट गराएको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितलाई छानबिनपछि रिहा गरियो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

वरंजा गाविस-२ का ५० वर्षीय भीमबहादुर खड्कालाई ०५५ मंसिर २६ गते राति सुराकी गरेको आरोपमा माओवादी कार्यकर्ताहरूले दुवै खुट्टाको कुरकुच्चाको नशा काटेर छाडिदिए।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

(राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव समेत)

अनेरास्ववियु (क्रान्तिकारी) को आठौँ जिल्ला सम्मेलनको बन्द सत्र ०५५ पुस १५ गते म्याग्दी बहुमुखी क्याम्पसको सभाहलमा गरिरहेको अवस्थामा सशस्त्र प्रहरीले घेरा हाली सम्मेलनमा सहभागी ध्रुव घिमिरे, सिता शाहीलगायत ७१ जना विद्यार्थीहरूलाई गिरफ्तार गर्‍यो। उक्त गिरफ्तारीको विरोधमा सोही दिन निस्किएको जुलुसमा प्रहरीले लाठीचार्ज गर्‍यो। गिरफ्तार विद्यार्थीहरूलाई भोलिपल्ट छोडिएको थियो।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस वर्ष यो जिल्लाको अदालतमा ८ सय ६३ वटा मुद्दा दर्ता भएकोमा १ सय २५ वटा मात्र फैसला भयो। सरकारवादी २५ मुद्दामा २० वटा, दुनियाँवादी फौजदारी ३९ वटा मुद्दामा ३५ वटा मुद्दा फैसला भयो। कुल ९ सय ३३ वटा मुद्दा दर्ता भएकोमा १ सय ८१ वटा मात्र फैसला भयो भने ७ सय ५२ मुद्दा अभैँ फैसला हुन सकेका छैनन्।

महिला अधिकार

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

पुलाचौर गाविस-४ की २७ वर्षीय फूलकुमारी सुवेदीलाई ०५५ असार ९ गते उनकै पति २६ वर्षीय मोहन सुवेदी र ५३

जेल र बन्दीहरू

यो जिल्लामा २५ जनाको क्षमता रहेको "स्व" श्रेणीको एक जेल छ। यस जेलमा २५ जना पुरुष र १ जना महिला गरी २६ जना कैद नताकिएका र १३ जना कैद नाकिएका गरी कुल ३९ जना बन्दीहरू रहेका छन्। यस वाहेक पाँच वर्षीय १ नाबालक पनि यहाँ छ।

वर्षीय ससुरा मोहनदत्त सुवेदीले नराश्री भनी कुटपिट गरे। मोहनले अर्कै पत्नीसमेत बिहा गरिसकेका छन्। पीडित घरमा बस्न नसकेर माइतीमै बसिरहेकी छिन।

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूतसमेत

अर्धुङ्गे गाविसस्थित महाराणी स्थानमा पूजा प्रवेश कार्यक्रमको आयोजना भएकोमा पूजा गर्न गएका व्यक्तिहरूलाई ०५५ असोज ६ गते राप्रपाका स्थानीय नेता रूपनारायण श्रेष्ठलगायतका व्यक्तिहरूले हातपात गरी लखेटे। मुक्ति समाजका जिल्ला अध्यक्ष योगेन्द्र विकलाई पनि हातपात गरियो। प्रहरी भुकदर्शक रह्यो। मुक्ति समाजले एक कार्यक्रमद्वारा उक्त घटनाको विरोध गर्‍यो।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

अखिल नेपाल राष्ट्रिय स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन (क्रान्तिकारी) को आठौं जिल्ला सम्मेलनमा सहभागी विद्यार्थीहरूलाई गिरफ्तार गरेकोमा नेकपा (एमाले), नेकपा (माले), नेकपा (मसाल) तथा संयुक्त जनमोर्चा लगायत विभिन्न

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	४	४		४				
बलात्कार पछि हत्या	१		१	१				
बम प्रहार	१	१		१				
गिरफ्तारी र यातना					३	९	३	११
कुटपिट	४	४		४				
बहुविवाह	१		१	१				
जातीय छुवाछूत	१							
अन्य	३	१	१	३				
आत्महत्या	३	३		३				
चोरी/डकैती	१		१	१				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	४	१९	१४	३४				
जम्मा	३१	३१	१९	५०	३	९	३	११

विद्यार्थी संगठनहरू र मानव अधिकारवादीहरूले ०५५ पुस १५ गते प्रेस विज्ञप्ति प्रकाशित गरी विरोध जनाए।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यो वर्ष यस जिल्लामा व्यक्तिगत कुटपिटका ४ वटा घटनामा ५ जना पुरुष र ४ जना महिला गरी ९ जना पीडित भए। दुर्घटना/विपत्तिको ७ वटा घटना भए, जसमा अन्दाजी ८ सय जना पीडित भए। २ जना पुरुषले आत्महत्या गरे। ब्याल्कमेलको एक घटना जानकारीमा आयो। माओवादी क्रियाकलापअन्तर्गत बैंक जलाउने तथा २ वटा हातहतियार खोस्ने घटना भए।

३.१६ मुस्ताङ

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार

जेल र बन्दीहरू

मार्फा गाविस-८ जोमसोममा अवस्थित ९ कोठे जेलमा १ जना कैद नतोकिएका र ४ जना कैद तोकिएका गरी ५ जना बन्दी रहेका छन्। यस जेलमा ३ वर्ष र सोमन्दा बढी समयदेखि थुनामा रहेका बन्दी २ जना छन्। एउटै कोठामा ५ जना बन्दीलाई खुट्टामा नेल लगाएर राखिने गरिएको छ। जुनसुकै बेला पनि नेल लगाइने हुँदा साह्रै यातना भएको पीडितहरूले बताए।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

वीरेन्द्र प्रा.वि. ढिङ्गरका शिक्षक २८ वर्षीय ढिङ्गुक गुरुङलाई ०५५ असार ८ गते गत स्थानीय निर्वाचनमा नेपाली कांग्रेसलाई सहयोग नगरेको भनी ३३ वर्षीय मिङकसुर गुरुङले छुरी प्रहार गरी घाइते बनाए। गाविस अध्यक्ष र सचिवको सक्रियतामा पीडकलाई १८ हजार रूपैयाँ जरिवाना गराई मिलापत्र गराइयो।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस जिल्लामा अधिकांश मुद्दाहरू मुस्ताङ्गे राजाले गाउँमै मिलाउने र स्थानीय मुखियाहरूले पनि आफ्नै तवरबाट मिलाउने हुँदा जिल्ला अदालतमा नगन्थ मुद्दा पर्दछन्। जिल्ला अदालतमा रहेका ३ मुद्दामध्ये अंशमुद्दा १, लेनदेन मुद्दा १ र चोरी मुद्दा १ रहेका छन्। मुस्ताङ्गे राजा भिगम्मी पलवर बिष्ट र उनकी भाउजू डिकी डोल्कर बिष्टको आवश्यक कागजात नपुगेकाले अंश मुद्दा ३ वर्षदेखि थालि रहेको छ भने लेनदेनसम्बन्धी १ वर्षअगाडिको र चोरीसम्बन्धी ६ महिनाभन्दा कम अवधिको मुद्दा पनि रहेका छन्। अहिले यो जिल्लामा एउटा पनि कानून व्यवसायी छैनन्।

सरुवा, घटुवा र पक्षपात आदि

श्री योगेन्द्र मा.वि. टुकुचेका शिक्षक चूडामणि शर्मालाई जाडो बिदापछि विद्यालयमा हाजिर नगराई ०५४ चैत २४ गते श्री जनशान्ति नि.मा.वि. काग्वेनीमा सरुवा गरियो। पीडित नेपाल राष्ट्रिय शिक्षक संगठनसँग आबद्ध रहेको कारणले सरुवा गरिएको बताइन्छ।

यस जिल्लामा यो वर्ष राजनीतिक
आस्थाको कारणबाट ५५ जना शिक्षकलाई
सरूवा, बटुवा र घटुवा गरेको पाइयो।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लामा रहेका घरवारविहीन
सुकुम्बासीहरू अर्को घरमा बसी जग्गा
कमाइ गरेर जीविका चलाइरहेका छन् भने
सुकुम्बासी समाधान आयोग जिल्ला समिति
गठन गरिए पनि एकपक्षीयरूपमा राजनीतिक
व्यक्तित्वलाई नियुक्त गरिएको हुनाले
वास्तविक सुकुम्बासीहरूले जग्गा पाउन
नसकेको गुनासो सम्बन्धितहरूको रहेको
पाइयो।

महिला अधिकार

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य
अमानवीय/अपमानजनक व्यवहार (देउकी,
भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

धादिङ जिल्ला तिप्लिङ गाविस-१ घर भई ०४० सालदेखि
सब्जी बेच्दै आएको ३८ वर्षीय फूलकुमारी गुरुङलाई ०५५ असोज
१ गते बहुपति राखेको आरोपमा एयरपोर्ट आमा समूहले जिल्लाबाट
निस्काशन गर्‍यो।

बाल अधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

जनता मा.वि. घाँसामा ८ कक्षमा अध्ययनरत १४ वर्षीय राहुल
भट्टचनले प्रधानाध्यापकलाई मुख छाडेको आरोपमा ०५४ फागुन
२३ गते विद्यालय व्यवस्थापन समितिले निष्काशन गर्‍यो। पीडितले
प्रधानाध्यापकको कोठामा रक्सी भट्टी खोलेको कुराको विरोध
गरेकाले निष्काशित हुनुपरेको गुनासो गरेका छन्।

जनसंख्या : १४२९२

साक्षरता प्रतिशत : ४५.४

महिला साक्षरता प्रतिशत : ३१.४

क्षेत्रफल (वर्ग किमी) : ३५७३

गाविस संख्या : १६

निर्वाचन क्षेत्र : १

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ६४/०

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/१८

टेलिफोन लाइन : ९

मोटर सडक (किमी) : ०

प्रहरी कार्यालय संख्या : १३

हुलाक संख्या : १६

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य सवालहरू
अन्य अमानवीय व्यवहार /
जातीय छुवाछूत समेत

यो जिल्लामा तल्लो जातको भनिने
कामी, दमाई, साकीलाई घरमा पस्न र
उनीहरूले सफा गरेका भाडाकुँडा प्रयोग
नगर्नुका साथै छोडछिटो गर्ने चलन छ। मठ
मन्दिरभित्र प्रवेश गर्न र घरको भान्सामा जान
तथा उनीहरूले पकाएको खाने चलन छैन।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

सल्यान जिल्लाको थारमारे गाविस-४
बाघचौरमा ०५४ फागुन १४ गते गाविस
अध्यक्ष हेमराज कंसीलाई प्रहरीले हत्या
गरेको विरोधमा ०५४ चैत १४ गते मानव
अधिकार वर्ष पुस्तक प्रतिनिधि, मुस्ताङले
माननीय गृहमन्त्रीलाई जिल्ला प्रशासन
कार्यालयमार्फत विरोधपत्र बुझायो।

नेपाल राष्ट्रिय शिक्षक संगठन जिल्ला

समितिले क्रमशः ११ र ६ सूत्रीय मागपत्रसहित शिक्षा क्षेत्रमा भएका
अन्यायपूर्ण सरूवा, घटुवा र बटुवा जस्तो पक्षपातपूर्ण व्यवहार
हट्नुपर्छ भनी ०५४ चैत १९ र ०५५ भदौ १७ गते जिल्ला शिक्षा
कार्यालय जोमसोममा ज्ञापनपत्र दियो।

शाही नेपाल वायु सेवा निगम र लुम्बिनी एयरवेजले ०५४ चैत
२६ गते तीर्थयात्रीहरूबाट १ हजार ६ सय रूपैयाँका दरले हवाई
टिकट नदिई बोर्डिङ पासमात्र दिई क्रमशः ७ सय ३० र ८ सय
६५ को मात्र हिसाब देखाई अन्य रकम आफैले खाएको भनी
तीर्थयात्रीहरूद्वारा जोमसोम एयरपोर्ट पार्कमा नारा जुलुस लगाएर
जहाज अवतरण गर्न नदिई पोखरा फर्काइदिए।

अतिरिक्त जानकारीहरू

लोमन्थान गाविस-३ को एक ९ वर्षीय
बालिकाको लाश ०५५ चैत १० गते निजकै गाई
गोठमा गोबरले पुरिएको अवस्थामा फेला पर्यो।
हालसम्म पीडकको पत्ता लाग्न सकेको छैन।

यस वर्ष यो जिल्ला १ जना पुरुषले आत्महत्या
गरे र अर्को १ जनाको लडेर मृत्यु भयो भने
व्यक्तिगत रीसझवीको कारणबाट भएका ५ वटा
घटनामा १७ जना पीडित भए।

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पिडित संख्या पुरुष	पिडित संख्या महिला	जम्मा	घटना संख्या	पिडित संख्या पुरुष	पिडित संख्या महिला	जम्मा
हत्या	१		१	१				
कूटपिट	३	३		३				
धम्की	३	८		८				
सरूवा	३	३		३				
महिला अधिकार	१		१	१				
बालअधिकार	१	१		१				
आत्महत्या	१	१		१				
व्याकमेल	१	६		६				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	३	३		३				
जम्मा	१४	२४	२	२६				

मध्यपश्चिमाञ्चल

४.१ दाङ	४.९ जाजरकोट
४.२ प्युठान	४.१० दैलेख
४.३ रोल्पा	४.११ डोल्पा
४.४ सल्यान	४.१२ जुम्ला
४.५ रूकुम	४.१३ कालिकोट
४.६ बाँके	४.१४ मुगु
४.७ वर्दिया	४.१५ हुम्ला
४.८ सुर्खेत	

४.१ दाङ

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार हत्या/गोली

काभ्रे गाविस-९ तिस्वेचुलीका २५ वर्षीय ठगबहादुर नेपालीलाई ०५४ फागुन ६ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा सोही गाविस-२ फाँटामा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

बेला गाविस-३ का ४५ वर्षीय लोकबहादुर बुढाथोकीलाई ०५४ फागुन ९ गते सोही ठाउँका २६ वर्षीय नकुलसिं वि.क.ले गोली हानी हत्या गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

ढिकपुर गाविस-५ को ३१ वर्षीय गैसरा स्वर्नीलाई ०५४ चैत ९ गते उनकै पति लालवीर भन्ने कविराम स्वर्नीले हत्या गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ। पीडकले दोस्रो विवाह गरेकाले पीडितले उजुरी दिएपछि सोही भोकमा हत्या गरेका थिए।

पुरन्धारा गाविस-३ का १९ वर्षीय धनबहादुर वली, बाघमारे गाविसका २० वर्षीय दीपक के.सी. र गोवरडिहा गाविस सुबैलाका गिरप्रसाद घर्तीलाई माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा ०५५ वैशाख २० गते प्रहरीले पुरन्धारा गाविस-३ को एक घरमा घेराउ गरी गोली हानी हत्या गरे।

काभ्रे गाविसका उपाध्यक्ष ५० वर्षीय धनबहादुर घर्तीलाई ०५५ जेठ १७ गते माओवादी गतिविधिको सुराकी गरेको आरोपमा माओवादी कार्यकर्ताहरूले गोली हानी हत्या गरे।

गोलटाकुरी गाविस-२ को २५ वर्षीय तिलसरी अधिकारीलाई ०५५ असार १८ गते उनकै पति महेन्द्र अधिकारीले हत्या गरे। छेरी मात्र जन्माएको भोकमा उपचार गर्ने निहुँमा अस्पताल जाँदै गर्दा बबई नदीमा धकेलेर बगाई हत्या गरेको पीडकले स्वीकारेका छन्। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

पुरन्धारा गाविस-२ का ३१ वर्षीय शालिकराम घिमिरेलाई ०५५ साउन १६ गते साँझ ८.३० बजेतिर माओवादी कार्यकर्ताहरूले हत्या गरे।

त्रिभुवन नपा-११ मा सल्यान जिल्ला रामपुर गाविस-८ का ३१ वर्षीय प्रहरी जवान ओमप्रसाद ओलीलाई ०५५ असोज २ गते राति सोही नपाका २२ वर्षीय पारस वादी समेतका ४ जनाले हत्या गरेको अभियोगमा पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

जनसंख्या : ३,५४,४१३

साक्षरता प्रतिशत : ४०.६

महिला साक्षरता प्रतिशत : २४.९

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : २९५५

गाविस/नपा संख्या : ३९/२

निर्वाचन क्षेत्र : ४

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ३८६/४

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : ३/४५

टेलिफोन लाइन : १६९४

मोटर सडक (कि.मी.) : २९३

प्रहरी कार्यालय संख्या : ३१

हुलाक संख्या : ५०

हापुर गाविस-४ का १६ वर्षीय स्यानी चौधरी, २३ वर्षीय जागु चौधरी, सोही गाविस-२ का अमृत श्रेष्ठ, मानपुर गाविस-९ का माधव घिमिरे, गोवर्दिया गाविस-८ का रुद्र न्यौपाने, रोल्पा जिल्ला जैमाकसला र खुग्री गोगनेपानी घर भई महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस दाङमा आई.ए. प्रथम वर्षमा अध्ययनरत पुनाराम घर्ती र रेशम गिरीलाई ०५५ कार्तिक २३ गते राति ९.३० बजेतिर हापुर गाविसको कोलहिवगियामा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। अ.ने.म.संघ (क्रान्तिकारी) को २४ गते हुने जिल्ला सम्मेलनका लागि पीडितहरू त्यहाँ जुटेका थिए।

जेल र बन्दीहरू

यो जिल्लामा २ वटा जेलहरू रहेका छन्। “च” श्रेणीको जिल्लास्तरीय जेल घोराहीमा रहेको छ भने “घ” श्रेणीको अञ्चलस्तरीय जेल तुल्सीपुरमा रहेको छ।

कुल २५ जनाको क्षमताको आधारमा निर्माण गरिएको घोराही जेलको क्षमता हाल ४५ जनाको भन्ने गरिन्छ। तर १६ जना कैद तोकिएका र ४९ जना नतोकिएका गरी ६५ जना बन्दीहरू यस जेलमा रहेका छन्। यो जेल जीर्ण

अवस्थामा रहेको छ। गर्मीको मौसममा पिउने पानीको निकै समस्या देखिन्छ भने वर्षायाममा पानी चुहेर कोठाहरू बस्न लायक हुँदैनन्। सरसफाई र मर्मत नभएको कारण यहाँका बन्दीहरूले कष्टकर जीवन यापन गर्नुपरेको छ। यतिमात्र नभई स्वास्थ्यकर्मीको अभाव, जेलभित्र हिँडडुल गर्ने ठाउँको अभाव जस्ता समस्याहरू रहेका छन्।

घोराही जेलका तिलकराम चौधरी, चुडामणि शर्मासमेत ६१ जना बन्दीहरूले पिउने पानी, नियमित स्वास्थ्य परीक्षण, सरसफाई आदिको व्यवस्थाको माग गर्दै ०५५ असोज २९ गते बिहान ७ बजेदेखि १० बजेसम्म जेलभित्र नाराबाजी गरे।

कुल १०० जनाको क्षमता भएको तुल्सीपुर जेलमा हाल १०० जना पुरुष र १३ जना महिला गरी ११३ जना बन्दीहरू रहेका छन्। यसबाहेक २ जना आश्रित नाबालकहरू पनि रहेका छन्। जसमध्ये ९० पुरुष तथा ४ महिला गरी ९४ जना कैद तोकिएका र १० जना पुरुष तथा ९ जना महिला गरी १९ जना कैद नतोकिएका बन्दीहरू छन्। यो जेलमा पुरुष र महिलाका लागि भिन्दाभिन्दै कोठा तथा हिँडडुल गर्ने ठाउँको व्यवस्था छ। जेलभित्र एउटा चोक पनि रहेको छ। पुरुषतर्फ भान्सा कोठा, शौचालय, स्नानगृह र बन्दी बस्ने कोठासमेत गरी ११ वटा तथा

हत्या गरिएको
स्यानी चौधरी

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	६	३	३	६				
गोलीद्वारा हत्या					३	१०	१	११
जेलमा भएको घटना	१							
गिरफ्तारी र यातना					१९	४४		४४
कुटपिट	१०	११		११				
धम्की	१४	१४	२	१६	१	१		१
वेपत्ता पारिएको					२	२		२
अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता	१	१		१				
सुगम तथा निष्पक्ष न्यायिक अधिकार					३	३		६
सरुवा					१	२	१	३
बलात्कार	२		२	२				
बलात्कार प्रयास	१		१	१				
बहुविवाह	२		२	२				
पारिवारिक हिंसा	२		२	२				
अमानवीय व्यवहार	३		३	३				
जातीय छुवाछूत	१	१	१	२				
आत्महत्या	४	४	१	५				
अपहरण	१	१		१				
ब्ल्याकमेल	१	१		१				
आतंक	१	१		१				
चोरी/डकैती	२	१		१				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	८	६	४	१२				
जम्मा	६२	४६	२२	६८	२८	६३	२	६५

महिलातर्फ भान्सा, शौचालयसमेत ४ वटा काँठाहरू रहेका छन्। पुरुष र महिला दुवैका लागि धाराहरू जडान भएका छन्। बन्दीहरूका लागि भलिबल, चेस, क्यारेम जस्ता खेलकुदका सामानहरूको पनि व्यवस्था गरिएको छ भने साधारण हिँडडुलका लागि मैदान पनि रहेको छ।

गिरफ्तारी र यातना

सिसहनिया गाविस-१ का २६ वर्षीय ओम बन्जाडेलाई ०५४ फागुन २३ गते माओवादीले बम विष्फोटन गराएको घटनामा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा राखिएकोमा २२/२३ दिन पछि रिहा गरियो।

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका दिपक के.सी., धनवहादुर वली र गिरप्रसाद घर्ती

त्रिभुवननगर नपा-११ का ३२ वर्षीय मधुसुधन वैद्य र तारा अधिकारीलाई ०५४ चैत २१ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा राखेकोमा २३ गते रिहा गरियो।

त्रिभुवननगर नपा-११ का पथबहादुर पुन, सोनपुर गाविस-१ का इन्द्रप्रसाद चौधरीसमेत २७ जनालाई ०५४ चैत २४ गते नेपाल बन्द कार्यक्रममा सक्रिय भूमिका निर्वाह गरेको आरोपमा सोही दिन प्रहरीले पक्राउ गरेकामा २७ गतेसम्म सबैलाई छोडियो।

पुरन्धारा गाविस-४ का शेरबहादुर रानालाई ०५५ वैशाख १८ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा २६ गते छोडियो।

विजौरी गाविस-९ का १४ वर्षीय लेखनाथ के.सी.लाई ०५५ जेठ ३ गते कुटपीट गरेको अभियोगमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई हतकडी लगाइएको थियो। उनले जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट सफाई पाइसकेका छन्।

काभ्रे गाविस-२ का ४८ वर्षीय शालिकराम घर्ती, ३६ वर्षीय टीकाराम घर्ती र सोही गाविस-४ का ४४ वर्षीय तारासिं बुढालाई ०५५ जेठ ३० गते

माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी निर्मम यातना दिए। पीडितहरूलाई हाल जिल्ला अदालतबाट सामान्य तारेखमा छोडिएको छ।

सोनपुर गाविस-५ का ३६ वर्षीय कृष्णबहादुर चौधरीलाई ०५५ असार २२ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा हाल डाँका मुद्दा लगाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

हाँसीपुर गाविस-२ का ५० वर्षीय हुमबहादुर घर्तीलाई ०५५ साउन २ गते माओवादी भएको अभियोगमा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा कागज गराई साउन २४ गते छोडियो।

त्रिभुवननगर नपा-६ का ७१ वर्षीय अन्धा व्यक्ति हर्कबहादुर बुढालाई माओवादी कार्यकर्ताहरूलाई आश्रय दिएको र चरेशको व्यापार गरेको आरोपमा ०५५ साउन २६ गते प्रहरीले घर खानतलासी गरी मानसिक यातना दिए।

पुरन्धारा गाविस-३ का १४ वर्षीय देवराज भण्डारी, सोही गाविस-२ का १५ वर्षीय स्विमबहादुर मगरसमेत २८ जनालाई ०५५ भदौ ६ गते माओवादी भई हत्याको गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी

तारेखमा रिहा गरिएको छ। सोही गाविस-४ का ३२ वर्षीय विष्णु खड्कालाई यही आरोपमा ०५५ असोज ४ गते प्रहरीले पक्राउ गरी ६ गते रिहा गर्‍यो।

हापुर गाविस-४ का पूर्व सांसद ६६ वर्षीय शिवराज गौतम, लक्ष्मीपुर गाविस-९ का ५१ वर्षीय कुलराज अधिकारी र सोनपुर गाविस-४ का २८ वर्षीय पदम पोखरेलसमेत ७ जनालाई ०५५ असोज २५ गते माओवादी क्रियाकलापमा संलग्न रहेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखेकोमा पुनरावेदन अदालतको आदेशअनुसार ०५५ मंसिर ३ गते रिहा गरियो।

सौडियार गाविस-४ का १८ वर्षीय सूर्यबहादुर वि.सी. र २५ वर्षीय जयबहादुर चौधरीलाई ०५५ असोज २६ गते माओवादीको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गरी ३० गते रिहा गरियो।

सोनपुर गाविस-१ सुनडवरीका ३८ वर्षीय शोभाकर शर्मा (आचार्य) लाई ०५५ असोज २८ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई पुनरावेदन अदालतको आदेशअनुसार मंसिर ३ गते रिहा गरियो।

गोर्वाडिया गाविस-८ का ४४ वर्षीय भीमप्रसाद शर्मालाई ०५५ कार्तिक २ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई शान्तिसुरक्षाको पूर्वी थमाई सिधै जेल चलान गरिएकोमा पुनरावेदन अदालतको आदेशअनुसार मंसिर ३ गते रिहा गरियो।

गढवा गाविस-६ का २४ वर्षीय मेटमणि चौधरी र उरहरी गाविस-५ का २६ वर्षीय भीमबहादुर बस्नेतलाई माओवादीको क्याम्पसमा संलग्न भएको आरोपमा ०५५ कार्तिक १० गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई बन्दुक ताकी धम्की दिनुका साथै मानसिक यातनासमेत दिई सोही दिन राति रिहा गरियो।

गोर्वाडिया गाविस-१ का २५ वर्षीय हरि सुवेदी र लालमटिया गाविस-३ का ४१ वर्षीय मानबहादुर जि.सी. समेत १० जनालाई पैसा लुटेको आरोपमा ०५५ कार्तिक १३ गते प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दिए। पीडितहरूलाई कार्तिक १४ गते रिहा गरियो।

विजौरी गाविस-८ का ३० वर्षीय भरत रोकालाई ०५५ पुस ४ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा पुस ७ गते रिहा गर्‍यो।

बेपत्ता पारिएको

काभ्रे गाविस-९ का २३ वर्षीय होताराम वि.क. लाई ०५४ फागुन ६ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी बेपत्ता पारे। पीडित कहाँ राखिएका छन् भन्ने पत्ता लाग्न सकेको छैन।

चैलाही गाविस-२ का ३३ वर्षीय भानुभक्त शर्मालाई ०५५ मंसिर १४ गते राति ९.१५ बजेतिर सिविल डेसमा

आएका प्रहरीहरूले घरबाटै पक्राउ गरी लगेकोमा यस वर्षको अन्त्यसम्ममा पनि उनको पत्ता लाग्न सकेको थिएन।

धम्की, ज्यान मार्ने धम्की र कुटपिट

तोहारपानी गाविस-७ मुकुटीका ६४ वर्षीय भीमबहादुरको घर, पसलमा ०५४ फागुन १६ गते माओवादी कार्यकर्ताहरूले आगो लगाए। ज्यान मार्ने धम्की दिँदै घरका मानिसहरूलाई बाहिर निकाली घर, पसलमा मट्टितेल खन्याएर आगो लगाइदिएको पीडितले बताए।

रामपुर गाविस-३ पलासेमा स्वर्गद्वारी आश्रमको गोदामघरबाट ०५४ फागुन २८ गते माओवादीका कार्यकर्ताहरूले लुटपाट गरे। उनीहरूद्वारा धान, तोरीका साथै कपडा, भाँडा, चित्तलको छला, जग्गाधनी पूजा, मोही ठेक कुत प्रमाण आदि जफत गरिएको थियो।

सिसहनिया गाविस भानपुरका बालाराम घर्तीको घरमा ०५४ चैत १९ गते राति माओवादीका कार्यकर्ताहरूले बम बिष्फोट गराए। उक्त बिष्फोट गराएको आरोपमा सोही ठाउँका २६ वर्षीय लिलागंभीर चौधरीसहित २ जनालाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

डुरूवा गाविस-१ स्थित साना किसान आयोजनाका प्रमुख ३७ वर्षीय दयाराम यादव र सोही आयोजनामा कार्यरत ३२ वर्षीय पतेबहादुर थापालाई ०५४ चैत १९ गते राति माओवादीका कार्यकर्ताहरूले कब्जा गरी ७० हजार ३७ रूपैयाँ जतिको क्षति पुऱ्याए।

सोनपुर गाविस-४ का ७६ वर्षीय टेकबहादुर डि.सी. र खड्गबहादुर डि.सी. लाई ०५५ वैशाख २० गते माओवादी कार्यकर्ताहरूले कुटपिट तथा लुटपिट गरे। सो आरोपमा सोही ठाउँका रामलौटन चौधरीसहित २ जनालाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा वैशाख २ गते रिहा गरियो।

इलाका वन कार्यालय धनौरीका ४२ वर्षीय रेन्जर नरेश ठाकुर र नारायण शाहलाई ०५५ जेठ ३० गते कार्यालय समयमा श्रीगाउँ गाविस-९ का अन्दाजी ३९ वर्षीय तारानाथ योगीसमेतले ज्यान मार्ने धम्की दिए।

पुरन्धारा गाविस-५ का गाविस अध्यक्ष ५१ वर्षीय बलभद्र वलीलाई ०५५ साउन २१ गते सिडिओ अब्दुल रइस खाले ज्यानमारा मुद्दामा फसाउने धम्की दिए। पीडितलाई सोही गाविस हापुरेका शालिकराम घिमिरेलाई माओवादी कार्यकर्ताहरूले हत्या

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका अमृत श्रेष्ठ, रेशम गिरी र जागु चौधरी

गरेको विषयलाई लिएर उक्त धम्की दिइएको थियो।

डुरुवा गाविस-१ का अन्दाजी ६५ वर्षीय भगतजी भन्ने क्षमकान्त धितालको घरबाट ०५५ भदौ २० गते माओवादी कार्यकर्ताहरूले विभिन्न धम्की दिई बन्दुक कब्जा गरे।

सतवरिया गाविस-६ का २९ वर्षीय छविलाल चौधरीलाई ०५५ भदौ २५ गते माओवादी भएको आशंकामा प्रहरीले धम्की दिनुका साथै कम्प्या साक्षरता तथा सचेतन कार्यक्रमका सामाग्रीहरू समेत जफत गरे। ती सामाग्रीहरू भदौ २८ गते फिर्ता गरियो।

त्रिभुवननगर नपा-२ का अशोक चौधरी, सोही नपा-१ का रणबहादुर पछाई र सौडियार गाविसका शंकर वि.सी. को घरबाट ०५५ असोज १५ गते राति माओवादीका कार्यकर्ताहरूले छापा मारी ३ वटा बाह्र बोर र ५० राउण्ड गोली कब्जा गरे।

मानपुर गाविस-१ का ७४ वर्षीय अमरराज शर्मा र उनकै छोरा ४० वर्षीय कुमुदराज शर्मालाई ०५५ कार्तिक ९ गते माओवादी कार्यकर्ताहरूले कुटपीट गरी घाइते बनाए।

विजौरी गाविस-७ का ५६ वर्षीय निलहरि शर्मालाई ०५५ कार्तिक ९ गते माओवादी कार्यकर्ताहरूले कुटपीट गर्नुका साथै घर खानतलासीसमेत गरे।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

नेत्रलाल अभागीको सम्झनामा नेकपा (एमाले) दाङ जिल्ला कमिटीद्वारा ०५५ जेठ ६ गते आयोजित चौधौं नेत्र स्मृति दिवसमा उक्त पार्टीका स्थायी समिति सदस्य तथा सांसद केपी शर्मा ओलीले प्रमुख अतिथिको आशन ग्रहण गर्न थालेको अवस्थामा नेकपा (माले) का कार्यकर्ताले कालो भण्डा देखाउनुका साथै कार्यक्रम विथाल्ने प्रयत्न गरे।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यहाँ स्थित जिल्ला अदालतमा ४ सय ९० थान मुद्दा दर्ता भएकामा ८५ थान मात्र फैसला हुन सके। जस अन्तरगत दुनियावादी देवानी र सक्षिप्त देवानी मुद्दाहरू २ सय ६२ थान मध्ये २२ वटा मात्र फैसला भए। दुनियावादी फौजदारी र सक्षिप्त फौजदारी मुद्दा २ मध्ये १ वटा मात्र फैसला भए। २ वर्षसम्म नछिनिएका मुद्दा ८ वटा रहेका छन्। त्यस्तै १ वर्षदेखि छिनिन बाँकी मुद्दा २ सय ७२ वटा रहेका छन्।

सरुवा, घटुवा र पक्षपात आदि

जिल्ला जनस्वास्थ्य शाखाअन्तर्गतको कार्यालयका कर्मचारी माधव पन्थी, मीना के.सी. र योगेन्द्र न्यौपानेलाई ०५४ फागुन १२ गते सिडिओको कार्यालयमा बोलाई रमाना बुझ्न धम्की दिइयो। महेन्द्र अस्पतालका डा. श्रवणकुमार चौधरीले आस्थाको आधारमा ०५४ पुस १ गते रमाना दिन थालेपछि

पीडितहरू पुनरावेदन अदालत पुगेका थिए भने स्वास्थ्य मन्त्रालयको सरुवापत्रमा ०५४ माघ ५ गतेको खोप दिवस पूर्व रमाना नदिनु भन्ने उल्लेख गरिएको थियो।

महिला अधिकार

महिला किनबेच र बलात्कार

टरिगाउँ गाविस-६ की १८ वर्षीय एक युवतीलाई ०५५ असार ९ गते तुल्सीपुर नपा-५ का २३ वर्षीय चमन सुनारले बलात्कार गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा दुवै पक्षबीच मिलापत्र गराइयो।

त्रिभुवननगर नपा-१० की ५ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ असार २० गते भारत गोरखपुर घर भई हाल बाकस उद्योग घोराहीमा कार्यरत २३ वर्षीय कादिर अहमद मुसलमानले बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

हापुर गाविस-९ की ११ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ असोज १५ गते सोही गाविस-६ का २५ वर्षीय जोगी रेउलेले बलात्कार गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

त्रिभुवननगर नपा-१० की २० वर्षीय देवा डि.सी. लाई अपांग बच्चा जन्माएको कारणले ०५५ जेठ १९ गते उनकै पति ३५ वर्षीय शिवराज पाण्डेले घरबाट निकालिदिए। पीडित नारायणपुर गाविसस्थित माइतीघरमा रहेकी छिन्।

उरहरी गाविस-३ का ४५ वर्षीय खिमबहादुर चौधरीले ०५५ असार १८ गते आफ्नै छोरा बुहारीसँग विवाह गरे।

सिसहनिया गाविस, पहरूवाका ३६ वर्षीय भूमिराज गौतमले ०५५ मंसिर २९ गते पवननगर गाविसकी २२ वर्षीय शोभा शर्मासँग बहुविवाह गरे। उनीहरू दुवैलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा अदालतको आदेशअनुसार १/१ हजार धरोटीमा छोडियो।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय/अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

पवननगर गाविस-४ की २३ वर्षीय कमला घर्तीलाई ०५५ जेठ ३ गते सोही ठाउँका २६ वर्षीय तिलबहादुर वि.क. लगायतका व्यक्तिहरूले बोक्सीको आरोप लगाई गाली बेइज्जती गरे। पीडकहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा जेठ ८ गते दुवै पक्षबीच मिलापत्र भयो।

गोर्बिया गाविस-९ की १५ वर्षीय मञ्जु थारू कुमाललाई ०५५ जेठ १५ गते सोही गाविस-८ का शिवनारायण चौधरीसहितको समूहले बसबाट निकाली नांगो बनाएर जुत्ताको माला लगाइदिनुका साथै मांसो दलेर अमानवीय व्यवहार गरे।

सौडियार गाविस-३ की ३३ वर्षीय फुकली चौधरीलाई

०५५ असार ७ गते बोक्सी भएको आरोप लगाई सोही ठाउँका ३२ वर्षीय टीकाराम चौधरीले बोक्सी फ्याँक्न मन्छिए। पीडकलाई २०० रूपैयाँ जरिवाना गरी असार ११ गते मिलापत्र गरियो।

बाल अधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

त्रिभुवननगर नपा-६ का ६ वर्षीय गोविन्द सुवेदीलाई ०५५ जेठ २७ गते राति सोही ठाउँकी ३९ वर्षीय चिजमाया वि.क. ले अपहरण गर्ने प्रयास गरिन्। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा जेठ ३० गते मिलापत्र गरी छोडियो।

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूत समेत

रामपुर गाविस-२ का १९ वर्षीय रामकुमार वि.क. र सोही ठाउँकी १८ वर्षीय नारायणी रावतबीच ०५४ माघ ७ गते अन्तर्जातीय प्रेमविवाह भयो। अन्तर्जातीय विवाह भएकै कारण उक्त विवाह रद्द नगरेमा नारायणीका बाबु ४६ वर्षीय देवबहादुर रावतले रामकुमारको ज्यान लिने धम्कीसमेत दिए।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि जिल्ला वन कार्यालय दाङको नेपाल रेन्जर संघ र वनपाले संघले केन्द्रको आहवानमा २३ सूत्रीय माग पूरा गराउन ०५५ असार १ गतेदेखि संघर्ष संचालन गर्‍यो। सो माग पूरा गरिने भएपश्चात् असार २८ गतेदेखि उक्त संघर्ष अन्त्य भयो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा कुटपिट तथा धम्कीका २६ वटा घटनामा २७ जना पुरुष र २ जना महिला पीडित भए। यसबाहेक चोरीको घटना जानकारीमा आयो। १ जनाको डुबेर मृत्यु भयो। दुर्घटनाका ४ वटा घटनामा ४ जना पुरुष र २ जना महिला गरी ६ जनाको मृत्यु भयो भने १२ जना घाइते भए। २ जना महिला र १ जना बालकको वर्षातको कारण घर भत्किँदा मृत्यु भयो भने १ जना महिलालाई सर्पले टोकेर मृत्यु भयो। यसका साथै आत्महत्याका ५ वटा घटनामा ४ जना पुरुष र १ जना महिला पीडित भए।

४.२ प्युठान

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार

हत्या/गोली

स्ववाङ गाविस-८ का १७ वर्षीय अनुप पुनलाई ०५५ जेठ २१ गते लिधा गाविस-३ सिलखानमा रणबहादुर घर्ती, यमलाल घर्ती, मनबहादुर राना र मोतीलाल बुढाले हत्या गरे। पीडकहरूलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

पूजा गाविस-८ का १४ वर्षीय चोतनबहादुर क्षेत्रीलाई ०५५ जेठ २७ गते लिवाङ गाविस-६ सिद्धथान मेलामा धरमबहादुर थापा, मोतीलाल सुनार र श्यामलाल सुनारले कुटपिट गरी हत्या गरे। पीडकहरूलाई पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएको छ।

बिजुवार गाविस-१ का ५८ वर्षीय लीलामणि शर्मालाई ०५५ असोज १४ गते बिजुवार-५ लागेको कालरात्रि मेलामा विवाद हुँदा तिलबहादुर गुरूङ, तेजबहादुर गुरूङ र भेषराज पण्डितले हत्या गरी भिरबाट फालिदिए। पीडकहरूलाई अदालतको ०५५ पुष १३ गतेको फैसलाअनुसार जेल चलान गरिएको छ।

जुम्रिकाँडा गाविस-३ का १७ वर्षीय जगतप्रसाद न्यौपानेलाई ०५५ कार्तिक १३ गते प्रहरीले माओवादीको आशंकामा गोली हानी हत्या गरे। उक्त घटनामा सोही ठाउँका १८ वर्षीय लक्ष्मणप्रसाद न्यौपाने घाइते भएका थिए। पीडितहरू भारततर्फ जान भनी बिहानै बस चढ्न जाँदै थिए।

तिराम गाविस-३ का ४४ वर्षीय भवेन्द्रप्रसाद अधिकारीलाई ०५५ कार्तिक २७ गते प्रहरीले माओवादीको आशंकामा गोली हानी घाइते बनाए।

जेल र बन्दीहरू

राणा कालमा घोडा राख्ने तवेलाको रूपमा रहेको प्युठान जेल “घ” श्रेणीमा पर्दछ। अति जीर्ण अवस्थामा पुगिसकेको यो जेल २५ जना बन्दी राख्न सक्ने क्षमताको छ। जसमा हाल १९ जना बन्दीहरूलाई राखिएको छ भने तीमध्ये ९ जना थुनुवाहरू र कैद तोकिएका १० जना बन्दीहरू छन्। यहाँका बन्दीहरूलाई “स्व” श्रेणीको सिधा दिइन्छ भने दैनिक १० रूपैयाँका दरले १० दिनमा एकमुष्ट भुक्तानी दिइन्छ। यस जेलका बन्दीहरूको प्राथमिक उपचार स्वास्थ्य चौकी स्वल्गामा नै गराइन्छ भने आवश्यकताअनुसार प्युठान जिल्ला अस्पतालमा पनि उपचार गराइन्छ। जेलभित्र ढाका टोपी बुन्ने पुरुषतर्फ ६ वटा तथा महिलातर्फ ३ वटा तान उपलब्ध छन्। रेडियो, टेलिभिजन तथा बिजुली बत्तिको पनि प्रबन्ध रहेको छ।

प्रहरीद्वारा गोली हानी घाइते बनाएका लक्ष्मण न्यौपाने

गिरफ्तारी र यातना

दास्वाक्वाडी गाविस-४ का १९ वर्षीय प्रेमप्रसाद पौडेललाई ०५४ चैत १९ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरे। पीडितलाई ०५४ चैत २१ गतेसम्म हाजिर गराई छाडिएको थियो।

दास्वाक्वाडी गाविस-२ का १८ वर्षीय राजेश श्रेष्ठ र सोही गाविस-६ का २० वर्षीय मनोज पौडेललाई ०५४ चैत २१ गते क्याम्पसमा अध्ययन गरी फर्किरहेको अवस्थामा प्रहरीले गिरफ्तार गरे। पीडितहरूलाई ०५४ चैत २४ गतेसम्म दैनिक हाजिर गराई छाडिएको थियो।

मरनठाना गाविस-५ का ५५ वर्षीय दीपकबहादुर के.सी.लाई ०५४ चैत २० गते माओवादीको आशंकामा प्रहरीले गिरफ्तार गरे। पीडितलाई ०५४ चैत २४ गतेसम्म दैनिक जिव्रकामा हाजिर गराई छाडिएको थियो।

खवाड गाविस-४ का ४१ वर्षीय पहलसिंह घर्तीमगरलाई ०५४ जेठ २२ गते माओवादीलाई स्वाना खुवाएको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरे। पीडितलाई पक्राउ परेको भोलिपल्ट छाडिएको थियो।

तिराम गाविस-२ का ३५ वर्षीय मिनराज अधिकारीलाई ०५५ असार ३ गते प्रहरीले गिरफ्तार गरे। पीडितलाई गिरफ्तारी, थुनुवा, रिहा गरेको पूर्वी नदिई ०५५ साउन ४ गते महिनामा १ पटक जिव्रकामा हाजिर हुन आउने गरी छोडिएको थियो।

सैरा गाविस-९ की ३५ वर्षीय सखिला थापालाई ०५५ असार १५ गते माओवादीलाई स्वाना खान तथा बस्न दियो भन्ने आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी हेलिकप्टरबाट नेपालगञ्ज पुऱ्याए। पीडितलाई ०५५ असार २८ गते प्युठान जिव्रकामा ल्याई छोडियो।

रस्पुरकोट गाविस-६ की १९ वर्षीय देवा घर्ती र धरमपानी गाविस-१ की १४ वर्षीय बालिका उजेली पुनलाई ०५५ असार १५ गते पक्राउ गरी हेलिकप्टरमा लगेर केही दिनसम्म प्रहरीले बेपत्ता पारे। पीडितहरूलाई ०५५ असार २८ गते जिव्रकामा ल्याई अब आइन्दा माओवादी नबन्ने कागज गराई छाडियो।

दास्वाक्वाडी गाविस-५ का २५ वर्षीय वीरबहादुर रोकालाई ०५५ असार २० गते माओवादीको आशंकामा प्रहरीले गिरफ्तार गरे। पीडितलाई ५ दिनपछि उनकै बाबुको जमानीमा छोडिएको थियो।

रस्पुरकोट गाविस-६ का २२ वर्षीय नारायण पौडेललाई ०५५ असार १४ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी

जनसंख्या :	१७५४६९
साक्षरता प्रतिशत :	३४.८
महिला साक्षरता प्रतिशत :	१७.४
क्षेत्रफल (वर्ग किमी) :	१३०९
गाविस/नपा संख्या :	४९/०
निर्वाचन क्षेत्र :	२
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	२७३/१
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	१/४८
टेलिफोन लाइन :	८१
मोटर सडक (किमी) :	११५
प्रहरी कार्यालय संख्या :	१५
हुलाक संख्या :	५९

केही दिन बेपत्ता पारे। पीडितलाई ०५५ असार २८ गते जिव्रका प्युठानमा ल्याई अदालतमा पेश गर्दा २ वर्ष कैद तोकिएको थियो। उनी केन्द्रीय कारागारमा छन्।

धरमपानी गाविस-१ का वडा अध्यक्ष ४२ वर्षीय श्यामबहादुर बुढा, ४४ वर्षीय जुद्धबहादुर राना (बुढा), ३१ वर्षीय हरिबहादुर बुढा र ४६ वर्षीय धनबहादुर बुढालाई ०५५ साउन १४ गते प्रहरीले गिरफ्तार गरे। पीडितहरूलाई रेडक्रस जिल्ला अध्यक्षको जमानीमा छोडियो।

तिराम गाविस-२ की २६ वर्षीय सरस्वती अधिकारीलाई ०५५ कार्तिक २६ गते राति घरमा सुतिरहेको बेला प्रहरीहरूले पक्राउ गरी जंगलतिर लगे। पीडितलाई तीन दिनपछि छोडियो।

कोचिवाड गाविस-४ का २८ वर्षीय चुमानसिंह पुन मगर, सोही गाविस-५ का ३४ वर्षीय प्रेमबहादुर घर्ती, ३० वर्षीय जागेश्वर घर्ती, ३८ वर्षीय भूपेन्द्र पुन मगर, ३२ वर्षीय पदमबहादुर स्वत्री, ३८ वर्षीय रिस्वीराम घर्ती र सोही गाविस-९ का वडा सदस्य ४५ वर्षीय गुरुप्रसाद पोखरेल, ३६ वर्षीय मोहन दंगाल, २६ वर्षीय गिरबहादुर स्वत्री, ३० वर्षीय पूर्णबहादुर स्वत्री र ४५ वर्षीय वडा सदस्य कुलप्रसाद

रिजाललाई ०५५ कार्तिक २५ गते माओवादीको आशंकामा प्रहरीले गिरफ्तार गरे। पीडितहरूलाई भोलिपल्ट तारेस्वमा छोडियो।

कोचिवाड गाविस-४ का ४६ वर्षीय मानबहादुर वि.क. र ३३ वर्षीय तिलबहादुर पुनलगायत ११ जनालाई ०५५ मंसिर ५ गते माओवादीको आशंकामा प्रहरीले गिरफ्तार गरे। पीडितहरूलाई तारेस्वमा छोडिएको छ।

प्रहरीले गोली हानी घाइते बनाएका भुवेन्द्र अधिकारी

बेपत्ता पारिएको

तिराम गाविस-२ की २७ वर्षीय राधा धिमरेलाई ०५५ कार्तिक २३ गते राति १२/१ बजे प्रहरीले पक्राउ गरी लगेकामा बेपत्ता पारिएको छ।

कोचिवाङ गाविस-२ कुसुण्डेका ५५ वर्षीय जोखबहादुर पुनलाई ०५५ मंसिर ९ गते माओवादीको आशंकामा राती घरमा प्रहरीहरू आई लगेकोमा बेपत्ता पारिएको छ।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

अर्खा गाविस-५ का हेल्थपोष्ट इञ्चार्ज ३० वर्षीय हिरण्यराज शर्मालाई ०५४ पुस १७ गते सोही ठाउँका चेदले घर्ती मगरले धम्की दिई हातपात गरे।

जुमीकौडा गाविस-२ का ५२ वर्षीय होमबहादुर घर्ती र उनका छोरा १८ वर्षीय भीमबहादुर घर्तीलाई ०५५ असार ७ गते माओवादीलाई खाना खान दियो भन्ने आरोपमा प्रहरीले ज्यान मार्ने धम्की दिई कुटपिट गरे।

रस्पुरकोट गाविस-६ की २५ वर्षीय कृष्णा राना, खलङ्गा-२ की २२ वर्षीय देवा पोख्रेल, धरमपानी-१ की २८ वर्षीय केसरा पौडेल र ६८ वर्षीय क्वरा पुनलाई ०५५ असार १५ गते प्रहरीले माओवादी समर्थक भएको आरोपमा ज्यान मार्ने धम्की दिई कुटपिट गरे।

प्रहरीद्वारा पक्राउ गरिएका श्यामबहादुर बुढा, जुद्धबहादुर बुढा, हरिबहादुर बुढा र धनबहादुर बुढा

घटनाको प्रकार	गैह्रराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या		जम्मा	घटना संख्या	पीडित संख्या		जम्मा
हत्या	३	३		३				
गोलीद्वारा हत्या					१	१		१
गोली					२	२		२
बम प्रहार	१	२		२				
गिरफ्तारी र यातना					११	३७		३७
कुटपिट	२	२		२	३	३	४	७
धम्की					१	१		१
बेपत्ता पारिएको					६	२	५	७
बहुविवाह	१		१	१				
गर्भपतन	१		१	१				
आत्महत्या	१०	८	२	१०				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	२१	३७	२५	६३				
जम्मा	३९	४२	२९	८१	३४	४६	९	४५

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस जिल्लाको अदालतमा हालसम्म १३१ वटा मुद्दा रहेका छन्। जसमा देवानीतर्फ ७७ र फौजदारीतर्फ ५४ मुद्दा छन्।

महिला अधिकार

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

बिजुवार-९ का २७ वर्षीय भीमबहादुर चिठौरेकी पत्नीलाई ०५४ फागुन १० गते आफ्नै दाजु रामबहादुर चिठौरेले बहुविवाह गरी लगे।

गर्भ पतन

वादीकोट गाविस-४ की २९ वर्षीय चित्रकुमारी क्षेत्रीले ०५५ असार ८ गते गर्भ पतन गराइन्।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

रम्दी गाविसस्थित फिमरूक जलविद्युत्को ड्याम साइडमा प्युठान जिल्लाका ८ गाविस र अर्घाखाँची जिल्लाका २ गाविसका बासिन्दाहरूले ०५५ जेठ ५ गते बुटवल पावर कम्पनीका ५ वटा गेटमा ताला बन्द गरी विभिन्न मागहरू राखी विरोध प्रदर्शन गरे।

अतिरिक्त जानकारीहरू

बिजुवार गाविस-६ का १० वर्षीय बालक अमिर परियार र ८ वर्षीय बालक सरोज के.सी. ०५५ कार्तिक १० गते बिजुवार चौकी अगाडि बाटोमा पट्का पड्कँदा घाइते भए।

यो वर्ष यस जिल्लामा विभिन्न दुर्घटना तथा विपत्तिका २१ वटा घटनामा ३७ जना पुरुष र २५ जना महिला पीडित भए। ८ जना पुरुष र २ जना महिलाले आत्महत्या गरे। ■

४.३ रोलपा

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार हत्या/गोली

कुरेली गाविस-८ सरावाङका ३८ वर्षीय सुकलाल रोका, २८ वर्षीय प्रेमबहादुर रोका र सोही गाविस-४ कतरानका २० वर्षीय भीमप्रसाद घर्तीलाई ०५४ माघ ६ गते सोही गाविस-८ सरावाङको ओडारमा प्रहरीसँग दोहोरो भिडन्त हुँदा दुवै पक्षबीच गोली सकिएपछि प्रहरीले पक्राउ गरी कुरेली प्रहरी चौकीतर्फ लैजाने क्रममा कुरेली छरा (कुरेली खोला) नेर प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितको लाश पोष्टमार्टम गर्न दिइएन। प्रहरीले दोहोरो भिडन्तमा मृत्यु भएको जनाएको छ।

पाछावाङ गाविस-२ सल्लावाङका स्वइकबहादुर बुढालाई ०५४ फागुन १ गते कोटगाउँ गाविसको भवननेर माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितको लाश माओवादी कार्यकर्ताहरूले नै लगे।

प्रहरी चौकी माडीचौरबाट घर्तीगाउँतर्फ हातहतियारसहित जान लाग्दा ०५४ फागुन २४ गते कोर्चावाङ गाविस-५ निम्प्रीनेर माओवादीले थापेको एम्बुसमा परी स.प्र. गुल्म नं. ४ बाग्लुङका प्रहरी जवान धिरबहादुर के.सी. र भन्सारगाउँ रानी विराटनगरका प्रहरी जवान शम्भु कार्कीको घटनास्थलमै मृत्यु भयो। प्रहरी चौकी माडिचौरका प्रहरी हवलदार अम्मरबहादुर कार्की र स.प्र.से. राजबिराजका प्रहरी जवान हेमन्त माभी सस्त्र घाइते भए।

जेलवाङ गाविस-४ ठूलागाउँका ५१ वर्षीय पूर्णबहादुर पुनलाई ०५४ चैत ७ गते सोही गाविस-४ डाँफेमा आलु रोपी घरतिर फर्कन लाग्दा बाटोमा माओवादीहरूले खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरे।

जेलवाङ गाविस-८ रूलावाङका २६ वर्षीय लालु सुनारलाई ०५४ चैत १० गते माओवादी भएको आरोपमा आफ्नै घरमा बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी प्रहरी चौकी जेलवाङमा लग्ने क्रममा चौकी नजिकै पुन्याएर गोली हानी हत्या गरे। पीडितको लाश पोष्टमार्टम नै नगरी प्रहरीले दाहसंस्कार गरेका थिए।

जेलवाङ गाविस-३ ठूलागाउँका गाविस सचिव ३५ वर्षीय लालबहादुर बुढालाई ०५४ चैत ११ गते फटाहा भएको आरोपमा आफ्नो घरमा बसिरहेको अवस्थामा माओवादीहरूले आक्रमण गरी हत्या गरे।

जनसंख्या : १७९६२१

साक्षरता प्रतिशत : २९.८

महिला साक्षरता प्रतिशत : १०.२

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : १८७९

गाविस/नपा संख्या : ५१/०

निर्वाचन क्षेत्र : २

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : २६६/१

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/५१

टेलिफोन लाइन : ३५

मोटर सडक (कि.मी.) : ३०

प्रहरी कार्यालय संख्या : ३२

हुलाक संख्या : ५१

जेलवाङ गाविस-४ कोरवाङका नेपाली काँग्रेसबाट निर्वाचित वडाध्यक्ष ४५ वर्षीय कलसिं घर्ती, सोही ठाउँका २८ वर्षीय वागवीर रोका, ४५ वर्षीय बहादुर रोका र ३४ वर्षीय सेते रोकालाई ०५४ चैत ११ गते माओवादी भएको आरोपमा आफ्नो घरमा बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी प्रहरी चौकी जेलवाङतिर लग्दा गोली हानी हत्या गरे। पीडितहरूको लाश पोष्टमार्टम नै नगरी प्रहरीले जलाएका थिए।

गाम गाविस-३ मौलावनका ३५ वर्षीय नरजीत बुढालाई ०५५ वैशाख १५ गते माओवादी भएको आरोपमा दिउँसो १ बजे आफ्नै घरबाट प्रहरीले पक्राउ गरी सिउरी प्रहरी चौकीतिर लग्दा कुटपिट गरी घाइते बनाएपछि सिउरी गाविस-२ सिस्नुवानेर लगी हत्या गरे। हत्यापछि पीडितको घरमा जानकारीसमेत नदिएर प्रहरीले लाश बेपना गरे।

संरम गाविस-२ का ३६ वर्षीय टेकबहादुर राना ०५५ वैशाख ११ गते राति १२ बजेतिर गाविस अध्यक्ष परवीर रानाको घरमा सोही ठाउँका सुन राना र खगे रानाको भगडा मिलाएर वसेको अवस्थामा प्रहरीले ४ राउण्ड गोली चलाउँदा दायाँपट्टिको घाँटीमा गोली लागी सस्त्र घाइते भए। पीडितलाई हेल्थ सेन्टर लिवाङमा उपचार गरी सन्चो भएको छ। सोही घटनामा प्रहरीले अन्य ६ जनालाई कुटपिटसमेत गरेका थिए।

पाछावाङ गाविस-६ पावाङकी ४६ वर्षीय अमकली वि.क. लाई ०५५ जेठ १९ गते राति १० बजेतिर घरमा बसिरहेको अवस्थामा प्रहरी जाँदा डराएर भाग्न लाग्दा प्रहरीले माओवादी भएको आरोपमा गोली हानी सस्त्र घाइते बनाए। पीडितको कम्मरको दायाँपट्टि गोली लागेकोमा हेल्थपोष्ट बागमरामा औषधी उपचार गरेपछि निको भएको छ।

नुवागाउँ गाविस-७ ह्याङकी ३३ वर्षीय मंगली वि.क.लाई ०५५ जेठ २७ गते अरुसँग अनैतिक यौन सम्पर्क गरी गर्भ बोकेको आरोपमा उनकै पति ३५ वर्षीय स्वर्कबहादुर वि.क.ले टाउकोमा घनले हिकोड हत्या गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

जंकोट गाविस-५ वड्वाङका ३० वर्षीय चन्द्रबहादुर डाँगी र कोटगाउँ गाविस-१ माडिचौरका २५ वर्षीय कुलबहादुर घर्तीलाई ०५५ असार ७ गते विहान ९ बजेतिर माओवादी भएको आरोपमा जंकोट गाविस-५ लासुरीवाङका ५६ वर्षीय टीकामन डाँगीको घरमा वसेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी प्रहरी चौकी माडिचौरतिर लग्ने क्रममा सोही गाविस-४ र ५ को

सिमानामा पर्ने नानुड र ओखरवाडको बीचमा पर्ने खोल्साको गोली हानी हत्या गरे। पीडितहरूको लाश पोष्टमार्टम नै नगरी प्रहरीहरूले गाडेका थिए।

बूढागाउँ गाविस-२ रामीडाँडाको २३ वर्षीय बालाराम स्वर्तीलाई ०५५ असार २० गते राति १२ बजेतिर आफ्नै घरमा सुतिरहेको अवस्थामा केही अज्ञात व्यक्तिहरूले कुटपीट गरी हत्या गरे। पीडकहरू पत्ता लाग्न सकेका छैनन्।

सिर्प गाविस-३ जुनुड खोलाको मिनबहादुर घर्तीलाई ०५५ असार २३ गते दिउँसो ३ बजे माओवादी भएको आरोपमा मिभिङ गाविस-९ कोइराला स्वर्कमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। हत्यापछि पीडितको लाश पोष्टमार्टम नै नगरी प्रहरीले गाडेका थिए।

कुरेली गाविस-९ उपवाडका २८ वर्षीय जयधन रोकाँलाई ०५५ असार ३२ गते बिहान ४.३० बजे माओवादी भएको आरोपमा आफ्नै घरबाट प्रहरीले पक्राउ गरी कुरेली प्रहरी चौकीमा लगेर गर्दा कुरेली छहरा नेर लगी गोली हानी हत्या गरे। हत्यापछि पीडितहरूको लाश पोष्टमार्टम नै नगरी प्रहरीले नै जलाएका थिए।

जिनावाड गाविस-५ भ्यामका ३६ वर्षीय प्रेमबहादुर वलीलाई ०५५ साउन २३ गते बिहान ७ बजे माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले गर्न लाग्दा भाग्न खोजेपछि प्रहरीले गोली हानी घाइते बनाए।

घोडागाउँ गाविस-१ घोडागाउँका मानव अधिकार सचेतन केन्द्र रोल्लाका कार्यक्रम संयोजक ३० वर्षीय वामदेव पोखरेल ०५५ असोज ४ गते खुमेल गाविस-४ थापाडेरामा मानव अधिकार शिक्षा अनुगमन गरी असोज ५ गते आफ्नो घरतिर फर्किरहेको अवस्थामा खुड्ग्रो गाविसको महेन्द्रो भन्ने ठाउँमा पर्ने आफ्नो मावली घर पसेर घर जान भनी हिँडेकोमा असोज ७ गते माडीखोलामा उनको लाश फेला पर्यो। पीडितको हत्या गरिएको आशंका गरिएको छ।

बूढागाउँ गाविस-३ कोइलाका ३२ वर्षीय कमानसिं वलीलाई ०५५ असोज १९ गते बिहान ४ बजेतिर माओवादी भएको आरोपमा जुगाँर गाविस-३ जरिवाडको दोभानमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितको लाश पोष्टमार्टम नै नगरी प्रहरीले स्थानीय बासिन्दाहरूलाई बोलाएर जलाउन लगाएका थिए।

तेवाङ गाविस-५ का ४३ वर्षीय लैमन घर्ती र सोही गाविस-४ का १७ वर्षीय गुन्टे बुढाथोकीलाई ०५५ असोज १६ गते माओवादी भएको आरोपमा आ-आफ्नो घरमा बसिरहेको

घटनाको प्रकार	गैराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	८	९	१	१०	३	३		३
गोलीद्वारा हत्या	१	३		३	२६	८३	१	८३
गोली					३	३	१	४
गिरफ्तारी र यातना					१७	३५	१	३६
कुटपीट	४	११	३	१३	१	४		४
धम्की	१	४		४	१	१		१
वपत्ता पारिएको	५	८		८	८	९	३	११
थुनामा मृत्यु					१	१		१
मौलिक अधिकार					१	१		१
बहुविवाह	४		५	५				
आत्महत्या	३	३		३				
आतंक	१	१		१				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१७	१४	५	१९				
जम्मा	४३	५१	१३	६४	६०	९८	५	१०३

यातना पीडित
शेरबहादुर डाँगी

अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी सोही गाविस-८ स्थित दामखोलामा लगी गोली हानेर हत्या गरे।

भावाड गाविस-९ का ३५ वर्षीय भीमबहादुर बुढा (पूर्व गाविस अध्यक्ष) लाई माओवादीको आरोपमा ०५५ असोज २० गते आफ्नै गाउँको एक घरबाट बाहिर निस्कदै गर्दा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

जेलवाड गाविस-८ रूलवाडका ५१ वर्षीय ननलाल पुनलाई ०५५ असोज २४ गते बिहान ९ बजे माओवादी भएको आरोपमा सोही गाविस-७ डम्फुका केरसिं पुनको घरमा बसेको अवस्थामा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितको लाश पोष्टमार्टम नै नगरी प्रहरीले गाडेका थिए।

बुढागाउँ गाविस-६ छेपका पूर्व गाविस अध्यक्ष ४० वर्षीय गणेश घर्तीलाई ०५५ कार्तिक ३ गते दिउँसो ३ बजेतिर बंगुर काटेर मासु उठाउन लाग्दा उनकै साहिँलो बाबुको छोरा ३५ वर्षीय छविलाल घर्तीले दाउराले हानी सक्नु घाइते बनाए। पीडितलाई उपचारार्थ दाङ जिल्लातिर लगेर गर्दा सल्यान जिल्लाको कपुरकोटनेर कार्तिक ४ गते बेलुका ६ बजे मृत्यु भयो। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

गजुल गाविस-७ कवालीगाउँका ४१ वर्षीय ग्वामे सुनारलाई ०५५ कार्तिक ५ गते माओवादी भएको आरोपमा तेवाङमा मैतालु पठाएर गएको अवस्थामा सोही गाविस-६ बाट प्रहरीले

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका चन्द्रबहादुर डाँगी
र कुलबहादुर घर्ती

पक्राउ गरी प्रहरी चौकी तेवाङमा लगेर सोही दिन गोली हानी हत्या गरे।

भावाङ गाविस-७ उपल्लो सरूवाका ३० वर्षीय पूर्व गाविस उपाध्यक्ष महेन्द्रबहादुर घर्ती र सोही गाविस-१ बाछेका ५५ वर्षीय आसु बुढालाई ०५५ कार्तिक ५ गते बिहान ६ बजे माओवादी भएको आरोपमा सोही ठाउँमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितहरूको लाशलाई पोष्टमार्टम नै नगरी प्रहरीले गाडेका थिए।

स्वेलकुद विकास समिति रोल्याका भलिबल प्रशिक्षक ३५ वर्षीय जयन्द्र चन्दलाई ०५५ कार्तिक ९ गते बेलुका ६.१५ बजे लिवाङ गाविस-६ जिल्ला प्रहरी कार्यालय नजिक माओवादीहरूले बम विस्फोट गरेको केही समयपछि दिदीको होंटलबाट डेरामा गई ढोका खोल्न लाग्दा प्रहरीले गोली हानी सस्त घाइते बनाए।

जेलवाङ गाविस-८ रूलवाङका ४५ वर्षीय कुमवीर पुनलाई ०५५ कार्तिक ९ गते गाउँको फटाहा भएको र माओवादीको सुराकी गरेको आरोपमा घरमै बसिरहेको अवस्थामा माओवादीहरूले कुटपीट गरी सस्त घाइते बनाएकोमा कार्तिक १२ गते बिहान ६ बजेतिर मृत्यु भयो।

दुविडाँडा गाविस स्थित धौलावाङ प्रहरी चौकीका प्रहरी जवान वालकृष्ण महतोलाई ०५५ कार्तिक ९ गते माओवादीहरूले चौकीमै गोली प्रहार गरी हत्या गरे।

बूढागाउँ गाविस-५ लिङडुङका २१ वर्षीय घोप्ले वि.क.लाई ०५५ कार्तिक १० गते बिहान ७ बजे माओवादी भएको आरोपमा आफ्नो फुपूको घर जुगार गाविस-५ काँइशलेनेटाबाट आफ्नो घरतिर गइरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी प्रहरी चौकी जुगारमा लगे। पीडितलाई कार्तिक १४ गते राति चौकीदेखि ३०० मिटर दक्षिणतिरको जुगार गाविसको धोकानी भन्ने जंगलमा लगी प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

गाम गाविस-४ गिच्छेका ३८ वर्षीय टेकमान घर्तीलाई ०५५ कार्तिक ११ गते आफ्नो घर नजिकैको बारी जोतिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी सोही गाविस-६ चालवाङ खोलामा लगी गोली हानी हत्या गरे।

तेवाङ गाविस-३ का ५२ वर्षीय चिम्ले पुनलाई ०५५ कार्तिक १५ गते माओवादी भएको आरोपमा सोही गाविस-१ को फिलिवाङ भन्ने ठाउँमा स्वतः जोतिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी प्रहरी चौकी तेवाङमा लगेर सोही दिन राति सोही

यातना पीडित चमेली पुन

भएको आरोपमा आफ्नो घरबाट दाङ जिल्लातिर गइरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी सोही दिन राति मसिना गाविस-३ र ५ को सिमानामा पर्ने मसिनाको जंगलमा लगी गोली हानी हत्या गरे।

धवाङ गाविस-३ का २५ वर्षीय जोजबहादुर वलीलाई लिवाङको जिल्ला प्रहरी कार्यालय नजिकैको घरमा सुतेको अवस्थामा ०५५ कार्तिक २६ गते राति प्रहरी जवान कोकिल मल्लले गोली हानी घाइते बनाए।

राङ्सी गाविस-९ दाङ्जैका ४३ वर्षीय ओमबहादुर के.सी.लाई ०५५ मंसिर ११ गते माओवादी भएको आरोपमा आफ्नै घरमा बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी प्रहरी चौकी राङ्सीमा लगेर सोही दिन राति चौकी नजिकै गोली हानी हत्या गरे।

जकोट गाविस-७ दमासुरका चन्द्रबहादुर वलीलाई ०५५ मंसिर ११ गते बिहान ५ बजे जडीबुटी खरीद गर्न गएको समयमा राङ्सी गाविस-९ का लालबहादुर के.सी.को घरमा बसेको बेला माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी प्रहरी चौकी राङ्सीमा लगे र सोही दिन राति चौकीको केही पर लगी गोली हानी हत्या गरे।

राङ्सी गाविस-९ भुल्टुङका २० वर्षीय जैमन वलीलाई ०५५ मंसिर ११ गते माओवादीको आरोपमा घर नजिकैको बारीमा मल बोकिरहेको अवस्थामा प्रहरीले घर करेसामै गोली हानी हत्या गरे। पीडितको हत्यापश्चात् घर परिवारलाई थाहै नदिएर लाशको पोष्टमार्टम नै नगरी प्रहरीले घर नजिकको केराको धारमा फालेका थिए।

जिनावाङ गाविस-५ भ्यामका २३ वर्षीय निलबहादुर वली र उनकै भाइ १९ वर्षीय पूर्णबहादुर वलीलाई ०५५ मंसिर १२ गते माओवादी भएको आरोपमा आफ्नै घरबाट प्रहरीले पक्राउ गरी प्रहरी चौकी सुकाओडारमा लगे। पीडितहरूलाई मंसिर १३ गते चौकीबाट सोही गाविस-५ भ्यामको जंगलमा लगी प्रहरीले गोली हानी हत्या गरेर लाशलाई घटनास्थलमै फालेका थिए।

जकोट गाविस-४ लासुरीवाङका २१ वर्षीय लीलाबहादुर डाँगीलाई ०५५ मंसिर १६ गते कोर्चावाङ गाविस-५ सीमस्वतमा प्रहरी र माओवादीबीच दोहोरो भिडन्त हुँदा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितको लाश घटनास्थलमै फालियो।

घर्तीगाउँ गाविस-५ देउनिगालीका ३५ वर्षीय सर्पे कामीलाई ०५५ मंसिर २० गते माओवादी भएको आरोपमा आफ्नै घरमा बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी ओत गाविस-४ मा लगेर गोली हानी हत्या गरे।

तेवाङ गाविस-२ तेवाङका २९ वर्षीय विस्ने रोक्तालाई ०५५ मंसिर २४ गते राति १२ बजे गाउँको फटाहा भएको आरोपमा छोरीको विवाह गरिरहेको अवस्थामा माओवादीहरूले खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरे।

गाम गाविस-४ तमालीका ४९ वर्षीय लालभिउ बुढा र ३८ वर्षीय हति बुढालाई ०५५ मंसिर २८ गते सोही गाविस-४ डाङ्गाकी ललिता बुढाको घरमा बारी जोत्न गएको बेला उक्त

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका निलबहादुर वली र पूर्णबहादुर वली

गाविस-८ मेलधारा खोलामा लगी गोली हानी हत्या गरे।

जेदवाङ गाविस-१ वाजावाङका २६ वर्षीय फुसँ भन्ने वीरबहादुर महारालाई ०५५ कार्तिक २२ गते माओवादी

घरबाट प्रहरीले पक्राउ गरी प्रहरी चौकी गाममा लगेकोमा पुस ११ गते प्रहरीले चौकीमै गोली हानी हत्या गरे।

तेवाङ गाविस-९ जौलेपोखरीका ४६ वर्षीय चापे थापा क्षेत्री, उनकै छोरा १८ वर्षीय उजरे थापा क्षेत्री र सोही गाविस-९ भैसीपुरेका १९ वर्षीय चने महारालाई ०५५ मंसिर २६ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले आ-आफ्नो घरमा बसिरहेको अवस्थामा पक्राउ गरी नजिकैको जंगलमा लगेर गोली हानी हत्या गरे।

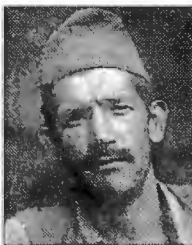
धवाङ गाविस-६ चिउरीधाराका पूर्व गाविस अध्यक्ष ३५ वर्षीय गणबहादुर बुढालाई ०५५ पुस ११ गते बिहान ८ बजे माओवादी भएको आरोपमा आफ्नो घरमा बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितको परिवारलाई नदिएर लाशको पोष्टमार्टम नै नगरी प्रहरीले बोरामा हाली सोही गाउँको जुँगेपानी भन्ने स्थलमा फालेका थिए।

गाम गाविस-५ ठूलोगाउँका ३६ वर्षीय शेरबहादुर घर्तीलाई ०५५ पुस १५ गते गुप्तचरी गरेको आरोपमा ससुरा (मामा) को घरबाट आफ्नो घरतिर गइरहेको अवस्थामा माओवादीहरूले आक्रमण गरी हत्या गरे।

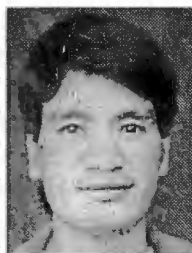
जेल र बन्दीहरू

कुल ५० जनाको क्षमता भएको रोल्पा कारागारमा कैद नतोकिएका ७२ पुरुष तथा ८ महिला गरी ८० जना र कैद तोकिएका ३ जना पुरुष गरी जम्मा ८३ जना बन्दीहरू रहेका छन्। यी बाहेक आफ्ना अभिभावकसँग बसेका २ जना बालक र २ जना बालिका गरी ४ जना आश्रित बालबालिकाहरू पनि यहाँ रहेका छन्। "ब" श्रेणीको यो जेलमा क्षमता भन्दा बढी बन्दीहरू राखिएकाले विभिन्न समस्याहरू देखिएका छन्। हरेक सुविधाहरूलाई कटौती गर्नुपर्ने अवस्था छ। महिला, पुरुष बन्दी एउटैमा भएकाले महिलाहरूलाई राति कोठामा ताला लगाएर राखिनुपर्ने, एउटा कोठामा ७ देखि १२ जनासम्म राख्नुपर्ने स्थिति छ। जेलमा ३ वटा मात्र चर्पी भएकाले जुनसुकै बेला पनि भीड लाग्नुपर्ने समस्या छ। गर्मी महिनामा साँघुरो ठाउँमा धेरै बन्दीहरू बस्नुपर्ने भएकाले बिरामी भैरहने तथा लामखुट्टे आदिले सताउने गरेको बन्दीहरू बताउँछन्। बन्दीहरूलाई उपचार गर्नुपर्ने भने दाड, बाँके, बर्दिया आदि जिल्लाका जेलमा स्थानान्तरण गर्नुपर्ने बाध्यता छ। जेलका बन्दीहरूलाई इन्सेकले दिएको रेडियोबाहेक टिभी, पत्रपत्रिका आदिको व्यवस्था छैन।

जंकोट गाविस-४ लासुरिवाङका ६० वर्षीय टीकामन डाँगीलाई माओवादी भएको आरोपमा ०५५ असार ७ गते आफ्नै घरमा बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी माडीचौर प्रहरी

यातना पीडित बहार सि
डाँगी

प्रहरीद्वारा गोली हानी
घाइते बनाइएका
जयन्द्र चन्द

यातना पीडित
तुलसी पुन

चौकीमा ल्याएर यातना दिएको कारण बिरामी भएकाले जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा ल्याइयो। हिरासतमा सक्नु बिरामी भएपछि मात्र हेल्थ सेन्टर लिवाङमा औषधी गर्न लगिएको समयमा ०५५ साउन २६ गते पीडितको मृत्यु भयो।

गिरफ्तारी र यातना

घोडागाउँ गाविस-१ बाहुनटोलका २१ वर्षीय भगुप्रसाद पोख्रेल र वडाचौर गाविस-४ वलालेका २४ वर्षीय तेजबहादुर रोकालाई ०५४ पुस १७ गते राष्ट्रिय जनमोर्चा जिल्ला संगठनको लागि सहयोग उठाइरहेको अवस्थामा माओवादीको भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई एक दिन सुलिचौर इलाका प्रहरी कार्यालयमा राखेकोमा अर्को दिन जिप्रका लिवाङमा ल्याएर पुस २१ गते छोडियो।

धवाङ गाविस-५ ठूलोगाउँका २४ वर्षीय मूलबहादुर बूढा, २५ वर्षीय कमला बूढा र सोही गाविस-७ भ्याम्नेटाका ३१ वर्षीय तलब रोकालाई ०५४ पुस १९ गते दिउँसो माओवादी भएको आरोपमा सोही गाविस-७ भ्याम्नेटाका ३७ वर्षीय ईश्वर गुरुङको घर बनाउँदै गरेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी खुट्टाको पाइतालामा पिद्ने, साप्रामा बेलना लगाउने, नडमा पिन ठोक्ने र शरीरमा कुटपीट गर्ने जस्ता यातना दिई सक्नु घाइते बनाए। पीडितहरूलाई ०५४ पुस २१ गते तारेखमा छोडी तारेखमा आउँदा प्रत्येकले अनिवार्यरूपमा १/१ भारी दाउरा ल्याउन लगाइयो। पीडितलाई यातना दिएको असर ०५५ वैशाख १० गतेसम्म रहेको उनीहरू बताउँछन्।

खुंग्री गाविस-६ गोगनपानीका १९ वर्षीय भीमबहादुर गिरीलाई ०५४ माघ ३० गते माओवादी भएको आरोपमा होटलमा खाना खान गइरहेको बेला प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो र फागुन १० गते एक हप्ते तारेखमा छोडियो।

खुंग्री गाविस-१ का ३३ वर्षीय भीमसिं सुनारलाई ०५४ फागुन १ गते दिउँसो माओवादी गतिविधिमा संलग्न भई ०५४ माघ ३० गते लिवाङको टुँडिखेलमा बम विस्फोट गरेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। पीडितलाई ०५४ फागुन ४ गते एक हप्ते तारेखमा छोडियो।

उच्च मावि रोल्पा लिवाङका शिक्षक ३७ वर्षीय विष्णु पोख्रेल, लिवाङ गाविस-६ का ३७ वर्षीय शिक्षक चुडामणि आचार्य, सोही ठाउँका ३२ वर्षीय शिक्षक ओम सेन, १९ वर्षीय नवराज आचार्य, २० वर्षीय फणीन्द्र आचार्य, सोही गाविस-७ का ३६ वर्षीय नरबहादुर महारा, सोही गाविस-६ का २३ वर्षीय महेश शर्मा, सोही गाविस-९ वासिना घर भई महिला विकास

शाखाका कार्यरत् ३० वर्षीय भीमबहादुर कुँवर र कोर्चावाड गाविस-३ का ३० वर्षीय शिक्षक नन्दबहादुर घर्तीलाई ०५५ जेठ ४ गते माओवादी भएको आशंकामा जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा बोलाएर हिरासतमा राखियो। पीडितहरू सबैलाई एक हप्ते तारेखमा भोलिपल्ट छोडियो।

मिरुल गाविस-७ भित्रवनका गाविस उपाध्यक्ष ५२ वर्षीय हर्कबहादुर बुढालाई ०५५ जेठ २२ गते माओवादीहरूलाई बास बस्न र खाना खान दिएका आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी प्रहरी चौकी मिरुलमा लगी २९ दिनसम्म राखियो। पीडितलाई यातना दिई दैनिक चौकीमा हाजिर हुने गरी ०५५ असार १९ गते बजे छोडियो।

मिरुल गाविस-७ भित्रवनका ६५ वर्षीय मनबहादुर पुन, सोही ठाउँका ३० वर्षीय दिलमान पुन, ३२ वर्षीय मंगल बुढा, २७ वर्षीय रामकुमार बुढा, ३२ वर्षीय जयबहादुर पुन, ३५ वर्षीय भक्त पुन, ४८ वर्षीय कमारा बुढा, ३५ वर्षीय कर्णबहादुर बुढा र ३१ वर्षीय दलबहादुर बुढालाई ०५५ जेठ २२ गते माओवादीहरूलाई बास बस्न र खाना खान दिएका आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी प्रहरी चौकी मिरुलमा लगी ९ दिनसम्म राखियो। पीडितहरूलाई यातना दिएर सस्त्र घाडने बनाई जेठ ३० गते हप्ताको १ दिन चौकीमा हाजिर हुने गरी छोडियो।

हार्जड गाविस-४ हार्जडका ७५ वर्षीय मानसिं रोका मगरलाई ०५५ जेठ २७ गते माओवादी भएको आरोपमा आफ्ना घरमा बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई जिव्रकामा हातहतियार स्वरस्वजाना मुद्दा लगाई असार १४ गते धरौटी राखी छोडियो।

पाङ गाविस-३ हक्लोवाडका नेपाली काँग्रेसबाट विजयी वडा सदस्य २७ वर्षीय श्यामलाल पुन, सोही ठाउँका ३२ वर्षीय धनबहादुर घर्ती र ३० वर्षीय ओम कामीलाई ०५५ जेठ २७ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले ३ फायर गोली चलाई पक्राउ गरेर प्रहरी चौकी सिर्पमा लगी यातना दियो। पीडितलाई असार ६ गते गाविस अध्यक्षको जिम्मेवारीमा दैनिकरूपमा प्रहरी चौकीमा हाजिर हुने गरी छोडियो।

पाछावाड गाविस-७ का ३६ वर्षीय दलबहादुर बुढा र सोही ठाउँका २२ वर्षीय प्रकाशबहादुर बुढालाई ०५५ जेठ २९ गते माओवादी भएको आरोपमा चुनवाड खोलामा माछा मार्न लागेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी कुटपिट गर्दै प्रहरी चौकी सुपाकुनेमा लगियो। पीडितहरूलाई चौकीमा यातना दिएर जेठ ३१ गते बिहान ९ बजे छोडियो।

जंकोट गाविस-५ लाखुरीवाडको १७ वर्षीय चमेली बुढालाई ०५५ असार ७ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी माडीचौर प्रहरी चौकीमा लगेर निर्मम यातना दिए। पीडितलाई कोर्चावाड गाविस-५ मा दुई जना प्रहरीहरूलाई एम्बुसमा पारी हत्या गरेको आरोप लगाई कर्तव्य ज्यान मुद्दा लगाएर पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

प्रहरीद्वारा वेपत्ता पारिएकी हुमी पुन

जंकोट गाविस-४ लाखुरीवाडका २४ वर्षीय शेरबहादुर डाँगीलाई ०५५ असार ८ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी माडीचौर प्रहरी चौकीमा लगे। पीडितलाई प्रहरी चौकीमा निर्मम यातना दिएर कोर्चावाड गाविस-५ मा दुई जना प्रहरीलाई एम्बुसमा पारी हत्या गरेको आरोप लगाई कर्तव्य ज्यान मुद्दा लगाइयो। पीडितलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

जिनावाड गाविस-३ डाँडाखुटीका ३२ वर्षीय विस्नु खड्कालाई ०५५ असार १० गते माओवादीलाई लुकाएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी सुकाओडार प्रहरी चौकीमा लगे। पीडितलाई पक्राउ गरेको तेश्रो दिन खुट्टामा बेलना लगाउने, पाइतालामा हिकाउने जस्ता यातना दिई साउन ३ गते नेवबहादुर डाँगीको जिम्मेवारीमा एक हप्ते तारेखमा छोडियो।

जंकोट गाविस-६ का २८ वर्षीय रले पुन मगरलाई ०५५ असार ११ गते सोही गाविस-५ मा घर छाउन लागेका बेला प्रहरीले पक्राउ गरी प्रहरी चौकी माडीचौरमा लगेर यातना दिई असार १६ गते छोडियो।

जंकोट गाविस-४ लाखुरीवाडका चिउने भन्ने ३८ वर्षीय बहादुरसिं डाँगीलाई ०५५ असार ११ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी सोही दिन जिव्रका र माडीचौर प्रहरी चौकीमा लगी निर्मम यातना दिए। पीडितलाई कोर्चावाड गाविस-५ मा दुई जना प्रहरीलाई एम्बुसमा पारी हत्या गरेको आरोपमा कर्तव्य ज्यान मुद्दा लगाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

कोर्चावाड गाविस-५ तल्लोघाषाकी १९ वर्षीय तुलसी पुनलाई ०५५ असार १८ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी प्रहरी चौकी माडीचौरमा लगेर मानसिक तथा शारीरिक यातना दिए। पीडितलाई जिव्रकामा लगी कोर्चावाड गाविस-५ मा दुई जना प्रहरीलाई एम्बुसमा पारी हत्या गरेको आरोपमा कर्तव्य ज्यान मुद्दा लगाइयो। पीडितलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

सेरम गाविस-२ सेरमका २१ वर्षीय वीरसिं रानलाई ०५४ कार्तिक १२ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी २ वटा डाँका मुद्दा लगाएकोमा जिल्ला अदालतले तारेखमा र हातहतियार स्वरस्वजाना मुद्दामा जिल्ला प्रशासन कार्यालयद्वारा ०५४ फागुन २० गते २४ हजार रूपैयाँ धरौटीमा छोडियो। तर सोही दिन प्रहरीले पक्राउ गरी जिल्ला प्रहरी कार्यालयको हिरासतमा लगे। पीडितलाई चैत १ गते सुलिचौर इलाका प्रहरी कार्यालयमा लिएकोमा ०५५ वैशाख १३ गते पुन जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा ल्याई विनापूर्जी ०५५ जेठ २ गते दैनिक हाजिर हुने गरी छोडियो।

बेपत्ता पारिएको

हार्जड गाविस-२ हार्जडका ५० वर्षीय लीलाराम पुन र उनकै छोरा २५ वर्षीय धनमान पुनलाई ०५४

चेत ११ गते माओवादी भएको आरोपमा दिउँसो १ बजे सोही गाविस-१ गुसरीमा आफ्नो गाठ छाडेरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा हालसम्म पीडितहरू कहाँ छन् भन्ने थाहा हुन सकेको छैन।

कोटगाउँ गाविस-६ दारबोटका २८ वर्षीय नरबहादुर पुन र उनका भाइ २३ वर्षीय दिलबहादुर पुनलाई ०५५ वैशाख ३० गते बेलुका ६ बजे माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी माडीचौर प्रहरी चौकीमा एक रात राखी अर्को दिन जिप्रकामा ल्याइयो। जिप्रकाको हिरासतबाट उनीहरूलाई बेपत्ता पारिएको छ।

डुवीडाँडा गाविस-१ सैवाङका नेकपा (एमाले) जिल्ला कमिटीका सचिव ३६ वर्षीय कुमार दशौंदीलाई ०५५ जेठ ३ गते बेलुका ६.३० बजेतिर बुढागाउँ गाविस-३ को सरस्वती निमाविमा सो पार्टीका कार्यकर्ताहरूलाई प्रशिक्षण दिइरहेको अवस्थामा हातहतियारसहित आएका ६ जना माओवादी कार्यकर्ताहरूले बाँधेर अपहरण गरी लगे। पीडितलाई ११ दिनसम्म बेपत्ता पारिएकोमा जेठ १४ गते सल्यान जिल्लाबाट छोडेका थिए।

कोर्चावाङ गाविस-७ दशघरका २७ वर्षीय रूद्रबहादुर घर्तीलाई ०५५ जेठ १८ गते राति १२ बजे माओवादी भएको आरोपमा जेठासे पूर्णमाको लागि भेडा किन्न गई घर्तीगाउँ गाविस-२ मा बास बसेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई घर्तीगाउँ प्रहरी चौकीमा लिएकोमा हालसम्म बेपत्ता पारिएको छ।

कोटगाउँ गाविस-६ भिडसिलका ५२ वर्षीय कर्मीस घर्तीलाई ०५५ जेठ १९ गते सुराकी गरेर सोही ठाउँका नरबहादुर पुन र दलबहादुर पुनलाई प्रहरीद्वारा पक्राउ गराउन सहयोग गरेको आरोपमा माओवादीहरूले आफ्नै घरबाट अपहरण गरे। पीडितलाई हालसम्म बेपत्ता पारिएको छ।

कोर्चावाङ गाविस-५ तल्लोधापाकी २७ वर्षीय हुमी पुनलाई ०५५ असार २२ गते बिहान ९ बजे घर नजिकैको वारीमा मकै खनिएको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी माडीचौर प्रहरी चौकीमा लगेकोमा चौकीको हिरासतबाट हालसम्म बेपत्ता पारिएको छ।

मिभिङ गाविस-९ कांडरालखर्ककी १८ वर्षीय जीवा सुनारलाई ०५५ असार २३ गते माओवादी भएको आरोपमा सोही ठाउँबाट प्रहरीले पक्राउ गरी रुनिवाङमा एक हप्ता राखेर इलाका प्रहरी कार्यालयमा लगियो। त्यसपछि पीडितलाई बेपत्ता पारी भदौ २० गते प्रहरीको निगरानीमा रहने गरी छोडियो।

कोटगाउँ गाविस-८ दाङवाङका ३० वर्षीय वीरबहादुर बाँठालाई ०५५ असार २५ गते माओवादी भएको आरोपमा सोही ठाउँको तलमाडी खोलामा माछा मार्न गएको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई माडीचौर प्रहरी चौकीमा लगी सख्त घाइते हुनेगरी यातना दिइएकोमा सोही चौकीबाट बेपत्ता पारियो।

मिभिङ गाविस-९ कांडरालखर्कका धनबहादुर खत्रीलाई ०५५ साउन ४ गते सिर्पा गाविस-३ जुतुङखोलाका मिनबहादुर

घर्तीलाई प्रहरीसँग सुराकी गरी हत्या गर्न सहयोग गरेको आरोपमा नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ताहरूले अपहरण गरी लगे। पीडितलाई हालसम्म बेपत्ता पारिएको छ।

फगाम गाविस-३ का वडाध्यक्ष ५० वर्षीय लालमणि रोका र सोही गाविस-४ का २८ वर्षीय कमानसि पुनलाई ०५५ साउन २४ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा हालसम्म बेपत्ता पारिएको छ।

गाम गाविस-१ ठूलोगाउँका नेकपा (एमाले) वाट निर्वाचित गाविस अध्यक्ष ५५ वर्षीय मनबहादुर घर्तीलाई ०५५ कार्तिक ९ गते आफ्नो घरमा बसिरहेको अवस्थामा माओवादीहरूले अपहरण गरी लगे। पीडितलाई हालसम्म बेपत्ता पारिएको छ।

मिरूल गाविस-६ का १९ वर्षीय लाने बुढा र उनकै भाइ १७ वर्षीय जयभान बुढालाई ०५५ पुस ९ गते आफ्नो घरतिर गइरहेको अवस्थामा प्रहरी चौकी राणागाउँका प्रहरीले गिरफ्तार गरी सदरमुकाम ल्याउने भनी हिडाएका थिए। तर हालसम्म पीडितहरूलाई बेपत्ता पारिएको छ।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

राङकोट गाविस-२ धनथानाका नेकपा (एमाले) जिल्ला कमिटीका सदस्य ३८ वर्षीय खिमप्रसाद घर्ती गाह र उनकै पत्नी ३४ वर्षीय कल्पना घर्ती शाहलाई ०५४ माघ २२ गते साँझ ७.३० बजे आफ्नै घरमा बसिरहेको अवस्थामा माओवादी कार्यकर्ताहरूले कुटपीट गरी सख्त घाइते बनाए।

प्रहरी हवलदार धर्मेन्द्र नेपाली, प्रहरी जवानहरू खगेन्द्र रसौली, राधाकृष्ण बोहोरा र चुडामणि पन्तलाई ०५४ फागुन ६ गते लिवाङ गाविसबाट हातहतियारसहित मिरूल गाविसको रानागाउँ प्रहरी चौकीमा जान लाग्दा मिरूल गाविस र धवाङ गाविसको सिमानामा पर्ने हुलाकी डाँडानेर पुग्दा माओवादी कार्यकर्ताहरूले आक्रमण गरी सख्त घाइते बनाए।

अरेस गाविस-४ ठूलोगाउँका निमावि अरेसका शिक्षक २९ वर्षीय पृथ्वीबहादुर पुन, सोही ठाउँका वडा सदस्य २७ वर्षीय भूपेन्द्र पुन, सोही ठाउँका २१ वर्षीय वेलबहादुर पुन र २५ वर्षीय नमे पुनलाई ०५५ असार ७ गते माओवादीहरूलाई खाना खान दिएको आरोपमा यातना दियो। उनीहरूलाई प्रहरीले माओवादी कहाँ छन्? कस्ता हातहतियार छन्? भन्ने सोधेर पिट्यु र साप्रामा लाठीले कुटपिट गरी सख्त घाइते बनाए।

जेलवाङ गाविस-७ सुलीचौरमा पत्रपत्रिका पसल गर्ने सोही गाविसका २२ वर्षीय राजेन्द्र रोकालाई ०५५ साउन १२ गते प्रहरीले बोलाई प्रगतिशील र माओवादीको पक्षमा लेख्ने पत्रपत्रिकाहरू बिक्री गरेमा ज्यान लिइदिने धम्की दिए। पीडितको पसलमा साउन १४ गतेदेखि प्रगतिशील र जनदेशलगायत माओवादी समर्थक पत्रपत्रिकाहरू बिक्री वितरण गर्न रोक लगाइएको छ।

ओत गाविस-५ पिपलबोटका ४० वर्षीय हरिबहादुर घर्ती, ३२ वर्षीय रामबहादुर खड्का, २४ वर्षीय खुसल खड्का, ३७

वर्षीय ओमराज घर्ती र ३८ वर्षीय हरिप्रसाद घर्तीलाई ०५५ असोज ७ गते बेलुका ९ बजे गाउँको फटाहा भएको आरोप लगाई माओवादीहरूले कुटपीट गरी सख्त घाइते बनाए। पीडितहरूमध्ये हरिबहादुर घर्तीको दायाँ हात भाँचिएको थियो।

जंकोट गाविस-१ का १९ वर्षीय चन्द्रबहादुर पुन, कोटगाउँ गाविस-१ का १८ वर्षीय दुर्गाप्रसाद के.सी.लाई ०५५ असोज १६ गते जंकोट गाविस-३ जंकोटमा मेला हेर्न गएको अवस्थामा माओवादीहरूले अपहरण गरी धम्की दिँदै लगेका थिए। ०५५ मंसिर १७ गते विहान कोर्चावाड गाविस-५ सिमखोलाबाट पीडितहरू भाग्न सफल भए।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

लिवाङ गाविस-४ फल्लेधाराका हुलाकी २३ वर्षीय डिलबहादुर डाँगीलाई ०५५ असोज ८ गते जिल्ला हुलाकबाट कोटगाउँ र गैरीगाउँको लागि चिठीपत्रहरू लगिरहेको अवस्थामा लिवाङ गाविस-३ सिमलवाङनेर प्रहरीहरूले चिठीपत्रहरू र पत्रिका खोल्नुका साथै जनादेश पत्रिका जलाइदिए।

गजुल गाविस-१ दलंधामा २६ वर्षीय विवेक सुवेदी, ३६ वर्षीय सुरेश सुवेदी, ५५ वर्षीय यामबहादुर सुवेदी र ५६ वर्षीय किमबहादुर थापालाई ०५५ पुस ३ गतेको स्थानीय निर्वाचनमा उम्मेदवार हुन खोजेको आरोपमा ०५५ मंसिर १७ गते बेलुकी ९.३० बजे माओवादीहरूले अपहरण गरी लगे। पीडितहरूलाई ०५५ मंसिर २७ गते फगाम गाविस र गजुल गाविसको सिमानामा पर्ने लेकबाट छोडियो।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

रोल्पा जिल्ला अदालतमा ३ वर्षसम्म नछिनिएका देवानी १३ र सरकारवादी फौजदारी १५ गरी जम्मा २७ वटा तथा २ वर्षसम्म नछिनिएका देवानी १० र सरकारवादी फौजदारी १८ गरी जम्मा २८ वटा मुद्दाहरू रहेका छन्। त्यसैगरी १ वर्षसम्म नछिनिएका देवानी २७, सरकारवादी फौजदारी ४३, विशेष फौजदारी ४, संक्षिप्त कार्यविधिअन्तर्गतका १ र साधारण फौजदारी १ गरी कुल ७६ वटा मुद्दाहरू रहेका छन्। ६ महिनासम्म नछिनिएका देवानी ७, सरकारवादी फौजदारी ४, साधारण फौजदारी ३, विशेष फौजदारी ५, संक्षिप्त कार्यविधिअन्तर्गत २ गरी जम्मा ९ वटा मुद्दा रहेका छन्।

सन् १९९८ भरिमा दर्ता भएका मुद्दाहरूमा संक्षिप्त फौजदारी १८, सरकारवादी फौजदारी २०, देवानी २१, साधारण फौजदारी ४ र विशेष फौजदारी ४ गरी जम्मा ६७ वटा रहे। विगत वर्षका फैसला हुन बाँकी भएका मुद्दाहरू १४० वटा र यस वर्ष दर्ता भएका ६७ वटा गरी जम्मा मुद्दा २०७ थान रहेका छन्।

सन् १९९८ मा फैसला भएका मुद्दाहरूमा संक्षिप्त फौजदारी ५, सरकारवादी फौजदारी १ र देवानी १ गरी जम्मा ७ वटा रहे। यो जिल्लाको अदालत ०५४ फागुन १ गतेदेखि ०५५ कार्तिक ११ गतेसम्म र कार्तिक २२ देखि हालसम्म न्यायाधीश विनाको

भयो। न्यायाधीश नभएकै कारण मुद्दाहरू फैसला हुन सकेका छैनन्।

महिला अधिकार

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

वडाचौर गाविस-३ ठूलोनाम्जाका २८ वर्षीय दुजबहादुर खड्काले घरमा पत्नी तथा २ छोरा र १ छोरी हुँदाहुँदै ०५५ जेठ २ गते सोही ठाउँका २४ वर्षीय मेगबहादुर रोकाकी पत्नी २३ वर्षीय भकु रोकासँग दोश्रो विवाह गरे। पीडकले विवाहपत्रचात् मेगबहादुरलाई २० हजार रूपैयाँ जारीस्वरूप तिरे।

घर्तीगाउँ गाविस-१ घर्तीगाउँका २६ वर्षीय टेकबहादुर वि.क.ले घरमा दुई पत्नी र ३ छोरी, १ छोरा हुँदाहुँदै ०५५ वैशाख १ गते २१ वर्षीय गौसरी वि.क.सँग तेस्रो विवाह गरे।

थवाङ गाविस-२ ठूलोगाउँका २० वर्षीय वीरे पुनले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५५ साउन ५ गते सोही गाविस-२ कुलिवाङको १७ वर्षीय वीरमाया बुढासँग दोश्रो विवाह गरे।

गैरीगाउँ गाविस-६ तिलाका २९ वर्षीय मोहनकुमार बुढाले घरमा पत्नी र ३ छोरा, १ छोरी हुँदाहुँदै ०५५ साउन १८ गते सोही गाविस-७ रानीमालाकी २० वर्षीय नौसरी बुढासँग दोश्रो विवाह गरे।

बाल अधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

यस जिल्लामा गरिबी, अशिक्षाका कारण ७/८ वर्षका बालबालिका भारत तथा काठमाण्डौ र नेपालका अन्य शहरी क्षेत्रहरूमा मजदूरी गर्नका लागि जान्छन्। यस जिल्लामा होटल र घरमा काम गर्ने, बच्चा हेर्ने काममा अधिकांश बालबालिकालाई प्रयोग गरिन्छ।

अतिरिक्त जानकारीहरू

पाङ गाविस-४ मफुवामा रूकुम जिल्ला कात्री गाविस-४ का असबहादुर घले गुरुङलाई ०५४ माघ २० गते श्रीपञ्चमी मेलाको अवसरमा पाङ गाविस-५ का १८ वर्षीय विर्से पुन, सोही गाविस-४ का २२ वर्षीय बनाराम पुनलगायतका व्यक्तिहरूले कुटपीट गरे। पीडकहरूलाई १० हजार रूपैयाँ जरिवाना गरी छोडियो।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक होलेरीका गाई सखी गाविस-२ का शेरबहादुर महराको बन्दूक ०५५ भदौ १८ गते दिउँसो १२.३० बजे ड्युटी बसिरहेको अवस्थामा माओवादी कार्यकर्ताहरूले सुन राख्ने बहानामा आई खोसेर लगे।

यस वर्ष यो जिल्लामा २ जनाले आत्महत्या गरे। २ जनाको घर भत्किएर मृत्यु भयो भने आगलागीका ८ वटा घटना भए। १ घर चट्याङको कारणले आगलागी भयो भने १ घर पहिरोले भत्कियो। २ जनाको बस दुर्घटनामा मृत्यु भयो। २ जनाको डुबेर मृत्यु भयो। २ जनाको भीरबाट लडेर मृत्यु भयो। ■

४.४ सल्यान

सम्मनितरूपले बाँच पाउने अधिकार
हत्या/गोली

दमाचौर गाविस-४ का २९ वर्षीय पुष्पराज आचार्यलाई ०५४ पुस २१ गते बेलुका सोही गाविस-३ गौरीगाउँका प्रेमबहादुर भण्डारीको घरमा बसिरहेको अवस्थामा केही नकावधारी व्यक्तिहरूले घरबाट बाहिर निकाली खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरे।

धरमारे गाविस-४ का सोही गाविसका अध्यक्ष २८ वर्षीय हेमराज केसी, सोही गाविस-६ का २५ वर्षीय स्विमबहादुर डि.सी. र सोही ठाउँका १८ वर्षीय धनबहादुर थापालाई ०५४ फागुन १४ गते सोही गाविस-४ बागचौरमा अ.ने.रा.स्व.वि.यू. (क्रान्तिकारी) को भेला भइरहेको बेला प्रहरीले गोली प्रहार गरी हत्या गरे।

माई परियोजनाको सल्यान सेक्टरका इन्चार्ज विराटनगर उपमहानगर-१२ का ३८ वर्षीय रवीन्द्र श्रेष्ठलाई ०५४ जेठ १७ गते शीतलपाटीबाट धरमारेतिर जिपमा जान लागेको अवस्थामा बाँफकाँडा गाविसको चाकलीघाटमा माओवादीहरूले गाडीमा विस्फोटक पदार्थ पड्काई हत्या गरे।

कालागाउँ गाविसमा डम्बरबहादुर कार्की र स्विमबहादुर रानालाई ०५४ जेठ २८ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

ओखलढुंगा जिल्ला घर भई सल्यानमा कार्यरत प्रहरी रूद्रबहादुर खत्रीलाई ०५४ असार ३२ गते माओवादीहरूले धरमारे गाविसमा हत्या गरे।

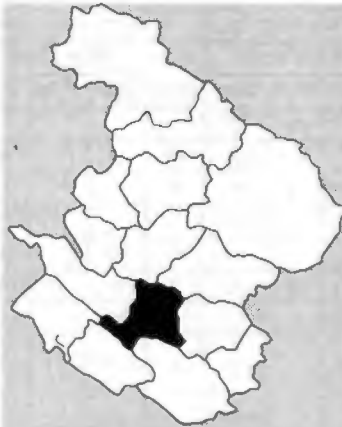
दमाचौर गाविस-९ बुराँसेकी २२ वर्षीय खला के.सी. लाई ०५४ साउन ४ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरेर लगेकोमा साउन १८ गते रोल्पा जिनावाड गाविसको सिमाना जंगलमा उनको हत्या पछि पीडितको लास बेरामा हालेर प्रहरीले नै गाडेका थिए। पीडित गर्भवती थिइन्।

मर्महपरीकाँडा गाविसका नेपबहादुर रानालाई ०५४ असोज ७ गते सोही गाविस-६ मा पर्ने ईवा खोलामा माओवादीहरूले हत्या गरे।

भलचौर गाविसका शिक्षक कृष्णबहादुर चन्दलाई ०५४ असोज ७ गते सोही गाविसमा माओवादीहरूले हत्या गरे।

वडागाउँ गाविसका हरिबहादुर सिंहलाई ०५४ असोज १६ गते माओवादीहरूले हत्या गरे।

निगालचुला गाविस-२ का २३ वर्षीय मानबहादुर

जनसंख्या : १८१७८५

साक्षरता प्रतिशत : ३२.८

महिला साक्षरता प्रतिशत : १३.१

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : १४६२

गाविस/नपा संख्या : ४७/०

निर्वाचन क्षेत्र : २

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : २९१/२

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/४७

टेलिफोन लाइन : ३६

मोटर सडक (कि.मी.) : १०५

प्रहरी कार्यालय संख्या : १४

हुलाक संख्या : ४७

वि.क.लाई ०५४ कार्तिक ५ गते साँझ ७ बजे सोही ठाउँका ३७ वर्षीय नरसिंह कामीले खुर्चा, बच्चरो प्रहार गरी हत्या गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

कालागाउँ गाविस-१ का १८ वर्षीय रामबहादुर गिरीलाई ०५४ कार्तिक १३ गते राति १२ बजे माओवादी भएको आरोपमा घरमै सुतिरहेको अवस्था प्रहरीले गिरफ्तार गरी मर्दितेल खन्याएर आगो लगाए। पीडित भाग्न खोज्दा प्रहरीले गोली हानी हत्या गर्‍यो।

हिउल्चा गाविस-३ खैरावाडमा ३ जना अज्ञात व्यक्तिहरूलाई ०५४ मंसिर ७ गते प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितहरूको नाम खुल्न सकेको छैन।

दमाचौर गाविस र भिम्ये गाविसबीच साउनेपानी लेकमा टेलिफोन टावरको सुरक्षा गर्न बसेका सुरक्षाकर्मी प्रहरीहरू खलंगा गाविस-६ का ५२ वर्षीय विष्णुप्रसाद भण्डेल र बाँके जिल्ला स्वास कुशमा गाविस कुसुमका ५० वर्षीय पशुशाम बुढामगरलाई ०५४ मंसिर १० गते माओवादी कार्यकर्ताहरूले गोली प्रहार गरी हत्या गरे। त्यसपछि टेलिफोन टावरको

सुरक्षार्थ स्विटएका १६ जना भूप्रहरीहरूमध्ये बाँकीले आत्मसमर्पण गरे।

गर्पा गाविस-३ का १८ वर्षीय विजय बाँठाको लाश ०५४ मंसिर २३ गते गिद्देभीरको जंगलमा फेला पर्यो। पीडक पत्ता लाग्न सकेको छैन।

धरमारे गाविसको कालाखेल बजार र मोअला बजार माफ पर्ने बसारे खोलामा स्वरिजेटबाट आएको १०३६ नं र दाङबाट गएको १३५ नं. को गाडीलाई ०५४ वैशाख १५ गते माओवादी कार्यकर्ताहरूले रोकी चालकसँग भेटघाट गरेको अवस्थामा प्रहरीले गोली प्रहार गरी गाडीको सिसा फुटारिदिए।

कालागाउँ, ढाकाडाम, गुराँसेडाँडा, दमाचौर गाविसहरूमा ०५४ कार्तिक १३, २९, मंसिर १३ र १५ गते प्रहरीद्वारा गोली हानी ६ जनालाई हत्या गरिएको घटना पनि सार्वजनिक भयो। अन्य विस्तृत विवरण भने प्राप्त हुन सकेन।

जेल र बन्दीहरू

“ग” श्रेणीको सल्यान जेलको कुल बन्दी क्षमता २० जनाको छ। हाल यस जेलमा ३८ जना पुरुष बन्दीहरू रहेका छन्, जसमध्ये कैद तोकिएका २५ जना र नतोकिएका १३ जना रहेका छन्। यस जेलमा ८ जना राजनीतिक बन्दीहरू रहेका छन् यद्यपि उनीहरूलाई डाँका, चोरी, अवैध हातहतियार जस्ता

घटनाको प्रकार	गैहराज्यद्वारा भएका हतन				राज्यद्वारा भएका हतन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	८	७	१	८				
गोलीद्वारा हत्या	१	३		३	१०	१४		१४
गोली	१		१	१	१			
बम प्रहार	७	३		३				
गिरफ्तारी र यातना					१९	३७		३७
कूटपिट	१८	३४	१	३५	३	४		४
धम्की	३	१०		१०	६	१०		१०
वेपत्ता पारिएको	३	८		८				
भेला हुने र संगठित हुने अधिकार	१	१		१				
आत्महत्या	३	३		३				
आतंक	३	३		३				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१	१		१				
जम्मा	४७	६१	३	६४	३८	५५		५५

मुद्दा अन्तर्गत राखिएको छ। यस जेलमा बन्दीहरूको सामान्य उपचार पनि हुँदैन। बन्दीहरूको निम्ति पत्रपत्रिका, टेलिफोन इत्यादिको सुविधा छैन। सुरक्षाकर्मी र बन्दीहरूको सम्बन्ध भने राम्रो रहेको छ।

गिरफ्तारी र यातना

दमाचौर गाविस-३ का ३६ वर्षीय केश भण्डारी र १७ वर्षीय धर्माबहादुर भण्डारीलाई ०५४ पुस २१ गतेको घटनालाई लिएर प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई शारीरिक यातना दिई छोडियो।

दमाचौर गाविस-३ गौरीगाउँका ६९ वर्षीय प्रेमबहादुर भण्डारी, ३७ वर्षीय कुलबहादुर भण्डारी, ३७ वर्षीय यज्ञबहादुर चन्द, १७ वर्षीय तिलकबहादुर भण्डारी, ३७ वर्षीय कृष्णबहादुर भण्डारी, ४० वर्षीय चुडामणि वली, २२ वर्षीय लालबहादुर चन्द र १८ वर्षीय खुमबहादुर चन्दलाई ०५४ पुस २७ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरू छुटिसकेका छन्।

फिम्रमे गाविस-५ का २६ वर्षीय चुडामणि शर्मालाई ०५४ माघ १७ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई लुहाम चौकीमा बुभाई जिप्रका हिरासतमा राखेकोमा

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका धनबहादुर थापा

निर्दोष ठहराई हस्ताक्षर गरी छोडियो।

दमाचौर गाविस-७ का १९ वर्षीय चित्रबहादुर वलीलाई ०५४ माघ १७ गते माओवादी भएको आरोपमा आफ्नो मामाको घर फिम्रमे कोर्वाडमा गएको बेला प्रहरीले पक्राउ गरी माघ १९ गते रिहा गर्‍यो।

फिम्रमे गाविस-५ घरेलडाँडाका ३५ वर्षीय लीलाधर भण्डारीलाई ०५४ माघ १७ गते माओवादी लुकाउने गरेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई त्रिवेणी गाविस अध्यक्ष धनश्याम बोहोरा जिम्मेवार भई लुहाम प्रहरी चौकीबाट माघ १९ गते रिहा गरियो।

थारमारे गाविस-७ का १९ वर्षीय चन्द्रप्रकाश शर्मा, कोटमौला गाविस कुटापानीका २० वर्षीय प्रेमबहादुर वली, कोटमौला गाविस-७ का १७ वर्षीय विष्णु शर्मा, १६ वर्षीय विमला चन्द, सोही गाविस-५ चैतेगाराका १७ वर्षीय ओमप्रकाश चन्द, १६ वर्षीय पुष्पा चन्द, सोही गाविस-३ विउरेखोलाका १४ वर्षीय दीपक बुढाथोकी, १८ वर्षीय कविराम बस्नेत, गंगाराम बस्नेत र पिपलनेटा गाविस-४ का १९ वर्षीय चन्द्रा शर्मालाई ०५४ फागुन १४ गते अनेरास्ववियू (क्रान्तिकारी) द्वारा थारमारे गाविस-४ बागचौरमा आयोजित शहीद सप्ताह कार्यक्रममा सहभागी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। पीडितहरूलाई ३ दिनपछि छोडियो।

कालागाउँ गाविस-१ स्वरस्वरेका ३५ वर्षीय भैरव शाहलाई ०५४ चैत १२ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले विना पूर्जा पक्राउ गरी इलाका प्रहरी कार्यालय थारमारेबाट जिप्रकामा हाजिर बनाई ०५५ वैशाख ३ गते जेल चलानी गरे। पीडितले पुनरावेदन अदालतमा रिट निवेदन दिएपछि कारण देखाउ आदेश जाहेर गरी वैशाख १६ गते छोडियो।

थारमारे गाविस-५ खरीबोटको एक पसलमा काम गरी बस्ने व्यक्तिलाई ०५५ वैशाख १६ गते माओवादी र प्रहरीको बीचमा भिडन्त भइरहेको अवस्थामा अरू बढी प्रहरी आएको खबर माओवादीहरूसमक्ष पुर्‍याएको आरोपमा मोटरसाइकल सफा गरिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई कागज गराई छोडियो।

थारमारे गाविस-४ का ७९ वर्षीय भद्रवीर डाँगीलाई ०५५ वैशाख १७ गते माओवादी भएको आरोपमा खरीबोट बजार जान लागेको अवस्थामा बाटोबाट प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। पीडितलाई छोडिसकिएको छ।

वडागाउँ गाविस-५ बाहुनगाउँका २३ वर्षीय डिल्ली शर्मालाई ०५५ वैशाख २७ गते माओवादी भएको आरोपमा

आफ्नै घरबाट प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दिएर छोडियो।

वडागाउँ गाविस-७ का २२ वर्षीय लोकमान थापालाई ०५४ वैशाख २७ गते प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दिएर सफाईका साथ छोडियो।

वडागाउँ गाविस-८ पैयाकोटका ३४ वर्षीय मोहनलाल पुनलाई ०५४ वैशाख २७ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई शारीरिक यातना दिई छोडियो।

वडागाउँ गाविस-५ का ३५ वर्षीय युवराज शर्मालाई ०५४ वैशाख २७ गते माओवादी भएको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गरे। पीडित छुटिसकेका छन्।

देवस्थल गाविस-९ सल्लीबजारबाट जाजरकोट जिल्ला गोर्खकोटका ३४ वर्षीय दुर्गा शाहीलाई २०५४ जेठ ८ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई जित्प्रकामा चलानी गरी माओवादी गतिविधिमार्फत संलग्न नहुने हस्ताक्षर गरी छोडियो।

वडागाउँ गाविस-५ का ४६ वर्षीय सनद शर्मालाई ०५४ जेठ १५ गते माओवादी भएको आरोपमा जनकल्याण प्राविबाट प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई निर्दोष ठानी पछि छोडियो।

दमाचौर गाविस-७ का २२ वर्षीय टेकबहादुर वली, हिरा सिं के.सी. र लालबहादुर घर्तीलाई ०५४ मंसिर १३ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी पछि छोडियो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

कोटमौला गाविस-२ का ६० वर्षीय शालिकराम पुरीलाई ०५४ माघ ५ गते राति १२ बजे जनतालाई चर्को व्याज लिएको र शोषण गरेको आरोपमा केही अज्ञात व्यक्तिहरूले घरभित्र पसी तमसुक र कागजात मागी पहिलो चेतावनी भयो भनी धम्की दिए।

फिम्रे गाविस-८ का २३ वर्षीय टिकाराम कुसारी (पुन) र सोही गाविसका पिमलाल डाँगीलाई ०५४ माघ १४ गते माओवादी कार्यकर्ताहरूले जनयुद्धलाई समर्थन गर भनी धम्की दिई ५ सय रूपैयाँसमेत लिए।

मूलखोला गाविस च्यूरास्थित साना किसान बैंकका आयोजना प्रमुख ३३ वर्षीय दयाराम यादव र सोही कार्यालयमा कार्यरत ३० वर्षीय कालीबहादुर बिष्टलाई ०५४ माघ २० गते माओवादीहरूले हातखुट्टा बाँधेर बैंक लुटे। पीडकहरूले ७५ हजार रूपैयाँ लग्नुको साथै कागजपत्रहरू जलाए।

सेजवालटाकुरा गाविस-८ रानीकोटका ३० वर्षीय खुम्बहादुर खड्कालाई माओवादी भएको र सडकमा दुइराखेको आरोपमा ०५४ चैत २४ गते प्रहरीले कुटपीट गरे।

मर्मपरीकाडा गाविस रागेचौर प्रहरी चौकीका प्रहरी जवान २९ वर्षीय नरबहादुर के.सी. ०५४ फागुन २ गते माओवादीले बिच्छाएको बममा परी सस्त्र घाइते भए।

कोटमौला गाविस-७ का नेकपा (एमाले) जिल्ला सदस्य २९ वर्षीय लोकबहादुर डाँगी, २८ वर्षीय तपेन्द्र के.सी. र रूकुम

कोटजारीका विद्यार्थी १५ वर्षीय रूपलाल योगीलाई ०५४ फागुन १४ गते थारमारे गाविस-४ वागचौरमा अ.ने.रा.स्व.वि.यू. (क्रान्तिकारी) द्वारा आयोजित शहीद सप्ताह कार्यक्रमका बेला प्रहरीले कुटपीट गरे।

कालागाउँ गाविस-१ का ४५ वर्षीय गगननाथ योगीलाई ०५४ चैत १० गते राति ९ बजे माओवादीहरूले उनकै पसलबाट घरमा लगेर सम्पूर्ण कागजात मागी मरणासन्न हुने गरी कुटपीट गरे।

जिमाली गाविस-७ ठकुरी टोलका ४५ वर्षीय लाल चन्दलाई ०५४ चैत २४ गते माओवादी भएको आशंकामा प्रहरीले कुटपिट गर्ने धम्की दिनुका साथै विना पूर्जा घर खानतलासी गरे।

माभकौँडा गाविसका अध्यक्ष भद्रजंग शाहीलाई ०५४ चैत २६ गते घरमै बसिरहेको अवस्थामा माओवादीहरूले सस्त्र घाइते हुनेगरी कुटपिट गरे।

कोटमौला गाविस-३ विउरेखोलाका हरिहर बुढाथोकी र टेकबहादुर बस्नेतलाई ०५४ वैशाख १६ गते माओवादी भएको र घरमा माओवादी लुकाएको आरोपमा विना सुचना प्रहरीले खानतलासी गरे।

मेलटाकुरा गाविस-७ का ३५ वर्षीय दलबहादुर नेपालीलाई ०५४ वैशाख १८ गते माओवादसँग आस्था राखेको आरोपमा २०/२५ जनाका समूहले घरमा आई कुटपीट गर्नुका साथै घर खानतलासीसमेत गरे।

वडागाउँ गाविस-५ का ३८ वर्षीय लाले सार्कीलाई ०५४ वैशाख १८ गते माओवादसँग आस्था राखेको आरोपमा २०/२५ जनाको संगठित समूहले कुटपीट गरे।

वडागाउँ गाविस-९ का ४२ वर्षीय शोभिराम सुनारलाई ०५४ वैशाख १८ गते माओवादीहरूसँग नजिकको सम्बन्ध राखेको आरोपमा प्रहरीले कुटपिट गरे।

वडागाउँ गाविस-५ का ३१ वर्षीय रेशमराज शर्मा, सोही ठाउँका शिक्षक ४० वर्षीय प्रतापराज शर्मा र ३४ वर्षीय टंकप्रसाद आचार्यको घरमा ०५४ वैशाख २४ गते माओवादी लुकाएको आरोपमा प्रहरीले विना सुचना घर खानतलासी गरे।

वडाचौर गाविस-५ का २४ वर्षीय विष्णु शर्मालाई ०५४ जेठ ११ गते माओवादीहरू उनको घरमा बसेको आशंकामा प्रहरीले ज्यान मार्ने धम्की दिए।

वडागाउँ गाविस-५ सेरागाउँका २८ वर्षीय नवीन भडेललाई ०५४ जेठ ११ गते माओवादी भएको आशंकामा राती १२ बजे प्रहरीले घरमा छापा मारी खानतलासी गरे।

कोटवाडा गाविस-९ का ३० वर्षीय शिक्षक धुव चन्दलाई

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका
हेमराज के.सी.

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएको
स्विमबहादुर डि.सी

०५५ जेठ १६ गते गाउँका जनतालाई दुःख दिनुका साथै भुटा मुद्दा लगाएको आरोपमा माओवादीहरूले कुटपिट गर्नुका साथै नगदसमेत जरिवाना गरे।

सिद्धेश्वरी गाविसका ३२ वर्षीय गोपाल स्वत्री, बाँभुकाँडा गाविसका २६ वर्षीय कालिबहादुर बस्नेत र स्वर्लगा गाविसका सुरेश श्रेष्ठलगायतका व्यक्तिहरूलाई ०५५ कार्तिक २६ गते माओवादीका कार्यकर्ताहरूले चन्दा संकलन गर्ने नाममा कुटपिट गर्ने धम्की दिए।

पिपलनेटा गाविस-६ की उर्मिला केसीलाई ०५५ मंसिर २१ गते बेलुका ७ बजेतिर उनकै काका भोला के.सी.को घरमा अज्ञात व्यक्तिहरूले बम विष्फोटन गराई सस्त्र घाइते बनाए।

देवस्थल गाविस-९ सल्लिबजारका २५ वर्षीय मकबुल अलि शाह, ३० वर्षीय चपलाल ढकाल, ३५ वर्षीय रतनबहादुर र २७ वर्षीय दीपक पोखरेललाई ०५५ पुस २ गते केही अज्ञात व्यक्तिहरूले कुटपीट गरी चन्दासमेत लिएर गए।

कोटवारा गाविस-२ का २९ वर्षीय चन्द्रप्रकाश वली, सोही गाविस-७ का २८ वर्षीय मोहन वली, सोही गाविस-८ का २२ वर्षीय रमेश गौतम र वडागाउँ गाविस-५ का ३२ वर्षीय रेशम शर्मालाई ०५५ पुस २ गते स्थानीय निर्वाचनमा उम्मेदवारी दिएको आरोपमा माओवादी कार्यकर्ताहरूले अपहरण गरे। पीडितहरूलाई सकुशल छोडियो।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

जिमाली गाविस-१ का २२ वर्षीय दलबहादुर पुनलाई ०५५ जेठ

१८ गते स्थानीय निर्वाचनमा उम्मेदवार हुनबाट वञ्चित गर्ने उद्देश्यले राति ११ बजेतिर माओवादीका कार्यकर्ताहरूले अपहरण गरे। उनीहरूलाई उम्मेदवारी दिने म्याद गुजारेर ०५५ मंसिर २४ गते मात्र छाडिएको थियो।

बर्दिया जिल्ला स्वैरापुर गाविस घर भई हाल सल्यान जिल्लामा नेकपा (माले) का सदस्य २६ वर्षीय प्रतापकुमार गौतम र भलचौर गाविस-फारुलाचौरका लक्ष्मी हमाललाई स्थानीय निर्वाचनमा सक्रिय नहोउन् भन्ने उद्देश्यले ०५५ मंसिर १५ गते माओवादी कार्यकर्ताहरूले अपहरण गरे। पीडितहरूलाई ०५५ मंसिर २४ गतेमात्र छाडिएको थियो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

स्वर्लगा गाविस-९ वयलडाँडास्थित सरकारी वकिलको कार्यालयको प्रांगणमा विष्फोटनका लागि राखिएको २ वटा प्रेशरकुकरहरू ०५५ माघ ३० गते प्रहरीले फेला पार्यो।

शिवरथ सीमाखोली प्रहरी चौकीमा ०५५ वैशाख १५ गते माओवादीहरूले चेतावनीस्वरूप २१ वटा बम प्रहार गरे। तत्पश्चात् प्रहरीहरूले पनि अन्धाधुन्द गोली चलाए तर कसैलाई पनि केही भएन।

स्वर्लगा मालपोत कार्यालय नजिक ०५५ कार्तिक ९ गते बेलुका केही अज्ञात व्यक्तिहरूले विष्फोटक पदार्थ विष्फोटन गरे। तर कुनै किसिमको क्षति भने भएन।

ढाकाडाम गाविस-४ त्रिवेणीमा स्थानीय निर्वाचनमा स्तिएका प्रहरीहरूको सामुन्ने ०५५ मंसिर १९ गते माओवादीहरूले राँके जुलुश देखाएपछि दुई पक्षबीच दोहोरो भिडन्त हुँदा १५/१६ राउण्ड गोली चलाए। तर कसैको मृत्यु भएन।

यस जिल्लामा माओवादीहरूले जनयुद्ध संचालन गर्दा प्रेशर कुकरबाट विष्फोटन गराउँछन् भन्ने आशंकामा कपुरकोट प्रहरी चौकीले प्रेशरकुकरसमेत जफत गरिरहेको छ र यो क्रम यथावत् छ।

यस वर्ष यो जिल्लामा १ जना महिलाको आगोमा परी मृत्यु भयो। व्यक्तिगत कुटपिटका ८ वटा घटनामा ९ जना पुरुष र १ जना महिला गरी १० जना पीडित भए भने आत्महत्यामा ३ जना पीडित भए। भीरबाट लडेर १ जना पुरुषको मृत्यु भयो। आगलागीको घटना एउटा जानकारीमा आयो। ■

५.५ संकुम

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार

हत्या/गोली

तकसेरा प्रहरी चौकीमा कार्यरत प्रहरी २९ वर्षीय दिलबहादुर राना र २७ वर्षीय मानवीर थापाको ०५४ माघ १६ गते कोल गाविस-८ मा माओवादीद्वारा राखिएको एम्बुसमा परी मृत्यु भयो।

स्याला गाविस-४ का ११ वर्षीय देवीलाल सार्कीलाई ०५४ चैत १२ गते सोही ठाउँका तुलबहादुर सार्कीले लाठी प्रहार गरी हत्या गरे। लेनदेनको विवादमा पीडकले हत्या गरेको थियो।

मग्मा गाविस-१ का पूर्णबहादुर स्वत्रीलाई ०५५ वैशाख १८ गते माओवादीहरूले एम्बुसमा पारी हत्या गरे।

तकसेरा गाविस-९ का कालु बुढा मगरलाई ०५५ जेठ १८ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

तकसेरा गाविस-९ का गोविन्द पुन मगरलाई ०५५ जेठ १८ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गर्‍यो।

हुकाम गाविस अन्धेरी खोलाका हुकामबाट स्विटिङ गएको गस्तीलाई माओवादीले थापेको एम्बुसमा परी ०५५ जेठ २० गते प्रहरी हवल्दार नन्दबहादुर रोकायाको मृत्यु भयो।

प्लाङ गाविस-५ का कालिबहादुर के.सी. लाई ०५५ जेठ २९ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गर्‍यो।

प्लाड गाविस-५ का १८ वर्षीय कालीबहादुर के.सी.लाई ०५५ जेठ २९ गते सोही ठाउँको मर्पेमा माओवादीको आशंकामा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितको लाश धेरै दिनपछि टाउको नभएको अवस्थामा फेला परेको थियो।

चौखावाड गाविस-१ की १८ वर्षीय विनिता बुढालाई ०५५ जेठ २७ गते चुनवाड गाविस-७ मा माओवादीको आशंकामा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितको लाश धेरै दिनपछि सडैको र टाउको नभएको अवस्थामा फेला परेको थियो।

राङ्सी गाविस-४ का ४० वर्षीय आशबहादुर बुढा, तकसेरा गाविस-८ का ४० वर्षीय नारायणदत्त बुढा र उनको १० वर्षीय छोरा र शोभा गाविस-३ का ३२ वर्षीय चित्तबहादुर बुढाथोकीलाई ०५५ जेठमा मैकोट-७ को जंगलमा माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

तकसेरा गाविस-५ का ३० वर्षीय गोविन्द बुढा र सोही गाविस-६ का ३५ वर्षीय कालु पुनलाई ०५५ जेठ १८ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

तकसेरा गाविस-२ का २५ वर्षीय सुइन बुढालाई ०५५ साउन २९ गते कोल गाविस-६ को वीरगुम भन्ने ठाउँमा माओवादीको आशंकामा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

रूपा गाविस-२ का ६५ वर्षीय विश्वेश्वर पोखरेललाई ०५५ साउन २० गते प्रहरीले गिरफ्तार गरी लगी भलाक्चा गाविस-७ को लहँमा गोली हानी हत्या गरे। पीडित राष्ट्रिय जनवादी मञ्चका कार्यकर्ता तथा पूर्व जिविस सदस्य हुन्। सोही घटनामा अन्य तीन जनालाई पनि प्रहरीले हत्या गरे।

भलाक्चा गाविस-७ मा पर्ने बाटोमा माओवादीद्वारा बिछ्याइएको विष्फोटक पदार्थ ०५५ साउन २० गते अकस्मात पड्किँदा प्रहरी जवान पदम लामा र तिलराज राईको मृत्यु भयो।

तकसेरा गाविस-८ की १८ वर्षीय लड्ना बुढालाई ०५५ भदौ ६ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरी भदौ ८ गते जंगलमा लगी गोली हानी हत्या गरे।

शोभा गाविस-४ पाखुवाड भन्ने ठाउँमा प्रहरी जवान अंगद चन्दको ०५५ भदौ ७ गते काँक्रे प्रहरी चौकीबाट फर्किरहेको अवस्थामा माओवादीद्वारा बिछ्याइएको विष्फोटक पदार्थ पड्किँदा मृत्यु भयो।

जनसंख्या :	१५५५५४
साक्षरता प्रतिशत :	३०.७
महिला साक्षरता प्रतिशत :	११
क्षेत्रफल (वर्ग किमी) :	२८७७
गाविस/नष्ठा संख्या :	४३/०
निर्वाचन क्षेत्र :	३
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	२४३/४
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	२/४२
टेलिफोन लाइन :	२२
मोटर सडक (किमी) :	
प्रहरी कार्यालय संख्या :	२६
हुलाक संख्या :	४३

चुनवाड गाविस-७ का ४७ वर्षीय वीरमान बिष्टलाई ०५५ भदौ २१ गते घर नजिकै अज्ञात व्यक्तिले खुकुरी प्रहरी गरी हत्या गरे। पीडक माओवादी भएको आशंका गरिएको छ।

विजयश्वरी गाविस-८ का ५० वर्षीय शान्तबहादुर पुन र कोटजहारी गाविस-४ का ३५ वर्षीय पूर्णप्रसाद शर्मालाई ०५५ असोज २२ गते खोलागाउँ-९ बाट माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरी इलाका प्रहरी कार्यालय चौरजहारीमा लगे। पीडितहरूलाई ५ दिनसम्म हिरासतमा यातना दिई विजयश्वरी-४ को नदी किनारमा लगी २७ गते गोली हानी हत्या गरे।

चुनवाड गाविस-३ का ३० वर्षीय भागीराम दमाई र ३४ वर्षीय कृतबहादुर ओलीलाई ०५५ असोज २५ गते प्रहरीले इलाका प्रहरी कार्यालय चुनवाडको हिरासतमा गोली हानी हत्या गरे। पीडितहरूलाई माओवादीको आरोपमा पक्राउ गरिएको थियो र घटना भएको दिन उनीहरू तारेख धाउन आएका थिए।

आठबीसकोट गाविस-२ का ५० वर्षीय लोकेन्द्र वटालालाई ०५५ असोज २५ गते सोही गाविस-१९ को सुन्दरपानी भन्ने ठाउँमा माओवादीहरूले गोली हानी हत्या गरे। पीडित नेता महासमितिका सदस्य थिए।

सिम्ली गाविस-२ का २८ वर्षीय टीकाराम ओली, ३० वर्षीय कविराम ओली, २७ वर्षीय कविराम बुढाथोकी, सोही गाविस-६ का २९ वर्षीय कमानसिंह बुढा र २२ वर्षीय छविलाल बुढालाई ०५५ कार्तिक २ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरी सिम्ली-२ मा लगेर गोली हानी हत्या गरे। पीडितहरूलाई भैलो खेल्ने क्रममा पक्राउ गरेर लगिएको थियो। रन्मामैकोटमा इमानसिंह वि.क., धर्मबहादुर बुढा र कमान बुढालाई ०५५ कार्तिक ५ गते प्रहरीले माओवादीको आरोपमा गोली हानी हत्या गरे।

स्यालापाखा गाविस-८ का २४ वर्षीय पवन बोहरालाई ०५५ कार्तिक १० गते पोखरा गाविस-९ स्थित चिउरीखोलामा हिँडिरहेको अवस्थामा माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। मैकोट गाविसका ओमप्रकाश बुढालगायत ३ जनालाई ०५५ कार्तिक २१ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरी जंगलमा लगी हत्या गरे।

चौरवाड गाविस-१ मा एक अज्ञात व्यक्तिलाई

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका विश्वेश्वर पोखरेल

। ॐ

गोली हानी हत्या गारे ।
 सिन्धी गाविस-९ का ३२ वर्षीय पंचराम ओलीलाई ०५५
 मसि २९ गते सोही गाविस-२ मा माओवादीको आरोपमा

၂၆ နေ့ ၇၈၀ နာရီခွဲ အားခံယူခဲ့ရပြီး ၃၆ နာရီ ၆-မိနစ်၊
 ၅၂ နာရီ ၁၃ မိနစ် ၃၆ နာရီ ၆-မိနစ်၊ အားခံယူခဲ့ရပြီး
 ၁၂ နာရီ ၁၃ မိနစ် ၃၆ နာရီ ၆-မိနစ်၊ အားခံယူခဲ့ရပြီး

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

[illegible]

ዚያ ልሳኔ ይገኛል

[illegible][illegible][illegible][illegible]

यहाँ विगत ३ वर्षदेखि कुनै पनि थुनुवा तथा बन्दीहरूलाई विस्तार दिइएको छैन। पिउने पानीको समस्या रहेको यो जेलमा एक जनाको एक महिनामा एक पटक कपडा धुने पालो आउँदछ। साँझ ६ बजे नै कोठाभित्र बन्द हुनुपर्नाले बाल्टिनमा दिसापिसाव गर्नुपर्ने बाध्यता छ। जसले गर्दा रातभर दुर्गन्धमा नै बस्नुपर्ने बाध्यता पनि यहाँका बन्दीमा छ। एउटा मात्र चर्पी छ, त्यो पनि दिउँसो मात्र प्रयोग गर्न सकिन्छ। जेलभित्र पत्रपत्रिका पढ्न नपाइने, पढे पनि आफैले किनेर र त्यसमा पनि सीमित पत्रिका मात्र पढ्न पाइन्छ।

गिरफ्तारी र यातना

रोल्पा जिल्ला पाछावाड घर भई मा.वि. चुनवाडमा अध्ययनरत १७ वर्षीय निर्मला बुढालाई माओवादीको आशंकामा ०५४ माघ १ गते प्रहरीले गिरफ्तार गरी रूकुम जिप्रकामा ल्याएर गुप्तागमा लाठी कोच्ने जस्ता यातना दिइयो। उनलाई आफन्तहरूसँग समेत भेदन समेत दिइएको थिएन। पीडितलाई हाल तारेस्वमा छोडिएको छ।

तकसेरा गाविस-७ उपल्लोसेराका ३७ वर्षीय कृष्णबहादुर बुढा, २३ वर्षीय जयप्रसाद बुढा, पोल गाविस-९ की सिता पुन, सोही ठाउँकी १४ वर्षीय वेदकुमारी पुन, कोल गाविस-८ का राजकुमार पुन लगायतका १८ जनालाई माओवादी गतिविधिमा संलग्न भई तकसेरा प्रहरी चौकीमा आक्रमण गरेको अभियोगमा ०५४ माघ १७ गते प्रहरीले गाउँबाटै पक्राउ गरे। उनीहरूलाई तकसेरा प्रहरी चौकीमा केही दिन राखेर जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा पुर्‍याई विभिन्न शर्तमा छोडियो। प्रहरी हिरासतमा पीडितहरूलाई निर्मम यातना दिइएको थियो।

चौरवाड गाविस-५ का घमण्ड ओली, सोही गाविस-६ का डिलकुमार खड्का र साँख गाविस-४ का ओमप्रकाश के.सी.लाई ०५५ असोज १ गते माओवादीको आरोपमा सदरमुकामबाट प्रहरीले गिरफ्तार गरी सामान्य यातना दिई तारेस्वमा छोडिएको छ।

त्रिभुवन उच्च मा.वि. खलंगामा कक्षा ११ मा अध्ययनरत छात्रा प्रतिमा शाहलाई ०५५ असोज २२ गते प्रहरीले गिरफ्तार गरी मानसिक यातना दिई तारेस्वमा छोडिएको छ। पीडित कपाल काटी, पाइन्ट लगाई हिँडेको देख्दा प्रहरीले माओवादीको आशंका गरेको हुनुपर्ने बताइन्छ।

बेपत्ता पारिएको

खोलागाउँ गाविस-४ का हि.मा.वि. चौकाका शिक्षक ४४ वर्षीय यज्ञबहादुर हमाललाई ०५५ असार ४ गते प्रहरीले पक्राउ गरी बेपत्ता पारिएको छ।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

मा.वि. तकसेराका प्र.अ. मोहनराज खत्रीलाई ०५४ माघ १९ गते आफ्नो विद्यार्थीहरूलाई प्रहरीसँग छाडिदिन अनुरोध गर्दा

प्रहरीले बन्दूकको कुन्डाले हानी ज्यान मार्ने धम्की दिए। व्यापक जनदबाबका कारण प्रहरीले विद्यार्थीहरूलाई छाड्न बाध्य भएका थिए।

मा.वि.कोलका २८ वर्षीय प्र.अ. वीरेन्द्र घर्ती र ३० वर्षीय स.अ. टेकबहादुर खड्कालाई ०५४ माघ २१ गते प्रहरीले ज्यान मार्ने धम्की दिई कुटपिटसमेत गरी दुई राउण्ड हवाई फायर गरे।

छिवाड गाविस-१ का २५ वर्षीय पदमबहादुर खत्री, २७ वर्षीय टेकबहादुर खत्री र ४० वर्षीय मानबहादुर ओलीलाई ०५५ मंसिर १३ गते राति माओवादीले कुटपिट गरे। पीडितहरूले निर्वाचनमा उम्मेद्वारी दिने शंकामा उक्त घटना भएको थियो। पीडितहरूको उपचार हेलिकोप्टरद्वारा काठमाडौं ल्याई गरिएको थियो।

कोटजहारी गाविस-१ का ४० वर्षीय शशीराम खत्रीलाई ०५५ मंसिर २३ गते माओवादीले कुटपिट गरे। खोलागाउँ गाविस अध्यक्ष कृष्णलाल शर्मालाई अध्यक्ष पदबाट राजिनामा दे नत्र माछौं भनी माओवादीले बारम्बार धम्की दिँदै आइरहेका थिए।

बाँफीकोट गाविसका अध्यक्ष २८ वर्षीय नन्दराम देवकोटालाई ०५५ मंसिर २३ गते माओवादीले अपहरण गरी ५ दिनपश्चात् मात्र छोडे। पीडितलाई राजिनामा नदिए मार्नेसमेत धम्की दिइएको थियो।

साँख गाविस अध्यक्ष माधव गौतमलाई अध्यक्ष पदबाट राजिनामा नदिए मार्ने धम्की माओवादीले दिँदै आइरहेका छन्।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

अनेरास्ववियू (क्रान्तिकारी) ले आयोजना गरेको ३४ औं विद्यार्थी दिवसको अवसरमा ०५५ वैशाख १८ गते मुसिकोट खलंगामा अतिथिको रूपमा आएका केन्द्रीय सदस्य गोपाल शर्मा र छवि पोखरेललगायतका १०/१२ जना सहभागीहरूलाई प्रहरीले गिरफ्तार गरी कार्यक्रम गर्न दिइएन। गिरफ्तारीमा परेकाहरूलाई सोही दिन साँझ छोडिएको थियो।

२०५४ सालमा निर्वाचन हुन नसकेका ३० गाविसहरूमा ०५५ पुस ३ गते निर्वाचन गर्ने कार्यक्रमअनुसार मंसिर २० गते मनोनयन पत्र दर्ता गरिसक्नुपर्ने थियो। माओवादीको धम्कीका कारण कतिपय ठाउँमा सो कार्यक्रम सम्पन्न हुन सकेन। रूपाँ गाविसको मनोनयन पत्र दर्ता मंसिर २२ गते सिम्रुत प्रहरी चौकीमा भएको थियो।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

रूकुम जिल्ला अदालतमा विभिन्न शीर्षकमा जम्मा १३३ देवानी र ४४ फौजदारी मुद्दा छन्। जसमा ३ वर्षभन्दा माथिका ५ देवानी र ७ फौजदारी मुद्दा छन्। यो वर्ष एउटा मात्र मुद्दा दर्ता भएको थियो। न्यायाधीश धेरै समयसम्म जिल्लामा नआएका कारण जनताले सुगम तरिकाले न्याय पाउन नसकेको देखिन्छ।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यो जिल्लाका अधिकांश दलितहरू सुकुम्बासी छन्। सुकुम्बासी आयोग गठन गरिएको भए तापनि जग्गा वितरण हुन सकेको छैन। गाविसको निर्वाचन हुन नसकेका कारण कतिपय ठाउँमा वृद्ध भत्ता, अशक्त भत्ता, विधवा भत्ता वितरण हुन सकेन।

महिला अधिकार

महिला किनबेच र बलात्कार

शोभा गाविस-८ को ३० वर्षीय धनसरी रोकालाई ०५५ वैशाख २० गते राति उनकै जेठाजुले रक्सी खाएर आई आफू माओवादी हुँ भनी जबरजस्ती बलात्कार गर्न खोज्दा पीडितले हल्ला गरेपछि गाउँलेहरूको सहयोगबाट बलात्कृत हुनबाट बचिन्।

खलंगा गाविस-२ सेरी गाउँको एक दलित युवतीलाई सोही ठाउँका रवि मल्लले ०५५ असोज २६ गते बलात्कार गर्न खोज्दा पीडितका दाजुभाइले बलात्कृत हुनबाट बचाए। पछि उल्टै पीडकका परिवारले कुटपिट गरेको आरोपमा पीडित पक्षलाई १५ हजार रूपैयाँ जरिवानासमेत गरे।

परिवारिक हिंसा र बहुविवाह

चौरवाड गाविस-९ का ३० वर्षीय भक्कुप्रसाद पाण्डेले विवाह गरेको ४ वर्ष बितिसकदा पनि पत्नीले बच्चा नजन्माएको आरोपमा ०५४ पुस १८ गते घरबाट निकालिदिए। पीडितले पुस २० गते जिल्ला अदालतमा सम्बन्ध विच्छेदको मुद्दा दर्ता गरिन्।

स्यालापाखा-९ को २३ वर्षीय कुमारी रावतसँग सोही ठाउँका दीपक रावतले घरमा पत्नी तथा २ छोरा र १ छोरी हुँदाहुँदै दोश्रो विवाह गरे। पछि आएर कान्छी पत्नी कुमारी रावतलाई कुटपिट गर्ने गरेकाले उनले ०५४ फागुन महिनामा जिल्ला अदालतमा सम्बन्ध विच्छेदको मुद्दा दर्ता गरिन्।

शोभा गाविस-२ को ३० वर्षीय डल्वा थापालाई उनका पति १८ वर्षीय वसन्तबहादुर थापाले उमेरले जेठी र बच्चा पनि नभएको आरोपमा घरबाट निकालिदिए। पीडितले ०५४ चैत २७ गते जिल्ला अदालतमा सम्बन्ध विच्छेदको मुद्दा दर्ता गरिन्।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय/अपमानजनक व्यवहार (बेउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

खलंगा गाविस-१ खलंगा बजारमा व्यापार गरी बस्ने ३० वर्षीय करूवा नेपालीलाई ०५५ वैशाख २२ गते दिउँसो ४ बजे प्रहरी जवान ऋषि न्यौपानेले उभिएको बेला पछाडिबाट पिठ्यौंमा हानी सम्बेदनशील अंगमा हातपात गर्न खोजे। पीडितले जिप्रकामा उजुरी दिन खोजे पनि कुनै कारबाही हुन सकेन।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

शोभा गाविस-४ कुचिवाडमा पर्ने ढुंगाखानीमा ६ देखि १४ वर्ष उमेरका करिब २ सय बालमजदूरहरू दैनिक १३ रूपैयाँसम्म ज्याला लिएर काम गर्ने गर्दछन्। त्यस्तै साँख गाविस-६ का १४ वर्षीय गुमानसिंह खड्का, ७ वर्षीय बुदीराम खड्का, १२ वर्षीय रासीकुमारी खत्री, १० वर्षीय शशी खत्री, ९ वर्षीय जयबहादुर घर्ती, ९ वर्षीय भद्रबहादुर खत्रीलगायत २०/२२ जना बालबालिकाहरूले साँखदेखि शोभासम्म काठ ओसारने काम गर्दै आएका छन्। आर्थिक विपन्नताका कारण ती बालबालिकाहरूले उक्त काम गर्न बाध्य छन्।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

नेपाल राष्ट्रिय शिक्षक संगठनले ०५४ माघ २६ गते जिल्लाको गतिविधि र शिक्षकमाथि भएको अपमानको विषयलाई लिएर एक विज्ञप्ति प्रकाशित गर्‍यो।

माओवादीहरूले ०५४ फागुन १ गते जिल्लाका अधिकांश गाविसहरूमा आफ्ना गतिविधि र सरकारी दमनको विरुद्धमा पम्पलेट, पोष्टर र पर्चा छरे।

नेकपा (माओवादी)ले “आधार इलाका निर्माणको महान निशामा अधि बढौं” भन्ने ब्यानर ०५५ कार्तिक ७ गते जिल्लाका सबै गाविसहरूमा टाँग्यो।

नेपाल वार एसोसिएसन इकाई रूकुमले ०५५ मंसिर १ गते पिपल गाविस-८ का वकिल दशरथ पौडेलको जानकारीको माग राख्दै खलंगा बजार बन्द गर्नुका साथै एक हप्तासम्म वकिलहरूले कानूनी उपचार बन्द गरे।

प्याड गाविस-४ का २७ वर्षीय दलराम खड्कालाई माओवादीले हत्या गरेको विरोधमा ०५५ मंसिर ८ गते नेकपा (एमाले) रूकुम जिल्ला कमिटीले पोखरामा विरोध सभाको आयोजना गर्‍यो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यो वर्ष दुर्घटना/विपत्तिमा परेर २ जनाको मृत्यु भयो भने १ जना ६३ वर्षीय वृद्धले आत्महत्या गरे। यस बाहेक अन्य ९ जनाले आत्महत्या गरे।

४.६ बाँके

सम्मानितरूपले बाँके पाउने अधिकार हत्या/गोली

रनियापुर गाविस-३ का २४ वर्षीय नुरसलाम खालाई ०५४ फागुन ७ गते सोही गाविस-८ का आजाद खा, मुस्तकिम खा, रनियापुर गाविस-३ का अहमदिन खा र छोटकौ साइले गोली हानी हत्या गरे। पीडकहरूमध्ये अहमदिन खा पक्राउ परी धरौटीमा छुटेका छन् भने अन्य पीडकहरू फरार छन्।

खास कुस्मा गाविस-६ का ३२ वर्षीय भीमसेन वादीलाई ०५४ फागुन १० गते रक्सी सेवन गरी वादविवाद हुँदा उनकै बाबु ६० वर्षीय छोटेलाल वादीले लाठीले प्रहार गरी हत्या गरे। पीडकलाई हाल धुनामा राखिएको छ।

खास कुस्मा गाविस-६ का ९ वर्षीय रमेश घर्ती र उनको साथी ८ वर्षीय देवराज खुनालाई ०५४ वैशाख २९ गते राति उनकै दाजु चन्द्रबहादुर घर्तीले धारिलो हतियार प्रहार गरी हत्या गरे। अंशको लोभमा उक्त हत्या गरिएको थियो। पीडकलाई ज्यानसम्बन्धी मुद्दा अन्तर्गत कारबाही गरिँदछ।

कम्दीमा पर्ने सिधनियाघाट (राप्ति नदी) मा २ जना अज्ञात व्यक्तिहरूको लाश ०५४ असार ५ गते प्रहरीहरूले जलाए। प्रहरीले पीडितहरूको सनाखत पनि गरेन। पीडितहरू माओवादी समर्थक भएको आशंका गरिएको छ।

कचनापुर गाविसमा ०५४ असार १२ गते राति १०/१५ जना व्यक्तिहरूको समूह हिँडिरहेको अवस्थामा प्रहरीले गोली प्रहार गरी २ जनाको हत्या गरे।

नेपालगन्ज नपा-१७ का शंकरबहादुर शाहलाई ०५४ साउन १२ गते दिउँसो ३.०० बजेतिर महादेवपुरी गाविस-५ हुँदै घरतिर फर्किरहेको अवस्थामा महेन्द्र राजमार्गमा माओवादी कार्यकर्ताहरूले लाठी र खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरे।

कोहलपुर गाविस-४ का २० वर्षीय कमानसिंह पुनलाई ०५४ भदौ २० गते प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दिएकोमा भदौ २६ गते राति सोही गाविसको इलाका प्रहरी कार्यालय भवनमा हत्या गरे।

जेल र बन्दीहरू

राणाकालीन समयमा निर्मित "ख" श्रेणीको बाँके जेलको कुल बन्दी क्षमता २०० जनाको छ। हाल यो जेलमा १७७ जना

जनसंख्या : २८५६०४

साक्षरता प्रतिशत : ३४.६

महिला साक्षरता प्रतिशत : २१.९

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : २३३७

गाविस/नपा संख्या : ४६/१

निर्वाचन क्षेत्र : ३

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : २२१/५

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : २/३६

टेलिफोन लाइन : २८५१

मोटर सडक (कि.मी.) : २९०

प्रहरी कार्यालय संख्या : ३६

हुलाक संख्या : ४१

पुरुष, १३ जना महिला गरी कुल १९० जना बन्दीहरू रहेका छन्। यसबाहेक २ जना बालक र १ जना बालिका आश्रित नाबालकको रूपमा यस जेलमा रहेका छन्। बन्दीहरूमध्ये कैद तोकिएका १०५ जना पुरुष र ६ जना महिला तथा कैद नतोकिएका ७२ जना पुरुष र ७ जना महिला रहेका छन्। यस वर्ष ५ जना बन्दीहरूको मृत्यु भयो। जसमध्ये अन्दाजी ३२ वर्षीय होमबहादुर थापाको ०५४ माघ २ गते, अन्दाजी २८ वर्षीय हैकला स्वत्रीको ०५४ चैत २३ गते, अन्दाजी ७५ वर्षीय हेमलाल देवकोटाको ०५४ जेठ १४ गते, अन्दाजी ७९ वर्षीय चित्रबहादुर लुहारको ०५४ असार ८ गते र अन्दाजी ३४ वर्षीय भीमबहादुर धोरीको ०५४ कार्तिक १ गते मृत्यु भयो। यस जेलमा राजनीतिक बन्दी भनी नराखेको तर माओवादीको आशंकामा गिरफ्तार गरी सार्वजनिक अपराधीको मुद्दामा राखिएको छ।

यस जेल भवन जीर्ण अवस्थामा रहेकाले वर्षातको समयमा चुहिने गर्दछ। बन्दीहरूलाई आयमूलक तालिमको व्यवस्था छैन। आफ्नै पैसाले किनेर मात्र

यहाँका बन्दीहरूले पत्रपत्रिकाहरू पढ्न पाउँछन्। महिला बन्दीहरूका लागि साथी नामक संस्थाले एउटा टिभी प्रदान गर्नुको साथै ढकिया बुन्ने तालिम दिएको र तयार भएपछि बजारमा लगी बिक्री गरी पैसा दिएको कुरा महिला बन्दीहरू बताउँछन्। बन्दीहरूका लागि मानव अधिकारवादी संस्थाद्वारा रेडियो पनि उपलब्ध गराइएको छ। बन्दीहरूका लागि १ जना प्रावि शिक्षकको दरबन्दी पनि राखिएको छ। उपचारको लागि अस्पतालमा पनि लगिने गरेको कुरा बन्दीहरू बताउँछन्।

यस जेलका बन्दीहरूले पंखा, टिमी आदिको व्यवस्था हुनुपर्ने मागसहित ०५४ माघ ७ गते हडताल गरेकोमा सोही दिन साँझ समाप्त गरिएको थियो।

गिरफ्तारी र यातना

नौवस्ता गाविस-२ का १९ वर्षीय जुगराम थारुलाई ०५४ माघ ३ गते माओवादी भएको आरोपमा जनता आदर्श माविबाट प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा भोलिपल्ट छोडियो।

फत्तेपुर गाविस-८ का २० वर्षीय निमप्रसाद पुन, १५ वर्षीय रहचन घर्ती र १८ वर्षीय जुनकुमारी घर्तीलाई ०५४ माघ ३० गते राति १० बजेतिर माओवादीसँग सम्बन्धित पोष्टरहरू टाँसरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी लागू पदार्थ तथा

घटनाको प्रकार	गैहराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	४	५		५	२	३		३
गोलीद्वारा हत्या	१	१		१	१	२		२
जेलमा भएको घटना					१	५		५
गिरफ्तारी र यातना					३३	६३	२७	१००
लाठी चार्ज					१	२१		२१
कुटपिट	२	३		३				
वेपत्ता पारिएको					२	२		२
अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता	१							
पक्षपात	१	१	१३	१४				
महिला किनबेच	२		३	३				
बलात्कार	३		४	४				
पारिवारिक हिंसा	१		१	१				
अमानवीय व्यवहार	१	१		१				
आत्महत्या	११	६	४	११				
लाश फेला	१	१		१				
आतंक	४	१०		१०				
दुर्घटनाहरू/विर्पत्तिहरू	६	६	२	८				
जम्मा	३८	३५	२७	६२	४०	१०६	२७	१३३

हातहतियार ओसारपसार मुद्दा लगाए।

कम्दी गाविस-९ का ४२ वर्षीय वीरबहादुर साकीलाई ०५४ फागुन ११ गते वनसम्बन्धी विवादका कारण प्रहरीले पक्राउ गरी इलाका प्रहरी कार्यालय कम्दीमा राखी बुटले हिकाइ निर्मम यातना दियो। पीडितको २ वटा करड भौँचिएको थियो।

कोहलपुर गाविस-३ का बलराम काफ्ले, सोही गाविस-४ का तिलक परियारसहित २१ जनालाई ०५४ चैत २४ गते संजमाले आयोजना गरेको नेपाल बन्द कार्यक्रमको सिलसिलामा आमसभाको लागि तयारी गरिरहेको बेला प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूमध्ये बलराम र तिलकलाई बर्दिया जेलमा मार्बर्जनिक अपराध मुद्दा अन्तर्गत थुनामा राखिएको छ।

बाँके जेलको एक दृश्य

सीतापुरका भुवन गैरे, बर्दिया जिल्लाका मोहन थापा, मुगुवत जिल्लाका बालकृष्ण वस्नेत र हेमन्त पौडेल र दाङ जिल्ला भालुवाङका शक्ति मगरलाई ०५४ चैत २३ गते संजमाले आयोजना गरेको नेपाल बन्द कार्यक्रमप्रति समर्थन जनाएका आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। भुवनबाहेक अन्यलाई ०५४ चैत २६ गते छाडियो।

इन्द्रपुर गाविस-९ का २६ वर्षीय नेप्पु दास र २४ वर्षीय नेनकु दासलाई सोही ठाउँका स्वेम श्रेष्ठ र अन्य दयाक्टर चालकबीच भएको भगडा छुट्याउन जाँदा गस्ती प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई पैतालामा लाठीले प्रहार गर्ने तथा बुटले हिकाइने जस्ता यातना दिइएको र भोलिपल्ट कागज गराई छोडिएको पीडितले बताए।

स्वास कुस्मा गाविस-६ का ४५ वर्षीय लीलाधर थापालाई ०५५ वैशाख ३० गते २ जना बालकको हत्या गरेको अभियोगमा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा जेठ ६ गतेसम्म यातना दिइयो। उनलाई रिहा गरिएको छ।

नौवस्ता गाविस-१ का २७ वर्षीय कृष्णबहादुर थारू, ३५ वर्षीय विश्वनाथ र २२ वर्षीय जगुनी थारूलाई ०५५ जेठ १२ गते राति १० बजेतिर प्रहरीले पक्राउ गरी जमानतमा रिहा गरिएको छ।

बैजापुर गाविस-३ का ३५ वर्षीय तुलसा पाठक, ३५ वर्षीय संगीता पाठक र ३० वर्षीय गीता पाठकलाई ०५५ असार २ गते प्रहरीलाई गाली बेइज्जती गरेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई रिहा गरिसकिएको छ।

महादेवपुरी गाविस-५ का ३५ वर्षीय वेदप्रकाश वली, १४ वर्षीय मञ्जु रोक्याया, ६० वर्षीय चुडामणि वली, ३० वर्षीय तारा वली, ३५ वर्षीय टेकबहादुर वली, ३० वर्षीय शंरबहादुर वली, २८ वर्षीय वीरबहादुर वली र २७ वर्षीय नन्दकला वलीलाई ०५५ साउन १२ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूमध्ये मञ्जु रोक्याया र वेदप्रकाश वलीलाई धुनामा राखिएको छ भने अन्यलाई रिहा गरिएको छ।

कोहलपुर गाविस-४ का १४ वर्षीय गोपी पुन, १६ वर्षीय धनसरी पुन, जितबहादुर पुन र २० वर्षीय शंरबहादुर दमाईलाई ०५५ साउन १४ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरू तीजको अवसरमा नाचगानको तयारी गर्दै थिए। उनीहरूलाई जमानतमा रिहा गरिएको छ।

कोहलपुर गाविस-४ का २५ वर्षीय अम्बरबहादुर पुन, रम्भेना गाविस-४ का ३० वर्षीय जयबहादुर पाल र ३० वर्षीय पवित्रा थापालाई ०५५ साउन १७ गते राति अनुसन्धानको लागि भनी प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा रिहा गरिएको छ।

कोहलपुर गाविस-३ का ४० वर्षीय शालिकराम अधिकारीलाई ०५५ साउन १७ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडित छुटिसकेका छन्।

नेपालगन्ज नपा-१ का १८ वर्षीय इन्द्रबहादुर वि.सी.लाई ०५५ साउन २३ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। पीडितहरूलाई थुनामा राखिएको छ।

कोहलपुर गाविस-३ का १४ वर्षीय गौरी अधिकारीलाई ०५५ साउन २५ गते अनुसन्धानका लागि भनी प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

वनकटुवा गाविस-९ लालपुरका २३ वर्षीय भागीलाल वि.क., १७ वर्षीय नरबहादुर वली, १८ वर्षीय टेकजंग शाह र बर्दिया जिल्लाका २६ वर्षीय लालबहादुर सुनारलाई ०५५ साउन २५ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा जमानतमा रिहा गरिएको छ।

नौवस्ता गाविस-८ का २६ वर्षीय वीरबहादुर थापालाई ०५५ साउन २७ गते दारी काटेको र माओवादी क्रियाकलापमा लागेको शंका लागेको भनी अनुसन्धानका लागि प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा रिहा गरिएको छ।

नौवस्ता गाविस-८ का २२ वर्षीय सुनिता सापकोटालाई ०५५ साउन २७ गते अनुसन्धानका लागि भनेर प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई धनगढीमा सरुवा गरेको थाहा हुन आएको छ।

महादेवपुरी गाविस-२ का १६ वर्षीय गीता वली र १५ वर्षीय चम्पा वि.क.लाई ०५५ साउन ३१ गते माओवादी भएको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई बाँके जेलमा सार्वजनिक अपराध मुद्दाअन्तर्गत थुनामा राखिएको छ।

बर्दिया जिल्ला मगरागढी गाविस-९ का २३ वर्षीय अमरसिंह दमाई, २६ वर्षीय जगतबहादुर वाठा र २३ वर्षीय कामी बुढा मगरलाई ०५५ भदौ २३ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा कोहलपुर इलाका प्रहरी चौकीले पक्राउ गर्‍यो।

बिनौला गाविस-३ का ४१ वर्षीय ज्ञानबहादुर वली र २२ वर्षीय भूपराज भण्डारीलाई ०५५ भदौ २५ गते माओवादी भएको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। भूपराज धरौटीमा रिहा भएका छन् भने ज्ञानबहादुरलाई थुनामा राखिएको छ।

बैजापुर गाविस-३ का २२ वर्षीय अजित भण्डारीलाई ०५५ भदौ २७ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

रुकुम जिल्ला कोजजारी गाविस-१ का ४३ वर्षीय इन्द्रनाथ योगी, उनकै छोरा १८ वर्षीय धर्मनाथ योगी, जाजरकोट जिल्ला भाप्रा गाविस-३ का ४० वर्षीय कालीबहादुर नेपाली र उनकी छोरी १४ वर्षीय शितली नेपालीलाई ०५५ मंसिर १९ माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा नेपालगन्जमा प्रहरीले पक्राउ गरी २/३ घण्टापछि सोधपुछ गरी रिहा गरियो।

रुकुम जिल्ला कोजजारी गाविस-१ का २० वर्षीय निर्मल गौतम र गोरखा जिल्ला छोप्राक गाविस-८ का २२ वर्षीय सूर्यप्रकाश पोखरेललाई ०५५ मंसिर १९ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा २/३ घण्टापछि सोधपुछ गरी

रिहा गर्‍यो।

रुकुम जिल्ला पेउघा गाविस-६ का १८ वर्षीय केशरबहादुर खड्कालाई ०५५ मंसिर २० गते माओवादी भएको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गरी विभिन्न किसिमले यातना दियो। उनलाई धरौटीमा रिहा गरिएको छ।

कचनापुर गाविस-८ बाट रुकुम जिल्ला पेउघा गाविस-६ का १८ वर्षीय केशरबहादुर खड्कालाई ०५५ मंसिर २० गते प्रहरीले विना कारण गिरफ्तार गर्‍यो र यातना समेत दिई धरौटीमा छडेको छ।

रम्पेना गाविस-२ बाट जाजरकोट जिल्ला दशेरा गाविस-५ का ३१ वर्षीय मानबहादुर थापा, २३ वर्षीय वीरबहादुर थापा र समुन्द्रबहादुर थापालाई ०५५ मंसिर २५ गते राति ११ बजेतिर माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा कोहलपुर इलाका प्रहरी कार्यालयले पक्राउ गरेकोमा जमानतमा रिहा गरिएको छ।

बेपत्ता पारिएको

महादेवपुरी गाविस-५ का ३२ वर्षीय मोहन वलीलाई ०५५ जेठ २९ गते राति ११ बजेतिर घरमा सुतिरहेको अवस्थामा प्रहरीले अपहरण गरी बेपत्ता पारे। पीडितको कुनै पत्तो लागेको छैन। उनको हत्या गरिएको हुनसक्ने आशंका पनि गरिएको छ।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

नौवस्ता गाविस-३ का २८ वर्षीय घनश्याम चौधरी र २७ वर्षीय चेचौ चौधरीलाई ०५४ माघ ७ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीको संरक्षणमा प्रहरीकै लाठीले सोही ठाउँका ३५ वर्षीय मिश्रीलाल चमारले कुटपीट गरे।

कामनपा-१४ का ४६ वर्षीय सुशील प्याकुरेललाई ०५४ माघ १४ गते नेकपा (एमाले) को छैटौँ महाधिवेशनको क्रममा नेपालगन्ज रंगशालाको मूल ढोकामा जम्मा भएका नेकपा (एमाले) का केही कार्यकर्ताहरूले कुटपीट गरी घाइते बनाए। सोही घटनामा प्रहरीले लाठी चार्ज गर्दा विष्णुदेव भट्टराई लगायतका व्यक्तिहरू घाइते भएका थिए।

खास कुस्मा गाविस नजिकैको जंगलमा काठमाडौँबाट नेपालगन्जतर्फ आइरहेको ना.अ.स्व. ७४२२ नं.को रात्रि बसमा ०५४ चैत २४ गते नेपाल बन्द आयोजकहरूले बम प्रहार गर्दा यात्रुहरू रामप्रसाद मुखर्जी, हरवंशसि सरदार, कमल पाण्डे, चुडामणि आचार्य, शमशेर नेपाली र गोविन्द खनाल घाइते भए भने बस क्षतिग्रस्त भयो।

लाठी चार्जबाट घाइते
विष्णुदेव भट्टराई

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

नेपालगन्ज नपा-१३ स्थित भेरी प्राविधिक शिक्षालयमा धर्नामा बसेका विद्यार्थीहरूलाई ०५५ साउन १७ गते प्रहरीले लाठीचार्ज गर्नुका साथै दीपक शाहीलाई पक्राउसमेत गर्‍यो। साउन १८ गते विभिन्न विद्यार्थी संगठनहरूले वार्ता गरी दीपकलाई छुटाएका थियो।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस वर्ष बाँके जिल्ला अदालतमा देवानी १ हजार ३ सय ४७ थान, दुनियावादी फौजदारी २ सय ८१ थान र सरकारवादी फौजदारी १ सय २७ थान गरी १ हजार ७ सय ५५ थान मुद्दा दर्ता भएकोमा ३ सय २५ वटा थान फछ्यौट भई १ हजार ४ सय ३० थान मुद्दा बाँकी रहे।

महिला अधिकार

महिला किनबेच र बलात्कार

उतरापुर गाविस-२ की १५ वर्षीय एक महिलालाई ०५४ माघ २० गते बिहान उनकै बाबु ३८ वर्षीय ललितबहादुर विकले बलात्कार गरे। पीडकले आफूलाई भुटा मुद्दा लगाएको बताएका छन्।

कचनापुर गाविस-६ की २० वर्षीय भीमाकुमारी शेर्पा र १४ वर्षीय जिपकुमारी भण्डारीलाई ०५४ फागुन १२ गते भारत दर्जिलिङ घर भई हाल गोरखा राइफल्स कानपुरमा कार्यरत राजु थापा र कचनापुर गाविस-६ का धनबहादुर रानाले बेचबिस्न गर्ने उद्देश्यले भारतको कानपुरमा पुर्‍याए। पीडकहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा धरौटी लिइ छाडको छ।

नेपालगन्ज नपा-११ की ३ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ वैशाख २२ गते सोही ठाउँका ४० वर्षीय गोपी लोहार र २८ वर्षीय जगदवा बानियाँले बलात्कार गरे। पीडकलाई पक्राउ गरी पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

सल्यान जिल्ला रामपुर गाविस-४ की १८ वर्षीय चन्द्रकला वलीलाई ०५५ वैशाख २६ गते टाँगामा बसाली भारततर्फ लग्दै

पीडक रामश्वरूप थारू

गरेको अवस्थामा भारतको बहराइच घर भई नेपालगन्ज नपा-५ बस्ने ३० वर्षीय वीरेन्द्रकुमार सिंहलाई प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई बिक्री गर्ने उद्देश्यले लैजान लागेको प्रहरीले बताएको छ।

कम्दी गाविस-६ का १८ र १६ वर्षीय दुई

महिलालाई ०५५ मंसिर ७ गते राति १२ बजेतिर पुरैनीखल्ला भन्ने ठाउँमा अज्ञात व्यक्तिहरूले सामूहिक बलात्कार गरे।

गर्भ पतन

रम्फेना गाविस-३ किरणनालामा ०५४ पुस २८ गते बिहान महिना पुगेको बालक बेवारिसे अवस्थामा फेला पर्यो। पीडित र पीडकको बारेमा थाहा हुन सकेको छैन।

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूत समेत

नेपालगन्ज नपा-१६ का १४ वर्षीय राजु थापालाई ०५४ माघ २७ गते सोही ठाउँका ४० वर्षीय विनोद भाले समलिंगी बलात्कार गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा पछि रिहा गर्‍यो।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

नेकपा (एमाले) को छैटौँ महाधिवेशन स्थल नेपालगन्ज रंगशालामा सोही पार्टीका माया ज्ञवाली, जीवन घिमिरेलगायत १४ जनाले महाधिवेशन प्रतिनिधि मनोनयन गर्ने कार्यमा पक्षपात भएको भनी ०५४ माघ १४ गते सोही स्थानमा धर्ना बसे। पछि पार्टीका नेताहरूले धर्ना अन्त्य गर्न आग्रह गरेपछि सो कार्यक्रम टुगिएको थियो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

नेपालगन्ज नपा-१६ का दिवाकर खनाल र ऋषि खनालको १५ क्विन्टल धान र १ थान भरुवा बन्दूक ०५४ पुस २६ गते नौवस्ताबाट माओवादी समर्थक व्यक्तिहरूले लुटेर लगे।

वागेश्वरी गाविस-९ का ५० वर्षीय परबहादुर पुनको घरमा ०५४ फागुन ५ गते राति १२ बजेतिर माओवादीका केही कार्यकर्ताहरूले आक्रमण गरी १ थान बन्दूक तथा १० हजार नगद र केही गहनासमेत लुटेर लगे।

बैजापुर गाविस-३ का ६० वर्षीय मणिराम थारूको घरमा ०५४ फागुन १४ गते राति माओवादीहरूले ३ थान बन्दूक लुटेर लगे। पीडकहरू माओवादी भएको आशंका गरिएको छ।

यस वर्ष यो जिल्लामा २ वटा दुर्घटनामा ३ जना पुरुषको मृत्यु भयो। त्यसैगरी घरमा विष्फोटक पदार्थ पड्किएर १ जना तथा आगलागीबाट २ जना पुरुषको मृत्यु भयो। जनावरको आक्रमणका कारण १ जना पुरुषको मृत्यु भयो। नेपालगन्ज फुलटेकामा एउटा वेवारिसे लास फेला पर्यो।

यसका साथै आत्महत्याका घटनाहरूमा ७ जना पुरुष र ४ जना महिला गरी कुल ११ जना पीडित भए।

४.७ बर्दिया

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार
हत्या/गोली

पाताभार गाविसका ३८ वर्षीय प्रसाद धामीको लाश ०५४ फागुन २६ गते मनाऊ गाविसस्थित काठेपुल नजिकको बाटोमा फेला पयो। पीडित काशीबाट तिर्थ गरी घरतिर फर्कदै गरेका थिए। हत्या गरेको आशंकामा पीडितसँगै काशी गएका वासुदेव चापागाई, ध्रुव चापागाई, हरि थारू र हेमन्त चापागाईलाई प्रहरीले पक्राउ गरी थुनामा राखेको छ।

न्याउलापुर गाविस-२ की ३१ वर्षीय दुर्गा तामाङलाई ०५४ चैत २ गते जाँडरक्सी स्वाएर हल्ला गरेको आरोपमा उनकै पति ३३ वर्षीय विरू तामाङ, सोही गाविस-५ का उत्तम भट्टराई, डिलबहादुर थारूसमेतले हत्या गरी घरनजिकै गाडे। सात दिनपछि लाश फेला परेपछि प्रहरीले उत्तम र डिलबहादुरलाई पक्राउ गर्‍यो भने मुख्य पीडक विरू तामाङ अभै फरार रहेका छन्।

नयाँगाउँ गाविस-१ नयाँगाउँका ३३ वर्षीय गुरुप्रसाद कठरियालाई ०५५ वैशाख ८ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको भनी प्रहरीले पक्राउ गरी घरदेखि एक कि.मी. टाढा कुलाको ढिकमा लगी गोली हानी हत्या गरे।

धधवार गाविस-७ का २२ वर्षीय गुरुप्रसाद थारूलाई ०५५ वैशाख १३ गते सोही गाविसको जंगलमा मौवा टिपरहेको बेला सोही ठाउँमा शिकार खेल्न गएका सोही ठाउँका ३५ वर्षीय बुद्धिराम थारूले केको आवाज आयो भनी बन्दूक प्रहार गर्दा गोली लागि मृत्यु भयो। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

मगरागडी गाविस-७ का ४७ वर्षीय विष्णु पोखरेल र पदनाहा गाविस-३ वनघुम्तीका ३० वर्षीय धनीराम चौधरीलाई ०५५ जेठ २८ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी सोही दिन राति १२ बजेतिर प्रहरी चौकी सरूवा गर्ने निहुँमा पदनाहा गाविसको रानी जरूवा भन्ने जंगलमा लगी गोली हानी हत्या गरे।

मगरागडी गाविस-६ का ४१ वर्षीय गोविन्द पौडेललाई ०५५ साउन २४ गते घरबाट महेन्द्र राजमार्गतिर जाँदै गर्दा सोही गाविस-८ रम्मापुरमा १२/१३ जना जति माओवादी कार्यकर्ताहरूले खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरे। पीडित नेपाली कांग्रेस जिल्ला कार्यसमितिका सचिव थिए।

पशुपतिनगर गाविस-३ पथरैयाका २२ वर्षीय श्रीराम चौधरीलाई ०५५ भदौ ९ गते राति माओवादीको आरोपमा गस्ती

जनसंख्या : २८९८४०

साक्षरता प्रतिशत : २९.९

महिला साक्षरता प्रतिशत : १७.२

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : २०२५

गाविस/नपा संख्या : ३१/१

निर्वाचन क्षेत्र : ३

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : २२९/३

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/३५

टेलिफोन लाइन : ३८९

मोटर सडक (कि.मी.) : ७२.५

प्रहरी कार्यालय संख्या : २७

हुलाक संख्या : ३४

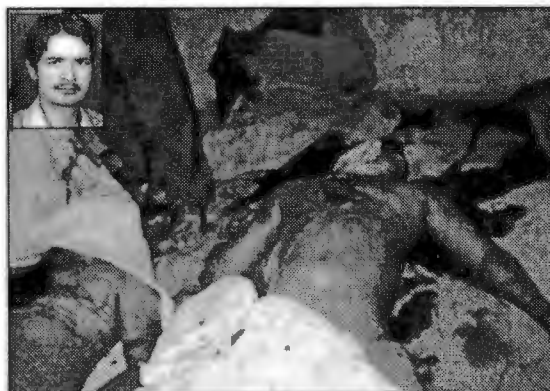
गएका प्रहरीले सुतिरहेको बेला गोली हानी हत्या गरे।

जेल र बन्दीहरू

२०३२ सालमा निर्मित "ग" श्रेणीको बर्दिया जेलको बन्दी क्षमता १०० जनाको छ। हाल यहाँ ७५ जना पुरूष र ५ जना महिला गरी ८० जना बन्दीहरू रहेका छन्। बन्दीहरूमध्ये ३५ जना पुरूष र १ जना महिला गरी ३६ जना कैद नतोकिएका तथा ४० जना पुरूष र ४ जना महिला गरी ४४ जना कैद तोकिएका बन्दीहरू छन्। यस वर्ष यो जेलमा माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा पक्राउ परेका १७ जना राजनीतिक बन्दीहरूसमेत रहेका छन्। त्यसरी बन्दी हुनेहरूमा गोपालराज पौडेल, रविलाल पुरी, जनजिरे थारू, दुर्गाप्रसाद थारू, चन्द्रबहादुर थारू, डम्बर वि.क., लिलबहादुर बुढा, विन्तिराम चौधरी, परशुराम चौधरी, हिक्कु पुन, दलबहादुर घर्ती र ओमबहादुर घर्ती रहेका छन्।

यो जेलको भौतिक अवस्था जीर्ण छ। सुले कोठामा स्वाट नभएर सिमेन्टको चिसोमा बोरा बिच्छिएर बस्नुपर्ने बाध्यता

छ। महिला र पुरूष बन्दीहरूका लागि अलग अलग कोठा भए तापनि महिला बन्दीको कोठाभित्रबाट लगाउने चुकुल तथा अन्य त्यस्तै साधन नभएको देखियो। अहिलेको अत्यधिक महंगीको समयमा दैनिक रु. १०/- अपुग भएको गुनासो बन्दीहरू गर्दछन्। यस जेलका बन्दीहरूले मानव अधिकारप्रति निकै चासो राखेको पाइयो। जेलभित्र निरक्षर बन्दीहरू रहेकाले प्रौढ कक्षाको व्यवस्था हुनुपर्ने माग उनीहरूको छ।

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका विष्णु पोखरेल र धनीराम चौधरी (इन्सेटमा विष्णु पोखरेल)

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	५	५		५	१	१		१
गोलीद्वारा हत्या					२	३		३
गिरफ्तारी र यातना					३१	४८		४८
धम्की	१	१		१	१	१		१
वेपत्ता पारिएको					१	१		१
मौलिक अधिकार	३	६		६				
राजनीतिक स्वतन्त्रता	१	२		२				
धार्मिक स्वतन्त्रता	१	१		१				
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी समस्या					१	१		१
महिला अधिकार	१		१	१				
बलात्कार	३		३	३	१		१	१
गर्भपतन	१		१	१				
बालअधिकार	१	१		१				
जातीय छुवाछूत	२	३		३				
आत्महत्या	१७	१२	५	१७				
चोरी/डकैती	४	४		४				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१२	८	४	१२				
जम्मा	५२	४३	१४	५७	३८	५५	१	५६

गिरफ्तारी र यातना

सोरहवा गाविस-२ जगतियाका २९ वर्षीय दयाराम थारू र सोही गाविसका २३ वर्षीय भेंदलाल थारू, रामकृष्ण थारू र वेदगा थारूलाई ०५४ माघ १२ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई धरौटीमा छाडिएको छ।

पदनाहा गाविस-३ वनघुसीका ३२ वर्षीय धनीराम थारू र सोरहवा गाविस-२ का २२ वर्षीय रामसिंह थारूलाई ०५४ चैत २४ गते नेपाल बन्द कार्यक्रममा सामेल भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई सार्वजनिक अपराध मुद्दामा पारी २८ हजार रूपैयाँको दरले धरौटी राखी रिहा गरियो।

गुलरीया नपा-७ का दिपबहादुर राना, लक्ष्मण ज्वाली, कृष्ण ज्वाली र भिम्मापुर गाविसका कृष्ण के.सी. लाई नेकपा

माओवादीद्वारा हत्या गरिएका गोविन्द पौडेल

(एमाले) को कार्यालयको विषयलाई लिएर विवाद हुँदा ०५४ वैशाख १२ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। हाल पीडितहरूलाई छोडिसकिएको छ।

बानियाभार गाविस-५ दुप्रहीका ३२ वर्षीय हरिदेव गिरी, ४२ वर्षीय वृषबहादुर थापा र ४७ वर्षीय पूर्णदेव गिरीलाई ०५४ जेठ ८ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा ०५४ पुस ३ गते अदालतको फैसलाअनुसार रिहा गर्‍यो।

मगरागडी गाविस-६ सिउनियाका २५ वर्षीय लिलबहादुर बुढालाई ०५४ साउन २४ गते माओवादी भई गोविन्द पौडेलको हत्यामा संलग्न भएको भनी प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। उनलाई यातना पनि दिइयो। पीडित पुर्पक्षका लागि थुनामा छन्।

मगरागडी गाविस-२ का ४७ वर्षीय कृष्णबहादुर क्षेत्री र कालिका गाविस-५ मुनालबस्तीका २२ वर्षीय कृष्णप्रसाद

तिवारीलाई ०५४ साउन २४ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भनी प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा कृष्णबहादुरलाई साउन २६ गते र कृष्णप्रसादलाई साउन २९ गते रिहा गरियो। त्यसैगरी सोही गाविस-४ का ५२ वर्षीय उदय रिजाललाई ०५४ साउन २५ गते सोही घटनाको अभियोगमा प्रहरीले पक्राउ गरी साउन २६ गते रिहा गर्‍यो।

मगरागडी गाविस-६ रम्मापुरका ४५ वर्षीय रविलाल पुरीलाई ०५४ साउन २६ गते राति ३ बजे सुतिरहेको बेला प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। उनलाई थुनुवाको रूपमा जिल्ला कारागारमा राखिएको छ।

मगरागडी गाविस-६ सिउनियाका २५ वर्षीय जनजिरे थारूलाई ०५४ साउन २६ गते प्रहरीले माओवादी भएको आरोपमा भुटा मुद्दा लगाई गिरफ्तार गर्‍यो। उनलाई यातना पनि दिइएको थियो। पीडित पुर्पक्षका लागि थुनामा छन्।

मगरागडी गाविस-६ सिउनियाका २५ वर्षीय दुर्गाप्रसाद चौधरीलाई ०५४ साउन ३० गते, सोही ठाउँका ३१ वर्षीय डम्बर वि.क.लाई ०५४ साउन २६ गते, सोही ठाउँका २८ वर्षीय चन्द्रबहादुर थापालाई ०५४ भदौ १३ गते, १८ वर्षीय मनकु चौधरीलाई ०५४ भदौ ३० गते, गोविन्द पौडेलको हत्यामा संलग्न भएको र माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितहरूलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

मगरागडी गाविस-५ का २८ वर्षीय प्रदेशी थारू, २१ वर्षीय डम्बरबहादुर वि.क. र सोही गाविस-२ का १५ वर्षीय मदन रिजाललाई ०५४ साउन २७ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी लाठीले हिकार्ने, सुद्दामा

बेलना लगाउने जस्ता शारीरिक यातना दियो। मदन रिजाललाई एक महिनासम्मको तारिखमा छाडियो भने अन्यलाई भदौ १ गते रिहा गरियो।

मनाउ गाविस-१ क्रान्तिपुरका ३५ वर्षीय विन्तीगम चौधरीलाई ०५५ साउन २८ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरी थुनामा राखेको छ।

मगरगडी गाविस-७ हर्नवाकी ४१ वर्षीय लक्ष्मी पाखरेललाई ०५५ साउन २८ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भई हत्या कार्यमा लागेको भनी प्रहरीले गिरफ्तार गर्‍यो। उनलाई खुट्टामा बेलन लगाउने, लट्ठीले हिकाउने, माछु भनी धम्की दिने जस्ता कार्य गरिएको थियो। कार्तिक १६ गतेमात्र उनलाई साधारण तारिखमा छाडियो।

धधवार गाविस-५ का ४५ वर्षीय सगुनलाल चौधरीलाई ०५५ भदौ २० गते स्थानीय “अनतर” चाडको अवसरमा नाचगान गरिरहेको अवस्थामा कसको अनुमति नपाई भनी प्रहरीले पक्राउ गरी भदौ २२ गते छाडियो।

मानपुर टपरा गाविस-२ महादेउलीका २१ वर्षीय शिक्षक ओमप्रकाश पुनलाई ०५५ असोज ३ गते भुटा मुट्टा लगाई गिरफ्तार गर्‍यो। उनलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

मगरगडी गाविस-७ घुसाका ५६ वर्षीय दामोदर आचार्यलाई ०५५ असोज १५ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी खुट्टामा बेलन लगाउने, लाठीले हिकाई जंगलमा लगेर माओवादी होस् कि होइनस् भन्दै बन्दूक अगाडि तैर्याउने जस्ता यातना दिए। पीडितलाई ०५५ कार्तिक १६ गते अदालतको आदेशअनुसार ५० हजार रूपैयाँ धरौटीमा रिहा गरियो।

वदालपुर गाविस-५ वडकाभोगका २२ वर्षीय मंगलराम थारूलाई ०५५ कार्तिक ५ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी कार्तिक १६ गते रिहा गरियो।

मानपुर टपरा गाविस-८ विक्रमपुरका ४५ वर्षीय भरतकिशोर चौधरीलाई ०५५ कार्तिक ५ गते माओवादी भएको आरोपमा घरमा सुतिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई मंसिर ५ गते रिहा गरियो।

धधवार गाविस-१ का २८ वर्षीय रामकृष्ण चौधरीलाई ०५५ कार्तिक १६ गते माओवादी गतिविधिमा लागेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई ८ हजार धरौटीमा कार्तिक २३ गते रिहा गरियो।

धधवार गाविसका १८ वर्षीय राजेन्द्र चौधरी, २२ वर्षीय भागीराम थारू, २२ वर्षीय मोतिलाल थारू र सोही गाविस-६ का १८ वर्षीय मानबहादुर चौधरीलाई क्रमशः ०५५ कार्तिक २०, २१, मंसिर ७ र ८ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई हिरासतमा रहेका बेला खुट्टामा बेलन लगाउने, मुखमा पट्टी बाँधी नाकबाट पानी हाल्ने, पैतालामा लाठीले हिकाउने जंगलमा राति लगेर अगाडी बन्दूक तैसाई माओवादी होस् कि होइनस् भन्नु भनी धम्काउने जस्ता यातना दिइयो। पीडितहरूमध्ये राजेन्द्रलाई ५ हजार तथा

अन्य सबैलाई १/१ हजार धरौटीमा पुस ३ गते रिहा गरियो।

महमतपुर गाविस-९ का २८ वर्षीय बालकृष्ण थारू र २२ वर्षीय रामकुमार थारूलाई ०५५ कार्तिक २२ गते राति माओवादी गतिविधिलाई मर्मथन गरेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी लाठीले हिकाउने, खुट्टामा बेलन लगाउने जस्ता यातना दियो। पीडितहरूलाई १ हजार रूपैयाँ धरौटीमा पुस ३ गते रिहा गरियो।

धधवार गाविस-८ बेलभारका १६ वर्षीय धनीगम चौधरी र ४५ वर्षीय मनराखु चौधरीलाई ०५५ कार्तिक २५ गते माओवादी भएको आशंकामा राति घरमा सुतिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी कार्तिक २६ गते रिहा गरियो।

सानोश्री गाविस-६ का १४ वर्षीय चेतन खत्री र १६ वर्षीय विष्णु खत्रीलाई ०५५ कार्तिक ३० गते राति उनको बाबुलाई खोज्दा भेट्न नसकेकाले ठाकुरद्वाराका सैनिकहरूले पक्राउ गरी मंसिर २ गते रिहा गरे।

काठमाण्डौस्थित कपन गाविसका ३५ वर्षीय जगतबहादुर पोखरेलसहित ८ जनालाई ०५५ मंसिर १९ गते माओवादी भएको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई मंसिर २३ गते रिहा गरियो।

मानपुर टपरा गाविस-१ का ४५ वर्षीय कृष्णबहादुर वली र ३५ वर्षीय युवराज शर्मालाई ०५५ मंसिर २३ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी मंसिर २८ गते रिहा गरियो।

वानियाभार गाविस-२ जोधिपुरका ४१ वर्षीय रामबहादुर थारूलाई ०५५ पुस १ गते माओवादी भएको आरोपमा धानको खरियामा धान कुर्न जाँदा राति १० वजेतिर प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई पुस ७ गतेसम्म लाठी र बुटले ढाडमा हिकाउने, पैतालामा लाठीले हिकाउने, खुट्टामा बेलन लगाउने जस्ता शारीरिक यातना दिइएको र उपचार नगराइएको कारण हिँड्दा ढाड तथा खुट्टा दुख्ने र लाठी टेकेर मात्र हिँड्नुपर्ने भएको छ।

मनाउ गाविस-६ नारायणपुरका २२ वर्षीय परशुराम चौधरीलाई ०५५ पुस १५ गते माओवादी भएको आरोपमा अन्य भुटा मुट्टा लगाई प्रहरीले गिरफ्तार गरी हिरासतमा राखेको छ।

बेपत्ता पारिएको

वगनाहा गाविस-४ का २८ वर्षीय रामबहादुर थारूलाई ०५५ जेठ १२ गते बिहान ८ वजेतिर माओवादी भएको आशंकामा घरमा बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। पीडितलाई इलाका प्रहरी कार्यालय भुरिगाउँमा यातना दिई जिप्रका गुलरिया लिएको र माओवादी होस् कि होइनस् भनी सोधेर कसैलाई पनि भेट गर्न दिइएन। पछि पुनरावेदन अदालतमा बन्दी प्रत्यक्षीकरणको रिट दायर गरेपछि पुनरावेदन अदालतले बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेशअनुसार जिप्रकामा बुझ्दा पीडितलाई रिहा गरिसकेको भनिएको तर पीडित घरमा पनि नभएकोले प्रहरी कार्यालयबाटै बेपत्ता पारिएको आशंका गरिएको छ।

सूर्यपटुवा गाविस-४ वडकी टडुवाका ३२ वर्षीय वासु चौधरीलाई ०५५ जेठ १३ गते इलाका प्रहरी कार्यालय मैनापोखरले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई प्रहरी कार्यालयबाट बेपत्ता पारिएको छ।

धधवार गाविस-८ बेलभारका २० वर्षीय विजय थारूलाई ०५५ कार्तिक १५ गते राति माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडित कार्तिक १६ गते इलाका प्रहरी कार्यालय जयनगरबाट भागेको प्रहरीले बताएको छ भने हाल घरमा पनि नआएको तथा कहाँ छन् भन्ने कुरा केही थाहा हुन सकेको छैन।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

गोला गाविस-९ का ३५ वर्षीय अनिलकुमारलाई ०५४ पुस २७ गते मुखका कालो पट्टी बाँधेका तथा लाठी, भाला र बन्दूक लिएका ९/१० जना व्यक्तिहरूको समूहले धम्की दिइ सुन, चाँदी र नगद रकम गरी ९० हजार ६ सय ७० रूपैयाँ बराबरको धनमाल लुटे। पीडकहरू माओवादी भएको आशंका गरिएको छ।

ठाकुरद्वारा गाविस-७ वन्तोरियाका ४२ वर्षीय कृष्णप्रसाद गौतमको घरमा ०५४ माघ १३ गते नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ताहरूले हातहतियारसहित आई धम्की दिएर करिब १८० कुन्टल जति धान, १ कुन्टल तोरीलगायत भाँडाकुँडा र सुनचाँदी समेत लुटी सामान्य कृषकहरूलाई बाँडे।

वानियाभार गाविस-४ डुगहीका ४२ वर्षीय नरबहादुर बोहोरालाई ०५४ फागुन २६ गते राति १२ बजेतिर ३०/३५ जनाको समूहले डर, धम्की दिई ९६ हजार ५ सय बराबरको धनमाल लुटे। पीडितको उजुरीका आधारमा हरिदेव गिरी, जगतदेव गिरी, कमल पुरी, पूर्णदेव गिरी र वृषबहादुर थापालाई प्रहरीले पक्राउ गरी तारेखमा छोडेको छ।

बेलुवा गाविस-३ शान्तिपुरका ३८ वर्षीय स्वइकबहादुर डि.सी.लाई ०५५ असार २६ गते सोही ठाउँको कुवामा डुबेर मृत्यु भएको दरिया थरूनीको लाश सर्जिमिन नगरी इलाका प्रहरी कार्यालयमा ल्याउन नदिएको भनी मोतिपुर इलाका प्रहरी कार्यालयका इन्चार्ज विचित्रराज शाहले ज्यान मार्ने धम्की दिई कुटपीटसमेत गरे।

गुलरिया नपाका २७ वर्षीय कृष्ण ज्वाली, पदनाहा गाविस ३५ वर्षीय दरवारी थारू, ३० वर्षीय चन्दु थारू र ३२ वर्षीय भग्गु थारूलाई ०५५ असोज २ गते जिविसको निर्वाचनमा मत गडबड गर्ने उद्देश्यले पूर्ण शर्माको सक्रियतामा वानियाभारका प्रहरीहरूसमेत मिली घाइते हुने गरी कुटपीट गरेको पीडितहरूले बताए।

महमतपुर गाविस-९ का १९ वर्षीय डम्बरबहादुर चौधरीलाई ०५५ कार्तिक २२ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आशंकामा प्रहरीले उनको घर खानतलासी गर्दा केही नभेट्दाएपछि धम्की दिई एस.एल.सी.को प्रमाणपत्र, प्रवेशपत्र, मृत्यु दर्तापत्र जस्ता कागजहरू लगेको पीडितले बताए।

मौलिक अधिकार

धार्मिक स्वतन्त्रता

गुलरिया नपा-१३ का २२ वर्षीय अबदुल सलाम, शितलखान पठान, अब्दुलरहमान खान पठान र भारत बहराइच जिल्ला लौकाईका अनिलखान पठानले ०५४ माघ २४ गते गाई काटी आफ्नो रीतिरिवाजअनुसारको मासु खाएकोमा हिन्दू राष्ट्रभित्र गाई काटेको अभियोगमा गौहत्यामा लाग्ने ऐनअनुसार कारवाही गर्नुपर्ने माग हिन्दूहरूले राखेका छन्।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यहाँको जिल्ला अदालतमा ३ वर्षसम्म नछिनिएका मुद्दाहरूको संख्या ३ रहेको छ भने सरकारीवादी मुद्दाको संख्या ६८ रहेको छ। त्यसैगरी देवानी दुनियावादीतर्फ ३ वर्षसम्म नछिनिएका मुद्दा संख्या २१ रहेको छ। यस्तो मुद्दाको संख्या ४०९ रहेको छ। सक्षिप्त कार्यविधिअन्तर्गत फौजदारी मुद्दा १८ रहेको छ भने सक्षिप्त र विशेष देवानी दायरी १५ वटा रहेका छन्।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

मैनापोखर गाविस-१ वगदैली फाँटामा रहेका १३१७ घर परिवारलाई ०५४ माघ २० गते जिल्ला वन कार्यालयको सक्रियतामा जिल्ला प्रशासन कार्यालयको सहयोगबाट भत्काइयो। ती सुकुम्बासी परिवारहरूलाई घर भत्काएर लथालिग पारिएपछि सुकुम्बासीहरू ९ दिनसम्म धर्ना बसेका थिए।

गुलरिया नपाको सुकुम्बासी आयोगले अहिले सुकुम्बासीहरूलाई वितरण गर्नुपर्ने जग्गा खास सुकुम्बासीहरूलाई वितरण नगरेर जसले राजनीति गर्छ, सोर्स लगाउँछ र दुई चार पैसा तिर्न सक्छ, उसैलाई मात्र वितरण गरिएको हुँदा यो जिल्लामा सुकुम्बासीहरूले सिडिओ कार्यालयमा धर्ना बस्ने तथा आयोगको कार्यालयमा ताला लगाउने गरे तापनि स्थितिमा कुनै फेरबदल आएन। कुनै गाविसमा आयोगले नापी टोली नै नपठाएको र नापी टोली पठाएको ठाउँमा पनि सुकुम्बासीहरूले जग्गा नपाएको कुरा पीडित सुकुम्बासीहरू बताउँछन्।

महिला अधिकार

महिला किनबेच र बलात्कार

सोरहवा गाविस-८ जमुनीकी ५ वर्षीय एक बालिकालाई ०५४ माघ १८ गते सोही ठाउँका ४० वर्षीय लालबहादुर दमाईले आफ्नो घरमा कोही नभएको बेला दूध खान दिई बलात्कार गरे।

धधवार गाविस-५ की १५ वर्षीय एक युवतीलाई ०५४ चैत २ गते सोही ठाउँका ३४ वर्षीय शालिकराम चौधरीले बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। पीडित कराएपछि गाउँलेहरूले थाहा पाएर उनी बलात्कृत हुन पाइनन्।

जाजरकोट जिल्ला गम्भी गाविस-२ की १७ वर्षीय एक युवतीलाई तिम्रो फुपूको घर महमतपुर पुन्याडिदिन्छु भनी वर्दिया जिल्ला डेउडाकला गाविस-३ माछागढका ३० वर्षीय प्रहरी हवलदार भरतराज पौडेलले ०५५ वैशाख १२ गते नेपालगन्जबाट अन्तिम बसमा चढी राति १० बजेतिर जवर्जस्ती गुलरियास्थित जिविसको गेट हाउसमा पुर्‍याएर बलात्कार गरे। पीडकलाई पक्राउ गरी सजाय घोषित गरिएको छ।

पारिवारिक हिंसा र बह्विवाह

कालिका गाविस-३ मयुरवस्तीकी २१ वर्षीय पार्वती पंगालीलाई ०५४ फागुन २४ गतेदेखि उनकै ससुरा रामचन्द्र पंगालीलागायत घरका परिवार सबै मिली ०४८ सालमा कामीको वात लागेको र आफूलाई विवाह गर्ने समयमा कुनै जानकारी नदिएको भनी पानी छुन नदिनुका साथै घरभित्र पस्नसमेत दिएको।

गर्भ पतन

कालिका गाविस-३ की २२ वर्षीय रमरानी थरूनीले सोही गाविसको पुरानो कन्ठपुरको तलाउमा अवैध सम्पर्कका कारण रहेको गर्भ ०५५ असोज ५ गते पतन गराइन्। पीडित अविवाहित भएको र यौन सम्पर्क राख्ने व्यक्ति गाउँमा नभएको कारण गर्भ पतन गराएकी थिइन।

बालअधिकार (बालबालिकाउपरको अत्याचार)

स्वैरीचन्दनपुर गाविस-७ का १० वर्षीय रामबहादुर चौधरीलाई ०५४ पुस २१ गते मामाको घरमा जान लाग्दा सोही ठाउँका २१ वर्षीय सोम नेपालीले बाटोमा पर्ने चन्द्रोदय प्राविमा लगी जवर्जस्ती समलिंगी बलात्कार गरे। प्रशासन र गाउँलेहरू मिली दुवै पक्षबीच मिलापत्र गराइएको छ।

आर्थिक अधिकार (पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनियन, श्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

यस जिल्लामा उद्योगहरू त्यति नभएको, सामान्य घरेलु उद्योगमा काम गर्ने श्रमिकहरूको संगठन केही नभएको हुँदा मालिकहरूले जति दिन मन लाग्यो त्यति ज्वाला दिने र कसैले मालिकको विरुद्धमा कुरा निकालेको खण्डमा त्यसै दिनदेखि काम छाड्नुपर्नेसम्मको स्थिति रहेको देखिन्छ।

मगरागडी गाविस-२ पत्थरडाँडाका १३ वर्षीय कालुगाम थारूलाई सोही ठाउँका ३२ वर्षीय भुपेन्द्र शाहीले १ वर्षसम्म भैंसी चराएवापत ३ क्विन्टल धान दिन्छु भनेको तर ०५५ असारमा अचानक बूढी भैंसी मरेकाले १ क्विन्टल ५० किलो मात्र दिन्छु अरू दिन भनी ठगी गरेको कुरा पीडित बताउँछन्।

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य सवालहरू

दासत्व, कर्मैया, बाँधा र हलिया आदि

मगरागडी गाविस-२ पत्थरडाँडाका १६ वर्षीय विक्रम

थारूलाई ०५४ माघ २१ गते एक वर्षमा पाउनुपर्ने ४ क्विन्टल धान लिन जाँदा सोही ठाउँका ३४ वर्षीय सिपाही थारूले माघी मान्दा २/३ दिन काममा नआएको आरोप लगाई तीन दिनको १५० किलो धान कट्टा गरिदिन्छु भने। पछि जिल्ला प्रशासन कार्यालय र गाउँलेहरूको सहयोगले २५ किलो धान कट्टा गरी अरू बाँकी धान पीडितले पाए।

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूत समेत

मगरागडी गाविस-४ मनकापुरका १७ वर्षीय भीमबहादुर सुनार र सोही ठाउँकी १६ वर्षीय दिलमाया लामिछानेलाई अन्तर्जातीय विवाह प्रेम गंगका कारण ०५४ चैत २८ गते दिलमायाका बाबु ४५ वर्षीय कृष्ण लामिछाने र सोही गाविसका अध्यक्ष ठग्गुलाल रिजालले इलाका प्रहरी कार्यालय मगरागडीमा उमेर नपुगी विवाह गरेको आरोपमा जाहेरी दिए। पीडितहरूलाई ३/४ दिनसम्म जिरफाको हिरासतमा राखेपछि मिलापत्र गरी छोडिदियो।

मगरागडी गाविस-४ मानपुरका ३४ वर्षीय निम्रे सुनारलाई ०५५ कार्तिक ३ गते दीपावलीको अवसरमा सोही ठाउँको मन्दिरमा पूजा गर्न जान खाँच्दा सो मन्दिरका पुजारी डुङ्गेल बाजेले रोके। तत्पश्चात् पीडकको जाहेरीको आधारमा पीडितलाई ५ सय रूपैयाँ जरिवानासमेत गरियो।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

वर्दिया जिल्लाका गुरुप्रसाद कठारियालाई ०५५ जेठ १२ गते तथा विष्णु पोखरेल र धनीराम चौधरीलाई जेठ २८ गते प्रहरीद्वारा हत्या गरिएको घटनाको विरोधमा नेकपा (एमाले), माले र मानव अधिकार संघ/संस्थाहरूले प्रेस विज्ञप्ति जारी गर्नुका साथै गुलरिया बजार बन्द गरे।

अतिरिक्त जानकारीहरू

गम्नाहा गाविस-७ खेलारकी ३५ वर्षीय जुलसी थरूनीले ०५४ फागुन १८ गते बच्चा जन्माउने बेला पीडा खप्न नसकी घर नजिकैको नदीमा हाम फाल्दा डुबेर मृत्यु भयो।

बेलुवा गाविस-९ का ८ वर्षीय प्रेमबहादुर लुहारको ०५५ चैत १३ गते गाईवस्तु चराउन गएको बेला सोही ठाउँका ९ वर्षीय तिलकबहादुर शाहसँग भालेजुलाई खेल खेल्दा अचानक मृगौलामा चोट लागेकामा उपचारका लागि नेपालगन्ज लग्दा लग्दै बाटोमा मृत्यु भयो। तिलकबहादुरलाई बालक भएको कारण जिल्ला अदालतले सामान्य तारेखमा छोड्यो।

यो वर्ष यस जिल्लामा दुर्घटना तथा विपत्तिका १२ वटा घटनामा ८ जना पुरुष र ४ जना महिला पीडित भए। त्यस्तै १२ जना पुरुष र ५ जना महिला गरी १७ जनाले आत्महत्या गरे।

४.८ सुर्खेत

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार
हत्या/गोली

दशरथपुर गाविस-४ का ३३ वर्षीय गणेश शर्मा न्यौपाने र जाजरकोट जिल्ला खलंगा गाविस-७ की १९ वर्षीय डिलाकुमारी थापा (संगीता आकाश) लाई ०५५ वैशाख २७ गते बिहान ८.३० बजेतिर लेस्वफर्सा गाविस-३ र ४ मा अलग अलग स्थानमा घेरा हाली पक्राउ गरेकोमा सोही दिन राति ८.०० बजेतिर गम्भीर यातना दिई प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

लेस्वफर्सा गाविस-६ घर भई ४ नं. वाहिनी सुर्खेतमा कार्यरत सैनिक जवान २३ वर्षीय नरसिं पुनलाई ०५५ असार ५ गते छिन्चु गाविस-७ मा अज्ञात व्यक्तिहरूले हत्या गरे। प्रहरीले अनुसन्धानका लागि सोही ठाउँका अप्सरा वादी र पुष्पे वादीलाई हिरासतमा लिई ८ दिनपछि छोडियो भने गुमी गाविस-२ का महेन्द्रबहादुर रावतलाई हिरासतमा राखी अनुसन्धान गरिरहेको प्रहरीले बताएको छ।

दशरथपुर गाविस-४ राताटारका ५५ वर्षीय दलबहादुर स्वत्रीलाई ०५५ असार २१ गते राति माओवादी गतिविधिको सुराकी गरेको आरोपमा १०/१२ जना माओवादी कार्यकर्ताहरूले घरबाट निकाली नजिकैको जंगलमा लगी हत्या गरे।

लाटीकोडली गाविस-१ का ५ वर्षीय बालक आशीष स्वत्रीलाई ०५५ साउन २७ गते बेलुका अज्ञात व्यक्तिहरूले हत्या गरे। पीडितको लाश भोलिपल्ट बाटोमा फेला परेको थियो। हत्या गरेको आशंकामा सोही ठाउँका १५ वर्षीय प्रेमबहादुर डाँगीलाई प्रहरीले अनुसन्धानका लागि हिरासतमा लिएको छ।

साल्कोट गाविस-१ का ५२ वर्षीय रतनबहादुर वि.सी.लाई ०५५ भदौ १० गते सोही ठाउँका उनकै भतिजा ३७ वर्षीय केशरबहादुर विसीले घरको आँगनमा बच्चरो प्रहार गरी हत्या गरे। पीडकलाई हाल पुर्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

हरिपुर गाविस-७ का ८ वर्षीय नरेन्द्र थापालाई ०५५ भदौ २८ गते बेलुका ५.३० बजेतिर सोही ठाउँका ३८ वर्षीय भीमबहादुर थापा मगरले मादक पदार्थ सेवन गरी आफ्नै घरमा रहेको भूवा बन्दुकले हानी

जनसंख्या :	२२५७६८
साक्षरता प्रतिशत :	४२.८
महिला साक्षरता प्रतिशत :	२४.४
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) :	२४५१
गाविस/नपा संख्या :	५०/१
निर्वाचन क्षेत्र :	३
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	४००/५
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	१/५१
टेलिफोन लाइन :	१११९
मोटर सडक (कि.मी.) :	२२१
प्रहरी कार्यालय संख्या :	१३
हुलाक संख्या :	५०

हत्या गरे। पीडकलाई पुर्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

रामघाट गाविस-८ का ३७ वर्षीय चित्रबहादुर वलीलाई ०५५ कार्तिक १७ गते बिहान भेरी नदी तर्न लाग्दा कल्याण गाविस-९ स्थित कुइरे भन्ने नदी किनारमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

जेल र बन्दीहरू

०२५/२६ सालतिर निर्माण गरिएको सुर्खेत जेल "घ" श्रेणीको जेल हो। २५ जनाको क्षमता भएको यस जेलमा ३७ जना बन्दीहरू छन्। त्यसमध्ये ३० जना कैद तोकिएका र १ महिलासहित ७ जना कैद नतोकिएका बन्दीहरू छन्। यस जेलको भौतिक अवस्था जीर्ण रहेको छ। पुरुषको लागि ५ र महिलाको लागि १ सुत्ने कोठा छुट्याइएको छ। त्यसैगरी २ वटा भान्साकोठाहरू रहेका छन्। महिला र पुरुषहरूका लागि १/१ वटा चर्पीको व्यवस्था छ भने पानीका लागि एउटा धारो रहेको छ। जेलको सरसफाईका लागि बन्दीहरूमध्येबाट १ जनालाई नियुक्त गर्ने गरेको र उनलाई मासिक ४००/- रूपैयाँ जिविसले उपलब्ध गराइआएकोमा विगत

४ महिनादेखि उक्त रकम उपलब्ध हुन नसकेको, वर्षायाममा पानी चुहिने गरेको, बन्दीहरूलाई कुनै किसिमको शोषमूलक तालिमको व्यवस्था हुन नसकेको बन्दीहरू बताउँछन्।

जेलमा बन्दीहरूका लागि उद्योग वाणिज्य संघ, सुर्खेतबाट एउटा १४ इन्चको श्याम/श्वेत टिभी र जिल्ला प्रहरी कार्यालयको तर्फबाट एउटा पंखा उपलब्ध गराइएको छ।

गिरफ्तारी र यातना

वीरेन्द्रनगर नपा-६ का २२ वर्षीय रनवीर पुन, २८ वर्षीय रत्नप्रकाश नेपाली र सल्यान घर भै सोही स्थानमा बस्ने २२ वर्षीय गणेश परियारलाई ०५४ माघ ३० गते साँझ ४ बजे

प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पक्राउपश्चात् पीडितहरूलाई कसैसँग भेटघाट गर्न नदिई निर्मम यातना दियो। पीडितहरूलाई १९ दिनसम्म हिरासतमा राखी सार्वजनिक मुद्दा लगाएर धरौटीमा रिहा गरियो। मुद्दा टुगिसकेको छ।

वीरेन्द्रनगर नपा-९ का २० वर्षीय सोमबहादुर नेपाली, सोही नपा-११ का २२ वर्षीय लोकराज गौतम, सोही नपा-७ का २० वर्षीय दिलबहादुर नेपाली र कालिकोट जिल्ला घर भई हाल वीरेन्द्रनगर नपामा

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका
दिलाकुमारी थापा र गणेश शर्मा

बस्ने २३ वर्षीय कृष्णराज पाण्डेलाई ०५४ चैत २३ गते जनआन्दोलन दिवसको सन्दर्भमा चैत २४ गते आयोजना हुन थालेको आमसभामा उपस्थित हुन आह्वान गर्दै हिँडेको अवस्थामा सोही नपा-४ बाट प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई ३ दिनसम्म हिरासतमा राखी रिहा गरियो।

वीरेन्द्रनगर नपा-६ का २२ वर्षीय रनवीर पुन, उत्तरगंगा गाविस-८ का ३२ वर्षीय नन्दराम सुनार र गढी गाविस-३ का २६ वर्षीय गणेश शाहीलाई ०५४ चैत २३ गते राति ८.०० बजेतिर आफ्नो घरतिर जान थालेको अवस्थामा सोही नपा-४ बाट प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई ८ दिनपछि मात्र पक्राउ पूर्‍जी दिई २० दिनसम्म हिरासतमा राखेकोमा सार्वजनिक मुद्दा लगाई धरौटीमा रिहा गरियो।

वीरेन्द्रनगर नपा-६ तल्लोबजारका २० वर्षीय रत्नप्रकाश नेपाली र २२ वर्षीय गणेश परियारलाई ०५५ वैशाख २२ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा राति घरमा सुतिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई कसैसँग भेट गर्न नदिई यातना दिइएकोमा कागज गराएर १ हप्तापछि छोडियो।

वीरेन्द्रनगर नपा-४ भैरवस्थानका ४३ वर्षीय लोकराज पन्तलाई ०५५ वैशाख २५ गते घरमै बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले विनापूर्‍जी पक्राउ गर्‍यो। सोही दिन पीडितको घर खानतलासी समेत गरियो। उनलाई राज्य विरुद्धको मुद्दा लगाई धरौटीमा छाडिएको छ।

अर्घाखाँची जिल्ला घर भई वीरेन्द्रनगर नपा-७ बस्ने ३१ वर्षीय विष्णुप्रसाद खनाललाई ०५५ भदौ १७ गते काठमाण्डौबाट फर्कदै गरेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई धनगढीतर्फ लगेकोमा १ हप्तापछि अड्डासार गर्दै वीरेन्द्रनगर जिप्रका पुर्‍याई भदौ २२ गते छोडियो।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

नेकपा (मसाल) द्वारा ०५४ चैत २४ गते आयोजित जुलुस तथा आमसभा सम्पन्न गर्न प्रहरीले रोक लगायो। जुलुस तथा आमसभाको आयोजना गर्न लाग्दा प्रहरी र आयोजक कार्यकर्ताहरूबीच सामान्य झडपसमेत भयो। झडपको क्रममा प्रहरीले लाठीचार्ज गर्दा केहीलाई सामान्य चोट लागेको थियो। यसअघि सोही कार्यक्रमको प्रचारप्रसारका लागि माइकिङ गरिरहेका ४ जना कार्यकर्ताहरूलाई ०५४ चैत २३ गते प्रहरीले पक्राउ गरेको थियो।

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	५	८		८				
गोलीद्वारा हत्या					३	३	१	३
गिरफ्तारी र यातना					७	१५		१५
कुटपिट	३	३		३				
महिला किनबेच	१		१	१				
बलात्कार	३		३	३				
बहुविवाह	४		४	४				
आत्महत्या	५	५		५				
चोरी/डकैती	१	१		१				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	४	१०	१	११				
जम्मा	३६	३७	९	३६	९	१७	१	१८

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

सुर्खेत जिल्ला अदालतमा २ वर्ष वा सोभन्दा बढी समयका मुद्दाहरू रहेका छैनन्। १ वर्षसम्म पनि नछिनिएका मुद्दाहरूको संख्या १३७ रहेको छ जसमा सामान्य कार्यविधि र संक्षिप्त कार्यविधिअन्तर्गत पर्ने मुद्दाहरू छन्। त्यसैगरी सरकारवादी फौजदारी २९ वटा, साधारण देवानी ६३ वटा, संक्षिप्त देवानी ७ र साधारण फौजदारी ३८ वटा रहेका छन्। ६ महिनासम्म नछिनिएका मुद्दाहरू १७ वटा छन्। जसअन्तर्गत विशेष अदालत ऐनअन्तर्गतका मुद्दाहरू रहेका छन्। संक्षिप्त कार्यविधि ऐनअन्तर्गत ३ महिनादेखि नछिनिएका १५ वटा मुद्दाहरू छन्। यस अदालतमा वर्षभरिमा पर्न आई कारबाहीमा रहेको मुद्दा संख्या जम्मा १ सय ६९ रहेको छ।

अर्धन्यायिक निकायहरूबाट गरिने फैसलाहरू मुख्यरूपमा राजनीतिक आस्थाका कारण चलाउने मुद्दाहरूको संख्या बढी हुने हुँदा फैसलाहरू पनि प्रभावित भएको पाइन्छ। यसैगरी अर्धन्यायिक निकायअन्तर्गत पर्ने मालपोत, जिल्ला प्रशासन जस्ता कार्यालयहरूबाट बढी मात्रामा धरौटी तोक्ने तथा जरिवाना तोक्ने गरेको गुनासो आमजनताको रहेको पाइन्छ।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लामा सुकुम्बासी समस्या आयोगसमक्ष हालसम्म १ हजार ६८३ जना सुकुम्बासीहरूले जग्गा उपलब्ध गराइपाउन निवेदन दिएकोमा जम्मा ३०१ जनाले जग्गाधनी प्रमाण पूर्‍जा प्राप्त गरेका छन्। यसका साथै १ हजार ३१ जनालाई जग्गा उपलब्ध गराउने लक्ष्य आयोगले राखेको कुरा सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोग सुर्खेतका अध्यक्ष कालीप्रसाद शाक्यले बताउनुभयो।

सामाजिक सुरक्षाको स्थिति शहरी क्षेत्रमा केही कमजोर रहेको भए तापनि मदिरा निषेधित क्षेत्र घोषणा भएपश्चात् सामाजिक विकृतिहरूमा कमी आएको कुरा स्थानीय व्यक्तिहरू बताउँछन्।

वृद्धभत्ता अन्तर्गत १ हजार १ सय ४१ जनालाई, असहाय एवं अपांगमा ४४ जनालाई र विधवामा २ हजार ६६ जनालाई रकम उपलब्ध गराइएको व्यहोरा जानकारीमा आयो।

यस जिल्लामा ०४५ सालदेखि एसओएसले संचालन गर्दै आएको अनाथालयमा हाल ६२ जना अनाथहरू रहेको जानकारीमा आयो।

महिला अधिकार

महिला किनबेच र बलात्कार

वीरेन्द्रनगर नपा-६ की १७ वर्षीय एक युवनीलाई ०५४ फागुन १७ गते सोही ठाउँका २८ वर्षीय विनोद कुँडेलले घरमै गई बलात्कार गरे। पीडकलाई पक्राउ गरी पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको अवस्थामा पीडित स्वयंले आर्थिक प्रलोभनमा परी बयान फेरेपछि पीडकलाई अदालतबाट सफाई दिइयो।

वीरेन्द्रनगर नपा-८ की ३७ वर्षीय एक महिलालाई ०५५ कार्तिक १२ गते राति सोही ठाउँका ४० वर्षीय रामलाल साकोले घरभित्रै पसी बलात्कार गरे। पीडकलाई पक्राउ गरिएकोमा धरौटीमा रिहा भए भने मुद्दा पुर्पक्षमा रहेको छ।

मेहेलकुना गाविस-७ की १७ वर्षीय विष्णु सुनारलाई ०५५ कार्तिक २७ गते सोही गाविस-१ का ३५ वर्षीय तेजबहादुर कामीले तिम्रो पतिसँग पुऱ्याइदिन्छु भनी फकाएर आफ्नी पत्नीको साथ लगाई भारतको पालुम भन्ने ठाउँमा लगी ४२ हजार ५ सय रूपैयाँमा विक्री गरे। त्यहाँका नेपालीहरूको मद्दतले पीडित सो स्थानबाट भाग्न सफल भएपछि ०५५ वैशाख ९ गते पीडितले जाहेरी दिइन्। अदालतमा मुद्दा चलि रहेको छ।

वीरेन्द्रनगर नपा-२ का ३० वर्षीय एक महिलालाई ०५५ मंसिर २५ गते राति खेतमा पानी लगाइरहेको अवस्थामा सोही ठाउँका २५ वर्षीय धर्मराज अधिकारीले मुख थुनी बलात्कार गरे। पीडक फरार रहेका छन्।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

वीरेन्द्रनगर नपा-६ का ५० वर्षीय अब्दुलसलाम कोरैसीले घरमा दुई पत्नी हुँदाहुँदै ०५४ माघ ४ गते सोही नपा-१२ की ३० वर्षीय विष्णु थापासँग तेश्रो विवाह गरे।

कुनाथरी गाविस-३ का २० वर्षीय सोमबहादुर नेपालीले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५५ असोज १३ गते सोही ठाउँकी देवु दमाईसँग दोश्रो विवाह गरे।

सहारे गाविस-२ का २९ वर्षीय ओमबहादुर डाँगीले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५५ मंसिर १५ गते सोही गाविस-४ की तुलसी वलीसँग दोश्रो विवाह गरे।

लाटीकांडली गाविस-१ का २८ वर्षीय रामबहादुर गवतले घरमा पत्नी तथा छोराछोरी हुँदाहुँदै ०५५ पुस ५ गते सोही ठाउँकी गिता खत्रीसँग दोश्रो विवाह गरे।

बाल अधिकार (बालबालिकाउपरको अत्याचार)

यस जिल्लामा उद्योगहरू कम भएका कारण उद्योगहरूमा बालश्रम शोषण भएको पाइँदैन। सडक बालबालिका पाइने गरेका छैनन्। बालअधिकारसम्बन्धी उल्लेख्य घटना जानकारीमा नआए तापनि घरेलु तथा होटल व्यवसायमा बालश्रमलाई प्रयोग गरिएको पाइन्छ। यसै सन्दर्भमा वीरेन्द्रनगर नपा-६ बुद्धपथमा ठूला तथा साना गरी जम्मा ५० वटा होटलहरूमा सर्वेक्षण गर्दा ४० जना बालकले काम गरेको पाइयो। जसमध्ये ५ देखि १० वर्षसम्मका १७ जना तथा १० देखि १५ वर्षसम्मका २३ जना बालमजदूर रहेको पाइयो।

आर्थिक अधिकार (पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड यूनियन, श्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

यस जिल्लामा उद्योगहरूको संख्या एकदमै न्यून रहेको र १/२ वटा संख्यामा मात्र केही घरेलु उद्योगहरू संचालन भएको कारण खासै मजदूर स्थितिलाई व्यवस्थित गर्ने तथा श्रमिकहरूको पारिश्रमिक सम्बन्धमा कुनै व्यवस्था गरिएको पाइँदैन। यहाँ संचालित २ वटा पाउरोटी उद्योगहरूमा मजदूरहरूको संख्या न्यून रहेको र त्यहाँ मासिक ज्यालादारीमा मजदूरहरूलाई काम गराइएको जानकारीमा आयो।

यसै क्रममा यस जिल्लामा ०५४ सालमा "ठेला तथा कामदार संघ" स्थापना भई ट्रेड यूनियनसँग आवद्ध भई कार्य संचालन गरिएको छ। सो संघको १२ सदस्यीय संचालक समिति पनि गठन गरिएको छ। उक्त संघमा हालसम्म ३५५ जना कामदारहरू साधारण सदस्य रहेका छन्।

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू

दासत्व, कर्मैया, बाँधा र हलिया आदि

यस जिल्लामा छिटफुटरूपमा कर्मैया प्रथा रहेको छ। शुरू शुरूमा बसाई बस्ने समयमा वार्षिक तथा २ महिनाका लागि हली राख्ने र न्यूनरूपमा नगद तथा धान पारिश्रमिक दिने गरेको पाइँदथ्यो भने हाल सो प्रथा नगण्यरूपमा रहेको छ। सो काममा आदिवासीका रूपमा रहेका थारू जातिका मानिसहरू नै बढी प्रयोगमा ल्याइने गरेको पाइए तापनि छिटफुटरूपमा अन्य जातिका मानिसहरू पनि लाग्ने गरेको पाइन्छ।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

लेखफर्सा गाविस-३ र ४ मा ०५५ वैशाख २७ गते प्रहरीले २ जना माओवादी कार्यकर्ताहरूलाई पक्राउ गरी सोही दिन साँझ गोली हानी हत्या गरेको र आफन्तहरूलाई लाशको सनाखत गर्न नदिई मुठभेडमा मारिएको भनी जिप्रका सुर्खेतबाट प्रकाशमा आएकोमा सोको विरोध गर्नुका साथै मुठभेडमा मारिएको हो वा पक्राउ गरी गोली हानेर हत्या गरिएको हो भन्ने कुगको यथार्थ

छानबिनको माग गर्दै मानव अधिकारकर्मी, वकिल, पत्रकार, बुद्धिजीविहरू सम्मिलित “लेखफर्सा हत्याकाण्ड छानबिन समिति” गठन गरियो। मानव अधिकारकर्मी तथा पत्रकार भानुभक्त भारतीको अध्यक्षतामा गठित सो समितिले छानबिनपश्चात् प्रहरीले पक्राउ गरी गोली हानी हत्या गरेको भन्ने निष्कर्षका साथ एक प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्‍यो।

रामघाट गाविस-८ का चित्रबहादुर वलीको हत्याका सम्बन्धमा दोहोरो भिडन्तमा मारिएको भनी जिप्रकाले जानकारी गराएपछि ०५५ कार्तिक १३ गते मानव अधिकारवादी तथा अन्य तह र तप्काका व्यक्तिहरू सम्मिलित “कल्याण गोली काण्ड छानबिन समिति” गठन गरियो। समितिले घटनाको स्थलगत

अध्ययन गरी मुठभेडमा मारिएको नभएको कुरा बताउँदै प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्‍यो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा व्यक्तिगत कुटपिटका ४ वटा घटनामा ५ जना पुरूष पीडित भए। त्यस्तै चोरीको एउटा घटना भयो। दुर्घटनाका ४ वटा घटनामा १० जना पुरूष, १ जना महिला पीडित भयो भने ९ जना घाइते भए। १ जनाको डुबेर मृत्यु भयो। यसका साथै ५ जना पुरूषले आत्महत्या गरे, जसमध्ये १ जना प्रहरी थिए।

४.१ जाजरकोट

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार हत्या/गोली

साल्मा गाविस-७ स्थित श्री शंकरस्थान प्रावि मजेरीमा कार्यरत दाइका शिक्षक नरेन्द्र मण्डारीलाई ०५५ जेठ १९ गते ११ बजे विद्यालयमा पढाउँदा पढाउँदै माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी चुवा देउराली जंगलमा लगी गोली हानी हत्या गरे।

पजारू गाविस-७ रूवाका २२ वर्षीय हरिबहादुर गिरीलाई ०५५ जेठ २० गते राति ९ बजेतिर माओवादी भएको आरोपमा पुन्या गाविस-५ भेरे ओखरपानी भन्ने ठाउँमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। सोही घटनामा सोही ठाउँका ३३ वर्षीय विस्ने गिरीलाई प्रहरीले गोली हानी सस्त घाइते बनाए। पीडितहरू जाजरकोट जिल्लाको स्वाद्य संस्थानबाट चामल बोकी हिँडिरहेका मजदूरहरू थिए।

लहँ गाविस लविसा प्राविमा ०५५ जेठ २२ गते वार्षिक उत्सव मनाइरहेको अवस्थामा प्रहरीले गोली हानी ग्रामीण स्वास्थ्य कार्यकर्ता टेकजंग शाह शिक्षकहरू मोहनबहादुर रोकाय, गोरखबहादुर शाही, हरिनारायण ठाकुर, स्थानीय वालिका मिश्री खड्का, मुक्तिसरा खड्का, पृथ्वीबहादुर खड्का र गोरे खड्काको हत्या गरे।

लहँ गाविस-७ की २२ वर्षीय तुलसा शाहीको लास शिवुखोला प्रहरी चौकी नजिकैको जंगलमा भेटियो। उनी ०५५ जेठ २९ गतेदेखि वेपत्ता भएकी थिइन्। प्रहरीले हत्या गरेको आशंका गरिएको छ।

जनसंख्या :	११३९५८
साक्षरता प्रतिशत :	२४.४
महिला साक्षरता प्रतिशत :	८.५
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) :	२२३०
गाविस/नपा संख्या :	३०/०
निर्वाचन क्षेत्र :	२
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	२३३/२
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	१/३५
टेलिफोन लाइन :	१८
मोटर सडक (कि.मी.) :	-
प्रहरी कार्यालय संख्या :	१६
हुलाक संख्या :	२७

दह गाविस-२ जुर्का खड्कबहादुर बुढा, हर्कबहादुर बुढा, टसी दमाई, रामबहादुर बुढा, हस्तबहादुर बुढा, पूर्णबहादुर बुढा, भावल रावल सहित ८ जनालाई ०५५ असार ५ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी हिमाने जंगलमा लगी गोली हानी हत्या गरे।

लहँ गाविस-४ का १५ वर्षीय रामबहादुर चन्दलाई ०५५ असार ९ गते विद्यालयमा अध्ययन गरिरहेको अवस्थामा माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी मछाइना भन्ने जंगलमा लगी गोली हानेर हत्या गरे। पछि पीडितलाई प्रहरी मुठभेडमा मारिएको बताइयो।

लहँ गाविस-८ का २५ वर्षीय महेन्द्र सिंह र सोही गाविस-४ का २१ वर्षीय विष्णु खड्कालाई ०५५ असार १० गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

रगदा गाविस-४ रावतगाउँका १६ वर्षीय जसे कामीलाई ०५५ असार १८ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी गोली हानी हत्या गरे। हत्यापछि लाश आफन्तहरूलाई नदिई प्रहरीले भेरी नदीमा फ्याँकिदिएका थिए।

ढिमे गाविस-८ समाइलाका महेन्द्रकुमार सिंहलाई ०५५ साउन ४ गते माओवादी भएको आरोपमा जाजरकोट र जुम्लाको मुनिसागु प्रहरी चौकीले गिरफ्तार गरेर गोली हानी हत्या गरे।

सक्ला गाविस-५ काप्तीका २७ वर्षीय केशव खड्कालाई ०५५ साउन ८ गते राति १ बजे घरमै रहेको अवस्थामा माओवादी भनी प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितको हत्यापश्चात् लाशलाई नदीमा फ्याँकिएको थियो।

घटनाको प्रकार	गैहराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	१०	९	१	१०	२	१	१	२
गोलीद्वारा हत्या	२	२		२	२३	४६	५	५१
गोली					२	१		१
बम प्रहार	३	८		८				
जेलमा भएको घटना					१			
गिरफ्तारी र यातना					१५	३७	४	३१
कटपिट	५	१३	७	१९	२	३		३
धम्की					१	१		१
वेपत्ता पारिएको	१	१		१	८	१३		१३
राजनीतिक स्वतन्त्रता	१	१		१				
बलात्कार	१		१	१				
बहुविवाह	२		२	२				
जारी	१	१	१	२				
आत्महत्या	१	१		१				
आतंक	१							
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	११	२	३	५				
जम्मा	२९	३७	१५	५२	५३	९१	१०	१०१

रग्दा गाविस-३ घरगास्थित जंगलको बीच बाटोमा माओवादीहरूद्वारा राखिएको एम्बुसमा परी प्रहरी जवान कृष्णमुरारि चौधरीको ०५५ साउन २२ गते घटनास्थलमै मृत्यु भयो। ९ जनामध्ये ४ जना प्रहरी सम्बत घाइते भए।

सक्ला गाविस-६ सुवाकोटका पृथ्वीबहादुर भन्ने शिवबहादुर सिंहलाई ०५५ भदौ १ गते माओवादी भएको आशंकामा भगवती गाविस-३ औलगातामा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

पजारू गाविस-१ स्याङ्रीका खड्कबहादुर चलाउनेलाई ०५५ भदौ ३ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा सोही गाविस-७ डाँडागाउँबाट प्रहरीले पक्राउ गरी आँसी उदयाउने भन्ने ठाउँमा गोली हानी हत्या गरे।

दह गाविस-२ जुर्का कर्णबहादुर बुढालाई ०५५ भदौ ५ गते अज्ञात व्यक्तिहरूले हत्या गरे। पीडितको लाश केही दिनपछि स्थानीय स्कोलामा फेला परेको थियो।

पुम्मा गाविस-९ डाँडाटुनीका थेब्रो कामीलाई ०५५ भदौ १२ गते सोही ठाउँका करधरे कामी, चुरे कामी, दलबहादुर कामीलगायतका व्यक्तिहरूले पुरानो रीसडवीका कारण कुटपीट गरी हत्या गरे। पीडकहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गरी पुर्पक्षका लागि हिरासतमा राखेको छ।

भगवती गाविस-६ का कांग्रेसका इलाका सदस्य धर्मराज शाहीलाई ०५५ भदौ १५ गते स्वर्लगातर्फ आइरहेको अवस्थामा रग्दा गाविस-३ दारिमपाटा भन्ने ठाउँबाट माओवादीहरूले अपहरण

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएको जितबहादुर बस्नेत र भिमबहादुर बस्नेत

गरी लगेर हत्या गरे। पीडितको लाश भदौ २१ गते रग्दा गाविस-४ र ७ को बीचमा फेला परेको थियो।

स्वर्लगा गाविस-८ का ३३ वर्षीय भीमबहादुर बस्नेत, ३२ वर्षीय जितबहादुर बस्नेत र सोही गाविस-७ तिमिलेका प्रताप वलीलाई ०५५ भदौ २० गते स्वर्लगा गाविस-८ मैदेचौरबाट माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी स्वर्लगा गाविस-९ साउनेपानीमा गोली हानी हत्या गरे।

पजारू गाविस-७ डाँडागाउँका नेविसंघ २ नं. क्षेत्रीय अध्यक्ष कृष्णबहादुर गिरीलाई ०५५ असोज १५ गते माओवादीहरूले धारिलो हतियार प्रयोग गरी हत्या गरे।

स्वर्लगा गाविस-४ बांहेराका ३३ वर्षीय पूर्णबहादुर चन्दलाई ०५५ असोज २० गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी लहँ गाविस-७ र ८ को सिमाना रग्दे खोला भन्ने ठाउँमा गोली हानी हत्या गरे।

नायकवाडा गाविस-२ जिरीका ४१ वर्षीय बलबहादुर सिंहलाई ०५५ असोज २३ गते राति १० बजे माओवादीहरूले हत्या गरे।

स्वर्लगा गाविस-७ तिमिलेकी शोला वलीलाई ०५५ असोज २७ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी रामीडाँडा गाविस-३ अन्तर्गतको जंगलमा लगी गोली हानी हत्या गरे।

डाँडागाउँ गाविस-४ भौरीका ६० वर्षीय लोतो घर्ती, टकबहादुर घर्ती, ३२ वर्षीय पृथ्वीबहादुर घर्तीलाई ०५५ कार्तिक ८ गते प्रहरीले पक्राउ गरी सागबारी भन्ने ठाउँमा लोतो घर्तीलाई हत्या गरे भने अन्य २ जनालाई वेपत्ता पारिएको छ।

कोर्ताङ गाविस-३ कोर्ताङका जयबहादुर शाहीलाई ०५५ कार्तिक १० गते माओवादी भएको आरोपमा राति घरमै सुतिरहेको अवस्थामा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

स्वर्लगा गाविस-७ डिङ्गाका वली थापालाई ०५५ कार्तिक १० गते राति १० बजे माओवादी भएको आरोपमा घरमै सुतिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी गोली हानी हत्या गरे।

स्वर्लगा गाविस-८ मैदेका २४ टकबहादुर रानालाई ०५५ कार्तिक ११ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी जिप्रका ल्याउने बहानामा बीच बाटोमा ल्याई गोली हानी हत्या गरे।

स्वर्लगा गाविस- ७ तिमिलेकी लीला वि.क.लाई ०५५ कार्तिक २३ गते राति ११ बजे माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी दिमं गाविस-१ पाँचकाटियामा गोली हानी हत्या गरे। हत्यापश्चात् पीडितको लाशलाई टुक्रा टुक्रा पारी काटिएको थियो।

डाँडागाउँ गाविस-२ कलपतका चन्द्रबहादुर पुनलाई ०५५ कार्तिक २९ गते माओवादीहरूले सामूहिक आक्रमण गरी हत्या गरे।

लहँ गाविस-७ पारिगाउँका कालो दमाईलाई ०५५ मंसिर ५ गते प्रत्येक २ दिनमा लगाइएको तारेख थाप्न नगएका कारण जनाई प्रहरीले पक्राउ गरी दल्ली प्रहरी चौकी चलान गर्ने बहानामा बीच बाटोमा पर्ने रत्या भन्ने जंगलमा लगी गोली हानेर हत्या गरे।

दह गाविसका कर्मसिंह घर्ती, गोरखबहादुर घर्ती, लालबहादुर घर्ती, पृथ्वीबहादुर घर्ती, सेतुसिंह घर्ती, रणबहादुर घर्ती, जमाने घर्ती, गंगाबहादुर रोका लगायतका १२ जनालाई ०५५ मंसिर १३ गते सोही गाविस जुकीनिपाने भन्ने ठाउँमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

लहँ गाविस-६ मूलपोखराका कालीबहादुर खत्रीलाई ०५५ मंसिर १४ गते माओवादीहरूले धारिलो हतियार प्रयोग गरी हत्या गरे। हत्यापश्चात् पीडितको लाश जंगलमा फ्याँकिएको थियो।

जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा कार्यरत प्रहरी जवान ज्ञानुजंग थापालाई ०५५ मंसिर १६ गते दिउँसो ४ बजे लहँ गाविसको गैरेनी भीरबाटोमा माओवादीहरूले एम्बुसमा पारी हत्या गरे। सोही घटनामा अन्य २ जना सक्त घाइते भएका थिए।

पुन्मा गाविस-३ मा गत स्थानीय निर्वाचनमा कांग्रेसको तर्फबाट वडाध्यक्षमा निर्विरोध निर्वाचित जीतबहादुर बुढालाई ०५५ मंसिर २३ गते साँझ ७.०० बजे माओवादीहरूले हत्या गरे।

खलंगा गाविस-६ दारनेटाका २७ वर्षीय शंकर रानालाई ०५५ मंसिर २५ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी राति ८ बजे सोही ठाउँको दारखोलामा गोली हानी हत्या गरे।

सक्ला गाविस-८ सक्लाका ४२ वर्षीय रत्नकवरा शाहीलाई ०५५ पुस १४ गते राति कांग्रेस समर्थक भएको आरोपमा माओवादीहरूले हत्या गरे।

रग्दा गाविस-३ का हरिबहादुर ध्यार, सक्ला गाविसका दलबहादुर सिंह र मानबहादुर शाहीलाई ०५५ भदौ १ र कार्तिक २८ गते प्रहरीले गोली हानी हत्या गरेको घटना पनि सार्वजनिक भयो। यस सम्बन्धमा विस्तृत विवरण प्राप्त हुन सकेन।

जेल र बन्दीहरू

घ श्रेणीको यहाँको जेलमा २५ जना अटाउन सक्ने क्षमता छ। ३० जना बन्दी रहेको यस जेलमा ३ जना महिला छन् भने आश्रित बालबालिका छैनन्। दैनिक १५ रूपैयाँका दरले रकम दिइने गरेको छ भने पानीको व्यवस्था पनि ठीकै छ। ६/६ महिनामा सिजनअनुसारको कपडा दिइने गरेको जेलर हरिप्रसाद श्रेष्ठ बताउनुहुन्छ। बन्दीद्वारा स्याहारसुसार गर्ने व्यवस्था

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका नरेन्द्र भण्डारी

माओवादीद्वारा हत्या गरिएका वलबहादुर सिंह

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएका मोहनबहादुर रोकाया

गरिएको छ भने उपचारका लागि सि.हे.अ.को व्यवस्था रहेको जानकारी श्रेष्ठले दिनुभएको छ तर पर्याप्त उपचार नभएको गुनासो बन्दीहरूको छ।

जेलभित्र प्रहरीले ज्यादती गरेको विरुद्धमा ०५५ वैशाख २२ गते बिहान ८ बजेदेखि यस जेलका २६ जना बन्दीहरूले विभिन्न नाराहरू लगाउँदै सिदा त्याग गरेका थिए। धुनुवा लोकबहादुर चलाउने र पहलबहादुर ध्यारलाई प्रहरीले अमानवीय व्यवहार गर्दा आफूहरूले ४ वटा माग राखेर विरोध गर्नु परेको बन्दीहरूले बताए।

गिरफ्तारी र यातना

रामीडाँडा गाविस-३ की रति गुरूड र उनकै छोरा गणेश गुरूडलाई ०५४ माघ २४ गते माओवादीलाई स्वाना स्वान दिएका र अन्य सहयोग गरेको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी इलाका प्रहरी कार्यालय रामीडाँडामा निर्मम यातना दिए।

खलंगा गाविस-१ का वीरमति वि.क., भरतविक्रम शाह, रमेशकुमार सिंहको घरमा ०५४ फागुन ७ गते प्रहरीले गैरकानूनी तरिकाबाट स्वानतलासी लिए। सोको विरोध गर्दा विरमति वि.क.लाई प्रहरीले पक्राउ गरी फागुन ८ गते कागज गराई छोड्यो।

'नेपाल वार एसोसिएसनका जिल्ला अध्यक्ष सहदेवजंग शाह, नेराशिसका जिल्ला अध्यक्ष अच्युतप्रसाद शर्मा, नेपाल रेडक्रस सोसाइटीका जिल्ला सदस्य शिवप्रसाद शर्मालगायत ९ जनालाई ०५४ चैतमा प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा यातना दिएर चैत २९ गते रिहा गरे।

जाजरकोट जिल्ला प्रतिनिधि मानव अधिकार वर्ष पुस्तक राजुकुमार शाक्यलाई ०५४ चैत १४ गते सल्यान जिल्लाको धारमारे हत्याकाण्डको विरोधमा पौष्टर टाँसिरहेको अवस्थामा खलंगा गाविस-३ बाहुनवाडाबाट प्रहरीले पक्राउ गरी सोही दिन छोडे।

लहँ गाविस-८ फुल्चिङका लोकबहादुर चलाउने र रग्दा गाविस-३ का पहलबहादुर ध्यारलाई ०५५ वैशाख २ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा निर्मम यातना दिए।

अ.ने.रा.स्व.वि.यु. (क्रान्तिकारी) का केन्द्रीय सदस्य खडानन्द पोखरेल र जिल्ला अध्यक्ष रामदीप आचार्यलाई ०५५ जेठ ५ गते सो संगठनको सभास्थलबाटै प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूमध्ये खडानन्दलाई कंही समयपश्चात् छोडिएको थियो भने रामदीपलाई ५ दिनपछि छोडियो।

थालारेकर गाविस-२ का रामबहादुर शाहीलाई ०५५ असार ४ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी निर्मम यातना दिए।

अ.ने.र.स्व.वि.यू. (क्रान्तिकारी) का जिल्ला सदस्य मंगला बस्नेतलाई ०५५ असार १४ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा स्वल्गा गाविस-२ थाप्लेस्थित आफ्नै डेरामा बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा निर्मम यातना दिए।

जतिपुर गाविस-१ बाहुनगाउँका गणेशप्रसाद शर्मालाई ०५५ साउन १६ गते घरमै बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई ०५५ साउन १८ गतेदेखि शान्ति सुरक्षा ऐनअन्तर्गत ३ महिनासम्मको लागि जिल्ला कारागारमा बन्दी बनाई राखिएको छ।

अ.ने.र.स्व.वि.यू. (क्रान्तिकारी) जिल्ला अध्यक्ष रामदीप आचार्य र सचिव भलक चन्दलाई ०५५ साउन १६ र १७ गते प्रहरीले पक्राउ गरी निर्मम यातना दियो। पीडितहरूमध्ये रामदीप आचार्यलाई शान्ति सुरक्षा ऐनअन्तर्गत साउन १८ गतेदेखि ३ महिनाका लागि जिल्ला कारागारमा बन्दी बनाई राखिएको छ।

स्वल्गा गाविस-८ जुरेलीका गगने दमाईलाई ०५५ भदौ १५ गते राति घरमै बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी दल्ली प्रहरी चौकीमा निर्मम यातना दिए।

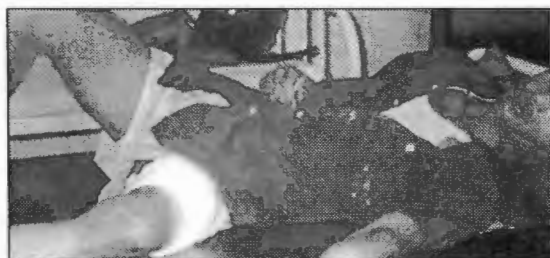
स्वल्गा गाविस-५ पोर्खाकी सुश्री कृष्ण शाह र हुरमता पुनलाई ०५५ मंसिर २४ गते प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा निर्मम यातना दिए। पीडितहरूलाई हिरासतमा नागो बनाई सिस्नोपानी लगाउनुको साथै योनीमा लाठी कोच्ने, पैतालामा पिट्ने जस्ता यातना दिई मंसिर २९ गते बयान लिई छोडियो।

नेपाल वार एसोसियसनका जिल्ला इकाईका अध्यक्ष एवं नेपाल मानव अधिकार संगठनका जिल्ला उपाध्यक्ष सहदेवजंग शाहलाई ०५५ मंसिर २७ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा निर्मम यातना दियो। पीडितलाई पुस ५ गतेदेखि शान्ति सुरक्षा ऐनअन्तर्गत ३ महिनाको लागि थुनामा राखिएको छ।

बेपत्ता पारिएको

जतिपुर गाविस-१ बाहुनगाउँका ३७ वर्षीय रत्नप्रसाद आचार्यलाई ०५५ जेठ २७ गते साँझ ५.३० बजेतिर माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा हालसम्म बेपत्ता पारिएको छ।

थालारैकर गाविस-१ का नेकपा (एमाले) को तर्फबाट गत स्थानीय निर्वाचनमा निर्वाचित वडा सदस्य बिजुलीप्रसाद

एम्बुसमा परी घाइते प्रहरी होमकान्त मरासिनी

रेग्मीलाई ०५५ कार्तिक १२ गते राति ८ बजे माओवादीहरूले अपहरण गरेकोमा बेपत्ता पारेका छन्।

स्वल्गा गाविस-९ कालेगाउँका २३ वर्षीय भूमिलाल बस्नेतलाई ०५५ कार्तिक १५ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा जिप्रकाको हिरासतबाटै बेपत्ता पारिएको छ।

स्वल्गा गाविस-५ पोर्खाका परजित पुनलाई ०५५ मंसिर ३ गते इलाका प्रहरी कार्यालय पाँचकटियाले प्रत्येक हप्ताको बिहीबार लगाएको तारेख थाम्न जाँदा उक्त चौकीबाटै बेपत्ता पारिएको छ।

स्वल्गा गाविस-८ रिम्नाका १५ वर्षीय अर्जुन रानालाई ०५५ मंसिर ४ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी बेपत्ता पारेका छन्।

स्वल्गा गाविस-६ दारनेटाका दलवीर परियार र सोही ठाउँका २६ वर्षीय रतिवन वि.क.लाई ०५५ मंसिर १० गते प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतबाटै बेपत्ता पारेका छन्।

स्वल्गा गाविसका नेपाली कांग्रेसको तर्फबाट अध्यक्ष पदको प्रस्तावित उम्मेदवार वीरबहादुर बस्नेतलाई ०५५ मंसिर १६ गते राति ८.३० बजे नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ताहरूद्वारा अपहरण गरी मंसिर २२ गते छोडे।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

त्रिभुवन उच्च मावि स्वल्गाको महिला छात्रावासमा बस्ने राजकुमारी शाही, तारा नेपाली, निर्मला शाहलगायत ७ जनालाई २०५४ माघ ४ गते सुरेश शाह र जिशिका जाजरकोटमा कार्यरत कर्मचारी प्रभात कार्कीले कुटपिट गरे। पीडितहरूले जिप्रकामा मुद्दा दायर गरेका छन्।

पजारू गाविस-२ देखि टालेगाउँ गाविस-१ स्थित माविको लरा भन्ने बाटो निर्माण गरिरहेका मजदूरहरू मने सार्की, गणेश महतरा, जसवीर सिंहलगायत ९ जनालाई ०५४ फागुन १ गते टालेगाउँ गाविसका पूर्व अध्यक्ष तप्तबहादुर सिंहको नेतृत्वमा गएको गएको एक समूहले कुटपिट गरी घाइते बनाउनुको साथै १० मिटर निर्माण गरेको बाटोसमेत भत्काए। पीडकहरूले आफ्नो राजनीतिक अस्तित्व घट्ने भएका कारण उक्त कार्य गरेका थिए।

डाँडागाउँ गाविसस्थित साना कृषि विकास परियोजना कार्यालय ०५४ चैत ११ गते राति ११ बजे केही अज्ञात व्यक्तिहरूले तोडफोड गरी आगो लगाउनुका साथै कार्यालय अर्दली दीपकबहादुर घर्तीलाई कुटपिट गरे।

प्रहरी हवलदार वीरबहादुर मल्ल, होमकान्त मरासेनी र हरिशकान्त चौधरी ०५४ चैत २३ गते राति ९ बजे स्वल्गा गाविस-२ थाप्लेमा गस्तीमा हिँडेको अवस्थामा माओवादीद्वारा विच्छ्याइएको विष्फोटक पदार्थमा परी घाइते भए।

जिल्ला कारागारका थुनुवा लोकबहादुर चलाउने र पहलबहादुर ध्यारलाई ०५५ वैशाख २० गते प्रहरी निरीक्षक विपिन कर्माचार्यले जेलभित्रै गई कुटपिट गरे।

कृषि विकास शाखा जाजरकोटमा कार्यरत जेटिए

चन्द्रबहादुर बुढालाई ०५५ असार १६ गते राजनीतिक पार्टीमा आस्था राखेको आरोपमा सिडिओ शिवप्रसाद नेपालले कुटपीट गरे। पीडितलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा काम गर्ने गरी राखिएको छ।

पुन्मा गाविस-३ का ४० वर्षीय गगनबहादुर चन्दलाई ०५५ भदौ १४ गते केही अज्ञात व्यक्तिहरूले कुटपीट गरी घाइते बनाए।

जत्तिपुर गाविस उपाध्यक्ष मानबहादुर खत्रीलाई ०५५ कार्तिक ३० गते घरमै बसिरहेको अवस्थामा केही अज्ञात व्यक्तिहरूले कुटपीट गरी घाइते बनाए।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

स्वलंगा गाविसमा नेपाली कांग्रेसका तर्फबाट अध्यक्ष पदका प्रस्तावित उम्मेदवार वीरबहादुर बस्नेतलाई ०५५ मंसिर १६ गते माओवादीहरूले अपहरण गरी उम्मेदवार बर्चित गराए र उनलाई ५ दिनपछि छोडिएको थियो।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक जिल्ला प्रतिनिधि राजकुमार शाक्यको घरमा ०५५ मंसिर २१ गते राति ८.०० बजे सशस्त्र प्रहरीहरूले गैरकानूनी तवरबाट छापा मारे।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस वर्ष जिल्ला अदालतमा जम्मा ४१ वटा मुद्दाहरू परेकोमा २४ वटा फैसला भई १७ वटा बाँकी रहेका छन्। ती मुद्दाहरूमध्ये दुनियाँवादी फौजदारी २० मा ८ वटा, संक्षिप्त फौजदारी १० मा ८, सरकारवादी फौजदारी ६ मा ३ र विशेष अदालतसम्बन्धी ५ मा ३ वटा फैसला भए।

महिला अधिकार

महिला किनबेच र बलात्कार

जत्तिपुर गाविस-४ की ३० वर्षीय एक महिलालाई ०५४ माघ २ गते सोही गाविस-६ चापाटाका ३५ वर्षीय भद्रे वितालुले बलात्कार गरे। पीडकलाई ४ हजार रूपैयाँ जरिवाना गरी मिलापत्र गराई छोडियो।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

दशेरा गाविस-८ बडावनका पदमबहादुर शाहकी पत्नी गौरी सिंहलाई ०५४ माघ २९ गते पजारू गाविस-४ का वीरबहादुर खड्काले विवाह गरेकोमा १० हजार रूपैयाँ जारीस्वरूप तिरि।

जत्तिपुर गाविस-१ बाहुनटोलका बालकृष्ण आचार्यले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै स्वलंगा गाविस-५ की चन्द्रा शाहीसँग दोश्रो विवाह गरे।

कृषि विकास बैंक शाखा कार्यालय जाजरकोटमा कार्यरत रत्नका पूर्णबहादुर बिष्टले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५५ वैशाख १६ गते डाँडागाउँ गाविस-१ करूवाकी तारा थापासँग दोश्रो विवाह गरे।

प्रहरीद्वारा हत्या

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

अ.ने.रा.स्व.वि.यु. (क्रान्तिकारी) र अनेरास्ववियुद्वारा संयुक्तरूपमा ०५५ जेठ २ गते जिशिकामा जिल्लामा विद्यार्थीहरूलाई गरेको चरम शोषणको कारण आफ्नो १५ सूत्रीय मागपत्र बुझाउनुका साथै स्वलंगा गाविस-२ ठाटी बजारमा विरोध कार्यक्रम सम्पन्न गरे।

नेकपा (एमाले) जिल्ला कमिटीले ०५५ जेठ २० गते भएको ओखलपानी हत्याकाण्डको विषयलाई लिएर ०५५ जेठ २२ गते एक प्रेस विज्ञप्ति प्रकाशित गर्‍यो।

नेपाल शिक्षक संघ, जिल्ला कार्यसमिति जाजरकोटले संघका ३ जना साधारण सदस्यहरू शिक्षक मोहनबहादुर रोकाय, गोरखबहादुर शाही र हरिनारायण ठाकुरलाई ०५५ जेठ २२ गते प्रहरीद्वारा माओवादी नियन्त्रणको नाममा हत्या गरेकोमा ०५५ असार ७ गते एक प्रेस विज्ञप्ति प्रकाशित गरी विरोध जनायो।

प्रजातान्त्रिक राष्ट्रिय युवा संघ, जिल्ला समितिले पुन्मा गाविस-५ ओखलपानीमा प्रहरीद्वारा गरिएको हत्याकाण्डको विरोधमा ०५५ जेठ २९ गते एक प्रेस विज्ञप्ति प्रकाशित गर्‍यो।

जाजरकोट जिल्लाका शिक्षकहरूलाई माओवादी दमनको नाममा गरिएको हत्या र अपायक सुरूवा, घटुवा गरेको विरोधमा नेराशि संगठन जिल्ला कार्यसमितिद्वारा ०५५ भदौ १२ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालय र जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा ज्ञापन पत्र बुझाइयो।

यस जिल्लाका ९८ जना शिक्षकहरूलाई पूर्वाग्रहीपूर्ण तरिकाले अपायक सुरूवा गरेको विरोधमा नेराशि संगठन जिल्ला कार्यसमितिको आह्वानमा ०५५ भदौ २६ गते जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा धर्ना दिइयो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

गर्खाकोट गाविस-२ का पवन शाह, निर्मलाकुमारी शाही, भविकुमारी शाह, नैनसरा चदारा र मन्दिर चदाराको ०५४ पुस २७ गते साउदखोला भन्ने ठाउँमा माछा भनी लिएर गएको बम पड्किँदा मृत्यु भयो।

जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा कार्यरत प्रहरी जवान भवानी बिष्टले ०५५ जेठ १ गते स्वलंगा गाविस-१ रिसाड जाने मूलबाटोमा भुण्डिएर आत्महत्या गरे।

जिल्ला प्रहरी कार्यालयबाट शान्ति सुरक्षाको निम्ति स्वलंगा गाविस-६ दारतर्फ खटिएको प्रहरी गस्ती टोलीमाथि ०५५ मंसिर २५ गते बिहान ८ बजे माओवादीहरूले विच्छ्याएको विष्फोटमा परी प्रहरी जवान बुद्धिमान पराजुली सस्त्र घाइते भए।

४.१० दैलेख

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार हत्या/गोली

विन्ध्यवासिनी गाविस-२ की २ वर्षीय बालिका पुष्पा थापालाई ०५४ माघ १७ गते दिउँसो १२ बजेतिर उनकै काका वेदप्रसाद थापाले घरआँगनमा दुझाले हानी हत्या गरे। पीडकको मानसिक स्थिति ठीक नभएकोले हत्या गरेको थियो। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

ल्याटी विन्द्रासैनी गाविस-३ की जुना जैसीलाई ०५४ चैत १२ गते बिहान उनकै पति २४ वर्षीय षडानन्द जैसीले बच्चो प्रहार गरी हत्या गरे। पीडकलाई पुर्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

जाजरकोट जिल्ला दहचौर गाविस-२ घर भै नारायण नपा-६ भुर्तिमा डेरा गरी बस्ने ४१ वर्षीय मानबहादुर बुढा मगरलाई ०५४ साउन २१ गते राति केही अज्ञात व्यक्तिहरूले सुकुरी प्रहार गरी हत्या गरे।

जेल र बन्दीहरू

दैलेख जेल "च" श्रेणीको जेल हो। १६ जना बन्दी क्षमता भएको यस जेलमा २४ जना बन्दीहरू रहेका छन्। जसमध्ये ९ जनाको कैद तोकिएको छ भने बाँकी १५ जनाको तोकिएको छैन। कैद तोकिएकामध्ये ७ जना पुरुष र २ जना महिला छन् भने नतोकिएकाहरू मध्ये १४ जना पुरुष र १ जना महिला रहेका छन्। कर्तव्य ज्यान मुद्दाअन्तर्गत २२ जना तथा आगलागीमा १ जना र जबर्जस्ती करणीमा १ जना बन्दी रहेका छन्। जेलको भौतिक अवस्था जीर्ण रहेको छ। पुरुष र महिला बन्दीहरूलाई गरी जम्मा २ वटा मात्र कोठाहरू भएकाले कोठाको अभाव रहेको छ भने भित्री भागमा फोहोरको समस्या छ। चोक सानो भएकाले जाडो याममा घाम तापन नपाइने र गर्मीयाममा लामखुट्टेले सताउने स्थिति छ। दैनिक ७०० ग्राम चामल र १० रूपैयाँ अपुग भएको बन्दीहरू बताउँछन्। बन्दीहरूको सामान्य रोगको उपचार अहेवद्वारा गरिन्छ भने ठूलो रोग लागेमा अस्पताल लगिन्छ। बन्दीहरूका निमित्त खेलकुदको सामग्री, पत्रपत्रिका आदि उपलब्ध गराइएको छैन।

गिरफ्तारी र यातना

लालीकाँडा गाविसका सचिव गणेश न्यौपानेलाई ०५४ पुस २४ गते माओवादी भएको आशंकामा सोही

जनसंख्या : १८७४००

साक्षरता प्रतिशत : ३१.४

महिला साक्षरता प्रतिशत : १३.३

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : १५०२

गाविस/नपा संख्या : ५५/१

निर्वाचन क्षेत्र : २

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : २८२/३

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/५९

टेलिफोन लाइन : १२

मोटर सडक (कि.मी.) : ६३

प्रहरी कार्यालय संख्या : १०

हुलाक संख्या : ३५

गाविस-२ को धरमपोखराबाट प्रहरीले पक्राउ गऱ्यो। पीडितलाई अदालतको आदेशअनुसार तारेस्वमा रिहा गरिएको छ।

नारायण नपा-१ का ३३ वर्षीय जनकराज शर्मा, २८ वर्षीय सुरत रावल र ३० वर्षीय विकास शर्मालाई ०५४ असोज २९ गते जिप्रकाको हाताभित्र विष्फोटक पदार्थ पड्काएको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गऱ्यो। आफूहरूलाई प्रहरी कार्यालयमा शारीरिक तथा मानसिक यातना दिएको पीडितहरूले बताए।

भवानी गाविस-७ का १८ वर्षीय शेरबहादुर वोगटीलाई ०५४ मंसिर १४ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आशंकामा घरेबाट प्रहरीले पक्राउ गऱ्यो। पीडितलाई कुनै अभियोग नलग्दाई अर्भैसम्म हिरासतमा राखिएको छ।

नारायण नपा-९ का १६ वर्षीय तीर्थबहादुर रावल, २२ वर्षीय जगतबहादुर विक र १८ वर्षीय बलबहादुर विकलाई ०५४ पुस १४ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गऱ्यो।

नारायण नपा-९ का २० वर्षीय देवेन्द्रबहादुर थापालाई ०५४ पुस १५ गते माओवादी भएको आशंकामा शेरी गाविस-९ को रानीमत्ताबाट प्रहरीले पक्राउ गऱ्यो।

उनीहरूलाई कसैसँग भेट गर्न दिइएन।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

नारायण नपा-१ का ३३ वर्षीय जनकराज शर्मा, २८ वर्षीय सुरत रावल, २९ वर्षीय खगौराम विक., २५ वर्षीय चन्द्र मल्ल, ३० वर्षीय बलराम बिष्ट र २१ वर्षीय मयाराम अधिकारीलाई ०५४ चैत २४ गते कोणसभा गरी जनआन्दोलन दिवस मनाउन लाग्दा सोही नपा-१ को देवकोटा चोकबाट प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा सोही दिन बेलुका रिहा गरियो।

जिविसको निर्वाचन सम्पन्न गराउन जिल्ला वन अधिकृतको नेतृत्वमा गएका कर्मचारीहरूलाई ०५४ भदौ ३ गते दिउँसो केही अज्ञात व्यक्तिहरूले निर्वाचन सम्पन्न नगराउन भनी विन्ध्यवासिनी गाविस-९ को विक्रमचौरमा धम्कीस्वरूप २ पटक बम विष्फोटन गराए।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

दैलेख जिल्ला अदालतमा २५८ वटा फौजदारी र देवानी मुद्दाहरू रहेका छन्। ३ वर्षभन्दा माथि रहने

यातना पीडित

जनकराज शर्मा

मुद्दाहरूमा ज्यान मुद्दासम्बन्धी मुद्दाहरू छन्। २ वर्षसम्मका मुद्दाहरूमा जग्गासम्बन्धी मुद्दाहरू रहेका छन् भने १ वर्षसम्म नछिनिएका मुद्दाहरूमा धनमाल, बहुविवाह, जारी, कुटपीट जस्ता रहेका छन्। संक्षिप्त कार्यविधिअन्तर्गतका मुद्दाहरू ३ महिनाभित्रै छिनिने गर्दछन्।

अर्धन्यायिक निकायमा रहने मुद्दाहरू हातहतियार स्वरस्वजाना, विष्फोटक पदार्थ, सार्वजनिक अपराध जस्ता मुद्दाहरू रहेका छन्। यी क्षेत्रबाट भएका फैसलामा सर्वसाधारणहरूको दृष्टिकोण नकारात्मक रहेको पाइन्छ। यसो हुनाको कारण कानूनसम्बन्धी दक्ष व्यक्ति नभएकाले त्रुटिपूर्ण फैसला हुने गर्दछन्। कसैले पुनरावेदन गरेमा मुद्दा उल्टिएका पनि धेरै

उदाहरण छन्। प्रहरी कार्यालयमा जाहेर भएका मुद्दाहरूमा आत्महत्या १९, ज्यान मुद्दा ४, साधारण चोरी ४, फुटकर ज्यान २, भवितव्य ज्यान १३, सार्वजनिक अपराध ११, राज्यविरुद्ध १, गर्भपतन १, बहुविवाह १, जर्जस्ती करणी १, विष्फोटक पदार्थ १, हातहतियार २, ज्यान मार्ने उद्योग १ आदि मुद्दा दर्ता भएका छन्।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लामा सुकुम्बासी समस्या केही मात्रामा देखिएको छ। सुकुम्बासी आयोगमा ४३० वटा निवेदनहरू दर्ता भएकोमा वास्तविक सुकुम्बासी पहिचान १३० वटामात्र भएको छ भने ८७ वटा निवेदनहरू जाँचबुझ गर्न बाँकी रहेका छन्। सामाजिक सुरक्षा ठीकै छ। वृद्ध भत्ता र छात्रवृत्ति नियमितरूपमा पाएका छन् तर यहाँ वृद्धाश्रम र अनाथालय भने छैनन्।

महिला अधिकार

महिला किनबेच र बलात्कार

नारायण नपा-१ की २४ वर्षीय एक महिलालाई ०५५ जेठ २३ गते दिउँसो सोही ठाउँका यामबहादुर थापाले सोही ठाउँको ज्यामिरे वनमा दाउरा काट्न गएको बेला बलात्कार गरे। पीडकलाई अदालतबाट तारेखमा छोडियो।

नारायण नपा-१ की ४ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ जेठ १८ गते जिल्ला वन कार्यालयका रेञ्जर रामबिलास यादवले आफ्नै डेरा लगा बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। पीडकले माफी मागेपछि पीडितका अभिभावकहरूले कारबाही अगाडि बढाएनन्।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

डाँडा पराजुल गाविस-२ का २१ वर्षीय भने कामीले ०५५ असार २ गते सुर्खेत जिल्ला उत्तरगंगा गाविस-७ की १७ वर्षीय बुँडुर सुनारसँग दोश्रो विवाह गरे। पीडक फरार रहेका छन् भने अदालतमा मुद्दा चलि रहेको छ।

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना	पीडित संख्या			घटना	पीडित संख्या		
	संख्या	पुरुष	महिला	जम्मा	संख्या	पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	५	३	२	५				
गोली	३				५			
बम प्रहार	४							
गिरफ्तारी र यातना					६	१५		१५
कुटपीट	२	१	१	२				
स्वतन्त्र तथा निष्पक्ष चुनाव	१							
बलात्कार	१		१	१	१		१	१
बहुविवाह	२		२	२				
गर्भपतन	१		१	१				
आत्महत्या	१०	३	६	१०				
आतंक	१							
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	६	१०	८	१८				
जम्मा	३६	१६	२२	३८	१२	१५	१	१६

नारायण नपा-४ का ३० वर्षीय ललित के.सी. ले ०५५ भदौ २० गते सोही गाविस-९ की चन्दा शाहीसँग दोश्रो विवाह गरे। पीडितले कुनै उजुरी नदिएकाले कारबाही चलेन।

गर्भ पतन

कालिका गाविस-६ की २१ वर्षीय चेती मगरलाई ०५४ माघ १९ गते सोही ठाउँकी २० वर्षीय तोलहरि गुरुङले पेटमा दस्ल दिँदा पीडितकै घरमा गर्भ पतन भयो। पीडितलाई पक्राउ गरिएकोमा १५ सय धरौटीसहित तारेखमा छोडिएको छ।

आर्थिक अधिकार (पेशागत स्वतन्त्रता, ट्रेड युनियन, श्रम, पारिश्रमिक, संगठित हुने अधिकार)

यस जिल्लामा ०३९ सालदेखि हालसम्म ३७५ वटा उद्योगहरू घरेलु विकास समितिमा दर्ता भए तापनि ०५५ असार मसान्तसम्म ८४ वटामात्र नवीकरण भएका छन्। तर स्वासै आर्थिक अधिकार उल्लंघनसम्बन्धी घटना भने प्रकाशमा आएन।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

नारायण नपा-४ मा फैलिएको महामारी रोमथाम गर्ने कार्यमा स्वास्थ्य निकायहरूले ध्यान नदिएको र अस्पतालमा डाक्टर पिताम्बर सुवेदीले केही कुरा बुझ्न जाँदा हप्काएकाले रासस प्रतिनिधि अम्बरबहादुर सुनारले ०५५ असार ३१ गते एक प्रेस विज्ञप्ति प्रकाशित गरी विरोध जनाए।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस जिल्लामा व्यक्तिगत रूपले कुटपीटका २ वटा घटनामा १ पुरुष र १ महिला पीडित भए। दुर्घटनाका ५ वटा घटनामा ५ जना पुरुष पीडित भए भने आत्महत्याका १० वटा घटनामा ३ जना पुरुष र ७ जना महिला पीडित भए। महामारीको १ घटना भयो, जसमा ५ जना पुरुष र ५ जना महिला पीडित भए। ■

४.११ डोल्पा

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार हत्या/गोली

कालिका गाविस-२ का ५६ वर्षीय चन्द्रप्रसाद बोहोसलाई ०५४ फागुन १ गते आफ्नै गाउँमा सँगै बसी रक्सी खाइरहेको अवस्थामा सोही ठाउँका ४३ वर्षीय तीर्थबहादुर रानाले जग्गासम्बन्धी विवाद हुँदा हात हालाहाल भएकोमा ३ गते चन्द्रप्रसादको मृत्यु भयो। पीडित पक्षबाट जाहेरी नगरिएकोले कुनै कारबाही भएन।

सर्मी गाविस-३ का २९ वर्षीय चन्द्रलाल बुढा, सोही गाविस-९ का २८ वर्षीय हरिलाल बुढाथोकी, ४ का २४ वर्षीय हरिचन्द्र रोकाया, सोही गाविस-२ का २० वर्षीय मुनबहादुर रोकाया र १६ वर्षीय तुल रोकायालाई ०५४ असार २९ गते माओवादी भएको आरोपमा सोही गाविस-४ ओक्ट गाउँमा गोठभित्र बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

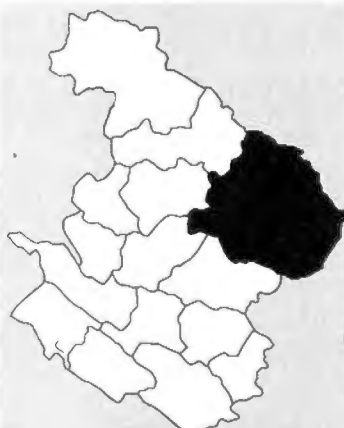
जेल र बन्दीहरू

कुल २० जनाको बन्दी क्षमता भएको डोल्पा जेलमा हाल २४ जना बन्दीहरू रहेका छन्। तीमध्ये २ जना कैद नतोकिएका तथा २२ जना तोकिएका रहेका छन्। सबै बन्दीहरू पुरुष छन्। कैद तोकिएका सबै ज्यान मुद्दाका छन् भने कैद नतोकिएकाहरू डाँका, चोरी मुद्दाअन्तर्गत रहेका छन्। जेलमा अरू कोठा नभएको कारण पुरुष बन्दीहरू सबैलाई एउटै कोठामा राख्ने गरिन्छ। सुत्न खाटको व्यवस्था नभएकोले चिसो भुईँसा सुत्नुपर्ने बाध्यता छ। चर्पीको राम्रो व्यवस्था छैन, त्यसको पाइप फुटेर गन्धले हैरान पार्ने गरेको छ तर पनि मर्मत गरिएको छैन। यहाँ पटक पटक जेलर र बन्दी तथा जेलर र सुरक्षाकर्मीबीच विवाद हुने गरेको छ।

जेलभित्रका विभिन्न समस्याहरूको समाधान गर्नुपर्ने ५ सूत्रीय माग राखी ०५ असोज १४ गते यस जेलका बन्दीहरूले नारा, जुलुस गरे। पछि सिडिओ र जेलर बसी समस्या समाधान गरिदिने वचन दिएकोले नारा, जुलुस बन्द गरेका थिए।

गिरफ्तारी र यातना

सर्मीस्थित उपस्वास्थ्य चौकीमा ग्रामीण स्वास्थ्य कार्यकर्ताका रूपमा कार्यरत रोल्पा जिल्ला गजुल गाविस-४ का ३४ वर्षीय स्विमबहादुर थापालाई ०५४ चैत २१ गते राति ९.३० बजेतिर आफ्नो कोठामा जाँदै गरेको अवस्थामा रोल्पा घर भएको बताउँदा माओवादीको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई

जनसंख्या :	२५०१३
साक्षरता प्रतिशत :	२५.८
महिला साक्षरता प्रतिशत :	९.४
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) :	७८८९
गाविस/नपा संख्या :	२३/०
निर्वाचन क्षेत्र :	१
विद्यालय/क्व्याम्पस संख्या :	११४/१
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	१/२३
टेलिफोन लाइन :	१
मोटर सडक (कि.मी.) :	०
प्रहरी कार्यालय संख्या :	१३
हुलाक संख्या :	२३

भोलिपल्ट बिहान छोडियो।

सर्मी गाविस-९ होर्तका ३४ वर्षीय चन्द्रवीर बुढालाई ०५४ जेठ २२ गते माओवादी भएको आशंकामा घरैबाट प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई शान्ति सुरक्षा ऐनअन्तर्गत पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएकोमा असोज १ गते रिहा गरियो।

बेपत्ता पारिएको

त्रिपुराकोट गाविस-२ का ३२ वर्षीय नन्दप्रसाद न्यौपाने र सर्मी गाविस-३ का २१ वर्षीय प्रसाद बुढालाई ०५४ जेठ ९ गते जाजरकोट जिल्ला रग्दा गाविस-३ ध्यारगाउँ खोलाबाट प्रहरीले विना पूर्वी पक्राउ गरी प्रहरी चौकीहरू चौखा, दल्ली र रिम्पामा पुर्‍याइयो तर त्यहाँबाट कता लगियो, कहाँ राखिएको छ हालसम्म थाहा हुन सकेको छैन, पीडितहरूको हत्या गरिएको आशंका गरिएको छ।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

सर्मी गाविस-६ का ३१ वर्षीय दलबहादुर बुढालाई ०५४ फागुन २४ गते दिउँसो ११.०० बजेतिर सामान किनबेच गरीरहेको बेला सामान छैन भनेकाले

आफूलाई माओवादी भएको बताउने एक समूहले, लाठीले पिटेर पुनः यस्तो गर्ने छैन भन्ने कसम खान लगाए।

सर्मी गाविस-१ का ४५ वर्षीय लालभक्त कामी, ३४ वर्षीय मनवीर कामी, १६ वर्षीय मुनबहादुर कामी र २१ वर्षीय जयस्वर कामी, सोही गाविस-२ का २२ वर्षीय लालबहादुर रोकाया, र सोही गाविस-३ का २५ वर्षीय जया शाहीलाई ०५४ फागुन २६ गते आ-आफ्नै घरायसी काम गरिरहेको अवस्थामा प्रहरीहरूले “माओवादी कहाँ छन् भन्” भन्दै विना कारण बन्दूकको कुन्दा, बुट र हातले कुटपीट गरे।

साल्ट ट्रेडिङ डोल्पामा कार्यरत हुकिङसिर गाविस-६ का १९ वर्षीय गणेश भुजेल, जुफाल गाविस डाँगीवाडाका शिक्षक २९ वर्षीय पूर्ण डाँगी, सोही गाविसका शिक्षक ३१ वर्षीय धर्मबहादुर शाही र त्रिपुराकोट गाविस-१ का १९ वर्षीय भुवन कठायतलाई ०५४ चैत १९ गते राति ९.०० बजेतिर जिप्रका डोल्पाका प्रहरीहरूले मादक पदार्थ सेवन गरी विनाकारण धम्क्याउँदै कुटपीट गरे। प्रहरीहरूले माफी मागेपछि मुद्दा रोकिएको थियो।

जुफाल गाविस-९ कालागौडाकी २६ वर्षीय टोल्मा पुनलाई ०५४ असार १८ गते राति १०.०० बजेतिर माओवादीको नातेदार भएको आरोपमा होटलमा काम गरिरहेको अवस्थामा सर्मी गाविस-४ का जंगबहादुर रोकाया र जुफाल गाविस-९ का ३६ वर्षीय शिक्षक इन्द्रबहादुर कठायतले कुटपीट गरी ज्यान मार्ने

धम्की दिए। पीडितले जिप्रकासमक्ष उजुरी दिए पनि पीडकउपर कारबाही भएको छैन।

लिकु गाविस-३ का गम्बहादुर बुढा, सोही गाविस-५ का धनमणि बोहोरा र सोही गाविस-७ का धनचन्द्र ढसाललाई ०५५ असार २० गते प्रहरीहरूले चौकीमा बोलाई ज्यानमाने धम्की दिँदै बन्दूकको कुन्दा, बुट र लाठीले कुटपीट गरे। पीडितहरूमध्ये धनमणि बोहोरा पिटाईको कारणले ढाडमा चोट लागेर कुप्रिएर हिँड्नु पर्ने अपांगसमेत भएका छन् र आफ्नो ज्यान स्वतरा भएकाले दुनैमा बस्दै आएका छन्।

डोल्पा जिल्लाको जुफालमा पुगेका हुम्लाका ४८ वर्षीय रावधन लामा र ४२ वर्षीय नाम थाहा हुन नसकेको एक जना व्यक्तिलाई ०५५ साउन २ गते साँझ ५.३० बजेतिर प्रहरी गस्ती टोलीका इन्स्पेक्टर रमेश थापाले पेस्तोल देखाई माओवादी होस् सिध्याइदिउँ भन्दै कुटपीट गरे। पीडक थापाले अत्यधिक मादक पदार्थ सेवन गरेका थिए।

लहँ गाविस-३ फुलचिङका ५१ वर्षीय चन्द्रलाल चलाउने, त्रिवेणी प्रहरी चौकीका प्रहरी जवान गिरबहादुर बस्नेतलगायत ३०/३५ जनालाई ०५५ असोज २ गते लिकु मतदान केन्द्रमा मतदान हुँदा संसद मोति पहाडीसहितका व्यक्तिहरूले कुटपीट गरे। पीडकहरूले पीडित गिरबहादुरको प्रहरी पोशाक नै च्यातिदिनुका साथै मतदान गर्न आउने व्यक्तिहरूलाई लस्खेदने कार्य गरी आफ्नो पक्षमा मतदान गराएका थिए।

सर्मी गाविस-३ का ५५ वर्षीय बल बुढाको घरमा माओवादी भएको आशंकामा ०५५ वैशाख ८ गते प्रहरीले गाउँभरि नै छापा मार्दा माओवादी नभेट्दाएछि मण्डारको कोठामा रहेको घुची च्याउ लुटेर लगे।

रिमी गाविस-१,२,३ माभगाउँदेखि काइगाउँ गाविसको थापागाउँसम्म ०५५ वैशाख २९ गते राति ११.४५ बजेतिर माओवादी कार्यकर्ताहरूले राँके जुलुश निकाल्नुका साथै तीन फायर भरूवा बन्दूक तथा जिलेटिन विष्फोट गराए।

सर्मी गाविस-४, ५ र ६ ओक्टगाउँमा ०५५ वैशाख ३० गते राति ११.४५ बजेतिर माओवादी कार्यकर्ताहरूले भरूवा बन्दूक पङ्काउनुका साथै जिलेटिन विष्फोटसमेत गराए।

सर्मी गाविस-१ का ३४ वर्षीय धनबहादुर बुढाथोकी र तत्कालिन अन्नपूर्ण प्राविका प्रधानाध्यापक ३१ वर्षीय पुष्पराज महतलाई ०५५ असार १२ गते विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठक बसिरहेको अवस्थामा सोही गाविस-२ का २४ वर्षीय देवीलाल रोकायाले आर्थिक हिसाब किताब देखाउ भन्दै हातपात गरे। दुवैपक्षबीच मिलापत्र गरिएको छ।

कृषि विकास बैंकमा कार्यरत ३६ वर्षीय नन्दलाल गौतमलाई ०५५ असार २१ गते राति १०.१५ बजेतिर पालो बसिरहेको बेला

घटनाको प्रकार	गैराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या		जम्मा	घटना संख्या	पीडित संख्या		जम्मा
		पुरुष	महिला			पुरुष	महिला	
गोलीद्वारा हत्या					१	४		४
जेलमा भएको घटना	१							
गिरफ्तारी र यातना					३	३		३
कुटपीट	१६	१८	२	२०	४	१४		१४
धम्की	१		१	१				
वेपना पारिएको					१	२		२
महिला अधिकार	१		१	१				
अमानवीय व्यवहार	१		१	१				
आत्महत्या	१		१	१				
लाश फेला	१	१		१				
आतंक	६							
चोरी/डकैती					१	१		१
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	२	२		२				
जम्मा	३०	३१	६	३६	१०	२६		२६

नेपाल बैंक लिमिटेड, शाखा कार्यालयका ३९ वर्षीय विष्णुप्रसाद शर्माले कुटपीट गरे। पीडितले प्रजिअसमक्ष उजुरी निवेदन दिँदा उक्त निवेदन लिइएन र पीडकमाथि कुनै कारबाही भएन।

मौलिक अधिकार

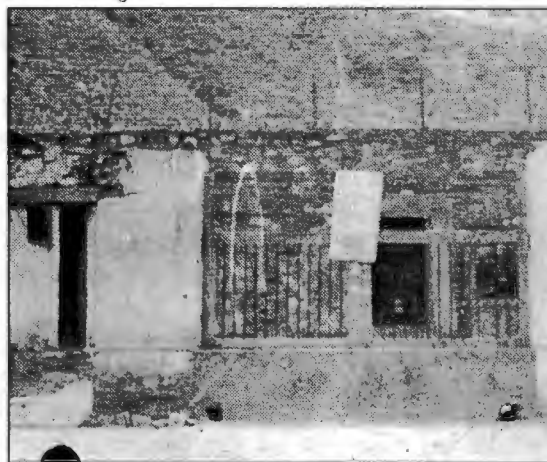
सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यो वर्ष जिल्ला अदालतमा जम्मा २९ वटा मुद्दा दर्ता भए। अदालतको पुरानो जिम्मेवारी सरेर आएका समेत गरी १४ वटा फछ्यौट भए भने १९ वटा मुद्दा बाकी रहेका छन्।

महिला अधिकार

महिला किनबेच र बलात्कार

कालिका गाविस-७ की २७ वर्षीय अर्जुनी शाहीलाई ०५५ माघ १ गते प्रसुती व्यथा लागेर सोही गाविसमा उपस्वास्थ्य चौकी

डोल्पा जेलको अग्र भाग

भए पनि डाक्टर र औषधि नभएकोले औषधि उपचार नपाएको कारण सोही व्यथाले माघ ३ गते मृत्यु भयो।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

सर्मी गाविस-२ घर भई सोही गाविस-३ मा विहे भएकी १८ वर्षीय रुद्रा वुढालाई ०५५ वैशाख ४ गते आफ्नो घरमा नगएको र जान्न भनेकाले उनकै आमा ४९ वर्षीय मोती ठगुन्नाले कुटपीट गरिन्। पीडित मन नभएर पनि आमाको डरले आफ्नो घरमा बस्न बाध्य भइन्।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय/अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

नर्कु गाविस-२ घर भई दुनै गाविस-१ मा बस्ने एक छात्रालाई ०५५ जेठ १० गते साँझ जुम्ला, देवालगाउँ गाविस-९ धिताँ घर भई हाल सर्मी गाविसस्थित हेल्थपोष्टको अहेव पदमा कार्यरत २९ वर्षीय मनचन्द्र धितालले दुनै गाविस-१ बजारको एक होटलमा लगी खबर भन्ने निहुँमा अनुचित व्यवहार गर्ने प्रयास गरे। पीडकले आफू र आफ्ना अभिभावकसमक्ष क्षमा मागिसकेको पीडित बताउँछिन्।

४.१२ जुम्ला

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार

हत्या/गोली

मालिकाढाटा गाविस-२ की ३० वर्षीय लछिमान बस्नेतलाई ०५४ माघ १० गते वन सिमानासम्बन्धी भगडामा कुडारी गाविस-४ की रामछाया हमाल, नानी सिंहलगायत ५ जना महिला तथा पुरुषहरू मिली कुटपीट गरे। पीडित त्यसको भोलिपल्ट सुत्केरी भइन् भने कुटपीटका कारण एक दिनपछि उनको मृत्यु भयो।

जाजरकोट जिल्ला लहँ गाविसका २५ वर्षीय महेन्द्र बहादुर शाही र सोही गाविस-४ का २१ वर्षीय विष्णु खड्कालाई ०५५ असार ११ गते माओवादीको आरोपमा भैंसी बेचविखन गर्न आएको अवस्थामा मुनीसागु प्रहरी चौकीका प्रहरीले पक्राउ गरी गोली हानी हत्या गरे।

जाजरकोट जिल्ला नायकवाडा गाविस-२ का २५ वर्षीय परिलाल रावत, धने रावत, कमबहादुर रावतलाई ०५५ असार २८ गते प्रहरीले गिरफ्तार गरी मुनीसागु प्रहरी चौकीमा हत्या गरे।

रुकुम जिल्लाका हरिबहादुर रेउल्यालाई लोकसेवा दिन जुम्ला आउँदा ०५५ भदौ २ गते प्रहरीले पक्राउ गरी मुनीसागु प्रहरी चौकीमा एक रात यातना दिई छोडियो। पछि फेरि पीडितलाई मुनीसागु बास वसी डोल्पा जान लागेको अवस्थामा प्रहरीले गिरफ्तार गरी गोली हानी हत्या गरे।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

जिविसको निर्वाचनमा सभापति पदका उम्मेदवार जगतबहादुर कठायतको पंचायतकालमा तल्लु दुनै घोरटो बोटोको पेशकी रू. ६ लाख ५८ हजार ५ सय १८ रूपैयाँ रहेको र फर्स्यौट नभएको कारणले कठायतको उम्मेदवारी रद्द गरी पाउँ भनी नेकपा (एमाले) ले दिएको दाबी सत्यतथ्य हुँदाहुँदै पनि उम्मेदवारी रद्द नगरिएको भनी त्यसको विरुद्धमा एमालेका जिल्ला सचिव दत्तबहादुर रोकायासहितका व्यक्तिहरूले प्रजिअ कार्यालयको अगाडी नारावाजी गदै २ घण्टासम्म कार्यालय घेराउ गरे।

सरकारले जनताको जीउधनको सुरक्षा गर्नुको साथै राज्यपक्षले नै आतंकित तुल्याएको उल्लेख गर्दै सो कार्य रोक्नुपर्ने, अमनचयन कायम गर्नुपर्ने मागसहित नेकपा (एमाले) जिल्ला सचिव दत्तबहादुर रोकायासहितको ११ सदस्यीय टोलीले ०५५ मंसिर १४ गते ३७ सूत्रीय ज्ञापनपत्र प्रजिअमार्फत प्रधानमन्त्रीसमक्ष प्रस्तुत गर्‍यो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा कुटपीटका २० वटा घटनामा ३३ जना पुरुष र २ जना महिला पीडित भए। त्यस्तै १ जनाको डुबेर मृत्यु भयो भने आत्महत्याको कारण १ जना महिलाको मृत्यु भयो। ■

जेल र बन्दीहरू

२०२० सालमा निर्माण गरिएको जुम्ला जेल “घ” श्रेणीमा पर्दछ। ज्यादै जीर्ण अवस्थामा पुगिसकेको यो जेलको बन्दी क्षमता ६० जनाको रहेको छ। ४ पुरुष र १ महिला बन्दी भएको यस जेलमा थुनुवा र आश्रित बालबालिका रहेका छैनन्। महिनाको एक पटक स्वास्थ्यकर्मी ल्याई उपचार गराइने गरिएको यस जेलमा संचार माध्यमका नाममा रेडियो रहेको छ। फोन र पत्रपत्रिकाको व्यवस्था छैन। यस जेलका बन्दीहरूका अनुसार हिउँदका लागि लगाउनु दिइनुपर्ने लुगा हिउँद सकिन लाग्दा पनि उपलब्ध हुन सकेको छैन।

गिरफ्तारी र यातना

चन्दननाथ गाविस-४ का ३० वर्षीय धनमानसिंह कठायत, सोही गाविस-८ का २२ वर्षीय हंसबहादुर भण्डारी र कालिकाखेत गाविस-५ का राजबहादुर शाहीलाई ०५४ माघ १० गते प्रहरीले गिरफ्तार गरी २४ दिनसम्म हिरासतमा राखेर पीडितहरूलाई शरीरमा नीलडाम हुने गरी रबरको पाइपले हानी यातना दिइयो।

महत गाविस-१ का १८ वर्षीय दीपक थापालाई ०५४ माघ २८ गते सामान्य भगडाका कारण प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा शारीरिक तथा मानसिक यातना दिई भोलिपल्ट छोडियो।

हाकु गाविस-१ का पुन नेपाली र महत गाविस-६ का रत्न महत, सोही गाविस-४ का कुम्बबहादुर महत, रामबहादुर महत र सोही गाविस-९ का रत्न नेपालीलाई ०५४ माघ ३० गते

प्रहरीले बिनापूर्जी गिरफ्तार गरे। पीडितहरूलाई ०५४ फागुन १ गते जनही ५ सय रूपैयाँ लिएर कागज गराई छोडिएको थियो।

चन्दनाथ गाविस-६ का २७ वर्षीय कार्मा लामा र उनकै २० वर्षीय बहिनी टोमा लामालाई ०५५ वैशाख १६ गते रक्सी स्वाएको निहुँमा प्रहरीले लछारपछार गर्दै जिप्रका ल्याए। पीडित कार्मालाई २४ दिनसम्म हिरासतमा राखी शरीरमा नीलडाम हुने गरी यातना दिए भने पीडित टोमालाई यौन दुर्व्यवहार गरी पक्राउ परेको भोलिपल्ट छोडियो।

कृषि विकास बैंक, शाखा कार्यालय जुम्लामा कार्यरत कार्यालय सहायक हर्कबहादुर बुढाथालाई ०५५ वैशाख २१ गते रक्सी स्वाएको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरी लाठी र बुटले हानी यातना दियो। उनलाई भोलिपल्ट छोडियो।

विराट गाविस-४ का गाविस अध्यक्ष अग्निराज उपाध्याय र सोही गाविस-२ का २७ वर्षीय हुलाकी मुखियाशरण बुढवालालाई ०५५ असार २ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरे। हिरासतमा प्रहरीले यातना दिएको पीडितहरू बताउँछन्। अग्निराजलाई असार २४ गते र मुखियालाई असार २५ गते सार्वजनिक अभियोग लगाई छोडिएको छ।

कन्कासुन्दरी गाविस-४ का ३२ वर्षीय गोर्खबहादुर बुढा र २४ वर्षीय खड्कबहादुर बुढालाई ०५५ असार १० गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गिरफ्तार गरे। पीडितहरूलाई रातभर हिरासतमा प्रहरीले यातना दिएको त्यसपछि जिप्रकामा चलाएर गएको थियो। जिप्रकाले असार १५ गते कागज गराएर उनलाई छोडियो।

डोल्पा जिल्ला जुफाल गाविस-२ का २८ वर्षीय दूधविक्रम शाही र रूकुम जिल्ला नोनारी गाविस-२ का १९ वर्षीय हरिबहादुर रेउल्लालाई ०५५ भदौ २ गते जुम्लामा लोकसेवा दिन आएको अवस्थामा मुनिसागु प्रहरी चौकीले गिरफ्तार गर्‍यो। पीडितहरूलाई हिरासतमा रातभर सस्त यातना दिई बोलन नसक्ने अवस्था भएपछि हातमा हतकडी र खुट्टामा नेल लगाई सुताइएको थियो भने तिनीहरूलाई भोलिपल्ट छोडिएको थियो।

कार्तिक स्वामी गाविस-६ का २० वर्षीय वसन्त शाही, २१ वर्षीय पदम शाही र २० वर्षीय डिलेन्द्र शाहीलाई ०५५ भदौ ९ गते प्रहरीसँग भनाभन गरेका कारण प्रहरीले गिरफ्तार गरी सस्त यातना दिए। पीडितहरूलाई जिप्रकाले भोलिपल्ट कागज गराई छोडियो।

जनसंख्या :	७५९६४
साक्षरता प्रतिशत :	२६.३
महिला साक्षरता प्रतिशत :	८.२
क्षेत्रफल (वर्ग किमी) :	२५३१
गाविस/नपा संख्या :	३०/०
निर्वाचन क्षेत्र :	१
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	११०/१
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	४/३८
टेलिफोन लाइन :	१९
मोटर सडक (किमी) :	-
प्रहरी कार्यालय संख्या :	१२
हुलाक संख्या :	४०

बेपत्ता पारिएको

कालिकास्वेतु गाविस-४ का २४ वर्षीय दुर्गबहादुर शाही, २१ वर्षीय रामबहादुर शाही र तातोपानी गाविस-५ का पृथ्वीबहादुर रावल र गज्याङकोट गाविस-७ का हरिप्रसाद पाण्डेलाई ०५५ असोज १८ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले रामबहादुर शाहीको घरबाट गिरफ्तार गरी हालसम्म बेपत्ता पारिएको छ।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

लामा गाविस-८ का ५० वर्षीय देउल्या साकीलाई ०५४ फागुन ४ गते जग्गासम्बन्धी निवेदन दिएका कारण जिल्ला प्रशासन कार्यालयका प्रेमनारायण शर्माले गालामा थप्पड हाने।

कन्कासुन्दरी गाविस-३ का ५० वर्षीय पूर्व जिविस सभापति प्रेमबहादुर हमाललाई ०५५ जेठ १३ गते माओवादीहरूले बाइ बोरको बन्दूक माग्दा नदिएपछि कुटपिट गरी खोसेर लगी माओवाद जिन्दावादको नारा लगाएर हिँडे।

कालिका स्वेतु गाविस-७ का ३६ वर्षीय गाविस अध्यक्ष दीपबहादुर शाहीलाई ०५५ जेठ १७ गते जनतामाथि शोषण र अन्याय गरेको आरोपमा माओवादीहरूले शरीर अंगभंग हुने गरी फलामका किला ठोकी यातना दिए।

जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा कार्यरत ४० वर्षीय प्रहरी जवान निर्मबहादुर वि.क., प्र.स.नि. नेत्रबहादुर बोहरा र प्रहरी जवान बुद्धिबहादुर रानालाई ०५५ जेठ २६ गते युनिफर्ममा ड्युटी निभाइरहेको अवस्थामा गुल्म प्रहरी कार्यालयका डीएसपी मोहनसिंह खड्काले विनाकारण कुटपिट गरे। पीडितहरूले क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालयमा जानकारी दिँदा पनि कुनै कारबाही भएको छैन।

कन्का सुन्दरी गाविस-४ का ५२ वर्षीय जक्ति बुढालाई ०५५ मंसिर १२ गते जनतालाई दुःख दिएको र माओवादीविरुद्ध सुराकी गरेको आरोपमा माओवादीहरूले कुटपिट गरे।

माहाबै पातरखोला गाविस-२ का ६५ वर्षीय मानबहादुर अधिकारीलाई ०५५ मंसिर १५ गते राति ९ बजेतिर नेकपा माओवादीका १०/१२ जना कार्यकर्ताहरूले घरमै सांघातिक आक्रमण गरी सस्त घाइते बनाए। पीडित राप्रपाका जिल्ला कमिटीका उपाध्यक्ष हुन्।

तातोपानी गाविस-३ की २३ वर्षीय कुइरी नेपाली, २३ वर्षीय लालजिरा शाही, ३५ वर्षीय काला नेपाली र ३५ वर्षीय

घटनाको प्रकार	गैह्रराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	१		१	१	१	१		१
गोलीद्वारा हत्या					३	४		४
गिरफ्तारी र यातना					११	३१	३	३३
कुटपिट	१३	१३	४	१७	३	४	१	६
वेपत्ता पारिएको					१	४		४
पक्षपात	३	१	१	२				
बलात्कार	१		१	१				
जारी	६	६	६	१८				
आत्महत्या	१	१		१				
चोरी/डकैती	३	३	१	४				
दुर्घटनाहरू/विर्वातहरू	४	९	१	१०				
जम्मा	३१	३३	१५	४८	१८	३५	३	३८

गाउँ नेपालीलाई ०५४ पुस २४ गते वन सिमानासम्बन्धी विवादमा सोही गाविस-१ र २ का गाउँलेहरूले सस्त्र घाइते हुने गरी कुटपिट गरे। पीडितहरूसँग प्रमाण हुँदाहुँदै पनि प्रशासन कार्यालय तथा अदालतले कुनै कारबाही गर्न सकेन।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस वर्ष यहाँको जिल्ला अदालतमा जम्मा २ सय ५३ मुद्दा परे। दुनियाँवादी (देवानी) १ सय ८९ मुद्दा, दुनियाँवादी फौजदारी ४३ वटा, विशेष अदालतसम्बन्धी ४ वटा र सरकारवादी फौजदारी ६ वटा र विविधमा ११ वटा मुद्दा परे।

सरुवा, घटुवा र पक्षपात आदि

सानो जलविद्युत् प्राधिकरण जुम्लाका निमित्त कार्यालय प्रमुख धनन्जय फडेराले आफ्नो घरको काम नगरेको तथा कार्यालयमा पनि सन्तोषजनक काम नगरेको आरोपमा ०५५ कार्तिक १ गते सोही कार्यालयका कर्मचारी रत्नचुन भत्रीको तलब भत्ता, ओभरटाइम भत्ता र स्वास्थ्य चामलसमेत दिन रोक्का गरे। पछि स्टाफ मिटिङमा कार्यालय प्रमुख धनन्जयले माफी मागे।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

हाकु गाविस-७ की ६५ वर्षीय चाउरी गिरीलाई प्रशासन कार्यालय, जिविस र गाविसमा असहाय विधवा भएको निवेदन दिँदा पनि सो भत्ता दिइएको छैन।

महिला अधिकार

महिला किनबेच र बलात्कार

चन्दननाथ गाविस-४ की एक महिलालाई ०५५ फागुन १ गते राति सोही गाविस-४ का २४ वर्षीय ठक्या स्वत्री, २४ वर्षीय

खड्के बुढा थापालगायत ३ जनाले दिसा गर्न आएको समयमा हातखुट्टा समाती घरदेखि केही टाढा लगी बलात्कार गरे। पीडकहरूलाई जिल्ला अदालतले कारागार चलान गर्ने आदेश दिएकोमा २ जना धरौटीमा रिहा भए भने खड्के बुढा थापालाई जेल चलान गरिएको छ।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

महत गाविस-६ का ४० वर्षीय अम्बर महतले ०५४ माघ २१ गते तातोपानी गाविस-४ का कर्णबहादुर डाँगीकी पत्नी ४० वर्षीय छयाकच्या महतलाई विवाह गरी जारीस्वरूप २०

हजार तिरे।

तातोपानी गाविस-४ का मिनबहादुर बुढाले ०५४ फागुन ९ गते लाम्रा गाविस-६ का २४ वर्षीय तिलाचन्द्र उपाध्यायकी पत्नी २२ वर्षीय मन्नुकला बुढालाई विवाह गरी जारीस्वरूप २२ हजार रूपैयाँ तिरे।

तातोपानी गाविस-४ का २५ वर्षीय दत्त बुढाले ०५५ वैशाख २९ गते महत गाविस-७ का २६ वर्षीय चंखे रावलकी पत्नी रामछयाँ रावललाई विवाह गरी जारीस्वरूप २५ हजार तिरे।

महत गाविस-७ का २० वर्षीय हरिबहादुर नेपालीले ०५५ जेठ ५ गते लाम्रा गाविस-५ का गरे साकीकी पत्नी हरिकला नेपालीलाई विवाह गरी जारीस्वरूप २० हजार तिरे।

महत गाविस-४ का २८ वर्षीय कालीबहादुर महतले ०५५ असार २१ गते देपाल गाविस-९ का ३० वर्षीय कालो भण्डारीकी पत्नी चाउरी महतलाई विवाह गरी जारीस्वरूप २० हजार तिरे।

तातोपानी गाविस-८ का २५ वर्षीय रति नेपालीकी पत्नीलाई ०५५ कार्तिक २० गते देपालगाउँ गाविस-७ का २३ वर्षीय बलबहादुर नेपालीले विवाह गरी जारीस्वरूप २२ हजार तिरे।

मालिकाठाटा गाविस-५ का २८ वर्षीय हर्कबहादुर रावलले घरमा पत्नी हुँदाहुँदै ०५५ मंसिर ५ गते सोही गाविस-२ का वीरबहादुर बस्नेतकी पत्नी राजकला रावतलाई विवाह गरी जारीस्वरूप १ लाख १० हजार रूपैयाँ तिरे।

बाल अधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

नाराकोट गाविस नाराकोट गाउँका अन्ध-अपांग बालबालिकाहरूलाई पठन पाठन गराउने उद्देश्यले मृगेन्द्र चिकित्सक गुठीले २/३ वर्षअगाडिदेखि प्रयोगात्मकरूपमा पढाउने, खाने, बस्ने व्यवस्था गरेको छ।

यस जिल्लाका गरीब निम्न वर्गका बालबालिकाहरू साह्र महाजनहरूको घरमा गाई गोरू चराउने, बच्चाको स्याहार सुसार

गर्ने, भाँडा माफ्ने काम गर्न बाध्य छन् भने पढ्न लेख्नबाट वञ्चित छन्। दर्जनौं बालबालिकाहरू एयरपोर्टमा सामान बोक्ने काम गरेको देख्न सकिन्छ।

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य सवालहरू

दासत्व, कर्मैया, बांधा र हलिया आदि

यस जिल्लामा माथिल्लो जातिले तल्लो जातिलाई हली राख्ने चलन छ। हलिले खेत जोत्नेदेखि लिएर बाली लगाउने/उठाउने सम्पूर्ण काम गर्दछ, त्यसवापत १ मुरी खेत बाली लगाउन दिइन्छ र बालीको अन्तिम भाग २/४ पाथी दिइन्छ। अधुरानो कपडा (आधा लगाएको कपडा) वर्षको एक पटक दिइन्छ। उनीहरूले मालिक छाड्नु परेमा किनबेच गरिने चलन पनि अभूत पाइन्छ।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

नेपाली कांग्रेसले कृषकको मर्कालाई ध्यानमा राखेर गहुँको बीउ समयमा उपलब्ध गराउन ०५५ भदौमा प्रेस वक्तव्य निकाली सार्वजनिक गरेको थियो।

कालिका खेतुका रामबहादुर शाही, दुर्गबहादुर शाही, तातोपानी गाविसका पृथ्वीबहादुर रावल, गर्ज्याङकोट गाविसका हरिप्रसाद पाण्डेलाई ०५५ असोज १८ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले बेपत्ता पारिएकोमा रिहाईको माग गरी ०५५

प्रहरीद्वारा बेपत्ता पारिएका दुर्गबहादुर शाही, पृथ्वीबहादुर रावल र रामबहादुर शाही

कात्तिक ६ गते राम्रा, नकपा (एमाले), नमोकपा र नेपाली कांग्रेसले संयुक्त विरोध जुलुस निकाली प्रशासन कार्यालयमा विरोधपत्र बुझाएका थिए। यसै घटना सम्बन्धमा सम्पूर्ण विद्यार्थी संघ संगठनले पनि विरोध जुलुससहित विरोधपत्र र वक्तव्य निकालेका थिए।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यो वर्ष यस जिल्लामा कुटपिटका १६ वटा घटनामा १८ जना पुरुष र ५ जना महिला पीडित भए। चोरी/डकैतीका ३ वटा घटनाहरू भए भने दुर्घटना/विपत्तिका ४ वटा घटनामा ९ जना पुरुष र १ जना महिला पीडित भए। त्यस्तै एक जनाले आत्म हत्या गरेको जानकारीमा आयो।

४.१३ कालिकोट

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार

हत्या/गोली

पाख्राँ गाविस-२ का १४ वर्षीय सुकिली चौलागाईंलाई ०५४ पुस २७ गते सोही गाविस-५ को १८ वर्षीय जयरूपा अधिकारी र दाँहा गाविस-२ का १८ वर्षीय मुनिकेश आचार्यले दाँहा गाविसको पिलिका अमेलाडाँडामा हत्या गरे। पीडकहरूलाई जेल चलान गरिएको छ।

कोटवाडा गाविसका प्रहरी हवलदार टोपेन्द्रबहादुर थापालाई ०५४ चैत २६ गते रहगाउँमा जनता र प्रहरीबीच भिडन्त हुँदा सर्वसाधारणले हत्या गरे।

कोटवाडा गाविस-७ का ५५ वर्षीय कालु विश्वकर्मालाई ०५४ चैत २६ गते मालकोट गाविस-१ को विछलाडाँडामा दोहोरो भिडन्त हुँदा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

मालकोट गाविस-३ का ३७ वर्षीय शेरबहादुर शाहीलाई ०५५ जेठ १३ गते सुराकी गरेको आरोपमा माओवादी कार्यकर्ताहरूले कुटपिट गरी हत्या गरे।

मालकोट गाविसका जितबहादुर वि.क., कालिबहादुर वि.क. कल्टे वि.क.लाई माओवादीको आरोपमा ०५५ असार ६

गते प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

मालकोट गाविस वडा सदस्य पुनतला वि.क., सोही ठाउँका मोहनविर वि.क. र सुपारी वि.क.लाई माओवादीको आरोपमा ०५५ असार ९ गते प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

मालकोट गाविस-१ को ४५ वर्षीय गोरीकला वि.क.लाई ०५५ असार ९ गते भोरतिर गएर लुकी बसेको अवस्थामा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

मालकोट गाविस-३ का २२ वर्षीय मन्दिरे बटालालाई ०५५ असार १९ गते मकै खान आएको बाँदर भगाउँदा माओवादी भगाएको भनी प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

लालुवाराका रत्नबहादुर विष्ट, मिनबहादुर विष्ट, गोपाल विष्ट, कटकबहादुर विष्ट र लालु विष्टलाई माओवादीको आरोपमा ०५५ भदौ २ गते प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

कोटवाडा गाविसको अनिरूपा विष्टलाई माओवादीको आरोपमा ०५५ भदौ २२ गते प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

कोटवाडा गाविस-१ का ४१ वर्षीय ज्ञानबहादुर बिष्टलाई ०५५ भदौ २४ गते सुराकी गरेको आरोपमा जिल्ला सदरमुकामबाट आफ्नो घरतिर फर्किरहेको अवस्थामा रकु गाविस-१ लुसा भन्ने ठाउँमा माओवादीहरूले खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरे।

छप्रे गाविस-५ का ३५ वर्षीय कर्णबहादुर शाही, ३४ वर्षीय कन्नबहादुर शाही र सोही गाविस-४ का धने शाहीलाई ०५५

असोज १९ गते प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

जेल र बन्दीहरू

"ग" श्रेणीको कालिकोट जेलको बन्दी क्षमता २५ जनाको हो। यस जेलमा कैद फैसला भएका १ जना पुरुष तथा फैसला नभएका २३ पुरुष र १ महिला गरी २४ जना बन्दीहरू रहेका छन्। यसबाहेक यस वर्ष ११ जना बन्दीहरू धरौटीमा र १ जना कैद पूरा गरी छुटे। जेलमा राख्ने ठाउँ नभएका कारण ६ जना बन्दीहरूलाई ०५५ भदौ ९ गते बाँके जेलमा सरुवा गरियो।

यस जेलको अवस्था निकै नाजुक अवस्थामा रहेको छ। कोठामा विजुली बत्ती, स्वानेपानी, चर्पी आदिको व्यवस्था नभएको बन्दीहरू बताउँछन्। त्यसैगरी लुगा तथा उडुस, उपियाँ मार्ने औषधी समयमा उपलब्ध नहुने समस्या पनि रहेको छ। जिल्लामा समयमा न्यायाधीशहरू नआउने र आएको समयमा पनि वयान लिने काम नगरेको गुनासो पनि बन्दीहरूको छ।

गिरफ्तारी र यातना

लालु गाविस-८ का ३५ वर्षीय बले कामी, ५० वर्षीय नर लुवार, ३२ वर्षीय काल्चे लुवार, ३४ वर्षीय बजिरे वि.क.लाई ०५५ असार ७ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरे। पीडितहरूलाई धरौटीमा छोडिएको छ।

लालु गाविस-५ का २७ वर्षीय पूर्णबहादुर बोहोरालाई ०५५ असार ८ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी लाठीले प्रहार गरी यातना दिए। पीडितलाई धरौटीमा छोडिएको छ।

कोटवाडा गाविस-७ का ३० वर्षीय धर्मे नेपालीलाई माओवादी भएको आरोपमा ०५५ असार १० गते प्रहरीले पक्राउ गरी हात र खुट्टामा पिन ठोकेर यातना दिए। पीडितलाई धरौटीमा छोडिएको छ।

कोटवाडा गाविस-७ का २७ वर्षीय चनराज बिष्ट र ३४ वर्षीय धर्मे नेपालीलाई ०५५ असार १० गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरेका मा धरौटीमा छोडिएको छ।

लालु गाविस-८ का २५ वर्षीय पंखबहादुर बोहोरा, २३ वर्षीय कमरबहादुर शाही, २७ वर्षीय भैरे दर्जी र २८ वर्षीय निर्प थापालाई ०५५ असार ११ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरे। पीडितलाई धरौटीमा छोडिएको छ।

कोटवाडा गाविस-७ का ३२ वर्षीय आइते नेपाली, ४५

जनसंख्या : ८८८०५

साक्षरता प्रतिशत : २०.५

महिला साक्षरता प्रतिशत : ४.७

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : १७४१

गाविस/नपा संख्या : ३०/०

निर्वाचन क्षेत्र : १

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : १५४/१

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : ०/३०

टेलिफोन लाइन : १२

मोटर सडक (कि.मी.) : ०

प्रहरी कार्यालय संख्या : २०

हुलाक संख्या : ३०

वर्षीय मने वि.क., ३० वर्षीय लाले सुनार र १८ वर्षीय दैमान वि.क.लाई ०५५ असार १० गते माओवादी भएको आरोपमा आफ्नै घरमा बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरे। पीडितलाई छोडिएको छ।

मालकोट गाविस-६ का ३५ वर्षीय कालो कामीलाई ०५५ असार १८ गते माओवादीलाई स्वाना खुवाएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा हाल धरौटीमा छोडिएको छ।

स्युना गाविसका ५१ वर्षीय देवजंगबहादुर शाहीलाई ०५५ असार २० गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भई प्रेमबहादुर सिंहलाई कुटपीट गर्ने घटनामा सामेल भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। प्रेमबहादुर सिंहले आफूलाई कुटपीट गर्ने कार्यमा पीडित संलग्न नभएको जानकारी दिएपछि पनि उनलाई छोडिएन। धेरैपछि मात्र उनलाई धरौटीमा छोडियो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपीट

सुकाटिया गाविस-२ का ३४ वर्षीय महेन्द्रप्रसाद चौलागाईंलाई ०५४ माघ २४ गते माओवादी भएको आरोपमा राप्रपाका

नेता दीपबहादुर शाही, जनम शाहीलगायतका व्यक्तिहरूले कुटपीट गरे।

फेकोट गाविस-२ की २१ वर्षीय शारदा श्रेष्ठलाई ०५४ फागुन २९ गते प्रहरी असई होमबहादुर बूढाले रक्सी खाई अभद्र व्यवहार गर्न स्वाजे। पीडितलाई गाउँलेले लस्तेपछि पीडक भागी गएको अवस्थामा पनि प्रहरी प्रशासनबाट कुनै कारबाही भएन।

आदानकु गाविस-४ का ४८ वर्षीय प्रेमबहादुर सिंहलाई ०५५ वैशाख ८ गते नेकपा (एमाले) को प्रचार गरेको आरोपमा मेहलमुडी गाविस-४ डाँडास्वेतमा केही अज्ञात व्यक्तिहरूले खुकुरी प्रहार गरी घाइते बनाए। पीडितको उपचार काठमाडौंमा गरियो।

छाप्रे गाविस-४ का ६८ वर्षीय गाविस अध्यक्ष पर्वलाल शाहीलाई ०५५ असार १२ गते भ्रष्टाचार गरेको आरोपमा माओवादी कार्यकर्ताहरूले हतियार प्रयोग गरी कुटपीट गर्नुको साथै ५० हजार चन्दा दिने कागज गराए। पीडितको उपचार जिल्लामै गरियो।

मालकोट गाविस-६ का ४५ वर्षीय लोणबहादुर शाहीलाई ०५५ भदौ ६ गते सुराकी गरेको आरोपमा घरमै बसिरहेको अवस्थामा माओवादीहरूले कुटपीट गरे। पीडितको उपचार काठमाण्डौंमा गरियो।

लालु गाविस-९ का ३९ वर्षीय हिक्मतबहादुर बिष्ट र प्रहरी जवान चन्द्रे खड्कालाई ०५५ मंसिर २५ गते मान्छे गाविसको स्वाडाचकर बजारमा माओवादी कार्यकर्ताहरूले खुकुरी प्रहार गरी घाइते बनाए। पीडितहरूको उपचार काठमाण्डौमा भयो।

महिला अधिकार

महिला किनबेच र बलात्कार

फुकोट गाविस-७ की २३ वर्षीय एक महिलालाई ०५४ फागुन ३ गते सोही ठाउँको प्रहरी चौकीका असई २८ वर्षीय होमबहादुर बूढाले बलात्कार गरे। उनी जारी कसको सिलसिलामा त्यहाँ आएका बेला मुद्दा मिलाइदिन्छु भनी पीडकले बलात्कार गरेका थिए। पीडकलाई जनताले माफी मगाए भने कारबाहीका लागि निवेदन दिएकोमा अन्य कारबाही गरिएन।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

माल्कोट गाविस-६ का २२ वर्षीय बालसिंह बटाला र २४ वर्षीय देउकला बटालाविरुद्ध लाल गाविसका पद्मसिंह बिष्टले जारी नदिएकाले धनमाल र जारी पाउँ भनी ०५४ माघ २ गते उजुरी दिए।

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या		जम्मा	घटना संख्या	पीडित संख्या		जम्मा
		पुरुष	महिला			पुरुष	महिला	
हत्या	४	४		४				
गोलीद्वारा हत्या					८	१६	८	२४
गिरफ्तारी र यातना					६	१४		१४
कूटपिट	६	६		६				
धम्की					१		१	१
बलात्कार					१		१	१
बहुविवाह	१		१	१				
जारी	१	१	१	२				
आत्महत्या	१	१		१				
चोरी/डकैती	१	१		१				
जम्मा	१४	१३	२	१५	१६	३०	१०	४०

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

सरकारी दमनको विरोधमा ०५५ असार २८ गते मानव अधिकार वर्ष पुस्तक प्रतिनिधिद्वारा एक प्रेस विज्ञप्ति प्रकाशित गरियो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा चोरीको १ वटा घटना भयो। एक जना पुरुषले आत्महत्या गरे।

४.१४ मुगु

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

पिना गाविस-३ का सर्केनी शाही र चैते शाहीलाई ०५५ साउन ३ गते सोही गाविसका मानबहादुर शाही, ज्ञानबहादुर शाही, प्रेमबहादुर शाही र गगनबहादुर शाहीले सामान्य विवाद हुँदा एक्कासि दुइ प्रहार गर्दा सर्केनी शाहीले पित्तुमा बोकेकी ३ महिनाकी छोरी महादेवी शाहीलाई लाग्न गई मृत्यु भयो। पीडितकी आमाले जिप्रकामा जाहेरी दिएपश्चात् अदालतमा मुद्दा चलि रहेको बेला ०५५ मंसिर १५ गते पीडित र पीडकबीच समझदारी बनाई छोरीलाई निमोनिया भएका कारण मृत्यु भएको भनी मिलापत्र गरे।

जेल र बन्दीहरू

यस जिल्लाको जेल “ड” श्रेणीको हो। यस जेलमा १० वटा कोठाहरू रहेको भए तापनि कुनै पनि कोठा बस्न लायक छैन।

जसमध्ये पुरुषलाई ३ र महिलालाई १ गरी बन्दीहरूका निम्ति ४ वटा, सुरक्षाकर्मीका लागि ४ वटा घुम्ती, कार्यालय प्रयोजनका लागि १ र भण्डारको रूपमा एउटा प्रयोग भएका छन्। यस जेलमा सन् १९९८ मा १ जना धनुवा रहेकोमा ०५५ मंसिर २८ गते फैसला भई छुटे। सामान्यतया यो जेल खाली रहन्छ।

गिरफ्तारी र यातना

श्रीनगर गाविस-१ का १७ वर्षीय मोतीलाल नेपाली र १६ वर्षीय तिलचन्द्र नेपालीलाई ०५४ फागुन २० गते प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दिए। पछि दुवै पक्षबीच मिलापत्र भइसकेपछि पनि उनलाई ४३ सय रूपैयाँ जरिवाना गराएर छोडियो।

श्रीनगर गाविस-१ गंगगढी बजारस्थित निम्न माध्यमिक विद्यालयका प्रधानाध्यापक २८ वर्षीय जल धामीलाई ०५५ वैशाख २२ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दिए। पीडितलाई वैशाख २३ गते कागज गराई छोडियो।

श्रीनगर गाविस-१ का १९ वर्षीय ज्ञानेन्द्रबहादुर शाही, सोही गाविस-२ का १९ वर्षीय युवराज मल्ल, सोही गाविस-३ का १८ डिल नेपाली, जयगणेश मल्ल र सोही गाविस-४ का १८

वर्षीय आनन्द हितानलाई ०५५ जेठ १५ गते माओवादीको पर्चा बोकेको भनी प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई हिरासतमा यातना दिएर भोलिपल्ट छोडियो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

छैनकोट गाविस-३ का ३२ वर्षीय मथुरा जैसी र २३ वर्षीय जयलाल जैसीलाई ०५५ जेठ ८ गते राजनीतिक रिसइवीको कारण सोही गाविस-४ का जयलाल जैसीसहित १५ जनाले घरमै आई कुटपिट गरी सस्त घाइते बनाए। पीडितले जिप्रकासमक्ष उजुरी दिँदा उजुरी लिइएन।

सेरी गाविस-३ का जिविस सदस्य चन्दबहादुर बुढालाई ०५५ असोज २८ गते सोही गाविसका रतनबहादुर मल्ल, कुवेरजंग मल्ल, ज्ञानबहादुर मल्ल, टेकबहादुर शाही र केशरसिंह मल्लले गाविस कार्यालयमा साधारण विवाद हुँदा कुटपिट गरे।

श्रीनगर गाविस-१ का २५ वर्षीय पुष्करबहादुर मल्ललाई ०५५ मंसिर १४ गते राजनीतिक प्रतिशोधका कारण जिविस गेष्ट हाउसअगाडि नेकपा (एमाले) का केही कार्यकर्ताहरूले कुटपिट गरे।

जिल्ला विकास समितिका सभापति मोहन बानियाँलाई ०५५ मंसिर १४ गते राजनीतिक प्रतिशोधका कारण नेपाली कांग्रेस जिल्ला परिषद्को बैठक चलि रहेको अवस्थामा श्रीनगर गाविस-१ का पुष्करबहादुर मल्ल र जीतबहादुर मल्लले कार्यालयमा नै गएर गाली गलौज गर्नुको साथै ढुंगा प्रहार गरी कार्यालय तोडफोड गरे।

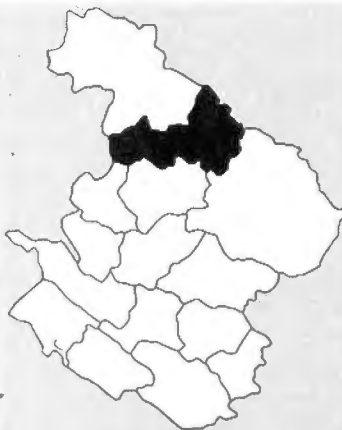
मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

अत्यन्तै दुर्गम भएका कारण यस जिल्लामा न्यायाधीश र सरकारी वकिल त्यति बस्ने गर्दैनन्। त्यसैले सामान्यतया साधारण प्रकृतिका मुद्दा ९० दिनभित्रै फैसला हुनुपर्ने प्रावधान भए पनि २ वर्षसम्म पनि फैसला नभई केँयौं मुद्दा त्यत्तिकै थन्किएर बसेका छन्।

सरुवा, घटुवा र पक्षपात आदि

प्राथमिक विद्यालय घट्टेलेखका २५ वर्षीय शिक्षक लगनसिंह सेजुवाल, प्रावि ह्याङ्लुका २७ वर्षीय पूर्णबहादुर रोकाया, प्रावि शोभाका २५ वर्षीय धनजीत सावद र प्रावि खनायका २७ वर्षीय

जनसंख्या : ३६३६५

साक्षरता प्रतिशत : २१.८

महिला साक्षरता प्रतिशत : ५.९

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : ३५३५

गाविस/नपा संख्या : २४

निर्वाचन क्षेत्र : १

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : १२०/१

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/२५

टेलिफोन लाइन : ९

मोटर सडक (कि.मी.) : ०

प्रहरी कार्यालय संख्या : ७

हुलाक संख्या : २६

अम्बाबहादुर मल्ललाई ०५४ फागुन २१ गते आस्थाका आधारमा जिल्ला शिक्षा कार्यालयद्वारा सरुवा गरियो। यसको विरोधमा जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा नारा जुलुससमेत भएको थियो।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

श्रीनगर गाविस-५ र ८ का ४० वर्षीय लक्ष्मीप्रसाद चौलागाई, ४५ वर्षीय टेकप्रसाद चौलागाई, ३५ वर्षीय भीमप्रसाद चौलागाई, ३३ वर्षीय नन्दबहादुर रोकाया, २८ वर्षीय हंसबहादुर बुढा, २७ वर्षीय रंगबहादुर कार्की र ४२ वर्षीय लक्ष्मीकान्त चौलागाईलगायत ८५ घरपरिवारको लालपूर्जावाला ८०/९० रोपनी जग्गालाई ०५५ असोज १४ गते श्रीनगर गाविस अध्यक्ष भीमचन्द्र हमाल, सिडिओ कृष्णप्रसाद लम्साल, चण्डीप्रसाद गुल्मका मेजर, उपभोक्ता समूहका अध्यक्ष ऐनबहादुर हमाल र वन विभागका प्रमुखले मिलेमतो गरी विना सूचना र विना क्षतिपूर्ति पिपुल पार्क प्रोजेक्ट र आर्मीको फाइरिङ मैदान बनाउने भनी अधिकरण गरेको गुनासो पीडितहरूको छ।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

श्रीनगर गाविस-५ को १५ वर्षीय एक युवतीलाई ०५४ फागुन १४ गते दिउँसो १ बजे महाकाली माविको कोठामा थुनेर सोही गाविस-१ का १६ वर्षीय निलचन्द्र नेपाली र १७ वर्षीय मोतिलाल नेपालीले बलात्कार गर्ने प्रयास गरे। पीडित कराएपछि पीडकहरूलाई सोही ठाउँबाट पक्राउ गरी फागुन २० गते क्रमशः ४ हजार र ५ हजार रूपैयाँ जरिवाना गरी मिलापत्र गराएर छोडियो।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

घ्याङ्लु गाविस-८ का ४० वर्षीय चन्दलाल जैसीले ०५४ पुस १७ गते बाजुरा जिल्ला बाँटु गाविस वोल्डिक गाउँका २४ वर्षीय धनजय पाण्डेकी पत्नी २६ वर्षीय पुष्प जैसीसँग विवाह गरेकोमा जारीस्वरूप ४० हजार रूपैयाँ तिरे।

गम्था गाविस-३ का २४ वर्षीय पूर्णबहादुर रावलले ०५४ फागुन १५ गते श्रीकोट गाविस-१ का २५ वर्षीय कल्चु बानियाँकी पत्नी २० वर्षीय चैती रावलसँग विवाह गरेकोमा जारीस्वरूप १८ हजार रूपैयाँ तिरे।

जिमा गाविस-२ का २४ वर्षीय दलबहादुर बिष्टले ०५४ फागुनमा २२ वर्षीय डबलबहादुर बुमीकी पत्नी २१ वर्षीय रिउली बिष्टलाई विवाह गरेकोमा ३५ हजार रूपैयाँ जारी तिरे।

श्रीकोट गाविस-२ रोलगाउँका २७ वर्षीय दलबहादुर शाहीले ०५४ चैत १ गते सेरी गाविस-९ की २० वर्षीय पन्चा शाहीसँग विवाह गरेकोमा उनका पति सेरी गाविस-९ का २६ वर्षीय लालबहादुर शाहीलाई ४९ हजार रूपैयाँ जारी तिरे।

श्रीनगर गाविस-३ का २० वर्षीय जयगणेश मल्लले घरमा पत्नी र छोरासमेत हुँदाहुँदै ०५४ चैत ८ गते महाकाली माविमा अध्ययनरत वसन्ती कार्कीसँग दोस्रो विवाह गरे।

गम्था गाविस-९ का २६ वर्षीय औसे मरागाईले ०५४ चैत २९ गते गम्था गाविस-९ धारागाउँका २१ वर्षीय शिव जैसीकी पत्नी १९ वर्षीय नानकला जैसीसँग विवाह गरेकोमा जारी स्वरूप ४१ हजार रूपैयाँ तिरे।

सेरी गाविसका अध्यक्ष बालकृष्ण दाहालले आफ्नी पत्नी भएको तर उनलाई माइतीले घरमा नपठाएको कारण जनाई ०५४ वैशाख २५ गते अमृता दाहालसँग दोस्रो विवाह गरे।

श्रीनगर गाविस-३ की २० वर्षीय नाक्चे मल्ल र पिना गाविसका २२ वर्षीय गोवर्धन शाहीबीच प्रेम सम्बन्ध भएका कारण ०५४ मंसिर ४ गते विवाह गरेकोमा नाक्चेका पहिलो पति २५ वर्षीय अंगबहादुर शाहीले २० हजार रूपैयाँ जारी लिए।

महिला भएकै कारणले विद्वाने अन्य अमानवीय / अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भ्रूमा, बोक्सी र देहव्यापार)

नाथुर्ष गाविस-६ की फुप्री बुमीलाई ०५४ चैत २४ गते जिमा गाविस-५ गोप्ता धराला र जनकबहादुर शाहीले चैते दशैँ मनाउन भनी माइतीमा बोलाई जबर्जस्ती विवाह गर्न दबाव दिए। पीडितले नमानेपछि उनलाई घरभित्र थुने। पीडितले गुहार मागेपछि थुनाबाट उम्कन सफल भइन् भने योसम्बन्धी छानबिन भइरहेको छ।

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूतसमेत

निम्न माध्यमिक विद्यालय कवाका शिक्षक २४ वर्षीय जर्मन नेपालीलाई ०५४ माघ १८ गते खमाले गाविसका ६०

घटनाको प्रकार	गैह्रराज्यद्वारा भएका हतन				राज्यद्वारा भएका हतन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	१		१	१				
गिरफ्तारी र यातना					३	८		८
कुटपिट	४	४	१	५				
अवकाश					१	१३		१३
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी समस्या					१	८५		८५
बलात्कार प्रयास	१		१	१				
बहुविवाह	३		३	३				
जारी	६	६	६	१३				
अमानवीय व्यवहार	१		१	१				
आर्थिक अधिकार	३	४		४				
जातीय छुवाछूत	१	१		१				
आतंक	३	३		३				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	५	६	१	७				
जम्मा	२६	२५	१३	३८	५	१०५		१०५

वर्षीय लालसिंह लोहार र ३५ वर्षीय जैसिंह लुवारले तल्लो जातिको मान्छे भएकाले हाम्रो विद्यालयमा पढाउन पाउँदैनस् भनी विद्यालयमा पस्न दिएनन्।

घटना सम्बन्धमा प्रेस बक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

छैनकोट र भिड गाविसमा स्वडेरी परी भोकमरी लाग्दा नेपाल स्वाद्य संस्थानबाट ५४ क्विन्टल चामल वितरण गर्ने भनी लगेकोमा ०५४ माघ ३ गते नेकाका सभापति कर्मे जैसी, जिल्ला सदस्य ऐनबहादुर शाही र भिड गाविस अध्यक्ष दलवीर कार्कीले ०५४ पुस २७ गते वितरण गर्न जाँदा एकलौटी तवरले आफ्ना कार्यकर्ता र व्यापारीलाई वितरण गरेको भनी छैनकोट गाविस-६ का ५० वर्षीय धर्मदत्त जैसी, ५१ वर्षीय धनलाल जैसी र ३५ वर्षीय जयबहादुर मल्ललगायतले नारा जुलुस गरी फिर्ता गर्न लगाए।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा व्यक्तिगत रिसइवीको कारणले भएका कुटपिटका २ वटा घटनामा १ जना पुरुष र १ जना महिला पीडित भए। १ जना महिलाको भीरबाट लडी मृत्यु भयो भने २ जना पुरुषको डुबेर मृत्यु भयो, जसमध्ये १ जना १० वर्षीय बालक थिए। आगलागीका ४ वटा घटना भए। १ जना पुरुषले आत्महत्या गरे।

४.१५ हुम्ला

सम्मानित रूपले बाँच्न पाउने अधिकार
जेल र बन्दीहरू

यस जिल्लामा रहेको जेल “घ” श्रेणीको हो, जसलाई स्थानीय वासिन्दा “खोर” को नामले सम्बोधन गर्छन्। वि.सं. १९७१ सालमा अदालतको व्यवस्था भएदेखि नै जेलको पनि व्यवस्था भएको हुनसक्ने सम्बन्धित अधिकारीहरूले बताए पनि अहिले रहेको जेल भने ०४५ सालतिर निर्माण एवं मर्मत गरिएको हो। २ कोठा रहेको यस जेलमा एउटा शौचालय छ भने भान्सा कोठाको पनि व्यवस्था छ। हाल यस जेलमा २ जना कैद फैसला नभएका बन्दीमध्ये १ पुरुष र १ महिला छन्। ती २ जना बन्दीलाई २ कोठामा राखिएको छ। सामान्यतया फैसला भैसकेका बन्दीहरूलाई यस जेलमा राखिंदैन।

पुर्षका लागि कारागारमा रहेका धनुवा गेरखबहादुर शाही र श्रीमती पुष्पा रायमाझीले न्यायाधीश जिल्लामा नभएकै कारण आफ्नो मुद्दाको फैसला नभएको गुनासो गरेका छन्।

जनसंख्या :	३४३८३
साक्षरता प्रतिशत :	२०.९
महिला साक्षरता प्रतिशत :	४.८
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) :	४६५५
गाविस/नपा संख्या :	२७/०
निर्वाचन क्षेत्र :	१
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	९२/१
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	०/२७
टेलिफोन लाइन :	१
मोटर सडक (कि.मी.) :	०
प्रहरी कार्यालय संख्या :	१४
हुलाक संख्या :	२८

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

साँया गाविसका अध्यक्ष नरेन्द्रबहादुर शाहीलाई ०५४ माघ १० गते सकेगाड हेलीप्याडमा प्रहरीले हातपात गरेको विषयलाई लिएर कुटपिट भएकोमा दुवै पक्षबीच मिलापत्र भयो। तर पुनः प्रहरीले मुद्दा दिएको कारण गाविस अध्यक्ष शाही, लक्ष्म्यबहादुर शाही र डिलबहादुर शाहीलाई प्रहरीमाथि हातपात गरेको निहुँमा सार्वजनिक अपराधको मुद्दा चलाइएको छ भने सो घटनाका सम्बन्धमा सोधपुछ गर्ने निहुँमा गाविस अध्यक्ष शाहीलाई ३५ दिनसम्म तारखेमा राखी दुःख दिइयो।

हेप्का गाविसस्थित स्वास्थ्य चौकीका अहेव धनजीत रोकायालाई ०५५ वैशाख १८ गते सोही गाविस-६ का रामबहादुर लामाले कुटपिट गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा सार्वजनिक अपराध र सजाय ऐनअन्तर्गत कारबाही चलाई छोडियो।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

भौगोलिक विकटता, अशिक्षा र चेतनाको कमीका कारण आफूमाथि हुने अन्यायका विरूद्ध पीडितहरू न्यायिक निकायसमक्ष पुग्ने चलन त्यति छैन। त्यस्ता घटनाहरू भइहालेमा स्थानीय रूपमै समाज बस्ने र देवदेवीका मन्दिरमा

गएर दुई पक्षबीच संकटसम्म मिलापत्र गर्ने, जरिवाना गर्ने वा मन्दिरमा भेटी चढाउने जस्ता प्रचलनहरूले गर्दा सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार प्राप्त गर्ने अधिकारबाट सर्वसाधारण नागरिकहरू वञ्चित भइरहनुपरेको स्थिति छ।

यस वर्ष यो जिल्लाको अदालतमा विभिन्न प्रकारका ६७ वटा मुद्दाहरू दर्ता भए। ती मुद्दाहरूमा सरकारवादी ४, विशेष अदालत १०, देवानी ४१, दुनियावादी फौजदारी १० र संक्षिप्त कार्यविधि २ वटा रहेका थिए भने तिनै मुद्दाहरू गत वर्षदेखिका बाँकी क्रमशः ४, ५, ३८ र २ वटा रहेका थिए। गत वर्षदेखिका संक्षिप्त कार्यविधिसम्बन्धी मुद्दा बाँकी नरहेको भए तापनि यसै वर्ष दर्ता भएका यससम्बन्धी २ वटा मुद्दा भने फर्छौट हुन सकेनन्। त्यस्तै यस वर्ष सरकारवादी २, विशेष अदालत ५, देवानी १०, दुनियावादी फौजदारी १ वटासमेत गरी जम्मा १७ वटा मुद्दा फर्छौट भए भने १३ वटा मुद्दा फर्छौट हुन बाँकी छन्। यस जिल्ला अदालतमा दर्ता भएको सबैभन्दा पुरानो मुद्दामा सरकारवादी १ र देवानी १ गरी जम्मा २ वटा ०५२ सालमा दर्ता भएका मुद्दाहरू रहेका छन्।

यस जिल्ला अदालतमा हिउँदमा लामो

समयसम्म न्यायाधीश नरहने गरेको कारणले पनि कतिपय मुद्दाहरू अदालतसमक्ष आइपुग्दा पनि न्यायिक प्रक्रिया अगाडि नबढी सर्वसाधारण जनताको अधिकार कुण्ठित हुने गरेको छ।

त्यस्तै यस वर्ष अर्धन्यायिक निकायहरू जिल्ला प्रशासन कार्यालय र जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा पनि न्यायिक छानबिन गरिपाउँ भनी सर्वसाधारण जनताको निवेदन एवं उजुरी पत्रहरू दर्ता हुने गरेको छ। यस वर्ष जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा ठाडो उजुरी १ सय ४४ वटा, सार्वजनिक अपराध ३ वटा र हातहतियार तथा स्वरस्वजानासम्बन्धी १ थान मुद्दा दर्ता भए। ठाडो उजुरीसम्बन्धी मुद्दाहरू अधिकांश लेनदेन, ऋण, कुटपिट, जारी र बहुविवाहसम्बन्धी हुने र त्यस्ता घटना जिल्ला प्रशासन कार्यालयले नै सुल्झाउने तथा अन्य केही मुद्दाहरू अदालतमा पठाउने गरेको कुरा सम्बन्धित अधिकारीले बताए।

जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा पनि यस वर्ष विभिन्न किसिमका घटनाहरू दर्ता भएकोमा १४ वटा घटनाहरूका सम्बन्धमा प्रक्रियागत कारबाही अगाडि बढाइएको कुरा सम्बन्धित अधिकारीले बताए। त्यसरी दर्ता भएका घटनामध्ये २ वटा जिल्ला अदालतमा र २ वटा जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा पेश गरिएको तथा अन्य घटनाहरूका सम्बन्धमा भने जिल्ला प्रहरी कार्यालय आफैले छानबिन र आवश्यक कारबाही गरी केही किनारा लगाएको र केही प्रक्रियामा रहेको जनाएको छ।

सुरूवा, घटुबा र पक्षपात आदि

अति दुर्गम र विकट हिमाली जिल्ला भएका कारण यस जिल्लामा कार्यरत श्री ५ को सरकारका अधिकांश कर्मचारीहरूले आफूलाई सरकारले उचित संरक्षण र अवसर नदिएको गुनासो व्यक्त गर्ने गरेका छन्। यस जिल्लामा बाहिरी जिल्लाबाट सुरूवा भई जाने कर्मचारीहरूलाई दिइने दुर्गम भन्ना जिल्लाको महंगीको तुलनामा कम भएको, महंगीसम्बन्धी विशेष राहतको व्यवस्था नभएको, हिउँदमा लामो समयसम्म कार्यालय प्रमुखहरू काजमा वा बिदामा बस्ने गर्नाले जिल्लामा बस्न बाध्य तल्ला तहका कर्मचारीहरूबाट आवश्यक कामहरू हुन नसकी दिलाई हुने, त्यसको असर जनतालाई पर्ने तथा तल्ला तहका कर्मचारीप्रति जनसाधारणको धारणा नराम्रो बन्ने आदि गुनासो यस जिल्लामा कार्यरत कर्मचारीहरूले एक मुखले गर्दछन्। त्यस्तै यस्ता विकट जिल्लामा तल्ला तहका कर्मचारीदेखि कार्यालय प्रमुखहरूले समेत अनिवार्यरूपमा जिल्लामा रहने व्यवस्था गर्नुपर्ने, त्यसका लागि सबै कर्मचारीहरूलाई छोटो अवधिकै लागि भए पनि क्रमशः आलोपालो गरी पर्याप्त सुविधा दिनुपर्ने, जिल्लाबाट लामो समयसम्म बिदा वा काजमा बस्ने प्रवृत्ति हटाउनुपर्ने देखिन्छ। अहिलेको स्थितिमा जिल्लामा कार्यरत कर्मचारीहरूमा आफ्नो पहुँच नपुग्ने र तल्ला तहका कर्मचारीले वर्षौंसम्म त्यसै जिल्लामा बिताउनुपर्ने बाध्यतालाई पक्षपातपूर्ण रूपमा लिने गरेको पाइयो। यस जिल्लामा मसिरदेखि चैतसम्म अधिकांश कार्यालय प्रमुख तथा पहुँचवाला कर्मचारीहरू विभिन्न निहुँमा नबस्ने गरेको गुनासो स्थानीय जनताको रहेको पाइयो।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भन्ना आदि

यस जिल्लामा भूमिहीन तथा सुकुम्बासी समस्या उल्लेख्यरूपमा रहेको पाइएन। तर पनि यस जिल्लामा गठन गरिएको सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले जिल्लाका विभिन्न क्षेत्रमा अनियमित एवं अव्यवस्थित बसोबास गर्नेहरूको तथ्य संकलन तथा जंगलबाहेकको कसैको हकभोगको दाबी नलाग्ने स्वेतीयोग्य पर्ति जग्गाको विवरण संकलन गरिरहेको कुरा जिल्ला मालपोत कार्यालयबाट थाहा भएको छ।

यस जिल्लामा विभिन्न १४ गाविसका ३ सय ४४ जना व्यक्तिले आफू सुकुम्बासी भएकाले बसोबासको लागि जग्गा उपलब्ध गराइपाउँ भनी गाविस कार्यालयको सिफारिससहित विघटित जिल्ला सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगमा निवेदन दिएको मालपोत कार्यालयले जनाएको छ।

महिला अधिकार

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

यस जिल्लामा अशिक्षा, अज्ञानताका कारण तथा कतिपय अन्धविश्वासपूर्ण परम्परागत मान्यताका कारण पनि महिलामाथि हिंसा र

यातनाका घटनाहरू हुने गरेका छन्। त्यस्ता घटनाहरू सार्वजनिक नहुने गरेका भए पनि हाल आएर बहुविवाह र जारीका केही घटनाहरू भने सार्वजनिक हुन थालेका छन्।

यस वर्ष जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा २ वटा बहुविवाहका घटना दर्ता भएकोमा ती घटना प्रहरीले अदालतमा पुर्‍याएको छ। त्यस्तै अन्य केही बहुविवाह र जारीका घटनाहरू जिल्ला प्रशासन कार्यालयले आपसी समझदारीमा मिलाइदिएको कुरा सम्बन्धित अधिकारीले बताएका छन्। बहुविवाह र जारीका अधिकांश घटनाहरू स्थानीय ठालु तथा जनप्रतिनिधिहरूको उपस्थितिमा मिलाउने तथा जरिवानाका नाममा केही रकम लिएर तिने स्थानीय ठालु तथा जनप्रतिनिधिहरूले स्वाने गरेको पीडितहरू बताउँछन्।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय / अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

यस जिल्लामा अज्ञानता, अशिक्षा र परम्परागत कतिपय अन्धविश्वासका कारण महिलामाथि हिंसाका घटनाहरू हुने गरेका छन्। बौद्धमार्गीहरूले बौद्ध गुम्बाहरूमा भुमा राख्ने चलन छ। त्यस्तै लामा जातिहरूमा बहुपत्नी प्रथा पनि यद्यपि विद्यमान छ।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

यस जिल्लामा बालबालिकाहरूको स्थिति एकदमै दयनीय रहेको छ। भौगोलिक विकटता, प्राकृतिक प्रकोप (हिमपात) तथा अशिक्षा र गरिबीका कारण अधिकांश बालबालिकाहरूको अधिकार कुण्ठित हुने तथा शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित हुनुपर्ने स्थिति छ, जिल्लाभरिमा ५ हजार १ सय ९ जना विद्यार्थीहरू भर्ना भएको तथ्यांक जिल्ला शिक्षा कार्यालयले उपलब्ध गराएको भए तापनि ती सबै विद्यार्थीहरू नियमित विद्यालय जाँदैनन्। बालबालिकाहरू भेडा चराउने, भारी बोक्ने र घरायसी काममा लागेको पाइन्छ। जिल्लाको सदरमुकामका केही होटल र पसलहरूमा बालमजदूरहरू करिब १२/१५ जना रहेको पाइयो भने केही समययता जिल्ला सदरमुकामका होटल साहू तथा अन्य व्यापारीहरूले बाहिरी जिल्लाका बालबालिकाहरूलाई पनि घरेलु कामदारको रूपमा राख्न थालेको पाइन्छ।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

यस जिल्लामा यो वर्ष पहिलो पटक एक पत्रकार भेलाको आयोजना गरियो। यस जिल्लामा ०५५ को शुरूवातदेखि उत्पन्न अनिकाल र महामारीले सर्वसाधारण व्यक्तिहरूको निधन हुन

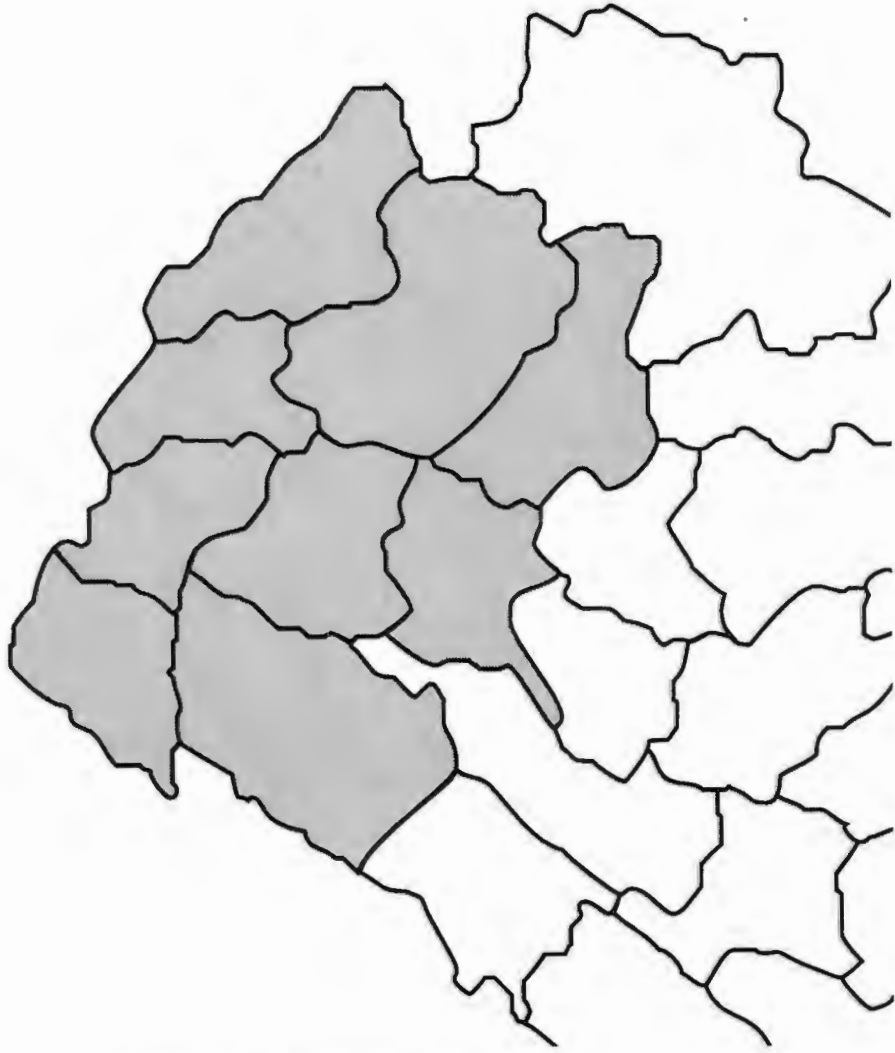
घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन			राज्यद्वारा भएका हनन		
	घटना संख्या	पीडित संख्या	जम्मा	घटना संख्या	पीडित संख्या	जम्मा
कुटपिट	१	१	१	१	१	१
जारी	१	१	१	१	१	१
चोरी/डकैती	१					
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१	१८	१९			
जम्मा	५	२०	२४	१	१	१

थालेपछि ०५५ गते नेपाली काँग्रेसका महामन्त्री तारानाथ राभाटले एक पत्रकार भेला आयोजना गरी सम्बन्धित समस्याका बारेमा प्रतिक्रिया व्यक्त गर्दै पीडितहरूलाई राहतको माग पनि गर्नुभएको थियो। त्यस्तै सो महामारीका सम्बन्धमा विभिन्न राजनीतिक दल तथा गैरसरकारी संस्थाहरूले पनि प्रेस विज्ञप्ति जारी गरी पीडितहरूको लागि स्वास्थ्य उपचार, राहत तथा स्वाद्वान्न आपूर्तिको माग गरेका थिए।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लाले ठूलो विपत्तिको सामना गर्नुपरेको। ०५५ वैशाख १ गतेदेखि नै शुरू भएको महामारीले विभिन्न २३ वटा गाविसलाई प्रभावित पारेको। रूघाखोकी, निमोनिया, ज्वरो,

शारीरिक कमजोरी, रक्तअल्पता, भाडावान्ता आदि समस्याले पीडित हुम्लाबासीको त्यस समस्यालाई सम्बन्धित विशेषज्ञहरूले “इन्फुल्जेन्स” उत्पन्न भएको बताए। यो वर्ष यस जिल्लामा अवैध हातहतियारसम्बन्धी १ घटना जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा दर्ता भयो। यसै वर्ष ४ वटा ज्यानसम्बन्धी मुद्दा दायर भएको र ती घटनाहरू दुर्घटना एवं भवितव्य भएको सम्बन्धित अधिकारीले बताए। १८ वर्षीय एक युवतीले भुण्डिएर आत्महत्या गरिन। विषालु औषधी दहीमा मिसाएर ज्यान मार्न खोजेको एउटा घटना यस वर्ष प्रकाशमा आयो। यसै वर्ष आफ्ना बाबुको नाममा अर्को व्यक्तिले मेरो बाबु भनी कित्ते नागरिकता लिएको घटना पनि भएको पाइयो। व्यक्तिगत कुटपिटका एक घटनामा एक पुरुष पीडित भए।

सुदूरपश्चिमाञ्चल

- ५.१ कैलाली
- ५.२ अछाम
- ५.३ डोटी
- ५.४ बाजुरा
- ५.५ बझाङ

- ५.६ कञ्चनपुर
- ५.७ डडेलधुरा
- ५.८ वैतडी
- ५.९ दार्चुला

५.१ कैलाली

सम्मानित रूपले बाँच्ने अधिकार

हत्या / गोली

साढेपानी गाविस-४ का अन्दाजी २४ वर्षीय नाम नखुलेको एकजना व्यक्तिको लास ०५४ फागुन ४ गते फेला पर्थ्यो। इलाका न. ६ का क्षेत्रीय सदस्य दिपेन्द्रबहादुर शाहीले फुलबारी गाविस-६ का धनबहादुर मल्ल र गोरखबहादुर विष्टलाई किटानी जाहेरी दिएपछि अनुसन्धानको लागि फागुन २४ गते पक्राउ गरी पुर्पक्षको लागि धुनामा राखिएको छ।

धनगढी नपा-१२ का ७५ वर्षीय विलबहादुर सुनार र कञ्चनपुर जिल्लाका हस्तवीर सुनारको लास ०५५ वैशाख १ गते जुगेडा नदीको किनारमा फेला पर्थ्यो। पीडितहरूलाई कसले हत्या गर्‍यो भन्ने कुरा सुल्न सकेको छैन।

सहजपुर गाविस-१ का २४ वर्षीय भिमबहादुर वि.क.लाई व्यक्तिगत रिसइवीका कारण ०५५ वैशाख २९ गते सोही गाविस-२ का २१ वर्षीय टेकबहादुर पौडेलले हत्या गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा असार ११ गते धुनामा राखी २ दिनपछि २७ हजार रूपैयाँ धरौटीमा छोडियो।

गढरिया गाविस सामाचौराहाका ५ वर्षीय राजकुमार चौधरीलाई ०५५ जेठ १५ गते आफ्नै मामा २२ वर्षीय आशाराम चौधरीले स्वेतामा लगी फरुवाले काटी हत्या गरे। पीडकलाई पुर्पक्षको लागि धुनामा राखिएको छ।

कैलाली, गोदावरी सडक विभागमा कार्यरत ३१ वर्षीय हरिदत्त भट्टको लास ०५५ जेठ १६ गते सडक विभागको हाताभित्र फेला पर्थ्यो। कसले हत्या गर्‍यो भन्नेबारे अनुसन्धान जारी छ।

सैलाड गाविस-४ का ४६ वर्षीय दिलबहादुर राजीलाई व्यक्तिगत रिसइवीको कारण ०५५ असार ९ गते सोही ठाउँका ३८ वर्षीय प्रेमबहादुर राजी, २८ वर्षीय वफारू राजी र ७० वर्षीय कासी राजीले हत्या गरे। पीडकलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा अदालतको आदेशमा धरौटीमा छुटेका छन्।

वलिया गाविस-४ का ३५ वर्षीय भानु शर्मा आचार्यलाई ०५५ भदौ ४ गते चौमालामा हिडिरहेको बेला माओवादीको आरोपमा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

रूकुम जिल्ला नुवाकोट गाविसका यज्ञेश्वर शर्मा (प्रणव), वलिया गाविस-३ का ३० वर्षीय भिमबहादुर भाट र अछम जिल्ला मंगलसेन गाविस-३ का २६ वर्षीय टंक वोगटीलाई माओवादीको आरोपमा ०५५ भदौ १७ गते वलिया गाविस-५ आप्तपानी बसुवा जंगलमा हिडिरहेको अवस्थामा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे।

जनसंख्या : ४१७८९१

साक्षरता प्रतिशत : ३९.२

महिला साक्षरता प्रतिशत : १५.७

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : ३२३५

गाविस/नपा संख्या : ४२/२

निर्वाचन क्षेत्र : ४

विद्यालय/म्याम्स संख्या : ४४८/५

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/१०

टेलिफोन लाइन : २५३६

मोटर सडक (कि.मी.) : २१०.६०

प्रहरी कार्यालय संख्या : ३१

हुलाक संख्या : ४७

रोल्पा जिल्लाका रामबहादुर पुनलाई ०५५ असोज २३ गते चुहा गाविस-३ को उखुबारीमा लुकिरहेको अवस्थामा प्रहरीले गोली हानी हत्या गरे। पीडितको लास पोष्टमार्टम नगरिकन प्रहरीले नै वेपत्ता पारे।

उदासीपुर गाविस-८ का १८ वर्षीय निबेल कुमार कठरियालाई ०५५ कार्तिक १ गते सोही गाविस-६ का १८ वर्षीय रामकृष्ण चौधरीले आफ्नो घरमा बोलाई हत्या गरे। पीडकलाई हाल पुर्पक्षको लागि धुनामा राखिएको छ।

चुहा गाविस-५ का ५५ वर्षीय चुल्मीराम चौधरीलाई ०५५ मंसिर १८ गते सोही गाविस-७ का रामनाथ चौधरी, पतिराम चौधरी, नन्दलाल चौधरी, फट्ट चौधरी, चन्द्रबहादुर चौधरी लगायत ८ जनाले कुटपीट गरी हत्या गरे। हाल पीडकहरूलाई पुर्पक्षको लागि धुनामा राखिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

वि.सं. १९९७ सालमा निर्मित कैलाली

जेलको बन्दी क्षमता ७५ जनाको भएता पनि सरदर ११६ जना बन्दीहरू राखिने गरेको पाइन्छ। यस जेलको एक भागमा पुरुष र अर्कोमा महिला बन्दीहरूलाई राख्ने व्यवस्था छ।

यस वर्ष यो जेलबाट कैद तोकिएका र नतोकिएका गरी ११९ जना बन्दीहरू छुटे भने २२ जना बन्दीहरू अन्य जिल्लाका जेलहरूमा सरुवा भए। त्यस्तै अन्य जेलहरूबाट यस जेलमा ६ जना बन्दीहरू सरुवा भई आए।

हाल यस जेलमा ९३ जना पुरुष र १० जना महिला गरी १०३ जना बन्दी तथा ३ जना आश्रित नाबालकबालिकाहरू रहेका छन्। त्यसमध्ये कैद तोकिएका बन्दीहरूमा ७१ जना पुरुष र ९ जना महिलाहरू गरी ८० जना बन्दीहरू रहेका छन् भने २ जना आश्रित नाबालकहरू छन्। त्यस्तै कैद नतोकिएकाहरूमा २२ जना पुरुष र १ जना महिला गरी २३ जना तथा १ जना आश्रित नाबालक रहेका छन्।

गिरफ्तारी र यातना

पथरिया गाविस-८ का दिपसिंह सावदलाई माओवादीको आरोपमा ०५४ पुस १७ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

वर्दिया जिल्ला गुलरिया नपा-५ का ३० वर्षीय भोगेन्द्र पाण्डेलाई गौरीफन्टाबाट धनगढी आइरहेको बेला ०५४ फागुन ३ गते माओवादीको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

रामशिखर भाला गाविस-२ का २५ वर्षीय राजेन्द्रबहादुर रोकाया र विरकेश रोकायालाई सोही ठाउँका २२ वर्षीय दानबहादुर थापा र प्रेमबहादुर रावललाई कुटपीट गरेको आरोपमा ०५४ चैत ४ गते प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दिए।

घटनाको प्रकार	गैहराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	७	७		७				
गोलीद्वारा हत्या					३	४		४
गिरफ्तारी र यातना					१६	२७		२७
कुटपिट	३०	२८	२	३०				
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी समस्या					४		४	४
महिला किनबेच	२		२	२				
बलात्कार	४		४	४				
बलात्कार प्रयास	२		२	२				
बहुविवाह	४		४	४				
गर्भपतन	१		१	१				
महिला भएकै कारणले दिइने यातना	२		२	२				
आत्महत्या *	७९	१४	११	७९				
लाश फेला	३	४		४				
अपहरण	१		१	१				
दुर्घटना	१०	४	६	११				
जम्मा	१४६	४८	३६	१७४	२४	३२	४	३७

पथरैया गाविस-८ का २८ वर्षीय पदमबहादुर शाहीलाई माओवादीको आरोपमा ०५४ चैत ५ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई चैत १७ गते पुर्षको लागि थुनामा राखिएकोमा हाजिरी जमाना छोडियो।

वलिया गाविस-८ का राजु के.सी. र जयराम के.सी. लाई माओवादीको आरोपमा ०५५ वैशाख २० गते बाटोमा हिडिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दिए। पीडितहरूलाई वैशाख २९ गते छोडियो।

धनगढी नपा-५ तारानगरका २२ वर्षीय हरिदत्त पाण्डेलाई माओवादी भएको आरोपमा ०५५ साउन ६ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई साउन २० गते २ हजार रूपैयाँ जरिवाना गरि हाल पुर्षको लागि थुनामा राखिएको छ।

मसुरिया गाविस-८ का ३४ वर्षीय टेकराज जोशी, वालकृष्ण सापकोटा, विनोद चौधरी लगायत १०/१५ जना व्यक्तिहरूलाई माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा ०५५ साउन १७ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई ०५५ असोज २२ गते १ लाख २५ हजार रूपैयाँ धरौटीमा छोडियो।

हसुलिया गाविस-६ का ३५ वर्षीय श्रीराम चौधरीलाई माओवादी भएको आशंका ०५५ साउन २० गते प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। पीडितलाई भदौ १ गते ६ सय रूपैयाँ धरौटीमा छोडियो।

हसुलिया गाविस-५ लालपुरका ३५ वर्षीय बुधराम चौधरीलाई माओवादी भएको आशंका ०५५ साउन २० गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई भदौ १ गते ६ हजार रूपैयाँ धरौटीमा छोडियो।

मसुरिया गाविस-७ का १८ वर्षीय सुरजबहादुर राना, ३० वर्षीय प्रेमबहादुर बुढामगर, ४२ वर्षीय देवीदत्त पन्त र मानवीरे

बोहोरासाई माओवादीको आरोपमा ०५५ साउन २२ गते प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। पीडितहरूलाई साउन ३१ गते ६ हजार रूपैयाँ धरौटी राखी तारेस्वमा छोडियो।

सुगरवाल गाविस-१ का २५ वर्षीय दलबहादुर घर्तीमगरलाई माओवादी भएको आरोपमा ०५५ भदौ ६ गते प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दिए। पीडितलाई ५ सय धरौटी राखी भदौ १५ गते छोडियो।

टिकापुर-९ का ४८ वर्षीय वृजलाल मिजार, गोरखबहादुर ठकुल्ला र डम्बरबहादुर बुढालाई माओवादी भएको आरोपमा ०५५ भदौ २५ गते प्रहरीले पक्राउ गरी यातना दियो। पीडितहरूलाई असोज ७ गते अदालतबाट हाजिरी जमाना छोडियो।

मुनुवा गाविस-२ का २२ वर्षीय विनोद गठरियालाई माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा ०५५ असोज ३ गते घरमा बसिरहेको अवस्थामा प्रहरीले

पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई असोज ९ गते १ सय रूपैयाँ धरौटीमा छोडियो।

धनगढी नपा-५ का २४ वर्षीय गजेन्द्रबहादुर बमलाई आतंककारी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा ०५५ कार्तिक १७ गते प्रहरीले पक्राउ गरी १५ दिनसम्म हिरासतमा राख्यो। पीडितलाई ७ सय रूपैयाँ धरौटीमा छोडिएको छ।

वेपत्ता पारिएको

हसुलिया गाविसस्थित कृषि विकास बैंकमा कार्यरत ३५ वर्षीय तपराज उपाध्याय ०५५ असार १५ गतेदेखि वेपत्ता भएका छन्। उनी कसद्वारा र कसरी वेपत्ता भए भन्नेबारे हालसम्म कुनै जानकारीमा आउन सकेको छैन।

धम्की, ज्यानमाने धम्की र कुटपिट

वलिया गाविस-५ मोतिपुरका दिपेन्द्रबहादुर शाहीलाई ०५४ फागुन १५ गते केही अपरिचित व्यक्तिहरूले कुटपीट गरी घाइते बनाए।

धनगढी नपा-१३ का २९ वर्षीय कालुराम चौधरीलाई राजनैतिक पूर्वाग्रहका कारण ०५४ फागुन २९ गते सोही नपा-६ का टेकबहादुर चन्द, राजबहादुर भण्डारी, नरेश भण्डारी, राम भट्ट, कृष्ण बहादुर, धनुवा चौधरी र राजबहादुर भण्डारीले कुटपीट गरी घाइते बनाए।

उर्मा गाविस-३ स्थित जनजागृती प्रावि व्यवस्थापन समितिका कोषाध्यक्ष पवनकुमार चौधरीलाई स्कूलका सरसामान हिनामिना गरेको आरोपमा ०५४ चैत १२ गते सोही गाविसका ३९ वर्षीय

छक्कु चौधरी, २३ वर्षीय बमबहादुर चौधरी र ४५ वर्षीय लम्बरपार रानाले कुटपीट गरी हात भाँचिदिए।

त्रिभुवन मावि वोरडाडीका प्रधानाध्यापक खेमराज भट्टलाई गाउँमा आतंक फिजाएको आरोपमा ०५४ चैत २६ गते धनगढी नपा-३ वोरडागीका कनर धानुक र गोपाल विष्टले कुटपीट गरे।

राष्ट्रिय मावि तारानगरका प्रधानाध्यापक पदमसिंह कुँवरलाई रकम हिनानिना गरेको आरोपमा ०५५ जेठ ५ गते साढेपानी गाविस-८ का नरेन्द्रबहादुर बम, डम्बरबहादुर गुरूङ र मोहनबहादुर गुरूङले कुटपीट गरे।

धनगढी नपाको इलाका वन कार्यालयमा कार्यरत रामानन्दप्रसाद कुर्मिलाई स्थानीय व्यक्तिहरूलाई दुःख दिएको आरोपमा ०५५ असार ९ गते सोही नपा हसनापुरका ४५ वर्षीय ललितबहादुर देउपा र ३५ वर्षीय अर्जुन देउपाले कुटपीट गरी ज्यानमार्ने धम्की दिए।

हसुलिया गाविसका अध्यक्ष होमबहादुर गुरूङसँग ०५५ साउन १६ गते टेकबहादुर विष्ट, जोखन चौधरी लगायत २०/३० जनाले माओवादी जनयुद्धलाई सहयोग गर्नुपर्ने भनी १ लाख रूपैयाँ माग गरेकोमा पीडितले नगद रूपैयाँ छैन भन्दा २ लाख २३ हजार ८ सय ४० रूपैयाँ बराबरको धनमाल लुटेर लगे। पीडकहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गरी पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएको छ।

मसुरिया गाविस-८ का ४६ वर्षीय राजबहादुर सिंहलाई माओवादी जनयुद्धको विरोध गरेको आरोपमा ०५५ साउन १७ गते सोही गाविस-९ का २७ वर्षीय खेमराज सापकोटा, चुहा गाविस-९ का टेकबहादुर विष्ट लगायतका २०/२५ जना व्यक्तिहरूले घरमा गई मुखमा पट्टी बाँधेर कुटपीट गरे।

मसुरिया गाविस-६ का ६१ वर्षीय दलबहादुर देउवालालाई ०५५ साउन १७ गते सोही गाविस-९ का खेमराज सापकोटा, लेखनाथ पौडेल, मानबहादुर मगर, चन्द्र मगर, शक्ति मगर, रमेशचन्द्र गिरी लगायत २०/२५ जनाले कुटपीट गरी घाइते बनाए। पीडकहरू फरार रहेका छन्।

नारायणपुर गाविस-९ का २४ वर्षीय चन्द्रलाल सिंहलाई माओवादी जनयुद्धलाई सहयोग नगरेको आरोपमा ०५५ साउन २२ गते १०/१२ जना अपरिचित व्यक्तिहरूको समूहले कुटपीट गरी एउटा बन्दूकसहित धनमाल लुटेर लगे।

धनसिंहपुर गाविस-४ का ३० वर्षीय मुगेन्द्रबहादुर स्वाँरलाई ०५५ साउन २२ गते ८/१० जना नकावधारी व्यक्तिहरूले कुटपीट गर्नुका साथै बन्दूक समेत लुटेर लगे।

थापापुर गाविसका ५५ वर्षीय रामकृष्ण चौधरीलाई ०५५ साउन २२ गते राति १०/१५ जना अज्ञात व्यक्तिहरूले घरमै गई कुटपीट गरेर ज्यानमार्ने धम्की दिए।

जोशीपुर गाविस-१ का चन्द्रबहादुर बोहोरालाई ०५५ साउन २२ गते माओवादी कार्यकर्ताहरूले कुटपीट गरी घरमा रहेको १ थान भरूवा बन्दूक पनि लुटेर लगे।

मुनुवा गाविस-१ का ५२ वर्षीय पुजापति उपाध्यायलाई माओवादी गतिविधिको सुराकी गरेको आरोपमा ०५५ साउन २३ गते १०/१२ जना अज्ञात व्यक्तिहरूले ज्यानमार्ने धम्की दिनुका साथै

१ थान भरूवा बन्दूक लुटेर लगे।

मुनुवा गाविस-८ का ४६ वर्षीय केशवलाल महतालाई ०५५ साउन २३ गते राति ९.३० बजेतिर १०/१२ जना माओवादी कार्यकर्ताहरूले कुटपीट गर्नुका साथै घरमा रहेको १ थान बन्दूक पनि लुटेर लगे।

बलिया गाविस-३ का ६६ वर्षीय करेगा चौधरीलाई ०५५ साउन २५ गते १०/१५ जना अज्ञात व्यक्तिहरूले कुटपीट गरी बन्दूक समेत लुटेर लगे।

टिकापुर नपा-९ का लोकबहादुर महतालाई माओवादी जनयुद्धको सुराकी गरेको आरोपमा ०५५ कार्तिक २९ गते माओवादी कार्यकर्ताहरूले कुटपीट गर्नुका साथै ४८ हजार रूपैयाँ बराबरको धनमाल लुटे।

टिकापुर नपा-९ की उर्मिला अधिकारीले माओवादी जनयुद्धलाई सहयोग नगरेको आरोपमा ०५५ कार्तिक २९ गते उनको घरबाट केही अज्ञात व्यक्तिहरूले ३६ हजार रूपैयाँ बराबरको धनमाल लुटे।

गदरिया गाविस-१ का ५८ वर्षीय माधव सिंहलाई ०५५ मंसिर १० गते केही माओवादी कार्यकर्ताहरूले कुटपीट गर्नुका साथै १ थान बन्दूक र ७ हजार रूपैयाँ बराबरको धनमाल लुटे।

सुगमन निरूपक्ष न्यायिक अधिकार

यस वर्ष कैलाली जिल्ला अदालतमा फौजदारी मुद्दा ५ सय १४, देवानी ४ सय ४२ र अन्य विविध १५८ वटा गरी जम्मा १ हजार १ सय १४ वटा मुद्दाहरू दर्ता भए। त्यसमध्ये विविधमा १ सय वटा फैसला भई ५८ वटा बाँकी देवानीमा २ सय १० वटा फैसला भई २ सय ३२ वटा बाँकी तथा फौजदारीमा २ सय ९६ वटा फैसला भई २ सय १८ वटा बाँकी रहे।

धार्मिक स्वतन्त्रता

फुलबारी गाविस-५ का २० वर्षीय यमबहादुर कार्कीले हिन्दु धर्म विपरित ०५४ माघ ५ गते गाईको करणी गर्न पाइन्छ भन्ने अभिप्रायले विभिन्न प्रकारका नकारात्मक काम गरे।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

चौमाला गाविस-७ राजिपुरकी ३७ वर्षीय इन्द्रामाया न्यौपाने, ३५ वर्षीय चम्पादेवी नेपाली, ४५ वर्षीय शसिकला नेपालीको घर ०५५ वैशाख ८ गते वन विभाग अधिकृत सिद्धराज दुङ्गनाको नेतृत्वमा गएको टोलीले भत्काउनुका साथै इन्द्रामायालाई कुटपीट समेत गरे। पीडितहरू ०४१ सालदेखि त्यस ठाउँमा सुकुम्बासीको रूपमा बस्दै आएका थिए। यसका साथै सोही गाविस-८ की सुकुम्बासी २४ वर्षीय लक्ष्मीदेवी नेपालीको घर पनि भत्काइदिए।

दरख गाविस-५ सुखडका ३३ वर्षीय अभिलाल विष्ट, ४८ वर्षीय प्रेमबहादुर विष्ट र ३९ वर्षीय चन्द्रबहादुर विष्टलाई ०५५ वैशाख २२ गते इलाका वन कार्यालयका रेन्जर ४५ वर्षीय बालकृष्ण खनालले कार्यालयमा बोलाई कुटपीट गर्नुका साथै घरबास समेत खोसिदिए।

महिला अधिकार

महिला किनबेच, बलात्कार

कञ्चनपुर जिल्ला बैकवार विचवा गाविस-३ की १४ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ वैशाख ५ गते जंगलमा एकलै घाँस काटिरहेको अवस्थामा अतरिया चौराहा पाउरोटी उद्योगमा कार्यरत पदमबहादुर थापाले बलात्कार गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

मालाखेती गाविसकी १४ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ वैशाख १५ गते जंगलमा घाँसदाउरा लिन गएको अवस्थामा सुर्खेत जिल्ला गुमीगाउँ घर भई सोही ठाउँमा बस्ने २० वर्षीय पदमबहादुर थापाले बलात्कार गरे। पीडकलाई पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएको छ।

श्रीपुर गाविस-६ की १३ वर्षीय गीताकुमारी थापालाई ०५५ जेठ ४ गते वासुलीङ् गाविस-३ का मानबहादुर विष्ट, डडेल्धुरा जिल्ला बागबजारका धनबहादुर मल्ल, गणेशबहादुर विष्ट, धर्म विष्ट र ठक्कबहादुर मल्लले डोटी लान्छौं भनी वैतडी जिल्लाबाट भुलाघाटमा लगी विक्री गरे।

दुर्गौली गाविसकी एक बालिकालाई ०५५ जेठ २२ गते बेलुका ८ बजे सोही ठाउँका २५ वर्षीय कालु पन मगरले कुटपीट गरी बलात्कार प्रयास गरे। पीडक फरार छन्।

दरख गाविस-५ की १४ वर्षीय दुर्गा कुमारी विष्टलाई ०५५ असार १० गते रामशिवर भाला गाविस-९ का पशुराम सापकोटा र शुशिला वास्तोलाले बजार जाउँ भनी फकाएर कनरापुलमा लगी विक्री गरे। हाल पीडकहरूलाई पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएको छ।

श्रीपुर गाविस-६ की १९ वर्षीय एक युवतीलाई ०५५ असार २६ गते मिलमा गइरहेको अवस्थामा सोही गाविसका ३५ वर्षीय वीरेन्द्रबहादुर चन्दले बलात्कार गरे। पीडकलाई साउन १३ गते हाजिरी जमाना छोडियो।

उदासीपुर गाविसकी १३ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ साउन २५ गते जंगलमा च्याउ लिन गएको अवस्थामा सोही गाविसका दीपकबहादुर कठायतले मुखमा पट्टी बाँधी बलात्कार गरे। हाल पीडकलाई पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएको छ।

सहजपुर गाविस-२ की २० वर्षीय एक युवतीलाई ०५५ पुस १० गते गाईगोरू चराउन जंगलमा गएको अवस्थामा सोही गाविसका सुरेन्द्र मल्ल, नगेन्द्रप्रसाद डगौरा र उपेन्द्रबहादुर भण्डारीले ज्यानमानै धम्की दिई मुखमा पट्टी बाँधेर बलात्कार गरे। हाल पीडकहरू फरार रहेका छन्।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

फुलबारी गाविस-६ एफगाउँका ४० वर्षीय मनबहादुर वि.क.ले घरमा पत्नि तथा ३ छोरा र १ छोरी हुँदाहुँदै ०५४ पुस २२ गते आफ्नै बुहारी २० वर्षीय सुकमाया दमाईसँग दोश्रो विवाह गरी भारततिर गए।

धनगढी नपा-१ शिवनगरका ४० वर्षीय डिल्लीराम दवाडीले ०५४ फागुन १७ गते दोश्रो विवाह गरे।

धनगढी नपा-८ अस्पतालरोडका ३५ वर्षीय अनिल कार्कीले घरमा पत्नि र छोराछोरी हुँदाहुँदै ०५५ असार ३१ गते दोश्रो विवाह गरे।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय / अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

सुगुरखाल गाविस-२ की १६ वर्षीय विरमा कुमारी भण्डारीलाई ०५४ चैत २८ गते दोदोधरा गाविस-२ का ३६ वर्षीय मीनबहादुर बमले जबर्जस्ती मगनी गरे।

धनगढी नपाकी ३५ वर्षीय धनसरा मगरलाई ०५५ असार २६ गते सोही नपा-१२ का ३४ वर्षीय रत्नबहादुर कट्टेलले जबर्जस्ती हातपात गरे।

गर्भ पतन

वलिगा गाविस-९ की लिलादेवी पुनको ३ महिनाको गर्भलाई ०५४ फागुन ३ गते सोही ठाउँका बमबहादुर सिंहले कुटपीट गरी पतन गराए। पीडक सिंहलाई पक्राउ गरिएकोमा ०५५ असोज महिनामा धरौटीमा छोडियो।

बालअधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

प्रतापपुर गाविस प्रतापपुरमा होटलमा कार्यरत १२ वर्षीय रामकिसन चौधरीलाई १५ रूपैयाँ चोरेको आरोपमा ०५५ वैशाख १६ गते होटल मालिक ४६ वर्षीय दीर्घसिंह बमले निर्मम तरिकाले कुटपीट गरे। पीडितलाई सोही दिन होटलबाट निकालीदिए।

मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य सवालहरू

दासत्व, कर्मैया, बाँधा र हलिया आदि

दासत्व, कर्मैया, बाँधा र हलिया प्रथा यस जिल्लामा प्रशस्त मात्रामा छ। पूँजीपति र जमिन्दार वर्गले शोषण गरिरहेको भएता पनि अशिक्षा, गरिबी र अचेतनताका कारण बाहिर कसैले भनेको पाइएन। तर यस्ता प्रथाहरू यस जिल्लामा अत्यधिक पाइन्छ।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष व्यक्तिगत कुटपीटका ११ वटा घटनामा ११ जना पुरुष पीडित भए। धनसिंहपुर गाविसको कर्णाली नदीमा ०५५ वैशाख ४ गते एक वेवारिसे लास फेला पर्यो।

आत्महत्याबाट ७९ जनाको मृत्यु भयो भने दूर्घटनाबाट २७ जनाको ज्यान गयो। त्यस्तै डुबेर २ जनाको मृत्यु भयो। चोरीका ७७ वटा घटना भए। व्याकमेलिङ्को १ वटा घटना भयो। भवितव्यबाट ३ जनाको ज्यान गयो। जनावरको आक्रमणबाट १ जनाको मृत्यु भयो भने आगलागीबाट ३ जनाको मृत्यु भयो।

५.२ अछाम

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार हत्या/गोली

बाटुलासेन गाविस-८ का २६ वर्षीय भरतबहादुर बिष्टलाई ०५५ भदौ २१ गते साँझ ६.०० बजेतिर पातलको माँडुमा जात्रा हेर्न जाँदै गर्दा सोही गाविस-४ का २२ वर्षीय गोरखबहादुर स्वर्गीले हत्या गरी फ्याँकेको लाश बल्देखोलामा फेला पऱ्यो। उक्त घटनाको बारेमा अनुसन्धान गर्दा जिप्रकाले कुनै पनि तथ्य फेला नपरेको भनी पीडकलाई रिहा गरिसकेको छ भने पीडितका बाबुले दोषीमाथि कारबाही हुनुपऱ्यो भनी पुनः मुद्दा दिएका छन्। उक्त घटना राजनीतिक कारणले भएको थियो।

रामारोसन गाविस-१ का ३५ वर्षीय मानबहादुर शाहीलाई ०५५ भदौ २१ गते अज्ञात व्यक्तिले हत्या गरे। हत्याका सम्बन्धमा जिप्रकाले कालिकोट जिल्ला

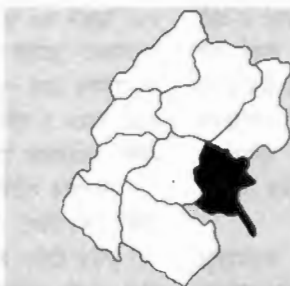
ऐसुना गाविस-४ का पंख शाही, लालु गाविस-४ का ६५ वर्षीय बलबहादुर शाही, श्रीमती स्वोमरा शाही र सुश्री जैपुरा शाहीलाई पक्राउ गर्‍यो। पंखबहादुर शाही र बलबहादुर शाही तारेखमा र स्वोमरा शाही बीस हजार धरौटी राखी रिहा भएका छन् भने जैपुरा शाही थुनामै छन्।

मंगलसेन गाविस-८ का ४९ वर्षीय किणे धामीलाई ०५५ मंसिर १३ गते कैलाश खोलाको छेउमा सोही गाविसका २८ वर्षीय नरबहादुर धामी, १८ वर्षीय भूपट बहादुर धामी र धने धामीले हत्या गरे। पीडकहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा धने धामी २ हजार रूपैयाँ धरौटी राखी रिहा भएका छन् भने अन्य पीडकहरू थुनामै छन्।

जेल र बन्दीहरू

“घ” श्रेणीको अछाम जेलको बन्दी क्षमता २५ जनाको भए तापनि यो वर्षको अन्त्यसम्म यहाँ ३० जना बन्दीहरू रहेका छन्। जसमध्ये कैद तोकिएका ५ जना महिला, ९ जना पुरुष छन् र यिनीहरूसँगै १ जना आश्रित बालक पनि छन्। कैद नतोकिएका १ जना महिला र १४ जना पुरुष रहेका छन्। बन्दीहरूमध्ये कर्तव्य ज्यानमा ११ जना, ज्यानमा ५ जना, जबर्जस्ती करणीमा २ जना, शिशुहत्या १ जना, चोरी १, अवैध हातहतियार २ र डाँका चोरीको मुद्दामा ७ जना रहेका छन्।

यस जेलको भौतिक अवस्थामा खासै सुधार भएको नभए पनि महिला पुरुषलाई छुट्टाछुट्टै कोठाको व्यवस्था गरिएको छ। २ वटा चर्पी र एक धारो छ, जुन खाली पाइपमात्र छोडिएको छ। महिला बन्दीहरूलाई घुम्ने ठाउँ नभएको, मनोरञ्जनका

जनसंख्या :	१९८१८८
साक्षरता प्रतिशत :	२५.०
महिला साक्षरता प्रतिशत :	५.१
क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) :	१६८०
गाविस/नपा संख्या :	७५/०
निर्वाचन क्षेत्र :	२
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	३१८/२
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	२/७५
टेलिफोन लाइन :	१०१
मोटर सडक (कि.मी.) :	१८०
प्रहरी कार्यालय संख्या :	१९
हुलाक संख्या :	६१

साधनहरू पनि नभएको र जुम्रा, उडुस आदि मान्ने व्यवस्था नभएको बन्दीहरू बताउँछन्। लुगाफाटो नियमित पाउनुपर्ने व्यवस्था भए पनि त्यसअनुसार नदिइएको बन्दीहरूले गुनासो गरे।

गिरफ्तारी र यातना

मंगलसेन गाविस-५ का १७ वर्षीय रतन बिष्ट, बलिगाउँ गाविस-६ का २७ वर्षीय रतनप्रसाद जोशी र बारा जिल्ला घर भई अछाम सोकट स्वास्थ्य चौकीका इन्चार्ज २४ वर्षीय विश्वनाथ चौधरीलाई माओवादी गतिविधिमा संलग्न भई ०५४ माघ ३० गते राति ११ बजेतिर मंगलसेन बजारभन्दा माथि डाँडामा विष्फोटक पदार्थ विष्फोट गराएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी निर्मम यातना दियो। पीडितहरूलाई ०५४ फागुन १ गते रिहा गरियो।

मंगलसेन गाविस-८ का १९ वर्षीय कुसुमराज भण्डारी, सोही गाविस-९ का १७ वर्षीय यज्ञ बोहोरा, १९ वर्षीय

रूपबहादुर रावल, १९ वर्षीय सुरेश आउजी र सोही गाविस-६ का २७ वर्षीय रामचन्द्र दुङ्गनालाई बम विष्फोट घटनामा संलग्न भएको आरोपमा ०५४ फागुन १ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूमध्ये रामप्रसाद दुङ्गनालाई २ गते र अन्य सबै जनालाई ३ गते रिहा गरियो।

मंगलसेन गाविस-४ का १८ वर्षीय कृष्णबहादुर कुँवरलाई मंगलसेन बजार नजिकै ०५४ माघ ३० गते विष्फोटक पदार्थ विष्फोट गराउने कार्यमा संलग्न भएको आरोपमा ०५४ फागुन ११ गते प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई हिरासतमा राखि निर्मम यातनासमेत दिइएको कारण शरीरमा निलडामहरू पनि देखिएका छन्। पीडितले उक्त विष्फोटनको बारेमा आफूलाई केही थाहा नभएको बताएका छन्। पीडितलाई बोलाएको बेलापमा हाँजिर हुने गरी फागुन १४ गते रिहा गरियो।

मंगलसेन गाविस-६ का १६ वर्षीय यज्ञप्रसाद दुङ्गनालाई ०५४ फागुन १० गते मंगलसेन बजारमा बम पड्काएको आशंकाका ०५५ फागुन १४ गते प्रहरीले विना पूर्जा पक्राउ गरी यातना दियो। उनलाई सोही दिन रिहा गरियो।

जनाली बण्डाली गाविस-४ का ३५ वर्षीय शिक्षक मनिराज भण्डारी र सोही गाविसका अध्यक्ष ३४ वर्षीय प्रभुनाथ भण्डारीको घरमा माओवादीको सामान र कार्यकर्ताहरूलाई लुकाई राखेको आरोपमा ०५४ फागुन १५ गते प्रहरीहरूले विना सूचना खानतलासी गर्नुका साथै अन्न भकारीसमेत भत्काई मानसिक यातना दिए। तर प्रहरीहरूले केही पनि भेट्दाउन सकेनन्।

अर्घाखाँची जिल्ला सन्धिखर्क गाविस-६ घर भई

अनेरास्ववियू. अ.ने.रा.स्व.वि.यू. (क्रान्तिकारी) लगायत ४ वटा विद्यार्थी संगठनहरूद्वारा जिल्ला शिक्षा कार्यालय घेराउ गर्ने कार्यक्रममा भाग लिन आएका २७ वर्षीय लेखनाथ पौडेललाई ०५५ जेठ १५ गते नेकपा (माले) को पार्टी कार्यालय मंगलसेनबाट प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई हिरासतमा राखेरको लाठीले पिट्दै र पैतालामा प्रहार गरी ०५५ जेठ १७ गते रिहा गरिएको थियो।

कुइका गाविस-३ का भानुभक्त तिमिल्सिना, नन्दबहादुर चलाउने, सोही गाविस-६ का टंकप्रसाद तिमिल्सिना लगायत २१/२२ जना व्यक्तिहरूलाई सोही गाविस-२ मा ०५५ असार १ गते धनमाल लुट्ने तथा घर घेराउ र धम्की दिइएको घटनामा संलग्न भएको आशंकामा विभिन्न ठाउँबाट विभिन्न मितिमा प्रहरीले पक्राउ गरी औलामा पिनले घोज्ने, लाठीले पिट्ने, पैतालामा पाइपले हिकोउने र तिमीहरू राति भाग हामी गोली हान्छौं भन्ने जस्ता धम्की दिई शारीरिक तथा मानसिक यातना दिइयो। पीडितहरूमध्ये जगतबहादुर शाहीलगायत ६ जनालाई डाँका/चोरी मुद्दा चलाई थुनामा राखिएको छ भने अन्य सबैलाई रिहा गरिएको छ।

कैलाली जिल्ला बलिया गाविस-४ का ५० वर्षीय रंगनाथ ढकाललाई ०५५ असार १ गते कुइका गाविसमा भएको घटनामा संलग्न भएको आरोपमा प्रहरीले ०५५ साउन ५ गते लम्कीस्थित उनकै पसलबाट पक्राउ गरी ७ गते अछाम पुर्‍यायो। पीडितलाई हिरासतमा अपशब्द प्रयोग गरी गाली गर्ने, छातीमा पेस्तोल ताक्ने जस्ता यातना दिइनुका साथै साउन १८ गतेदेखि थुनामा राखी ०५५ असोज १७ गते रिहा गरियो।

देवीस्थान गाविस-२ का ३२ वर्षीय जयबहादुर धामीको ०५५ असार ११ गते हत्या गरेको आशंकामा पक्राउ परेका सोही ठाउँका चम्के धामीलाई हिरासतमा सोधपुछको क्रममा प्रहरीले पैताला र पिट्दै रबरको लाठीले हिकोई निर्मम यातना दियो। पीडित थुनामा रहेका छन् भने मुद्दा छानबिनको क्रम जारी छ।

मंगलसेन गाविस-६ घर भई जिल्ला हुलाक कार्यालयमा कार्यरत २२ वर्षीय जयराज ढुङ्गाना, सोही गाविसमा घर भई जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालयमा कार्यरत २८ वर्षीय नन्दराज ढुङ्गाना, सोही गाविसका २७ वर्षीय रामप्रसाद ढुङ्गाना र सोही गाविस-९ निवासी राधा निम्न माविका प्रधानाध्यापक भीमबहादुर कामीलाई माओवादी गतिविधिमा संलग्न भई ०५५ साउन ४ गते जिविस कार्यालयपछाडि बम पड्काएको आशंकामा सोही दिन प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई साउन ६ गते छोडिएको थियो।

कैलाली जिल्ला बलिया गाविस-८ भल्काका ३८ वर्षीय नन्दकृष्ण अधिकारीलाई माओवादी आरोपमा प्रहरीले लम्कीस्थित उनकै पसलबाट ०५५ साउन १० गते पक्राउ गरेकोमा अड्डासार गर्दै १४ गते जिप्रका मंगलसेनमा पुर्‍यायो। पीडितलाई साउन १७ गते रिहा गरिएको थियो। पक्राउ अवधिभर पनि उनलाई पक्राउ पूर्वी नदिएर यातना दिइयो।

कुइका गाविस-५ का २४ वर्षीय जयरुद्र तिमिल्सिनालाई

०५५ साउन २७ गते भारतबाट आइरहेको बस्वतमा मंगलसेन बजारबाट प्रहरीले पक्राउ गरी चोरी, डाँका मुद्दाअन्तर्गत कारागारमा राखी ०५५ असोज २७ गते रिहा गरियो। पीडितलाई ०५५ असार १ गते कुइका गाविसमा भएको घटनामा संलग्न रहेको आशंकामा पक्राउ गरी मुद्दा लगाएको थियो।

मंगलसेन गाविस-५ का २१ वर्षीय जोगी विश्वकर्मा, १६ वर्षीय रतन बिष्ट, १६ वर्षीय नेत्रबहादुर स्वत्री, जगत नर्गाजी, १८ वर्षीय दीपक खड्का र १७ वर्षीय प्रकाश बोडालाई टर्च चोरी गरेको आरोपमा ०५५ कार्तिक १९ गते प्रहरीले पक्राउ गरेकामा लाठी प्रहार गरी निर्मम यातना दियो। पीडितहरूमध्ये जोगी विश्वकर्माको शारीरिक स्थिति चिन्ताजनक देखिएकोले ओषधी स्वर्च वापत ५ हजार रूपैयाँ दिने सहमति गरिएको थियो। पछि आरोप झुटो ठहरिएकाले पीडितहरू सबैलाई रिहा गरियो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

कुइका गाविस-२ का ६६ वर्षीय कृष्णभक्त उपाध्याय, लक्ष्मीभक्त तिमिल्सिना र सोही गाविसका अध्यक्ष नरेन्द्रराज तिमिल्सिनालाई ०५५ असार १ गते राति केही अज्ञात व्यक्तिहरूको समूहले नाङ्गो खुकुरी देखाई ज्यान मार्ने धम्की दिनुका साथै घरमा रहेको बाइ बोर, एयरगन, भरुवा बन्दूक र धनमालसमेत लुटे।

नन्देगडा गाविस-४ का २६ वर्षीय नवलसिंह बुढा र २३ वर्षीय कृष्ण बुढालाई ०५५ कार्तिक १८ गते अठाडेगडाको जात्रा हेर्न गएको बेला सोही गाविस-७ निवासी गाविस उपाध्यक्ष पहराम साउदसहित ३०/३५ जनाको समूहले कुटपिट गरी घाइते बनाए। जिप्रकाको सहयोगमा पीडितलाई १९ हजार क्षतिपूर्ति दिलाई मिलापत्र भएको थियो।

मौलिक अधिकार

बैजनाथ गाविस-६ का २३ वर्षीय शिवसुन्दर शाहीलाई ०५५ वैशाख ८ गते माओवादी भएको आरोपमा स्यालडुप्का भन्ने ठाउँबाट प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितले आफू माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको छैन भन्दा पनि जेलमा लगेर बन्द गरिदिन्छु र मुद्दा लगाइदिन्छु भनी धम्की दिई माओवादी गतिविधिमा संलग्न हुन भन्ने व्यहोराको कागजसमेत गराए। हप्ताको १ दिन जिप्रकामा हाजिर हुने शर्तमा उनलाई ०५५ वैशाख ११ गते रिहा गरियो।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

अछाम जिल्ला अदालतमा २ वर्षभन्दा बढी समयको मुद्दा रहेको छैन। १ वर्षसम्म नछिनिएका २ वटा मुद्दा छन्, जसमा एउटा अंश मुद्दा र एउटा जालसाजी मुद्दा छन्। यसबाहेक ६ महिनासम्म नछिनिएका १४ वटा मुद्दाहरू रहेका छन्।

सन् १९९८ मा यो अदालतमा दर्ता भएकामध्ये फस्टाईट हुन बाँकी मुद्दाहरू दुनियावादी देवानीसम्बन्धी १६ वटामध्ये ११ वटा,

फौजदारी सरकारवादी १४ मध्ये १२ वटा, दुनियावादी फौजदारी ९ मध्ये ४, विशेष अदालत ऐनअन्तर्गतका ७ मध्ये ६ र फौजदारी सक्षिप्त १ मा त्योसमेत बाँकी छ। देवानी सक्षिप्तका ३ वटा मुद्दाहरू सबै फर्स्टीट भैसकेका छन्। यसरी कुल ५० वटा मुद्दाहरू दर्ता भएकोमा १५ वटा फर्स्टीट भई ३५ वटा बाँकी रहेका छन्।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

यस जिल्लास्थित सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगमा जग्गा पाउनका लागि ३ वटा मात्र निवेदन परेका छन्।

सरकारबाट वितरण गरिने विधवा भत्ता, वृद्ध भत्ता, असहाय भत्ता आदि नियमितरूपले नमिलेको र कुनै कुनै ठाउँमा हिनामिना भएको जनगुनासो पनि पाइएको छ।

महिला अधिकार

महिला किनबेच र बलात्कार

मार्कु गाविस-६ की १० वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ साउन ३१ गते चकलेट खान दिने निहुँमा सोही ठाउँका भदा नाता पर्ने १७ वर्षीय भ्फकर बोगटीले नजिकैको जंगलमा लगी बलात्कार गरे। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

पुल्लेतोला गाविस-६ की ५ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ कार्तिक ४ गते सोही ठाउँका १८ वर्षीय चन्द्रे बिष्टले मुसेस्वाल भन्ने ठाउँको खोलामा लगी बलात्कार गरे। पीडकलाई पक्राउ गरी हिरासतमा राखिएकोमा २ हजार ५ सय रूपैयाँ धरोटी राखी छोडिएको छ।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

तिमिल्सिना गाविस-६ का २३ वर्षीय सेते खत्रीले घरमा पत्नि हुँदाहुँदै ०५५ जेठ १५ गते कैलाली जिल्लाकी पवन देवीसँग दोश्रो विवाह गरे।

कुटपिटद्वारा घाइते नवलसिंह बुढा

कुस्कोट गाविस-८ राफाकी २० वर्षीय विन्द्रादेवी साउदलाई ०५५ मंसिर २१ गते राति सुतिरहेको अवस्थामा उनकै पति १९ वर्षीय देउसिंह साउदले गुप्ताङ्गमा खुर्सानीको धुलो हाली यातना दिए। पीडितले प्रहरी चौकीमा उजुरी दिएपछि पीडकलाई पक्राउ गरी मिलापत्र गरियो। पत्नीसँग जोडा नमिलेकाले छोड्नको

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या		जम्मा	घटना संख्या	पीडित संख्या		जम्मा
		पुरुष	महिला			पुरुष	महिला	
हत्या	३	३		३				
गिरफ्तारी र यातना					१४	४१		४१
कुटपिट	१	२		२				
धम्की	१	३	१	४	१	२		३
वेपत्ता पारिएको	१		१	१				
बलात्कार	२		२	२				
महिला भएकै कारणले दिइने यातना	१		१	१				
पारिवारिक हिंसा	१		१	१				
आत्महत्या	२	१	१	२				
चोरी/डकैती	१	१		१				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	४	६	१	७				
जम्मा	१७	१६	८	२४	१४	४३		४३

लागि यातना दिएको पीडकले बताए। हाल पीडित माइतीघरमा बसिरहेकी छिन्।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय/अपमानजनक व्यवहार (बेडकी, भूमा, बोक्सी र बेहध्यापार)

घुघुरकोट गाविस-७ की ३५ वर्षीय काली लुहारको ०५५ असार ३२ गते राति महिनावारी भएको अवस्थामा गोठमा सुतिरहेको बेला सर्पको टोकाईबाट मृत्यु भयो। महिनावारी भएका कारण बाध्यतावश असुरक्षित ठाउँमा राखिएको र कसैले पनि छुन नहुने कारणबाट उनको अकाल मृत्यु भएको थियो।

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूत समेत

बाब्ला गाविस-८ का ४० वर्षीय सर्जेन लुहार र २८ वर्षीय सागरसिंह सुनारलाई ०५५ पुस १७ गते गाउँ परिषदको बैठक चलिनेबेला चियापान गर्दा सोही गाविस-२ का टंक कुँवर, डम्बर कुँवर र जयबहादुर कुँवरले तल्लो जातको भएर चिया छोएको भनी गाली बेइज्जती गरे। पीडितहरूले प्रशासनमा निवेदन दिएपछि दुवै पक्षबीच मिलापत्र भयो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

जाल्पादेवी गाविस-६ का एकै घरका १८ वर्षीय पुरन भुल, १६ वर्षीय मनोज भुल, १४ वर्षीय ज्ञानी भुल र १२ वर्षीय गोपी भुलको ०५५ वैशाख १० गते राति सुतिरहेको अवस्थामा बाढीले बगाई मृत्यु भयो भने सोही बाढीको कारण साँफे हाटबजारमा डेढ/दुई लाख जतिको क्षति भयो।

यस वर्ष यो जिल्लामा १ जना पुरुष र १ जना महिलाले आत्महत्या गरेको जानकारीमा आयो।

५.३ डोटी

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार हत्या/गोली

अछाम जिल्ला सिकोट गाविसका चनुवा सावदलाई ०५५ वैशाख ११ गते पोखरी गाविसमा सोही गाविस सुकिलमाटीका जयबहादुर सावदले कुटपिट गरेका कारण पीडितको मृत्यु भयो। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

मुडभारा गाविस-९ का २८ वर्षीय नवराज कठायतलाई ०५५ वैशाख २६ गते सोही गाविस-३ का भक्तबहादुर महाराले व्यक्तिगत रिसइबीका कारण हत्या गरे। पीडकलाई थुनामा राखिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

“ग” श्रेणीको डोटी जेलको बन्दी क्षमता ४५ जनाको भए तापनि यो वर्षको अन्त्यमा २९ जना बन्दीहरू रहेका छन्। जसमध्ये कैद तोकिएका २६ जना र कैद नतोकिएका ३ जना पुरुष बन्दीहरू रहेका छन्। एकदमै जीर्ण अवस्थामा रहेको डोटी जेल कुनै पनि बेला भत्कन सक्ने सम्भावना एकातिर छ भने अर्कोतिर बन्दीहरू भाग्न सक्ने स्थिति पनि छ।

छतिवन गाविस-६ का ५५ वर्षीय दानबहादुर कामीको ०५५ मंसिर १० गते थुनामै मृत्यु भयो। दानबहादुर कर्तव्य ज्यान गरेवापत जेल परेका थिए। जेलरका अनुसार उनी पहिलेदेखि नै रोगले ग्रस्त थिए।

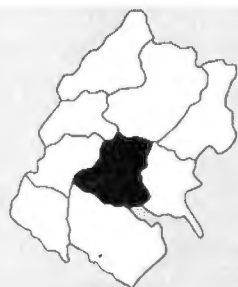
गिरफ्तारी र यातना

दीपायल सिलगढी नपा-१ का राष्ट्रिय जनमोर्चाका केन्द्रीय सदस्य मनोज भट्ट र जिल्ला सदस्य मरेश आलेलाई ०५५ साउन ३ गते मशाल जुलुस निकालेका कारण प्रहरीले गिरफ्तार गरे। पीडितहरू दुवै जना रिहा भइसकेका छन्।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

घण्टेश्वर गाविस-२ गैराबजारमा होटल व्यवसाय गरी बसेका ४५ वर्षीय डि.बी. बस्नेतलाई ०५५ भदौ २६ गते अज्ञात व्यक्तिहरूले माओवादीको नामबाट दुईवटा पत्र पठाई ज्यान मार्ने धम्की दिए।

लाटमाण्डौ गाविस-३ का पिरी पुन्याललाई ०५५ फागुन २५ गते पैसा लुट्ने उद्देश्यले सोही ठाउँका वीरेन्द्रबहादुर पुन्यालले आफू माओवादी भएको र पैसा नदिए ज्यान मार्ने धम्की दिए।

जनसंख्या :	१६७१६८
साक्षरता प्रतिशत :	२९.९
महिला साक्षरता प्रतिशत :	१०.९
क्षेत्रफल (वर्ग किमी) :	२०२५
गाविस/नपा संख्या :	५०/१
निर्वाचन क्षेत्र :	२
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	३६३/५
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	१/५१
टेलिफोन लाइन :	४९६
मोटर सडक (किमी) :	११२
प्रहरी कार्यालय संख्या :	११
हुलाक संख्या :	५३

दह कालिकास्थान गाविस-९ मा वनसम्बन्धी विषयलाई लिएर वडा नं. ४ र ९ का गाउँलेबीच ०५५ साउन २३ गते भिडन्त हुँदा वडा नं. ९ का मनीराम दाहाल सस्त्र घाइते भए।

मुडभारा गाविस- ५ र ८ को जंगलसम्बन्धी विषयलाई लिएर ०५५ कार्तिक ५ गते दुवै गाउँका जनताबीच भिडन्त हुँदा वडा नं. ८ का नरबहादुर थापालगायत अन्य व्यक्तिहरूलाई चोटपटक लाग्यो।

कालिकास्थान गाविस-२ स्थित नमदीप प्रा.वि.का शिक्षक कुलप्रसाद ओभालाई ०५५ वैशाख ३१ गते सोही गाविस-२ साउनकाडाका धनबहादुर सावदले विद्यालयमा पढाइरहेको अवस्थामा कुटपिट गरी सस्त्र घाइते बनाए।

मौलिक अधिकार

दीपायल सिलगढी नपा-३ सरस्वती टोलका प्रवीणबाबु सोपको घरमा ०५५ भदौ ११ गते माओवादीको आशंकामा प्रहरीले घर खानतलासी गरे।

अभिव्यक्ति, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार

दीपायल सिलगढी नपा-१ शैलेश्वरी टोलस्थित जिल्ला विकास समितिको भवनमा भएको जिल्ला विकास समितिका परिषद् सदस्यको निर्वाचनमा ०५५ पुस ३ गते नेपाली कांग्रेसका कार्यकर्ताले अन्य पार्टीलाई मतदान गर्नबाट बञ्चित गराएको गुनासो अन्य पार्टीका कार्यकर्ताले गरे।

महिला अधिकार

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

महादेवस्थान गाविस-५ देहीकी सपना ढाटलाई ०५५ जेठ १८ गते अंशवण्डासम्बन्धी विषयलाई लिएर सासू र देवरले हतियार प्रयोग गरी कुटपिट गरे।

बान अधिकार

यस जिल्लाको सिलगढी नगरपालिकामा आफ्ना अभिभावकहरूले लिएको ऋण तिर्न नसक्दा तिनै साहूहरूकहाँ मजदूरी गरी बसेका बालकहरू धेरैको संख्यामा पाइन्छन्। कैलाली जिल्लाको १५ वर्षीय बालिका स्यामा चौधरी उनको बुबाले लिएको ऋण १३ हजार रूपैयाँ तिर्न नसक्दा विगत ३ वर्षदेखि ऋण लिएकै साहूकहाँ मजदूरी गरिरहेकी छन्।

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य

सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय

छुवाछूत समेत

यस जिल्लामा अभै पनि जातीय भेदभाव रहेको पाइन्छ। धर्कामाण्डौ गाविसस्थित दर्जाकोट प्रा.वि.का शिक्षकहरूले यहाँका बालबालिकाहरूप्रति जातीय विभेद गरेको पाइन्छ। पौष्टिक आहार वितरण गर्दा माथिल्लो जातका बालबालिकाहरूलाई प्लेटमा र तल्लो

जातका बालबालिकाहरूलाई रूखका पातहरूमा अलग्गै दिइने गरिन्छ। यस सम्बन्धमा जिल्ला शिक्षा कार्यालय र जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा पटक पटक घच्चच्याउँदा पनि सम्बन्धित निकायबाट कुनै चासो राखेको पाइएन। यस्ता घटनाले तल्लो जातका भनिने बालबालिकाहरू विद्यालयसमेत जान छाड्दैछन्।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यो वर्ष यस जिल्लामा यो वर्ष यस जिल्लामा कुटपिटका ६ वटा घटना भए, जसमा ९ जना पुरुष र १ जना महिला पीडित भए। ५ जना पुरुषहरूले आत्महत्या गरे। रूखबाट लडेर १ जना

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हानन				राज्यद्वारा भएका हानन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या		जम्मा	घटना संख्या	पीडित संख्या		जम्मा
हत्या	३	३		३				
गिरफ्तारी र यातना					१	३		३
कुटपिट	६	९	१	१०				
धम्की	३	३		३				
थुनामा मृत्यु					१	१		१
मौलिक अधिकार	३	३		३				
अमानवीय व्यवहार	१		१	१				
आत्महत्या	५	५		५				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१६	१९	१४	३३				
जम्मा	३४	४९	१६	५९	३	३		३

पुरुष, भिरवाट लडेर २ जना पुरुष र १ जना महिलाको मृत्यु भयो। त्यस्तै बाढी पहिरोका कारण कालिकास्थान, स्वातिवडा, काडामाण्डौ र तोलेनो गाविसका वासिन्दाहरूको लाखौं धनमाल क्षति हुन पुग्यो भने १ जनाको मृत्यु भयो।

जिजोमाण्डौ गाविस-२ छोया गाउँमा सरूवा रोग हैजा फैलिनले ०५५ भदौ १२ गतेसम्ममा ४ जनाको मृत्यु भएको थियो। असिनले चुटेर १ जनाको मृत्यु भयो।

यस वर्ष यो जिल्लामा नदीमा डुबेर २ जनाको मृत्यु भयो भने चट्याङमा परी १ जनाको मृत्यु भयो।

५.४ बाजुरा

सम्मानित रूपले बाँच्न पाउने अधिकार जेल र बन्दीहरू

“घ” श्रेणीको बाजुरा जेलको बन्दी क्षमता २५ जना रहेको छ। भौतिक अवस्था जोर्ण भइसकेको यस जेलमा २ जना पुरुष कैद नतोकिएका र १७ जना कैद तोकिएका बन्दीहरूमा १ जना महिला छन्। जेलको सम्पूर्ण भाग मर्मत गर्नुपर्ने अवस्था रहेको जेलर ललितबहादुर शाही बताउँछन्।

धम्की, ज्यानमानै धम्की र कुटपिट

बारबोस गाविस-८ का २५ वर्षीय प्रेमबहादुर बिष्ट र २२ वर्षीय जीतबहादुर बिष्टलाई ०५५ भदौ २ गते सोही गाविस-८ का २३ वर्षीय प्रकाश स्वङ्कालगायतका व्यक्तिहरूले राजनीतिक मतभेदका कारण कुटपिट गरे। पीडित र पीडक पक्षबीच पछि मेलमिलाप भएको थियो।

जनसंख्या :	९२०१०
साक्षरता प्रतिशत :	२७.३
महिला साक्षरता प्रतिशत :	९.१
क्षेत्रफल (वर्ग किमी) :	२१८८
गाविस/नपा संख्या :	२७/०
निर्वाचन क्षेत्र :	१
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	१८५/३
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	१/२८
टेलिफोन लाइन :	१७
मोटर सडक (किमी) :	-
प्रहरी कार्यालय संख्या :	७
हुलाक संख्या :	२७

बाँधु गाविस-८ मटेला गाउँका २६ वर्षीय कर्णसिंह कार्कीलाई ०५५ मंसिर ८ गते पुरानो रिसइबीका कारण जगन्नाथ गाविस-९ का केश गिरी, लक्ष्मण जैसी, मानसिंह लुहार, मोहन गिरी, नवराज गिरी, जयबहादुर महतरालगायत १० जनाले कुटपिट गर्दा पीडितको ढाड भाँचिएको थियो। पीडितले ०५५ कार्तिक ८ गते दिएको निवेदन अनुसार पीडकहरूलाई पक्राउ गरी थुनामा राखियो।

कैलाशमाण्डौ गाविस-६ का २७ वर्षीय कालु नाथ र १९ वर्षीय आशा नाथलाई ०५५ पुस ५ गते पुरानो रिसइबीका कारण सोही ठाउँका उद्धव नाथलगायत १०/१२ जनाको हुलले कुटपिट गरी घाइते बनाए। पीडितहरूले जिप्रकामा निवेदन दर्ता गर्न खोज्दा गरिएन।

ब्रह्मतोला गाविस-२ डुङ्ग्रीका वडा अध्यक्ष ४३ वर्षीय नरसिंह थापा, मनवीर

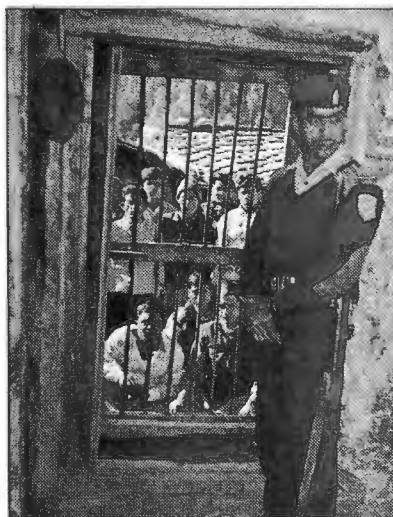
घटनाको प्रकार	गैह्रराज्यद्वारा भएका हतन				राज्यद्वारा भएका हतन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
कुटपिट	१०	१२	३	१५				
सुगम तथा निष्पक्ष न्यायिक अधिकार	१	१		१				
बहुविवाह	३		४	४				
गर्भपतन	१		१	१				
महिला भएकै कारणले दिइने यातना	३		३	३				
पारिवारिक हिंसा	३		३	३				
अमानवीय व्यवहार	१		१	१				
आत्महत्या	१	१		१				
लाश फेला	३	३		३				
चोरी/डकैती	१	१		१				
जम्मा	२५	१८	१३	३०				

थापा र भानसिंह सावदलाई ०५५ पुस १५ गते ४३ वर्षीय कर्ण थापा, अर्जुन थापालगायतका ३०/३५ जनाको समूहले पुरानो रिसइबीका कारण कुटपिट गरी घरको छानोसमेत भत्काइदिए। प्रहरीले उजुरीसमेत नलिई उल्टै पीडितहरूलाई हिरासतमा राख्यो।

पाण्डुसैन गाविस-५ का ४० वर्षीय पदमबहादुर थापा (गुरूङ) को ०५५ मंसिर २१ गते राजनीतिक आस्थाका कारण सोही ठाउँका नन्दबहादुर रोकायालगायत १६ जनाको समूहले आफ्नै लगानीमा करिब १ लाख १२ हजार स्वर्च गरी बनाएको खानेपानी टँकी र पाइपलाइन भत्काइदिए। प्रहरीले पीडितको सार्वजनिक मुद्दा दर्ता गरेन।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

बाजुरा जेलको मूल द्वार

यहाँको जिल्ला अदालतमा जम्मा ८५ वटा मुद्दा रहेकोमा ४५ वटा फछ्यौट भई ४० वटा बाँकी रहेको छ। त्यसमा दुनियाँवादी देवानी ५८ वटा रहेकोमा ३४ फछ्यौट भई २४ बाँकी, दुनियाँवादी फौजदारी १९ वटा रहेकोमा ६ फछ्यौट भई १३ बाँकी, सरकारवादी फौजदारी १ वटा रहेकोमा सो फछ्यौट भएको छ भने विशेष

अदालतसम्बन्धी ४ वटा मुद्दा रहेकोमा ३ वटा फछ्यौट भई १ थान बाँकी रहेको छ।

त्यस्तैगरी जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा भवितव्य ज्यानसम्बन्धी २, भिरबाट लडी मृत्यु १, खोलामा हामफालेर मृत्यु १, गर्भ पतन १, सार्वजनिक अपराध २, आत्महत्या २, बहुविवाह २, कुटपिट १ र ज्यान मार्ने उद्योगअन्तर्गत १ मुद्दाहरू परेका छन्।

महिला अधिकार

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

कैलाशमाण्डौ गाविस-३ का दीर्घराज पाध्यायले ०५५ साउन २२ गते घरमा २१ वर्षीय पत्नी औलादेवी

पाध्याय हुँदाहुँदै निर्मला पाध्यायसँग बहुविवाह गरे। यससम्बन्धी मुद्दा जिल्ला अदालतमा चलिइरहेको छ।

बूढीगंगा गाविस-१ की १७ वर्षीय गंगा थापालाई ०५५ असोज २९ गते लेखपढ गर्न नजानेको भनी उनका पति २० वर्षीय बलबहादुर थापा र उनकी आमाको कुटपिट गरी घरबाट निकालिदिए। पीडितले ०५५ कार्तिक १ गते सम्बन्ध विच्छेदको निवेदन जिल्ला अदालतमा दर्ता गरेको छिन।

रूगिन गाविस-४ का २४ वर्षीय नरजंग मल्लले ०५५ कार्तिक २ गते घरमा २१ वर्षीय पत्नी धीरकला मल्ल हुँदाहुँदै हेरचाह नगरेको भनी हुम्ला जिल्ला माइला गाविस-५ की धर्मशीला शाहीसँग बहुविवाह गरे। हाल जिल्ला अदालतमा मुद्दा चलिइरहेको छ।

जयबागेश्वरी गाविस-९ का बमबहादुर शाहीले ०५५ कार्तिक १५ गते घरमा पहिली र दोस्रो पत्नी क्रमशः २८ वर्षीय विना शाही र २६ वर्षीय मना शाही हुँदाहुँदै अछाम जिल्ला हातकोट गाविसकी तिलु शाहीसँग तेस्रो बिहे गरे।

महिला भएकै कारणले दिइने अन्य अमानवीय/अपमानजनक व्यवहार (देउकी, भुमा, बोक्सी र देहव्यापार)

मार्तडी गाविस-८ की २३ वर्षीय हुडी लुहारलाई ०५४ माघ २९ गते छोरी मरेका कारण जनाई उनका पति २५ वर्षीय जय लुहारले कुटपिट गरी खानलाउनसमेत बाधा खडा गरे। पीडितले जिल्ला अदालतमा निवेदन दिएकी छिन्।

बारबीस गाविस-७ की ४६ वर्षीय दिला बुढालाई ०५५ भदौ १५ गते बोक्सीको आरोप लगाई सोही ठाउँका हरि बुढाले गाली बेइज्जती गरी अमानवीय व्यवहार गरे। पीडितले गाविसमा उजुरी गरेपछि पौडकलाई बोलाई मेलमिलाप गरियो।

ब्रह्मतोला गाविस-२ की २८ वर्षीय डम्प थापालाई ०५५ मंसिर ५ गते बोक्सीको आरोपमा सोही ठाउँका १६ वर्षीय गोविन्दबहादुर थापा र ३८ वर्षीय स्वन्तीदेवी थापा, २२ वर्षीय

रंगीदेवी थापाले गाली बेइज्जती गरी अमानवीय व्यवहार गरे। पीडितले मन्दिरमा गएर म बोक्सी होइन भनी कसम खाएपछि दुवै पक्षबीच मेलमिलाप भयो।

०५५ जेठ ३ गते गर्भ पतन गराएको भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा उजुरी परेको छ।

गर्भ पतन

कैलाशमाण्डौ गाविस-५ की २५ वर्षीय जलु बुढाविरूद्ध

अतिरिक्त जानकारीहरू

यो वर्ष यस जिल्लामा कुटपिटका १० वटा घटनामा १२ जना पुरुष र २ जना महिला पीडित भए।

५.५ बम्भाङ

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार हत्या/गोली

सुवेडा गाविस-५ का २५ वर्षीय भीमबहादुर भण्डारीको लाश ०५४ फागुन १८ गते बिहान ७ बजे सुमदिबी मन्दिर नजिक हत्या गरी फालिएको अवस्थामा फेला पर्‍यो। हत्यामा संलग्न भएको शंकाका सोही ठाउँका भिमबहादुर भण्डारी र किट्टो भण्डारीलाई पुर्णक्षका लागि धुनामा राखिएको छ।

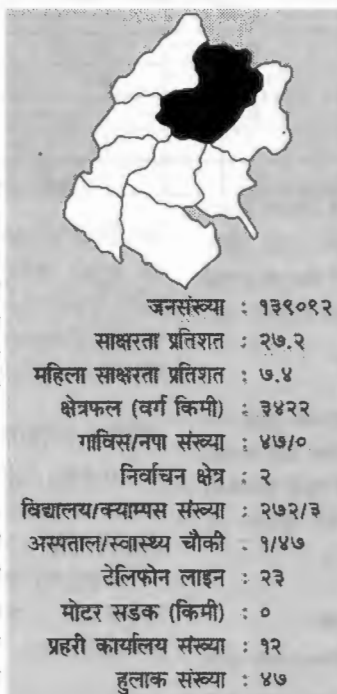
जेल र बन्दीहरू

२५ जनाको बन्दी क्षमता भएको बम्भाङ जेल "ग" श्रेणीमा पर्दछ। हाल यस जेलमा ९ जना बन्दीहरू रहेका छन्। जसमध्ये कैद नतोकिएका १ जना पुरुष छन् भने कैद तोकिएका ६ जना पुरुष र २ जना महिला छन्। शीपमूलक तालिमको व्यवस्था नभएको यो जेल एकदमै सौचुरो छ। बन्दीहरूका अनुसार यस जेलमा लुगा कपडा, विस्तारा आदि समयमा उपलब्ध हुँदैन। वर्षायाममा पानी चुहिने भएकाले कठिनाईका साथ बन्दीहरू कोठामा बस्न बाध्य छन्। जेलको मर्मत हुनुपर्ने साथै महिला तथा पुरुष बन्दी गृह छुट्टाछुट्टै हुनुपर्ने माग बन्दीहरूमात्र होइन, जेलरसमेतको रहेको छ।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

लुयाटा गाविस-८ का २५ वर्षीय जयबहादुर बुढाथापालाई ०५५ पुस ४ गते सुवेडा गाविस-५ का रामबहादुर मोर, अम्मर मोर, रंगलाल मोरसमेतका ३० जनाले राजनीतिक पूर्वाग्रहका कारण घर जान लागेको अवस्थामा बीच बाटोमा सस्त घाइते हुने गरी कुटपिट गरे। पीडकहरू फरार छन् भने प्रहरी प्रशासनबाट कुनै प्रकारको चासो देखाइएन।

चौधारी गाविसस्थित चौधारी मा.वि.का प्र.अ. गोपालसिंह

काकीलाई ०५४ फागुन १४ गते सोही विद्यालयका कक्षा १० मा अध्ययनरत स्वडकबहादुर रावलसमेतका ८ जनाले राजनीतिक पूर्वाग्रहका कारण टेष्ट परीक्षामा फेल गराएको आरोपमा घेराउ गरी गाली गलौजका साथ कुटपिट गरे। पीडकहरूलाई कुनै कारबाही भएन।

जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयका वकिल भीमबहादुर शाहीलाई ०५४ चैत ४ गते बिहान ८ बजे जिल्ला प्रशासन कार्यालय गइरहेको अवस्थामा अतीत बोहरा र धर्म पुजाराको सस्त घाइते हुनेगरी कुटपिट गरे। पीडितलाई सुर्मा गाविस-७ का अतीत बोहरा सोही गाविस-५ का धर्म पुजारा र सोही गाविस-३ का कृष्णचन्द्र बोहरा, जोगी बोहरा र स्वडक बोहराको नाममा ज्यान मार्ने उद्योगको मुद्दा दायर गरेकोमा सरकारी वकिलले घूस खाएर मुद्दाको विषय बदली स्वडक बोहराको नाममा मात्र सार्वजनिक मुद्दा चलाएको आरोपमा कुटपिट गरेका थिए। तत्पश्चात

पीडितको सुरूवा भएको छ भने यस सम्बन्धमा प्रहरी प्रशासनले कुनै चासो देखाएन।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

बम्भाङ जिल्ला अदालतमा जम्मा मुद्दा संख्या ३०३ रहेका छन्। जसमध्ये देवानीतर्फ २१३ छन् भने फौजदारीतर्फ ९० मुद्दा रहेका छन्। देवानीतर्फ ५२ मुद्दा फछ्यौट भई १६१ मुद्दा बाँकी रहेका छन्। फौजदारीतर्फ २६ थान फछ्यौट भई ६४ मुद्दा बाँकी रहेका छन्।

महिला अधिकार

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

ब्याँसी गाविस-३ थलारा गाउँकी श्रीमती मनादेवी धामी माइती घरमा बसेकै अवस्थामा सोही गाविसका चक्रबहादुर

घटनाको प्रकार	गैहराज्यद्वारा भएका हनन			राज्यद्वारा भएका हनन		
	घटना संख्या	पीडित संख्या		घटना संख्या	पीडित संख्या	
		पुरुष	महिला		पुरुष	महिला
हत्या	१	१		१		
कुटपिट	४	४		४		
धम्की	१	३		३		
वेपत्ता पारिएको	१	१		१		
बर्हिविवाह	१		१	१		
गर्भपतन	१		१	१		
जारी	१	१		१		
आत्महत्या	४		४	४		
आतंक	४	१		१		
चोरी/डकैती	४	४		४		
दुर्घटना/विपत्तिहरू	४		३	३		
जम्मा	२४	१५	८	२३		

धामीको गर्भ धारण गरी ०५५ कार्तिक २२ गते उनैसँग विवाह गरिन्। मनादेवीका पहिलो पति बलु बोहराले प्रहरी चौकी बिसौनामा कारबाहीको लागि निवेदन गर्दा प्रहरी प्रशासन र गाउँ समाजले चक्रबहादुरबाट ५८ हजार रूपैयाँ जारी तिराए।

गर्भ पतन

कफलसेरी गाविस-२ की लीला जोशीले ०५५ भदौ २५ गतेदेखि माइतीघरमा बसेको अवस्थामा अनुचित यौन सम्पर्क रहन गई बसेको गर्भ पतन गराइन्। जिप्रकामा दिलो जानकारी गराएको हुँदा प्रमाण नष्ट भइसकेकाले प्रहरीबाट छानबिन हुन सकेन।

बाल अधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

यस जिल्लाको सदरमुकाम चैनपुरका होटलहरूमा बाल

मजदूरहरू भेटिन्छन्। होटलमा वर्ष दिनभरि काम गरी आफूले पाउने पारिश्रमिक होटल मालिकले समयमा सही हिसाबमा उपलब्ध नगराउनुका साथै ती बालकहरू शिक्षाको उज्यालो घामबाट पनि वञ्चित छन्।

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य

सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार/जातीय

छुवाछूत समेत

कोटभैरव गाविस-५ का ८ वर्षीय भरत गिरीको मुखमा सप्तरी जिल्ला जमीन मध्यपुरी गाविस घर भई हाल बम्हाड जिल्ला शिक्षा कार्यालयका

ओभरसियर रामआशिष दासले डुडेमाण्डु छेउमा ०५५ वैशाख १ गते बेलुकी अप्राकृतिक मैथुन गरी अमानवीय कार्य गरे। प्रहरीले पीडकलाई हिरासतमा राखी सार्वजनिक अपराधअन्तर्गत कारबाही चलाएकोमा अदालतबाट पीडकलाई २८ हजार धरौटी लिई तारेखमा छोडिएको छ।

अतिरिक्त जानकारीहरू

हेमन्तवाडा गाविस-१ की २० वर्षीय श्रीमती इन्द्रादेवी जोशीले ४/५ महिनादेखि आँखा दुस्ने बिरामीका कारण असह्य भई ०५५ मंसिर ४ गते रूखमा भुण्डिएर आत्महत्या गरिन्।

यो वर्ष यस जिल्लामा ४ जना महिलाले आत्महत्या गरे। चोरीका घटना ५ वटा भए। कुटपिटका ४ वटा घटनामा ४ जना पुरुष पीडित भए।

५.६ कञ्चनपुर

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार

हत्या/गोली

कृष्णपुर गाविस-४ का १८ वर्षीय कैलाशराम चौधरीको लाश ०५५ भदौ १८ गते जंगलमा भेटियो। सोही गाविस-५ का ३५ वर्षीय जयबहादुर चौधरी, २१ वर्षीय शेरबहादुर साह र २४ वर्षीय जुवा चौधरीलाई हत्याको आशंकाका प्रहरीले पक्राउ गरेकामा ०५५ असोज २० गते अदालतले तारेखमा छाड्ने आदेश दियो।

महेन्द्रनगर नपा-१ की २३ वर्षीय मत्स्या कुँवर ०५४ चैत २० गते आफ्नै घरमा भुण्डिएको अवस्थामा फेला परिन्। पीडितका माइतीका तर्फबाट उक्त घटना हत्या नै हो भनी उजुरी गरेपछि पीडितका पति कृष्णबहादुर कुँवरलाई प्रहरीले पक्राउ

गरेकोमा ०५५ वैशाख २० गते अदालतको आदेशले तारेखमा छोडेको छ।

श्रीपुर गाविस-४ का १८ वर्षीय कमल रानाको ०५५ जेठ १ गते सोही ठाउँका ३० वर्षीय रामरत्न रानाले कुटपिट गर्दा मृत्यु भयो। पीडकलाई ०५५ जेठ २८ गते तारेखमा छोडेको छ।

कृष्णपुर गाविस-८ का २६ वर्षीय अम्बर बहादुर कठायतलाई आफ्नै पत्नी १९ वर्षीय दीपा कठायतले अण्डकोष च्यापी हत्या गरिन्। पतिले जबरजस्ती करणी गर्न खोज्दा उक्त घटना भएको दीपा बताउँछिन्। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि कारागारमा राखिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

कञ्चनपुर जेलको बन्दी क्षमता ७५ जनाको रहेकोमा हाल १ सय १५ जना बन्दीहरूलाई राखिएको छ। थुनुवातर्फ ५० जना

पुरुष र ३ जना महिला छन् भने कैद तोकिएकातर्फ ५८ जना पुरुष र ४ जना महिला छन्। वन अधिकृतले भुटा मुद्दा लगायो भनी यहाँका बन्दीहरूले ०५५ कार्तिक ६ गतेदेखि भोक हडताल गरे। प्रमुख जिल्ला अधिकारीको पहलमा तीन दिनपछि भोक हडताल समाप्त भयो।

२. मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यो वर्ष यहाँको जिल्ला अदालतमा दुनियावादी देवानीतर्फ ४४३ मुद्दा रहेकामा २४२ मुद्दा फछ्यौट भई २०१ मुद्दा बाँकी रहे। सरकारवादी फौजदारीतर्फ १९६ मुद्दा रहेकोमा १०८ मुद्दा फछ्यौट भई ८८ मुद्दा बाँकी रहे। त्यस्तै दुनियावादी फौजदारीतर्फ ३८५ मुद्दा रहेकोमा २४१ मुद्दा फछ्यौट भई १४४ मुद्दा बाँकी रहे। मसिर मसान्तसम्म यहाँ जम्मा ४३३ वटा मुद्दा बाँकी रहेका छन्। दुई वर्षदेखि ६ वटा, १ वर्षका ६१ वटा, ६ महिनाका २१३ वटा र ३ महिनाका १५३ वटा मुद्दा छिनि बाँकी रहेका छन्।

जनसंख्या :	२५७९०६
साक्षरता प्रतिशत :	४४.१
महिला साक्षरता प्रतिशत :	२५.१
क्षेत्रफल (वर्ग किमी) :	१६१०
गाविस/नपा संख्या :	१९/१
निर्वाचन क्षेत्र :	३
विद्यालय/क्याम्पस संख्या :	२३८/४
अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी :	१/२७
टेलिफोन लाइन :	१८०६
मोटर सडक (किमी) :	२०७
प्रहरी कार्यालय संख्या :	२६
हुलाक संख्या :	२३

पीडकलाई ०५४ चैत २ गते अदालतले तारेस्वमा छोड्ने आदेश दियो।

काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला शंखपुरीचौर गाविस-९ की १७ वर्षीय सरिता थापा र १७ वर्षीय सन्तमाया श्रेष्ठलाई सोही जिल्ला साँगा गाविस-४ का १९ वर्षीय पुरन विश्वकर्माले बेच्ने मनसायले धनगढी हुँदै बम्बै पुर्‍याए। प्रवासी संघको सहयोगमा पीडितहरूलाई कञ्चनपुर पुर्‍याएकोमा प्रजिअको सहयोगमा ०५४ साउन १८ गते पीडितहरूलाई आफ्नो घर पुर्‍याइयो।

महेन्द्रनगर नपा-१० की २२ वर्षीय एक महिलालाई ०५४ माघ ११ गते सोही स्थानका ३० वर्षीय गणेशदत्त जोशी र २८ वर्षीय गोपाल स्वड्काले बलात्कार गरे। प्रहरीले पीडकहरूलाई पक्राउ गरी अदालतमा पेश गर्दा ०५४ फागुन ६ गते तारेस्वमा छोडिएको छ।

दोधरा गाविस-१ की १२ वर्षीय एक बालिकालाई ०५४ चैत ६ गते अज्ञात

व्यक्तिले बलात्कार गरी फरार भए।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

भलारी गाविसबाट ०५४ फागुन १ गते ७० घर परिवारलाई वन कार्यालयले उठाएपछि ती परिवारहरूलाई सुकुम्बासी आयोगमार्फत जग्गाधनी प्रमाण पूर्जा दिइएको छ।

महेन्द्रनगर नगर विकास समितिभित्र २०२२ सालदेखि बसोबास गर्दै आएका सुकुम्बासीहरूले आफ्ना ७ सूत्रीय माग राखी ०५४ जेठ १५ गतेदेखि रिले अनसन बसे। अनसन बसेका कारण महेन्द्रनगर नपा-५ की ४५ वर्षीय माहानादेवी भट्ट बेहोससमेत भएकी थिइन।

महिला अधिकार

महिला किनबेच र बलात्कार

दैजौ गाविसकी १५ वर्षीय एक युवतीलाई ०५४ माघ २६ गते राती १० बजे सुडा गाविस-६ का २७ वर्षीय मदनराज जोशी र महेन्द्रनगर नपा-३ का २२ वर्षीय रामसिंह धामीले बलात्कार गरे। पीडकहरूलाई अदालतमा पेश गर्दा ०५४ फागुन २० गते अदालतले तारेस्वमा छोड्ने आदेश दिएको थियो।

बेलडाडी गाविस-८ की १४ वर्षीय स्वगेश्वराकुमारी जोशीलाई ०५४ फागुन ३ गते गुल्मी जिल्ला वीरबास गाविस-२ का २४ वर्षीय सुभाष टण्डनले बेच्ने उद्देश्यले फर्काई फुल्याई गड्डा चौकी लैदै गरेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो।

पारिवारिक हिंसा र बहुविवाह

रौतेली गाविस-३ का २५ वर्षीय प्रकाशबहादुर सिंहले ०५४ जेठ २७ गते घरमा २० वर्षीय पत्नी चन्द्रदेवी सिंह हुँदाहुँदै सोही स्थानकी १८ वर्षीय नमसरालाई बहुविवाह गरी फरार रहे।

बाल अधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

यस जिल्लाको महेन्द्रनगर बजारमा १० देखि १६ वर्षसम्मका बालबालिका पहाडबाट आई होटलमा काम गर्ने, खलासीको काम गर्ने गरेको पाइन्छ। तिनीहरूको संख्या लगभग २०० रहेको छ।

पीडित मत्स्या कुँवर

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	७	३	४	७				
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी समस्या	१		१	१				
महिला किनबेच	३		३	३				
बलात्कार	३		४	४				
पारिवारिक हिंसा	१		१	१				
आत्महत्या	४९	३६	३३	४९				
बल्याकमेल	३	३		३				
चोरी/डकैती	१	१		१				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	२७	२१	६	२७				
जम्मा	१०३	६३	४३	१०६				

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

नेकपा (एमाले) द्वारा ०५५ मंसिर ५ गते संचार मन्त्रीको भूठो प्रचारको विरुद्धमा पुल्ला जलाउने र कोणसभा गर्ने क्रममा नेकपा (माले) का जिल्ला सचिव सूर्यबहादुर कुँवरको नेतृत्वमा आएको हुलले नेकपा (एमाले) का राजेन्द्र रावल तथा ईश्वरी स्वरेललाई सस्वत घाइते हुने गरी कुटपिट गरे। नेकपा (एमाले) ले ०५५ मंसिर ८ गते एक प्रेस विज्ञप्ति प्रकाशित गरी उक्त

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य सवालहरू दासत्व, कर्मैया, बांधा र हलिया आदि

यस जिल्लाको प्रायः सबै गाविसहरूमा कर्मैयाहरू राखिएको पाइन्छ। तथापि सुडा गाविस र बेलडाडी गाविसमा अत्यधिक कर्मैयाहरू रहेका छन्। गत वर्ष कर्मैया सौकी मिनाहा पाएका लहन चौधरी अन्य विकल्प नभएकाले फेरि कर्मैया नै बस्न बाध्य भए।

घटनाप्रति विरोध जनायो।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा डकैतीको १ र बल्याकमेलका २ वटा घटना भए। ३६ जना पुरुष र २३ जना महिला गरी ५९ जनाले आत्महत्या गरे। दुर्घटना/विपत्तिको २७ वटा घटना भए, जसमा पुरुष २१ र महिला ६ जना पीडित भए।

५.७ डडेलधुरा

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार हत्या/गोली

अमरगढी नपा-१० वुडालीका ३८ वर्षीय भीमबहादुर ऐरलाई राईबजारमा ०५४ माघ ३० गते सोही ठाउँका अमरसिं ऐरले छुरा प्रहार गरी हत्या गरे। पीडकलाई अदालतको आदेशबमोजिम दश वर्षका लागि कारागारमा राखिएको छ।

बेलापुर गाविस-६ खुनीकी करिब २४ वर्षीय खिन्तुरी बिष्टको लाश घर नजिकैको खेतमा ०५५ कार्तिक ४ गते सडेको अवस्थामा फेला पर्यो। उनको हत्या गरेको आशंकामा पीडितकी सासू दुरादेवी बिष्ट र ससुरा नाता पर्ने रामी बिष्टलाई प्रहरीले कार्तिक ६ गते पक्राउ गरी पुर्पक्षका लागि थुनामा राखेको छ।

जेल र बन्दीहरू

“ब” श्रेणीको डडेलधुरा जेलको क्षमता १७ पुरुष र ८ महिला गरी २५ जनाको रहेको छ। १ जना राजनीतिक बन्दी

जनसंख्या : १०४६४७

साक्षरता प्रतिशत : ३८.९

महिला साक्षरता प्रतिशत : १४.४

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : १५३८

गाविस/नपा संख्या : २०/१

निर्वाचन क्षेत्र : १

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : २११/४

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : २/२९

टेलिफोन लाइन : १७४

मोटर सडक (कि.मी.) :

प्रहरी कार्यालय संख्या : २१

हुलाक संख्या : ३१

पनि रहेको यो जेलमा हाल २ जना पुरुष र १ जना महिला गरी ३ जना मुद्दा फैसला भएका रहेका छन् भने ११ जना पुरुष तथा २ जना महिला गरी १३ जना फैसला नभएका बन्दीहरू रहेका छन्। फैसला नभएका ३ जना बन्दीहरू १ वर्ष पनि पूरा नभएका छन्। यो वर्ष यस जेलबाट ३ जना बन्दीहरूको सरुवा भयो। जेलको भौतिक अवस्था राम्रै रहेको छ। चर्पी अलि टाढा हुनुपर्ने, सिदामा वृद्धि हुनुपर्ने, स्वास्थ्यकर्मीको दरबन्दी हुनुपर्ने, आयमूलक र शीपमूलक कार्यक्रम संचालन गरिनुपर्ने मागहरू बन्दीहरूले राखेका छन्।

गिरफ्तारी र यातना

कञ्चनपुर जिल्ला कालिका गाविसका ४५ वर्षीय पुष्कर शर्मालाई ०५४ फागुन १० गते माओवादी भएको आरोपमा भद्रपुर गाविसबाट प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई फागुन २५ गते अदालतको आदेशअनुसार पुर्पक्षका लागि थुनामा

राखिएको छ।

राष्ट्रिय जनमोर्चाका नन्दराज भट्ट, यज्ञबहादुर थापा र

नेकपा (माले) का धनबहादुर शाहीलाई ०५५ साउन ४ गते नौ वाम घटकद्वारा आयोजित नेपाल बन्द कार्यक्रमको अवसरमा प्रहरीले पक्राउ गरी सोही दिन सौंफ रिहा गर्‍यो।

गाङ्खेत गाविस हर्तालाका मिनबहादुर बोगटीलाई ०५५ असोज १९ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गरी २१ गते रिहा गर्‍यो।

धम्की, ज्यानमार्ने धम्की र कुटपिट

जोगबुढा गाविस लालदुङ्गामा डडेलधुरा जिविसका सभापति गजेन्द्र शाहीलाई ०५५ साउन ९ गते मोटर नदिएको आरोपमा केही व्यक्तिहरूले हातपात गरे। राजनीतिक प्रतिशोधको कारण हातपात गरिएको पीडितले बताएका छन्।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

जिल्ला अदालत डडेलधुरामा यस वर्ष मंसिर मसान्तसम्म फैसला हुन बाँकी रहेका पुराना मुद्दाहरूमा देवानी १७, सरकारवादी फौजदारी ८ र दुनियावादी फौजदारी १२ गरी जम्मा ३७ वटा रहेका छन्।

अर्धन्यायिक निकाय जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा दर्ता भएका मुद्दाहरूमा गत वर्षको एउटा कृत्रिम प्रमाणपत्रसम्बन्धी मुद्दा तथा यसै वर्ष दर्ता भएका जग्गा स्वरीदमा भ्रष्टाचार, जग्गा आवाद गरेको, नोकरी भर्नामा घूस लिएको र सार्वजनिक अपराधसम्बन्धी १/१ वटा मुद्दाहरू फैसला हुन बाँकी नै छन्।

सहृवा, घटुवा र पक्षपात आदि

गोविन्द पुरी प्रस्तावित मावि लामोकैंडेका शिक्षक नरसिंह मल्ललाई गत वर्ष कार्तिकदेखि व्यवस्थापन समिति र विद्यालयले हाजिर गर्न दिएन। पीडितले पुनरावेदन अदालत महेन्द्रनगरमा उजुरी गरेपछि ०५४ चैत ३० गते अदालतले हाजिर गर्न दिनु भनी आदेश गरेपछि मात्र पीडितले हाजिर गर्न पाए।

बाल अधिकार (बालबालिका उपरको अत्याचार)

ग्रामीण इलाकातिर फाट्टफुट्टरूपमा १३, १४ वर्षका बालबालिकालाई विवाह गरिदिने गरेको पाइन्छ। बालबालिकालाई विद्यालयमा नपठाई घर धन्दा र गोठालोको काममा लगाउने प्रचलन छ। सदरमुकामका होटलहरूमा बालबालिकाहरूले बाध्यतावश काम गरेको देखिन्छ भने सडकको काममा पनि लाग्ने गरेको पाइन्छ।

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	१	१		१				
गिरफ्तारी र यातना					५	१३		१३
कुटपिट	१०	१०	१	११				
धम्की	१	१		१				
पक्षपात	१	१		१				
महिला किनबेच	१	३		३				
आर्थिक अधिकार	३	३		३				
आत्महत्या	३	१	१	३				
लाश फेला	१		१	१				
चोरी/डकैती	३	४		४				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१०	१३	३	१६				
जम्मा	३३	३५	६	४१	५	१३		१३

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य सवालहरू

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूत समेत

जातीय छुवाछूतका कारण पसलहरूमा अछुत भनिने जातिका मानिसहरूलाई पस्न दिइँदैन। सार्वजनिक स्थल, मन्दिर आदिमा प्रवेश गर्नमा रोक लगाइएको छ। प्राथमिक विद्यालयमा पौष्टिक आहार कार्यक्रमको स्वाजा खुवाउँदा शिक्षकले तल्लो जातिका बालबालिकालाई अलग्गै राखेर स्वाजा दिएको प्रत्यक्ष देख्न पाइन्छ।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम आदि

भदपुर गाविस-८ का करुणाकर पनेरू, वागेश्वर ओम्फा, जयराज ओम्फा, मदनराज ओम्फा, स्वगराज गिरी र जयकृष्ण गिरीलाई ०५५ पुस १५ गते उक्त वडाका अध्यक्ष भोजराज अवस्थीले मलाई यी व्यक्तिहरूले धम्की दिई वडाध्यक्ष पदबाट राजिनामा गर्न लगाए भनी प्रजिअ कार्यालयमा उजुरी गरेकाले उल्लेखित व्यक्तिहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गरेको विषयलाई लिएर १६ गते नेकपा (माले) र राप्रपा (चन्द) ले एक विरोध जुलुस प्रदर्शन गर्नुका साथै प्रजिअलाई ज्ञापनपत्रसमेत दिए।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यो वर्ष व्यक्तिगत कुटपिटका ९ वटा घटनामा ८ जना पुरुष र १ जना महिला गरी ९ जना पीडित भए। त्यसैगरी चोरीका ३ वटा घटना भए। यसका साथै दुर्घटनाका ७ वटा घटनामा १० जनाको मृत्यु भयो भने १८ जना घाइते भए। रूखबाट लडेर १ जना महिला र डुबेर १ जना पुरुषको मृत्यु भयो।

आत्महत्याका २ वटा घटनामा १ जना पुरुष र १ जना महिला पीडित भए। जंगली जनावरको आक्रमणका २ वटा घटनामा २ जना पुरुष घाइते भए भने १ जना महिलाको घर भत्किँदा मृत्यु भयो।

५.८ बैतडी

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार जेल र बन्दीहरू

“घ” श्रेणीको यहाँको जेलको क्षमता १५ जना पुरुष र १० जना महिला गरी कुल २५ जनाको रहेको छ। यहाँ २० जना बन्दीहरू रहेका छन्। बन्दीहरूमध्ये कैद तोकिएका १४ जना, नतोकिएका ६ जना छन्। जसमध्ये कर्तव्य ज्यान मुद्दामा १३ जना पुरुष र १ जना महिला, चोरीमा १ जना पुरुष, सार्वजनिक अपराधमा १ जना पुरुष, ज्यान मार्ने उद्योगमा १ जना पुरुष तथा शान्ति सुरक्षा ऐनअन्तर्गत २ जना पुरुष र १ जना महिला रहेका छन्।

गिरफ्तारी र यातना

ग्वालेक गाविस-२ का मोहनराज जोशी, लक्ष्मीदत्त जोशी र सावित्री पाण्डेयलाई ०५५ साउन ७ गते माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूमध्ये मोहनराज र लक्ष्मीदत्तलाई असोज २५ गते रिहा गरियो भने सावित्री पाण्डेयलाई शान्ति सुरक्षा ऐनअन्तर्गत थुनामा राखिएको छ।

दशरथ चन्द नपा-१ गोठालापानीस्थित डि.सी.एस. प्रविधि विकास केन्द्रको कार्यालयबाट २५ वर्षीय भुवन भट्टलाई ०५५ साउन ८ गते माओवादी भएको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गरी १० गते रिहा गर्‍यो।

रोडिदेवल गाविस-९ विजुलका २६ वर्षीय रमेश कोली, १८ वर्षीय रतनराम कोली, ५६ वर्षीय प्रताप पुजारा र ग्वालेक गाविसका हरिश चन्दलाई ०५५ साउन ९ गते माओवादी भएको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितहरूलाई आत्मसमर्पण गरेको कागजमा हस्ताक्षर गराई ५ दिनपछि रिहा गरियो।

शिवनाथ गाविस-६ का ५० वर्षीय कामीराम लुहारलाई ०५५ साउन १३ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गरी १८ गते तारेस्वमा छोडियो।

अर्घाखाँची जिल्ला नरपानी गाविस-७ का प्रितम के.सी.लाई ०५५ साउन २१ गते माओवादी भएको आशंकामा गोकुलेश्वर गाविस-४ वैतडीबाट प्रहरीले पक्राउ गरी २ दिनसम्म हिरासतमा राखेर रिहा गरियो।

दशरथ चन्द नपा-१ गोठालापानीबाट ४३ वर्षीय पुरन दयाललाई ०५५ भदौ १ गते माओवादी भएको आरोपमा प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई शान्ति सुरक्षा ऐनअन्तर्गत थुनामा राखिएको छ।

जनसंख्या : २०७७१६

साक्षरता प्रतिशत : ३८.५

महिला साक्षरता प्रतिशत : १५.१

क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.) : १५१९

गाविस/नपा संख्या : ६२/१

निर्वाचन क्षेत्र : २

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ३६८/२

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/७१

टेलिफोन लाइन : १५८

मोटर सडक (कि.मी.) : १५५

प्रहरी कार्यालय संख्या : ३१

हुलाक संख्या : ६८

पञ्चेश्वरबाट सदरमुकाम पुगेका २४ वर्षीय कर्णराम दयाललाई ०५५ भदौ ५ गते माओवादी भएको आशंकामा जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट प्रहरीले पक्राउ गर्‍यो। पीडितलाई शान्ति सुरक्षा ऐनअन्तर्गत थुनामा राखिएको छ।

मौलिक अधिकार

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

जिल्ला अदालतमा विगत २ वर्ष पुराना मुद्दाहरू छैनन्। यस वर्ष जम्मा ४० वटा मुद्दा रहेका छन्। जसमध्ये जग्गासम्बन्धी मुद्दाहरू धेरै रहेका छन् भने यस वर्ष सम्बन्ध विच्छेदका २ वटा मुद्दा छन्। सरकारवादी मुद्दा एउटा र बाँकी कुटपीटका मुद्दाहरू छन्।

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

जिल्लामा सुकुम्बासीहरू रहेको भए

तापनि सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले राम्ररी काम नगरेको जनगुनासो छ। जिल्ला सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगमा सम्पर्क गर्दा तथ्यांक लिने काम भइरहेको जानकारी दिइयो। २० वटा जति जग्गाधनी प्रमाणपूजाहरू तयार भएका छन्।

वृद्ध भत्ता विगत ६ महिनादेखि नपाएको स्थानीय वृद्धहरूले गुनासो गरेका छन्।

जिल्ला शिक्षा कार्यालयबाट दलित जातिका लागि वितरण गरिने छात्रवृत्तिमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिले राजनीतिक पूर्वाग्रहका कारण पक्षपात गर्ने गरेको कुरा दलित विद्यार्थीका अभिभावकहरू बताउँछन्।

जिल्लामा वृद्धाश्रम र अनाथालयको व्यवस्था छैन।

महिला अधिकार

गर्भ पतन

शिवनाथ गाविस-१ की २३ वर्षीय गंगाकुमारी धनाडीले अवैध यौन सम्बन्धको कारणबाट रहन गएको ८ महिनाको गर्भ ०५४ चैत २९ गते पतन गराइन्।

सर्माली गाविस-२ की भागुदेवी सावदले अवैध यौन सम्बन्धबाट रहन गएको गर्भ २०५५ वैशाख २ गते पतन गराउँदा औषधी सेवन गरेको कारण मृत्यु भयो। अवैध यौन सम्बन्ध राख्ने र औषधी प्रयोग गर्न लगाउने सोही ठाउँका गणेश सावद फरार छन्।

मानवअधिकार सम्बन्धी अन्य सवालहरू दासत्व, कर्मैया, बांधा र हलिया आदि

जिल्लामा हलिया प्रथा अभै व्याप्त रहेको छ। तर एकिन तथ्यांक भने प्राप्त हुन सकेन।

अन्य अमानवीय व्यवहार / जातीय छुवाछूत समेत

होटल, मन्दिर, धारो आदि ठाउँमा अछुत भनिने जातिका मानिसहरूलाई जान दिइँदैन। उनीहरूमाथि गरिने भेदभाव बढ्दो देखिएको छ।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यस वर्ष यो जिल्लामा व्यक्तिगत कुटपिटका ४ वटा घटनामा ४ जना पुरुष र १ जना महिला पीडित भए।

न्वाली गाविस-१ चौशीलाका एकै परिवारका ४ जना जमुना चन्द, सुरेन्द्र चन्द, विमला चन्द र नरेन्द्र चन्दको ०५४ असार

घटनाको प्रकार	गैहराज्यद्वारा भएका हतन				राज्यद्वारा भएका हतन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
गिरफ्तारी र यातना					७	११	१	१२
कुटपिट	४	४	१	५				
गर्भपतन	२		२	२				
आत्महत्या	१२	२	१३	१५				
लाश फेला	१		१	१				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	४	५	२	७				
जम्मा	२३	११	१९	३०	७	११	१	१२

१३ गते पहिरोमा परी मृत्यु भयो।

१ जना मजदूरको बाटोमा काम गर्दा जिलेटिन दुर्घटनामा परी मृत्यु भयो भने गोली भरेर रास्तेको बन्दूक पड्कन जाँदा १ जना पुरुषको मृत्यु भयो।

रूद्रेश्वर गाविस-६ नोगाउँका ४ आमा छोरीहरू धनमति नाथ, पशुपति गिरी, मोति नाथ र भागरथी नाथले ०५४ फागुन ५ गते नदीमा हाम फाली आत्महत्या गरे।

यसबाहेक यो वर्ष आत्महत्याका १२ वटा घटनामा २ जना पुरुष र १३ जना महिला गरी ११ जनाले आत्महत्या गरे।

५.२ दार्चुला

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार हत्या/गोली

गुल्जर गाविस-४ की २३ वर्षीय रीउलीदेवी ठगुन्नालाई ०५४ फागुन २३ गते उनकै पति ३२ वर्षीय प्रेमसिंह ठगुन्नाले बन्चरोले टाउकोमा हानी हत्या गरे। पीडक अरूसँग अनुचित यौन सम्पर्क गर्ने गरेकोले पीडितले विरोध गर्दा उक्त घटना भएको थियो। पीडक फरार छन्।

ग्वानी गाविस-४ की २४ वर्षीय जानकीदेवी धामीलाई ०५४ चैत १४ गते उनकै पति ३२ वर्षीय कल्याणसिंह धामीले हत्या गरे। पीडकलाई पक्राउ गरी जिल्ला अदालतमा पेश गर्दा अदालतले पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्ने आदेश दिए। पीडक छुटिसकेका छन्।

उकु गाविस-५ का २३ वर्षीय इन्द्रसिंह धामीलाई ०५४ कार्तिक ८ गते राति अज्ञात व्यक्तिहरूले हत्या गरे। उक्त घटनाको सिलसिलामा प्रहरीले ०५४ मंसिर ८ गते बहादुर चन्द र वजिरसिंह धामीलाई गिरफ्तार गरेकामा दुवै जनालाई जिल्ला अदालतको आदेशले ०५४ मंसिर १५ गते जनही २ हजारका दरले धरौटीमा

जनसंख्या : १०१६८३

साक्षरता प्रतिशत : ४१.९

महिला साक्षरता प्रतिशत : १८.५

क्षेत्रफल (वर्ग किमी) : २३२२

गाविस/नपा संख्या : ४१/०

निर्वाचन क्षेत्र : १

विद्यालय/क्याम्पस संख्या : ३३८/४

अस्पताल/स्वास्थ्य चौकी : १/४१

टेलिफोन लाइन : १८१

मोटर सडक (किमी) : ०

प्रहरी कार्यालय संख्या : २५

हुलाक संख्या : ३९

छोडिएको छ।

भगवती गाविस-३ की ३० वर्षीय अन्यादेवी जोशीलाई ०५४ असोज २ गते उनकै पति ३२ वर्षीय हरिदत्त जोशीले खाना नपकाएको निहुँमा लाठी र मुक्काले हानी हत्या गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

ब्रह्मदेव गाविस-१ की २६ वर्षीय कलावतीदेवी जोशीलाई ०५४ मंसिर १२ गते उनकै पति २८ वर्षीय प्रेमदत्त जोशीले सम्भोग गर्न नदिएको निहुँमा जंगलमा घाँस लिन गइरहेको बेला टाउकोमा हँसियाले हानी हत्या गरे। पीडकलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएको छ।

जेल र बन्दीहरू

“घ” श्रेणीको दार्चुला जेलमा १५ जना महिला र २५ जना पुरुष बस्न सक्ने क्षमता भएको छुट्टाछुट्टै बन्दीगृहहरू छन्। यस जेलमा ४ जना कैद नतोकिएका छन् भने कैद तोकिसकिएका १६ जना बन्दीहरू छन्, जसमा १ जना महिला रहेकी छन्। धेरैजसो बन्दीहरू ज्यान र चोरी मुद्दाका रहेका छन्।

घटनाको प्रकार	गैह्रराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	५	१	४	५				
गिरफ्तारी र यातना					३	३	१	४
बलात्कार	१		१	१				
आत्महत्या	१		१	१				
लाश फेला	२	२		२				
चोरी/डकैती	२	२		२				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	११	१२	६	१८				
जम्मा	२२	१७	१२	२९	३	३	१	४

भूमिहीन, सुकुम्बासी समस्या, अशक्त भत्ता आदि

समय-समयमा सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोग गठन भएता पनि जग्गाधनी पूर्जा वितरण भएको छैन। ०५१ सालको सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले १९२ जनालाई लालपूर्जा दिन तयार गरे तापनि तिनीहरूले जमिनको उपभोग गर्न पाएका छैनन्। एक वर्षदेखि यस जिल्ला वृद्ध भत्ता वितरण हुन सकेको छैन।

गिरफ्तारी र यातना

खलंगा गाविस-१ का ३२ वर्षीय जिविस सभापति गणेश ठगुना र सोही स्थानका २७ वर्षीय जिविस सदस्य नागेन्द्र तिकरीलाई ०५५ असार १२ गते दीपायलमा मतदान गर्न जाँदा भारतीय प्रहरीले कालापानीमा भारतीय सेना राखिएकोमा सो को विरोध गरेको अभियोगमा गिरफ्तार गरे। एक घण्टापछि भारतको बाटो प्रयोग नगर्ने शर्तमा पीडितहरूलाई रिहा गरियो।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

यस वर्ष दार्चुला जिल्ला अदालतमा सरकारवादी फौजदारी १० वटा, दुनियावादी फौजदारी ७२ र देवानी २६ गरी १ सय ८ वटा मुद्दा दर्ता भएकोमा क्रमशः १ सय २३ र ८ गरी ३२ वटा फैसला भएर क्रमशः ९, ४९ र १८ गरी ७६ वटा बाँकी छन्। त्यसमध्ये ६० वटा १ वर्षभन्दा कम र ६ महिनाभन्दा बढी समयका थिए भने अन्य सबै सो भन्दा कम अवधिका थिए।

महिला अधिकार

महिला किनबेच र बलात्कार

उकु गाविस-३ को ११ वर्षीय एक बालिकालाई ०५५ पुस १५ गते जंगलबाट गाई चराई फर्किरहेको अवस्थामा सोही गाविस-७ का २७ वर्षीय मदनराम लुहारले बलात्कार गरे। पीडकलाई ०५५ पुस १९ गते प्रहरीले पक्राउ गरेकोमा धरौटीमा छुटेका छन्।

अतिरिक्त जानकारीहरू

यो वर्ष यस जिल्लामा चोरी/डकैतीका २ वटा घटना भए भने ब्याकमेलिङको १ घटना भयो। दुर्घटना तथा विपत्तिका ११ वटा घटना भए, जसमा १२ पुरुष र ६ महिला पीडित भए। एक जना महिलाले आत्महत्या गरिन्।

मानवअधिकार स्थितिको समग्र मूल्यांकन १९९८

सन् १९९८ मानवअधिकार आन्दोलनको निम्ति विश्वभरमै महत्वपूर्ण वर्षको रूपमा रह्यो। संयुक्त राष्ट्र संघद्वारा मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र जारी भएको ५० औं वर्षको उपलक्ष्यमा सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रबाट मानवअधिकारसम्बन्धी चेतना फैलाउने र यसप्रति सबै नागरिकहरूलाई सचेत एवं सम्बेदनशील बनाउने उद्देश्यका साथ विविध कार्यक्रमहरू सम्पन्न गरिए।

हाम्रो देशमा यो वर्षलाई “नेपाल भ्रमण वर्ष” को रूपमा पनि लिइएकाले यसको थप महत्व रह्यो। मानवअधिकार घोषणापत्रको ५० औं वार्षिकोत्सवको उपलक्ष्यमा विविध कार्यक्रमहरू सम्पन्न गर्नका लागि सरकारी स्तरबाट “मानवअधिकार वर्ष सन् १९९८ राष्ट्रिय समिति” गठन गरियो। विभिन्न मानवअधिकार संस्थाहरूको समेत प्रतिनिधित्व रहेको सो समितिको आयोजनामा विभिन्न गोष्ठी, सभा, रचनात्मक क्रियाकलाप तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रमहरूको आयोजना गरियो।

नेपाल भ्रमण वर्ष र मानवअधिकार घोषणापत्रको ५० औं वार्षिकोत्सवलाई सरकारी पक्षबाट अत्यधिक प्रचारको सवाल बनाइयो तर सो प्रचार गरिए अनुसारको स्थिति भने देखा परेन। समग्रमा भन्नु पर्दा सन् १९९८ मानवअधिकारको दृष्टिकोणले नेपालकै इतिहासमा अत्यन्त दुःखद वर्षको रूपमा उल्लेख हुन पुग्यो। हत्या र हिंसाको शृङ्खला अत्यन्त बढ्न पुग्यो। नागरिकको बाँच्न पाउने अधिकारको हनन चरमरूपमा हुन पुग्यो। खासगरी माओवादी जनयुद्ध र यसको नियन्त्रण गर्ने नाममा सरकारी पक्षबाट भएको दमनका कारण मानवअधिकार हननको डरलाग्दो स्थिति यस वर्ष अझ बढ्न पुग्यो। प्रहरी र माओवादी दुवैपक्षबाट सामूहिक हत्याका डरलाग्दो घटनाहरू भए।

यस्तो स्थितिको अनुगमनका लागि सरकारी पक्षबाट ठोस कदमहरू चालिएन। दुई वर्षअगाडि व्यवस्थापिकाद्वारा पारित मानवअधिकार आयोग ऐनअनुसारको आयोग यस वर्ष पनि गठन हुन सकेन, नै त यातनाको क्षतिपूर्ति ऐनवमोजिम यातना पीडितहरूलाई क्षतिपूर्ति प्रदान गर्ने कार्य नै गरियो।

मानवअधिकार संस्थाहरूको संयुक्त आयोजनामा विभिन्न चरणमा आन्दोलन संचालन गर्नुपर्थ्यो। “हत्या बन्द गर, शान्ति प्रक्रिया थालनी गर, मानवअधिकार आयोग गठन गर” भन्ने

मूल नाराका साथ मानवअधिकार संस्थाहरूको आयोजनामा जनताको प्रत्यक्ष सहभागिताका साथ विभिन्न दबावमूलक कार्यक्रमहरू सम्पन्न भए। सरकार आफैले बनाएको ऐन अनुसार काम गर भनेर मानवअधिकार कर्मीहरू सडकमै उत्रनुपर्ने दुःखद स्थितिको सिर्जना पनि यो वर्षले निम्त्यायो।

यी सबै कारणहरूबाट यो वर्ष मानवअधिकारको स्थिति कस्तो रह्यो भन्ने निष्कर्ष निकाल्न जो कोहीलाई पनि समस्या नपर्ला। तल प्रस्तुत तथ्य-तथ्यांकले पनि मानवअधिकार स्थितिको समग्र मूल्यांकनलाई बढी स्पष्ट पार्न मद्दत गर्नेछन्।

सम्मानितरूपले बाँच्ने अधिकार

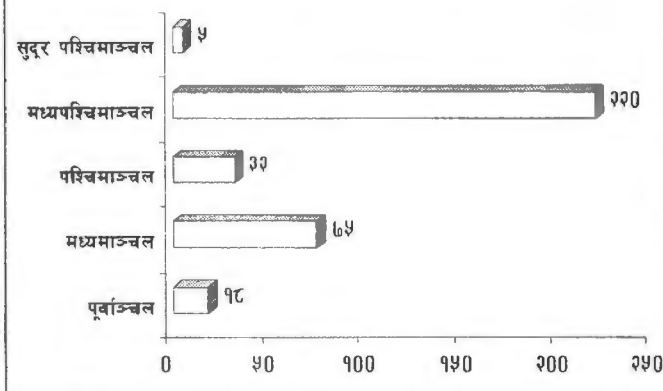
हत्या / गोली

नेपालको संविधान ०४७ मा प्रदत्त सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार विगतका वर्षहरूमा भन्दा यो वर्ष बढी कुण्ठित भएको पाइयो। सरकारका तर्फबाट माओवादी जनयुद्धमा लागेका अर्थात् माओवादी समर्थक भएकै आरोपमा धेरै नागरिकको हत्या गरियो। प्रहरीद्वारा माओवादीका नाममा मारिएका कतिपय व्यक्तिहरू प्रत्यक्ष रूपमा माओवादी जनयुद्धमा संलग्न रहेको पाइँदैन। कुनै समूहद्वारा गरिएको आतंक दबाउने तथा त्यसमा संलग्न रहेको आशंकाको भरमा कसैको ज्यान लिनु न राज्यको जिम्मेवारी हो, न मानवअधिकारको दृष्टिले कतैबाट समर्थन गर्न सकिने विषय नै। नेपालमा पनि ०५२ फागुन १ गतेबाट नेकपा (माओवादी) ले थालेको आन्दोलनले अहिले आएर हिंसाको आहालमा आफूलाई डुवाउन खोजेको प्रतीत हुन थालेको छ।

यी विविध कारणबाट यो वर्ष अर्थात् सन् १९९८ भरिमा राज्यको वल प्रयोगबाट भएको हत्याका १७८ वटा घटनामा ३११ जना पुरुष र ३९ जना महिला मारिए। जसमध्ये माओवादी गतिविधिमा संलग्न भएको आशंकामा मात्र ३३४ जना मारिएका थिए। त्यस्तै व्यक्तिगत वा संगठित समूह (राज्य संलग्न नरहेको) वाट भएको हत्याका ४२४ वटा घटनामा ३७१ जना पुरुष र ९८ जना महिला मारिए। जसमध्ये माओवादीहरूबाट ७५ जना (प्रहरीसमेत) मारिएका थिए। यसबाहेक बलात्कारपछि हत्या गरिएका ५ वटा घटनामा ५ जना महिला मारिए।

विभिन्न सभा, जुलुस आदि दबाउन तथा माओवादी गतिविधि नियन्त्रण गर्ने क्रममा राज्यको वल अधिक मात्रामा

प्रहरीद्वारा हत्या गरिएकाहरूको संख्या

प्रयोग भएको पाइयो। त्यस्ता २७ वटा घटनाहरूमा २० जना पुरुष र ३ जना महिला गोली लागी घाइते भए। त्यस्तै व्यक्तिगत रिसइवी तथा संगठित समूहबाट पनि गोली प्रहार, वम प्रहार गर्नुका साथै एम्बुस थाप्ने आदिका ४५ वटा घटनामा ३७ जना पुरुष र २ जना महिला पीडित भए।

जेल

देशमा रहेका ७३ वटा जेलहरूमध्ये ९० प्रतिशतभन्दा बढी जेलहरू भौतिकरूपमा जीर्ण अवस्थामा रहेका छन्। पटक पटक गठन गरिएका जेल सुधार आयोगले प्रस्तुत गरेका प्रतिवेदनहरू थन्किएर बसे। यस वर्ष पनि जेल सुधार गर्नतर्फ सरकारबाट कुनै ठोस कदम चालिएन। जेलमा बस्न योग्य कोठाहरू हुनलाई चाहिने न्यूनतम आवश्यकताहरू पनि परिपूर्ति भएको पाइएन। कतिपय जेलका कोठाहरू दिउँसाँको समयमा पनि उज्यालो छिर्न नसक्ने अवस्थामा भएकोले बन्दीहरू अँध्यारोमै बस्न बाध्य छन्। त्यस्तै शुद्ध खानेपानीको व्यवस्था पनि विगत वर्षहरूमा भई यस वर्ष पनि धेरै जेलहरूमा हुन नसकेको तथ्य देखिन आउँछ। कतिपय जेलहरूमा चर्पीको संख्या अणुग भएको

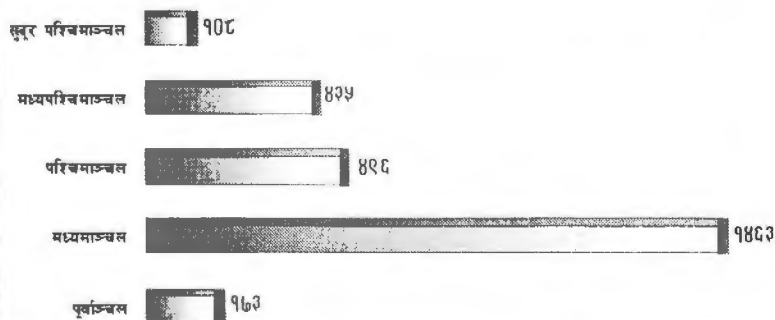
गुनासो बन्दीहरूले गरेको पाइयो भने कति जेलमा न बेलुका भित्रो चर्पी नहुँदा बस्ने कोठामा नै दिसा पिसाब गर्नुपर्नाले रातभर दुर्गन्धमा व्यतीत गर्नुपर्ने बाध्यता पनि बन्दीबीच पाइयो। बन्दीहरूले विभिन्न मागहरू (धारा, पानी, बिजुली, चर्पी, पत्रपत्रिका, आन्देन-आँखुयाउने कपडाहरू, सिदा, चामल, औषधोपचार, सरसफाई, खेलकूद, मनोरञ्जनका सामानहरू आदि) राखी हडताल, अनशन, विरोधपत्र दिने गरेका घटनाहरू पनि पाइए। यो वर्ष यससम्बन्धी १० वटा घटनाहरू जानकारीमा आए। औषधोपचारको व्यवस्था समयमै उपलब्ध नहुनाका साथै भएको पनि राम्रो नहुनाले ६ पुरुष र २ जना महिला बन्दीहरूको बन्दी अवस्थामा नै मृत्यु भएको पाइयो। उदयपुर जेलमा बन्दी जीवन बिताइरहेका दिपक राईले ऋण तिर्न नसकिरहेको र घरमा दिदी विरामी भएको स्वर आएकाले आत्महत्या गर्ने प्रयास गरे। मुस्ताङ जेलमा एउटै कोठामा ५ जना बन्दीलाई नेल लगाएर राखेको तथा मुगु जेलमा १ जना बन्दी रहेकोमा यस वर्षको अन्त्यतिर छुटेकोले जेल खाली रहेको जानकारीमा आयो।

पुर्षक्षका लागि थुनामा राखिएकाहरूले न्याय सम्पादनमा ढिलाई हुने गर्नाले धेरै वर्षसम्म थुनुवाको रूपमा जेल जीवन व्यतीत गर्नुपर्ने बाध्यता यस वर्ष पनि कायमै रहेको पाइयो। थोरै मात्र धरोटी तिर्न नसकेर लामो समय थुनामा रहने बन्दीहरूलाई सोपमूलक कार्य गरेर धरोटी तिरी बाहिर निस्कन दिन नीति यस वर्ष पनि अस्विकार गरिएन।

गिरफ्तारी र यातना

यस वर्ष पनि राज्यको वल प्रयोग गरी विना पूर्जी गिरफ्तार गर्ने गरेको पाइयो। गिरफ्तार गरिएकाहरूलाई सार्वजनिक अपराध अन्तरगतबाहेक २४ घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष पेश गर्नुपर्ने र त्यस्तो अधिकारीको आदेशले बाहेक सो अवधिभन्दा बढी थुनामा राख्न हुन भन्ने व्यवस्था संविधानमा स्पष्ट उल्लेखित हुँदाहुँदै पनि तिनको पालना नगरी संविधानको रक्षा गर्नेवाट नै संविधानमाथि कुठाराघात गरेको पाइयो। त्यस्तै पक्राउ गरिएकाहरूलाई हिरासतमा क्रूर यातना दिइएको पाइयो। धेरैजसो यातना पाउनेहरूले क्षतिपूर्ति माग गरेको पाइएन भने माग गरिएकाहरूलाई पनि क्षतिपूर्ति दिएको देखिँदैन। यो वर्ष गिरफ्तारी र यातनाका ५७७ वटा घटनामा २६६५ जना पीडित

गिरफ्तारी र यातनामा पीडित भएकाहरूको संख्या

भए, जसमा १६६५ पुरुष र ४१७ महिलाको मात्र लिंगगत विवरण खुल्न सक्यो। सन् १९९७ मा भन्दा १९९८ मा गिरफ्तारी र यातनाका घटना दोब्बर बढेको पाइयो। कतिपय थुनामा रहनेहरू धरौटीमा छुट्न सक्ने प्रावधान रहे पनि त्यसो धरौटी राख्न नसक्नाले त्यसको उपभोग सक्नेले समानरूपमा गर्न सकेको देखिएन।

यस वर्ष काठमाडौंको वागवजारस्थित न्यू यात्री गण्ट हाउसमा कार्यरत मजदूर गणेश राईलाई प्रहरीले पक्राउ गरी निर्मम यातना दिई हत्या गरिएको घटना चर्चित रह्यो। यस घटनालाई छानविन गर्न प्रहरी निकायबाट आयोग बनी घटनामा संलग्न पीडक (प्रहरी) लाई उचित कारवाहीका लागि सिफारिस समेत भएको प्रकाशमा आयो।

रूकुम जिल्लामा अध्ययनरत एक जना १७ वर्षीय छात्रालाई माओवादीको आशंकामा प्रहरीले पक्राउ गरी गुप्तांगमा लाठी चोचो यातना दिएको घटना प्रकाशमा आयो।

वेपत्ता पारिएको

माओवादी जनयुद्धमा संलग्न रहेको आशंकामा पक्राउ गरिएकाहरूलाई राज्यपक्षले वेपत्ता पारेका घटनाहरू यस वर्ष उल्लेख्यरूपमा पाइए। त्यस्तै माओवादी समूहबाट पनि भिन्न राजनीतिक विचार राख्नेहरूलाई वेपत्ता पार्ने, उम्मेदवारहरूलाई अपहरण गरी वेपत्ता पार्ने तथा अन्य राजनीतिक दलका कार्यकर्ताहरूलाई अपहरण गरी कुटपिटपश्चात् छोड्ने गरेको घटना पनि जानकारीमा आयो। राज्यको तर्फबाट वेपत्ता पारिएको ४७ वटा घटनामा ५४ जना पुरुष र ९ जना महिला पीडित भएको पाइयो भने माओवादी समूहका तर्फबाट वेपत्ता पारिएको ११ वटा घटनामा १८ जना पुरुष र १ जना महिला पीडित भएको पाइयो। राज्यको तर्फबाट वेपत्ता पारिएका कतिपय व्यक्तिहरू अर्भकसम्म पनि पत्ता लाग्न सकेका छैनन् भने कतिपयको हत्या भएको आशंका पनि गरिएको छ।

कुटपिट, ज्यानमार्ने धम्की, धम्की

शान्ति सुरक्षाको जिम्मा लिएर बसेका सम्बन्धित निकायका व्यक्तिहरूबाट कुटपिट गर्ने र यस घटनामा संलग्न रहने घटना यस वर्ष पनि पाइयो। यस वर्ष राज्यपक्ष प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरूपमा संलग्न रहेको कुटपिटका ५७ वटा घटनामा १५७ जना पुरुष र ३९ जना महिला पीडित भए। जसमा धेरैजसो माओवादीलाई खान, बस्न दिएको शंकाका घरमै गएर तथा बाटोमा भेट्दा कुटपिट गर्ने गरेको पाइयो। त्यस्तै व्यक्तिगत रिस्डवीका कारण तथा संगठित समूहबाट भएका कुटपिटका ७०८ वटा घटनामा ८२४ जना पुरुष र १३० जना महिला पीडित भए।

सिन्धुली जिल्ला डुङभञ्ज्याङ गाविस-२ का एक पुरुषको माओवादीहरूले दुवै हात काटिदिए भने काभ्रे जिल्ला भीमखोरी गाविस-९ का एक पुरुषको माओवादीहरूले दुवै खुट्टा काटेर

फ्याँकदिए। त्यस्तै म्याग्दी जिल्ला वरंजा गाविस-२ का एक ५० वर्षीय पुरुषको माओवादीले दुवै खुट्टाको कुरकुच्चाको नशा काटिदिएको घटना पनि पाइयो।

राज्यपक्ष प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरूपमा संलग्न रहेको धम्की तथा ज्यान मार्ने धम्कीका २८ वटा घटनामा ५८ जना पुरुष र ५ जना महिला पीडित भए भने व्यक्तिगत रिस्डवीका कारण तथा संगठित समूहबाट भएका यससम्बन्धी ७० वटा घटनामा ९८ जना पुरुष र ९ जना महिला पीडित भए।

मौलिक अधिकार

अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता, भेला हुने र संगठित हुने अधिकार (राजनीतिक स्वतन्त्रता, स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनावसमेत)

बिना हातहतियार शान्तिपूर्णरूपले कुनै पनि संगठित समूह वा व्यक्तिले सभा, जुलुस आदि गर्न पाउने वा भाग लिन पाउने अधिकार संविधानमा उल्लेखित छ। तर शान्तिपूर्णरूपले त्यसो गर्दा पनि राज्यको बल प्रयोग गरी धरपक्रा गर्ने गरेको पाइयो। त्यस्तै कुनै पनि विचारहरू अभिव्यक्त गर्ने, कुनै समाचार, लेख वा अन्य सामग्री प्रकाशित गर्ने कार्यमा पनि व्यवधान खडा गरेको पाइयो। यससम्बन्धी ३४ वटा घटनामा १५४ जना पुरुष र ४६ जना महिला राज्यपक्षबाट पीडित भएको देखिन्छ। त्यस्तै यससम्बन्धी ४६ वटा घटनामा ४२७ जना संगठित समूहबाट पीडित भएको पाइयो।

सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार

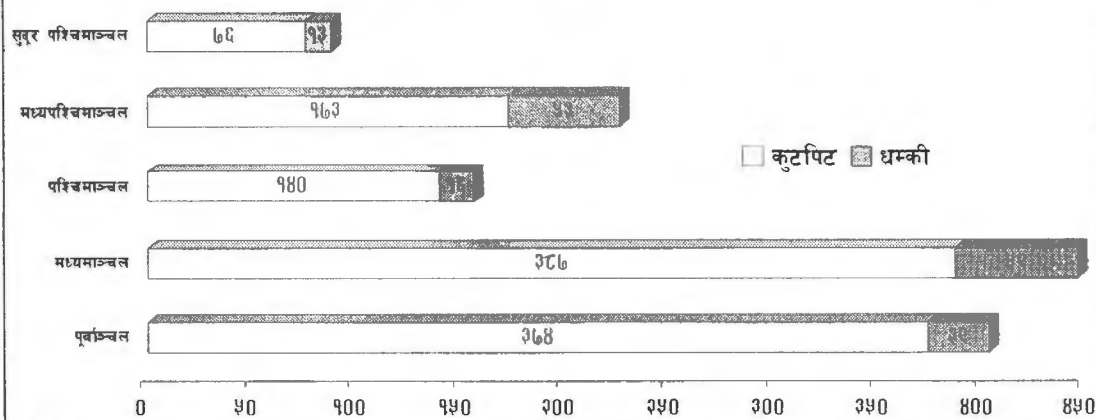
मानवअधिकार हननका घटनाहरूमा पीडित भएकाहरूले न्याय पाउने अन्तिम थलो भने न्यायालय नै भएको तथ्यमा विवाद छैन। तर न्यायालयमा हुने ढिलासुस्तीले गर्दा धेरैभन्दा धेरै मुद्दाहरू व्यक्तिकै थान्को लागेर बस्ने गरेको पाइयो, जसले गर्दा समयमै न्याय पाउन नसकेको अवस्था देखिन्छ। यस वर्ष पनि कतिपय दुर्गम जिल्लाहरूका अदालतमा अघिल्ला वर्षहरू भन्दा न्यायाधीशको लामो समयसम्म हुने अनुपस्थितिले गर्दा धेरै जनता पीडित भए। त्यस्तै पुर्षको लागि थुनामा राखिएकाहरू पनि समयमा मुद्दा फैसला नहुँदा १ वर्षभन्दा बढी समयसम्म जेल जीवन व्यतीत गर्न बाध्य हुनुपरेका घटनाहरू पनि पाइए।

गैल्पा जिल्लाको अदालतमा यस वर्ष १० महिना भन्दा बढी समयसम्म न्यायाधीश नरहनाले मुद्दाहरू फैसला हुन सकेन।

सरुवा, घट्टा, पक्षपात आदि

व्यक्तिगत रिस्डवी, राजनीतिक पूर्वाग्रह आदि कारणले विभिन्न क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई पूर्वाग्रही ढंगले पक्षपात गरिएको पाइयो भने कतिपयलाई अपायक र आस्थाका आधारमा सरुवा गरिएका घटनाहरू पनि जानकारीमा आए। यस सम्बन्धी २४ वटा घटनामा सरकारी निकायान्तरगत कार्यरत १०९ जना पुरुष र २४ जना महिला पीडित भए। त्यस्तै विभिन्न निजी क्षेत्रका निकायहरूमा कार्यरत ८ जना पुरुष र १४ जना महिला ९ वटा घटनामा पीडित भएको जानकारीमा आयो।

कुटपिट तथा धम्कीका घटनाहरूमा पीडित भएकाहरूको जम्मा संख्या

भूमिहीन तथा सुकुम्बासी समस्या

देशका जिल्ला जिल्लामा सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोग गठन भइसकेको धेरै वर्ष भइसकदा पनि यो समस्या अझै विकरालरूपमै रहेको पाइयो। राजनीतिक अस्थिरताले सरकारमा छिटो परिवर्तन हुने गर्नाले गठन भएका आयोगहरू विघटन र पुनर्गठन हुनाले पनि यो समस्या समाधानतर्फ अगाडि बढ्न सकेन। यस्ता आयोगहरूले वास्तविक सुकुम्बासीहरूको लगत भन्दा पनि आफ्नो राजनीतिक स्वार्थका लागि गैरसुकुम्बासीहरूलाई जग्गाधनी पूर्जा वितरण गरिएका घटनाहरू पनि जानकारीमा आए।

वर्षौंदेखि बस्दै आएका कतिपय सुकुम्बासीहरूलाई नगर विकास गर्ने नाममा होस् वा आरक्ष क्षेत्र वढाउने नाममा होस्, प्रहरी बल प्रयोग गरी उठीबास गराइ विचल्लीमा पारेका घटनाहरू पनि जानकारीमा आए। यससम्बन्धी विभिन्न घटनाहरूमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा ५३० जना सुकुम्बासीहरू राज्य पक्षबाट पीडित भएको जानकारीमा आयो।

कपिलवस्तु जिल्ला गजहडा गाविस-३ राजापानीको डाँडामा बस्दै आएका सुकुम्बासीहरूको करिब २२० छाप्रा वनरक्षकहरूद्वारा भत्काइयो, जसबाट १५०० सुकुम्बासीहरू प्रत्यक्षरूपमा पीडित भए।

वृद्ध भत्ता, असहाय-अपांग भत्ता केन्द्रबाट समयमै रकम निकास नहुनाले रकम वितरण हुन नसकेको गुनासो कतिपय जिल्लाहरूमा पाइयो। कतिपय जिल्लाहरूका जिविसहरूले स्वर्चको फाँटवारी समयमै नपठाउँदा पनि केन्द्रबाट भत्ता रकम निकास गर्न नसकिएको गुनासो सुन्नमा आयो।

महिला अधिकार

महिला किनबेच र बलात्कार

समाजमा बहुसंख्यकरूपमा रहेका महिला वर्ग विभिन्न शोषण, अशिक्षा, दुर्व्यवहार आदिबाट पीडित हुने गरेका छन्। गरीबी र अशिक्षाका कारण नेपालका विभिन्न जिल्लाहरूबाट

वर्षेनी महिलाहरू भारतका विभिन्न वेश्यालयहरूमा विक्री हुने गरेका छन्। यो वर्ष पनि यससम्बन्धी ५५ वटा घटनामा १०४ जना महिला पीडित भएको पाइयो।

वर्ष दिन पनि नपुगेको बालिका बलात्कृत भएको घटना समेत यो वर्ष जानकारीमा आयो। समाजमा चारैतिरबाट मडारिँदै गएको अश्लील वातावरणले गर्दा बलात्कारका घटनाहरू वर्षेनी बढ्दै गइरहेको देखिन्छ। बलात्कार गर्नेहरूमा विद्यार्थीहरूलाई नैतिक शिक्षा पढाउने शिक्षक तथा सुरक्षाको जिम्मा लिएर बसेका प्रहरीहरू नै संलग्न रहेको घटना पनि जानकारीमा आए। यो वर्ष १६० जना महिला तथा बालिकाहरू बलात्कृत भए भने राज्यको प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष संलग्नता रहेको बलात्कारका घटनाहरूमा २२ जना महिला पीडित भएको जानकारीमा आए। त्यस्तै २५ जना महिला तथा बालबालिकाहरूलाई बलात्कारको प्रयास गरिएको घटनाले पनि महिलामाथि हुने अत्याचारको प्रवृत्तिलाई स्पष्ट पार्न मद्दत गरे।

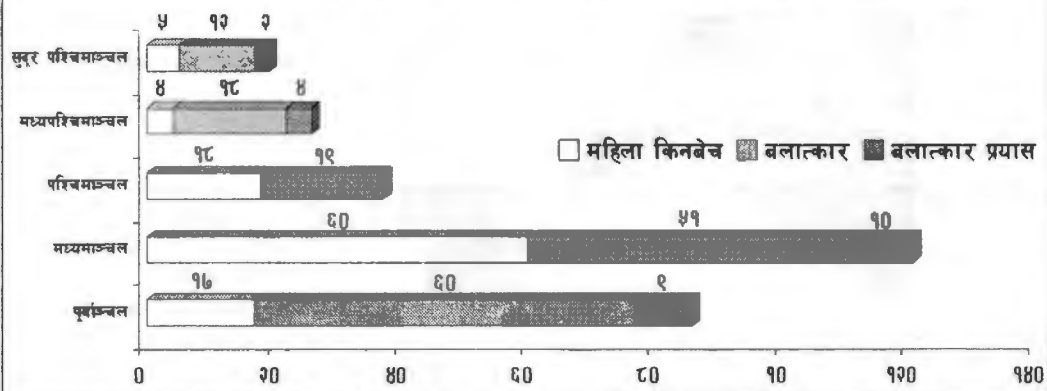
मोरङ जिल्ला उर्लावारी गाविस-५ आइतबारेकी ९ वर्षीया एक बालिकालाई उनकै ५७ वर्षीय हजुरबुबाले बलात्कार गरे। त्यस्तै भापा जिल्ला अनारमनी गाविस-३ की १७ वर्षीया एक युवतीलाई आफ्नै ३६ वर्षीय बाबुले मादक पदार्थ सेवन गरी बलात्कार गरे भने मोरङ जिल्ला विराटनगर उमनपा-५ की ६ कक्षामा अध्ययनरत १२ वर्षीया एक बालिकालाई गोप्राह उच्च माविका एक शिक्षकले विद्यालय समयभित्रै बलात्कार गरे।

जारी, बहुविवाह र पारिवारिक हिंसा

नेपालको मध्यपश्चिम तथा सुदूरपश्चिम क्षेत्रमा यो वर्ष पनि जारी तिरेर अर्काको पत्नी विहे गर्ने चलन कायमै रहेको पाइयो। यससम्बन्धी १७ वटा घटनामा १७ जना पुरुष र १७ जना महिला पीडित भएको पाइयो।

विशेष अवस्थामा बाहेक घरमा पत्नी हुँदाहुँदै कसैले दोस्रो विवाह गर्न नहुने कानूनमा उल्लेखित छ। तर यस्तो गर्नेहरूलाई दिइने सजाय ज्यादै कम भएका कारण यो वर्ष पनि बहुविवाह

महिला किनबेच, बलात्कार तथा बलात्कार प्रयासका घटनामा पीडित हुनेहरूको संख्या

गर्नेहरूको संख्यामा कमी आउन सकेन। धेरैजसोले दोस्रो पत्नी ल्याइसकेपछि पहिलेकी पत्नीलाई हेलाको दृष्टिले हेर्ने, कुटपिट गर्ने, घरबाटै निकालिदिने, अंगभंग गर्ने गर्नुका साथै हत्यासमेत गरेका घटनाहरू पनि पाइए। यससम्बन्धी ९३ वटा घटना जानकारीमा आए।

परिवारभित्रका सदस्यहरूबीच पनि विभिन्न कारणहरूबाट हिंसाका घटनाहरू हुने गरेको पाइन्छ। सासू-बुहारी, पति-पत्नीबीच हुने हिंसाका घटना कहिलेकाहीँ त हत्यामा समेत रूपान्तरण भएका घटना प्रकाशमा आउने गरेका छन्। पत्नी वा बुहारीले कम दाइजो ल्याउने, पतिले दोश्रो विवाह गर्ने तथा पारिवारिक कामहरूको सवालमा विवाद उत्पन्न हुने जस्ता कारणहरूबाट पारिवारिक हिंसाका घटनाहरूमा वृद्धि भएको जानकारीमा आयो। यो वर्ष पनि यस्ता घटनामा कमी आउन सकेन। यससम्बन्धी ४२ वटा घटनामा ४३ जना महिला पीडित भएको जानकारीमा आयो।

सिराहा जिल्ला विष्णुपुर प्र.म. गाविस-६ को २५ वर्षीय एक महिलालाई उनकै पतिले र जेठाजुले दाइजो नल्याएका कारण कुटपिट गरी हत्या गरे। बारा जिल्ला भवानीपुर गाविस-३ को एक महिलालाई उनकै पतिले कुरूप भएको र दाइजो नल्याएका कारण कुटपिट गरी बेहोस बनाएर विष सेवन गराउँदा मृत्यु भयो। त्यस्तै अछाम जिल्ला कुस्कोट गाविस-८ को २० वर्षीय एक महिलालाई उनकै पतिले गुप्ताङ्गमा खुर्सानीको धुलो हाली यातना दिएको घटना पनि प्रकाशमा आयो।

गर्भ पतन

गर्भ पतनसम्बन्धी स्पष्ट कानूनको अभावमा कतिपय घटनाहरूलाई ज्यान अपराधका रूपमा सजाय दिने व्यवस्था छ। यही कारणबाट यस्ता कयौँ घटनाहरू सार्वजनिक जानकारीमा आउन सक्दैनन्। कतिपयले स्वेच्छाले, कसैलाई बाध्य बनाएर वा कुटपिटका कारणबाट पनि गर्भ पतनका घटनाहरू हुने गरेको पाइन्छ। कतिपय अवस्थामा बलात्कारका घटनाहरूमा बलात्कृत महिलाहरूले गर्भ पतन गराउन पाउनुपर्ने

व्यवस्था कानूनमा हुनु आवश्यक देखिएको बताएका छन्। यो वर्ष यससम्बन्धी ३४ वटा घटना सार्वजनिक जानकारीमा आए।

कैलाली जिल्ला वलिया गाविस-९ को एक महिलाको ३ महिनाको गर्भ सोही ठाउँका एक व्यक्तिले कुटपिट गर्दा पतन भयो।

महिला भएकै कारणले दिइने यातना/

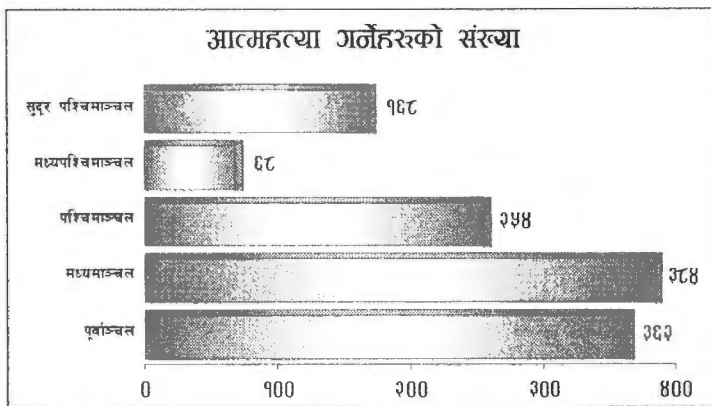
अन्य अपमानजनक व्यवहार

महिला र पुरुषको लैंगिक विभेद बीचको दूरी अझै पनि कम हुन सकेको छैन। महिलाहरूलाई महिला भएकै कारणले विभिन्न प्रताडना बेहोर्नुपरेका घटना जानकारीमा आउने गरेका छन्। समाजमा विद्यमान बोक्सी, भुमा, देउकी जस्ता रूढीवादी परम्पराबाट महिलाहरू यद्यपि पीडित हुने गरेका छन्। जबर्जस्ती सिन्दूर हालिदिने, बिहे गर्ने, छेरा नजन्माएको कारण कुटपिट गर्ने, महिनावारी भएको अवस्थामा अमानवीय व्यवहार गर्ने, महिलालाई यौन दुर्व्यवहार गर्ने जस्ता घटनाहरूमा बढेको भैरहेका छन्। यससम्बन्धी १९ वटा घटनामा २० जना महिला पीडित भएको पाइयो।

महोत्तरी जिल्ला निगौल गाविस-१ को एक २४ वर्षीय महिलालाई बोक्सीको आरोपमा सोही गाविसका व्यक्तिले घरमा लगी बली चढाउने प्रयास गरे।

बालअधिकार (बालबालिकाउपरको अत्याचार)

बालबालिकाहरूले सम्मानित जीवन यापनको अधिकार पाउनुपर्ने, मानसिक तथा शारीरिक शोषणबाट मुक्ति पाउनुपर्ने, राज्य तथा अभिभावकहरूले बालबालिकाको बौद्धिक र शारीरिक विकासका लागि यथोचित वातावरण कायम गर्नुपर्ने जस्ता राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय व्यवस्थाहरू विभिन्न सन्धि अभिसन्धिहरूमा उल्लेखित छन्। यसका साथै यो वर्ष बालअधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनका खातिर यसै वर्ष बालश्रम शोषणविरूद्धको विश्वयात्रासमेत सम्पन्न भयो। हाम्रो

देशमा बाल जनसंख्याको २६ प्रतिशत बालबालिकाहरू कठिन श्रम गर्न बाध्य छन्, ४० प्रतिशत बालबालिकाहरू शिक्षा प्राप्त गर्नबाट वञ्चित छन् भने उचित स्वास्थ्य सुविधा र पोषणको अभावमा वर्षेनी ३० हजार बालबालिकाको अकाल मृत्यु हुने गरेको तथ्यांक छ। त्यस्तै कतिपय बालबालिकाहरू गरिबी र अशिक्षाको कारण देहव्यापार र यौनशोषणमा लाग्न बाध्य भएका छन्। कतिपय बालबालिकाहरूलाई त जन्मिने बित्तिकै हत्या गरिएका घटनाहरू जानकारीमा आउने गरेका छन्। यो वर्ष बालअधिकार हननसम्बन्धी जघन्य अत्याचारका २८ वटा घटनामा १९ जना बालक र १७ जना बालिका पीडित भएको पाइयो।

पाँचथर जिल्ला सिदिन गाविस-८ थोकपनका एकै घरका दुईजना बालिकाको खान नपाएर मृत्यु भयो।

आर्थिक अधिकार

सरकारी तथा निजी स्वामित्वमा रहेका विभिन्न उद्योग, व्यवसाय आदिमा संलग्न मजदूरहरूलाई उचित ज्याला नदिने, महिनासम्मको तलब रोक्का गरिराख्ने, कामबाट अवकाश दिने, कामको समयअनुसार ज्याला उपलब्ध नगराउने, सुविधा कटौती गर्ने, आस्थाका आधारमा पक्षपात गर्ने, उनीहरूलाई मजदूर संगठनमा संलग्न हुन तथा आफ्नो अधिकार प्राप्तिका निम्ति आवाज उठाउन नदिने जस्ता कार्यहरू यस वर्ष पनि भएको पाइयो। यसका साथै कानूनमा लिंगका आधारमा भेदभाव गर्न नपार्ने व्यवस्था विरुद्ध महिला र पुरुषबीच समान कामका लागि पनि भिन्दाभिन्दै ज्याला दिइने, बालबालिकाको श्रम शोषण गर्ने जस्ता घटनाहरू पनि जानकारीमा आए। यस वर्ष यससम्बन्धी ३० वटा घटनामा ११२ जना पीडित भएको पाइयो।

विभिन्न जिल्लामा शिक्षकहरूले समयमै पारिश्रमिक नपाउने, बकिलहरूले समेत तलब नपाउने, सरकारी स्वामित्वमा रहेका उद्योग प्रतिष्ठानहरूमा कार्यरत कर्मचारीहरूले विभिन्न कारणले आर्थिक अधिकारबाट वञ्चित हुनुपरेको तथ्यहरू पनि प्रकाशमा आए। यस वर्ष यससम्बन्धी घटनामा १०६ जना पुरुष

र ७० जना महिला पीडित भएको पाइयो।

दासत्व, कर्मैया/बाँधा/हलिया आदि

राणाकालीन अवस्थामा दासप्रथाको अन्त्य गरिएको भनिए तापनि नेपालका तराई क्षेत्रका कतिपय जिल्लाहरूमा यस प्रथाको अवशेषको रूपमा रहेको कर्मैया प्रथा अर्भे विद्यमान छ। मध्य तथा सुदूरपश्चिमाञ्चलका दाङ, बाँके, बर्दिया, कैलाली र कञ्चनपुर तथा पश्चिमाञ्चलका रूपन्देही, कपिलवस्तु र नवलपरासी जिल्लामा कर्मैया प्रथा कायमै छ। त्यस्तै देशका पहाडी तथा तराईका जिल्लाहरूमा हलिया प्रथा रहेको छ। आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक कुनै पनि दृष्टिकोणबाट यिनीहरूको जीवनस्तरप्रति सन्तुष्टी लिने ठाउँ देखिएन।

अन्य अमानवीय व्यवहार/जातीय छुवाछूतसमेत

परम्परागतरूपमा समाजमा विद्यमान अन्धविश्वास तथा रूढीवादी परम्पराका कारण उत्पन्न हुने भेदभाव तथा जातीय छुवाछूत प्रथाका कारण विभिन्न अग्रिय घटनाहरू हुने गरेको पाइन्छ। जन्मजात उच्चनीचको भावले व्यवहार गर्ने, सार्वजनिक साधनहरूको उपभोग गर्न र सामाजिक दायित्व निर्वाह गर्नबाट वञ्चित गर्ने, हेप्ने, दमन र शोषण गर्ने, मानवीय नाताभन्दा पृथक रहेर क्रूर व्यवहार गर्ने जस्ता घटनाहरू जानकारीमा आए। थोरैमात्र कानूनी निकायमा पुगेका यस्ता घटनामा कानूनी निकायले पनि ठोस समाधान दिन सकेको पाइएन। यो वर्ष यससम्बन्धी ५८ वटा घटनामा ११८ जना पुरुष र १२१ जना महिला पीडित भएको पाइयो।

दोलखा जिल्ला क्षेत्रपा गाविस-१ का ५८ वर्षीय एक पुरुषलाई सोही ठाउँका व्यक्तिहरूले बाँक्सा भएको आरोपमा मानिसको दिशा खुवाई सिस्नासमेत लगाए।

पर्वत जिल्ला बाभुङ गाविसका दलिन जातिहरूले आफूले उत्पादन गरेको दूध विक्री गर्न सहकार्य संस्थामा लैजाँटा साना जातिको भनी विक्री गर्न दिइएन।

घटना सम्बन्धमा प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी

र विरोध कार्यक्रम आदि

राज्यपक्षबाट, व्यक्तिगत तथा संगठितरूपबाट भएका मानवअधिकार हननसम्बन्धी विभिन्न घटनाहरूमा केन्द्रित रहेर प्रेस वक्तव्य, टिप्पणी र विरोध कार्यक्रम गर्ने कार्य यस वर्ष पनि तीव्र रूपमा भयो। राज्य र संगठित समूहबाट हत्या गर्ने, सभा, सम्मेलन, जुलुस आदि गर्न नदिने, संगठित हुन नदिने, आर्थिक शोषण गर्ने जस्ता घटनाहरूको विरोधमा विभिन्न राजनीतिक दलहरू, मानवअधिकार संस्थाहरू र पेशागत संगठनहरूले

विविध कार्यक्रमहरू सम्पन्न गरे। तर त्यस्ता विरोधहरूको ख्याल गर्ने, त्यस्ता टिप्पणीहरूलाई गहिरो हेर्ने र छानविन वा आवश्यक कारवाही गर्ने तर्फ भने सम्बन्धित निकायहरू मौन रहेका देखिए।

अतिरिक्त जानकारीहरू

आर्थिक विपन्नता, आत्मग्लानी एवं निराशा, प्रेममा असफलता तथा अन्तरजातीय विवाह वा प्रेमलाई समाज र परिवारद्वारा अस्वीकार, जातीय विभेदका कारण अपमानित आदि कारणहरूबाट वर्षेनी सयौं जनाले आत्महत्या गर्ने गरेको पाइन्छ। यसवाहेक दीर्घरोगको शिकार भएको, बलात्कृत भएको र सामाजिकरूपले तिरस्कृत हुनुपरेको कारणबाट पनि आत्महत्याका घटनाहरू हुने गरेका छन्। यस वर्ष मात्र १२३६

जनाले आत्महत्या गरे। जसमा ५८१ जना पुरुष र ५१० जना महिलाको लिंगगत विवरण जानकारीमा आयो।

यसका साथै विभिन्न दुर्घटना तथा विपत्तिका ७९० वटा घटनामा १५६१ जना पीडित भएको पाइयो।

विभिन्न कारणले मृत्यु भई लाश मात्र फेला परेका तर त्यसको कारण पत्ता लाग्न नसकेका घटनाहरू पनि यस वर्ष धेरै पाइयो। यससम्बन्धी ५७ वटा घटनामा ४६ जना पुरुष र ११ जना महिलाको लाश फेला परेको जानकारीमा आयो।

व्यक्तिगत रिसडर्बीका कारण भएका अपहरणका ११ वटा घटनामा ९ जना पुरुष र २ जना महिला पीडित भए। आगलागी, विपत्ति, लुटपिट र बाढी पहिरो जस्ता घटनाका कारण पनि सयौंको ज्यान गयो भने करोडौंको धन सम्पत्ति नष्ट हुन पुग्यो।

पूर्वाञ्चल, पीडितको प्रकार र संख्या

पीडितको प्रकार	१५ वर्ष मुनि			१५ देखि ४५ वर्ष			४५ वर्षभन्दामाथि			जम्मा		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
कृषिसंग सम्बन्धित	६	१०	१६	२४१	१५०	३९१	८६	२३	१०९	२३३	१८३	४१६
व्यापारसंग सम्बन्धित				४३	१०	५३	३	१	४	४६	११	५७
कर्मचारी				११०	१३	१२३	७		७	११७	१३	१३०
बन्दीहरू				१८	१	१९				१८	१	१९
शारीरिक र मानसिकरूपले अशक्त				२	२	४	२	१	३	४	३	७
विदेशी				२		२				२		२
सरकारी व्यक्ति				१		१	२		२	३		३
मानवअधिकार कार्यकर्ता				५		५				५		५
भारतीय				१		१				१		१
साधारण जनता	१	१	२	८०	७४	१५४	२०	२	२२	२९३	१८९	४८२
पत्रकार				८		८	१		१	९		९
कानूनसंग सम्बन्धित				१०		१०	१३		१३	२३		२३
माओवादी				११		११	१		१	२८		२८
स्वास्थ्य कार्यकर्ता				६	१	७	१		१	७	१	८
राजनीतिक कार्यकर्ता				४५	३	४८	८		८	५३	३	५६
प्रहरी				१७	२	१९				१७	२	१९
नवजान शिशु	१०	४	१४							१०	४	१४
शरणार्थी				१		१		१	१	१	१	२
सामाजिक कार्यकर्ता				३		३				३		३
विद्यार्थी	१७	२२	३९	७८	२८	१०६				२५	५०	७५
शिक्षक				२८	२	३०	१		१	२९	३	३१
नाबालक	३३	४५	७८	१		१				३४	४५	७९
वन सुरक्षाकर्मी				२		२				२		२
सैनिक				१		१				१		१
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी				१६६	२५०	४१६	१०	१०	२०	१७६	२६०	४३६
मजदुर				८५	७५	१६०	५	१	६	९०	७६	१६६
अज्ञात				२		२		१	१	२	१	३
जम्मा	६७	८२	१४९	९६७	६११	१५७८	१६०	४०	२००	१४०२	८४५	२२४७

पर्वजन्, पीठि भायकहिको सल्या घटनाको प्रकार र महिनामा

पूर्वाञ्चल, पीडकअनुसार पीडित भएकाहरूको संख्या

पीडकको प्रकार	१५ वर्ष मुनि			१५ देखि ४५ वर्ष			४५ वर्षभन्दामाथि			जम्मा		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
कृषिसंग सम्बन्धित	२१	१५	३६	११०	५७	१६७	४८	१०	५८	१७९	८२	२६१
व्यापारसंग सम्बन्धित	३	३	६	२८	१४	४२	१		१	३२	१७	४९
कर्मचारी	२	२	४	२७	४	३१	५		५	३४	६	४०
डाँका				३		३	१		१	४		४
बन्दीहरू				६		६	७		७	१३		१३
विदेशी				२	१	३	२	२	४	४	३	७
संस्था										१		१
राज्य							६		६	६		६
सरकारी व्यक्ति				७९	१४	९३	१		१	८०	१४	९४
भारतीय				१		१				१		१
साधारण जनता	१	२६	२७	८३	३९	१२२	९	२	११	१५६	८३	२३९
पत्रकार				१		१				१		१
कानूनसंग सम्बन्धित					१	१					१	१
माओवादी				१०		१०	४		४	१४		१४
स्वास्थ्य कार्यकर्ता		२	२	१	१	२				१	३	४
राजनीतिक कार्यकर्ता				३५	७	४२	६		६	४१	७	४८
प्रहरी	१	१	२	३२५	२६३	५८८	१९	१०	२९	३४५	२७३	६१८
सामाजिक कार्यकर्ता				१०	२	१२				१०	२	१२
विद्यार्थी		२	२	१९	४	२३				१९	६	२५
शिक्षक		४	४	३	४	७				३	८	११
नाबालक		३	३	३		३				३	३	६
वन सुरक्षार्थी				८		८				८		८
सैनिक				२	६	८		१	१	२	७	९
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी				१	१	२				११	६	१७
मजदुर	१	४	५	१२	५	१७	१		१	१४	९	२३
अन्य	६	२	८	२५	६८	९३	२		२	३३	७०	१०३
अज्ञात	३	१	४	१२	५	१७	३	१	४	१८	७	२५
जम्मा	३८	६५	१०३	८०६	४९६	१३०२	११५	२६	१४१	१०३३	६०८	१६४१

[illegible]

मध्यमाञ्चल, पीडितको प्रकार र संख्या

पीडितको प्रकार	१५ वर्ष मुनि			१५ देखि ४५ वर्ष			४५ वर्षभन्दामाथि			जम्मा		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
कृषिसंग सम्बन्धित	११	१३	२४	५३०	३२१	८५१	६३	२३	९६	६२४	३६४	९८८
व्यापारसंग सम्बन्धित	३	१	४	५५	६	६१	३	१	४	६१	९	७०
कर्मचारी				१३९	१९	१५८	२		२	१४१	१९	१६०
बन्दीहरू				२		२	२		२	४		४
शारीरिक र मानसिकरूपले अशक्त				२		२				२		२
विदेशी				२		२				२		२
मानवअधिकार कार्यकर्ता				४६		४६				४६		४६
भारतीय	१		१	३		३	१		१	५		५
साधारण जनता	११	१६	२८	३६९	१६९	५३८	२०	१०	३०	४५८	२५२	७१०
पत्रकार				४		४				४		४
कानूनसंग सम्बन्धित				२		२				२		२
माओवादी		१	१	५८	१८	७६	२		२	६०	१९	७९
स्वास्थ्य कार्यकर्ता				४		४				४		४
राजनीतिक कार्यकर्ता				३३१	४३	३७४	११		११	३४२	४३	३८५
प्रहरी				२६	१	२७				२६	१	२७
नवजात शिशु	१६	२	२०	२	१	३				१८	३	२३
सामाजिक कार्यकर्ता				११	१६	२८	१	२	३	१२	१९	३१
विद्यार्थी	३१	२०	५१	१८६	६१	२४७				२१८	९१	३०९
शिक्षक				४५	५	५०				४५	५	५०
नस्त्रालक	३८	३९	७७		१	१				३८	४०	७८
सैनिक				२		२				२		२
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी				१०		१०				१०		१०
मजदुर	१०	६	१६	१८३	२६	२०९	२		२	१९५	३३	२२८
जम्मा	१२१	१९	१४०	२०१३	६००	२६१३	११६	३६	१५२	२३१९	८९८	३२१७

[illegible]

मध्यमाञ्चल, पीठिन भुवनेश्वरको मध्या घटनाको प्रकार र महिनामा

मध्यमाञ्चल, पीडकअनुसार पीडित भएकाहरूको संख्या

पीडकको प्रकार	१५ वर्ष मुनि			१५ देखि ४५ वर्ष			४५ वर्ष भन्दा माथि			जम्मा		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
कृषिसंग सम्बन्धित	१२	१८	३०	१२४	५१	१७५	१५	६	२१	१५१	७५	२२६
व्यापारसंग सम्बन्धित	१०	६	१६	१०२	२५	१२७	३		३	११५	३१	१४६
कर्मचारी		१	१	४१	१०	५१				४१	११	५२
डाँका				१८	४	२२	२		२	२०	४	२४
विदेशी				१	२	३				१	२	३
सरकार				१९		१९	२		२	२१		२१
सरकारी व्यक्ति				४९	६	५५				४९	६	५५
भारतीय	२		२	८	३	११				१०	३	१३
साधारण जनता	५	१२	२४	१२१	५१	१७२	११	४	१५	१३७	७४	२११
माओवादी	१		१	४६	४	५०	१०		१०	५७	४	६१
स्वास्थ्य कार्यकर्ता					१	१					१	१
राजनीतिक कार्यकर्ता				१३८	२२	१६०	३	२	५	१४१	२४	१६५
प्रहरी	४	६	१०	८९२	२६९	११६१	३०	५	३५	९२६	३८०	१३०६
विद्यार्थी		८	८	१३	४	१७				१३	१२	२५
शिक्षक	१		१	१९	२	२१		१	१	२०	३	२३
नाबालक	५	५	१०							५	५	१०
वन सुरक्षाकर्मी				१४		१४				१४		१४
सैनिक				१	१	२				१	१	२
मजदुर	७	४	११	१७	८	२५	१		१	२५	१२	३७
अज्ञात	२	३	५	५८	१४	७२	६	२	८	६६	१९	८५
जम्मा	४९	७०	११९	१६८१	४७७	२१५८	८३	२०	१०३	१८१३	५६७	२३८०

परिशिष्ट ३ : पश्चिमाञ्चल, घटनाको प्रकार अनुसार घटना संख्या र पीडित संख्या

घटनाको प्रकार	गैह्राज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	७३	५७	२२	७९				
गोलीद्वारा हत्या	९	९	१	१०	११	२५	६	३१
यातनाले मृत्यु					१	१		१
बलात्कारपछि हत्या	१		१	१				
गोली	४	५	१	६	२	५		५
वम प्रहार	६	१		१				
गिरफ्तारी र यातना					८३	३२५	१७१	४९६
लाठी चार्ज					३	१६	३	१९
कूटपिट	१०३	११६	१५	१३१	४	२	७	९
धम्की	१०	१६		१६				
वेपत्ता पारिएको					४	४	२	६
थुनामा मृत्यु	१	१		१	१	१	२	३
मौलिक अधिकार	२	११		११	३	१७		१७
भेला र संगठित हुने अधिकार					५	१८	११	२९
राजनीतिक स्वतन्त्रता	२	४		४				
संगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार					१	१		१
सरूवा	२	२		२	३	४	१	५
महिला अधिकार	३		४	४				
महिला किनबेच	१३		१८	१८				
बलात्कार	१९		१९	१९				
बहुविवाह	२४		२४	२४				
गर्भ पतन	९	१	५	६				
जारी	१	१	१	२				
पारिवारिक हिंसा	१३	१	१४	१५				
अमानवीय व्यवहार	७	६	२	८				
बाल अधिकार	६	४	१	५				
आर्थिक अधिकार	४	१		१				
जातीय छुवाछूत	३	६०	९०	१५०				
आत्महत्या	२००	९३	७०	२५४				
लाश फेला	४	३	१	४				
ब्ल्याकमेल	१	७		७				
आतंक	४	२	१	३				
चोरी/डकैती	१८	२०	३	२३				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१६७	३५५	१३४	५०६				
अन्य	३	१६	१	१७				
जम्मा	७१२	७९२	४२८	१३२०	१२१	४१९	२०३	६२२

पश्चिमाञ्चल, पीडितको प्रकार र संख्या

पीडितको प्रकार	१५ वर्ष मुनि			१५ देखि ४५ वर्ष			४५ वर्ष भन्दा माथि			जम्मा		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
कृषिसंग सम्बन्धित	६	६	१२	२६३	१८४	४४७	७२	४८	१२०	३४१	२३८	५७९
व्यापारसंग सम्बन्धित				२१	१३	३४	५	१	६	२६	१४	४०
कर्मचारी				३२	१	३३	४	१	५	३६	२	३८
सांस्कृतिक कार्यकर्ता				१२	१	१३				१२	१	१३
धार्मिक कार्यकर्ता				२		२	१		१	३		३
बन्दीहरू							१		१	१		१
शारीरिक र मानसिक रूपले अशक्त				१	२	३				१	२	३
विदेशी	३	२	५	१७	८	२५	६	१	७	२६	११	३७
संस्था					१	१					१	१
मानव अधिकार कार्यकर्ता				१		१	३		३	४		४
साधारण जनता	९	१२	२१	२३३	९२	३२५	२२	९	३१	२७६	११४	४९०
पत्रकार				१		१				१		१
कानूनसंग सम्बन्धित					४	४					४	४
माओवादी				३६	११	४७	२		२	३८	११	४९
स्वास्थ्य कार्यकर्ता				१		१				१		१
राजनीतिक कार्यकर्ता				१६८	१३५	३०३	२५		२५	१९३	१३५	३२८
प्रहरी				९		९				९		९
नवजात शिशु	७	३	१०							७	३	१०
सामाजिक कार्यकर्ता				५		५				५		५
विद्यार्थी	१९	१८	३७	७०	३७	१०७				८९	५५	१४४
शिक्षक				५१	२	५३	९		९	६०	२	६२
नाबालक	२२	२२	४४	१	१	२				२३	२४	४७
सैनिक				१		१				१		१
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी				६	४	१०	१	१	२	७	५	१२
मजदुर		२	२	४६	६	५२	४	१	५	५०	९	५९
अज्ञात				१		१				१		१
जम्मा	६६	६६	१३२	९७८	५०२	१४८०	१५५	६२	२१७	१२११	६३१	१९४०

पश्चिमाञ्चल, पीडित भएकाहरूको संख्या घटनाको प्रकार र महिनामा

घटनाको प्रकार	जनवरी	फेब्रुअरी	मार्च	अप्रिल	मे	जुन	जुलाई	अगष्ट	सेप्टेम्बर	अक्टोबर	नोभेम्बर	डिसेम्बर	जम्मा
हत्या	७	७	८	११	५	४	११	७	५	७	४	३	७९
गोलीद्वारा हत्या		१	४	३	३	५	१	१	१	२	१	१९	४१
याननाले मृत्यु					१								१
बलात्कारपछि हत्या											१		१
गोली				१		२				७		१	११
बम प्रहार							१						१
गिरफ्तारी र यानना	१८२	१०	६	५०	४७	१६	२७	१०	३९	२३	४६	४०	४९६
लाठी चार्ज				५					९		५		१९
कुटापिट	५	५	१४	८	१५	१३	१४	१३	३	१७	१६	१७	१४०
धम्की	१		१	३	८	१			१		१		१६
बेपत्ता पारिएको				१						१	१	३	६
थुनामा मृत्यु					१			३					४
मौलिक अधिकार				१		२७							२८
भेला र समारोह हुने अधिकार			१६	६							६	१	२९
राजनीतिक स्वतन्त्रता			३							३			४
सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार										१			१
सरूवा	२		१	१			३						७
महिला अधिकार					१	२		१					४
महिला किनबेच		३	२	१	५	४			४				१८
बलात्कार	१	३			४	२	४		३	२	३		२०
बहुविवाह	३	३	१	१	३	५	२	२	३	१			२४
गर्भ पतन		३			१		१		१				६
जारी				२									२
पारिवारिक हिंसा	३		२	१	२	३	१			१	१	१	१५
अमानवीय व्यवहार		१		१				१			१	३	७
बाल अधिकार		१	१		१					१	१		५
आर्थिक अधिकार									१				१
जातीय छुवाछूत				१५०									१५०
आत्महत्या	११	८	६	६	१३	२३	१९	१०	१७	२०	१५	१५	२५४
लाश फेला	३	१				१							४
बन्याकमल		७											७
आतंक		१	१					१					३
चोरी/डकैती		१	४	२	२	१	१	१		३	२	६	२३
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१९	७	१४	२२	२७	६४	३६	१६१	४४	६४	८	१०	५०६
अन्य					२						१५		१७
जम्मा	२३६	६०	८३	२७६	१४१	१७३	१२१	२११	१३०	१५२	१२७	११९	१९५०

पश्चिमाञ्चल, पीडकअनुसार पीडित भएकाहरूको संख्या

पीडकको प्रकार	१५ वर्ष मुनि			१५ देखि ४५ वर्ष			४५ वर्षभन्दामाथि			जम्मा		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
कृषिसंग सम्बन्धित	६	४	१०	५४	४५	९९	६	४	१०	६६	५३	११९
व्यापारसंग सम्बन्धित		१	१	३३	९	३१				३३	१०	३३
कर्मचारी	१	१	२	३	१	३	१		१	४	२	६
डाँका				३	१	३				३	१	३
संस्था	१		१	६	१	७	३		३	१०	१	११
सरकारी व्यक्ति				४	१	५				४	१	५
मानवअधिकार कार्यकर्ता				६		६				६		६
साधारण जनता	७	११	१८	९९	१०३	२०२	१९	१९	३८	१३५	१३३	२६८
पत्रकार				१		१				१		१
कानूनसंग सम्बन्धित								१	१		१	१
माओवादी		१	१	१८	१	१९	६		६	२४	३	२६
स्वास्थ्य कार्यकर्ता					१	१					१	१
राजनीतिक कार्यकर्ता				३८	१	३९	५		५	४३	१	४४
ग्रहरी	३	३	५	३६५	१९१	५५६	३९	४	४३	४०७	१९७	६०४
शरणार्थी					१	१					१	१
विद्यार्थी	१	१	२	१	४	५	१		१	३	५	८
शिक्षक				३		३	१		१	३		३
वन सुरक्षाकर्मी				३	४	६		१	१	३	५	७
मजदुर		३	३	४	५	९	३		३	६	८	१४
अज्ञात	१	३	३	३६	३	३९	८		८	३५	५	४०
जम्मा	२०	२६	४६	६५२	३७२	१०२४	९१	२९	१२०	७६३	४३७	११९०

परिशिष्ट ४ : मध्यपश्चिमाञ्चल, घटनाको प्रकार अनुसार घटना संख्या र पीडित संख्या

घटनाको प्रकार	गैह्रराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	६६	६५	१०	७५	८	८	१	९
गोलीद्वारा हत्या	७	९		९	१०२	१९३	१८	२११
गोली	४		१	१	१३	६	१	७
बम प्रहार	१५	१३		१३				
जेलमा भएको घटना	२				२	५		५
गिरफ्तारी र यातना					१८६	३८४	४१	४२५
लाठी चार्ज					१	२१		२१
कुटपिट	८८	११३	१८	१३१	१७	३७	५	४२
धम्की	२३	३३	३	३६	१३	१६	१	१७
वेपत्ता पारिएको	९	१७		१७	३०	३५	७	४२
शुनामा मृत्यु					१	१		१
मौलिक अधिकार	३	६		६	१	१		१
अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता	२	१		१				
भेला र संगठित हुने अधिकार	१	१		१	१	५		५
राजनीतिक स्वतन्त्रता	२	३		३				
स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव	१							
संगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार	१	२		२	२	३		३
सरूवा					१	२	१	३
अवकाश					१	१२		१२
पक्षपात	३	२	१४	१६				
धार्मिक स्वतन्त्रता	१	१		१				
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी समस्या					२	८६		८६
महिला अधिकार	२		२	२				
महिला किनबेच	३		४	४				
बलात्कार	१४		१५	१५	३		३	३
बलात्कार प्रयास	४		४	४				
बहुविवाह	१८		१९	१९				
गर्भ पतन	३		३	३				
जारी	१५	१५	१५	३०				
पारिवारिक हिंसा	६		६	६				
अमानवीय व्यवहार	६	१	५	६				
बाल अधिकार	१	१		१				
आर्थिक अधिकार	२	४		४				
जातीय छुवाछूत	४	५	१	६				
आत्महत्या	६८	४८	२०	६८				
लाश फेला	२	२		२				
अपहरण	१	१		१				
ब्ल्याकमेल	१	१		१				
आतंक	१८	१७		१७				
चोरी/डकैती	१२	१०	१	११	१	१		१
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	९१	१३२	७८	२१०				
जम्मा	४९९	५०३	२१९	७२२	३८५	८१६	७८	८९४

मध्यपश्चिमाञ्चल, पीडितको प्रकार र संख्या

पीडितको प्रकार	१५ वर्ष मुनि			१५ देखि ४५ वर्ष			४५ वर्ष भन्दा माथि			जम्मा		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
कृषिसंग सम्बन्धित	३	९	१२	४५१	१४५	५९६	९२	११	१०३	५४६	१६५	७११
व्यापारसंग सम्बन्धित				३३	७	४०	४		४	३७	७	४४
कर्मचारी				५१	२	५३	५		५	५६	२	५८
बन्दीहरू				७		७				७		७
शारीरिक र मानसिक रूपले अशक्त					१	१					१	१
मानव अधिकार कार्यकर्ता				२		२				२		२
साधारण जनता	२		२	७८	३०	१०८				८०	३०	११०
पत्रकार				२		२				२		२
कानूनसंग सम्बन्धित				५		५				५		५
माओवादी				४९		४९	१		१	५०		५०
स्वास्थ्य कार्यकर्ता				४	१	५				४	१	५
राजनीतिक कार्यकर्ता				१०९	२६	१३५	१९	१	२०	१२८	२७	१५५
प्रहरी				३७		३७	२		२	३९		३९
नवजात शिशु	१	१	२							१	१	२
सामाजिक कार्यकर्ता				२		२				२		२
विद्यार्थी	२६	१०	३६	९६	१८	११४				१२२	२८	१५०
शिक्षक				५८		५८	१		१	५९		५९
नाबालक	२०	२४	४४							२०	२४	४४
कर्मैया	२		२	११	२	१३				१३	२	१५
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी				८८		८८				८८		८८
मजदुर	१		१	४९	९	५८	८		८	५८	९	६७
जम्मा	५५	४४	९९	११३२	२४१	१३७३	१३२	१२	१४४	१३१९	२९७	१६१६

मध्यपश्चिमाञ्चल, पीडित भएकाहरूको संख्या घटनाको प्रकार र महिनामा

घटनाको प्रकार	जनवरी	फेब्रुअरी	मार्च	अप्रिल	मे	जून	जुलाई	अगष्ट	सेप्टेम्बर	अक्टोबर	नोभेम्बर	डिसेम्बर	जम्मा
हत्या	५	३	१२	४	७	७	५	११	८	११	५	५	८३
गोलीद्वारा हत्या	३	६	५	१३	६	४३	१५	१६	९	३१	५१	२४	२२१
गोली				१		२		१		२	१	१	८
वम प्रहार		१		३	१			४		२		२	१३
जेलमा भएको घटना	५												५
गिरफ्तारी र यातना	४८	२७	८	७६	२८	५९	२६	३६	१८	३०	४०	२९	४२५
लाठी चार्ज	२१												२१
कुटपिट	१८	३३	१०	१७	२२	१९	१५	३	१३	१३	३	९	१७३
धम्की	४	७	१	६	७	३	३	२	२	१३		५	५३
वेपत्ता पारिएको		१	२		७	१०	४	२		९	१२	१३	५९
थुनामा मृत्यु								१					१
मौलिक अधिकार						१					६		७
अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता					१								१
भेला र संगठित हुने अधिकार				६									६
राजनीतिक स्वतन्त्रता				२								१	३
सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार		३										२	५
सरूवा									३				३
अवकाश			१२										१२
पक्षपात	१४									१	१		१६
धार्मिक स्वतन्त्रता		१											१
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी समस्या		१							८५				८६
महिला अधिकार	१		१										२
महिला किनबच		२			१						१		४
बलात्कार	२	४	१	१	१	३				१	३	२	१८
बलात्कार प्रयास		२					१			१			४
बहुविवाह	१	१	२	३	३	१	१	१	२			४	१९
गर्भ पतन		१				१			१				३
जारी	८	६	२	४	४		२				४		३०
पारिवारिक हिंसा		१			३		१				१		६
अमानवीय व्यवहार		१		१	३	१							६
बाल अधिकार	१												१
आर्थिक अधिकार	३		१										४
जातीय छुवाछूत	४			२									६
आत्महत्या	१५	७	६	१३	६	२	४	२	४	४	२	३	६८
लाश फेला	१							१					२
अपहरण						१							१
ब्ल्याकमेल								१					१
आतंक	३	४		७	२				१				१७
चोरी/डकैती	१	४	२	१	१					१	२		१२
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	२४	१२	११	१०	६८	७	३८	८	१४	३	११	४	२१०
जम्मा	१८२	१२८	७६	१७०	१७१	१५९	११५	८९	१५९	१२१	१४३	१०३	१६१६

मध्यपश्चिमाञ्चल, पीडकअनुसार पीडित भएकाहरूको संख्या

पीडकको प्रकार	१५ वर्ष मुनि			१५ देखि ४५ वर्ष			४५ वर्षभन्दामाथि			जम्मा		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
कृषिसंग सम्बन्धित	२	४	६	६४	४६	११०	१३	२	१५	८९	६३	१५२
व्यापारसंग सम्बन्धित				९	४	१३	१		१	१०	४	१४
कर्मचारी	१	१	२	६	४	१०				६	५	११
डाँका				१		१				१		१
सरकारी व्यक्ति				९९	१	१००	४		४	१०४	१	१०५
भारतीय				३		३				३		३
साधारण जनता	१०	४	१४	१६	१४	३०	१२		१२	३९	१९	५८
कानूनसंग सम्बन्धित				१		१				१		१
माओवादी				६२	२	६४	१६		१६	८८	३	९०
स्वास्थ्य कार्यकर्ता					२	२					२	२
राजनीतिक कार्यकर्ता		३	३	४८	१८	६६	६		६	५४	३१	८५
प्रहरी	३	४	७	६३३	६३	६९६	३६	२	३८	६६२	६९	६८१
विद्यार्थी	३		३	६		६				९		९
शिक्षक				२	४	६	१		१	३	४	७
वन सुरक्षाकर्मी	१	१	२	२		२				३	१	४
सैनिक					१	१					१	१
कमैया					१	१					१	१
मजदूर		१	१	२		२	१		१	३	१	४
अज्ञात	३	१	४	४३	४	४७	६		६	५३	४	५८
जम्मा	२३	१९	४२	१०१८	१६६	११९४	९८	४	१०२	११३९	१९९	१३३८

परिशिष्ट ५ : सुदूरपश्चिमाञ्चल, घटनाको प्रकार अनुसार घटना संख्या र पीडित संख्या

घटनाको प्रकार	गैह्रराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना संख्या	पीडित संख्या			घटना संख्या	पीडित संख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा		पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	२६	१८	८	२६				
गोलीद्वारा हत्या					३	५		५
गिरफ्तारी र यातना					४६	१०६	३	१०८
कटपिट	६५	६९	७	७६				
धम्की	५	१०	१	११	१	३		३
वेपत्ता पारिएको	३	१	१	३				
थनामा मृत्यु					१	१		१
मौलिक अधिकार	३	३		३				
सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार	१	१		१				
पक्षपात	१	१		१				
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी समस्या	१		१	१	५		५	५
महिला किनवेच	५		७	७				
बलात्कार	११		१२	१२				
बलात्कार प्रयास	३		३	३				
बहुविवाह	८		९	९				
गर्भ पतन	५		५	५				
जारी	१	१		१				
महिला भएकै कारणले दिइने यातना	५		५	५				
पारिवारिक हिंसा	४		४	४				
अमानवीय व्यवहार	३		३	३				
आर्थिक अधिकार	३	३		३				
आत्महत्या	१६५	६०	५४	१६८				
लाश फेला	१०	९	३	११				
अपहरण	१		१	१				
ब्ल्याकमेल	३	३		३				
आतंक	१	१		१				
चोरी/डकैती	१३	१३		१३				
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	८६	८१	४०	१४८				
जम्मा	४२६	२७२	१६१	५१४	५६	११४	७	१२१

सुदूरपश्चिमाञ्चल, पीडितको प्रकार र संख्या

पीडितको प्रकार	१५ वर्ष भनि			१५ देखि ४५ वर्ष			४५ वर्ष भन्दा माथि			जम्मा		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
कृषिसंग सम्बन्धित	७	७	१४	१५७	१०७	२६४	३१	८	३९	१९५	१३२	३२७
व्यापारसंग सम्बन्धित				२२		२२	४		४	२६		२६
कर्मचारी				१५	२	१७				१५	२	१७
बन्दीहरू							१		१	१		१
साधारण जनता	१		१	३८	४	४२	३		३	४२	४	१२७
राजनीतिक कार्यकर्ता				२२		२२				२२		२२
ग्रहरी				१		१				१		१
नवजात शिशु	१		१							१		१
विद्यार्थी	९	८	१७	२३	६	२९				३३	१४	४६
शिक्षक				१३	३	१६	२		२	१५	३	१८
नाबालक	५	१०	१५							५	१०	१५
वन सुरक्षाकर्मी				१		१				१		१
भूमिहीन तथा सूक्ष्मवासी	३	२	५	५	३	८				८	५	१३
मजदुर	२		२	१८	८	२६	२		२	२२	८	३०
जम्मा	२८	२७	५५	३१५	१३३	४४८	४३	८	५१	३८६	१६८	६३५

सुदूरपश्चिमाञ्चल, पीडित भएकाहरूको संख्या घटनाको प्रकार र महिनामा

घटनाको प्रकार	जनवरी	फेब्रुअरी	मार्च	अप्रिल	मे	जुन	जुलाई	अगष्ट	सेप्टेम्बर	अक्टोबर	नोभेम्बर	डिसेम्बर	जम्मा
हत्या		२	४	३	५	१		१	२	३	४	१	२६
गोलीद्वारा हत्या								१	३	१			५
गिरफ्तारी र यातना	१	१२	३	११	३	११	३४	१४	४	१	८	६	१०८
कुटपिट	२	३	५	७	८	३	२	१५	१	११	१२	७	७६
धम्की		५	२			४	१	१					१३
वेपना पारिएका		१						१					२
थुनामा मृत्यु											१		१
मौलिक अधिकार								३					३
सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार												१	१
पक्षपात				१									१
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी समस्या				५	१								६
महिला किनबेच		१		२	१	१		२					७
बलात्कार	१	२	१	२			१	२		१		२	१२
बलात्कार प्रयास						१	१						२
बहुविवाह		१	१		१		१	१	१	२		१	९
गर्भ पतन		१		२	१				१				५
जारी											१		१
महिला भएकै कारणले दिडने यातना				१			२	१				१	५
पारिवारिक हिंसा	१			१						१		१	४
अमानवीय व्यवहार	१							१					२
आर्थिक अधिकार	२												२
आत्महत्या	८	१२	१४	१७	१६	७	५	७	११	७	४	६	१६८
लाश फेला		२	१	३	२			२	१				११
अपहरण				१									१
ब्ल्याकमेल					१		१						२
आतंक				१									१
चोरी/डकैती	१		२	१	५	१			२	१			१३
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	९	४	६	१५	९	१८	२६	९	३	६	१०	६	१४८
जम्मा	२६	४६	३९	७३	५३	४७	७४	६१	२९	३४	४०	३३	६३५

सुदूरपश्चिमाञ्चल, पीडकअनुसार पीडित भएकाहरूको संख्या

पीडकको प्रकार	१५ वर्ष मुनि			१५ देखि ४५ वर्ष			४५ वर्षभन्दामाथि			जम्मा		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
कृषिसंग सम्बन्धित	२	३	५	३७	३०	६७	४	३	७	४३	३६	७९
व्यापारसंग सम्बन्धित		४	४	१	२	३				१	६	७
कर्मचारी				१	१	२				१	१	२
सरकारी व्यक्ति				८	६	१४				८	६	१४
भारतीय					१	१					१	१
माध्यागण जनता		३	३	२५	५	३०	३		३	२८	८	३६
माओवादी				१		१	१		१	२		२
राजनीतिक कार्यकर्ता				१२		१२				१२		१२
प्रहरी				९५	३	९८	९		९	१०४	३	१०७
सामाजिक कार्यकर्ता				१		१				१		१
विद्यार्थी	१	१	२	५	३	८	२		२	८	४	१२
शिक्षक	१		१	२	१	३				३	१	४
वन सुरक्षाकर्मी				३		३				३		३
मजदुर		२	२	२	१	३				२	३	५
अज्ञात				२१	५	२६	८		८	२९	५	३४
जम्मा	४	१३	१७	२१४	५८	२७२	२७	३	३०	२४१	७४	३१५

परिशिष्ट ६ : नेपाल, घटनाको प्रकार अनुसार घटना संख्या र पीडित संख्या

घटनाको प्रकार	गैरराज्यद्वारा भएका हनन				राज्यद्वारा भएका हनन			
	घटना	पीडित संख्या			घटना	पीडित संख्या		
	संख्या	पुरुष	महिला	जम्मा	संख्या	पुरुष	महिला	जम्मा
हत्या	३८६	३२४	९६	४२०	१३	१४	१	१५
गालीद्वारा हत्या	३८	४७	२	४९	१६३	२९५	३८	३३३
यातनाल मृत्यु					२	२		२
बलात्कारपछि हत्या	५	२	५	७				
गाली	१८	१५	२	१७	२७	२०	३	२३
बम प्रहार	२७	२२		२२				
जेलमा भएका घटना	५	१७	१	१८	५	२२	२	२४
गिरफ्तारी र यातना					५७७	१६६५	४१७	२६६५
लाठी चार्ज					१०	६५	९	७४
कर्टाफिट	७०८	८२४	१३०	९५४	५७	१५७	३९	१९६
धम्की	७०	९८	९	१०७	२८	५८	५	६३
वपत्ता पारिएका	११	१८	१	१९	४७	५४	९	६३
थुनामा मृत्यु	१	१		१	६	६	२	८
मौलिक अधिकार	१८	४६		४०३	१४	२४	६	३०
अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता	१४	८	१	९	४	४२	२०	६६
भेला र संगठन हुन अधिकार	८	७		७	११	७१	११	८३
राजनीतिक स्वतन्त्रता	५	८		८	५	१७	९	२६
स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव	१							
सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार	४	५		५	४	५		५
सरुवा	३	३		३	१८	४६	६	५९
अवकाश	१	१		१	३	४५	६	५१
पक्षपात	५	४	१४	१८	३	१८	११	२९
धार्मिक स्वतन्त्रता	४	५	१	६				
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी समस्या	४	४२	१	४३	१०	२६५	२६५	५३०
मोहला अधिकार	८		९	९				
मोहला किनबच	५५		१०६	१०६				
बलात्कार	१३५		१३८	१३८	६		२२	२२
बलात्कार प्रयास	२५		२५	२५				
बहुविवाह	९५		९७	९७				
गर्भ पतन	२४	३	२६	२९				
जारी	१७	१७	१६	३३				
मोहला भएकै कारणले दिइने यातना	१९		२०	२०				
पारिवारिक हिंसा	४२	१	४३	४४				
अमानवीय व्यवहार	४१	३६	१८	५४	१		१	१
बाल अधिकार	२८	१९	१७	३६	१	१	१	३
आर्थिक अधिकार	२०	१०९	३	११२	३	१०६	७०	१७६
जातीय छुवाछूत	१९	८४	१०३	१८७				
आत्महत्या	११७१	५८१	५१०	१२३६				
लाश फला	५७	४६	११	५९				
अपहरण	११	९	२	११				
व्याकमल	१०	१६	१	१७	१	१		१
आतंक	४३	३१	२	३३				
चोरी/डकती	१९२	१०१	१४	११५	१	१		१
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	७९०	१०६३	४५४	१५६१				
अन्य	१५	२४	७	३१				
जम्मा	४१७३	३६३७	१८८५	६०७०	१०२०	३०००	९५४	४९७४

नेपाल, पीडितको प्रकार र संख्या

पीडितको प्रकार	१५ वर्षभन्नि			१५ देखि ४५ वर्षसम्म			४५ वर्षभन्दा माथि			जम्मा		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
कृषिसंग सम्बन्धित	३३	४५	७८	१६४	२०७	३७१	३५४	११३	४६७	२०३२	१०७३	३१११
व्यापारसंग सम्बन्धित	३	१	४	१७४	३७	२११	१२	३	१५	१२६	४१	२३७
कर्मचारी				३४७	३७	३८४	१८	१	१९	३६५	३८	६५३
सांस्कृतिक कार्यकर्ता				१२	१	१३				१२	१	१३
धार्मिक कार्यकर्ता				२		२	१		१	३		३
डाँका												
बन्दीहरू				२७	१	२८	४		४	३१	१	३२
शारीरिक र मानसिकरूपले अशक्त				५	५	१०	२	१	३	७	६	१३
विदेशी	३	३	६	२१	८	२९	६	१	७	३०	११	४१
संस्था					१	१					१	१
सरकारी व्याक्त				१		१	२		२	३		३
मानव अधिकार कार्यकर्ता				५४		५४	३		३	५७		५७
भारतीय	१		१	४		४	१		१	६		६
साधारण जनता	२४	३०	५४	७२८	३६२	१०९०	६५	२१	८६	११४९	५८९	२०४८
पत्रकार				१५		१५	१		१	१६		१६
कानूनसंग सम्बन्धित				१७	४	२१	१३		१३	३०	४	३४
मा आवादी		१	१	१५४	२९	१८३	६		६	१७६	३०	२०६
स्वास्थ्य कार्यकर्ता				१५	२	१७	१		१	१६	२	१८
राजनीतिक कार्यकर्ता				६७५	३०७	१०८२	६३	१	६४	७३८	२०८	१३४६
प्रहरी				२०	३	२३	२		२	२२	३	२५
नवजात शिशु	३५	१०	४५	२	१	३				३७	११	४८
शरणार्थी				१		१		१	१	१	१	३
सामाजिक कार्यकर्ता				२१	१७	३८	१	२	३	२२	१९	४१
विद्यार्थी	१०२	७८	१८०	४५४	१६०	६१४				५५६	२३८	८९४
शिक्षक				१२५	१२	१३७	१३		१३	२०८	१२	२२०
नाबालक	११८	१४१	२५९	२	२	४				१२०	१४३	२६३
वन सुरक्षाकर्मी				३		३				३		३
सैनिक				४		४				४		४
कमैया	२		२	११	२	१३				१३	२	१५
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी	३	२	५	२७५	२५७	५३२	११	११	२२	२८९	२७०	५५९
मजदुर	१३	८	२१	३८१	१२५	५०६	२१	२	२३	४१५	१३५	६२४
अज्ञात				३		३		१	१	३	१	४
जम्मा	३३७	३१८	६५५	५४०५	२१८७	७५९२	६०७	१५८	७६५	६६३७	२८३९	१०६०७

नेपाल, पीडित भएकाहरूको संख्या घटनाको प्रकार र महिनामा

घटनाको प्रकार	जनवरी	फेब्रुअरी	मार्च	अप्रिल	मे	जुन	जुलाई	अगष्ट	सेप्टेम्बर	अक्टोबर	नोभेम्बर	डिसेम्बर	जम्मा
हत्या	३१	३७	४६	३३	३५	३६	३४	४४	४३	४३	३८	३५	४३४
गालीद्वारा हत्या	५	८	१०	१९	१३	७६	३७	३०	३१	४८	६७	५९	३८३
यातनाल मृत्यु					१					१			२
बलात्कारपछि हत्या		२	३					१		१	१		७
गाली		१	१	५	१	६	४	३	२	१०	३	४	४०
बम प्रहार		३		३	१		१	६		३		५	३२
जलमा भएका घटना	५				१४	२४							४३
गिरफ्तारी र यातना	२४६	१६६	१९०	२२०	२१५	२१९	२१३	१०८	३१८	९२	३७४	३०४	२६६५
लाठी चार्ज	२१	५		३४					९		५		७४
कुटापिट	७२	१०८	७९	१०१	९४	१५३	६९	८९	७७	८८	६५	६९	११४९
धम्की	१२	१८	७	१५	२०	२९	९	२५	५	१५	३	१२	१७०
बपना पारिएका		२	२	१	७	१६	७	५	१	१०	१३	१८	८२
थुनामा मृत्यु					१			४	१	१	२		९
मालिक अधिकार				१	१	५१	२	१५	१	३५०	१२		४३३
आभिव्यक्ति स्वतन्त्रता		१८	११		१						४१		७१
भेला र संगठित हुन अधिकार	१		१६	५३				१०			८	१	८९
राजनीतिक स्वतन्त्रता			२	१६				११	१	२	१	१	३४
स्वतन्त्र र निष्पक्ष चुनाव													
सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार	१	३	१		१					१		३	१०
सरूवा	५	४	२९	३	१		३		९		१		५५
घटुवा													
अवकाश			१२				३९		१				५२
पक्षपात	१४	२०		५					६	१	१		४७
धार्मिक स्वतन्त्रता	२	१		३									६
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी समस्या		२३६	४	५	२०१		१		८५			४१	५७३
मोहला अधिकार	१	१	१		१	२		२	१				९
मोहला किनबच		१४	३	८	१२	१८	३	२	२१	७	१८		१०६
बलात्कार	७	१८	६	१४	३१	१५	१२	११	७	१३	१४	१३	१६१
बलात्कार प्रयास	२	४	२		२	२	३	३	२	२	२	१	२५
बहुविवाह	७	१०	८	११	१५	१०	९	६	७	७	२	६	९८
गर्भ पतन	३	५	२	५	३	३	१	१	३	१	१	१	२९
जारी	८	६	२	६	४		२				५		३३
मोहला भएकै कारणले टिडन यातना	१	२	२	१	१	३	२	१	१		३	३	२०
पारिवारिक हिंसा	६	३	३	४	६	४	५			४	४	५	४४
अमानवीय व्यवहार	३	६	२	९	५	१	३	९	४	७	१	४	५३
बाल अधिकार	३	८	३	२	१	११		१	१	५	२	१	३८
आर्थिक अधिकार	१०२		१	६९	६३	१	१	५	४	३	१६	२३	२८८
जातीय छुवाछूत	७		१	१६०	५	२		६	१	२		३	१८७
आत्महत्या	६२	७५	७६	९०	७६	६६	६४	६१	६४	७८	५३	५७	१३३७
लाश फेला	७	१०	२	४	४	७	३	५	३	८	३	२	५९
अपहरण	१	१		२		१		१	१		१	२	११
ब्ल्याकमेल		८		३	२	१	२	१		१			१८
आतंक	३	५	२	१०	२		१	१	१	४		४	३४
चोरी/डकेंती	१५	१०	१६	१२	१४	३	४	३	२	११	७	१८	११५
दुर्घटनाहरू/विपत्तिहरू	१०५	८१	१३३	८८	१५५	१३०	१४९	२२६	९२	१०७	६०	७२	१५६१
अन्य	२	१	१		२		१	४		३	१७		३१
जम्मा	७६०	९००	६८०	१०१५	१०११	८९०	६७२	७००	७९४	९२९	८३४	७५८	१०६०७

नेपाल, पीडकअनुसार पीडित भएकाहरूको संख्या

पीडकको प्रकार	१५ वर्षमति			१५ देखि ४५ वर्षसम्म			४५ वर्षभन्दा माथि			जम्मा		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
कृषिसंग सम्बन्धित	४३	४४	८७	२९९	२४०	५३९	८६	२५	१११	५२८	३०९	८३७
व्यापारसंग सम्बन्धित	१३	१४	२७	१६२	५४	२१६	५		५	१८०	६८	२४८
कर्मचारी	४	५	९	७७	२०	९७	६		६	८७	२५	११२
डाँका				२४	५	२९	३		३	२७	५	३२
वन्दीहरू				६		६	७		७	१३		१३
विदेशी				३	३	६	३	२	५	४	५	१०
संस्था	१		१	६	१	७	३		३	१०	१	११
सरकार				१९		१९	२		२	२१		२१
राज्य							६		६	६		६
सरकारी व्यक्ति				३३९	२८	३६७	६		६	३४५	२८	३७३
मानवअधिकार कार्यकर्ता				६		६				६		६
भारतीय	२		२	१२	४	१६				१४	४	१८
साधारण जनता	३३	६३	९६	३४५	२१३	५५८	५४	२५	७९	४८५	३१७	८०२
पत्रकार				२		२				२		२
कानूनसंग सम्बन्धित				१	१	२		१	१	१	२	३
माओवादी	१	१	२	१४७	७	१५४	३७		३७	१८५	८	१९३
स्वास्थ्य कार्यकर्ता		२	२	१	५	६				१	७	८
राजनीतिक कार्यकर्ता		३	३	२७१	४८	३१९	२०	२	२२	२९१	५३	३४४
प्रहरी	११	१३	२४	२३१०	७८९	३०९९	१३३	२१	१५४	२४५४	८२३	३२७७
शरणार्थी					१	१					१	१
सामाजिक कार्यकर्ता				११	२	१३				११	२	१३
विद्यार्थी	५	१२	१७	४४	१५	५९	३		३	५२	२७	७९
शिक्षक	२	४	६	२८	११	३९	२	१	३	३२	१६	४८
नाबालक	५	८	१३	३		३				८	८	१६
वन सुरक्षाकर्मी	१	१	२	२९	४	३३		१	१	३०	६	३६
सैनिक				३	८	११		१	१	३	९	१२
कर्मचारी					१	१					१	१
भूमिहीन तथा सुकुम्बासी				१	१	२				११	६	१७
मजदुर	८	१४	२२	३७	१९	५६	५		५	५०	३३	८३
अन्य	६	२	८	२५	६८	९३	२		२	३३	७०	१०३
अज्ञात	९	७	१६	१६०	३१	१९१	३२	३	३५	२०१	४१	२४२
जम्मा	१३४	१९३	३२७	४३७१	१५७९	५९५०	४१४	८२	४९६	४९९३	१८७५	६८६८

नोट : दिइएका सबै तालिकाहरूमा पुरुष र महिलाको संख्या जोड्दा जम्मा संख्या नमिलेको पनि हुन सक्छ। यसरी नमिल्नाको कारण महिला र पुरुष नछुट्टिएको संख्या समेत जम्मा संख्यामा जोडिएको छ।

परिशिष्ट ७ : सन् १९९८ डिसेम्बर महिनासम्मको जेलमा रहेका बन्दीहरूको संख्या

जिल्ला	युनुवा	बन्दी	पुरुष	महिला	नाबालक	जम्मा
१.०१ भापा	१०	१३७	२०६	२१	३	३३०
१.०२ इलाम	१५	३३	३९	८	०	८७
१.०३ पाँचथर	२२	१७	३७	२	१	८०
१.०४ ताप्लेजुङ	५	१४	१८	१		१९
१.०५ मोरङ	३०१	१४२	४१२	३१	२	८८८
१.०६ मुनसरी	जेल छैन					
१.०७ धनकुटा	१३	२०	३३	०	२	३५
१.०८ तेह्रथुम	६	२३	२२	७	०	२९
१.०९ भोजपुर	२८	१४	३५	७	२	८४
१.१० संखुवासभा	१७	३६	४६	७	०	५३
१.११ सप्तरी	३८	५२	७८	१२	०	९०
१.१२ सिराहा	४३	५१	९१	३	०	९८
१.१३ उदयपुर	२९	१२	३९	२	०	८१
१.१४ खोटाङ	१६	१७	२७	६	१	३४
१.१५ ओखलढुङ्गा	१२	३४	३३	३	२	३८
१.१६ सोलुखुम्बु						३४
२.०१ धनुषा	जेल छैन					
२.०२ महानगरी	९०	५४	१४०	४	०	१४४
२.०३ सर्लाही						
२.०४ मिन्धुली	३७	१२	३८	११	०	८९
२.०५ रामेछाप			१९	५		२४
२.०६ दाङ	२६	३४	४६	४	४	५४
२.०७ रौतहट	२८	९	३४	३	१	३८
२.०८ बारा	जेल छैन					
२.०९ पर्सा	१६९	३६९	५१४	२४	०	५३८
२.१० चितवन	७८	५४	११९	१३	२	१३४
२.११ मकवानपुर			९६	१३	१	११०
२.१२ ललितपुर	११४	८८	२०२	०	०	२०२
२.१३ काभ्रे	६२	२२	८४	०	०	८४
२.१४ भक्तपुर	जेल छैन					
२.१५ काठमाडौं	६४७	९२६	१३८६	१८७	३७	१६१०
२.१६ धादिङ	२९	१	२९	१	०	३०
२.१७ मिन्धुपाल्चोक	४३	१४	५०	७	३	६०
२.१८ नुवाकोट	१५	११	१९	७	२	३८
२.१९ रसुवा	०	४	४	०	०	४
३.०१ तनहुँ	३१	१४	४५	०	०	४५
३.०२ गोरखा	१५	४३	४७	११		५८
३.०३ लमजुङ						
३.०४ स्याङ्जा	१३	१०	२३	०	०	२३

जिल्ला	थुवा	बन्दी	पुरुष	महिला	नाबालक	जम्मा
३.०५ कार्की	५८	३९	८१	१६	४	१०१
३.०६ मनाङ	०	०	०	०	०	०
३.०७ नवलपरासी	३८	१४	४०	२	०	४२
३.०८ रूपन्देही	९३	४७	१४०			१४०
३.०९ पाल्पा	७३	५८	८९	४२	६	१३७
३.१० कपिलवस्तु	५३	११	६०	४	०	६४
३.११ अर्घाखाँची	जेल छैन					
३.१२ गुल्मी	१५	१७	२४	८	२	३४
३.१३ बागलुङ	१८	१८	२८	८	३	३९
३.१४ पर्वत	१४	८	२२			२२
३.१५ म्याग्दी	२६	१३	३८	१	१	४०
३.१६ मुस्ताङ	१	४	५			५
४.०१ दाङ	६८	११०	१६५	१३	२	१८०
४.०२ प्युठान	९	१०	१९			१९
४.०३ रोल्पा	८०	३	७५	८	४	८७
४.०४ सल्यान	१३	२५	३८	०	०	३८
४.०५ रूकुम	३४	१३	४६	१	१	४८
४.०६ बाँके	७९	१११	१७७	१३	३	१९३
४.०७ बर्दिया	३६	४४	७५	५	०	८०
४.०८ सुर्खेत	७	३०	३६	१	०	३७
४.०९ जाजरकोट			२७	३	०	३०
४.१० दैलेख	१५	९	२१	३	०	२४
४.११ डोल्पा	२	२२	२४	०	०	२४
४.१२ जुम्ला	०	५	४	१	०	५
४.१३ कालिकोट	२४	१	२४	१	०	२५
४.१४ मुगु	०	०	०	०	०	०
४.१५ हुम्ला	२	०	१	१	०	२
५.०१ कैलाली	२३	८०	९३	१०	३	१०६
५.०२ अछाम	१५	१४	२३	६	१	३०
५.०३ डोटी	३	२६	२९	०	०	२९
५.०४ बाजुरा	२	१७	१८	१	०	१९
५.०५ बझाङ	१	८	७	२	०	९
५.०६ कञ्चनपुर	५३	६२	१०८	७	०	११५
५.०७ डडेल्धुरा	१३	३	१३	३		१६
५.०८ बैतडी	६	१४	१८	२	०	२०
५.०९ दार्चुला	४	१६	१९	१	०	२०
जम्मा	३९००	३०९८	५५९८	५६३	९३	६२८८

टिप्पण्य : प्राण नभएका जानकारीहरूको कोष्ट खाली राखिएको छ।

अनुसूची ९

सन् १९९८ को मानवअधिकार स्थितिबारे राजनीतिक पार्टीका धारणाहरू

- ९.१ नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)
- ९.२ राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी (चन्द)
- ९.३ नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (मशाल)
- ९.४ राष्ट्रिय जनआन्दोलन संयोजन समिति

नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)

- १) यो वर्ष अर्थात् सन् १९९८ मानवअधिकारका दृष्टिले अत्यन्त नाजुक रह्यो। “सर्व पद हस्तिपदे निमग्न” (सबै पाइलाहरू हानीका पाइलामै मेटिए) भनेभै “माओवादी युद्ध” का नाममा भएका हिंसा प्रतिहिंसाका वारदातले सबभन्दा बढी मानिसहरू हताहत भई मानवअधिकारको गम्भीर अवज्ञा भएकोले अन्य स-साना घटनाहरू ओभरलेप गरेका छन्। माओवादी युद्धमा पनि सर्वसाधारण जनताको हत्या बढी भएको छ। प्रहरीद्वारा माओवादीलाई स्वाज्ञे, पक्रने र मार्ने काम भएको छ। त्यस्तै माओवादीद्वारा पनि प्रहरी मार्ने नाममा उसका सुराकी भन्दै सर्वसाधारणलाई दुःख दिने, यातना दिने र मार्ने काम बढी भएको छ। दुवैतिरबाट ढाल बनाइएका सर्वसाधारणलाई जोगाउन कसैले सकेको छैन। मुठभेड कम भएको छ, जहाँ प्रहरीले खाँटी माओवादी र माओवादीले स्वाम प्रहरीलाई मारेको छ। दुवैतिरबाट खाँटी “शत्रु” फेला नपाएपछि शंका लागेका भएमा सर्वसाधारण मान्छेकै कार्वाही र हत्या बढी भएको छ। पछिल्ला वर्षहरूमा यो क्रम घट्ने बढ्ने जे हुन्छ, त्यो भविष्यको गर्भमा छोडौं। यो वर्ष नेपाल भ्रमण वर्ष भनेर सरकारले मनाउने निर्णय गरेअनुरूप मनाए पनि नेपालका लागि त्यसवाहेक हत्या हिंसाको वर्ष भनेर पनि सधै चिनिने वर्षको रूपमा यो वर्ष रह्यो।
- २) प्रहरीबाट “माओवादी” दमन गर्ने, नियन्त्रण गर्ने नाममा कैयन् निर्दोष मानिसहरूको हत्या भएको छ। शंका लागेका मान्छेलाई बिना प्रमाण पक्रने, निर्मम सास्ती र यातना दिने, बलात्कार गर्ने, बेपत्ता पार्ने, मार्ने तर परिवारका मान्छेलाई तड्पाउने, केही नभन्ने व्यवहार भए। त्यस्तै “माओवादी” ले रहस्यमय ढंगले मान्छे मारेर भागेपछि तथानाम मान्छे पक्रने, निर्मम र पाशविक यातनापूर्वक सावित्री वयान गराउने, अदालतबाट छोड्ने आदेश दिइसकेपछि पनि अरू मुद्दामा फसाउने, शान्ति सुरक्षाको पूर्वी थप्पामा जेलमै थुन्ने, काँग्रेसी कार्यकर्ताका इशाग र रिपोर्टमा उनीहरूसँग असहमतहरूलाई भुटा मुद्दामा फसाउने, दुःख दिने, दागा धर्ने जस्ता अमानवीय र अप्रजानान्त्रिक व्यवहार भइरहेको पाइयो।
- ३) माओवादी जनयुद्धका नाममा असहमतहरूलाई विभिन्न बहानामा मानसिक यातना दिने, धम्की दिने, अपहरण गर्ने, कुट्ने, अपाङ्ग बनाइदिने, बाटो दुकरे एकलै पारी आक्रमण गर्ने, रहस्यमय ढंगले बेपत्ता पारिदिने, खुल्ला आक्रमण गरेर विभत्स ढंगले मारिदिने, घरमै बसेका, सुतिरहेका, खाना खाइरहेकालाई तान्दै घिसाउँदै पर लगेर मार्ने, सुराकी भनी नाम किटानी गरेर वैध पत्रपत्रिकामार्फत धम्की दिने, मानसिक यातना दिने, आतंकित पार्ने, सताउने काम पनि यस वर्ष “माओवादी” हरूबाट भए।
- ४) हाम्रो पार्टीका कार्यकर्ता, शुभचिन्तक तथा मतदाताहरूलाई “माओवादी” हरूले धम्क्याउने, अपहरण गर्ने, काट्ने, निर्मम सास्ती र यातना दिने कामहरू भए। नेकपा “माओवादी” का आतंकवादी क्रियाकलापका क्रममा हाम्रो पार्टीका रूकुम, रोल्पा जिल्लाका सचिवहरू यदु गौतम, कुमार दशौंलाई पटक पटक अपहरण गरियो। रूकुमका हाम्रो पार्टीका कार्यकर्ता दलराम खड्काको नृशंश यातनाका साथै विभत्स ढंगले हत्या गरियो। यो मानवअधिकारमाथि नै ठाडो चुनौती र ज्यादति हो। जाजरकोट, गोरखा, कालिकोट, सल्यान, काभ्रे, सिन्धुली, सिन्धुपाल्चोक, रामेछाप आदि जिल्लाहरूमा पनि हाम्रो पार्टीका नेता, कार्यकर्तामाथि ठाडै धम्की दिने, आक्रमण गर्ने, तर्साउने, बलपूर्वक बस्ने, खाइदिने र प्रचार गर्ने अनि विवादमा परेर आफूतिर आउन विवश बनाउने, नआए सुराकीको आरोप लगाउने, रहस्यमय ढंगले मार्नेसमेत गरेका छन्।
- ५) सरकारले पनि “माओवादी” र अन्य व्यक्तिहरूलाई कार्वाही गर्ने बहानामा ठूलो संख्यामा हाम्रो पार्टीका कार्यकर्ता, शुभेच्छुकहरू र मतदाताहरूलाई पक्रने, धम्की दिने, सताउने, चौकीमा लगेर निर्मम यातना दिने, दिनदिनै तारेखमा राखेर हैरान पार्ने, राजनीतिक डच्चा र चासो नै मार्गिदिने हदसम्म दुःख दिने कामहरू गरेको पाइयो। यस्तै प्रकारका उत्पीडन, यातना र आक्रमण सर्वसाधारण जनताले ठूलो परिमाणमा बेहानु परेको छ।
- ६) हाम्रो पार्टी सरकारमा हुँदा पहल गरिएको मानवअधिकार आयोगसम्बन्धी प्रक्रिया ऐन बनेर एउटा चरणमा न पुग्यो तर सन् १९९८ मा नेपालमा सरकारी स्तरमा मानवअधिकार

वर्ष सन् १९९८ राष्ट्रिय समिति गठन गरिए पनि मानवअधिकार आयोग बनाइएन। संसदमा स्वयं प्रधानमन्त्रीले आयोग बनाउने वचनवद्धता व्यक्त गरे पनि आयोग बनाइएन। अहिलेसम्मको इतिहासमा त्यसका लागि मानवअधिकारवादी संस्थाहरूले समेत सबभन्दा ठूलो सडक आन्दोलन गर्नुपर्थ्यो। सुर्खी राज्यको परिकल्पनामा यो राम्रो संकेतका रूपमा अनुभव गर्न सकिने।

- ७) सन् १९९८ मानवअधिकार घोषणापत्रको ५० औं वर्षका रूपमा विविध कार्यक्रम साथ मनाइए पनि “माओवादी” जनयुद्ध र सरकार दुवैका कारण ५० औं वर्षको सार्थकतामा पुष्टि पुग्न सकेन। जनताका नैसर्गिक अधिकारहरूमा कटौती भइरहे। चयनका संकेतसम्म देखा पर्न सकेनन्। शान्तिपूर्ण रूपमा रहिआएको नेपालले हत्या हिंसाका कारण आफ्नो छवि धुमिल पार्न बाध्य हुनुपर्थ्यो। मानवअधिकार उल्लंघन गर्ने सम्बद्ध पक्षहरूले मानवअधिकारको प्रश्नलाई गौण ठानेकाले मानवअधिकारको भविष्यप्रति समेत शंका गर्नुपर्ने ठाउँ रहनु जस्तो दुःखद पक्ष यो वर्ष देखा पर्‍यो।

त्यसैले,

हाम्रो पार्टी -

- १) नेपाली नागरिकको आधारभूत मानवअधिकार सुरक्षित गर्न मानवअधिकार आयोगको गठन प्रक्रियालाई पूरा गर्न र त्यसलाई सक्षम एवं प्रभावकारी तुल्याउन,

- २) मल्लिक आयोगको प्रतिवेदन २०१७ सालपछि वेपत्ता पारिएका मानिसहरूको खोजी गर्ने समितिको प्रतिवेदनलाई कार्यान्वयन गर्न आवश्यक प्रयास गर्न,
३) मानवअधिकार कुण्ठित पार्ने कानूनी प्रावधानहरू नयाँ सविधानअनुरूप संशोधन र सार्वजनिक अपराध तथा सजाय ऐन जस्ता कानूनमा समयानुकूल परिवर्तन गर्न,
४) यातनाको क्षतिपूर्ति ऐनलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न,
५) बाँधा श्रमप्रणाली जस्ता मानवअधिकार विरोधी प्रथाको अन्त्य गर्न,
६) सामाजिक भेदभाव अन्त्य गर्नेतिर प्रभावकारी पाइला चाल्न,
७) सम्पत्तिमा महिला हक-अधिकारको कानूनको व्यवस्था गर्न,
८) बालअधिकारको रक्षा र बालश्रम शोषणको अन्त्य गर्ने उपयुक्त व्यवस्था गर्न,
९) मानवअधिकारको रक्षा र विकासको लागि कार्यरत संस्थाहरूलाई प्रोत्साहित गर्दै सुसम्बन्ध कायम गर्न,
१०) नेपालद्वारा हस्ताक्षरित राष्ट्रसंघीय मानवअधिकार सम्बन्धी सम्झौता र अभिसन्धिहरूको प्रभावकारी पालना गर्न पुनः प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछ।

मानवअधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशन गरेर अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक) ले मानवअधिकारको क्षेत्रमा महत्वपूर्ण योगदान गरेको छ। यस कार्यमा निरन्तरतासहित सफलताको शुभकामना छ।

वाचस्पति देवकोटा

सचिव

केन्द्रीय कार्यालय

नेकपा (एमाले)

अनुसूची ९.२

राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी (चढ्ढ)

नेपालमा मानवअधिकारको हनन र माओवादीहरूद्वारा संचालित कथित जनयुद्धवारे रिपोर्ट प्रकाशित गर्ने तपाईंहरूको दृढताको सराहना गर्दछु। थुनछेकमा नाटकीय वृद्धि, यातना, गैरकानूनी हत्याहरू र सरकारद्वारा संचालित एकीकृत सुरक्षा परिचालनको क्रममा गायब भएका मध्यपश्चिमाञ्चल र मध्यमाञ्चल क्षेत्रका जनताप्रति हामी अत्यन्त सजग रही चनास्त्रो भएर हेरिरहेका छौं।

आगामी निर्वाचनमा के कति क्षेत्रमा र कुन हदमा मानव अधिकारको उल्लंघन हुन्छ, त्यसलाई हाम्रो पार्टीले अत्यन्त सतर्कतासाथ मूल्यांकन गर्नेछ। जुनसुकै क्षेत्रबाट भएको हत्या र आतंकले फगत प्रतिहत्या र आतंकलाई नै पुठ दिनेछ भन्ने हाम्रो पार्टीले ठानेको छ।

लोकेंद्रबहादुर चन्द
अध्यक्ष
राप्रपा (चन्द)

नेपाल कठ्युनिष्ट पार्टी (मसाल)

गत एक सालको मूल्यांकन गर्दा हामीले यस अवधिमा मानव अधिकारहरूको अत्याधिक हनन भएको पाउँछौं। यस अवधिमा पहिले एमालेको समर्थनमा गिरिजा सरकारको गठबन्धन भयो। त्यसपछि मालेसित गठबन्धन गरेर र पुनः एमालेसित गठबन्धन गरेर गिरिजा सरकार बन्यो। त्यसरी यो कालमा पूरैजसो गिरिजा सरकार नै सत्तामा रह्यो। माले वा एमालेहरू सरकारमा भएको बेलामा पनि गृह मन्त्रालय ने.का.सित नै रह्यो र सरकारको नीति निर्धारणमा सरकारमा सहयोगी दलहरू, माले वा एमालेहरूको भूमिका गौण वा नगण्य रह्यो। त्यसकारण यो कालमा मानव अधिकारहरूको हननसम्बन्धी सबै कार्यहरूका लागि मुख्य रूपमा कांग्रेस नै जिम्मेवार रहेको छ।

पहिलेको वर्षमा भैं गएको साल पनि मानव अधिकारको हनन मुख्यतः “माओवादी” गतिविधिका नाममा भयो। त्यो कालमा खालि सामान्य संवैधानिक कानूनी प्रक्रिया तथा संयुक्त राष्ट्रसंघद्वारा पारित सम्झौता तथा मानव अधिकारहरूको उल्लंघन गरेर ठूलो संख्यामा “माओवादीहरू” माथि मात्र दमन गरिएन, “माओवादीहरू” का नाममा अन्य विरोधी राजनीतिक दलहरूका कार्यकर्ताहरू वा निर्दोष जनताको पनि अत्याधिक संख्यामा हत्या, गिरफ्तारी वा दमन गरिएको छ। त्यसरी राज्य आतंक आज देशको मुख्य समस्या बन्न गएको छ।

सर्वप्रथम “माओवादी” हरूमाथिको दमनबारे नै कुरा गरौं। कुनै पार्टी वा समूहले सशस्त्र संघर्षको नीति अपनाउँछ भने पनि त्यसले सरकारलाई स्वेच्छाचारी व्यवहारका लागि छुट दिन्न। राज्यका संविधान र कानूनका विरुद्ध केयौं क्रियाकलापहरू हुन्छन्। सामान्य पाकेटमारी, चोरी, हत्या, डकैती आदि अपराधहरूदेखि लिएर सम्पूर्ण राज्य व्यवस्थाका विरुद्ध केन्द्रित वा त्यसलाई बदल्नका लागि गरिने विद्रोहहरू समेत त्यस प्रकारका क्रियाकलापहरू हुन्। तर जहाँसम्म सरकारको सम्बन्ध छ, संविधान वा कानूनका विरुद्ध गरिने कुनै पनि त्यस प्रकारका क्रियाकलापहरूका विरुद्ध कुनै पनि कारवाही कानूनान्तरगत नै हुनुपर्दछ।

त्यो बाहेक कुनै देशको सरकारले मनोमानी प्रकारले संविधान बनाउन, त्यसमा संशोधन गर्न वा कानूनहरू बनाउन पाउँदैन। त्यसो गर्दा, त्यस्ता संविधान वा कानूनहरू बनाउँदा वा व्यवहार गर्दा सरकारले स्वयं अनुमोदन गरेका कतिपय अन्तर्राष्ट्रिय घोषणापत्र वा सम्झौताहरूमाथि पनि ध्यान दिनुपर्दछ। तर पहिलेका वर्षहरूमा भैं गत साल पनि सरकारले

“माओवादी” हरूको गतिविधिका नाममा सबै अन्तर्राष्ट्रिय घोषणापत्र सम्झौता वा आफ्नै संविधान र कानूनको समेत व्यापकरूपमा उल्लंघन गर्ने गरेको छ। प्रहरीलाई सबै प्रकारको लुट, हत्या, बलात्कार, गिरफ्तारी, कुटपिट, यातनाका लागि खुला छुट दिइएको छ। कसैलाई पाकेटमारी वा चोरी जस्ता अपराधका लागि कारवाही गर्दा पनि उनीहरूलाई कानूनको प्रक्रियाअन्तरगत नै कारवाही चलाएर सजाय दिइनुपर्दछ। अनि कसैले सरकारका विरुद्ध सशस्त्र संघर्षको नीति अपनाउँछ, प्रहरी वा कुनै नागरिकको समेत कसैको हत्या गर्दछ भने पनि सरकार वा प्रहरीहरूलाई संविधान, कानून वा अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौताहरूसमेतको उल्लंघन गरेर स्वेच्छाचारी प्रकारले बदलाको कारवाही गर्नु वास्तवमा सबैभन्दा ठूलो अपराध, अवैधानिक कार्य र राज्य आतंक हो। गत सालको मूल्यांकन गर्ने हो भने पनि सरकार नै ठूलो मात्रामा त्यस प्रकारको अपराध, अवैधानिक कार्य वा राज्य आतंकमा संलग्न भएको देखिन्छ। प्रश्न यो उद्दछ, सरकारलाई त्यस प्रकारका आपराधिक कारवाहीहरूमाथि नियन्त्रण गर्ने वा त्यस प्रकारका अपराधहरूका लागि सजाय दिने उपाय के छ र के हो?

सरकारका त्यस प्रकारका आतंकवादी आपराधिक कारवाहीहरूलाई २ भागमा बाँडेर हेर्न सकिन्छ। प्रथम “माओवादी” हरूमाथिको दमन, द्वितीय “माओवादी” हरूको नाममा अन्य पक्षहरू वा निर्दोष जनतामाथि दमन। सरकारले “माओवादी” वा त्यो समूहमाथि आस्था राखेकाले, त्यसका संगठनात्मक गतिविधिहरूमा सक्रिय भएकाले, त्यससित सम्बन्धित जनवर्गीय संगठनहरूमा संलग्न भएकाले वा शान्तिपूर्ण वा वैधानिक प्रकारले सभा, जुलुस आदि आयोजित गरेकाले उनीहरूको हत्या गर्ने, गिरफ्तारी गर्ने कार्य प्रशस्त मात्रामा गरिरहेको छ। स्वयं श्री ५ को सरकारको संविधान र कानूनअनुसारका सरकारका यी सबै कारवाहीहरू अवैधानिक छन्। “माओवादी” समूहले सशस्त्र संघर्षको नीति अपनाए पनि त्यसलाई अवैध घोषित गरिएको छैन। त्यसकारण त्यो वैधानिक संगठन हो। त्यसकारण कुनै पनि व्यक्तिलाई त्यसको वा त्यसका सहयोगी जनवर्गीय संगठनहरूको सदस्य बन्ने, तिनीहरूका विभिन्न शान्तिपूर्ण कार्यक्रमहरूमा सामेल हुने अधिकार रहन्छ। त्यसका कुनै पनि सदस्य, हतियारसहित वा सशस्त्र मुठभेडका बेलामा गिरफ्तार व्यक्तिहरूलाई पनि संवैधानिक वा कानूनअनुसार कारवाही नगरिकन तुरुन्त हत्या गर्ने नीति आतंकवादी कार्य हो। त्यस प्रकारको कारवाहीले

देशमा शान्ति सुव्यवस्थाका अवस्थालाई अरु कमजोर पार्दछ, आमजनताका लागि असुरक्षाको स्थिति पैदा गर्दछ, आतंकवादी कारवाहीलाई अरु प्रोत्साहित गर्दछ। वास्तवमा बहुदलीय व्यवस्था आएदेखि नै विभिन्न सरकारहरू त्यस प्रकारको आतंकवादी र अपराधिक कार्यहरूमा संलग्न छन्। उनीहरूले तात्कालिक फाइदाहरूका लागि त्यस प्रकारका कार्यहरू गरिरहेका छन्। तर त्यसको परिणाम देश र जनताका लागि अत्यन्त घातक भएको छ। “माओवादी” का नाममा गत साल वर्दियामा विष्णु पोखरेल र रूकुममा विश्वेश्वर पोखरेलहरूलाई घरबाट नै लगेर हत्या गरिएको थियो। त्योवाहेक “माओवादी” हरू वा उनीहरूका समर्थकहरूलाई घरबाट लगेर वा शान्तिपूर्णरूपमा वसिरहेका र हिँडिरहेका वेलामा सामूहिकरूपले हत्या गर्ने काम देशव्यापीरूपमा भइरहेको छ। “माओवादी” हरूसित सम्बन्धित जनवर्गीय संगठनहरूका शान्तिपूर्ण सम्मेलन, सभा, जुलुसमा व्यापक धरपकड गर्ने काम पनि देशव्यापीरूपमा भइरहेको छ।

“माओवादी” हरूका नाममा सरकारले विरोधी राजनीतिक पक्षहरू र निरपराध जनतामाथि पनि व्यापक दमन गर्ने नीति अपनाएको छ। त्यस सिलसिलामा सर्वप्रथम यही साल काभ्रेको कटुञ्जेमा संयुक्त जनमोर्चा नेपालका कार्यकर्ता नन्दराज लामालाई घरबाट थुनेर लगेर प्रहरीद्वारा हत्या गरियो। नेकपा (मसाल) समर्थक वा राष्ट्रिय जनमोर्चा नेपालका कार्यकर्ताहरूलाई पनि “माओवादी”हरूका नाममा गिरफ्तार गर्ने वा भुटा मुद्दाहरूमा फसाउने काम देशव्यापीरूपमा भएको छ। त्यस सिलसिलामा “माओवादी” का नाममा गत असारमा कालिकाटमा राजमोका केन्द्रीय सदस्य देवजंग शाहीसमेतलाई गिरफ्तार गरिएको थियो भने कार्तिकमा नै दैलेखमा राजमोका केन्द्रीय सदस्य जनकराज शर्मासमेतलाई विष्फोटक पदार्थ राखेको भुटा आरोपमा गिरफ्तार गरेर घोर यातना दिइएको थियो। त्यो वाहेक साउनमा वर्दियाका राजमोका कार्यकर्ता तुलसी सापकाटालाई गिरफ्तार गरिएको थियो भने वारामा पनि राजमोका कार्यकर्ताहरूका घरमा छापा मार्ने र कतिपय समर्थकहरूलाई गिरफ्तार गर्ने काम गरिएको थियो। त्यो वाहेक देशका अन्य विभिन्न भागहरूमा पनि मसाल समर्थक वा राजमोका कार्यकर्ताहरूलाई विभिन्न प्रकारले आतंकित गर्ने, प्रताडित गर्ने, घरमा छापा मार्ने, गिरफ्तार गर्ने, गिरफ्तार गरेर लगेर कुटपिट गर्ने कार्यहरू भएका छन्। वास्तवमा कांग्रेसको कुनै कार्यकर्ता, प्रहरी वा स्थानीय फटाहाहरूको भुटा रिपोर्टमा पनि “माओवादी” का नाममा राजमोका कार्यकर्ताहरूमाथि त्यसरी दमन गर्ने कार्य पनि प्रशस्त हुने गरेको छ।

देशमा प्रहरी आतंक गम्भीर र व्यापक रूपमा बढेको छ। त्यसका लागि गत कार्तिकमा प्युठानको जुम्लिकाढाका भारतमा जान थालेका वाटोमा हिँडिरहेका व्यक्ति जगतप्रसाद न्यौपानेलाई प्रहरीद्वारा गोली हानी मारिएको तथा तिराममा पानी लिन पँधरामा जाँदा भग्नुप्रसाद अधिकारीलाई गोली हानी हत्या गरिएका उदाहरणहरूको चर्चा गर्नु पर्याप्त हुनेछ।

नौ राजनीतिक पार्टी वा समूहहरूसित सरकारले गरेको सम्झौतामा सरकारले यो स्पष्टरूपमा स्वीकार गरेको छ कि-

- “राजनीतिक आस्थाका आधारमा कसैलाई गिरफ्तार गर्ने र मुद्दा लगाउने कार्य गरिने छैन। त्यस्तो भएमा छोडिनेछ।”
- “गिरफ्तार गरिएका र मुठभेडको क्रममा आत्मसमर्पण गरेका व्यक्तिहरूको सुरक्षा प्रदान गर्ने/गराउन सरकार प्रतिवद्ध छ।”
- “सशस्त्र मुठभेडका क्रममा बाहेक अन्य सन्दर्भमा मारिएका निर्दोष व्यक्तिहरूको परिवारलाई क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्थालाई कायमै राखी अन्य सबै अवस्थामा निष्पक्षतापूर्वक क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था सरकारले मिलाउनेछ।”
- “माओवादी गतिविधि नियन्त्रण गर्ने सन्दर्भमा निर्दोष र निरपराध व्यक्तिहरूलाई गिरफ्तार गरियो, उनीहरूमाथि भुटा मुद्दा लगाइयो भन्ने नौ वाम समूहले पेश गरेको विषयमा यस सम्झौतामा संलग्न दललगायत अन्य जिम्मेवार राजनीतिक दलहरूले निजहरूको जिम्मा लिएको अवस्थामा ज्यान, डाँका र आगजनी जस्ता गम्भीर प्रकृतिका अपराधमा प्रत्यक्षरूपमा संलग्न व्यक्तिहरू बाहेकका अन्य मुद्दामा संलग्न व्यक्तिहरूलाई रिहाई गरिनेछ र सो प्रकृतिका मुद्दा बाहेक तिनीहरूमाथि अन्य मुद्दाहरू फिर्ता गरिनेछ।”

प्रधानमन्त्रीको उपस्थितिमा श्री ५ का सरकारको तर्फबाट गृह, यातायात तथा शिक्षा मन्त्रीहरूसमेत ३ जनाले हस्ताक्षर गरेको त्यो सम्झौतालाई श्री ५ को सरकारले व्यापकरूपमा उल्लंघन गरेको छ। आस्थाका आधारमा गिरफ्तार गर्ने वा मुद्दा चलाउने मात्र होइन, देशव्यापीरूपमा हत्यासम्म गर्ने काम व्यापकरूपमा भइरहेको छ। गिरफ्तार गरिएका वा मुठभेडको क्रममा आत्मसमर्पण गर्ने व्यक्तिहरूलाई सुरक्षा प्रदान गर्नुका सट्टा उनीहरूलाई मुद्दा लगाउने वा हत्या गर्ने काम भइरहेको छ। निर्दोष व्यक्तिहरूलाई हत्या भएपछि हर्जाना दिने काम भएको छैन, खालि मारिएका प्रहरीहरूलाई मात्र हर्जाना दिने काम भएको छ। त्यसरी सरकारले स्वयं स्वीकार गरेको सम्झौतालाई पनि कार्यान्वित गरेको छैन। त्यसले सरकारको अत्यन्त गम्भीर प्रकारको गैर जिम्मेवार र अनैतिक चरित्रलाई नै बताउँछ।

सरकारले आफ्नो राज्यआतंक र प्रहरीहरूको दमनकारी भूमिकालाई “माओवादी” गतिविधिको नाममा अगाडि बढाइरहेको छ। तर वास्तविकता यो हो कि गिरिजा सरकारले आगामी चुनावलाई ध्यानमा राखेर देशमा आतंकको वातावरण तयार पारेर चुनाव जित्नका लागि नै “माओवादी” गतिविधिलाई बढावा दनाएर देशमा व्यापकरूपमा दमन र राज्यआतंक बढाउने काम गरिरहेको छ। यो कुनै लुकेको कुरा होइन कि राष्ट्रिय जनमोर्चाको “माओवादी” गतिविधिसित कुनै सम्बन्ध छैन। तैपनि कन्चनपुर, वर्दिया, दैलेख, वारा आदि जिल्लाहरूमा

“माओवादी” का नाममा राष्ट्रिय जनमोर्चाका कार्यकर्ताहरूको गिरफ्तारी र दमनको अर्थ त्यो बहानामा विरोधी पक्षका कार्यकर्ताहरूलाई दबाउनु र चुनावका लागि आधार तयार पार्नु नै हो। निर्दोष जनतामाथि व्यापक दमनको अर्थ पनि त्यही चुनावी रणनीतिअन्तर्गत नै निर्देशित छ। सरकारको त्यस प्रकारको नीतिबाट संसदीय प्रणालीको भित्रबाट फासिष्ट शासनको स्थापना हुने र अर्कातिर त्यो परिस्थितिबाट फाइदा उठाएर राजावादी र पुनरुत्थानवादी शक्तिहरूले संसदीय प्रणालीलाई समाप्त गरेर देशमा निरंकुश राजतन्त्र वा पंचायती प्रकारको शासन कायम गर्ने स्वतन्त्र एकदम गम्भीर बन्नु गएको छ। त्यसरी आज देशमा बढेको राज्यआतंक मात्र होइन, त्यसका सम्भावित परिणामहरूसमेत माथि ध्यान दिँदा त्यो प्रश्नमाथि सबैले गम्भीररूपले ध्यान दिनुपर्ने आवश्यकता छ।

देशमा बढिरहेको एउटा अर्को पक्षप्रति पनि हाम्रो ध्यान जानुपर्ने आवश्यकता छ। प्रहरीबाहेक कांग्रेसका युवक र विद्यार्थी कार्यकर्ताहरूले पनि देशव्यापीरूपमा गुण्डागर्दी बढाएर लागिरहेका छन्। गोस्वामा एउटा कांग्रेसपक्षीय विद्यार्थीको “माओवादी” हरूद्वारा हत्या गरिएपछि नेपाल विद्यार्थी संघका कार्यकर्ताहरूले गोरखा, राजधानी, चितवनसहित कैयौं जिल्लाहरूमा अखिलपक्षीय कार्यकर्ता, समर्थकहरूका घरमा आगो लगाउने, क्याम्पसहरूमा गएर प्राध्यापकहरू वा विद्यार्थीहरूलाई कुटपिट गर्ने, तोडफोड गर्ने कामहरू व्यापकरूपमा गरे। त्यसरी आज देशमा सरकार र प्रहरीहरू मात्र सविधान र कानूकाविरुद्ध अवैध र आतंकवादी कार्यहरूमा संलग्न छैनन्, स्वयं कांग्रेसपक्षीय कार्यकर्ताहरूले पनि त्यस प्रकारको अधिकार आफ्नो हातमा लिएका छन्। कुरा यति मात्र होइन कि सरकारले त्यस प्रकारको अवैध र आतंकवादी गतिविधिका लागि संलग्न कांग्रेसका कार्यकर्ताहरूका विरुद्ध कारबाही गरेको छैन, तर त्यस प्रकारका गतिविधिका लागि संलग्न कांग्रेसी कार्यकर्ताहरूलाई प्रहरी, प्रशासन र सरकारद्वारा सुरक्षा र संरक्षण दिने काम भएको छ। त्यस प्रकारको गुण्डागर्दीले देशलाई कुन अवस्थामा पुऱ्याउने हो?

यो सत्य हो कि “माओवादी” हरूले देशका विभिन्न भागहरूमा कांग्रेसी कार्यकर्ताहरूलाई हत्या गरिरहेका छन्। त्यस प्रकारको व्यक्ति हत्याको राजनीतिलाई हामीले सही मान्दैनौं। त्यो जनयुद्ध पनि होइन र आतंकवादी गतिविधि हो। तर “माओवादी” को त्यस प्रकारको व्यक्ति हत्याको कारबाहीका कारणले सरकार, प्रशासन, प्रहरी वा कांग्रेसी कार्यकर्ताहरूले बदलाको भावनाद्वारा प्रेरित भएर खुलेआम प्रकारले आगो लगाउँदै कुटपिट, तोडफोड वा गुण्डागर्दी गर्दै हिँड्नुलाई सही, न्यायसंगत र वैधानिक कारबाही भन्न मिल्दैन। सरकार वा प्रशासनको कार्य सविधान र कानूनका अधीन हुनुपर्दछ तर यो अत्यन्त गम्भीर कुरा हो कि सरकार, प्रशासन, प्रहरी वा कांग्रेस पक्षले नै सबैभन्दा बढी सविधान र कानूनको उल्लंघन गर्दै गइरहेका छन्।

गत मंसिरमा चितवनमा सम्पन्न अखिल नेपाल राष्ट्रिय

स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन (छैटौं) को चौथो राष्ट्रिय सम्मेलनको बेलामा कांग्रेसी पक्षद्वारा हिंसात्मक आक्रमण गरियो। त्यहाँ विद्यार्थीहरूले सम्मेलनको उद्घाटन गर्नका लागि तयार पारेको मंचमा तोडफोड गरियो, ब्यानर र फण्डाहरू च्यातियो, आगो लगाइयो र प्रवेश द्वारमा ताला लगाइयो। सम्मेलनका सहभागीहरू सौभ फर्कन थाल्दा कांग्रेसी विद्यार्थी, युवक र कार्यकर्ताहरूले ढुंगामुढाले हमला गरे। त्यस प्रकारको हमलाद्वारा राष्ट्रिय जनमोर्चाका महासचिव र तत्कालीन सांसद नवराज सुवंदी गम्भीररूपले घाइते हुनुभयो भने अर्घाखाँचीका वामपन्थी नेता का डीलाराम आचार्य र अखिल (छैटौं) का अध्यक्ष कृष्ण अधिकारीसमेत करिब एक दर्जन व्यक्तिहरूलाई चोट लाग्यो। त्यो बेला कांग्रेसी पक्षको गुण्डागर्दी यहाँसम्म चरमरूपमा देखा पर्‍यो कि उनीहरूले अर्घाखाँचीका एक जना विद्यार्थी युवराज घिमिरेलाई एकलै पोरै पक्रेर कोठामा लगे र कुटपिट गरेर मरणासन्न अवस्थामा पुऱ्याएर सडकमा फालिदिए। तर त्यो सम्पूर्ण हिंसात्मक कारबाहीका लागि प्रशासनद्वारा कसैमाथि कुनै कारबाही गरिएन। उल्लेखनीय कुरा यो छ कि कांग्रेसी पक्षको त्यस प्रकारको सम्भावित हिंसात्मक कारबाहीबारे पहिले नै गृहसचिव र चितवनको सि.डि.ओ.लाई सूचना दिएर सुरक्षाको व्यवस्था गर्न अनुरोध गरिएको थियो। तर सरकारले सुरक्षाको व्यवस्था गरेन। उल्टो स्वयं प्रहरीहरूले नै अखिल (छैटौं) का विद्यार्थी युवराज घिमिरेलाई कांग्रेसपक्षीय विद्यार्थीहरूलाई सुम्पे, जसले उनलाई कुटपिट गरेर मरणासन्न अवस्थामा पुऱ्याएर फालिदिए। वास्तवमा चितवनको त्यो घटना सरकार प्रशासन, प्रहरी तथा कांग्रेससमेत सम्मिलित कारबाही थियो। जब सरकार र प्रशासन नै त्यसरी गुण्डागर्दीमा उत्रन्छ, त्यसको परिणाम फासिष्ट शासनबाहेक अरु कही हुन सक्दैन।

सरकारले संसदमा पेश गर्नका लागि वैशाखमा “राज्यविरुद्धको अपराध र सजाय पहिलो संशोधन विधेयक” नामक कालो विधेयक “पिजन होल” मा राखेको थियो। त्यसले सरकारलाई कुनै पार्टीमाथि रोक लगाउन, कुनै पनि व्यक्तिको गिरफ्तारी वा हत्याका लागि सरकारलाई स्वेच्छाचारी अधिकार प्रदान गर्दथ्यो। नौ राजनीतिक पार्टी र समूहहरूको संयुक्त आन्दोलन, मानव अधिकारवादी संस्थाहरूको संगठित आवाज तथा त्यसमा आम जनताको व्यापक समर्थन र सहभागिताको परिणामस्वरूप सरकार त्यो विधेयक संसदमा प्रस्तुत नगर्ने सम्झौता गर्न बाध्य भयो। तर त्यो विधेयकका आधारमा गर्ने भन्दा कयौं गुणा बढी दमन, हत्या र आतंकवादी कारबाही सरकारले विना कुनै कानूनी आधार प्रहरीको सहायताले गरिरहेको छ।

नौ राजनीतिक पार्टी र समूहहरू तथा श्री ५ को सरकारसित सम्झौता सम्पन्न भएको करिब १५ दिनपछि काभ्रेको कटुञ्जेमा त्यहाँ प्रहरीद्वारा संयुक्त जनमोर्चा, नेपालका एक जना कार्यकर्ताको हत्या भएको स्थलमा विरोध प्रदर्शन गर्न गएका नौ राजनीतिक पक्षहरूमाथि प्रहरीद्वारा राष्ट्रिय जनमोर्चाका गोविन्द थापा, संयुक्त राष्ट्रिय जनमोर्चाका शक्ति लम्साल, संयुक्त

जनमोर्चा, नेपालका घनश्याम पौडेल र नेकपा (माले) का वामदेव गौतममाथि प्रहरीद्वारा हमला गरेर हत्या गर्ने प्रयत्न गरिएको थियो। आफ्नो विरोध प्रदर्शनका लागि शान्तिपूर्ण कार्यका लागि त्यहाँ गएका राष्ट्रिय स्तरका नेता र व्यक्तित्वहरूमाथि गरिएको हमलाले आज देशमा शान्ति र सुरक्षाको अत्यन्त विग्रैको अवस्था तथा राज्य आतंकको गम्भीर स्थितिलाई नै बताउँछ।

चुनाव संसदीय प्रणालीको एउटा आधारभूत स्तम्भ मानिन्छ। स्वच्छ र स्वतन्त्र चुनाव गराउनु सरकारको दायित्व हुन्छ। तर गिरिजा सरकारले चुनावलाई स्वच्छ र निष्पक्ष हुन नदिन सत्ता, प्रहरी, राज्य आतंक, धाँधली वा गुण्डागर्दीका बलमा चुनाव जित्नका लागि योजनाबद्ध प्रकारले काम गरिरहेको छ। गत स्थानीय वा संसदीय चुनावहरूको अनुभवमाथि ध्यान दिँदा अहिलेको संसदीय चुनावको सन्दर्भमा पनि सरकारले अपनाइरहेको त्यस प्रकारको चुनावी राजनीतिबाट देशमा विद्यमान सीमित प्रकारको प्रजातन्त्र तथा मानव अधिकारमाथि पनि गम्भीर प्रकारको खतरा उपस्थित भएको छ। यो वास्तवमा सम्पूर्ण देश, जनता, राजनीतिक पार्टीहरू र संघ-संस्थाहरूका लागि गम्भीर चिन्ताको विषय हो।

चुनावलाई स्वच्छ र स्वतन्त्र हुन नदिनका लागि सरकारले अपनाएको अप्रजातान्त्रिक प्रकारको रणनीति संचारको क्षेत्रमा

पनि स्पष्ट अभिव्यक्त भइरहेको छ। संचार माध्यमको वास्तवमा काँग्रेसीकरण भएको छ। त्यो चुनावलाई गलत प्रकारले प्रभावित गर्ने गम्भीर प्रकारको षडयन्त्र हो।

संसदीय प्रणालीको सन्दर्भमा एउटा अर्को पक्षप्रति पनि हाम्रो ध्यान जानुपर्ने आवश्यकता छ। त्यो के हो भने आज संसद अत्यन्त बदनाम भएको छ। त्यो मिद्वान्तीहीन प्रकारको दलबदल तथा कयौं प्रकारका भ्रष्टाचारहरूको केन्द्र बनेको छ। सांसदहरूको चरित्र प्रजातन्त्र र स्वयं पूँजीवादी प्रजातान्त्रिक मूल्य र मान्यताहरूबाट पनि धेरै नै तल गिरेको छ। पैसा, मन्त्री पद वा अन्य सुविधाहरूका लागि दल परिवर्तन, पजेरो, औपचार्यचार तथा रातो पासपोर्ट आदिमा नेकपा (मसाल) समर्थक सांसदहरूबाहेक अन्य सबै राजनीतिक दलहरूका सांसदहरू मुछिन पुगे। यो कुगले कम राष्ट्रिय ऐतिहासिक महत्व राख्दैन कि त्यस प्रकारका सबै प्रकारका विकृतिहरूबाट मसाल समर्थित राष्ट्रिय जनमोर्चा मात्र बच्न र माथि उठ्न सक्यो। तर पत्रपत्रिकाहरूले त्यो पक्षप्रति विशेष ध्यान दिएका छैनन्। त्यो विषयको व्यवस्थितरूपले अध्ययन र विश्लेषण गर्ने हो भने शायद आज संसदीय प्रणालीमा विद्यमान विकृतिहरूलाई हटाउन मद्दत पुग्नेछ।

मोहनविक्रम सिंह
महामन्त्री

राष्ट्रिय जनआन्दोलन संयोजन समिति

यतिबेला मानवअधिकारको स्थितिका बारेमा भन्नुपर्दा अत्यन्त दर्दनाक स्थिति छ भन्नेपर्छ। कसैले पनि यो अवधिमा मानवअधिकार राम्रो रह्यो भनेर भन्न सक्ने स्थिति छैन। मानवअधिकारको स्थिति राम्रो नहुनु एउटा पक्ष हो तर मानवअधिकारको स्थिति बिग्रिएको छ भन्नुपर्ने अवस्थाको सिर्जना हुनु अर्को गम्भीर समस्या हो। अहम मानवअधिकारको बारेमा मानिसले मानिस भएको नताले प्राप्त गरेका कुनै पनि अधिकार उपभोग गर्न पाएको छैन भन्दा पनि गम्भीर एवं निर्मम ढंगले उत्क्रान्ति भएको छ, त्यसमा पनि राज्य स्वयंले जनताका मानवअधिकार खाँस्ने गम्भीर अपराध गरिरहेको छ गर्न उक्साइरहेको छ र अहम गरिरहने कुरा दोहोराएको छ भन्नुपर्दा दुनियाँको आँखा आश्चर्य नै ठहरिनेछ तर हाम्रो परिवेशमा त्यही नै सत्य हो, हामीकहाँ विगत केही वर्षदेखि यता मानिसको बाँच्न पाउने आधारभूत हकमाथि समेत राज्यले धावा बोल्न शुरू गरेको हो, जसले ३ वर्षभित्रमै करीव ६ सय जना नागरिकको हत्या गर्न पुगेको छ भने यो वर्ष मात्रै सोको आधी संख्या लिएको छ अर्थात् यस वर्ष मात्रै राज्यले ३०० भन्दा बढी नागरिकको निर्ममतापूर्वक ज्यान लिने काम गर्‍यो अर्थात् ३०० जना नागरिकको बाँच्न पाउने हक राज्यले खाँस्‍यो। गिरिजा प्रसाद कोइरालाको नेतृत्वमा रहेको सरकारले खाँस्‍यो। यसो भन्नुपर्दा मुलुकको मानवअधिकारको अन्य स्थितिको बारेमा व्याख्यान गर्नुको कुनै अर्थ र औचित्यसमेत रहँदैन। तथापि मुलुकको यो वर्षको सामान्य मानवअधिकारको स्थितिबारे भन्नुपर्दा संक्षेपमा निम्न बुँदामा सामान्य भलकसम्म उल्लेख गर्न सकिन्छ।

१. जनताको बाँच्न पाउने अधिकार नृसंस ढंगले राज्य स्वयंले खाँसेको छ

लोकल्याणकारी राज्यको प्रथम उद्देश्य जनताको जीउ, धन र स्वतन्त्रताको संरक्षण गर्नु हो, जुन कुरालाई हाम्रो संविधानले राज्यको प्रमुख उद्देश्यको काटीमा राखेको छ तर व्यवहारमा कति लागू भएको छ भन्ने प्रश्नको जवाफ सुन्दा त्यस प्रावधानको कति हास्यास्पद ढंगले उपहास गरिएको छ भनेर खोतल्दा उपयुक्त हुन्छ। सरदर औसतमा दिनहुँजसो २ जनाका दरले मान्छे मारेको छ। त्यो पनि प्रहरीको गोलीबाट भनेर केही समयअघि पत्रपत्रिकाले लेख्ने गर्थे। सरकारले अब त्यो हद तीन गुना बढी पारेको छ। दिनमा ५.७ जनाका दरले मान्छेको हत्या गर्ने काम सरकारले गरेको छ। कुनै दिन खाली छैन, मानिस

मारेको खबर सुन्न पाइएन भने अनौठो मान्नुपर्ने हुन्छ। मानिस मार्दा पनि कारण चाहिँदैन। सरकार मान्छे मार्ने लाइसेन्सवाला हत्यारा वा शिकारी जस्तो भएको छ। यति धेरै मान्छेको हत्या गर्दा पनि यहाँका मानवअधिकारका धाराहरू बगिरहेका छन्। सायद इतिहासमै यति धेरै मानिस कहिल्यै राज्यको तर्फबाट मारिएको थिएन। त्यसैले नागरिकको बाँच्न पाउने हक खाँस्ने सरकारी रवैयाले नेपालका कानून, संविधान र मानवअधिकारका सबै मान्यतालाई तिलान्जली दिएको छ। संविधानलाई कागजको खाँस्टो सावित गरेको छ किनकि जुन देशमा मृत्युदण्ड त के सोसम्बन्धी कानून बनाउन पनि पाइँदैन भनिएको छ तर गिरफ्तार गरेपछि हिरासतमा नै यी ३ सय जनाभन्दा बढी नागरिकको हत्या भएको छ। यसरी हत्या गर्दा ६ महिनाको गर्भवती पनि भनेर, विवाहमा गएको बेहुली पनि भनेर, जन्ती भनेर, विद्यालयको वार्षिक उत्सव भनेर। अन्धाधुन्ध हत्या गर्ने काम गर्‍यो।

२. मानिस बेपत्ता पार्ने काम भएको छ

यस वर्ष सरकारले मान्छे मार्ने मात्रै कम गरेन, मान्छे बेपत्ता पार्ने काम पनि यस वर्ष सबैभन्दा बढी गर्‍यो। मानिसलाई खुलेआम गिरफ्तार गरेर मार्ने वा बेपत्ता पार्ने अनि पक्राउने नगरेको बनाएर तल्लो स्तरमा गिर्ने काम पनि यो सरकारका लागि सामान्य नै बनेको छ। थुप्रै मानवअधिकारवादी संस्था एम्नेस्टी इन्टरनेशनल एवं अदालत स्वयंले जहाँ जे-जस्तो हालतमा भए पनि उपस्थित गराउन भनेर बारम्बार आग्रह गर्दा पनि सरकार लाजै नमान्ने पक्राउने नगरेको जिद्दी गरेर बसेका थुप्रै घटनाहरू छन्। उदाहरणका लागि बाँकेका शिक्षक मोहन ओली, गोरखाका वकिल राजेन्द्र ढकाल, गोरखाकै विद्यार्थी निर्मला मरहठालगायतका मान्छेहरूलाई अफैसम्म पनि सार्वजनिक गरेको छैन।

३. हिरासतभित्रै वा कब्जामा लिएपछि बलात्कार गर्ने काम भएको छ

खासगरी विद्यालय पढ्दै गरेका युवतीहरूलाई पक्राउ गर्ने, हिरासतमा खाना पुर्‍याउन गएका वा जेलमा आफन्त भेट्न गएका बालिकाहरूलाई पक्राउ गर्ने र जबरजस्ती बलात्कार गर्ने, बलात्कार गर्दागर्दै ज्यान गएमा मुठभेडमा मृत्यु भनी नक्कली समाचार प्रसार गर्ने र मृत्यु नभएमा अरु थप यातना दिई

वेकम्मा बनाएर जीवन बर्बाद गरिदिने घटनाहरू यस वर्ष सर्वाधिकरूपमा नै घटे। मानवअधिकारका दृष्टिले महिला भएकै कारणले हुने यस्ता जघन्य अपराध यो वर्ष सरकारले ज्यादै तल्लो स्तरमा फेरेर गयो। साथै यो नै यस युगको बर्बर घटना होला। अन्य यौन दुर्व्यवहारको घटना त बलान्कारको अगाडि उल्लेख गर्न लायक नै रहेनन्।

४. मानिसहरूको लाश बेपत्ता पार्ने तथा सदगद गर्न नदिने काम भयो

यो सरकारले यसै वर्षदेखि हत्या गर्ने सोको सूचना नदिने, लाश बेपत्ता पार्ने, अर्कै लाश निर्चिनिने गरी मुखमा तेजाव वा मट्टिनेल छर्केर आगो वाली छाडिदिने कामका साथै आफन्तजनलाई लाश नदिने, लाशको रेकर्ड पनि नराख्ने, पोष्टमार्टम नगर्ने र आफ्नो रित परम्पराअनुसार सदगद गर्न तथा आशोच वार्नसमेत रोक लगाउने काम गयो।

५. मध्ययुगीन यातना

यस वर्ष यो सरकारले नै सबै फासिष्टहरूलाई उछिन्ने गरी यातना दिने काम गयो। नडमा पिन घोच्ने, पैतालामा पिट्ने, वेल्ना पेल्ने, करेन्ट लगाउने, हिटरमा पिसाव गर्न लगाउने, सिस्नो पानी लगाउने, महिलाका अगाडि पुरुषलाई र पुरुषको अगाडि महिलालाई नाङ्गै पारी पिट्ने, पक्राउ परेका युवतीहरूलाई बलान्कार गर्ने, नाङ्गै बाटो हिँडाउने, गोली लागेको घाउमा नूनचूक लगाउने, गोली लागी सास नगएका मानिसलाई पनि यातना दिएर ज्यान लिने काम भए। शरीरका मासु काट्न लगाई सोही मासु खान लगाउने जस्तो जंगली यातना पनि यस पटकको यो सरकारले शुरू गर्‍यो।

६. मनोमानी गिरफ्तारी

सर्वाधिक गिरफ्तारी पनि यसै वर्ष र यसै सरकारले गर्‍यो। जुलुसका जुलुस सामूहिक गिरफ्तार गर्ने, सभा, गोष्ठी स्थल घेराउ गरी गिरफ्तार गर्ने, जहाँ जो कसलाई पनि मनलाग्ना साथ गिरफ्तार गर्ने काम प्रशस्त भए। कसैलाई पनि गिरफ्तार गर्दा पूर्जी दिनेसम्मको सामान्य कानूनी औपचारिकता पनि पुऱ्याउने काम यस वर्षभरि नै भएन।

७. भुटा मुद्दा

मनोमानी गिरफ्तार गरेका व्यक्तिलाई मनलाग्दो ढंगले काल्पनिक मुद्दा सिर्जना गर्ने, भुटा मुद्दामा फसाउनेलगायतका कामहरू यस वर्षका विशेषता नै बने। कसलाई के मुद्दा लाग्नुपर्ने हो भनी बनेका कानून निकम्मा बने। ती कानूनको कुनै मर्यादा राखिएन। कसैले पत्याओस् नपत्याओस्, अमुक अमुक मुद्दामा फसाएर मानिसको जिन्दगी बर्बाद गर्ने काममा राज्य स्वयं सुनियोजित ढंगले लागिपरेको। मन्त्रीहरू स्वयं, त्यसमा

ध्यान दिन थाले। अपराध अनुसन्धान गर्ने निकायहरू वास्तविक अपराधीलाई मौका दिँदै नक्कली अपराध सिर्जना गरी निर्दोष मानिसहरूलाई फसाउने धन्दामा व्यस्त रहे।

८. वैचारिक आस्थाको स्वतन्त्रता संकटमा

धर्म, वर्ण, जात जाति वा वैचारिक आस्थाका आधारमा भेदभाव गरिने छैन र धर्म वा वैचारिक आस्थाका कारण सामान्य कानूनको प्रयोगमा भेदभाव गरिने छैन भन्ने संबैधानिक वचनवद्धताका बावजुद पनि वैचारिक आस्थाका कारण मानिसहरूको हत्या, धरपकड र गिरफ्तार गरी मुद्दा चलाउने काम पनि यस वर्ष सर्वाधिकरूपमा नै भइआएका छन्। यसैगरी वैचारिक आस्था राखेकै आधारमा जीवन असुरक्षित हुने स्थिति आज सामान्य बनेर आएको छ।

९. सभा, सम्मेलन, संघ/संस्था खोल्ने स्वतन्त्रता पनि संकटमा

सभ्य समाज एवं प्रजातान्त्रिक शासन व्यवस्थाका न्यूनतम मान्यता सभा सम्मेलन, संघ/संस्था खोल्ने, लेख्ने तथा बोल्ने स्वतन्त्रता हुन्। ती न्यूनतम अधिकारका अभावमा प्रजातन्त्र भन्न पनि मुहार्उँदैन तर यस वर्ष थुप्रै पटक सभा हलहरू प्रहरीद्वारा घेरिएका छन्। सामूहिक गिरफ्तार गरी मुद्दा लगाई जेलमा राखिएको छ। महिला विद्यार्थी, मजदूर, कवि, साहित्यकार कसैले पनि सम्मेलन गर्न पाइरहेका छैनन्। केवल अमुक संघ/संस्थासँगको संलग्नता देखिनासाथ थुनिदिने परम्परा सरकारले बसालेर आधारभूत मानवअधिकारको गम्भीर उपहास गर्ने काम यस वर्ष थुप्रै भए जुन यसभन्दा अघि हुने गरेका थिएनन्।

१०. प्रेसमाथिको नांगो हस्तक्षेप

प्रजातान्त्रिक राज्यमा प्रेसलाई चौथो अंगमा लिइन्छ र अत्यन्तै सम्मान गरिन्छ, सुविधा उपलब्ध गराइन्छ। हामीकहाँ पनि संविधान र कानूनमा प्रेस स्वतन्त्रताको ग्यारेण्टी गरिएको छ तर व्यवहारमा त्यो पाइएन। यो वर्ष अत्याधिकरूपमा पंचायतकालमा पनि नभएको घटना नेपालमा यस वर्ष र यसै सरकारले घटायो। त्यो हो पत्रिकामाथिको जंगली हस्तक्षेप। प्रेसमाथि हस्तक्षेप, प्रेस मजदूरलाई पक्राउ, थुना र मुद्दा पत्रकारहरूउपर यातना, पत्रिकाको कार्यालयमा तालाबन्दी लगायतका घटनाहरू दुर्भाग्यपूर्ण ढंगले घटित भइरहेका छन्। प्रेस जगतमाथि धम्की, भय, त्रास सरकारबाट पटक पटक जाने गरेका घटना यो वर्षका निम्ति सामान्य रहे।

११. मानवअधिकारवादीमाथि नै आक्रमण

दुनियाँका तानाशाहहरूले पनि लाज छाप मात्र भए पनि मानवअधिकारको कुनै न कुनैरूपमा सम्मान गरेको नाटक त गर्छन् तर हामीकहाँ यसै वर्ष त्यो सामान्य धर्म पनि निर्वाह भएन। मानवअधिकारको पर्यवेक्षण गरिरहेका

मानवअधिकारवादीमाथि पनि खुला शहरमा दिनदहाडै प्रहरी उच्च दर्जाका हाकिम स्वयंद्वारा लाठी बसाउने काम पनि यसै वर्ष भयो।

१२. वकिलहरूलाई मुद्दा हेरेबापत यातना, थुना र गिरफ्तारी

यस वर्ष वकिलहरूलाई वकिल भएर मुद्दा हेरेकै आरोपमा थुन्ने, यातना दिने र गिरफ्तार गर्ने र मार्ने, धम्की दिने काम पनि प्रहरी प्रशासनमार्फत सरकारले गर्‍यो। वकिल भएकै कारणले सुरक्षा कानूनमा थुनिनु पनि पर्यो र यातना पनि खानुपन्थ्यो र अभै वकिलहरू नजरबन्दमै पनि छन्, यो अवस्थाको सिर्जना पनि यसै वर्ष भयो।

१३. जनहत्याकारी किलो शेरा टु अपरेशन

जनताको सामूहिक हत्या गर्ने पर्वका रूपमा यसै वर्ष सरकारले किलो शेरा टु अपरेशन पनि संचालन गर्‍यो। जसको माध्यमबाट ३ सय भन्दा बढी नागरिकको ज्यान लिने काम सरकारले गर्‍यो। दुनियाँका कुनै पनि प्रजातन्त्र भएका भनिने मुलुकमा जनताको हत्या गर्ने अपरेशन घोषितरूपमा चलाईदैन तर नेपाल अपवाद बन्यो। सो अपरेशन पनि चलायो र थुप्रै नरसंहारका घटनाहरू घटायो।

१४. दमनकारी कानूनको अत्याधिक प्रयोग

यो वर्ष सार्वजनिक अपराध तथा सुरक्षा, कानून जस्ता दमनकारी कानूनहरूको अन्धाधुन्ध प्रयोग सवेभन्दा बढी गर्‍यो। पंचायतकालमा समेत कालो कानून भनेर चिनिएका यी कानूनहरूको प्रयोगले नेपाली जनमानसमा आतंक नै मच्चायो। नागरिकका आधारभूत मानवअधिकारका प्रचलनमा व्यवधान खडा गर्ने यी कानूनहरूले वृद्ध, बालक, महिला केही भनेन।

१५. सर्वाधिक अदालतको आदेशको उल्लंघन

यो वर्ष अदालतको आदेशको अवज्ञा गर्ने काम पनि प्रशस्तै भयो। अदालतलाई भुटो जवाफ दिने, अदालतले रिहा गर्ने आदेश दिएका बन्दीलाई रिहा नगर्ने, अदालतको हाताबाटै गिरफ्तार गर्ने, अदालतले छाडेर हुन्छ हामी छाड्दैनौं भन्ने जस्ता व्यवहार गरी कानून र संविधान हातमा लिने काम राज्यले गर्‍यो, जुन यस वर्षको अनौठो करामत रह्यो।

१६. सर्वाधिक भुटा समाचार सम्प्रेषण

यस वर्ष राज्यले सर्वाधिक भुटा समाचार प्रसारण गरेर नागरिकको सही सूचना प्राप्त गर्ने हकबाट पनि वञ्चित गर्‍यो भने सही सूचना प्रवाह गर्ने पत्रकारलाई पक्रने, थुन्ने, धम्काउने

काम गर्‍यो। हिरासतमा लिँदै मान्छे मार्दै गर्ने सरकारले मुठभेडमा मरेको भनी भुटा समाचार र तयारी समाचार प्रसारण गर्‍यो र एउटै मात्र पनि घटनामा छानबिन गर्ने साहस देखाएन।

१७. निष्कर्ष

उपरोक्त विश्लेषणका आधारमा सैद्धान्तिकरूपमा व्यक्त गरेका नेपालको मानवअधिकारप्रतिको प्रतिबद्धता, संविधानमा लिखित नेपाली जनताको आधारभूत मानवअधिकारको संरक्षण, मौलिक हक, फौजदारी न्यायको हक, विचार र आस्थाको स्वतन्त्रता एवं निवारक नजरबन्दविरुद्धको हक जस्ता थुप्रै प्रावधानहरू केवल कागजमा सीमित भएका छन्। मानवअधिकारका करिब २ दर्जन अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेज आज हाँसोका पात्र भएका छन्। मानवअधिकार प्रतिवेदनहरूले बालिरहेको सच्चाई सरकारी समाचार माध्यमले फगत भुट सावित गर्ने हजार कोसिस गरिरहेको छ। आफ्ना नागरिक भोको पेटले खाना मागिरहेको छन्। सरकार खाना होइन, गोली दिइरहेको छ, बारूद दिइरहेको छ, थुना र यातना दिइरहेको छ। यो वर्षको अनुभवले नेपालमा मान्छे दास भएर बाँच्न सक्छ, मान्छे भएर बाँच्न सक्दैन भन्ने निष्कर्ष निकालेको छ। वैचारिक आस्थाका विषयहरू अत्यन्त ओम्फेल परेका छन्। जीवनको सुरक्षा स्वतन्त्रता परेको छ, बाँच्न पाउने अधिकार दिनदहाडै राज्य स्वयंले अपहरण गरिरहेको छ। कानून, संविधान उल्लंघन गर्नेलाई कारवाही गर्ने नाममा स्वयं कानून र संविधान हातमा लिने काम राज्यले गरिरहेको छ। संविधानले प्रत्याभूत अधिकार व्यवहारमा उपभोग गर्न नपाउँदा हरेक नागरिक विद्रोहीभावले ग्रस्त हुनु स्वभाविक बनेर आएको छ। निरन्तर मानवीय भावना र अन्तस्करणमा चोट पुगेपछि आफ्नो हरेक नागरिक विद्रोही भावले ग्रस्त हुनु स्वभाविक बनेर आएको छ। निरन्तर मानवीय भावना र अन्तस्करणमा चोट पुगेपछि आफ्नो आस्था र विश्वास बचाइराख्न पाउने अवस्था नभएपछि मानिस स्वभाविकरूपमा विकल्प खोज्न तयार हुन्छ। स्वतः विद्रोहको बाटो समान तत्पर रहन्छ। मानवअधिकारका यी सबै घटनाक्रमहरूले मान्छेलाई जबर्जस्त या त दास बन या त विद्रोह गर भनेर बराबर घुम्नै पारेको छ। त्यसैले आज विद्रोह गरिरहेको पार्टी माओवादीको जनयुद्ध औचित्यपूर्ण सावित हुँदै आएको छ। मानवअधिकारले पनि स्वीकार गरेको अवधारणा हो कि मानिसले अन्य कुनै विकल्प भेट्नुभएन भने विद्रोह गर्नु अधिकार नै हो। साही मान्छेहरू त्यही गर्छन्। विवेक बन्धक राख्दैनन्। यदि सरकारले विद्रोह नहोस् भन्ने चाहना राख्छ भने जनताका आधारभूत मानवअधिकारको रक्षा गर्नतर्फ लागोस्। यो वर्षले मानवअधिकारकै चरम उल्लंघनका कारण मानिसलाई विद्रोह गर्न प्रेरणा दिइरहेको छ र माओवादी जनयुद्ध सही र वैज्ञानिक ठहरिँदैछ।

भक्तबहादुर श्रेष्ठ

संयोजक

अनुसूची १०

सन् १९९८ को मानवअधिकार स्थितिबारे विभिन्न क्षेत्रका धारणाहरू

- १०.१ गृह मन्त्रालय
- १०.२ नेपाल प्रहरी
- १०.३ परराष्ट्र मन्त्रालय
- १०.४ कानून मन्त्रालय

गृहमन्त्रालय

१. श्री ५ का सरकारले ०४६ सालमा बहुदलीय प्रजातन्त्रका पुनर्स्थापनापश्चात् मानव अधिकारको संस्थागत विकास गर्नका लागि सर्वोपरी प्राथमिकता दिएको छ। नेपालले मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणा पत्र (१९४८) लाई सम्मान गर्नुका साथै मानव अधिकारको संरक्षण, सम्बर्द्धन एवं परिरोजन गर्ने सम्बन्धमा मानव अधिकारवादी संघ/संस्थाहरूले प्रस्तुत गरेको सुभावहरूलाई मार्गदर्शनको रूपमा लिने गरेको छ।
२. श्री ५ को सरकार हर नागरिकले मानव अधिकारको निर्विकल्पक उपभोग गर्न पाउने अवस्था प्रत्याभूत गर्न हरदम सम्बर्द्धनशील रहिआएको छ। यस सिलसिलामा सरकारले आफ्नो हरकदमलाई मानव अधिकारको मुलभूत मर्मअनुरूप अगाडि बढाएको छ। मानव अधिकार सम्बर्द्धनका लागि कार्य सम्पादनका क्रममा निर्धारित आचरण अनुशरण गर्न राज्यको विभिन्न संयन्त्रलाई सजग तुल्याएको छ।
३. वर्तमान सरकार कानूनको कार्यान्वयन एवं जनधनको सुरक्षाको क्रममा विधिसम्मत परिधिअन्तरगत रहन प्रतिवद्ध छ र तदनुसृत क्रियाशील रहिआएको पनि छ। मानव अधिकार उल्लंघनका जुनसुकै स्वरूपहरूलाई गम्भीरतापूर्वक मूल्यांकन गरी उल्लंघनकर्ताउपर कानूनी कारवाही चलाउनु राज्यको दायित्व भएको तथ्यमा विवाद हुन सक्दैन। सर्वसाधारण जनताको जीउधनको सुरक्षा एवं शान्ति सुव्यवस्थामा आँच पुऱ्याउने गरी हुने क्रियाकलापहरू जुनसुकै र जेसुकै कारणबाट भए पनि मानव अधिकारको पक्षमा हुन नसक्ने कुरामा सरकार दृढ छ। सरकारी पक्षबाट कसैको आधारभूत हक एवं मौलिक स्वतन्त्रता अवरुद्ध हुने गरी कुनै कार्य हुन/गर्न मिल्ने छैन, दिएको पनि छैन।
४. यसरी श्री ५ को सरकारले जनताको हक हितको संरक्षण एवं प्रजातान्त्रिक व्यवस्थालाई सुदृढ तुल्याउँदै देशको आर्थिक विकासतर्फ पाइला चालिरहेको अवस्थामा गत ०५२ साल फागुन १ गतेदेखि अधिराज्यका केही जिल्लाहरूमा नेकपा (माओवादी) ले तथाकथित जनयुद्धका नाममा हिंसा र हत्याका क्रियाकलापहरू शुरू गरेको छ। यस क्रममा निम्न प्रकारका आतंककारी क्रियाकलाप गरी मानव अधिकार संरक्षण गर्ने सरकारको प्रतिवद्धतासमेतका लागि चुनौती दिनुका साथै जनमानसमा व्यापकरूपमा असुरक्षाका भावना पश गरिएको छ।
- क. सर्वसाधारण जनताको धनमाल लुट्ने।
- ख. स्थानीय जनताको घरमा आगो लगाउने तथा तोडफोड गर्ने।
- ग. सरकारी एवं गैरसरकारी संस्थाको सम्पत्ति लुट्ने।
- घ. निहत्था एवं निर्दोष व्यक्तिहरू, राजनीतिक दलका कार्यकर्ताहरूमाथि सांघातिक आक्रमण गरी अंगभंग एवं हत्या गर्ने।
- ङ. विकास आयोजनाहरूमा काम गर्ने कर्मचारीहरूलाई आवतजावत गर्ने ठाउँमा धराप थापी हत्या गर्ने।
- च. सुरक्षा काममा खटिई गएका प्रहरीको हत्या गर्ने तथा प्रहरी चौकीमा आक्रमण गरी हातहतियार तथा स्वरस्वजाना लुट्ने।
५. विद्यालयमा विद्यार्थीहरूलाई अध्यापन गराउँदै गरेका शिक्षकहरूलाई कक्षा कोठाबाट बाहिर निकाली निर्ममरूपमा प्रहार गरी हत्या गरिएको छ। जनताका सम्पत्ति लुटिएको छ र फर्काई फुल्याई आफ्नो जत्थामा सामेल गराइएका युवतीहरूको शोषण गरिएको छ। तल्लो तहका राजनीतिक कार्यकर्ता, सोभा सिधा गाउँले जनता र निम्न तहका प्रहरी कर्मचारीहरू नै माओवादी जनयुद्धका शिकार भएका छन्। जनयुद्ध प्रभावित क्षेत्रमा नागरिकहरूको स्वतन्त्र आवागमनमा अवरोध पुऱ्याउने र विभिन्न विष्फोटक पदार्थहरू पनि बिछ्याउने गरिएको छ। धरापमा परी सुरक्षा काममा खटिएका प्रहरी सुरक्षाकर्मीहरू र विकास निर्माण काममा खटिएका कर्मचारीको मृत्युसमेत भएको छ।
६. आतंककारी क्षेत्रमा विदेशी निकायहरूबाट संचालन भइरहेका कार्यक्रमहरू कतिले बन्द गरेका छन् भने कतिले नाम मात्रका लागि कार्यालय संचालन गरिरहेका छन्। विकास कार्यक्रमहरूको संचालनमा अवरोध उत्पन्न हुँदा त्यस क्षेत्रका जनताको जीवन भैँ कष्टप्रद हुँदै गएको छ। पिछडिएका जनताको सामाजिक, आर्थिक स्तर उकास्न विकास गतिविधि संचालन गर्न पनि बाधा पुगिरहेको छ।
७. सुरक्षा काममा खटिएका प्रहरी सुरक्षाकर्मीहरू आतंककारीहरू बीच दोहोरो भिडन्तका घटनामा

आतंककारी पक्षका व्यक्तिहरू मारिएका छन्। प्रहरी सुरक्षाकर्मीहरूबाट कसैलाई बेपत्ता पार्ने काम भएको छैन। माओवादी आतंककारी क्रियाकलाप नियन्त्रण गर्ने क्रममा प्रहरी सुरक्षाकर्मीहरूबाट कुनै किसिमको ज्यादतिपूर्ण कार्य हुन गर्न दिइएको छैन।

८. श्री ५ को सरकारले कथित जनयुद्धका समर्थकहरूलाई वार्ताको माध्यमबाट निश्चित निष्कर्षमा पुगी राष्ट्र हितका लागि समर्पित हुन आह्वान गर्नुका साथै आतंककारी गतिविधि परित्याग गरी संविधानको दायराभित्र आउन चाहने व्यक्तिहरूलाई माफी दिने नीतिसमेत लिएको छ। सरकारले यस प्रकारको सदाशयता देखाए तापनि आतंककारी क्रियाकलापमा संलग्न व्यक्तिहरूले केही ठाउँहरूमा अभै हिंसाका श्रृंखलाहरू चालू राखेकै छन्। अर्कोतिर आतंककारी क्रियाकलापमा संलग्न हुँदै आएका व्यक्तिहरूले त्यस प्रकारको क्रियाकलाप परित्याग गरी सामान्य जीवन यापन गर्ने बचनबद्धताका साथ स्थानीय प्रशासनको संरक्षण स्वोच्चे क्रम पनि जारी रहेको छ।

९. आतंककारी क्रियाकलाप जारी रहेमा मुलुकको शान्ति सुरक्षामा प्रतिकूल असर पर्नुको साथै सर्वसाधारण जनता संविधान प्रदत्त अधिकारको उपभोग गर्न वञ्चित रहने स्थिति पैदा हुन जान्छ। अत एव जनताको संविधान प्रदत्त हकको प्रचलनका लागि यस किसिमका क्रियाकलापलाई नियन्त्रण गर्ने श्री ५ को सरकारबाट सुरक्षात्मक कदमहरू चालिएका छन्।

१०. वर्तमान सरकार नेपाली जनताका संविधान प्रदत्त मौलिक हक र मानव अधिकारका सार्वभौम मूल्यहरूलाई संस्थागतरूपमा प्रतिष्ठापित गर्न लैजान अत्यन्त सम्वेदनशील रहिआएको छ। संवैधानिक अधिकारको हनन हुन नदिने र मानव अधिकारको संरक्षण गर्ने जस्ता उच्चतम आदर्शको कहिले पनि उपेक्षा हुन नदिन सरकार प्रतिबद्ध रहेको छ। सरकारी पक्षबाट कसैको आधारभूत एवं मौलिक स्वतन्त्रता अबरूद्ध हुने गरी कुनै काम कारबाही हुन नदिन श्री ५ को सरकार सजग छ।

नेपाल प्रहरी

मानव अधिकारको विषयवस्तुलाई आज हाम्रो सन्दर्भमा मात्र नभई विश्वभरिमा सम्बेदनशीलताका साथ लिने गरिएको छ। नेपाल प्रहरीले आफ्नो सीमितताका बावजुद राष्ट्रिय परिवेशअनुरूप मानव अधिकारको सम्मान गर्दै आएको छ। तथापि मानव अधिकारको प्रमुख शत्रुका रूपमा नेपाल प्रहरीलाई प्रस्तुत गर्नु र प्रहरीले स्वयंले मानव अधिकारलाई नजरअन्दाज गर्नु, यी दुवै कुरा मानव अधिकारको सम्बर्द्धनमा बाधक हुन्छन् भन्ने मैले ठानेको छु। हाम्रो सामाजिक, आर्थिक धरातल, शैक्षिक स्तर र चेतनाको प्रवाहको सन्दर्भमा मानव अधिकारलाई परिभाषित र परिपालित गर्ने प्रयास सम्बद्ध सबै पक्षबाट भएको खण्डमा हामी वास्तविक अर्थमा मानव अधिकारको सम्मान र सम्बर्द्धन गर्न सक्छौं भन्ने मेरो मान्यता रहेको छ।

लोककल्याणकारी राज्यको प्रमुख उद्देश्य प्रत्येक व्यक्तिको व्यक्तिगत स्वतन्त्रता र नैसर्गिक अधिकारको संरक्षण गर्ने र यस्ता अधिकार निर्वाधरूपमा उपभोग गर्न पाउने वातावरण तयार गर्नु रहेको हुन्छ। कानूनी राज्यको अवधारणामा आधारित शासन व्यवस्थामा यी सबै क्रियाकलाप कानूनसम्मत हिसावले हुन नितान्त जरूरी हुन्छ। तसर्थ, यसको कार्यान्वयनमा कानून पालना गराउने निकायको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। जुनसुकै राष्ट्रमा पनि प्रहरीलाई राज्यभित्र कानून पालना गराउने जिम्मेवारी दिइने सन्दर्भमा मानव अधिकारको संरक्षणमा प्रहरी संगठनले अहम भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने हुन्छ। हुन त मानव अधिकार संरक्षण सम्बर्द्धनमा प्रहरीको मात्र भूमिका रहन्छ भन्नु त्यति उपयुक्त नहोला तापनि प्रत्यक्षतः जनतासँग सम्पर्कमा आउने निकाय भएको र कानून कार्यान्वयन गर्ने क्रममा कतिपय अवस्थामा व्यक्ति विशेषको स्वच्छन्दता उपर अंकुश लाउनुपर्ने जस्ता कारणले पनि प्रहरीको प्रसंग यसतर्फ विशेषरूपमा जोडिएको हुनुपर्दछ। यस्तो हाम्रो अनुभव रहेको छ। यस मान्यतामा आधारित रही मुलुकको बहुदलीय प्रजातन्त्र, संसदीय शासन प्रणाली, संवैधानिक राजतन्त्र एवं कानूनी राज्यको मूल अवधारणाको मर्मअनुरूप सार्वभौमसत्ता सम्पन्न नेपाली जनताका नैसर्गिक अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नका साथै कानून निर्दिष्ट दायित्व निर्वाह गर्न नेपाल प्रहरी जनसेवाभिमुखी प्रभावकारी सेवा जनस्तरमा पुर्‍याउन सदैव प्रतिबद्ध रहेको छ।

स्वासगरी देशमा प्रजातन्त्रको पुनर्बहालीपश्चात्का अवस्थादेखि हालसम्म नेपाल प्रहरीले आफ्ना विगतका परम्परागत प्रहरी मान्यता, कार्यशैली र कार्यगत धारणामा आमूल

परिवर्तन ल्याउन प्रयासरत् छ। “शासन टिकाउने संयन्त्र” को रूपमा रहेको पुरातन चिनारीलाई फ्याँकेर प्रजातान्त्रिक संस्कारअनुरूप आधुनिक प्रहरीका रूपमा स्थापित हुन नेपाल प्रहरीले मानव अधिकार संरक्षण र सम्बर्द्धनमा आफ्नो अवधारणा स्पष्ट पारिसकेको छ। त्यस क्रममा आफ्नो आधारभूत दायित्व निर्वाह गर्दा निष्पक्ष र कानून सम्मत प्रहरी कारबाहीलाई कार्यगत आधार बनाएको छ। कतिपय अवस्थाहरूमा स्वच्छन्दता, विरोध वा समर्थन र राजनीतिक गतिविधिका आडमा हुने गरेका विभिन्न क्रियाकलापहरूले शान्ति सुरक्षामा प्रत्यक्षतः गम्भीर संकट पुर्‍याउने हुँदा त्यस्ता अवस्थामा बल प्रयोग गर्दा न्युनतम बल प्रयोगको सिद्धान्तलाई पूर्णतया प्रतिपालना गरिनुपर्ने हुन्छ। बल प्रयोग गर्दा तत्काल विद्यमान अवस्थसँग समानुपातिक तथा न्यायोचित हुनुपर्ने कुरालाई प्रहरीले मनन गरेको छ। “बहुजन हिताय” को नीतिअनुरूप सीमित व्यक्तिको मानव अधिकारलाई अंकुश लगाई बहुसंख्यकको मानव अधिकार बहाल भएका कतिपय अवस्था हाम्रा सामु छन्।

प्रहरीद्वारा मानव अधिकार उल्लंघनका आरोप आउने गरेको अर्को प्रमुख अवस्था हिरासतमा ज्यादति, दुर्व्यवहारका साथै गलत माध्यमको प्रयोगका रूपमा यदाकदा सुन्नमा आउने गरेकोले त्यस्तो अवस्थाको निराकरणका लागि अधिराज्यभर हिरासत व्यवस्थापन अनिवार्य लागू गरी हिरासत अधिकृतबाट थुनुवाहरूको रेखदेख, सुरक्षा र नियन्त्रण कार्य सम्पादन गरिएका छन्। यस्तै, बालबालिका तथा महिलाहरूको हक हित संरक्षण र तिनउपर परेका अन्याय र शोषणविरूद्ध उपयुक्त कारबाही गर्नका लागि महिला सेलहरूको व्यवस्था गरिएका छन्। प्रहरीका आचरण तथा व्यवहारसमेत कतिपय अवस्थामा अधिकारको दुरुपयोगका कारण हुन सक्ने अवस्थालाई मध्यनजर राखी त्यसो हुन नदिन र त्यसो गर्नेलाई प्रचलित ऐनबमोजिम दण्डित गर्न प्रहरी अधिकार अनुगमन डकाई तथा मार्सल युनिट क्रियाशील रहेका छन्। यस व्यवस्थाबाट अपेक्षित परिणाम हासिल भएका छन्। प्रहरी प्रशिक्षणमा मानव अधिकार एक अनिवार्य विषय रहेको छ भने प्रत्येक विभागीय निर्देशनका क्रममा यस विषयलाई विशेष महत्व दिई त्यसतर्फ सबै सजग र सम्बेदनशील रहन निर्देश गरिएको छ। बेलाबेलामा समाजका प्रबुद्ध मानव अधिकारवादी व्यक्तिहरूसँग भेटघाट अन्तरक्रिया गरी प्रहरीका काम कारबाही र कार्यशैलीबारे पृष्ठपोषण हासिल गरी तदनु रूप कार्यप्रणालीमा सुधार ल्याइएको छ।

विभिन्न प्रयास र सतर्कताका बावजूद प्रहरीले आफ्नो कार्यसम्पादनका क्रममा गरेको काम कारबाही विषयमा मानव अधिकार उल्लंघनका आरोप प्रत्यारोपहरू विविध माध्यमबाट सुन्न, पढ्नमा आए तापनि त्यस्ता अवस्थाका राम्ररी छानविन गरी भए गरेको तथ्य खुलासा पार्न केन्द्रीय समाचार कक्ष तथा प्रहरी प्रवक्तासमेतको व्यवस्था गरिएको छ। यसबाट प्रहरीका काम कारबाही बढी पारदर्शी हुन गएको छ। प्रहरी कार्यमा आएको पारदर्शिताले प्रहरीप्रति जनविश्वास र सकारात्मक अवधारणाको विकास भएको छ।

आज हामीले मानव अधिकारको कुरा गर्दा कानून कार्यान्वयनका सन्दर्भमा भएका ज्यादति र कानूनको उल्लंघनलाई मात्र समेट्दा मानव अधिकारको दायरा संकुचित हुन जान्छ। आज हाम्रो समाजका हरेक क्षेत्रमा भएका मानव अधिकारको उल्लंघनलाई उत्तिकै महत्वका साथ नहेरी प्रहरी प्रशासन सम्बद्ध पक्षलाई मात्र सर्वोपरी स्थान दिइँदा मानव अधिकारको महत्व निश्चय पनि कम हुन जान्छ। तसर्थ मानव

अधिकारको बृहत्तर परिधितर्फ पनि सम्बद्ध पक्षको ध्यानाकर्षण गराउन चाहन्छु।

मानव अधिकार अत्यन्त सम्वेदनशील र हामी सबैको साझा सरोकारको विषय हो। मानव अधिकार संरक्षण र सम्बर्द्धन कार्यमा मुलुकको समग्र फौजदारी न्याय प्रणाली तथा त्यसमा संलग्न सबै पक्ष र वर्ग त्यत्तिकै जिम्मेवार हुनुपर्दछ। कानून कार्यान्वयन गराउने पक्षका रूपमा प्रहरीको दायित्व यस विषयमा निश्चितरूपमा एकै परिधिभित्र सीमित रहेको छ। तसर्थ, यस विषयसँग सम्बद्ध सबै निकायहरू एवं सर्वसाधारण जनतासमेत उत्तिकै सजग र सम्वेदनशील हुनसकेको खण्डमा मात्र मुलुकमा मानव अधिकार पूर्णतया प्रत्याभूत हुन सक्छ भन्ने हाम्रो मान्यता रहेको छ। यस पुस्तकको प्रकाशनले मानव अधिकारप्रति हाम्रो चासोलाई अभि उजागर गर्नेछ भन्ने विश्वास लिएको छु।

- अच्युतकृष्ण खरेल
प्रहरी महानिरीक्षक

परराष्ट्र मन्त्रालय

नेपालमा मानव अधिकारको प्रवर्द्धन तथा संरक्षण गर्ने कार्यमा २०५५ सालमा परराष्ट्र मन्त्रालयबाट सम्पन्न भएका कार्यहरू

१. श्री ५ को सरकार तथा जेनेभास्थित मानव अधिकार उच्चायुक्तको कार्यालय (Office of the High Commissioner for Human Rights) बीच सम्पन्न प्राविधिक सहायक सम्झौताको अवधि ३० अक्टोबर १९९८ सम्म रहेकोमा दुई पक्षको सहमतिअनुसार सो सम्झौताको अवधि ३० अप्रिल १९९९ सम्म बढाइयो।

२. यसअन्तर्गत निम्नलिखित कार्यहरू सम्पन्न गरियो-

क) मानव अधिकार नेपाल पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरूको संग्रह नेपाली भाषामा अनुवाद गराई प्रकाशन गरियो। सो पुस्तकहरू ११ हजार प्रतिभन्दा बढी छपाई नेपाल अधिराज्यको सबै गाउँ विकास समिति, जिल्ला विकास समिति, हाइस्कूलहरू, विभिन्न सरकारी, अर्धसरकारी तथा निजी क्षेत्रका सम्बन्धित अफिसहरू तथा व्यक्तिहरूलाई गायतु NGOs हरू लाई पनि वितरण गरियो।

ख) Police Standing Order जम्मा ४५ हजार प्रति नेपाल पुलिसअन्तर्गत छपाई पुलिसका सबै जवानदेखि मथिल्लो दर्जाका अधिकृतहरूसम्मलाई एक एक प्रति वितरण गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो।

ग) सन् १९९८ को नाभेम्बर २४ देखि २६ सम्म काठमाडौंमा एक Workshop on Development

Policies को आयोजना गरियो।

घ) साथै यही सन् १९९९ को मार्च ९ देखि ११ सम्म तथा मार्च १६ देखि १८ सम्म काठमाडौंमा क्रमशः Workshop on Criminal Procedure and Workshop on Women's Rights को आयोजना गर्ने कार्यक्रम तय भएको छ।

३. सन् १९९८ को फरवरी २८ देखि २ मार्च महिनामा इरानको राजधानी तेहरानमा आयोजना गरिएको Sixth Workshop on Regional Cooperation for the Promotion and Protection of Human Rights in Asia and the Pacific मा संयुक्त राष्ट्र संघ महाशाखाका अधिकृतले भाग लिएको।

४. सन् १९९९ को फरवरी १६ देखि १८ सम्म भारतको नयाँ दिल्लीमा आयोजित Seventh Workshop on Regional Arrangements for the Promotion and Protection of Human Rights in Asia and the Pacific मा संयुक्त राष्ट्र संघ महाशाखाको अधिकृतले भाग लिएको।

५. जेनेभास्थित मानव अधिकार उच्चायुक्तको कार्यालय (Office of the High Commissioner for Human Rights) तथा सोअन्तर्गत रहेका विभिन्न Special Rapporteurs हरूबाट नेपालको विभिन्न स्थानहरूमा बसोबास गरी बसेका नेपाली नागरिकहरू मुछिएका घटनाहरूका सम्बन्धमा यथाशीघ्र जानकारी लिई सो विवरण जेनेभास्थित नेपाली स्थायी नियोगमार्फत पठाउने गरिएको छ।

कानून मन्त्रालय

सन् १९९८ वर्षभर मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनसम्बन्धी कानून तथा न्याय मन्त्रालयको पहलमा भए/गरेका कार्यहरूबारे संक्षिप्त जानकारी

मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र जारी भएको ५० औं वार्षिकोत्सवको उपलक्ष्यमा संयुक्त राष्ट्र संघ महासभा तथा संयुक्त राष्ट्र संघ, मानव अधिकार आयोग/केन्द्रले वेग्लामेले प्रस्ताव पारित गरी सन् १९९८ लाई मानव अधिकार वर्षको रूपमा मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र जारी भएको ५० औं वार्षिकोत्सव वर्षभरि नै विभिन्न कार्यक्रमहरू आयोजना गरी मनाउन सम्पूर्ण सदस्य राष्ट्रहरूलाई आह्वान गरेका थिए। विश्वव्यापीरूपमा मनाउन आह्वान गरिएको मानव अधिकार वर्ष सन् १९९८ विभिन्न कार्यक्रमको आयोजना गरी मनाउने क्रममा मानव अधिकार केन्द्रले एउटा कार्यतालिकासमेत प्रकाशित गरेको थियो। सो कार्यतालिकामा मानव अधिकार वर्ष सन् १९९८ मा आयोजना गरिने अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका कार्यक्रमहरू समावेश गरिएका थिए। साथै सो केन्द्रले राष्ट्रिय स्तरमा मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनसँग सम्बन्धित विभिन्न कार्यक्रमहरू आयोजना गर्नसमेत आह्वान गरेको थियो।

विश्व संस्थाको एक सक्रिय सदस्य राष्ट्रको नाताले नेपालमा पनि मानव अधिकार वर्ष सन् १९९८ राष्ट्रिय स्तरमा विभिन्न कार्यक्रमहरू आयोजना गरी मनाई विश्व संस्थाको आह्वानलाई साकार रूप दिने उद्देश्यले श्री ५ को सरकार (मन्त्री परिषद्) को मिति ०५४/१०/२० गतेको निर्णयानुसार माननीय कानून तथा न्याय मन्त्रीज्यूको संयोजकत्वमा मानव अधिकार वर्ष सन् १९९८, राष्ट्रिय समिति, नेपाल गठन भएको र सो समिति मिति ०५४/१२/३० को निर्णयानुसार विस्तारित भएको थियो। यस समितिमा सभापति, प्रतिनिधि सभा परराष्ट्र तथा मानव अधिकार समिति, मुख्य सचिव, अर्थ, गृह, परराष्ट्र र सूचना तथा संचार मन्त्रालयका सचिवहरू, नेपाल मानव अधिकार संगठनका अध्यक्ष, एमनेष्टी इन्टरनेशनल नेपाल शाखाका अध्यक्ष, नेपाल बार एसोसिएसनका अध्यक्ष, अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्रका अध्यक्ष, नेपाल बाल मजदुर सरोकार केन्द्रका अध्यक्ष र ए.वी. सी. नेपालका अध्यक्षसमेत सदस्यको रूपमा रहनुभएको थियो।

यस समितिको विभिन्न मितिमा वसंको बैठकले मानव अधिकार घोषणापत्र जारी भएको ५० औं वार्षिकोत्सवको उपलक्ष्यमा डिसेम्बर १०, १९९८ सम्म समितिबाट संचालन हुने वार्षिक कार्यक्रमको स्वरूप निर्धारण गरेको र सोही कार्यतालिका बमोजिम उक्त समितिले विभिन्न कार्यक्रमहरू संचालन गरेको थियो।

मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने कार्यमा सक्रियरूपमा संलग्न रहने व्यक्ति/संस्थालाई सम्मानित गर्ने परम्पराको थालनी गर्ने

मानव अधिकार पुरस्कारको स्थापना गर्ने उद्देश्यले सो समितिले समितिलाई श्री ५ को सरकारबाट प्रदान गरिएको रकममध्येबाट रु. १ लाख छुट्याएको र उक्त रकमबाट एक अक्षय कोष खडा गर्ने र सो कोषमा अन्य इच्छुक व्यक्ति, संघ/संस्थाबाट पनि रकम प्रदान हुनसक्ने व्यवस्था गरी यो पुरस्कारलाई अन्तर्राष्ट्रियस्तरको बनाउने उद्देश्यले एक अक्षय कोषको स्थापना र संचालन गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्ने श्री ५ को सरकारलाई अनुरोध गरेअनुरूप श्री ५ को सरकारले मानव अधिकारका क्षेत्रमा उल्लेखनीय कार्य गर्ने व्यक्ति/संस्थालाई सम्मानित गर्न मानव अधिकार पुरस्कार स्थापना गर्ने, सोको लागि एक अक्षय कोष खडा गर्ने र उक्त कोषमा समितिको तर्फबाट १ लाख Seed Money को रूपमा राख्ने स्वीकृति प्रदान गर्नुका साथै श्री ५ को सरकारको तर्फबाट उक्त कोषमा रु. १० लाख रकम थप प्रदान गर्ने निर्णय भएको छ। साथै मानव अधिकार पुरस्कार कोषको संचालन, व्यवस्थापन र पुरस्कारको स्वरूप तथा राशि तोक्नेलगायतको कार्य गर्न विभिन्न क्षेत्रको प्रतिनिधित्व हुने गरी वढीमा सात जनाको एक समिति गठन गर्ने सम्बन्धमा श्री ५ को सरकारले आवश्यक तयारी गर्दै रहेको छ।

त्यसैगरी नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को भावना र मर्मलाई आत्मसात् गर्दै नेपाल कानूनहरूमा अध्यावधि विद्यमान रहेका मृत्युदण्डसम्बन्धी कुराहरूलाई हटाउन ती कानूनहरूमा समसामयिक संशोधन गर्न संसदले यसै वर्ष एक विधेयक पनि पारित गरेको छ।

नेपाल पक्ष भएका विभिन्न १६ वटा मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरूमा उल्लिखित पक्ष राष्ट्रको नाताले बहन गर्नुपर्ने दायित्वलाई किटान गरी ती दायित्वहरू के कति पूरा भए र कति पूरा गर्न बाँकी रहेका छन् साथै त्यस्तो दायित्वको लागि कुन निकाय सम्बन्धित हुन सक्छ भन्ने सम्बन्धमा कानून तथा न्याय मन्त्रालयबाट विवरण तयार गर्ने तथा नेपाल पक्ष भइनसकेका अन्य मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरूमा पक्ष बन्दै जानेतर्फ समेत अध्ययन भइरहेको छ।

मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनसँग सम्बन्धित ऐन/कानूनको तर्जुमा गर्ने, त्यस्ता ऐन कानूनहरूको मस्यौदा जाँच्ने, सोसम्बन्धी राय प्रदान गर्ने, अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरूको पक्ष बन्ने सम्बन्धमा कारवाही गर्ने र यी दस्तावेजहरूको सम्बन्धमा कानूनी राय उपलब्ध गराउने जस्ता कुराहरूमा सदाभै सन् १९९८ मा पनि यो मन्त्रालय क्रियाशील रह्यो।

समष्टिमा यस मन्त्रालयको दृष्टिमा मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने र यसप्रति जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने गराउने कार्यमा सन् १९९८ सफल रहेको छ।

क्रिया प्रतिक्रिया

मलाई सम्पूर्णरूपले सन्तोष छ, मानव अधिकारको स्थिति अहिले हाम्रो देशमा राम्रै छ। यसमा कुनै किसिमको स्वतरा छैन। यो मेरो मान्यता हो। पार्टीहरू स्वयं मानव अधिकारले लाभान्वित छन्। उनीहरूबाट प्रजातन्त्रमा स्वतरा आउने त सवालै भएन। यदि साँच्चिकै स्वतरा छ भने राजातिरबाट नै छ, जसको हातमा ठूलो फौज छ। राजनीतिक पार्टीहरू सबै प्रजातन्त्रबाटै लाभान्वित छन्। तर अब त खालि एउटै तगारो मात्र म देख्छु, त्यो तगारो भनेका जनता हुन्। यो भनाई अलि अप्रिय लाग्ला। जनताले प्रजातन्त्रवादी नेताहरूको आदर गरेर मात्रै हुँदैन, प्रजातान्त्रिक अभ्यास पनि गर्नुपर्छ। अहिले हाम्रो देशमा प्रजातान्त्रिक अभ्यास छैन। पेटीमा हिँड भनेर शक्तिको प्रयोग गर्नुपर्छ। सरकारले पनि पेटी नबनाइकनै पेटीबाट हिँड् भन्छ।

- पूर्व प्रधानमन्त्री कृष्णप्रसाद भट्टराई
प्रमुख अतिथि (०५४ चैत २७ गते वर्ष पुस्तक १९९७ को विमोचन गर्दै)

प्रजातन्त्रमा हिंसाका लागि ठाउँ हुँदैन। तर हाम्रो देशमा हिंसा बढिरहेको छ। यसले संवैधानिक पद्धतिमाथि स्वतरा उत्पन्न भएको छ। जनप्रतिनिधि व्यवस्थामा स्वतरा बढ्दैछ। जनप्रतिनिधिमूलक व्यवस्थाका जनप्रतिनिधिहरूले जीवन पद्धतिको अभिन्न मार्ग भ्रष्टाचारलाई बनाएका छन्। भ्रष्टाचार क्यान्सरको रूपमा अगाडि आएको छ। सत्ता समीकरण जस्तै युद्ध र हिंसा जागिरहेको छ। यस्तो अवस्थामा मानव अधिकारवादी संस्थाहरू राजनीतिक दलबाट अलग रहनुपर्छ वा तिनले लगाएको दलीय समर्थनको चशमा फुकाउनुपर्छ।

- दमननाथ ढुंगाना
इन्सेकका सल्लाहकार तथा पूर्व सभामुख
(०५४ चैत २७ गते वर्ष पुस्तक १९९७ को विमोचनका अवसरमा मन्तव्य व्यक्त गर्दै)

जुन किसिमले प्रजातन्त्रको संस्थागत विकास हुनुपर्ने हो, जसरी सरकारले विश्वास आर्जन गर्नुपर्ने हो र जसरी जनताले

राहत पाउनुपर्ने हो, त्यो राहत र प्रजातन्त्रको सास फेर्न जनताले पाएका छैनन्। वास्तवमा भन्ने हो भने चाहे त्यो कार्यपालिकाको गति होस् चाहे न्यायपालिका र व्यवस्थापिकाको गति होस्, सबै अवरूढ छन्। सर्वोच्च अदालतले गर्ने निर्णय अन्तिम हुन थालेको छ। त्यसमाथि कहिले कतै उजुर लाग्दैन। सर्वोच्च अदालतबाट जब न्यायको फैसला सुनाइन्छ, हरेक पक्षले धरर.. आँशु चुहाउनुपर्ने स्थिति आउँछ। उसले आँशु चुहाउनुसिवाय केही गर्न सक्तैन। कुनै किसिमको अभिव्यक्ति पोस्न सक्तैन। किनकि त्यहाँ मानहानि हुन्छ, अपहेलना हुन्छ। यसमा हामी कानून व्यवसायी पनि

बडो विवश छौं।

- हरिहर बाहाब
अध्यक्ष, नेपाल बार एसोसिएसन
(०५४ चैत २७ गते वर्ष पुस्तक १९९७ को विमोचनका अवसरमा मन्तव्य व्यक्त गर्दै)

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ ले नेपालमा मानव अधिकारको स्थिति विगत र वर्तमानलाई समेत छलंग पारिदिएको छ। नेपालमा जनयुद्ध र सोको प्रभाव, संसदीय राजनीतिमा देखिएका विकृति, अपराधीकरण, सरकारी नीति र ऐन कानून तथा सर्वसाधारणले भोगेका शक्तिहरूको प्रयोगको

समिक्षा गौण्टी : बारा

नाममा गरिएको अन्यायको ज्वलन्त तस्वीर प्रस्तुत पुस्तकले झल्काएको छ भन्दा त्यति अनुपयुक्त नहोला।

- नेपाली पत्र साप्ताहिक, ०५४ चैत २८ गते

इन्सेकले आफ्नो वर्ष पुस्तकमा राजनीतिक अपराधीकरण बढेकोप्रति चिन्ता जाहेर गर्दै वर्षको उल्लेख्य घटना त्यसैलाई मानेको छ, जुन यथार्थमा जायज र समसामयिक पनि छ। वर्ष पुस्तक १९९७ पनि यसभन्दा अधिका पुस्तकहरू जस्तै संग्रहणीय मात्रै होइन, व्यापक सूचना र बौद्धिक स्वराकले भरिपूर्ण छ भने पनि फरक नपर्ने स्वादको छ। वर्ष पुस्तकले बौद्धिक स्वराकका साथै सरकार र विभिन्न राजनीतिक दलहरूलाई समेत स्वरदारी गर्दै सही बाटो देखाउन प्रयत्नशील रहेको भेटिन्छ।

- सांघु साप्ताहिक, ०५५ वैशाख ५ गते।

नेपाल सन् १९९७ मा राम्रो रहेन। इन्सेकद्वारा प्रकाशित मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ मा यो तथ्यलाई सप्रमाण प्रस्तुत गरिएको छ। मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूको देशव्यापीरूपमा गरिएको वृहद् रिपोर्टिङ र प्राप्त तथ्य तथ्यांकहरूको राजधानीमा गहिरो प्रशोधनपश्चात् उक्त पुस्तक प्रकाशित भएको हो।

- बुधबार साप्ताहिक, ०५५ वैशाख ९ गते।

मानव अधिकार र सामाजिक न्यायका निम्ति कार्यरत इन्सेकले १९९२ देखि मुलुकमा भएका मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूलाई संग्रह गरेर मानव अधिकार वर्ष पुस्तक निकाल्दै आएको छ। त्यसैक्रममा प्रकाशित मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ ले यस वर्ष पनि देशको मानव अधिकार स्थिति सन्तोषजनक रहेको देखाएको छैन।

- नेपाल जागरण साप्ताहिक, ०५५ वैशाख ७ गते।

कुनै पनि देश कति सुखी तथा समृद्ध छ भनी मापन गर्ने आधार मानव अधिकारको वहाली र सदुपयोग हो। नेपालको वर्तमान अवस्थामा मानव अधिकार गतिविधिका सम्बन्धमा इन्सेकले प्रयत्न गरी प्रत्येक वर्ष मानव अधिकार वर्ष पुस्तक

रामेछापमा आयोजित समीक्षा गोष्ठीमा बोल्नुहुँदै एमाले नेता के.पी. ओली

प्रकाशन गर्ने क्रममा सन् १९९७ को पुस्तक "मानव अधिकार दर्पण नेपाल" हो। सबै पाठकवर्ग र संस्थाहरूलाई ज्ञानवर्धक छ, उपयोगी र तथ्यगत छ भनी यसको मूल्यांकन गर्नुपर्छ।

- नृसिंह खत्री, महेंद्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस उपप्राध्यापक
इलाम (वर्ष पुस्तक १९९७ को समीक्षा गोष्ठीमा प्रस्तुत समीक्षापत्रबाट)।

मानव अधिकारको परिपालनाको सन्दर्भसँगै जनचेतना र शैक्षिकस्तर समेतको वृद्धि गर्दै लान सके मानव अधिकार वर्ष पुस्तकको सार्थकता अझ प्रभावकारी हुँदै जान्छ।

- भोजराज खतिवडा, सहायक प्रजिअ इलाम।

मानव अधिकारसँग सम्बन्धित बहुचर्चित, समसामयिक विषयमा र स्वासगरी दुर्गम तथा विकटलगायत अधिराज्यका ७५ वटै जिल्लामा भएका मानव अधिकार उल्लंघनका महत्वपूर्ण घटनाहरूलाई विश्वसनीय तरिकाबाट निर्भिकताका साथ पुष्टि गरी प्रस्तुत गर्नु मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ को प्रमुख विशेषता नै बनेको छ। समग्ररूपमा मानव अधिकारको संरक्षण, सम्बर्धन र यसको प्रयोगमा वर्ष पुस्तक १९९७ ले मार्गदर्शकको भूमिका निर्वाह गरेको छ।

- अभिवक्ता समान्द सिग्देल, पाँचथर

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ मा पाँचथर जिल्लाको "४.१ महिला किनबेच बलात्कार" शीर्षकमा उल्लेख गरिएको नवमीडाँडा गाविस-९ को घटनामा बढी पाण्डे ०५४ मंसिर २ गते सफाई पाई निस्केका छन् भएकोमा सो नभई तारेस्वमा छुटेको कुरा जानकारी गराउँछु।

- कृष्ण ओझा
जिल्ला प्रतिनिधि, पाँचथर

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ मा हाम्रो मुलुकले अवलम्बन गरेको राष्ट्रिय र स्थानीय राजनीतिक संरचनाअन्तर्गत चलिरहेका राजनीतिक गतिविधिलाई व्यवस्थितरूपमा अध्ययन गर्ने सत्प्रयास इन्सेकले गरेको छ। यस पुस्तकमा उल्लेखित राजनीतिक विकृति, विसंगति, दमन र उत्पीडनहरू आम नेपाली जनताले दैनिक भोगिरहेका र बुझिरहेका कुरा हुन्, जसलाई इन्सेकले सप्रमाण यस पुस्तकमा लिपिबद्ध गरिदिएको छ। इन्सेकले यस पुस्तकमा आफ्नो वार्षिक गतिविधिको पूर्ण विवरण दिँदा आय-व्ययको विवरण पनि जनसमक्ष राख्न सकेको भए राम्रो हुने थियो।

- दुर्गा सुवेदी, विराटनगर (वर्ष पुस्तक १९९७ को समीक्षा गोष्ठीमा प्रस्तुत समीक्षापत्रबाट)।

सन् १९९२ देखि १९९७ सम्म आइपुग्दा यस पुस्तकको आकार बढ्दै जानुले नेपालमा मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरू दिन/प्रतिदिन बढ्दै गएको पुष्टि हुन्छ। यस पुस्तकले

मानव अधिकारको सापेक्षतामा नेपालको राजनीतिक, आर्थिक, प्रशासनिक, सामाजिक, न्यायिक, धार्मिक, सांस्कृतिक अवस्थालाई चिरफार गरेर देखाएको छ। इन्सेकले यो पुस्तक प्रकाशित गरेर नेपालमा मानव अधिकार र सामाजिक न्यायको निम्ति महत्वपूर्ण कार्य गरेको छ भन्ने कुरालाई मुक्तकण्ठले प्रशंसा गर्नुपर्दछ।

- एकराज भट्टराई, विराटनगर (वर्ष पुस्तक १९९७ को समीक्षा गोष्ठीमा प्रस्तुत समीक्षापत्रबाट)।

छोटकरीमा भन्नुपर्दा मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले मानव अधिकारका सबै रूपहरूको उल्लंघनका घटनाहरूलाई एउटै पुस्तकभित्र प्रष्ट देखिने गरी समावेश गरेको छ भन्दा अत्युक्ति नहोला। सन् १९९७ का घटनाहरूको संकलन गरी प्रकाशन गरी मानव अधिकारका विभिन्न स्वरूपहरूको तथ्ययुक्त प्रमाणिक घटनाक्रमहरूलाई समावेश गरी वर्ष पुस्तक तयार गरिएको छ। यसका अतिरिक्त यस पुस्तकले राजनीतिमा अपराधीकरणका बारेमा जुन खोजमूलक लेख प्रकाशन गरेको छ, यसले नेपालका राजनीतिक दलहरू कति "षानी" मा रहेका छन् भन्ने कुराको स्पष्ट जानकारी पाइन्छ भने राजनीतिक दलहरू मानव अधिकारप्रति कति सम्बन्धनशील छन् भन्ने कुरामा यसले महत्वपूर्ण योगदान दिएको छ। मानव अधिकारको अभावमा न्याय र शान्तिको कल्पना पनि गर्न सकिन्न भन्नेतर्फ यस वर्ष पुस्तकले पर्याप्त सहयोग पुऱ्याएकै मान्नुपर्दछ।

- अधिवक्ता वीरेन्द्र बस्नेत, धरान नपाका कानुनी सल्लाहकार सुनसरी (वर्ष पुस्तक १९९७ को समीक्षा गोष्ठीमा प्रस्तुत समीक्षापत्रबाट)।

इन्सेकद्वारा प्रकाशित मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ सर्सर्ती हेर्दा राज्यका तीनै अंगबाट गरिएको मानव अधिकारसँग सम्बन्धित महत्वपूर्ण कार्यहरू उल्लेख भएबाट यसप्रति चासो राख्ने सबैका लागि राम्रो सुराक रहेको पाइयो। यस वर्ष पुस्तकमा केही तथ्यगत त्रुटि रहे पनि आगामी वर्षमा सुधारिने अपेक्षा गर्नु अस्वाभाविक ठहर्दैन। मानव अधिकार जस्तो निर्विवाद विषयवस्तुमा राजनीतिको गन्धसम्म पनि नआओस् भन्नेतर्फ सम्बन्धनशील रहनु पनि त्यत्तिकै आवश्यक ठानेको छु।

- लेखनाथ धिमिरे, जिल्ला न्यायाधीश धनकुटा

संक्षेपमा भन्नुपर्दा मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ ले भावी पिढीलाई देशको विगतको इतिहास कोट्याउन सहयोग मिल्नेछ भने केही कमी/कमजोरीका बाबजुद पनि मानव अधिकारको इतिहासमा थप खुदकिलो भन्नु कञ्जुस्याई हुने छैन।

- ठाकुर बराल, धनकुटा (समीक्षा गोष्ठीमा प्रस्तुत समीक्षापत्रबाट)।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले मानव अधिकारका सम्बन्धमा धेरै कुरा विभिन्न तरिकाबाट प्रस्तुत गरी विषयवस्तुलाई छर्लंग्याएको छ। यसको भविष्य उज्ज्वल देखिन्छ। वर्ष पुस्तकलाई अभि प्रभावकारी र गुणस्तरीय बनाउन मानव अधिकार उल्लंघन पात्रोमा प्रमुख घटना संख्याको साथै पीडितको संख्या उल्लेख गर्नुपर्ने, मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाको श्रोतसमेत उल्लेख गर्नुपर्ने, ९ वटा शीर्षकहरूलाई बढाउनुपर्ने र प्रमुख रिट निवेदन र मुद्दाका फैसलाहरू पनि उल्लेख गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ।

- अधिवक्ता नगेन्द्रभक्त श्रेष्ठ, धनकुटा (समीक्षा गोष्ठीमा प्रस्तुत समीक्षापत्रबाट)।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक मैले पढे। यहाँ मैले के देखे भने शोषक र शोषित वर्गमा वकालत गरिएको पाएँ। अनितपाईहरूले पीडित वर्गको बारेमा मात्र स्पष्ट पारेको पाइन्छ। समाजमा दुई वर्ग हुन्छन्। एक शोषक वर्ग र अर्को शोषित। यी दुई वर्गमा एक आपसमा भगडा भएपछि एक वर्गको मात्र नोक्सानी त हुँदैन नि। धेरै वा थोरै दुवै वर्गको नोक्सानी भएको हुन्छ। यसमा तपाईहरूले निष्पक्ष व्याख्या गरिदिएर मानव अधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशित गरे अभि राम्रो हुन्थ्यो कि।

- सुश्री भमक धिमिरे, धनकुटा नगरपालिका-३ कचिडे

वास्तवमा भन्ने हो भने मानव अधिकारको क्षेत्रमा मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ लाई अन्धकारमा एउटा प्रकाशको संज्ञा दिनु उपयुक्त होला। यस्तो पुस्तकले भविष्यमा मानिसलाई मानव अधिकारप्रतिको अतिक्रमणसँग प्रतिरोध गर्ने क्षमता र सचेतनता प्रदान गर्न सक्छ भन्ने मैले विश्वास लिएको छु। समग्रमा एक वाक्यमा भन्नुपर्दा यो पुस्तक जनताको तथा मानव अधिकारको उल्लंघन हुने क्षेत्रलाई मानव अधिकारप्रति सचेत हुनका निम्ति नैतिक दबाबको संगालो पनि हो।

- अधिवक्ता प्रकाशचन्द्र शाक्य, भोजपुर (वर्ष पुस्तक १९९७ को समीक्षा गोष्ठीमा प्रस्तुत समीक्षापत्रबाट)।

समिक्षा गोष्ठी : विराटनगर

पुस्तकमा राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिकसमेतका क्षेत्रमा भएका सम्पूर्ण घटनाहरूको विवरण दिइएकाले पुस्तक मानव अधिकार वर्ष पुस्तकको रूपमा भन्दा पनि घटना संग्रहको रूपमा पठनीय छ।

- माधवप्रसाद रेग्मी, प्रजिअ भोजपुर।

मानव अधिकारको शिक्षासम्बन्धी प्रचार/प्रसार सीमित क्षेत्रमा भए पनि राम्रो ठानेको छु।

- शेरधन राई, नेकपा (एमाले) जिल्ला सचिव, भोजपुर।

इन्सेकद्वारा प्रकाशित वर्ष पुस्तकले मानव अधिकार उल्लंघनको सन्दर्भमा सूचनामूलक सचेतकको भूमिका निर्वाह गरेको छ। समग्र पक्षलाई समेटिएको प्रमाण ग्राह्य आधिकारिक दस्तावेजको रूपमा विकसित हुन सके यसको महत्व अभि बढ्नेछ।

- भरतप्रसाद अधिकारी, जिल्ला न्यायाधीश भोजपुर।

वर्ष पुस्तक १९९७ को निर्माणका क्रममा देशका ७५ वटै जिल्लामा जिल्ला प्रतिनिधिहरू क्रियाशील भई जिल्लाका मानव अधिकार उल्लंघनसम्बन्धी जानकारी पठाएर सहयोग पुऱ्याएको र अन्य विविध श्रोतहरूबाट समेत सूचना संकलन र सम्प्रेषण गरी आधिकारिक र भरपर्दो बनाएको देखिन्छ। पुस्तक निर्माणको प्राविधिक कार्य निकै मेहनत र जतनका साथ भएकाले वर्ष पुस्तक त्रुटिरहित बनेको पाइन्छ। वर्ष पुस्तकले मानव अधिकारको यथार्थ चित्रण गरेर नेपालको मानव अधिकारको दर्पण बनेको छ।

- गोपालप्रसाद निरौला, संसुवासभा (वर्ष पुस्तक १९९७ को समीक्षा गोष्ठीमा प्रस्तुत समीक्षापत्रबाट)।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तकमा पीडक र पीडित दुवैको घटनालाई समावेश गरिनुपर्ने र जनताबाट भएका हिंसात्मक क्रियाकलापहरूको बारेमा पनि उल्लेख गर्नुपर्ने देखिन्छ।

समीक्षा गोष्ठी : डोल्पा

- रमेश गौतम, कार्यालय प्रमुख, जिल्ला कारागार शाखा संसुवासभा।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले अधिराज्यभर भएका मानव अधिकार उल्लंघनको लेखाजोखा गरेको छ। यसलाई ठूलो उपलब्धि मान्नुपर्छ। समाजमा भएका तर प्रहरी समक्ष नआएका कतिपय घटना वा

अपराधहरू पनि वर्ष पुस्तकमा उजागर भएका छन्, जुन समाजमा चेतनामूलक भएको छ।

- भूपाल भण्डारी, डिएसपी, संसुवासभा।

वर्ष पुस्तक १९९७ मा मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूलाई संकलन गरी प्रकाशन गर्ने तथा पीडित जनताको दुःखमय कहानीलाई उल्लेख गरिएको छ, जुन सराहनीय छ।

- किरण शक्य, स्वाँदवारी नपा प्रमुख, संसुवासभा।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ लाई समग्ररूपमा हेर्दा यो पुस्तक पीडित जनताको दुःख र उनीहरूको अधिकार हननबाट उत्पन्न पीडाबोध संकलित दस्तावेजको रूपमा मैले मनन गर्ने।

- हेमराज पराजुली, नेपाल वार एसोसिएसन, जिल्ला अध्यक्ष, संसुवासभा।

वर्ष पुस्तक १९९७ अध्ययन गर्दा यो महसुस भएको छ कि मानव अधिकारको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विस्तारको क्षेत्रमा यो पुस्तक स्वयं एक आन्दोलन हो।

- चिरन्जीवी पराजुली, जिल्ला सरकारी अधिवक्ता, संसुवासभा।

कठिन मेहनत र कठिनाईका बाबजुद ठूलो परिश्रमले मानव अधिकार हननको राष्ट्रिय तथ्यांक प्रस्तुत गर्न इन्सेक सफल भएको मान्नुपर्दछ। मानव अधिकारसम्बन्धी एकमात्र दस्तावेजको रूपमा रहेको यो पुस्तकले सबै वर्ग, क्षेत्र, समूहलाई दायित्वबोध गराएको छ भने मानव अधिकारको संरक्षण गर्ने कुरामा सचेत पनि बनाएको छ। इन्सेकले निरन्तररूपमा यस्ता खोजमूलक घटना निर्भिकता साथ संकलन र प्रकाशन गर्न सफल होस्।

- अधिवक्ता मनोहरकुमार पोखरेल, सप्तरी (०५५ साउन १८ गते आयोजित वर्ष पुस्तकको समीक्षा गोष्ठीमा प्रस्तुत समीक्षापत्रबाट)।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ ले मानव अधिकारको सन्दर्भमा भएका क्रियाकलापहरू तथा यसको उल्लंघनका घटनाक्रमहरूलाई शृंखलाबद्ध तथा वर्गीकृत ढंगले उल्लेख गरेको देखियो। प्रशासनिक तथा न्यायिक निकायबाट हुने ढिलासुस्ती, घूस, भ्रष्टाचार, अनियमितता आदिको कारणबाट नागरिकहरूले भोग्नुपरेका कठिनाइसम्बन्धी विषयलाई वर्ष पुस्तकमा समेट्नु उपयुक्त देखिन्छ। पूर्वाग्रही भएको आरोप लाग्न सक्ने स्थिति आउन नदिन अभि बढी प्रयास गर्नुपर्ने अवस्था देखिन्छ। मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूको प्रकाशनबाट पीडकलाई कारबाहीका लागि जनमत सिर्जना गर्न प्रस्तुत वर्ष पुस्तकबाट मद्दत पुग्ने देखिन्छ।

- श्याम भट्टराई, कानून अधिकृत, उदयपुर (वर्ष पुस्तकको समीक्षा गोष्ठी ०५५ भदौ १८ गते प्रस्तुत समीक्षापत्रबाट)।

वर्ष पुस्तक १९९७ ले सम्पूर्णता प्राप्त गर्दै हाम्रो सामु उपस्थित भएको छ। प्रत्येक जिल्लामा वर्षभरि भएका घटनाहरूलाई सत्य तथ्यरूपमा संश्लेषण गरी ठूलो पुस्तकाकारको रूप दिनु धेरै जटिल र महंगो कार्य पनि हो। यति

बृहद् विषयवस्तुको खोजमूलक निचोडले जनताको पहुँचसम्म पुग्न नपाउनु र जनताले त्यो अवसर नपाउनु पनि एक खालको मानव अधिकारकै हनन त भएन? इन्सेक परिवारले यो विषयमा पनि सोच्ने नै छ।

- कोविद काफ्ले, प्रगतिशील लेखक संघ जिल्ला अध्यक्ष, उदयपुर (वर्ष पुस्तकको समीक्षा गोष्ठी ०५५ भदौ १८ गते प्रस्तुत समीक्षापत्रबाट)।

यस वर्ष पुस्तक वर्णनात्मक जस्तो भएको र श्रोतसमेतको पर्याप्त उल्लेख नगरिनुले घटनाको वर्णन अविश्वसिलो हुन पुगेको आभास हुन्छ। यो वर्ष पुस्तक अत्यन्तै ठूलो र सर्वसाधारण जनताले समेत अध्ययन गर्न नसकेकाले यसलाई विकास क्षेत्रको आधारमा ५ भागमा विभाजित गरी मूल्यसमेत कम गरेर राखिएमा सर्वसाधारणसमेतको मन जित्ने थियो। विश्वमा मानव अधिकार उल्लंघनका घटना कुन देशको शासकले बढी गरेको छ भन्ने ऐतिहासिक तथा वर्तमान समयको विश्लेषणात्मक लेखहरू उल्लेख गरी वर्ष पुस्तकमा समावेश गरेमा अनुसन्धानकर्ताहरूलाई समेत यो पुस्तकको उच्च महत्त्व रहने थियो। केही कमी-कमजोरी रहेको भए तापनि यो वर्ष पुस्तक लिपिबद्ध रहेको नेपालको मानव अधिकार उल्लंघनको दस्तावेजको रूपमा स्वीकार्नुपर्ने कुरामा दुई मत नरहेको पाइन्छ।

- अभिवक्ता टुकराज निरौला, ओखलढुंगा (वर्ष पुस्तक १९९७ को समीक्षा गोष्ठीमा प्रस्तुत समीक्षापत्रबाट)।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ ले मानव अधिकार चेतना र जागरण निर्माण गर्दै ग्रामीण जनतामा मानव अधिकारप्रतिको जनचेतना बढाउने कार्यमा उत्साहवर्धक योगदान पुऱ्याएको छ। अब प्रकाशित हुने यो पुस्तक बढी वस्तुपरक हुँदै प्रजातन्त्रको सुदृढीकरण, मानव अधिकारको संरक्षण गर्ने महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न सकोस् भन्ने कामना गर्दछु।

- आनन्दराज पोखरेल, प्रजिअ सर्लाही

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ ले देशमा भएका मानव अधिकार उल्लंघनका विषयहरूलाई समावेश गर्नुका साथै राजनीतिमा अपराधीकरण, मानव अधिकारका पक्षमा गरिएका जनस्तरीय प्रयासहरू, न्यायपालिका, कार्यपालिका र व्यवस्थापिकाको भूमिका जस्ता विषयमा प्रष्ट्याउन र मानव अधिकार उल्लंघनकर्ता, सरकार तथा आमजनतालाई उचित सल्लाह दिँदै कानूनले प्रत्याभूत गरेको मानव अधिकारको व्यवहारिकरूपमा प्रयोग गर्न मार्गनिर्देशनको कार्य गरेको छ। यो प्रयास निरन्तर कायम रहोस् भन्ने शुभकामना व्यक्त गर्न चाहन्छु।

- केशव ढुंगाना, नेकपा (एमाले) जिल्ला सचिव सर्लाही।

मानव अधिकार हनन भएका घटनाहरूका विषयमा इन्सेकले केही समयदेखि पुस्तकमा प्रकाशित गरेका घटना विवरणहरू स्वागतयोग्य छन्। मानव अधिकारको उल्लंघन सरकारको तर्फबाट मात्र हुने हैन, राजनीतिक पार्टी वा व्यक्ति विशेषबाट पनि हुने हुँदा त्यसतर्फ ध्यान दिई आगामी दिनहरूमा अझ यथार्थ विवरणहरू जनसमक्ष ल्याओस् भन्ने कामना गर्दछु।

- नागेन्द्र कुमार, नेपाली काँग्रेस जिल्ला सभापति, सर्लाही।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले नेपाल अधिराज्यका सबै पीडित मानवमाथि ध्यान दिएर मानव अधिकारलाई अगाडि बढाउनेछ भन्ने मेरो कामना छ।

- सीताराम साह, अध्यक्ष तथा प्रमोदकुमार प्रसाद सचिव, राप्रपा, सर्लाही।

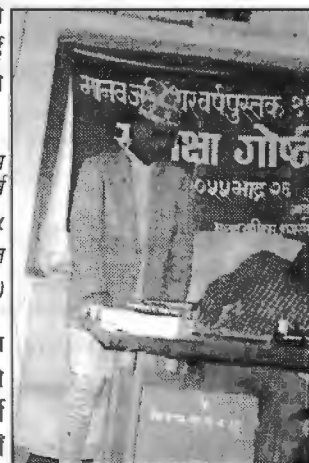
इन्सेकले मानव अधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशित गरी वर्षभरिको मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूलाई जनसमक्ष ल्याउने सराहनीय काम गर्दै आएको छ तापनि कतिपय यस्ता घटनाहरू जानकारीमा आउन नसकेका कारण वर्ष पुस्तक १९९७ मा उल्लेख भएका छैनन्। त्यसकारण जिल्लाका सूचना संकलक प्रतिनिधिहरूलाई संचार सुविधा उपलब्ध गराइदिने र जिल्ला प्रतिनिधिले पनि इच्छुक सूचना दिन चाहने व्यक्तिहरूलाई सम्पर्क स्थानमा माध्यम तोकिदिएमा इन्सेकले अझ धेरै मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरू जानकारी पाउने थियौं।

- पदमप्रसाद कोइराला, ना.सु. जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सर्लाही

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ मा मानव अधिकारको उल्लंघनमा संलग्न व्यक्ति तथा संस्था, पीडित आदिको तथ्यांकलाई प्रष्टरूपमा देखाइदिएर “मानव अधिकारवादीहरू प्रहरी प्रशासनलाई मात्र गाली गर्दछन्” भन्ने भनाईलाई मुखभरिको जवाफ दिएको पाइयो।

- पुष्करराज प्रसाई, मासम संयोजक, रामेछाप (वर्ष पुस्तकको समीक्षा गोष्ठी ०५५ मंसिर २४ गते प्रस्तुत समीक्षापत्रबाट)

मानव अधिकारको क्षेत्रमा इन्सेकले आफ्नो जन्मकालदेखि महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको कुरा यहाँ लेखिरहनुपर्छ जस्तो लाग्दैन।

समीक्षा गोष्ठी : दाइ

मानव अधिकार वर्ष पुस्तकमा राजनीतिमा केही बढी जोड दिएको आभास मिल्दछ। त्यसलाई सरलीकरण गरिएमा राम्रो हुन्थ्यो। स-सामा बुकलेटको रूपमा यसलाई प्रकाशित गरी गाउँगाउँसम्म पुर्‍याउन सकेमा राम्रो हुने थियो। आगामी दिनमा मानव अधिकारको उल्लंघनका बारेमा भएका घटनाहरूलाई प्रकाशमा ल्याई मानव जातिको सेवा गर्नतर्फ अभि बढी उन्मुख होस् भन्दै इन्सेकको उत्तरांतर प्रगतिको कामना गर्दछु।

- **सुवास लामा**, जिविस सदस्य, रामेछाप (मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ को समीक्षा गोष्ठी ०५४ मंसिर २४ गतेको समीक्षापत्रबाट)।

मानव अधिकार भन्ने विषय कानून र पुस्तकमा मात्र भएर पुग्दैन, यसको बहालीका लागि कार्यान्वयन पक्ष सबल हुनुपर्छ। देश राजनीतिक अपराधीकरणको जालोमा फसेको छ, त्यसलाई अन्त्य गर्नुपर्छ। मानव अधिकार उल्लंघनकर्ता र सरकारसमेतलाई यस सम्बन्धमा उचित सल्लाह र सुझाव दिएर मानव अधिकारको सन्देश बाहकको भूमिका मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ ले निभाएको छ।

- **धुवराज त्रिपाठी**, अधिवक्ता, रौतहट (वर्ष पुस्तक समीक्षा गोष्ठी ०५४ मंसिर २९ गतेको समीक्षापत्रबाट)।

इन्सेकले देशभरि भएका मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूलाई संकलन गरी दस्तावेजको रूपमा प्रस्तुत गरिने गरेको मानव अधिकार वर्ष पुस्तक मानव अधिकार बहाली, त्यस सम्बन्धी चेतना जगाउन, राज्यलाई सजग गराउन र न्यायका पक्षमा उपलब्धमूलक देखिन्छ।

- **विमल ढुंगेल**, जिल्ला न्यायाधीश वारा (०५५ मंसिर २६ गते सम्पन्न वर्ष पुस्तक १९९७ को समीक्षा गोष्ठीमा)।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ हेर्दा बढो आकर्षक देखिएता पनि यसमा मानव अधिकारका घटना मात्र विशेषरूपमा उल्लेख गरेको देखियो। ग्रामीण स्तरका जनतामा चेतना जगाउने खालका लेख रचनाहरू पनि भइदिएमा यो अभै उपयोगी हुन्थ्यो। यसको निरन्तरताको कामना गर्दछु।

- **लक्ष्मण पौडेल**, अध्यक्ष, मानव अधिकार संरक्षण मंच वारा (०५५ मंसिर २६ गते सम्पन्न वर्ष पुस्तक समीक्षा गोष्ठीबाट)।

देशमा कार्यरत थुप्रै मानव अधिकारवादी संगठनहरूको भन्दा इन्सेकको अस्तित्व छुट्टै र प्रभावशाली देखिएको छ। वर्ष पुस्तक जस्तो महत्वपूर्ण प्रकाशनका कारण यो संस्थाको गरिमा अभै बढ्न पुगेको छ।

- **रमेश सुवेदी**, नेकपा (एमाले) जिल्ला कमिटी वारा।

इन्सेकको प्रकाशन मानव अधिकार वर्ष पुस्तक मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूको संगालो जस्तो देखिएता पनि

अभै निष्पक्षता कायम गर्न यसका संयन्त्रहरूले प्रयास गर्नुपर्छ। पुस्तक समग्रमा उपयोगी नै छ।

- **फरमुल्लाह मन्सुर**, नेपाली कांग्रेस जिल्ला अध्यक्ष वारा।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९८ मा यस्ता केही घटनाहरू पाइयो, जसमा प्रहरीलाई अनाहकमा पीडक बनाइएको छ। प्रहरी पनि मानव हो। त्यसकारण प्रहरी प्रशासनको पनि मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरू वर्ष पुस्तकमा दर्ज भएमा वर्ष पुस्तक सबल मानिन्छ। इन्सेकको मानव अधिकार आन्दोलनमा हामी पनि नैतिकरूपमा आबद्ध रहेका छौं।

- **प्रमोद खरेल**, प्रहरी निरीक्षक, जिपका वारा।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ ज्यादै नै गहन र संग्रहणीय छ। यसका सूचना प्रवाहले मानव अधिकारका पक्षपाती जो-कोहीलाई सत्कार्यमा लाग्न प्रेरणा गरिरहेकै हुन्छ। आगामी मानव अधिकार वर्ष पुस्तक तयार गर्ने क्रममा आफ्नो व्यवस्थापकीय, शीपकौशल र दक्षता अभिवृद्धि गराई पुस्तकलाई अभै सूचनामूलक, रोचक र स्तरीय बनाउनुपर्ने देखिन्छ। मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूको यथाशक्य छिटो भरपर्दो सूचनामूलक जानकारी प्रवाह गराउन कम्तीमा इलाका स्तरसम्म इन्सेकले प्रतिनिधि स्वटाई तथ्यांक संकलन गराउने कार्य गर्न सकेमा अभै प्रभावकारिता आउने थियो।

- **डिल्लीरमण आचार्य**, जिल्ला सरकारी अधिवक्ता, चितवन (समीक्षा गोष्ठीमा प्रस्तुत समीक्षापत्रबाट)

वर्ष पुस्तक मुलुकको मानव अधिकार स्थितिबारे स्वदेशी, विदेशी सबैलाई जानकारी दिने पुस्तकको रूपमा रहेको छ। यस पुस्तकबाट प्रहरी प्रशासनलगायत जो कोहीलाई पनि आफ्नो कार्य र दायित्वप्रति समीक्षा गर्ने अवसर प्राप्त हुनेछ। मानव अधिकार वर्ष पुस्तकको प्रकाशनले निरन्तरता पाओस् भन्ने शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

- **ललितबहादुर थापा**, प्रजिअ मकवानपुर।

१९९७ को वर्ष पुस्तक अध्ययन गर्दा मुलुकको मानव अधिकारको विषयमा जानकारी भयो। उक्त पुस्तकको प्रकाशनले मानव अधिकारको क्षेत्रमा मात्र नभई प्रहरी संगठनलाई पनि योगदान पुर्‍याएको छ। यसको निरन्तर प्रकाशन भइरहोस्।

- **यादव खनाल**, प्रहरी नायव उपरीक्षक मकवानपुर।

इन्सेकको प्रतिबद्धतालाई मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले प्रमाणित गरेको छ। यसमा मानव अधिकारका अन्य विविध पक्षहरूको बारेमा समावेश गरिनेछ भन्ने आशा व्यक्त गर्दछु। मकवानपुर जिल्लाको रिपोर्ट तथ्य र निष्पक्ष ढंगले प्रकाशित भएको महसुस गरेको छु। पुस्तकको प्रकाशनले निरन्तरता पाओस्।

- **कृष्णप्रसाद दाहाल**, जिल्ला सचिव, नेकपा (एमाले) मकवानपुर।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ ले देशको मानव अधिकार स्थितिको बारेमा जानकारी दिएको छ। यसलाई मानव अधिकारसम्बन्धी दस्तावेजको रूपमा मैले लिएको छु। यसले निरन्तरता पाओस्।

- **आनन्द कठायत**, राप्रपा जिल्ला सचिव, मकवानपुर।

समग्रमा भन्नुपर्दा १९९७ को वर्ष पुस्तक ज्यादै नै उपयोगी छ। यसको निरन्तरताको लागि शुभकामना।

- **माधव रिसाल**, नेपाली काँग्रेस जिल्ला सचिव, मकवानपुर।

नेपालको मानव अधिकारको क्षेत्रमा यस पुस्तकले अध्यारो कोठामा मैनवत्तीको उज्यालोभै काम गरेको छ। यो सराहनीय कदम हो। यसलाई जति प्रशंसा गरेपनि कम नै हुन्छ। सन् १९९२ देखि नै मैले मानव अधिकार वर्ष पुस्तक अध्ययन गर्दै आएको छु। पुस्तकमा गत वर्षहरूमा भन्दा क्रमशः परिवर्तन हुँदै आएको छ। यो पनि राम्रो पक्ष हो। यसलाई अभि लाभप्रद बनाउनका लागि अलि परिश्रम गर्नुपर्दछ। १९९७ को वर्ष पुस्तकले देखाएका कमी/कमजोरीहरू सम्बन्धित निकायहरूले पुनः नदोहोर्‍याउनु भन्ने सबैको चाहना हो।

- **शम्भुबहादुर खड्का**, जिल्ला न्यायाधीश, काभ्रे (वर्ष पुस्तक १९९७ को समीक्षा गोष्ठी ०५५ असोज १ गते व्यक्त मन्तव्यबाट)

मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले जिल्लावासीमा राम्रोसँग चेतना जगाउन सफल भएको छ। वर्ष पुस्तकलाई प्रत्येक गाविससम्म पुर्याउने संयन्त्र मिलाएमा अभि राम्रो हुने थियो।

- **अधिवक्ता विष्णुप्रसाद पाण्डे**, मासम अध्यक्ष, काभ्रे।

इन्सेकद्वारा प्रकाशित मानव अधिकार वर्ष पुस्तकहरू अध्ययन गर्ने क्रममा सन् १९९७ को वर्ष पुस्तक पनि अध्ययन गर्ने मौका पाएँ। मानव अधिकारसँग सम्बन्धित प्रायः सबै पक्ष समेटिएको यस पुस्तकको प्रकाशन पूर्व सम्बन्धित क्षेत्रको प्रतिक्रिया लिन सकिएमा र सुभाव स्वण्डहरू पनि राख्न सकिएमा अभि बढी प्रभावकारी हुने आशा राखेको छु।

- **गणेशप्रसाद ढकाल**, प्रजिअ, भक्तपुर।

इन्सेकद्वारा प्रकाशित हुने हरेक मानव अधिकार वर्ष पुस्तकहरू अध्ययन गर्ने मौका प्राप्त भएको छ। मानव अधिकारका क्षेत्रमा यस संस्थाले वर्ष पुस्तक प्रकाशन गर्नु सराहनीय कार्य हो। वर्ष पुस्तक निष्पक्ष होस्, मानव अधिकारका क्षेत्रमा अध्ययन गर्न चाहने जिज्ञासुले सम्पूर्णता प्राप्त गर्न सकून् र वर्ग विशेषको रूपमा यसको पहिचान नभई सम्पूर्ण मानव अधिकारप्रति आस्था राख्नेको मूल आधार बन्न सकोस् र आगामी वर्षहरूमा पनि यसको प्रकाशनले निरन्तरता पाओस् भन्ने शुभकामना व्यक्त गर्न चाहन्छु।

- **कामु जिल्ला सरकारी अधिवक्ता**, भक्तपुर।

मानवअधिकार वर्ष पुस्तक वार्षिक प्रकाशन हुनाले राष्ट्रभरिको मानवअधिकार उल्लंघनका घटनाहरू सर्वसाधारणलाई जानकारी हुन पाएकोमा खुशी व्यक्त गर्दै वर्ष पुस्तक प्रकाशनको सफलताको शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

- **मोहनवीर श्रेष्ठ**, चाँगु गाविस अध्यक्ष, भक्तपुर।

मानव अधिकारसम्बन्धी संघ/संस्थाहरूले भविष्यमा राम्रो काम गरी अन्यायीहरूलाई अन्याय गर्नबाट हतोत्साहित गर्न र नियन्त्रण गर्न सकोस् भनी शुभेच्छा प्रकट गर्दै आवश्यक सहयोग, सद्भाव प्रकट गर्न चाहन्छौं। मानव अधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशित गरी तमाम नेपाली जनतालाई सुसूचित गर्ने मौका प्रदान गरेकोमा हामी तपाईंहरूलाई कहिल्यै भुल्न सक्तैनौं र सधैंभरि आभारी पनि हुने नै छौं।

- **विष्णुप्रसाद हिसुतु**, राष्ट्रिय जनमोर्चा जिल्ला अध्यक्ष, भक्तपुर।

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक) द्वारा प्रकाशित मानवअधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ ससर्ती पद्धत पुस्तकले नेपालमा न्यायपालिका, कार्यपालिका, व्यवस्थापिकाले आ-आफ्नो क्षेत्रमा गरेका उल्लेखनीय घटनाहरूको विवरण प्रस्तुत गर्नुका साथै नागरिक-नागरिकबीचको अन्तर्सम्बन्ध र आधारभूत मानवअधिकारका क्षेत्रमा सरकारी क्षेत्र तथा अन्य संघ संस्था वा व्यक्तिबाट भएका उल्लंघनका घटनाहरूलाई समेत उल्लेख गरेको पाएँ। इन्सेकको यस प्रयासको सराहना गर्दै आगामी वर्ष पुस्तकमा हाल समेटिएका विषयहरूलाई अभि तथ्यपरक रूपले अधि बढाउन र टिप्पणी गर्दा समकालिन सामाजिक मानवीय वातावरणलाई मध्यनजर राखी पाठकहरूलाई सामाजिक न्याय स्थापनामा सक्रिय गराउन प्रेरित गर्न सफल रहोस् भन्ने शुभकामना दिन चाहन्छु।

- **जनार्दन नेपाल**, प्रजिअ तनहुँ।

मानवअधिकार र सामाजिक न्यायका निमित्त सशक्त रूपमा अगाडि बढेको इन्सेकले प्रकाशन गरेको “मानवअधिकार वर्ष पुस्तक १९९७” नामक पुस्तक अध्ययन गर्‍यो। यसमा ०५३ र ०५४ सालमा घटेका राजनीतिक र सामाजिक रूपबाट प्रेरित अपराधिक घटनाहरूको संकलन गरी आम नेपाली जनताको लागि ठूलो योगदान पुर्याएको छ। यसरी नेपालको राजनीतिमा देखिएका विकृति र विसंगतिका घटनाहरूलाई यथार्थ रूपमा जनसमक्ष प्रस्तुत गर्ने अत्यन्त महत्वपूर्ण कार्य गरेकोमा इन्सेकप्रति राष्ट्रिय जनमुक्ति पार्टी, तनहुँ धन्यवाद ज्ञापन गर्दछ।

- **शिवलाल थापा मगर**, राष्ट्रिय जनमुक्ति पार्टी जिल्ला सचिव तनहुँ।

इन्सेकद्वारा प्रकाशित हुँदै आएको मानवअधिकार वर्ष पुस्तक गत वर्ष भै यस वर्ष पनि हाम्रो हातमा पच्यो र पढ्ने अवसर प्राप्त भयो। वर्ष पुस्तक राम्रो लाग्यो। यसको

निरन्तरताको कामना गर्दछु। यसले मानवअधिकारको हननका क्षेत्रमा उल्लेख्य घटनाहरूको संकलन गरी जनतामा सुसूचित गराउन सफल भएको छ।

- कल्पना के.सी, राप्रपा (चन्द) कार्यालय सचिव तनहुँ ।

मानवअधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ लाई सर्सर्ती हेर्दा निम्न कुराहरू उल्लेख गर्न चाहन्छु। कतिपय घटनामा कर्तव्य वा आत्महत्या के हो भन्ने तर्फ न्यायालयमा विचाराधिन रहेका विषयहरूलाई यस्तो भएको भनी आफ्नो ढंगले किटेर उल्लेख गर्दा नकारात्मक असर पर्न सक्ने हुन्छ। कतिपय घटनाहरू एकातर्फ घटित भएका छन् तर विवरण अर्कै ढंगले चित्रण गरिएको समेत पाइयो। व्यक्ति व्यक्तिबीचको स्वचातानी तथा सम्पत्ति र आर्थिक कारोबारका विषयलाई भन्दा राज्यले व्यक्ति तथा नागरिकका आधारभूत अधिकारको उल्लंघन गरी भएका ज्यादतीका घटनाहरू खोज र विश्लेषणका विषय बन्न सक्नु। यस महायज्ञमा समर्पित संस्थालाई शुभकामना।

- तेजेन्द्रप्रसाद शर्मा

श्रेस्तेदार शास्त्रा अधिकृत तनहुँ जिल्ला अदालत ।

इन्सेकले मानव अधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशनको छैटौँ वर्षमा पनि आफ्नो सिर्जनशीलतालाई कायम राखेकोमा खुशी लागेको छ। हाम्रो देशको मानव अधिकार आन्दोलनमा कुनै राजनीतिक पूर्वाग्रहविना समर्पित व्यक्ति वा संस्थाको पक्कै अभाव छ। हरेक सचेत व्यक्ति कुनै न कुनै राजनीतिक दलसँग सम्बद्ध छ। मानव अधिकारवादी संस्था राजनीतिक पूर्वाग्रहबाट विशुद्ध रहन सक्नुपर्छ, जुन ज्यादै गाह्रो कुरा हो। मानव अधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशन गर्न कसरी आर्थिक व्यवस्था मिलाइएको छ भन्ने जानकारी दिइए आभारी हुने थिएँ, जे होस्, प्रयास स्तुत्य छ।

- जयप्रसाद पौडेल, अध्यक्ष लक्ष्मी स्मृति पुस्तकालय, स्याङ्जा ।

देशको मानव अधिकारको स्थितिबारे ज्ञान राख्न वर्ष पुस्तक अत्यन्त उपयोगी छ। यसलाई मानव अधिकारसम्बन्धी विषयको सहिताको सजा दिन सकिन्छ। वर्ष पुस्तक १९९७ मा खोजपूर्ण रचनाहरू समाविष्ट छन्। तथ्यमूलक घटनाहरू, विवरणहरू सन्तुलितरूपमा प्रस्तुत गरिएका छन्। पुस्तकमा समाविष्ट गरिएका तथ्यांक र सूचनाहरूको संकलनमा ठूलो मेहनत परेको कुरा हाम्रो भौगोलिक स्थिति, यातायात, संचारको असुविधाको स्थितिको कारण पनि स्वतः अनुमान गर्न सकिन्छ। यति हुँदाहुँदै पनि यस किसिमको सूचनामूलक संग्रह प्रकाशन हुनु ठूलो प्रशंसनीय कुरा हो। यदाकदा सूचना प्रेषकहरूले बढाइचढाई दिने गरिएका, तथ्यांक र आँकडा अपुष्ट हुने गरेको भन्ने पनि सुनिन्छ। त्यसको लागि पुष्टिका आधार, श्रोतको विवरणसम्बन्धी लेख, रचना, तथ्यांकमा उल्लेख गरिएमा अफ

प्रभावकारी र विश्वसनीय हुन्छ। घटना विवरण संकलनकर्ताले विवरण संकलन गर्दा यथार्थतातर्फ ध्यान दिनु जरूरी छ।

- ज्ञानेश्वर पराजुली, अधिवक्ता तथा सहायक प्राध्यापक, पोखरा (वर्ष पुस्तक १९९७ को समीक्षा गोष्ठी ०१५ पुस २४ गते प्रस्तुत समीक्षापत्रबाट) ।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ ले २१ औं शताब्दीको खुट्टिकिलामा पाइला राख्ने हामी नेपालीहरू कस्तो मानव अधिकारसहित अगाडि बढिरहेका छौं भन्ने स्पष्ट पारेको छ। कुनै घटनाहरू सम्बन्धित स्थलमा नगई सुनेको भरमा लेखिएको र कतै सामान्य राजनीतिक गन्ध आए पनि आगामी दिनमा स्वच्छ, निष्पक्ष, तथ्यपरक हुने विश्वाससहित इन्सेकको यो कठिन प्रयासलाई धन्यवाद दिँदै सफलताको लागि शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

- विष्णु लामिछाने, नेपाली काँग्रेस कार्यालय सचिव, नवलपरासी ।

१९९७ को वर्ष पुस्तकले प्रत्येक व्यक्तिको मानव अधिकारको बारेमा जानकारी दिनुका साथै सरकार र अन्य पक्षबाट भएका मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूलाई रोक्नका लागि सुभावसमेत दिएको छ र आउँदा दिनहरूमा यसले विस्तृतरूपमा कार्य गरिोस् भन्ने शुभकामना व्यक्त गर्छु।

- अधिवक्ता बाबुराम पौडेल, नेपाल वार एसोसिएसन, नवलपरासी ।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ ले नेपालमा सरकारी तथा गैरसरकारी स्तरबाट भएका मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूलाई समावेश गरी सबै जनतालाई जानकारी गराउने प्रयास गरेकोमा धन्यवाद नदिइरहन सकिँदैन।

- दीपक अधिकारी, नेकपा (एमाले) जिल्ला सचिव, नवलपरासी ।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ मा सरकारी पक्षबाट भएका मानव अधिकार उल्लंघनलाई बढाइचढाई प्रस्तुत गरेको र व्यक्ति पक्ष तथा माओवादीद्वारा गरिएका उल्लंघनहरूलाई कम मात्रामा प्रस्तुत गरेको वा गर्दै नगरेको पाइयो।

- जिल्ला न्यायाधीश, नवलपरासी ।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ हेर्ने मौका पाएँ। नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ ले प्रत्याभूत गरेको मौलिक हक र मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र १९४८ लगायत जनताका मौलिक हक र मानव अधिकारको उपभोगबाट वञ्चित नागरिकहरूलाई सचेत गराउनेतर्फ यो पुस्तक सहायक सिद्ध हुने आशा राख्दछु। देशका प्रत्येक जिल्लाको कुनाकाप्चामा भएको मानव अधिकार उल्लंघनको कार्यलाई प्रकाशन गर्नुले इन्सेकको मानव अधिकारप्रतिको प्रतिबद्धतालाई

उजागर गरेको छ। यस्ता किसिमका प्रकाशनले सरकार, न्यायपालिका, व्यवस्थापिकालाई समेत मानव अधिकारको संरक्षण गर्नेतर्फ सजग बनाउने नै छ।

- **केदारप्रसाद गिरी**, पुनरावेदन अदालत मुख्य न्यायाधीश, रूपन्देही।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ प्राप्त भयो। यो पुस्तक अति उपयोगी, पठनीय र प्रशंसनीय छ।

- **चन्द्रा शाह**, लाइब्रेरियन, सिद्धार्थ ज्ञान मन्दिर पुस्तकालय, रूपन्देही।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ अध्ययन गर्दा नेपालमा मानव अधिकारको सवालमा देशभरिका घटनाहरूलाई समेट्ने प्रयास गरिएको विषय प्रशंसनीय छ। मानव अधिकारसम्बन्धी घटना दर्शाउँदा कानूनी प्रमाणिकतालाई बढी ध्यान दिए सुनमा सुगन्ध थपिने थियो।

- **शाखा अधिकृत**, कारागार शाखा रूपन्देही।

देशमा दिन/प्रतिदिन थपिँदै गरेका मानव अधिकार उल्लंघनका घटनालाई अझ नछुटाई विस्तारपूर्वक उल्लेख गर्ने जिम्मेवारी पनि यस पुस्तकले बहन गर्नुपर्नेछ। जनता र व्यक्तिबाट भएका घटना मानव अधिकारको उल्लंघन नभई सरकारबाट हुने अपराध नै मानव अधिकारका उल्लंघन हुन भन्ने अवधारणा नै जनअधिकार संरक्षणका लागि रूपान्तरण हुने आधारलाई मनन गर्नुपर्ने सुभावलाई सहजरूपमा स्वीकार गरिन्छ भन्ने आशा लिएको छु।

- **गोविन्द बेलवासे**, जनअधिकार सरोकार अभियान, जिल्ला अध्यक्ष, रूपन्देही।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तकको भविष्यमा अझै प्रगति हुने कामना गर्दै सोबाट भएको लाभदायक जानकारी सराहनीय र प्रशंसनीय भएको हुँदा त्यस्ता पुस्तकहरू हामीलाई प्रकाशित हुँदै प्राप्त हुनु ज्यादै महत्वपूर्ण हुँदा सो कार्य भविष्यमा पनि हुने नै छ भन्ने प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न चाहन्छु।

- **राममणि भुर्त्याल**, सचिव, जिल्ला अदालत वार एसोसिएसन, रूपन्देही।

वर्ष पुस्तक १९९७ मा कतिपय घटनाहरूको बारेमा शुरूको कुरामात्र लेखी पछाडिको ताजा घटनाक्रम छुट्टेको पाइयो। साथै कुनै कसुरमा थुनामा परी छुट्टेको मात्र भनी लेख्नाले कतिपटक र कसरी थुनामा पथ्यो र छुट्टेको भन्ने कुरा नआउने हुनाले घटना विवरण अधुनै रहन्छ। त्यसैगरी कुनै घटनाको बारेमा यथार्थ विवरण सम्बन्धित सरकारी निकायबाट नलिई गाउँलैहरूबाट लिँदा वास्तविकता नआएको देखिएकाले यी कुराहरूमा आगामी वर्ष पुस्तकमा सुधार हुनु जरूरी छ।

- **शम्भुबहादुर कार्की**, जिल्ला न्यायाधीश, कपिलवस्तु।

ग्रामीण क्षेत्रहरूमा बालक, वृद्ध, विधवा जस्ता वर्गहरूलाई विभिन्न शोषण, उत्पीडनहरू ठूलावडा भनिनेहरूबाट भैरहने तर त्यस्ता घटनाहरू १९९७ को वर्ष पुस्तकमा अलि कम देखिएकाले त्यस्ता घटनाहरू आगामी वर्ष पुस्तकमा समावेश गर्नु आवश्यक छ।

- **डिल्लीराज जोशी**, प्रजिअ, कपिलवस्तु।

विगतका वर्ष पुस्तकहरूभन्दा १९९७ को पुस्तक धेरै सुधारिएको पाइयो। विगतका वर्ष पुस्तकहरू बढी पूर्वाग्रही रहने गरेकोमा यस वर्षको पुस्तक पूर्वाग्रहरहित देखिन्छ।

- **नवीन अधिकारी**, प्रहरी नायब उपरीक्षक, कपिलवस्तु।

वर्ष पुस्तक १९९७ समग्रमा राम्रो रहेको र यसले मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूलाई समेटेको छ। यसमा सामयिक सुधार हुनु जरूरी छ।

- **नरेन्द्रबहादुर चन्द**, प्रमुख, जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालय, कपिलवस्तु।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तकका जिल्ला प्रतिनिधिहरूले घटना संकलन गर्दा त्यसको यथार्थता र वास्तविकता चित्रण गर्नुपर्छ। यसको निमित्त सदा चनास्त्रो र सजग हुनु जरूरी हुन्छ। वर्ष पुस्तकले मानव अधिकार उल्लंघनकर्ताको स्वरदारी गर्ने र आमजनतालाई सुसूचित गर्नुपर्दछ। आफ्नो लक्ष्य प्राप्तमा वंशी महत्वपूर्ण बनेोस् भन्ने शुभकामना दिन चाहन्छु।

- **लक्ष्मण पोख्रेल**, जिविस उपसभापति, कपिलवस्तु।

मन् १९९७ को वर्ष पुस्तकमा घटनाहरूलाई राजनीतिकरूपमा केही तोडमरोड गरेको जस्तो लाग्छ तर अन्य पक्षहरू राम्रै देखिएका छन्।

- **सुधाकर पाण्डे**, नेपाल वार एसोसिएसन, जिल्ला इकाई अध्यक्ष, कपिलवस्तु।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ सर्सर्ती हेरियो। मानव अधिकारसम्बन्धी घटनाहरूको चित्रण गर्ने सशक्त माध्यमको रूपमा मैले वर्ष पुस्तकलाई लिएको छु। सर्वसाधारण जनताले समेत मानव अधिकारको स्थितिका सम्बन्धमा जानकारी पाउने गर्नका लागि पुस्तकको व्यापक प्रचार प्रसार गर्नुका साथै सर्वसुलभरूपमा उपलब्ध गराउनुपर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ। निष्पक्ष र सही समाचार एवं तथ्यांक संकलन गर्नेतर्फ सदा सजग रहन सुभाव दिन चाहन्छु।

- **प्रेमराज ढकाल**, जिल्ला न्यायाधीश गुल्मी।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशन गर्नाले सरकारी क्षेत्रबाट भएका जयादतीपूर्ण कारवाही र मानव अधिकारको उल्लंघन कसरी हुँदोरहेछ भन्ने कुरा सर्वसाधारण नागरिकहरूमा पनि छलंग भएको छ। यस पुस्तकले अझै दग्लो गरी मानव

अधिकारको संरक्षण र सम्बर्धन गर्ने कार्यमा सफलता मिलोस् भन्ने शुभेच्छा।

- टीकाराम ठकाल, संयोजक तथा कृष्ण आचार्य सचिव, मासम गुल्मी।

वर्ष पुस्तकका अधिल्ला अंकहरूभन्दा यस पटक (१९९७) को अंक बढी परिष्कृत पाएँ। मानव अधिकारको विषय राजनीतिक दलहरूको चासोको विषय नभएर मानवउपर केन्द्रित हुने विषय भएकाले तपाईंहरूको दृष्टि मानवको अधिकार हनन भएको क्षेत्रउपर केन्द्रित रहोस्। सरकारी पक्षबाट हनन भएका मानव अधिकारबाट र संवैधानिक दायरा बाहिर गई हनन भएका मानव अधिकारका घटनाका सम्बन्धमा अध्ययन चिन्तन गर्ने प्रवृत्तिमा आभै निस्तरापन आओस् भन्ने कामना गर्दछु।

- प्रेमनारायण शर्मा, प्रजिअ गुल्मी।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले अधिराज्यका सम्पूर्ण मानव समुदायको अधिकारहरू राज्यद्वारा हनन भएका घटनाहरूलाई उजागर गरेको छ। यसले राज्य आतंकलाई केही हदसम्म न्यूनीकरण गर्न सहयोग गरेको छ। वर्ष पुस्तकमा पठाइने घटनाहरू यथार्थमा आधारित र बिना पूर्वाग्रही हुनुपर्दछ। एकपक्षीय भयो भने अन्य पक्षबाट यसको यथार्थलाई घटाउने, गलत प्रचारसमेत हुन सक्तछ। अतः यस क्षेत्रमा सचेत रहनसमेत अनुरोध छ।

- माधवप्रसाद ज्ञवाली, अध्यक्ष, रेसुंगा मानवअधिकार सचेतन संस्था, गुल्मी।

इन्सेकले शुभारम्भ गरेको मानव अधिकार वर्ष पुस्तकको प्रकाशनबाट मानव अधिकारको स्थिति के कस्तो रहेको छ, त्यसको स्पष्ट जानकारी सबैलाई हुने र मानव अधिकार स्थितिको एउटा प्रभावकारी दस्तावेजको रूपमा रहने कुरा हामीलाई महसुस भएको छ। त्यसर्थ आगामी प्रकाशनको हार्दिक शुभकामना।

- वैकुण्ठबहादुर चन्द, राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी, जिल्ला कार्यसमिति अध्यक्ष, गुल्मी।

वास्तवमा मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ लाई वर्ष दिनसम्मको मानव अधिकारको स्थितिबारे वैज्ञानिक र व्यवस्थित ढंगले लेखाजोखा गरिएको एक अद्वितीय दस्तावेज मान्न सकिन्छ। यस ग्रन्थले मानव अधिकार रक्षाको अभियानलाई अघि बढाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेलिरहेको छ भन्दा अन्यथा हुने छैन। यति हुँदाहुँदै पनि यस पुस्तकका बारेमा केही कुरा सोचन सके राम्रो हुन्थ्यो। पुस्तकको आकारलाई थोरै सानो गराउँदा र भाषाशैलीलाई अझ सरल र सहज बनाउँदा अझ राम्रो हुने थियो। वृहद् आकारको पुस्तक, चर्को मूल्य र भाषाशैलीको कठिनाइका कारण कतिपय मानिसहरूका निम्ति

यो पहुँच भन्दा बाहिर रहेको पाइन्छ। यसैगरी कतिपय परिच्छेद र अनुसूचीहरूमा सन्दर्भ सामाग्रीहरूको व्यवस्था गरे राम्रो हुन्थ्यो। यति महत्वको दस्तावेजलाई अझ बढी विश्वासिलो बनाउनतिर ध्यान जानैपर्छ।

-अमर गिरी, दाङ (वर्ष पुस्तक १९९७ को समीक्षापत्रबाट)।

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्रद्वारा प्रकाशित मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ अध्ययन गर्ने अवसर पाएँ। विगतका वर्षहरूमा भन्दा यसमा निकै परिमार्जन गरिएको पाइयो, जसले गर्दा स्तरीयता बढेको अनुभव सहजै हुन्छ। सूचना संकलनको स्रोत एउटै व्यक्ति वा माध्यममा मात्र भर नपरी धेरै स्रोतहरूबाट संकलन गरी त्यसबाट निस्कने सत्यतालाई प्रकाशन गर्न सकिने बढी तथ्यपरक हुनसक्ने थियो। इन्सेकले त्यसतर्फ कदम चाल्ने नै छ भन्ने आशा गर्दै इन्सेकको सफलताको कामना गर्दछु।

- महेश शर्मा पौडेल, कामु जिल्ला सरकारी अधिवक्ता दाङ।

इन्सेकबाट प्रकाशित हुँदै आएको मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले नेपाली समाजमा चेतना प्रवाह गरेको छ। आपराधिक तत्वहरू निरुत्साहित, हतोत्साहित हुँदै गएका छन्। सत्य र न्यायका पक्षपातीहरू आ-आफ्नो अधिकारप्रति जागरूक हुँदै गएका छन्। स्वाज अनुसन्धानका आधारमा वास्तविक तथ्यहरूलाई उजागर गर्दै मानव अधिकारका क्षेत्रमा यो पुस्तक साँच्चै राष्ट्रिय दर्पण हुँदै जाओस्, मानव अधिकार फाँटमा सूचना प्रवाहको कोशेढुंगा बनेोस्। यही शुभकामना।

- अधिवक्ता गोविन्द गौतम, अध्यक्ष, जनअधिकार सरोकार अभियान, दाङ।

इन्सेकद्वारा प्रकाशित हुने मानवअधिकार वर्ष पुस्तक अत्यन्त सामयिक र प्रशंसनीय छ। मानवअधिकार स्थितिको बारेमा यथार्थ चित्रण गरिएको वर्ष पुस्तक १९९७ ले देशको मानवअधिकारको स्थिति फन् स्वस्कँदो रहेको तथ्य उजागर गरेको छ। खासगरी देशका विभिन्न भागमा आभै पनि विद्यमान प्रथाजन्य शोषणको अन्त्य समतामूलक समाजको स्थापनाको लागि वर्ष पुस्तकका आगामी अंकहरूले अझ प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्न सफल होउन भन्ने शुभकामना व्यक्त गर्न चाहन्छु।

- श्रीमणि आचार्य, नेकपा (एमाले) जिल्ला सचिव दाङ

देशभरिका घटनाहरू संक्षेपमा भए पनि लेखिएको मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ ले सत्तापक्षलाई कानूनी मार्गमा हिँड्न निर्देशित गर्दछ। इन्सेकले जुन काम गर्दै आएको छ, त्यो राष्ट्रकै लागि प्रशंसनीय र गरिमामय काम भनुपर्छ।

- अधिवक्ता रामेश्वर सुवेदी, स्वर्गद्वारी क्याम्पस प्रमुख, प्युठान।

भविष्यमा इन्सेकले यथार्थ र सत्य, तथ्य विवरण वर्ष पुस्तकमा प्रकाशन र शहरी क्षेत्रमा मात्र सीमित नरही ग्रामीण क्षेत्रहरूमा समेत आफ्ना क्रियाकलाप संचालन गरी मानव अधिकारको चेतना फैलाउन सकोस् भन्ने अपेक्षा गर्दछु।

- गंगामणि शर्मा, कारागार शाखा प्रमुख, प्युठान।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ हेर्दा मानव अधिकार क्षेत्रप्रति उपलब्धमूलक लाग्यो। तर कार्यटिशालाई वढी प्राथमिकता दिएमा अझ प्रभावकारी हुने थियो। घटना उल्लेख गर्ने क्रममा फोटो र लेखन दुवै सँगै भएमा हेर्न बुझ्न सजिलो हुने थियो।

- लक्ष्मीप्रकाश राजभण्डारी, विजुवार गाविस अध्यक्ष तथा नेकपा (एमाले) जिल्ला सदस्य, प्युठान।

मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रको नीतिअनुरूप यस जिल्लाका विकट गाउँदेखि लिएर शहरसम्मका यावत् घटनाहरूलाई यथार्थपूर्ण तरिकाले मानव अधिकार वर्ष पुस्तकमार्फत् जनसमक्ष ल्याउने इन्सेकको कार्य सराहनीय छ।

- सूर्यबहादुर विश्वकर्मा, हाँक साप्ताहिक तथा नयाँ दिशा दैनिक, सम्वाददाता, प्युठान।

जिल्लाभरिका मानव अधिकार हननसम्बन्धी घटनाहरूका विवरणहरूलाई जस्ताको तस्तै उल्लेख गरेर मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ ले प्रशंसनीय कार्य गरेको छ। बालअधिकारको हनन, बालबालिकाउपरको अन्याचार र महिलाउपरको अमानवीय व्यवहारका घटनाहरूको सम्बन्धमा कुनै उल्लेख नहुँदा अलि सक्रियता नभएको हो कि जस्तो देखिएको छ। आगामी अंकमा ती विषयसम्बन्धी विवरणसमेत प्रकाशित हुने अपेक्षा गर्दछु।

- रेवतीराज त्रिपाठी, जिल्ला सरकारी अधिवक्ता, प्युठान।

विभिन्न ठाउँका घटना विवरणलाई मानव अधिकार वर्ष पुस्तकमा यथार्थ र निष्पक्षरूपले उल्लेख गरेको पाइयो। आगामी दिनहरूमा पनि विगतभन्दा अझ प्रभावकारी र सम्वेदनशील भई आफ्नो संस्थाको डज्जत र जनताको अधिकारको लागि अगाडि बढोस् भन्ने शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

- शान्ता आचार्य, अनेमसंघ जिल्ला अध्यक्ष, प्युठान।

इन्सेकले मानव अधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशन गरेर देशका विभिन्न भागमा भएका कुटपीट, हत्या र शक्ति प्रयोगका घटनाहरू अवगत गराएको छ। यसले नेपाली जनताको मानव अधिकारको स्थिति कस्तो छ भन्ने सम्वेदनशील सवाल जनसमक्ष ल्याउने काम गरेको छ, यो राम्रो पक्ष हो।

- हरिबहादुर के.सी., नेकपा (माले), जिल्ला सचिव, प्युठान।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तकलाई अर्धवार्षिकरूपमा प्रकाशित गरी प्रत्येक गाविसका वडाहरूमा समेत सूचना प्रवाह गर्दा अझ वढी प्रभावकारी रहने थियो।

- कमला पोखरेल, स्वर्गद्वारी क्याम्पस पुस्तकालय सहायक, प्युठान।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले जनतामा मानव अधिकारसम्बन्धी ज्ञान अझ विस्तृत तथा सरलरूपमा हाम्रो सम्पूर्ण समाजमा पुऱ्याउँदै लग्नेछ भन्ने आशा राखेको छु।

- लालमणि देवकोटा, स्वर्गद्वारी क्याम्पस, प्युठान।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ धेरै नै ज्ञानवर्धक छ। यो पुस्तकले आम जनतालाई विश्वसनीयताको चस्का दिन सकोस्। यसका साथै यसमा समावेश गरिएका कतिपय सूचनाहरूमा अपूर्णता देखिएकाले घटनाहरूलाई निष्पक्ष ढंगबाट संकलन गरी सम्प्रेषण गर्नुपर्ने सुभाब दिन चाहन्छु।

- गोबिन्दप्रसाद पराजुली, पुनरावेदन अदालत न्यायाधीश, वाँके।

इन्सेकबाट प्रकाशित मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ को अध्ययन एवं विवेचना गर्दा लाभप्रद नै देखिन्छ। यसै प्रकारबाट आगामी पुस्तकहरू अझ वढी सामग्रीसहित प्रकाशित गरिनेछ भन्ने आशा लिएका छौं।

- रमेश शर्मा, राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी, सचिव, वाँके।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ लाई अध्ययन गर्दा सो पुस्तकमा राजनीतिक अवस्था, न्यायिक व्यवस्था र मानव अधिकारसँग सम्बन्धित विविध गतिविधिहरू उल्लेख गरेको पाइयो। पुस्तकमा उल्लेखित कुराहरू सर्वसाधारण जनतासँग सरोकार राख्ने खालको भएको हुँदा सर्वसुलभरूपमा उपलब्ध हुन सकेको खण्डमा उद्देश्य सार्थक हुनेछ।

- श्रेष्ठेदार उपसचिव, जिल्ला अदालत वाँके।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ सर्सीती हेर्दा त्यसमा भएका विभिन्न सन्देशहरूको विवेचना तथा सबै पक्ष अत्यन्त राम्रो खालका छन्। आगामी दिनहरूमा प्रकाशित हुने पुस्तकहरूमा पनि अझ वढी सामग्रीसहित विश्व मानव अधिकारको सम्बन्धमा चेतनाको सन्देश गाउँगाउँमा पुऱ्याउन सफल रहोस् भन्ने शुभकामना।

- शिवप्रसाद अर्याल, नेपाली काँग्रेस, मुख्य सचिव, वाँके।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक ऐतिहासिक दस्तावेजको रूपमा र मानव अधिकारका क्षेत्रमा एउटा सूर्य जस्तो प्रकाशवान भएको छ। यसले मानव अधिकारको क्षेत्रमा भएका घटनाहरूको बारेमा तुलनात्मक अध्ययन गर्न सघाउ पुऱ्याएको मैले महसुस गरेको छु। तथापि यसलाई अझ निष्पक्ष, निर्भिक र स्वतन्त्र रही श्रोतहरूलाई प्रष्टरूपमा खोली खोजमूलक

समाचारलाई प्रमुखता दिनुपर्ने र घटना हुनाका कारणसमेत उल्लेख गरी प्रकाशित गरेको खण्डमा अभि उपयोगी हुने थियो।

- बालकृष्ण ओली, राष्ट्रिय समाचार समिति, जिल्ला प्रतिनिधि, बर्दिया।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले समेटेन खोजेका विषयवस्तुहरू सान्दर्भिक छन्। यसप्रकारको संकलनले प्रजातान्त्रिक वातावरणमा मानव अधिकारको क्षेत्रमा हामी कति हदसम्म सफल वा असफल छौं भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ। साथै संकलित विवरणका बारेमा फलामै भएजस्तो लागेन। सुधारका थप प्रयासहरू समेत भएमा संस्थाको गरिमा बढ्नुका साथै मानव अधिकारका क्षेत्रमा गरेको प्रयास अभि बढी सार्थक हुने विश्वास लिएको छु।

- संजयकुमार गौतम, नेपाली काँग्रेस सहसचिव वार्ड

इन्फेकले मानव अधिकारका क्षेत्रमा देखा परेको स्थितिको बारेमा विभिन्न क्षेत्र र श्रोतबाट तथ्यहरू संकलन गरेर मानव अधिकार स्थितिको बारेमा बाध गराउने कार्यमा जुन प्रयास गरेको छ, त्यसलाई सराहनीय नै मान्नु पर्दछ।

- अधिवक्ता कृष्णप्रसाद सुवेदी (जिल्ला चेक, वार्ड र वरिदा)

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ नेपालमा मानव अधिकारको सम्बन्धमा यथेष्ट जानकारी प्रदान गर्न सक्ने आधिकारिक प्रकाशन नै हो। यसबाट व्यक्तिगत, सामाजिक, आर्थिक, चेतनामूलक र सरकारी स्तरमा हुने गरेका मानव अधिकार हनन र उल्लंघनका घटनाहरूको बारेमा प्रशस्त मात्रामा ज्ञान प्राप्त हुनुका साथै मानव अधिकारका पक्षमा सबै क्षेत्रमा चासो हुनुपर्ने दिशानर्त पनि संकेत प्राप्त हुन्छ। यस किसिमको महत्वपूर्ण कार्यले देशको सांस्कृतिक, नैतिक र चेतनागत उत्थान गर्दै सभ्य, मानवतावादी र उत्कृष्ट समाजको निर्माण गर्न यथाचित योगदान हुने कुरामा विश्वस्त रहँदै यस किसिमको सराहनीय कार्यको म हृदयदेखि नै प्रशंसा गर्न चाहन्छु।

- महेन्द्रप्रसाद गिरी, प्राध्यापक, शिक्षा क्याम्पस प्रमुख, सुर्खेत।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ लाई विविध क्षेत्रको लागि एक महत्वपूर्ण पुस्तकको रूपमा लिइएको छ। यस किसिमको प्रकाशनले नियमितता पाउन सफल रहेको, यही शुभकामना। वर्ष पुस्तक प्रकाशन गर्दा जिल्लाको घटनाका सम्बन्धमा प्रहरीमा दर्ता भएका घटना विवरण मात्र प्रमुख श्रोत होइन, यस सम्बन्धमा सम्बन्धित जिल्लाको मानव अधिकार हननबारे पत्रपत्रिकामा प्रकाशित भएको घटना, यस सवालमा

भएका गोपनी, आमसभा, पत्रकार भेटघाट, पर्चा, विज्ञप्ति आदिलाई पनि आधार मान्नुपर्ने देखिन्छ।

- भानुभक्त भारती, नेपाल मानव अधिकार संगठन, जिल्ला सभापति, सुर्खेत।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ समय सान्दर्भिक छ। जानकारीमूलक भए तापनि केही कमी/कमजोरी रहेको पाइयो। पुस्तक ठूलो भए पनि घटनाहरूको पृष्ठभूमि पर्याप्त नभएको, छपाईसम्बन्धी त्रुटि रहेको पाइयो। यो प्रकाशनले नयाँ आयाम थप्ने र ऐतिहासिकरूपमा आफूलाई स्थापित गर्न तथा अभि प्रभावकारीरूपमा प्रस्तुत हुनेछ भन्ने विश्वासका साथ प्रकाशनको सफलताको कामना गर्दछु।

- श्रेष्ठेदार ना.सु., जिल्ला अदालत सुर्खेत।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ को अध्ययन गर्ने क्रममा यसमा उल्लेखित धेरै कुराहरू निकै महत्वपूर्ण रहेको पाइयो। जिल्लागत घटना विवरण र मानव अधिकार उल्लंघन जस्ता कुरालाई यथार्थरूपमा उल्लेख गर्नुलाई निकै समयसापेक्ष रूपमा लिइएको छ। उद्यमि घटना विवरण प्रस्तुत गर्दा कैयौं घटनाहरू सार्वजनिकरूपमा नआउनु, आएका कतिपय घटनाहरू पनि छुट भए आउनु, मानव अधिकार उल्लंघनमा परेका व्यक्तिहरूको नाम, उमेर र ठेगानाहरू फरक पारेर उल्लेख गरिनु जस्ता कुराहरूले यसको सुधार पक्षलाई इंगित गरेको छ।

- विष्णुप्रसाद खनाल, महासचिव, विश्व सम्बन्ध समन्वय समाज नेपाल, केन्द्रीय कार्यालय, सुर्खेत।

नेपालको मानव अधिकारको सन्दर्भमा मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ एक श्रृंखला हो। यो पुस्तकबारे नकारात्मक दृष्टि राख्नुभन्दा सकारात्मक मनले ग्रहण गर्नु धेरै श्रेयस्कर छ। १९९७ को यो पुस्तक मानव अधिकार नेपालको लागि एक दर्पण हो। यद्यपि यसले गर्नुपर्ने सम्पूर्ण कार्य ओगटेको छैन। कहाँ कतै पक्षपातयुक्त र पूर्वाग्रही भएको कुरा पनि यसमा हेर्दा देखिने आउँछ। यो पुस्तक विशुद्ध भावनाबाट अभिप्रेरित हुनुपर्छ।

- खड्गबहादुर सिजापती, अधिवक्ता तथा उपप्राध्यापक, दैलेख (वर्ष पुस्तक १९९७ को समीक्षा गोपनी ०५५ पुस १६ गते प्रस्तुत समीक्षापत्रबाट)

समाजमा हुने गरेका मानव अधिकार हननका घटनाहरूलाई मानव अधिकार वर्ष पुस्तकमार्फत जनसमक्ष ल्याएकोमा इन्फेकलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु। यस पुस्तकले मानव अधिकार हननबारे सुसूचित गराउँदै अपराधीलाई मानसिक र नैतिक दबाव दिने काम गरेको छ।

- दत्तबहादुर रोकाया, नेकपा (एमाले) जिल्ला सचिव, डोल्पा (वर्ष पुस्तक १९९७ को समीक्षा गोपनी ०५५ मंसिर १२ गते प्रस्तुत समीक्षापत्रबाट)।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ सरसरती हेरें । राज्य, राजनीतिक संगठन वा धनी व्यक्ति, समूहहरूले आफ्नो आन्तरिक मूल्यांकन गरी सुधारात्मक बाटोतिर लागेमा मानव अधिकारको पूर्ण रक्षा हुन सक्छ जस्तो लागेको छ ।

- हरिप्रसाद बगाले, जिल्ला न्यायाधीश, डोल्पा ।

कुनै कुनै गल्ली रहेको भए पनि मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले हामीलाई मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूको बारेमा सुसूचित गरेको छ ।

- नरेन्द्र दाहाल, प्रजिअ, डोल्पा ।

जो कोहीले पनि मानव अधिकार उल्लंघन गरेमा त्यसको सूचना वा समाचार सबैका सामु पुर्‍याएर त्यसको बारेमा सबैलाई जानकारी प्रदान गर्नु मानव अधिकार वर्ष पुस्तकको एक महत्वपूर्ण काम ठहरिएको छ ।

- शिवानन्द बुढा, जिविस सभापति, डोल्पा ।

मानव अधिकारवादीहरूले मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरू सार्वजनिक गर्नुका साथै जनचेतना अभिवृद्धि कार्यमा सक्रियता देखाउनुपर्ने देखिन्छ ।

- विष्णुनाथ शर्मा, प्रजिअ, जुम्ला ।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ मा जुम्लाको गज्याङ्कोटलगायतका विभिन्न गाविसमा एमालेका कार्यकर्ताद्वारा गरिएको धाँधली र कुटपीटबारे कुनै उल्लेख गरिएन । यसरी घटना छुटाउने कार्यले यसको उद्देश्यमा पुग्न गाह्रो पर्छ ।

- गौरीनन्द आचार्य, नेपाली काँग्रेस, जिल्ला सचिव, जुम्ला ।

इन्सेकले एकपक्षीयरूपमा वर्ष पुस्तक प्रकाशित गरेजस्तो अनुभव भएकाले आइन्दा निष्पक्ष भएर घटनाहरूको तथ्य कुरा मात्र प्रकाशित गरौं भन्ने अपेक्षा गर्दछु ।

- शाखा प्रमुख, कारागार शाखा, जुम्ला ।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तकमा विभिन्न किसिमका आर्थिक शोषणका विषयहरूलाई पनि समावेश गरियोस् भन्ने सुझाव दिन चाहन्छु । यसले जनताको मानव अधिकारलाई सुरक्षित राख्न सरकारलाई नैतिक दबाव दिँदै मुलुकमा एउटा राम्रो वातावरण मिलाउने काम गर्दै जाओस् भन्ने शुभकामना पनि व्यक्त गर्दछु ।

- डिल्लीप्रसाद काफ्ले, नेपाल मजदूर किसान पार्टी, जिल्ला कार्यसमिति अध्यक्ष, जुम्ला ।

इन्सेकद्वारा प्रकाशित मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ सरसर्ती हेर्ने मौका पाएँ । पुस्तक अध्ययनको क्रममा इन्सेकले गरेको प्रयास सराहनीय छ । आगामी अंकहरूमा पुस्तकमा उल्लेखित घटनाक्रमहरू राजनीतिक लेख नलाग्ने गरी प्रकाशित हुन सके अभ राम्रो हुने थियो ।

- युवराज सुवेदी, सरकारी अधिवक्ता, जुम्ला ।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ प्रकाशित भएपश्चात् सो पुस्तक अध्ययन गर्ने अवसर पाएँ । मानव अधिकारलाई संरक्षण गर्ने हेतुले स्थापित यो संस्थाबाट गरिने प्रत्येक क्रियाकलाप मानवकै हितका लागि गरिने भएकाले सत्य, तथ्यमूलक समाचार प्रकाशित गरी भविष्यमा यसले व्यापक जनसमर्थन र लोकप्रियता हासिल गरौं भन्ने शुभेच्छा व्यक्त गर्दछु ।

- यादवप्रसाद ढुंगाना, प्रजिअ, कालिकोट ।

इन्सेकबाट देशव्यापीरूपमा भएका मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूलाई मानव अधिकार वर्ष पुस्तकमार्फत् संकलन गरी जनसमक्ष पुर्‍याउन गरेको प्रयासलाई अति नै सराहनीयरूपमा लिएको छु ।

- केशवबहादुर धर्तीभगर, जिल्ला प्रहरी कार्यालय, कालिकोट ।

मानवअधिकारको अवस्थालाई प्रकाश पार्न गत वर्षभै मानवअधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ सराहनीय र प्रशंसनीय रहेको छ । छपाईको भूलबाट प्रस्तुत पुस्तकको पेज नं. ५८ मा “४.१४ मुगु” उपशीर्षक अन्तर्गत “नारायणप्रसाद श्रेष्ठ” हुनुपर्नेमा “नारायणप्रसाद ढकाल” भएको, पेज नं. ४१२ मा “२.३ सुगम र निष्पक्ष न्यायिक अधिकार” उपशीर्षक अन्तर्गत “नारायणप्रसाद श्रेष्ठ” हुनुपर्नेमा “नारायणप्रसाद ढकाल” भएको र “८.५ जिल्लाबाट प्राप्त विभिन्न क्षेत्रको प्रतिक्रिया” अन्तर्गत पेज नं. ५२८ मा “प्रतापबहादुर माम, डिठ्ठा” हुनुपर्नेमा “नारायणप्रसाद श्रेष्ठ जिल्ला न्यायाधीश” भएको देखिएकोले सो विवरण सच्चाई दिनुहुन अनुरोध गरिएको छ । साथै यसरी नै प्रत्येक वर्ष मानवअधिकारको सम्बन्धमा पुस्तक प्रकाशन गर्न प्रेरणा र सफलता मिलोस् भन्ने कामना छ ।

- श्रेस्तेदार नासु, जिल्ला अदालत, मुगु ।

यसपूर्व प्रकाशित पुस्तकभन्दा मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ को आकार बढ्न गएको देखिन्छ, जसले गर्दा देशभित्र १ वर्षमा बढ्दै गइरहेका मानव अधिकार विरोधी गतिविधिको तथ्यांक पनि दिन/प्रतिदिन बढ्दै गएको स्पष्ट हुन्छ । यो पुस्तक देशको ७५ वटा जिल्लामा सबै नागरिकलाई सचेत पार्नका लागि सस्तो सुलभ तरिकाबाट भए पनि अध्ययन गराउन सकेको भए यसको महत्वमा “सुनमा सुगन्ध” हुने थियो ।

- अधिवक्ता कृष्णप्रसाद ढुंगाना, अछाम (वर्ष पुस्तक १९९७ को समीक्षा गोष्ठी ०५५ पुस ९ गतेकोसमीक्षापत्रबाट) ।

पारदर्शिताको नाममा मनगढन्ते र एकपक्षीय प्रस्तुति नगरी यथार्थमा आधारित कुराहरूलाई प्रस्तुत गर्दा जनमानसमा वर्ष पुस्तकप्रति विश्वास बढ्न जाने हुँदा त्यसतर्फ बढी सचेत रहनुपर्ने सल्लाह दिन चाहन्छु ।

- पूर्णसिंह खड्का, प्रहरी नायव उपरीक्षक, अछाम ।

मानव आचरण एवं पुस्तक १९७१ मा की घटना २ प्रकाशन की विस्तृत रूपमा २०३६ संकलन रूपमा मात्र लेखिएका भेटिएका छन्। पुस्तकलेलाई आफै रोचक २ स्पष्ट धार्मिक भाषा प्रयोग गरेका छन्। भालाका, कर्तव्यता जस्ता घटनाहरूको कारण २ कारणकासंगले खिन्ने गरी विस्तृत गणितहरूको माध्यम ज्ञान हुन सक्ने विधि। पुस्तक आफै राजनीतिक पूर्वग्रहबाट बाहिर रहने कठिनाईहरू प्रकाशन एवं पुस्तकको औपचारिक व्यवस्थापन वकालत गर्ने यस पुस्तकको उत्तरार्ध भागको कामना गर्दछ।

सरकारी क्षेत्रबाट भएका हस्तक्षेपका बारेमा प्रष्टरूपमा राखेको छ।

- मानबहादुर रावल, नेपाली काँग्रेस, जिल्ला सभापति, वाजुरा।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तकमार्फत सरकारी दमन र हस्तक्षेपलाई सार्वजनिक गर्ने तथा रूढीग्रस्त सोच र परम्परालाई चिरफार गर्ने काम गरेकाले आफ्ना कमी-कमजोरीहरूलाई कलाउँदै आगामी अंकहरू वढी उत्कृष्ट, विश्वसनीयता प्राप्त प्रकाशन होस् भन्दै सफलताको लागि शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

- कर्णबहादुर थापा, नेकपा (एमाले) जिल्ला सचिव, वाजुरा।

मानव अधिकारको क्षेत्रमा भैरहेका अप्रिय घटनाहरूलाई तथ्यमा समेटी जनसमक्षसम्म पुग्ने गरी वर्ष पुस्तक प्रकाशन गरी आइरहेको हुँदा यस पुस्तकमा बभाडमा भइरहेका अप्रिय तथ्य घटनाहरूको प्रकाशनका लागि आभारी छु।

- इन्द्रबहादुर बम, कामु जिल्ला सरकारी अधिवक्ता, बभाड।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ मा प्रकाशित घटनाका सम्बन्धमा म प्रभावित छु।

- टेकबहादुर दियाल, कारागार शाखा प्रमुख, कञ्चनपुर।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ अध्ययन गर्ने मौका पाएँ। मुलुकमा भएका मानव अधिकार हननसम्बन्धी विस्तृत विवरण प्रस्तुत गरी मानव अधिकार संरक्षणको विषयमा यस पुस्तकले जनचेतना ल्याउने प्रयास गरेकोमा खुशी लागेको छ।

- यज्ञप्रसाद बस्न्याल, जिल्ला न्यायाधीश, कञ्चनपुर।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले मानव अधिकार संरक्षणको विषयमा जनचेतना जगाउने अभिप्रायलाई जारी गरेको छ। अवको खाँचो भनेको मानव अधिकार उल्लंघनका घटना घटाउने कारक तत्वको खोजी गरी त्यसको निराकरण गर्ने बाटो पहिल्याउने भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने देखिन्छ।

- बलबहादुर कुँवर, श्रेष्ठेदार, जिल्ला अदालत, कञ्चनपुर।

नेपालको विद्यमान मानव अधिकारको स्थिति एवं आम नेपाली जनतालाई मानव अधिकारसम्बन्धी सचेतनता एवं जागरूकता प्रदान गर्ने उद्देश्यमा मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ अत्यन्त सफल भएको छ।

- लालबहादुर विश्वकर्मा, नेकपा (एमाले) जिल्ला सचिव, कञ्चनपुर।

इन्सेकद्वारा प्रकाशित मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ को अध्ययन गर्ने अवसर मिल्यो। मानव अधिकार वर्ष पुस्तकको नियमित प्रकाशनले समाज, जिल्ला र राष्ट्रमा भएका मानव अधिकारसम्बन्धी विशेष घटनाक्रम र विषयवस्तुबारे जानकारी पाउने जुन अवसर मिल्यो, त्यसले जनमानसमा मानव अधिकारप्रतिको सचेतना अभिवृद्धिमा सहयोग पुग्न गएको छ।

- स्थानेश्वर देवकोटा, प्रजिअ, कञ्चनपुर।

देशभरमा भएका मानव अधिकार उल्लंघनका सम्पूर्ण घटनाहरू समावेश गरी तयार पारिएको मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ विगतमा भै निकै उपयोगी र जानकारीमूलक रहेको देखिन्छ। आफ्नो कार्यलाई अझ बढी विश्वसनीय र प्रमाणिक बनाउनेतर्फ इन्सेकले थप परिश्रम गर्ने सकेको अवस्थामा मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरू उल्लेख गर्ने क्रममा आपराधिक गतिविधिहरूका कारण भए/गरेका घटनाहरूभन्दा अन्य कारणहरूबाट भएका मानव अधिकार उल्लंघनसम्बन्धी तथ्यहरूलाई अझ बढी विस्तृतरूपमा विश्लेषण गरिनुपर्ने देखिन्छ।

- दमनसिंह बिष्ट, जिल्ला सरकारी अधिवक्ता, डडेलधुरा।

(प्रस्तुत "क्रिया प्रतिक्रिया" मानव अधिकार वर्ष पुस्तक १९९७ को विमोचन समारोह तथा समीक्षा गोष्ठीमा वक्ताहरूले व्यक्त गर्नुभएका विचारहरू, समीक्षा गोष्ठीमा प्रस्तुत समीक्षापत्रहरू, पत्रपत्रिकाले प्रकाशित गरेका समाचार तथा इन्सेकमा पठाइएका चिठीहरूबाट लिइएको हो।)

અનુસૂચી ૧૨

તિઠી પત્ર

10th Year of
insec

50th year of UDHR

मिति : २०४४/२/१९

श्री महानम्री रूप ।
नेपाली कांग्रेस पार्टी
केन्द्रीय कार्यालय ।

विषय : सन् १९९८ को मानवअधिकार स्थिति बारे ।

उपरोक्त विषयमा यत्न सत्यापन सन् १९९२ देखि हरेक वर्ष मुलुकको मानवअधिकार स्थितिको समय अंकितन गरी मानवअधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशन हुँदै आएको कुरा यहाँलाई विदितै छ । यसै क्रममा हाम्रो अहिले १९९८ को वर्ष पुस्तक प्रकाशनको अन्तिम तयारीमा छुटिसकेको छ । मानवअधिकार वर्षको रूपमा मनाइएको यो वर्ष मानवअधिकारको दृष्टिकोणमा कस्तो रह्यो? यत्ने सम्बन्धमा यहाँको पार्टीको आधिकारिक धारणा सुदर्नी उक्त पुस्तकमा समावेश गर्नु मान्यता हुने ठानेकोले यो प्रचार गरिएको छ । नतर्फ त्यस पार्टीको सन् १९९८ को मानवअधिकार सम्बन्धी दृष्टिकोण २०४४ मात्र १५ गर्तौंभन्ने उपलब्ध गरिँदा यो अभियानलाई सहयोग पुऱ्याइने हुन अनुरोध गर्दछु ।

सहयोगका अपेक्षा नरहित ।

कमिन्त रहनु पर्ने हुँदाहः

१. कार्यपालिका र मानव अधिकार
२. न्यायपालिका र मानव अधिकार
३. व्यवस्थापिका र मानव अधिकार
४. राजनैतिक प्रचारका सम्बन्धमा
५. माओवादी जनमुद्र र सरकारको उपपन्न
६. अन्य

For Human Rights and Social Justice

Informal Sector Service Centre (INSEC)

Syuchatar-4, Kalamdi (Blue House) Kathmandu, Nepal. P.O. Box 1726

Tel: +977-1-270770 / 278770 • Fax: +977-1-270881

e-mail: insec@mos.com.np

Web site: http://www.south-asia.com/insec

सुरील प्याकुरेल
अध्यक्ष

मिति : २०५५/९/१९

श्री महासाधिव ज्यू ।

नै.क.पा (महर्)

केन्द्रीय कार्यालय ।

विषय : सन् १९९८ को मानवअधिकार स्थिति बारे ।

उपरोक्त विषयमा दस संस्थाद्वारा सन् १९९२ देखि हरेक वर्ष मुलुकको मानवअधिकार स्थितिबारे समय आकलन गरी मानवअधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशन हुँदै आएको कुरा यहाँलाई विदित छ । यसै क्रममा हामी अहिले १९९८ को वर्ष पुस्तक प्रकाशनको अन्तिम तयारीमा जुटिसकेका छौं । मानवअधिकार वर्षका रूपमा मनइएको यो वर्ष मानवअधिकारको दृष्टिकोणमा कस्तो रह्यो भन्ने सम्बन्धमा यहाँको पार्टीको अधिकतरिक धारणा सदाभै ठुल पुस्तकमा समावेश गर्नु सम्बन्धमा हुने छलफलले यो प्रक्रिया गरिएको छ । तसर्थ त्यस पार्टीको सन् १९९८ को मानवअधिकार सम्बन्धी दृष्टिकोण २०५५ माघ १५ गतेभित्र उपलब्ध गराई हाम्रो अभियानलाई सहयोग पुऱ्याइदिनु हुन अनुरोध गर्दछु ।

सहयोगको अनुरोध सहित ।

फेब्रित रहुनु पर्ने वृंदाहर :

१. कार्यपालिका र मानवअधिकार
२. न्यायपालिका र मानवअधिकार
३. व्यवस्थापिका र मानवअधिकार
४. राजनैतिक भ्रष्टाचारका सम्बन्धमा
५. माओवादी जनमुक्ति र सरकारी व्यवहार
६. अन्य

For Human Rights and Social Justice

Informal Sector Service Centre (INSEC)

Syuchatar-4, Kalanki (Blue House) Kathmandu, Nepal, P.O. Box 2726

Tel: +977-1-270770 / 278770 • Fax: +977-1-270551

e-mail: insec@mos.com.np

Web site: <http://www.south-asia.com/insec>

मिति : २०५४/९/१९

श्री अध्यक्ष ज्यू।
नेशनल ह्युमन रीट्स पार्टी
केन्द्रीय कार्यालय।

विषय : सन् १९९८ को मानवअधिकार स्थिति बारे।

उपरोक्त विषयमा यस संस्थाद्वारा सन् १९९२ देखि हरेक वर्ष मुलुकको मानवअधिकार स्थितिबारे समग्र आकलन गरी मानवअधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशन हुँदै आएको छुन यहाँलाई धिदिने छ। यसै क्रममा हामी अहिले १९९८ को वर्ष पुस्तक प्रकाशनको अन्तिम तयारीमा जुटिसकेका छौं। मानवअधिकार वर्षको रूपमा मनाइएको यो वर्ष मानवअधिकारको दृष्टिकोणमा कस्तो रह्यो? भन्ने सम्बन्धमा यहाँको पार्टीको आधिकारिक चारम्च सदस्यी उक्त पुस्तकमा समावेश गर्नु सान्दर्भिक हुने छानेकोले यो पत्राचार गरिएको छ। तसर्थ त्यस पार्टीको सन् १९९८ को मानवअधिकार सम्बन्धी दृष्टिकोण २०५४ सालको गतेभित्र उपलब्ध गलाई समी अभियानलाई सहयोग पुऱ्याइदिनु हुन अनुरोध गर्दछु।

सहयोगको अपेक्षा सहित।

केन्दित राहुन पर्ने विषयहरू :

१. कार्यपालिका र मानवअधिकार
२. न्यायपालिका र मानवअधिकार
३. व्यवस्थापिका र मानवअधिकार
४. राजनैतिक एकाधारका सम्बन्धमा
५. भाओकटी जनमुद्र र संकारी व्यवहार
६. अन्य

[Signature]
सरोज शम्शेर
सचिव

For Human Rights and Social Justice
Informal Sector Service Centre (INSEC)
Banshagar-4, Koteland (Blue House) Kathmandu, Nepal, P.O. Box 2725
Tel: +977-1-27870770 / 278770 • Fax: +977-1-270551
e-mail: insec@mos.com.np
Web site: http://www.south-asia.com/insec

मिति : २०५४/१२/१६

श्री अरुण सुब्बा
नेपाल सुदृष्टता पार्टी

केन्द्रीय कार्यालय ।

विषय : सन् १९९८ को मानवअधिकार स्थिति बारे ।

उपरोक्त विषयमा यस संस्थाद्वारा सन् १९९२ देखि हरेक वर्ष पुस्तकको मानवअधिकार स्थितिबारे समग्र आँकलन गरी मानवअधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशन हुँदै आएको कुरा पहिलोपटक छ । यस क्रममा हामी अहिले १९९८ को वर्ष पुस्तक प्रकाशनको अन्तिम तयारीमा जुटिसकेका छौं । मानवअधिकार वर्षका रूपमा मनाइएको यो वर्ष मानवअधिकारको दृष्टिकोणमा कस्तो रह्यो? भन्ने सम्बन्धमा यहाँको पार्टीको आधिकारिक धारणा तयार पार्नु उक्त पुस्तकमा समावेश गर्नु साप्ताहिक बुने आएकोले यो पत्रकार गरिएको छ । तसर्थ त्यस पार्टीको सन् १९९८ को मानवअधिकार सम्बन्धी दृष्टिकोण २०५४ माघ १५ गतेभित्र उपलब्ध गराई हामी अभियानलाई सहयोग पुऱ्याइदिनु हुन अनुरोध गर्दछु ।

सहयोगको अपेक्षा सहित ।

केन्द्रित रहनु पर्ने बुँदाहरू :

१. कार्यपालिका र मानवअधिकार
२. न्यायपालिका र मानवअधिकार
३. व्यवस्थापिका र मानवअधिकार
४. राजनैतिक प्रणालीको सम्बन्धमा
५. माओवादी जनयुद्ध र सरकारी व्यवहार
६. अन्य

श्री नेत्रमान एवम् बुद्धिमान
२०५४
सुब्बा सुब्बा

सुब्बा सुब्बा
अध्यक्ष

For Human Rights and Social Justice

Informal Sector Service Centre (INSEC)

Syuchatar-4, Kalanki (Blue House) Kathmandu, Nepal, P O Box 2726

Tel: +977-1-2703770 / 2787770 • Fax: +977-1-278661

e-mail: insec@mos.com.np

Web site: http://www.south.asia.com/insec

मिति : २०१४/९/१६

श्री अध्यक्ष ज्यू ।

रा.प्र.पा

केन्द्रीय कार्यालय ।

विषय : सन् १९९८ को मानवअधिकार स्थिति बारे ।

उपरोक्त विषयमा यम सल्यादान सन् १९९९ देखि हरक वर्ष मुलुकको मानवअधिकार स्थितिबारे समग्र अंकितन गरी मानवअधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशन हुँदै आएको कुरा यहाँलाई विदितै छ । यसै क्रममा हामी अहिले १९९८ को वर्ष पुस्तक प्रकाशनको अन्तिम तयारीमा जुटिसकेका छौं । मानवअधिकार वर्षका रूपमा मनाइएको यो वर्ष मानवअधिकारको दृष्टिकोणमा कस्तो रह्यो? भन्ने सम्बन्धमा यहाँको पार्टीको आधिकारिक कारना सदाभै उक्त पुस्तकमा समावेश गर्नु सान्दर्भिक हुने ठानेकाले यो पत्राचार गरिएको छ । तसर्थ त्यस पार्टीको सन् १९९८ को मानवअधिकार सम्बन्धी दृष्टिकोण २०५५ माघ १५ गतेभित्रै उपलब्ध गराई हामी अभियानलाई सहयोग पुऱ्याइदिनु हुन अनुरोध गर्दछु ।

सहयोगको अपेक्षा सहित ।

केन्द्रित रहनु पर्ने बुझाइ :

१. कार्यपालिका र मानवअधिकार
२. न्यायपालिका र मानवअधिकार
३. व्यवस्थापिका र मानवअधिकार
४. राजनैतिक प्रस्थापनका सम्बन्धमा
५. भ्याज्यादी जनपुट र सरकारी व्यञ्जहार
६. अन्य

(Handwritten signature and stamp)

(Handwritten signature)
सुरिता थापा
नयाँपन

For Human Rights and Social Justice
Informal Sector Service Centre (INSEC)
Syuchumar-4, Kalanda (Blue House) Kathmandu, Nepal P.O. Box 2726
Tel: +977-1-270770 / 278770 • Fax: +977-1-270551
e-mail: insec@mos.com.np
Web site: <http://www.south-asia.com/insec>

वर्ष पुस्तक १९९९ तयारीका क्रममा संलग्न व्यक्तिहरु

परिच्छेद तथा अनुसूची लेखन

१. प्रदीप नेपाल
२. विष्णुदत्त उप्रेती
३. सुरेन्द्र भण्डारी
४. मुकुन्द कट्टेल
५. कृष्ण उपाध्याय
६. कमला पराजुली
७. कुन्दन अर्याल
८. उज्ज्वल भा
९. विजय सैजु
१०. शार्दुल भट्टराई
११. लेखनाथ भण्डारी
१२. किरण माली

जिल्ला प्रतिनिधिहरु

१. पूर्वाञ्चल
 - १.१ भोपा - कमल मिश्र/जितु गौतम
 - १.२ इलाम - कमल श्रेष्ठ
 - १.३ पाँचथर - कृष्ण ओझा
 - १.४ ताप्लेजुङ - चन्द्रप्रकाश भट्टराई
 - १.५ मोरङ - दिपेन न्यौपाने
 - १.६ सुनसरी - सृजना ढकाल
 - १.७ धनकुटा - कुलप्रसाद राई
 - १.८ तेह्रथुम - ललित श्रेष्ठ
 - १.९ भोजपुर - चित्राङ्गत चौलागाई
 - १.१० संखुवासभा - सूर्यबहादुर खड्का/चेवन अधिकारी
 - १.११ सप्तरी - प्रकाश स्वतिवडा
 - १.१२ सिरहा - मोहन मानन्धर
 - १.१३ उदयपुर - लिलाप्रसाद निरौला
 - १.१४ खोटाङ - कुमार तिवारी
 - १.१५ ओखलढुंगा - गुरुबहादुर वस्नेत/शेखर भट्टराई
 - १.१६ सोलुखुम्बु - डाकबहादुर नेपाली

२. मध्यमाञ्चल
 - २.१ धनुषा - रोशनदीप ढकाल
 - २.२ महोत्तरी - राजेन्द्रप्रसाद कोइराला
 - २.३ सर्लाही - नारायणी ढुंगाना
 - २.४ सिन्धुली - आनन्दप्रसाद दाहाल
 - २.५ रामेछाप - नवराज पथिक
 - २.६ दोलखा - बालकृष्ण शर्मा
 - २.७ रौतहट - लक्ष्मणप्रसाद रेग्मी
 - २.८ बारा - कृष्ण लामा
 - २.९ पर्सा - प्रेम कार्की
 - २.१० चितवन - मुकुन्द दाहाल
 - २.११ मकवानपुर - प्रताप विष्ट
 - २.१२ ललितपुर - जीवन्त बाग्ले/युवराज काफ्ले
 - २.१३ काभ्रेपलान्चोक - भोजराज तिमिल्सिना
 - २.१४ भक्तपुर - अकुर न्यौपाने
 - २.१५ काठमाडौं - गणेश भण्डारी
 - २.१६ धादिङ - रमेश अधिकारी/पुष्प रूपास्वती
 - २.१७ सिन्धुपाल्चोक - कञ्चन प्रियदर्शी
 - २.१८ नुवाकोट - रामचन्द्र भट्ट
 - २.१९ रसुवा - तेम्पासिङगी तामाङ

३. पश्चिमाञ्चल
 - ३.१ तनहुँ - प्रेमप्रसाद पौडेल
 - ३.२ गोरखा - प्रेमप्रसाद पौडेल/गोमा शर्मा कट्टेल
 - ३.३ लमजुङ - युवराज अधिकारी
 - ३.४ स्याङ्जा - महेश पुरी
 - ३.५ कास्की - लक्ष्मीराज पौडेल
 - ३.६ मनाङ - ध्रुवराज पंगेनी
 - ३.७ नवलपरासी - नारायण पराजुली
 - ३.८ रूपन्देही - भीष्मराज पन्थी
 - ३.९ पाल्पा - जनकल्याण पराजुली
 - ३.१० कपिलवस्तु - पृथ्वीराज भूसाल
 - ३.११ अर्घाखाँची - भूपलाल खनाल
 - ३.१२ गुल्मी - दिलशोभा पुन
 - ३.१३ बाग्लुङ - गोविन्द गौतम
 - ३.१४ पर्वत - शालिकराम पराजुली

- ३.१५ म्याग्दी - घनश्याम स्वङ्का
३.१६ मुस्ताङ - चुडामणि शर्मा

४. मध्यपश्चिमाञ्चल

- ४.१ दाङ - भरतमणि ढकाल
४.२ प्युठान - महेंद्रप्रसाद श्रेष्ठ/करूणा श्रेष्ठ
४.३ रोल्वा - घनश्याम आचार्य
४.४ सल्यान - अमृतलाल थापा/प्रतापकुमार गौतम
४.५ रूकुम - दिलाराम शर्मा /दामोदर गौतम
४.६ बाँके - राजकुमार श्रेष्ठ/मोति भूसाल
४.७ बर्दिया - नारायण सुवेदी/डिल्लीराम अधिकारी
४.८ सुर्खेत - राजेन्द्र भारती
४.९ जाजरकोट - राजकुमार शाक्य
४.१० दैलेख - बालकृष्ण के.सी.
४.११ डोल्पा - विष्णुबहादुर बुढा
४.१२ जुम्ला - विष्णुबहादुर महत
४.१३ कालिकोट - पृथ्वीबहादुर बोहरा/जजराज शाही
४.१४ मुगु - कृष्ण लुईटेल/गोपालबहादुर वम
४.१५ हुम्ला - लेखनाथ भण्डारी

५. सुदूर पश्चिमाञ्चल

- ५.१ कैलाली - कृष्ण लुईटेल/अमरबहादुर बस्नेत
५.२ अछाम - मिनबहादुर कुर्वै/भरतसिंह रावल
५.३ डोटी - लोकेंद्र जोशी/माधव ओझा
५.४ बाजुरा - मिनबहादुर विष्ट/दानबहादुर स्वाती
५.५ बझाङ - अर्जुनबहादुर सिंह/मोहनराज जोशी
५.६ कंचनपुर - गुणाकर भूसाल
५.७ डडेल्धुरा - गणेशबहादुर कठायत
५.८ बैतडी - राजबहादुर विष्ट
५.९ दार्चुला - गंगादत्त जोशी

क्षेत्रीय कार्यालयमा संलग्न

पूर्वाञ्चल

१. दशरथ बुढाथोकी
२. गोपाल घिमिरे

मध्यमाञ्चल

१. इन्दीरा फुयाँल
२. रमेश अधिकारी

पश्चिमाञ्चल

१. दीप सिलवाल
२. रमेशराज पौडेल

मध्य तथा सुदूर पश्चिमाञ्चल

१. प्रेम पराजुली
२. कृष्ण लुईटेल

फोटो स्रोत

१. वर्ष पुस्तकको आफ्नै संकलन
२. जनादेश साप्ताहिक
३. कृष्ण गौतम

उत्कृष्ट जिल्ला प्रतिनिधिहरू

गत वर्षभै यस वर्ष पनि सम्पूर्ण प्रतिनिधिमध्येबाट एक जनालाई राष्ट्रिय स्तरको “सर्वोत्कृष्ट सूचना प्रेषक” पुरस्कारले, अन्य चार जनालाई “उत्कृष्ट सूचना प्रेषक” पुरस्कारले र एक जनालाई “सान्त्वना” पुरस्कारले पुरस्कृत गर्ने निर्णय भएअनुरूप निम्नानुसारका जिल्ला प्रतिनिधि छानिनुभएको छ। यसरी छानिँदा सकभर सबै विकास क्षेत्र समेट्ने प्रयास गरिने गरिएको छ। “सर्वोत्कृष्ट सूचना प्रेषक” पुरस्कार प्रशंसापत्रसहित रु. ५०००।-, “उत्कृष्ट सूचना प्रेषक” र “सान्त्वना” पुरस्कार प्रशंसापत्रसहित रु. ३०००।- को रहेको छ।

सर्वोत्कृष्ट
घनश्याम आचार्य
कार्यक्षेत्र : रोल्पा जिल्ला

उत्कृष्ट
लिलाप्रसाद निरौला
कार्यक्षेत्र : उदयपुर जिल्ला

उत्कृष्ट
प्रेमप्रसाद पौडेल
कार्यक्षेत्र : तनहुँ जिल्ला

उत्कृष्ट
कुमार तिवारी
कार्यक्षेत्र : खोटाङ जिल्ला

उत्कृष्ट
आनन्दप्रसाद दाहाल
कार्यक्षेत्र : सिन्धुली जिल्ला

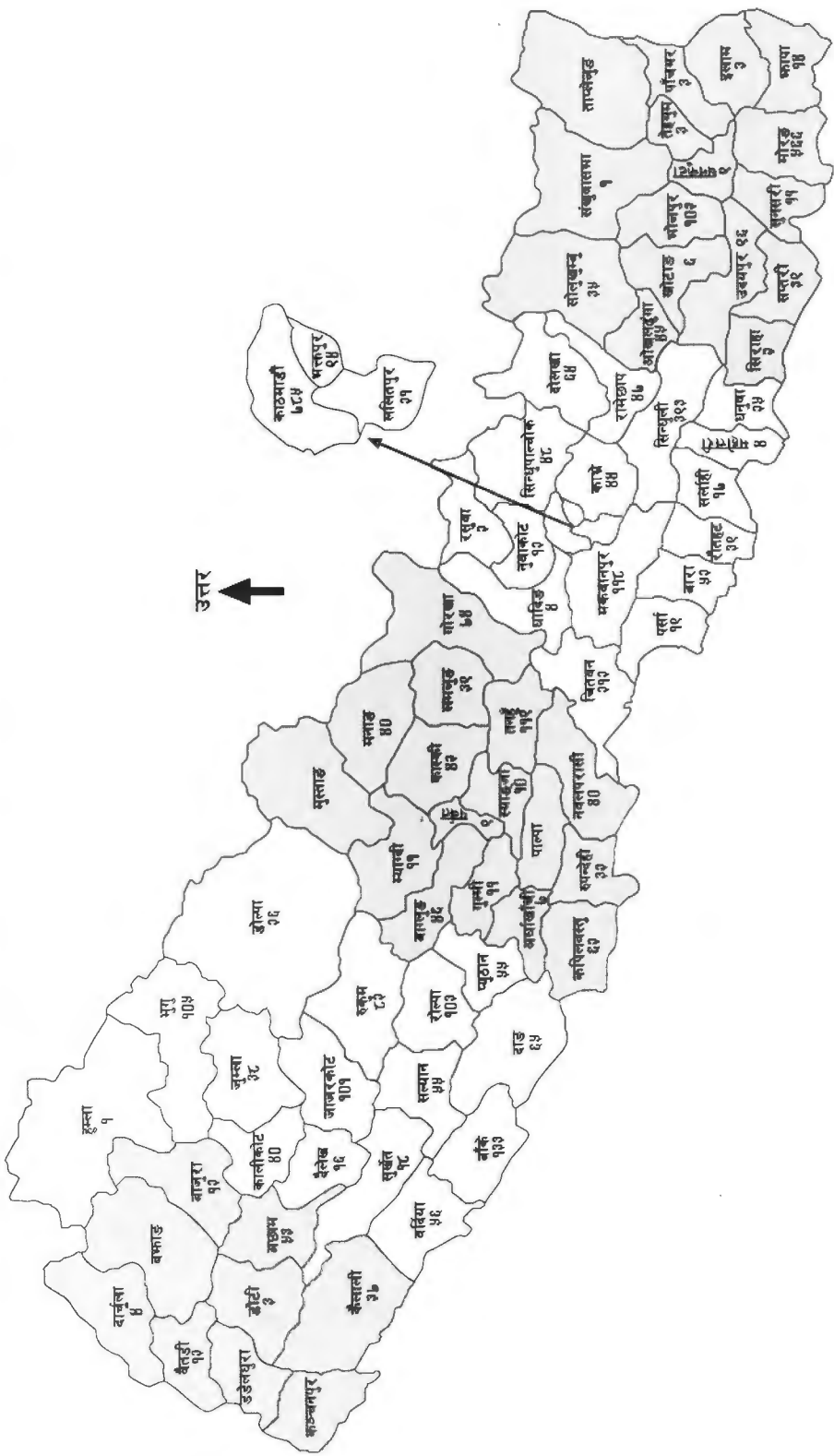

सान्त्वना
महेन्द्रप्रसाद श्रेष्ठ
कार्यक्षेत्र : प्युठान जिल्ला

पुरस्कृत प्रतिनिधिहरूलाई हार्दिक बधाई ।

अनुसूची १४

सन् १९९८ मा राज्यद्वारा पीडित भाइकाहरूको संख्या

सन् १९९२ देखि प्रकाशन आरम्भ गरिएको मानवअधिकार वर्ष पुस्तकको दोस्रो अंक अर्थात् सन् १९९३ देखि मानवअधिकारको क्षेत्रमा उठाइनुपर्ने प्रमुख मुद्दालाई “यस वर्षको उल्लेख्य”का रूपमा समावेश गर्न थालिएको हो । सन् १९९३ देखि १९९७ सम्म क्रमशः नेपालमा जातीय छुवाछूत, प्रतिनिधिसभा विघटन र मध्यावधि निर्वाचन, शहीद र शहीदका परिवार, माओवादी जनयुद्ध र मानवअधिकार तथा नेपालको राजनीतिमा अपराधीकरण विषयहरू समावेश गरिसकिएको छ ।

नेपाल विश्वकै दोस्रो गरीब देशमा पर्छ । यसो हुनुमा अन्य कारणका बावजुद देशमा राजश्व तथा विदेशी सहायताबाट प्राप्त रकममा भ्रष्टाचार हुनुलाई नै सबभन्दा ठूलो कारण मानिएको छ । यसरी भ्रष्टाचार गर्नेहरूमा सानातिना मात्र नभएर देश चलाउने महत्वपूर्ण ठाउँमा आसीन नेता तथा कर्मचारीहरूको हात प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्षरूपमा देखिदै आएको पनि छ । तर यस्ता व्यक्तिहरूलाई कारवाहीको साटो पुरस्कृत गरिने परम्परा पनि वर्षौंदेखि चल्दै आएको छ । भ्रष्टाचारका यिनै पाटाहरूलाई ऐतिहासिक सन्दर्भसँगै गाँसेर यसको नालिबेली उतार्ने प्रयास यसमा गरिएको छ । बितेको वर्ष पनि भ्रष्टाचारको यो शृंखलामा कमी आउनुको सट्टा भन्त नयाँ शैली र प्रतिस्पर्धात्मकता बीच गुज्रिएकाले यस विषयलाई यस वर्षको उल्लेख्य विषयका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

मानवअधिकार र सामाजिक न्यायका निम्ति

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक)

कलंकी, स्युचाटार

पत्र मञ्जुषा : २७२६, काठमाडौं

फोन : २७०७७०, २७८७७०

फ्याक्स : २७०५५१